I 7842

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

1956

CERCETĂRI FILOZOFICE

Vol. III

1-2

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ARI FILOZOFICE ★ Vol. III

1990
0 IUI 2005
97

„CERCETĂRI FILOZOFICE“ REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE TRIMESTRIAL

COMITETUL DE REDACȚIE

I. GULIAN — redactor responsabil; I. BANU — redactor responsabil adjunct; C. BORGEANU; T. BUGNARIU; A. JOJA; GH. CHEPEȘ, V. DINU; M. FRUNZĂ; GH. STOIAN; AL. TĂNASE.

REDACȚIA, BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, telefon 2.28.16

7842

2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Vol. III

2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1955

14964

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE TRIMESTRIAL

COMITETUL DE REDACŢIE

C. I. GULIAN — redactor responsabil; I. BANU — redactor responsabil adjunct; C. BORGEANU; T. BUGNARIU; A. JOJA; GH. CHEPEŞ; V. DINU; M. FRUNZĂ; GH. STOIAN; AL. TĂNASE.

REDACŢIA, BUCUREŞTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, telefon 2.28.16

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Tomul III, nr. 1—2 Ianuarie-iunie 1955

SUMAR

Pag.

I. BANU, Problema puterii politice în țara noastră în perioada anilor 1944—1947 7

A. BÎNKOV (Sofia), Dezvoltarea filozofiei marxiste în Bulgaria 47

C. TOTOESCU, Lupta lui D. Voinov împotriva idealismului în biologie.. 69

E. GULIAN, Asupra poziției materialiste a biologului Emil Racoviță..... 93

G. ÖFFENBERGER, Unitatea dialectică dintre individual și general oglindită de către judecățile negative 113

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Pe marginea culegerii « Texte privind dezvoltarea gîndirii social politice în Romînia », vol. I. (M. Ciurdariu) 127

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES PHILOSOPHIQUES

Tome III, No 1—2 Janvier-juin 1955

SOMMAIRE

Page

I. BANU, Le problème du pouvoir politique dans notre pays durant la période 1944—1947 7

A. BYNKOV (Sofia), Le développement de la philosophie marxiste en Bulgarie 47

C. TOTOESCU, La lutte de D. Voinov contre l'idéalisme en biologie 69

E. GULIAN, Sur la position matérialiste du biologiste Emil Racoviță 93

G. ÖFFENBERGER, L'unité dialectique de l'individuel et du général, réfléchie dans les jugements négatifs 113

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Sur le recueil « Textes concernant le développement de la pensée sociale-politique en Roumanie », vol. I (*M. Ciurdariu*) 127

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Том III, № 1—2 Январь-июнь 1955

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

И. БАНУ, Проблема политической власти в Румынии в период 1944 — 1947 годов 7

А. БЫНКОВ (София), Развитие марксистской философии в Болгарии 47

К. ТОТОЕСКУ, Борьба Д. Воинова против идеализма в биологии 69

Е. ГУЛИАН, О материалистическом мировоззрении биолога Эмиля Раковицэ 93

Г. ОФФЕНБЕРГЕР, Диалектическое единство между частным и общим, отражающееся в отрицательных суждениях 113

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

О сборнике «Тексты относительно развития социально-политического мышления в Румынии», том I (*М. Чурдариу*) 127

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 1—2, 1955

PROBLEMA PUTERII POLITICE, ÎN ȚARA NOASTRĂ ÎN PERIOADA ANILOR 1944-1947*)

DE

ION BANU

I. Dualitatea puterii înainte de 6 martie 1945

1

Problema principală a oricărei revoluții este problema puterii, ne arată Lenin. În adevăr, revoluția înseamnă schimbarea relațiilor de producție, înseamnă trecerea dominației economice din mîna unei clase în mîna unei alte clase și aceasta presupune, în prealabil, cucerirea puterii, dobîndirea instrumentului necesar în vederea săvîrșirii măsurilor revoluționare social-economice. De aceea studiul revoluției în țara noastră trebuie să înceapă cu cercetarea problemei puterii politice. Lucrul este cu atît mai indispensabil cu cît revoluția care s-a desfășurat în țara noastră a avut specificul ei, iar unul din elementele acestui specific se referă tocmai la problema puterii politice în stat, în perioada dinainte de 6 martie 1945.

În acest domeniu, al puterii politice, s-au produs în țara noastră, începînd chiar cu momentul 23 August 1944, o serie de fapte care au avut un caracter foarte divergent, contradictoriu. Așa fiind, răspunsurile cu privire la caracterul puterii politice care a funcționat în țara noastră începînd cu data de 23 August 1944, au fost variate. De obicei, începutul exercitării puterii populare este arătat a coincide cu instaurarea guvernului democrat de la 6 martie. Un asemenea fel de a defini faptele ar lăsa în umbră, neexplicate, evenimentele revoluționare dinainte de 6 martie și îndeosebi actul de la 23 August. A fost susținută, pe de altă parte, părerea existenței unei dualități de putere care s-ar fi exercitat în țara noastră pe toată durata dintre anii 1944 și 1947 părere care, de astă dată subapreciază evenimentele de la 6 martie 1945. Există și alte păreri.

Pentru rezolvarea problemei este imposibil să nu ținem seama de faptul pe care fiecare om al muncii l-a simțit în țara noastră, că 23 August 1944 a însemnat descătușarea unor uriașe forțe latente care au acționat apoi,

---

* Studiul de față reprezintă primul capitol al lucrării: Probleme ale etapei desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice în țara noastră; cititorii sînt rugați să-și spună părerea în legătură cu problemele dezbătute în prezentul studiu.

viguros, și în mod eficace. Este imposibil să negăm faptul că în viața maselor de oameni ai muncii, actul de la 23 August a constituit o însemnată cotitură, care a permis să fie auzit, temut și ascultat cuvîntul muncitorilor și țăranilor în fabrici și ogoare, în aparatul de stat și în armată, precum și de la numeroase tribune de propagandă și agitație.

Dacă ținem seama de faptul că problema puterii politice este întotdeauna o problemă a *claselor sociale* care exercită puterea, dacă ținem seama de faptul că tipul de putere nu se schimbă dacă nu s-a schimbat clasa socială care deține puterea, chiar dacă s-a schimbat forma guvernului, dacă nu subapreciem însemnătatea acțiunii maselor în revoluția noastră și a rolului lor creator de istorie, atunci ajungem în mod obligatoriu la ideea că în țara noastră a existat începînd cu data de 23 August o *dualitate de putere,* dualitate care a funcționat pînă la 6 martie 1945, perioadă de șase luni și jumătate în care raportul de forțe dintre cele două puteri a fost în necontenită schimbare în favoarea puterii populare. Voi încerca în paginile ce urmează să argumentez această teză.

Nu se poate susține, desigur, că fenomenul acesta, al unei dualități de putere, ar avea un caracter obișnuit. Dimpotrivă, este un fenomen cu totul ieșit din normal și pentru a-l cerceta trebuie să ne referim la singurul exemplu analizat în literatura marxistă, anume la dualitatea puterii care a existat în Rusia imediat după revoluția din februarie 1917. Analizînd situația din Rusia, analizînd felul în care s-a produs acolo fenomenul dualității puterii, am intenția să reținem ceea ce este esențial, să reținem anumite caracteristici principale pentru ca în lumina lor să analizez apoi evenimentele din țara noastră, fără însă a trage de aici concluzia că ar fi trebuit ca în țara noastră evenimentele să se desfășoare aidoma ca în Rusia, spre a vorbi despre dualitate de putere. Asemenea repetări mecanice nu există în istorie și nu le vom găsi nici în cazul nostru. De pe acum trebuie spus că principala caracteristică a situației în Rusia din timpul dualității de putere a fost aceea că puterea populară în curs de coacere, exprimînd forțele istorice înaintate, nu se maturizase încă deajuns spre a lua în mînă întreaga conducere, iar pe de altă parte puterea reacționară care deținea guvernul nu era în stare să domine în mod exclusiv. O altă caracteristică dedusă din cercetarea istoriei revoluției din februarie este că o asemenea situație politică nu poate dura decît un timp foarte scurt, tocmai pentru că are un caracter cu totul ieșit din comun: după scurt timp, una din cele două puteri în stat nu poate să nu ia întreaga putere în mîinile ei.

Să considerăm pe scurt cum s-a produs fenomenul dualității puterii în Rusia.

După ce proletariatul din Rusia aliat cu țărănimea a răsturnat țarismul și a constituit Sovietele, forțele reacționare au izbutit pe ascuns și prin fraudă să constituie guvernul Lvov-Gucikov, guvern al burgheziei și al moșierilor burgheziți, ostili intereselor maselor largi.

Timp de patru luni, alături de guvernul provizoriu burghez care urmărea înăbușirea revoluției, Sovietul din Petrograd a exercitat de asemenea o anumită putere, bucurîndu-se de autoritate îndeosebi în uzine și în armată, în timp ce aparatul de stat se afla în cea mai mare măsură sub ascultarea guvernului provizoriu. În același timp, Sovietul a acționat ca un fel de al doilea guvern, a exercitat un anumit control asupra

guvernului provizoriu, deși în repetate rînduri acest control se dovedea a fi iluzoriu, neînstare să dejoace manevrele viclene ale miniștrilor burghezi.

Relațiile dintre cele două puteri, deși în aparență pașnice, nu aveau nimic comun cu o colaborare. Era mai de grabă o reciprocă tolerare, care însă lua adesea aspectul de ostilitate reciprocă. Un ministru de seamă al guvernului Lvov, ca Rodzianko, se aștepta ca dintr-un moment într-altul să fie arestat de Soviet el și cu ai săi; adesea Sovietul refuza cererile ce-i erau adresate de guvern și îndemna uneori la nesupunere deschisă față de guvern. Pe de altă parte, pe ascuns, guvernul lua măsuri reacționare de natură să ducă la limitarea și apoi la lichidarea puterii populare.

Lenin, analizînd situația creată în Rusia, după februarie 1917, a caracterizat-o ca *dualitate* de putere. Lenin a arătat că puterea parțială exercitată de Soviete avea un caracter *embrionar*, avea caracter *de trecere* spre forma în care Sovietele ar fi trebuit să exercite singure întreaga putere în stat. Se știe însă că după patru luni, în iunie 1917, burghezia a izbutit să lichideze puterea politică a Sovietelor și să preia întreaga putere în mîinile ei.

Analizînd problema puterii în timpul revoluției, Lenin arată că această chestiune, a mîinii în care se află puterea, este uneori o problemă foarte întunecată. „Revoluțiile — spune Lenin — ...vădesc diferența dintre puterea formală și cea reală" [1].

Revoluția începe înainte de toate prin lupta pentru *putere* fără de care nici una din sarcinile revoluției nu poate fi înfăptuită. Or, dacă este așa, în timp de revoluție se poate întîmpla ca sarcini ale revoluției să fie îndeplinite peste capul guvernului existent, să se manifeste, cu alte cuvinte, o anumită *forță, putere,* extraguvernamentală; deci problema puterii nu se rezolvă prin simpla constatare cu privire la guvernul oficial.

Lenin indică unele cazuri, unde, în Rusia revoluționară, independent de existența guvernului, „într-o serie de centre locale, mai ales muncitorești, rolul Sovietelor s-a dovedit a fi deosebit de mare. S-a creat o putere unică..." [2].

Pentru a ajunge la concluzia că, în asemenea cazuri avem de-a face cu o adevărată putere, Lenin analizează *eficiența* organului respectiv: el recunoaște existența unei asemenea puteri *în funcție de măsurile luate de ea,* arătînd că ea luase măsuri economice și politice, între care figura și înlocuirea vechilor autorități. Cînd a luat cuvîntul la Primul Congres general al deputaților țărani din Rusia (din mai 1917), Lenin a arătat că dacă într-un loc oarecare țăranii se adună și instalează o putere locală care ia hotărîri corespunzătoare intereselor țăranilor, atunci aceasta e o adevărată putere.

În alt loc, în lucrarea „Despre dualitatea puterii", Lenin, vorbind despre cea de a doua putere exercitată de Sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților, arată că ea este *de același tip* ca și Comuna din Paris, din 1871. Lenin arată că trăsăturile unui asemenea tip de putere sînt (redau ideea în rezumat): *a)* izvorul puterii nu-l constituie legea, ci „inițiativa directă a maselor populare de jos"; *b)* înlocuirea organelor represive ale statului prin „înarmarea directă" a poporului; *c)* înlocu-

[1] V. I. Lenin, Opere. Ed. pentru literatură politică, 1954, vol. 25, p. 178.
[2] V. I. Lenin, Opere. Ed. pentru literatură politică, 1954, vol. 24, p. 240.

irea sau punerea sub control a înalților funcționari, a birocrației [1]. Precum se vede, exercitarea puterii revoluționare nu include în mod obligatoriu condiția deținerii guvernului, ba se consideră că avem de-a face cu o entitate care nu-și merită cu nimic mai puțin numele de *putere*, chiar dacă se exercită *împotriva* guvernului „legal", cum s-a întîmplat în timpul Comunei din Paris.

Nu o dată în lucrările sale, face Lenin diferența între puterea reală și „puterea de stat" [2].

Desigur, în imensa majoritate a cazurilor puterea și în revoluție este putere guvernamentală și nu există altă putere în stat decît a acelora care dețin guvernul. Dar din indicațiile leniniste rezultă că puterea nu este întotdeauna același lucru cu deținerea guvernului, că poate fi concepută o putere în stat în afara aceleia deținută de organele guvernamentale.

Cred că din indicațiile leniniste se desprinde concluzia că problema puterii *în revoluție*, este înainte de toate o problemă *de eficiență, de capacitate de a obține atingerea obiectivelor revoluționare stabilite*, iar nu de ordine guvernamentală. Acolo unde constatăm îndeplinirea obiectivelor revoluționare, sîntem obligați să constatăm existența unui *subiect*, care a îndeplinit obiectivele menționate, ceea ce e tot una cu a *constata existența unei anumite forțe revoluționare a unei anumite puteri, independent de faptul dacă această putere s-a exercitat pe bază de aparat guvernamental, în afara sau împotriva unui asemenea aparat, ca o altă putere în stat, fie ea și embrionară.*

2

Să analizăm acum, în lumina acestei concluzii, deduse din indicațiile leniniste, problema puterii în țara noastră, începînd cu data de 23 August 1944.

La 23 August, în condițiile liberării țării noastre de către Armata Sovietică, forțele patriotice, adică muncitorii înarmați, conduși de Partidul Comunist au răsturnat guvernul fascist și au arestat pe Antonescu și pe complicii săi. Totuși, prin fraudă, forțele reacționare au reușit să impună un guvern antipopular, agent al imperialismului americano-englez, guvernul Sănătescu, guvern al acelorași clase sociale — burghezia și moșierimea — care susținuseră pe Antonescu, guvern în dosul căruia stăteau cunoscutele unelte interne ale imperialismului, Maniu și Brătianu.

Evident, însemnătatea actului de la 23 August nu constă cîtuși de puțin în înlocuirea guvernului Antonescu prin guvernul Sănătescu. Deși forma lor este deosebită, deși puterile imperialiste de care erau legate aceste guverne diferă de la un caz la celălalt, totuși aceste guverne au același caracter de clasă și deci exprimă aceeași politică de clasă: antidemocratică în interior, proimperialistă în exterior.

Însemnătatea actului de la 23 August constă în liberarea țării de către Armata Sovietică victorioasă, în scoaterea țării noastre din lagărul

[1] V. I. Lenin, Opere alese, în două volume. Ed. pentru literatură politică, 1954, ed. a II-a, vol. II, p. 10—11.

[2] De pildă, în același articol: Despre dualitatea puterii, în care Lenin arată că muncitorii, care sprijină Sovietul, trebuie totuși să lupte pentru a cuceri «puterea de stat», adică guvernul. Ibidem, p. 12.

hitlerist și în faptul că s-a constituit, în opoziție cu puterea guvernamentală a lui Sănătescu, o putere „de jos" condusă de clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist, și care a început să înfăptuiască transformări revoluționare. Or, acest lucru a fost posibil datorită acțiunii desfășurate ani de-a rîndul de Partidul Comunist, de luminare și mobilizare a maselor muncitoare, de demascare a claselor dominante dușmane ale poporului, de lămurire a caracterului criminal, prădalnic și antipopular al războiului antisovietic, de antrenare a maselor la lupta împotriva aservirii țării față de Germania hitleristă, împotriva guvernului trădător al lui Antonescu, împotriva războiului antisovietic. Așa cum vom arăta mai jos, condiția hotărîtoare care, ferind țara de război civil, a permis maselor populare să constituie puterea de jos, a fost prezența în țara noastră a trupelor sovietice.

Din acel moment — august 1944 — s-au aflat în țara noastră două puteri în stat care, luni de zile, au dus între ele o luptă din ce în ce mai ascuțită, cu excepția unor pauze de scurtă durată.

Vorbind despre puterea „de jos", trebuie adăugat că la început ea a avut un caracter cu totul embrionar ; ea a luat un caracter mai conturat abia după ce Partidul Comunist a întocmit și publicat la 26 septembrie 1944, Proiectul de platformă al Frontului Național Democrat, constituit între timp la inițiativa partidului nostru și condus de către acesta. Treptat, în lunile următoare, această putere „de jos" s-a întărit în lupta mereu mai ascuțită pe care a dus-o împotriva puterii guvernamentale, a acționat cu tot mai multă eficacitate pînă la victoria de la 6 martie, cînd ea s-a desăvîrșit ca putere unică de stat.

În cele ce urmează vom căuta să arătăm că trăsăturile pe care Lenin le constatase la acel tip de putere populară care fusese Comuna din Paris, se apropie de trăsăturile care au caracterizat la noi puterea „de jos" ; că era tocmai o forță populară al cărei izvor nu-l constituia legea, ci „inițiativa directă a maselor populare de jos", o putere care a exercitat adesea funcții represive, independent de organele oficiale de care dispuneau Sănătescu și Rădescu, o putere care a „înlocuit sau pus sub control, înalți funcționari", ca de pildă prefecții, primarii etc....

Pentru a demonstra aceasta, trebuie să ne referim la sarcinile revoluției.

Se știe că în această epocă țara noastră se afla în etapa desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Or, premisa stabilită mai sus a fost aceea de a defini *puterea revoluționară* în funcție de *capacitatea de a îndeplini sarcinile revoluției.* Numai în măsura în care vom reuși să dovedim că sarcinile desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice în țara noastră au început să fie înfăptuite — *în ciuda și împotriva claselor reacționare și a guvernelor lor* — încă în perioada 23 august 1944 — 6 martie 1945 —, numai în această măsură va putea fi dovedită existența a ceea ce am numit putere „de jos".

Care au fost obiectivele pe care urma să le aibă în vedere desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice ?

Urmărind documentele partidului nostru, ținînd seama în același timp de indicațiile leniniste, despre care vom vorbi mai tîrziu, și care au condus întotdeauna politica partidului nostru, am putea grupa aceste obiective în jurul următoarelor sarcini fundamentale : sarcina *antiimpe-*

rialistă — legată de liberarea națională —; sarcina *democratizării* țării, care implica lichidarea fascismului intern; *combaterea mizeriei* maselor, și îmbunătățirea condițiilor lor de muncă; în fine, sarcina *antifeudală* adică lichidarea rămășițelor relațiilor economice feudale; în condițiile speciale ale țării noastre se adaugă sarcina refacerii economiei naționale, distruse de război. În sfîrșit, nu trebuie să uităm legătura dintre desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea spre revoluția socialistă, despre care va fi vorba în a doua pare a prezentei lucrări.

Definirea mai detaliată a susmenționatelor sarcini care stăteau în fața revoluției noastre, în etapa desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, o găsim în Platforma — program a Frontului Național Democrat, întocmită de partidul nostru și care socotesc că poate fi considerată ca un adevărat program al acestei etape. Platforma a fost însușită apoi de Comitetul Frontului Unic Muncitoresc și acceptată ulterior de celelalte partide și organizații din F.N.D. Așadar, urmează să cercetăm acțiunea puterii „de jos", luînd ca punct de orientare tocmai obiectivele formulate în Platformă.

Pe scurt, Platforma-program din 26 septembrie 1944, prevedea în principal următoarele:

Pe linia *acțiunii antiimperialiste*: mobilizarea tuturor forțelor pentru ducerea pînă la victoria finală a războiului antihitlerist alături de Uniunea Sovietică, întărirea prieteniei cu Uniunea Sovietică, aplicarea cinstită și consecventă a prevederilor convenției de armistițiu, pedepsirea trădătorilor.

Pe linia *democratizării țării*, a luptei împotriva fascismului intern: anularea legilor antidemocratice, antimuncitorești, a legiuirilor rasiale, a legiuirilor de discriminare față de minoritățile naționale, epurarea aparatului de stat și a întreprinderilor, stabilirea egalității în drepturi pentru toți cetățenii, stabilirea libertății cuvîntului, a presei, a întrunirilor, a organizării, recunoașterea organizațiilor sindicale, lichidarea fascismului, democratizarea învățămîntului, edictarea unei noi Constituții, instaurarea votului universal, egal, direct și secret etc.

Pe linia *combaterii mizeriei* maselor, se prevedeau măsuri de asigurare a unor condiții omenești de muncă și salarizare pentru muncitorii industriali, asigurarea dreptului de organizare sindicală pentru muncitorii agricoli și îmbunătățirea condițiilor lor de viață.

Pe linia sarcinii *antifeudale*: lichidarea proprietății moșierești mai mari de 50 ha, împroprietărirea țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin, înzestrarea țăranilor săraci cu inventar agricol luat de la moșieri.

Platforma cuprindea de asemenea directive legate de refacerea economiei, precum și de organizarea evidenței și controlului întreprinderilor industriale, directive la care nu ne vom opri aici.

Să vedem acum, cine a început să îndeplinească aceste sarcini, înainte de 6 martie 1945.

3

Înainte de a mă referi la sarcinile despre care vorbește Platforma-program a F.N.D., întocmită de Partidul Comunist, trebuie însă să mă refer la însuși actul de la 23 August, evident anterior Platformei; la 23

August, sarcina principală era aceea a întoarcerii armelor împotriva invadatorilor hitleriști.

Cine a operat această măsură de uriașă însemnătate istorică?

Într-un moment în care burghezia, condusă de Maniu și Brătianu, pierduse jucînd pe cartea hitleristă și manevra în vederea unei înțelegeri cu imperialiștii americano-englezi care, la rîndul lor, în această epocă, își pregăteau aparatele fotografice în vederea „cuceririi" Germaniei și așa cum s-a aflat recent aveau să depoziteze armele germane spre a le folosi eventual împotriva „aliatului" sovietic; într-un moment în care generalii lui Antonescu — cu unele excepții — sabotau ordinul de a se alătura Armatelor Sovietice eliberatoare, forțele populare, educate ani de-a rîndul de Partidul Comunist în spiritul urii antifasciste, au îndrumat trupele și au silit vîrfurile militare să execute ordinul de a porni la lupta antihitleristă, alături de trupele sovietice, „forțele populare — spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — au... *determinat întoarcerea armelor* împotriva Germaniei fasciste" (sublinierea mea — *I. B.*)[1].

În perioada care a urmat, așa cum arăta și „Platforma", ducerea războiului antihitlerist era una din principalele sarcini revoluționare, pe linia luptei antiimperialiste.

Care a fost în această privință atitudinea guvernului Sănătescu?

Într-un articol editorial al ziarului „Scînteia"[2] se arată că guvernul Sănătescu sabotează efortul de război. În numeroase rînduri presa partidului nostru denunță sabotajul guvernamental. Semnificativă, în acest sens, este de pildă următoarea informație: Fabrica de avioane I.A.R., întreprindere de stat, nu producea *nimic*, în timp ce, înainte de 23 August 1944 executase 1000 de motoare de avion pe lună.

Faptul că, după 23 August, am putut avea pe front numeroase divizii se datorește forțelor democratice. Așa cum s-a mai arătat, personaje ca Mihai, Sănătescu și apoi Rădescu, aserviți diferitelor puteri imperialiste, personaje care — fie că serviseră pe Hitler, fie că serveau acum pe americano-englezi — erau exponenții uneia și aceleiași politici de aservire a poporului, au sabotat ducerea războiului, începînd cu străduința de a paraliza industria de război și transporturile militare și terminînd cu aceea de a zădărnici aprovizionarea trupelor. Cei care, în industria de război au ridicat producția au fost muncitorii conduși de comuniști. Cum vom vedea, numai datorită preluării conducerii Ministerului Comunicațiilor de către tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej și a antrenării în acțiune, pe această cale, a maselor de muncitori ceferiști, s-a putut rezolva problema transporturilor pentru front. În lupta împotriva unor vîrfuri fasciste din armată, demascate mai tîrziu, comuniștii au știut să ferească pe soldați de otrava defetismului pe care încercau s-o strecoare agenții guvernului.

În Raportul Comitetului Central la Congresul Partidului Muncitoresc Romîn din 1948 se spune, că numai *forțele democratice*, „în ciuda piedicilor ce le puneau guvernele reacționare și sabotoare, au știut să imprime

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 337.

[2] « Scînteia », din 24 octombrie 1944.

elan și voință de luptă atît trupelor noastre de pe front, cît și maselor muncitoare din spatele frontului" [1].

Pentru puterea burghezo-moșierească a fost caracteristică politica antisovietică, corolar firesc al politicii de aservire a țării față de puterile imperialiste. Și din acest punct de vedere nu era nici o deosebire între Antonescu, susținut de Maniu și generalii Sănătescu și Rădescu, susținuți de același Maniu. Luni de zile forțele politice democratice au dus o luptă acerbă mai întîi „de jos" și apoi prin ministerele cucerite în guvernele Sănătescu și Rădescu, spre a înfăptui politica de strîngere a legăturilor cu U.R.S.S., de prietenie cu guvernul și cu popoarele sovietice, de contracarare a comploturilor imperialiste patronate pînă la 6 martie de forțele reacționare din guvern și continuate apoi de rege, Tătărăscu și acoliții lor, precum și social-democrații de dreapta, care, cu toții se străduiau să readucă țara în servaj americano-englez.

În această epocă, o sarcină de cinste a fost încheierea și aplicarea strictă a armistițiului, ca una din condițiile strîngerii legăturii cu popoarele sovietice. Or, la 5 noiembrie 1944, se publică textul documentului înmînat lui Sănătescu de vice-președintele Comisiei aliate de control a armistițiului [2], text care arăta că aplicarea armistițiului este foarte nesatisfăcătoare. Din text reiese limpede atitudinea antisovietică, sabotoare a guvernului. Mai tîrziu, la Conferința națională a P.C.R. — octombrie 1945 — s-a arătat că sarcina încheierii și aplicării armistițiului a revenit *exclusiv forțelor politice democratice,* în timp ce forțele reacționare din guvern au sabotat în mod persistent executarea armistițiului.

Din cele spuse pînă acum, reiese limpede că sarcina antiimperialistă a operei de desăvîrșire a revoluției noastre burghezo-democratice, politica de prietenie cu Uniunea Sovietică, au fost realizate — începînd de la 23 august 1944 — de o putere „de jos" (apoi, în continuare, de guvernul democrat de la 6 martie) sprijinită de masele cele mai largi ale poporului.

Dar sarcina democratizării țării ?

Aceasta a început să fie îndeplinită prin voința forțelor populare, imediat după 23 August, în lupta împotriva rezistenței guvernamentale. În septembrie încep să activeze sindicatele. Puterea „de jos" impune rînd pe rînd libertatea de exprimare a gîndirii, libertatea demonstrațiilor, libertatea scrisului, a presei. Aceste libertăți au fost adesea plătite cu sînge de către muncitori, care și-au impus voința puterii „de sus", guvernamentale. Se cunosc asasinatele comise împotriva unor demonstranți la Caracal, la Brașov, la Craiova și în alte orașe. Au fost cazuri de interzicere oficială a întrunirilor muncitorești. Citățm de pildă ordinul dat de Ministerul de Război în vederea împiedicării întrunirii muncitorilor de la uzinele Mărgineanca [3]. Dar, prin luptă, masele de oameni ai muncii și-au impus voința.

Lupta dintre cele două puteri se dădea pe toate fronturile. Iată alt exemplu : una din laturile democratizării țării era lichidarea fascismului intern, a manifestărilor fasciste, a centrelor de propagandă fascistă întot-

[1] Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 133.

[2] « Scînteia », din 5 noiembrie 1944.

[3] « Scînteia », din 3 octombrie 1944.

deauna încurajate de guvern. La Brașov continua, astfel, să apară un ziar prohitlerist pe care guvernul refuza să-l desființeze. La inițiativa comuniștilor, forțele populare suprimă gazeta, fără a mai aștepta „măsurile" guvernamentale [1]. De cîteva ori, muncitorii de la ziarul antidemocratic, „Viitorul" refuză să tipărească instigațiile fasciste, ba uneori întregul ziar [2].

O importantă sarcină a revoluției democratice era lichidarea persecuției minorităților naționale, stabilirea egalității în drepturi între toate naționalitățile conlocuitoare pe teritoriul Rominiei. În ciuda rezistenței îndelungate a reacționarilor din guvern, forțele populare reușesc să impună, la 15 decembrie 1944, abrogarea legiuirilor de discriminare rasială. Dar, în foarte numeroase cazuri, atît organe guvernamentale cît și patronii din întreprinderi, încurajați de forțele reacționare, ocolesc legile și continuă să aplice legiuirile antonesciene. În general ar fi greu de stabilit vreo deosebire, în această privință, între politica lui Antonescu și aceea pe care *au încercat* să o ducă Sănătescu și Rădescu, cu sprijinul lui Maniu [3]. Esența acestei politici este exprimată de asasinatele comise în Ardeal — ca de pildă cele de la Aita Seacă — de faimoasele gărzi „Iuliu Maniu" organizate de Sănătescu și Maniu împotriva populației muncitoare maghiare. Dintr-un document al organizației P.C.R. din Hunedoara rezultă că, în județul respectiv, autoritățile guvernamentale, pe lîngă că luau o atitudine ostilă față de Armata Sovietică, pe lîngă că ascundeau pe hitleriști, duceau în mod constant o politică, „de învrăjbire și de violență... față de populația muncitoare maghiară" [4].

În toată perioada dinainte de 6 martie, forțele populare au fost acelea care, conduse de comuniști, au impus, adesea prin forță, eliminarea și prevenirea unor asemenea acțiuni, precum și pedepsirea vinovaților. Uneori, pedepsirea criminalilor a trebuit să fie făcută de însiși muncitorii înarmați.

Am arătat mai sus că Platforma prevedea între altele îndepărtarea din aparatul de stat și din întreprinderi a slugilor antonesciene, a legionarilor, a hitleriștilor. Aici lupta dintre cele două puteri s-a dat și pe plan guvernamental și pe teren. Caracteristic pentru lupta dusă „sus" e următorul fapt: după lungi discuții, guvernul este obligat să accepte proiectul de lege referitor la epurare, elaborat de Partidul Comunist. Dar, de apărut în „Monitorul oficial", legea apare cu textul falsificat, și anume, într-un sens care în loc să prevadă epurarea, în fapt *o împiedica* [5]. În fața acestei manevre guvernamentale, forțele populare trec, la inițiativa Partidului Comunist, *la acțiune directă*. Astfel, una din primele acțiuni de izgonire a legionarilor are loc la jumătatea lui octombrie, la uzinele Vulcan, unde se formează o gardă de patrioți care interzice intrarea în fabrică a profasciștilor, printre care figurează și unul din directori [6]. Acțiuni similare de eliminare a directorilor legionari, criminali de război etc. con-

[1] « Scînteia », din 1 decembrie 1944.
[2] « Scînteia », din 31 noiembrie 1944.
[3] În acest sens, de pildă, cazul de la Sf. Gheorghe relatat în « Scînteia », din 12 octombrie 1944.
[4] « Scînteia », din 10 octombrie 1944.
[5] În acest sens « Scînteia », din 30 septembrie 1944.
[6] « Scînteia », din 19 octombrie 1944.

tinuă neîntrerupt în lunile următoare. Citez acțiunile de la Lemaître unde e izgonit directorul general [1], de la Bragadiru [2], S.E.T. [3], Malaxa [4] etc. La Malaxa guvernul a încercat la un moment dat să-l impună iar pe vechiul director, dar sub presiunea miilor de muncitori, în cele din urmă ministrul respectiv a trebuit să cedeze. Trebuie subliniat cu toată tăria că, în toate acțiunile menționate pînă acum și îndeosebi în opera de epurare, a jucat un rol hotărîtor unitatea de acțiune dintre muncitorii comuniști și cei social-democrați, în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, condus de comuniști, prin neutralizarea actelor de trădare comise de diferiți „șefi" social-democrați de dreapta.

Mai complexă și de mai adîncă semnificație a fost acțiunea de înlocuire a demnitarilor fasciști, îndeosebi a primarilor și prefecților. Am arătat mai sus că Lenin considera „înlocuirea, sau punerea sub control" a funcționarilor guvernamentali drept esențială pentru o putere politică care acționează „de jos". În adevăr, de astă dată e vorba de smuls din mîna guvernului tocmai *organele* puterii sale. În această acțiune s-a manifestat poate în modul cel mai semnificativ, în perioada dinainte de 6 martie, realitatea puterii „de jos", în lupta ei pentru cucerirea și a puterii unice în stat, în lupta pentru constituirea unor organe cît mai eficace ale puterii populare, a unor organe de stat populare. În această acțiune, conducînd masele care aveau în frunte pe muncitori, uniți în F.U.M., Partidul Comunist a acționat mai ales prin intermediul *Consiliului F.N.D.* constituit din inițiativa Partidului nostru de la jumătatea lui octombrie 1944, precum și prin comitetele locale ale F.N.D., constituite ulterior.

Istoria luptelor dintre cele două puteri, în această problemă a cunoscut mai multe faze; trecerea de la o fază la alta marchează tocmai întărirea treptată a puterii populare. Dacă, așa cum vom vedea mai tîrziu, întărirea puterii de jos a depins înainte de toate de întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare — alianță, fără a cărei forță niciodată nu ar fi putut fi cucerită puterea unică în stat — trebuie spus de pe acum că diferitele faze de care am pomenit marchează tot odată și faze ale întăririi alianței; de asemenea succesele obținute de țărani, conduși de muncitori, în răsturnarea acelor vechili sîngeroși ai moșierilor care erau primarii și prefecții antonescieni, au constituit un puternic *factor de întărire a alianței.*

Primele acțiuni de forță au loc încă la sfîrșitul lui septembrie; de pildă, în comunele Fîntîna Doamnei, Preazna, Gurbănești etc., din fostul județ Ilfov, țăranii conduși de muncitori, *înlătură* condițiile comunale antonesciene și pun în loc altele [5]. Semnificativ e faptul că în comuna Militari, înlocuirea vechiului primar este înfăptuită de țărani odată cu aderarea lor la Platforma-program a F.N.D. [6]. După o serie de acte asemănătoare, guvernul reacționează. Într-o a doua fază, începe lupta dintre forțele populare și trupele guvernamentale pentru menținerea în funcție

[1] « Scînteia » din 22 octombrie 1944.
[2] « Scînteia », din 23 octombrie 1944.
[3] « Scînteia », din 5 noiembrie 1944.
[4] « Scînteia », din 10 noiembrie 1944.
[5] « Scînteia », din 29 septembrie 1944.
[6] « Scînteia », din 3 octombrie 1944.

a reprezentanților poporului, pentru înlocuirea altor căpetenii administrative antipopulare.

Astfel în Crevedia, unde vechiul primar fusese înlocuit, apar la 5 octombrie trupe guvernamentale, iar ofițerul care le conduce invoacă existența unor „autorități superioare care decretează legi și conduc statul" [1]. Poporul adunat opune însă acestor autorități, propria *lui* autoritate și legea *lui*, cu atît mai mult cu cît legea invocată de agenții ministrului de interne Aldea era o lege întocmită de Antonescu. Presa din 12 octombrie publică „Comunicatul Ministerului de Interne" care dispune „să se reprime cu cea mai mare severitate" actele populare de instalare a unor noi primari. Urmează arestarea unor primari impuși de forțele populare, ca, de pildă, la Buciumeni [2]. În unele locuri jandarmii trag în populație Într-o fază următoare, ca reacțiune împotriva acestor acte de tip fascist, forțele populare își lărgesc acțiunea, încep să schimbe și prefecții județelor, ca, de pildă, la Covurlui [3], la Dorohoi [4]. La Dolj, Teleorman etc., se desfășoară în luna februarie 1945 adevărate lupte la care participă mase largi de țărani muncitori. În această fază se ajunge la arestarea unor reprezentanți ai autorităților lui Rădescu de către forțele populare, cum s-a întîmplat, de pildă, la Bacău [5]. În cele mai multe din aceste acțiuni, Comitetele locale ale Frontului Național Democrat conduse de Partidul Comunist au acționat ca o adevărată *putere locală* de stat, cum s-a întîmplat, de pildă, la Craiova, unde prefectul a fost instalat cu sprijinul maselor de către Comitetul F.N.D. Ar putea fi date numeroase exemple de acest fel.

O altă sarcină revoluționară de aspră actualitate era lupta pentru *combaterea mizeriei* în care fuseseră aduse masele de războiul antonescian și care acum sufereau cumplit de pe urma inflației, atițate de speculanți și de către patroni, sabotori ai producției. Prețurile creșteau repede, beneficiile capitaliștilor sporeau în mod nesăbuit, în timp ce miniștrii lui Sănătescu și Rădescu, precum și gazetele reacționare ca „Viitorul", „Curierul" și altele încercau să demonstreze necesitatea ca salariile muncitorilor să rămînă neschimbate. Sporul de salarii admis la un moment dat de guvern, despre care vorbesc ziarele din 25 septembrie 1944, este cu totul necorespunzător nivelului prețurilor și nu cuprinde și pe salariații publici. Muncitorii sufereau de foame și de pe urma măsurilor fasciste de supraveghere și represiune care continuau să funcționeze în uzine din timpul lui Antonescu (ca, de pildă, carcerile). Ziua de muncă era de 10—12 ore și mai mult, nu se plăteau orele suplimentare, salariile femeilor erau, la muncă egală, inferioare celor primite de bărbați, concedii plătite nu existau etc. Era clar că prin miniștrii lui Sănătescu nu se putea obține nimic.

Au început atunci să acționeze, în mod direct Comitetele de uzină. Forța lor consta în unitatea muncitorilor comuniști și social-democrați — peste capul unor trădători socialiști de dreapta — în fermitatea condu-

[1] « Scînteia », din 11 octombrie 1944.
[2] « Scînteia », din 31 octombrie 1944.
[3] « Scînteia », din 30 octombrie 1944.
[4] « Scînteia », din 31 octombrie 1944.
[5] « Scînteia », din 28 februarie 1944.

cerii lor de către Partidul Comunist. În aceste luni ele au acționat ca adevărate *organe ale puterii populare,* mobilizînd mase largi de muncitori și impunînd prin luptă patronilor din numeroase întreprinderi noi condiții de muncă, peste capul și împotriva autorităților guvernamentale și a jandarmilor, pe care la rîndul lor îi „mobilizau" patronii.

Încă în septembrie, Comitetele de fabrică impun de pildă patronului de la „Universul" ridicarea salariilor, plata orelor suplimentare, avantaje pentru femei și copii [1]. La „Aftalion" se cucerește, între altele, ziua de muncă de 8 ore [2] — această veche revendicare muncitorească. Într-o serie de întreprinderi, muncitorii distrug carcerile. După ce au fost publicate majorările acceptate de guvern, obiectivul de luptă al Comitetelor de uzină devine acela de a impune salarii *superioare* celor fixate de guvern, în ciuda rezistenței furibunde a patronilor. Astfel la „Gerom" se impune un spor de salariu *superior cu 75%* tarifului guvernamental [3], marcînd astfel din nou eficacitatea acțiunii duse de puterea populară împotriva celei guvernamentale. În toată perioada care urmează, ziarele aduc aproape zilnic știri despre succesele ce se obțin în această luptă pentru ziua de muncă de 8 ore, pentru salarii superioare celor decise de guvern. Citățm, la întîmplare, succesele muncitorilor de la colectura Stănoiu [4], ale textiliștilor din Iași [5], ale muncitorilor de la Vulcan [6] etc. Un mare succes, de tip deosebit — căci, împotriva dispozițiilor guvernamentale, era, de astă dată, vorba de o interpretare de stat — se obține la arsenalul armatei din Tîrgoviște [7] unde muncitorii cuceresc: ziua de muncă de 8 ore, majorarea salariilor cu o cotă care depășește cu 20% tariful guvernamental etc.

Să vedem, în sfîrșit, în ce fel a început puterea populară „de jos" să acționeze, înainte de 6 martie, în vederea înfăptuirii *sarcinilor antifeudale* ale desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Era vorba, înainte de toate, de lichidarea proprietății moșierești, apoi de distribuirea pămîntului la țărani; de asemenea, de lupta împotriva unor instituții feudale ca dijma și altele.

Este fără îndoială o sarcină *fundamentală.* De înfăptuirea ei depindea în primul rînd lichidarea rămășițelor unei orînduiri sociale de mult perimate, lichidarea dublei exploatări pe care o suferea țăranul muncitor pe ogoarele moșierești. *De înfăptuirea ei depindea în cea mai mare parte transformarea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare într-o forță socială trainică și capabilă de a opera însemnate transformări istorice.* Acest lucru se pare că îl știau și clasele dușmane. Dacă rezistența înverșunată a moșierimii se explica întîi de toate prin interesele ei materiale imediate, îndîrjirea cu care burghezia a participat la această rezistență trebuie explicată mai ales prin teama față de evidenta forță socială închegată care se maturiza în acest proces, prin groaza pe care

[1] « Romînia liberă », din 14 septembrie 1944.
[2] « Romînia liberă », din 23 septembrie 1944.
[3] « Scînteia », din 6 octombrie 1944.
[4] « Scînteia », din 9 octombrie 1944.
[5] « Scînteia », din 14 octombrie 1944.
[6] « Scînteia », din 29 octombrie 1944.
[7] « Scînteia », din 1 noiembrie 1944.

orice burghezie o simte cînd se „atentează" la dreptul „sacrosanct" al proprietății private. Așa se explică în primul rînd unitatea de acțiune pe care au dovedit-o aceste clase în problema agrară, problemă care, în mod obișnuit, în epocile nerevoluționare din trecut, scosese la iveală și o serie de contradicții de interese între burghezie și moșierime.

Dar aceste contradicții trecuseră acum pe al doilea plan. Față în față s-au aflat, în toată această perioadă, doar două forțe principale: cele populare și cele reacționare.

Și pe acest front antifeudal, în luptă împotriva forței lui Sănătescu-Rădescu, puterea populară s-a manifestat de timpuriu. Ca *motto* al întregii acțiuni ar putea servi admirabilele cuvinte aruncate de țăranii de la Cetate-Dolj, în obrazul prefectului venit să împiedice înfăptuirea reformei sub pretext că nu există lege de reformă agrară. Țăranii au strigat atunci: „Legea o facem noi!" [1].

Reamintesc cuvintele lui Lenin, care arătase că una din trăsăturile caracteristice *ale unei puteri „de jos"* este tocmai faptul că izvorul ei nu-l constituie legea, ci „inițiativa directă a maselor populare „de jos".

Această inițiativă a maselor țărănești, conduse de muncitori și urmînd directivele Partidului Comunist, începe să acționeze încă în luna octombrie 1944, ca de pildă la Crevedia. Cum am pomenit mai sus, aici puterea populară cucerise conducerea comunei cu cîteva zile mai înainte și instaurase un Comitet comunal al țăranilor muncitori. Deși în comună se aflau jandarmii trimiși de Sănătescu, totuși, pe linia luptei împotriva dijmei în natură — această rămășiță feudală — noul Comitet dă o ordonanță prin care obligă pe moșieri să dea învoitorilor, „din recolta muncită de învoitori două părți, una parte rămînînd proprietarului" [2].

Acțiunea cu adevărat revoluționară a aceluiași Comitet continua prin măsura care prevede luarea în posesia Comunei a unor ogoare moșierești, a unei case moșierești și a altor bunuri [3]. În fine, un moșier e obligat „să pună la dispoziția Comitetului... tractorul ce posedă" [4].

La începutul lui decembrie 1944 încep primele măsuri de expropriere forțată. În județele Dorohoi, Botoșani și Iași, țăranii trec la exproprieri masive ale unor moșii ce fuseseră părăsite de proprietarii lor, și pe care Comitetele țărănești le împart țăranilor [5]. Acțiunea largă începe însă abia în prima jumătate a lui februarie 1945 după ce Frontul Plugarilor comunică *hotărîrea* Consiliului F.N.D., întocmită la inițiativa Partidului Comunist și publicată la 11 februarie 1945, hotărîre care prevede: *confiscarea* imediată a pămîntului criminalilor de război, al fugarilor, sau al celor ce lăsaseră pămîntul în paragină; confiscarea, la celelalte moșii, a pămîntului care depășea suprafața de 50 ha; împărțirea pămîntului la țăranii fără pămînt sau cu puțin pămînt. Se arată că hotărîrile vor fi traduse în viață prin intermediul Comitetelor sătești, care între timp se constituiseră pretutindeni. Precum se vede, în această operă, Consiliul F.N.D. acționa ca un adevărat organ al puterii „de jos" pe care Partidul Comunist l-a folo-

[1] « Scînteia », din 17 februarie 1945.
[2] « Scînteia », din 7 octombrie 1944.
[3] « Scînteia », din 8 octombrie 1944.
[4] « Scînteia », din 7 octombrie 1944.
[5] De pildă, « Scînteia » din 7 decembrie 1944.

sit în vederea înfăptuirii reformei. Acest organ central *lua hotărîri practice* și le înfăptuia prin intermediul organelor sale locale. Comitetele sătești trec la acțiune în ciuda rezistenței opuse de organele guvernamentale. Se înfăptuiesc exproprieri de moșii și împroprietăriri de țărani săraci în județe ca Prahova, Dolj, Constanța, Bacău, Neamț, Roman, Tutova, Vaslui, Hunedoara, Tîrnava-Mare etc. Ziarele din perioada de după 11 februarie 1945 aduc aproape zilnic știri în acest sens. În unele locuri, rezistența moșierilor duce la ciocniri sîngeroase între jandarmi și săteni. La Moțăței-Dolj, Rădescu izbutește să aresteze pe primar precum și întregul Comitet sătesc. Încercarea de a-i aresta și pe cei de la Cetate, unde se împărțeau moșii de aproape 4000 de pogoane, nu izbutește însă [1] și Comitetul sătesc rămîne stăpîn pe situație. Tot în această perioadă au fost obținute succese în numeroase locuri, în direcția obținerii unor condiții mai bune de muncă și salarizare pentru muncitorii agricoli. La această chestiune vom mai reveni.

★

Cu cele de mai sus nu se epuizează trăsăturile care definesc puterea „de jos" în perioada dinainte de 6 martie 1944.

În adevăr, pînă acum a fost vorba de acțiuni duse nu numai împotriva puterii guvernamentale ca atare, dar și împotriva organelor guvernamentale statale, de resort. Dar istoria acestor luni înregistrează și alte situații: anume situația în care puterea „de jos" a izbutit să *preia* chiar părți ale aparatului de stat. În aceste cazuri ea începea să devină într-un anumit sens și în mod limitat *putere unică* de stat, chiar înainte de 6 martie 1945.

Se știe că forțele populare cuceresc guvernul abia la 6 martie 1945. Din acest moment clasa muncitoare are și în guvernul țării un rol conducător și, lichidînd aproape în întregime vechea putere, desființează dualitatea puterii, în favoarea puterii „de jos". Acest moment a avut — tocmai prin aceasta — o însemnătate esențială în desfășurarea revoluției, în lupta pentru putere. Dar recunoașterea deplină a însemnătății actului de la 6 martie nu trebuie să ducă la prețuirea insuficientă a unei serii de acte *anterioare* lui 6 martie 1945, pe linia cuceririi puterii unice de stat, a puterii guvernamentale în înțelesul cel mai curent al cuvîntului: mă refer la chestiunea ministerelor obținute în guvernele Sănătescu și Rădescu de către Frontul Național Democrat.

Puterea populară a încercat să aibă un delegat chiar în guvernul reacționar de la 23 August, dar mai tîrziu s-a dovedit că acela care o reprezenta în guvern era un trădător.

Mai tîrziu însă, puternic sprijinită de o vastă și intensă acțiune de masă desfășurată în toată țara, puterea „de jos" cucerește 10 locuri de miniștri și subsecretari de stat — inclusiv vice-președenția Consiliului de Miniștri — în guvernul Sănătescu de la 6 noiembrie 1944, locuri care se mențin neschimbate și în guvernul Rădescu de la 8 decembrie 1944. Așa cum s-a dovedit mai tîrziu, nu toți titularii ministerelor și subsecretariatelor de stat cucerite au fost reprezentanți cinstiți ai intereselor

[1] În acest sens «Scînteia», din 18 februarie 1945.

poporului. Dar, oricum ar fi, forțele populare, conduse de Partidul Comunist, au putut folosi aceste ministere spre a impune legi și dispoziții cu caracter progresist. Înțelegem deci de ce Raportul Comitetului Central la Conferința națională a P.C.R. din 1945, arată, referindu-se la guvernul Rădescu, că acest guvern avea „bază politică democratică lărgită deși incompletă. Acțiunea aceasta înseamnă totuși un pas important înainte pe calea lărgirii democratice a bazei de guvernare" [1].

Pe de altă parte, în cadrul acestor cuceriri, cea mai însemnată a fost aceea care a adus încă din noiembrie, în fruntea Ministerului Comunicațiilor, pe tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej. Este incontestabil că acest Minister a devenit din acel moment un însemnat *organ de stat* al puterii populare.

Însemnătatea acestui Minister era în acea perioadă cu atît mai mare cu cît de buna funcționare a comunicațiilor depindea ducerea războiului patriotic, antihitlerist, depindea aprovizionarea populației, aprovizionare care era sabotată de puterea reacționară, depindea în bună măsură refacerea economică a țării. Cu sprijinul activ, plin de abnegație al maselor de muncitori ceferiști, care în aceste luni au dat nenumărate pilde de eroism în muncă, se ajunge în scurt timp la însemnate înfăptuiri dintre care, cele mai de frunte au fost pe linia refacerii căilor ferate distruse de război. De asemenea s-au luat măsuri de reorganizare democratică a aparatului din minister, de creștere a activității economice etc. [2]. Lupta dintre cele două puteri s-a dus chiar în legătură cu activitatea Ministerului. Cînd tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a prezentat în Consiliul de Miniștri legea de reorganizare a C.F.R. s-a ...instituit o comisie, cu intenția vădită de a înmormînta proiectul ! [3]. Însuși succesul obținut de puterea „de jos" prin cucerirea acestui minister a fost micșorat de cealaltă forță din guvern, prin desprinderea din acest minister și atașarea la alte ministere din lotul reacțiunii, a Navigației fluviale, a Serviciului maritim, a Direcției generale a drumurilor, a transporturilor aeriene. Pe de altă parte, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta că reacționarii din guvern respingeau toate cererile de a se acorda fonduri de investiții pentru nevoile transporturilor. Trebuie „luptat din răsputeri" în acest scop [4]. Iar cînd s-a pornit în mod hotărît la acțiunea de refacere a căilor ferate „sabotajul s-a manifestat prin refuzul de a se acorda creditele necesare" [5].

Dar, cum am spus, în ciuda acestor piedici, Ministerul Comunicațiilor a desfășurat de la început o vastă operă constructivă.

Prin celelalte ministere s-au obținut de asemenea înfăptuiri ale programului revoluției. Astfel, urmînd inițiativele Partidului Comunist, forțele populare reușesc să impună în decembrie 1944, prin Ministerul Muncii proiectul Legii sindicatelor ; în februarie 1945, prin Ministerul Minorităților *Statutul minorităților* : prin Ministerul Educației Naționale, în decembrie 1944, retragerea din circulație a manualelor școlare cu caracter

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 29.

[2] În acest sens « Scînteia », din 24 noiembrie 1944.

[3] « Scînteia », din 10 ianuarie 1945.

[4] « Scînteia », nr. 131. Cuvîntarea tov. Gh. Gheorghiu-Dej, din 3 februarie 1945.

[5] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 43.

profascist și antisovietic etc. Pentru a aprecia importanța acestor legi e deajuns să spunem că, de pildă, Statutul minorităților garanta, între altele, egalitatea în drepturi pentru minorități, libera folosire a limbilor lor naționale, funcționarea de tribunale, judecătorii și școli și în limba minorității naționale acolo unde aceasta întrunește un procent de 30% din întreaga populație etc.

Iată în continuare, o altă serie de fapte, care apropie în unele locuri puterea „de jos" de *puterea unică de stat,* înainte de 6 martie 1945: mă refer la nordul Moldovei și nordul Ardealului.

În nordul Moldovei, în regiunea care fusese liberată de Armata Sovietică încă înainte de 23 August 1944, puterea de stat burghezo-moșierească a lui Antonescu se destrămase cu totul. În asemenea condiții au început să funcționeze în județele Botoșani, Dorohoi, și în partea de nord a județului Iași, imediat după 23 August, organe ale puterii populare. Încercările lui Sănătescu și Rădescu de a restabili acolo autoritatea guvernamentală centrală au avut rezultate slabe, tocmai pentru că aceasta nu a putut repune în funcțiune vechiul aparat de stat. Așa fiind, în bună măsură autoritățile populare locale, aflate în subordinea directă a forțelor populare conduse de Partidul Comunist (după septembrie 1944, această legătură a început să fie ținută prin organele F.N.D.) au acționat *aproape ca putere de stat locală unică.* De aceea în aceste județe, înfăptuirea reformei agrare a început, așa cum s-a arătat mai sus, mai devreme decît în alte locuri. În aceste regiuni, Comitetele țărănești au luat în primire încă din decembrie 1944 morile, oloinițele și alte întreprinderi agricole din sate, foste proprietăți ale moșierilor [1]. Prefectul Botoșanilor, numit de F.N.D., a dat în aceeași lună un regulament numit „Regulamentul pentru organizarea interioară a serviciului bunurilor județene" care prevedea: preluarea tuturor bunurilor părăsite de moșieri, organizarea Comitetelor țărănești, *care apăreau astfel ca organe locale oficiale* etc. [2]. O informație, transmisă de ziarul „Scînteia" din 23 februarie 1945, este extrem de interesantă spre a ilustra cum lucra un asemenea Comitet țărănesc ca putere locală de stat, mugure plin de vitalitate a viitoarei puteri democratice unice: e vorba de Comitetul țărănesc din satul Uricani-Iași, condus de țăranul pandur Al. Crăciunescu din Frontul Plugarilor. Comitetul expropriază două moșii, împarte pămînt țăranilor, se ocupă de pregătirea lucrărilor agricole, repară clădirile obștești, înființează cooperativa de aprovizionare „Voința poporului" și proiectează înființarea, pe una din moșiile expropriate, a unui nou sat, pentru flăcăii care aveau să se întoarcă de pe front și să-și întemeieze familie...

Trecem la situația din nordul Ardealului.

Armata Sovietică, în colaborare cu diviziile românești, a liberat nordul Ardealului în lunile septembrie-octombrie 1944, dar, precum se știe, Statul Sovietic nu a putut transmite administrația regiunii unor guvernanți ca Sănătescu și Rădescu, care patronau acte de teroare antimaghiară; extinderea autorității guvernamentale românești s-a putut opera doar la 9 martie 1945, după instaurarea guvernului democrat de la 6 mar-

[1] «Scînteia», din 7 decembrie 1944.
[2] Ibidem,

tie. Or, în perioada scursă între liberarea Ardealului de nord și data de 9 martie 1945, au funcționat în nordul Ardealului sub protecția comandamentului militar sovietic, autorități populare ale Frontului Național Democrat, conduse de Partidul Comunist, care, *într-o anumită măsură*, pot fi considerate ca adevărate organe locale ale *puterii populare de stat unice*.

De pildă : o corespondență din Cluj, publicată în ziarul „Scînteia" din 5 februarie 1945, sublinia că opera de ameliorare a condițiilor de trai se datorește „forțelor F.N.D. din nordul Ardealului".

Se arată mai departe că F.N.D. a recomandat un inspector școlar pentru nordul Ardealului, care, cu ajutorul conducerii F.N.D. a deschis școlile ; s-au mai luat și alte măsuri de către puterea populară.

Ilustrativ în acest sens este *conferința administrativă inițiată* de Partidul Comunist și care a început la Cluj la data de 12 februarie 1945 și despre care „Scînteia" scrie : „Așezată într-o situație izolată, economică și administrativă, *fără vreun organ* central pentru unificarea problemelor județelor (sublinierea mea — *I. B.*), regiunea din nordul Ardealului a *necesitat de mult organizarea unei conferințe* F.N.D." [1].

Scopul conferinței este, cum arată corespondențele de presă, studierea programului F. N. D. și aplicarea lui la problemele specifice nordului Ardealului. La conferință participă prefecți și subprefecți din *10 județe*, precum și delegați ai F. N. D. și ai partidelor național-liberal și *național-țărănesc* care aderaseră la Platforma F.N.D. Timp de trei zile, pînă la 15 februarie, a fost elaborat planul de înfăptuire a programului F.N.D.

Reiese din cele de mai sus că, în nordul Ardealului nu a funcționat în epoca respectivă puterea guvernelor de la București, că aici — în cea *mai mare parte a regiunii* — puterea populară a funcționat, în anumite limite, ca putere *unică* de stat, condusă de Partidul Comunist, prin autorități ale Frontului Național Democrat.

Din toate cele spuse pînă acum se conturează, credem, din ce în ce mai limpede conținutul și sfera de acțiune a ceea ce am numit „putere de jos", ceea ce trebuie să ducă la concluzia dualității de putere în țara noastră în epoca cercetată. Dar înainte de a trage o concluzie încheiată cu privire la această chestiune, mai trebuie cercetată chestiunea mijloacelor ei de acțiune, chestiunea organelor puterii.

4

O putere presupune anumite *organe* ale puterii. În ce privește timpul de după 6 martie, cînd forțele populare au cucerit pe de-a întregul guvernul, chestiunea e limpede. Dar perioada dinainte de 6 martie ? Care au fost organele prin care s-a exercitat puterea populară în acest răstimp ?

Răspunsul la întrebare depinde de ceea ce înțelegem prin termenul de organe ale puterii. Dacă luăm termenul în sens absolut, în sensul folosit în perioada de schimbări evolutive, adică nerevoluționare, dacă ne referim la un sens în care să fie vorba neapărat de un sistem de verigi

[1] « Scînteia », din 20 februarie 1945.

legate organic, prin lege, între ele etc., atunci nu putem rezolva problema. Să nu uităm că Lenin a considerat, în perioada de după februarie 1917, Sovietele a fi organe ale dictaturii de jos, deși ele se deosebeau profund de ceea ce numim în mod obișnuit organe ale puterii, de ceea ce aveau să devină Sovietele după octombrie 1917. Lenin a arătat că Sovietul din Petrograd era un fel de guvern, deși el se deosebea în mod substanțial de ceea ce se numește în mod obișnuit un guvern. Să nu uităm deci că întrebarea noastră se referă exclusiv la o perioadă revoluționară.

Problema poate fi rezolvată în ceea ce privește istoria noastră, dacă nu privim deci chestiunea în mod schematic, dacă nu uităm că e vorba de *organe ale revoluției*. Esențialul la asemenea organe nu este legat de caracterul lor sistematic, de originea sau ierarhia pe care au stabilit-o, ci înainte de toate de faptul dacă izbutesc ori nu să înfăptuiască sarcini revoluționare, dacă pot sau nu să servească clasei sociale care conduce revoluția prin partidul ei — în speță clasei muncitoare condusă de Partidul Comunist, clasă care a antrenat în revoluție țărănimea — să-și atingă *în mod practic obiectivele revoluționare pe care are sarcina să le îndeplinească*. În acest scop este suficient ca asemenea organe să aibă un *program*, o *conducere centrală*, să aibă *disciplină* internă și *capacitate organizatorică și de represiune*, să fie *ascultate*, să poată *antrena* masele.

Dacă admitem aceasta, atunci putem răspunde în mod afirmativ la întrebarea pusă adineaori. Putem considera că au existat la noi unele forme organizatorice care au oarecum caracterul unor organe ale puterii exercitate „de jos", luate în sensul arătat adineaori.

La începutul toamnei 1944 se constituie din inițiativa Partidului Comunist, Frontul Național Democrat în care împreună cu Partidul Comunist au intrat și alte partide și organizații democratice. În F.N.D. clasa muncitoare era reprezentată prin Frontul Unic Muncitoresc, condus de comuniști, iar țărănimea prin Frontul Plugarilor ; din F.N.D. făcea parte și M.A.D.O.S.Z. Curînd după aceasta, Consiliul Central F.N.D. a trecut la organizarea comitetelor F.N.D. în întreaga țară. Este adevărat că în Consiliul F.N.D. unele elemente dușmănoase au încercat la un moment dat să rupă F.N.D. de Partidul Comunist, să pună în umbră rolul partidului, să ia măsuri peste capul acestuia, în scopul de a alcătui din F.N.D. o putere centrală opusă partidului. Dar această încercare nu a reușit. Partidul a știut să înăbușe această manevră și nu a pierdut din mînă niciodată conducerea F.N.D., folosindu-l mai ales în perioada anterioară a lui 6 martie 1945 ca pe un însemnat instrument de înfăptuire a politicii partidului în ce privește sarcinile revoluționare. Numai prin conducerea de către partid a F.N.D., se explică faptul că în atîtea cazuri, ce au fost deja menționate mai sus, ca și în altele despre care voi vorbi imediat, a putut acționa atît Consiliul Central F.N.D. cît și Comitetele lui locale, *pe linia Platformei-program* elaborate de partid și care, așa cum am arătat, indica măsurile concrete pe care trebuia să le ia puterea revoluționară.

S-au dat și pînă acum o serie de exemple care arătau că Consiliul F.N.D. acționa ca un adevărat organ central de stat al puterii populare. Reamintim de pildă, măsurile, hotărîte de Consiliul F.N.D. de înfăptuire imediată a reformei agrare, în disprețul rezistenței puterii guvernamen-

tale. Iată unele spicuiri din presă referitor la capacitatea de mobilizare și acțiune a organelor F.N.D.: izgonirea primarului antonescian de la Constanța și instalarea unui nou primar *sînt organizate de Consiliul F.N.D.* [1]. Într-un comunicat al Comitetului județean F.N.D.-Tutova se spune că se „hotărăște numirea D-lui... în calitate de prefect al județului Tutova" [2].

Termenii acestui comunicat exprimă o realitate. În numeroase locuri, comitetele F.N.D. acționînd ca adevărate organe statale, de fapt ale autorității locale, *numeau* pe funcționari, care apoi erau instalați prin forța maselor. Cînd, în noiembrie 1944, s-a declanșat criza de guvern determinată de demiterea primului cabinet al lui Sănătescu, Consiliul F.N.D., constatînd nesfîrșitele pertractări și intrigi de culise ale lui Maniu, dă un comunicat prin care anunță că dacă nu se constituie în aceeași zi guvernul, atunci F.N.D. „va păși la acțiune directă, pentru soluționarea crizei" [3].

De altfel, faptul că guvernul era conștient de capacitatea reală pe care F.N.D. o avea pentru îndeplinirea hotărîrilor sale se vede din aceea că *în timpul campaniei duse de F.N.D. pentru răsturnarea primului guvern* Sănătescu, acesta lupta împotriva F.N.D., ca atare, între altele trimițînd armata să împiedice pe muncitori și țărani să vină la întrunirile convocate de F.N.D. [4].

Consiliul F.N.D., condus de Partidul Comunist, a trasat, pe baza directivelor partidului, sarcinile de zi de zi ale luptei revoluționare, a antrenat mase de milioane în vederea înfăptuirii sarcinilor. Nu s-ar putea oare considera că, în sens foarte elastic, Consiliul F.N.D. acționa ca *un guvern în embrion,* opus guvernului dictaturii burgheze sau, în orice caz ca un centru al puterii populare? Strîns legate de Consiliul F.N.D., înfăptuind Platforma-program, erau ministerele cucerite de puterea populară, *ai căror titulari făceau parte, de altfel din biroul Consiliului F.N.D.* Aceste ministere aveau un rol însemnat ca organe de stat ale puterii populare. Legate de aceste organe centrale, erau o serie de organe locale de mai multe categorii. De o parte, *Comitetele județene și celelalte ale F.N.D.:* capacitatea lor organizatorică și eficiența lor politică s-a vădit îndeosebi atunci cînd au trecut la acțiune în vederea înlocuirii cu forța, în fruntea maselor, a primarilor și prefecților reacționari.

Apoi, cum s-ar putea contesta că aceste *primării* și *prefecturi,* deținute de forțele populare, au constituit organe de stat ale puterii politice „de jos", în cel mai obișnuit înțeles al cuvîntului? Mai erau, în fine, o serie de rețele organizatorice. Dintre acestea menționăm comitetele sătești, cu caracter stabil, care de la un moment dat au început să fie organizate prin Frontul Plugarilor; ele au împînzit întreaga țară, prin ele s-au pregătit din timp operațiile de reformă agrară și, la momentul oportun, au trecut la acțiune în mod organizat, îndeplinind cu succes sarcina revoluționară ce le fusese încredințată.

Indicăm de asemenea *Comitetele sindicale de fabrică,* avînd de asemenea caracter stabil, prin care s-au condus acțiunile de luptă în favoarea îmbunătățirii situației materiale a muncitorilor și care au îndeplinit cu

[1] « Scînteia », din 3 noiembrie 1944.
[2] « Scînteia », din 1 decembrie 1944.
[3] « Scînteia », din 5 noiembrie 1944.
[4] Cazurile de la Brașov, Deva, R. Sărat, menționate în « Scînteia », din 2 noiembrie 1944.

mult succes și sarcina mobilizării muncitorilor la marile acțiuni politice de mase. S-ar mai putea cita anumite forțe de acțiune înarmată etc. Iată deci *organe,* avînd o *conducere centrală* — Partidul clasei muncitoare, prin Consiliul F.N.D. și altele — avînd *un program* — Platforma F.N.D. — avînd incontestabilă capacitate *organizatoare și mobilizatoare,* avînd incontestabil *rol diriguitor* în mase.

Forța materială de care a dispus puterea populară a fost aceea a maselor largi de oameni ai muncii, pătrunse de ideile revoluției democrat-populare și acționînd tot mai activ în funcție de pătrunderea acestor idei în mase. Aceste mase au dispus într-o anumită măsură de formațiuni armate. Se cunoaște rolul gărzilor patriotice muncitorești în perioada lui 23 August 1944. Dar parte din ele au continuat să funcționeze și mai departe. Ziarul „Romînia liberă" din 2 septembrie 1944 arată că rolul formațiunilor patriotice de luptă era în acel moment acela „de a concentra toate forțele poporului în lupta pentru stîrpirea cuiburilor legionare, a rămășițelor reacționare și călăuzirea poporului pe drumul consolidării și dezvoltării libertății sale".

În numeroase acțiuni, muncitorii înarmați au dovedit că știu să apere libertățile cucerite. La sate au existat de asemenea formațiuni patriotice de luptă. Asemenea formațiune funcționa de pildă la Soldanul-Ilfov [1]. Formațiunea de luptă înființată la Chiajna în octombrie 1944 capătă sarcina de a executa hotărîrile noului Comitet comunal, ca de pildă: arestarea vechiului primar, apărarea țăranilor de plata unor impozite abuzive, luarea în stăpînire a unor pămînturi înstrăinate de vechea conducere a comunei etc. Formațiunile de acest fel nu au luat extindere, totuși contribuția lor la executarea hotărîrilor revoluționare nu trebuie neglijată.

În sfîrșit, nu am putea înțelege de unde și-au tras forța toate aceste organe ale puterii populare, de unde și-a tras forța acțiunea revoluționară în ansamblul ei dacă nu am avea în vedere existența Frontului Unic Muncitoresc. În adevăr, rolul conducător al clasei muncitoare în revoluția democratică — respectiv în desăvîrșirea ei — nu s-ar fi putut realiza în condițiile dezbinării de clasă. Dimpotrivă, este un merit uriaș al Partidului Comunist, acela de a fi realizat în perioada de pregătire a actului de la 23 August Frontul Unic Muncitoresc și de a fi știut în toată perioada care a urmat, pînă la Congresul de unificare din februarie 1948, — în lupta eficace împotriva social-democraților de dreapta și a altor agenți ai burgheziei în mișcarea muncitorească, în lupta împotriva ideilor capitularde — să îndrume acțiunea Frontului Unic *pe linia tactică* leninistă, antimenșevică, în revoluția democratică.

5

Să tragem o primă concluzie, pe baza celor spuse pînă acum. Cele de mai sus evidențiază cu prisosință, credem, din punct de vedere practic-istoric că forțele populare care au acționat în perioada dintre 23 august și 6 martie pe linia îndeplinirii sarcinilor de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice au constituit o adevărată putere revoluționară „de jos", un fel de a doua putere de stat opusă puterii reacționare guvernamentale, dispunînd în acest scop de organele necesare. Concluzia dualității

[1] « Scînteia », din 2 octombrie 1944.

puterii se impune și mai mult dacă avem în vedere o serie de elemente teoretice.

Înainte de toate ar trebui arătat că neacceptarea acestei teze ar lăsa pur și simplu neexplicate și inexplicabile o serie de fapte. Astfel, are mulți adepți părerea că începutul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice în țara noastră, începutul existenței puterii care a înfăptuit-o s-ar situa la 6 martie 1945. Nu încape îndoială că neglijarea însemnătății actului de la 6 martie ar constitui o greșeală serioasă. Ar însemna să desconsiderăm acel moment istoric cînd dualitatea puterii este lichidată de către puterea de jos, cînd cu alte cuvinte, sarcinile desăvîrșirii revoluției brughezo-democratice încep să fie îndeplinite fără a se mai izbi de împotrivirea unui guvern al burgheziei în majoritate ostil, ci *de către guvernul unic al poporului,* condus de clasa muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare. Așadar actul de la 6 martie are marea însemnătate istorică a constituirii puterii populare centrale de stat *unice.* Dar această constatare nu trebuie de loc să ducă la neglijarea importanței pe care a avut-o puterea „de jos", înainte de 6 martie 1945. Dacă nu am admite existența celei de a doua puteri înainte de 6 martie 1945, ar trebui trecut cu vederea peste ansamblul de fapte care a fost pomenit mai sus. Cum am putea explica în acest caz, asemenea fapte ca de pildă acțiunea ministerelor F.N.D., din perioada dinainte de 6 martie? Aparțin ele oare puterii burgheze? Evident că nu. Dar ele reprezintă fără îndoială o putere. Dar pe care anume, dacă nu pe cea populară? S-ar putea obiecta că o asemenea concluzie e greșită. Ni s-ar putea invoca de pildă, în replică, cazul guvernelor de coaliție care au funcționat după înfrîngerea Germaniei hitleriste, în țări ca Franța sau Belgia, guverne în care clasa muncitoare a deținut, prin comuniști, o serie de ministere, fără ca aceasta să ne dea dreptul să vorbim de dualitatea puterii. Nu ni s-ar părea întemeiată o asemenea obiecție. În adevăr, nu cred că se poate vorbi de dualitate de putere în acele țări. Din nou trebuie reamintit că chestiunea dualității de putere se poate pune numai în cazul creșterii unui proces revoluționar, că ea se rezolvă înainte de toate în funcție de eficiența cu care se pășește la îndeplinirea unor sarcini ale revoluției aflate în curs de desfășurare. Cu alte cuvinte, dezvoltarea istorică a evenimentelor este aceea care decide în ultima instanță. Or, nu se poate susține că în țări ca Franța și Belgia începuse, în epoca menționată, a guvernelor de coaliție, înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste — *adică a revoluției în fața căreia se află aceste țări.* În ansamblu, hotărîrile preconizate de miniștrii comuniști au putut fi luate *doar* în măsura în care ele au putut fi impuse guvernelor respective; nu au putut fi înfăptuite măsuri care să nu fi fost acceptate de guvern, măsuri de guvernare luate împotriva guvernului. Nu au existat organe de putere, altele decît cele guvernamentale. Cînd acțiunea crescîndă a maselor a început să îndrepte lucrurile tocmai spre o asemenea situație, intervenția brutală a americanilor a determinat îndepărtarea miniștrilor comuniști din guvern, în țările menționate.

Deci, cele două situații nu suferă comparații. Dimpotrivă, în țara noastră, fapte ca activitatea primăriilor și prefecturilor deținute de forțele populare și îndeosebi ministerele ce aparțineau acestora au constituit etape în procesul treptat, de transformarea puterii „de jos" în putere unică de stat.

Să ne gîndim și la aceasta : nu încape nici o discuție despre faptul că în țara noastră a funcționat odată cu guvernul democrat de la 6 martie, puterea populară, condusă de proletariat, în ciuda faptului că mai exista regele — și *el organ al unei anumite puteri* — care *și după 6 martie* a continuat să fie focar de acțiuni și mașinații reacționare cu caracter „oficial" și organizat. De ce atunci organele și acțiunile lui Sănătescu și Rădescu dinainte de 6 martie, care nici ele, în ciuda numeroaselor piedici pe care le-au creat, și a jertfelor pe care le-au provocat, nu au izbutit să zădărnicească mersul revoluției, ne-ar împiedica să constatăm existența puterii populare care a îndeplinit o serie de sarcini ale revoluției ?

Instaurarea guvernului de la 6 martie urmează a fi considerată nu ca punct de plecare al puterii populare, ci ca un efect — a cărei importanță deosebită a fost subliniată mai sus — al existenței și eficacității puterii populare existente, și a cărei creștere a dus la cucerirea guvernului, la lichidarea dualității puterii — moment hotărîtor în procesul de dezvoltare a puterii populare.

Altă împrejurare : nu văd cum s-ar mai putea explica însemnătatea pe care actul de la 23 August o are pentru istoria noastră contemporană, dacă nu s-ar accepta teza dualității de putere.

Actul de la 23 August și evenimentele care au urmat reprezintă — lucru pe care documentele partidului nostru l-au subliniat în repetate rînduri — prăbușirea regimului de dictatură fascistă, deschiderea unei ere noi în istoria poporului nostru. Dar nu există evenimente istorice fără subiect, fără autor, fără o anumită putere de fapt care să conducă evenimentele. Sănătescu, Rădescu, partidele „istorice" din spatele lor, au continuat, fără nici o îndoială, să exercite după 23 August o dictatură, anume o *dictatură burgheză ;* se știe doar că în societatea împărțită în clase antagoniste nu există altfel de putere decît dominația, dictatura unei clase împotriva celorlalte, sau a celeilalte. Tipul puterii reprezentate de Sănătescu și Rădescu nu se deosebește din punctul de vedere al politicii de clasă, de tipul puterii lui Antonescu. Aceasta apare cu atît mai evident azi, cînd patronii occidentali de atunci ai lui Sănătescu, Rădescu și Maniu, se dovedesc din nou a duce aceeași politică de clasă ca și Hitler, patronul dinainte de 23 August al lui Antonescu. Aceasta apare cu atît mai evident cu cît sabotajul antidemocratic practicat de reacționari în interior ca și antisovietismul lor, se arată a fi numai un fragment, o manifestare a antidemocratismului și antisovietismului care unește la un loc Wehrmachtul hitlerist, pe Adenauer și pe Dulles.

Și atunci, dacă lucrurile stau astfel, în ce privește guvernele Sănătescu și Rădescu, *datorită cărei forțe a existat 23 August* și toate acțiunile democratice și antiimperialiste din perioada de după 23 August, datorită cărei forțe sociale a poporului nostru, cărei clase, cărei puteri interne, *reprezintă 23 August începutul unei noi ere în istoria noastră, datorită cărei clase, cărei puteri interne, constituie actul de la 23 August o cotitură în istoria noastră ?* Numai datorită muncitorilor și țăranilor, numai datorită faptului că împotriva dictaturii burgheze, aceste clase au constituit o altă putere ; numai datorită acelei puteri „de jos", constituită de popor, putere care, în condițiile liberării țării de către Armata Sovietică a înfăptuit măsurile menționate mai sus.

A fost vorba de două puteri în stat, dintre care fiecare avea cîte o politică internă deosebită și o politică externă deosebită.

Însă: „De la 23 August și pînă azi — spunea tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în ianuarie 1945 — dacă trecem în revistă toate manifestările politice din țara noastră, vom constata că singurele forțe care au participat activ și în mod consecvent la acțiunea de democratizare a țării, de ridicare a producției și prin aceasta, de întărire a efortului de război sînt forțele care alcătuiesc astăzi Frontul Național Democrat: P.C.R., P.S.D., Sindicatele Unite, U.P., Frontul Plugarilor..." [1].

Teza aceasta, despre dualitatea puterii, trebuie legată de învățătura marxistă despre rolul maselor ca făuritoare ale istoriei. Se știe că în revoluția burghezo-democratică, masele populare sînt făuritoare ale revoluției, chiar cînd conducerea revoluției o are burghezia. De obicei, burghezia a reușit, după săvîrșirea de către mase a revoluției să acapareze întreaga putere pentru sine.

În stadiul imperialismului, cînd burghezia nu mai vrea și nu mai e în stare să înfăptuiască sau să desăvîrșească revoluția democratică, această sarcină revine, împotriva burgheziei înseși, clasei muncitoare, care pășește în fruntea maselor la conducerea revoluției, folosește și ridică pe un plan superior capacitatea maselor de a făuri istoria, face să sporească la maximum această capacitate. Cînd deci masele au trecut, *în asemenea condiții,* la înfăptuirea (sau desăvîrșirea) revoluției democratice, sub conducerea clasei educate în spiritul revoluției și singura consecvent revoluționară care e proletariatul, *cu atît mai puțin vor ceda* ele puterea, chiar dacă în lagărul revoluției se manifestă factori negativi care fac ca proletariatul să nu preia imediat conducerea guvernului.

În ce privește Rusia, Lenin a arătat care au fost acei factori negativi existenți în sînul maselor revoluționare, care au făcut ca Sovietele să nu preia formarea guvernului. Dar, cu toate acestea, în Rusia de pildă, raportul de forțe dintre clase a fost de așa natură încît burghezia nu a putut constitui guvernul decît prin fraudă, iar Sovietele, exponente ale maselor populare, au continuat să dețină o anumită putere în stat. În timpul dualității de putere, Lenin arată că „guvernul de control" al Sovietelor „nu are în mîinile lui organele puterii de stat, dar se sprijină nemijlocit pe majoritatea vădită și certă a poporului..." [2].

Înseamnă că totul depinde de faptul dacă în revoluție masele reușesc, pînă la un punct, să dețină o anumită putere, deși guvernul a fost acaparat de burghezie.

Dacă se întîmplă acest lucru — și el s-a întîmplat în Rusia după februarie 1917 — atunci, așa cum reiese din indicațiile lui Lenin, istoricul nu are dreptul să considere putere doar forța organizată a minorității antipopulare, și să nege caracterul de putere, forței organizate și eficiente a maselor.

În țara noastră revoluția democratică s-a produs în condițiile eliberării țării de către Armata Sovietică și a prezenței în țară a trupelor sovietice. În această condiție a fost posibilă constituirea și menținerea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Cuvîntare la Congresul Sindicatelor, 30 ianuarie 1945, în «Scînteia», nr. 127.

[2] V. I. Lenin. Opere. Ed. pentru literatură politică, 1954, vol. 24, p. 42.

puterii dictatoriale „de jos", opusă dictaturii burgheze ; o serie de cauze, de factori negativi, la care mă voi referi imediat, au împiedicat ca această putere să preia de la început și guvernul ; cu toate acestea însă a fost o putere cu caracter popular, exprimînd interesele maselor celor mai largi și fiind organul de acțiune al acestora. Istoricul care nu subapreciază rolul maselor ca făuritoare ale istoriei nu poate considera putere organul minorității burghezo-moșierești și nega caracterul de putere singurei forțe prin care, înainte de 6 martie, masele populare, ca făuritoare ale istoriei, înfăptuiau sarcinile istorice ale desăvîrșirii revoluției democratice.

Trebuie subliniat din nou faptul că factorul care, în condițiile anului 1944, a permis declanșarea liberă a energiei creatoare a maselor populare din țara noastră a fost tocmai liberarea de sub fascism a țării noastre de către Armata Sovietică, armata statului care, avînd ca principiu intern munca, pentru prima dată în istorie a liberat energia creatoare a maselor de milioane, din vechea Rusie țaristă, le-a ridicat, avînd în frunte pe muncitori, conduși de comuniști, la creație istorică conștientă și organizată.

Ani de zile în țara noastră dictatura burgheză a încătușat și jefuit poporul în numele exploatatorilor interni și ai stăpînilor lor apuseni. Forța acestora se bizuia pe teroarea internă și pe coaliția imperialistă internațională, cu banii și tunurile ei. Faptul că țara noastră a fost eliberată de Armata Sovietică, faptul că în țara noastră după 23 August s-a aflat Armata Sovietică, explică cum a fost posibil ca poporul să facă să fie paralizată dictatura burgheză internă,cum a fost posibil îndeosebi, ca să fie reduse la neputință tunurile din afară care o sprijineau. Armata Sovietică a împiedicat sprijinirea dictaturii burgheze de către armatele imperialiste, a împiedicat ca dictatura burgheză să declanșeze războiul civil. Imensa majoritate a soldaților care au primit cu bucurie să întoarcă armele contra hitleriștilor, nu mai acceptau — cu foarte rare excepții — să tragă în popor pentru că în condițiile prezenței în țară a trupelor sovietice nu mai puteau fi constrînși la aceasta de burghezie. Așa se explică posibilitatea pe care au avut-o masele populare, sub hegemonia clasei muncitoare, să înfăptuiască prin puterea lor „de jos", încă înainte de 6 martie, împotriva dictaturii burgheze, în luptă cu aceasta, atîtea din sarcinile revoluției cu — relativ — puține jertfe.

Nu încape îndoială că în timp ce *cauzele* transformărilor revoluționare din țara noastră, după 23 August, au fost de ordin intern, au fost *cauze* derivate din dezvoltarea economică obiectivă a societății noastre și care au acționat prin puterea populară a maselor, *condiția hotărîtoare* care a permis acestor cauze interne să acționeze și puterii populare să se exercite a fost liberarea țării de către armatele Țării Socialismului triumfător și prezența lor în țară. Însemnătatea factorului sovietic se evidențiază cu atît mai mult cu cît cunoaștem principiul că o cauză nu-și poate atinge efectele dacă nici condiția hotărîtoare nu acționează spre a-i permite acțiunea.

Ținînd seama de toate cele spuse pînă acum, vom putea înțelege următoarea concluzie trasă de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, referitor la epoca dinainte de 6 martie 1945 : „Puterii deținute de guvernul cu o

majoritate reacționară i se opunea puterea maselor populare, conduse de partid" [1].

Dualitatea de putere, așa cum spuneam mai sus, sprijinindu-ne pe indicațiile leniniste, poate să apară în revoluție, atunci cînd clasele reacționare nu sînt capabile să țină în mînă întreaga putere și cînd, pe de altă parte, anumiți factori împiedică ca mișcarea revoluționară a maselor să ducă la cucerirea imediată a puterii de stat unice.

Am încercat să analizez mai sus cauza pentru care, în țara noastră, s-a putut constitui la 23 August 1944, o putere populară, chiar dacă embrionară la început. Faptul că aceasta nu a preluat la 23 August întreaga putere, faptul că a apărut o dualitate de putere se datorește unui ansamblu de cauze pe care nu ne propunem să le analizăm aici. Socotim însă întemeiat să considerăm că o cauză principală stă în slăbiciunea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, care, în august 1944, nu constituia încă acea forță socială capabilă să cucerească guvernul, puterea unică de stat. Procesul de întărire a puterii populare în perioada 23 august—6 martie merge paralel cu procesul de întărire a alianței. Hotărîtoare în procesul de întărire a alianței a fost, desigur, reforma agrară întreprinsă „de jos", distribuirea pămîntului moșieresc la țăranii săraci. Trebuie considerat că sprijinul dat de clasa muncitoare țărănimii muncitoare în înfăptuirea reformei a fost un factor hotărîtor în constituirea solidarității muncitorești-țărănești, în constituirea forței sociale care a dărîmat autoritatea guvernamentală centrală și locală a lui Rădescu, demascată ca dușmană a întregului popor. Nu trebuie socotit ca întîmplător faptul că actul de la 6 martie 1945 s-a produs în plină acțiune de desfășurare a reformei, după ce pe tot întinsul țării, pe frontul reformei acționau deja forțele țărănești, avînd în frunte pe muncitori, conduși de comuniști.

Deci demascarea treptată a puterii de sus, întărirea treptată a puterii de jos — în primul rînd pe baza consolidării alianței dintre muncitori și țărani — iată factorii principali de ordin social-politic intern, care au dus la lichidarea dualității de putere în stat și la instaurarea puterii populare de stat unice.

6

Cum ar urma să fie considerată problema puterii în perioada de după 6 martie ?

Se poate oare considera că prin instaurarea guvernului democrat de la 6 martie 1945 a dispărut cu desăvîrșire orice urmă a puterii burgheze ?

Fapt este că grupul lui Tătărăscu — ca deținător al unor ministere — nu a fost inactiv. De pildă, el a încercat să ciuntească reforma agrară, a pus piedici politicii financiare a guvernului, a favorizat inflația. Adesea, spunea tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, ceea ce forțele democratice clădeau ziua, vedeau — ca legendarul meșter Manole, — surpîndu-se noaptea. Apoi, era regele, care opunea rezistență oricărei măsuri democratice și care în vara anului 1945 începu să se opună în mod fățiș guvernului

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări. Ed. pentru literatură politică, ed. a III-a, p. 544.

democratic, să nu mai semneze decretele de plată a salariilor funcționarilor publici etc... Prezența în guvern a doi miniștri „istorici", obținuți de puterile apusene la Conferința internațională din ianuarie 1946, stînjenea de asemenea acțiunea de guvernare.

Cu toate acestea nu cred că s-ar mai putea vorbi de o dualitate a puterii după 6 martie 1945. Una sînt manevrele și intrigile de culise, actele de sabotaj și manifestările sporadice „de forță", și alta este *puterea*. Reforma agrară nu a putut fi împiedicată de tătărăscieni după cum nici regele nu a putut, în cele din urmă, împiedica plata salariilor funcționarilor de stat. Nenumărate au fost mașinațiile întreprinse de reacționarii din guvern sau de la palat și greutățile create de ei. Dar nu s-ar putea indica vreun domeniu în care, împotriva liniei date de partid guvernului de la 6 martie, să fi triumfat pînă la urmă politica lui Tătărăscu. Dacă criteriul *eficienței finale* ne impune să vorbim de o putere „de jos" înainte de 6 martie, același criteriu ne interzice să mai vorbim pentru epoca de după 6 martie de vreo altă adevărată putere în stat decît cea condusă de partid.

Totuși, dacă după 6 martie nu mai poate fi vorba de dualitatea puterii, aceasta nu înseamnă că prin instaurarea guvernului democrat de la 6 martie au dispărut cu desăvîrșire toate rămășițele puterii burgheze.

Asemenea rămășițe ale vechii puteri, care puneau piedici operei de guvernare, au continuat să existe și după 6 martie. Puterea populară a preluat în întregime guvernul la 6 martie 1945, lichidînd astfel dualitatea puterii, dar a mai trebuit să lupte încă vreme de peste doi ani și jumătate spre a elimina rămășițele puterii burgheze care mai persistau. Un moment important în acest proces a fost și data de 7 noiembrie 1947, cînd miniștrii tătărăscieni au fost izgoniți din guvern. Dar, așa cum, cu toată marea însemnătate a actului de la 6 martie 1945, nu am putea, din motivele care au fost arătate mai sus, să considerăm momentul 6 martie ca un salt calitativ în domeniul puterii, tot astfel nu putem considera a avea caracter de salt calitativ în domeniul puterii nici actul de la 7 noiembrie 1947. Salturi calitative ar putea fi considerate numai constituirea puterii populare la 23 August și trecerea la dictatura proletariatului [1]. Ultima observație mai scoate în evidență faptul că spre sfîrșitul perioadei analizate, *mai ales regele,* și incomparabil mai puțin miniștrii tătărăscieni reprezentau sprijinul, cazanul de intrigi și arena de acțiune contrarevoluționară a reacțiunii interne și externe. În ce privește întreaga

[1] Nu mi-am propus, în studiul de față, să analizez problema saltu rilor în revoluția noastră și a caracterului lor. Cred că din motivele sus-arătate, actul de la 23 August urmează a fi considerat ca un salt cu explozie în domeniul puterii. Există însă și părerea că întreaga perioadă dintre 23 august 1944 și 6 martie 1945 urmează a fi caracterizată ca marcînd un salt cu explozie.

Socotesc necesar să subliniez că teza dualității puterii nu depinde de soluționarea problemei saltului într-un fel sau într-altul, ci concordă cu ambele soluții. Această teză concordă în mod evident cu teza care afirmă că saltul exploziv s-a produs la 23 August 1944. Ea concordă de asemenea și cu teza care susține că a fost un salt cu explozie care a durat între 23 august 1944 și 6 martie 1945. În adevăr, în această ultimă ipoteză, ar urma să constatăm că timp de 6 luni s-a produs o acumulare a elementelor noii calități în domeniul puterii, că s-a constituit treptat vreme de 6 luni o nouă putere, care pînă la victoria ei finală a coexistat cu vechea putere; și acest mod de a pune problema ne duce deci tot la teza dualității puterii.

perioadă 1944—1947, se poate susține că procesul de dezvoltare a puterii populare a trecut printr-o serie de etape de însemnătate *inegală*, care, pe plan politic, au fost marcate de momente ca de pildă: apariția ei, la 23 August 1944, întărirea treptată a poziției ei în guvernele Sănătescu și Rădescu, lichidarea dualității puterii la 6 martie, respingerea ofensivei regale din vara anului 1945, înlăturarea miniștrilor tătărăscieni, în sfîrșit, ca moment culminant, actul de la 30 decembrie 1947 — abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Romîne, trecerea la puterea exclusivă a clasei muncitoare, la dictatura proletariatului.

Aș dori să risipesc posibilitatea unei anumite confuzii. Pentru a studia problema puterii în țara noastră înainte de 6 martie 1945, m-am referit la situația existentă în Rusia în perioada de după februarie 1917. Arăt însă că am făcut aceasta nu pentru a stabili vreo analogie strictă între cele două momente istorice, ci pentru ca, prin studiul realității istorice din Rusia, să trag unele concluzii teoretice care să ne ajute să înțelegem împrejurările care s-au produs în țara noastră. Analogia strictă nu s-ar ține în picioare din nici un punct de vedere. Iată de pildă doar unele din elementele care ar interzice stabilirea unei asemenea analogii: *a)* — Apariția Sovietelor ca organe ale puterii populare, deosebite de organul guvernamental a fost în Rusia efectul unei vaste și îndelungate acțiuni revoluționare de masă, efectul unei creații spontane de masă. În țara noastră, organele puterii populare menționate adineaori au fost create prin inițiativa Partidului Comunist, ca exponent al intereselor maselor, organele create fiind sprijinite de acestea; *b)* — Spre deosebire de condițiile care, în Rusia, au permis apariția puterii exercitate de Soviete, la noi condiția hotărîtoare a constituirii puterii „de jos" a fost liberarea țării de către Armata Sovietică și prezența ei în țară; *c)* — În Rusia a existat un fel de tolerare reciprocă — aparent cel puțin și numai pînă la un punct — a celor două puteri. În țara noastră puterea populară — în condițiile prezenței în țară a Armatei Sovietice — a îndeplinit sarcini revoluționare în ciuda puterii „de sus" și a luptat împotriva celeilalte puteri pînă la nimicirea ei; *d)* — Sovietele au avut unitate organizatorică pe care organele puterii noastre populare nu au avut-o decît în mică măsură.

Mai sînt, desigur, și alte deosebiri.

7

S-ar putea, la cele spuse pînă acum, ridica o obiecție; marxism-leninismul ne învață că atunci cînd, în epoca imperialismului, o țară se află în fața revoluției burghezo-democratice sau a desăvîrșirii ei, rolul conducător în revoluție îl poate avea numai clasa muncitoare. Și în țara noastră — așa cum au statornicit și documentele Congresului al V-lea al P.C.R. — desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice nu se putea desfășura altfel decît sub conducerea clasei muncitoare. Dar oare rolul conducător al clasei muncitoare nu implică neapărat conducerea guvernului? În acest caz se mai poate susține că acest rol conducător s-a exercitat înainte de data de 6 martie, adică înainte de data cînd clasa muncitoare a dobîndit rolul conducător în guvern?

Răspunsul este că se pot întrevedea cazuri în care clasa, care are rolul conducător al revoluției, își exercită, *pentru un timp,* acest rol, fără a participa la guvern.

Acest lucru reiese, după părerea mea, între altele și din cercetarea documentelor celui de al III-lea Congres al P.M.S.D.R. care a avut loc în anul 1905 la Londra.

Ne amintim că Congresul al III-lea al P.M.S.D.R., respingînd tezele menșevice, a stabilit pe baza directivelor lui Lenin linia tactică a partidului proletar în revoluția burghezo-democratică. Se știe că una din tezele fundamentale stabilite tocmai cu acest prilej a fost aceea despre rolul *conducător* al proletariatului în revoluția burghezo-democratică.

Aceasta este o condiție *absolută,* care nu admite nici un fel de amendamente; este o teză fundamentală a teoriei marxist-leniniste a revoluției, reafirmată de altfel în Rezoluția Congresului referitoare la „Insurecția armată" și dezvoltată în toate lucrările lui Lenin, legate de documentele Congresului.

Dar participarea la guvern? La punctul *b* al rezoluției Congresului „Despre guvernul revoluționar provizoriu" se arată că participarea la guvernul revoluționar poate fi admisă *„în funcție* de raportul de forță și de alți factori care nu pot fi precis determinați dinainte" (sublinierea mea — I.B.) [1] iar la punctul *d* se completează ideea statornicindu-se că *„indiferent de faptul dacă participarea social-democrației la guvernul revoluționar provizoriu va fi posibilă,* trebuie propagată în păturile cele mai largi ale proletariatului ideea necesității unei presiuni permanente asupra guvernului provizoriu din partea proletariatului înarmat și condus de social-democrație, în scopul apărării, consolidării și lărgirii cuceririlor revoluției" (sublinierea mea — *I.B.*) [2].

E limpede că în timp ce rolul conducător al proletariatului are caracterul unei teze *absolute,* participarea la guvern e necesară, dar, pentru un timp foarte scurt, poate să nu fie absolut necesară, în sensul că poate să nu fie condiția *sine qua non* a deținerii de către proletariat a rolului conducător.

Din toate acestea rezultă limpede ideea că exercitarea puterii nu e tot una cu deținerea guvernului, că în anumite cazuri și *pentru timp limitat,* rolul conducător al proletariatului în revoluția burghezo-democratică se poate exercita fără participarea la guvern, *de jos,* cu sarcina ca, în fruntea maselor revoluționare să oblige guvernul să ducă revoluția mai departe sau, independent de atitudinea guvernului, *să imprime desfășurării revoluției acel curs care asigură realizarea obiectivelor istorice necesare.*

Rezultă din toate cele de mai sus că *nu* deținerea guvernului este singura condiție în care se exercită puterea dictatorială în revoluția burghezo-democratică, că nu numai prin guvern se poate exercita *rolul conducător* al proletariatului în această revoluție, că o asemenea putere, conducătoare a revoluției, se poate exercita, un oarecare timp, și „de jos", în afara guvernului, presînd asupra lui.

---

[1] Rezoluțiile și hotărîrile congreselor, conferințelor P.C.U.S. și ale plenarelor C.C., 1898—1925. Ed. pentru literatură politică, 1954, partea I, p. 79.

[2] Ibidem, partea I, p. 80.

II. Dictatura democrat-revoluționară a proletariatului și țărănimii

1

Să vedem, în continuare, care a fost caracterul puterii populare care s-a exercitat în țara noastră începînd de la 23 August și pînă la trecerea spre dictatura proletariatului.

V. I. Lenin a arătat că puterea care, în Rusia, avea să înfăptuiască revoluția democratică era dictatura *democrat-revoluționară a proletariatului și țărănimii.*

În numeroase lucrări ale lui Lenin dintre anii 1905 și 1918 se vorbește de această putere care e dictatura proletariatului și țărănimii. Marea însemnătate acordată de Lenin și de Stalin acestei noțiuni sporește și mai mult dacă avem în vedere transformările revoluționare care s-au declanșat în Europa și Asia, după cel de al doilea război mondial.

Referindu-se în mod particular la țara noastră, I. V. Stalin arăta în 1928, că, în țări ca Polonia sau țara noastră, mai slab dezvoltate din punct de vedere capitalist, cu rămășițe feudale, în caz de revoluție, mica burghezie, în special țărănimea, își va avea neapărat de spus cuvîntul care va trage greu în cumpănă astfel că pe drumul spre dictatura proletariatului „victoria revoluției poate să necesite și va necesita cu siguranță unele trepte intermediare, cum ar fi, de pildă, o dictatură a proletariatului și a țărănimii" [1].

Congresul al V-lea al P.C.R. a indicat că sarcina desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice în țara noastră în drum spre revoluția socialistă, va reveni „dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii" [2].

Analiza puterii „de jos" care s-a născut în țara noastră la 23 August arată că este vorba tocmai de o asemenea dictatură; mai exact că, e vorba anume de o varietate a unei asemenea dictaturi și anume *dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii MUNCITOARE,* care, pînă la 6 martie, a acționat împotriva dictaturii burgheze a reacționarilor din guvern, constituindu-se apoi în dictatură unică. Să începem prin a analiza noțiunea, rămînînd ca mai jos să vedem de ce trebuie să vorbim de participarea la dictatură numai a țărănimii *muncitoare,* iar nu a întregii țărănimi, în acord de altfel și cu tezele programatice stabilite de Congresul al V-lea.

Să vedem felul în care Lenin analizează conținutul noțiunii de dictatură democratică a proletariatului și țărănimii.

Lenin spune: „Această lozincă (a dictaturii democratice a proletariatului și țărănimii — *I. B.*) precizează și care sînt clasele pe care pot și trebuie să se sprijine noii „constructori" ai noii suprastructuri, și caracterul ei (dictatura „democratică" spre deosebire de dictatura socialistă), și modul de construcție (dictatură, adică reprimare prin violență a împotrivirii violente, înarmarea claselor revoluționare ale poporului)" [3].

---

[1] I. Stalin, Opere. Ed. P.M.R., 1951, vol. 11, p. 170.

[2] Documente din istoria P.C.R. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a III-a, p. 116.

[3] V. I. Lenin, Opere alese, în două volume. Ed. pentru literatură politică, ed. a II-a, 1954, vol. I, p. 539.

Cel mai important element al unei dictaturi este întotdeauna acela al clasei sau *claselor* care exercită dictatura, ceea ce indică și în *folosul cui* se exercită aceasta. Înainte de 6 martie, în procesul făuririi unei puternice alianțe între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, aceste două clase sociale și-au exercitat dictatura comună, condusă de clasa muncitoare.

Cele ce au fost arătate pînă acum au scos în evidență cu prisosință rolul pe care clasa muncitoare grupată în Frontul Unic Muncitoresc l-a avut în exercitarea puterii „de jos", rolul ei de *hegemon* în revoluție, sub conducerea Partidului Comunist. Dar, la dictatură a participat și țărănimea, pe baza alianței, la al cărei conținut specific mă voi referi în altă parte a lucrării de față.

Țăranii care, conduși de muncitori, au intrat — înainte de 6 martie — pe ogoarele moșierilor, în disprețul legilor și al „ordinei" semifeudale, constituie o pregnantă imagine a dictaturii care se exercita, a rolului jucat de țărănime în această dictatură, definindu-i totodată conținutul pe linia indicației leniniste ; de asemenea, acțiunea vastă desfășurată pe întreg cuprinsul țării, de înlocuirea primarilor și prefecților, la care au participat mase largi de țărani, avînd de obicei în frunte pe muncitori dar, în sate mai ales, acționînd sub îndumarea muncitorilor, fără însă ca aceștia să participe întotdeauna la acțiune. Mai amintesc uriașele demonstrații din capitala țării prin care și-au impus voința muncitorii bucureșteni și țărănimea muncitoare din regiunile învecinate etc.

Voi arăta mai jos că opera desfășurată în anii 1944—1947 a oglindit interesele antifeudale ale muncitorilor și țăranilor, a avut în vedere limitarea continuă a burgheziei și a profitului capitalist de pe urma cărora sufereau și muncitorii și țăranii și a creat premisele pentru trecerea ulterioară spre socialism, în conformitate cu interesele muncitorilor și țăranilor. Ținînd totuși seama, în primul rînd, de gradul de dezvoltare a conștiinței maselor țărănești, dictatura nu a fost socialistă, ci democratică.

În sfîrșit, a fost o *dictatură,* pentru că, începînd cu actul de la 23 August a exercitat violența spre a sfărîma rezistența înverșunată a moșierilor, a marii burghezii, a fasciștilor care le promovau interesele, a agenților imperialiști, a sabotorilor de tot soiul, a tuturor forțelor contrarevoluționare.

Se ridică o problemă : cum se explică prezența în guvernul democrat de la 6 martie a unor reprezentanți ai burgheziei, ca Tătărăscu și ceilalți ? Împiedică cumva aceasta definirea puterii existente, ca dictatură a muncitorilor și țăranilor ? Evident nu, căci, din nou trebuie spus că problema puterii este înainte de orice problema claselor în folosul căreia se exercită puterea, definirea puterii depinde de sarcinile concrete pe care ea le îndeplinește. Așa cum arată P. K. Figurnov, în articolul „Despre cele două etape ale dezvoltării regimului democrat-popular în țările de democrație populară din Europa" [1] prezența în guvernele din această etapă, în țările de democrație populară a partidelor burgheze și chiaburești,

[1] P. K. Figurnov, O dvuh etapah razvitia narodno-demokraticeskoro stroia v evropeiskih stranah narodnoidemokratii, în « Voprosî filosofii », 1954, nr. 5. Vezi și « Contemporanul », din 3 și 10 decembrie 1954.

a trebuit să fie admisă pentru că aceste partide nu erau încă în întreginie demascate în fața poporului ca partide antipopulare, strîns legate de imperialismul americano-englez. Această teză e pe deplin valabilă și pentru țara noastră. Autorul sovietic constată mai departe faptul de care vorbesc în repetate rînduri și documentele partidului nostru, că aceste partide au încercat să susțină în guvern exclusiv interesele de clasă ale burgheziei, să împiedice desfășurarea revoluției, să submineze rolul conducător al Partidului Comunist, să rupă țara noastră de Uniunea Sovietică și s-o readucă în subordinea imperialiștilor americano-englezi.

Dar, așa cum s-a arătat mai sus, această politică încercată de partidele burgheze a cunoscut pe planul general al revoluției, un insucces total. Programul desăvîrșirii revoluției democrat-populare a fost dus pînă la capăt în ciuda rezistenței capitaliștilor ; acest program nu exprima interesele burgheziei orășenești și sătești, dimpotrivă, așa cum vom mai vedea, a avut și un caracter anticapitalist. Așadar, puterea politică nu s-a exercitat în folosul burgheziei ; or, numai dictatura democratică a proletariatului și țărănimii muncitoare poate duce o asemenea politică, numai această dictatură era interesată în desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și, în fapt, a desăvîrșit-o. Socotesc că, tocmai datorită celor mai sus arătate, nu ar putea fi acceptată, *în ce privește țara noastră,* o altă teză a tovarășului Figurnov, după care prezența în guvernele din această etapă, în țările democrat-populare, a unor partide burgheze s-ar explica și prin aceea că clasa muncitoare ar fi „antrenat la cauza liberării naționale a țării și unele pături burgheze care au suferit de pe urma cotropitorilor hitleriști" [1].

Tătărăscu și categoria socială pe care o reprezenta, nu au suferit de pe urma cotropirii hitleriste, ci au făcut afaceri pe spinarea poporului decimat de războiul lui Antonescu. Ei n-au luptat pentru liberare, ci au manevrat pentru a chema în locul imperialismului german, în momentul în care prăbușirea acestuia devenise certă, pe imperialiștii americano-englezi. Se știe că linia urmată de Tătărăscu în guvernul de la 6 martie a fost tocmai aceea de a încerca reînhămarea țării noastre la remorca imperialismului american și englez, cum dovedește, de pildă între altele, scrisoarea trimisă de el, în 1947, puterilor aliate. Din textul sus-citat a reieșit că unele pături burgheze ar fi văzut în guvernul de la 6 martie un exponent al intereselor lor, ceea ce este infirmat de însuși textul de ansamblu al tov. Figurnov și de faptele istorice pomenite adineaori.

Consider cu totul neîntemeiată părerea tovarășilor M. Lupan și Gr. Smeu, care, în revista „Studii" vorbind despre participarea la guvern a grupului Tătărăscu, emit părerea că această participare reprezentase un factor pozitiv „lărgind baza politică a guvernului într-un moment cînd se impunea folosirea oricăror contradicții din tabăra dușmană" [2].

Aici nu mai e vorba doar de faptul că prezența grupului Tătărăscu ar fi legată de acțiuni pozitive din trecut. Aici se consideră că o parte

---

[1] K. P. Figurnov. O dvuh etapah razvitia narodno-demokraticeskogo stroia v evropeiskih stranah narodnoi demokratii, în « Voprosî filosofii », nr. 5.

[2] M. Lupan și Gr. Smeu, Învățătura leninistă despre transformarea revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă — călăuză în lupta partidului nostru pentru făurirea regimului de democrație populară, în « Studii », II, 1954, p. 130.

a burgheziei ar fi avut interesul să sprijine și ar fi sprijinit regimul democrat de la 6 martie, datorită unor contradicții de interese din sînul burgheziei. Care erau aceste deosebiri de interese în raport cu programul guvernului democrat? Care interese ale vreunei părți a burgheziei erau apărate de programul guvernului? În ce fel au sprijinit unele pături burgheze guvernul de la 6 martie? Autorii nu dau nici un fel de lămuriri în acest sens și după părerea noastră nici nu ar avea cum să dea. E drept că în rîndurile următoare se exemplifică contradicțiile „din interiorul burgheziei" prin încercarea „reprezentanților burgheziei" (din guvern, desigur), de „a ciunti reforma agrară, de a impune o altă politică financiară și de a obține aderarea țării la înrobitorul „plan Marshall". Se știe din documentele partidului nostru că tocmai aceasta a fost atitudinea tătărăscienilor. Dar ar rezulta din textul autorilor, nici mai mult nici mai puțin decît că o altă parte a burgheziei ar fi fost *pentru* reforma agrară, pentru politica economică a guvernului, împotriva „planului Marshall". Prefer să nu atribui autorilor o asemenea părere, ci să presupun că e vorba doar de o exprimare greșită. În rest, socotesc că cele spuse în paginile anterioare demonstrează în mod suficient faptul că nici o parte a burgheziei nu a fost interesată în politica dusă de guvernul de la 6 martie și nu a sprijinit această politică.

★

Să trecem acum la problema sarcinilor dictaturii proletariatului și țărănimii. Trebuie, în acest scop să avem în vedere următorul text al lui Lenin: această dictatură va putea, spune Lenin, „să facă o reîmpărțire radicală a proprietății funciare în folosul țărănimii, să înfăptuiască un democratism consecvent și deplin, care să meargă pînă la republică, să smulgă din rădăcini toate trăsăturile asiatice și de robie, nu numai din viața de la țară, ci și din viața fabricilor, și să pună bazele unei serioase îmbunătățiri a situației muncitorilor și a ridicării nivelului lor de trai, în sfîrșit... ea va putea întinde flacăra revoluției în Europa" [1].

Cercetarea istorică ne dovedește că, aproximativ *acestea au fost și sarcinile puterii instaurate în țara noastră* în etapa burghezo-democratică a revoluției. Desigur, textul lui Lenin din anul 1905 nu trebuie luat în mod schematic. Este în afară de orice îndoială că în condițiile de cotropire imperialistă din epoca celui de al doilea război mondial, dictatura muncitorească-țărănească avea de rezolvat și sarcini antiimperialiste și antifasciste.

Să luăm pe rînd aceste sarcini, urmărind în de aproape indicațiile leniniste:

a) „Reîmpărțirea radicală a proprietății funciare în folosul țărănimii", adică reforma agrară, a cărei necesitate imperioasă a fost indicată și de Congresul al V-lea al P.C.R., era principala latură a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Începută înainte de 6 martie 1945 și legiferată ulterior, reforma agrară a fost apărată și întărită în anii ce au urmat, de o serie de alte legiuiri, între care și unele îndreptate împotriva dijmei.

[1] V. I. Lenin, Opere alese, în două volume. Ed. pentru literatură politică, 1954, vol I, ed. a II-a, p. 486.

b) Pe linia *„înfăptuirii unui democratism consecvent și deplin,* care *să meargă până la republică"* au fost menționate mai sus realizările dobîndite înainte de 6 martie 1945, de puterea „de jos". În continuare, guvernul de la 6 martie 1945 a desfășurat opera de democratizare în proporții cu totul noi. Libertățile cucerite au fost consolidate mai departe. A fost dusă pînă la capăt democratizarea aparatului de stat. Reforma electorală a asigurat dreptul de vot pentru milioane de cetățeni, inclusiv femeile, tineretul și militarii. A continuat crearea condițiilor pentru a se asigura minorităților condiții normale de existență și dezvoltare națională prin înființarea de instituții în limba lor maternă între care, de pildă, înființarea la Cluj a universității maghiare „Bolyai". Însemnate măsuri în domeniul învățămîntului și culturii au contribuit la dezrădăcinarea influențelor fasciste, antipopulare. Ar mai putea fi indicate și numeroase alte acțiuni.

c) În direcția punerii bazelor *„unei serioase îmbunătățiri a situației muncitorilor și ridicării nivelului lor de trai"*, rezolvarea definitivă a unei asemenea probleme, aparține evident abia revoluției socialiste. Dar puterea populară, folosind generosul ajutor economic sovietic, a dus o luptă neslăbită împotriva mizeriei moștenite de la trecutul regim. Despre unele din realizările anterioare datei de 6 martie 1945 am mai vorbit. Opera de refacere a economiei naționale, ruinată de războiul antonescian, refacere care, după 6 martie 1945 s-a putut desfășura în mod ferm, a creat baza unei mai bune aprovizionări a populației, a apărării și de urmările dezastruoase ale secetei din anii 1945—1946, în luptă grea împotriva sabotajului și speculei practicate de burghezie și agenții ei interni.

d) Avem în vedere în fine, sarcina *antiimperialistă,* legată de aceea a *liberării naționale.* Despre felul în care a început să fie îndeplinită această sarcină înainte de 6 martie 1945 am vorbit mai sus. Lupta a continuat și după 6 martie. Dintre momentele mai însemnate ale ei voi cita victoria militară obținută în anul 1945 împotriva Germaniei hitleriste alături de glorioasele Armate Sovietice, acordurile economice și culturale încheiate cu Uniunea Sovietică, respingerea înrobitorului „plan Marshall" pe care încercau să-l impună imperialiștii americani etc.

2

Așa cum s-a menționat mai sus, cred că trebuie precizat că puterea a fost o dictatură a proletariatului și *țărănimii muncitoare,* cu alte cuvinte că chiaburimea nu a participat la dictatură, că politica puterii populare a fost o politică antichiaburească (în măsura în care ea a tins să frîneze exploatarea chiaburească).

Analiza situației economice din țara noastră, făcută de Congresul al V-lea al P.C.R. din 1932, a dus la concluzia că alături de contradicția socială principală a capitalismului, aceea dintre proletariat și burghezie, alături de contradicția dintre țărănime și moșieri, exista la sate încă pe atunci o contradicție importantă între chiaburime de o parte și țăranii săraci de altă parte.

În țara noastră chiaburimea a reprezentat, între cele două războaie mondiale și în general, o rezervă a burgheziei în lupta împotriva sărăcimii satelor. Un partid reacționar ca cel manist folosea tocmai legăturile lui cu chiaburimea spre a „justifica" astfel diversiunea „țărănistă",

cu caracter contrarevoluționar. De aceea, iată ce spun documentele Congresului al V-lea referitor la dictatura proletariatului și țărănimii care urma să înfăptuiască desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice în țara noastră: „hegemonul acestei revoluții poate să fie numai proletariatul care se sprijină la țară pe elementele proletare și semiproletare, duce după sine ca aliat păturile sărace și principalele pături mijlocașe ale țărănimii și care se luptă cu burghezia sătească (chiaburimea) pentru conducerea maselor principale ale țărănimii" [1].

După 23 August s-a manifestat imediat faptul că la țară principalul sprijin al partidelor reacționare au fost chiaburii. Cînd, de pildă, a început aplicarea armistițiului, legătura dintre forțele reacționare și chiaburi s-a vădit în faptul că obligațiile armistițiului au fost trecute de către reacționarii din guvern pe seama păturilor sărace. Ele erau supuse rechizițiilor de vite și cereale, pentru ca elementele chiaburești să fie scutite de prestații.

Este adevărat că în înfăptuirea reformei agrare au fost interesați și chiaburii în măsura în care au sperat că, prin fraudă, vor pune mîna pe pămînt. Cu toate acestea de aici nu se poate trage concluzia că ei au participat la puterea populară, pentru simplul motiv că de la bun început s-a cunoscut la sate faptul că politica partidului oglindită în Platforma F.N.D. nu era aceea de a permite chiaburilor să capete pămînt. În adevăr, proiectul de Platformă prevedea la *punctul 5*, că vor fi împroprietăriți doar țăranii „cu pămînt puțin sau fără pămînt", cît despre inventarul agricol, el era luat de la moșieri, se spune mai departe, numai „pentru acești țărani (adică pentru țăranii fără pămînt sau cu pămînt puțin — *I. B.*)" [2].

Mai mult, se poate spune că tocmai operațiile de reformă agrară, mai precis cele de împroprietărire, au marcat limpede faptul că puterea populară nu e nicidecum o putere și a chiaburilor. Or, problemele reformei agrare au început să fie frămîntate în satul nostru din primele luni ale constituirii puterii populare, curînd după 23 August, astfel că aproape de la început s-au clarificat pozițiile noii puteri față de chiaburime.

Prin reformă au fost împroprietăriți 918.000 țărani *săraci* [3], prin excluderea chiaburilor. Așa cum s-a arătat la Ședința plenară a Comitetului Central al P.M.R. din 3—5 martie 1949, chiar în cursul aplicării ei „s-au manifestat puternic interesele de clasă deosebite și opuse ale chiaburimii, de o parte, și ale țărănimii sărace și mijlocașe, de altă parte" [4].

Chiaburii au încercat desigur să îndrepte reforma în folosul lor, mulți au izbutit să intre în Comitetele de reformă agrară, tocmai spre a împiedica aplicarea acelor dispoziții legale care asigurau împroprietărirea doar a celor neînstăriți. În lunile care au urmat, datorită măsurilor luate de guvern, chiaburii au trebuit să restituie pămîntul obținut de ei prin fraudă. Se știe cu cîtă acuitate s-a manifestat antagonismul dintre chiaburi și

[1] Documente din istoria P.C.R., Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a III-a, p. 116.
[2] «Scînteia», din 26 septembrie 1944.
[3] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 273.
[4] Ibidem, p. 274.

neînstăriți în timpul secetei. În această perioadă, mulți chiaburi au acaparat pămînturi, speculînd în mod cumplit rezervele de grîne pe care le aveau. Aceasta a determinat de pildă, în vara anului 1946, confiscarea în unele locuri de către țărani a stocurilor de grîu de la chiaburi. Apoi legea însăși a obligat pe chiaburi să restituie țăranilor neînstăriți pămînturile acaparate în timpul secetei. Măsuri de acest fel au făcut ca țărănimea nevoiașă sau seminevoiașă să se atașeze în acești ani tot mai mult de puterea populară, marcînd totodată ruptura care exista între puterea de stat și chiaburime. În documentele de partid se arată că în această vreme guvernul a sprijinit țărănimea muncitoare, iar nu pe chiaburi.

Pe aceeași linie se înscrie și politica puterii populare în problema sindicalizării muncitorilor agricoli. S-a arătat mai sus că Platforma-program a F.N.D. din septembrie 1944 prevedea legiferarea dreptului de organizare sindicală pentru muncitorii agricoli, în vederea obținerii unor condiții mai bune de muncă și de salarizare (punctul 6). În ansamblu, sarcina sindicatelor agricole era aceea de a îngrădi exploatarea celor ce lucrau „pe moșiile marilor proprietari și ale chiaburilor" cum precizează articolul editorial al „Scînteii" din 1 octombrie 1944. În continuare, același articol, exprimînd punctul de vedere al Partidului Comunist, exprimînd deci linia politică a puterii populare, arăta că de bună voie stăpînii nu vor îmbunătăți nici condițiile de muncă, nici salariile. Subliniindu-se că soarta muncitorilor agricoli e comună cu aceea a întregii clase muncitoare, se indica, așadar, că „totul trebuie cucerit prin luptă".

În perioada care urmează, sindicalizarea muncitorilor agricoli devine o stare de fapt [1].

Este limpede că în condițiile obiective ale luptei de clasă la sate, puterea populară se manifesta cu hotărîre de partea celor exploatați apărîndu-i de abuzurile moșierilor și chiaburilor.

Mai mult decît atît, puterea populară lua și anumite măsuri directe orientate în același sens. De pildă, primarul din Oltenița, ales de popor, impune jandarmilor ca rechiziționarea de vite pentru armată să se facă numai „de la cei înstăriți și de la moșieri" [2].

Tot astfel, exprimînd linia politică a puterii populare, Direcția Camerei agricole din Ialomița a dat în decembrie 1944 un comunicat prin care *obliga* pe moșieri să îmbunătățească salariile muncitorilor agricoli în conformitate cu tariful minimal stabilit de Camera agricolă, precum și să asigure alimentarea și adăpostirea omenească a muncitorilor agricoli, să le acorde asistență medicală gratuită etc. [3].

În consiliul F.N.D. și mai apoi în guvernul de la 6 martie, participa și Organizația Frontul Plugarilor precum și M.A.D.O.S.Z.-ul. M.A.D.O.S.Z. a fost o organizație maghiară a oamenilor muncii, care excludea pe chiaburi. Cît despre Frontul Plugarilor, în această organizație pătrunseseră foarte mulți chiaburi, peste capul organizatorilor ei, astfel că după alegerile din 1946, conducerea Frontului Plugarilor a luat o serie de măsuri de natură să elimine influența chiaburească în organizație, care trebuie

[1] De pildă, sindicalizarea muncitorilor agricoli de pe moșiile Drăghiceni, Iliceni și Grozăvești din fostul județ Romanați despre care informează « Scînteia », din 26 octombrie 1944.

[2] « Scînteia », din 17 noiembrie 1944.

[3] «Scînteia », din 7 decembrie 1944.

să rămînă organizație a țărănimii *muncitoare*. Și aceasta marca din nou faptul că guvernul de dictatură democratică la care participa această organizație nu era un guvern și al chiaburilor.

Pe scurt, faptele arată că pe de o parte chiaburii nu au participat la dictatură, că nici măcar nu au constituit un sprijin al puterii populare, că pe de altă parte politica puterii populare s-a îndreptat împotriva intereselor chiaburilor, luptînd împotriva lor.

3

Luînd ca punct de plecare indicațiile menționate, ale lui Lenin, orientîndu-ne și după documentele partidului nostru, după lucrarea „Întărirea continuă a regimului democrat-popular în Republica Populară Romînă" [1] putem încerca precizarea laturilor fundamentale ale dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii muncitoare în țara noastră, laturi care în linii mari, și eventual cu unele modificări ar putea poate, să caracterizeze dictatura proletariatului și țărănimii care s-a exercitat în toate țările de democrație populară din Europa și Asia: *a)* lupta antiimperialistă, lupta de eliberare națională, cucerirea aliaților externi ai revoluției; *b)* înfăptuirea democrației, a statului democratic, reprimarea forțelor reacționare, fasciste, interne; *c)* combaterea mizeriei maselor muncitoare de la oraș și de la țară; *d)* lichidarea proprietății feudale, a formelor feudale de exploatare; înfrîngerea sabotajului capitalist; pregătirea trecerii spre socialism.

De ce oare, printre laturile dictaturii muncitorești-țărănești nu trecem și lupta pentru cîștigarea maselor? Se pare că ar exista temeiuri serioase în acest sens. În adevăr, dacă, de pildă, ne orientăm, prin analogie, la laturile dictaturii proletariatului, definite de I. V. Stalin, constatăm că una din aceste laturi se referă tocmai la întărirea alianței dintre proletariat și masele muncitoare și exploatate. Dar ar exista și temeiuri directe pentru a vorbi de existența unei asemenea laturi: în adevăr, în epoca de după 23 August, în țara noastră — așa cum a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în mai multe rînduri, de pildă în raportul ținut la Plenara Comitetului Central al P.M.R. din 3—5 martie 1949 — partidul nostru a dus o luptă intensă pentru izolarea de partidele burghezo-moșierești și de social-democrații de dreapta a maselor largi ale țărănimii și ale micii burghezii, în scopul atragerii acestor mase în alianță cu proletariatul și sub conducerea lui, pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice [2]. Acest lucru este în afară de orice discuție. Înclinăm însă să credem că nu putem include această sarcină printre laturile dictaturii muncitorești-țărănești. În adevăr, dictatura muncitorească-țărănească *presupune stabilită* unitatea de acțiune între proletariat și țărănime, altminteri ar părea lipsit de rațiune să vorbim de dictatură *muncitorească-țărănească*.

Ar părea nelogic ca una din laturile dictaturii să se refere la însuși procesul ei de constituire (cînd vorbim de dictatura proletariatului, constatăm că în acest caz e vorba de lupta proletariatului pentru alianța cu

[1] «Comunist», 1953, nr. 1 și «Lupta de clasă», 1953, nr. 1—2.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 271—272.

o clasă care nu participă la dictatură). Mi se pare just, mai de grabă, să constat că, în țara noastră, dictatura muncitorească-țărănească constituită în epoca lui 23 August a avut un caracter *cu totul embrionar*: că ea a devenit o forță apreciabilă doar pe măsură ce, în lunile următoare și îndeosebi în procesul reformei agrare a izbutit să cîștige bătălia pentru cucerirea maselor largi țărănești, pentru izolarea lor de burghezie, pentru făurirea unei puternice alianțe cu aceste mase, sub conducerea proletariatului. Dacă existența acestei alianțe este constitutivă pentru noțiunea de dictatură muncitorească-țărănească, înclin să cred că făurirea alianței nu poate fi o latură a dictaturii.

În legătură cu cele de mai sus, cred că trebuie constatat faptul că, dacă în mod embrionar, dictatura muncitorească-țărănească există dinainte de 6 martie 1945, ea devine o forță dictatorială de clasă, în toată puterea cuvîntului abia la 6 martie, odată cu lichidarea completă a dictaturii burgheze, a dualității de putere.

ПРОБЛЕМА ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ В РУМЫНИИ В ПЕРИОД 1944—1947 ГОДОВ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В этом труде автор задался целью доказать, что в Румынии, в период от 23 августа 1944 года и по 6 марта 1945 года, существовала двойственность власти. Автор исходит из теоретических установок В. И. Ленина о существовании двойственности власти в России в революционный период с февраля по июль 1917 года; при этом автор указывает, что ссылка на события русской революции носит совершенно общий характер, так как положение в Румынии представляет ряд важных специфических черт.

Автор указывает, что проблема политической власти во время революции должна увязываться с проблемой выполнения задач соответствующего революционного этапа. Правительства Сэнэтеску и Рэдеску с их реакционным большинством, являясь экспонентами буржуазии и помещиков, не могли играть и фактически не играли никакой роли в выполнении задач, связанных с завершением буржуазно-демократической революции в Румынии. Отмечая что эти задачи были: *задача антиимпериалистическая*, *демократизации страны*, *борьбы с нищетой масс* и *задача антифеодальная*, автор указывает, что они в значительной степени начинают выполняться в Румынии в период после 23 августа 1944 года и до 6 марта 1945 года, *несмотря на сопротивление правительства с реакционным большинством*. Исследуя фактор, способствовавший выполнению этих задач, автор считает, что этот фактор — «власть низов», власть народная, ставшая противовесом реакционной власти правительства, что и позволяет ему вывести заключение о двойственности власти в Румынии в течение этих 6 месяцев. 6 марта 1945 года, когда власть низов завоевывает правительственную власть, устанавливается единая демократическая власть и двойственность прекращается. Анализируется также и проблема революционных органов,

через посредство которых действовала народная власть до 6 марта 1945 года.

Затем автор занимается характером народной власти в Румынии во время всего этапа буржуазно-демократической революции (1944—1947), анализируя причины, дающие основание вывести заключение, что власть эта была диктатурой пролетариата и трудящегося крестьянства. Автор разбирает основные элементы демократической диктатуры, различные ее стороны, а также то, почему можно считать, что в диктатуре участвовало лишь трудящееся крестьянство, без кулаков.

DAS PROBLEM DER POLITISCHEN MACHT IN RUMÄNIEN IM ZEITABSCHNITTE 1944—1947

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Abhandlung I. Banu stellt sich zur Aufgabe zu beweisen, dass in Rumänien vom 23. August 1944 bis zum 6. März 1945 eine Doppelherrschaft bestanden hat. Als theoretischer Ausgangspunkt dienen dem Verfasser die Angaben Lenins über die Doppelherrschaft in Russland in der zwischen Februar und Juli 1917 begriffenen Revolutionsperiode, wobei Banu allerdings bemerkt, dass diese Bezugnahme auf die Ereignisse in Russland nur ganz allgemeiner Natur sei, da die Lage in Rumänien eine Reihe wichtiger spezifischer Charakterzüge aufweise.

Der Verfasser weist ferner darauf hin, dass das Problem der politischen Macht in Revolutionszeiten mit dem Problem der Erfüllung der von den betreffenden Revolutionsetappen gestellten Aufgaben verbunden werden muss. Da die, eine reaktionäre Mehrheit aufweisenden Regierungen Sănătescus und Rădescus Exponenten der Interessen des Bürgertums und der Grossgrundbesitzer waren, konnten sie naturgemäss keinerlei Rolle in der Verwirklichung der mit der Durchführung der bürgerlichen demokratischen Revolution in Rumänien verbundenen Aufgaben spielen und haben eine solche tatsächlich auch nicht gespielt. Unter Hervorhebung der Tatsache, dass die Aufgaben der Durchführung der bürgerlich-demokratischen Revolution darin bestanden, die *antiimperialistische Aufgabe,* die *Aufgabe der Demokratisierung des Landes,* diejenige der *Bekämpfung des Elends der Massen,* sowie *die antifeudale Aufgabe* zu lösen, weist der Verfasser drauf hin, dass in Rumänien diese Aufgaben in der Zeitspanne vom 23. August 1944 bis zum 6. März 1945 in nennenswertem Masse den Beginn ihrer Erfüllung erlebt haben, und dieses *trotz allem Widersetzen der Regierungen mit reaktionärer Mehrheit.* Bei Erörterung des Faktors, welcher zur Verwirklichung dieser Aufgaben geführt, gelangt Banu zu der Folgerung, dass dieser Faktor eine „Macht von unten" gewesen ist, die der reaktionären Macht der Regierungen entgegenstehende Macht des Volkes, was ihm erlaubt, die Schlussfolgerungen zu ziehen, dass in Rumänien 6 Monate lang eine Doppelherrschaft ausgeübt worden ist. Dieser Zustand hat am 6 März 1945 aufgehört, als die Macht der unteren Massen des Volkes die Regierung eroberte und eine einzige demokratische Macht einsetzte. Ebenso wird

auch das Problem der revolutionären Organe analisiert, mittels welcher die Volksmacht vor dem 6. März 1945 ausgeübt worden ist.

Weiterhin beschäftigt sich der Verfasser mit dem Charakter der in Rumänien in der gesamten Etappe der Durchführung der bürgerlich-demokratischen Revolution (1944—1947) ausgeübten Volksmacht, wobei er die Ursachen analisiert, welche die Folgerung gerechtfertigen, dass es eine demokratische Diktatur des Proletariats und des arbeitenden Bauerntums war. Banu untersucht hier, worin diese demokratische Diktatur bestanden hat, welche ihre verschiedenen Seiten waren und warum es richtig sei anzunehmen, dass an dieser Diktatur nur das arbeitende Bauerntum, unter Ausschluss der Grossbauern teilgenommen hat.

CERCETARI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 1—2/1955

DEZVOLTAREA FILOZOFIEI MARXISTE ÎN BULGARIA

DE

A. BÎNKOV (Sofia)

I

Gîndirea filozofică bulgară are o tradiție de secole.

Deosebit de mult s-a dezvoltat gîndirea filozofică și socială progresistă din Bulgaria în perioada dinaintea eliberării, în deceniile 6 și 7 ale secolului trecut.

Sub influența democraților revoluționari ruși, Belinski, Herzen, Cernîșevski și Dobroliubov, s-a dezvoltat filozofia materialistă, gîndirea estetică și concepțiile social-politice cu caracter democratic.

Cei mai de seamă democrați revoluționari, ca Hristo Botev, Vasil Levski, Liuben Karavelov și alții, au apărat filozofia materialistă și realismul în literatură. Hristo Botev a subliniat în mod curajos că spiritul este nedespărțit de materie. Prin aceasta, el a fost un ateu, un adversar dîrz al concepțiilor religioase despre lume. Procesul cunoașterii el îl concepea de asemenea din punctul de vedere al materialismului, ca reflectare a realității.

Hristo Botev menționează în publicațiile sale că știința și arta, și în general întreaga activitate spirituală a oamenilor, trebuie să se contopească cu necesitățile vieții, că nu există „știință pentru știință" și „artă pentru artă".

În articolele sale cu conținut politic și în poezia sa, el s-a ridicat nu numai împotriva turcilor jefuitori, dar și împotriva bogătașilor bulgari, apărînd poporul asuprit și luptînd pentru republică.

Liuben Karavelov, în articolele sale, pornește de la filozofia materialistă a gînditorilor ruși din secolul al XIX-lea ca Herzen, Cernîșevski și alții. El a fost de asemenea influențat de științele naturii din secolul al XIX-lea.

Treapta cea mai înaltă de dezvoltare a culturii democratice bulgare din epoca de pînă la eliberare (1878), o reprezintă activitatea social-politică și literară a lui Hristo Botev. Acesta s-a ridicat pînă la concepția democrat-revoluționară, pînă la filozofia materialistă a lui Cernîșevski și Dobroliubov. În concepțiile materialiste ale lui Botev existau elemente dialectice. În afară de aceasta, el a cunoscut primul volum din „Capitalul" lui Marx, și în toate lucrările sale, ca și în poezia lui, se face simțită concepția materialistă asupra rolului luptei de clasă în dezvoltarea istorică

a poporului bulgar și, în general, în dezvoltarea istorică a popoarelor. Această cultură democratică a fost legată în mod concret de lupta de eliberare a poporului bulgar, din anii 60—70 ai secolului trecut. Ea a fost ideologia revoluției țărănești.

II

După eliberarea poporului bulgar de sub robia turcească, a început o perioadă de puternică dezvoltare culturală în toate domeniile: educație, știință, literatură, plastică, dramaturgie, ș.a.m.d.

O mare însemnătate în dezvoltarea gîndirii filozofice și sociale bulgare au avut-o Dimităr Blagoev, primul propagandist al marxismului în Bulgaria, și adepții săi, ca și scriitorii democrați ca Ivan Vazov, K. Velicikov, A. Konstantinov și alții.

În Bulgaria, în aceeași perioadă în care se dezvolta această cultură democratică, exista și o altă cultură, reacționară. Burghezia dominantă orienta gîndirea filozofică și socială spre știința apuseană, spre filozofia idealistă, spre arta și cultura decadentă apuseană.

Gîndirea filozofică materialistă și gîndirea socială democratică s-au dezvoltat în luptă cu ideologia burgheză, în care, mai ales după războiul sîrbo-bulgar din 1885 au pătruns adînc ideile și concepțiile naționaliste șovine. Aceste idei și concepții au fost adoptate de o parte din intelectualitatea bulgară. Zaharin Stoianov și adepții lui au devenit naționaliști notorii, orientînd intelectualitatea spre ideologia naționalistă. Zaharin Stoianov a încercat să submineze ideile revoluționar-democratice ale lui Hristo Botev, Vasil Levski, și Liuben Karavelov și să le denatureze în sens naționalist și șovin.

Dimităr Blagoev a demascat pe Zaharin Stoianov în broșuri ca „Apostolii noștri" (1886) și „Hristo Botev" (1887), în care a arătat adevărata ideologie a apostolilor revoluției bulgare (Botev, Levski, Karavelov și alții), subliniind că aceștia nu au nimic comun cu ideile naționaliste șovine ale burgheziei.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea (în anii 80—90), o parte din intelectualitatea bulgară și-a făcut studiile în Rusia, iar o altă parte în Universitățile din Apusul Europei — Franța, Germania, Austria etc. Intelectualitatea burgheză a transplantat din Apus o serie de idei și doctrine reacționare ale diferitelor școli filozofice idealiste ca berkeleysmul, neokantianismul, voluntarismul lui Wundt și empiriocriticismul.

Burghezia a folosit aceste idei și doctrine idealiste ca arme împotriva filozofiei marxiste și a mișcării socialiste.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea, asupra intelectualității burgheze din Bulgaria și-au exercitat influența concepțiile etice ale filozofului idealist dr. K. Krîstev.

În jurul revistei „Gîndirea" care timp de 17 ani a apărut sub redacția lui K. Krîstev (începînd din 1892), s-a format un cerc compus din scriitori ca P. Slaveikov, P. Todorov, P. K. Javorov și din reprezentanți ai filozofiei burgheze (D. Mihalcev, S. Kazangiev și alții).

Dr. K. Krîstev a activat în domeniul filozofiei sub influența neokantianismului și a lui Wundt, Lange și alții. El și adepții săi de la revista „Gîndirea" au dus o luptă furibundă împotriva materialismului și a mișcării

cării socialiste. Dr. K. Krîstev critică materialismul mecanicist de pe poziții kantiene: după el, lumea nu poate fi cunoscută și de aceea nu poate fi concepută nici ca fiind materială, nici ca fiind spirituală.

În articolul „Împotriva materialismului" (apărut în revista „Gîndirea", 1898) dr. K. Krîstev critică concepțiile materialiste ale lui D. Dimitrov (1877—1902), unul din filozofii merituoși, care a murit însă destul de tînăr.

D. Dimitrov a respins prin argumente temeinice concepțiile greșite și reacționare ale lui K. Krîstev și a apărat materialismul dialectic.

În concepția sa asupra obiectului filozofiei și asupra caracterului ei ca știință, dr. K. Krîstev introduce o concepție pur relativistă și subiectivistă asupra cunoașterii omenești. În filozofie — spune el — nu există luptă între adevăr și neadevăr, deoarece filozofia face parte din sistemul convingerilor individuale. Dr. K. Krîstev propovăduiește o filozofie spiritualistă, după care adevărurile filozofice nu sînt adevăruri obiective, deoarece au o bază subiectivă emoțională. Sistemele filozofice — după el — sînt dependente de individualitatea creatorilor lor. De aceea, concepțiile filozofice de bază nu pot fi considerate ca adevăruri obiective. Or, din moment ce filozofia are un caracter personal, individual, adevărurile ei sînt relative — conchide Krîstev.

Această concepție reacționară asupra filozofiei a mai fost apărată de prof. Mihalcev și de prof. K. Kazangiev.

Prin concepțiile sale estetice, dr. K. Krîstev a exercitat o influență nefastă asupra gîndirii estetice și asupra criticii literare bulgare. El apără cu fanatism estetica normativă și formală a filozofului german Johannes Volkelt, precum și concepțiile lui Lange, Lipps și ale altora.

Revista „Gîndirea" și cercul din jurul său s-au ridicat împotriva curentului realist din literatură. Ea reprezenta curentul antirealist, antidemocratic din gîndirea estetică și din critica literară bulgară de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

În articolul său „Despre tendință și literatură tendențioasă" (apărut în revista „Gîndirea", 1903), dr. K. Krîstev dezvoltă concepția reacționară idealistă, după care arta este o plăcere estetică, declarîndu-se împotriva oricărei arte cu tendință și conținut. Dr. K. Krîstev a apărat întru totul concepția reacționară a artei pure sau a artei pentru artă, care rupe arta de viață. Dr. K. Krîstev a fost un dușman făți§ al esteticii și criticii literare marxiste. El a luptat însă nu numai împotriva marxiștilor bulgari, ci și împotriva curentelor democratice din literatură. El a răspîndit ideea că literatura nu este o reflectare a vieții, ci un moment de inspirație „a persoanelor alese, a talentelor și geniilor".

În revista „Viața nouă", organul teoretic al partidului social-democrat bulgar (al socialiștilor „strîmți"), în jurul căreia s-au grupat adepții gîndirii marxiste din Bulgaria, D. Blagoev a desfășurat o critică nimicitoare împotriva concepțiilor filozofice și estetice ale doctorului K. Krîstev, care privea creația literară nu ca pe un rezultat al activității conștiente, al unei munci raționale, ca reflectare a vieții, ci ca pe o creație irațională, a simțurilor omului, a instinctului.

D. Blagoev a arătat că arta trebuie să fie creată cu un scop, să aibă un conținut de idei care să reflecte dezvoltarea societății. De pe pozițiile învățăturii lui Marx și Engels, Dimităr Blagoev a demascat teoria reac-

ționară a artei lipsite de conținut de idei, teorie în spatele căreia se ascunde tendința burgheză de a rupe arta de viață.

Dr. K. Krîstev a propovăduit ideea fugii de viață și de problemele sociale, ideea predominării romantismului, a misticismului în literatură, idee caracteristică ideologiei burgheze reacționare.

În această luptă teoretică, victoria deplină i-a revenit lui D. Blagoev, care a folosit arma ascuțită și puternică a marxismului împotriva esteticii și filozofiei idealiste a d-rului K. Krîstev și a adepților săi.

III

După eliberarea Bulgariei de sub robia turcească, puterea politică a fost luată de burghezie, care a denaturat năzuințele naționale și revoluționare din epoca premergătoare eliberării. Cauza revoluționară democatică a lui Hristo Botev și Vasil Levski a fost preluată de tînăra clasă muncitoare și de mișcarea socialistă. Dimităr Blagoev, care este primul propagandist al marxismului în Bulgaria, a devenit conducătorul mișcării socialiste. El a continuat tradițiile materialiste și revoluționar-democratice ale gîndirii filozofice și sociale din perioada dinaintea eliberării. Ideile materialiste și revoluționar-democratice ale lui Botev și Levski au pregătit terenul pentru răspîndirea marxismului și a ideilor socialiste în Bulgaria. Botev a fost precursorul marxismului în Bulgaria, al filozofiei noi, care s-a creat pe o bază socială nouă — apariția și dezvoltarea clasei muncitoare bulgare.

După eliberarea de sub jugul turcesc, în Bulgaria a început dezvoltarea capitalismului.

Odată cu dezvoltarea capitalismului apare și clasa muncitoare și mișcarea muncitorească. În perioada de la eliberarea de sub robia turcească și pînă la marea victorie a răscoalei din 9 septembrie 1944, dezvoltarea culturală și socială a poporului bulgar a avut loc sub semnul luptei crîncene duse de clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist, împotriva exploatării capitaliste, împotriva robiei burgheze.

Dezvoltarea gîndirii filozofice bulgare a avut loc în procesul luptei ascuțite dintre materialism și idealism. Istoria gîndirii filozofice în Bulgaria confirmă teoria marxistă potrivit căreia istoria filozofiei este istoria dezvoltării concepției științifice, materialiste, în luptă ascuțită împotriva idealismului.

Un mare rol în dezvoltarea filozofiei materialiste în Bulgaria l-a avut filozofia și gîndirea socială progresistă rusă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai apoi, filozofia sovietică.

Dimităr Blagoev a luptat și a apărat marxismul și mișcarea socialistă împotriva narodnicilor și a filozofiei idealiste din Bulgaria (K. Krîstev, D. Mihalcev și alții), ca și împotriva reformiștilor în fruntea cărora se afla Ianko Sakazov.

Dimităr Blagoev a luptat dîrz împotriva filozofiei burgheze și a arătat că materialismul dialectic este singura teorie și metodă justă pentru explicarea schimbărilor ce se petrec în univers. Lupta teoretică împotriva oportuniștilor a fost mai grea decît lupta teoretică împotriva ideologilor burghezi, pentru că oportuniștii se aflau în interiorul partidului și pretindeau că ideile lor burgheze ar fi acelea care reprezintă adevăratul socia-

lism. În această luptă ideologico-teoretică, marxismul revoluționar, în frunte cu D. Blagoev, a ieșit învingător asupra concepțiilor mic burgheze, asupra socialiștilor de dreapta în frunte cu Ianko Sakazov. În această luptă a lui D. Blagoev, cei mai apropiați colaboratori ai săi au fost Gavril Gheorghiev, Gheorghi Kirkov, Gheorghi Dimitrov și Vasil Kolarov.

Dimităr Blagoev și-a însușit experiența revoluționară în Rusia, în cercurile revoluționare din anii 80 ai secolului trecut. Puțin mai tîrziu, el a cunoscut operele principale ale lui Marx și Engels, devenind un talentat discipol al lor. Blagoev a suferit însă, în același timp, influența lui Plehanov și Kautsky, influență de care totuși s-a rupt definitiv în ajunul primului război mondial (1914), cînd aceștia au trecut pe poziții șoviniste. Cu toată influența lui Plehanov și Kautsky, D. Blagoev a rămas totuși pe pozițiile lui Marx și Engels. El a cunoscut de asemenea cîteva din lucrările lui Lenin, printre care „Ce-i de făcut?" și altele, a căror studiere l-a ajutat să ia atitudine justă în multe probleme. Dar el a devenit un adevărat adept al leninismului abia după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

În Bulgaria, marxismul a început să fie răspîndit prin revista „Îndrumătorul contemporan", editată de către D. Blagoev în vara anului 1885 (Trei volume: iunie, iulie, august).

În 1886 în „Roșița", editată de Eftim Dabev, a fost publicată pentru prima dată în Bulgaria, traducerea broșurii lui Marx, „Muncă salariată și capital".

Eftim Dabev publică în 1890, în traducere, minunata broșură a lui Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință", iar în 1891 apare în orașul Russe „Manifestul Partidului Comunist", de Marx și Engels. În același an a fost publicată și lucrarea lui Engels „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane". Pe baza acestor cărți au fost studiate problemele filozofiei marxiste și ale ideologiei socialiste.

O mare influență asupra răspîndirii ideilor socialiste în Bulgaria a avut broșura lui D. Blagoev „Ce este socialismul și dacă poate fi încetățenit la noi", care a apărut în 1891.

Mai apoi au fost traduse pentru prima dată în Bulgaria primul volum din „Capitalul" lui Karl Marx, „Anti-Dühring" de Engels (Sofia, 1908). „Materialism și empiriocriticism" de V. I. Lenin. Aceste lucrări au fost traduse de Blagoev.

D. Blagoev a apărat cu hotărîre pozițiile materialismului dialectic al lui Marx și Engels. El a demascat încercarea antiștiințifică și dușmănoasă pe care a făcut-o D. Mihalcev într-un voluminos articol asupra teoriei dialectice marxiste despre cunoaștere (revista „Gîndirea", 1903), articol în care acesta neagă caracterul calitativ nou și revoluționar al filozofiei marxiste și încearcă să o prezinte ca pe o contopire mecanică a filozofiei lui Hegel și Feuerbach.

În articolul său critic, „Materialismul dialectic și teoria cunoașterii" (Revista „Timpuri Noi" 1903—1904), D. Blagoev a subliniat că „Marx și Engels nu ascund că Hegel și Feuerbach au avut o mare influență asupra lor". Numai dușmanii marxismului nu pot vedea, însă, că marxismul este „un sistem filozofic cu totul nou și independent, neîntrecut pînă azi și care a deschis largi orizonturi gîndirii omenești" (p. 446). Blagoev

înțelege marxismul ca armă teoretică a clasei muncitoare revoluționare. Filozofii burghezi, printre care și D. Mihalcev, încercau, dimpotrivă, să minimalizeze însemnătatea revoluționară a filozofiei marxiste.

Folosind o argumentare profundă, D. Blagoev a arătat că Marx și Engels au prelucrat în mod critic tot ce era prețios și progresist în gîndirea omenească, au generalizat succesele științelor naturii și au creat o filozofie calitativ nouă, care este singura filozofie științifică, deoarece ea este o reflectare justă a legilor obiective dialectice. D. Blagoev, în lupta cu filozofii burghezi și cu revizioniștii, a depus o intensă activitate pentru a explica problemele materialismului dialectic.

D. Blagoev a afirmat că „totul în lume se petrece în mod dialectic". De aceea metoda dialectică este aplicabilă în toate domeniile cunoașterii științifice, în științele sociale ca și în științele naturii. Metoda dialectică — spune D. Blagoev — nu le este pe plac ideologilor burghezi, care se tem de ea, tocmai pentru că ea este o metodă revoluționară ; ea a argumentat de ce capitalismul nu este veșnic, ci trecător, ca și toate celelalte formațiuni social-economice precedente.

Dialectica materialistă spulberă toate iluziile burgheziei cu privire la veșnicia capitalismului. D. Blagoev nu a folosit însă întru totul și consecvent, în activitatea sa practică, caracterul revoluționar și critic al dialecticii materialiste. El nu a conceput dialectica marxistă în spirit leninist.

Partidul în perioada socialiștilor „strîmți", în frunte cu D. Blagoev, nu a ridicat de exemplu, problema luării puterii de către proletariat, problema răscoalei armate, nu și-a pus ca sarcină să conducă mișcarea revoluționară, să pregătească și să organizeze revoluția socialistă.

Dimităr Blagoev a fundamentat în lucrările sale problema legăturii indisolubile dintre teoria materialistă și metoda dialectică. Aceasta înseamnă că adevărata explicație materialistă a naturii și societății e dialectică, și adevărata dialectică e materialistă sau, altfel spus, un fenomen nu poate fi explicat din punct de vedere materialist fără să se recurgă la metoda dialectică.

Dimităr Blagoev a dat o caracterizare pe deplin justă dialecticii materialiste ca știință. Dialectica, arată el, este cea mai completă și adecvată reflectare a celor mai generale legi ale realității — atît ale naturii cît și ale societății. Materialismul dialectic izvorăște din existența legilor obiective ale naturii și societății.

În lucrarea sa „Spre marxism" (1911), D. Blagoev formulează esența metodei dialectice marxiste. Dialectica privește lucrurile și cunoașterea lor („reflectarea lor în mintea omului") în conexiunea lor, în interdependența lor, ca un ansamblu de procese într-o permanentă transformare și dezvoltare.

În amplul său articol „Marxism, sau bernsteinism?", D. Blagoev a demascat „teoria" oportunistă a lui Bernstein despre dezvoltare.

I. Sakazov transplantase bernsteinismul în Bulgaria. De aceea Dimităr Blagoev a dus o luptă hotărîtă împotriva socialiștilor „largi" — oportuniști care, sub forma unui așa-numit „marxism larg", susțineau bernsteinismul, „teoria" și „tactica" bernsteinistă, care propovăduia colaborarea cu burghezia și transformarea partidului social democrat într-un apendice al partidelor burgheze.

Dimităr Blagoev a apărat și aprofundat în lupta împotriva bernsteiniștilor și oportuniștilor bulgari legea dialecticii materialiste despre unitatea și lupta contrariilor.

Lupta contrariilor este izvorul oricărei mișcări și dezvoltări. Aceasta — spune Dimităr Blagoev — este „pentru dialectică o lege fundamentală, permanentă și prezentă peste tot". El folosește această lege a dialecticii pentru a fundamenta principiul proletar al intransigenței în lupta de clasă împotriva burgheziei, împotriva concepției cu privire la colaborarea dintre clase.

D. Blagoev arată că singurul mijloc pentru eliberarea proletariatului de exploatarea și de robia capitalistă este lupta de clasă intransigentă împotriva burgheziei.

Trebuie să menționăm că, pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, D. Blagoev nu a avut totuși o concepție consecvent marxistă despre revoluția socialistă și despre dictatura proletariatului. El a susținut, în unele dintre lucrările sale, că proletariatul poate lua puterea pe cale parlamentară, pașnică.

Pornind de la lucrările lui Marx și Engels, Dimităr Blagoev prelucrează și problemele materialismului filozofic marxist, în luptă împotriva filozofiei idealiste, promovată de dr. Krîstev, dr. Pasmanik, D. Mihalcev și alții. Într-o serie de șapte articole apărute sub titlul „Materialismul dialectic și teoria cunoașterii" și îndreptate împotriva lui Mihalcev, Blagoev dă o puternică lovitură teoriei idealiste a cunoașterii și apără teoria materialist-dialectică a cunoașterii, teorie după care materia există în mod obiectiv și independent de conștiință, iar cunoașterea (percepție, reprezentare, noțiune și judecată), reprezintă reflectarea existenței obiective a realității în conștiința omenească.

Dimităr Blagoev a făcut o serioasă critică gnoseologiei kantiene adoptată de dr. Krîstev, Mihalcev și alții, la începutul secolului al XX-lea, în lupta lor împotriva materialismului. Pe baza lucrării „Anti-Dühring" a lui Engels, Blagoev a prelucrat și dezvoltat una din trăsăturile de bază ale materialismului filozofic marxist: unitatea lumii constă în materialitatea ei.

Dimităr Blagoev a demascat concepțiile antiștiințifice și reacționare ale doctorului Krîstev, ale lui D. Mihalcev și ale altor idealiști care susțineau că conștiința nu este un produs al dezvoltării materiei.

Blagoev a subliniat că „conștiința este o formă de mișcare a materiei, produsul unor procese fiziologice complexe, care apare în urma acțiunii lumii reale înconjurătoare, a obiectelor existente în afara subiectului" [1].

Dimităr Blagoev a expus cu multă claritate teza marxistă că problemele de bază ale gnoseologiei sînt strîns legate de problema fundamentală a filozofiei, de problema raportului dintre materie și conștiință, dintre existență și gîndire.

În revista „Timpuri noi" (1903—1904), Dimităr Blagoev a demascat și a respins concepția idealistă a lui D. Mihalcev care susținea că teoria cunoașterii nu depinde de rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei, problema raportului dintre materie și conștiință. Baza oricărei gno-

[1] D. Blagoev, Opere alese, vol. II, p. 159.

seologii — spune D. Blagoev — este problema raportului dintre „natura materială și cea spirituală".

Dimităr Blagoev a arătat că cunoașterea este reflectarea realității. Conținutul cunoașterii își are izvorul, nu în sine, cum susțineau kantienii, ci în realitate. Aceasta înseamnă că cunoașterea este reflectarea realității. Dimităr Blagoev a criticat cu pătrundere concepția kantiană despre existența a priori a cunoașterii, în sensul că ar exista cunoaștere care să nu depindă nici de experiență, nici de existență.

Blagoev a nimicit această concepție și a afirmat categoric că gîndirea omenească cunoaște formele existenței, proprietățile și relațiile, raporturile dintre lucruri, nu prin sine, ci pornind de la obiectele și fenomenele reale. Aceasta înseamnă că conținutul cunoașterii este determinat de existență, că ea este reflectarea realității.

După teoria materialistă a cunoașterii, lumea și legile ei de existență sînt cognoscibile. Posibilitatea de cunoaștere este nelimitată. Pornind de la teoria materialistă a cunoașterii, Blagoev a dat o lovitură zdrobitoare idealismului și agnosticismului, care se manifesta în Bulgaria la începutul secolului al XX-lea (D. Mihalcev, Krîstev, și alții).

În lupta ascuțită împotriva idealismului bulgar, el subliniază că problema practicei, ca criteriu al adevărului, este o problemă gnoseologică, pentru că în practică se stabilesc raporturile dintre gîndire și existență. Practica demască subiectivismul și agnosticismul.

D. Blagoev a distrus din rădăcini concepțiile lui Mihalcev, după care materialismul istoric poate fi separat de materialismul filozofic marxist și poate fi contopit cu spinozismul sau cu oricare altă învățătură monistă. El a arătat în mod științific că baza filozofică a materialismului istoric este materialismul dialectic. Materialismul istoric este aplicarea materialismului dialectic la studiul vieții sociale, la istorie.

Dimităr Blagoev a dus o luptă aprigă împotriva concepțiilor idealiste eclectice ale d-rului D. S. Pasmanik, care neagă materialismul istoric. Blagoev a arătat că materialismul istoric este confirmat în mod categoric de către evenimentele istorice și este singura teorie științifică despre dezvoltarea societății.

Dimităr Blagoev a aplicat în mod creator materialismul istoric la explicarea istoriei Bulgariei, în lucrarea „Contribuții la istoria socialismului în Bulgaria", precum și în alte lucrări.

IV

Datorită influenței hotărîtoare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și experienței revoluționare din timpul războiului imperialist, marxiștii bulgari au pornit pe drumul leninismului, au început să se înarmeze cu ceea ce a adus nou leninismul în marxism. Acest proces e legat de bolșevizarea Partidului Comunist Bulgar. În anul 1919, partidul socialiștilor „strîmți" s-a transformat în partid comunist și a participat la întemeierea Internaționalei a III-a Comuniste.

Bolșevizarea partidului începe încă din timpul lui Dimităr Blagoev. Ea a fost continuată și s-a realizat în timpul lui Gheorghi Dimitrov (1882—1949) și al tovarășului său de luptă Vasil Kolarov (1877—1950). În anul 1920, Gheorghi Dimitrov s-a întîlnit cu Lenin la Moscova, la

Congresul Internaționalei Comuniste. De atunci, Gheorghi Dimitrov a îndrumat partidul pe drumul leninismului și a dus o luptă dîrză împotriva stîngismului sectar și a altor dușmani.

În articolul său „Frontul unic și reacțiunea burgheză" (1923), Gheorghi Dimitrov dezvoltă ideea leninistă a frontului unic al clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare. În acest articol, se pune și se rezolvă pentru prima dată în literatura bulgară, în Partidul Comunist Bulgar, în mod leninist, una din problemele de bază ale strategiei și tacticii proletariatului: problema unirii forțelor antifasciste împotriva fascismului și problema luptei pentru eliberarea poporului din ghiarele exploatatorilor capitaliști. Gheorghi Dimitrov leagă problema frontului unic popular, de ofensiva capitalistă în general și de cea a fascismului în Bulgaria, din 9 iunie 1923, în special. Mai tîrziu el dezvoltă această idee la Congresul al V-lea al Internaționalei Comuniste din 1935.

La Congresul partidului din 1921, s-a adoptat teoria și practica bolșevică, mijoacele și metodele bolșevice de luptă. La acest Congres, Partidul Comunist Bulgar a adoptat teza dictaturii proletariatului sub forma puterii sovietice. În problema țărănească s-a adoptat teza leninistă a alianței dintre muncitori și țărani, sub conducerea proletariatului, ca o condiție necesară pentru victoria revoluției.

În perioada de la primul război mondial pînă la răscoala antifascistă din septembrie 1923, partidul a învățat și educat pe cei ce muncesc, pe baza operelor lui Lenin, care pătrundeau larg în rîndurile maselor din Bulgaria. Un moment hotărîtor în bolșevizarea partidului îl reprezintă răscoala antifascistă din septembrie 1923. După înfrîngerea răscoalei, Gheorghi Dimitrov și Vasil Kolarov au fost primii care au înțeles în mod bolșevic greșelile făcute în legătură cu această răscoală.

Ca emigrant în străinătate, Gheorghi Dimitrov a studiat neobosit marxism-leninismul și experiența sovietică. În acest timp, el se formează ca unul din cei mai buni discipoli ai lui Lenin și Stalin. La procesul din Leipzig, din 1933, el s-a dovedit un discipol credincios al lui Lenin și Stalin și a dat o lovitură morală nimicitoare fascismului și celorlalți dușmani ai bolșevismului, printre care și sectarismului de stînga din Partidul Comunist Bulgar, împotriva cărora a dus lupta pînă la victoria deplină.

Hotărîrea plenarei a VI-a a Partidului Comunist Bulgar din februarie 1936, de acord cu hotărîrea celui de al VII-lea Congres al Internaționalei Comuniste, a pus capăt activității dăunătoare a sectarismului de stînga. De atunci, partidul a acționat în mod bolșevic în organizațiile de masă și a răspîndit învățătura marxist-leninistă în sînul clasei muncitoare și în rîndurile tuturor celor ce muncesc. O mare importanță pentru educarea oamenilor muncii a avut studierea marxism-leninismului pe baza genialei opere a lui I. V. Stalin, „Cursul scurt de Istorie a Partidului Comunist (Bolșevic) al Uniunii Sovietice". În această perioadă, se studiază intens experiența Uniunii Sovietice și marxism-leninismul. Partidul întîmpină evenimentele celui de al doilea război mondial ca un partid bolșevic, înarmat cu ceea ce Lenin și Stalin au adus nou în marxism. În raportul la cel de al V-lea Congres al Partidului Comunist Bulgar, Gheorghi Dimitrov scoate în evidență marea importanță pe care o are aportul adus de

Lenin și Stalin în marxism, pentru înțelegerea și aplicarea creatoare a marxismului:

„...Nu poate fi un adevărat marxist acela care nu e un adevărat leninist și nu poate fi un adevărat leninist acela care nu este stalinist". (Gheorghi Dimitrov, Raportul politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar la Congresul al V-lea, partea I, p. 218).

Gheorghi Dimitrov a aplicat leninismul la procesul dezvoltării marxismului în Bulgaria și a jucat un rol de frunte în lupta contra fascismului și a concepțiilor reacționare. Această luptă a fost încoronată de victoria deplină, la 9 septembrie 1944, cînd răscoala armată a deschis drum construirii socialismului în Bulgaria și dezvoltării largi a filozofiei marxiste.

După 9 septembrie 1944, Gheorghi Dimitrov a stat nu numai în fruntea vieții sociale și politice, ci și a dezvoltării gîndirii filozofice bulgare. El a ridicat noi probleme în fața frontului filozofic, în legătură cu lupta împotriva ideologiei burgheze și pentru construirea socialismului în Bulgaria.

Gheorghi Dimitrov se distingea printr-o largă și solidă erudiție filozofică. Pentru activitatea sa politică și socială, el a studiat încă din tinerețe pe Descartes, Spinoza, Kant, Hegel, Feuerbach și mai ales clasicii marxismului. Un mare rol în formarea lui Gheorghi Dimitrov ca revoluționar proletar l-a avut literatura progresistă rusă și gîndirea filozofică rusă. El a studiat pe Belinski, Herzen, Cernîșevski, Dobroliubov. O impresie deosebit de puternică i-a făcut romanul „Ce-i de făcut"? al lui Cernîșevski. De asemenea o mare influență a avut asupra lui ideologia democrat-revoluționară a lui Hristo Botev și Vasil Levski, ca și faptele lor patriotice și eroice.

Gheorghi Dimitrov s-a format însă ca marxist în partidul muncitoresc (al socialiștilor „strîmți"), în mijlocul proletariatului, sub conducerea revoluționarilor proletari ca Blagoev, și Kirkov. În acest mediu el și-a însușit marxismul revoluționar, ceea ce i-a permis mai tîrziu să-și însușească teoria și tactica bolșevică a lui Lenin și Stalin. Gheorghi Dimitrov a aplicat în mod creator marxismul. Activitatea sa științifică și revoluționară a îmbogățit teoria și metoda marxistă și a arătat în mod concret cum se aplică marxismul în condiții sociale noi.

Pentru Gheorghi Dimitrov, teoria și metoda marxistă au fost un adevărat îndreptar în acțiune. El a realizat o unitate deplină între teorie și practică.

Filozofia marxistă, teoria și tactica leninist-stalinistă, i-au servit ca îndreptar în lupta împotriva capitalismului și fascismului, pentru construirea societății comuniste.

Gheorghi Dimitrov subliniază că teoria marxist-leninistă este ca o busolă în analiza și prevederea evenimentelor [1].

Cu o clarviziune uimitoare, Gh. Dimitrov a înțeles legătura de nezdruncinat dintre teorie și practică. Teoria e generalizarea experienței, a practicei revoluționare și a întregii dezvoltări istorice. Ea este absolut

[1] Gh. Dimitrov, Opere, vol. III, p. 530.

necesară pentru practică, deoarece „practica fără teorie este oarbă", iar „teoria fără practică este stearpă".

„Intelectualitatea noastră muncitoare — spune Dimitrov — trebuie să-și însușească metoda dialectică marxistă, nu numai ca singurul mijloc de explicare a prezentului și trecutului, dar și ca îndreptar în acțiune — pentru rezolvarea problemelor și sarcinilor complexe ale momentului actual și pentru a duce înainte țara noastră" [1]. Dar marxism-leninismul trebuie să fie însușit în mod creator, iar nu dogmatic și îngust. Unul din principiile fundamentale ale dialecticii marxiste este interpretarea concret-istorică a faptelor și evenimentelor. Pentru marxism, adevărul este întotdeauna concret. Aceasta înseamnă că o anumită afirmație e valabilă în anumite condiții. Acest principiu trece ca un fir roșu de-a lungul tuturor expunerilor lui Gheorghi Dimitrov.

Problemele țării noastre, spunea el, trebuie să fie rezolvate nu în mod șablon, ci pornind de la condițiile concrete: „...Să trasăm sarcinile și problemele în mod concret și să le rezolvăm în mod concret" [2].

Gheorghi Dimitrov a aplicat întotdeauna în mod creator marxismul și ne-a învățat că marxismul e o teorie vie, ce se dezvoltă continuu și se îmbogățește neîntrerupt. El a dus nu numai o luptă politică ci și una teoretică împotriva fascismului și a filozofiei putrede idealiste. Gheorghi Dimitrov trasează ca sarcină gîndirii filozofice bulgare, de a demasca filozofia fascistă și șovină. Fără lichidarea fascismului din știință, artă și cultură, nu pot fi distruse rămășițele regimului fascist în viața politică și socială.

Sub conducerea partidului, în frunte cu Gheorghi Dimitrov, marxiștii bulgari au dus lupta împotriva rehmkeanismului, bergsonismului, pragmatismului, empiriocriticismului, rasismului și altor teorii idealist-subiectiviste răspîndite în Bulgaria.

Gheorghi Dimitrov are merite mari și pe scară internațională în lupta teoretică și politică împotriva fascismului. De la procesul din Leipzig din anul 1933, Gheorghi Dimitrov a devenit stegar și inspirator al luptei contra fascismului și a războiului imperialist. Pornind de la operele lui Lenin și Stalin, în raportul său la al VII-lea Congres al Internaționalei Comuniste, el a făcut o analiză profund marxistă a esenței fascismului. Fascismul, arată Gh. Dimitrov, reprezintă „dictatura celor mai reacționare, mai șovine și mai imperialiste elemente ale capitalului financiar".

Ca secretar al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, Gheorghi Dimitrov a luptat pentru făurirea frontului unic al proletariatului în mișcarea muncitorească și pentru unirea în front unic a tuturor forțelor democratice, împotriva fascismului.

Gheorghi Dimitrov a aplicat în mod creator măreața învățătură a lui Marx, Engels, Lenin, Stalin la condițiile concrete din Bulgaria și a elaborat o serie de probleme teoretice referitoare la țara sa. El a făcut caracterizarea marxist-leninistă a răscoalei populare armate de la 9 septembrie 1944 și a democrației populare din Bulgaria. Ca marxist-creator, Gh.

[1] Gh. Dimitrov, Opere, vol. III, p. 375.
[2] Ibidem, p. 228.

Dimitrov a arătat legile generale de trecere de la capitalism la socialism și specificul lor în condițiile concrete ale Bulgariei.

Un mare rol au jucat în lupta contra ideologiei reacționare burgheze, și pentru dezvoltarea gîndirii filozofice marxiste în Bulgaria, tovarășii de luptă ai lui Gheorghi Dimitrov: Vasil Kolarov și Vilko Cervenkov.

V. Kolarov, încă din timpul liceului a cunoscut lucrările democraților-revoluționari ruși (Belinski, Cernîșevski și Dobroliubov), și tot atunci a studiat broșura lui D. Blagoev „Ce este socialismul și dacă poate fi încetățenit la noi". Ca student la Geneva, în anul 1897, a făcut cunoștință cu emigranții ruși marxiști G. V. Plehanov și alții și a ținut o conferință în fața studenților (ruși și bulgari) asupra doctrinei economice a lui K. Marx.

În vara anului 1899, audiază la Berna prelegeri de istoria filozofiei. Mai tîrziu, în 1902, Kolarov împreună cu D. Blagoev, Gheorghiev, G. Kirkov, duce o luptă activă împotriva reformiștilor bulgari. Prin numeroasele sale articole și lucrări politice, economice și istorice, V. Kolarov a demascat ideologia reacționară burgheză și a activat intens pentru propagarea marxism-leninismului în Bulgaria și pe scară internațională.

Împreună cu Gheorghi Dimitrov, el are un mare merit în distrugerea sectarismului de stînga din Partidul Comunist Bulgar și în educarea partidului și a oamenilor muncii din Bulgaria în spiritul leninismului, a ceea ce au adus nou în marxism Lenin și Stalin.

Tovarășul Vîlko Cervenkov, discipol credincios al lui Lenin și Stalin și continuator al operei lui Gheorghi Dimitrov, a început propaganda ideilor marxiste încă din anii școlarității, iar mai tîrziu, în anul 1924, a devenit secretar al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist, pentru agitație și propagandă. Din anul 1925 el a fost la Moscova, unde a aprofundat cunoștințele de marxism-leninism și a îndeplinit sarcina de director al școlii de marxism-leninism.

În timpul celui de al doilea război mondial, el participă cu pana și cuvîntul la lupta contra fascismului. Ca președinte al Comitetului pentru știință, artă și cultură (de la 12 decembrie 1947), a condus transformarea frontului științific și cultural pe baze marxist-leniniste, aplicînd în mod strălucit, pe frontul cultural, directivele Partidului Comunist Bulgar.

O mare importanță pentru triumful marxism-leninismului în Bulgaria are Congresul al V-lea al Partidului Comunist Bulgar (decembrie 1948). La acest Congres s-a analizat raportul tovarășului Cervenkov „Învățătura și lupta marxist-leninistă pe frontul ideologic" în care se subliniază rolul imens al teoriei marxist-leniniste pentru construirea socialismului în Bulgaria. El a arătat valoarea moștenirii culturale a tot ce e progresist, democratic popular, din trecut, și a cerut să se îndepărteze acea moștenire care reprezintă rămășițe ale ideologiei feudale și burgheze. Tovarășul Vîlko Cervenkov a trasat ca sarcină de luptă activiștilor culturali de a distruge ideologia burgheză și de a o extirpa din toate domeniile. La Congresul al V-lea, partidul a trasat sarcina de a se duce pînă la capăt lupta împotriva filozofiei burgheze, împotriva diferitelor școli idealiste și, înainte de toate, de a se lichida cu ideologia fascistă și șovinistă și de a se introduce marxism-leninismul în toate domeniile culturii, științei și artei.

În raportul la Congresul al VI-lea al Partidului Comunist Bulgar, tovarășul Vilko Cervenkov a subliniat că trebuie să se ducă o luptă hotărîtă împotriva superficialității și să se facă toate eforturile pentru îndrumarea activiștilor pe tărîm științific, social, economic și cultural spre o cunoaștere profundă a esenței metodei marxism-leninismului. Numai astfel se va instaura în mod real dominația ideologiei socialiste.

În afară de aceasta, tovarășul Vilko Cervenkov a atras atenția că rămășițele ideologiei burgheze nu sînt încă lichidate definitiv. Este încă insuficientă lupta împotriva influenței dăunătoare a ideologiei burgheze; de aceea, trebuie să se ducă o luptă consecventă, pînă la capăt, împotriva acesteia, și să se stabilească în mod real dominația marxism-leninismului în toate domeniile.

Toate aceste constatări și indicații date de partid prin tovarășul Vilko Cervenkov au o importanță uriașă pentru dezvoltarea filozofiei marxiste în Bulgaria.

V

Perioada dintre primul și cel de al doilea război mondial se caracterizează prin criza capitalismului, fascizarea marii burghezii, dar în același timp și prin ascuțirea luptei revoluționare a clasei muncitoare împotriva capitalismului. După războaiele din 1912—1913 și 1918, și după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care a fost urmată în Bulgaria, ca și în întreaga Europă, de ridicarea valului revoluționar al celor ce muncesc, monarhia și burghezia au început să-și simtă serios amenințată dominația. Cu cît burghezia bulgară se simțea mai amenințată, cu atît mai mult renunța ea la democrația liberală, cu atît mai mult renunța la pozitivism și electicism în domeniul ideologiei și trecea fățiș pe poziții reacționare extreme în toate domeniile ideologiei. Prin lovitura de stat de la 9 iunie 1923, fascismul și-a asumat puterea, deținută de Uniunea agrară. Răscoala antifascistă de la 9 septembrie a fost prima ciocnire sîngeroasă cu fascismul. Cu toate urmările și cu toată teroarea sîngeroasă din timpul regimului fascist, instaurat ulterior, partidul muncitoresc a dus o luptă dîrză împotriva fascismului și a ideologiei lui.

În perioada dictaturii fasciste în Bulgaria, filozofii burghezi s-au orientat spre o serie de curente burgheze decadente și școli filozofice idealiste, la modă pe atunci, ca bergsonismul, freudismul, empiriocriticismul, pragmatismul, neohegelianismul, existențialismul, nietzscheismul, rehmkeanismul etc. În lupta sa furibundă împotriva mișcării muncitorești, burghezia bulgară a îmbrățișat cele mai decadente concepții idealiste contemporane.

Concepțiile reacționare extremiste ale lui Nietzsche au înlesnit timp de 30 de ani orientarea intelectualității burgheze bulgare spre filozofia fascistă, rasism și alte concepții similare.

Filozofia idealistă a lui Wundt a pătruns și în Bulgaria la sfîrșitul secolului trecut. Dar ea a căpătat forma cea mai reacționară în timpul regimului fascist, în expunerile profesorului S. Kazangiev.

Pornind de la filozofia idealistă a lui Wundt, acesta a ajuns pînă la idealismul subiectivist, la misticism și la ideologia fascistă. În lucrările sale „Adevăr și evidență" (1936), „Știință și credință" (1939), culegerea

„În fața izvorului vieții" (1943), S. Kazangiev subliniază că cunoașterea filozofică este o cunoaștere intuitivă. La baza cunoașterii — spune el — stă credința, și nu rațiunea.

El „corectează" pe Wundt, dar numai în direcția accentuării laturilor subiectiviste și fideiste ale filozofiei acestuia, adică subapreciind și mai mult știința și făcînd apologia religiei și rolului ei în cunoașterea și viața omului. S. Kazangiev trage concluzia că filozofia este întotdeauna ceva individual, că în istoria filozofiei personalitatea este elementul cel mai de seamă.

În „Adevăr și evidență", S. Kazangiev expune gnoseologia idealistă a lui Wundt, cunoscută sub numele de realism critic și care este o variantă a idealismului subiectivist. S. Kazangiev nu a publicat lucrări de logică, dar din cursul său de logică și din lucrarea „Adevăr și evidență", în care abordează și probleme de logică, se vede clar că el privește în mod idealist problemele de bază ale logicii.

În „Psihologia percepției" (1924, 1940), „Psihologia generală" (1938, 1946), S. Kazangiev introduce ideea paralelismului psihofizic, iar în anumite probleme introduce ideile psihologice genetice ale psihologiei lui G. Stering și ale „psihologiei culturii".

Todor Pavlov, cunoscut filozof marxist bulgar, a demascat încă din perioada de dinainte de 9 septembrie 1944 filozofia reacționară, idealist-subiectivistă a profesorului S. Kazangiev, pe care acesta o îmbracă într-o terminologie greoaie și obscură.

În „Filozofia și științele speciale" (1940), Todor Pavlov subliniază că S. Kazangiev prin ideile sale asupra filozofiei este întru totul de acord cu subiectivismul, individualismul și voluntarismul lui Nietzsche (p. 120). Filozofia profesorului S. Kazangiev nu are nimic comun cu știința. Ea e antiștiințifică și antiumană (p. 124). Asen Kiselincev, filozof marxist, critică caracterul idealist al concepțiilor psihologice ale lui Kazangiev, expuse de acesta în „Psihologia generală" și în revista „Vederi filozofice" (1939).

În această vreme, cercul literaro-filozofic al revistei „Cornul de aur" continuă concepțiile estetice reacționare și idealiste ale doctorului K. Krîstev (revista „Ideea").

G. Bakalov, T. Pavlov, Pantelei Zarev și alți marxiști au dus o luptă dîrză împotriva esteticii și criticii literare reacționare promovate de revista „Cornul de aur".

Influența cea mai puternică și nefastă a filozofiei idealiste a fost exercitată însă în Bulgaria prin concepția lui Johannes Rehmke, concepție care a găsit adepți încă la începutul secolului (din 1906) dar care a fost mai larg răspîndită între anii 1920—1930. Această filozofie a devenit stindardul burgheziei reacționare în timpul regimului fascist. Cei mai de vază reprezentanți ai acestui curent filozofic idealist au fost D. Mihalcev și Nikola Iliev (1886—1937), cunoscuți militanți idealiști. D. Mihalcev încă din anul 1903 a dus lupta împotriva filozofiei marxiste de pe pozițiile filozofiei lui Kant și a lui W. Schuppe, iar după anul 1906 de pe pozițiile filozofiei rehmkeaniste. În perioada crizei economice din Bulgaria, dintre anii 1930—1934, a început să apară revista „Vederi filozofice", (între 1929—1943 care a devenit centrul gîndirii rehmkeaniste și al întregii filozofii burgheze. Cercul din jurul revistei „Vederi filozofice" în cap cu

redactorul său, profesorul D. Mihalcev, a dus o zgomotoasă polemică împotriva filozofului marxist de frunte Todor Pavlov. În lucrările sale „Formă și relație" (1914, ediția I) și „Filozofia ca știință" (1931), D. Mihalcev combate îndîrjit teoria marxistă a reflectării și se străduiește să prezinte rehmkeanismul ca pe o a treia linie în filozofie, care — după el — ar depăși materialismul și idealismul. El afirmă că nici spiritul nu e un produs al materiei, nici materia un produs al spiritului. Spiritul, conștiința, ar fi — chipurile — o individualitate spirituală aspațială la fel de primordială ca și materia.

VI

În perioada de după răscoala din septembrie 1923, odată cu bolșevizarea Partidului Comunist Bulgar, gîndirea filozofică marxistă bulgară adoptă tot ceea ce au adus nou în filozofia marxistă Lenin și mai apoi Stalin. S-au tradus multe din lucrările lui Lenin și Stalin, din care au învățat marxiștii bulgari. În această perioadă, Todor Pavlov începe lupta împotriva rehmkeanismului, încă din închisoare, între anii 1927—1929, cînd scrie trei cărți împotriva rehmkeanismului: „Idealism și materialism" (1929), „Materialismul dialectic și teoria asupra imaginilor" (1929), „Rehmkeanism și materialism" (1930) și diferite articole în revista „Nicovala".

Trudin (Sava Ganovski) în cartea sa „Direcțiile fundamentale din filozofie" (1934) a demascat de asemenea filozofia rehmkeanistă, de pe pozițiile leninismului.

Todor Pavlov, în cartea „Rehmkeanism și materialism" (1930), „Filozofia și științele speciale" (1940) și altele, a demascat concepțiile false ale rehmkeanismului asupra filozofiei ca știință și tentativele de a izola filozofia de științele speciale. Rehmkeaniștii afirmau că științele speciale au nevoie de definiția filozofică a materiei, conștiinței, cauzalității, timpului, spațiului etc., dar „filozofia ca știință de bază" nu are nevoie de științele speciale și nu depinde de realizările lor. Marxism-leninismul consideră însă materialismul dialectic și istoric ca bază metodologică a științelor speciale, dar în același timp arată că filozofia marxistă, ca metodologie, se îmbogățește permanent cu rezultatele științelor speciale.

De aceea filozofia și științele speciale formează o unitate. Filozofia generalizează rezultatele științelor speciale și în același timp ea reprezintă baza lor metodologică. Todor Pavlov în „Rehmkeanism și materialism" (1930) demască concepția rehmkeanistă asupra obiectului filozofiei, asupra punctului de plecare, metodei și raporturilor dintre filozofie și științele speciale, subliniind că Rehmke este un „scolastic, metafizician, reacționar tipic".

Todor Pavlov a dezvăluit inconsistența concepției rehmkeaniste asupra materiei ca o entitate geometrică care constă din trei determinări: formă, mărime și poziție. Concepția idealistă a lui Rehmke și D. Mihalcev asupra materiei constă, de asemenea, în ceea că ea neagă mișcarea ca însușire fundamentală internă, legată organic de materie. Todor Pavlov a arătat că mișcarea sau automișcarea este o manifestare fundamentală, esențială a materiei în general. Ea e o însușire inepuizabilă a materiei.

Todor Pavlov desvăluie greșeala fundamentală a psihologiei și gnoseologiei rehmkeaniste. D. Mihalcev pornește de pe poziții greșite, susținînd că ar exista o contradicție absolută între conștiință ca individualitate spirituală, aspațială, și corp sau materie în general, care este spațial. Mihalcev afirmă că spiritul nu poate fi un produs al creierului, iar conștiința nu e reflectarea realității în creierul omenesc. Todor Pavlov a demascat caracterul antiștiințific și reacționar al concepțiilor lui Mihalcev, care susținea că psihicul nu e un produs al creierului. În capitolul IV — Spiritul și materia — din „Rehmkeanism și materialism" (1930) și în „Bilanțul" (p. 64) ca și în alte lucrări critice, Todor Pavlov a demascat eroarea comisă de Mihalcev, care considera că există o contradicție absolută între materie și conștiință.

Aproape în toate lucrările sale și mai ales în „Formă și relație" (1914 și 1931) și în „Filozofia ca știință", (1931 și 1946) ca și în „Logica tradițională și fundamentarea ei materialistă" (1950), D. Mihalcev duce o luptă îndîrjită contra teoriei reflectării, timp de aproape o jumătate de secol, folosind armele ruginite ale idealismului neokantian și rehmkeanist. Pentru Rehmke și D. Mihalcev percepția și ceea ce este perceput, reprezentarea și ceea ce este reprezentat sînt unul și același lucru. Noțiunea — după el — nu e o imagine psihică în conștiința noastră, imagine subiectivă a generalului obiectiv; D. Mihalcev repetă cu încăpățînare că în conștiința noastră nu există noțiuni, ci că noțiunea e identică cu generalul din însăși realitatea.

În toate lucrările sale, D. Mihalcev apără teza idealistă învechită și eronată asupra identității între imaginea subiectivă (percepție, senzație, reprezentare, noțiune) și obiect. Acesta este idealism subiectiv curat, după care obiectele iau naștere în senzații, reprezentări și noțiuni.

T. Pavlov în capitolul „Imagine și obiect" din cartea „Idealism și materialism" (1929), în „Materialismul dialectic și teoria imaginilor" (1929), „Rehmkeanism și materialism" (1930), „Teoria reflectării" (Moscova — Leningrad, 1936), „Problemele de bază ale filozofiei" (Sofia 1938) și într-o serie de alte articole și lucrări, a demascat psihologia și gnoseologia reacționară, idealistă, a rehmkeanistului bulgar D. Mihalcev. El a subliniat că nu individul spiritual aspațial, ci creierul în unitate organică cu simțurile percepe, gîndește și simte (T. Pavlov, „Bilanțul", p. 96).

Percepția și gîndirea sînt forme deosebite, complexe, calitativ noi, superioare ale mișcării materiei. Percepțiile sînt rezultatul acțiunii obiectelor, a mediului în general asupra simțurilor omului. În cazul fiecărei senzații are loc o transformare a energiei excitației externe, fizice (și a altor energii) într-un proces neuro-cerebral, adică în percepție, gîndire, simțire (idem p. 119). Imaginile noastre — percepții, reprezentări și noțiuni — sînt în conștiința noastră imagini subiective, dar ele sînt reprezentarea ideală a realității obiective. Teoria marxist-leninistă a cunoașterii este o negare hotărîtă a identității rehmkeaniste dintre imagine și obiect precum și a concepției asupra cunoașterii ca sezisare nemijlocită a realității.

T. Pavlov, Sava Ganovski și Asen Kiselincev scot în evidență că D. Mihalcev falsifică teoria marxist-leninistă a reflectării, reducînd-o la teoria simbolurilor, el subiectivizînd astfel întregul conținut al cunoa-

șterii și transformîndu-l într-o trăire subiectivă, numai a noastră, care n-are nimic comun și asemănător cu obiectele reale. Dimpotrivă, teoria materialist-dialectică a cunoașterii consideră imaginile-idei (percepții, reprezentări, noțiuni) ca fiind asemănătoare cu obiectele reale. Ideea este omenească, subiectivă, dar ea este determinată de realitatea obiectivă. Rehmkeanismul, care susține că senzațiile și ideile sînt identice cu însăși obiectele și fenomenele, cu însușirile și relațiile lor, este idealism subiectivist pur.

În teoria materialistă a reflectării nu există nici un fel de subiectivism, deoarece ideea ca ceva psihic, omenesc subiectiv, este determinată de ceva obiectiv. Obiectele percepute, cu calitățile, însușirile, relațiile lor etc., rămîn acolo unde sînt, iar după prelucrarea lor în conștiința noastră se obține imaginea lor ideală, ideea, și astfel aceasta este o imagine subiectivă a ceva obiectiv. Generalul și esențialul care formează conținutul noțiunii, are o existență obiectivă în lucruri și fenomene. Printr-o serie de procedee — comparație, analiză și sinteză, abstractizare și generalizare, inducție și deducție — noi ajungem la noțiunea „om", „masă", „lac" etc.

Profesorul Asen Kiselincev, în articolul „Rolul reacționar al rehmkeanismului la noi" (Revista „Timpuri noi", 1948, vol. 8) și în expunerea la discuția asupra lucrării lui D. Mihalcev „Logica tradițională și fundamentarea ei materialistă", a întregit și aprofundat critica împotriva filozofiei rehmkeaniste a lui D. Mihalcev.

În baza învățăturii lui I. P. Pavlov asupra activității nervoase superioare, el a demascat concepția antiștiințifică și reacționară a lui D. Mihalcev asupra psihicului ca individualitate spirituală, imaterială, spațială.

T. Pavlov, A. Kiselincev, G. Gheorghiev, A. Bînkov și D. Spasov au condamnat, la discuția din 1952, de la Academia Bulgară de Științe concepțiile greșite ale lui D. Mihalcev asupra logicii formale și logicii dialectice din lucrările sale despre logica tradițională și fundamentarea ei materialistă.

J. Rehmke și D. Mihalcev neagă atît legile logicii elementare cît și pe cele ale logicii dialectice. Ei nu recunosc nici logica formală, nici logica dialectică.

Pentru Rehmke și Mihalcev, gîndirea nu este o reflectare generalizată a realității; ei neagă teoria reflectării. Rehmkeanismul neagă procesul de abstractizare, propriu gîndirii omenești.

T. Pavlov, S. Ganovski, A. Kiselincev, A. Bînkov, G. Gheorghiev, D. Spasov și alții au subliniat de asemenea că D. Mihalcev neagă logica dialectică deoarece el este dușman al dialecticii materialiste.

Marxiștii bulgari, pe baza cercetării operelor clasicilor marxismului și ale filozofilor sovietici, au apărat legile logicii formale, ale gîndirii elementar-logice. Ei au arătat conținutul lor obiectiv ca reflectare a realității și de asemenea caracterul lor general uman. Legile și principiile logicii formale sînt absolut necesare pentru orice gîndire corectă, pentru orice om, independent de apartenența sa de clasă sau națională.

Recunoașterea valabilității logicii formale, elementare, precum și a logicii dialectice este în deplină concordanță cu practica îndelungată (istoria) a omenirii și cu nivelul științelor naturii și al celor sociale. Ele sînt folositoare pentru progresul științelor și pentru construirea socia-

lismului. Negarea de către D. Mihalcev a logicii elementare și a logicii dialectice este în contradicție cu întreaga practică a omenirii și cu realizările științei și servește reacțiunii imperialiste.

T. Pavlov, S. Ganovski, J. Oșavkov și alți tovarăși, în discuția din 1952, au înlăturat în același timp încercarea revizionistă a lui D. Mihalcev de a lega materialismul istoric cu rehmkeanismul. Ei au arătat că Mihalcev privește existența socială în mod idealist. După acesta, relațiile de producție sînt relații pur spirituale, și de aceea și existența socială este spirituală ; ea constă, după D. Mihalcev, din relațiile dintre conștiințele oamenilor și nu din relații materiale. Aceasta este o interpretare pur idealistă a existenței sociale.

În afară de aceasta, este extrem de reacționară și absolut greșită încercarea lui Mihalcev de a lega materialismul istoric de filozofia idealistă a lui J. Rehmke, întrucît se știe că baza materialismului istoric este materialismul dialectic. Materialismul istoric este aplicarea principiilor materialismului dialectic la viața socială și de aceea este inseparabil de filozofia marxist-leninistă și nu poate fi legat cu nici un alt sistem filozofic.

Marxiștii bulgari au demascat caracterul reacționar nu numai al filozofiei rehmkeaniste dar și al bergsonismului, al empiriocriticismului, freudismului și al altor concepții filozofice idealiste, care au avut circulație în Bulgaria.

În „Teoria generală a artei" (1939), „Materialismul și diferitele doctrine filozofice" (1940), „Teoria reflectării" (ediția rusă și cea bulgară din 1936 și 1945), tovarășul Todor Pavlov a demascat filozofia profund reacționară a lui H. Bergson. El a subliniat că Bergson dematerializează materia și a demascat afirmația făcută de acesta că ar exista mișcare fără materie ; filozofia lui Bergson este pseudodialectică. Bergson absolutizează pînă la absurd diversitatea și aspectele particulare, negînd orice stabilitate în natură și societate. Pornind de la teoria materialistă a reflectării, T. Pavlov dă totodată o lovitură mortală filozofiei intuiționiste a lui Bergson și gnoseologiei sale. T. Pavlov neagă orice „intuiție mistică, ilogică" și arată că critica bergsonistă asupra științei este extrem de reacționară și absolut falsă.

T. Pavlov și Sava Ganovski au arătat caracterul antiștiințific și reacționar al tuturor curentelor filozofiei burgheze mai importante din Bulgaria.

VII

Odată cu critica filozofiei burgheze, T. Pavlov s-a preocupat și de cercetarea creatoare a unor probleme ale teoriei reflectării, în opera sa „Teoria reflectării" (ediția rusă în 1936, cea bulgară în 1945 și 1947 iar mai tîrziu o nouă ediție rusă în 1949).

La baza acestei lucrări, stă ideea genială a lui Lenin asupra cunoașterii ca imagine subiectivă a realității obiective. În legătură cu aceasta, T. Pavlov analizează și problema trecerii de la materia fără sensibilitate la cea sensibilă, problema reflectării ca însușire a materiei, care se manifestă în interdependența dintre obiecte și fenomene. T. Pavlov a acordat o deosebită atenție ideii lui Lenin că reflectarea, ca însușire a oricărei

materii, este înrudită cu senzația, dar nu identică. El a cercetat în mod creator problema adevărului, a raportului dintre filozofie și științele speciale. Operele lui T. Pavlov au o mare importanță pentru analiza teoretică a problemelor filozofiei materialist-dialectice, pentru propagarea ei și pentru demascarea și lupta împotriva filozofiei idealiste reacționare. El nu e un filozof de cabinet, ci leagă lupta pe frontul filozofic cu lupta de clasă a proletariatului împotriva capitalismului și fascismului. Opera sa filozofică este indisolubil legată de lupta clasei muncitoare pentru victoria socialismului în Bulgaria. El este un militant al materialismului dialectic.

T. Pavlov are mari merite și în cercetarea problemelor marxist-leniniste ale artei și în dezvoltarea criticii literare marxiste. În cartea sa „Teoria generală a artei" (ediția I în 1939 și ediția II-a în 1943), el analizează problemele esteticii și criticii literare marxist-leniniste și, împreună cu G. Bakalov, continuă dezvoltarea în Bulgaria a esteticii și criticii literare marxiste, al cărei început l-a făcut D. Blagoev. Todor Pavlov consideră arta ca o formă specială de reflectare a realității, o formă deosebită de „Reflectare subiectivă a ceva obiectiv". Acest specific al artei ca reflectare constă în aceea că ea reflectă trăsăturile esențiale ale lucrurilor în imagini sensoriale și nu în noțiuni, ca știința. Pe de altă parte, aceste imagini au un conținut de idei. T. Pavlov subliniază că nu există artă fără idei.

T. Pavlov luptă împotriva concepțiilor burgheze, normativ-formaliste asupra artei și împotriva teoriei reacționare a „artei pentru artă". El nu a prelucrat însă numai problemele teoretice ale esteticii marxiste, ci este și un critic literar. T. Pavlov ne-a dat prețioase studii de critică literară asupra lui Ivan Vazov, Hristo Smirnenski, Hristo Botev, Dimităr Polianov, Maiakovski, Gorki, Pușkin, asupra concepțiilor literare ale lui D. Blagoev și alții.

T. Pavlov are un mare merit în explicarea și răspîndirea teoriei și metodei realismului socialist în Bulgaria. El a supus criticii diferitele școli literare burgheze: naturalismul, simbolismul, bergsonismul, freudismul în domeniul artei și literaturii, arătînd că singura teorie și metodă justă în artă este teoria și metoda realismului socialist.

G. Bakalov (1873—1939), publicist marxist de frunte, are mari merite în răspîndirea gîndirii filozofice și a criticii literare marxiste în Bulgaria. El a lăsat numeroase traduceri din literatura marxistă. În lucrările sale „Conferințe asupra artei" (1924), „Împotriva menșevismului în literatură" (1934), și în alte cărți și articole, el tratează problemele de bază ale esteticii și criticii literare marxiste. G. Bakalov consideră arta ca reflectare a vieții și subliniază caracterul ei de clasă. De pe aceste poziții, el a luptat împotriva teoriei burgheze a „artei pentru artă".

În domeniul criticii literare, G. Bakalov a cercetat operele literare din punctul de vedere al conținutului lor de idei sociale. Sarcina principală a criticii literare, spune Bakalov, este să descopere rădăcinile de clasă ale unei opere literare și să indice rolul ei în lupta ideologică.

G. Bakalov are mari merite în răspîndirea ideilor filozofiei clasice ruse în Bulgaria. El a dat de asemenea o interpretare marxistă concepțiilor democraților revoluționari bulgari.

Academicianul Mihail Dimitrov este un activist de frunte în domeniul filozofiei din Bulgaria. El a dus o luptă îndelungată împotriva concepțiilor idealiste reacționare în filozofie, psihologie și istorie. M. Dimitrov are mari merite în demascarea freudismului nu numai în psihologie ci și în sociologie („Teoria psihanalitică a lui Freud", 1830 și alte articole). El a dus o luptă dîrză și curajoasă împotriva psihanaliștilor bulgari (L. Russev și alții). El a dezvăluit faptul că încercarea de a se explica fenomenele sociale (creația literară, etc.) prin freudism se bazează pe biologismul obscur și pe rasismul promovat de sociologia burgheză.

Mihail Dimitrov este unul din primii reprezentanți de seamă ai curentului materialist din gîndirea psihologică bulgară. El a îmbogățit știința psihologică bulgară cu lucrări de valoare. El a făcut o profundă critică teoriei idealiste și rasiste a psihologului german Jaensch.

El s-a manifestat de asemenea ca un talentat istoric. Mihail Dimitrov a pus bazele unei adevărate cunoașteri a lui Hristo Botev.

Prin cărțile sale „Nietzsche ca ideolog" (1938), „Apariția, dezvoltarea și ideologia fascismului în Bulgaria" (1947) și altele, a dus lupta împotriva ideologiei fasciste, pentru afirmarea concepției progresiste, materialiste, în perioada cruntă a regimului fascist.

O prețioasă activitate în răspîndirea marxism-leninismului în Bulgaria desfășoară și Academicianul Todor Samodunov. În perioada cea mai grea a reacțiunii fasciste din 1930, el a tradus opere principale ale clasicilor marxismului ca: „Dialectica naturii" de Fr. Engels, „Materialism și empiriocriticism" de V. I. Lenin. El a tradus în același timp o serie de lucrări și broșuri scrise de autori sovietici asupra materialismului dialectic și istoric.

În articolul „Filozofia contradicției" (Revista „Cultura populară" anul III, cartea I, 1929) T. Samodunov, a desfășurat o luptă plină de succes împotriva concepției reacționare a profesorului Mihalcev asupra contradicției și împotriva încercării acestuia de a nega dialectica în natură.

În această perioadă luptau pentru afirmarea și propagarea concepției materialiste Sava Ganovski, I. Hagiiski, Asen Kiselincev și alții.

Sava Ganovski în „Direcțiile fundamentale în filozofie" (Sofia 1934) prezintă tabloul general al luptei materialismului împotriva idealismului în filozofia contemporană, iar în cartea „Legile fundamentale ale filozofiei științifice" (1940) expune trăsăturile fundamentale ale dialecticii. Prin aceste opere și printr-o serie de alte cărți și articole, el ocupă un loc important în răspîndirea marxismului în Bulgaria și în lupta împotriva filozofiei idealiste reacționare.

Acum, Sava Ganovski lucrează în domeniul istoriei filozofiei marxiste.

Ivan Hagiiski, care a căzut în războiul patriotic în 1944, a cercetat în lumina materialismului istoric probleme legate de viața și psihologia

poporului bulgar din trecutul apropiat, precum și problemele moralei burgheziei bulgare.

Asen Kiselincev în perioada regimului fascist a atacat în mod curajos rasismul, filozofia rehmkeanistă și ideile reacționare în pedagogie. El a scris studii marxiste de valoare, publicate în revista „Vederi filozofice" în perioada 1937—1943, asupra problemelor psihologiei și materialismului istoric eredității și dezvoltării, etc. După 9 Septembrie 1944, el lucrează în domeniul psihologiei și materialismului dialectic. A întreprins transformarea psihologiei în Bulgaria, pe bazele învățăturii lui I. P. Pavlov asupra activității nervoase superioare și a prelucrat problemele teoriei reflectării în același spirit.

În aceasta constă, pe scurt, dezvoltarea gîndirii filozofice marxist-leniniste în Bulgaria. Această dezvoltare a avut și are loc într-o luptă aprigă împotriva filozofiei idealiste burgheze.

După marea victorie de la 9 Septembrie 1944, filozofia marxist-leninistă *a cucerit și cucerește treptat locul dominant în toate domeniile* ideologiei științei, și culturii, într-o neîntreruptă luptă împotriva tuturor rămășițelor ideologiei burgheze și servind cu succes operei de construire a socialismului.

РАЗВИТИЕ МАРКСИСТСКОЙ ФИЛОСОФИИ В БОЛГАРИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор дает обзор основных этапов развития марксистской философии в Болгарии, анализируя положительный вклад марксистских мыслителей в дело распространения и применения идей диалектического и исторического материализма в обстановке болгарской действительности в непрерывной борьбе с официальной реакционной философией.

Подчеркивается плодотворная публицистическая деятельность Димитрия Благоева, первого пропагандиста марксизма в Болгарии, боровшегося за теоретический разгром реакционеров, группировавшихся вокруг журнала «Мышление». Автор сообщает сведения о первых переводах трудов Маркса и Энгельса, появившихся в Болгарии в конце прошлого столетия и подробно анализирует теоретическую деятельность Д. Благоева.

Затем автор переходит к описанию теоретической деятельности Георгия Димитрова, Василия Коларова и Вылко Червенкова по защите чистоты марксистско-ленинского учения и по творческому его применению в специфической обстановке болгарской действительности.

В последней части своего труда автор описывает борьбу болгарских марксистских философов Тодора Павлова, С. Гановского, А. Киселинчева, Г. Гиоргиева, А. Бынкова, Д. Спасова и Ж. Ошакова против реакционных философских течений. Особое внимание уделяется плодотворной работе творческих исследований Тодора Павлова, а также трудам Г. Бакалова, М. Димитрова, Т. Самодунова, С. Гановского, И. Хаджийского и А. Киселинчева.

LE DÉVELOPPEMENT DE LA PHILOSOPHIE MARXISTE EN BULGARIE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur expuse les principales étapes du développement de la philosophie marxiste en Bulgarie ; il analyse la contribution positive des penseurs marxistes à la diffusion et à l'adaptation des conceptions du matérialisme dialectique et historique aux réalités de la Bulgarie, ainsi que le conflit incessant avec la philosophie officielle, réactionnaire.

Le travail fait ressortir la fructueuse activité de publiciste de Dimiter Blagoév qui, le premier, a propagé le marxisme en Bulgarie et a mené la lutte destinée à anéantir, sur le plan théorique, le groupe réactionnaire gravitant autour de la revue „La Pensée". L'Auteur nous donne des renseignements sur les premières traductions des oeuvres de Marx et de Engels, traductions ayant paru en Bulgarie à la fin du siècle dernier, et analyse amplement l'activité de D. Blagoev dans dans le domaine théorique.

Ensuite, l'Auteur passe à la présentation de l'importante oeuvre théorique de Gueorgui Dimitrov, de Vassiln Kolarov et de Vylko Tchervenkov dont le but est de défendre dans leur pureté les conceptions marxistes-léninistes, tout en veillant à leur application créatrice aux réalités spécifiques de la Bulgarie.

Dans la dernière partie de son travail, l'Auteur présente les aspects de la lutte des philosophes marxistes bulgares Todor Pavlov, S. Ganovski, A. Kisselintchev, G. Gueorguiev, A. Bynkov, D. Spassov, J. Ochakov contre les courants philosophiques réactionnaires. Une attention spéciale est accordée à la féconde activité de recherches créatrices de Todor Pavlov, ainsi qu'aux travaux de G. Bakalov, M. Dimitrov, T. Samodounov, S. Ganovski, I. Hagiski, A. Kisselintchev.

CERCETARI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 1—2, 1955

LUPTA LUI D. VOINOV ÎMPOTRIVA IDEALISMULUI ÎN BIOLOGIE

DE

CRIZANTEMA TOTOESCU

Către sfîrșitul secolului trecut, în perioada dezvoltării capitaliste a Romîniei, cînd burghezia s-a aliat cu moșierimea pentru a exploata împreună poporul, clasa muncitoare din țara noastră s-a afirmat ca principala forță progresistă a societății. Mulți dintre oamenii de știință din această perioadă, ca de exemplu: D. N. Voinov, Dr. N. Leon, E Racoviță, I. Cantacuzino și alții sînt legați de mișcarea muncitorească și, odată cu activitatea lor științifică valoroasă, se afirmă printr-o gîndire filozofică materialistă, care continuă tradițiile progresiste ale culturii noastre naționale. Dintre aceștia, D. N. Voinov și Dr. N. Leon se remarcă prin lupta pe care au dus-o atît pentru susținerea și răspîndirea darwinismului, cît și pentru apărarea acestei concepții împotriva atacurilor întreprinse de către Dr. N. C. Paulescu — cel mai înverșunat dușman al darwinismului în biologia romînească.

★

D. N. Voinov (1867—1951) a avut legături cu mișcarea muncitorească încă de tînăr, în timpul studiilor liceale, cînd la Iași își exercita puternic influența revista „Contemporanul" care începe să apară în 1881.

Ca și celelalte reviste muncitorești din această perioadă, avînd scopul de a răspîndi învățătura marxistă și de a contribui la lămurirea și popularizarea principiilor programatice ale mișcării muncitorești, această revistă a avut o influență considerabilă asupra cercurilor muncitorești și asupra întregii vieți culturale. Cît privește orientarea științifică progresistă a revistei, una din preocupările ei principale era susținerea și răspîndirea darwinismului în mase.

Influența revistei „Contemporanul" asupra tînărului elev D. N. Voinov de la Institutul Academic din Iași, a fost hotărîtoare. În același timp el are ca profesor de științe naturale pe Gr. Cobîlcescu, adept convins al teoriei darwiniste, pe care o preda cu înflăcărare elevilor săi.

După absolvirea liceului în 1884, D. Voinov pleacă la Paris, pentru a urma „științele naturale" — adică studiul biologiei. Aici, împreună cu

---

* Fragment din studiul: Gîndirea materialistă a lui D. Voinov și lupta lui împotriva idealismului în biologie, în curs de apariție.

un întreg grup de studenți romîni printre care : Paul Bujor, Emil Racoviță, I. Cantacuzino și alții, intră în legătură cu mișcarea muncitorească socialistă franceză și se înscrie în Partidul Muncitoresc Francez („Parti Ouvrier Français").

În anul 1889, cînd are loc la Paris primul congres al Internaționalei a II-a condus de Friedrich Engels, D. Voinov face parte din grupul de studenți romîni care reprezintă pe muncitorii noștri tipografi la acest congres [1].

Voinov urmează cu interes și cu multă stăruință cursurile universității, specializîndu-se în studiul zoologiei. La Paris, el are prilejul să cunoască de aproape pe marii savanți ruși I. Mecinicov și A. O. Kovalevski ale căror cercetări în domeniul embriologiei evoluționiste și al teoriei fagocitare a imunității reprezintă cuceriri de seamă ale științei biologice înaintate. Aceste cercetări vor exercita o serioasă influență asupra activității de mai tîrziu a lui D. Voinov.

După obținerea diplomei de licență, în anul 1891, și după doi ani de specializare, Voinov se reîntoarce în 1893 în țară, pentru a ocupa catedra de Zoologie și Morfologie animală de la Facultatea de Științe din București. Astfel își începe cariera didactică, pe care o va profesa, pînă în 1937, timp de 44 ani. Amintindu-și condițiile proaste în care funcționau, în 1897, cursurile sale de la Facultatea de Științe, Voinov vorbește despre „sala de cursuri umedă și îngustă, în care stăteau înghesuiți..." El va lupta, timp de aproape 30 de ani împotriva „indiferenței și reavoinței oficiale", pentru a putea construi un adevărat laborator și săli de cursuri destinate studiului zoologiei și morfologiei animale, în cadrul Facultății de științe din București.

Paralel cu activitatea științifică, Voinov desfășoară în această perioadă și o activitate socială, păstrînd legătura cu mișcarea muncitorească și colaborînd la diferite publicații socialiste printre care revista „Literatură și știință" (1893—1894) care a apărut ca o continuare a revistei „Contemporanul" și a exercitat o puternică influență asupra vieții culturale din acel timp.

După trădarea „generoșilor" din 1899, Voinov continuă să rămînă pe pozițiile clasei muncitoare.

La începutul secolului al XX-lea, odată cu trecerea capitalismului în ultimul său stadiu, imperialismul, în țara noastră are loc dezvoltarea industriei și accentuarea pătrunderii capitalului străin, ceea ce aduce după sine aservirea economică și politică crescîndă a Romîniei față de țările imperialiste și exploatarea din ce în ce mai crîncenă a proletariatului și a țărănimii. D. Voinov caracterizează această perioadă drept „robia

[1] Ziarul „Gutemberg" — organ al muncitorilor tipografi din Romînia, an. III. nr. 10, 15 Iulie 1889 publică: „*Cercul muncitorilor*" ziarul *Gutemberg* și societatea curelarilor a fost reprezentată la congresul socialist internațional de la Paris (Congresul marxist) printr-o delegație de cinci studenți romîni din Paris" p. 4. Familia lui Voinov păstrează atît cartea lui de membru în partidul socialist muncitoresc francez cît și cartea de delegat al tipografilor romîni la congresul din 1889. De asemenea este păstrată o fotografie a grupului de studenți socialiști romîni din Paris.

unei organizații sociale barbare..."[1] în care „zacem încă", exprimîndu-și astfel ura împotriva nedreptăților rorînduirii capitaliste și contemporane, convingerea că această stare de lucruri va fi înlăturată.

În 1907, cînd izbucnește răscoala țăranilor, D. Voinov este de partea acelui curent muncitoresc care sprijină mișcările țărănești, cu toate că în rîndurile partidului predomina atitudinea oportunistă a lui C. Dobrogeanu-Gherea. La 11 martie, în plină desfășurare a luptelor, cînd represiunile sîngeroase împotriva țăranilor deveniseră și mai violente, D. Voinov ține o cuvîntare cu prilejul întrunirii convocate de studenți în sala Dacia. În această cuvîntare străbate toată ura lui Voinov împotriva regimului de exploatare burgheză, împotriva violențelor cu care sînt tratați țăranii. Cuvintele lui sînt de asemenea îndemnuri la revoluție, la unirea muncitorimii cu țărănimea, la lupta împotriva ordinei sociale existente.

În această perioadă, D. Voinov desfășoară și o luptă pe tărîm ideologic, acțiunea de combatere a idealismului în biologie, continuînd atacul împotriva doctorului Paulescu început de colegul și prietenul său Dr. N. Leon, în cadrul revistei „Convorbiri literare". Dr. Paulescu, „profesor" de fiziologie la Facultatea de medicină din București era susținut de guvernele burghezo-moșierești pentru serviciile ce le aducea propagînd idealismul și obscurantismul în mase și îndeosebi în rîndurile tineretului.

Poziția idealistă, reacționară în știință, a doctorului Paulescu este de altfel explicabilă prin concepția și atitudinea sa politică. Membru în partidul cuzist, „comparsul D-lui Cuza", cum îl numește Voinov, doctorul Paulescu a manifestat prin această poziție obscurantistă în știință precum și prin susținerea rasismului și a șovinismului, în diferite articole și lucrări de „fiziologie filozofică" pe care le combate Voinov, o atitudine premergătoare fascismului. Această filiație devine cu atît mai evidentă cu cît se constată că în 1943, în plin fascism, operele lui Paulescu sînt reeditate, iar revista „Spitalul" îi închină un volum omagial.

Privită sub acest aspect, lupta lui Voinov împotriva poziției idealiste a lui Paulescu în biologie devine deosebit de semnificativă, ea reprezentînd nu numai lupta susținută de oamenii noștri de știință progresiști împotriva metafizicii și idealismului în știință, ci și lupta dusă pe plan social-politic între un reprezentant al culturii înaintate, materialiste, puse în slujba poporului împotriva culturii obscurantiste, reacționare puse în slujba politicii burgheze de subjugare spirituală și materială a maselor.

După 1910, D. Voinov își continuă îndeosebi preocupările științifice dedicîndu-se studiului morfologiei animale și în special citologiei, disciplină la a cărei dezvoltare va contribui cu prețioase descoperiri.

Voinov nu rămîne însă la această minuțiozitate de cercetător. Preocuparea lui pentru problemele sociale de pe pozițiile proletariatului continuă să se mențină. Voinov nutrește mereu aceeași ură față de regimul de exploatare a maselor asuprite. Tratînd teme științifice, de popularizare sau social-politice cu orice prilej, în scrierile sale, în articole sau cuvîn-

[1] Vorbind despre originea omului din maimuță și evoluția speciei umane către o formă din ce în ce mai desăvîrșită, Voinov afirmă: « După cum zacem încă în robia unei organizații sociale barbare, tot așa tipul curat al speciei omenești nu s-a închegat încă ». D. Voinov, Dovezile, « Convorbiri literare », 1907, p. 798.

tări, Voinov are întotdeauna cuvinte de izbucnire și de revoltă împotriva exploatării și asupririi poporului de către guvernele burghezo-moșierești, demascînd „fără de legile și violențele de tot felul care caracterizează regimul nostru social“ [1].

În perioada dintre cele două războaie mondiale, Voinov resimte tot mai adînc îngrădirile pe care regimul de exploatare burgheză le aduce științei, luptînd din toate puterile și întîmpinînd numeroase greutăți pentru înființarea laboratorului său de morfologie animală, care reușește să intre în funcție abia în anul 1926. Voinov este de asemenea preocupat în această perioadă de problema educării tineretului; el intervine activ, critică, demască pe educatorii burghezi care caută să introducă în sufletul tineretului veninul rasismului, al șovinismului, al urii între oameni și între popoare.

Către sfîrșitul vieții sale [2], D. Voinov a avut bucuria de a trăi și a vedea eliberarea Romîniei de sub jugul fascismului de către Armata Sovietică și instaurarea regimului de democrație populară.

Odată cu înființarea Academiei Republicii Populare Romîne din inițiativa Partidului Muncitoresc Romîn, în anul 1948, D. Voinov a fost răsplătit de Partid și Guvern pentru munca sa prețioasă și neobosită pe tărîmul științei și pentru activitatea sa socială, prin acordarea titlului de „Membru onorific al Academiei Republicii Populare Romîne“.

★

D. Voinov a adus însemnate contribuții la tezaurul științei și culturii noastre naționale. El este cunoscut pentru activitatea științifică în domeniul morfologiei și fiziologiei animale și pentru studiile sale de citologie care reprezintă prețioase descoperiri. El are de asemenea meritul de a fi elaborat un tratat de tehnică microscopică intitulat „Principii de microscopie“ — primul la noi în țară. Voinov a fost de asemenea preocupat de cercetări de histofiziologie, domeniu în care s-a bazat pe contribuțiile savantului rus A. Kovalevski.

Într-o întreagă serie de lucrări publicate între anii 1914—1934 în revistele de biologie romînești și străine [3], Voinov a demonstrat și susținut existența a trei constituanți celulari (protoplasmici): chondriomul, vacuomul și sistemul golgian, a căror structură și ale căror funcțiuni le-a studiat amănunțit.

Pe lîngă amănuntele ce prezintă interes din punctul de vedere strict al specialității, Voinov stabilește, pe baza acestor cercetări, cîteva fapte de importanță generală:

Existența, în elementele sexuale mascule ale insectei *Gryllotalpa vulgaris* (coropișnița) a unui chondriom [4] foarte dezvoltat, care în cursul diferențierii acestor elemente trece prin prefaceri tot atît de complicate

[1] Vinovații, articol apărut în ziarul «Cuvîntul» din 23 ianuarie 1928.

[2] D. Voinov moare la 7 iulie 1951.

[3] Memoriile Academiei Romîne, Buletinul Societății Romîne de Științe, Archives Roumaines de Patologie expérimentale et générales. Comptes rendus de la Société de Biologie, Filiale de Bucarest, Archives de Zoologie expérimentale et générales, Paris, etc.

[4] Ansamblul mitochondriilor, adică a unor filamente sau granule izolate incluse în protoplasmă.

ca și acele pe care le suferă cromatina nucleară, în cursul evoluției elementelor reproducătoare. Acestui fenomen de diviziune a chondriomului, activă, autonomă, precisă și sincronă cu diviziunea cromozomilor, Voinov îi dă numele de „Chondriodüreză". Deși termenul a mai fost folosit înainte, lui Voinov i se datorește faptul că a demonstrat și a explicat, pentru prima dată, modul în care se produce acest fenomen.

O altă serie de lucrări importante se ocupă cu studiul aparatului golgian, care în seria animală, luînd forme diferite, a căpătat și denumiri diferite : idiosomi, dictiosomi elemente golgiene, etc. După numeroase cercetări, ajutat de colaboratorii săi, el găsește aceleași elemente și la nevertebrate și conchide : „noi trebuie dară să considerăm ca o achiziție nouă, noțiunea generală de elemente golgiene (dichtiosomi) constituenți celulari prezenți în toată seria animală" [1].

Mergînd mai departe cu această generalizare, Voinov consideră ca făcînd parte tot din această categorie de constituenți celulari (dichtiosomi) și parasomii [2] celulelor glandulare precum și „corpii vitelini" al lui Balbiani [3]. El este primul care stabilește că toate aceste elemente au o funcție bine definită și le atribuie denumirea generală și mai corectă de „ergatoblaști" [4].

Voinov privește aparatul lui Golgi ca un constituent protoplasmic separat, independent de vacuom [5] și nu ca unul din stadiile funcționale ale acestuia, așa cum se susținuse pînă atunci. Voinov se ridică categoric împotriva interpretării „vacuomiste" a aparatului golgian afirmînd că pe lîngă un vacuom tipic există de asemenea, în celula animală, un aparat golgian independent. Rolul acestui aparat golgian este secretor, pe cînd vacuomul constitue un rezervor al produselor secretate.

Voinov conchide că în celule există nu doi, ci trei constituenți celulari diferiți : chondriomul, vacuomul și sistemul golgian. Teoria lui Voinov a fost confirmată prin rezultatele numeroaselor cercetări ale colaboratorilor săi, care au constituit o adevărată școală citologică grupată în jurul acestui neobosit cercetător și valoros profesor. Cercetările și descoperirile lui D. Voinov cu privire la constituenții celulari sînt valabile și apreciate și azi, fiind citate în literatura internațională de specialitate.

Voinov a cunoscut și și-a însușit importantele descoperiri ale unora din cei mai de seamă reprezentanți ai științei înaintate ruse : Mecinikov, Kovalevski și Metalnikov. Atît în problemele embriologiei evoluționiste, cît și în cercetările sale de histofiziologie și cu privire la teoria fagocitară a imunității, Voinov s-a folosit de contribuția valoroasă de răsunet mondial a acestor biologi.

---

[1] D. Voinov, C. Motaș și N. Gavrilescu, Zoologie, anatomie, biologie, animale. Extras din « La vie scientifique en Roumanie » I, Sciences pures, Bucarest, 1937, p. 28.

[2] Parasomii sînt inclusiuni protoplasmice caracteristice celulelor cu activitate glandulară

[3] Corpii vitelini ai lui Balbiani sînt centrele citoplasmice de formare a vitelusului în embrionul păianjenului.

[4] « Ergatoblasti » — denumire propusă de Voinov pentru elementele golgiene în scopul de a pune în evidență activitatea lor secretoare.

[5] Vacuomul este totalitatea vacuolelor, a incluziunilor lichide din masa vîscoasă a protoplasmei.

Intr-un articol intitulat „Teoria fagocitozei“ [1], Voinov arată importanța acestei descoperiri a lui Mecinikov:

„Prin teoria fagocitozei *(phagocytozei)* stabilită de marele naturalist rus Mecinikov, se înțelege concepția pe care trebuie să o avem despre rolul important ce-l joacă globulele albe ale sîngelui în biologia generală a organismelor animale“ [2].

Voinov considera, ca și Mecinikov, inflamația ca „...un fenomen general, pe care îl întîlnim în întreaga serie animală și care constă în lupta unui organism prin leucocitele sale împotriva tuturor agenților externi de distrugere și de infecțiune“ [3]. Voinov are meritul de a-și fi însușit și de a fi popularizat această teorie justă, nouă pentru acea vreme și valabilă și azi, cu privire la problema imunității.

Despre valoarea lui Voinov ca biolog ne vorbește Em. Racoviță în felul următor, cu prilejul recomandării pe care o face pentru intrarea lui în Academie:

„De aceea, constatarea publică că Voinov este unul din cei mai meritoși biologiști ai neamului nostru poate va surprinde pe cei ce nu urmăresc progresele științelor viețuitoarelor; noi însă care am fost ținuți în curent cu lucrările sale, care ca director al «Archives de Zoologie expérimentale» i-am publicat memoriile cele mai importante și am înregistrat direct răsunetul ce cercetările sale au avut în lumea specialiștilor, noi putem lua cu toată liniștea sufletească răspunderea acestei afirmări“ [4].

★

Gîndirea filozofică materialistă a lui D. Voinov s-a manifestat în lupta împotriva idealismului în biologie, reprezentat, în deosebi de doctorul Paulescu. Voinov are meritul de a se fi situat pe poziții progresiste cu prilejul luptei în jurul darwinismului care a avut loc la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în țara noastră.

În lecția sa de deschidere din anul 1902, *„Metoda experimentală aplicată,* generația spontanee și Darwinismul față cu metoda experimentală“ [5], doctorul Paulescu atacă darwinismul în numele „metodei experimentale“. El neagă transformarea speciilor, susținînd cu înverșunare fixitatea lor, existența aceluiași număr de specii create de la început de „ființa infinită“. Paulescu nu recunoaște valabilitatea teoriei trasformiste a speciilor, deoarece el nu vede întrucît această teorie este confirmată de experință; el nu poate concepe specia decît ca o formă fixă, neschimbată.

Paulescu neagă de asemenea generația spontanee, nu prin argumente științifice ci pentru a susține în numele aceleiași „metode experimentale“ existența, în afara forțelor materiei brute, forțe prin care nu pot fi înțelese fenomenele vieții — a unor *„puteri“* superioare, *„Sufletul“* și *„Dumnezeu“*.

„De multă vreme, omenirea a avut, printr-un fel de «intuiție», o idee mai mult sau mai puțin vagă despre aceste puteri și le-a numit, pe una *Suflet,* pe cealaltă *Dumnezeu.*

---

[1] « Convorbiri literare », 1900, p. 19—30.

[2] Ibidem. p. 19 (citat din notă).

[3] D. Voinov, Teoria fagocitozei, « Convorbiri literare », 1900, p. 27.

[4] Analele Academiei Romîne, Dezbateri, tom. XLVII—XLVIII. Ședința dela 1 Iunie 1927 p. 137.

[5] Apărută în « Spitalul », 1 decembrie 1902.

A venit însă timpul ca aceste noțiuni să fie precizate și introduse în știința pozitivă" [1].

Împotriva unor asemenea afirmații obscurantiste se ridica mai întîi doctorul Leon[2], care combate de pe pozițiile darwinismului absurditatea acestor pretinse teorii științifice.

Voinov intervine în polemică[3] hotărît să distrugă din temelii, obiecțiile neîntemeiate aduse de Paulescu darwinismului, ignorarea voită a celor mai convingătoare și mai întemeiate principii și argumente ale transformismului.

D. Voinov demască fondul obscurantist al concepției reacționare a lui Paulescu, care, atacînd teoria revoluționară a lui Darwin, tinde să împiedice calea spre adevăr, spre înarmarea oamenilor cu o cunoaștere justă, autentică a realității, spre eliberarea de balastul credințelor religioase, a superstițiilor și prejudecăților :

„În d-l Paulescu dar, nu mai trebuie să vedem cum s-ar fi putut crede la început —, pe omul la care critica resprezintă mijlocul și sforțarea pentru a descoperi adevărul. Lovește în darwinism, nu fiindcă e o concepție neîndestulătoare și prea simplistă, ci fiindcă reprezintă una din cele mai glorioase epoci ale omenirii, aceea a liberării intelectuale. Astfel sînt lucrurile, cred nimerit a descrie, în cîteva cuvinte, revoluția pe care Darwin a făcut-o în biologie" [4].

Voinov a adoptat — cu unele rezerve care merită și vor fi subliniate la timp, teoria lui Darwin, al cărui caracter revoluționar l-a afirmat în nenumărate rînduri.

Voinov subliniază rolul cercetărilor biologice și rezultatele la care au ajuns ele in ceea ce privește sfărîmarea dogmatismului concepției creaționiste, precum și însemnătatea lui Darwin pentru îndeplinirea acestui rol. „Biologia, în adevăr, avea sarcina să dezvelească misterul vieții, ea trebuia să dea lovitura de grație dogmei creațiunii și unul din principalii eroi care au învins în această luptă a fost Darwin" [5]. Iar mai departe, spune despre concepția lui Darwin : „Disprețuită la început, combătută cu furie pe urmă, reușește să se impună stăpînitoare, luminînd în jurul său și alte ramuri de cunoștințe" [6].

De asemenea, Voinov considera darwinismul ca „doctrina progresului universal" : „Concepția darwiniană, grație explicării naturale și simple pe care o dă pentru a înțelege complexa desfășurare a vieții pe suprafața

---

[1] Dr. N. C. Paulescu, Metoda experimentală, aplicată. « Spitalul », 1 decembrie 1902 p. 8.

[2] În articolul, Generațiunea spontanee și darwiniwmul, « Convorbiri literare », 1903, p. 343 și 1904, p. 1131.

[3] Vezi articolele Transformism ori Paulism, « Convorbiri literare », 1906, p. 46 și Fiziologie sentimentală, idem, p. 465. Paulescu răspunde în articolul: Transformism ori Paulism și Fiziologie sentimentală. Răspuns d-lui Voinov, la care adaugă, în apendice, o « Scrisoare către d-l Paulescu » a lui Al. Perieteanu « Convorbiri literare », 1907, p. 702. Urmează articolele lui Voinov, Dovezile, « Convorbiri literare », 1907, p. 779 și p. 889 și O intervenție cam accelerată, idem, p. 976. Paulescu răspunde cu articolul: Dovezi nevalabile, « Convorbiri literare », 1908, iar articolul doctorului Leon: Organele rudimentare și D-l Paulescu, « Convorbiri literare », 1909, p. 442, încheie polemica.

[4] D. Voinov, Transformism ori Paulism, « Convorbiri literare », 1906, p. 51.

[5] Ibidem, p. 53.

[6] Ibidem, p. 58.

pămîntului, învinse toate piedicile și deveni doctrina progresului universal" [1].

Voinov nu pierde nici un prilej de a opune darwinismul și în general transformismul tuturor teoriilor învechite și antiștiințifice, care ascund același conținut idealist sub diferite forme.

Astfel, încă într-un articol din anul 1893, intitulat semnificativ: „Noile cuceriri transformiste", el spune: „... pentru a înțelege, într-un cuvînt, întreaga lume vegetală și animală, — două teorii dușmane au fost puse față în față: teoria *Creațiunii* sau a fixității speciilor și *Transformismului* sau teoria evolutivă" [2].

După ce arată conținutul teoriei creaționiste, subliniind absurditatea caracterului imuabil pe care ea îl atribuie lumii organice, Voinov prezintă astfel transformismul: „Transformiștii, după cum știm, dimpotrivă, în tot șirul întreg de forme viețuitoare, nu văd decît ființa mlădioasă, stăpînită ca formă, ca manifestare, ca soi de activitate nu de o putere supranaturală, exterioară, neînțeleasă, ci de însăși natura în mijlocul căreia se naște, crește și moare" [3].

D. Voinov subliniază și aici, ca și în repetate rînduri, principiul materialist al unității dintre organism și mediul său material, rolul mediului în procesul de formare și diferențiere a organismului, opunîndu-l concepției idealiste, mistice, a creaționismului. Acest fapt constituie unul din meritele cele mai de seamă ale concepției sale. Vorbind în continuare despre influența pe care mediul, de exemplu, diferitele adîncimi ale zonei abisale o exercită asupra organelor și formelor viețuitoarelor oceanelor, Voinov ne arată că diferitele transformări au fost rezultatul tocmai al condițiilor de trai din această zonă abisală. Pierderea ochilor, nașterea organelor speciale, producătoare de lumină, atrofierea sistemului muschiular la unele animale, toate aceste transformări sînt datorite condițiunilor specifice ale mediului abisal, adică presiunii enorme, întunecimii, liniștei absolute a apei, temperaturii joase etc.

„Astfel organismul animal ni se arată de astă dată, nu ca un rege stăpînitor al pămîntului și al oceanului, pentru care totul a fost întocmit și potrivit, ci ca o bucată de ceară moale, pe care mediul după legi fixe și naturale poate să o turtească sau să o întindă" [4]. Și în altă parte: „o formă animală oarecare nu-i o *creațiune* izolată ieșită din pămînt, într-un mod independent..." ci „... o rezultantă a condițiilor mediului înconjurător și pe de altă parte o formă ultimă de dezvoltare într-o anumită direcție a claselor animale cu care-i înrudită și care au precedat-o în seria epocilor geologice trecute" [5].

Voinov își însușește de asemeni teoria lui Darwin cu privire la originea omului, ca descizînd din maimuță, pe calea unei lente și îndelungate transformări:

„Forma zveltă și elegantă a corpului; ținuta dreaptă, verticală, care a făcut din picioarele de dinapoi organe perfecționate de sprijin și de

[1] D. Voinov, Dovezile, « Convorbiri literare », 1907, p. 892.
[2] D. Voinov, Noile cuceriri transformiste, « Literarură și știință », 1893, p. 99.
[3] Ibidem, p. 90.
[4] D. Voinov, Metoda întrebuințată în studiul morfologiei, « Literatură și știință », 1894, p. 166.
[5] Ibidem.

umblet; prefacerea perechii anterioară de membre din niște picioare animale, în organe perfecționate cum sînt mîinile, capabile de apucat și de atîtea mișcări felurite, arme de apărare și unelte artistice. În sfîrșit, marea dezvoltare a creierului care a făcut cu putință înflorirea unei inteligențe minunate, evident că toate aceste însușiri au făcut din ființa care le poartă un învingător în lupta pentru trai, că au desăvîrșit pe om. Dar aceasta nu intră în cadrul discuției de față și apoi, în treacăt fie zis, toate aceste caractere nu sînt exclusiv omenești; — dacă se găsesc dezvoltate în cel mai înalt grad în om și mai cu seamă în omul modern nu-i mai puțin adevărat că le găsim încolțite la animale mai superioare" [1].

Voinov susține că organismul se dezvoltă numai în strictă dependență de condițiile la care trebuie să se adapteze întregul sistem al organelor sale. Influențele datorite condițiilor exterioare, determină modificări care se întăresc din generație în generație. Condițiile mediului exterior sînt cauze care participă la procesul morfogenezei a noi forme de animale și plante.

În articolul „Transformism ori paulism", Voinov subliniază rolul selecției naturale în concepția lui Darwin: „Pentru Darwin — spune Voinov — orice calitate, orice caracter al ființei viețuitoare e variabil și e variabil în direcții nelimitate și nedeterminate; în același timp aceste variații sînt ereditare, se transmit de la individul care le posedă la descendentul său" [2]. Variațiile fiind un cîștig al animalului în lupta pentru trai, rezultatul acestei lupte e o alegere, o selecție naturală continuă a indivizilor cei mai înzestrați. „Darwinismul susține prin urmare transformarea speciilor prin selecția variațiilor favorabile" [3] — conchide Voinov.

Voinov expune și susține, cu exemple cunoscutele argumente ale transformismului și anume: argumentul paleontologic care susține apariția treptată, într-o anumită ordine, a speciilor de viețuitoare pe pămînt; argumentul anatomiei comparate, care arată că ființele de specii deosebite, avînd organe la fel constituite, sînt deci înrudite între ele; în sfîrșit argumentul embriologic, care arată că dezvoltarea embrionară a unui animal superior — omul de pildă — repetă dezvoltarea, evoluția unor clase inferioare pe scara animală.

În urma expunerii, în linii generale, a concepției lui Darwin, Voinov remarcă următoarele: „în darwinism, din cele cîte s-au putut spune pe scurt se vede că sînt două părți. O parte generală prin care concepția evoluționistă a lui Lamarck e dezvoltată și întărită și o parte specială, prin care se explică transformismul și anume: selecția variațiilor favorabile. Aceasta din urmă e contribuția pe care Darwin a adus-o și prin care a voit să explice modul cum speciile se transformă unele în altele. Această parte, în același timp tinde să fie modificată..." [4].

Voinov prezintă obiecțiile aduse de școala „neodarwinistă" în frunte cu Weismann, ale cărei observații și experiențe le consideră „neîndestulătoare încă pentru a ne putea pronunța" [5].

---

[1] D. Voinov, Dovezile, «Convorbiri literare», 1907, p. 797—798.
[2] D. Voinov, Transformism ori Paulism, «Convorbiri literare», 1906, p. 47.
[3] Ibidem, p. 47.
[4] Ibidem, p. 58—59.
[5] Ibidem, p. 59.

Voinov își manifestă rezerva față de încercarea lui Weismann de a răsturna teza materialistă a dezvoltării naturii vii, teză care recunoaște necesitatea moștenirii variațiilor individuale suferite de organism în anumite condiții ale vieții lui, deci posibilitatea de moștenire a caracterelor dobîndite. Pe atunci, în 1907, încercările lui Weismann erau la început [1], iar el își intitulase în mod ipocrit teoria sa „neodarwinism" pentru a putea deruta, negînd de fapt bazele materialiste ale darwinismului, fără de care nu poate exista nici teoria materialistă a evoluției.

Voinov, deși nu ia atitudine critică hotărîtă împotriva acestei concepții, se îndoiește de justețea ei științifică. În schimb, subliniază tocmai lipsa fundamentală a teoriei lui Darwin, datorită căreia au putut lua naștere aceste curente antiștiințifice, și anume: susținerea variabilității nedefinite.

Iată obiecția principală pe care Voinov o aduce darwinismului: „După Darwin, variabilitatea e o proprietate a tuturor ființelor, el o consideră ca o însușire care ține de organism, tot așa ca sufletul pentru vitaliști, o primește fără să caute s-o explice și să o determine.

Din acest punct de vedere, Darwin, e inferior lui Lamarck. El ia ființa, o izolează de mediu, se mulțumește cu constatarea unor proprietăți a căror cauze nu vrea să le determine și încearcă să explice transformările numai prin acțiunea reciprocă dintre ființe (lupta pentru existență) neglijînd influența continuă și covîrșitoare a mediului" [2].

Într-adevăr, deși Darwin vorbește în repetate rînduri despre acțiunea mediului exterior asupra variabilității plantelor și animalelor, susținînd că modificările sînt provocate direct sau indirect de condițiile vieții în care se găsește fiecare ființă și mai ales strămoșii săi, el nu consideră această acțiune ca determinantă. Pentru Darwin, natura organismului este aceea care are o importanță hotărîtoare și mult mai mare asupra caracterului și orientării acestor modificări în comparație cu natura condițiilor exterioare care acționează asupra organismului. Voinov subliniază cu drept cuvînt interpretarea greșită care se poate da acestei proprietăți de variabilitate nedefinită a ființelor vii.

Bazați pe interpretarea idealistă a acestor neajunsuri ale teoriei lui Darwin, weismanniștii și mendelist-morganiștii au susținut că, independent de acțiunea mediului exterior asupra întregului organism, independent de posibilitatea de transmitere, prin ereditate, a caractelor dobîndite, numai plasma germinală este continuă și numai caracterele ei aceleași, neschimbate, în cursul generațiilor, pot fi transmise ereditar.

Darwin clasifica în mod nejust variabilitatea în: definită și nedefinită, susținînd că în primul caz — al variabilității definite — modificările tuturor sau ale majorității indivizilor se fac într-o singură direcție iar în al doilea caz — al variabilității nedefinite — în aceleași condiții, aceste modificări urmează direcții diferite.

Biologia sovietică miciurinistă semnalează această lipsă a teoriei lui Darwin arătînd că variabilitatea este unică și definită pentru fiecare individ și că Darwin opune în mod greșit selecția naturală adaptării orga-

[1] Lucrarea principală a lui Weismann: Lecții asupra teoriei evoluției, în care atacă această problemă, apăruse în 1905.

[2] D. Voinov, Transformism ori Paulism, « Convorbiri literare », 1906, p. 60.

nelor determinate de influențele mediului exterior. Interpretarea materialist-dialectică a rolului selecției naturale ca factor al evoluției include în acest proces nu numai selecția și dezvoltarea din generație în generație a diferitelor adaptări utile ale organismelor ci și apariția acestor adaptări sub acțiunea condițiilor de trai.

Subliniind această lacună în teoria lui Darwin, Engels scrie: „E drept că Darwin, vorbind de selecția naturală face abstracție de *cauzele* care au provocat schimbare la indivizi izolați și se ocupă în primul rînd de modul în care aceste deviații individuale devin încetul cu încetul caracterele unei rase, unei varietăți sau unei specii" [1].

În același sens obiectează și Voinov, în citatul de mai sus, cînd arată că Darwin izolînd ființa de mediul în care trăiește, constată numai o serie de proprietăți a căror cauză nu vrea s-o determine; că Darwin privește modificările organismului prin interacțiunea cu celelalte organisme, dar neglijează cauza principală a acestor schimbări: influența continuă și covîrșitoare a mediului.

Voinov are meritul de a-și fi însușit în mod critic darwinismul și de a fi subliniat tocmai această lipsă fundamentală a teoriei lui Darwin. În felul acesta, Voinov se situează pe poziția unui materialism consecvent în biologie.

★

După cum am mai spus — toată această expunere a concepției lui Darwin constituie fundamentul teoretic pe care el își sprijină temeinic argumentele împotriva concepției idealiste în biologie și în special împotriva atacurilor aduse darwinismului de către doctorul Paulescu.

Lupta a fost dusă în deosebi în legătură cu următoarele două probleme: transformarea speciilor și esența vieții.

Am văzut că Paulescu îmbrățișează fără nici o rezervă și fără nici o justificare științifică teoria fixistă a lui Linné:

„Ce e specia? *Tot numeramus species quot ob initin creavit infinitum Ens,* sînt atîtea specii cîte au fost create la început, la origină, răspunde d-l Paulescu, dezgropînd sentința lui Linné de acum 169 de ani" [2].

Voinov arată însă că specia, *„ca formă fixă, neschimbată,* în cursul veacurilor, *specia în înțelesul lui Linné ca unitate de formă* nu există și astfel fiind, ea n-a putut fi creată" [3].

Noțiunea de specie a fost introdusă, observa Voinov, la sfîrșitul Evului Mediu, odată cu înmulțirea numărului de specii cunoscute, atunci deci cînd se simțea nevoia de a se pune ordine în acel haos de forme variate de plante și animale descoperite în epoca respectivă.

Voinov opune fixismului teoria lui Darwin care arată că speciile au luat naștere unele din altele, prin apariția, la indivizii izolați ai speciei, a unor diferențieri morfologice și de altă natură, imperceptibile și neînsemnate. Prin acțiunea selecției naturale și datorită influenței mediului exterior,

[1] F. Engels, Anti-Dühring. Ed. P.M.R., 1952, ed. a II-a, p. 83.
[2] D. Voinov, Transformism ori Paulism, «Convorbiri literare», 1906, p. 50.
[3] D. Voinov, Dovezile, «Convorbiri literare», 1907, p. 779.

unele din aceste variații, fiind adaptări utile, se acumulează și se întăresc. Astfel apar varietățile care ulterior devin specii noi.

Iar fiindcă Paulescu cere mereu dovezi, atît din natură, cît și experimentare, Voinov îi răspunde prin două articole, intitulate „Dovezile", în care tratează despre organele rudimentare și atavice, ca probe ale transformismului, precum și despre unele transformări de specii, obținute pe cale experimentală.

Voinov arată cît de prețios argument este argumentul organelor atavice împotriva vitalismului: „A fost de ajuns ca sub imboldul unei influențe oarecare rămasă încă necunoscută, starea animală care zace în noi încătușată de atîtea veacuri să iasă la iveală și să încurce pentru totdeuna pe profesorii vitaliști" [1].

Departe de a confirma perfecția armonică a unui organism îndreptată în vederea unui scop, de către „ființa creatoare", aceste organisme fără funcțiune, deci fără scop, sînt dovezi ale transformării speciei. „Organele rudimentare sînt dovezile cele mai puternice care se pot aduce împotriva finalității și în sprijinul transformismului" [2].

„Am vrut numai să dovedesc — arată mai departe Voinov — că acel tip al speciei omenești în fața căruia se prosternează vitaliștii, căci văd în el cele mai strălucitoare semne ale finalității, e un amestec de caractere animale cu caractere omenești" [3].

Voinov combate cu acest prilej concepția lui Paul Janet, unul din cei mai cunoscuți finaliști din acel timp, a cărui încercare de a funda „științific" principiul finalității a exercitat o influență puternică asupra lui Paulescu.

Voinov citează numeroase pasagii din articolele lui Paulescu, pasagii care reprezintă traduceri întocmai din lucrarea lui Paul Janet: *„Les causes finales"*, pentru ca apoi să conchidă ironic: „Janet e unul din spiritualiștii moderni care s-a încercat să dea o poleială științifică teoriei finalității și apoi a fost urmat cu atîta fidelitate de Dl. Dr. Paulescu, încît sînt momente cînd nu se mai știe cu care din cei doi filozofi avem de-a face" [4].

De altfel — arată Voinov, în continuare, — însuși Paul Janet a fost silit să recunoască organele rudimentare și atavice drept fapte potrivnice dogmei vitaliste și finalismului în biologie: „Organele rudimentare sînt *faptele potrivnice*, «Les *faits contraires*» dogmei vitaliste, după cum a recunoscut însuși Paul Janet, unul dintre capii vitaliști și atunci Dl. Paulescu care declara că vorbește în numele «adevăratei științe» a găsit de cuviință că nu trebuie să le mai pomenească" [5].

Cît privește dovezile experimentale, ale transformismului, Voinov arată că Darwin, la începutul carierii sale, a făcut o lungă călătorie în regiunile ecuatoriale, în lungul coastelor Americii de Sud, în insulele

---

[1] D. Voinov, Dovezile, « Convorbiri literare », 1907, p. 779.
[2] Ibidem, p. 789—790.
[3] Ibidem, p. 798.
[4] Ibidem p. 784.
[5] Ibidem, p. 799. În notă, Voinov citează următorul pasaj din, « Les causes finales: » « . . . nu tot așa se întîmplă cu organele rudimentare care există în număr considerabil și care par să fie piedica finalității » (p. 208 din « Le causes finales »).

Galapagos, ale Oceanului Pacific, unde, în urma observațiilor făcute și a studierii unui imens material faptic, ajunge la ideea transformării speciilor. De asemenea, el arată că Darwin a ajuns la explicarea transformismului prin selecția variațiilor favorabile: „...în urma celor ce a văzut că se petrece în grădinile horticultorilor și în fermele engleze vestite ale crescătorilor de vite" [1].

Voinov prezintă în continuare, un bogat material experimental menit să exemplifice modul în care s-a reușit să se transforme, unele în altele, diferitele specii de plante. Voinov expune, cu acest prilej și experiențele lui de Vries. Fără a ajunge la o critică a teoriei mutațiilor, Voinov opune modul în care de Vries concepe transformarea teoriei lui Darwin asupra evoluției speciilor:

„Ființele prin urmare — arată Voinov, cu ironie, vorbind despre teoria mutațiilor — după o îndelungată fixitate în timpul căreia pare că s-ar oglindi în ele actul distinct al creațiunii divine, și în cursul căreia sînt supuse numai «variabilității fluctuante», (individuale), intră, deodată, în o stare de prefacere bruscă, în perioada mutațiunii, căpătînd o nouă stare de echilibru" [2].

În schimb, „După Darwin — arată Voinov — speciile nasc astfel din varietăți, prin o dezvoltare încetă însă continuă, și în aceiași direcție, a unei variații, *și astfel se stabilește ideea evolutivă, adică conceptia progresului lent și neîntrerupt*" [3].

Într-adevăr, Darwin numește varietățile germeni ai noilor specii și întrevede trecerea de la o formă la alta ca un șir de schimbări lente, calitative, ca un salt fără explozie.

Exagerînd această linie, Voinov, în articolul „Transformism ori paulism", concepe procesul formării speciilor prin ștergerea liniilor reale, calitative existente între o specie și alta. Pentru el, procesul de transformare a speciilor este atît de lent, încît devine aproape imperceptibil: de aceea ajunge la afirmația că „specia nu există".

Intenția principală a lui Voinov, în această problemă — critica fixismului — este justă și în spirit dialectic. El își exprimă convingerea că specia în înțelesul lui Linné nu există. Combaterea stabilirii unor demarcări rigide l-a dus însă pe Voinov la exagerarea care constă în suprimarea diferențelor reale, calitative dintre specii. Acestea n-ar fi decît niște noțiuni abstracte deduse în mod subiectiv. Rezolvarea problemei speciilor este astfel pătrunsă la el de un oarecare convenționalism.

Engels referindu-se la această problemă, ne arată că deși „tocmai liniile de demarcație și deosebirile de clasificare fixate în mod forțat au dat științelor teoretice moderne ale naturii caracterul lor metafizic limitat", totuși „punctul central al concepției dialectice a naturii îl constituie înțelegerea faptului că aceste antagonisme și deosebiri există într-adevăr în natură dar că au doar o valabilitate relativă și că, invers, presupusa lor rigiditate și valabilitate absolută a fost introdusă în natură abia prin refleziunea noastră" [4].

---

[1] D. Voinov, Dovezile, «Convorbiri literare», 1907, p. 890.
[2] Ibidem, p. 902.
[3] Ibidem, p. 892.
[4] F. Engels, Anti-Dühring, Ed. P.M.R., 1952, ed. a II-a, p. 18.

Ceea ce Voinov neglijează, punînd accentul pe transformare și prefacere și susținînd că speciile sînt noțiuni abstracte, convenționale create de om, este tocmai, înțelegerea faptului că aceste antagonisme și deosebiri există într-adevăr în natură, dar că au doar o „valabilitate relativă". Voinov adopta — după cum am văzut — în problema speciei, poziția lui Darwin exagerînd-o în sens relativist.

Biologia sovietică miciurinistă susține că speciile de animale și plante nu sînt noțiuni abstracte convenționale, ci verigi reale în lanțul general al naturii vii. Pentru Miciurin orice specie vegetală sau animală este bine distinctă prin particularitățile sale fiziologice și morfologice. Aceste determinări calitative ale speciilor sînt stabile în anumite limite. Criticînd fixismul, Miciurin spune: „Specia vegetală nu este ceva veșnic și imuabil după cum ne învață metafizicienii tuturor timpurilor, după cum încearcă și astăzi să demonstreze aceasta oamenii rutinari, reprezentanții științei de castă. Specia se transformă, după cum totul curge, totul se transformă" [1].

Meritul lui Voinov rămîne totuși incontestabil acela de a fi pus accentul pe transformarea speciilor, opunînd această teorie concepțiilor fixiste învechite, care după aproape două secole mai puteau fi susținute la noi, în condițiile dominării ideologiei burgheze, de la catedra unei facultăți de științe. Intenția lui Paulescu în susținerea fixității speciilor era bineînțeles de a impune dogma creațiunii.

★

Aceeași concepție creaționistă stă la baza teoriilor lui Paulescu cu privire la esența vieții. În lecția de deschidere mai sus citată, Paulescu critică ipoteza generației spontanee, dar nu pentru a o înlocui cu alta mai valabilă și mai întemeiată științific, ci, după cum am arătat, pentru a putea strecura în știință vitalismul sub forma pretențioasă și absurdă a noțiunilor de *„Suflet"* și *„Dumnezeu"* strict necesară — după el — studiului fiziologiei.

Voinov a atacat creaționismul, finalismul și vitalismul, care stau la baza gîndirii lui Paulescu.

Pentru a da o poleială științifică afirmațiilor sale idealiste, Paulescu ia în sprijinul său experiențele și afirmațiile lui Pasteur, după care viața nu poate lua naștere în mod spontan, din microorganismele puse în condiții de sterilitate.

Așa cum arată Voinov, *„Pasteur în focul luptei, hărțuit din toate părțile de numeroși dușmani, n-a spus însă niciodată că generația spontanee n-a existat sau că e imposibilă,* cum a declarat Dl. Paulescu... Ca un bun experimentator, ce era, Pasteur cunoștea determinismul strîns, care leagă efectul de cauză și a găsit de cuviință că nu-i e permis să spună mai mult decît a văzut și a încercat" [2].

Teoria generației spontanee, atît de mult dezbătută, trebuie înțeleasă în lumina cercetărilor moderne asupra apariției celulelor din substanța vie necelulară. Această teorie care contrazice concepția despre creația

[1] V. Miciurin, Opere, vol. IV, ed. rusă, p. 259.
[2] D. Voinov, Transformism ori Paulism, «Convorbiri literare», 1906, p. 50.

lumii de către divinitate, cît și existența unei forțe vitale care însuflețește totul, este astăzi pe cale de confirmare.

Pasteur, constatînd că microorganismele pot fi ucise prin sterilizare, a crezut că prin această dovadă poate fi înlăturată ipoteza generației spontanee. El a pierdut încă cu totul din vedere faptul că omorînd microorganismele, a fost ucisă totodată substanța vie din care nu-i exclusă geneza spontană a organismelor unicelulare.

În această problemă, Voinov arată că Pasteur: „Prin numeroase și riguroase experiențe dovedește că în substanțele organice sau neorganice sterilizate și păstrate sterile, nu se dezvoltă nici un organism; aceasta înseamnă că în condițiile de experimentare în care s-a pus, nici o ființă actuală n-a putut naște în mod spontan" [1].

Această atitudine în problema generației spontanee este justă iar aprecierea dată cercetărilor lui Pasteur, strict științifică. Voinov nu ajunge pînă la precizarea că din substanța vie pot lua naștere numai ființele monocelulare. Dar arată că acolo unde prin sterilizare se distruge orice urmă de viață, desigur nu se poate naște nici o ființă.

Negînd generația spontanee, Paulescu nu admite evoluția în natură, ci dimpotrivă presupune creația divină primordială.

Ori tocmai împotriva acestei concepții se ridică Voinov, criticîndu-l pe Paulescu, care neagă posibilitatea apariției spontanee a vieții, pentru a strecura în știință ideea de dumnezeu, creaționismul în biologie.

Am arătat că Voinov surprinde în fondul idealist al gîndirii lui Paulescu și finalismul, concepția după care fenomenele organice există în vederea unui scop. Acea armonie care se constată în modul de funcționare a organismelor, și care în fond este rezultatul unui determinism riguros și al interacțiunii dintre funcțiile organismului, este interpretată de către filozofii idealiști în sensul fideist că lumea organică este opera unui agent, care a conceput scopul final și a făcut ca întreaga natură să fie subordonată acestui scop. „Finalitatea este caracteristica vieții" — repetă netulburat Paulescu.

Ironizînd starea de extaz în care cade Paulescu — în fața armoniei pe care el o vede că domnește în organizarea internă a fiecărei viețuitoare, și numind această stare „momentele de slăbiciune ale maiestrului" sau „fiziologie sentimentală" — Voinov arată că la baza acestei gîndiri stă finalismul.

Criticînd logica falsă pe care o întrebuințează Paulescu în susținerea acestor afirmații, Voinov protestează cu tărie împotriva unei asemenea argumentări:

„Greșeala pe care o face abilul nostru experimentator e la început, cînd atribuie intențiuni și scopuri fenomenelor organice; cînd de la început, neîndreptățit de nici o experiență, declară că fenomenele organice se deosebesc de fenomenele lumii neviețuitoare, prin coordonarea, înlănțuirea, pe care o prezintă *în vederea unui scop*" [2].

Cît privește vitalismul, iată cum Voinov, surprinzînd lipsa de temeinicie și inconsecvența acestei doctrine prezintă modul cum a „evoluat" ea, în decursul istoriei gîndirii:

[1] D. Voinov, Transformism ori Paulism, «Convorbiri literare», 1906, p. 50.
[2] D. Voinov, Fiziologie sentimentală, «Convorbiri literare», 1906, p. 465.

„Sărmana forță vitală ! Dl. Paulescu, din spirit de caritate și-a cruțat auditorul, nevoind să-l întristeze cu povestirea istoricului ei hazliu. Pe vremea lui Platon și Aristotel erau două feluri de suflete într-un organism ; experimentele de laborator nu dovediseră încă «unitatea sufletului». Lupta de întîietate între aceste două suflete a ținut pînă prin secolul al XVI-lea, cînd sufletul unic dovedește pe celalt și-și ia stomacul ca locuință de predilecție (Van Helmont). Nu știu pentru ce Flourens, ceva mai tîrziu, îl mută sub ceafă, în bulbul rahidian. Dar nici aici n-a stat multă vreme, și de la această dată înainte, nu se mai știe bine ce s-a făcut cu dînsul ; există o neînțelegere cumplită printre vitaliști în această privință. E sigur însă că și-a pierdut din puternicia de altă dată, căci nu i se mai recunoaște de către vitaliști decît un simplu *rol ideal de coordonare* a părților și funcțiunilor din organism" [1].

Această dezorientare și retragere treptată a vitalismului este datorită progresului științei : „...țin să spun, afirmă Voinov, că vitaliștii n-au vorbit totdeauna astfel și că au fost siliți să se mulțumească cu această caracteristică de progresele neîntrerupte și concordante ale științei" [2].

La baza întregii gîndiri științifice și filozofice a lui Voinov stă ateismul, negarea totală a oricărei credințe în divinitate, forțe supranaturale, etc., concepție pe care Voinov o opune cu înverșunare fideismului lui Paulescu, care ajunge să afirme : „Prin urmare nu *«cred în Dumnezeu»*, trebuie să zică omul de știință, ci *«știu că Dumnezeu este»*" [3].

Concepînd viața ca opera unui agent — sufletul sau forța vitală — care la rîndul său a fost creat de Dumnezeu, înzestrat cu înțelepciune nemărginită, „sapientia", Paulescu ajunge să dea vieții următoarea definiție numită de Voinov, cu ironie — „fiziologică" : „viața este efectul a două cauze una *cauză secundă sau Suflet, alta cauză primară sau Dumnezeu*" [4].

Indignat de această absurditate, Voinov dezvăluie substratul idealist religios, care în mod ipocrit îmbracă un limbaj științific în gîndirea lui Paulescu. Convins că viața organică se explică prin sine însăși fără intervenția unor forțe supranaturale, Voinov își întemeiază ateismul pe datele exacte ale științelor naturii. Ignoranța umană este aceea care crează noțiunile abstracte, ireale, de suflet și dumnezeu :

„Ceea ce nu vrea să destăinuiască d-l Paulescu, voi spune eu. Noțiunile de «suflet» și «dumnezeu» n-au răsărit din lucrările sale experimentale, ci au fost luate de-a gata din Biblie și din filozofia scolastică, și în loc să fie «fundamentale» pentru știință, cum susține domnia sa, ele sînt dimpotrivă, expresia celei mai desăvîrșite ignoranțe omenești" [5].

Voinov, ca ateu, este convins că știința, bazată pe o concepție materialistă, este cu totul incompatibilă cu filozofia idealistă, care stă la baza oricărei religii. Progresele științei sînt lovituri puternice date religiei :

---

[1] D. Voinov, Fiziologie sentimentală, « Convorbiri literare », 1906, p. 483—484.
[2] Ibidem, p. 471.
[3] Dr. N. C. Paulescu, Noțiunile « *Suflet* » și « *Dumnezeu* » în Physiologie, 1905, p. 89.
[4] D. Voinov, Fiziologie sentimentală, « Convorbiri literare », 1906, p. 472. Citat din N. C. Paulescu, Noțiunile « Suflet » și « Dumnezeu » în Physiologie, 1905, p. 108.
[5] D. Voinov, Fiziologie sentimentală, « Convorbiri literare », 1906, p. 472.

„...știința răsare, se întinde și fiecare pas al ei corespunde unei retrageri a teologiei" [1].

Trebuie subliniat că ateismul lui Voinov rezultă din gîndirea sa materialistă, din însușirea datelor și principiilor științelor naturii. „Știința a stabilit în mod neîndoielnic că nici în natură, nici în mașinile fabricate de om *nu se crează nimic*, ci numai se preface o formă de energie în alta și că cantitatea totală de energie dintr-un sistem rămîne întotdeauna aceeași" [2].

Bazîndu-se pe acest principiu al conservării materiei și energiei, Voinov arată că noțiunile de suflet și dumnezeu sînt de neconceput, căci pe de o parte ele sînt nemateriale, lipsite de orice substrat fizic, iar pe de altă parte teologii le declară „creatoare", capabile să producă energia din nimic.

Respingînd pe bună dreptate afirmația vitalistă după care viața este datorită acțiunii unei forțe supranaturale, spirituale — sufletul și dumnezeu, — Voinov nu înțelege totuși încă, în această perioadă a disputei cu Paulescu, deosebirea principală dintre materia neînsufletită și materia vie precum și calitatea specifică ce îi revine substanței viețuitoare. Concepției vitaliste a lui Paulescu, Voinov îi opune o concepție materialistă însă mecanicistă asupra vieții. Ceea ce Paulescu numește în mod abstract forța vitală, „e o rezultantă — spune Voinov — a fenomenelor de asimilație chimică, a mișcărilor moleculare, prodigios de numeroase și neîncetate din corpul nostru. Ca în sînul naturii, ca într-o mașină, și în organismul nostru nimic nu se crează ; sîntem un simplu aparat de transformare a deosebitelor forme de energie pe care le găsim în natură și cu care ne hrănim" [3]. Cum vedem, Voinov subliniază legătura care există între materia neînsufletită și substanța vie, dar nu insistă asupra caracterului calitativ deosebit al vieții.

Voinov consideră în mod mecanicist viața ca o proprietate a materiei în general ; aceleași legi fizice și chimice care stau la baza tuturor fenomenelor din natură guvernează și toate fenomenele care se petrec în organismele vii. Comparînd structura organismului cu un mecanism, după cum am văzut mai sus, Voinov vede cauza fenomenelor vitale în structura intramoleculară, într-o așezare staționară și spațială a atomilor în molecula substanței vii. După el : „În constituția substanțelor organice intră aceiași corpi chimici ca și în substanțele neorganice, iar diferența proprietății s-a constatat că este datorită modului de aranjare a atomilor în moleculă" [4].

Pe măsură însă ce Voinov a înaintat în cercetările sale științifice, adîncindu-se în studiul citologiei și urmărind toate fenomenele care se petrec în substanța protoplasmei, el s-a apropiat de cunoașterea cu adevărat științifică a esenței vieții. Astfel în 1927, subliniind importanța descoperirilor lui Claude Bernard pentru cercetările cu privire la substanța vie și la fenomenele care se petrec în interiorul protoplasmei,

---

[1] D. Voinov, Transformism ori Paulism, « Convorbiri literare », 1906, p. 53.
[2] D. Voinov, Fiziologie sentimentală, « Convorbiri literare », 1906, p. 473.
[3] Ibidem, p. 484.
[4] Prof. D. Voinov, Curs de morfologie, Universitatea București, p. 12 (anul nu este precizat).

el arată că tocmai în această protoplasmă au loc fenomenele de respirație, hrănire, excreție, înmulțire: „...în protoplasma ei, (a celulei) se îndeplinesc fenomenele fundamentale ale vieții, fie că ea reprezintă ca la protari, întreaga ființă, fie că constituie, împreună cu miliarde de celule, ființa organismelor superioare“ [1].

Subliniind rolul deosebit de important jucat de protoplasmă în procesele vitale, Voinov arată că acest fapt se poate constata în deosebi la animalele unicelulare: „Deosebirile morfologice sînt mult mai mari între diferitele tipuri de viețuitoare decît acele de ordin fundamental fiziologic“ [2].

Voinov insistă asupra rolului protoplasmei, ca substanță în care se petrec principalele fenomene ale procesului vital. El ajunge astfel să întrevadă deosebiri între substanța lipsită de viață și substanța vie. Mai mult, el acordă proteinelor „rolul principal în structura chimică a celulelor“, fără a preciza însă că acestor substanțe albuminoide le revine funcția esențială a vieții, schimbul de materii.

În această problemă, Engels ne arată clar că viața este o formă specială a mișcării materiei, formă care apare pe o treaptă determinată a dezvoltării sale istorice, că ea este în fond modul de existență a substanțelor albuminoide și că acest mod de existență posedă proprietatea unei autoreînoiri continui a componentelor sale chimice.

Cu toate aceste limite, concepția materialistă a lui Voinov asupra vieții a însemnat o contribuție pozitivă. În lupta împotriva idealismului în biologie și îndeosebi în problema cunoașterii esenței vieții, combătînd creaționismul și vitalismul, D. Voinov s-a situat pe poziția strict științifică după care viața ca și restul lumii este materială prin natura ei și n-are nevoie, pentru a fi explicată, de afirmarea existenței vreunui element supranatural de ordin spiritual.

☆

Gîndirea filozofică a lui D. Voinov prezintă unele elemente dialectice. El atacă încă de la începutul polemicei metoda metafizică întrebuințată de Paulescu, modul său scolastic de gîndire.

Voinov arată că metafizica atît în sens de filozofie idealistă speculativă cît și în sens de metodă de gîndire, nu are nimic comun cu progresele științei și nici cu ale dezvoltării societății. „Această filozofie e sterilă, și-a spus cuvîntul său, a închipuit forța entitate cu care explică tot și de atunci, mută, privește străină în toată desfășurarea puternică a inteligenții și activității omenești“ [3].

În sfîrșit, Voinov atinge esența problemei, arătînd că metafizica este impusă de puterea politică din Apus, dar că ea este incompatibilă cu tendința de libertate politică și spirituală a maselor, tendință care pînă la urmă va triumfa. „Singurul său punct de contact cu lumea, cu viața, e puterea politică de care se bucură în Occident și pe care o va pierde în

[1] D. Voinov, O operă științifică, « Cuvîntul », 19 februarie 1927.
[2] Ibidem.
[3] D. Voinov, Fiziologie sentimentală, « Convorbiri literare », 1906, p. 481.

toate părțile, sub frămîntările de libertate completă de care are nevoie inteligența omenească care vrea să trăiască" [1].

Voinov opune metafizicii, o altă metodă de gîndire numită de el „metoda științifică", care conține unele elemente dialectice.

Iată cum analizează Voinov darwinismul de pe poziția „metodei științifice". „Pentru a judeca un om și mișcarea pe care a determinat-o trebuie să se întrebuințeze metoda științifică ; să nu fie considerat ca creat și izolat în spațiu și în timp — după sistemul D-rului Paulescu — ci privit ca o părticică infimă care trăiește în mijlocul întregului univers, de la care primește tot felul de influențe, cărora le răspunde prin reacțiuni variate" [2].

Voinov a reușit să se apropie de o apreciere dialectică a teoriei lui Darwin, în funcție de nivelul de dezvoltare a științelor din acel timp. Legătura, interdependența fenomenelor din natură, influențarea lor reciprocă, înlănțuirea lor în spațiu și timp — arată Voinov — ne dă posibilitatea să explicăm atît aspectele noi și valoroase precum și limitările concepției lui Darwin : „Tot ce există la un moment dat e legat cu trecutul și legat cu viitorul, această materialitate a dezvoltării lucrurilor și evenimentelor explică și partea de slăbiciune a darwinismului" [3].

Din această afirmație a „materialității" (dezvoltării lucrurilor și a evenimentelor) reiese caracterul materialist al gîndirii filozofice a lui Voinov. El ia drept bază a dezvoltării realitatea materială, lumea obiectivă și îi recunoaște acesteia, atît trăsătura dialectică a interdependenței, a legăturilor dintre fenomene, cît și aceea a dezvoltării, a evoluției ascendente.

Aplicînd „metoda științifică" în aprecierea operei lui Darwin, Voinov arată că, în timpul lui, știința mai resimțea încă apăsarea religiei și că de asemenea prin limitările și lipsurile ei, ea reflecta gradul de dezvoltare atins de științe în acel timp, în comparație cu dezvoltarea lor ulterioară. Dealtfel Darwin, ca mare savant, n-a pretins niciodată că epuizează istoria și legile formării și dezvoltării speciilor. Engels a relevat în mod just că „teoria evoluționistă este încă tînără și nu încape îndoială că cercetările ulterioare vor aduce modificări însemnate actualelor concepții despre procesul de evoluții a speciilor, chiar și celor strict darwiniste" [4].

Să vedem cum aplică Voinov în biologie „metoda științifică" a sa, care, după cum am spus, conține unele elemente dialectice.

Pînă la Darwin, lumea organică era considerată ca o îngrămădire de forme izolate, existînd în afara legăturilor dintre ele, în afara interacțiunii.

Voinov recunoaște că, la timpul său, procedeul rigid al clasificării a fost bine venit și necesar : „S-a văzut că la sfîrșitul evului mediu numărul animalelor și vegetalelor cunoscute se înmulțise, și că se simțea nevoia de a se pune o ordine în acest haos de forme variate. De aci întocmirea unei clasificări" [5].

---

[1] D. Voinov, Fiziologie sentimentală, « Convorbiri literare », 1906, p. 482.
[2] D. Voinov, Transformism ori Paulism, « Convorbiri literare », 1906, p. 51.
[3] Ibidem.
[4] Fr. Engels, Anti-Dühring, Ed. P.M.R., 1952, ed. a II-a p. 88.
[5] D. Voinov, Transformism ori Paulism, « Convorbiri literare », 1906, p. 60.

Subliniind că acest procedeu artificial al clasificării, așa cum a fost el folosit de Linné, se bazează pe modul de gîndire metafizic, Voinov spune, referindu-se la noțiunea de specie în înțelesul de formă fixă, neschimbată, acordat de Linné: „ea corespunde unei imobilizări a vieții individului, unei izolări a acestei forme, în timp și spațiu ceea ce nu există în natură" [1]. Prin urmare atît modul de a privi lucrurile ca izolate, independente unele de altele cît și de a le considera imobile, nemișcate, arată Voinov, nu sînt corespunzătoare realității obiective, deoarece însăși izolarea și imobilitatea nu există în natură.

Voinov era conștient că, datorită modului propriu de dezvoltare a științelor naturii, concepția metafizică a devenit imposibilă în sînul acestora și — privind lucrurile nu ca imobile și izolate ci în mobilitatea și independența lor, — susținea acea nouă metodă de cercetare, „metoda științifică".

Voinov critică în cursurile sale, teoriile învechite asupra dezvoltării, ca de exemplu preformismul, spunînd despre această teorie că: „...se împacă de minune cu credințele creaționiștilor și vitaliștilor, care dominau în lumea științifică în acea epocă de nepricepere și prejudecăți" [2]

Se știe că această teorie susține că dezvoltarea este un simplu proces de creștere, în care schimbările cantitative nu duc la schimbări calitative, unde ceea ce este vechi nu face loc la ceea ce este nou. Preformismul se sprijină, după cum de altfel arată Voinov, pe admiterea implicită a dogmei creațiunii, pe credința că toate speciile de plante și animale au fost create de la început de divinitate.

Voinov arată că teoria preformismului împiedică dezvoltarea a însăși biologiei ca știință. Meritul lui Voinov este de a fi subliniat caracterul antiștiințific al preformismului.

Arătînd că nu trebuie să exagerăm nici susținînd ipoteza opusă, aceea a influenței exclusive a mediului extern asupra dezvoltării vietuitoarelor — neglijînd factorul ereditate — Voinov conchide următoarele: „Concluzia cea mai potrivită cu cercetările științifice, prin urmare, este aceea că dezvoltarea ouălor este rezultatul atît al proprietăților ovulare cît și acela al condițiilor și factorilor exteriori, adică al mediului înconjurător.

Vom vedea în adevăr că se dovedește în mod experimental că factorii externi au o mare înrîurire asupra dezvoltării ouălor [3].

Voinov subliniază astfel unitatea, legătura dintre organism și mediu în procesul dezvoltării plantelor și animalelor punînd accentul pe influența covîrșitoare a mediului, a condițiilor externe asupra organismelor.

Călăuzit de această vedere dialectică, Voinov nu concepea domeniul său de specialitate rupt de celelalte ramuri ale științei și rămas numai la nivelul unor cercetări empirice. Dimpotrivă, morfologia este pentru el o știință capabilă să se ridice la generalizări înalte și să îmbrățișeze probleme ale mai multor științe.

Încă de la începutul carierii sale, într-un articol intitulat „Metoda întrebuințată în studiul morfologiei" [4], Voinov subliniază rolul sintetic,

[1] D. Voinov, Transformism ori Paulism, « Convorbiri literare », 1906, p. 63.
[2] Prof. D. Voinov, Curs de morfologie (anul nu este precizat), p. 150.
[3] Ibidem, p. 153
[4] « Literatură și știință », 1894, p. 167–175.

generalizator al științei predate de el: „Ne vom servi prin urmare de datele acestei științe numai ca de niște instrumente folositoare deducerilor noastre sintetice, generalizărilor pe care le vom face asupra întregei lumi animale" [1].

Pentru aceasta, este nevoie de o armonică și serioasă colaborare dintre diferitele ramuri ale științelor biologice: „Vedem dar cum, în studiile noastre morfologice, va trebui să ne slujim de anatomie comparată, de biologie, paleontologie, embriologie, de teratologie chiar, teratologia știința monstruozităților, fiind un capitol al embriologiei" [2].

Și mai departe: „Morfologia ni se arată astfel ca o știință eminamente generalizatoare, ca o filozofie zoologică..." [3].

Pentru Voinov legătura și interpătrunderea dintre diferitele științe, care reflectă însăși legătura fenomenelor din natură — nu trebuie studiată numai în cadrul științelor biologice, ci între toate științele naturii. Studiul fiziologiei de exemplu, „...cere o instrumentație complexă și un stoc de cunoștințe variate de matematică, de fizică, chimie și biologie..." [4]. În altă parte, Voinov vorbește despre considerația pe care o are pentru fizico-chimie „de ale cărei învățăminte m-am servit, atît în lecțiunile mele de morfologie animală, cît și în cercetările pe care le-am putut face relativ la structura fină a celulelor în general" [5].

Voinov arată că: „existența unui individ nu e concretizată în o anumită formă ci e constituită dintr-o serie neîntreruptă de stări foarte schimbătoare" [6]. Și cu acest prilej, Voinov întrevede și caracterul contradictoriu al procesului de dezvoltare al naturii vii, interpătrunderea dintre viață și moarte în funcționarea organismului: „După cum e greu de precizat științificește cînd moare individul, tot așa de greu cînd naște și între naștere și moarte nu se surprinde nici un moment de fixitate toată fiziologia ne demonstrează că nu sînt două stări individuale, succesive, asemenea". [7]

Metoda științifică a lui Voinov reflectă nivelul înaintat al dezvoltării științei în epoca lui datorită apariției darwinismului. Cunoașterea și însușirea acestei concepții noi, revoluționare în știință i-a dat posibilitatea să ajungă la critica modului de gîndire metafizic și la susținerea unor elemente dialectice.

Cu toate că în opera științifică a lui Voinov sînt prezente unele alunecări în idealism — ca de exemplu în problema determinării sexului, strîns legată de aceea a eredității, și rezolvată de Voinov în spiritul mendeleismului prin susținerea existenței unor cromozomi sexuali speciali care printr-un anumit mecanism ar determina sexul — cu toate că găsim la el unele limite relativiste în problema filozofică a cunoașterii, ideile de bază ca și concepția generală asupra lumii a lui D. Voinov sînt materialiste. La aceasta se adaugă marele merit de a fi luat poziție

[1] « Literatură și știință », 1894, p. 165.
[2] Ibidem, p. 166.
[3] Ibidem.
[4] Din însemnările personale ale lui D. Voinov.
[5] D. Voinov, Prefață la lucrarea lui G. Angelescu, « Fizico-chimia membranelor ». București, 1933, p. 2.
[6] D. Voinov, Transiformism ori Paulism, « Convorbiri literare », 1906, p. 63.
[7] Ibidem.

împotriva idealismului manifestat sub cele mai variate și perfide forme, în știință și îndeosebi de a fi apărat darwinismul împotriva atacurilor aduse în numele unor concepții învechite și reacționare de către Paulescu.

★

Activitatea științifică și teoretică — apărarea darwinismului în biologie și critica împotriva idealismului, a clericalismului introdus în această știință, contribuția științifică originală în domeniul său de specialitate, ateismul său consecvent, activitatea didactică și de popularizare a științei precum și o serie de critici aspre aduse regimului burghezo-moșieresc, toate aceste trăsături fac din D. Voinov un om de știință progresist și un materialist combativ.

D. Voinov a fost un reprezentant al științelor naturii care a luptat nu numai împotriva metodei metafizice în știință și a ideilor învechite, fixiste, creaționiste, ale lui Paulescu, ci și împotriva curentelor filozofice reacționare contemporane lui cum a fost finalismul susținut în Franța de Paul Janet și al cărui adept convins s-a arătat Paulescu.

Cu unele rezerve, impuse de limitările întîlnite în însăși concepția lui D. Voinov, limitări explicabile în condițiile regimului burghezo-moșieresc de influență a ideologiei occidentale, și de lipsă a unei orientări filozofice juste, materialist-didactică, Voinov rămîne un materialist consecvent și un reprezentant al științei înaintate din țara noastră. La aceasta se adaugă gîndirea sa socială progresistă, acțiunea de demascare a abuzurilor regimului burghzo-moșieresc și atașamentul său față de cauza clasei muncitoare.

Prin activitatea sa științifică, filozofică și socială, D. Voinov poate fi pus cu cinste alături de N. Bălcescu, Victor Babeș, Gh. Marinescu, M. Eminescu, I. Creangă, Gh. Coșbuc și alții, alături de oamenii de știință, literatură și artă care prin opera lor au continuat tradițiile progresiste ale culturii noastre naționale.

БОРЬБА Д. ВОЙНОВА ПРОТИВ ИДЕАЛИЗМА В БИОЛОГИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор указывает, что Д. Воинов (1867—1951) был одним из видных румынских ученых, в трудах которого нашли свое отражение материалистическое мышление и передовые социальные идеи.

Полемика Д. Воинова и д-ра Н. Леона с реакционером Паулеску, нападавшим на дарвинизм с лженаучных позиций, знаменует собой важный этап в борьбе между материализмом и идеализмом в биологии.

В своих полемических трудах Д. Воинов занимал передовые материалистические позиции, отвергая финалистическое и виталистическое толкование биологии.

Заслуга Воинова в том, что он критически воспринял дарвинизм, подчеркивая основной недостаток теории Дарвина, а именно утвержде-

ние о неопределенной изменчивости. Воинов указывал, что Дарвин, рассматривая изменения организма во взаимодействии его с другими организмами, упускал из виду основную причину этих изменений: непрерывное и решающее влияние среды.

Воинов резко критикует фидеистическое мировоззрение Паулеску. Атеизм Воинова вытекает из его материалистического мышления, из усвоенных им принципов и данных естественных наук.

Автор указывает, что философские взгляды Воинова содержат некоторые диалектические элементы.

Борьба Д. Воинова с идеализмом является ценным вкладом в развитие прогрессивной науки и материалистической философии в Румынии.

Передовые социальные идеи, критика и разоблачение злоупотреблений и произвола буржуазных правителей, любовь к угнетенным массам, все это говорит за то, что Воинов был убежденным демократом, стоявшим рядом с народом в его борьбе за освобождение от ига эксплоатации.

LA LUTTE DE D. VOINOV CONTRE L'IDÉALISME EN BIOLOGIE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur montre que D. Voinov (1867—1951) a été l'un des savants roumains les plus éminents. Ses travaux scientifiques témoignent d'une pensée matérialiste et d'opinions sociales avancées.

La polémique menée par Voinov, aux côtés du Dr. Leon, contre le physiologiste Paulescu, réactionnaire qui avait attaqué le darwinisme en se situant sur des positions antiscientifiques, représente un moment important du conflit entre le matérialisme et l'idéalisme sur le terrain de la biologie.

Se situant sur des positions matérialistes avancées, D. Voinov a réfuté dans ses écrits polémiques les interprétations finalistes et vitalistes en biologie.

Voinov a le mérite d'avoir adopté le darwinisme, mais dans un esprit critique, en soulignant ce qui constitue la déficience fondamentale de la conception de Darwin : la théorie des variations indéfinies. Voinov montre que, lorsque Darwin envisage les modifications d'un organisme dans son interaction avec d'autres organismes, il néglige précisément la cause principale de ces changements, à savoir, l'action continue et décisive du milieu.

Voinov a critiqué sans ménagements la conception fidéiste de Paulescu. L'athéisme de Voinov est le résultat de sa conception matérialiste, de l'application qu'il fait des données et principes des sciences de la nature.

L'auteur montre que la pensée philosophique de Voinov comprend certains éléments dialectiques.

La lutte de Voinov contre l'idéalisme représente une contribution importante au développement de l'esprit scientifique progressiste et de la philosophie matérialiste, en Roumanie.

Ses opinions sociales avancées, les critiques par lesquelles il démasque les abus des gouvernements bourgeois, son amour pour les masse asservies, nous montrent que Voinov est un démocrate sincère qui a pris le parti du peuple dans sa lutte pour la liberté sociale.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 1—2, 1955

ASUPRA POZIȚIEI MATERIALISTE A BIOLOGULUI EMIL RACOVIȚĂ

DE

EDITH GULIAN

Numele lui Emil Racoviță este bine cunoscut oamenilor de știință din domeniul biologiei din întreaga lume. Prin activitatea sa neobosită de cercetător, prin poziția sa progresistă, înaintată, atît în domeniul științific cît și în cel social, Racoviță reprezintă o figură luminoasă a științei românești, cu care țara noastră se mîndrește pe drept cuvînt. Întemeietor al unei noi ramuri a științei biologice — biospeologia — Racoviță a dat dovadă, în decursul întregii sale activități științifice, de o rară perspicacitate și capacitate de sezisare a fenomenelor celor mai ascunse, calități care i-au dat posibilitatea să elucideze și să rezolve numeroasele probleme spinoase pe care le-a abordat.

Poziția lui teoretică în problemele biologiei, poziție hotărît evoluționistă, constituie unul din meritele lui cele mai mari. Aceasta cu atît mai mult, cu cît Racoviță a trăit și a lucrat în perioada unei crunte reacțiuni nu numai pe plan social-politic, dar și științific, în perioada ascuțirii luptei dintre materialism și idealism în biologie, a luptei dintre cei ce apărau pozițiile înaintate lamarckiste și darwiniste împotriva atacurilor weismannist-morganiste. Marele savant, continuînd puternicele tradiții materialiste ale științei românești, a participat la această luptă, aducînd argumente zdrobitoare împotriva weismannismului, concepție pe care o considera lipsită de orice fundament științific.

★

Opera științifică a lui Emil Racoviță este vastă și importantă, ea ridicînd și rezolvînd probleme de vitală însemnătate pentru biologie și diferitele ei ramuri. Ceea ce este caracteristic operei sale științifice, chiar și lucrărilor sale celor mai de amănunt, studiilor de cea mai strictă specialitate, este faptul că Racoviță nu s-a rezumat la o descriere seacă, la o enumerare de caractere și trăsături izolate, lipsită de fir conducător, ci dimpotrivă, întreaga sa operă științifică de specialitate este bazată pe o concepție materialistă despre lume.

Racoviță face parte din pleiada naturaliștilor înaintați ai țării noastre, cum au fost Gr. Cobîlcescu, Gr. Ștefănescu, Paul Vasici, Paul Bujor, Cantacuzino, N. Leon și D. Voinov, care continuînd tradițiile progresiste din țara noastră din prima jumătate a secolului al XIX-lea, au îmbrățișat

și răspîndit darwinismul, ceea ce a constituit un sprijin în lupta clasei muncitoare împotriva ideologiei reacționare.

Adoptînd teza fundamentală a darwinismului, evoluția speciilor, Racoviță nu recunoaște însă selecției naturale rolul hotărîtor pe care i-l atribuie Darwin; el consideră drept factori decisivi ai evoluției influența mediului și adaptarea organismului la mediu precum și folosirea și neîntrebuințarea organelor, factori puși în evidență de Lamarck. Lamarckist convins, el declară că „în realitate, ceea ce se numește teoria lui Lamarck, nu-mi pare a fi o teorie, ci o constatare de fapte a căror esență intimă și mecanism ce le provoacă le ignorăm, dar a căror necesitate nu poate fi pusă la îndoială de nici o considerație teoretică".

Într-adevăr, în operele sale, Lamarck a expus pentru prima dată în mod sistematic și consecvent ideea evoluției naturii vii. Cel mai însemnat aport adus de Lamarck la știința biologică îl constituie explicația dată rolului mediului extern în modificarea speciilor animale și vegetale, precum și legea ereditățiii caracterelor dobîndite. Un mare merit istoric al lui Lamarck îl constituie lupta dusă împotriva idealismului și metafizicii în biologie, al căror reprezentat principal pe atunci era Cuvier.

Cu toate marile ei merite istorice și cu toată valabilitatea tezelor sale generale, teoria lui Lamarck nu mai poate fi astăzi acceptată așa cum fusese expusă de autorul ei. Explicația integrală și justă a faptelor constatate de Lamark, a fost dată abia de biologia miciurinistă și de fiziologia pavlovistă, care au ridicat știința biologiei pe cea mai înaltă culme.

Valabilitatea generală, principială, a tezelor lamarckiste și darwiniste a constituit pentru Racoviță un fapt incontestabil, care l-a ghidat atît în studiul și elaborarea lucrărilor sale de specialitate — zoologie și biospeologie — cît și în concluziile generale din scrierile cu caracter teoretic, cum ar fi „Evoluția și problemele ei", „Speologia" etc.

Emil Racoviță a fost un eminent om de știință, care a înțeles rolul teoriei. Bazîndu-se pe fapte dar ridicîndu-se deasupra lor, Racoviță a putut lăsa posterității studii de o mare valoare științifică. El însuși declară: „n-am urmărit niciodată simpla culegere a faptelor, ci legarea lor în generalizări" [1]. Într-adevăr, în studiile lui Racoviță, fie că se ocupă de isopode sau de alte animale, de viața din peșteri sau de aceea a faunei Antarcticii, se constată mereu un fir conducător, un punct de vedere central, în lumina căruia este cercetat și orînduit materialul studiat. Acest fir conducător în gîndirea marelui om de știință este convingerea neclintită în evoluție și în corolarul ei firesc — adaptarea organismului la mediul înconjurător și ereditatea caracterelor dobîndite — ceea ce atestă caracterul materialist și dialectic al gîndirii lui Racoviță. Pornind de la această concepție fundamentală, Racoviță și-a elaborat totodată și o metodă potrivită pentru studiul fenomenelor — metoda de cercetare „în spirit istoric". După cum îl definește chiar el, acest spirit istoric al metodei de cercetare constă în „deprinderea de a considera fenomenele lumești din punctul de vedere dinamic, obișnuința de a privi aceste fenomene ca entități istorice, de a explica cele de azi prin transformarea celor de ieri și

[1] « Lucrările Institutului de speologie din Cluj », 1924—1926, t. II, p. 15.

a deduce cele de mîine din direcția evolutivă a istoriei fenomenelor actuale..." [1].

Întrucît modul de tratare a fenomenelor biologice din punct de vedere al evoluției, transformării și dezvoltării lor, constituie unul din meritele principale ale lui Racoviță, considerăm necesar încă înainte de a înfățișa concepția lui asupra evoluției, asupra cauzelor și modalității acesteia, să prezentăm concret chipul în care el a rezolvat anumite probleme importante ale biologiei pe baza metodei istorice. În această ordine de idei, ne vom referi mai întîi la problema taxonomiei.

Înarmat cu metoda de cercetare istorică, Racoviță abordează studiul diferitelor specii de animale cît și clasificarea lor, dintr-un punct de vedere evoluționist, dialectic, considerînd organismele animale în dezvoltarea lor și nu ca unități sistematice încremenite. Pornind de la această bază metodologică Racoviță s-a ridicat vehement împotriva clasificării de pe atunci a organismelor animale. El considera că felul lipsit de pătrundere în care se rezolva această problemă, reprezenta o „treabă de cîrpaci". Într-adevăr, sistematica sau taxonomia se găseau într-un impas. Pe baza a numeroase exemple, Racoviță arată cum aceleași specii erau descrise sub nume diferite, iar specii făcînd parte din genuri deosebite erau subsumate unuia singur, cum se fabricau tipuri de organisme în fond inexistente și alte aberații asemănătoare. De aici, o primă cerință pe care o ridică el și anume că „taxonomia trebuie să fie alta decît cea tradițională, soră cu filatelia și alte manii" [2].

În ceea ce-l privește chiar pe Racoviță, el nu s-a rezumat la simpla condamnare a acestui mod de lucru al „fabricanților de specii", ci, în legătură cu speciile pe care le-a studiat, a reluat descrierea, făcută de alții incomplet sau greșit, și a făcut și muncă de taxonomist, dar pe baza concepției sale evoluționiste. Căci taxonomia, spune Racoviță, nu trebuia să se reducă la o simplă înșiruire de specii, ea prezintă interes numai în măsura în care poate da o clasificare naturală, care să se bazeze pe înrudirea reală dintre animale, furnizînd astfel materialul pentru studiul legilor evoluției.

Taxonomia nu trebuie să se rezume la definirea caracterelor morfologiei actuale, ci trebuie să aibă un punct de vedere istoric. În înțelesul științific al cuvîntului *„taxonomia nu este decît filogenia aplicată"* [3]. Modul evoluționist, istoric, de a pune problemele sistematicii reprezintă unul din meritele principale ale lui Racoviță.

Trebuie remarcat faptul că critica făcută de Racoviță taxonomiei tradiționale este un exemplu de critică a gîndirii metafizice. Procedeul taxonomiei tradiționale, care se rezuma la descrierea speciilor și la integrarea lor greșită în unități taxonomice cu care nu aveau de fapt legături organice, considerarea izolată a speciilor și refuzul de a le privi în evoluția lor filogenetică, toate aceste trăsături metafizice au fost criticate de Racoviță de pe o poziție justă din punct de vedere științific, biologic și totodată profund dialectică.

---

[1] Întîiul Congres al naturaliștilor din Romînia, 1930, p. 33.
[2] « Lucrările Institutului de speologie din Cluj », 1924—1926, t. II, p. 17.
[3] Ibidem, p. 16.

Revizuind unele noțiuni științifice fundamentale în lumina principiilor, evoluționiste, Racoviță face și propunerea de a se stabili drept unitate biologică fundamentală — spița, în locul speciei.

Racoviță consideră definițiile date speciei drept necorespunzătoare, întrucît nu țin seamă de factorul istoric, de evoluția și filogeneza speciei și de aceea insistă asupra necesității de a se înlocui categoria de specie, cu aceea de spiță. Aceasta ar urma să fie o categorie mult mai cuprinzătoare în care ar putea fi reprezentată în mod just istoria speciei, originea ei, înrudirea dintre speciile învecinate, continuitatea ei evolutivă. Doar pe această cale s-ar putea trece de la specia creaționistă la specia — fenomen istoric.

Încercarea lui Racoviță de a fundamenta o nouă unitate biologică — spița — este remarcabilă prin tendința evoluționistă pe care o marca, prin străduința de a imprima istoricitate tuturor noțiunilor de bază ale biologiei. Însă spița este o noțiune științifică prea largă, pentru determinarea căreia ar fi necesară stabilirea prea multor fapte prealabile și de aceea ea nu poate fi luată drept unitate fundamentală, ultimă, a clasificării. Racoviță a comis aici o greșeală de ordin metodologic, încercînd să remedieze o greșeală de concepție ; de aceea, chiar dacă încercarea lui s-a dovedit nesatisfăcătoare, unghiul de vedere evoluționist în care a pus problema este merituos.

Deși socotea nejustificată considerarea speciei ca unitate biologică fundamentală, totuși, în cadrul tratării problemelor teoretice ale biologiei, Racoviță nu poate să nu se oprească și să adîncească această chestiune de cea mai mare importanță teoretică și practică.

Trebuie de la început subliniat modul materialist în care Racoviță punea problema speciei. În opoziție cu biologii idealiști, weismannist-morganiști, care se situează pe poziția idealist-subiectivistă a negării existenței obiective a speciei în natură, considerînd-o doar o categorie convențională, necesară în practica de lucru de fiecare zi, Racoviță susține consecvent punctul de vedere conform căruia specia reprezintă cu adevărat o realitate obiectivă a naturii, existența ei fiind incontestabilă. Dacă Racoviță se situează pe o poziție justă în problema existenței speciei, nu același lucru se poate spune cu privire la definiția pe care o dă speciei. După el, specia este *„orice colonie izolată de consîngeni"* [1], izolarea putînd fi de ordin geografic — spațial sau fiziologic. Prin urmare o nouă specie poate apare numai atunci cînd, izolată de specia din care derivă, reprezentanții lor nu se mai pot încrucișa. Caracterul nejust al acestei definiții este evident ; încă Darwin se ridicase împotriva acestui mod de a pune problema și de atunci această teorie a fost combătută în repetate rînduri. Fără a recurge la repetarea numeroaselor obiecții aduse acestei concepții a speciei, este clar că, dacă izolarea geografică sau fiziologică poate juca un rol important în diferențierea speciilor, ea nu poate fi un factor independent și exclusiv. Ea nu poate fi decît un factor auxiliar, oferind teren nou de acțiune selecției naturale sau introducînd o schimbare importantă în condițiile de mediu. Pe de altă parte, nici această definiție nu suplinește lipsa comună a tuturor definițiilor asupra speciei, criticate de

[1] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 61.

Racoviță însuși și anume: considerarea lor numai ca entități morfologico-geografice actuale, statice și lipsite de o istorie filogenetică — fapt de care Racoviță este conștient. Acesta este de altfel și motivul pentru care el propune înlocuirea speciei prin spiță, care ar remedia prin mai marea ei generalitate deficiențele caracterizărilor speciei.

De altfel, însă, trebuie amintit că în problema speciei nu s-a ajuns la o soluție definitivă nici pînă în momentul de față; această problemă se află acum în centrul atenției biologilor sovietici, în jurul ei purtîndu-se discuții aprinse, care vor duce, desigur, la o justă definiție a speciei.

Am arătat pe scurt modul în care soluționa Racoviță unele probleme fundamentale ale științei, bazat fiind pe metoda istorică, evoluționistă. Trebuie să subliniem însă în mod deosebit că meritul principal al lui Racoviță în biologie și anume fundamentarea unei noi ramuri a științei biologice — *biospeologia* — știința organismelor cavernicole nu s-ar fi putut realiza dacă marele savant romîn nu ar fi fost continuu ghidat de principiile evoluționiste.

Într-adevăr, fundamentarea unei noi ramuri a științei în secolul al XX-lea este un fapt remarcabil. Studiul organismelor animale și vegetale, păstrînd desigur încă multe necunoscute, nu părea să necesite o nouă știință, cu metode noi și procedee tehnice speciale. Grotele ele însile fuseseră vizitate în interes științific, încă mai înainte de a fi început Racoviță să se preocupe de aceste probleme. Pentru a pune bazele noii științe a biospeologiei, trebuia ca fenomenele vieții subterane, organismele cavernicole și condițiile în care se dezvoltă ele, să fie privite în interdependența și evoluția lor. Pînă la Racoviță, viața din peșteri era considerată o „curiozitate" și, mai mult, o „curiozitate" încremenită, lipsită de istorie și de dezvoltare. Racoviță a fot izbit de condițiile specifice de existență ale domeniului subteran: obscuritate, temperatură mai scăzută, umiditate, starea dinamică a aerului și apei, compoziția lor chimică caracteristică, dimensiunile spațiilor ocupate etc. și a căutat să deslușească modul în care s-a realizat în domeniul cavernicol, — domeniu atît de special și aparte — evoluția și adaptarea la mediu a viețuitoarelor.

Pornind de la convingerile sale evoluționiste, Racoviță a putut da cheia explicației vieții în peșteri și arăta modul specific de adaptare și evoluție a viețuitoarelor cavernicole. El a subliniat în repetate rînduri necesitatea cunoașterii aprofundate a organismelor cavernicole, nu numai din punctul de vedere al ontogeniei lor, dar și din punct de vedere filogenetic și sistematic, lămurirea problemelor legate de viața lor trecută și actuală constituind pași însemnați pe drumul rezolvării în general a problemelor mari ale biologiei.

Concluziile la care a ajuns marele savant au fost formulate după îndelungate și multiple cercetări și meditații asupra materialului recoltat. Racoviță a vizitat numai în decurs de 20 de ani peste 1000 de peșteri, urmărind în tot acest timp un plan și o metodă riguros științifică. În „Eseu asupra problemelor biospeologice" — care constituie un program al cercetărilor sale în acest domeniu — el preconizează că în stadiul de început al fundamentării biospeologiei ca știință, metoda principală de lucru să fie analiza, adică cercetarea morfologică a grupelor, revizuirea

lor din punct de vedere sistematic, studierea originii și biologiei lor, numai astfel putîndu-se obține puncte de sprijin pentru determinarea istoriei lor speologice. El ajunge de aceea la concluzia imposibilității de a face, în stadiul inițial al științei biospeologice, o operă sintetică.

Racoviță a fost conștient că pentru a putea dovedi că evoluția și adaptarea la mediu sînt tot atît de inerente vieții cavernicole cît și celei „obișnuite" de la suprafața pămîntului, este nevoie de adunarea și studierea unui imens material faptic. Punînd bazele unei noi ramuri a științelor naturii — biospeologia — Racoviță a aplicat consecvent principiile sale metodologice, toate generalizările sale prețioase în acest nou domeniu al științei fiind rezultatul unor îndelungi și amănunțite cercetări de teren, a acumulării și analizării unui imens material faptic. De aceea este pe deplin justificată aprecierea făcută asupra lui Racoviță de marele om de știință Gr. Antipa, în cuvîntarea rostită cu prilejul primirii lui E. G. Racoviță la Academie. În această cuvîntare, Antipa, referindu-se la fundamentarea biospeologiei, de către Racoviță, îl numea „adevăratul părinte al acestei noi științe", ale cărei țeluri și metode de cercetare le-a documentat și precizat, stabilind totodată legăturile dintre biospeologie și marile probleme generale ale biologiei și celorlalte științe.

★

În momentul în care Racoviță și-a început activitatea științifică, lupta dintre orientarea materialistă și cea idealistă în biologie luase forme extrem de ascuțite. Ea a mers adîncindu-se, pe măsură ce concluziile generale biologice idealiste erau folosite drept sprijin din ce în ce mai fățiș pentru concepțiile reacționare ale ideologilor imperialiști, iar biologia materialistă, miciurinistă, darwinismul creator sovietic repurta succese din ce în ce mai mari, dovedind prin realizările practice justețea tezelor lui și netemeinicia celor weismanniste.

Racoviță a fost de la început un consecvent și înflăcărat apărător al materialismului în biologie, supunînd weismannismul, mendeleismul, batesonismul și alte curente reacționare din biologie unei critici distrugătoare. Acest lucru este cu atît mai remarcabil cu cît poziția oficială în învățămînt și în domeniul cercetărilor științifice era în general reprezentată de mendelist-morganiști.

Manifestîndu-se ca un frecvent adept al evoluționismului în biologie, Racoviță arăta totodată că evoluția — schimbarea și dezvoltarea — este o trăsătură esențială a întregului univers.

„Noțiunea de evoluție nu este nici ipoteză nici teorie, este o constatare de fapt, este una din cele mai sigure și fundamentale dobîndiri ale științei, și constituie împreună cu principiul conservării energiei, cea mai de preț comoară din zestrea atît de greu agonisită, a omenirii de azi" [1]. Iar în alt loc Racoviță subliniază: „*...Noțiunea de evoluție domină istoria orișicărui fenomen pe care i-a fost dat omenirii ca să-l înțeleagă*" [2].

Dovezile în acest sens abundă, arată Racoviță. El se referă atît la astronomie, care constată evoluția corpurilor cerești aflate toate în stadii

[1] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 17.
[2] Ibidem, p. 13.

deosebite de evoluție, la geologie și paleontologie, care atestă fără putință de îndoială uriașele schimbări înfăptuite pe mica noastră planetă, cît și la biologie, care la rîndul ei coroborează rezultatele acestora din urmă. Regnul animal și vegetal ne prezintă o treptată complicare a organismelor, de la cele mai simple și primitive, unicelulare, pînă la cele mai evoluate plante și la om.

Pentru a înțelege însă semnificația profundă a evoluției — arată Racoviță — pentru a-i deslușì mecanismul și a nu ne ghida numai după fenomenele aparente, pentru a găsi legile care guvernează procesul devenirii și reînnoirii continue a întregii lumi animale și vegetale este necesar, în primul rînd, să ne oprim asupra originii variațiilor, a cărei cauză a fost pentru prima dată scoasă în evidență de Lamarck și apoi să explicăm persistența unora dintre variații — adică apariția de noi specii — problemă abordată pentru prima oară just de Darwin. Pornind de la constatarea că „variația este legea fără excepții a universului" [1], Racoviță subliniază că variațiile sînt mai accentuate la animalele domestice și plantele cultivate decît la speciile sălbatice. Racoviță susține că variațiile sînt de ordin cantitativ, organele variante nefiind înlocuite cu altele noi, ci numai componentele lor mărindu-se, micșorîndu-se etc.; atunci însă cînd aceste modificări s-au desfășurat un timp foarte îndelungat (el referindu-se la timpuri geologice) variația cantitativă se poate transforma într-una calitativă din vechea „spiță" apărînd una nouă. Negînd creșcătorilor capacitatea de a transforma o specie existentă în altă specie existentă, ciinele în vulpe, de exemplu, el acceptă totuși posibilitatea de a se produce o specie nouă, încă neexistentă. Pentru acel timp, acest mod de a pune problema constituie un merit al lui Racoviță, întrucît pe atunci predominau teoriile fixiste, weismanniste, care negau orice posibilitate de transformare a speciilor.

Totuși vederile lui Racoviță în problema transformării speciilor au fost depășite de realizările agrobiologiei miciuriniste, care a obținut transformarea speciilor de grîu tare în grîu moale, etc., și aceasta nu în decurs de milenii, ci în una-două generații. Ceea ce este însă important e faptul că teza evoluției fenomenelor, a schimbării și transformării lor neîncetate, care este unul din principiile fundamentale ale dialecticii materialiste, constituie pentru Racoviță însuși pivotul teoretic al întregii sale opere. Racoviță vede că evoluția este rezultatul trecerii de la vechi la nou și subliniază caracterul ei ireversibil. Fără a da o explicație satisfăcătoare modului în care se realizează evoluția — ca trecere de la vechea formă calitativă la una nouă, prin lupta dintre vechi și nou — și nesezisînd multitudinea de tipuri în care se face trecerea de la o specie veche la una nouă este remarcabil faptul că Racoviță admite la un moment dat că după ce modificările s-au desfășurat timp de milenii, variația cantitativă se transformă într-una calitativă.

Care este însă originea variațiilor, ce anume le provoacă? „Veșnică schimbare în spațiu, de-a pururea modificarea în timp, variația neîncetată, iată soarta mediului în care toate viețuitoarele pe acest pămînt își trăiesc traiul; iată deci cauza inițială, iată „acțiunea" și ei îi corespunde „reac-

[1] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 24.

țiunea" celor vii, adică variația și adaptarea, atît în timp cît și în spațiu" [1]. Prin urmare modificarea condițiilor de existență determină în mod nemijlocit modificarea organismelor, care pentru a supraviețui se adaptează la noul mediu. Adaptarea la mediu constituie, după Racoviță, unul din factorii principali ai evoluției. Existența adaptării nu poate fi pusă nici un moment la îndoială ; negarea adaptabilității organismelor la mediu — arată Racoviță — constituie una din principalele greșeli ale mendelismului și weismannismului. „Independența germenului în somă este pîrghia doctrinei weismanniste, dar și capitala ei greșeală", scrie Racoviță. El arată că distincția dintre germen și somă are doar o valoare relativă, ca aceea între ori și care alte două țesuturi, nefiind deloc adevărat că ar conține „zestrea ereditară a speciei", întrucît reproducerea sexuată dovedește în fiecare zi posibilitatea diferitelor părți și organe ale organismului animal și vegetal de a reproduce organismul în întregimea lui fără transmiterea de „particule reprezentative".

Acest lucru este astăzi pe deplin elucidat prin lucrările biologiei miciuriniste. Izolarea organismului de mediu, imposibilitatea moștenirii caracterelor dobîndite — aceste teze weismanniste, mendeliste, mutaționiste nu sînt decît rezultatul imaginației acestor biologi care și-au întors fața de la fapte, refuzînd să dea ascultare experienței și observației — armele de lucru ale naturalistului. Aceasta este concluzia la care ajunge marele om de știință.

Adaptarea poate fi mai mult sau mai puțin largă ; aceasta explică de ce, pe cînd anumite organisme se pot adapta mediilor celor mai diferite, altele, puse în condiții noi, nu se pot aclimatiza și mor. Mecanismul intim al acestui fenomen a fost explicat abia de biologia miciuristă care a indicat că, în acest caz, totul depinde de măsura în care condițiile noului mediu pot fi asimilate de organism, de măsura în care metabolismul se poate desfășura în condiții favorabile organismului.

Trebuie însă relevat faptul că Racoviță nu a fost pe deplin consecvent în susținerea poziției juste, materialiste, asupra adaptabilității organismelor la mediu. Astfel el comite greșeala gravă de a afirma că pe măsura organizării din ce în ce mai complexe a organismului, acesta are capacitatea de a se sustrage din ce în ce mai mult influențelor mediului extern, devenind din ce în ce mai „impermeabil" față de ele, prin crearea unor medii interne și artificiale. Este adevărat că Racoviță subliniază că organismul nu se poate izola niciodată complet de sub acțiunea factorilor externi, dar în pofida acestei rezerve, teza susținută este falsă și greșeala derivă din ignorarea rolului sistemului nervos în adaptarea organismelor la mediu. Într-adevăr, pe măsura dezvoltării sistemului nervos și a diferiților receptori, legătura dintre organism și mediu devine mai completă, mai variată, întrucît organismul are posibilități din ce în ce mai largi de a reacționa față de un număr din ce în ce mai mare de excitanți externi.

Din constatarea variabilității și adaptabilității organismelor la mediu, decurge în mod firesc ideea fundamentată de Lamarck a eredității caracterelor dobîndite, care pentru Racoviță, este o axiomă. Enumerînd factorii

[1] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 146.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

evoluției, Racoviță afirmă că „un prim factor, și după părerea mea cel *mai important, este influența directă a mediului combinată* cu efectul folosirii și nefolosirii (organelor *E. G.*) și ereditatea caracterelor astfel cîștigate... Un alt factor este selecția naturală“ [1]. Dacă ereditatea caracterelor dobîndite n-ar fi un fapt incontestabil, atunci nu s-ar putea explica nici evoluția și ar trebui să recurgem la ipoteticele și imaginarele „particule reprezentative“ ale neodarwiniștilor. Un alt argument îl constituie transmiterea ereditară a consecințelor folosirii și nefolosirii organelor — alt factor de bază al evoluției. Organele folosite, se întăresc, se dezvoltă și se modifică pe măsura folosirii lor, adaptîndu-se din ce în ce mai mult funcției lor, în timp ce organele nefolosite se reduc, se chircesc, pentru ca în ultimă instanță, fie să dispară cu desăvîrșire, fie să dăinuiască sub formă de organe rudimentare, lipsite de orice importanță pentru organismul respectiv. Aceste modificări progresive și regresive moștenindu-se, rezultă că folosirea și nefolosirea organelor este izvor de variații. Și Racoviță aduce în sprijinul acestei teze fundamentale a lamarckismului, pe care o adoptă, o serie de exemple, cum ar fi evoluția piciorului multidigitat al calului în picior unidigitat și altele.

În legătură cu aceasta, Racoviță ridică problema relației dintre funcție și organ. Poziția materialistă a lui Racoviță în această problemă reiese și din faptul că el a avut o deosebită grijă ca nu cumva teza de bază a lamarckismului să fie interpretată creaționist, idealist. Pentru a înlătura o astfel de interpretare idealistă, el propune să nu se vorbească despre crearea organului de către funcție, ci de adaptarea unui organ preexistent la noua funcție, provocată de schimbarea condițiilor de existență a organismului. Astfel, nu se poate vorbi de faptul că vederea a creat ochiul sau respirația aeriană — plămînul; este necesar să fi existat mai întîi un țesut sensibil la excitațiile luminoase sau diferite organe ocazionale respiratoare prin care să se realizeze actul respirației, pentru ca în urma unei îndelungate evoluții și perfecționări să ajungem la astfel de organe complexe și perfect adaptate funcției lor cum sînt ochiul, plămînul și atîtea alte organe. Pe această bază Racoviță conchide că „transformarea vietăților și a organelor... rezultă din simpla modificare de organe și organite preexistente care împlineau funcții mai mult sau mai puțin diferite... *funcția readaptează organul preexistent*“ [2]. Biologia miciurinistă respinge însă o altă concluzie trasă de Racoviță din studiul acestei probleme și anume că toate modificările viețuitoarelor s-ar datora unei simple acțiuni mecanice directe și eventual unor forțe fizico-chimice elementare. Miciurinismul subliniază că modificarea eredității organismelor este un proces complex, care se realizează prin modificarea tipului de metabolism și nicidecum datorită unor forțe mecanice. Trebuie însă relevat faptul pozitiv că Racoviță insistă asupra acestor factori mecanici pentru a-i opune oricăror explicații supranaturale: „Nu avem deci nevoie pentru a ne explica evoluțiile spițelor de teorii complicate cu forțe vitale, entelechii, idioplasme, și cîte alte vechi stafii al metafizicii ce-au amărît pruncia neamului omenesc și care vai! continuă să-l muncească, rein-

[1] « Biospeologica », vol. I, p. 453.
[2] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 105.

viind îndărătnice, năluci vechi cu nume noi și haină la modă"[1]. Cu toate acestea, concepția mecanicistă a lui Racoviță nu poate fi acceptată, întreg procesul evoluției și chiar problema circumscrisă a relației funcție-organ depășind cu mult limitele unei explicații elementare mecaniciste.

Dacă în factorii enumerați mai sus (așa-numiții factori lamarckiști), și anume adaptarea la mediu, ereditatea caracterelor dobîndite și folosirea și nefolosirea organelor, Racoviță distinge originea variațiilor, în ceea ce privește apariția speciilor noi, adică persistența unor variații, el se întoarce spre factorii darwiniști, adică spre selecția naturală, lupta pentru existență etc.

Este evident că Racoviță consideră factorii lamarckiști mai importanți decît cei dărwiniști: el pornește de la constatarea că însuși Darwin admite factorii lamarckiști drept explicație a originii variațiilor; Racoviță însuși își punea numai problema subiacentă a ivirii de noi specii.

Unul dintre principalii factori invocați de Racoviță este selecția naturală, care ca și selecția artificială dă posibilitatea supraviețuirii celui mai apt. Trebuie însă remarcat că în concepția lui Racoviță, selecția nu mai joacă rolul atît de însemnat, decisiv pe care i l-a atribuit Darwin. Faptul că n-a văzut rolul creator al selecției naturale, constituie o lipsă a lui. Racoviță consideră că selecția naturală intervine numai ca să grăbească transformarea și s-o îndrumeze spre o adaptare cît mai strictă; prin urmare selecția naturală începe să-și manifeste acțiunea abia după ce specia sau organismul respectiv a variat sub acțiunea factorilor mai sus menționați și numai atunci cînd aceste variații aduc fie un folos, fie o vătămare, speciei asupra căreia selecția naturală lucrează. Selecția naturală se realizează prin lupta pentru existență, căreia Racoviță propune să i se dea denumirea de concurență vitală, întrucît selecția naturală nu este exclusiv violentă. Concurența dintre vietăți ia forme variate și totdeauna inconștiente subliniază Racoviță pentru a îndepărta orice bănuială de antropomorfism.

Am văzut mai sus factorii și modalitățile evoluției în concepția lui Racoviță; rămîne să examinăm sensul evoluției și cauzele care îl determină.

Pentru Racoviță este indiscutabil că evoluția se realizează în sens unic — ceea ce el numește ortogeneză. El opune teoria sa asupra ortogenezei — ortoselecției neodarwiniste; aceasta din urmă suferă de păcatul general al tuturor explicațiilor weismanniste și anume că negînd influența mediului asupra organismului, rezultă că variațiile care vor fi selecționate au apărut la întîmplare laolaltă cu alte variații, totul stînd sub semnul nedeterminării și al finalismului. O ilustrare a modului finalist în care interpretează weismannistii ortogeneza, o constituie explicația dată acestui fenomen de către Naegeli, care afirmă că idioplasma — chiar a primelor organisme vii — avea anumite tendințe evolutive interne, care au determinat întreaga dezvoltare filogenetică într-un anumit sens. Astfel, întreaga dezvoltare a lumii vegetale și animale se consideră că a fost predeterminată în idioplasma originară. Racoviță încearcă să elibereze ortogeneza de tot balastul idealist care apasă asupra ei; dar fără să o

[1] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929. p. 108.

explice sau interpreteze, ci rezumîndu-se la simpla constatare a existenței ei. Racoviță aduce în sprijinul convingerii sale nenumărate exemple cum ar fi dispariția opozabilității degetului mare de la piciorul omului, îndreptarea coloanei vertebrale a omului și altele. El subliniază că ortogeneza nu înseamnă că evoluția se va îndeplini pentru o anumită specie în sens unic, indiferent de influențele mediilor vitale. „Legea ortogenetică înseamnă pentru mine doar aceasta : cînd condițiile de existență acționează asupra unei spițe mereu în același sens, variația organelor interesate devine unilaterală și de aici rezultă o adaptare din ce în ce mai îngustă la mediu... Dacă aceste acțiuni ale mediului se opresc sau schimbă de sens și variațiile menționate ale organismelor, se opresc și își schimbă direcția“ [1]. Pentru ca transformarea ortogenetică să se producă trebuie, bineînțeles, ca influența bionomică unilaterală să fie continuă, puternică și importantă pentru vitalitatea organismului, altfel ea s-ar găsi învinsă de celelalte influențe ce se exercită concomitent.

Cu toate acestea, Racoviță n-a reușit să dea o explicație pe deplin materialistă fenomenelor înglobate de el sub numele de procese ortogenetice, recurgînd și el în unele cazuri la factorii interni.

Ortogeneza nu constituie însă un punct crucial în concepția științifică a lui Racoviță. Ea constituie numai un corolar al tezei generale deosebit de prețioase susținută de Racoviță, anume aceea a ireversibilității evoluției. Niciodată un organ transformat nu poate reveni la starea lui primitivă, niciodată un animal sau o plantă ajunse pe o treaptă superioară a evoluției nu pot regresa, revenind la o stare mai puțin complexă. *„Evoluția este ireversibilă“*. Aceasta este concluzia lui Racoviță, sprijinită pe studiul aprofundat al lumii animale. Această idee valoroasă scoate în evidență odată mai mult, caracterul dialectic al gîndirii marelui om de știință, faptul că el considera evoluția ca o continuă trecere de la inferior la superior, de la simplu la complex, a întregii lumi organice.

★

Din expunerea concepției științifice a lui Racoviță, a modului în care pune problemele și a soluțiilor pe care le propunea, precum și a metodei de cercetare pe care o folosea rezultă neîndoios poziția materialistă a concepției lui despre lume. Materialist convins, el nu avea nici o îndoială cu privire la primordialitatea materiei asupra spiritului, combătînd cu orice prilej diferitele variante ale idealismului, indiferent sub ce formă s-ar fi manifestat — creaționism, vitalism, „particulele reprezentative“ weismanniste etc. El satirizează cu necruțătoare ironie pe cei ce mai susțin și astăzi generația spontanee a viermilor din poame, a puricilor din lemn etc., cît și pe obscurantiștii ce mai cred în stafii, pricolici și strigoi. Nu mai puțin lipsite de fundament i se par și „particulele reprezentative“ imaginate de Weismann pentru a explica toate particularitățile organismului și ale biologiei lui, întrucît dovada experimentală a existenței lor nu s-a făcut, ele fiind doar „concepte pur metafizice“. Racoviță nu admite să se jongleze cu noțiuni imaginare, inventate — să se atribuie unor „caractere“ necunoscute întreaga evoluție a organismelor animale

[1] « Biospeologica », vol. III, XXVII, p. 209.

și vegetale. În explicarea fenomenelor biologice el se referă întotdeauna la factori materiali a căror acțiune poate fi precis constatată. Racoviță nu permite, nici sieși nici altora, să emită drept legi ale naturii ipoteze apriorice, neverificate în prealabil în chip temeinic. El își bate joc de acei „savanți" care decretează cutare sau cutare fenomen drept „lege" a naturii și resping orice fapte, care nu intră în schema lor. Racoviță combate aspru orice interpretare subiectivistă a legilor naturii. „Nu trebuie să cădem în eroarea comică a anumitor specialiști ce califică aceste fenomene naturale" drept aberații, drept derogări, drept alterări sau chiar drept *„falsificări de legi"*, uitînd că aceste legi sînt produsul imaginației lor și nu legi ale naturii și că, dacă cuvîntul „falsificare" poate fi folosit el ar trebui mai curînd să se aplice „legilor lor" [1]. Aceste cuvinte ale lui Racoviță se referă și la „legile" hibridării mendeliste, pe care le critică într-un mod extrem de amănunțit și pe care le respinge categoric. Cauza adîncă a falimentului geneticei mendeliste se datorește faptului că deducțiile ei „sînt viciate de la bază. Sub cuvîntul de „caractere" se poate înțelege ori și ce, fizic, psihic, real, imaginar și chiar metafizic și aceste caractere se aleg arbitrar și se definesc tot așa..." [2]. În concepția lui Racoviță, legile naturii nu numai că nu sînt produsul voinței omenești sau întîmplării, dar ele sînt expresia celui mai strict determinism. „Nu sînt nici paleo nici neovitalist și pentru mine legile biologice nu sînt decît expresia faptului că aceleași cauze produc aceleași efecte" [3].

Racoviță era un determinist consecvent, care în explicarea tuturor fenomenelor căuta legătura cauză-efect, și care nu emitea ipoteze hazardate, subiectiviste. Sublinierea obiectivității legilor naturii, a strictului determinism ce reglează desfășurarea fenomenelor sînt o dovadă în plus a caracterului materialist, antisubiectivist, al gîndirii lui Racoviță.

Din modul în care pornește la dezlegarea celor mai complicate probleme ale științei, din încrederea pe care o manifestă în posibilitatea rezolvării acestor probleme, reiese concepția materialistă a lui Racoviță în problema cunoașterii. După cum am văzut, unul din punctele asupra căruia se îndreaptă cel mai ascuțit critica lui Racoviță este tocmai acela al agnosticismului, implicit în tezele și conceptele weismannișilor. Pe aceștia el îi și denumește „agnostici". Posibilitatea cunoașterii fenomenelor materiale, ca „problemă", de fapt nici nu-l preocupă pe Racoviță, întrucît aceasta i se pare de la sine înțeles. Problema este de a găsi mijloacele cele mai adecvate de investigație pentru a afla cît mai mult în cel mai scurt timp. Căci Racoviță consideră că dilema dilemelor nu este aceea shakespeariană: „a fi sau a nu fi", ci „a ști sau a nu ști".

Concepția materialistă și evoluționistă a lui Racoviță a fost profund ostilă weismannismului.

„Neodarviniștii [4], afirmă Racoviță, nu pot ajunge la adevăr, pentru multe motive din care iată principalele:

---

[1] « Lucrările Institutului de speologie din Cluj », 1930—1932, t. VII, p. XI.
[2] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 156.
[3] « Biospeologica », vol. III, XXVII, p. 209.
[4] Nume pe care și l-au atribuit weismannștii în mod cu totul nejustificat, întrucît tezele lor contravin vădit teoriei lui Darwin.

a. Admit a priori cîteva concepte metafizice, deci false, asupra cărora vom reveni mai departe.

b. Nu vor să țină seama de factorul „vreme".

c. Nu-și dau cont destul de complicarea fenomenelor transformiste și umblă după soluții simpliste și absolute.

d. Se lasă orbiți de rezultatele, încă nesigure și rău interpretate, ale atît de tinerei discipline „genetica experimentală" [1].

e. Nici unul n-a studiat personal istoria amănunțită a unei spițe omogene" [2].

După cum vedem din obiecțiile mai sus citate aduse weismannismului, ele se referă atît la modul de tratare a problemelor teoretice ale biologiei cît și la procedeele arbitrare ale weismanniștilor.

Smulgîndu-i vălul „darwinist", „evoluționist", Racoviță caracterizează just weismannismul drept un curent antiistoric și ca atare antiștiințific, în biologie.

Prin această critică Racoviță arată că weismanniștii și morganiștii sînt antievoluționiști fiindcă neglijează experimentul și observația, grăbindu-se să facă generalizări lipsite de fundament. Critica weismannismului, așa cum a fost ea făcută de Racoviță, este nu numai justă și cuprinzătoare, dar ea reușește să seziseze în mod remarcabil viciile fundamentale ale acestei teorii.

Critica făcută de Racoviță weismannismului este cu atît mai prețioasă cu cît weismannism-morganismul, care reprezintă reacțiunea idealistă burgheză față de teoria materialistă a dezvoltării lumii organice, constituie una din verigile ideologiei burgheze reacționare în epoca imperialismului. Pentru ideologii imperialiști din S.U.A. în special, sînt importante mai cu seamă concluziile rasiste, malthusianiste ce se pot trage din weismannism-morganism și care au devenit principiile justificatoare ale crimelor săvîrșite împotriva popoarelor decretate „inferioare".

★

Analiza chiar și sumară a gîndirii științifico-teoretice a lui Racoviță, duce la concluzia că el reprezintă o figură luminoasă, înaintată a științei noastre. În ciuda limitelor gîndirii lui Racoviță, este deosebit de valoros faptul că într-o epocă în care s-au manifestat cele mai reacționare curente ale științei, el a apărat consecvent și cu energie pozițiile materialiste în biologie.

Una din laturile cele mai prețioase ale gîndirii lui Racoviță este modul dialectic de abordare a fenomenelor, modul dialectic de rezolvare a diferitelor probleme. Aceasta se vede din modul istoric de tratare a tuturor fenomenelor biologice, din considerarea lor în continuă mișcare și schimbare, într-un permanent progres și evoluție. După cum s-a văzut prin îmbrățișarea tezelor lamarckiste, Racoviță dă o deosebită importanță

---

[1] Racoviță se referă aici la cercetările morganiștilor în domeniul geneticei, care [se limitau, atunci ca și acum exclusiv la studiul structurii și aranjamentul cromozomilor în nucleul celulei și la « determinarea » unor particule imaginare — genele — pe acești cromozomi. Racoviță ar fi fost desigur de acord cu genetica miciurinistă, ale cărei cercetări sînt îndreptate spre modificarea caracterelor ereditare ale organismelor vegetale și animale în vederea transformării lor în specii cu o mare productivitate, folositoare în cel mai înalt grad omului.

[2] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 101.

principiului dialectic al legăturii dintre organism și mediu și între diferitele organe ale organismului. Racoviță nu numai că a fost un evoluționist în biologie, dar el a fost, spre deosebire de cei care au îmbrățișat evoluționismul plat, unul din puținii care au accentuat importanța trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative: „eu mă țin de acei... încă foarte puțini, care consideră variațiunile cantitative și calitative ca extremele unei înlănțuiri de modificări îndreptate în același sens" [1].

Desigur, există și limite mecaniciste în gîndirea dialectică a lui Racoviță, — de exemplu nesezisarea rolului metabolismului, a unității contrariilor, pe care le reprezintă asimilația și dezasimilația ca motor al vieții etc.

Totuși, gîndirea dialectică a lui Racoviță are o deosebită valoare, ea fiind impusă de studiul atent și profund al realității obiective. Opera lui Racoviță rămîne un exemplu de înălțimea pînă la care se poate ridica în mod spontan un mare om de știință în considerarea materialistă și dialectică a lumii.

★

Ideologii burghezi au încercat și încearcă să acrediteze teoria că un mare savant nu poate avea nici o contigență cu realitatea socială înconjurătoare, pe care trebuie s-o ignoreze cu desăvîrșire. Viața și activitatea lui Racoviță constituie o desmințire hotărîtă a acestor teorii. El se situează pe aceeași linie progresistă cu toți marii oameni de știință din țara noastră, ca Babeș, Marinescu și alții, care s-au manifestat ca patrioți înflăcărați, plini de dragoste și de grijă față de popor.

Preocuparea pentru problemele sociale și pentru o justă rezolvare a lor a început să se manifeste încă din tinerețe la Racoviță, cînd a împărțit țăranilor pămîntul moștenit de la părinți, cerînd împroprietărirea țăranilor și votul universal, iar mai tîrziu prin participarea la mișcarea socialistă. La Congresul internațional al studenților socialiști care s-a ținut la Geneva între 19—21 decembrie 1893, Racoviță, ca delegat al studenților socialiști din Iași și București, insistă în chip deosebit asupra necesității demascării anarhismului ca un curent social-politic dușmănos proletariatului, curent a cărui influență trebuie combătută foarte serios. Subliniind necesitatea ca studenții și muncitorii să fie uniți în lupta comună împotriva exploatării, Racoviță se ridică împotriva acelor care propuneau suprimarea congreselor internaționale ale studenților, pe motiv că aceștia n-ar constitui o categorie profesională și socială determinată. „Dacă este cert că studenții nu constituie o categorie *economică* deosebită, — declară Racoviță la Congres — este tot atît de adevărat că este profitător pentru toată suflarea socialistă ca studenții să se întrunească între ei și să se caute a lupta în comun... Orice încercare de separare a studențimii socialiste de la marea mișcare muncitoare va fi necesarmente condamnată" [2]. Căci, arată el în continuare, „există o studențime care a arătat că studenții socialiști sînt nu numai capabili să se adune în congrese și să se expună la micile persecuții ce se fac în țările occidentale, dar chiar să-și expună viața pentru reușita ideilor sale: aceasta este stu-

[1] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 27—28.
[2] « Munca » din 21 ianuarie 1894.

dențimea socialistă rusă, care a dat un exemplu de devotament cauzei muncitorimii" [1]. Racoviță a știut să prețuiască la justa ei valoare studențimea rusă, care s-a situat, prin consecvența ei revoluționară și spiritul ei de sacrificiu, în fruntea întregii studențimi revoluționare.

Ulterior, după cum relatează Racoviță, *„în 1899, la Paris, am asistat la constituirea celei de a doua Internaționale. L-am văzut pe Engels. Pe actul acela al lui Lafargue... prin care ziua de 1 mai a fost proclamată ziua internațională a muncitorilor — după sugestia lui Engels — pe acest act figurează și semnătura mea, tînărul student romîn de atunci"* [2]. Conștient de însemnătatea internațională a stabilirii unei zile a muncitorilor în întreaga lume, Racoviță și-a pus numele pe documentul care avea să marcheze una din cele mai mari sărbători ale clasei muncitoare.

Date precise asupra participării ulterioare a lui Racoviță la mișcarea socialistă nu avem, el însuși nepomenind în lucrările sau declarațiile sale despre aceasta. Un lucru este însă cert și anume că gîndirea lui Racoviță a fost profund influențată de participarea directă la mișcarea socialistă în anii tinereții. Acest lucru s-a reflectat în primul rînd prin critica incisivă a rînduielilor sociale de la noi.

Racoviță vedea cu pătrundere caracterul demagogic al „politicii de promisiuni" a diverselor partide politice burgheze din Romînia. El își dădea seama că politicienii burghezi nu iubesc poporul muncitor și că singurul lor prilej de „apropiere" de mase era campania electorală, în cadrul căreia oamenii muncii erau amăgiți și înșelați cu promisiuni mincinoase. Deplîngînd starea mizeră a țăranilor din munții Apuseni el condamnă astfel demagogia politicienilor burghezi: „de cîte ori m-am dus în munții Apuseni am găsit cîte o expediție politică împărțind promisiuni...". Racoviță arată că din succesiunea guvernelor „nu s-a schimbat nimic în starea mizeră a Moților" fiindcă acestor guverne nu le păsa de mizeria țăranului, ci urmăreau a stoarce profituri cît mai mari din munca țăranilor.

Dar situația grea, lipsită de perspective, nu era proprie numai Moților, ci tuturor oamenilor muncii din Romînia burghezo-moșierească. Respingînd neomalthusianismul, Racoviță arată că lupta pentru existență, în societate, nu joacă de loc rolul „binefăcător" pe care i-l atribuie partizanii acestei teorii. Dimpotrivă „în alcătuirile noastre sociale, concurența nu îndeplinește rolul selectiv, sarcina de dreaptă și folositoare alegere, cum pretind cei de la putere și sociologii subvenționați; reușita cetățeanului în societate nu se prea îndeplinește după logică și după dreptate. De cîte ori nu sînt răpuși cei meritoși, cei harnici, cei bine înzestrați la minte, cei cinstiți și devotați binelui public! De cîte ori nu vedem în fruntea alcătuirilor sociale, firi violente și brutale, leneși, „mari abili", perverși, plagiatori, hoți, egoiști, oameni lipsiți de cultură și de scrupule". Racoviță zugrăvește tabloul sumbru al orînduirii burgheze în Romînia, în care oamenii nu pot trăi din muncă cinstită, striviți fiind de exploatatori.

În ce privește cultura în țara noastră, Racoviță în cuvîntările lui, insistă de fiecare dată asupra situației ei vitrege. Deși membru al Aca-

[1] «Munca» din 21 ianuarie 1894.
[2] «Lupta Ardealului» din 21 mai 1947.

demiei, onorurile personale nu-l pot face să uite nevoile obștești, întunericul în care se zbat masele muncitoare : „Nu e țară în lume în care să se scrie și să se audă mai des și cu mai mare emfază cuvîntul „Cultură" decît în Romînia ; totuși nu este țară în lume în care, actualmente, adevăratele și fundamentalele izvoare de cultură ale poporului să fie mai oropsite" declară el în cuvîntarea ținută la 29 mai 1935 la ședința Academiei Romîne. Racoviță arată și cauzele acestei situații nenorocite : în primul rînd lipsa de fonduri acordate instituțiilor de învățămînt superior și institutelor de cercetări științifice, care ajunseseră pînă acolo încît în 1931 din sumele alocate să nu se poată acoperi complet nici cheltuielile de încălzire ; în al doilea rînd, proasta organizare a învățămîntului superior și a institutelor de cercetări științifice, în al treilea rînd — birocrația. Racoviță revine de nenumărate ori asupra modului fundamental greșit în care este organizat învățămîntul și, în special, acela al științelor naturii. El și-a dat seama că în regimul burghezo-moșieresc, învățămîntul era rupt de realități, formal, lipsit de conținut științific. Aceleași observații se aplică în întregime și institutelor de cercetări științifice, biete „Cenușărese" pe lîngă instituții mai mult sau mai puțin necesare, dar care se bucurau de sprijinul deplin al celor de la putere.

Racoviță nu se mulțumește numai să critice, ci el face și propuneri ample atît pentru reorganizarea învățămîntului cît și a institutelor de cercetări și a Academiei care trebuie să fie cel mai înalt for științific.

Învățămîntul superior — spune el, — ar trebui astfel organizat, încît să-și poată îndeplini misiunea : de a da o înaltă cultură generală ; de a pregăti profesori ; de a face cercetări științifice ; de a populariza știința și a lumina masele prin organizarea de universități populare, cursuri publice, etc. Aceste ultime deziderate dovedesc profundul democratism al marelui savant, care dorea ridicarea culturală a maselor. În același timp sînt foarte interesante și juste concluziile la care ajunge Racoviță cu privire la punerea în aplicare a acestui plan. El subliniază că această sarcină „este consecința mișcării democratice contemporane ; ea este și cea mai puțin dezvoltată... Și este firesc să fie așa ; căci asemenea „inovații", ca toate reformele de ordin social de altfel nu pot propăși dacă provin din concepții pur teoretice ; este necesar ca ele să fie emanația firească a nevoilor populare.

Învățămîntul universitar popular nu se va organiza deci în mod serios, sub formă de organism social permanent, decît atunci cînd poporul principalul interesat, îl va putea impune, adică cînd va exercita în mod real puterea guvernamentală, ceea ce, evident, nu e cazul pentru majoritatea țărilor" [1]. Aceste cîteva cuvinte sînt pline de semnificație, dovedind că savantul patriot a știut să facă distincție între democrația formală burgheză, în care poporul nu are de fapt nici un drept și adevărata democrație, în care poporul își poate exercita cu adevărat drepturile înscrise în constituție.

În ceea ce privește Academia, arată Racoviță, ea trebuie să fie constituită dintr-o serie de institute de cercetări științifice, reorganizate pe baze noi și avînd ca obiective principale :

[1] « Lucrările Institutului de speologie din Cluj », 1920—1924, t. I, p. 14.

a) să se consacre unei discipline sintetice, adică unor discipline care să unească cercetători din ramuri diferite ale aceleași științe sau din științe înrudite și să fie un pas înainte spre depășirea specializării prea înguste a cercetătorilor, punîndu-le în față probleme mai generale, cu perspective mai vaste ;

b) să aibă în program nu numai știința pură, dar și aplicarea ei ; căci „deosebirea care se face între savanții „care făuresc" știința și acei care „descopăr noi aplicări ale științei" este înșelătoare și n-are nici un sens..." [1]. Cu cît un savant a aprofundat mai temeinic o problemă teoretică, cu atît el va fi mai capabil să-i găsească aplicarea practică ; reciproca este tot atît de adevărată, căci cu cît un specialist „practician" este mai calificat, cu atît mai mult va putea oferi și soluțiile teoretice optime în problema cercetată.

Aceste idei decurgeau la Racoviță chiar din modul în care înțelegea legătura dintre știință și viața socială, dintre știință și producție. „Trebuie deci ca bogățiile și munca omenească să fie studiate „științificește", trebuie ca procedeele de exploatare actuale empirice să fie supuse controlului metodelor științifice, astfel ca cele mai absurde (și sînt cele mai multe) să fie înlăturate, cele insuficiente ameliorate și noi metode să fie stabilite" [2]. Prin urmare, rolul științei pentru mai buna organizare a procesului de producție este imens ; de fapt, după Racoviță, producția, economia, nici nu se pot lipsi de îndrumările științei. De aceea — concluzie firească — statul trebuie să sprijine dezvoltarea științei. Dar această concluzie, guvernanții burghezi au refuzat să o tragă și toate apelurile lui Racoviță au răsunat în zadar.

După 23 August 1944, fidel principiilor sale democratice, Racoviță publică în 1947, un interviu în organul P.C.R. din Cluj „Lupta Ardealului" cu ocazia Congresului național al studenților ce urma să se țină în acest oraș. Militînd pentru aceleași idealuri democratice îmbrățișate încă din tinerețea sa, el subliniază necesitatea unui congres al studenților din întreaga țară, menit să ia în discuție problemele vitale ale studențimii în legătură strînsă cu marile probleme politice ce frămîntau poporul muncitor. Trebuie relevat faptul că Racoviță nu desparte nici un moment studențimea de problemele politice ale țării, așa cum îi îndemnau cu perfidie pe studenți reprezentanții partidelor istorice. Dimpotrivă, el amintește că în tinerețe „voiam și noi să schimbăm fața lucrurilor... aveam cu toții un spirit revoluționar și de dragoste față de semenii noștri și față de popor... [3].

Îndemnul său față de studenți era ca ei să se alăture forțelor progresiste ale țării, pentru a „schimba fața lucrurilor, pentru a pune umărul la opera de democratizare a țării".

Fără să fi ajuns la o înțelegere științifică a posibilității de transformare a societății, Racoviță era însuflețit de convingerea că societatea poate și trebuie să se transforme, că masele muncitoare pot și trebuie să-și clădească o viață fericită. El înțelegea că în organizarea mai bună a societății sînt absolut necesare „prevederi științifice, un program care

[1] « Lucrările Institutului de speologie din Cluj », 1920—1924, t. I, p. 21.
[2] Ibidem, p. 17.
[3] « Lupta Ardealului », din 21 mai 1947.

să nu mai fie influențat de prorociri bazate pe tradiții ori alcătuit din empirisme..." [1].

Încrezător în viitor, sigur că progresul este legea de bază a vieții, el a susținut neclintit că „oricît de cotit ar fi în aparență drumul omenirii, pînă acum direcția a fost tot înainte și nu înapoi..." [2].

★

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, clasele stăpînitoare din Romînia burghezo-moșierească, în cadrul acțiunilor de instaurare a fascismului au susținut și răspîndit prin toate mijloacele, concepțiile filozofice idealiste mistice, iraționaliste. Condusă de Partidul Comunist din Romînia, clasa muncitoare a devenit factorul principal care a luptat împotriva valului de obscurantism, contrapunîndu-i materialismul dialectic și istoric. La această luptă au adus un aport prețios marii oameni de știință ca V. Babeș, Gh. Marinescu, D. Voinov, C. I. Parhon, R. Cernătescu și alături de ei, Emil Racoviță. În timp ce filozofii burghezi din această perioadă de tipul lui Petrovici, Motru etc., se străduiau să submineze știința și materialismul, proclamînd „superioritatea" revelației, extazului și instinctului, Racoviță, consecvent poziției sale materialiste, antiobscurantiste, demască atît caracterul neștiințific cît și substratul politic al acestor „teorii" filozofice.

Ca și la ceilalți oameni de știință din Romînia, în opera lui Racoviță, creația originală a unui mare savant se ridică pe fundamentul concepției materialiste.

Racoviță nu a cunoscut miciurinismul, și de acest lucru se resimt lucrările sale ; cu toate acestea, el a reușit să elaboreze o teorie biologică materialistă care a pregătit înțelegerea și aplicarea biologiei miciuriniste în țara noastră. Cu toate limitările ei mecaniciste, teoria biologică formulată de Racoviță este în cea mai mare parte valoroasă și constituie dovada nu numai a gîndirii pătrunzătoare și a calităților personale de mare cercetător al lui Racoviță, dar și a faptului că numai pe baza unei concepții materialiste despre lume, se pot crea opere a căror valabilitate să se mențină și în viitor.

Ca întemeietor al biospeologiei ca și prin toate lucrările sale de specialitate, Racoviță și-a cucerit un loc bine meritat printre savanții de frunte din lumea întreagă. Poporul nostru se mîndrește cu acest strălucit reprezentant al său, care a adus un aport de seamă la tezaurul științei mondiale.

Una din trăsăturile cele mai semnificative și valoroase ale gîndirii științifice a lui Racoviță este unitatea și consecvența poziției sale teoretice. De la primele lucrări din tinerețe și pînă la operele de maturitate, se vădește mereu aceeași concepție materialistă, aceeași metodă riguroasă

[1] E. G. Racoviță, Evoluția și problemele ei, 1929, p. 174.
[2] « Întîiul Congres al naturaliștilor din Romînia », 1930, p. 33.

de cerectare bazată exclusiv pe observație și experiment, aceeași condamnare a oricăror ipoteze îndoielnice erijate în dogme, aceeași luptă pentru înlăturarea din biologie a tuturor curentelor vitaliste, creaționiste, într-un cuvînt, idealiste. Și este evident, că lucrările de valoare științifică excepțională ale lui Racoviță au contribuit în mare măsură la statornicirea și întărirea curentului materialist în biologia romînească, pregătind terenul pentru dezvoltarea lui deplină și înlăturarea idealismului în anii regimului democrat-popular.

О МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКОМ МИРОВОЗЗРЕНИИ БИОЛОГА ЭМИЛЯ РАКОВИЦЭ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В очерке разбирается философское значение деятельности Эмиля Г. Раковицэ (1868—1947), выдающегося ученого, натуралиста с мировым именем, основоположника новой отрасли биологической науки — биоспеологии, науки о пещерных организмах. Он известен не только своими исследованиями, но и своими взглядами и методами, которыми, он руководствовался в своей научной работе. Так, например, он упорно критиковал ложный, упрощенный и метафизический подход к систематике. Раковицэ занимал передовые материалистические позиции, в сочетании с некоторыми диалектическими элементами, что сообщает особую ценность его научному творчеству. С самого начала своей научной деятельности он боролся с идеалистическими и метафизическими проявлениями в биологии, разоблачая научную несостоятельность теорий Вейсмана, Менделя и др. Раковицэ лично был решительным сторонником Ламарка и Дарвина, подчеркивал тесную связь между организмом и средой и непрерывную закономерную эволюцию всей живой природы.

В то же время в общественной деятельности Э. Г. Раковицэ с ранней молодости проявлял себя как подлинный и убежденный демократ. Будучи студентом, он принимал участие в учредительном собрании II Интернационала в 1889 году в Париже, подпись его фигурирует на учредительном акте. Позже он враждебно относится к чередовавшимся у власти буржуазно-помещичьим правительствам как в области политической, так и культурной жизни. Автор указывает, что Раковицэ сознавал, что народное просвещение невозможно при буржуазном режиме и осуществимо лишь тогда, когда политическая власть находится в руках народа.

Своими передовыми взглядами на теоретические проблемы биологии, своими демократическими убеждениями Раковицэ наряду с другими крупными учеными как д-р Виктор Бабеш, д-р Г. Маринеску, Д. Воинов и др. внес свой ценный вклад в дело борьбы рабочего класса против реакционной идеологии, которая проповедывалась в буржуазно-помещичьей Румынии.

EINIGES ÜBER DIE MATERIALISTISCHE EINSTELLUNG DES BIOLOGEN EMIL RACOVITZA

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Abhandlung erörtert die philosophische Bedeutung des Schaffens Emil Racovitzas (1868—1947), der ein hervorragender Wissenschaftler überhaupt, ein Naturwissenschaftler von Weltruf und der Begründer eines neuen Zweiges der Biologie gewesen ist, u. zw. der Biospeologie, der Wissenschaft der Höhlenorganismen. Racovitza ist nicht nur durch seine verschiedenen Untersuchungen besonders hervorgetreten, sondern auch durch die Auffassung und die Methode, welche ihm in seiner wissenschaftlichen Laufbahn zum Leitfaden gedient hat. So hat er z. B. stets und mit Nachdruck die damals in der Systematik vorherrschende, falsche, einfältige und metaphysische Auffassung kritisiert. Die Einstellung Racovitzas war eine vorgeschrittene materialistische, oftmals mit dialektischen Elementen durchwirkte, was seinem wissenschaftlichem Schaffen einen besonderen Wert verleiht. Gleich von Beginn seiner Tätigkeit ab, hat er stets die idealistischen und metaphysischen Kundgebungen in der Biologie bekämpft, wobei er die wissenschaftliche Grundlosigkeit der Theorien Weissmanns, Mendels usw. klarlegte. Was ihn selbst anbelangt, hat sich Racovitza mit aller Entschiedenheit zu den Ideen Lamarcks und Darwins bekannt, und dieses unter Hervorhebung des engen Zusammenhanges zwischen Organismus und denen in seiner Umgebung herrschenden Verhältnissen, sowie der ständigen, durch unumgängliche Gesetze bestimmten Evolution der gesamten lebenden Natur.

Zugleich hat sich E. G. Racovitza von Jugend an auf sozialem Plane als ein wahrer und tieffühlender Demokrat kundgegeben. Als Student, hat er im Jahre 1889 an der Gründungssitzung der II. Internationalen in Paris teilgenommen und war einer der Unterzeichner der Gründungsurkunde. Später hat er sowohl auf politischem, wie auch auf kulturellem Plane, gegen die bürgerlichen-grossgrundbesitzerischen Regierungen Stellung genommen, welche sich am Ruder des rumänischen Staates ständig abwechselten. Der Verfasser weist darauf hin, dass Racovitza sich der Tatsache bewusst war, dass ein dem Volke zugänglicher Studiengang unter bürgerlicher Staatsordnung unmöglich sei und dass ein solcher nur bewerkstelligt werden kann, wenn das Volk selbst die politische Macht innehat.

Durch seinen vorgeschrittenen Gedankengang in den theoretischen Problemen der Biologie, sowie durch seine demokratische Einstellung hat Racovitza, an Seite anderer bedeutender Wissenschaftler, wie Dr. V. Babes, Dr. G. Marinescu, D. Voinov u.s.w., einen wertvollen Beitrag zu dem Kampfe geleistet, welchen die Arbeiterklasse gegen die im bürgerlich-grossgrundbesitzerischen Rumänien vom Staate unterstützte reaktionäre Ideologie führte.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 1—2, 1955

UNITATEA DIALECTICĂ DINTRE INDIVIDUAL ŞI GENERAL OGLINDITĂ DE CĂTRE JUDECĂŢILE NEGATIVE *

DE

G. ÖFFENBERGER

În cele ce urmează vom încerca să analizăm, din punctul de vedere al logicii dialectice, valoarea de reflectare a judecăților negative. Vom încerca — fără pretenția de a rezolva toate problemele — să urmărim felul în care judecata negativă se transformă în judecată afirmativă și invers ; mai mult, vom încerca să arătăm felul în care se produc „salturile" gîndirii de la o categorie de judecăți la altele, cum, de exemplu, judecata de existență se transformă în judecată reflexivă și aceasta din urmă în judecată de necesitate, datorită operației negării.

„Logica dialectică — citim în «Dialectica naturii» — în opoziție cu logica veche, pur formală, nu se mulțumește să înșire și să pună una lîngă alta, fără nici o legătură, formele de mișcare ale gîndirii, adică diferitele forme de judecată și de raționament. Ea, dimpotrivă, deduce aceste forme una din alta, stabilește între ele un raport de subordonare și nu de coordonare ; ea dezvoltă formele superioare din cele inferioare" [1]. Iar în „Caiete filozofice" V. I. Lenin arată că „...noțiunile umane nu sînt imuabile, ci se află într-o veșnică mișcare, se transformă, curg unele din altele, altfel ele n-ar oglindi viața vie. Analiza, studierea noțiunilor, «arta operației cu ele» (Engels) cere încontinuu studierea *mișcării,* legăturii, transformării reciproce a noțiunilor" [2].

Să începem analiza cu judecățile negative predicative cele mai simple, pe care Hegel și Engels le numesc judecăți negative de existență sau de calitate [4].

În judecata negativă predicativă simplă oglindim lipsa unei anumite trăsături din obiectul judecății, care este reflectat de către subiectul judecății. Se pune deci într-un mod firesc întrebarea, în ce mod este reflectat în judecata negativă raportul dintre un obiect și însușirea sa, dacă acest

* Fragment din lucrarea în pregătire intitulată, Rolul judecăților negative în cunoașterea realității obiective.

[1] Fr. Engels, Dialectica naturii. Ed. de Stat pentru literatură politică, 1954, p. 226.

[2] V. I. Lenin, Caiete filozofice, Ed. Szikra, 1953, p. 241.

[3] G.W. Fr. Hegel, Wissenschaft der Logik, ed. G. Lasson, Leipzig, 1934, p. 272—286; vezi Hegel, Enciclopedie. Ed. Academiei Ungare, Budapesta parag. 172 și parag. 173, vezi și Fr. Engels, Dialectica naturii, Ed. de Stat pentru literatură politică, 1954, p. 226.

raport este negat?! Pentru a lămuri această problemă, să ne referim la indicația extrem de prețioasă a lui V. I. Lenin din „Caiete filozofice" unde se analizează faptul că, chiar în cele mai simple judecăți există unitatea dintre individual și general [1]. Se pune însă problema dacă și judecățile negative reflectă unitatea dintre individual și general? De exemplu, în judecata: „acest cal este alb", unitatea dintre individual și general este evidentă; raportul dintre acest cal individual și culoarea albă, (care deoarece poate reveni și altor obiecte, este generală) însușirea sa, este afirmată. Să luăm însă o judecată *negativă* predicativă simplă de existență: „acest cal nu este alb" (S nu este P). Este evident că această judecată *neagă* raportul dintre subiectul și nota sa, respectiv raportul dintre individual și general. Fiind deopotrivă de idealiști și metafizicieni, atît comprehensiviștii cît și extensiviștii au ajuns la concluzia că judecățile negative, deoarece oglindesc *inexistența* unui raport dintre subiect și predicat, adică dintre individual și general, nu au o valoare de *reflectare*. În logica comprehensivistului B. Erdmann citim de exemplu, că „În judecata negativă predicativă este negată imanența logică, adică acel raport care *unește* predicatul cu un subiect în mod predicativ" [2] — deci judecata negativă, întrucît neagă „imanența logică" a predicatului în subiect, nu poate reflecta un raport dintre un obiect și însușirea sa, deoarece ea exprimă logic inexistența acestui raport.

Extensiviștii neagă și ei faptul că judecățile negative predicative reflectă o unitate obiectivă a obiectului cu însușirile sale. Ei încearcă să nege unitatea dintre individual (subiect) și general (predicat) în cadrul judecății negative predicative, prin argumentul că sfera subiectului cade în afara sferei predicatului, adică individualul nu este subsumat de general.

La prima vedere într-adevăr, termenii judecății negative citate mai sus („acest cal nu este alb") nu se află într-o unitate dialectică, dar dacă vom aprofunda, din punctul de vedere al materialismului dialectic, sensul judecății citate mai sus, vom vedea că într-un mod indirect — prin intermediul unei judecăți afirmative — și judecata negativă reflectă un raport între un obiect și însușirea sa, o unitate dialectică dintre individual și general.

Să examinăm mai de aproape problema unității dintre individual și general în cadrul judecății. De obicei subiectul unei judecăți este o noțiune individuală și predicatul una generală. Bineînțeles subiectul și predicatul pot primi și alte semnificații; subiectul poate primi de exemplu semnificația particularului și a generalului, iar predicatul pe cea a particularului și a individualului [3]. Dacă privim unitatea dintre individual și general, din punctul de vedere al sferei, subiectul este subsumat de către predicat, de către general; dar dacă analizăm raportul dintre subiect și predicat, din punctul de vedere al conținutului, trebuie să ajungem la concluzia că subiectul este mai bogat în note decît predicatul care exprimă o singură notă a subiectului: predicatul este implicat în subiect

[1] Vezi Lenin, Caiete filozofice. Ed. Szikra, 1953, p. 337—345.
[2] B. Erdmann, Logik, Bd. I. p. 504.
[3] Vezi Hegel, Wissenschaft D. Logik, p. 274—277; vezi și Hegel, Enciclopedia, parag. 170.

De aceea sîntem îndreptăţiţi să constatăm că, din punctul de vedere al conţinutului, subiectul este general, în vreme ce predicatul este individual. În general însă subiectul este considerat o noţiune individuală. Greutatea de a oglindi unitatea dintre individual şi general, prin unitatea dintre subiect şi predicat, constituie o problemă, cum am arătat mai sus, numai în cazul judecăţii negative, pentrucă în vreme ce judecăţile afirmative unesc subiectul cu predicatul, *afirmă* raportul, legătura dintre subiect şi predicat, judecăţile negative *despart* subiectul de predicat, individualul de general, *neagă unitatea,* raportul dintre ele.

Să începem deci analiza noastră prin judecata negativă de existenţă. De exemplu : „acest cal nu este alb". În această judecată, raportul dintre individual şi general este negat. Care este însă sensul judecăţii negative citate mai sus ? După părerea noastră ea îndreaptă gîndirea către judecata afirmativă „acest cal are o anumită culoare" (diferită de cea albă, — non albă). La această judecată *am ajuns prin substituirea predicatului* negat (alb) cu genul său proxim (culoare). Aşa dar, sîntem cu totul îndreptăţiţi să facem transformarea de mai sus. De ce ? În judecata negativă de existenţă raportul dintre subiect şi predicat, dintre individual şi general, este negat într-un mod determinat. Acest cal individual are şi patru picioare, un nume, reflexe condiţionate şi necondiţionate, iar alb nu poate fi numai calul, ci şi hîrtia, zăpada, etc."... „Particularul nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre general". „Generalul nu există decît în particular, prin particular. Orice particular este (într-un fel sau altul) general. Orice general este o părticică (sau o latură sau o esenţă) a particularului. Orice general nu înglobează decît în mod aproximativ toate obiectele particulare. *Orice particular nu intră decît incomplet în general* etc., etc. Orice particular este legat prin mii de verigi cu lucrurile, fenomenele, procesele particulare de alt gen" [1].

Judecata „acest cal nu este alb" neagă judecata afirmativă de existenţă „acest cal este alb", numai dintr-un singur punct de vedere, însă „cu cît este mai bogat (în note — *G. Ö.)* obiectul de definit, adică, din cît mai multe privinţe poate fi cercetat, cu atît mai diferite pot fi determinările sale" [2] — arată Lenin. „Acest cal nu este alb" înseamnă deci că „acest cal are o anumită culoare non albă", care în totdeauna revine calului. Predicatul în judecata „acest cal nu este alb" este negat numai dintr-un singur punct de vedere ; predicatul este o notă accidentală a subiectului, iar unitatea dintre subiect şi predicat nu este strînsă. Însă ştim că acestui cal, subiectului, trebuie să-i revină necesarmente genul proxim al predicatului negat. Judecata negativă „acest cal nu este alb", în care negăm despre subiectul judecăţii o notă accidentală, poate fi transformat în judecata afirmativă în care însă predicatul este genul proxim al predicatului negat [3].

Lenin ne dă în această privinţă o indicaţie foarte preţioasă cu privire la procesul prin care am substituit predicatul negat cu genul său

[1] V. I. Lenin, Caiete filozofice, 1936, ed. rusă, p. 326—327.

[2] V. I. Lenin, Caiete filozofice. Ed. Szikra, 1953, p. 211.

[3] Vezi Hegel, Wissenschaft der Logik, ed. G. Lasson, Leipzig, vol. II, p. 282, unde face raţionamente asemănătoare fără să arate însă că predicatul negat trebuie să fie substituit cu genul proxim al predicatului negat.

proxim, transformînd judecata negativă într-una afirmativă. În „Caiete filozofice" citim: „În ceea ce privește «primele» afirmațiuni, teze etc., simple și inițiale, «momentul dialectic», adică analiza științifică, cere indicarea deosebirii,legăturii, trecerii. Fără aceasta, simpla afirmație pozitivă este incompletă, lipsită de viață, moartă. În ceea ce privește cea de-a 2-a teză negativă, «momentul dialectic» *cere indicarea «unității», adică a legăturii negativului cu pozitivul, a găsirii acestui pozitiv în negativ* (sublinierea noastră — *G. Ö.*). De la afirmație la negație și de la negație la «unitatea» cu ceea ce se afirmă, fără aceasta dialectica va deveni o negație goală, un joc sau un schepsis" [1]. Așa dar greșim dacă privim judecata afirmativă și negativă izolate una de alta; iar ca să oglindim veridic realitatea obiectivă trebuie să transformăm judecata negativă într-una afirmativă și în același timp judecata de existență în judecată de reflexie [2].

Deci — așa cum am încercat să dovedim mai sus și în judecata negativă — (S. nu este P.) există o unitate relativă a contrariilor (a individualului și a generalului), deoarece și judecata negativă oglindește un raport dintre un obiect și însușirea, respectiv starea sa, numai că acest raport este mai „distanțat", mai „nedefinit" decît cel oglindit prin judecata afirmativă, deoarece unitatea individualului și a generalului în acest caz se referă la unitatea dintr esubiect și *genul proxim* al predicatului negat. Tot aici trebuie să subliniem încă odată că predicatul celei de a doua judecăți se află în raport gen-specie cu predicatul judecății negative inițiale.

În legătură cu această ultimă idee se pune o problemă foarte importantă legată de problema transformării judecăților. Am arătat mai sus că predicatul negat în judecată negativă de existență („acest cal nu este alb") este un predicat care exprimă o însușire accesibilă simțurilor (alb), ce revine doar în mod accidental subiectului. Este într-o oarecare măsură îndreptățit disprețul lui Hegel față de o asemenea judecată „directă", cum califică el în treacăt (în § 172 al Enciclopediei) judecata de existență.

Într-adevăr, dacă putem judeca despre ceva numai printr-o judecată de existență nu facem altceva decît să exprimăm logic, cu ajutorul unei judecăți, datele primului sistem de semnalizare (exprimăm de exemplu ceea ce analizatorul nostru vizual a înregistrat, în cazul nostru că „acest cal nu este alb"). Susținînd însă că „acest cal are o anumită culoare non-albă", am depășit prin această judecată datele primului sistem de semnalizare, pentru că *„culoarea non-albă"* nu este dată în mod nemij-

[1] V. I. Lenin, Caiete filozofice, 1947, ed. rusă, p. 198.

[2] E interesant că prin procedeul de mai sus judecata negativă inițială suferă două schimbări: nu numai că judecata negativă se transformă într-una afirmativă, dar judecata inițială existențială în urma schimbărilor suferite devine o judecată reflexivă, în majoritatea cazurilor Această schimbare calitativă implică și o latură cantitativă, deoarece predicatul nemai avînd un caracter « senzorial », « direct » ci fiind o notă comună și indirectă, ea poate reveni nu numai subiectului individual, ci mai multor sau chiar tuturor subiectelor care sînt de aceeași natură care aparțin aceluiași gen cu subiectul respectiv. Este evident că această judecată are o valoare de cunoaștere mai mare decît cea de existență și datorită laturii *cantitativă*, deoarece, cum arată Engels «... orice cunoaștere reală, completă, constă în aceea că noi ridicăm în gîndire singularul de la singularitate la particularitate și de aici la generalitate ». (Fr. Engels, Dialectica naturii, Ed. pentru literatura politică, 1954, p. 237).

locit de simţuri. Să vedem însă dacă judecata obţinută prin procedeul nostru, mai este o judecată de existenţă. èn judecata noastră („acest cal are o culoare non-albă") predicatul nu se află în raportul de gen-specie cu subiectul judecăţii (cal), ci cu predicatul judecăţii negative iniţiale (acest cal nu este alb). Totuşi adotînd definiţia lui Hegel potrivit căreia în judecăţile de existenţă predicatul exprimă „o calitate directă adică senzorială" [1], a subiectului, trebuie să ridicăm problema în ce fel s-a schimbat calitatea judecăţii noastre prin substituirea predicatului negativ al judecăţii negative iniţiale cu genul său proxim. Judecata obţinută prin procedeul nostru (substituirea predicatului negat prin genul său proxim) poate fi considerată — după părerea noastră — o judecată reflexivă [2] deoarece culoarea este o notă care revine întotdeauna noţiunii cal şi în acelaşi timp ea este o asemenea notă prin care subiectul poate fi raportat la altceva, de exemplu, la alţi cai sau chiar la la toţi caii. Substituind predicatul judecăţii de existenţă cu genul său proxim se schimbă şi raportul predicatului cu subiectul. Predicatul astfel obţinut este mai general decît cel din judecata negativă iniţială, iar cantitatea subiectului care a fost individuală în judecata de existenţă se transformă şi ea devenind universală, deoarece oricare cal trebuie să aibă o anumită culoare. Aşa stau lucrurile în exemplul nostru. În general însă în judecăţile reflexive predicatul nu trebuie să revină *tuturor* subiectelor care aparţin aceluiaşi gen; subiectul poate fi luat şi particular sau individual.

Credem că nu e lipsit de importanţă să arătăm că *dacă prin substituirea predicatului* judecăţii de existenţă obţinem o judecată de reflexie tot prin substituirea predicatului judecăţii de existenţă însă cu genul proxim al *subiectului* judecăţii de existenţă, obţinem o judecată de necesitate; de exemplu, „acest cal nu este alb", prin substituirea predicatului negat cu genul proxim — de data aceasta — *al subiectului* obţinem judecata categorică de necesitate „acest cal este mamifer". Aici nu este vorba de o simplă simetrie. În această problemă se vede foarte clar felul în care „logicul" repetă istoria cunoaşterii. Dacă în judecata de existenţă oglindim raportul dintre un obiect şi însuşirea sa accidentală, în judecata de reflexie, oglindim un raport dintre un obiect şi o însuşire de a sa comună, însuşire care însă nu este cea mai esenţială, ci care se află în raportul gen-specie cu *predicatul* judecăţii de existenţă. Judecata de necesitate oglindeşte, însă, un raport între un obiect şi un gen mai apropiat de al său, gen care — credem — este în majoritatea cazurilor un *gen proxim* al subiectului; pentru a descoperi însă genul proxim, deci o însuşire *mai* esenţială a obiectului, care se fixează printr-o judecată de necesitate, am fost siliţi ca mai înainte să oglindim însuşirile accidentale şi mai puţin esenţiale ale obiectelor, pe care le-am reflectat mai întîi prin judecăţile de existenţă şi de reflexie.

---

[1] Hegel (Enciclopedia), parag. 174, p. 262.

[2] Dacă prin substituirea predicatului unei judecăţi negative de existenţă obţinem sau nu de fiecare dată o judecată de reflexie, rămîne o problemă deschisă. Noi sîntem de părere că da: judecata obţinută prin acest procedeu nu poate fi în niciun caz o judecată de existenţă, pentru că predicatul nu mai are în nici un caz un caracter accidental, ci oglindeşte o notă comună sau chiar generală a subiectului. De aceea sîntem de părere că prin operaţia arătată mai sus obţinem în majoritatea cazurilor o judecată de reflexie, iar în unele cazuri putem ajunge şi la judecăţi de necesitate.

Cu această ocazie trebuie să criticăm teoria formalistă a lui Kant în privința judecăților infinite. În logica sa se spune: „Judecata infinită nu arată numai că un subiect nu se află în sfera unui predicat, ci că el se află în afara sferei predicatului undeva în sfera infinită“ [1], iar mai departe arată că „în judecata infinită nu legătura ci predicatul este afectat de negație“ [2].

Forma generală a judecății infinite a lui Kant ar fi deci următoarea: S.est-non-P. Aplicînd această schemă la exemplul nostru, („acest cal nu este alb“) ca să transformăm judecata negativă în judecată infinită facem ca negația să cadă asupra predicatului (alb). Judecata pe care o vom obține se va înfățișa astfel: „acest cal este non-alb“. Deci, potrivit teoriei formaliste a lui Kant, acest cal nu este alb, însă poate fi orice afară de alb; de exemplu, sentimental, rațional, romantic, rece, dulce, cochet, verde etc. Însă, „negația... are un conținut determinat“ [3]. De aceea subliniem încă odată că negația dacă nu este absurdă, arbitrară, „infinită“, ci corespunde naturii predicatului negat, pentru că „ceea ce se contrazice cu sine însuși nu se reduce la zero, la nimicul abstract, ci *la negarea conținutului său determinat* [4] atunci subiectul nu poate să se afle într-o sferă oarecare non-albă, subiectului nu-i poate reveni orice „non-alb“, ci numai genul proxim al albului, al predicatului negat. Aplicînd deci la logică teza caracterului determinat al negării, trebuie să constatăm că judecata infinită este posibilă doar în sfera abstracțiunilor goale, formale, care nu țin seama de conținutul obiectiv concret, reflectat prin termenii abstracți ai judecății. Or, „numai natura conținutului poate fi ceea ce se mișcă în cunoașterea științifică“ [5]. Greșim dacă negăm judecata negativă, „acest cal nu este alb“, într-un mod kantian, dacă spunem „acest cal este non-alb“; și trebuie să precizăm că ceea ce crede Kant că este non-alb, nu poate fi altceva, decît genul proxim al predicatului negat. Sîntem de părere că la genul proxim se referea Lenin cînd aprecia citatul următor din Hegel: „Nu numai abstractul — general, ci un asemenea general care conține bogăția particularului, a individualului și a singularului“ (toată bogăția particularului și a individualului)!! Très bien (adaugă Lenin)“ [6], — iar la pagina 210 a aceleeași cărți citim: „Enciclopedie § 227, — loc excelent despre metoda *analitică* („a despărți „fenomenul“ concret dat“) — a-i da forma generalității abstracte a laturilor sale și a evidenția „genul sau forța sau legea“ pag. 398 [7].

N. B.; genul „sau forța și legea“ (genul = legea)

Acest procedeu am urmat și noi cînd am substituit predicatul din judecata negativă de existență cu genul său proxim în lumina căruia putem continua cercetările noastre. Într-adevăr, dacă știm că „acest cal

[1] Imm. Kants Logik. Ed. Jäsche, Leipzig, 1920, § 22, p. 113.
[2] Ibidem, p. 114; vezi și Kant, Kritik der reinen Vernunft, Berlin, 1919, ed. B. Erdmann p. 102—103.
[3] Lenin, Op. cit., p. 72—73.
[4] Fr. Engels, Dialectica naturii, p. 224, unde îl citează pe Hegel din Opere complete, vol. IV, p. 51.
[5] Lenin, op. cit., p. 63, unde V. I. Lenin îl citează pe Hegel după Opere complete, vol. III, p. 7.
[6] V. I. Lenin, Caiete filozofice, p. 75.
[7] V. I. Lenin, op. cit., p. 210.

are o culoare anumită" (diferită de cea albă) am aflat încă foarte puţin în privinţa acelui cal, deşi cunoaştem însuşirea sa (culoarea non-albă), care întotdeauna trebuie să aparţină calului. Însă ca să ajungem la un rezultat mai precis, trebuie să divizăm noţiunea de gen proxim al predicatului negat formînd o judecată disjunctivă de necesitate: „culorile pot fi: alb, negru, verde, etc.". Prin diviziunea noţiunii de culoare obţinem toate culorile spectrului, dintre care formal îi pot reveni calului (subiectului) oricare în afara celei albe. Prin subiectul judecăţii negative iniţiale de existenţă (acest cal) şi noţiunile de specie ale genului proxim al predicatului negat, obţinem judecata disjunctivă care se va înfăţişa astfel: „acest cal este sau negru, sau cenuşiu, sau violet, sau verde etc.".

Putem înşira toate culorile posibile ale spectrului cît şi combinaţiile dintre ele, în afară de culoarea albă, despre care ştim din judecata negativă iniţială că nu poate reveni subiectului. Însă, deoarece nu ne aflăm pe poziţiile logicii formaliste şi ţinem seama de conţinutul obiectiv reflectat de termenii judecăţii, atunci cînd formăm judecata disjunctivă, putem să facem abstracţie de acele noţiuni de specie (respectiv de acele culori) despre care ştim că nu pot aparţine obiectului oglindit prin subiectul judecăţii, adică calului. De aceea ne este permis să nu luăm în consideraţie culorile: verde, roşu, violet, albastru, etc. În acest fel obţinem o judecată disjunctivă afirmativă în care *toate speciile noţiunii de gen proxim al predicatului* acest cal este sau negru, sau sur, sau roşcat etc., S. este sau P_1 sau P_2 sau P.n (minus P.-ul judecăţii negative iniţiale şi acele specii care datorită conţinutului obiectiv oglindit prin subiect nu-i pot fi atribuite). Judecata disjunctivă afirmativă fără îndoială că oglindeşte mai precis realitatea obiectivă decît judecata negativă iniţială, pentru că ea a fost „mijlocită", la ea am ajuns prin lumina genului proxim. Nu-i lipsit de interes să menţionăm că la această judecată disjunctivă am ajuns prin metoda dialecticii materialiste, care — aşa cum a arătat Lenin — pleacă de la concret la abstract, de la individual la general, în lumina căruia identifică concretul.

Această judecată disjunctivă este însă o judecată de necesitate. Este foarte interesantă observaţia lui Hegel în această privinţă. „Numai dacă privim lucrurile determinate prin necesitate din punctul de vedere (al genului — G. Ő.) şi prin genul lor, începe judecata să fie o judecată adevărată. Trebuie să considerăm o lipsă a culturii logice dacă asemenea judecăţi ca: aurul este scump şi aurul este metal — sînt considerate ca fiind de acelaşi grad" [1]. Prima judecată citată de Hegel este una de reflexie, iar a doua una de necesitate; bine înţeles că cea din urmă are o valoare cognitivă mai mare decît prima (pentru că în ea predicatul nu este o notă oarecare a subiectului, ci genul său proxim). De asemenea şi judecăţile noastre „acest cal are o anumită *culoare non-albă,* este o judecată reflexivă şi judecata „acest cal are sau o culoare neagră sau cenuşie, sau roşcată" este o judecată de necesitate (de altfel judecăţile disjunctive în general sînt judecăţi de necesitate) [2].

---

[1] Hegel, op. cit. parag. 177, p. 267.

[2] Vezi Fr. Engels, op. cit., p. 226. Bineînţeles că există judecăţi disjunctive care nu sînt judecaţi de necesitate, decît din punct de vedere formal. Această problemă însă depăşeşte cadrul lucrării de faţă.

Să rezumăm pe scurt raționamentul de mai sus: avînd o judecată negativă de existență, „acest cal nu este alb", în care raportul dintre subiect și predicat a fost negat, am căutat judecata afirmativă către care ne îndrumează această judecată negativă de existență; la această judecată am ajuns prin substituirea predicatului negat al primei judecăți negative cu genul său proxim, care a putut fi afirmat despre subiectul judecății negative inițiale de existență. Astfel am ajuns la judecata „acest cal are o anumită culoare". Ca să precizăm însă care este culoarea care trebuie să revină calului, am fost nevoiți să divizăm noțiunea de culoare (genul proxim al predicatului judecății negative inițiale de existență), obținînd judecata disjunctivă de necesitate: „culorile sînt alb, negru, violet, cenușiu etc. Pe urmă am făcut abstracție de acele culori care datorită conținutului obiectiv reflectat prin subiectul judecății negative inițiale nu sînt predicabile, cît și de culoarea negată în judecata negativă inițială și am obținut prin subiectul judecății inițiale și acele noțiuni de specie ale genului proxim al predicatului negat din judecata negativă inițială care pot fi predicate despre subiectul judecății negative inițiale. Astfel am obținut judecata disjunctivă: „acest cal (nefiind alb) este sau negru sau sur, sau roșcat, etc.

Raționamentul nostru s-ar înfățișa astfel:

S (acest cal) nu este P (alb) (judecata negativă de existență).

S (acest cal) este G (are o anumită culoare); (noțiunea culorii față de noțiunea alb se află în raport de gen — specie, de aceea o notăm cu G, de la gen).

G (culoarea) poate fi P_1 (alb) P_2 (negru), P_3 (roșcat), P_4 (sur) etc. (la această judecată disjunctivă de necesitate am ajuns prin diviziunea noțiunii de culoare).

Concluzia sună astfel:

S (acest cal) este sau P_2 (negru) sau P_3 (roșcat) sau P_4 (sur). (Judecată disjunctivă de necesitate).

Am parcurs acest raționament ca să arătăm care sînt raporturile posibile dintre individual și general care pot fi *afirmate* în cazul în care un anumit raport dintre subiect (acest cal), individual și predicat (culoarea albă) general este negat. Ne-am străduit să arătăm că în cazul în care un anumit raport dintre individual și general este negat, aceasta nu înseamnă nicidecum că judecata negativă nu oglindește *nici un* raport între subiect și predicat, dintre individual și general. De fapt judecata negativă nu oglindește direct acest raport, ci indirect, prin intermediul judecății afirmative, dar aceasta nu înseamnă că judecata negativă nu are nici o valoare cognitivă, ci doar că ea este o judecată mai „slabă" (Aristotel) decît judecata afirmativă.

Să luăm încă un exemplu, folosind de data aceasta clasificarea regnului animal. Să presupunem că avem inițial o judecată disjunctivă negativă, de exemplu: „crocodilul nu aparține nici speciei samienilor, nici chelonienelor, nici afidienelor". Ca să dovedim că această judecată disjunctivă negativă reflectă unitatea dintre individual și general, trebuie să substituim predicatele negate prin genul lor proxim. Ajungem astfel la judecata următoare: „Acest crocodil este o reptilă". Divizînd noțiunea de reptilă cu ajutorul unei judecăți conjunctive de necesitate

obținem judecata: „reptilele sînt samieni, crocodilieni, cheloniene, ofidiene". Excludem acele posibilități care în judecata negativă disjunctivă inițială au fost negate și în acest fel ajungem la concluzia că „acest crocodil aparține speciei crocodilienilor". Deci, și judecata disjunctivă negativă oglindește într-un mod indirect unitatea dintre individual și general.

Se pune în mod firesc problema dacă și judecățile negative noționale reflectă sau nu unitatea dintre individual și general? În cele de mai jos vom încerca să dăm un răspuns la această problemă.

Judecățile noționale — după cum arată Engels — sînt acele judecăți „în care se spune în ce măsură subiectul corespunde naturii lui generale" [1]. Aceste judecăți sînt judecățile asertorice, cele problematice și cele apodictice. Pe noi bineînțeles nu ne interesează decît felul în care judecățile noționale *negative* reflectă unitatea dintre individual și general; faptul că judecățile noționale afirmative reflectă unitatea dintre individual și general este incontestabil.

Cea mai simplă judecată negativă noțională este cea asertorică, care se înfățișează astfel: „acest cal nu este bun". Deoarece predicatul acestei judecăți este o *categorie* care nu are gen proxim, nu avem posibilitatea să substituim predicatul negat cu genul său proxim, așa cum am opera cu judecățile negative de existență în care predicatul negat a putut fi substituit de către genul său proxim. Judecata asertorică negativă noțională de mai sus se referă însă la o judecată afirmativă asertorică noțională, în care predicatul se află în contradicție cu predicatul judecății asertorice negative noționale, corespunzătoare lui. Dacă știm de exemplu că „acest cal nu este bun", atunci sîntem cu totul îndreptățiți să afirmăm că „acest cal este non bun", adică rău. Judecata asertorică negativă noțională reflectă deci unitatea dintre individual (S) și acel general (P) care se află în contradicție cu predicatul judecății asertorice *negative* noționale.

Judecățile asertorice au însă un sens *problematic*, pentru că prin ele nu este reflectată *cauza* legăturii, unității dintre subiect și predicat, individual și general. Într-adevăr, dacă susținem că „acest cal nu este bun", prin această judecată nu exprimăm *de ce* nu este bun calul respectiv. În judecata asertorică negativă noțională nu sînt reflectate acele determinări speciale al subiectului potrivit cărora sîntem îndreptățiți *să negăm* raportul dintre subiect și predicat, individual și general. De aceea sensul problematic al judecății asertorice negative noționale îndreaptă gîndirea noastră către o judecată problematică negativă noțională. Într-adevăr, dacă nu știm *de ce*, care sînt determinările speciale ale calului potrivit cărora să putem enunța că „acest cal nu este bun", atunci această judecată nu ne dă nici o certitudine. De aceea, judecata asertorică negativă are aceiași valoare cognitivă ca judecățile negative noționale problematice. Dacă nu știm de ce „acest cal nu este bun" atunci știm doar că „e *posibil* ca acest cal să nu fie bun". Judecata negativă noțională problematică ne îndreptățește însă, tocmai din cauza naturii sale problematice, să o completăm cu o judecată *afirmativă* noțională problematică și prin această

[1] Fr. Engels, op. cit., p. 226.

operație judecata negativă problematică noțională s-ar înfățișa astfel: „este posibil ca acest cal să nu fie bun, dar este posibil ca să fie bun". Deci judecata negativă problematică noțională cît și cea afirmativă problematică noțională oglindesc posibilitatea unității, legăturii dintre individual și general.

Acea judecată care oglindește felul în care un obiect individual datorită *însușirilor sale speciale* corespunde sau nu naturii sale universale, este o judecată apodictică noțională. Dacă în judecățile de existență unitatea dintre individual și general (S este P) a avut un caracter *unilateral* iar în judecățile asertorice noționale, cum am văzut mai sus lipsa unității dintre subiect și predicat nu a fost „motivată", prin judecățile apodictice negative cunoaștem *acele determinări* speciale ale subiectului potrivit cărora el nu poate fi pus în legătură cu predicatul respectiv. În judecățile negative de existență, unitatea, legătura dintre subiect și predicat, individual și general a fost numai unilateral, relativ, vag negată pentrucă am negat legătura numai dintre o singură notă a subiectului, adică acea parte a predicatului care nu revenea subiectului. Obiectul reflectat însă prin subiectul judecății avea infinit de multe alte însușiri, care nu se aflau în legătură cu predicatul judecății negative de existență, iar aceasta din urmă putea să revină și unui șir întreg de alte obiecte. În judecata negativă apodictică însă unitatea dintre subiect și predicat este omnilateral, absolut negată, pentrucă în judecățile negative apodictice noționale nu negăm legătura predicatului cu o singură notă a subiectului, ci *toate determinările speciale ale subiectului* deci toate notele esențiale ale subiectului judecății, potrivit cărora sîntem cu totul îndreptățiți să stabilim lipsa legăturii dintre individual și general[1]. De exemplu, judecata negativă apodictică noțională „acest cal (individual), deoarece are cutare și cutare determinări speciale, nu este bun (general), înseamnă că subiectul *în întregimea lui,* toată esența lui îl face ca să nu aparțină unui general sau ca predicatul, generalul să nu fie predicabil în nici un sens despre subiect. În judecata negativă apodictică noțională unitatea dintre individual și general este *negată datorită determinărilor speciale ale individualului* (subiectului), deci datorită *esenței* individualului și nu datorită unei note accidentale. Subiectul este în întregimea sa *exclus* din sfera predicatului. În judecata negativă de existență a fost negată numai o singură notă accidentală a subiectului, un singur raport accidental dintre subiect și predicat, dintre individual și general. Judecata negativă apodictică noțională rupe însă orice legătură dintre individual și general, pentrucă însușirile speciale ale subiectului (individualului) îl separă, îl izolează de general; aceste însușiri nu permit ca predicatul să fie predicabil sau ca sfera subiectului să fie subsumată de către sfera predicatului. O notă accidentală negată nu desființează unitatea dintre individual și general. Am văzut că în cazul judecății negative de existență predicatul negat a putut fi substituit de către genul său proxim și în acest fel am putut să descoperim unitatea dintre individual și general. Judecata negativă apo-

[1] Vezi Hegel, Wissenschaft der Logik. Ed. G. Lasson, Leipzig, vol. II, p. 307.

dictică noțională însă, deoarece neagă esența subiectului, determinările speciale *esențiale* ale individualului, potrivit cărora ar intra *necesarmente* în legătură cu generalul, stabilește, astfel o barieră de netrecut între individual și general. Acest fapt înseamnă oare că judecata negativă apodictică noțională n-ar reflecta unitatea dintre individual și general? Nicidecum! Judecata negativă apodictică noțională stabilește raportul dintre subiectul și acel predicat care se află în contradicție cu cel negat în judecata respectivă. De exemplu, judecata: „acest cal datorită însușirilor sale nu este bun", tocmai pentrucă separă *integral* individualul de general, îl și leagă într-un mod *strîns* și *absolut* de acea noțiune care se află în raport de contradicție cu predicatul negat. Dacă știm deci că „acest cal, deoarece nu are cutare și cutare însușiri, nu este bun", de aici tocmai datorită negării *integrale* urmează necesarmente că respectivul cal este *rău*. Judecata negativă apodictică noțională ne îndreptățește însă *numai* la substituirea predicatului respectiv cu noțiunea care se află cu el în raport de contradicție. De aici rezultă că judecata negativă apodictică noțională (dintre judecățile negative) are o valoare cognitivă superioară, deoarece se referă la o judecată *afirmativă* apodictică noțională, care — după cîte știm — are o valoare cognitivă superioară. Pe cînd judecata negativă de existență se referă prin mediarea unei judecăți reflexive doar la o judecată disjunctivă care afirmă despre subiect o singură notă dintre mai multe note posibile, judecata negativă apodictică noțională se referă la o altă judecată apodictică afirmativă noțională care afirmă cu o necesitate de fier că subiectului respectiv îi revine noțiunea care se află în raport de contradicție cu predicatul negat.

În cele de mai sus ne-am străduit să demonstrăm că unitatea dintre individual și general este reflectată și în judecățile negative, care au un rol cognitiv foarte important. Așa dar, judecățile negative oglindesc și ele realitatea obiectivă, unitatea dintre individual și general *prin intermediul judecăților afirmative* pe care le presupun. Teoria lui Sigwart, potrivit căreia judecățile negative sînt „judecăți despre judecăți", conține deci „o leacă de adevăr"; judecățile negative oglindesc într-adevăr în mod indirect — prin intermediul judecăților afirmative, deci mai indirect decît judecățile afirmative, realitatea obiectivă. Însă pe cînd Sigwart a vrut să demonstreze că judecățile negative, deoarece se referă la o judecată afirmativă, *nu* oglindesc realitatea, logica dialectică dovedește că *toate judecățile negative prin intermediul celor afirmative* oglindesc și ele unitatea dintre individual și general, deci realitatea obiectivă. Judecățile afirmative nu numai că nu izolează judecățile negative de realitate, dar joacă chiar rolul unei verigi care leagă judecata negativă de realitate. Rădăcinile gnozeologice ale teoriei lui Sigwart cu privire la judecățile negative, sînt identice cu rădăcinile gnozeologice ale idealismului în general; și Sigwart izolează o „verigă" a cunoașterii umane — judecata negativă — de procesul viu și multilateral al cunoașterii și deoarece ascunde „pădurea în spatele copacilor", neagă și faptul că judecata nega-

tivă prin judecata afirmativă *reflectă* realitatea obiectivă și promovează pe această cale idealismul în logică.

În cele de mai sus am analizat unitatea dialectică dintre individual și general în cadrul judecăților predicative, fără să ne ocupăm de felul cum se prezintă problema în cazul judecăților de relație. Știm că judecățile predicative oglindesc raportul dintre un obiect și însușirea, sau starea sa, oglindind deci automișcarea obiectului. Judecata de relație oglindește însă un heteroraport, un raport între două sau mai multe obiecte sau fenomene distincte, în interdependența lor. Judecata de relație nu oglindește deci unitatea dintre individual și general, ci interdependența obiectelor lumii reale.

ДИАЛЕКТИЧЕСКОЕ ЕДИНСТВО МЕЖДУ ЧАСТНЫМ И ОБЩИМ, ОТРАЖАЮЩЕЕСЯ В ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ СУЖДЕНИЯХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Указав, что отрицательные суждения играют значительную роль в процессе познания, автор выясняет, каким образом отрицательные суждения отражают диалектическое единство между частным и общим. В то время как положительные суждения «непосредственно» отражают конкретное, объективное, диалектическое единство между частным и общим в абстрактных выражениях суждения (субъект и предикат), отрицательные суждения отражают более «отдаленное» соотношение единства между частным и общим; отрицательное суждение отражает объективное единство между частным и общим при посредстве субъекта и ближайшего рода отрицаемого предиката. Например, отрицательное суждение существования «Этот конь не белый» отражает диалектическое единство между частным, то есть субъектом (этот конь) и общим, то есть ближайшим родом отрицаемого предиката (масть). Полученное суждение представляется в следующем виде: «Этот конь какой-то масти». Этим путем (замещение отрицательного предиката в отрицательном суждении его ближайшим родом) получается положительное суждение, познавательная ценность полученного таким образом суждения превосходит познавательную ценность отрицательного суждения. Если первоначально иметь дело с отрицательным суждением существования, применяя вышеуказанный прием, можно получить положительное рефлексивное суждение, выражающее более глубокое свойство предмета, отраженного в субъекте суждения.

Во второй части работы подчеркивается, что, в то время как положительные суждения непосредственно отражают свое объективное содержание, существующее независимо от субъективной формы суждения, отрицательные суждения отражают объективную действительность не непосредственно, а через посредство положительного суждения. Однако положительные суждения не становятся между отрицательными суждениями и действительностью, а напротив играют роль «посредника» между отрицательными суждениями и их реальным содержанием.

DIE DIALEKTISCHE EINHEIT ZWISCHEN INDIVIDUELLEM UND GENERELLEM GESPIEGELT IN DEN VERNEINENDEN URTEILEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Nachdem der Verfasser darauf hingewiesen hat, dass auch die verneinenden Urteile eine wichtige Rolle im Erkentnis spielen, hebt er die spezifische Art hervor, in welcher die verneinenden Urteile die zwischen Individuellem und Generellem bestehende dialektische Einheit widerspiegeln. Während die bejahenden Urteile die zwischen Individuellem und Generellem bestehende konkrete, objektive, dialektische Einheit mittels der abstrakten Ausdrucksformen des Urteils (Subjekt und Prädikat) „unmittelbar" wiedergeben, spiegeln die verneinenden Urteile ein „entfernteres" Einheitsverhältnis zwischen Individuellem und Generellem ab, indem das verneinende Urteil die Widerspiegelung der zwischen Individuellem und Generellem bestehende objektive Einheit durch das Subjekt und die nächsthöhere Gattung des verneinten Prädikats erreicht. So spiegelt, z. B., das verneinende Daseinsurteil „Dieses Fferd ist nicht weiss", die zwischen dem Individuellen, d. h. dem Subjekt (dieses Pferd) und dem Generellen, d. h. der nächtshöheren Gattung des verneinten Prädikats (Farbe) bestehende dialektische Einheit wieder. Das verneinende Urteil liesse sich etwa folgendermassen darstellen: „Dieses Pferd hat irgendeine Farbe". Durch dieses Verfahren (Ersetzen des verneinten Prädikats des negativen Urteils durch seine nächsthöhere Gattung) erhalten wir jedoch ein bejahendes Urteil; der erkenntnis-theoretische Wert des auf diese Weise enthaltenen Urteils übersteigt den Auffasungswert des verneinenden Urteils. Im Falle, dass wir gleich zu Beginn von einem verneinenden Daseinsurteil ausgehen, erhalten wir durch das obenerwähnte Verfahren ein bejahendes Reflexionsurteil, welches eine tiefere Eigenschaft des durch das Urteilssubjekt abgespiegelten Objektes wiedergibt.

Im zweiten Teile der Abhandlung unterstreicht der Verfasser die Tatsache, dass während die bejahenden Urteile ihren, von der subjektiven Urteilsform unabhängig bestehenden objektiven Inhalt unmittelbar widerspiegeln, die verneinenden Urteile die objektive Wirklichkeit in indirekter Spiegelung, durch Vermittlung eines bejahenden Urteils wiedergeben. Die bejahenden Urteile schieben sich jedoch nicht zwischen die verneinenden Urteile und die Wirklichkeit ein, sondern spielen, im Gegenteil, die Rolle eines „Vermittlungswertes" zwischen den verneinenden Urteilen und ihrem objektiven Inhalt.

CERCETARI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 1—2, 1955

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

PE MARGINEA CULEGERII « TEXTE PRIVIND DEZVOLTAREA GÎNDIRII SOCIAL-POLITICE ÎN ROMÎNIA », vol. I

Apariţia în anul trecut în Editura Academiei R.P.R. 1954 a unei culegeri de texte privind dezvoltarea gîndirii filozofice şi social-politice în Romînia a venit să răspundă unei nevoi culturale de mult simţite.

Regimul democrat-popular din ţara noastră, înscriindu-şi printre alte sarcini de frunte şi pe aceea a creării unei culturi noi, socialiste, a sprijinit şi sprijină, în cadrul realizării acestei sarcini, munca de valorificare a moştenirii culturale progresiste, a acelor tradiţii de cultură care au servit în trecut poporului nostru în apriga luptă pentru libertate, lumină şi progres.

Un loc important în moştenirea acestor tradiţii de cultură îl ocupă ideile filozofice şi social-politice înainte, apărute şi dezvoltate în diferite epoci ale istoriei poporului nostru.

In trecut, sub regimul burghezo-moşieresc, gîndirea filozofică progresistă din ţara noastră, dacă nu era cu totul negată, era sau calomniată şi desconsiderată sub motivul lipsei de originalitate şi de caracter sistematic, sau pusă în umbră în raport cu gîndirea acelor ideologi care serveau interesele social-politice ale claselor stăpînitoare. Concepţiile filozofice şi social-politice progresiste şi materialiste erau ignorate sau denaturate prin interpretări idealiste sau şovine (de ex. Bălcescu), metafizice, după cum o cereau interesele de clasă.

O antologie filozofică privind istoria gîndirii în ţara noastră nu s-a tipărit în trecut la noi. S-au tradus şi tipărit în schimb numeroşi autori şi cărţi filozofice apusene, care puteau sprijini mai bine politica şi scopurile ideologice ale claselor stăpînitoare. Ideile gînditorilor progresişti din trecutul nostru nu puteau servi nici cosmopolitismul, nici interesele reacţionare ale regimului burghezo-moşieresc. De aceea nici nu erau valorificate.

Valorificarea culturală a acestor gînditori înaintaţi şi a ideilor lor este una din sarcinile principale ce revin astăzi Institutului de filozofie al Academiei R.P.R. Apariţia volumului I de texte filozofice şi social-politice romîneşti reprezintă un pas pe linia realizării acestei sarcini.

Prin noutatea şi conţinutul ei, crestomaţia apărută constituie, cu toate lipsurile inerente unui început, un eveniment cultural important în cadrul revoluţiei culturale ce se desfăşoară în ţara noastră.

Recenziile şi observaţiile critice apărute pînă acum în legătură cu crestomaţia în presa noastră („Lupta de clasă", „Contemporanul" etc.) precum şi dezbaterile care au avut loc în şedinţele ştiinţifice ale Institutului de filozofie din Bucureşti şi Cluj, au

relevat o serie de lipsuri de ordin ştiinţific şi tehnic de care suferă lucrarea, lipsuri care se cer îndreptate în viitor.

Discuţiile au stabilit de asemenea şi necesitatea trecerii la încercări de sinteză, la studii care să pregătească întocmirea unei istorii ştiinţifice a filozofiei în Romînia. Recenzia de faţă este o încercare modestă în această direcţie.

★

Volumul I al culegerii apărute reproduce, pe 400 pagini, fragmente alese din operelor unor scriitori, gînditori şi oameni de ştiinţă care au trăit între finele veacului al XV-lea şi finele veacului al XIX-lea, adică din plină orînduire feudală, pînă la consolidarea politică a orînduirii burghezo-moşiereşti. Fragmentele reproduse urmăresc să pună în lumină existenţa tradiţiilor înaintate, materialiste ale gîndirii filozofice din trecutul nostru, aceea ce era nou şi progresist pentru conştiinţa socială a unei perioade istorice, — deci şi în domeniul literaturii, dreptului, etc.

Ordinea cronologică a prezentării autorilor tinde să scoată în lumină continuitatea şi dezvoltarea istorică a gîndirii progresiste din ţara noastră, sensul acestei dezvoltări. Pornind de la modestele începuturi ale cronicarilor şi gînditorilor răzleţi din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, gîndirea progresistă din ţara noastră, ca expresie a năzuinţelor poporului muncitor ori a categoriilor sociale purtătoare de progres, s-a dezvoltat în necurmată luptă cu ideologia claselor învechite, reacţionare şi ostile progresului. Adeseori, lupta se ducea în chiar sînul concepţiei gînditorilor înaintaţi, care erau siliţi să pornească de la materialul ideologic existent, pentru afirmarea noului.

Vom încerca, în cele ce urmează, o privire sintetică asupra acestei dezvoltări a gîndirii progresiste din ţara noastră, desprinzînd momentele şi gînditorii mai reprezentativi, cuprinşi în volum.

Prima perioadă istorică pusă în lumină de crestomaţie se reflectă în textele cronicarilor moldoveni şi munteni din secolul al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, C. Cantacuzino Stolnicul şi alţii. Ideologia acestora cuprinde numeroase elemente şi idei înaintate, orientări şi atitudini noi, realiste, care depăşesc concepţiile vechi, religioase, întîlnite la cronicarii călugări anteriori.

Cu cronicarii acestei epoci istorice, gîndirea social-politică şi filozofică din Moldova şi Muntenia se dezbracă simţitor de haina religioasă a cronicilor mănăstireşti, cuprinzînd pe larg viaţa reală, concretul, practica. Aceasta se explică atît prin exemplul avansat al cronicilor străine, pe care le-au cunoscut cronicarii, cît mai ales prin faptul că majoritatea lor au fost dregători cu funcţii în stat, oameni amestecaţi în luptele şi frămîntările politice ale vremii.

Gîndirea cronicarilor păstrează totuşi, pe alocuri, idei şi reflexii religioase, nu însă atît pentru explicarea faptelor şi evenimentelor descrise, cît mai mult pentru a confirma dezvoltarea firească a acestora. Pe cînd călugărul cronicar dinainte zicea că ...„biruise dumnezeu limbile păgîne cu mîna robului său Ioan Ştefan Voevod..." etc., Grigore Ureche scrie, despre acelaşi eveniment, că „...a biruit Ştefan Vodă nu aşa cu vitejia, cum cu meşteşugul..." adică cu iscusinţa şi tactica luptelor, adăugînd apoi că şi „cu voia lui dumnezeu". Factorii materiali reali care stau la baza evenimentelor, împrejurările concrete în care se dezvoltă ele, sînt puse pe primul plan de cronicari în prezentarea istoriei.

Acesta e felul de a privi al poporului, care, legat de viaţa practică, afirmă ca adevăr ceea ce vede şi trăieşte în această viaţă, fără a porni de la teologie sau filozofie speculativă. Acest fel de a vedea îl găsim şi la cronicarii noştri. De aici, caracterul realist în gîndirea şi scrierile lor: „Vederea singură den toate — zice Miron

Costin — aşadză în adevăr gîndul nostru, şi ceea ce se vede cu ochii nu încape să hie îndoială în cunoştinţă". De aici, aprecierea lucrărilor documentate şi respingerea „basnelor" şi „scorniturilor"; de aici, preţuirea tradiţiilor bătrîneşti ca izvor de informaţie istorică; de aici, o serie de trăsături valoroase în operele cronicarilor, din punct de vedere documentar istoric, literar, lingvistic etc.

O idee importantă, ce se desprinde la cronicari, la Miron Costin mai ales, este şi aceea că omul, conducătorul politic, nu poate face mai mult decît îi permit împrejurările date şi numai atunci cînd îi permit acestea; că situaţiile istorice obiective nu se pot schimba „de ar hi cutare şi cutare", fiindcă „nu sînt vremile sub cîrma omuiui, ci bietul om sub vremi". De aceea, cronicarii combat cu înverşunare pe cei care pornesc „desfrînat" la acţiune, cu „nesocoteală şi nebunie", putînd „în loc de folosul ţării să-i aducă perire".

In concepţia cronicarilor, mişcarea şi schimbarea lucrurilor apar ca fapte naturale, de la sine înţelese. Toate îşi au „începătura", „adaosul" şi „scăderea" lor; sau, cum zice mai filozofic Stolnicul Cantacuzino: „...toate lucrurile cîte sînt în lume au şi aceste trei stepene după ce se fac, adecăte: urcare, stare şi pogorîre" şi „nici un lucru nu este carele să nu dea printr-acestea".

Cronicarii însă priveau realitatea cu ochiul naiv al filozofilor antici, ei nu puteau înţelege ştiinţific cauzele schimbării lumii.

Un merit deosebit în scrierile cronicarilor îl constituie folosirea limbii romîneşti, „limba veche şi înţeleaptă" a poporului, în care ei se străduiau să cuprindă toate înţelesurile noi, pe care le-au dobîndit prin şcoală şi cultură, contribuind astfel la formarea limbii noastre literare.

Din fragmentele reproduse în culegerea de texte, se vede că cronicarii aveau idei avansate despre studiul istoriei. Scriindu-şi letopiseţele din grija pentru viaţa şi soarta ţării, primejduită în existenţa ei, cronicarii înţeleg să dea o istorie, ale cărei adevăruri să servească de învăţătură contemporanilor şi urmaşilor. „Că letopiseţele nu sîntu numai să le citească omul, să ştie ce au fost în vremi trecute, ce mai mult să hie de învăţătură".

In privinţa metodei de cercetare şi expunere a faptelor, găsim la cronicari idei înaintate, ca de pildă, principiul istoric: „Toate lucrurile, dacă se încep a spune de la ceputul său, mai lesne se înţeleg". Istoria trebuie să se ocupe nu numai de „lucrurile ce-s mai însemnate cum sînt războaiele, schimbările", ci şi de „cele ce se lucrează în casa altuia cu de-amănuntul, adică lucrurile de casă", din lăuntrul ţării. De asemenea, istoria patriei trebuie cercetată în legătură cu istoria popoarelor vecine, care au influenţat evenimentele proprii şi dezvoltarea istorică a ţării.

Din textele reproduse în culegere, se poate vedea patriotismul sincer de care e pătruns scrisul cronicarilor, interesul lor pentru viaţa şi soarta ţării, pentru libertatea şi propăşirea ei. Inseşi cronicile sînt scrise din dragostea de ţară, din dorinţa de a lumina pe contemporani asupra trecutului şi a-i îndemna la luptă.

Ura împotriva jugului otoman, care apăsa tot mai greu popoarele din sud-estul Europei, este afirmată mereu la cronicari: „...că supt mîna lor şi supt jugul lor sîntem şerbi" — înseamnă despre turci Ureche; iar Stolnicul Cantacuzino priveşte cu simpatie lupta poporului grec, aflat „...în supunere şi robie supt păgînescul şi tirănescul jug al turcilor". Vorbind de alianţa antiotomană a lui Cantemir cu Petru cel Mare, Neculce arată bucuria şi nădejdea moldovenilor că vor scăpa „de supt giugul robiei turcilor".

Dragostea pentru bogăţiile şi frumuseţile ţării, indignarea împotriva arbitrariului, tiraniei şi lăcomiei unor domni, dorinţa de a scoate poporul din „întunericul neştiinţei", compătimirea pentru soarta grea a celor de jos, sînt tot atîtea dovezi şi semne de

patriotism adevărat, pe care îl găsim la cronicari, deşi, ca boieri, ei apără interesele clasei boiereşti.

Frămîntările şi decăderea politică a ţărilor romîne din veacul al XVII-lea, nesiguranţa statelor noastre, tipăriturile în limba romînească, contactul cu limba şi cultura latină au dus la ivirea şi dezvoltarea în scris a ideii unităţii şi originii comune a poporului nostru, locuitor în cele trei ţări: Moldova, Ţara Romînească şi Ardealul.

Ideea are o mare importanţă cultural-istorică, mai ales prin rolul ei ulterior, în dezvoltarea culturii şi conştiinţei naţionale a poporului nostru. Amintirea trecutului glorios al ţării şi a originii îndepărtate a romînilor, avea rostul să deştepte în popor energia de luptă şi dorinţa de ridicare la cultură din „întunericul neştiinţei şi barbariei".

Atitudinea de preţuire deosebită a culturii, dorinţa de a ridica ţara la lumina învăţăturii şi a cărţilor constituie o altă latură pozitivă, pe care o întîlnim la cronicari. „Altă nu osăbeşte pe om de dobitoace şi de hiare aşia ca cunoştinţa" — scrie Miron Costin. „Ştiinţa dar şi sufleteşte este de folosul omului şi trupeşte de treabă şi de mare folos". Vorbind de împrejurările vitrege pentru dezvoltarea culturii la noi, cronicarul doreşte urmaşilor „...cîndva şi mai slobode vacuri între care pe lîngă alte trebi să aibi vreme şi cu cetitul cărţilor a face iscusită zăbavă...".

Gîndirea filozofică şi social-politică a cronicarilor şi-a avut, se înţelege, limitele sale istorice şi de clasă, care i-au împiedicat uneori să prezinte obiectiv faptele sociale şi politice ale trecutului nostru. Astfel sînt unele explicări morale şi religioase ale evenimentelor, atitudinea negativă faţă de statul centralizat, concepţia teocratică asupra monarhiei, etc. Aceste limitări ideologice ale cronicarilor constituie tributul pe care ei l-au plătit ideologiei feudale dominante.

Culegerea de texte filozofice din Romînia cuprinde şi fragmente din operele gînditorilor progresişti maghiari, care au trăit şi lucrat în Transilvania, în diferite epoci istorice. Primul pe care îl prezintă culegerea este Ion Csere din Apácza (1625—1659).

Ca şi Ureche şi Miron Costin, cu care era contemporan, Ion Csere din Apácza şi-a scris operele din dragostea pentru patrie, din dorinţa de a sluji la propăşirea ei. Făcîndu-şi studiile în Olanda, sub influenţa filozofică a lui Descartes, Ion Csere îşi formează o concepţie înaintată despre lume, cu importante elemente materialiste.

El afirmă că lumea şi „lucrurile corporale din natură există într-adevăr" în mod obiectiv, că ele sînt izvorul şi dovada cunoştinţelor noastre, deoarece ne apar clare şi distincte; că în natură domneşte cauzalitatea, legăturile cauzale, pe care le putem cunoaşte şi folosi în viaţa practică. El susţine ca şi Descartes că „Mişcarea se găseşte în orice lucru corporal".

Ion Csere combate sterilitatea şi dogmatismul scolastic în predarea logicii, gramaticii şi retoricii şi cere ca învăţarea acestora să fie legată de viaţa concretă, să fie subordonată fizicii şi matematicii, care sînt ştiinţele principale. In condiţiile feudale în care a trăit, Ion Csere din Apácza apare ca un gînditor înaintat, cu o serioasă orientare materialistă şi antiscolastică.

★

Culegerea de texte reproduce o serie de fragmente din variata operă a lui Dimitrie Cantemir, învăţatul romîn cu renume european de la începutul secolului al XVIII-lea.

Dimitrie Cantemir (1673—1723), cu un mai vast orizont cultural şi teoretic decît al cronicarilor, reia şi dezvoltă istoriografia lor, o completează cu o geografie a Moldovei *(Descriptio Moldaviae)* şi scrie opere în diverse domenii: ştiinţifice, literare, filozofice.

Ca om politic și gînditor, Cantemir se așează pe aceeași poziție patriotică a cronicarilor, de ură împotriva jugului otoman. Ca domn al Moldovei, Cantemir încheie alianța antiotomană cu Rusia lui Petru cel Mare (1711), în care vedea singura forță capabilă să înfrîngă puterea turcească și să elibereze Moldova.

Istoricii burghezi ai filozofiei romînești au considerat gîndirea filozofică a lui Cantemir numai sub aspectul său idealist, care, desigur, e prezent în opera lui Cantemir, în deosebi în lucrările filozofice („Metafizica", „Divanul Înțeleptului cu lumea"). Caracteristic și important însă pentru gîndirea lui Cantemir nu sînt atît soluțiile teologico-morale din lucrările sale filozofice — soluții care au totuși un caracter original, avansat față de teologia vremii — cît principiile și metoda cu care el tratează fenomenele realității în lucrările sale cu caracter științific (istorie, geografie, politică etc.). Aici se vede noul în gîndirea lui Cantemir, aici se vede că el recunoaște obiectivitatea și caracterul nestrămutat al legilor naturii, pe baza cărora și în conformitate cu care se produc faptele și fenomenele. Combătînd în „Hronicul" său „basnele" și afirmațiile istorice neîntemeiate, care contraziceau logica firească a faptelor, Cantemir exclamă: „O! cît de grozav stă menciuna în scaunul adevărului!"

Problema cunoașterii este de asemenea pozitiv rezolvată de Cantemir. Cunoștințele temeinice și adevărate ni le dă experiența și cunoașterea lucrurilor — sau, cum zice el: „...Știința lucrurilor este lumina minții".

Respingînd finalismul teologic din domeniul naturii, Cantemir afirmă ideea materialistă că „Este firea în lucruri care le face a fi ce sînt și a lucra ce au poruncă a lucra"; în natură domnește o ordine veșnică, cu legi nestrămutate, pe care nu le poate modifica decît numai „grația divină". Această „grație divină" este concesia făcută de gînditor concepțiilor dominante, religioase.

In „Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman" — lucrare istorică vestită a lui Cantemir — se urmărește ideea filozofică exprimată în alt studiu („Despre natura monarhiilor") că „...orice guvernare trebuie să aibă un hotar..." că „...tot ce se dezvoltă și formează obiecte particulare concrete... trebuie să apară și să dispară, să se modifice și să se reîntruchipeze... să aibă un sfîrșit oarecare". Ideea aceasta a dezvoltării istorice în cerc, deși limitată metafizic, constituie un progres însemnat pentru gîndirea filozofico-socială a vremii.

In „Istoria ieroglifică" — lucrare cu caracter literar filozofic — Cantemir prezintă critic aspecte din viața și moravurile boierimii feudale romînești, contemporane lui, pe care o înfățișează alegoric, sub chipuri de animale răufăcătoare, lacome și nesățioase.

Atitudinea politică patriotică, poziția critică și înaintată în gîndire, numeroasele idei materialiste, larga sa cultură și erudiție, fac din Cantemir o figură filozofică importantă, care merită un studiu special.

★

Sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, este ilustrat în crestomație prin gîndirea iluminiștilor romîni: S. Micu Klain, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Gheorghe Lazăr, Gheorghe Asachi și alții. Această epocă se caracterizează prin dezvoltarea în sînul societății feudale a relațiilor economice capitaliste, purtătoare ale unei ideologii înaintate, antifeudale. De asemenea mișcările țărănești împotriva iobăgiei și asupririi naționale caracterizează această epocă. Sub ideea „romanității" noastre și a luminării poporului, iluminiștii romîni au promovat un sprit înaintat și au deșteptat conștiința națională a poporului, afirmînd cerințele antifeudale ale țărănimii și ale burgheziei progresiste. Gîndirea în această perioadă capătă orientare practică, aplicativă, către „științe și măiestrii". Lupta filozofică se duce împotriva sterilității culturale, împotriva superstițiilor, a credințelor deșarte, a concepției amestecului divinității în natură, — caractere specifice ideologiei vechi feudale.

Intre iluminiştii romîni un loc de frunte îl ocupă reprezentanţii scoalei ardelene: S. Micu Klain, Gheorghe Şincai şi Petru Maior. Ideile social-politice dezvoltate de fruntaşii şcoalei ardelene trebuie apreciate, nu după caracterul pe care l-au dat acestor idei urmaşii reacţionari ai şcoalei — naţionaliştii şovini, ci după însemnătatea şi rolul istoric obiectiv pe care l-au avut aceste idei în condiţiile date ale epocii.

Afirmarea ideii latinităţii poporului romîn prin limbă şi origine, idee apărută la cronicari şi dezvoltată de Cantemir, a avut la reprezentanţii şcoalei ardelene, cu toate exagerările lor, un caracter progresist. In Ardeal, afirmarea „romanităţii" romînilor era contrapusă „numirilor odioase şi pline de ocară" (*Supplex lib Val.*) cu care stăpînitorii feudali maghiari tratau poporul romîn. „Romînii — ziceau feudalii — sînt fiare sălbatice cărora nu se cade să li se dea nici un drept social. Ei nu sînt deopotrivă la fire cu oamenii. Este dar o nesocotinţă primejdioasă a-i îndreptăţi deopotrivă cu celelalte naţiuni".

Acestei atitudini şovine a nobilimii domnitoare din Ardeal, iluminiştii îi opuneau o concepţie înaintată despre naţiune: „...toate naţiunile — scria Petru Maior — se cuprind în Marea Naţie a Neamului Omenesc", şi „a pune piedecă ori culturii sale, ori luminării altei naţii, lămurit arată că se află încă şi acum în vechea barbarie şi greu păcătuieşte împotriva naturii, mamei tuturor, care porunceşte a se îndeplini înţelegerea şi voinţa fieştecărui om".

De asemenea, în privinţa limbii, fruntaşii şcoalei ardelene, deşi au proclamat principiul greşit al etimologismului, n-au mers totuşi pînă la aberaţiile puriste şi latinizante ale urmaşilor şcoalei. Dovadă sînt chiar scrierile lor romîneşti, în care latiniştii vorbeau „mumeasca limbă romînească", despre care însuşi Maior spunea că nu ştie dacă se poate „...mai pre larg şi mai frumos cuvînta în însăşi limba latină cea îndreptată".

Critica robiei feudale, în care gemeau iobagii romîni şi unguri din Ardeal, revine stăruitor în paginile lui Şincai. In „Cronica" sa, el descrie şi deplînge soarta „...bieţilor romîni din Ardeal, cari şi acum gem sub jugul greu al domnilor pămînteşti (măcar că s-au stricat iobăgia)". Autorul „Cronicii" se referă la abolirea formală a iobăgiei din 1785, după răscoala condusă de Horia.

Politica şi lăcomia papalităţii, tendinţele catolicismului, „vicleniile Romei", sînt cu îndrăzneală biciuite în scrierile acestora. Maior satirizează în „Procanon" credinţa naivă în infailibilitatea papei, numind-o „superstiţie şi cimilitură băbească". Iar Gheorghe Şincai, prevenindu-şi poporul asupra intenţiilor duşmanilor, care, „cu frumoase pretexturi, mai ales ale legii creştineşti", urmăreau a-l robi, scrie: „Vezi, socoteşte şi judecă, ce vreu Arhierii aceştia? să te înveţe să-ţi prindă partea pe lumea aceasta, au să te ducă la ceruri? Nu crede, o Romîne! pentru că numai punga ta o voiesc, ca să-şi împle pungile lor, şi tu să rămîi rob".

Reprezentanţii şcoalei ardelene, deşi s-au ocupat mai mult de istorie şi filologie, n-au rămas străini de ştiinţele pozitive şi filozofia înaintată a veacului lor. In cîteva lucrări didactice, compuse ori traduse pentru şcolari, se vădeşte spiritul materialist înaintat al epocii. Fragmentele reproduse în culegere, unele inedite, ilustrează acest lucru.

Cunoaşterea naturii şi a fenomenelor ei ne luminează mintea şi ne foloseşte practic. In lucrarea „Invăţătura metafizică", S. Micu-Klain prezintă un tablou materialist mecanicist al lumii: diversitatea corpurilor „împreună stătătoare", mişcarea tuturor lucrurilor „unele după altele", schimbarea, sau „mutarea" lor, legătura cauzală şi interdependenţa lucrurilor. Descoperirea cauzelor fenomenelor se face numai pe baza cunoaşterii lucrurilor, care „iaste temeiul cunoştinţei cei filozoficeşti, că cum vei cunoaşte pricinile lucrurilor, de nu vei cunoaşte mai întîi lucrurile" (Logica, 7).

Şincai foloseşte „Învăţătura firească sau fizica" pentru „surparea superstiţiei norodului", pentru a-l ridica din întuneric. Natura este concepută de el ca un tot al corpurilor cîte se află în lume, care corpuri „au proprietăţile, puterile şi lucrările lor", au cauzele lor fireşti, iar toate cîte se întîmplă — spune Şincai — „se fac după legile ce dumnezeu le-au dat naturii dintru început". Divinitatea nu mai intervine, deci, în desfăşurarea naturii.

Mişcarea este proprie tuturor lucrurilor din lume, de la mari pînă la mici. „Fără mişcare — zice Şincai — toată lumea ar fi numai un haos, în care nici ar fi viaţă, nici putere, nici depliniri, nici frumuseţi".

Aspectele diverse ale luptei fruntaşilor şcoalei ardelene pentru afirmarea drepturilor poporului romîn, pentru luminarea şi ridicarea lui din întuneric şi robie, ar merita o cercetare specială, cu atît mai mult, cu cît opera lor a avut o soartă din cele mai vitrege în cultura noastră, iar ideile lor filozofice au fost în trecut ignorate sau subapreciate.

Gheorghe Lazăr a venit în Ţara Romînească din Transilvania, unde stăpînirea nu-l mai putea suferi din cauza atitudinii şi concepţiei sale înaintate. In Bucureşti, Lazăr întîmpină însă aceleaşi condiţii şi interese sociale potrivnice pentru realizarea scopurilor sale înaintate. In lupta sa neobosită pentru întemeierea învăţămîntului romînesc, într-o societate în care tirania fanariotă şi slugărnicia boierilor impuneau vorbirea unei limbi străine poporului, Lazăr a avut de susţinut cu energie convingerea „...că şi în limba noastră cea săracă putem a ne înălţa la cele mai mari învăţături...", fiindcă „şi noi sîntem născuţi ca celelalte neamuri" luminate. In condiţiile unui învăţămînt restrîns, privilegiat, steril şi fără rezultate practice pentru viaţă, Lazăr concepe o educaţie largă şi temeinică a tineretului, care să fie instruit „...cu adevărate ştiinţe, prin care i se vor lumina puterile lui cele sufleteşti ca să capete temeiurile înţelepciunii...".

Incă de atunci, Lazăr a criticat cosmopolitismul „...domnişorilor cei tineri" care învăţînd în străinătate, „aduc acasă obiceiuri dinafară, mode de îmbrăcăminte, umblătură strîmbă, vorbitură multă şi fără socoteală".

La baza concepţiei sociale a lui Gheorghe Lazăr, stă ideea despre „înălţimea" şi „dignitatea naturii omeneşti" — idee caracteristică iluminiştilor secolului al XVIII-lea. Ştiinţa este o manifestare a acestei naturi înalte a omului, spre a cărei împlinire toţi au dreptul şi datoria a ţinti. Omul trebuie să se lumineze ca să nu rămîie asemeni dobitoacelor; căci „Singură ştiinţa face ca să fim deschiliniţi de dobitoace; omul lipsit de toată ştiinţa, numai prin forma dinafară se deschilineşte de dobitoace". Omul trebuie să trăiască conform naturii sale înalte; prin urmare, cei ce trăiesc în întuneric trebuie ridicaţi la lumină, cei ce împiedică luminarea trebuie combătuţi ca duşmani ai omului.

Acestor duşmani ai luminării poporului se adresează, în 1822, cuvintele de foc ale lui Lazăr: „...rădica-se-vor stavilele prostiei cei prin voi pironite şi cei ce lăcuiesc acum întru întuneric vor vedea lumină, cursa vicleşugurilor voastre întoace-se-va- picioarelor voastre, precum lanţul robiţilor, robie va fi grumazilor voştri!".

Concepţia socială a lui Lazăr, exprimînd dorinţa şi nevoia luminării şi ridicării poporului din robie şi întuneric, exprima în acelaşi timp nevoile şi tendinţele progresiste — pînă la 1848 — ale noii clase sociale ce se ridica, burghezia romînească. Lupta lui pentru dezvoltarea învăţămîntului şi culturii naţionale este strîns legată de lupta pentru libertatea naţională şi socială — condiţie indispensabilă răspîndirii adevăratei culturi.

Ca și Gheorghe Lazăr în Muntenia, Gheorghe Asachi duce aceeași luptă în Moldova, promovînd învățămîntul în limba națională și înființînd instituții de cultură. Și în Moldova, „noblețea învestită în costum turco-grecesc, nu vorbea decît o limbă greacă mixto-barbară", disprețuind limba românească și posibilitățile ei culturale. Ca și Gheorghe Lazăr, Asachi orientează practic învățămîntul, răspunzînd nevoilor economice și sociale ale țării și ale noii clase ce se ridica.

Prețuirea deosebită a științei și culturii, progresul pașnic și neîntrerupt al societății, caracterizează vederile și atitudinea lui Asachi. „Pacea favorizează dizvălirea ideilor, spune el. Pretutindenea mintea tinteşte de a îndeplini științele mecanice și chemice. Pretutindenea în școalele tecnice se înformează talenturi nouă pe o cale nemărginită". Puterea transformatoare a științei deschide societății perspective luminoase: „Vuietul și sunetul fabricilor de astăzi — scria Asachi — va înceta pe viitorime, electricitatea va orîndui toată lucrarea ca o albină, ce cu mic sunet face toată operația sa de a aduce miere". Concepția despre dezvoltarea pașnică a culturii și societății, l-a făcut însă pe Asachi să nu înțeleagă revoluția de la 1848 și să se situieze alături de boierii retrograzi, ostili revoluției.

Un alt reprezentant de seamă al gîndirii filozofice maghiare din Transilvania, contemporan cu Șincai și Maior, este Gheorghe Bessenyei (1747—1811).

Gîndirea filozofică și socială a lui Bessenyei se remarcă prin caracterul ei înaintat, ferm materialist și antifeudal. Astfel, el susține materialitatea lumii, veșnicia materiei și mișcării, opunîndu-le concepției teologice: „Omul care susține veșnicia materiei — scrie Bessenyei — se numește materialist. El se leapădă de dumnezeu". „Orice lucru în lumea aceasta este format din aceeași materie: se naște, trăiește și moare, adică îmbracă diferite forme". „Natura în sine e un corp și o permanentă mișcare, în care nu există moarte, ci numai amestec, diviziune și forme mereu noi". Bessenyei afirmă și existența luptei contrariilor în natură: „In mic ca și în mare — spune el — natura constă în contradicții ce luptă".

Conștiința este, după Bessenyei, „un lucru imaterial produs de materie", iar „știința și gîndurile" noastre provin din simțuri, se întemeiază pe ele. Bessenyei nu este însă un senzualist mărginit. El recunoaște rolul rațiunii în procesul cunoașterii.

Concepția socială a lui Bessenyei apare foarte înaintată pentru vremea sa. Trăind în condițiile luptei antifeudale a țărănimii și burgheziei progresiste, el a formulat clar antagonismul de clasă din sînul aceleiași națiuni. „Orice națiune e aproape de două feluri, spune Bessenyei; alta e sărăcimea satelor și alta nobilimea și domnii". „Nenumărata mulțime a înfometaților nu va tolera pe veci nici bogăția imensă a celor puțini, nici propria ei mizerie".

Ideea victoriei noului în societate, combaterea religiei și a reprezentanților ei, semănători de obscurantism, sînt alte elemente valoroase din concepția lui Bessenyei.

In volumul de texte filozofice sînt cuprinse și cîteva fragmente din documentele provenind de la conducătorii celor două răscoale populare, care au avut loc în Transilvania la 1784 și în Țara Românească la 1821.

Sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea marchează decăderea orînduirii feudale și începutul formării relațiilor capitaliste în Țările Române. Lupta țărănimii iobage din acest timp împotriva exploatării și asupririi feudale capătă forme tot mai hotărîte, punînd problema desființării iobăgiei însăși. Asuprirea feudală la noi era întărită încă prin jugul politic național, otomano-fanariot în Țara Românească și Moldova și cel habsburgic în Transilvania.

Determinați de aceste condiții grele și, într-o măsură, de spiritul înaintat al vremii, ai cărui reprezentanți erau Șincai, Maior și alții, s-au ridicat țăranii români

din Ardeal sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan, iar în Oltenia sub Tudor Vladimirescu, cerînd o nouă „rînduială" socială.

Documentele directe ale răsculaţilor sînt o expresie vie a revendicărilor şi năzuinţelor sociale ale ţărănimii din acest timp, revendicări concepute într-o formă hotărît revoluţionară.

Ultimatul adresat de ţăranii iobagi din Ardeal, nobilimii feudale la 11 noiembrie 1784, cere categoric: „Nobilime să nu mai fie...", „pămînturile nobiliare să se împărţească între poporul de rînd", nobilii urmînd să trăiască din slujbe şi prin muncă şi „încă să plătească dări ca şi poporul de rînd". Aceste cuvinte arată că soarta iobăgiei era scrisă de acum, chiar dacă în fapt ea va urma să dureze. Ideea îşi făcuse loc în conştiinţa poporului „Horia, scrie Bălcescu, luă securea în mînă şi... scrise cu dînsa drepturile naţiei romîne şi programa politică şi socială a revoluţiilor ei viitoare".

În Ţara Romînească, Tudor Vladimirescu dă glas voinţei şi conştiinţei poporului, inaugurînd mişcarea de eliberare socială şi naţională ce va culmina în revoluţia de la 1848. Tudor considera ca strict necesară întemeierea guvernului ţării pe o constituţie democratică. Ideea claselor sociale antagoniste apare limpede în concepţia lui Tudor: „Patria se cheamă norodul iar nu tagma jefuitorilor" — zice Tudor boierilor. De asemenea, legătura dintre erou şi mase e just înţeleasă de Tudor, căci deşi pregătise şi organizase răscoale, el totuşi va arăta că „...eu alta nu sînt decît numai un om luat de către tot norodul ţării... ca să le fiu chivernisitor în treaba cererii dreptăţii".

Autorii crestomaţiei ar fi trebuit să cerceteze şi să publice cît mai multe documente istorice privind lupta şi conştiinţa socială a poporului nostru în această perioadă de frămîntări antifeudale.

★

Condiţiile dezvoltării economice şi social-politice a Ţărilor Romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea au făcut inevitabilă revoluţia de la 1848 în aceste ţări. Interesele antifeudale ale ţărănimii şi ale burgheziei progresiste, determinate de noile condiţii de dezvoltare istorică, şi-au găsit expresia în ideologia revoluţionară propagată de o serie de militanţi intelectuali în frunte cu Bălcescu, Ion Ionescu de la Brad, Eftimie Murgu, Cezar Bolliac, M. Kogîlniceanu şi alţii.

Ideea progresului social-istoric, a libertăţii sociale, a libertăţii şi dreptului muncii pentru iobagi, de asemenea ideea libertăţii şi unităţii naţionale sînt fibrele principale ale acestei ideologii noi, făţiş îndreptată împotriva ideologiei feudale.

Cel mai strălucit reprezentant al ideologiei revoluţionare de la 1848 a fost Nicolae Bălcescu. Figura marelui patriot revoluţionar domină întreaga epocă prin înălţimea atitudinii şi concepţiei sale. Consecvenţa şi abnegaţia cu care şi-a slujit poporul şi revoluţia, alături de alţi tovarăşi de luptă, pun într-o lumină şi mai vie lipsa de consecvenţă, lipsa de patriotism şi caracterul mărginit al ideologiei liberalilor burghezi de la 1848.

Scrierile patriotului revoluţionar Bălcescu, deşi puţine la număr, cuprind o bogăţie nemăsurată de idei sociale înaintate, de gîndire filozofică şi ştiinţifică.

Bălcescu n-a dat răspunsuri la problemele de bază ale filozofiei, sub forma cunoscută a raportului dintre conştiinţă şi existenţă. El şi-a pus însă problema raportului dintre om — ca fiinţă liberă şi raţională — şi natură — ca imperiu al forţelor brute, oarbe. Sub acest raport, deşi pornind de la teza idealistă a „identităţii esenţei naturii spirituale a omului cu esenţa naturii divine", teză prin care îşi explica libertatea omului, Bălcescu afirmă că omul poate şi trebuie să supună prin ştiinţă natura

şi forţele oarbe ale materiei, dezvoltînd nemărginit civilizaţia omenească. Ştiinţa sigură — scrie el — „...e destinată de viitor a revoluţiona religia, morala, politica, societatea întreagă; numai prin civilizaţie îşi poate ştiinţa realiza acţiunea sa în timp şi spaţiu, marcînd şi determinînd evoluţiile istorice".

Prin întreaga istorie trece firul necesităţii naturale, realizînd progresul. „Este mare acea lege a naturii care duce neamul omenesc către progres". Omul însă este liber a o înţelege şi a lucra conform ei. Înţelegînd-o, el se luminează: „Învăţaţi dar naţiile a cunoaşte adevărul", necesitatea progresului.

Bălcescu dă însă o interpretare idealistă acestei necesităţi, crezînd-o „providenţă", „voia lui dumnezeu".

In legătură cu societatea, două idei generale se desprind din concepţia filozofică a lui Bălcescu: 1) ideea progresului ca lege fundamentală a societăţii, proprie întregii omeniri şi fiecărei naţii în parte; 2) ideea claselor şi grupurilor sociale constituite pe baza organizării proprietăţii şi a statului.

Bălcescu nu aplică însă dogmatic aceste idei în istoria noastră, ci caută să le desprindă din însăşi realitatea ei. Respectul adevărului istoric era mult mai puternic la Bălcescu decît tendinţa spre sistem, ori nevoia de a găsi argumente istorice în favoarea revoluţiei. (Istoricii burghezi însă tocmai de acest păcat îl învinuiau, ca să poată respinge principiile lui, izvorîte dintr-un adînc patriotism). „Inimă foarte caldă şi minte foarte rece — scria Eminescu — se cer de la un patriot, chemat să îndrepteze poporul său, şi fanatismul iubirii patriei, cel mai aprig fanatism nu opreşte de fel, ca creierul să rămîie rece şi să-şi îndrepteze activitatea cu siguranţă, să nimicească adevărata cauză a răului şi să o stîrpească cu o statornicie de fier". Aceste cuvinte se aplică de minune la gîndirea şi activitatea lui Bălcescu. Terminînd de scris vestita „Question économique...", Bălcescu mărturiseşte lui Ghica: „Gîndesc... că am dat lovituri de bardă Regulamentului şi boierilor".

In concepţia filozofică a lui Bălcescu, atunci cînd organizarea societăţii şi a proprietăţii împiedică realizarea legii progresului, are loc revoluţia socială, care creează o nouă formă de organizare, superioară. Legea progresului realizîndu-se în fiecare naţie în parte, urmează că „...organizaţia ce dinăuntru a societăţii singură ne poate explica evoluţiile istorice". De aici, concepţia înaintată a lui Bălcescu despre istorie ca o luptă continuă pentru realizarea legii progresului împotriva frînelor care se opun progresului. „Fiecare epocă şi fiecare generaţie îşi are datoriile sale; misiunea de-a le îndeplini".

Bălcescu aplică aceste idei generale la istoria romînilor şi în special la perioada revoluţiei de la 1848, dînd prima interpretare sistematică a istoriei noastre.

In ce priveşte concepţia şi atitudinea lui Bălcescu faţă de revoluţia de la 1848 din Ţările Romîne, faptele au dovedit că el a avut poziţia cea mai justă, înţelegînd ştiinţific problema revoluţiei, pe baza caracterului concret, specific, ce l-a luat revoluţia la noi. El dă o rezolvare dialectică sarcinilor fundamentale puse de revoluţie. Nu e vorba numai de „libertatea socială" la el, e vorba şi de „libertatea naţională", e vorba şi de „libertatea lumii", toate împletindu-se şi condiţionîndu-se reciproc. La fel, nu e vorba numai de „revoluţie socială", ci şi de „revoluţie naţională", şi de „revoluţia generală" împotriva „împăraţilor, domnilor şi boierilor pămîntului, care nu dau decît numai ceea ce le smulg popoarele". „Aliaţii naturali" ai revoluţiei generale sînt popoarele asuprite, ele dar trebuie să se unească într-un front comun pentru a se elibera.

Experienţa revoluţiei din 1848 i-a arătat lui Bălcescu importanţa pregătirii revoluţiei şi a cuceririi puterii de stat, a înarmării poporului şi a poziţiei intransigente faţă de duşman; i-a arătat importanţa şi rolul ideilor revoluţionare, cu care conducătorii

trebuie să înarmeze masele. Bălcescu scrie: „Misiunea unui guvern revoluționar e foarte simplă: să propovăduiască și să înarmeze revoluția... să toarne în sufletul poporului convingeri revoluționare și apoi să-i pună arma în mînă și să spună: acum cînd ai o credință, fii gata să mori pentru ea". „Revoluția nu trebuie să stea la tocmeală cu dușmanii săi; ea trebuie, ori să învingă, ori să fie învinsă de ei". Dîndu-și seama de rolul hotărîtor pe care trebuia să-l joace armata — „avantgarda poporului" — în revoluția socială și națională, Bălcescu condamnă atitudinea „școalei romantice care disprețuiește puterea materială a unui stat și ne vorbește numai de puterea morală, puterea dreptului".

Experiența anilor 1848—1849 i-a arătat lui Bălcescu că nu toți participanții la revoluție au luptat pentru victoria ei și mai ales pentru victoria deplină a ei, cum o cerea legea Dreptății și Frăției. De aceea, în 1851, el s-a arătat tot mai dezgustat de atîți „revoluționari-reacționari" și „reacționari-revoluționari", cum foarte sugestiv îi denumește el, care își drapau îngustimea intereselor cu vorbe mari despre revoluție, patrie și naționalitate.

Studiile închinate gîndirii filozofice și social-politice a lui Bălcescu au arătat că el se situiază în fruntea celor mai înaintați gînditori pe care i-a dat poporul nostru pînă la jumătatea secolului trecut.

Alături de Bălcescu, crestomația valorifică și alte figuri reprezentative ale gîndirii înaintate de la jumătatea secolului trecut, scriitori, publiciști și cărturari care, înțelegînd spiritul vremii și dezvoltîndu-se cauzei progresului, au luptat cu condeiul și cu fapta pentru triumful ei.

Lupta pentru desființarea iobăgiei și a legiuirilor feudale, pentru înzestrarea cu pămînt a țăranilor, pentru unirea și independența Țărilor Romîne, lupta împotriva cosmopolitismului și pentru crearea unei culturi naționale adevărate, izvorîtă din popor și destinată lui, cum și lupta pentru dezvoltarea învățămîntului general, și-au găsit vrednici reprezentanți în contemporanii și urmașii lui Bălcescu: M. Kogîlniceanu, Cezar Bolliac, Ion Ionescu de la Brad, Eftimie Murgu, Gheorghe Barițiu, Iosif Marlin, Ion Ghica, ș. a.

Textele reproduse în crestomație din operele acestora dezvăluie poziția lor înaintată în problemele practice sau teoretice ridicate de nevoile epocii, fie că era vorba de revoluție (Murgu, Marlin), de problema națională (Barit), de probleme științifice și culturale (M. Kogîlniceanu, Bolliac, Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica ș. a.).

Din punct de vedere filozofic, mulți dintre reprezentanții ideologiei progresiste de la 1848, inclusiv Bălcescu, păstrează încă în concepția lor ideea religioasă a „providenței divine", care ar dirija mersul societății omenești. Idealismul acestor gînditori progresiști nu este însă reacționar, el izvorînd numai din înțelegerea greșită, idealistă a necesității istorice, a adevăratelor cauze care împing societatea înainte: forțele de producție.

De asemenea în ce privește fenomenele sociale, limitele ideologiei burgheze se fac adesea simțite la unii din acești gînditori mai strîns legați de interesele politice și economice ale orînduirii burgheze.

In a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu închegarea orînduirii burghezo-moșierești și cu dezvoltarea capitalistă a țării noastre, lupta filozofică dintre materialism și idealism se desfășoară tot mai ascuțit.

In ciuda idealismului militant, care își găsea acum o puternică bază în interesele reacționare ale claselor stăpînitoare — moșierimea și burghezia, — spiritul materialist se afirmă cu hotărîre. Purtătorii acestui spirit sînt gînditorii materialiști și reprezen-

tanții gîndirii științifice, savanți, cercetători, profesori, care, consacrați muncii științifice, au servit cu sinceritate cauza progresului și a culturii noastre naționale. Între acești gînditori și oameni de știință înaintați se numără: Paul Vasici, Iuliu Baraș, Francisc Mentovici, B. P. Hașdeu, Grigore Ștefănescu, C. Davilla, Grigore Cobîlcescu, Em. Bacaloglu, Șt. C. Michăilescu, filozoful V. Conta, Victor Babeș ș. a.

Meritul cultural și istoric al acestora apare și mai pregnant, dacă avem în vedere condițiile neprielnice în care au trăit și și-au dus munca științifică, condiții denunțate mereu de către Eminescu și Caragiale în articolele lor, în care biciuiau politicianismul burghez. „Astfel școala romînă — scrie Caragiale în «1907 din primăvară pînă în toamnă» — în loc de a fi un mijloc de educațiune și cultură a poporului, devine un canal de scurgere al poftelor de întîietate între cetățeni, de ieftină parvenire, de sporire de drepturi și de privilegii..." etc. La fel, marele savant romîn Victor Babeș, acuză adeseori lipsa de interes și de sprijin din partea statului burghezo-moșieresc pentru acțiunile de îngrijire și ridicare a sănătății poporului.

Slujind interesele poporului muncitor și ale culturii naționale, oamenii de știință din a doua jumătate a secolului trecut au continuat și dezvoltat munca științifică și culturală, începută încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea de o seamă de înaintași în știință ca: Gheorghe Asachi, C. Caracaș, Iacob Cihac, Dr. C. Vîrnav, Th. Stamati ș. a., din a căror opere crestomația reproduce cîteva fragmente ilustrative.

Din textele publicate în volumul I al crestomației privind gîndirea științifică în a doua jumătate a secolului trecut se pot sezisa clar principiile, metoda, nivelul teoretic superior de la care se pun acum problemele de știință, spiritul materialist și pronunțat dialectic în judecățile oamenilor de știință. Sincer dedicați științei și descoperirii adevărului, ei nu puteau să nu privească realitatea așa cum este și să nu caute a o cunoaște ca atare. Pornind de la experiență și observația științifică, ei s-au ridicat treptat la vederi generale și la principii materialiste, pe care apoi le foloseau drept călăuză în cercetare. Prin cuceririle practice și teoretice făcute în diverse domenii de cercetare, ei contribuiau la cunoașterea și interpretarea materialistă a lumii, zmulgînd de sub picioarele idealismului terenul incognoscibilului, căci cele mai puternice argumente ale materialismului le dă practica.

Progresele deosebite ale științelor naturii în secolul al XIX-lea au făcut evidentă materialitatea și cauzalitatea generală a lumii, mișcarea cu variatele ei forme, infirmînd vechile credințe și dogme religioase, fataliste și providențialiste. Materialismul este afirmat deschis și cu tărie: „...fenomenele în vasta lor totalitate — scrie Șt. C. Michăilescu — deși infinit de varii în aspectele lor particulare, au fost, sînt și vor rămîne acțiuni materiale permanente". Iar gînditorul Fr. Mentovici își intitulează lucrările filozofice „Materia este nemuritoare", „Materia este infinită", fapt care dovedește triumful categoric al concepției materialiste.

Propagatori ai progresului și ai culturii, naturaliștii veacului trecut apărau demnitatea și valoarea științei, combătînd superstițiile, credințele și rămășițele teologice ori importurile de idealism și agnosticism demobilizator, scepticizant și dușman progresului. Astfel Victor Babeș eminentul medic și om de știință romîn, apărînd valoarea incomparabilă a științei față cu credința, spunea: „Știința este adevărul, este cunoașterea și întrebuințarea forțelor naturii spre fericirea omului".

Îmbrățișarea și propagarea marilor descoperiri teoretice ale veacului trecut în științe, apărarea lor împotriva denaturărilor idealiste, aplicarea teoriilor științifice la problemele practice ale țării noastre, constituie un alt aspect al luptei pentru victoria materialismului, afirmat de acești oameni de știință. Astfel darwinismul e îmbrățișat cu căldură de majoritatea oamenilor de știință, propagat și apărat împotriva fixismului

şi teologiei. „Prin teoria lui Darwin — scria medicul Paul Vasici — s-a schimbat întreaga sistemă a istoriei naturale, s-a dat omului locul cuvenit în natură".

Problemele metodei şi ale teoriei cunoaşterii sînt rezolvate acum în sens materialist de către majoritatea oamenilor de ştiinţă, interesaţi în cunoaşterea naturii: „...locul orb în experienţele noastre despre natură — scrie Victor Babeş — îl completăm prin cugetul nostru, după legalitatea experimentată în ea".

Trebuie amintit însă că unii din aceşti gînditori şi oameni de ştiinţă ai secolului trecut din ţara noastră n-au fost întotdeauna consecvenţi cu spiritul ştiinţific materialist, păstrînd pe alocuri unele rămăşiţe idealiste, perimate.

Cel care a dat materialismului în acest timp o expresie filozofică superioară, a fost filozoful Vasile Conta.

Vasile Conta (1845—1882) este primul gînditor romîn care face din materialism un sistem filozofic, o concepţie sistematică asupra lumii.

Comentatorii burghezi ai lui Conta — obiectivişti şi cosmopoliţi au ignorat tocmai ceea ce constituie meritul deosebit al filozofului: caracterul înaintat şi combativ al poziţiei lui în lupta ideologică a vremii.

Vasile Conta, pornind de la orientările materialiste contemporane şi de la datele ştiinţelor naturii, a elaborat o concepţie filozofică materialistă, a cărei trăsătură principală o exprimă în teza: „...în lume nu există decît *Materie* care se mişcă şi se metamorfozează pînă la infinit în spaţiu şi timp, ascultînd în toate mişcările şi metamorfozările sale de legi fatale". Exprimîndu-şi convingerea că „Lumea întreagă sub orice faţă ar fi privită este guvernată de legi fatale şi naturale", Conta se ridică împotriva filozofiei idealiste şi teologiei care admiteau „...voinţa liberă... dumnezeiască".

Noţiunea fatalismului la Conta — înţeleasă de el ca necesitate, cauzalitate — este expresia determinismului materialist, intransigent faţă cu idealismul şi teologia. Toate lucrurile din lume, fie ele naturale fie sociale sau spirituale, sînt supuse fatalităţii, adică necesităţii şi cauzalităţii. Voinţa divină nu există. „Toate fenomenele sînt manifestaţiuni ale unicei substanţe care este în principiu aceeaşi pretutindeni" şi care „nu poate să fie altceva decît materia".

În problema raportului dintre conştiinţă şi existenţă, Conta afirmă realitatea şi primordialitatea lumii exterioare, demonstrînd, „pe cale obiectivă", că „Chiar conştiinţa despre existenţa lumii noastre interne provine din contactul simţurilor cu lumea externă", şi că „existenţa chiar a eului presupune existenţa lumii exterioare".

„Sufletul — afirmă Conta — nu e altceva decît o proprietate a creierilor, o funcţiune" a lor, iar nu o secreţie cum pretindeau materialiştii vulgari. Pentru explicarea facultăţilor intelectuale şi a procesului cunoaşterii, Conta imaginează o ipoteză materialistă, spriijnită pe datele ştiinţei de atunci şi opusă acelor „ipoteze neverificabile, inventate de spritualişti". Falsitatea sau adevărul ipotezei — conchide Conta-vor putea fi probate numai cu fapte pozitive, aduse de ştiinţă. După această ipoteză, nu lipsită de oarecare mecanicism, senzaţiile nu sînt decît „modificaţiuni temporare" în creier, „întipăriri de întîiul grad", „imaginile lucrurilor din lumea externă săpate pe creier". Acestea se produc în mod necesar în contactul simţurilor cu realitatea obiectivă. Pornind de la întipăririle de întîiul grad, de la senzaţii, luate ca bază, Conta încearcă să explice „numai prin jocul forţelor mecanice, fizice şi fiziologice toate facultăţile sufleteşti, chiar conştiinţa eu-lui" — după cum se exprimă el însuşi. Combătînd idealismul în problema cunoaşterii, Conta caută să dovedească că „Experienţa este izvorul mai mult sau mai puţin îndepărtat din care decurg toate cunoştinţele noastre".

In opoziție cu agnosticii idealiști, Conta afirmă posibilitatea cunoașterii lumii externe și a sufletului omenesc. Incognoscibilul kantian nu este decît necunoscutul din cunoașterea noastră, care va deveni cu timpul cunoscut.

Teoria materialistă a fatalismului — asigură Conta — trebuie să ducă la concluziuni „care împing pe oameni la necontenită lucrare și cugetare", alungînd „acea cauză de îndobitocire și de nepăsare, care se numește fatalismul teologic".

După ce în „Teoria fatalismului" Conta afirmă materialitatea și determinismul lumii, în „Teoria ondulațiunii universale" el caută să dovedească că „modul universal de constituire și dispariție a formelor Materiei este *evoluția ondoliformă*", mișcarea sub formă de undă, avînd la bază lupta veșnică a forțelor materiei. Concepția despre ondulația universală la Conta, încearcă să explice, deși într-un chip mecanicist și metafizic, transformarea și dezvoltarea necontenită a naturii, societății și a cunoașterii. Limitarea metafizică a acestei concepții despre mișcare provine din ignorarea caracterului complex al formelor mișcării în realitate, din absolutizarea mecanicistă a formei de undă a mișcării.

In domeniul biologiei Conta este de asemenea materialist transformist, căutînd să explice dezvoltarea vieții organice în conformitate cu teoriile proprii despre „fatalism" și „ondulație". Și aici, ca și în alte domenii, el arată același spirit filozofic combativ, aceeași poziție intransigentă față cu idealismul. Ipotezele propii, emise în lucrarea „Origina speciilor", arată că filozoful Conta stăpînea bine problemele biologiei și științelor naturii.

Luptînd pentru victoria principiului determinist și evoluționist în filozofie, Vasile Conta lupta pentru triumful spiritului științific și materialist, pentru promovarea unei atitudini active în fața naturii și a vieții. Străduința necontenită de a explica toate fenomenele lumii în mod natural, prin ele însele, într-o perioadă cînd importul de idealism apusean se făcea tot mai simțit în țara noastră, așează pe Conta în rîndul gînditorilor cu mari merite în istoria filozofiei romînești.

In necrologul cu ocazia morții lui Conta, Eminescu, caracterizîndu-l, apreciază just rolul pozitiv și atitudinea înaintată a gînditorului, care murind, a lăsat îndărătu-i „...o urmă de bine și de adevăr" („Timpul", București 1882).

★

Incheind această schiță asupra dezvoltării gîndirii filozofice și social-politice în țara noastră pînă la finele veacului trecut, dezvoltare oglindită în textele volumului I al crestomației apărute, se impune o observație. Pentru o privire de sinteză asupra dezvoltării gîndirii filozofice în țara noastră, e nevoie de o cunoaștere temeinică a gînditorilor progresiști și a operelor lor, a condițiilor istorice în care au trăit și au luptat aceștia, cunoaștere realizată prin studii monografice speciale, care să valorifice moștenirea filozofică a fiecărui gînditor.

Munca institutului de Filozofie al Academiei R.P.R. se află încă în această fază pregătitoare. Studiile monografice apărute pînă acum, ca și cele în pregătire, vor da posibilitatea unei cuprinderi de sinteză mai largi și mai temeinice asupra dezvoltării filozofiei în țara noastră, sinteză care să stea la baza alcătuirii unei istorii științifice a filozofiei romînești.

M. Ciurdariu

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Dat la cules 12.04.1955. Bun de tipar 25.06.1955. Tiraj 2500+50.
Hîrtie semivelină 65 g. m². Format 16/70×100. Coli editoriale 10,9.
Coli de tipar 9. Comanda 590. A. 1998

Tiparul executat la Intreprinderea Poligrafică nr. 4
Calea Şerban Vodă 133-135 — Bucureşti, R.P.R.

ERATA

Pag.	Rîndul	În loc de:	Se va citi	Această greşeală s-a făcut din vina:
16	6 de jos	condiţiile	consiliile	Editurii
63	25 de jos	spaţială	aspaţială	»
71	2 de sus	capitaliste şi contemporane	capitaliste, contemporane	»
73	4 de sus	« Chondriodüreză »	« Chondriodiereză »	»
73	19 de sus	« ergatoblaşti »	« ergastoblaşti »	»
73	nota 4	« Ergatoblaşti »	« Ergastoblaşci »	»
79	15 de jos	*ob initin*	*ab initio*	»
80	14 de sus	organisme	organe	»
82	10 de jos	sterilitate	sterilizare	»
86	3 de sus	protari	protozoare	Tipografiei
88	13 de sus	independenţa	interdependenţa	Editurii
90	19 de sus	didactică	dialectică	»
117	2 de sus	én	In	Tipografiei
117	5 de sus	adotînd	adoptînd	»
117	8 de sus	negativ	negat	Editurii
119	21-22 de sus	în care *toate speciile noţiunii de gen proxim al predicatului*	în care *nu sînt cuprinse toate speciile noţiunii de gen proxim al predicatului negat*	»
127	1 de jos	şedinţelele	şedinţele	»
137	21 de sus	dezvoltîndu-se	devotîndu-se	»

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Cercetări Filozofice" stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor în fiecare luni, marți și miercuri, între orele 7,30—11,30.

Sediul redacției se află în București, B-dul Ilie Pintilie nr. 6.

20 A

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREȘTI

RCET

C. 590

Lei 6.—

7843

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

1955

CERCETĂRI FILOZOFICE

VOL. III

3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI FILOZOFICE * VOL. III Nr. 3

1080

0 IUL. 2005

97

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE TRIMESTRIAL

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. C. I. GULIAN — redactor responsabil; Acad. A. JOJA; T. BUGNARIU, I. BANU; C. BORGEANU; GH. CHEPEȘ, V. DINU; M. FRUNZĂ; GH. STOIAN; AL. TĂNASE.

REDACȚIA, BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, telefon 2.28.16

Com

7843

UCL 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

VOL. III

2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1955

14965

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE TRIMESTRIAL

COMITETUL DE REDACŢIE

Acad. C. I. GULIAN — redactor responsabil; Acad. A. JOJA; T. BUGNARIU; I. BANU; C. BORGEANU; GH. CHEPEŞ, V. DINU; M. FRUNZĂ; GH. STOIAN; AL. TĂNASE.

REDACŢIA, BUCUREŞTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, telefon 2.28.16

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Tomul III, nr. 3 Iulie-septembrie 1955

SUMAR

Pag.

GR. SMEU şi O. HOFFMANN, Aspecte din problema îmbinării intereselor individuale cu interesele obşteşti 7

I. TÓTH, Unele aspecte filozofice ale geometriei neeuclidiene (I) 31

A. JOJA, Elemente pentru explicarea deducţiei şi inducţiei (I)..... 61

Z. TORDAI, 300 de ani de la apariţia « Enciclopediei maghiare » a lui Apáczai Csere János 101

I. VERDEŞ, Despre « Micul manual de logică generală » al lui Dimitrie Cantemir 119

P. APOSTOL, « Spaima în faţa istoriei » şi lauda întoarcerii la animalitate 127

H. CULEA, Caracterul antiştiinţific şi reacţionar al teoriei « Romînia — ţară eminamente agrară » 141

LECŢII ŞI CONSULTAŢII

C. GIURGEA, Aspecte filozofice în opera lui I. P. Pavlov..... 169

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Pagini alese din operele oamenilor de ştiinţă înaintaţi din Romînia (*St. Popescu*); P. V. Tavaneţ, Judecata şi felurile ei (*G. Öffenberger*); O valoroasă monografie marxist-leninistă în problema libertăţii şi necesităţii (*Al. Tănase*); H. K. Wells, Pragmatismul, filozofie a imperialismului (*L. Lupşa*); Revista Universităţii « C. I. Parhon » şi a Politehnicii Bucureşti (seria ştiinţelor sociale) nr. 1 (*J. Markovici*) 191

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Un important document cu privire la sarcinile actuale ale filozofiei (*R. Tomoiagă*); Revista germană de filozofie, anul 1954 (*L.L*); Discuţia de la Academia de Ştiinţe Ungară despre clasificarea ştiinţelor (*Cl. Dan*); Despre activitatea filozofică în Republica Cehoslovacă (*T.P.*) 225

CRONICA VIEŢII ŞTIINŢIFICE

Comunicări din domeniul filozofiei la cea de - a III-a Sesiune ştiinţifică a Universităţii « C. I. Parhon »; Comunicări din domeniul filozofiei la cea de-a VI-a Sesiune generală a Academiei R.P.R. 241

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

Tome III, no 3 Juillet-septembre 1955

SOMMAIRE

Page

GR. SMEU et O. HOFFMANN, Quelques aspects de la question de l'accord des intérêts particuliers avec les intérêts collectifs 7

I. TÓTH, Quelques aspects philosophiques de la géométrie non euclidienne (I) 13

A. JOJA, Essai sur la nature de la déduction et de l'induction (I) 61

Z. TORDAI, 300 ans depuis l'apparition de l'«Encyclopédie magyare » d'Apáczai Csere János 101

I. VERDEŞ, Au sujet du « Petit Manuel de Logique Générale » de Démètre Cantemir..... 119

P. APOSTOL, « La peur devant l'histoire » et l'apologie du retour à l'animalité 127

H. CULEA, Du caractère antiscientifique et réactionnaire de la théorie « la Roumanie — pays agricole par excellence » 141

LEÇONS ET DISCUSSIONS

C. GIURGEA, Aspects philosophiques de l'œuvre de I. P. Pavlov 169

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Pages choisies des œuvres des hommes de science progressistes de Roumanie *(Şt. Popescu)*; P. V. Tavanetz, Le jugement et ses différentes formes *(G. Öffenberger)*; Une précieuse monographie marxiste-léniniste sur la question de la liberté et de la nécessité *(Al. Tănase)*; H. K. Wells, Le pragmatisme, philosophie de l'impérialisme *(L. Lupşa)*; Revue de l'Université « C. I. Parhon » et de l'Institut Polytechnique de Bucarest (série des Sciences sociales) no 1 *(J. Markovici)* 191

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Un document important touchant les tâches actuelles de la philosophie *(R. Tomoiagă)*; Revue allemande de philosophie, pour 1954 *(L. L.)*; Les discussions à l'Académie des Sciences de Hongrie portant sur la classification des sciences *(Cl. Dan)*; Sur l'activité philosophique dans la République de Tchécoslovaquie *(T. P.)* 225

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

Communications touchant à la philosophie, faites au cours de la IIIe Session scientifique de l'Université « C. I. Parhon »; Communications touchant à la philosophie, faites au cours de la VIe Session Générale de l'Académie de la République Populaire Roumaine..... 241

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Том III, № 3 Июль—сентябрь 1955

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

Г. ЗМЕУ и О. ГОФФМАНН, К вопросу сочетания индивидуальных и общественных интересов 7

И. ТОТ, Некоторые философские аспекты неевклидовой геометрии (I) 13

А. ЖОЖА, О природе дедукции и индукции (I) 61

З. ТОРДАЙ, 300 лет со дня появления « Венгерской энциклопедии » Апацай Чере Яноша 101

И. ВЕРДЕШ, « Краткое пособие по общей логике » Дмитрия Кантемира 119

П. АПОСТОЛ, « Страх перед историей » и восхваление возвращения к животному состоянию 127

Х. КУЛЯ, Антинаучный и реакционный характер теории « Румыни—страна преимущественно земледельческая » 141

ЛЕКЦИИ И КОНСУЛЬТАЦИИ

К. ДЖУРДЖА, Философские взгляды в труде И. П. Павлова 169

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Избранные страницы из трудов передовых научных деятелей Румынии (*С. Попеску*); П.В. Таванец, Суждение и его виды (*Г. Оффенберггер*); Ценная марксистско-ленинская монография по вопросу свободы и необходимости (*А. Тэнасе*); Х. К. Вельс, Прагматизм, философия империализма (*Л. Лупща*); Журнал университета имени К. И. Пархона и Бухарестского политехникума (серия социальных наук) Иº 1 (*Ж. Маркович*) 191

ЗАРУБЕЖНОЕ ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ

Важный документ относительно актуальных задач философии (*Р. Томоиагэ*); Немецкий журнал философии 1954 г. (*Л. Л.*); Дискуссии Венгерской Академии наук о классификации наук (К. Дан); О философской деятельности в Чехословацкой Республике (*Т. П.*) 225

ХРОНИКА НАУЧНОЙ ЖИЗНИ

Доклады из области философии на III Научной сессии университета имени К. И. Пархона; Доклады из области философии на VI Общем собрании Академии РНР 241

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 3, 1955

ASPECTE DIN PROBLEMA ÎMBINĂRII INTERESELOR INDIVIDUALE CU INTERESELE OBȘTEȘTI

DE

GR. SMEU și O. HOFFMANN

Studiul de față își propune să analizeze problema concordanței obiective care există între interesele individuale și cele obștești în orînduirea socialistă, arătînd de unde rezultă caracterul obiectiv al acestei concordanțe și care este specificul ei în țara noastră în etapa actuală. Ne vom strădui să arătăm în ce constă necesitatea și posibilitatea unei politici de îmbinare a intereselor individuale cu cele obștești în socialism, ocupîndu-ne în acest sens de unele probleme privind situația specifică în perioada de trecere de la capitalism la socialism.

Partidul și guvernul realizează politica de îmbinare a intereselor individuale ale oamenilor muncii cu interesele lor obștești atît în sectorul socialist al economiei, cît și în sectorul micii producții de mărfuri. Acest fapt duce la mobilizarea tuturor oamenilor muncii din țara noastră pentru dezvoltarea economiei naționale pe drumul construirii socialismului, duce la ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii. În lucrarea de față ne propunem să analizăm însă numai unele probleme mai puțin studiate, privind realizarea acestei politici în sectorul micii producții de mărfuri. Aceasta, deoarece acțiunea unor legi economice obiective, specifice acestui sector (și în primul rînd acțiunea legii valorii), natura dublă a țăranilor muncitori individuali, determinată de situația lor economică, creează o situație complexă care face ca problema realizării politicii de îmbinare a intereselor individuale ale oamenilor muncii cu interesele lor obștești în sectorul micii producții de mărfuri să capete o însemnătate deosebit de mare.

De la începutul acestui studiu socotim necesar să fie precizat sensul anumitor noțiuni care vor fi folosite. *Politica de îmbinare* a intereselor individuale cu cele obștești, realizată de partid și de stat, reprezintă traducerea în viață a cerințelor *concordanței obiective* care există între aceste interese. A confunda aceste două aspecte ale problemei înseamnă în fond, a confunda caracterul obiectiv al proceselor sociale cu politica economică care reflectă aceste procese, înseamnă deci a cădea în subiectivism.

I

Raportul dintre interesele individuale şi interesele obşteşti trebuie studiat din punct de vedere istorico-concret în funcţie de modul de producţie respectiv.

În societăţile împărţite în clase antagoniste, natura relaţiilor de producţie, a raporturilor de clasă, determină o situaţie deosebit de complexă. Fără pretenţia de a putea rezolva în studiul de faţă problemele care se ridică în legătură cu această situaţie, pot fi menţionate unele aspecte. Combătînd concepţiile neştiinţifice care considerau că în orînduirile cu clase antagoniste s-a produs o destrămare a societăţii şi o rupere a oricărei legături între clasele duşmane, marxism-leninismul a arătat că în aceste orînduiri, datorită existenţei producţiei sociale, există o societate unică, cu membri legaţi între ei prin legături economice ca părţi ale unei societăţi unice. „Atît timp cît există capitalismul, arată I. V. Stalin, burghezii şi proletarii vor fi legaţi între ei prin toate firele economiei ca părţi ale unei societăţi capitaliste unice“ [1]. Această unitate a societăţii capitaliste este însă subminată şi măcinată de existenţa contradicţiilor antagoniste de clasă între proletariat şi burghezie, contradicţii care nu se pot rezolva decît prin victoria revoluţiei socialiste, prin distrugerea pe cale revoluţionară a orînduirii capitaliste. Nu trebuie deci confundată existenţa unei societăţi unice, despre care s-a vorbit mai sus, cu interesele generale de clasă. În orînduirea capitalistă există pe de o parte interesele burgheziei determinate de poziţiile ei de clasă exploatatoare, interese pe care concurenţa capitalistă le zdruncină neîntrerupt; opuse acestor interese, există pe de altă parte interesele celor exploataţi: interesele generale, comune, ale proletariatului, izvorîte din situaţia lui de clasă lipsită de mijloace de producţie, precum şi interesele comune ale proletariatului, ţărănimii muncitoare şi ale tuturor celor ce muncesc, de a lichida orînduirea bazată pe exploatare. Deoarece există asemenea interese generale, comune, ale celor ce muncesc în capitalism, înseamnă că există o concordanţă între interesele lor individuale şi aceste interese generale de clasă. În cadrul societăţii capitaliste însă, atît interesele generale de clasă ale celor ce muncesc cît şi interesele lor individuale nu pot fi rezolvate, nu pot fi satisfăcute, deoarece o satisfacere corespunzătoare a acestor interese cere înainte de toate lichidarea relaţiilor capitaliste de exploatare, desfiinţarea revoluţionară a orînduirii capitaliste. Prin urmare în societatea capitalistă — şi în general în societăţile împărţite în clase antagoniste — nu poate exista o îmbinare între interesele individuale şi interesele obşteşti. Această îmbinare devine posibilă pentru prima oară odată cu victoria revoluţiei socialiste, odată cu construirea relaţiilor de producţie socialiste.

Cucerind puterea politică prin smulgerea ei din mîinile claselor exploatatoare, clasa muncitoare conduce întreaga dezvoltare a ţării pe drumul socialismului, singura societate capabilă să asigure tuturor celor ce muncesc o viaţă din ce în ce mai bună, condiţii pentru o dezvoltare multilaterală. Conducînd întreaga dezvoltare a ţării în vederea rezolvării sarcinilor sale revoluţionare, clasa muncitoare rezolvă prin aceasta interesele fundamentale ale tuturor celor ce muncesc. De aceea lupta pentru întărirea şi

[1]) I. V. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 17.

dezvoltarea economiei naționale, lupta pentru întărirea tuturor verigilor statului etc., devin sarcini esențiale, sarcini obștești ale tuturor oamenilor muncii. Astfel, interesele clasei muncitoare, de construire a socialismului și comunismului, coincid cu interesele esențiale ale tuturor celor ce muncesc.

Caracterul obiectiv al concordanței dintre interesele individuale și interesele obștești în socialism rezultă din însăși esența relațiilor de producție socialiste și din legile obiective care acționează în economia socialistă, și în primul rînd din legea economică fundamentală a socialismului.

Trăsăturile caracteristice ale relațiilor de producție socialiste și anume: proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, relațiile de colaborare tovărășească și ajutor reciproc, repartiția produselor după muncă, evidențiază concordanța obiectivă dintre interesele individuale și interesele obștești.

În capitalism, proprietatea privată asupra mijloacelor de producție constituie baza exploatării celor ce muncesc. Proprietatea privată determină existența unor relații de dominație și asuprire a celor ce muncesc. Cu totul alta este situația în socialism. Datorită proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, dispar pentru totdeauna relațiile de exploatare, dispar antagonismele de clasă. Proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție unește întreaga societate într-o familie monolită, cu aceleași interese fundamentale, creează relații de colaborare tovărășească și ajutor reciproc. Pe această bază există o concordanță între interesele individuale și cele obștești, căci dezvoltarea întregii societăți înseamnă dezvoltarea proprietății socialiste, deci îmbunătățirea condițiilor de trai pentru fiecare om al muncii. Relațiile de colaborare tovărășească și ajutor reciproc duc la o astfel de situație încît dezvoltarea fiecărui membru al societății se face prin sprijinul întregii societăți și, la rîndul său, fiecare membru al societății este chemat să contribuie la satisfacerea intereselor întregii societăți. Aceasta reflectă existența unei concordanțe obiective între interesele individuale și cele obștești.

În capitalism, datorită proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție, repartiția produsului se face în așa fel încît duce la imposibilitatea de a fi satisfăcute interesele celor ce muncesc. În socialism, dispărînd exploatarea, întreaga muncă se realizează în interesul celor ce muncesc. Munca se împarte în munca pentru sine și munca pentru societate. Munca pentru sine creează produsele ce se repartizează muncitorilor în raport cu munca depusă, în vederea satisfacerii necesităților lor personale, iar munca pentru societate creează produsul destinat nevoilor sociale. Din produsul pentru societate partea principală este destinată lărgirii producției socialiste; or, dezvoltarea producției socialiste constituie tocmai baza satisfacerii mereu crescînde a necesităților celor ce muncesc. Cealaltă parte, destinată satisfacerii unor nevoi social-culturale etc., servește de asemenea celor ce muncesc.

O imagine și mai clară, adîncită, a situației calitativ diferită în socialism față de capitalism va apare dacă vom compara acțiunea specifică a legii economice fundamentale a socialismului cu cea a capitalismului contemporan.

În socialism, scopul întregii producții sociale îl constituie omul cu nevoile sale materiale și culturale. Societatea socialistă este singura

capabilă să realizeze visurile de veacuri ale tuturor celor exploataţi şi asupriţi, singura capabilă să elibereze pe oamenii muncii de exploatare şi mizerie, să le ofere condiţii omeneşti de viaţă şi de dezvoltare multilaterală. La aceasta se referea Lenin cînd spunea : „Pentru întîia oară, după secole de muncă pentru alţii, de muncă silnică în folosul exploatatorilor, se iveşte posibilitatea *muncii omului pentru el însuşi*, posibilitatea unei munci care să se bizuie pe toate cuceririle tehnicii şi ale culturii moderne" [1]. Socialismul oferă pentru prima oară în istoria omenirii condiţii ca, prin munca lor, toţi membrii societăţii să-şi creeze propria lor bunăstare şi fericire. O dovadă grăitoare în acest domeniu o constituie creşterea permanentă a nivelului de trai al populaţiei, în cadrul societăţii socialiste. În socialism întregul efort depus de membrii societăţii serveşte ridicării condiţiilor lor de viaţă. Lupta pentru creşterea productivităţii muncii, pentru dezvoltarea producţiei, pentru scăderea preţului de cost, duce la mărirea capacităţii de satisfacere a intereselor şi nevoilor întregii societăţi. Astfel, veniturile reale ale oamenilor muncii din U.R.S.S. au crescut — calculate pe cap de locuitor — după cum urmează : la muncitori în 1940 faţă de 1913 de peste 3 ori, la ţărani aproximativ de 3,5 ori ; în 1952 veniturile muncitorilor şi funcţionarilor au crescut faţă de 1940 cu 68%, iar cele ale ţăranilor cu aproximativ 72%. În 1953 suma totală a veniturilor muncitorilor, funcţionarilor şi ţăranilor a mai crescut faţă de 1952 cu încă 13%.

Cu totul alta este situaţia în ţările imperialiste. Pe baza acţiunii legii economice fundamentale a capitalismului contemporan, scopul întregii producţii îl constituie obţinerea de către capitalist a unui profit cît mai mare. Acest profit maxim capitalist este asigurat prin ruinarea şi sărăcirea populaţiei muncitoare, prin asuprirea şi jefuirea altor ţări (în special a celor înapoiate), prin războaie şi militarizarea economiei naţionale. Aşa de pildă, monopoliştii — în primul rînd cei americani — se îmbogăţesc de pe urma livrărilor militare. Ei au încasat profituri uriaşe în perioada primului şi celui de al doilea război mondial şi se îmbogăţesc de pe urma pregătirii unui nou război. Astfel, ca urmare a cursei înarmărilor şi războiului din Coreea, veniturile monopolurilor din S.U.A. au crescut de la 27 miliarde dolari în 1949 la 39,2 miliarde dolari în 1952, iar în 1953, conform calculelor preliminare ale organelor guvernamentale din S.U.A. aceste venituri au atins cifra de 44,6 miliarde dolari. Iată, deci, că în capitalism, în timp ce profiturile capitaliştilor cresc necontenit, interesele celor ce muncesc sînt permanent înăbuşite, strivite.

S-a arătat mai sus de unde rezultă concordanţa obiectivă dintre interesele individuale şi cele obşteşti în socialism. Înainte de a vedea în mod concret în ce constă această concordanţă, este necesară precizarea şi lămurirea cîtorva probleme.

Problema corelaţiei dintre interesele individuale şi cele obşteşti nu poate fi înţeleasă decît studiind aceste interese în raport cu clasa socială sau grupul social din care oamenii muncii fac parte, ţinînd seama de structura de clasă corespunzătoare etapei istorice respective. Într-o societate împărţită în clase nu pot exista interese în mod abstract, iden-

[1] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 247.

tice pentru toți oamenii. Fiecare clasă sau grup social luptă pentru acele interese care izvorăsc din situația sa social-economică.

Studierea relației care există între interesele individuale și cele obștești — ținînd seama de necesitatea de a studia aceste interese în strînsă legătură cu clasa socială sau grupul social din care oamenii muncii fac parte — constituie o ilustrare a concepției materialist-dialectice cu privire la raportul dintre individual și general.

Interesele individuale esențiale ale fiecărui om al muncii corespund intereselor clasei sau grupului social din care acesta face parte, în sensul că prin aceste interese individuale se manifestă interesele de clasă. Specificului unei clase sau alteia îi corespund anumite interese individuale. Așadar studierea raportului individual — general (obștesc) ne obligă să nu neglijăm raporturile reale, obiective, care există între individ și clasă. Interesele esențiale ale fiecărui om al muncii izvorăsc — așa cum vom vedea mai jos — în primul rînd din poziția sa față de mijloacele de producție.

Interesul obștesc nu există ca ceva în sine, rupt de interesele individuale ale celor ce muncesc, în afara acestora. Dimpotrivă, interesul obștesc al celor ce muncesc există *în interesele lor personale, prin ele.* Marxism-leninismul a combătut permanent teoriile burgheze care susțineau că, „spre binele patriei", spre binele „obștesc", cei ce muncesc ar trebui să nu dea atenție situației lor, să se sacrifice pentru „binele general". Aceste teorii reprezintă încercarea burgheziei de a permanentiza situația de exploatare și mizerie a celor ce muncesc. În realitate nu pot exista interese obștești care să sacrifice în mod absolut interesele personale ale celor ce muncesc, deoarece nu pot exista interese obștești ale celor ce muncesc în afara celor individuale. De aceea credem că *interesul obștesc trebuie înțeles în sensul că el reprezintă ceea ce este esențial și determinant în interesele individuale ale celor ce muncesc.*

Esențial în interesele individuale ale fiecărui om al muncii este să se elibereze de exploatarea și mizeria din capitalism, să poată să-și ridice continuu nivelul său de viață. Or, toate acestea pot fi obținute prin lichidarea vechilor relații de exploatare, prin realizarea interesului obștesc al construirii societății socialiste, pe baza cerințelor legii economice fundamentale a acestei societăți, lege care determină tocmai satisfacerea necesităților de trai mereu crescînde ale oamenilor muncii. Singura cale trainică de satisfacere a necesităților celor ce muncesc, de creștere a nivelului lor de trai, o constituie dezvoltarea întregii economii socialiste. De aceea partidul și statul duc o consecventă politică de industrializare socialistă a țării, de dezvoltare cu precădere a industriei grele, singura garanție a unei ridicări stabile, permanente a nivelului de trai. Dar ridicarea permanentă a nivelului de trai, material și cultural al celor ce muncesc cere în mod necesar apărarea construcției socialiste împotriva încercărilor imperialismului mondial de a restaura puterea capitaliștilor și moșierilor. De aceea, fiecare om al muncii din țările lagărului socialist este vital interesat în a contribui prin toate eforturile la întărirea capacității de apărare a țării. Participarea activă la întărirea capacității de apărare a patriei constituie un interes obștesc al tuturor celor ce muncesc.

Dacă interesul obștesc reprezintă ceea ce este esențial, determinant în interesele individuale ale celor ce muncesc, rezultă de aici că, în ultimă

instanţă, realizarea interesului obştesc este un interes personal al fiecărui om al muncii. Acest lucru se şi reflectă, de fapt, în activitatea oamenilor muncii. Aşa, de pildă, în Uniunea Sovietică, după Hotărîrile Plenarei din septembrie 1953 a C.C. al P.C.U.S., zeci de mii de agronomi, zootehnicieni, ingineri — mecanici, medici veterinari, cultivatori de legume, au plecat la sate pentru a da ajutor la înflorirea agriculturii. Numai în cîteva zile s-au înscris pentru a pleca să lucreze în regiunile cu pămînturi înţelenite peste 5000 de tineri din regiunea Moscova, peste 1000 de tineri şi tinere din Cuban, 8000 de comsomolişti din Ucraina şi sute de tineri patrioţi din alte republici. Această participare largă, de un înalt patriotism, a oamenilor sovietici la înflorirea agriculturii se explică prin aceea că înfăptuirea unei cotituri în dezvoltarea agriculturii ducînd la ridicarea nivelului de trai, corespunde pe deplin interesului obştesc ca şi celui individual al fiecărui om sovietic.

Nu e de ajuns să spunem că interesul obştesc este un interes personal al fiecărui om al muncii. Trebuie precizat faptul că interesul obştesc este un interes personal *indirect, mijlocit* şi nu unul direct, nemijlocit. Aceasta în sensul că roadele realizării unor interese obşteşti se răsfring asupra individului, asupra producătorului nu în calitatea sa de particular, ci în calitatea sa de membru al societăţii. Tocmai din această cauză nu apare la prima vedere faptul că interesul obştesc este tot un interes personal şi tocmai astfel se explică de ce este nevoie să se accentueze mereu asupra faptului că subordonarea intereselor individuale celor obşteşti, este cel mai bun mijloc de asigurare a satisfacerii intereselor individuale. Este cunoscut că, în socialism, din produsul social total se scade o parte pentru satisfacerea unor nevoi social-culturale (şcoli, instituţii sanitare etc.). În cele din urmă, satisfacerea unor asemenea nevoi obşteşti în socialism înseamnă satisfacerea unor interese personale ale fiecăruia. Iată în această privinţă un exemplu interesant. Zidarul D. N. Makarov din Moscova a calculat ce sume a primit familia sa din partea statului pe lîngă salariu. D. N. Makarov are trei fii. Timp de 4 ani ei au stat la căminul de copii. Pentru aceasta, statul a cheltuit 26.400 ruble. Apoi toţi trei au absolvit şcoala de 7 ani pentru care s-au cheltuit din bugetul de stat 11.500 ruble. Apoi, 2 fii au absolvit o şcoală medie tehnică, iar cel de al treilea o şcoală profesională. Aceasta a reprezentat pentru stat cheltuirea unei sume de 45.000 ruble. Doi fii s-au căsătorit cu fete care au absolvit de asemenea şcoli de 7 ani şi şcoli medii tehnice. Pentru instruirea lor s-au cheltuit din fondurile bugetului de stat 37.700 ruble. Familia s-a mărit şi vechea locuinţă a devenit neîncăpătoare. D. N. Makarov a căpătat un apartament nou, a cărui construcţie a revenit statului la suma de 67.000 ruble. Fiului i s-a dat o cameră pentru care s-au investit din fondurile construcţiei capitale 26000 de ruble. Numai în ultimii 4 ani, D. N. Makarov a fost de 4 ori la staţiuni balneare. El a plătit doar o mică parte din costul locului la băi — statul adăugînd 4700 de ruble pentru completarea costului. Materializat într-un calcul bănesc, acest exemplu ilustrează faptul că, în orînduirea socialistă, ceea ce serveşte pentru satisfacerea unor nevoi obşteşti, social-culturale etc., serveşte în fond la satisfacerea unor interese personale.

★

Existența unei concordanțe obiective între interesele individuale și cele obștești în socialism nu trebuie interpretată în sensul unei suprapuneri depline, a unei identificări a interesului individual cu cel obștesc. Despre o concordanță deplină între interesele individuale și cele obștești putem vorbi abia în comunism, cînd asemenea factori cum ar fi gradul de dezvoltare a forțelor de producție, caracterul relațiilor de producție, caracterul muncii, gradul de conștiință al membrilor societății determină identitatea acestor interese. Concordanța în socialism există în sensul că ceea ce este esențial, fundamental, general, în interesele individuale constituie însăși interesul obștesc al celor ce muncesc. Dar, după cum se știe, fenomenele individuale nu cuprind numai trăsături generale. Fiecare fenomen își are individualitatea sa prin aceea că elementele generale există în cadrul unor trăsături specifice, proprii fiecărui fenomen și numai lui. În socialism, ca de altfel în orice orînduire socială, fiecare om al muncii nu este ceva abstract care să aibă, în ceea ce privește interesele, doar asemănări cu ceilalți oameni ai muncii. Fiecare om manifestă aceste interese generale *în* și *printr-o* serie de interese specifice. Acest fapt face ca alături de concordanța obiectivă să existe și unele nepotriviri, neconcordanțe, între interesele individuale și cele sociale. Tocmai aceste neconcordanțe fac necesară existența în acest domeniu a unei politici juste care — îmbinînd armonios interesele individuale cu cele obștești — să asigure satisfacerea cerințelor concordanței obiective dintre aceste interese.

În societatea socialistă sovietică există — după cum se știe — două clase: clasa muncitoare și țărănimea colectivistă. Între aceste două clase există o unitate în ceea ce privește interesele esențiale, relațiile dintre ele transformîndu-se într-o prietenie trainică și indestructibilă. Fără a putea adînci aici această problemă, trebuie să arătăm că baza obiectivă a concordanței dintre interesele clasei muncitoare și cele ale țărănimii colectiviste o constituie existența formelor socialiste de proprietate, atît în industrie cît și în agricultură, dispariția exploatării omului de către om. Interesele esențiale ale muncitorilor cît și ale țăranilor colectiviști pot fi satisfăcute doar prin dezvoltarea întregii economii naționale, prin mărirea avutului obștesc. După cum se știe, baza dezvoltării economiei socialiste o constituie industria grea. Interesele esențiale ale țăranilor colectiviști sînt legate indisolubil de dezvoltarea industriei socialiste, (și în primul rînd a industriei grele) deoarece aceasta înseamnă în fond realizarea bazei materiale a dezvoltării agriculturii socialiste și deci a satisfacerii mereu crescînde a intereselor de trai. În același timp, clasa muncitoare este vital interesată în dezvoltarea permanentă a agriculturii socialiste, deoarece aceasta furnizează industriei ușoare o mare parte de materii prime, asigură bunuri de consum muncitorilor, creează o piață internă pentru produsele industriale.

Astfel datorită existenței relațiilor de producție socialiste atît în industrie cît și în agricultură, datorită dispariției exploatării și opoziției dintre sat și oraș, concordanța între interesele clasei muncitoare și țărănimii colectiviste a căpătat o bază nouă, de nezdruncinat. Dar, după cum se știe, dispariția opoziției dintre sat și oraș nu înseamnă ștergerea oricărei deosebiri, în socialism menținîndu-se încă o deosebire esențială între sat și oraș. Această deosebire esențială, bazată pe cele două forme deosebite de proprietate socialistă (industria, proprietate a întregului popor

și proprietatea cooperatist-colhoznică, proprietate de grup) creează și unele deosebiri între interesele clasei muncitoare și ale țărănimii colectiviste, deosebiri care nu sînt însă dominante, principale. Dominante, principale sînt interesele comune, fundamentale, care leagă trainic clasa muncitoare și țărănimea colectivistă.

Deosebirea esențială dintre sat și oraș nu dispare spontan. Dispariția acestei deosebiri constituie un interes obștesc de primă importanță deoarece contribuie la ridicarea agriculturii la nivelul proprietății întregului popor, la realizarea unui belșug de produse, la trecerea treptată de la socialism la comunism. Pentru realizarea acestui scop este necesară o politică de îmbinare a intereselor individuale cu cele obștești care să coordoneze just dezvoltarea industriei și a agriculturii, care să asigure cointeresarea țăranilor colectiviști la realizarea acestui proces.

Iată un alt fapt care scoate în evidență faptul că, alături de concordanța obiectivă, există anumite nepotriviri, neconcordanțe între interesele individuale și cele sociale care fac deasemenea necesară o justă politică de îmbinare. Interesul esențial al unui muncitor este de a-și ridica permanent nivelul său de trai, a-și satisface cît mai deplin necesitățile sale materiale și culturale. Cum se poate realiza acest lucru? Bineînțeles participînd cît mai activ la creșterea producției, la creșterea productivității muncii, la scăderea prețului de cost, în general la creșterea avuției sociale. Pentru muncitor, rezultatul acestei participări constă în faptul că prin salariu el primește cu atît mai mult cu cît a muncit mai mult și mai bine. În afară de aceasta, creșterea producției și a productivității muncii duce la scăderea prețului de cost, creează condiții de reducere a prețurilor — deci mărirea salariului real — creează condiții pentru investiții mai mari în scopul satisfacerii nevoilor culturale și sociale. Dar, în afară de acestea, fiecare muncitor mai are și o serie de interese secundare, neesențiale, momentane, dar interese ce există în mod obiectiv. Cînd studiem interesele personale ale celor ce muncesc trebuie să ținem seama de faptul că există o anumită gradație în aceste interese, o anumită deosebire între ele. În elaborarea unei juste politici economice, partidul și guvernul pornesc tocmai de la această situație. Există interese de moment și interese permanente, interese accidentale și interese esențiale, interese ce nu sînt actuale pentru o anumită etapă. Este clar că toate interesele obștești sînt interese individuale, dar nu toate interesele individuale sînt și interese obștești. De aici apar unele neconcordanțe între interesele individuale ale celor ce muncesc și interesele lor obștești. Unele din aspectele acestei neconcordanțe își au o bază obiectivă (cazul studiat mai sus privind interesele clasei muncitoare și țărănimii colhoznice). Altele își au doar o bază subiectivă, ca, de pildă, lipsa unei înțelegeri juste a raporturilor care trebuie să existe între interesele individuale și cele obștești. Iată cîteva din aceste ultime neconcordanțe. Unui muncitor anumit i-ar fi mai avantajos pentru moment ca nivelul său de trai să crească prin simpla ridicare a salariului. Există unii care judecă în acest fel simplist: „dacă s-ar mări salariile ar fi mai bine". Interesele întregii economii naționale, interesele esențiale ale tuturor celor ce muncesc, însăși interesele esențiale ale respectivului muncitor, cer însă ca ridicarea nivelului de trai să se facă prin creșterea producției, mărirea productivității muncii, scăderea prețului de cost. Aceasta este singura bază reală pentru creș-

terea nivelului de trai al celor ce muncesc. Astfel, dacă interesul momentan al muncitorului respectiv cere o mărire imediată a salariului, interesele sale esențiale cer ca fondurile ce s-ar aloca pentru mărirea imediată a salariului să fie folosite pentru acumularea socialistă.

Cum trebuie să interpretăm aceste nepotriviri care fac necesară o justă politică de îmbinare? Ele apar ca neconcordanțe între ceea ce este esențial, hotărîtor, în interesele celor ce muncesc și între ceea ce este neesențial, vremelnic, secundar.

Necesitatea politicii de îmbinare mai rezultă și din următorul fapt. În socialism, dezvoltarea producției și a productivității muncii nu a ajuns încă la acel nivel încît repartiția să se poată face după nevoi. În socialism, munca nu s-a transformat încă în primă necesitate vitală a fiecăruia. Socialismul asigură satisfacerea necesităților de trai doar acelora care muncesc, și în raport cu munca lor. Așadar, munca, pe lîngă faptul că a devenit o chestiune de onoare, este încă o obligație, o chestiune de efort. De aceea este necesară o astfel de politică de îmbinare a intereselor individuale cu cele obștești încît să fie stimulate eforturile fiecăruia în vederea dezvoltării producției, în vederea creșterii productivității muncii.

În socialism, se mai mențin încă deosebirile dintre munca calificată și cea necalificată, deosebirile esențiale dintre munca manuală și cea intelectuală. Pentru dezvoltarea permanentă a producției sociale este necesară ridicarea permanentă a calificării oamenilor muncii, a nivelului lor intelectual. Toate aceste sarcini de primă importanță nu se realizează însă în mod spontan. Este deci necesară o justă politică de îmbinare a intereselor individuale cu cele obștești în sensul de a fi stimulată munca calificată, care cere un efort mai mare față de munca necalificată, precum și preocuparea oamenilor muncii pentru ridicarea nivelului cunoștințelor lor.

Toate elementele care determină ca în socialism concordanța dintre interesele individuale și cele obștești să nu fie încă deplină fac deci necesară politica de îmbinare a intereselor individuale cu cele obștești. Dar această politică de îmbinare trebuie să fie nu numai *necesară, ci în același timp și posibilă*. Ce determină, așadar, posibilitatea acestei politici de îmbinare? Elementul de concordanță dintre interesul individual și cel obștesc este dominant, pentru că el are în vedere ceea ce este esențial în interese. Acest element dominant dă trăsătura specifică raportului dintre interesele individuale și cele obștești în socialism. Tocmai existența acestui element *dominant* asigură în socialism *posibilitatea obiectivă* a politicii de îmbinare a intereselor individuale cu cele obștești.

În concluzie se desprinde faptul că îmbinarea intereselor individuale cu cele obștești reprezintă satisfacerea pe planul politicii economice a partidului, a cerințelor concordanței obiective dintre interesele individuale cu cele obștești. Politica de îmbinare arată care este calea concretă de urmat pentru satisfacerea nevoilor celor ce muncesc pe baza existenței concordanței obiective dintre interesele individuale și cele obștești. Ea asigură realizarea în fapt a cerințelor acestei concordanțe.

Cele spuse mai sus cu privire la necesitatea și posibilitatea politicii de îmbinare a intereselor individuale cu cele obștești în socialism, ne permit să considerăm ca principale cerințe ale acestei politici de îmbinare:

1. Existenţa unui raport just în ceea ce priveşte satisfacerea intereselor individuale şi a celor obşteşti, în sensul subordonării intereselor individuale celor obşteşti.

2. Cointeresarea materială a celor ce muncesc, în dezvoltarea economiei naţionale.

Între aceste două cerinţe ale politicii de îmbinare există o strînsă legătură, deoarece cointeresarea materială, urmărind satisfacerea intereselor personale în aşa fel încît să-i stimuleze pe oamenii muncii la o participare cît mai mare în satisfacerea intereselor obşteşti, contribuie prin aceasta la existenţa unui raport just în ceea ce priveşte satisfacerea intereselor individuale şi a celor obşteşti.

Concordanţa obiectivă dintre interesele individuale şi interesele obşteşti dă partidului şi statului posibilitatea realizării unei îmbinări a intereselor individuale ale celor ce muncesc cu interesele obşteşti. Dar, după cum se ştie, posibilitatea nu înseamnă încă realitate. Pentru ca această posibilitate a îmbinării să se transforme în realitate, partidul studiază tocmai cerinţele acestei concordanţe şi îşi întemeiază politica pe aceste cerinţe. În aceasta se evidenţiază tocmai caracterul ştiinţific al politicii partidului.

O însemnătate deosebită o are existenţa unui raport just în ceea ce priveşte satisfacerea intereselor individuale şi a celor obşteşti, şi anume subordonarea intereselor individuale celor obşteşti. A încălca această cerinţă, a nu realiza un raport just în ceea ce priveşte satisfacerea acestor interese, înseamnă a încălca atît interesele individuale cît şi cele obşteşti.

După cum se ştie, în vederea dezvoltării permanente a producţiei, pentru satisfacerea nevoilor obşteşti, este necesară stabilirea unei juste proporţii între fondul de acumulare şi cel de consum. Încălcarea acestor proporţii duce în mod nemijlocit la nesatisfacerea atît a intereselor sociale, cît şi a celor individuale.

Satisfacerea insuficientă a intereselor individuale încalcă în mod direct satisfacerea intereselor obşteşti. Astfel, alocarea unei părţi insuficiente pentru fondul de consum duce la îngreunarea dezvoltării producţiei socialiste. Acest lucru se explică prin aceea că, în condiţiile unei economii socialiste, producţia nu se poate dezvolta fără o ridicare permanentă a nivelului de trai al membrilor societăţii, fără ridicarea permanentă a capacităţii de consum.

Nu poate fi vorba însă de o satisfacere corespunzătoare a intereselor individuale şi obşteşti în cazul în care interesele individuale sînt puse mai presus decît cele obşteşti, cînd este diminuată lupta pentru satisfacerea intereselor obşteşti.

Lupta pentru satisfacerea intereselor obşteşti are o importanţă cu atît mai mare, cu cît aceste interese cuprind, în fond, ceea ce este esenţial, determinant, în interesele individuale. De aceea partidul şi guvernul în măsurile economice pe care le iau asigură în fapt o subordonare a intereselor individuale celor obşteşti — calea cea mai bună care duce la satisfacerea intereselor individuale.

Alocarea unor fonduri prea mari pentru consum — peste posibilităţile economiei naţionale — lipsirea economiei naţionale de fondurile necesare pentru acumulare, loveşte nu numai în interesele obşteşti, dar şi în interesele personale. După cum se ştie, unica bază pentru ridicarea nive-

lului de trai al celor ce muncesc o constituie dezvoltarea economiei naționale socialiste, sporirea producției și a productivității muncii, reducerea prețului de cost. Acest lucru decurge în mod direct din cerințele legii economice fundamentale a socialismului, care arată că mijlocul pentru ridicarea neîntreruptă a nivelului de trai al celor ce muncesc îl constituie creșterea și perfecționarea neîntreruptă a producției socialiste pe baza tehnicii celei mai înaintate.

De aceea, politica de îmbinare a intereselor individuale cu cele obștești trebuie să asigure o justă satisfacere atît a intereselor individuale cît și a celor obștești, subordonînd pe cele individuale celor obștești.

Stabilirea unor raporturi juste în satisfacerea intereselor individuale și a celor obștești mai prezintă un aspect. Este vorba de justa folosire a fondurilor de acumulare, de repartizarea lor pentru industrie și pentru agricultură și în cadrul industriei, între industria grea și industria ușoară. După cum se știe, proporțiile de dezvoltare a diferitelor ramuri ale economiei socialiste se stabilesc pe baza cerințelor legii dezvoltării planice proporționale a economiei naționale. O dezvoltare armonioasă a acestor ramuri — ca o necesitate obiectivă — evidențiază însă și concordanța dintre interesele individuale și cele obștești deoarece de aceste proporții depinde însăși satisfacerea intereselor individuale și obștești.

Astfel pentru satisfacerea din ce în ce mai deplină a intereselor individuale este necesară asigurarea dezvoltării cu precădere a industriei socialiste și în primul rînd a industriei grele — baza dezvoltării întregii economii naționale —, a ridicării nivelului de trai și a întăririi capacității de apărare a țării. A pune accentul pe dezvoltarea producției de consum înseamnă a lovi direct în interesele celor ce muncesc, deoarece fără dezvoltarea cu precădere a industriei grele nu se poate realiza dezvoltarea industriei ușoare. De asemenea, fără aceasta nu se poate dezvolta agricultura și deci pentru a se realiza satisfacerea nevoilor de trai ale celor ce muncesc, pentru a se asigura materii prime pentru industrie, este necesară dezvoltarea cu precădere a industriei grele. Neglijarea însă a dezvoltării agriculturii și a industriei ușoare duce la o dezvoltare nearmonioasă a economiei naționale, periclitează însăși dezvoltarea industriei grele, periclitează satisfacerea intereselor esențiale ale celor ce muncesc.

A doua cerință importantă a politicii de îmbinare este cointeresarea materială a celor ce muncesc în dezvoltarea economiei naționale.

În socialism forțele de producție, productivitatea muncii, nefiind atît de dezvoltate încît repartiția să se poată face după nevoi, în cadrul economiei socialiste acționează legea obiectivă a repartiției după muncă.

Politica economică a partidului pornind de la faptul obiectiv că munca nu a devenit prima necesitate vitală a fiecărui om al muncii, ia astfel de măsuri încît să stimuleze pe cei ce muncesc la lupta pentru dezvoltarea producției socialiste, pentru creșterea productivității muncii. Această stimulare se realizează prin politica de cointeresare.

După cum se știe, societatea socialistă se construiește prin activitatea creatoare a celor ce muncesc. Cerințele diferitelor legi obiective sînt realizate prin munca de zi cu zi a poporului. Eliberînd pentru totdeauna de exploatare și asuprire pe cei ce muncesc, socialismul dă naștere unui entuziasm în muncă nemaicunoscut, creează posibilitatea unei largi și

libere manifestări a capacității creatoare a celor ce muncesc. Dar, acest lucru nu exclude necesitatea cointeresării. În prima fază a comunismului — socialismul — în conștiința oamenilor se mai mențin încă anumite rămășițe burgheze cu privire la muncă. De aceea partidul duce o politică de antrenare a maselor la construirea socialismului pornind nu numai de la entuziasmul maselor. Partidul ține seama de indicația leninistă după care construirea socialismului se realizează: „Nu nemijlocit pe bază de entuziasm, ci cu ajutorul entuziasmului, născut de marea revoluție, pe bază de interes personal, pe bază de cointeresare personală, pe bază de calcul economic..." [1].

Cointeresarea materială este prin urmare aceea care îndreaptă activitatea maselor în vederea îndeplinirii sarcinilor trasate de partid, ea asigură larga desfășurare a spiritului creator și de inițiativă al maselor.

Înfăptuirea repartiției după muncă infirmă concepția că socialismul ar cere egalizarea, uniformizarea, nivelarea trebuințelor și a traiului individual. Dușmani ai socialismului, adepții concepției nivelatoare susțin că în socialism interesele generale ar înăbuși pe cele individuale, că le-ar sacrifica. Clasicii marxism-leninismului au combătut nivelarea ca fiind expresia concepției mic-burgheze asupra socialismului, conceput ca o egalizare generală în domeniul trebuințelor și al traiului personal. Nivelarea „este o absurditate mic-burgheză, reacționară, demnă de o sectă primitivă de asceți, dar nu de societatea socialistă organizată în mod marxist, căci nu se poate cere ca toți oamenii să aibă aceleași trebuințe și aceleași gusturi, ca toți oamenii să ducă în viața lor personală același fel de trai" [2]. Înfăptuirea repartiției după muncă reflectă faptul obiectiv că există deosebiri de la individ la individ în ce privește trebuințele și traiul personal, în ce privește capacitatea de muncă. În cadrul muncii sociale fiecăruia i se cere să muncească potrivit cu capacitatea sa. Nivelul trebuințelor personale crescînd mereu în socialism, fiecare este interesat să-și ridice, să-și îmbunătățească capacitatea sa de muncă, deoarece aceasta duce la o satisfacere superioară a nevoilor de trai crescînde.

Baza teoretică a concepției nivelatoare, mic-burgheze, asupra socialismului constă în înțelegerea nemarxistă a raportului dintre individual și general (dintre personal și obștesc).

Susținînd că în socialism interesele generale ar înăbuși pe cele individuale, că le-ar sacrifica, adepții concepției nivelatoare rup prin aceasta generalul de individual. În concepția nivelatoare mic-burgheză, interesele personale dispar, se topesc în interesul general. Prin urmare, ruptura dintre general și individual se manifestă în sensul că interesele obștești nu sînt definite prin interesele personale. Astfel potrivit concepției nivelatoare, generalul, interesul obștesc, ar apare de undeva din afara individualului, din afara interesului personal și rupt de el. Or, această înțelegere a raportului dintre individual și general, dintre interesul personal și cel obștesc nu are nimic comun cu materialismul dialectic și istoric.

Marxism-leninismul a combătut permanent practica nivelatoare în retribuție, ca fiind în contradicție cu necesitățile obiective ale societății

---

[1] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume* Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, volumul II, p. 759.

[2] I. V. Stalin, *Opere*. Ed. pentru literatură politică, 1952, vol. 13, p. 373.

socialiste. Aplicarea nivelării în domeniul repartiției nu stimulează pe cei ce muncesc în dezvoltarea producției, a tehnicii etc. Prin aceasta, nivelarea duce la încetinirea dezvoltării economiei socialiste, lovind în baza materială a satisfacerii necesităților celor ce muncesc. Dimpotrivă, cu cît se aplică mai consecvent principiul cointeresării, cu atît pot fi mobilizați mai temeinic cei ce muncesc la creșterea producției, la perfecționarea tehnicii etc. Astfel, cointeresarea este cerută de însăși legea economică fundamentală a socialismului.

Vorbind de cointeresare, trebuie să facem o precizare. După cum se știe, cointeresarea poate fi materială sau morală. Elementul principal — așa cum s-a arătat mai sus — îl constituie cointeresarea materială, personală, a celor ce muncesc.

Aceasta nu înseamnă însă subaprecierea importanței cointeresării morale. Relațiile de producție socialiste (în primul rînd), și însăși munca de educare contribuie la transformarea muncii într-o chestiune de onoare, glorie, eroism și vitejie. Faptul că întreaga muncă — direct sau indirect — se întoarce în folosul celor ce muncesc, creează posibilitatea influenței stimulenților morali asupra celor ce muncesc. În al doilea rînd, însăși cointeresarea materială are un puternic caracter educativ. Cointeresarea materială atrage după sine participarea celor ce muncesc în proporții de masă la întrecerea socialistă. La rîndul său, întrecerea socialistă educă pe cei ce muncesc în spiritul unei noi atitudini față de muncă, față de avutul obștesc, față de tovarășii de muncă. După cum se știe, întrecerea socialistă este o expresie vie a relațiilor de colaborare tovărășească, de ajutor reciproc în muncă. Astfel, în cadrul întrecerilor socialiste se duce lupta cu individualismul burghez, cei ce muncesc sînt educați în înțelegerea faptului că în socialism bunăstarea individului depinde de dezvoltarea întregii economii naționale, depinde de bunăstarea întregului popor, că pentru a-ți ridica nivelul tău de trai trebuie să lupți pentru ridicarea nivelului de trai al tuturor celor ce muncesc.

II

Studierea unor probleme privind raportul și îmbinarea dintre interesele individuale și cele obștești ale oamenilor muncii, în perioada de trecere de la capitalism la socialism — perioadă în care se află țara noastră — prezintă o însemnătate deosebită.

Fără a analiza pe larg elementele care sînt comune perioadei de trecere de la capitalism la socialism și societății socialiste, fapt ce ar însemna să repetăm cele spuse deja despre situația în socialism, ele vor fi doar schițate, pentru a ne ocupa mai pe larg de trăsăturile specifice.

Apariția unui puternic sector socialist în economia țării noastre, procesul de construire a socialismului, fac posibilă existența și satisfacerea intereselor obștești ale oamenilor muncii, interese care se află în concordanță obiectivă cu interesele individuale ale celor ce muncesc.

Așa cum s-a spus, diferitele interese ale oamenilor nu pot fi înțelese decît ținînd seamă de modul de producție respectiv, studiind aceste interese în raport cu trăsăturile specifice clasei sau grupei sociale din care aceștia fac parte. Interesele obștești ale celor ce muncesc din țara noastră nu pot fi înțelese decît cercetînd aceste interese de clasă.

Coexistenţa în economia ţării noastre a unor sectoare diferite (sectorul socialist, sectorul capitalist şi sectorul micii producţii de mărfuri), cărora le corespund — pe plan social — clasa muncitoare şi ţărănimea colectivistă din sectorul socialist al agriculturii, burghezia şi micii producători individuali (în primul rînd ţărănimea muncitoare individuală), determină o situaţie complexă. Vom analiza mai întîi raportul dintre interesele clasei muncitoare şi cele ale ţărănimii muncitoare individuale.

Rezultat al luptei maselor populare, statul de democraţie populară are ca preocupare permanentă satisfacerea nevoilor de trai ale celor ce muncesc. Baza obiectivă a acestei preocupări o constituie existenţa unui puternic sector socialist în economia ţării noastre, în cadrul căruia au început să acţioneze legi noi, socialiste. Acţiunea legii economice fundamentale a socialismului, lege care a început să acţioneze în cadrul sectorului socialist, determină întreaga linie de dezvoltare a acestui sector. Satisfacerea intereselor generale ale clasei muncitoare se află într-o concordanţă directă cu satisfacerea intereselor individuale ale fiecărui muncitor, deoarece dezvoltarea şi întărirea sectorului socialist se realizează tocmai în vederea satisfacerii intereselor de trai ale tuturor oamenilor muncii. În cadrul acestui sector concordanţa dintre interesele individuale ale fiecărui muncitor şi interesele obşteşti se realizează la fel ca în socialism, pe baza existenţei relaţiilor de producţie socialiste.

Sectorul socialist deţine un loc predominant, hotărîtor, în ansamblul economiei naţionale, influenţînd şi celelalte sectoare ale economiei ţării noastre. Se ştie că legea economică fundamentală a socialismului, cu toate că acţionează doar în sectorul socialist, influenţează în mod favorabil şi dezvoltarea micii producţii de mărfuri. În acelaşi timp, clasa muncitoare este vital interesată în atragerea ţărănimii muncitoare pe drumul construirii socialismului, deoarece socialismul poate fi construit numai cu participarea largă a tuturor celor ce muncesc. După cum se ştie, mica gospodărie ţărănească nu numai că nu este capabilă de o reproducţie lărgită, dar însăşi reproducţia simplă nu poate fi realizată decît cu multe greutăţi. Singura ieşire din această situaţie o constituie trecerea la marea producţie socialistă în agricultură. Doar aşa ţărănimea muncitoare poate să scape de exploatare, poate să-şi asigure un nivel de viaţă ridicat, doar aşa se poate asigura o abundenţă a bunurilor de consum pentru oamenii muncii, materii prime necesare industriei. Alături de clasa muncitoare deci, ţărănimea muncitoare este în mod vital interesată în construirea socialismului.

Totodată, în interesul dezvoltării armonioase a economiei naţionale, nu trebuie pierdut din vedere faptul că în etapa actuală mica gospodărie ţărănească mai are încă însemnate rezerve şi posibilităţi de ridicare a productivităţii ei, de sporire a producţiei agricole. Astfel partidul şi guvernul iau o serie de măsuri economice menite să stimuleze interesul ţăranilor muncitori individuali în vederea sporirii producţiei agricole, necesare alimentării populaţiei muncitoare şi aprovizionării cu materii prime a industriei uşoare şi alimentare.

Sarcina esenţială a luptei clasei muncitoare o constituie înlăturarea oricărei exploatări, construirea unei economii socialiste, sarcină care reprezintă — în fond — interesele esenţiale ale tuturor celor ce muncesc. De aceea, clasa muncitoare conduce întreaga dezvoltare a ţării în numele intereselor obşteşti ale tuturor oamenilor muncii.

Tratînd aceste probleme, trebuie să facem o distincție între felul în care se realizează concordanța dintre interesele individuale și cele obștești ale oamenilor muncii în sectorul socialist al economiei față de situația din sectorul micii producții de mărfuri. În cadrul sectorului socialist, concordanța obiectivă dintre interesele individuale și interesele obștești ale celor ce muncesc rezultă, așa cum am văzut, din caracterul nou, socialist al relațiilor de producție. În sectorul micii producții de mărfuri, situația se prezintă într-un mod specific. Concordanța dintre interesele individuale ale țăranilor muncitori individuali și interesele obștești ale celor ce muncesc nu rezultă din existența relațiilor de producție din sectorul micii producții de mărfuri. Fundamentul acestei concordanțe constă în existența unei unități în ceea ce privește interesele esențiale, în faptul că socialismul corespunde intereselor fundamentale ale țăranilor muncitori individuali și ca atare aceștia se încadrează în mod necesar în lupta pentru construirea socialismului. Astfel pe țăranul muncitor îl apropie de socialism viitorul său. Acest lucru nu reprezintă însă o simplă constatare. Așa cum vom vedea, partidul, pornind de la acest fapt, reușește prin diverse măsuri de îmbinare să atragă țărănimea muncitoare pe făgașul socialismului.

Dar în perioada de trecere de la capitalism la socialism, în afară de clasa muncitoare și țărănimea muncitoare există și burghezia. După cum se știe, relațiile dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, pe de o parte, și burghezie, pe de altă parte, sînt relații antagoniste. Deoarece interesele esențiale ale celor ce muncesc sînt legate de construirea socialismului, iar burghezia se opune prin toate mijloacele construirii socialismului, interesele esențiale ale celor ce muncesc sînt legate în mod direct de necesitatea luptei intransigente împotriva burgheziei. De aceea interesele obștești în perioada de trecere de la capitalism la socialism nu sînt și nu pot fi interesele întregii populații, ci, pînă la desființarea claselor antagoniste, acestea cuprind interesele esențiale ale oamenilor muncii prin excluderea burgheziei. Și nu numai atît. Datorită faptului că satisfacerea intereselor individuale și obștești ale celor ce muncesc se realizează în cadrul dezvoltării întregii economii naționale pe drumul socialismului și cum această dezvoltare se petrece în cadrul unei lupte de clasă din ce în ce mai ascuțită, rezultă că interesele individuale și cele obștești ale oamenilor muncii în perioada de trecere de la capitalism la socialism sînt satisfăcute doar în condițiile unei ascuțite lupte de clasă, doar prin înfrîngerea burgheziei și construirea socialismului.

Pentru oamenii muncii din țara noastră, interese obștești sînt construirea socialismului, participarea activă la lupta pentru creșterea nivelului de trai al celor ce muncesc, lupta pentru menținerea păcii și întărirea permanentă a capacității de apărare a patriei etc. Aceste interese, cuprinzînd ceea ce este esențial în interesele individuale ale celor ce muncesc, devin cauza vitală a acestora. Pe această bază partidul duce o muncă permanentă de educare în rîndul oamenilor muncii în vederea lămuririi lor că singura cale de satisfacere maximă a necesităților lor individuale de trai e lupta pentru realizarea intereselor obștești ale construirii socialismului.

Datorită faptului că interesele obștești cuprind ceea ce este esențial în interesele anumitor clase sau grupuri sociale, mai rezultă și o altă trăsătură specifică a problemei concordanței obiective a intereselor perso-

nale cu cele obşteşti în ţara noastră faţă de societatea socialistă. La noi în ţară concordanţa obiectivă între interesele personale şi cele obşteşti ale oamenilor muncii se referă la anumite categorii sociale deosebite de cele existente în socialism. În orînduirea socialistă există două clase: clasa muncitoare şi ţărănimea care — cu toate deosebirile care mai există între ele — cuprind oameni ai muncii din cadrul unei economii socialiste unitare. La noi în ţară, nu toţi oamenii muncii fac parte din sectorul socialist al economiei. Aşa cum se ştie, în afară de faptul că este om al muncii, ţăranul muncitor este şi un producător individual, care produce şi vinde în vederea obţinerii unor cîştiguri personale cît mai mari. Ţăranul muncitor este legat de proprietatea sa particulară şi pînă cînd nu se convinge de superioritatea sistemului socialist în agricultură, el îşi desfăşoară activitatea sa în vederea menţinerii şi întăririi acestei proprietăţi. Clasa muncitoare din ţara noastră este legată de forme socialiste de producţie. Astfel, existenţa intereselor obşteşti nu exclude contradicţiile neantagoniste care există între interesele clasei muncitoare şi interesele ţăranilor muncitori individuali. Important e însă faptul că aceste contradicţii pot fi rezolvate în sensul satisfacerii intereselor esenţiale ale clasei muncitoare, cît şi ale ţărănimii muncitoare. *„Nu există* o divergenţă fundamentală între interesele muncitorilor salariaţi şi interesele ţăranilor muncitori şi exploataţi — spune Lenin. Socialismul poate satisface *pe deplin* şi interesele unora şi interesele celorlalţi. *Numai* socialismul poate satisface interesele lor“ [1]. Aşa se explică posibilitatea trecerii ţărănimii muncitoare spre forme socialiste de economie.

Pe măsura trecerii ţărănimii muncitoare în gospodării agricole colective, comunitatea de interese între clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare devine tot mai trainică, capătă un conţinut tot mai bogat, transformîndu-se într-o unitate de interese a două clase cuprinse în cadrul unei economii socialiste unitare. Ţărănimea muncitoare transformîndu-se într-o ţărănime colectivistă va fi legată de relaţii socialiste de producţie. Prin aceasta concordanţa dintre interesele individuale ale celor ce muncesc şi interesele lor obşteşti va avea ca bază relaţii socialiste de producţie proprii întregii economii. Odată cu construirea deplină a socialismului la noi în ţară, concordanţa dintre interesele individuale şi cele obşteşti se va referi la interesele obşteşti şi personale ale întregului popor. De aceea, această concordanţă obiectivă dintre interesele personale şi cele obşteşti ale oamenilor muncii trebuie cercetată în sensul celor arătate, adică ca un proces care duce la întărirea şi lărgirea îmbinării intereselor, în mod permanent, pe baza însuşi a procesului construirii socialismului.

Poziţia specifică a ţărănimii muncitoare cu gospodărie individuală necesită o astfel de politică care să îmbine interesele particulare de mică producătoare de mărfuri ale ţărănimii muncitoare individuale, cu interesele generale ale tuturor celor ce muncesc. De asemenea, datorită unor elemente de neconcordanţă între interesele individuale şi cele obşteşti ale celor ce muncesc este necesară o astfel de politică economică care, stimulînd satisfacerea intereselor individuale, să mobilizeze pe toţi cei ce muncesc la lupta pentru realizarea intereselor lor generale.

[1] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954 vol. II, p. 234.

Politica de îmbinare a intereselor individuale ale celor ce muncesc cu interesele lor obștești este nu numai necesară ci și posibilă. În primul rînd, elementul preponderent în raportul dintre interesele individuale ale oamenilor muncii și cele obștești este concordanța obiectivă care există între aceste interese. În al doilea rînd, această îmbinare este posibilă datorită rolului dominant al sectorului socialist în ansamblul economiei naționale, fapt ce se oglindește în posibilitatea sectorului socialist de a influența în mod favorabil celelalte sectoare: îngrădirea exploatării în sectorul capitalist, ajutorarea țărănimii muncitoare și atragerea ei spre socialism. Această îmbinare este posibilă, în al treilea rînd, datorită existenței statului de democrație populară, stat care urmărește în întreaga sa activitate realizarea satisfacerii intereselor celor ce muncesc.

Politica de îmbinare a intereselor individuale ale celor ce muncesc cu interesele lor obștești se realizează așadar într-un mod specific, în raport cu sectorul economic la care se referă, în raport cu forma de proprietate. Într-un fel se realizează îmbinarea intereselor individuale cu cele obștești în sectorul socialist al economiei — îmbinare ce are la bază relații socialiste de producție și care se realizează în conformitate cu legile specifice ce acționează în acest sector. Într-un mod deosebit se realizează această îmbinare în cadrul sectorului micii producții de mărfuri, datorită — în primul rînd — așa cum s-a mai arătat, faptului că aici nu există încă relații noi, socialiste de producție. Chiar în cadrul sectorului socialist există unele deosebiri în ceea ce privește realizarea acestei îmbinări, deosebiri ce se datoresc formei deosebite a proprietății socialiste (proprietatea socialistă a întregului popor în industrie și proprietatea socialistă de grup în agricultură). Nu vor fi analizate aici toate aceste probleme fapt care a fost precizat încă de la începutul acestei lucrări.

În ceea ce privește sarcinile și interesele obștești ale oamenilor muncii din țara noastră, una din sarcinile obștești cele mai importante este dezvoltarea industriei grele care constituie garanția sigură a dezvoltării întregii economii naționale, a creșterii nivelului de trai, a întăririi capacității de apărare a patriei.

Printre sarcinile obștești importante care stau astăzi în fața poporului nostru se află de asemenea și transformarea socialistă a agriculturii, dezvoltarea permanentă a producției agricole. Această sarcină corespunde intereselor esențiale ale tuturor celor ce muncesc, deoarece de dezvoltarea agriculturii depinde în mare măsură realizarea unor cantități sporite de bunuri de larg consum. Realizarea acestei sarcini este însă imposibilă fără dezvoltarea permanentă a industriei noastre socialiste, fără dezvoltarea cu precădere a industriei grele. Partidul și guvernul nostru au luptat și luptă neîncetat pentru crearea unei puternice industrii socialiste capabilă să asigure agriculturii baza tehnico-materială necesară.

Datorită faptului că în agricultura țării noastre mai predomină încă mica producție de mărfuri, o importanță deosebită în creșterea producției agricole o are folosirea din plin a rezervelor de sporire a producției pe care le au micile gospodării țărănești. Măsurile de ajutorare a țărănimii muncitoare individuale în vederea sporirii producției agricole, cointeresarea acesteia, fac parte integrantă din politica de îmbinare a intereselor individuale ale celor ce muncesc cu interesele lor obștești.

Problema îmbinării juste a intereselor personale cu cele obşteşti în mica producţie de mărfuri trebuie privită înainte de toate din punctul de vedere al întăririi alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare. Ţinînd seama de natura specifică a ţărănimii muncitoare, de legile obiective care acţionează în cadrul micii producţii de mărfuri, partidul şi statul iau o serie de măsuri economice menite să apropie tot mai mult pe ţăranul muncitor de clasa muncitoare, de interesele construirii socialismului. Simţind sprijinul acordat de partid şi de stat în dezvoltarea gospodăriei sale, în satisfacerea intereselor sale individuale, ţăranul muncitor cu gospodărie individuală se convinge de necesitatea luptei alături de clasa muncitoare.

Dar în cadrul micii producţii de mărfuri acţionează ca regulator al producţiei legea valorii. Astfel, ţăranul individual se orientează spre acele culturi care-i aduc cîştig mai mare fără să ţină seama de importanţa mică sau mare, în ansamblul economiei naţionale, a ceea ce produce el. În faza actuală a construirii socialismului, pentru a fi însă satisfăcute într-un chip din ce în ce mai înalt nevoile de trai ale celor ce muncesc, care cresc mereu, pentru a aproviziona în mod corespunzător industria uşoară şi alimentară cu materii prime agricole, este necesar să se dea o importanţă deosebită dezvoltării anumitor ramuri agricole ca, de pildă, culturilor cerealiere, culturilor tehnice, creşterii animalelor etc. Aceasta se reflectă în politica economică a partidului şi a statului nostru prin luarea unor măsuri economice care să ducă în fapt la dezvoltarea *în primul rînd* a acelor ramuri agricole, care — în condiţiile actuale ale construirii socialismului — au importanţa cea mai mare pentru dezvoltarea economiei naţionale, pentru ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii. Cu alte cuvinte, în politica lor economică, partidul şi guvernul au în vedere *subordonarea* interesului ţăranului muncitor individual (de a se orienta spre acele culturi care îi aduc cîştig mai mare dar fără să ţină seama de importanţa mică sau mare a ceea ce produce el), intereselor economiei naţionale, intereselor de a dezvolta înainte de toate ramurile agricole care au importanţa cea mai mare pentru dezvoltarea economiei noastre naţionale. Cum se înfăptuieşte această politică de subordonare, care este conţinutul ei?

Nu i se poate impune ţăranului printr-un decret sau printr-o măsură administrativă să subordoneze interesul său personal, intereselor esenţiale ale dezvoltării economiei naţionale, cerîndu-i pur şi simplu să renunţe la avantajele sale materiale. Asemenea măsuri n-ar da nici un fel de roade care să contribuie la realizarea intereselor obşteşti ale dezvoltării economiei naţionale, deoarece ele n-ar fi conforme cu cerinţele legilor obiective care acţionează în cadrul micii producţii. Dimpotrivă, politica economică justă pe care o duce statul nostru constă în aceea că, ţinînd seama de acţiunea legii valorii, acordă ţăranului muncitor avantaje materiale care contribuind la satisfacerea intereselor personale ale acestuia, îl stimulează să dea un aport însemnat la realizarea interesului obştesc al dezvoltării agriculturii. Şi anume, ţinînd seama de cerinţele legii valorii, statul foloseşte acţiunea acestei legi în scopul construirii socialismului prin asemenea forme de schimb între oraş şi sat cum sînt contractările, achiziţiile, comerţul de întîmpinare. Acestea acordă producătorului avantaje materiale pe care el nu le poate obţine pe piaţa liberă, tocmai cu scopul de a-l determina pe acesta la dezvoltarea înainte de toate a acelor

ramuri agricole care au o importanță deosebită pentru dezvoltarea economiei naționale și pentru ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii.

În mod greșit, problema primordialității dezvoltării anumitor ramuri agricole s-a căutat să fie rezolvată prin fixarea planurilor de cultură pentru gospodăriile agricole individuale. Aceste planuri nu țineau însă seamă de acțiunea legilor obiective ale micii producții, nu corespundeau cerințelor acestor legi și de aceea ele nu constituiau un stimulent pentru dezvoltarea agriculturii. Avînd în vedere această situație, statul a luat măsuri ca planurile de cultură pentru cereale fixate gospodăriilor agricole individuale să fie desființate.

Din cele spuse mai sus rezultă că conținutul politicii juste de subordonare a intereselor personale ale țăranului muncitor individual intereselor obștești ale dezvoltării economiei naționale, nu înseamnă *măsuri forțate de subordonare,* care ar neglija satisfacerea intereselor personale, ci dimpotrivă, acest conținut exprimă luarea unor măsuri de cointeresare materială de așa natură încît satisfăcînd interesele personale ale țăranului muncitor individual îl stimulează pe acesta să dezvolte în primul rînd acele ramuri agricole care au, în etapa actuală, importanța cea mai mare pentru dezvoltarea economiei naționale și pentru ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii.

Dacă se manifestă uneori părerea că satisfacerea intereselor personale ale țăranului muncitor cu gospodărie individuală pe calea cointeresării materiale, nu e în acord cu interesele obștești, întrucît l-ar îndepărta pe țăran de calea transformării socialiste a agriculturii, ea trebuie combătută. Baza acestei păreri constă în afirmația neîntemeiată că atragerea țărănimii muncitoare individuale pe calea transformării socialiste a agriculturii s-ar face prin ruinarea și sărăcirea gospodăriilor țărănești individuale. Cu alte cuvinte, țăranul muncitor individual ar intra în gospodăria colectivă numai atunci cînd i-ar ajunge cuțitul la os.

Atragerea țăranilor muncitori individuali spre socialism presupune nu un proces de sărăcire, ci unul de ridicare continuă a nivelului de trai, un proces de creștere a capacității de producție a gospodăriilor țărănești pe calea cointeresării materiale personale. Aceasta pentru că „Socialismul poate fi construit numai pe baza unei creșteri impetuoase a forțelor de producție ale societății, pe baza unei abundențe de produse și de mărfuri, pe baza unei vieți înstărite a oamenilor muncii..." [1]. Prin urmare, interesul obștesc al construirii socialismului la noi în țară este în concordanță directă cu ridicarea gospodăriei țăranului muncitor, cu îmbunătățirea traiului său personal pe calea cointeresării materiale personale. În acest sens, încă în Rezoluția ședinței plenare a C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949 se arată că munca de pregătire în vederea construirii agriculturii socialiste *se îmbină* cu o muncă perseverentă de ajutorare tehnică și economică a gospodăriei individuale sărace și mijlocașă, pentru ca această gospodărie să ridice productivitatea muncii, să ridice volumul și calitatea recoltei.

În lupta lor pentru a obține recolte cît mai bogate și de calitate, ca astfel să se poată bucura de avantajele materiale respective, foarte mulți țărani muncitori individuali aplică metode agrotehnice înaintate și, bucu-

[1] I. V. Stalin, *Opere.* Ed. pentru literatură politică, 1952, vol. 13, p. 379.

rîndu-se de ajutorul statului, ei lucrează pămîntul cu unele mijloace mecanizate. Dar aplicînd metode agrotehnice înaintate în gospodăriile lor şi lucrînd pămîntul cu mijloace mecanizate, mulţi ţărani individuali se conving pînă la urmă că singuri, pe loturile lor de pămînt, nu pot folosi la *maximum* aceste metode şi mijloace, încît, cu ajutorul lor, să poată obţine recolta cea mai înaltă pe care ei şi-o doresc. Astfel, din proprie experienţă, ţăranul muncitor individual se convinge că e bine să se unească într-o formă sau alta cu mai mulţi ţărani la un loc pentru ca, folosind metodele şi mijloacele de lucru înaintate pe suprafeţe mai întinse de pămînt să poată obţine recolte superioare faţă de cele pe care le obţine ţăranul individual de unul singur în gospodăria sa. Aşa se explică în parte faptul că au luat naştere pe cuprinsul ţării numeroase asociaţii de producţie agricolă.

Folosirea cointeresării materiale are ca scop satisfacerea intereselor personale ale producătorului în aşa fel încît să-l determine pe acesta la o contribuţie din ce în ce mai mare în realizarea intereselor obşteşti. De aici rezultă că cu cît posibilităţile producătorului de a participa la realizarea intereselor obşteşti sînt mai mari, atît cantitativ cît şi calitativ, cu atît, în cadrul folosirii principiului cointeresării materiale, creşte în mod corespunzător nivelul stimulentelor materiale acordate de stat. Astfel, politica partidului şi statului nostru îi stimulează pe ţăranii muncitori cu gospodării individuale la înfiinţarea de asociaţii simple, acordîndu-le ţăranilor muncitori asociaţi avantaje materiale mai mari decît acelea acordate ţăranului muncitor neasociat. Aşa, de pildă, în Hotărîrea Consiliului de Miniştri al R.P.R. privind contractarea sfeclei de zahăr, se arată că ţăranii individuali care vor încheia contracte cu culturi pentru sfecla de zahăr, cu fabricile Ministerului Industriei Alimentare, vor primi printre altele, în mod gratuit, 50 kg zahăr pentru 10 tone de sfeclă predată. Asociaţiile de cultivatori de sfeclă de zahăr vor primi însă în mod gratuit cîte 70 kg de zahăr pentru aceeaşi cantitate de sfeclă predată. Aşadar, ţăranul muncitor asociat fiind capabil să obţină o producţie superioară ţăranului muncitor neasociat, el se bucură în funcţie de aceasta şi de avantaje materiale mai mari decît cele prevăzute pentru ţăranii neasociaţi.

Asociaţiile simple nu iau naştere de la sine, fără o muncă temeinică de lămurire şi convingere din partea aparatului de partid şi de stat. Cînd ţăranul muncitor individual începe să se convingă din propria lui experienţă de necesitatea de a se uni, de a se asocia pentru obţinerea unor rezultate cît mai bogate, partidul printr-o muncă politică de lămurire temeinică îi limpezeşte pe deplin ţăranului această convingere, i-o adînceşte şi o grăbeşte. Cele mai multe asociaţii simple au luat naştere tocmai acolo unde munca politică a organizaţiilor de partid, a sfaturilor populare, a organelor agricole şi cooperatiste a fost mai temeinică.

Aşadar, cointeresarea ţărănimii muncitoare în creşterea producţiei agricole constituie un mijloc important în asigurarea satisfacerii necesităţilor de trai ale tuturor celor ce muncesc, în asigurarea unei dezvoltări armonioase a întregii economii.

La rîndul ei, lichidarea rămînerii în urmă a agriculturii este posibilă doar pe baza dezvoltării industriei şi, în primul rînd, a industriei grele. Creşterea producţiei agricole, posibilitatea ca ţăranii muncitori să folosească din plin ajutorul primit şi să-şi ridice continuu nivelul de trai,

depind în primul rînd de măsura în care industria va furniza agriculturii tractoarele, mașinile și uneltele necesare. Iată o situație grăitoare în acest sens. În comparație cu 1953, în 1954, producția de tractoare pe șenile cu motor Diesel de 35 C.P. reprezintă 103,7%, cea de pluguri cu tracțiune mecanică 388,1%, de greble mecanice cu tracțiune animală 437,7%, de grape cu colți cu tracțiune mecanică 282,4%, de piese de schimb pentru mașinile agricole 449,7%, de piese de schimb pentru tractoare 234,9% etc. Înzestrarea agriculturii în anul 1954 față de 1953 cu un număr mai mare de tractoare, mașini și unelte agricole a fost unul din factorii importanți care au contribuit la obținerea în anul 1954 a unei producții globale de 9 milioane tone cereale. Ca urmare a sporirii producției agricole, cîștigurile țăranilor muncitori au fost mai mari în 1954 decît în anii precedenți și astfel ei au putut să-și satisfacă într-un mod sporit nevoile personale de trai. Astfel, după date preliminare, producătorii agricoli au cumpărat în anul 1954, față de 1953, cu 17% mai multe țesături de bumbac, cu 31% mai multă îmbrăcăminte, cu 35% mai multe fire de bumbac, cu 22% mai multe articole de fierărie de uz sătesc, cu 18% mai multe articole metalice de uz agricol, cu 78% mai mult ciment, cu 53% mai mult var, cu peste două ori mai mult carton asfaltat, cu aproape de trei ori mai multe cărămizi și cherestea.

★

Munca de educare în rîndurile oamenilor muncii în vederea lămuririi importanței muncii pentru societate are o însemnătate deosebită.

Elementele capitaliste care mai există încă în economia țării noastre caută prin toate mijloacele să influențeze psihologia oamenilor muncii, să-i îndepărteze de la lupta pentru realizarea intereselor obștești, să înrădăcineze egoismul și tendințele pentru unele acțiuni dușmănoase. De aceea, munca de educație în vederea unei înțelegeri juste a raporturilor dintre interesele individuale și interesele obștești ale oamenilor muncii se realizează în cadrul unei ascuțite lupte de clasă. Atragerea permanentă a celor ce muncesc la lupta pentru realizarea intereselor lor obștești, înseamnă smulgerea lor de sub influențele elementelor capitaliste.

Procesul de construire a socialismului dă naștere unui puternic entuziasm în muncă. Pentru clasa muncitoare și pentru ceilalți oameni ai muncii, munca a devenit o chestiune de onoare și de eroism. Dar în perioada de trecere de la capitalism la socialism rămășițele burgheze în conștiința maselor sînt încă deosebit de puternice. Munca de educare în rîndurile oamenilor muncii în vederea lămuririi legăturii dintre dezvoltarea întregii economii și satisfacerea necesităților personale de trai joacă un rol deosebit în vederea antrenării lor la lupta pentru dezvoltarea producției. Unii oameni ai muncii nu înțeleg întotdeauna în mod just raporturile reale care există între interese de diferite gradații. Aceștia pun uneori pe primul plan interesele imediate sau chiar accidentale etc. Toate acestea ridică la un nivel deosebit de înalt importanța muncii educative în țara noastră. În cadrul acestei munci un rol deosebit îl au diferitele măsuri economice pe care le iau partidul și guvernul. Astfel, hotărîrea Consiliului de Miniștri al R.P.R. din 22 aprilie 1955 cu privire la reducerile de prețuri este importantă și în acest sens. Reducerile de prețuri dovedesc că singura cale sigură pentru îmbunătățirea nive-

lului de trai al celor ce muncesc este lupta pentru dezvoltarea producţiei, mărirea productivităţii muncii, scăderea preţului de cost.

Ducînd o muncă de educare a celor ce muncesc în vederea îndrumării lor la lupta pentru realizarea intereselor obşteşti, partidul şi guvernul luptă în acelaşi timp împotriva elementelor duşmănoase care caută să-şi satisfacă interesele lor, lovind în interesele oamenilor muncii. Lupta împotriva acestor elemente este o latură indispensabilă a luptei pentru realizarea satisfacerii intereselor tuturor celor ce muncesc. Apărarea proprietăţii socialiste, de exemplu, împotriva unor delapidatori contribuie la asigurarea bazei materiale pentru satisfacerea acestor interese.

O însemnătate deosebită o au stimulentele morale, cointeresarea morală a celor ce muncesc. Stimulentele morale joacă, pe de o parte, încă de pe acum, un rol important în mobilizarea celor ce muncesc la lupta pentru mărirea producţiei, creşterea productivităţii muncii, inovaţii şi raţionalizări în procesul de muncă etc. Astfel statul nostru a luat unele măsuri care prevăd că pentru stimularea activităţii organizatorice şi creatoare a oamenilor muncii din agricultură, se vor institui premii şi se vor decerna ordine, medalii şi titlul de „Erou al muncii socialiste" acelora care vor realiza indici înalţi de producţie agricolă. Pentru specialiştii din agricultură care vor obţine realizări deosebite în muncă se vor institui titlurile onorifice de „agronom emerit", „zootehnist emerit", „viticultor emerit" etc. Toate aceste titluri şi medalii onorifice nu constituie altceva decît stimulente morale, care îmbinîndu-se armonios cu cele materiale, sporesc avîntul oamenilor muncii în ridicarea producţiei şi a productivităţii muncii. Pe de altă parte însăşi aceste stimulente contribuie la educarea celor ce muncesc în direcţia înţelegerii juste a raporturilor dintre interesele individuale şi interesele obşteşti ale oamenilor muncii.

★

Traducerea în viaţă cu succes a măsurilor elaborate de partid şi guvern cu privire la asigurarea îmbinării juste a intereselor personale ale oamenilor muncii cu interesele lor obşteşti, duce la dezvoltarea continuă a economiei noastre naţionale, duce la întărirea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, la ridicarea continuă a nivelului de trai al poporului.

К ВОПРОСУ СОЧЕТАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ИНТЕРЕСОВ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Работа имеет два раздела. В первом разделе указывается, что в социалистическом строе существует объективное соответствие между индивидуальными и общественными интересами. Объективный характер этого соответствия вытекает из самой сущности социалистических производственных отношений и из объективных законов, действующих в со-

циалистической экономике и, в первую очередь, из основного экономического закона социализма.

Анализируя необходимость и возможность политики сочетания индивидуальных и общественных интересов при социализме, авторы приходят к заключению, что это сочетание выражает удовлетворение — по линии экономической политики партии и правительства — требований объективного соответствия между индивидуальными и общественными интересами.

Во втором разделе подвергнуты анализу некоторые вопросы, касающиеся отношения и соответствия между индивидуальными и общественными интересами трудящихся в период перехода от капитализма к социализму, период, в котором находится страна.

Авторы, имея в виду сложность положения, обусловленную сосуществованием в народном хозяйстве страны различных секторов, подвергают более глубокому анализу соотношение интересов рабочего класса и трудовых крестьян-единоличников. Указывается, что основой соответствия между индивидуальными интересами трудящихся крестьян и общественными интересами всех трудящихся является существование единства этих интересов и то, что социализм соответствует интересам всех трудящихся. В переходной период от капитализма к социализму общественные интересы содержат в себе существенные интересы трудящихся — за исключением интересов буржуазии. Показывается, как правильная политика подчинения личных интересов трудящихся крестьян-единоличников общественным интересам выражается в мероприятиях, связанных с материальной заинтересованностью последних. Работа заканчивается анализом некоторых вопросов, касающихся просвещения народных масс.

QUELQUES ASPECTS DE LA QUESTION DE L'ACCORD DES INTÉRÊTS PARTICULIERS AVEC LES INTÉRÊTS COLLECTIFS

(RÉSUMÉ)

L'étude comprend deux chapitres. Le premier montre qu'il existe, dans le régime socialiste, une concordance objective entre les intérêts individuels et collectifs. Le caractère objectif de cette concordance découle de l'essence même des rapports de production socialistes et des lois objectives qui jouent dans l'économie socialiste, en premier lieu, de la loi économique fondamentale du socialisme.

Analysant la nécessité et la possibilité d'une politique de concordance entre les intérêts individuels et les intérêts collectifs dans le socialisme, les Auteurs concluent que — sur le plan de la politique économique du Parti et du Gouvernement — cet accord satisfait aux exigences de la concordance objective entre les intérêts individuels et les intérêts collectifs.

Le second chapitre analyse certains problèmes relatifs aux rapports et à l'accord des intérêts individuels et collectifs des travailleurs, pendant la période de transition du capitalisme au socialisme, étape à laquelle se trouve notre pays.

Tenant compte de la situation complexe, déterminée par la coexistence dans l'économie du pays de secteurs différents, les Auteurs analysent amplement les rapports entre les intérêts de la classe ouvrière et ceux de la paysannerie laborieuse individuelle. Ils montrent que le fondement de la concordance des intérêts individuels des paysans travailleurs et des intérêts collectifs de tous les travailleurs est constitué par l'existence d'une unité quant aux intérêts essentiels, du fait que le socialisme correspond aux intérêts du peuple travailleur tout entier. Dans la période de transition du capitalisme au socialisme, les intérêts collectifs embrassent, par suite de l'exclusion de la bourgeoisie, les intérêts essentiels des travailleurs. L'étude démontre que le contenu de la juste politique de subordination des intérêts personnels des paysans travailleurs individuels aux intérêts collectifs se traduit par des mesures prises en vue de les coïntéresser au point de vue matériel. L'étude s'achève par l'analyse de quelques problèmes concernant le travail d'éducation dans les rangs des masses populaires.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 3, 1955

UNELE ASPECTE FILOZOFICE ALE GEOMETRIEI NEEUCLIDIENE (I)

DE

IMRE TÓTH

Geometria neeuclidiană a însemnat o adevărată revoluție în științele matematice, transformînd în același timp radical și concepția despre spațiu.

Geometria neeuclidiană este strîns legată de anumite probleme de filozofie. A devenit destul de bine cunoscut faptul că descoperirea geometriei neeuclidiene a dat o lovitură mortală teoriei lui Kant cu privire la spațiu și a furnizat argumente hotărîtoare împotriva oricărei forme a concepțiilor idealiste cu privire la relația dintre geometrie și realitate [1]. În această privință concepția noastră științifică despre natură a avut desigur mult de cîștigat de pe urma geometriei neeuclidiene, — fapt unanim recunoscut. Se cunoaște însă, din păcate, prea puțin cealaltă parte a medaliei și anume: ce a avut de profitat geometria neeuclidiană din partea filozofiei materialiste. Această latură a chestiunii mi se pare, din multe puncte de vedere, mai interesantă și mai importantă decît cea dintîi.

Iată de ce.

Înainte de toate, fiindcă numai cercetînd lucrurile din acest punct de vedere ne vom putea convinge că filozofia materialistă — a cărei formă superioară este materialismul dialectic — joacă un rol *activ, creator* în dezvoltarea științei, și nu se limitează numai la o simplă interpretare, — deci la o atitudine pur pasivă față de descoperirile din domeniul științelor naturii. Demonstrarea acestei teze este importantă, deoarece ea nu este încă suficient recunoscută în rîndurile naturaliștilor. Istoria geometriei neeuclidiene este instructivă tocmai din cauză că aici problemele filozofice au jucat un rol esențial în dezvoltarea bazelor ei, în fundamentarea ei.

De aceea, prima problemă de care ne vom ocupa, în legătură cu geometria neeuclidiană, este clarificarea rolului jucat de gîndirea filozofică (atît de cea neștiințifică cît și de cea științifică) în dezvoltarea noii științe a spațiului.

În al doilea rînd, ne vom ocupa de raportul acestei teorii geometrice cu realitatea, problemă filozofică și geometrică fundamentală. Astăzi această

---

[1] Vezi în această privință : A. Wassiljeff, *Lobatchevsky* în « *Abhandlungen zur Geschichte der Mathematik* », vol. VII, p. 214-218; G. F. Ribkin, *Materializm-osnovnaia certa mirovozrenia N. J. Lobacevskovo*, în (« *Istoria matematiceskih issledovanii* », vol. III, 1950; p. 9—29; G. A. Iankovskaia, „O mirorozvenii" N. I. Lobacevskovo, în « *Istor. Matemat. issled.* » vol. III, p. 30—75).

problemă este definitiv tranşată : geometria neeuclidiană oglindeşte tot atît de fidel anumite proprietăţi ale spaţiului real ca cea euclidiană [1]. Totuşi nu se poate spune că acest punct de vedere ar fi unanim acceptat în rîndurile matematicienilor şi fizicienilor. Dacă ei admit, aproape unanim, că geometria neeuclidiană a însemnat moartea teoriei lui Kant despre spaţiu [2] în schimb mai este încă foarte mult răspîndită ideea că existenţa geometriei neeuclidiene ar constitui un argument în favoarea tezei că geometria ar fi o creaţie a intelectului uman, independentă de realitate şi de experienţă, creaţie care trebuie acceptată ca adevărată, nu pentru că reflectă în mod fidel realitatea, — deoarece nu are nimic a face cu aceasta — ci pentru că este lipsită de contradicţii logice interne [3]. Nu trebuie să subapreciem pericolul unei asemenea interpretări filozofice greşite a geometriei neeuclidiene. Lăsîndu-ne înşelaţi de aparenta neconcordanţă cu realitatea a noii geometrii, chiar şi filozofi materialişti ca Cernîşevski sau matematicieni de talia lui Ostrogradski [4] — după care concordanţa cu realitatea e singurul criteriu al adevărului, — au respins geometria neeuclidiană, considerînd-o drept o teorie lipsită de conţinut obiectiv, deci lipsită de valoare gnoseologică. Pe de altă parte, matematicienii de talia lui Poincaré, recunoscînd caracterul ştiinţific al geometriei neeuclidiene, resping teza în virtutea căreia concordanţa cu realitatea este criteriul adevărului [5].

---

[1] « În opoziţie cu Hegel noi recunoaştem că legile lumii (Weltgesetze) nu pot fi dobîndite pe altă cale decît pe cea a experienţei ... căci geometria nu este decît... o parte a sistemului noţiunilor fizice... Putem spune: în epoca noastră concepţia reprezentată de Gauss şi Helmholtz cu privire la natura empirică a geometriei — a devenit un rezultat sigur al ştiinţei. Ea trebuie să servească azi ca un punct fix de reazim tuturor speculaţiunilor filozofice care se referă la spaţiu şi timp, deoarece teoria einsteiniană a gravitaţiei adevereşte : geometria este o ramură a fizicii, adevărurile geometrice nu sînt în nici o privinţă principial altfel puse sau alcătuite ca cele fizice ». D. Hilbert, *Naturerkennen und Logik*, 1930, în « *Gesammelte Abhandlungen* », vol. III, p. 382, 384.

[2] Sînt oare acestea (axiomele geometriei. — *I.T.*) judecăţi sintetice *a priori*, cum spunea Kant? atunci ele ni s-ar impune cu o asemenea forţă, încît nu am mai putea concepe propoziţia contrară, şi nici să construim pe ea un edificiu teoretic. Nu ar exista atunci nici geometrie neeuclidiană ». H. Poincaré, *Science et Hypothèse*, Paris, ed. Flammarion, p. 65. « Punctul de vedere al lui Kant a fost... părăsit, în special de Riemann şi Helmholtz (adică în urma descoperirii geometriei neeuclidiene. — *I. T.*) — şi cu tot dreptul. « D. Hilbert, *Naturerkennen und Logik*, 1930 (vezi « *Gesammelte Abhandlungen* », Berlin, 1935, vol. III, p. 363).

[3] Iată cum caracteriza A. Einstein în 1912 concepţia dominantă printre matematicieni cu privire la relaţia dintre geometrie şi realitate: „*Interpretarea modernă*; geometria se ocupă de obiecte desemnate prin cuvintele *dreaptă*, *punct*, etc. Nu se presupune nici o cunoaştere sau intuiţie a acestor obiecte ; singurul lucru ce se presupune este validitatea acestor axiome, care trebuiesc concepute ca pur formale, adică lipsite de orice conţinut intuitiv sau accesibil experienţei... aceste axiome sînt creaţiile libere ale spiritului uman » A. Einstein, *La Géométrie et l'expérience*. Paris. 1921.

Iar despre concepţiile dominante printre matematicienii contemporani din Occident — ne informează un istoric al matematicii : « Pe algebra abstractă din 1830 şi pe creaţia curajoasă a lui Lobacevski şi Bolyai se bazează direct aprecierea curentă actuală (1945) a matematicii ca o creaţie arbitrară a matematicienilor ». E. T. Bell, *The Development of Mathematics*, Londra, 1945, p. 330.

[4] Vezi : V. F. Kagan, *Lobacevski*. Moscova, 1948, p. 253—255.

[5] „Experienţa nu poate decide între Euclid şi Lobacevski" (H. Poincaré, *op. cit.* pp. 100); „Geometria nu este o ştiinţă experimentală; experienţa este pentru noi doar o ocazie de a reflecta asupra ideilor geometrice, care preexistă în noi," (H. Poincaré, *Les fondements de la géométrie*, pp. 62); „O ştiinţă matematică există, dacă definiţia ei nu implică vreo contradicţie, fie în sine, fie cu propoziţiile admise anterior" (H. Poincaré, *Science et Hypothèse*, p. 59).

La întrebarea dacă ideile noastre reflectă realitatea sau nu, filozofia materialistă, care se bazează pe generalizarea experienței îndelungate dobîndite de omenire în procesul supunerii forțelor naturii, dă un răspuns afirmativ, filozofia idealistă dă un răspuns negativ. Această problemă se pune, desigur, sub o formă concretă, în cazul fiecărei discipline mari sau mici. Acceptarea conștientă sau spontană a punctului de vedere științific, materialist îl determină pe orice om de știință să-și pună mereu problema dacă legile găsite de el corespund realității sau nu. E clar că punctul de vedere idealist nu poate stimula punerea unei asemenea probleme: dacă ideile noastre nu reflectă realitatea, ce rost mai are să punem asemenea întrebări cu privire la o anumită idee concretă?

În geometrie, odată cu acceptarea geometriei neeuclidiene, problema criteriului adevărului, problema legăturii geometriei cu realitatea s-a pus într-un mod deosebit de ascuțit. Într-adevăr, în momentul în care s-a descoperit geometria neeuclidiană, conținutul ei era la fel de adevărat ca și azi, fără să existe încă multe decenii posibilitatea de a verifica teoremele ei în practică. Se pune întrebarea: ce a constituit atunci, în asemenea condiții, criteriul adevărului, sau altfel: mai poate fi menținută în asemenea condiții în domeniul matematicii practica, realitatea ca unicul criteriu al adevărului? Iată o problemă care mai frămîntă și astăzi mulți oameni de știință, și acesta va fi al doilea aspect filozofic al geometriei neeuclidiene de care ne vom ocupa în paginile ce urmează.

Logica și geometria

Așadar, să vedem ce rol a jucat gîndirea filozofică în dezvoltarea geometriei neeuclidiene.

Înainte de toate trebuie să știm că însăși problema din care a izvorît geometria neeuclidiană, așa-numita *problemă a paralelelor* are puternice implicații filozofice.

Problema clasică a paralelelor cere ca să se deducă postulatul paralelelor din celelalte postulate ale geometriei, sau cum se mai spune: să se *demonstreze* postulatul paralelelor. Desigur această chestiune nu are în sine încă nimic filozofic. Însă această demonstrație, în ciuda tuturor încercărilor, nu a putut fi găsită și atunci s-a ridicat o altă problemă: este oare posibilă *demonstrarea* postulatului paralelelor? Dincolo de problema paralelelor s-a ascuns și a fost mereu disputată de fapt chestiunea *posibilității* de a demonstra postulatul amintit, chestiune care are un caracter logic — avînd însă și o latură gnoseologică și anume: *dacă geometria lui Euclid este unicul sistem geometric posibil sau nu?*

Mai mult datorită unor împrejurări specifice, răspunsul afirmativ sau negativ ce se poate da la această întrebare a interesat mai mult filozofia decît geometria și a fost menit să joace un rol important în lupta dintre dialectică și materialism pe de o parte — idealism și metafizică pe de altă parte.

Pentru a înțelege mai bine fondul chestiunii, trebuie să facem cunoștință cu postulatele geometriei, cu structura și cu etapele de dezvoltare ale acestei științe.

Trebuie să știm că apariția unor probleme logice și filozofice de acest gen în geometrie nu a fost un lucru izolat și întîmplător. La grecii antici au apărut în geometrie — pe lîngă problemele tradiționale ale geometriei legate de măsurarea lungimilor, a ariilor și volumelor — un întreg cerc de probleme cu un pronunțat caracter logico-filozofic. Acest cerc de probleme era legat — precum e firesc — de sistematizarea logică a științei spațiului. Problema paralelelor era doar una, deși una din cele mai importante probleme ale acestui cerc.

Este necesar să ne oprim asupra acestui cerc de probleme, căci numai așa poziția și importanța problemei paralelelor va apare clar în fața noastră.

Geometria a luat naștere din necesitățile practice ale măsurării terenurilor, corpurilor, lungimilor, necesități izvorîte din construcții, meșteșuguri, etc. Pentru a putea determina aceste mărimi cu ușurință vechii ingineri și geometri erau constrînși să studieze proprietățile și legile figurilor geometrice. Astfel pentru a putea calcula lungimea circonferinței și aria cercului cu ajutorul razei sale a fost nevoie să se studieze relația dintre diametru și circonferință, dintre diametru și arie. S-a descoperit încă din timpuri străvechi că raportul circonferinței și a diametrului este o valoare constantă cuprinsă între 3 și 4, valoare ce nu depinde de mărimea absolută a razei, iar mai tîrziu — probabil în epoca grecilor antici — s-a descoperit că aria a două cercuri se raportă între ele ca aria pătratelor construite pe razele lor. Încă în antichitate s-a descoperit teorema lui Pitagora. S-a descoperit că există figuri asemenea (adică figuri identice din punctul de vedere al formei, dar de mărimi diferite, cum este de exemplu un triunghi și imaginea sa mărită sau micșorată, etc.). S-a descoperit că prin două puncte se poate duce numai o singură dreaptă, etc.

Rezultatele menționate au fost obținute în antichitate în mod răzleț, pe cale empirică, ca un răspuns imediat la problemele ridicate de practica producției.

Vechii geometri greci au observat că între aceste proprietăți pe care omenirea le-a cunoscut în mod răzleț, există totuși, în ciuda aparenței, legături interne strînse. Astfel de exemplu valoarea constantă a raportului dintre circonferința cercului și diametrul său, este în strînsă legătură cu faptul că printr-un punct într-un plan se poate duce numai o singură paralelă la o dreaptă, la fel aceste două sînt legate de faptul că există figuri asemenea, pe urmă de faptul că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte, și în fine de teorema lui Pitagora. Există de asemenea o strînsă legătură între faptul că prin două puncte se poate construi o singură dreaptă și între posibilitatea de a construi triunghiuri echilaterale. În schimb cercetarea ne arată că între posibilitatea de a construi triunghiuri echilaterale și între existența figurilor asemenea nu există o asemenea legătură logică: existența triunghiurilor echilaterale nu depinde de existența figurilor asemenea. Ce înseamnă că între proprietățile amintite există o legătură necesară lăuntrică? Din punct de vedere practic aceasta înseamnă că este suficient să cunoaștem pe cale empirică una din acest lanț de proprietăți, pentru a putea deduce toate celelalte pe cale pur logică, fără a mai avea nevoie de observații empirice suplimentare. Este suficient să știm că raportul dintre circonferință și diametru

este constant — și vom putea deduce de aici pe cale pur rațională că există figuri asemenea, de aici, teorema lui Pitagora, apoi, că dintr-un punct exterior la o dreaptă se poate duce o singură paralelă și alte proprietăți geometrice. Între aceste proprietăți există o *legătură*, sau o *dependență logică*.

Euclid a descoperit că din totalitatea proprietăților geometrice cunoscute se pot alege cinci proprietăți elementare care joacă un rol deosebit printre acestea; este cu totul suficient să cunoaștem pe cale empirică directă doar aceste cinci proprietăți geometrice, deoarece toate celelalte pot fi deduse din ele exclusiv pe cale logică, pe cale pur rațională. Aceste cinci proprietăți, denumite de el cerințe sînt următoarele:

1) *Se cere ca de la orice punct să se poată duce o linie dreaptă la orice punct.*

2) *Și orice dreaptă finită să se poată prelungi incontinuu în linie dreaptă.*

3) *Și din orice centru și cu orice distanță să se poată descrie un cerc.*

4) *Și toate unghiurile drepte să fie egale între ele.*

5) *Și dacă o dreaptă tăind două drepte formează unghiurile interne și de aceeași parte mai mici decît două unghiuri drepte, cele două drepte prelungite la infinit să se întîlnească în partea în care se află unghiurile mai mici decît două unghiuri drepte*[1].

Aceste cinci *cerințe* exprimă de fapt cinci proprietăți fizice fundamentale ale figurilor și au păstrat în literatură denumirea lor greacă de *postulate*.

După ce a înșirat *postulatele*, Euclid, în prima parte a lucrării sale înșiră 48 de proprietăți ale figurilor geometrice. Aceste proprietăți reprezintă legi specifice ale figurilor geometrice. Unele din acestea sînt simple și evidente. Așa este bunăoară proprietatea, că două drepte ce se întretaie formează unghiuri opuse la vîrf, egale; sau, așa este teorema în care Euclid demonstrează că se pot construi triunghiuri echilaterale.

Altele sînt mai complicate și nu sînt deloc evidente. Așa este proprietatea importantă, că în orice triunghi dreptunghi suma pătratelor celor două catete este egală cu pătratul ipotenuzei *(Teorema lui Pitagora)*.

Pentru a convinge cititorul de existența unor astfel de proprietăți, el nu recurge nici în primul nici în al doilea caz la argumente empirice intuitive. El *nu* spune: cine vrea să se convingă, că suma pătratelor catetelor în triunghiul dreptunghi este egală cu ipotenuza, n-are decît *să măsoare* pe o figură pătratele și să se convingă în acest fel de adevărul celor afirmate, — ci el *demonstrează* afirmațiile sale, deducîndu-le pe cale pur logică din postulatele înșirate mai sus. Prin aceasta el a arătat de fapt că aceste proprietăți mai complicate sînt consecințe logice necesare a celor cinci proprietăți elementare exprimate în postulate. Utilizarea deducției logice în demonstrarea proprietăților geometriei constituie specificul și esența metodei lui Euclid. Proprietățile care pot fi deduse pe cale logică din postulate se numesc în matematică *teoreme*.

Deducerea rațională, logică a unei proprietăți din altele, demonstrația nu are numai scopul practic, limitat, de a ne scuti de observații empirice directe. Unul dintre obiectivele principale ale deducției logice este de a

[1] Euclid, *Elemente* (traducerea V. Marian). București, 1939, vol. I, p. 6.

scoate la iveală existența unor legături lăuntrice, cu caracter necesar, între proprietățile geometrice ale spațiului.

Acesta este motivul pentru care se demonstrează și proprietățile geometrice care citeodată sînt evidente pentru toată lumea. Ca și în cazul unei picturi artistice trebuie să deosebim și *tema* unei teoreme de *conținutul* ei științific mai adînc. *Tema* unei teoreme poate fi de exemplu demonstrarea existenței triunghiurilor echilaterale, în timp ce *conținutul* geometric mai adînc pe care-l urmărim este dezvăluirea legăturilor cu caracter necesar între proprietățile geometrice exprimate în primul și în al doilea postulat, pe de o parte, și între triunghiul echilateral, pe de altă parte.

Teoremele se deosebesc de postulate tocmai prin aceea că acestea din urmă *nu pot fi demonstrate* pe cale logică, — ele nu pot fi obținute decît direct din realitate, ca rezultat al unui proces de abstractizare. Evident că toate consecințele logice ale postulatelor provin astfel în ultimă instanță și ele din realitate, și reflectă în mod fidel proprietăți obiective ale figurilor.

Prin caracterul ei, problema cercetării legăturilor necesare nu mai aparține cercului original de probleme din care a izvorît geometria: ea nu se mai ocupă cu cercetarea directă a proprietăților concrete de care se bucură figurile geometrice, ci — după ceea ce acestea au fost descoperite — ea cercetează dacă între ele există sau nu legături și de ce natură sînt acestea. Astfel s-a născut un nou *cerc de probleme,* un nou obiectiv de cercetare, în mijlocul geometriei.

Cercetarea primului cerc de probleme este legată în mod organic și nemijlocit de producția bunurilor. Tîmplăria, construcțiile, navigația, geodezia, irigațiile și alte meșteșuguri au nevoie să cunoască diverse proprietăți ale corpurilor geometrice și prin descoperirea acestor proprietăți, — chiar dacă ele nu-și găsesc o utilizare imediată, — geometrii deservesc totuși — în ultimă instanță — tehnica, industria, respectiv alte științe ale naturii.

Altfel stau lucrurile cu cel de-al doilea cerc de probleme. Problemele cuprinse în acest cerc nu mai sînt legate în mod nemijlocit de producția bunurilor. Descoperirea legăturilor, clarificarea caracterului acestor legături nu-și mai găsește în general, nici o aplicație directă în producția bunurilor, nu se mai leagă în mod organic de această sferă a activității umane. Scopul direct al cercetărilor de acest gen nu este producția bunurilor și în consecință nu trebuie căutat în sfera producției stimulentul social nemijlocit care o provoacă și o susține. Totuși aceasta nu înseamnă că nu ar există nici o determinare socială care să stimuleze cercetarea celui de-al doilea cerc de probleme. Acest cerc nu apare decît la un grad mai avansat al dezvoltării sociale cînd însăși dezvoltarea științei devine o necesitate socială, independent dacă rezultatele ei își găsesc sau nu o aplicație imediată în producție. Prin descoperirea legăturilor logice între proprietățile geometrice, filozofii materialiști greci au demonstrat contemporanilor, în primul rînd nu utilitatea geometriei pentru construcție, tîmplărie și alte meșteșuguri — ci faptul că între proprietățile geometrice — deci în natură, — există într-adevăr legături necesare, dependențe cu caracter de lege. Cercetarea sistematică și permanentă a legăturilor logice, ordonarea proprietăților geometrice pe baza acestor legături a devenit însă dintr-o îndeletnicire ocazională o preocupare generală, odată cu

apariția și răspîndirea învățămîntului matematic, ca formă deosebită a activității sociale. Necesitatea de a preda cunoștințele dobîndite de cercetările de specialitate generației tinere, și în general unor cercuri cît mai largi de oameni, care au nevoie de aceste cunoștințe în diversele sectoare ale activității sociale, i-a determinat pe matematicieni să ordoneze materialul strîns și să-l facă mai accesibil. Materialul geometric ordonat în acest fel și pentru acest scop a primit denumirea de „Elemente" [1]. Primele „Elemente" care s-au scris au fost manualele de geometrie. Și Euclid a avut probabil intenția de a scrie în primul rînd un manual bun [2].

Astfel a luat naștere în cadrul geometriei un al doilea cerc de probleme, cu un pronunțat caracter logic, filozofic.

Fără îndoială că în ultimă instanță și preocupările din cadrul acestui cerc vor ajuta dezvoltarea producției, dar este clar că această legătură are cu totul altă natură decît legătura cu producția a primului cerc de probleme. Mai departe, e clar că între aceste două cercuri de probleme există o *ierarhie strictă:* primul cerc de probleme, descoperirea proprietăților geometrice ale figurilor are un caracter *primar*; cel de-al doilea cerc de probleme are un caracter *secundar* și poate exista numai după ce primul a atins un grad relativ înalt de dezvoltare.

Problema paralelelor face parte din cel de-al doilea cerc de probleme.

Problema paralelelor

Printre postulatele lui Euclid, postulatul al cincilea ocupă un loc oarecum deosebit.

Care este conținutul acestui postulat?

Să privim figura (1). În planul hîrtiei cărții noastre am construit dreapta g; prin punctul A, din același plan, situat în afara dreptei g, ducem o perpendiculară AB la g. Prin punctul A ducem o secantă care taie g în punctul S.

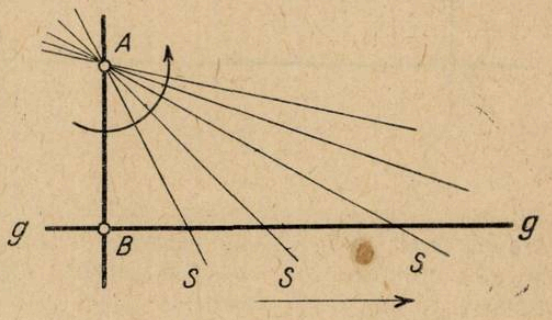

Fig. 1

Dacă rotim acum secanta AS în jurul punctului A, atunci punctul S se va îndepărta din ce în ce mai mult către infinit. Intuiția ne sugerează că odată și odată secanta AS se va „dezlipi", se va „desprinde" de dreapta g. În acest caz dreptele g și AS devin paralele. Dar se pune întrebarea: cînd, în ce poziție anume are loc această dezlipire? Mai precis: *cît de mare va fi unghiul* $\widehat{BAS}$ (de la punctul A) *în momentul în care* AS *se*

[1] « Numim elemente (acele propoziții) a cărei teorie este suficientă pentru înțelegerea tuturor celorlalte, și cu ajutorul cărora sîntem în stare să înlăturăm din cale greutățile pe care ni le pun celelalte ». Proclus citat de M. Simon, *Geschichte der Mathematik im Altertum*, p. 236.

[2] Pînă la 1902, « Elementele » au atins 1700 de ediții ! cf. M. Simon, *op. cit.*, p. 239.

dezlipește de g? La această întrebare postulatul al cincilea dă un răspuns categoric: el stabilește, că *acest unghi va fi un unghi drept*: dreptele g și AS devin paralele atunci cînd suma unghiurilor A și B devine egală cu două unghiuri drepte (adică cu 180^0). Acesta este *conținutul* postulatului al cincilea. Postulatul al cincilea se mai numește și postulatul paralelelor. Simbolic, paralelismul dreptelor g și AS se notează în felul următor: $g \parallel AS$.

Unghiul $\widehat{BAS}$ joacă un rol important în teoria liniilor paralele. El a fost denumit de Lobacevski *unghi de paralelism* și notat cu litera Π «pi» — mare din alfabetul grec: „$\Pi(AB)$", este unghiul de paralelism aparținînd distanței AB. Notînd simbolic unghiul drept cu R (de la cuvîntul latin *recta*) postulatul al cincilea spune de fapt că:

$$\Pi\ (AB) = R \text{ sau } \Pi\ (AB) + B = 2R,$$

indiferent de mărimea segmentului AB.

Postulatul paralelelor cuprinde o proprietate empirică elementară a dreptelor paralele: dacă avem în fața noastră două drepte paralele tăiate de o secantă perpendiculară, experiența simplă ne spune că ele vor înceta de a mai fi paralele și că se vor întretăia, imediat ce una din drepte se va înclina cu un unghi oarecare γ, oricît de mic (fig. 2).

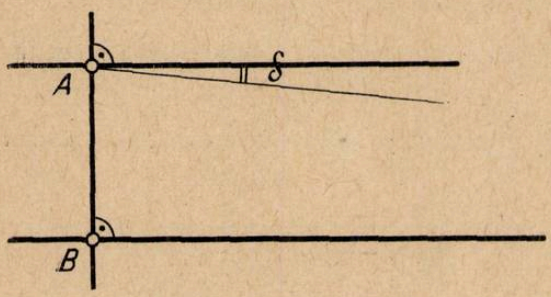

Fig. 2

În geometria premergătoare lui Euclid postulatul paralelelor nu a fost cunoscut în această formulare. Dar el a fost totuși cunoscut — și geometrii s-au servit de el — într-o altă formulare, echivalentă, — cum ar fi *probabil* aceea că două drepte paralele tăiate de o secantă, formează mereu unghiuri alterne interne egale. Această propoziție a fost utilizată la demonstrarea teoremei care spune că *suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte,* una din primele teoreme demonstrate de geometri greci. Propoziția amintită era înșirată printre teoreme, și ea se regăsește sub această formă și în teorema 29 din prima carte a „Elementelor". Fără îndoială însă că premergătorii lui Euclid au făcut încercări spontane de a deduce această propoziție din primele patru postulate. Dintr-o asemenea demonstrație ar fi rezultat imediat concluzia că această propoziție este o consecință necesară a primelor patru postulate, în special a primelor două postulate (denumite: *postulatele dreptei).* Din anumite aluzii, destul de obscure de altfel, ale lui Aristotel nu este exclus însă ca acest mare gînditor să fi remarcat greșeala ce se ascunde în aceste încercări[1]. În orice caz, Euclid trebuia să fie edificat în această privință.

[1] Aristoteles, *Analitica priora,* lib. II, cap. 16.

În legătură cu această problemă vezi: E. Rufini, *La preistoria delle parallele e il postulato di Euclide,* în « *Periodico di matemat.* », vol. III. 1923, p. 11; T. L. Heath, *On an allusion in*

El a trebuit să vadă deja destul de clar — din motivele pe care le vom arăta mai jos — că teorema cu privire la suma unghiurilor unui triunghi, la fel și teorema 29 nu pot fi o consecință necesară a postulatelor dreptei și pentru a le demonstra este neapărat necesar să se introducă un nou postulat, din care să rezulte cu adevărat teoremele amintite. Acesta a fost postulatul 5 care apare pentru prima dată la Euclid [1]. O consecință imediată a postulatului paralelelor este că trei drepte (situate în același plan) formează un triunghi, dacă suma a două unghiuri este mai mică decît 180^0. Această propoziție este cu totul echivalentă cu postulatul original euclidian — pe care îl putem înlocui după plac, cu acesta. Din acesta rezultă că aceste trei drepte *nu* formează un triunghi (adică două din cele trei drepte nu se întretaie) dacă suma a două unghiuri atinge 180^0.

Se pune întrebarea: cum a ajuns Euclid la convingerea că există un al 5-lea postulat?

Răspunsul la această întrebare trebuie căutat nu în „Elementele" lui Euclid ci în opera lui Aristotel.

Aristotel și Euclid

Desăvîrșirea procesului de organizare a geometriei pe baza logicii a avut loc în „Elementele" lui Euclid. Trebuie să știm însă că pasul făcut de Euclid a devenit posibil numai după ce Aristotel a elaborat prima teorie științifică a demonstrației. Aristotel a arătat că orice știință deductivă trebuie întîi să-și limiteze cu ajutorul definițiilor, obiectul de care se va ocupa apoi să stabilească acele „principii" adică adevăruri sau legi elementare, fundamentale din care decurg cu necesitate celelalte proprietăți. Deducerea logică a unei proprietăți din alta înseamnă demonstrarea ei. Aristotel deosebește *demonstrația* de învelișul ei formal, de silogism, sau, mai precis, de implicația formală. Orice demonstrație este alcătuită din silogisme, dar nu orice silogism — chiar dacă este corect din punct de vedere formal — poate fi considerat o demonstrație corectă. După Aristotel *demonstrația trebuie să reflecte legăturile cu caracter necesar* dintre noțiuni, respectiv dintre proprietățile pe care acestea le reprezintă [2]. Aristotel a arătat că mai există un tip de raționament corect din punct de vedere formal dar, care nu poate fi acceptat drept demonstrație deoarece se bazează pe legături întîmplătoare și nu pe cele necesare. Exemplele date de el în această privință sînt concludente [3]. Asemenea raționamente sînt demonstrații aparente; ele în fond nu demonstrează afirmația deoarece aceasta nu decurge în mod necesar din premise. Așadar Aristotel deosebește în fond două tipuri ale legăturii logice între noțiuni: primul tip exprimă o legătură logică oarecare, o implicație, care poate avea tot atît de bine un caracter necesar ca și întîmplător; al doilea tip — demonstrația — exprimă numai legături cu caracter necesar.

Aristotle to a construction for parallels (« *Abhandlungen zur Geschichte der Mathematik* », 1899, p. 155); Heiberg, Mathematisches zu Aristoteles, în « *Abhandlungen zur Geschichte der Mathematik* », 1904, p. 18.

[1] Pare a fi clar că faimosul postulat S se datorește numai lui Euclid. Nu găsim nici urma unui asemenea postulat la Aristotel. (*Encyclopedia Brittanica*, ed. 1950, art. *Euclid*).

[2] « Demonstrația se referă la necesitate », Aristotel, *Metafizica*, 1039.

[3] Aristotel, *Analitica priora*, lib. II, cap. II.

În lucrările sale de logică Aristotel se referă foarte des la exemple luate din matematica contemporană; el analizează demonstrațiile geometrice criticîndu-le din punctul de vedere al teoriei demonstrației elaborate de el [1]. Fără îndoială că încercările de sistematizare logică din domeniul geometriei înfăptuite de înaintașii lui Euclid au servit ca bază pentru elaborarea „Analiticelor" [2]. Aristotel a generalizat experiența obținută în geometrie și de aceea logica sa a jucat un rol atît de mare în desăvîrșirea logică a geometriei. Punînd cercetarea legăturilor cu caracter necesar la baza demonstrației științifice, Aristotel a introdus de fapt în logică învățătura materialistă despre determinism, despre existența legăturilor necesare dintre fenomene.

Analiza atentă a „Elementelor" arată că ele au fost redactate pe baza unei metode logice maturizate în „Analiticele" Stagiritului. Euclid pornește de la delimitarea obiectului său cu ajutorul definirii noțiunilor cu care se va ocupa, înșiră apoi „principiile" științei geometrice sub forma „cerințelor" și trece apoi la deducerea consecințelor necesare ale acestora. O demonstrație este considerată riguroasă numai atunci cînd rezultatul este o consecință necesară a premiselor — așa cum a cerut Aristotel. Cercetarea legăturilor *necesare* dintre noțiunile și proprietățile geometrice l-a condus pe Euclid la un punct de vedere clar și superior în mod special în privința postulatelor geometriei, și tocmai aici se manifestă fecunditatea și caracterul creator al logicii aristotelice pentru cercetarea geometrică. Astfel Aristotel n-a făcut decît să plătească geometriei — cu dobîndă — ceea ce a împrumutat de la ea.

Printre teoremele lui Euclid sînt unele care demonstrează existența unei figuri anumite. Printre definițiile lui Euclid figurează și definiția *paralelelor*: după Euclid, două drepte situate în același plan sînt paralele atunci cînd prelungite peste orice limită ele nu se întîlnesc. Dar din această definiție încă *nu rezultă* că asemenea drepte există. Despre existența acestora ne putem convinge direct pe cale intuitivă, dar *nu este nevoie* să recurgem la intuiție. E suficient dacă luăm direct din experiență postulatele dreptei — din ele decurge apoi pe cale pur rațională că drepte paralele *există* în mod necesar. În teorema 27 Euclid procedează tocmai așa. Aici existența dreptelor paralele este *demonstrată*. Teorema amintită sună în felul următor: *dacă două drepte (a, b) tăiate de o secantă (c) formează unghiuri alterne interne (α, β) egale între ele, atunci aceste două drepte nu se întîlnesc*, deci, conform definiției lui Euclid, *ele sînt paralele*.

Demonstrînd că afirmația aceasta este adevărată, demonstrăm în mod implicit că drepte paralele există. Dar cum se poate demonstra efectiv această teoremă? Postulatul al cincilea ne asigură că dacă suma unghiurilor interne formate de cele două drepte și de secantă este *mai mică* decît două unghiuri drepte, atunci cele două drepte se întîlnesc. Bazîndu-se pe aceasta, Euclid demonstrează în propoziția 29 că *dacă* două drepte paralele sînt tăiate de o secantă atunci ele formează unghiuri alterne interne egale. Să confruntăm cele două teoreme: teorema 27 pornește de la ipoteza *„dacă* unghiurile alterne sînt egale" și ajunge de aici la concluzia: *„atunci* cele două drepte sînt paralele"; invers, teorema 29 por-

[1] Vezi lucrările citate ale lui Rufini, Heiberg, Heath.

[2] L. Brunschwicg, *Les étapes de la philosophie mathématique*. Paris, 1912, p. 84-85.

neşte de la ipoteza: „*dacă* două drepte sînt paralele" şi ajunge la concluzia: „*atunci* unghiurile alterne interne sînt egale". Teorema 27 este reciproca teoremei 29. Se pare că din teorema 29 rezultă imediat reciproca ei. Dacă e aşa atunci s-ar putea demonstra teorema 27 prin inversiunea teoremei 29. Şi totuşi Euclid nu urmează această cale uşoară ci demonstrează teorema 27 pe altă cale, mult mai complicată, deoarece teorema 27 este independentă din punct de vedere logic de postulatul paralelelor, pe cînd teorema 29 este o consecinţă logică necesară a acestui postulat. Deşi rezultatul este acelaşi pe care l-am fi obţinut prin inversiunea teoremei 29, totuşi între cele două raţionamente există *o deosebire esenţială*. Calea urmată de Euclid ne arată nu numai că drepte paralele există ci că existenţa lor decurge din primele două postulate, că ea este independentă din punct de vedere logic de postulatul paralelelor. În schimb prin inversiunea teoremei 29 existenţa paralelelor ar apare ca o consecinţă necesară a postulatului al 5-lea, ceea ce este fals. Aşadar unica *demonstraţie* corectă a existenţei paralelelor (în sensul strict aristotelic) este demonstraţia lui Euclid [1]. Rezultatul obţinut prin inversarea teoremei 29 nu mai este o

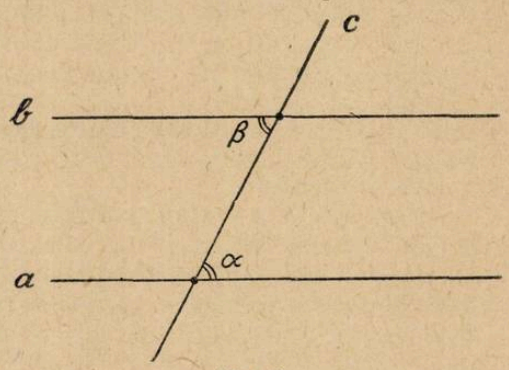

Fig. 3

[1] Pare-se că în trecut nu toţi matematicienii au fost de acord cu aceasta. Astfel un geometru de talia lui J. H. Lambert scrie: «Ce uşor rezultă de ex. propoziţia 17 din propoziţia 32 dacă aceasta este odată demonstrată». Aici propoziţia 17 este echivalentă cu propoziţia 27 iar propoziţia 32 cu propoziţia 29 (vezi: J. H. Lambert, *Theorie der Parallellinien*, în culegerea lui P. Stäckel şi F. Engel, *Die Theorie de Parallellinien von Euclid bis auf Gauss*. Leipzig, 1895, p. 162).

Adesea se ridică această problemă în felul următor: se prezintă demonstraţia teoremei 27 în stil euclidian şi unii ridică obiecţia de ce teorema nu s-ar putea demonstra şi «mai elegant» direct pe baza postulatului 5? Răspunsul obişnuit ce se dă la această întrebare este că «demonstraţia elegantă», propusă, este într-adevăr corectă, însă numai atunci cînd sîntem în geometria euclidiană, în timp ce demonstraţia dată în «Elemente» este valabilă şi în geometria neeuclidiană. Această explicaţie este însă nesatisfăcătoare, ceea ce iese la iveală imediat ce privim lucrurile dintr-un punct de vedere istoric. Într-adevăr dacă «demonstraţia elegantă» este la fel de valabilă în interiorul geometriei neeuclidiene ca şi demonstraţia lui Euclid, atunci de ce marele geometru alexandrin — care fireşte nu ştia nimic de geometria neeuclidiană — a recurs totuşi la demonstraţia «mai greoaie» valabilă în ambele sisteme geometrice? Euclid a ocolit demonstraţia «elegantă» pentru că a considerat-o pur şi simplu incorectă chiar în geometria euclidiană, deoarece în această demonstraţie lucrurile apar în aşa fel parcă teorema 27, adică existenţa dreptelor paralele ar fi o consecinţă logică necesară a postulatului 5, cînd de fapt nu este! Scopul, rostul demonstraţiilor la Aristotel şi Euclid nu este numai să ne convingă de caracterul adevărat al unor afirmaţii, mai ales cînd acestea exprimă adevăruri simple, larg răspîndite şi acceptate, ci să scoată la iveală legăturile necesare ale proprietăţilor studiate cu alte proprietăţi geometrice. Trebuie să deosebim deci demonstraţia în sensul aristotelic-euclidian de o simplă *implicaţie*, care exprimă o categorie mult mai largă de legături între noţiuni. Desigur în acest sens teorema 29 *implică* teorema 27, la fel precum apăsarea unui buton implică punerea în funcţiune a unei sonerii sau precum faptul că toţi oamenii sînt muritori *implică* că şi Socrate e muritor. Însă e cert că adevărata cauză fizică a funcţionării unei sonerii nu poate fi căutată în apăsarea unui

demonstrație corectă, deoarece *nu* se bazează pe legăturile necesare dintre proprietățile figurilor geometrice. Trebuie să menționez că primele 28 teoreme sînt demonstrate de Euclid fără postulatul paralelelor. Acestea sînt deci de fapt toate independente din punct de vedere logic de postulatul paralelelor, adică de mărimea concretă a unghiului de paralelelism. În mod analog cu propoziția 27, multe dintre aceste douăzeci și opt teoreme pot fi obținute imediat din postulatul paralelelor. Motivul obiectiv pentru care Euclid ocolește totuși această cale este același ca și în exemplul analizat: deducerea celor 28 de proprietăți din postulatul paralelelor ar fi însemnat că ele decurg în mod necesar din acest postulat, ceea ce nu corespunde adevărului.

Dacă existența dreptelor paralele este independentă de postulatul paralelelor aceasta înseamnă cu alte cuvinte, că dreptele paralele *nu* posedă *în mod necesar* proprietățile ce decurg din postulatul 5, cum ar fi bunăoară mărimea de 90° a unghiului de paralelism. Dar de aici rezultă, mai departe, că existența simplă a dreptelor paralele încă nu înseamnă că unghiul de paralelism trebuie să fie în mod necesar egal cu 90°. Așadar mărimea de 90° a unghiului de paralelism sau, ceea ce e același lucru: postulatul paralelelor nu poate fi o consecință logică necesară a existenței dreptelor paralele. Dar deoarece existența dreptelor paralele poate fi dedusă pe cale logică din postulatele dreptei (primele două postulate ale lui Euclid) rezultă că proprietatea în chestiune nu poate fi dedusă din postulatele dreptei. Așadar mărimea de 90° a unghiului de paralelism, nu poate fi o teoremă ci numai un postulat.

Deși nu s-a păstrat nici o mărturie că Euclid ar fi făcut raționamentele de mai sus, totuși se știe că el a fost primul în istoria geometriei care a înșirat proprietatea amintită printre postulate, rupînd în felul acesta în mod radical cu tradiția care mai trata în mod greșit această proprietate (sau una echivalentă cu ea) drept o consecință a postulatelor dreptei. Fără să discute, Euclid a luat atitudine prin aceasta în problema paralelelor,[1] și, luînd în considerare întreaga orientare aristotelică a „Elementelor", nu putem presupune că tocmai acest pas decisiv să nu se fi bazat

---

buton ci în legile cîmpului electromagnetic, la fel precum și cauza pentru care Socrate e muritor nu trebuie căutată în faptul că toți oamenii sînt muritori, ci în procesele intime ale vieții, care pot fi descoperite chiar și analizînd un singur om, fără să avem nevoie să știm dacă toți oamenii sînt muritori sau nu.

De această chestiune se leagă strîns încă o observație, cu privire la caracterul creator sau steril al logicii formale.

Este larg răspîndită concepția că deducția logică nu poate aduce nimic nou, ea demonstrează doar ceea ce se cunoaște de dinainte pe o altă cale.

Este incontestabil că demonstrația nu este în stare să descopere o nouă proprietate geomtetrică care să nu fi fost conținută în postulate. Totuși demonstrația îmbogățește știința cu cunoștințe noi, prin descoperirea legăturilor necesare ale proprietăților geometrice. Aceste legături nu pot fi descoperite pe cale intuitivă, experimentală, ci numai cu ajutorul metodei logice. În cercetarea acestora se manifestă din plin caracterul creator al metodei logice. Toate acestea arată cît de mare dreptate a avut Engels cînd a scris (*Anti-Dühring*, Ed. P.M.R., 1952 p. 158), că numai o concepție limitată poate considera logica formală ca o metodă de demonstrare a unor adevăruri deja cunoscute și că în fond și logica formală este o metodă pentru descoperirea unor rezultate noi — cu ajutorul căreia avansăm de la cunoscut la necunoscut.

[1] « La întrebarea dacă postulatul paralelelor este o consecință a celorlalte axiome Euclid a răspuns negativ, din moment ce l-a înșirat printre axiome ». D. Hilbert, *Axiomatisches Denken*, « *Gesammelte Abhandlungen* », vol. II, p. 148.

pe o analiză logică profundă, în spiritul marelui logician. Numai aplicarea consecventă a teoriei aristotelice a demonstrației l-a putut ajuta pe Euclid să vadă atît de clar în problema paralelelor.

De aici, nu l-a mai despărțit de fapt decît un pas de descoperirea altor sisteme geometrice, neeuclidiene. *Un pas;* dar pe această distanță mică se ridicau *bariere* imense pentru trecerea cărora nivelul gîndirii științifice-filozofice era încă prea scăzut. Euclid, a mers în condițiile de atunci și așa pînă la limita posibilă, pe care urmașii săi nu numai că nu au depășit-o dar nu au reușit nici măcar s-o atingă.

Am văzut că succesele sale se datoresc într-o importantă măsură cercetării legăturilor cu caracter necesar existente între proprietățile geometrice. În această tendință se reflectă învățătura materialiștilor greci despre existența unor legături necesare, obiective printre fenomene, legături cu caracter de lege care pot fi cunoscute de oameni. În „Elementele" lui Euclid și-au găsit — independent de faptul dacă autorul lor a fost sau nu conștient de acesta — o aplicație creatoare tocmai aceste învățături de bază ale materialismului de atunci.

Geometria în filozofia lui Platon și a neoplatonicienilor

În asemenea condiții, ce atitudine a avut filozofia idealistă față de geometrie?

Încă la Pythagora — probabil determinat de prestigiul matematicii, prestigiu cîștigat în urma marilor sale succese, — a existat o tendință de a utiliza această știință pentru motivarea unor teorii mistico-religioase. Pentru scopuri analoge a încercat să utilizeze matematica și Platon, deși el are anumite merite incontestabile — de altfel mult exagerate de literatura filozofică idealistă — în tendința de a cere rigoare logică în demonstrațiile geometrice. Conform unor tradiții incontrolabile numai cel ce cunoștea geometria avea acces în școala din grădina lui Academos [1]. Însă filozoful atenian s-a îndeletnicit cu geometria nu pentru a cunoaște legile naturii ci pentru a găsi în ea dovezi în favoarea teoriilor sale idealiste [2]. Astfel de exemplu, se știa de mult că există doar cinci corpuri (poliedre regulate) fără să se știe însă de ce. Platon a dat acestei proprietăți geometrice următoarea explicație. Sînt cinci poliedre regulate deoarece există patru elemente și fiecăruia îi corespunde în mod misterios cîte un poliedru regulat: focului — tetraedrul, aerului — octaedrul, apei — icosaedrul, pămîntului — cubul „și a mai rămas o ultimă și unică posibilitate — (deodecaedrul) dumnezeu s-a servit de acesta pentru a decora universul atunci cînd i-a dat orînduirea finală" [3]. Această mistică poliedrală a fost definitiv distrusă de „Elementele" lui Euclid. În încheierea lucrării sale el a demonstrat pe cale pur rațională că nu pot exista mai mult decît 5 poliedre regulate, și că existența acestora decurge din legile fundamentale ale geometriei, [4] și nu are nimic comun cu cele patru elemente, cu eterul, universul, creatorul. Cu toate acestea neoplatonicianul Proclus a găsit că prin tratarea poliedrelor regulate Euclid a

[1] M. Montucla, *Histoire des mathématiques*. Paris, 1758, vol. I, p. 171.
[2] Ceea ce recunoaște și L. Brunschwicg, *op. cit.*, p. 69.
[3] Platon, *Timaios*, 53 c — 55 c.
[4] Euclid, *op. cit.*, vol. III, p. 109.

vrut să-şi exprime de fapt ataşamentul faţă de filozofia platoniciană.[1] Curios ataşament, care distruge tocmai fundamentul concepţiei căreia i se ataşează! Dar este şi mai curios că, în ciuda acestor fapte, se mai menţin şi astăzi la mulţi autori legende cu privire la orientarea filozofică platoniciană a „Elementelor"[2]. Poate nu este lipsit de interes să menţionăm că legenda unui „Platon-matematician" a fost risipită pe baza unui studiu conştiincios încă în secolul trecut în dizertaţia de doctorat a lui C. Blass[3]. Cauza pentru care în literatura istorică se mai menţine totuşi cu oarecare îndîrjire această legendă trebuie căutată nu în faptele reale ci în tendinţa de a dovedi rolul pozitiv al idealismului în dezvoltarea matematicii.[4]

Probabil însă în acea epocă s-a format convingerea că din motive didactice, postulatele trebuie să fie pe cît posibil simple şi evidente, pentru orice om neinstruit[5]. Filozofia idealistă a transformat însă această normă didactică simplă într-un criteriu absolut în virtutea căruia numai acele propoziţii pot fi enumerate printre postulate care sînt evidente de la sine. După părerea filozofilor idealişti evidenţa subiectivă era dovada cea mai sigură a originii divine a geometriei.

Nu este locul aici să arătăm cît de dăunătoare a fost pentru geometrie în general pătrunderea idealismului antic în ştiinţă. Aş vrea să insist doar asupra rolului negativ jucat de concepţia idealistă cu privire la originea geometriei în rezolvarea problemei paralelelor.

Cu privire la primele patru postulate ale geometriei părerea unanimă era că ele sînt evidente de la sine, în schimb despre postulatul al 5-lea părerea unanimă era că acesta nu satisface criteriul evidenţei subiective.

---

[1] M. Simon, *Geschichte der Mathematik im Altertum*. Berlin, 1909, p. 230.

[2] At. Frajee, *Signification des postulats euclidiens*. (Archives internationales d'histoire des sciences, 1951, p. 389).

[3] *De Platone matthematico*, Bonm 1861.

[4] Un pasaj celebru din *Menon* ne va lămuri ce rol subordonat a jucat geometria în filozofia lui Platon:

« Cunoaşterea — spune Platon — nu este decît reamintirea lucrurilor pe care le-a cunoscut sufletul nemuritor atît aici cît şi în Hades ».

Şi cum dovedeşte Platon că ceea ce numim noi cunoaştere nu este cunoaşterea realităţii ci reamintirea ideilor învăţate într-o lume anterioară? Cheamă un tînăr sclav analfabet şi punîndu-i doar întrebări metodice îl face să demonstreze teorema lui Pitagora, pentru un caz particular simplu.

Platon: « Ce zici, dragul meu Menon? a spus (sclavul) vreo noţiune ce nu a fost a lui? »

Menon: « Nu, n-a spus decît ce-i aparţinea ».

Platon: « Deşi nu le-a ştiut — precum am constatat-o mai înainte ».

Menon: « Ai dreptate ».

Platon: « Aceste concepte se găseau deci în el sau nu? »

Menon: « Ba da »...

Şi iată în fine concluziile lui Platon: « Şi le ştie fără nici o învăţătură numai în urma întrebărilor, aşa că readuce la suprafaţă, din sine, aceste cunoştinţe. Şi aceasta nu este altceva... decît... reamintire... Dacă el a fost mereu în posesia acestora, atunci a avut mereu cunoştinţe. Iar dacă le-a dobîndit — atunci nu le-a putut dobîndi în această viaţă. Sau poate l-a învăţat cineva geometrie? ... Doar tu trebuie să ştii, deoarece s-a născut şi a crescut în casa ta ».

Menon: « Dar eu ştiu că nimeni nu l-a învăţat niciodată ».

Platon: « Şi totuşi: este în posesia acestor idei sau nu? »

Menon: « Se pare, că în mod necesar este ».

Platon: « Dar dacă nu le-a dobîndit în această viaţă, atunci e evident că într-o altă epocă a fost în posesia lor şi le-a cunoscut » (Platon, *Menon*: 80.)

[5] J. Tropfke, *Geschichte der Elementar Mathematik*, vol. IV, p. 43.

Atît timp cît la baza geometriei stăteau doar primele patru postulate, teoria idealistă a lui Platon cu privire la originea acestei științe a putut prinde ușor rădăcini. În momentul însă în care postulatul al 5-lea a fost pus și el la baza edificiului științei spațiului — a apărut un semn de întrebare neliniștitor, care punea la îndoială teoria lui Platon: dacă geometria se bazează pe reamintirea ideilor învățate în Hades — atunci ar trebui să ne „reamintim" și de postulatul paralelelor. Dar nici sclav nici om liber nu-și reamintea de acesta. Postulatul paralelelor nu ni se impune ca ceva evident de la sine, ceea ce în terminologia platoniciană înseamnă că nu sîntem în stare să ne reamintim de el. Aceasta înseamnă însă că discuția cu Menon ar trebui să ajungă la concluzii contrare. Situația putea fi salvată într-un singur fel: deducînd pe cale pur logică postulatul paralelelor din celelalte patru postulate de origine evident divină.

Astfel problema paralelelor, o problemă modestă de sistematizare logică, care la început a avut o importanță redusă didactică a dobîndit dintr-o dată prin soluția dată de Euclid — un loc crucial în disputa privitoare la originea geometriei — unul din cîmpurile de luptă dintre materialism și idealism. Dar soluția lui Euclid a periclitat soarta concepției idealiste și de aceea e cert că adepții lui Platon n-au putut accepta introducerea proprietății celebre printre postulate, au început să conteste justețea soluției euclidiene și să reînvie problema paralelelor. „Din ce cauză se întîmplă — a întrebat Thomas Hobbes la vremea sa — că doctrina dreptății și a nedreptății... este mereu discutată, atît cu pana cît și cu spada: pe cînd cu doctrina liniilor și a figurilor nu este așa! Pentru că nimeni nu se teme de acest subiect care nu se împotrivește ambițiilor, profitului sau poftelor nimănui. În ceea ce mă privește însă — adaugă Hobbes — eu nu mă îndoiesc că dacă [propoziția potrivit căreia — I. T.] *suma celor trei unghiuri ale unui triunghi trebuie să fie egală cu două unghiuri ale unui pătrat* — ar conține ceva contrariu cu dreptul de stăpînire a unei persoane sau cu interesele acelora ce dețin puterea — atunci — chiar dacă această doctrină au ar fi discutată, ea ar fi suprimată, arzînd toate cărțile de geometrie, în măsura în care, cei pe care îi privește ar putea s-o facă" [1].

Ceea ce n-ar fi crezut Hobbes a avut totuși loc și în geometrie. Faptul că postulatul paralelelor nu este o teoremă, datorită împrejurărilor specifice, a venit în contradicție cu filozofia idealistă, cu ideologia acelora care dețineau puterea. Și dacă cărțile de geometrie nu au fost chiar arse (mai tîrziu — datorită fanatismului religios, ele nu au putut evita nici această soartă) adevărul cu privire la paralele a început să fie contestat și apoi discutat. La cîteva secole după moartea lui Euclid cînd platonismul a reapărut pe scenă ca filozofie dominantă, problema paralelelor a fost pusă în discuție de unul din „diadochii" lui Platon, filozoful mistic Proclus. După părerea sa „matematica pregătește gîndirea și ochiul spiritului la părăsirea lumii acesteia" [2]. Noțiunile și legile ei nu provin din lumea sensibilă: „Dacă ideile matematice ar proveni din lucruri sensibile și dacă spiritul ar forma ideea cercului sau a triunghiului, pe

[1] Th. Hobbes, *Leviathan, or the Matter, Form and Power of a Commonwealth*, etc. (1651) în *The English Works of Th. Hobbes*, Londra 1839, vol. III, p. 91.

[2] Citat în *Archives internationales des sciences*, 1951, p. 604

urmă, pornind de la triunghiuri și cercuri materiale, atunci de unde ar proveni preciziunea și caracterul infailibil al raționamentelor? În mod necesar sau din lucrurile sensibile sau din spirit. Dar este imposibil ca ele să provină din lucrurile sensibile, deoarece sînt mult mai precise decît acelea. Așadar ele provin din spirit care adaugă perfecțiunea la lucrurile lipsite de perfecțiune și preciziunea lucrurilor lipsite de precizie" [1]. În asemenea condiții Proclus nu putea accepta ca postulatul paralelelor să figureze printre postulate, deoarece acesta nu era evident de la sine și a pune o asemenea proprietate la bazele geometriei ar fi însemnat recunoașterea deschisă a originii pămîntești a acestei științe.

Proclus a transcris „Elementele" lui Euclid și le-a prevăzut cu ample comentarii. În acestea el ridică din nou problema necesității de a demonstra postulatul paralelelor, declarînd că Euclid a făcut o greșeală înșirîndu-le printre postulate. Evident: o greșeală din punctul de vedere al filozofiei mistice neoplatoniciene. Proclus mai susținea că Euclid era adeptul filozofiei lui Platon. Dar „Elementele" conțineau o serie de rezultate potrivnice acestei filozofii. Pentru a face ca Euclid să apară într-adevăr ca platonician „Elementele" trebuiau să fie corectate, perfecționate — într-un fel deosebit: readucîndu-le la nivelul scăzut anterior geometriei lui Euclid. Căci ce altceva ar însemna punerea din nou a problemei paralelelor dacă nu promovarea unui punct de vedere depășit de știință?!

Dorința de a salva filozofia sa mistică l-a determinat pe Proclus să considere în mod arbitrar contribuția pozitivă decisivă a lui Euclid la teoria paralelelor — *nu* ca un merit nepieritor — ceea ce a fost în realitate — ci ca o greșeală de neiertat.

Astfel a apărut sau poate a reapărut, pe scena istoriei problema paralelelor. Aceasta a însemnat desigur un regres, dar o asemenea decădere era un fenomen general în știința greacă de atunci. Oare Aristarchos din Samos nu a susținut deja sistemul heliocentric și totuși nu s-a revenit mai tîrziu la punctul de vedere depășit al geocentrismului? Desigur rolul retrograd al filozofiei idealiste apare clar în ambele cazuri. Însă cauza adevărată a acestei decăderi nu trebuie căutată în concepțiile filozofice ale geometrilor ci în decăderea generală a societății antice. Criza generală a societății sclavagiste antice a atras după sine și decăderea vieții științifice.

Progresul științei nu a putut fi oprit în întregime. Un lucru însă e cert: *unde a pătruns efectiv idealismul în procesul intim al creației științifice acolo știința nu a putut să se dezvolte.*

Și tocmai așa stăteau lucrurile în problema paralelelor.

Am insistat asupra concepției lui Proclus în problema paralelelor deoarece comentariile sale au jucat un rol foarte important în dezvoltarea ulterioară a problemei. Autorii de mai tîrziu, comentatorii din evul mediu ai „Elementelor" au preluat de la Proclus problema paralelelor ca o problemă tradițională nerezolvată.

Nu se poate spune desigur că toți comentatorii mahomedani și creștini de mai tîrziu ai „Elementelor" ar fi urmărit aceleași obiective filo-

---

[1] Citat de A. Frenkian, *Le postulat chez Euclide et chez les modernes.* Paris. 1940, p. 51. — după *Proclii Diadochii in primum Euclidis Elementorum librum Commentarii*, Lipsiae, 1873, p .12

zofice ca și Proclus. Majoritatea lor a văzut în problema paralelelor o chestiune mai ales de importanță didactică a cărei rezolvare era menită să aducă ultimele perfecționări operei maestrului alexandrin. Dar toți aceștia au acceptat fără nici o obiecție, în mod unanim, ca un adevăr de necontestat, teza că postulatul paralelelor *poate fi dedus* pe cale pur logică din celelalte postulate geometrice.

Problema paralelelor nu poate fi rezolvată. Postulatul paralelelor nu poate fi dedus pe cale logică din celelalte postulate, deoarece proprietatea geometrică pe care o exprimă acesta nu este o consecință necesară a proprietăților exprimate în primele două postulate, așa-numitele postulate ale dreptei. Deși probabil Euclid nu a văzut încă lucrurile pe deplin clar, totuși practic el a ajuns foarte aproape de acest punct de vedere și în orice caz, *„Elementele" conțin cele necesare pentru a ajunge la această concluzie.* Cei care au căutat să demonstreze postulatul paralelelor au alergat după o himeră, căutînd să descopere o legătură acolo unde această legătură nu există. Demonstrarea postulatului paralelelor este imposibilă deoarece este în contradicție cu legile naturale ale geometriei. Cei care au căutat să rezolve problema se aseamănă cu cei care încercau să dovedească existența unei legături necesare între apariția cometelor și războaielor.

Directiva de cercetare impusă de neoplatonicieni a fost o programă falsă, menită să deruteze știința, o programă care nu s-a bazat pe legile obiective ale realității [1].

Problema paralelelor în geometrie pînă în secolul XVIII

De obicei se crede că de la Proclus încoace problema paralelelor ar fi preocupat mereu intens spiritele. Realitatea este însă că față de problema paralelelor în decursul veacurilor nu s-a manifestat mereu un interes deosebit. În cei două mii de ani care au trecut de la apariția „Elementelor" pînă la 1758, doar în 49 de lucrări e vorba de problema paralelelor, și dintre acestea nu mai mult de 10 se ocupă mai profund de ea [2]. Cei mai de seamă matematicieni care au trăit în acest interval: Galilei, Descartes, Fermat, Pascal, Desargues, Newton, Leibniz, Euler, Bernoulli, și alții au trecut pe lîngă ea cu indiferență.

Cum se explică această indiferență?

În secolul al XVII-lea și al XVIII-lea viața economică, dezvoltarea mecanicii, fizicii, astronomiei, au copleșit pe matematicieni cu probleme importante și interesante nu numai din punct de vedere al practicii — pentru care acestea au avut o importanță vitală — ci și pentru știință. Matematicienii erau concentrați asupra găsirii unor metode de calcul rapid și prescurtat, asupra problemei calculării dobînzii continue, asupra problemei determinării vitezei unei mișcări, asupra determinării volumelor diferitelor corpuri, asupra construirii celor mai propice supra-

---

[1] Natura nu poate fi învinsă decît supunîndu-ne ei și ceeace în teorie a fost principiu, efect sau cauză, în practică devine regulă, scop sau mijloc" (Fr. Bacon, *Novum Organum*, cartea I. aforism 3).

„Materialismul.,. singura metodă în virtutea căreia orice program trebuie să fie formularea exactă a proceselor reale...", (Lenin, *Opere*, vol. I. p. 293, ed. P.M.R.)

[2] Conform bibliografiei teoriei paralelelor publicată de P. Stäckel și F. Engel, *Die Theorie der Parallellinien von Euclid bis auf Gauss*. Leipzig, 1895, p. 293—297.

fețe din punct de vedere optic, etc. În urma acestor străduințe, au luat naștere calculul logaritmic, geometria analitică, seriile infinite, s-a dezvoltat trigonometria sferică și — ca o încoronare — a luat naștere metoda infinitezimală, calculul diferențial și integral, teoria ecuațiilor diferențiate, geometria diferențială. Atunci cînd producția bunurilor și în general viața economică, a alimentat cu probleme atît de importante matematica, — cu probleme care s-au dovedit a fi atît de fertile nu numai pentru practică ci și pentru dezvoltarea matematicii teoretice — cine s-ar mai fi interesat de o problemă atît de neînsemnată în aparență, ca problema paralelelor?! Prin rezolvarea unei singure ecuații diferențiale — cum este bunăoară aceea care exprimă aria cuprinsă între o ramură a hiperbolei și asimptota ei — matematicienii găseau în același timp soluția potrivită și pentru întocmirea tablelor de logaritmi și pentru întocmirea statisticelor demografice și a tablelor de dobîndă continuă, precum și pentru problemele de absorbție a luminii și altele. În schimb ce promitea rezolvarea problemei paralelelor în sensul dorit de antici? O proprietate geometrică elementară — pe care o cunoaștem pînă acum numai pe cale intuitivă — ar fi primit în plus și o demonstrație rațională. Evident, că prin aceasta, nici geometria și cu atît mai puțin practica, nu s-ar fi îmbogățit cu vreo descoperire deosebită: și de acum înainte, ca și pînă acum, dreptele paralele rămîneau echidistante, suma unghiurilor într-un triunghi egală cu două unghiuri drepte, etc.

Matematicianul englez Savile, — unul din comentatorii lui Euclid din secolul al XVII-lea — a fost de părere că problema paralelelor constituie o pată rușinoasă a „Elementelor". Dar nici curățirea lui Euclid de pete nu a reușit să atragă atenția matematicienilor asupra paralelelor. Noul calcul infinitezimal avea atîtea pete logice grosolane, încît pe lîngă acestea pata lui Euclid era cu totul neînsemnată.

Doar comentatorii lui Euclid s-au interesat de ea: aceștia doreau, în general, să perfecționeze prin rezolvarea ei structura logică a „Elementelor".

Deși problema a rămas nerezolvată, totuși s-au făcut în această epocă cîteva încercări interesante prin faptul că acestea au scos la iveală proprietățile geometrice cele mai importante legate de postulatul paralelelor. În secolul al XI-lea marele poet, filozof și matematician Omar Khayyam a făcut o încercare interesantă de a rezolva problema paralelelor[1]. Lucrarea sa și-a exercitat influența asupra unui alt matematician de seamă din secolul al XIII-lea, Nasreddin Tusi[2]. Acesta a fost primul care a întrezărit echivalența postulatului paralelelor cu teorema cunoscută că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte.

Cercetările lui Nasreddin Tusi au fost continuate în secolul al XVII-lea de John Wallis, matematician și om politic progresist de seamă din Anglia, unul din cei mai de seamă precursori ai calculului diferențial și integral. Problemele puse de practică constituie esența operei sale matematice. Ca profesor, proaspăt numit la Oxford la catedra Saviliană de către guvernul

[1] D. E. Smith, *Omar Khayyam and Saccheri*, în «*Scripta Mathematica,*» 1935, vol. VIII. p. 5.

[2] B. A. Rozenfeld, «*O matematiceskih rabotah Nasreddin Tusi*, în «*Istor. matemat. issled.*», 1951, vol. IV. p. 498.

Cromwell, Wallis a fost însă nevoit să predea geometria pe baza lui Euclid și în această calitate a fost și el constrins să se pronunțe în problema paralelelor. Wallis s-a ocupat însă cu această chestiune numai în mod accidental și n-a mai revenit asupra ei. [3].

Încercarea lui Wallis este valoroasă deoarece aici s-a scos pentru prima dată în evidență că *existența figurilor asemenea este o consecință* logică a postulatului paralelelor.

Însă cea mai originală și interesantă încercare de a rezolva problema paralelelor aparține italianului Gerolamo Saccheri și matematicianului elvețian Johann Heinrich Lambert.

Trei ipoteze

Postulatul paralelelor susține în esență că unghiul de paralelism este întotdeauna egal cu un unghi drept.

$$\Pi\ (AB) = R.$$

Pentru a arăta că această proprietate este o consecință necesară a celorlalte postulate — așa cum se cerea în problema paralelelor — cel mai simplu și cel mai convingător lucru ar fi fost demonstrarea directă a acestei dependențe. Dar nu s-a putut deduce în mod direct din postulatele dreptei că unghiul de paralelism este un unghi drept.

In 1733 Gerolamo Saccheri și mai tîrziu în 1766 J. H. Lambert au crezut că vor putea rezolva problema pe cale *indirectă*. Dacă postulatul paralelelor este o consecință necesară a primelor postulate, atunci orice afirmație contrarie postulatului paralelelor trebuie să ducă la contradicții formale cu primele patru postulate. Saccheri și Lambert au crezut, că pornind de la afirmații contrarii postulatului paralelelor, vor găsi neapărat asemenea contradicții. Postulatului paralelelor i se pot opune două afirmații:

(1) unghiul de paralelism este mai mare decît un unghi drept

$$\Pi\ (AB) > R$$

(2) unghiul de paralelism este mai mic decît un unghi drept

$$\Pi\ (AB) < R$$

Aceste două afirmații au fost considerate de Saccheri și Lambert ca ipoteze. Ei nu au presupus nici un moment că acestora ar putea să le corespundă vreo proprietate geometrică reală, și le-au atribuit doar rolul unui instrument mijlocitor, care prin reducere la absurd va demonstra adevărul postulatului euclidian.

Prima ipoteză se numește *ipoteza unghiului obtuz* iar a doua *ipoteza unghiului ascuțit*. Însuși postulatul euclidian poartă denumirea de *ipoteza unghiului drept* [1].

Saccheri a pornit de la ipoteza unghiului obtuz și cercetînd consecințele logice ale sistemului format din această ipoteză și din celelalte postulate, a ajuns repede la două afirmații care se exclud. Pe de o parte

[1] J. Wallis, *De postulato quinto*, în *Opera*. Oxford, 1693, vol. II, p. 665.

[2] De fapt ideea celor trei ipoteze se găsește deja la Omar Khayyam și la Nasreddin Tusi. Vezi D. E. Smith și B. A. Rozenfeld, *op. cit.*

a dedus că dreptele nu pot avea decît *un singur punct* de intersecție — pe de altă parte a demonstrat că două drepte trebuie să aibă în mod necesar *două puncte* de intersecție. Chiar dacă ar fi posibil ca două drepte să se întretaie mereu în două puncte este însă cu desăvîrșire exclus ca în același timp două drepte să nu aibă decît un singur punct de intersecție. Această contradicție logică formală era în ochii lui Saccheri un argument suficient de convingător pentru a trage de aici (în teorema XIV) concluzia : „Ipoteza unghiului obtuz este în întregime și cu desăvîrșire falsă, deoarece ea se distruge pe sine însăși" [1].

Din aceasta însă nu rezultă că postulatul al cincilea ar fi o consecință logică a celorlalte. Pentru această ar trebui să reducem la absurd și sistemul geometric, care se bazează pe ipoteza unghiului ascuțit.

Încurajat de primul succes, Saccheri — iar mai tîrziu și Lambert — a fost convins că va putea reduce la absurd și ipoteza unghiului ascuțit.

Dar această speranță l-a înșelat.

Pornind de la ipoteza unghiului ascuțit Saccheri a arătat că în acest caz figurile geometrice ar trebui să aibă o serie de proprietăți paradoxale. De exemplu în acest caz două drepte paralele ar trebui să se apropie una de alta indefinit, fără să se întîlnească. Lambert a mai arătat că în acest caz suma unghiurilor unui triunghi ar fi totdeauna mai mică decît două unghiuri drepte și că suma acestor trei unghiuri ar fi invers proporțională cu aria triunghiului.

Oricît de bizare erau însă aceste consecințe, Saccheri și Lambert nu au reușit să descopere între ele două care s-ar exclude ; nu au reușit să descopere de exemplu că *o dată* ar rezulta că suma unghiurilor unui triunghi ar fi mai mică decît două unghiuri drepte, iar *altă dată,* invers, din aceleași premise ar rezulta, că suma unghiurilor unui triunghi ar fi mereu egală cu două unghiuri drepte. Saccheri a și ezitat ani de zile să-și publice lucrarea. Pînă la urmă a publicat-o în 1733 — cu cîteva luni înainte de a muri. Concluzia la care a ajuns — și pe care a exprimat-o în propoziția XXXIII — era totuși că *„ipoteza unghiului ascuțit este în întregime falsă"*. Dar de ce ? *„Deoarece ea este în contradicție cu natura liniei drepte"* [2]. Aceasta este desigur adevărat — dar nu este o demonstrație logică ! Saccheri a condamnat în geometrie orice referire la intuiție. El credea că falsitatea ipotezei unghiului ascuțit se poate demonstra pe cale pur logică prin găsirea unor contradicții logice formale în interiorul sistemului bazat pe această ipoteză. Negăsind însă nici o contradicție formală, Saccheri s-a referit totuși la imaginea intuitivă pe care o avem despre dreaptă ca la argumentul suprem pentru demonstrarea falsității ipotezei unghiului ascuțit. Pentru a descoperi neapărat o contradicție logică formală — chiar acolo unde aceasta nu există — Saccheri a fost gata să substituie argumente intuitive în locul celor raționale ajungînd astfel într-o contradicție logică formală veritabilă cu... sine însuși. Pata faimoasă a lui Euclid nu a dispărut, în schimb a apărut pata lui Saccheri care nici ea nu poate fi curățită cu nimic. În ciuda acestor

---

[1] Acest rezultat — precum am amintit mai sus — a fost în esență, cunoscut și de Aristotel. (Vezi: *Anal. pr.* lib. II, cap. XVII). H. Saccheri, *Euclides ab omni naevus vindicatus sive* etc. Milano 1733, p. 19.

[2] Saccheri, *op. cit.*, p. 70.

fapte, Saccheri își încheie lucrarea triumfător, amăgindu-se că a rezolvat problema paralelelor: în propoziția XIV a demonstrat că ipoteza unghiului obtuz este falsă iar în propoziția XXXIII, susține că a demonstrat falsitatea ipotezei unghiului ascuțit „și deoarece cu aceasta n-a mai rămas decît singură ipoteza unghiului drept, urmează de aici în mod firesc, că axioma euclidiană a fost pe deplin demonstrată" [1].

Dar pe ce s-a sprijinit în definitiv Saccheri atunci cînd a afirmat că prin demonstrarea *falsității* celor două ipoteze în mod automat rezultă *adevărul* celei de a treia ipoteze — adică a postulatului euclidian? Pe o concepție filozofică metafizică mai generală, pe care Saccheri o invocă în încheierea cărții sale. „Tocmai aceea pare să fie — ca să zic așa — caracterul tuturor adevărurilor fundamentale că ele pot fi repuse în drepturile lor vechi numai după ce falsitatea afirmațiilor contrarii a fost temeinic demonstrată. Și eu pot spune că am avut fericirea de a descoperi aceasta cu ocazia cercetării unor adevăruri fundamentale, încă în tinerețea mea, precum rezultă din a mea „Logica demonstrativa" — (1692, 1701)" [2].

Într-adevăr, în această lucrare și-a expus Saccheri filozofia sa care nu era decît o variantă a filozofiei idealiste raționaliste a lui Leibniz și Wolff. În virtutea concepției lui Saccheri realitatea nu este decît încarnarea logicii formale. După el nu practica, nu concordanța cu realitatea este unicul criteriu al adevărului ci lipsa unei contradicții interne logice. În natură — după părerea sa — nu pot exista contradicții. „Ceea ce este necesar și evident nu poate fi în contradicție cu ceva care este de asemenea necesar și evident" [3] scrie Saccheri. Dacă descoperim într-o noțiune o contradicție, aceasta înseamnă că acelei noțiuni nu-i poate corespunde nimic în realitate. În „Logica demonstrativa", Sacheri vrea să transforme această filozofie într-o metodă practică de cercetare a adevărului. Cum putem *demonstra* că o afirmație este absolut adevărată? În nici un caz nu pe calea experienței ci numai și numai pe cale pur logică și anume în felul următor: opunem afirmației originale o afirmație contrară și arătăm că aceasta conține contradicții logice. Deoarece numai una din cele două afirmații contrarii poate fi adevărată, falsitatea uneia atrage după sine în mod necesar adevărul celeilalte. Așadar, Saccheri și-a bazat speranța de a demonstra adevărul postulatului euclidian pe credința că dacă aceasta este adevărat, atunci contrariul său trebuie să fie neapărat fals și trebuie să conțină deci contradicții logice formale.

Deși propriile sale rezultate au arătat suficient de clar inconsistența acestei concepții metafizice, totuși Saccheri a fost atît de orbit de prejudecăți încît nu a reușit să întrezărească consecințele extraordinare ale propriei sale descoperiri. Incapacitatea de a renunța la filozofia sa metafizică a fost piedica principală în descoperirea noii geometrii. Acest lucru iese deosebit de puternic la iveală și la I. H. Lambert.

În cercetarea consecințelor ipotezei unghiului ascuțit, Lambert, a mers mult mai departe decît Saccheri, dovedind în această privință o

[1] Saccheri, *op. cit.*, *p.* 70.

[2] *Ibidem*, p. 99.

[3] Citat de A. F. Ench, *The Logica Demonstrativa of Gerolamo Saccheri*, în « *Scripta Mathematica* », 1935, p. 148.

deosebită profunzime de sprit. El și-a dat seama că „cea mai importantă dintre consecințe este aceea *că dacă ipoteza a treia* a unui unghi ascuțit *s-ar realiza, atunci noi am avea o unitate de măsură absolută pentru lungimea oricărei linii, pentru aria oricărei suprafețe și pentru volumul oricărui corp*“ [1]. Precum se știe în geometria obișnuită nu există o asemenea unitate de măsură naturală pentru măsurarea lungimilor, ea este cu totul arbitrară și se bazează pe o simplă convenție. Astfel ea poate fi metrul, cotul, stînjenul, leghea ,etc. O suprafață unde există o unitate de măsură naturală, absolută, pentru măsurarea lungimilor este sfera și anume această unitate este tocmai raza sferei. Această consecință a ipotezei unghiului ascuțit „are ceva deosebit de atrăgător în sine — exclamă Lambert — care provoacă cu ușurință dorința ca această ipoteză să fie adevărată“ [2]. Totuși Lambert este de părere că această consecință și împreună cu aceasta întreaga ipoteză a unghiului ascuțit nu poate fi adevărată deoarece ea este în contradicție cu faptul că *„o asemenea măsură absolută nu există“* — fapt care după părerea sa poate fi socotit fără ezitare printre „postulatele geometriei de care nu s-a îndoit pînă acum nici un om“. Se pare că el nu și-a dat seama că existența unei unități de măsură absolute este în întregime echivalentă cu postulatul paralelelor așa că între aceste două numai una trebuie introdusă ca postulat din care cealaltă rezultă ca o consecință logică necesară. Lambert, refuză, așadar, să atribuie orice sens real ipotezei unghiului ascuțit, deoarece de aici rezultă existența unei unități de măsură absolute, consecință care este în contradicție cu postulatul, invocat de el, al inexistenței unei asemenea unități. Dar din cele de mai sus rezultă că Lambert putea să spună la fel de bine că ipoteza unghiului ascuțit este imposibilă deoarece este în contradicție cu... postulatul paralelelor. Dar la fel precum aceasta nu constituie un argument împotriva ipotezei unghiului ascuțit nici existența unității absolute nu constituie un asemenea argument.

Mai departe Lambert a făcut descoperirea deosebit de importantă că ipoteza unghiului ascuțit s-ar realiza pe suprafața unei sfere cu raza *imaginară* [3] (o mărime imaginară se numește în matematică rădăcina pătrată a unui număr negativ: unitatea imaginară este $\sqrt{-1}$, care se notează cu $i = \sqrt{-1}$). Însă el vedea și în această consecință o dovadă în plus pentru imposibilitatea ipotezei unghiului ascuțit. În ochii lui unitatea imaginară era însăși întruchiparea absurdității. Deși Lambert opera cu măiestrie neîntrecută cu numere imaginare, totuși — precum rezultă între altele și dintr-o scrisoare adresată în 1770 lui Kant — susținea că „semnul $\sqrt{-1}$ reprezintă o absurditate care nu poate fi gîndită“ [4]; cu atît mai mult, evident, considera el o *sferă* cu raza imaginară drept o absurditate ce nu poate fi gîndită.

În fine, dacă ipoteza unghiului ascuțit ar avea loc, atunci paralelele ar trebui să se apropie asimptotic așa cum se întîmplă în cazul hiperbolei,

---

[1] J.H. Lambert, *Theorie der Parallellinien* publicat de P. Stäckel și F. Engel în culegerea citată, p. 199.
[2] *Ibidem*, p. 200.
[3] *Ibidem*, p. 203.
[4] *Ibidem*, p. 146.

ceea ce, din nou nu poate fi acceptat — după părerea lui Lambert — deoarece contrazice natura liniei drepte.

Lambert a refuzat deci să accepte ipoteza unghiului ascuțit deoarece aceasta contrazice imaginea intuitivă a liniei drepte. Dar în același timp el era pe deplin conștient că pentru a demonstra postulatul euclidian nu ne putem referi la simțul vederii. Era însă convins că nici nu este nevoie de acesta, deoarece trebuie să existe neapărat o demontrație pur logică. Pe ce și-a bazat el această speranță? Din nou, ca și Saccheri sau Proclus: pe o concepție metafizică generală cu privire la originea cunoștințelor de geometrie. Lambert susține că la baza geometriei trebuie să stea noțiuni și adevăruri simple care pot fi gîndite a priori, în sine, fără să avem nevoie la vreo referire a posteriori la exemple concrete. Numai acele adevăruri pot constitui — după Lambert — baza geometriei, care se impun conștiinței, intuiției noastre în mod direct, fără intermediul experienței și independent de orice experiență. Din acest motiv Lambert vrea să elimine complet și procesul de abstractizare din geometrie. „A posteriori și prin abstractizare aici (adică în problema paralelelor) nu mergem la nimic... Posibilitatea chestiunii trebuie demonstrată din principii mai simple, care pot fi gîndite în sine, adică din principii independente de realitate. Pentru el definiția unei noțiuni nu provine prin abstracție din realitate, ci este o „împreunare arbitrară de noțiuni" și de aceea „orice definiție nu este decît o ipoteză goală, pînă cînd nu este demonstrată" [1] pe cale logică. Nu conformitatea cu faptele ci deducerea ei din principii a priori adevărate ar fi — după Lambert — criteriul adevărului conținut în aceste definiții și geometria este în concepția geometrului elvețian prin excelență o știință construită pe asemenea procedee *a priori*. „Privit cu toată rigoarea un principiu fundamental (Lambert numește astfel axiomele și postulatele *I.T.*) trebuie să fie compus din noțiuni simple care așadar pot fi gîndite pentru sine; și în măsura în care ele sînt legate unele cu altele, trebuie să fie clarificate deduse *I.T.*) în mod nemijlocit din reprezentarea noțiunii așa de exemplu al XVIII-lea principiu fundamental euclidian (a IV-a *„noțiune comună"* sau axiomă în ediția „Elementelor" citate de noi *I.T.*) că *mărimi extensive care se acoperă reciproc — sînt egale; quae sibi mutuo congruunt sunt aequalia)* — acest principiu fundamental poate fi gîndit în sine" [2]. Deși caracterul adevărat al postulatului paralelelor nu poate fi contestat, el totuși trebuie să fie demonstrat, deoarece acesta „fără discuție că nu este nici pe departe atît de clar și de evident ca celelalte" [3] — adică nu este un adevăr a priori evident: adevărul lui nu poate fi stabilit decît pe baza intuitivă directă. Or pentru a putea face parte organică din știința geometriei el trebuie să fie neapărat dedus pe cale logică din celelalte adevăruri fundamentale care „pot fi gîndite în sine" a priori deoarece orice adevăr geometric fundamental trebuie să fie compus numai din „noțiuni care pot fi gîndite în sine" fără să recurgem la realitate, la experiență.

Toate acestea s-au bazat la Lambert pe o concepție filozofică larg elaborată în virtutea căreia există un imperiu al adevărului (Reich der

---

[1] J. H. Lambert, *Theorie der Parallellinien publicat de P. Stäckel și F. Engel în culegerea citată* p. 156—157.

[2] *Ibidem*, p. 159.

[3] *Ibidem*, p. 152.

Wahrheit) compus din principii fundamentale a priori și din consecințele acestora. Imperiul adevărului conține aritmetica, geometria, și alte științe care sînt științe apriorice [1]. Atunci cînd în teorema 27 Euclid demonstrează existența dreptelor nesecante (paralele) introduse în definiția 23 Lambert spune că prin aceasta s-a demonstrat că „asemenea drepte există cu adevărat în *imperiul adevărului*". Cu alte cuvinte: ele există a priori, independent de realitate, deoarece au fost deduse din principii care pot fi gîndite a priori, în sine. Lambert a mers atît de departe în această privință, încît a susținut că poate fi dezvoltat un calcul asemănător calculului algebric, — un calcul bazat de altfel pe aritmetică — și cu ajutorul căruia să se poată *calcula* adevărul și falsitatea pornind de la principiile a priori ale imperiului adevărului [2]. Este semnificativ că în această algebră a logicii unitatea imaginară $\sqrt{-1}$ a trebuit să joace rolul simbolului falsității, a absurdității, care nu poate fi gîndită [3].

Convingerea lui Lambert, în virtutea căreia ipoteza unghiului ascuțit ar fi o pură absurditate, s-a bazat pe ideea că ea este în contradicție cu intuiția dreptei. Referirea la realitate nu constituia însă în ochii lui Lambert un criteriu riguros al adevărului. Unicul criteriu al adevărului era pentru el evidența a priori. Or postulatul paralelelor nefiind a priori evident, el simțea nevoia puternică de a-l deduce pe cale logică din alte adevăruri considerate de el — pe drept sau pe nedrept — ca a priori evidente. Necesitatea de a demonstra postulatul euclidian își avea așadar și la el izvorul în necesitatea de a salva și de a întări filozofia sa idealistă. De altfel el atribuia în mod conștient matematicii rolul de a justifica filozofia sa [4].

Lambert și-a dat seama perfect de bine — și în aceasta constă unul din principalele sale merite față de Saccheri — că nu a reușit să demonstreze pe cale logică imposibilitatea ipotezei unghiului ascuțit și de aceea nici nu și-a publicat lucrările. Cu toate acestea — prin legăturile sale de corespondență, concepția sa despre fundamentarea geometriei pe adevăruri a priori evidente a exercitat o influență puternică asupra formării filozofiei lui Kant.

Lupta de idei în jurul bazelor geometriei

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea interesul față de problema paralelelor a început să crească vertiginos.

De la 1758 pînă la 1784 au apărut 26 de lucrări care se ocupau cu paralelele; în medie o lucrare pe an, față de cele 49 de lucrări care au apărut în cei 2000 de ani care au trecut. În cei 16 ani, pînă la 1800, interesul față de problema paralelelor a crescut și mai mult. În acest interval de timp au apărut încă 29 de lucrări, deci, în medie, aproape 2 pe an. Numai în 1786 au apărut 8 lucrări despre paralele, toate în Germania. Acesta a fost numărul maxim de publicații despre paralele într-un an și

---

[1] F. Überweg, *Philosophie der Neuzeit bis Ende des XVIII. Jahrhunderts*, p. 463. (ed. XII, 1924, Berlin).

[2] K. Krienelke, *J. H. Lamberts Philosophie der Mathematik*. Berlin, 1909, p. 76—79.

[3] J. H. Lambert, *Neues Organon oder Gedanken über die Erforschung* und *Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung vom Irrthum und Schein*. Leipzig, 1764, vol I, p. 559, vol. II, p. 23.

[4] vezi Krienelke, *op. cit.*, p. 27.

acest număr nu a mai fost atins decît o singură dată, în 1836. Este de asemenea semnificativ că din cele 65 de lucrări apărute între 1758 și 1800 majoritatea, anume 42, au apărut în Germania. După 1800 interesul față de paralele devine general. Între 1800 și 1837 au apărut în total 137 de lucrări despre paralele nesocotind printre acestea lucrările lui Lobacevski și Bolyai.

Nu a existat în această epocă nici un matematician mai de seamă care să nu fi încercat rezolvarea ei. Asemenea preocupări au avut d'Alembert, Lagrange, Laplace, și alții, — cei mai renumiți matematicieni ai epocii. Toate încercările lor au rămas însă zadarnice.

Problema paralelelor, atît de simplă în aparență, opunea totuși o rezistență atît de mare încît nici cei mai mari geometri ai epocii nu au reușit s-o rezolve. Marele matematician francez d'Alembert a declarat că problema paralelelor constituie un adevărat „scandal al geometriei" [1].

În urma încercărilor nereușite din această epocă a cîștigat problema paralelelor acea faimă de care se va bucura mai tîrziu.

Datele statistice arată clar că în a doua jumătate a veacului XVIII asistăm deci la o imensă creștere a interesului față de problema paralelelor.

Acest fenomen se explică prin situația specială dobîndită de chestiunile fundamentelor logice, filozofice ale geometriei, în discuțiile filozofice ale epocii.

Veacul XVIII a cunoscut dezbateri furtunoase în jurul problemei izvorului și mecanismului cunoașterii. În cadrul acestei dispute problema originii cunoștințelor noastre geometrice și aritmetice a preocupat în mod deosebit pe matematicienii și filozofii contemporani [2].

Chestiunea teoretică centrală, ce poate fi desprinsă din problema paralelelor, poate fi formulată lapidar în următoarele cuvinte: este oare posibil să existe în afară de sistemul lui Euclid încă un sistem geometric, opus acestuia ? Sau, în termeni filozofici : spațiul nostru este oare omogen și unitar, — deci lipsit de elemente contradictorii — sau nu ? Judecînd lucrurile metafizic, toți matematicienii și filozofii — fie idealiști, fie materialiști — au răspuns la această întrebare cu un *nu categoric ;* este imposibil ca în afara sistemului euclidian și deci a spațiului ce-i corespunde, să mai existe un sistem geometric, un spațiu cu proprietăți opuse acestuia ! Diferența între cele două tabere consta doar în *motivarea* acestei teze *metafizice* greșite. Idealiștii susțineau că noi nu putem cunoaște o altă geometrie, deoarece geometria noastră ne este impusă cu necesitate subiectivă de idei înnăscute — pe cînd materialiști metafizicieni susțineau că o geometrie neeuclidiană este imposibilă, deoarece ea este în contradicție cu experiența, cu intuiția bazată pe simțuri. Trebuie să observăm că la aceștia noțiunea de experiență avea un sens restrîns, limitat.

Una din lipsurile caracteristice ale acestui materialism era, între altele și incapacitatea de a explica mecanismul procesului cunoașterii în general și în special a celei matematice. Această incapacitate era o consecință directă a caracterului *metafizic* al acestei concepții, adică a incapacității de a privi fenomenele naturii în înlănțuirea și interacțiunea lor

---

[1] Conform bibliografiei lui Stäckel și Engel *(vide supra).*

[2] D'Alembert, *Mélanges de littérature, d'histoire et de philosophie* (1759), tom. V, p. 202.

[3] P. Stäckel, *Gauss als Geometer*, p. 19 (Gauss, *Werke*, ed. 1923, vol. X).

dialectică, incapacitatea de a accepta că fenomenelor le sînt inerente contradicții [1]. Acești materialiști susțineau în mod foarte just că legile de bază, postulatele geometriei provin din realitate prin mijlocirea experienței. Mai departe ei susțineau că adevărurile provenite din experiența imediată au totdeauna un caracter limitat, aproximativ, deci imperfect. Ele nu se impun conștiinței noastre ca adevăruri necesare și trebuiesc corectate, perfecționate mereu. Dar iată că teoremele geometriei nu au un caracter aproximativ și imperfect. Ele conțin adevăruri riguroase, certe, indiscutabile, care ni se impun cu forța necesității. Că doi ori doi fac patru, că suma unghiurilor unui triunghi alcătuit din linii drepte este egală cu 180° toate acestea sînt adevăruri care reflectă proprietăți obiective ale naturii cu atîta fidelitate și perfecțiune încît ele nu mai pot fi dezmințite de nici o nouă experiență și nu pot suferi nici o corectare ulterioară. Nu se va putea găsi niciodată un caz în care 2 ori 2 să fie 4,1 și nu se va putea demonstra niciodată despre triunghiurile formate din drepte că suma unghiurilor lor ar fi mereu egal doar cu 179°. Este oare posibil ca asemenea adevăruri infailibile, cum sînt cele geometrice, să provină din adevăruri experimentale, cu caracter aproximativ relativ? Materialiștii mecaniciști erau de părere că adevărurile provenite din experiență ar avea întotdeauna un caracter relativ — și nu puteau concepe că adevărurile cu caracter necesar ar putea avea și ele o origine empirică. Ei au opus în mod rigid, în mod metafizic adevărurile contingente și adevărurile necesare — și nu au reușit să descopere că adevărurile infailibile, necesare provin și ele dintr-o lungă evoluție și perfecționare, din adevărurile relative, aproximative. În această chestiune materialiștii mecaniciști au făcut concesii idealismului, abătîndu-se din calea gîndirii științifice consecvente. Nici cele mai avansate figuri ale materialismului metafizic nu au reușit să înțeleagă și să explice natura și originea adevărurilor geometrice. În această privință ei au făcut concesii serioase idealismului.

În concepția lui Kant toate adevărurile cu caracter necesar sînt date a priori ale intuiției noastre, independent de orice experiență, și cine dacă nu matematica, geometria, poate fi citată ca martor principal în favoarea acestei teze? „Se poate arăta ușor că în cunoașterea umană există într-adevăr judecăți pure a priori... Trebuie să ne referim numai la toate teoremele matematice" [2]. Însuși obiectul geometriei „spațiul — este o reprezentare necesară a priori" și nu o noțiune empirică „scoasă din experiența exterioară". Și cum putem dovedi că spațiul este o reprezentare pură, a priori? Primul argument invocat de Kant în această privință este *unicitatea* spațiului: „căci noi nu ne putem reprezenta decît un singur spațiu — și dacă se vorbește de mai multe spații atunci sub aceasta se înțeleg părțile unuia și pretutindeni aceluiași spațiu... Aceasta este în esență unitar" [3]. Bineînțeles omogenitatea structurală a spațiului atrage după sine și unicitatea științei geometrice. Dacă nu ne putem reprezenta decît un spațiu omogen unitar — atunci nu putem deduce din această categorie a priori decît o unică geometrie care este geometria cunoscută din vechime, geometria lui Euclid. Altă geometrie, în virtutea acestei concepții, nu poate exista. În

[1] K. Marx — F. Engels, *Opere alese* în două volume, Ed. P.M.R. 1952, vol. II, p. 340.
[2] I. Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, p. 4, ed. II- a. Riga, 1787,
[3] *Ibidem cit.* pp. 38—39,

consecință, sistemele geometrice construite pe ipotezele unghiului obtuz și ascuțit trebuie să fie în mod necesar false sau ceea ce e același lucru: trebuie să fie posibilă rezolvarea problemei paralelelor.

Teoria lui Kant a prins rădăcini în conștiința multor matematicieni [1]. Unii admiteau cu multă ușurință că nu este nevoie de nici o experiență pentru a ne convinge că prin două puncte trece o singură dreaptă, căci acest adevăr ca și altele asemănătoare s-ar impune conștiinței noastre — după părerea lor — de la sine, ca adevăruri necesare, avînd sursa lor în intuiția pură, a priori. Dar iată, că la baza geometriei stătea o lege despre care lumea matematică susținea în unanimitate, că nu are un caracter evident a priori. Acesta era postulatul paralelelor. Caracterul de postulat al acestei proprietăți geometrice era în contradicție cu teoria lui Kant, la fel ca pe vremuri cu teoria lui Proclus [2].

Deducerea logică a postulatului paralelelor a fost timp de veacuri o problemă exclusivă a comentatorilor lui Euclid. Acest stimulent nu a dispărut în întregime nici în secolul al XVIII-lea. În mod special în Franța, odată cu dezvoltarea învățămîntului matematic s-a pus problema elaborării unui manual modern de geometrie. Această problemă a fost ridicată încă de d'Alembert și a fost rezolvată în ultima treime a secolului de renumiții matematicieni Lacroix și Legendre [3]. Odată cu elaborarea noului manual s-a ridicat firește și problema paralelelor: o problemă pe care autorii manualului trebuiau s-o rezolve într-un fel. Deși matematicienii francezi nu erau adepții filozofiei lui Kant, totuși în privința problemei paralelelor și ei împărtășeau vechile prejudecăți metafizice despre unicitatea geometriei euclidiene. Dar ceea ce a pus problema paralelelor și în general întreaga filozofie matematică în centrul interesului, era faptul că în lupta lor idealiștii au legat mari speranțe de aceste probleme. Nu este vina lor că speranțele i-au înșelat, că lucrurile au luat o întorsătură neașteptată și s-au întors tocmai pe dos prin faptul că martorul principal al procesului, — problema paralelelor, a depus în favoarea adversarului — adică a materialismului.

Datorită poziției pe care a ocupat-o în disputa dintre marile curente filozofice — problema paralelelor a ieșit din obscuritate și a apărut dintr-odată în lumină plină pe arena zgomotoasă a luptei ideilor. Dintr-o problemă de interes redus a devenit o problemă de interes general, care a început să pună în mișcare capetele.

Din cele de mai sus rezultă că filozofia a jucat un rol important în dezvoltarea geometriei. Primul lucru care rezultă este că filozofia materialistă a jucat un rol activ și fecund în orientarea cercetărilor geometrice în timp ce filozofia idealistă a jucat un rol retrograd. Cercetarea legăturilor cu caracter necesar dintre proprietățile geometrice și introducerea demon-

---

[1] Asupra influenței lui Kant a atras atenția și P. Stäckel, *Gauss als Geometer*, p. 19. (Gauss, *Werke*, ed. 1923, vol. 2).

[2] « În cadrul preocupărilor de filozofie a matematicii teoria paralelelor a fost cercetată în mod special atît de competenți cît și de necompetenți, deoarece celei de a XI-axiome euclidiene [în edițiile mai vechi ale *Elementelor* aceasta este denumirea postulatului paralelelor T. I.] îi lipsea acea trăsătură caracteristică a necesității evidente care a trebuit să fie proprie celor aprioriice ». (P. Stäckel, *Gauss als Geometer*, p. 19.).

[3] P. Stäckel, *op. cit.* p. 20. V. F. Kagan, *op. cit.* ed. II. p. 124—130.

straţiei ca o concretizare a acesteia au fost puse ca scopuri, ca programă de cercetare pentru geometri tocmai de concepţia materialistă despre natură, indiferent dacă cercetătorii înşişi şi-au dat seama de acestea sau nu.

În schimb filozofia idealistă şi metafizică a fixat în faţa cercetării ştiinţifice scopuri străine de ea, care în măsura în care au reuşit să prindă rădăcini au dus la sterilitate şi stagnare.

În cele de mai sus am vorbit mai ales de impasul, de criza cercetărilor din domeniul fundamentelor geometriei în care filozofia idealistă şi metafizică a jucat un rol central. În partea următoare a studiului nostru vom arăta că ieşirea din acest impas al geometriei neeuclidiene a putut fi înfăptuită numai prin intervenţia activă, creatoare a filozofiei materialiste şi dialectice (deşi într-o formă spontană) în procesul intern al cercetării de specialitate.

НЕКОТОРЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ НЕЕВКЛИДОВОЙ ГЕОМЕТРИИ (I)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В первой части своей работы автор подчеркивает важную роль, которую играет философская мысль в развитии неевклидовой геометрии. Вопрос параллельных, после разрешения которого появилась неевклидова геометрия, непосредственно связан с логической систематизацией геометрии. Вопрос параллельных был поднят неоплатоническим философом Проклом лишь через сотни лет после появления «Начал» Евклида. Известно, что постулат о параллельных появляется впервые определенно выраженным у Евклида. Это не случайное явление, потому что «Начала» уже содержат ряд результатов, позволяющих предвидеть логическую независимость постулата о параллельных от остальных геометрических постулатов.

Следовательно, Евклид уже своеобразно разрешил задачу о параллелях, выражая, путем причисления этого постулата к остальным постулатам, обоснованную уверенность, что он не может быть выведен логическим путем из остальных постулатов.

Возвращение к вопросу о параллелях означает регресс по отношению к Евклиду. Оно было продиктовано некоторыми взглядами, чуждыми геометрии, — желанием поставить геометрию в соответствие с неоплатоническими теориями пространства. Позже, в особенности, нагиная с Саккери и Ламбетар постепенно выяснялось, что вопрос параллельных тесно связан с вопросом пространства. Доказательство постулата о параллельных означает, что геометрия Евклида является единственной возможной геометрией. В противном случае это означало бы, что могут существовать и другие геометрии. Слепая вера в догму, что геометрия Евклида является единственной возможной геометрией, помешала Саккери и Ламберту открыть неевклидову геометрию. Философия Канта пробудила, с одной стороны, интерес к основам геометрии, но в то же время, она направила исследования в неправильную сторону. Кант пытался подкрепить новыми философскими доводами догму единства геометрии и

сильное влияние его концепции укрепило неправильную направленность исследований в вопросе параллельных.

Во второй стадии развития, после Евклиа, наблюдается вредное влияние метафизических и идеалистических догм на геометрию, выразившееся в направленности исследований в сторону неправильно поставленных бесплодных проблем.

QUELQUES ASPECTS PHILOSOPHIQUES DE LA GÉOMÉTRIE NON EUCLIDIENNE (I)

(RÉSUMÉ)

Dans cette étude, l'Auteur insiste sur le rôle important de la pensée philosophique dans le développement de la géométrie non euclidienne. Le problème des paralleles, dont la solution a donné naissance à la géométrie non euclidienne, se rattache directement à la systématisation logique de la géométrie. Le problème des parallèles n'a été soulevé que bien des siècles après l'apparition des „Eléments" d'Euclide, par le philosophe néo-platonicien Proclus. On sait que c'est chez Euclide que l'on trouve pour la première fois le postulat des parallèles exprimé d'une manière explicite, en tant que postulat. Ceci ne peut être dû au hasard, puisque les „Eléments" contiennent déjà une série de résultats qui laissent entrevoir l'indépendance logique du postulat des parallèles, par rapport aux autres postulats géométriques.

Par conséquent, Euclide avait déjà résolu, à sa manière, le problème des parallèles et, en le rangeant parmi les postulats, il exprimait sa conviction bien-fondée, que celui-ci ne pouvait être déduit par voie logique des autres postulats.

Le retour au problème des parallèles marque une régression par rapport à Euclide. Il a été dicté par certains points de vue étrangers à la géométrie, tels que le désir de faire concorder la géométrie avec les théories néo-platoniciennes de l'espace. Plus tard, à commencer par Saccheri et Lambert, il est devenu de plus en plus évident que le problème des parallèles se rattache étroitement à celui de l'unicité de la géométrie. La démonstration du postulat des parallèles signifiait que la géométrie d'Euclide était l'unique géométrie possible. Le cas contraire eût démontré que d'autres géométries pouvaient également exister. La foi aveugle en le dogme que la géométrie d'Euclide était l'unique géométrie possible, a empêché Saccheri et Lambert de découvrir la géométrie non euclidienne. La philosophie de Kant a réveillé l'intérêt pour le problème des fondements de la géométrie, d'une part, mais en même temps, elle a orienté les recherches dans une fausse direction. Kant a, en effet, tenté d'étayer, par des arguments philosophiques nouveaux, le dogme de l'unicité de la géométrie — et la

puissante influence de sa conception a raffermi l'orientation erronée des recherches sur le problème des parallèles.

En conclusion, dans la seconde phase du développement, après Euclide, on remarque l'influence nuisible pour la géométrie, des dogmes métaphysiques et idéalistes, influence qui s'est manifestée par l'orientation des recherches vers des problèmes mal posés et stériles.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 3, 1955

ELEMENTE PENTRU EXPLICAREA DEDUCȚIEI ȘI INDUCȚIEI (I)

DE

ACAD. A. JOJA

I. DERIVAȚIA ȘI BAZA OBIECTIVĂ A RAȚIONAMENTULUI

Engels a demonstrat că logica dialectică, spre deosebire de logica formală, nu consideră formele logice în raport de simplă juxtapunere, ci în raport de subordonare și derivare [1].

De pildă, în logica formală, judecata e privită, de obicei, ca un fel de asamblare, prin eficiența copulei, a două concepte (respectiv, ca despărțirea lor, cînd copula e afectată de negație). Operația e, oarecum, mecanică, deoarece conceptele se înfățișează ca externe unul față de altul.

O atare concepție este abstractă și metafizică, iar forma ei extremă s-a manifestat în teoria Megaricilor și a cinicului Antistene, care susțineau că predicația și judecata sînt imposibile, așa încît nu e licit să spui „omul e bun", deoarece ar însemna să predici o esență independentă (bun) despre altă esență independentă (om). După părerea — de proveniență eleatică — a Megaricilor și Cinicilor, poți spune, fără contradicție, numai tautologiile „omul e om" și „bunul e bun" [2]. Numai în acest caz identitatea absolută și abstractă e cu strictețe respectată și domnia metafizicii e netulburată = A e A (absolut = *haplos, simpliciter*).

Vorbind despre Megarici, Simplicius ne spune că ei erau din grupul — metafizic — al celor ce voiau „a scpara totul de tot".

Împotriva acestor concepții, sofistice și nihiliste, ieșite din eleatism și distrugătoare ale gîndirii, a scris Platon însemnatul său dialog „Sofistul", în care, de altminteri, nici el n-a izbutit să se desprindă de metafizica eleată, și a dat o fundamentare arbitrară predicațiunii și judecății.

---

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. de stat pentru literatura politică, 1954, p. 226 : « Logica dialectică, în opoziție cu logica veche, pur formală, nu se mulțumește să înșire și să pună una lîngă alta, fără nici o legătură, formele de mișcare ale gîndirii, adică diferitele forme de judecată și de raționament. Ea, dimpotrivă, deduce aceste forme una din alta, stabilește între ele un raport de subordonare și nu de coordonare, ea dezvoltă formele superioare din cele inferioare.

[2] V. Platon, *Sophistes*, 251 b. Cei citați aci de Platon aduceau în sprijinul tezei lor argumentul că e « imposibil ca ceea ce e plural (*ta polla*) să fie unu și ca unul (*hen*) să fie plural. Și, firește, ei simt satisfacție neadmițînd să se spună că omul e bun, ci numai că bunul e bun iar omul om (*agathòn agathòn... anthropon anthropon*).

Concepția metafizică asupra judecății se regăsește, sub forme diferite, la logicieni ca Herbart, Kant, Drobisch, Mill, Titu Maiorescu etc.

Wundt consideră judecata ca o descompunere a unei reprezentări globale în elementele ei componente ; această definiție cu conținut psihologic reprezintă mecanismul invers al celei dintîi și nu rezolvă problema ci mai degrabă o complică. De asemenea Goblot, care consideră conceptul ca o infinitate de judecăți virtuale și îl socotește ca un soi de funcție a judecății, încurcă problema, deși în definiția sa (ca și, în general, în ceea ce putem numi logica judecății [1] se simte presiunea logicii dialectice.

Organonul e îmbibat de spirit dialectic [2] și de aceea și definiția aristotelică a judecății nu poate fi asimilată definițiilor metafizice. Stagiritul definește judecata ca un *lógos apophantikós* (un discurs sau proces logic arătător de raport, enunciativ) în care rezidă adevărul sau falsul [3].

Această definiție are un evident conținut materialist : funcția reflectorie a judecății. Ea are însă și un caracter dialectic, pentru că stabilește un raport organic între noțiune *(logos)* și judecată *(logos apophantikós, apóphansis)*, deoarece adevărul și determinarea noțiunii se produce net la nivelul judecății.

În ce privește raportul între noțiuni (reflectînd raportul între lucruri), Aristotel se preocupă de auto-raport (raportul lucrului cu propriile sale însușiri, cu propria sa *dynamis*) și subprețuiește etero-raportul (raportul între lucruri externe, judecata de relație). E falsă și sumară — însă conformă logicii tradiționale — părerea lui Hamelin, după care, pentru Aristotel, o judecată presupune reunirea (l'assemblage) a unui subiect și a unui verb [4].

Însă conținutul dialectic al definirii judecății e insuficient, embrionar, — el e mult mai accentuat în definirea silogismului. Cu tot excepționalul său spirit dialectic, nici genialul întemeietor al științei logicii n-a izbutit să derive într-adevăr formele logice unele din altele [5].

Abia la Hegel, concepția dialectică a derivării și subordonării formelor logice se precizează și se dezvoltă teoretic, însă cu sacrificarea totală a materialismului aristotelic în logică. Hegel revine la ceea ce Aristotel numise vorbăria goală (Kenologia) a lui Platon în doctrina „ideilor" ; el obiectivează conceptul, pe care îl transformă în demiurg. La el, gîndirea e unica realitate, este un subiect care își dă predicatele

---

[1] Problema raportului dintre noțiune, judecată și raționament, ca și problema logicii tripartite, logicii judecății și logicii raționamentului, am atins-o în *Cu privire la unele probleme de logică* în *Revista Universității «C. I. Parhon »*, nr. 1/1954.

[2] Cf. Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 204: « Două curente filozofice : metafizica cu categorii fixe ; dialectica (mai ales Aristotel și Hegel) cu categorii mobile » ; *Anti-Dühring*, Ed. P.M.R., 1952, p. 25 : « Aristotel a cercetat formele esențiale ale gîndirii dialectice ».

[3] Aristotel, *De interpretatione*, IV, 4: Aristotel întrebuințează infinitivele substantivizate *to alethévein* și *to pseudésthai*, spunerea, rostirea adevărului și spunerea sau rostirea neadevărului, înșelarea. *Apophantikós* = declarativ, enunciativ, de la *apophaino* și *apophainomai* = a arăta, a face cunoscut, a declara ; *apo* și *phos* = lumină. Discursul apofantic (judecata) luminează un raport, spre deosebire de simpla rostire semantică, care are numai sens dar nu luminează un raport și nu include adevărul sau falsul. Propozițiile deprecative, interogative, etc., sînt numai rostiri semantice, nu sînt însă judecăți, fiindcă în ele nu rezidă adevărul sau falsul și nu luminează o relație.

[4] O. Hamelin, *Le système d'Aristote*, p. 154.

[5] G. W. F. Hegel, *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften*, 88, par. 247.

natură și istorie. „Natura, spune idealistul Hegel, a rezultat ca idee în forma alterității“ [1]. El consideră transformările naturii ca transformări ale ideii. Deși socotește că „natura trebuie privită ca un sistem de straturi, din care unul derivă în mod necesar din celelalte“ [2], Hegel e un adversar hotărît al doctrinelor evoluționiste și transformiste, fiindcă la el nu e vorba de o evoluție *reală* de la inferior la superior, formele superioare nu rezultă natural din cele inferioare, ci reprezintă numai o diversificare a „ideii“.

Marx a arătat că — în ceea ce privește baza ei — dialectica sa este nu numai deosebită, dar este exact contrariul dialecticii lui Hegel. „Pentru Hegel — scrie Marx — procesul gîndirii, pe care, sub denumirea de idee, el îl transformă chiar într-un subiect de sine stătător, este demiurgul realului, real care nu constituie decît forma de manifestare exterioară a acestui proces de gîndire. La mine, dimpotrivă, lumea ideilor nu este nimic altceva decît lumea materială transpusă și tradusă în capul omului“ [3].

Clasicii marxismului au luat de la Hegel sîmburele rațional al dialecticii, iar derivația mistică și ireală a logicii hegeliene a fost înlocuită cu o teorie logică a derivării și subordonării, reflectînd procesele reale ale lumii obiective.

„Legile logice, spune Lenin, sînt reflectările obiectivului în conștiința subiectivă a omului“ [4]. „Logica nu este teoria formelor exterioare ale gîndirii, ci a legilor dezvoltării tuturor lucrurilor materiale, naturale și spirituale, adică a dezvoltării conținutului general concret al lumii și al cunoașterii ei, adică suma, concluzia istoriei cunoașterii lumii“ [5].

În ce privește îndeosebi judecata, pe cită vreme la Hegel, formele ei (de existență, de reflexie, de necesitate, de concept) sînt trepte ale evoluției spiritului, la Engels, dimpotrivă, diferitele tipuri de judecăți reflectă treptele reale prin care a trecut omul concret, angrenat în practica social-istorică pentru cunoașterea și dominarea naturii.

Astfel s-a născut o logică dialectică științifică, ce studiază legile și formele gîndirii nu abstrase din complexul natural-istoric din care fac parte, ci incluse în el, reflectînd mișcarea acesteia, — o logică ce nu se limitează la studiul abstract-metafizic al diferitelor forme logice, rupte artifical una de alta, ci le cercetează concret-dialectic în înlănțuirea și condiționarea lor reciprocă ; nu se mulțumește cu studierea *dinafară*, ci cercetează *dinăuntru* dezvoltarea procesului logic.

Bazîndu-se pe teoria logică a clasicilor marxism-leninismului, logicienii sovietici aduc, astăzi, o prețioasă contribuție la dezvoltarea logicii dialectice, la studiul legilor, formelor și categoriilor logice, la stabilirea raportului dintre logica formală și logica dialectică, la îndepărtarea scoriilor scolastice din logica formală, la combaterea idealismului și formalismului în logică. În acest sens, trebuie menționate importantele studii ale lui B. Kedrov asupra raportului dintre logică și marxism, G. Gak asupra categoriilor dialecticii materialiste, remarcabila lucrare a lui P. V. Tavaneț asupra judecății, ca și documentatele sale studii asupra falsifică-

[1] G, W. F. Hegel, Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften, 88, par. 247.
[2] *Ibidem*, p. 249.
[3] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. P.M.R., 1948, p. 49.
[4] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, par. 103.
[5] *Ibidem*, par. 10.

rilor idealiste ale logicii formale, studiile lui V. I. Malțev, N. G. Kristosturian, D. P. Gorski; numeroasele teze de doctorat cu subiecte de logică, ca cele susținute de A. V. Savinov, F. I. Moskalenko. O atenție deosebită se dă alcătuirii unor manuale și tratate de logică, tot mai ample și mai originale. În această ordine de idei, sînt de menționat tratatele lui Asmus, Strogovici, Condakov etc. În timp ce în țările capitaliste, logica formală este tratată de pe poziții idealiste și formaliste, ignorîndu-se aproape cu desăvîrșire raporturile ei cu logica dialectică, în Uniunea Sovietică atît logica formală, cît și logica dialectică, sînt dezvoltate în spiritul marxism-leninismului, în mod concret, în legăturile formelor de gîndire și în legătura lor indisolubilă cu practica social-istorică ce le-a generat.

În logica dialectică marxist-leninistă, judecata nu mai e o operație exterioară noțiunii, ca în logica formală — ale cărei explicații nu sînt *nicidecum falsе ci limitate*, se mișcă în exterior, studiază fenomenele *(apparentias)* logice oarecum desprinse de esența lor, și nu merg de la fenomen la esență și de la esență la fenomen.

În logica dialectică, judecata nu mai e privită ca o operație de rasamblare (pentru a întrebuința un termen tehnic) a două concepte, ci este considerată ca o altă funcție, *cealaltă*[1] funcție a conceperii. Prin această operație, gîndirea trece de la identitatea abstractă, nediferențiată, nedesghiocată, a conceptului, la identitatea concretă, care cuprinde unitatea identității și deosebirii, în judecată și, în fine, la raționament, forma cea mai bogată și deci cea mai concretă, care nu cuprinde numai determinarea conceptului, ci și rațiunea suficientă a determinării, care apare, astfel, ca o determinare necesară și prin urmare într-adevăr inteligibilă.

Cînd spunem, de pildă, soare, noțiunea nu e determinată, nu e hotărnicită, și e deci vagă. Pentru a o determina, îi negăm unitatea și universalitatea abstractă prin particularizare și formăm judecăți ca:

soarele
- e incandescent
- se învîrtește în jurul axei sale în 26 de zile
- are un diametru de 1 291 000 km
- este centrul sistemului planetar

etc. etc., noțiunea, la început vagă, simplă, nemijlocită de „soare" se particularizează, capătă determinări particulare, iese din starea de simplicitate și nemijlocire primitivă, capătă un conținut divers, într-un cuvînt, se determină, iar totalitatea judecăților posibile despre soare ne dă adevărul absolut despre acest astru. Semicercul predicatelor reprezintă adevărul absolut.

Însă numai un număr redus de judecăți, o parte relativ mică a semicercului predicatelor poate fi obținut nemijlocit (prin percepție); imensa lor majoritate se obține mijlocit, prin raționament.

Raționamentul ne dă: a) cunoștințe noi; b) întemeierea acestor cunoștințe. De pildă, cînd silogizez:

Orice stea e incandescentă.
Soarele e o stea.
Deci soarele e incandescent,

[1] G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik*, II, p. 65.

predicatul „incandescent" nu e o simplă constatare, obținută printr-o judecată de percepție.

Însușirea soarelui de a fi incandescent este întemeiată și explicată prin natura sa universală (de a fi o stea) ; ea nu apare deci ca întîmplătoare, ci ca necesară. Judecata se naște chiar în concept, întrucît momentul particularității, ca și cel al singularității și universalității, e implicat în concept („unii oameni"), iar raționamentul apare în judecată, fiindcă chiar aci — anume în judecata ipotetică — apare medierea și întemeierea unei propoziții prin alta : „dacă plouă, pămîntul se umezește". Judecata apodictică de concept — „această pilă electrică, avînd cutare sau cutare însușiri și caracteristici, e aptă să genereze energie nucleară" — face trecerea direct la raționament [1].

Judecata neagă noțiunea (adică simplicitatea ei nediferențiată, abstractă), iar raționamentul neagă această negație judicativă ; el e deci o negație a negației. În el, noțiunile și judecățile își pierd independența și devin materie.

Într-adevăr, judecata e prinsă în fluxul silogismului și devine, cum se spune, materie a silogismului, pentru că silogismul e un organism alcătuit din judecăți și subsumîndu-le așa precum totul subsumează părțile componente. Dar, dacă observăm cu atenție ce se petrece în mișcarea silogismului, vedem că termenii, a căror independență fusese desființată de judecată, apar în țesătura silogismului cu o preciziune și individualitate nouă : major, mediu și minor. Logica medievală îi denumea „materie îndepărtată" *(remota)* a silogismului ; în realitate, ei apar aproape în același plan cu premisele, cărora ei le conferă denumirea de majoră și minoră. Importanța enormă a termenului mediu — prin care, cum a subliniat-o puternic Aristotel, se naște silogismul — reliefează acest fapt. Conceptul s-a particularizat deci în judecată, în care s-a pierdut ca termen, și și-a desăvîrșit dezvoltarea — firește, în ce privește una din însușirile sale — în raționament. Astfel, raționamentul apare nu ca exterior conceptului, ci ca împlinirea, realizarea și motivarea lui. *N* silogisme ale unui concept constituie adevărul motivat al conceptului respectiv, semicercul rațional al predicatelor, adică adevărul absolut.

Iată cum raționamentul se înfățișează ca o rodnică negație a negației judicative. În raționament, conceptul și judecata apar ca momente ale mișcării silogistice. Într-adevăr, raționamentul e o mișcare de la cunoscut la necunoscut, care se realizează prin mediație de la identitatea abstractă a noțiunii la identitatea concretă.

Orice este contradictoriu în sine se dezvoltă dela simplu la complex:
Bobul de fasole este contradictoriu în sine
Deci bobul de fasole se dezvoltă de la simplu la complex.

Silogismul ne arată bobul de fasole în fluiditatea dezvoltării sale integrale, trecînd de la unitatea sa inițială abstractă la unitatea concretă a întregii sale dezvoltări.

---

[1] Despre trecerea de la judecata apodictică de concept la raționament, vezi G. W. F, Hegel, *Wissenschaft der Logik*, II, 6, 119 — și *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, par. 180.

Schema dezvoltării conceptului în raționament este:

I	II	III
A(bstract) Conceptul	M(ediatizare) Judecata ca particularizare și determinare a conceptului	C(oncret) Raționamentul ca unitate a lui A-M, ca concept întemeiat în virtutea termenului mediu.

Prin urmare, universalul abstract (*A*) se realizează prin mediatizarea judicativă (*M*), devenind un universal concret (*C*) în raționament, care îmbină universalitatea și singularitatea, fiindcă universalul inert din concept, nediferențiat de sine însuși, după ce s-a autodiferențiat în judecată și s-a dedublat în părțile sale, se prezintă acum (în raționament) ca un universal concret, cuprinzînd identitatea și deosebirea, rezultat din dinamica termenilor și propozițiilor și avînd unitatea unui singular, unui organism.

Raționamentul e imaginea logică a mișcării. Într-adevăr, în concept, mișcarea e numai posibilă; ea este fragmentară și mărginită de extreme (*S* și *P*) în judecată, însă ea se realizează în raționament. De aceea Hegel spune că „totul e un silogism“ [1] adică totul e mișcare, dezvoltare, proces, prin mediațiune, de la identitatea și unitatea abstractă, la cea concretă, restabilită în urma dedublării și scindării“ [2].

Raționamentul operează acest transfer prin termenul mediu. Astfel, se pune problema structurii raționamentului și a definiției sale.

Raționamentul — deductiv sau inductiv — este o mișcare logică, în care mediația, realizată concret prin termenul mediu, ocupă un loc central (în ambele sensuri ale cuvîntului). Mediația logică e înrădăcinată în mediatizarea obiectivă: de aici și eficacitatea ei în gîndire. De aceea Aristotel spune: „mediul, prin care se naște silogismul“ [3].

Pe drept cuvînt, se afirmă că ziua în care Aristotel a descoperit că esența oricărui proces rațional e în mediațiune, a fost o mare epocă a gîndirii.

Mediul e sufletul raționamentului.

Aristotel a arătat că „nimic nu rezultă cu necesitate, dacă un anumit lucru unic există, ci cel puțin din două“ [4]. Pentru a se obține o cunoștință nouă, prin raționament, e nevoie de două premise, care comunică printr-un termen mediu. Prin urmare, pentru a face un raționament, e nevoie de cel puțin două propoziții, care au între ele un raport determinat, fixat prin termenul mediu. Faptul de a pune două propoziții care au un termen mediu comun determină, *ipso facto*, un nou adevăr — aceasta e

---

[1] G. W. F. Hegel, *Encyklopädie*, par. 181: Alles ist ein Schluss.

[2] G. W. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, p. 15: « Substanța vie e existența care, în adevăr, este *subiect*, sau ceea ce e același lucru, care în adevăr este reală numai întrucît e mișcare de a se afirma pe sine însăși (die Bewegung des Sichselbsetzens), sau mediația alterizării sale cu sine însăși (die Vermittelung des Sichanderswerdens mit sich selbst). Ca subiect, ea este *Pura negativitate* simplă și tocmai prin această despicare a simplului (Entzweiung des Einfachen) sau dedublare contradictorie (Verdopplung), care și ea este negația acestei diversități indiferente și a opoziției ei și numai această egalitate *care se restabilește* (sich wiederherstellende) sau propria răsfrîngere în alteritate (im Anderssein) și nu e primitivă unitate ca atare, sau una nemijlocită ca atare, este adevărul“.

[3] Aristotel, *Analytica Priora*, I, XXXI, 3 = *medium, per quod fit syllogismus.*

[4] Aristotel, *Analytica Priora*, I. XIV, 8: *nihil enim est ex necessitate, cum unum quodpiam sit, sed (est aliquid necessario) cum ad minimum duo sint.*

geniala descoperire a Stagiritului. Teoria mediațiunii, descoperită de el, a fost dezvoltată creator de către Hegel.

Aristotel definește mediul: ceea ce este în altul și în care e conținut altceva [1].

Mediul e purtătorul generalului. Ajungem astfel la

II. FUNDAMENTUL RAȚIONAMENTULUI

În judecata: „Grivei e un cîine", descoperim universalul „cîine" în singularul Grivei.

În silogismul:

Orice om e muritor;
Socrate e om;
Deci Socrate e muritor

descoperim — deopotrivă — nota „muritor" aparținînd, în mod universal, termenului mediu (un universal) „om" în singularul Socrate.

De altă parte, particularul sau singularul nu există decît prin participarea la universal: Socrate. Aristotel și Callias *sînt* pentru că sînt oameni; trandafirul, garoafa etc. *sînt,* fiindcă sînt plante.

Realitatea obiectivă ne dezvăluie întrepătrunderea generalului și particularului, *ca structură fundamentală a materiei în mișcare.* Formele logice reflectă această întrepătrundere.

„Să începem, zice Lenin, prin ORICE propoziție, cea mai simplă, cea mai obișnuită, cea mai frecventă, etc.: frunzele unui arbore sînt verzi; Ion e om; Grivei e un cîine etc. Chiar aici (cum a observat în mod genial Hegel) există dialectică: ceea ce e PARTICULAR e general. (Cf. Aristotel, *Metafizica*)... Astfel, contrariile (particularul e contrarul generalului) sînt identice, particularul nu există decît în relația care duce la general. Generalul nu există decît în particular, prin particular. Orice element particular are (într-un chip sau altul) caracterul său de generalitate. Orice generalitate este (părticică sau latură sau esență) a particularului. Orice generalitate nu înglobează decît aproximativ toate obiectele particulare. Orice particular nu participă în întregime la general etc. etc. Orice element particular se leagă prin mii de inferențe cu elemente particulare de altă NATURĂ (lucruri, fenomene, procese) etc. Chiar aci, există elemente, germeni, concepte de necesitate, de relație obiectivă etc. Contingentul și necesarul, fenomenul și esența, se găsesc chiar aci, căci atunci cînd se spune: Ion este un om, Grivei este un cîine, aceasta e o frunză de arbore etc., noi respingem o serie de semne ca contingente, disociem esențialul de ceea ce e întîmplător și le opunem unul altuia" [2].

---

[1] Aristotel, *Analytica Priora,* I. IV. 3: «Numesc mediu ceea ce însuși este în altul și în care e conținut altul și care, prin poziția sa, devine mediu. Numesc extreme (*akra*)- [termenul] care el însuși este în altul și [termenul] în care altul e conținut». Adde, *Anal. Post,* II, 10; «într-adevăr», luîndu-se acest unic termen mediu, concluzia urmează cu necesitate. 2. Aceasta se dovedește și astfel: de ce unghiul înscris într-un semicerc e drept? Fie *A,* unghi drept; *B,* jumătatea a două unghiuri drepte; *C,* unghi înscris în semicerc. Rezultă că *B* este cauza că *A* (unghiul drept) aparține lui C (unghiul înscris în semicerc) pentru că acest *B* este egal cu *A,* iar C cu *B,* căci *C* este jumătatea celor două unghiuri drepte *C,* adică ceea ce era de demonstrat (că «unghiul înscris în semicerc e drept»).

[2] V. I. Lenin, *Cu privire la dialectică,* în *Caiete Filozofice.*

Acesta e textul fundamental, prin care credem că se explică natura și fundamentul raționamentului și care poate duce la o justă înțelegere a raportului dintre raționamentul deductiv și cel inductiv.

Nu e vorba aci, cum se vede, de un universal abstract și de un particular abstract, izolate metafizic. Referindu-se la formula hegeliană: „nu numai un universal abstract, ci un universal care cuprinde în sine bogăția particularului" (nicht nur abstrakt Allgemeines, sondern das den Reichtum des Besonderen in sich fassende Allgemeine), Lenin notează: Très bien și face observația: comp. Capitalul [1].

Într-adevăr, Capitalul ne oferă un genial exemplu de ceea ce înseamnă înfățișarea unui universal care cuprinde în sine particularul. Vom face un mare pas înainte, cînd vom studia îndeaproape logica în Capitalul [2].

Așadar, întrepătrunderea și unitatea generalului și particularului este fundamentul raționamentului, rațiunea sa suficientă.

Mișcarea dialectică G(eneral) — S(ingular) — P(articular) este cea mai elementară structură cosmică și DE ACEEA stă la baza raționamentului.

III. RAPORTUL G-S-P- ESTE ASPECTUL TANGIBIL, ESTE ALTĂ LATURĂ, CEALALTĂ LATURĂ A RAPORTULUI *ESENȚIAL-NECESAR-UNIVERSAL*

Generalul se realizează în particular și singular; el constituie baza lor, deoarece el prezintă și reprezintă trăsăturile esențiale ale fenomenelor. Generalul manifestă esența sau natura intimă a lucrurilor.

O însușire (bimanitatea, de pildă) este generală — se găsește la TOȚI oamenii — fiindcă e necesară (fără ea, nu poate fi om), deoarece este ESENȚIALĂ ține de esența omului (fără de ea omul nu poate nici A FI (esse), nici a fi conceput.

Esențial, necesar, general sînt o triadă, în care aspectul cel mai revelant este primul. Generalul e, prin natura sa, o răsfrîngere a esenței, *universale reflexum* în opoziție cu esența care e *universale directum*. Generalul este extinderea esenței de-a lungul fenomenelor particulare: e, oarecum, latura cantitativă a esenței. Esențialul e general, fiindcă e, prin definiție, necesar existenței obiectelor. Generalitatea e, oarecum, o consecință.

Un obiect are un conținut (ex. bimanitate, raționalitate); acest conținut e necesar pentru ca obiectul să existe ca atare (ca om; altfel va fi rocă sau cal etc.). Conținutul acesta (esența) se va extinde în toate obiectele clasei respective, genului respectiv, de aceea va fi general și deci va avea o extensiune sau sferă.

Reflectînd obiectul, conceptul are și el un conținut (sau comprehensiune) și o sferă (sau extensiune).

Conținutul e totalitatea notelor (esențiale) [3] conceptului, reflectînd totalitatea însușirilor (esențiale) ale lucrului. Sfera este ansamblul indivizilor cărora li se aplică conținutul. Sfera este sfera conținutului, este sfera unui conținut determinat (ex. umanitate, animalitate etc.).

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*.
[2] Ibidem.
[3] Sau proprii.

Nu se poate să existe conținut fără sferă, căci natura nu fabrică exemplare unice, ci singulare într-o serie. Astfel, soarele nu e un obiect unic, ci unul din corpurile care ocupă locul central al unui sistem planetar. Platon nu e un exemplar unic, ci unul din miliardele de oameni sau din sutele de filozofi idealiști. Anul 1453, data căderii Constantinopolului, nu e o dată unică, ci una din datele istorice. Tabloul *Mona Lisa* a lui da Vinci nu e nici el unic, întrucît e unul din miile de tablouri existente.

Dacă noțiunii de *„ens perfectissimum"* i-ar corespunde o realitate, așa cum credeau Anselm, Descartes și Hegel, care uitau că una e să ai o sută de thaleri în buzunar și alta să ai **noțiunea** „100 thaleri" — atunci am avea un obiect unic, ireproductibil în serie, a cărui extensiune ar fi = 1. Extensiunea încă ar exista.

Firește, dacă nu poate exista un conținut fără sferă, *a fortiori* nu poate exista o sferă fără conținut — căci a CUI sferă ar fi?

Rezultă că extensiunea este o manifestare inseparabilă a comprehensiunii: există o extensiune, fiindcă un conținut se repetă în multiplicitate. Reiese că comprehensiunea este **elementul central** al conceptului. Comprehensiunea reflectă esențialul (și necesarul); extensiunea reflectă generalitatea.

În ordinea existenței, ESENȚIAL — NECESAR — GENERAL constituie o triadă, în care, totuși, esența apare ca un fel de *fons emanationis* a necesității și generalității.

În *ordinea cunoașterii,* noi sezisăm esențialul prin general, generalul e mai accesibil și mai maniabil.

De aceea Aristotel întrebuințează trei formule pentru a indica obiectul științei: a) „a ști înseamnă a cunoaște prin cauză (esență) [1], b) „cunoașterea e a necesarului" [2], și c) „știința constă în cunoașterea generalului" [3].

Este o anumită ezitare în concepția sa, dar, în principal, ea reflectă înlănțuirea esență — necesitate — generalitate.

De aceea, în „Categorii", el enunță în **comprehensiune** principiul silogismului și anume: „Cînd ceva este afirmat despre altceva ca despre un subiect, toate cîte se spun despre predicat se vor spune și despre subiect; de exemplu, OM se atribuie unui om anumit, iar animal se atribuie omului; prin urmare animal se va atribui și acestui om anumit, căci acest om este și om și animal" [4].

Această formulare în comprehensiune s-a concretizat în formula:

nota notae est nota rei ipsius;
repugnans notae repugnat rei ipsi [5].

Kant și, mai ales, Lachelier, Rodier și Octave Hamelin, voiau să construiască silogistica pe acest principiu.

---

[1] Aristotel, *Anal. Post,* I, II: *Scire vero arbitramur unum quodque simpliciter.. quando arbitramur nos cognoscere causas.*

[2] Aristotel, *Anal. Post,* I, XXXI: *Sentire enim nos necesse est singulare; scientia autem ex universalis cognitione exsistit.*

[3] Aristotel, *Anal. Post.* I, II.

[4] *Categoriae,* II. 3.

[5] Însușirea însușirii este însușirea lucrului însuși. Ceea ce nu se potrivește însușirii nu se potrivește nici lucrului însuși.

Aristotel însă — după ce, în „Categorii", a enunțat principiul în comprehensiune, a construit silogistica sa *în extensiune* — și a făcut bine, tocmai din cauza maniabilității principiului în extensiune, formulat în „Analiticile prime" [1] astfel: „Este același lucru a spune că un (termen) este în întregime *(en holo)* în altul și că un (termen) este predicat *(kategoresthai)* despre universalitatea altuia *(katà pantós... thatérou)*. Spunem că, e predicat în mod universal *(katà pantós)*, cînd nu poate fi luat nimic din subiect, despre care celălalt (termen) să nu poată fi afirmat; tot așa stau lucrurile cu (principiul a nu fi afirmat) despre nici unul.

Aristotel a procedat astfel, fiindcă — deși comprehensiunea exprimă mai adînc natura formelor — extensiunea exprimă mai vizibil natura relațiilor logice și deci e mai ușor de mînuit. Principiul *nota notae* exprimă mai interior mișcarea silogismului, însă principiul *dictum de omni et de nullo* e expresia cantitativă, deci maniabilă a esenței.

Se întîmplă, aci, ceva asemănător cu raportul dintre judecata de predicație, avînd un caracter primordial, și cea de relație, avînd un caracter secund, însă mai fructuos în cunoaștere. Într-adevăr, judecata de predicație (fie de tip atributiv = calul e alb, fie de tip predicativ = calul aleargă) este primordială, atît cronologic, cît și logic, întrucît reflectă autodinamica fenomenelor, determinată de contradicția internă. Fenomenele se automișcă și se autodezvoltă, iar izvorul acestei autodezvoltări nu e un factor extern, ci contradicția internă. Firește, automișcarea nu se înfăptuiește într-o izolare ermetică, ci în interconexiunea și interacțiunea cu alte fenomene, structură pe care o reflectă judecata de relație.

Încercarea logicii tradiționale de a reduce judecățile de relație la judecăți de predicație și de a considera că există numai un tip de judecată, aceea de predicație, e artificială, deoarece tinde să anuleze o formă logică reflectînd o trăsătură a dialecticii obiective.

De altă parte, disprețul multor logicieni moderni pentru judecata de predicație este o gravă eroare, deoarece tinde să anuleze forma cronologic — logic primară a judecății, care reflectă structura fundamentală a autodinamicii.

De altfel, pentru ca să fie relații, trebuie să fie *între ce* să fie relații. O lume de relații pure, o lume în care ar fi numai „raporturi fără suporturi", adică fără lucruri, reprezintă o „volatilizare a materiei", adică idealism.

Dacă lucrurile n-ar exista ca atare și dacă n-ar fi autodinamice, nu ar exista raporturi. Raportul este o consecință a faptului că lucrurile sînt autodinamice.

Dar, deși judecata de predicație ni se pare primordială și prototipică, judecata de relație ni se pare deosebit de rodnică, fiindcă e aptă să explice raporturile (necesare) dintre fenomene, adică legile, explicare ce constituie obiectivul științei,

Aceasta e rădăcina gnoseologică a preferinței multor logicieni pentru judecata de relație.

---

[1] Aristotel, *Anal. Priora*, I, I. 7.

IV. AXIOMA DEDUCȚIEI ȘI POSTULATUL INDUCȚIEI

În concluzie, nu putem fi nici comprehensiviști (Lambert, Lachelier, Rodier, Hamelin etc.), nici extensiviști (Leibniz, Segner, Hamilton, Boole, Jevons, Russell etc.), adică nu putem funda silogistica și dezvoltările ei *numai* pe comprehensiune, sau *numai* pe extensiune, *sau* pe comprehensiune, *sau* pe extensiune. Ambele soluții sînt unilaterale, metafizice și mutilează realitatea gîndirii logice, întrucît — așa cum am arătat — comprehensiune și extensiune sînt legate indisolubil. Unul și același silogism poate fi exprimat atît în extensiune, cît și în comprehensiune, ca și judecata. Dar, deoarece raportul U-N-E (universal-necesar-esențial), adică ordinea cantității e mai comodă în ordinea cunoașterii, și construcția silogismului în extensiune este mai comodă, și de aceea însuși Aristotel a construit silogistica în acest fel. Însă, considerarea silogismului în comprehensiune aruncă o lumină mai revelantă asupra relațiilor logice și ontologice — și de aceea Aristotel se preocupă și de valoarea gnoseologică a feluritelor figuri și moduri silogistice.

Înțelegerea relațiilor logice nu se poate realiza, dacă considerăm silogismul exclusiv din punctul de vedere al extensiunii și dacă omitem unghiul comprehensiunii.

Credem că o considerare dialectică a raportului comprehensiune — extensiune poate, singură, rezolva problema și, în același timp, poate lumina mecanismul și funcțiile gnoseologice ale raționamentului. Această întrepătrundere și inseparabilitate a comprehensiunii și extensiunii o descoperim în axioma formulată ca *nota notae,* cît și în axioma formulată ca *dictum de omni,* în care universal (pās, omnis) = esențial.

Principiul raționamentului este, cum am observat, u n i c, însă el se înfățișează ca o AXIOMĂ în raționamentul deductiv, fiindcă este invederat că universalul cuprinde sub el particularul, căci ceea ce e valabil despre TOT (esență-comprehensiune) sau despre TOȚI (universalitate-extensiune) e valabil despre ceea ce participă la această esență sau se subsumează acestei universalități. Deoarece însă nu tot așa de învederat particularul arată universalul, deoarece particularul și singularul e stufos și încărcat cu accidentalitate (care amestecă esențial și neesențial, ascunde esențialul și universalul), principiul raționamentului se înfățișează în raționamentul inductiv, ca un POSTULAT, ca o propoziție, care nu e nici o axiomă, nici o simplă ipoteză, deși are un caracter oarecum ipotetic; oarecum o ipoteză verificată prin consecințele sale. Spunînd „postulat" nu vrem să dăm un dublu fundament raționamentului; fundamentul e **unic** (unitatea generalului și particularului): însă, în condițiile complexe ale raționamentului inductiv, el se manifestă cu eficiența mai mică a postulatului.

Acest postulat l-am formula ca **dictum de quibusdam** (ceea ce se afirmă despre UNII se poate afirma și despre toți).

Așadar, în baza punctului său de plecare (generalul sau esențialul), raționamentul e deductiv, sau (cînd pornește de la particular sau singular) inductiv.

Generalul sau esențialul constituie planul LOGIC, iar singularul planul EMPIRIC, planul faptelor, în opoziție cu planul conceptelor.

Socotim această distincție ca fiind conformă cu definițiile aristotelice ale deducției și inducției.

„Silogismul, spune Aristotel, este un proces logic *(logos)*, în care, fiind puse anumite (propoziții și termeni) altceva decît cele puse urmează cu necesitate, prin faptul că aceste (propoziții și termeni) sînt.

Înțeleg „prin expresia acestea sînt" faptul că (concluzia) rezultă prin mijlocirea acestor (idei). Prin expresia „urmează prin mijlocirea acestora" înțeleg faptul că nu e nevoie de nici un termen dinafară pentru naștererea necesarului" (concluziei necesare) *(Sylogismus oratio est in qua, positis quibusdam, aliud ab his diversum, propterea quod haec sunt, necessario sequitur; dico autem, quod haec sunt, ex his autem consequi; ex his autem consequi dico nulla extrinsecus notione opus esse ut necessarium efficiatur)*. Trecerea de la idei la idei se operează cu o stringență, care lipsește trecerii de la fapte la idei, fiind o trecere de la omogen la omogen. Astfel, lăsînd să cadă niște bile de pe turnul din Pisa, făcînd să alunece niște bile metalice pe un plan înclinat și observînd oscilațiile unui candelabru într-o basilică din Florența, Galileu a trecut de la un mic număr de fapte la concepte, la legile căderii corpurilor, extinzînd la toate corpurile observațiile făcute asupra cîtorva. Ajungînd la concluzia sa (legea căderii corpurilor), el a sărit de la fapte la concept, constituind concluzia sa — comandată de un mic număr de fapte — în majora unui silogism, dovedind astfel că inducția se realizează printr-un act deductiv.

Newton a observat că, după legile lui Kepler, forța acționînd asupra fiecărei planete e îndreptată spre soare și variază proporțional cu masa și în raport invers cu pătratul distanței de la planetă la soare. Aci, procedeul e mai complicat: plecînd de la legi, el a observat un fapt și, apoi, a făcut ipoteza [1] că această forță e o atracție exercitată de soare. Mai departe, el a presupus că atracția trebuie să se exercite și între două molecule, aparținînd fie soarelui, fie unei planete, fie unui satelit, fie una aparținînd unui corp și cealaltă altui corp. Astfel, prin inducție, ridicîndu-se de la un fapt la alte fapte, adică transformînd treptat faptul în idee, a ajuns la legea atracției universale, majoră a unui silogism.

La fel, Darwin, s-a ridicat de la un număr limitat de fapte la lege, de la o bază de fapte bazate pe contingență [2], pentru a ajunge la necesitatea evoluției speciilor — ceea ce e o inducție exactă, dar și la atotputernicia luptei pentru existență, ceea ce e o inducție inexactă [3], întrucît e unilaterală. Din fapte, el a inferat o lege adevărată și una neadevărată, văzînd caracterul de *probabilitate* al trecerii de la fapte la concepte. Tot așa Newton și Fresnel au văzut, fără voie, acest caracter probabilist prin teoriile respective asupra luminii.

Iată de ce vorbim de postulatul inducției. Din moment ce ceea ce se afirmă despre UNII se poate afirma și despre TOȚI și TOT, principiul raționamentului inductiv nu poate fi decît un postulat și concluzia lui e probabilă.

---

[1] În ciuda faimoasei sale sentințe: *hypotheses non fingo, quidquid enim ex phaenomenis non deducitur, hypothesis vocanda est.*

[2] Fr. Engels, *Dialectica naturii*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 198—199; *Ibidem*, p. 317.

[3] Aristotel, *Topica*, I. XII.

Cînd inducția e completă (formală) sau plecînd de la sezisarea unui fapt determinat ca *esențial*, ea se apropie de deducție, *se transformă oarecum în deducție.*

V. RAPORTUL DEDUCȚIE-INDUCȚIE

Aristotel definește inducția *(epagogé)* ca un drum spre *(ephodos = odós epí ti ti odo)* ɔɐɹɐuʇɐɹǝ ɔıʇɐuıɯnɹ ɔıʇɐuıɯnɹ ɐ ǝp 'ɔɐɹɐuʇɐɹǝ o 'ɔɐɹɐuʇɐɹǝ o (kathékasta) la universal *(tà kathólou = inductio autem est a singularibus ad universale progressio)* [1].

Interpretarea că inducția e trecerea de la fapte la concepte o considerăm ca fundată de Aristotel, întrucît el afirmă hotărît că, în opoziție cu demonstrația *(apódeixis)*, care pornește de la universale *(ek ton kathólou)*, inducția pornește de la singulare *(ek ton katà méros)* și adaugă că „pentru cei ce n-au simțire este imposibil să conchidă prin inducție *(epachtenai)*, căci senzația se aplică lucrurilor singulare *(ton kathékaston)*.

E demn de subliniat că Aristotel notează că e imposibil a contempla universalele, altfel decît prin inducție [2].

Aristotel a văzut, în același timp, complementaritatea deducției și demonstrației *(syllogismós, apódeixis)* de o parte, și a inducției *(epagogé)* de altă parte: mai mult, a văzut că inducția este premergătoare, este avangarda deducției, dar și că inducția se constituie printr-un act deductiv, deoarece a pus inducția completă în formă silogistică.

Așa cum rezultă din definiția silogismului, deducția este:

a) o mișcare pe planul logic al conceptelor;

b) un raționament caracterizat prin necesitatea concluziei;

c) o mișcare exclusiv în cadrul termenilor dați;

d) legată, în ultimă instanță, de inducție, adică de senzații și percepții.

Mișcare pe planul logic al conceptelor, fiindcă silogismul (în sens de raționament deductiv) este definit ca un proces logic (logos), în care din anumite idei puse iese o idee diferită de ele.

Necesitatea concluziei: *necessario sequitur.*

Mișcare exclusivă în cadrul termenilor dați; *nullo externo termino opus est* [3].

Condiționare de senzație; *impossibile est universalia contemplari nissi per inductionem* [4].

În schimb inducția e:

a) o mișcare de la singulare la general sau esențial, de la fapte la concepte, *a singulis ad universale* [5].

b) o mișcare de la planul sensibil la cel logic, condiționată de senzații: *nec per inductionem sine sensu* [6].

---

[1] Aristotel, *Topica*, I. XII.
[2] Aristotel, *Anal. Post*, I, XVIII.
[3] Aristotel, *Anal. Priora*, I, I, 5.
[4] Aristotel, *Anal. Post*, I, XVIII. Cf. *Anal. Post.* II. XV (XIX).
[5] Aristotel, *Topica*, I, X, 4.
[6] Aristotel, *Anal. Post*, I. XVIII.

c) e necesară numai în cazul-limită al inducției complete și al celei esențiale ;

d) se constituie printr-un act deductiv.

Deși Aristotel a înțeles mult mai bine ca Bacon natura inducției, practic el nu i-a dat atenția cuvenită, datorită limitelor istorice ale epocii.

Altminteri, în substanță, părerile lui Aristotel sînt juste și pot contribui la rezolvarea exactă a problemei inducției și deducției.

Bacon [1] *opune* metafizic inducția deducției și consideră numai inducția ca științifică și rodnică — lucru dezmințit tot mai mult de dezvoltarea științelor naturii (fără a mai vorbi de matematici, de fizica teoretică).

Marele merit istoric al lui Bacon este de a fi afirmat fecunditatea inducției incomplete, însă sistematice, meticuloase, luînd poziție împotriva deductivismului abstract și aventuros.

Hegel a considerat inducția ca un silogism (Schluss), avînd forma :

e
e
A— — B
e
e
la infinit

e desemnînd singularul, *A* generalul și *B* particularul. El consideră că silogismul inducției e de forma G (eneral) — S (ingular) — P (articular) deoarece are singularitatea (Einzelheit) ca mediu, însă nu singularitatea abstractă, ci completă (als vollständig), adică pusă cu determinarea opusă ei, universalitatea. Inducția nu e, după Hegel, raționamentul simplei percepții sau al existenței accidentale, ci al experienței, al cuprinderii (Zusammenfassen) subiective a singularului în speță și a includerii (Zusammenschliessen) speței cu o determinare generală, fiindcă se întîlnește cu toate singularele [2].

Inducția, socotește Hegel, este mai mult, în esență, un raționament **subiectiv** [3]. Lipsa de necesitate îi dă un caracter de anumită subiectivitate.

Engels a arătat, cu toată claritatea posibilă, raportul real dintre deducție și inducție : „Absurditate la Haeckel : inducția împotriva deducției. Parcă deducția n-ar fi raționament, deci și inducția o deducție. Aceasta provine de la obiceiul de a polariza... Raționamentul se polarizează în inducție și deducție" [4].

„Inducția și deducția sînt legate între ele în mod tot atît de necesar ca și sinteza și analiza. În loc de a ridica unilateral în slavă pe una din ele în detrimentul celeilalte, trebuie să ne străduim să le aplicăm pe fiecare la locul ei, iar aceasta o putem realiza numai dacă nu pierdem din vedere legătura dintre ele, faptul că ele se completează reciproc" [5].

---

[1] F. Bacon, *Oeuvres*, Préface de, l'auteur, v. 39. urm și passim în *De Dignitate*. Trad. Lasalle. Dijon. *Novum Organum*, tr. A. Lorquet, 1879 — aforismul 14, passim.

[2] G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik*, II, p. 152—153.

[3] Ibidem, p. 153.

[4] F. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 229.

[5] *Ibidem*, p. 231.

În vremea sa, deducția era în discredit și de aceea Engels a trebuit să combată excesele atotinductiviștilor (die Allinduktionisten) și să scoată în relief lipsurile organice ale inducției.

„În termodinamică avem un exemplu care ilustrează în mod convingător cît de puțin îndreptățită e pretenția inducției de a fi unica metodă sau cel puțin metoda preponderentă a descoperirilor științifice. Mașina cu aburi a demonstrat în modul cel mai convingător că mișcarea mecanică poate fi obținută din căldură. O singură mașină cu aburi demonstra tot atît de convingător acest lucru ca și 100 000 de mașini; numai că 100 000 de mașini îi sileau tot mai mult pe fizicieni să se ocupe de explicarea acestui fenomen. Sadi Carnot a fost cel dintîi care s-a apucat în mod serios de această treabă; dar nu pe calea inducției. El a studiat mașina cu aburi, a analizat-o, a descoperit că în ea procesul fundamental nu apare în stare *pură*, ci e mascat de tot felul de procese secundare: îndepărtînd aceste împrejurări de ordin secundar, indiferente pentru procesul principal, el a construit o mașină ideală cu aburi (sau o mașină cu gaz) care, ce-i drept, e tot atît de puțin realizabilă ca, de pildă, linia geometrică, planul geometric, dar care aduce în felul ei, aceleași servicii ca și aceste abstracții matematice; ea reprezintă procesul examinat sub forma pură, independent, nedenaturat" [1].

Găsim aci o indicație extrem de prețioasă: *inducția, cînd pornește de la un esențial, se confundă cu deducția;* analiza deductivă elimină împrejurările accesorii și reprezintă fenomenul în stare pură, adică în simplicitatea și esențialitatea sa conceptuală.

Engels ironizează pe oamenii de știință inductiviști, care nu-și dau seama de caracterul problematic al inducției: „Observația empirică nu poate constitui niciodată prin ea însăși o dovadă satisfăcătoare a necesității" [2].

Referindu-se la silogismul inducției, Lenin scrie că „cel mai simplu adevăr obținut pe cea mai simplă cale inductivă este totdeauna incomplet, căci experiența nu e niciodată închisă" [3].

Clasicii marxismului au dat o teorie armonioasă asupra raportului între inducție și deducție, arătînd complementaritatea lor obligatorie „în Capitalul, scrie Lenin, inducția se întîlnește cu deducția" [4]. Vorbind de analiza capitalismului, tot Lenin scrie: „Începutul — ceea ce e mai simplu decît orice, obișnuitul, ceea ce se întîlnește în masă, „existența" cea mai nemijlocită, marfa singulară („existența" în economia politică). — Analiza ei ca aceea a unui raport social. O dublă analiză, una **deductivă** și una **inductivă**, una **logică** și una **istorică** (formele valorii) [5].

Prin urmare, analiza este atît deductivă, cît și inductivă, există deci o deducție analitică, iar analiza deductivă e logică, adică — ceea ce corespunde și cu definițiile aristotelice — deducția se mișcă pe planul conceptelor, iar inducția se mișcă de la fapte la ideal — caracterizare fundamentală a celor două moduri ale raționamentului.

---

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. de Stat pentru literatură politică, 1954, p. 232.
[2] *Ibidem.*
[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 96.
[4] *Ibidem*, 64.
[5] *Ibidem*, p. 249.

VI. DEDUCȚIA

Raționamentul deductiv a fost definit de Aristotel, așa precum se știe, în „Analiticele Prime" (I,I), și, mai pe scurt, în „Topica" (I,I). Așa cum am văzut mai sus, raționamentul deductiv este:

a) un discurs (proces logic) pe planul logic al conceptelor;

b) în care concluzia rezultă cu necesitate;

c) care nu are nevoie de nici un termen dinafară;

d) întemeiată, în ultimă instanță, pe inducție, adică pe practică și experiență.

Așadar, caracteristicile raționamentului deductiv sînt *conceptualitatea* și *necesitatea.*

De unde vine necesitatea raționamentului deductiv, însușirea sa de căpetenie?

Din faptul că, în premisele sale, e pus generalul (care, se știe = esențialul, necesarul). Deducția are ca punct de plecare esențialul (fie sub forma directă a generalului, fie sub forma specialului esențial).

Ceea ce este valabil despre general, e valabil și despre orice cade sub acest general. Știm că unitatea esenței și fenomenului, a generalului și particularului se manifestă în raționamentul deductiv, sub forma axiomei *dictum de omni et nullo* (forma în extensiune corespunzînd formulei în comprehensiune *nota notae*).

Este o axiomă, pentru că e învederat că dacă cutare caracter e de esența obiectelor dintr-o anumită clasă, fiecare dintre aceste obiecte va avea cu necesitate acest caracter, care astfel va aparține universalității sferei obiectelor.

Același lucru se va întîmpla și cu însușirile proprii, care nu sînt esențiale, însă sînt permanente, cel puțin ca posibilitate, cum este, de pildă, aptitudinea de a rîde, proprie omului[1], de a fi geometru, medic, de a albi la bătrînețe, de a fi biped[2].

Dacă e de esența animalului să aibă sensibilitate, orice speță și orice individ trebuie să aibă sensibilitate, căci, „genul e atribuit și speței și indivizilor[3]. Speța nu poate exista fără participarea la gen, iar indivizii unei specie nu pot exista fără dubla participare la gen și la diferența specifică; de aceea ce pot afirma despre gen și speță, pot afirma și despre ei; altminteri, ar implica contradicții, căci individul, prin definiție, constă din gen și specie.

De aceea Porphyrius scrie: „Însă genul (se predică) despre speciile *(eidon)* și indivizii *(atomon)* care sînt sub el *(hyp, autó)*, iar diferența, la fel; specia despre indivizii care sînt sub ea, iar propriul *(idion)* despre specia, al cărui propriu este, și de indivizii ce sînt sub acea speță; accidentul *(tó symbebikós)* și despre specii și despre indivizi.

Într-adevăr, animal se predică și despre cal și despre bou, acestea fiind specii; și despre acest cal individual și despre acest bou individual,

---

[1] *Porphyrii Isagoge*, cap. IV, Ediția 10. Th. Buhle, Biponti, în *Aristotelis Opera Omnia* vol. I. Porphyrius socotește ca un propriu și bipeditatea: și aceasta pe drept cuvînt, căci, cum remarcă Porphyrius, « ea aparține întregii specie (omenești) deși nu numai ei ». Porphyrius nu cunoștea bimanitatea.

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem.*

aceștia fiind indivizi. Iraționalitatea *(tó álogon)* se predică despre cal și bou în general și despre singularii lor *(katà méros)*. Totuși, speța, de pildă om, se predică numai despre singular. Propriul se predică despre specia al cărui propriu este și despre indivizii ce sînt sub acea specie; astfel aptitudinea de a rîde se predică și despre om în genere și despre indivizi; culoarea neagră despre specia corbilor și despre fiecare corb în parte, fiind un accident de nedespărțit *(symbebikós on achóriston)*, iar a se mișca „despre om și despre cal, fiind un accident separabil". Însă în principal se predică despre indivizi, și de abia printr-o acțiune secundară, despre cele ce conțin indivizii „(adică speciile)".

Text important, întrucît arată — prin raporturile de implicație ale predicabilelor — necesitatea lui *dictum* **de omni.** Rezultă că nu numai esența poate fi predicată universal, ci și diferența, și propriul și chiar accidentul. *Rămîne însă că prototipul lui* **de omni** *este raportul față de esențial.*

Texte de felul acesta, cum și exemplele lui Aristotel, luate din biologie, au acreditat teza originii biologice a logicii formale. Este probabil că naturalistul Aristotel a fost cu deosebire influențat de schemele biologice — dar aceasta nu înseamnă că logica formală e apropriată numai acestor științe și științelor morale — căci biologicul nu este decît una din manifestările raportului E (sențial) — N (ecesar) — U (niversal) = G (eneral) — S(ingular) — P(articular). De aceea, logica formală aristotelică ar fi incapabilă să exprime relația [1]. Primordial, raportul E-N-U, e mai puțin larg decît raportul G-S-P.

Deci, dacă într-un caz dat, voi degaja un caracter esențial, voi conchide că cu NECESITATE *(essentialiter)* el aparține UNIVERSALITĂȚII și deci singularității

De aceea axioma **dictum de omni** poate fi formulată fie = **ceea ce se afirmă universal, fie ceea ce se afirmă esențial.** Caracterul de axiomă îi vine de aci, formula **ceea ce se afirmă esențial** fiind rațiunea suficientă a lui **ceea ce se afirmă universal.**

Formula **quidquid universaliter** a depășit însă, în aplicarea ei, conținutul primitiv, ajungînd să însemne și că **ceea ce se afirmă universal ca un propriu** (sau chiar accident) se afirmă despre orice e cuprins sub un astfel de subiect.

Distingem, astfel, o necesitate primordială și una derivată în raționamentul deductiv, care de aceea e RAȚIONAMENTUL-TIP pe cîtă vreme necesitatea cîrmuiește inducția numai în cazurile limită, cînd ca să spunem așa, fluviul inducției se varsă în matca deducției.

---

[1] L. Brunschwicg, *Les étapes de la philosophie mathématique*, p. 72 — 75. Paris, 1947 : « Le syllogisme qui pendant des siècles est apparu comme le type du raisonnement abstrait et universel, est sorti d'une application de l'esprit à des problèmes d'ordre concret et particulier... Au lycée, la biologie naissante se substitue à la mathématique comme discipline centrale, dont procèdent les généralisations de la philosophie (Silogismul care timp de secole a apărut ca tipul raționamentului abstract și universal, a provenit dintr-o aplicare a spiritului la problemele de ordin concret și particular... La « Lyceu » biologia născîndă se substituie matematicii ca disciplină centrală din care provin generalizările filozofiei).

VII. FELURILE DEDUCȚIEI

a) Deducția analitică

După cum am văzut mai sus, Lenin vorbește de „o dublă analiză, una deductivă și una inductivă, una logică și una istorică".

Termenul „analiză" are sensuri foarte diferite și adesea greu de conciliat, după cum e întrebuințat în matematici, în chimie, în filozofie sau în limbajul curent. Cel mai simplu e să luăm termenul „analiză" *lato sensu,* în care intră noțiunea de cercetare a unui fenomen cu predominarea notei „descompunere în elementele sale", „desfacere". Ca să cunosc un obiect necunoscut, trebuie să-l analizez, să-l desfac în părțile sale componente: animalele superioare, care sparg o nucă, fac un început de analiză, (după observația lui Engels) și anume: analiză reală, prototip al celei ideale. Analiza nucii — ca și a unui corp chimic — duce la cunoașterea elementelor ei și nu pot cunoaște lucrurile decît desfăcîndu-le mai întîi, pentru a le recompune, a le reuni, a le pune împreună *(syntíthemi, sýnthesis)* apoi. Analiza și sinteza sînt complementare și inseparabile, însă, pentru a reconstitui temeinic, trebuie ca, mai întîi, să analizez; de aceea termenul „analiză" a ajuns să aibă accepția largă de cercetare (cu insinuarea sensului de „desfacere").

În acest sens, e vorba aci de analiză deductivă și inductivă, repetăm: cu predominarea notei de descompunere a unui tot în părțile sale. Ce înseamnă analiza deductivă? Analiză (desfacere, rezoluție) logică, adică desfăcînd conceptul, așa cum îl desfacem, de pildă, într-o definiție, care e o analiză ideală. Marx analizează deductiv marfa, în sensul că distinge în ea elementele care o constituie și pe care ea le implică sintetic, mișcîndu-se pe planul conceptelor (așa cum desfac conceptul „om" în notele „animal" și „rațional"). Unde ajungem astfel? La elementele cele mai simple, mai fundamentale, esențiale, ale mărfii, căci, așa cum „animal" și „rațional" sînt elementele cele mai simple și deci esențiale ale omului, tot așa notele „valoare de întrebuințare" și „valoare de schimb", „muncă concretă", și „muncă abstractă", nu reprezintă un special față de general, ci au, dimpotrivă, caracterul de generalitate și esențialitate.

Etimologia este aci, ca și în alte cazuri, instructivă: *analýein* = a dezlega, a desface *(lyein)*; în sus = *aná*[1] (cf. *anábasis),* adică *referindu-se la esențial și general.* Desfăcînd conceptul „marfă", Marx găsește în el elementele sale *simple și generale: coborîndu-se înăuntrul fenomenului, el s-a ridicat la esență și universalitate.*

Prin urmare, e greșit a lega de noțiunea „analiză" numai simpla imagine de desfacere, sau chiar de coborîre.

Dar Marx examinează celula-marfă, nu numai sub aspectul ei logic, ci și sub aspect istoric, empiric, referindu-se la cazuri determinate din diferite epoci și țări, la diferite mărfuri etc; aceasta e o analiză *inductivă* care se ridică la general *de la fapte.*

---

[1] *Aná* în compoziție înseamnă: a) în sus = *anabasis;* b) înapoi = *anachoreo* (a merge înapoi, a se întoarce, a se retrage), *Analío* = a dezlega, a desface; *analiein eis autà* = a desface, a rezolva în elementele sale. Sensul inițial = în sus.

Deci, analiza, atît deductivă cît și inductivă, poate merge la general. Deducția analitică poate merge fie la *particular sau singular* (și, în acest caz definiția obișnuită — nearistotelică — e acceptabilă) fie *de la general la general,* fie *de la un particular la general.*

Înseamnă, prin urmare, că definiția obișnuită nu e caracteristică, fiindcă nu convine *omni et soli definito,* convine *numai deducției particularizante, nu și celei generalizatoare.*

Iată un exemplu de silogism care particularizează:

Orice om e biman
Socrate e om.
Socrate e biman.

Am specializat întrucît am aplicat principiul bimanității la un singular. Observăm însă că în comprehensiune, S = P. Particularizarea se face sub raportul extensiunii, unde din faptul că generalul există, urmează cu necesitate caracteristica singularului.

Iată un exemplu de silogism de la general la general:

Tot ce e biman e rațional.
Omul e biman.
Deci omul e rațional.

Aci, nu putem vorbi de specializare, de aplicarea unui principiu general la un caz particular, căci extensiunea S și P din concluzie înseamnă extensiunea lui M din minoră și cea a lui S și P din majoră (însă din punct de vedere al relațiilor logice, precum de la G la P).

Este o deducție analitică, întrucît e vorba de descompunerea ideală a unui concept în notele care îl compun; descompunem TRECÎND PRIN MEDIU, care, potrivit expresiei aristotelice „dezvăluie cauza" (esență, concept). Deci chiar ajungînd la singularul Socrate, trecem inevitabil prin universalul (conceptul) om. Faptul că descinderea la fapt se operează prin MEDIU (esență, concept) face ca silogismul specializator pînă la *infima species* să rămînă o deducție, diferind de *descensus* inductiv al scolasticilor. Într-adevăr acest *descensus* nu trece prin mediul-concept, mediul universal, ci pare enumerarea de singulare făcînd funcție de mediu, neavînd caracter conceptual. Deducția e analitică și atunci cînd desfacem un general în alt general ca în exemplul de mai sus. Pentru deducția silogistică analiza generalului în alt general sau într-un particular este mai caracteristică decît trecerea de la general la singular, unde deducția înclină spre inducție, deși mișcarea pe planul conceptelor și eficiența mediului, o disting de *descensus inductiv.* De aceea axioma „ceea ce se afirmă despre un subiect" înfățișată și ea sub forma „ceea ce e valabil despre toți e valabil și despre unii și despre fiecare" nu e o simplă răsturnare a urcării *(ascensus)* inductive, fiindcă funcțiunea mediului o menține pe plan conceptual.

De aci scoatem un argument în favoarea tezei *conceptualității* deducției, în care deducția analitică de la G la G, sau de la G la P e *mai deducție*[1] decît deducția analitică de la G la S, fiindcă e mai apropiată de rigoarea extremă a silogismului categoric simplu.

Prin urmare, deducția analitică nu duce, cum s-ar părea, mai ales la singular, ci *mai ales* la general sau la mai puțin general, fiindcă

[1] Cf. G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik,* II, p. 110: Die Urtheile der Reflexion sind mehr Sätze.

analiza, descoperind esențialul sau propriul, nu rezolvă generalul în singular, ci în alte generale, sau în generale mai cuprinzătoare, CEEA CE DOVEDEȘTE CONCEPTUALITATEA DEDUCȚIEI.

Analizînd DEDUCTIV (adică pe plan logic), marfa, Marx nu merge de la G la S, nici de la un general la un general de egală extensiune, ci de la general *la un mai general*, mai general FIINDCĂ E MAI ESENȚIAL.

Se poate pleca chiar de la marfa X (haine, de pildă), nu de la marfă în general, și se poate descoperi aici ESENȚIALUL și GENERALUL. Se poate pleca chiar de la *această* marfă (de pildă acest caiet) și descoperi în el esențialul și generalul, așa cum Sadi Carnot n-a trebuit — cum arată Engels — să analizeze 100.000 de mașini cu aburi, ci una singură pentru a descoperi procesul examinat sub forma pură, independent, nedenaturat [1]. Acest proces în stare pură este conceptul. La fel, în acest caiet, se poate descoperi conceptul, deci ne mișcăm în planul conceptualității deductive.

În analiza deductivă a mărfii, desfăcînd celula marfă și descoperind elementele ei simple, Marx *a generalizat*. Putem pune argumentarea sa — deducția sa analitică, în forma unui silogism compus, de pildă a unui sorit (aristotelic) :

A este B
B este C
C este D

Deci A este D

Capitalismul este producția de mărfuri.

Marfa este unitatea contradictorie a valorii de întrebuințare și a celei de schimb.

Această unitate contradictorie este expresia contradicției între munca socială și proprietatea privată.

Deci capitalismul este bazat pe contradicția dintre munca socială și proprietatea privată.

Avem, astfel, un polisilogism prescurtat, adică o înlănțuire de judecăți, în care P al uneia devine S al următoarei, iar S al primei se unește cu P al ultimei. Avem aci de-a face cu o progresiune a subsumărilor unui concept dat sub concepte din ce în ce mai înalte : marfă — unitatea valorii de întrebuințare și a celei de schimb — contradicția dintre munca socială și caracterul privat al apropriерii. Am putea merge mai departe, arătînd că aceasta din urmă nu e decît o formă particulară o contradicției imanente (dialectice).

Progresiunea termenilor medii este evident crescîndă, conceptele au o extensiune tot mai largă ; deci analizînd deductiv marfa, rezolvînd-o, deslegînd-o în elementele sale fundamentale, ajungem, implicit, la concepte mai generale. GENERALIZĂM fiindcă mergem la ESENȚIAL.

Totodată ajungem de la lucrurile complexe la cele mai simple observînd *quid sit maxime simplex* [2]. Or, ceea ce e mai simplu e mai general :

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, p. 232.

[2] R. Descartes, *Regulae ad directionem ingenii*, reg. III. (Pentru a distinge și urmări într-o anumită ordine lucrurile cele mai simple de cele complexe, trebuie ca în fiecare serie de lucrări, în care am dedus nemijlocit unele adevăruri din altele, să vedem ce e cel mai simplu.. Numesc absolut orice conține în sine natura pură și simplă, despre care e vorba ca ceea ce e privit ca de sine stătător, cauze, simplu, UNIVERSAL...).

mamifer e mai simplu decît om : vertebrat e mai simplu decît mamifer ; animal e mai simplu — și deci mai general decît vertebrat. Animal e mai puțin general decît materie organică și aceasta decît materie (Descartes o reducea și pe aceasta la întindere), care e *genul generalisim.*

Tot așa, *în analiza deductivă a mărfii, progresăm spre simplu și deci general.*

Rezolvînd un obiect în elementele sale simple, analizîndu-l, deși pare că mergem în jos, în realitate ne ridicăm la concepte cu extensiune mai largă (dar cu conținut mai sărac), GENERALIZĂM.

Firește, soritul de mai sus poate fi dezvoltat în *lanțul de silogisme* pe care îl prescurtează — dezvoltare pe care o putem urmări în paginile respective ale CAPITALULUI.

Dacă vrem să ajungem la o definiție care să explice conținutul complet al unui concept prin elementele sale, trebuie să introducem în analiza noastră o serie de definiții prin genul proxim și diferența specifică, în care fiecare membru subsecvent definește iarăși genul definiției premergătoare, în schema următoare :

A este a B
B este b C
C este c D
D este d E

Deci A este a b c d E

Acesta e un sistem de ecuații, în care pentru fiecare termen simplu din premisa proximă se substituie unul compus [1].

Rezultă că *deducția* analitică, în formele ei complexe, *generalizează*, întrucît și prin faptul că merge de la compus la simplu, *de la fenomen la esență ;* or, esență = general. În această ascensiune a analizei logice la general, ea se ajută, adeseori, de analiza inductivă, cu care se întîlnește și care îi furnizează materialul nou.

Caracterul *generalizator* al deducției analitice e de obicei negat sau subprețuit. Credem că exemplele de mai sus arată lipsa de temei a acestor concepții care identifică deducția analitică cu silogismul, totul cu partea. Aceste exemple stabilesc că deducția analitică este proprie nu numai PARTICULARIZĂRII, ci și generalizării.

Nu stăruim, aci, asupra însușirii de a particulariza a deducției analitice, întrucît acest caracter e absolut evident și este în general admis. Astfel, în conceptul de „societate de clase" (G-eneral) descoperim conceptul mai puțin general „stat" : am particularizat.

Stăruim asupra caracterului generalizator al deducției analitice, fiindcă acesta e tăgăduit.

Nu trebuie să opunem silogismul deducției, nu trebuie să privim silogismul ca o simplă speță sterilă [2] a deducției, ca cenușăreasa acesteia,

[1] Ch. Sigwart, *Logik*, II-er Band, p. 274—275. Tübingen, 1911. În privința valorii silogismului, v. *Logik*, I-er Band, p. 478 și urm. : *Der Wert des Syllogismus.*

[2] Cf. E. Goblot, *Traité de logique*, cap. XI, *Le raisonnement déductif*, p. 256:... la logique formelle qui, depuis Aristotel, prétend faire la théorie de la déduction en faisant celle des syllogismes, est une énorme et perpétuelle *ignoratio elenchi* (logica formală, care, de la Aristotel pretinde că face teoria deducției făcînd-o pe ce a silogismelor, este o uriașă și perpetuă *ignoratio elenchi*). Cf. de același *Le système des sciences*, Paris 1922, p. 48 și urm.

ci, dimpotrivă, ca BAZA deducției analitice. Deducția analitică — și chiar cea sintetică — nu există în afara silogismului, ci este o anumită mînuire a silogismului, într-un lanț de silogisme. Defăimarea silogismului împiedică înțelegerea mecanismului deductiv.

Vom cerceta mai jos valoarea silogismului și raportul său cu deducția. Ne mărginim aci a semnala că: a) nu poate exista deducție fără silogism; b) *că silogismul este tipul perfect al raționamentului,* deoarece nici o altă formă a acestuia nu realizează atît de desăvîrșit conceptualitatea și necesitatea (concluziei). Observăm că a pretinde că silogismul specializează întotdeauna nu înseamnă că el nu merge la general, ci că, în unele din figurile și modurile sale, el merge de la general la general, după cum arată însăși schemele mnemotehnice: barbara, celarent, celantes, camestres. De asemenea, cunoștințele procurate silogistic pot fi din cele mai importante, ca, de pildă, cunoașterea silogistică a faptului că Sahara a fost o mare:

Oriunde se găsesc fosile marine a fost mare.
În Sahara se găsesc fosile marine.
În Sahara a fost mare.

Silogismul se aplică, cu fecunditate, pretutindeni și nu, cum se pretinde, numai în drept și în etică. Dar despre aceasta, la locul său. E adevărat însă că generalul conchis apare deobicei ca un particular față de cel conținut în premise, din punctul de vedere al relației logice.

Ceea ce voim să stabilim, deocamdată, este caracterul generalizator al deducției analitice și înrădăcinarea ei în silogism deși în trecerea de la un silogism la un lanț de silogisme se produce o TRANSFORMARE a CANTITĂȚII ÎN CALITATE. E un fenomen logic analog cu acelea care se produc în natură și societate. Alăturarea organică a mai multor silogisme nu este simplă juxtapunere sau creștere cantitativă, ci transformă silogismul — prin natura sa specializator — în deducție care generalizează.

Forma logică specializatoare se transformă în procedeu generalizator [1]. Logica tradițională, atașată, fără nuanțe, silogismului, nu vede această transformare calitativă, acest SALT de la UN SILOGISM la un LANȚ DE SILOGISME — și este incapabilă să explice fecunditatea deduc-

---

în care susține că silogismul « incapabil » să generalizeze, nu explică raționamentul matematic. Citează cuvintele lui E. Boutroux, care exprimă și opinia cumnatului său, H. Poincaré: «Vous avez montre que le syllogisme, ne rend pas compte du raisonnement mathématique et il faut bien convenir que vous avez raison» (Ați arătat că silogismul nu ține seamă de raționamentul matematic și trebuie recunoscut că aveți dreptate).

Pentru J. Stuart Mill, silogismul nu e decît o *petitio principii*, nici nu există altă inferență decît de la particular la particular (*Système de logique déductive et inductive*, t. I, p. 210. Paris, 1880. Deducția însăși nu e decît un adjutant al inducției (*ibidem*, p. 244). Deducția a fost subprețuită de Francis Bacon, iar silogismul de Descartes, iar, cu mult înaintea lor, de scepticul Sextus Empiricus, care reproșa deducției în general și raționamentului că acesta e util numai cînd e fals, fiindcă conduce la o nouă judecată, dar că atunci cînd e just, concluzia e complet inclusă în premise și prin urmare de prisos (W. Wundt, *Logik*, I, p. 302, Stuttgart 1906). Subprețuirea deducției analitice se manifestă și la Sigwart, *Logik*, II, p. 278.

[1] Acest fapt începe chiar în cadrul unui singur silogism, ca de pildă în *barbara, celarent, celantes, camestres.*

ției BAZATĂ PE LANȚUL SILOGISTIC. Dimpotrivă, unii logicieni, care se prezintă ca inovatori, declară steril silogismul: unul din ei socotește că considerarea silogismului ca indispensabil și ca raționamentul prin excelență „constituie apoteoza stupidității" [1]. Astfel, deducția e ruptă de baza sa, silogismul, și devine un procedeu flasc.

Ambele puncte de vedere sînt UNILATERALE, deci neîntemeiate. Silogismul nu este *toată* deducția, dar deducția nu este *fără* silogism. Silogismul este *celula* deducției. Fără silogism nu este deducție și nici chiar inducție.

SILOGISMUL ÎNSUȘI NU GENERALIZEAZĂ — ÎNSĂ ÎN AFARA SILOGISMULUI, NU E POSIBILĂ GENERALIZAREA (nici cea deductivă, nici cea inductivă).

Aceasta explică de ce silogismul, care, în mod esențial, particularizează un general, este temeiul trecerii de la P la G. Întrepătrunderea și unitatea generalului și particularului se adevărește și aci.

Unitatea generalului și particularului, pe care am formulat-o ca fundament al raționamentului, este subjacentă aci, ca și în restul expunerii.

De remarcat e că, în trecerea de la deducția SILOGISTICĂ la aceea POLISILOGISTICĂ (deducție *lato sensu*, care corespunde cu accepția curentă a termenului), trecem de la particularizare la generalizare, păstrînd însă necesitatea concluziei silogistice, ceea ce face valoarea deducției polisilogistice (analitice sau sintetice): *fecundă ca inducția, necesară ca silogismul*. Dacă silogismul se întemeiază pe principiul *implicației termenilor* (major, mediu, minor) deducția se întemeiază pe principiul *înlănțuirii silogismelor* (sau propozițiilor care le prescurtează).

Ca și judecata de predicație, silogismul e primordial și corespunde fenomenului esențial al autodinamicii dialectice; deducția e *derivată* (ca și judecata de relație care corespunde conexiunii și corelativității lucrurilor și este mai fructuoasă în cercetarea științifică).

La fel, deducția e mai fructuoasă și mai importantă în cercetarea științifică.

Astfel ne apare raportul real dintre silogism și deducție *(lato sensu)*, reproducînd, oarecum, raportul dintre judecata de predicație și cea de relație.

---

[1] Lewis ap. E. Mayerson, *Du cheminement de la pensée*, III, p. 730. Cf. B. Russell, *Méthode scientifique en philosophie*, p. 32. Tr. Devoux. Paris 1929. Russell e adversar al silogismului, dar partizan pasionat al deducției, considerînd inducția doar ca «l'élargissement du domaine de la déduction» (o lărgire a domeniului deducției) și nu ca un «nouveau genre de raisonnement» (nou gen de raționament), p. 33. D. Hilbert, scrie Mayerson, «tout en insistant sur l'insuffisance des schémas péripathétiques, notamment en ce qui concerne les énoncés de relation, (c'est-à-dire ceux où le sujet se trouve mis en rapport avec plusieurs autres concepts et non pas avec un seul) et à plus forte raison, ceux qui font le fondement des mathématiques. Il n'en affirme pas moins que l'on peut parvenir par la logique traditionnelle aux conclusions que formulent le calcul de prédicats et celui de classes et que même les conclusions plus complexes que permet le «calcul combiné» peuvent être atteintes par l'application répétée des figures aristotéliciennes» (insistînd asupra caracterului insuficient al schemelor peripatetice, îndeosebi în ceea ce privește enunțurile de relație (adică cele în care subiectul este în raport cu mai multe concepte și nu cu unul singur) și mai ales cele care constituie fundamentul matematicii. El nu afirmă mai puțin că se poate ajunge prin logica tradițională la concluziile pe care le formulează calculul predicatelor și acela al claselor și că se poate ajunge la concluziile mai complexe pe care le permite «calculul combinat» prin aplicarea repetată a figurilor aristotelice).

Reiese că concepția după care silogismul servește la expunerea sau la simpla aplicare a principiilor stabilite, este cu totul insuficientă, principala funcție a silogismului e de a fi celula lanțului silogistic și a deducției în general, ba chiar și a inducției, într-un cuvînt, a raționamentului complex, instrument de descoperire a noului și care devine, treptat, nu numai condiția experienței, ci și un premergător al ei [1].

Am văzut ce este deducția analitică și raportul ei cu silogismul. Mărturisim însă că tot mai numeroși sînt logicienii care îi preferă o altă formă deductivă, anume:

b) Deducția sintetică

Deși o deducție sintetică pare, la prima enunțare, o contradicție *in adjecto,* totuși deducția sintetică există și ea își găsește aplicarea în special în domeniul RELAȚIILOR de unde îi vine și fecunditatea și prețuirea crescîndă de care se bucură. Subliniem însă, din capul locului, că prețuirea deducției sintetice se face greșit în dauna celei analitice, care, cum am văzut, generalizează și are avantajul de a participa mai îndeaproape la caracterul silogismului, fiind astfel, „mai constrîngătoare" *(biastikóteron)* cum spune Aristotel.

În această privință, deducția analitică e *mai deducție* decît cea sintetică, care pare a deroga de la unul din caracterele silogismului, prin aceea că, pentru a conchide, are nevoie de un termen extern (cf. *quoniam nullo externo termino opus sit, ut exsistat necessarium*). Credem totuși că, în ciuda acestei derogări, caracterul de necesitate *(anankaion, necessarium)* nu scade, fiindcă se operează o IDENTIFICARE între termenul introdus din afară *(éxothen)* și unul din termenii raționamentului. Astfel, termenul care vine din afară e ASIMILAT și devine un termen *dinăuntru,* ceea ce permite caracterul necesar al concluziei. Sigwart și Wundt, tratează această problemă în metodologie *(Methodenlehre la* Sigwart, *Logik der exacten Wissenschaft* la Wundt), indicînd, astfel, că deducția și inducția sînt privite ca *procedee metodologice* (Verfahren), ca metode și nu propriu zis ca forme de raționament. Însă atît unul cît și altul admit bifurcarea deducției în analitică și sintetică, deși nu concep întocmai la fel aceste noțiuni. Sigwart consideră ca rodnică (fruchtbar) numai deducția sintetică. Goblot nu cunoaște o deducție analitică, ci numai una sintetică. Sigwart admite că deducția analitică se întemeiază pe lanțurile de silogisme, dar socotește că cea sintetică folosește și forme mai dezvoltate decît simplul lanț de silogisme progresiv și anume dezvoltarea și transformarea conceptelor, „care permit noi aplicări ale propozițiunilor fundamentale" [2]. Goblot reduce considerabil rolul silogismului și extinde teza

[1] v. P. Longevin, *La relativité,* p. 4, Paris 1932: «Enfin c'est le critérium le plus complet de l'efficacité, elle a permis non seulement, comme nous l'a montré M. Darmois, de devancer l'expérience en prévoyant des phénomènes nouveaux, mais aussi de construire des théories nouvelles, comme, la mécanique ondulatoire dont l'apparition n'aurait pas été possible sans elle» (În sfîrșit este criteriul cel mai complet al eficacității, ea a permis nu numai, așa cum a arătat Domnul Darmois, de a anticipa experiența prevăzînd fenomene noi, dar și de a construi teorii noi, ca mecanica ondulatorie, a cărei apariție n-ar fi fost posibilă fără ea). Cf. Einstein et Infeld, *L'évolution des idées en physique.* P. Painlevé, *Les axiomes de la mécanique,* p. 8 și p. 35. Paris 1927.

[2] Ch. Sigwart, *Logik,* II, p. 278. — W. Wundt *Logik,* II, p. 32.

lui Henri Poincaré — după care raționamentul matematic are, prin el însuși un fel de virtute creatoare și se distinge de silogism [1] — la întreaga deducție.

„Trebuie să admitem, spune el, că logica formală nu explică raționamentul științelor matematice, care sînt modelele deducției perfecte și pînă acum singurele tipuri cunoscute de deducție pură. De aici rezultă că logica formală care, de la Aristotel, pretinde că face teoria deducției făcînd pe aceea a silogismului, este o enormă și continuă IGNORATIO ELENCHI" [2]. Toți trei însă — și cu ei mulți logicieni — consideră deducția sintetică (Goblot nici nu admite una analitică) ca fiind proprie aproape exclusiv științelor matematice.

„Unde e vorba de științe deductive — și matematica e considerată ca modelul acestora — avem în vedere acest fel de deducție, care prin urmare pentru fundamentele ei folosește, pe lîngă definiții, și *axiome*" [3].

Așadar, între acești trei autori sînt unele deosebiri, dar toți trei consideră deducția matematică drept forma prin excelență a raționamentului matematic și pun un accent hotărîtor pe silogismul ipotetic (Goblot) [4] sau pe polisilogismul ipotetic (Sigwart), sau pe silogismul condițional (Bedigungsschluss), mînați de dorința de a concede silogismului categoric raportul de implicație și de a considera creator numai raportul de consecință (silogismul ipotetic) [5].

Poincaré și Goblot au o poziție subiectivistă, socotind că raționamentul deductiv, pe care practic îl identifică cu „raționamentul matematic", este bazat pe activitate constructivă subiectivă: „Déduire c'est construire" [6].

Deducția sintetică este o formă a raționamentului deductiv în general, care se poate aplica cu precădere și cu succes deosebit în matematici, însă un raționament matematic ca atare nu poate exista. Matematicile pot fi modelul și terenul cel mai propice de aplicare a deducției sintetice, dar nu există raționament matematic, fizic, chimic sau biologic, ci anumite forme ale raționamentului se pot aplica cu precumpănire în cutare știință. Există însă *metode* proprii fiecărei științe, dar deducția, fie și sintetică, nu e o metodă, ci o formă de raționament, care poate intra cu precădere în cutare metodă, dar, prin aceasta, nu devine metodă. De aceea și situarea lor în metodologie nu e principială.

În ce constă deducția sintetică?

---

[1] H. Poincaré, *La science et l'hypothèse*, p. 111, Paris.

[2] E. Goblot, *Traité de logique*, p. 256.

[3] Ch. Sigwart, *Logik*, II, p. 278. — Cf. Wundt, *Logik*, II, p. 33

[4] Tratatul lui E. Goblot, e construit pe această teză fundamentală, ale cărei origini trebuie căutate în logica stoicilor; Sigwart, *op. cit*, p. 279; Wundt, *op. cit.*, p. 32.

[5] Poziția cea mai precisă împotriva implicației se găsește la Goblot, *op. cit.*, p. 253.

[6] Goblot, *Le système des sciences*, p. 50, cf. *Traité de logique*, p. 253, 2, 4, passim. cf. Poincaré. In ce privește preferința acordată silogismului ipotetic, v. Poincaré, *Science et méthode*, p. 173. — Paris. 1930: « le syllogisme classique est facile à ramener au syllogisme hypothétique, tandis que la transformation inverse ne se fait pas sans difficulté» (silogismul clasic este ușor de redus la silogismul ipotetic, în timp ce transformarea inversă nu se face cu ușurință).

In ce privește poziția subiectivistă a lui Wundt, v. *Logik*, 1, 146, combătînd pe Aristotel, el scrie: « Ideea că legăturile judecăților trebuie să corespundă legăturilor lumii reale, rămîne o presupunere metafizică arbitrară ».

Sigwart consideră că deducția este sintetică, atunci cînd nu are ca ultime premise numai definiții, ci cînd unește cu definițiile alte propoziții, care prin caracterul lor sintetic produc o combinare necesară (eine notwendige Verknüpfung) între notele unui concept și alte predicate — și aceasta se întîmplă în special cînd avem de-a face cu judecăți care privesc relații [1].

Acest autor consideră că drumul cel mai simplu al progresului e și aci tot lanțul de silogisme, cu deosebirea că polisilogismului compus din judecăți categorice i se substituie forma mai generală a *polisilogismului ipotetic,* care leagă raportul necesar de la temei (Grund) la consecvență (Folge) între mai multe propoziții. După Wundt, deducția sintetică e aceea în care predomină ca metodă elementară sinteza ; el consideră deducția sintetică și deducția analitică drept două metode principale (Hauptmethoden). După el, deducția sintetică rezultă din propoziții simple de valabilitate generală și din legătura acestora derivă alte propoziții de un caracter mai special și mai dezvoltat. Premisele deducției sintetice constau, pe jumătate în descrieri exacte sau explicații ale conceptelor sau faptelor la care se raportă deducția, pe jumătate la explicații asupra unor relații determinate de un fel general-valabil, ce există între conceptele sau faptele considerate.

Propozițiile de primul gen sînt desemnate înăuntrul formelor sistematice de reprezentare ca definiții, iar cele din al doilea grup ca teoreme sau axiome [2].

Goblot nu dă nici o importanță deducției analitice și consideră, dacă am înțeles bine intenția sa, că deducția rodnică, generalizatoare, e numai sintetică și asilogistică. Raționamentul matematic este, după părerea lui, trecerea de la o proprietate eterogenă sau la una mai generală [3], *de la special la general, de la eterogen la eterogen* [4]

---

[1] Sigwart, *op. cit.* II, p. 278. Sigwart dă schema:

1 Dacă A e adevărat (gilt), e adevărat și B.
2 Dacă B e adevărat, C e adevărat.
3 Dacă C e adevărat, D e adevărat.

Putem începe, sau cu primele două, pentru a trage din ele concluzia:

Dacă A e adevărat, C e adevărat, și atunci o putem adăuga celei de a treia: *Dacă C e adevărat, D e adevărat,* pentru a obține concluzia: Dacă A e adevărat, D e adevărat.

În acest caz, avem o progresiune spre consecințe tot mai îndepărtate, care sînt legate de temeiul inițial.

Sau putem începe cu propozițiile 3 și 2, spre a scoate din ele concluzia:

Dacă B e adevărat, D e adevărat și atunci adăugăm celei dintîi: *Dacă A e adevărat, B e adevărat,* pentru a obține concluzia: Dacă A e adevărat, D e adevărat.

În acest caz, mergem de la propoziția originară (3) la temeiuri (Gründe, rațiuni) mai îndepărtate (p. 229—230).

[2] W. Wundt, *Logik,* II, p. 33.

Wundt socotește că, în inducție, analiza și sinteza sînt utilizate alternativ, chiar dacă cu predominanța uneia din ele, deducția se bizuie de la început pînă la sfîrșit pe una sau pe alta. Deducția sintetică derivă propozițiile mai speciale prin silogismul de subsumare (Subsumationsschluss) în parte în forma sa simplă, categorică, în parte și cu precădere în forma silogismului condițional de subsumare (p. 32).

[3] Goblot, *Traité de logique,* p. 253.

[4] Goblot, *Le système des sciences,* p. 48. *Despre deducția silogistică, ibidem* p. 349: « Si une proposition est vraie, tout ce qu'elle contient est vrai: ce n'est pas faire une démonstration que d'extraire d'une vérité générale les vérités spéciales ou singulières qu'elle implique. La théorie du syllogisme est sans doute excellente, mais ce n'est pas la théorie du raisonnement déductif (Dacă o propoziție este adevărată, tot ce ea conține este adevărat; a

Sigwart a sezisat destul de just rolul lanțului de silogisme în deducția analitică și caracterul de subsumare a unui concept dat sub concepte tot mai înalte, însă n-a văzut că conceptele mai înalte se pot obține căzînd pe nota cea mai simplă, *esențială*, și că, atingînd esențialul, atingem universalul și generalizăm. De aceea, el consideră, în fond, deducția analitică ca infructuoasă [1]. La Sigwart găsim, prin urmare, o trunchiată înțelegere a naturii deducției analitice, ca și o subprețuire vădită a ei.

Sigwart greșește și în aprecierea deducției sintetice, cînd susține că aceasta nu se înfățișează exclusiv în polisilogismul simplu progresiv, ci „capătă forme mai dezvoltate". Aceste forme mai dezvoltate ar fi dezvoltarea și transformarea conceptelor. Nu înțelegem de ce acestea sînt forme mai dezvoltate; credem dimpotrivă, că silogismul și lanțul de silogisme sînt forme mai dezvoltate. De unde pot veni aceste dezvoltări și transformări? Sau din experiența științifică — și aceasta e organizată, de obicei, de raționament — sau dintr-un raționament sau deductiv sau inductiv premergător. În ambele cazuri „formele mai dezvoltate" depășesc în eficiență raționamentul, care e forma cea mai complexă a gîndirii logice. În ce privește observația că, în deducția sintetică, folosim lanțul silogistic ipotetic, aceasta nu impune concluzia că silogismul ipotetic este mai primordial decît cel categoric, tot așa cum judecata de relație — deși mai bogată în aplicații științifice — nu e primordială, ci derivată. Nu trebuie confundată *ordinea priorității* cu ordinea comodității și *fecundității*.

Wundt consideră deducția sintetică ca un mers de la general la special, care se efectuează prin lanțuri de silogisme și prin ramificații de silogisme (Schlussverzweigungen) [2] iar procedeele auxiliare ale deducției analitice sînt analizele de concept, construcțiile și procedeele experimentale [3].

Considerațiile lui Wundt sînt limitate de o anumită amestecare, pe care el o operează între conceptul de deducție analitică și deducție sintetică; credem însă că este exact că deducția sintetică — contrar părerii lui Goblot — poate nu numai GENERALIZA, ci **și** SPECIALIZA — nu numai a merge de la eterogen, ci de la un general la special, prin intermediul unei noțiuni, definiții, axiome sau silogism, CARE INTRODUCE UN ELEMENT DIN AFARĂ, părînd, astfel, că încalcă însăși definiția deducției — *nullo externo termino*.

Din critica acestor teorii se desprinde poziția pe care o credem justă: 1) deducția sintetică se caracterizează prin faptul că, în lanțul polisilogistic, se introduce un termen *din afară* (axiomă, definiție, analiză conceptuală), care, în primul moment, întrerupe omogenitatea și necesitatea interioară a deducției, respectată cu strictețe în deducția analitică: 2) termenul introdus din afară este însă asimilat cu unul din termenii

---

extrage dintr-un adevăr general adevărurile speciale sau singulare pe care le implică nu înseamnă a face o demonstrație. Teoria silogismului este fără îndoială excelentă; dar ea nu este teoria raționamentului deductiv).

[1] Sigwart, *Logik*, II, p. 278. « Deducția devine într-adevăr fructuoasă, cînd la ultimele ei premise nu are numai definiții, ci cînd poate uni cu definițiile alte propoziții, care prin caracterul lor sintetic stabilesc o legătură necesară între notele unui concept și alte predicate ».

[2] Wundt, *Logik*, II, p. 32.

[3] *Ibidem*, I, p. 34.

lanțului silogistic sau pus ca egal cu amîndoi ; ca atare e *interiorizat* și asimilat și, prin urmare, *în al doilea moment, omogenitatea și necesitatea interioară a deducției este restabilită.*

Așadar, specificul deducției sintetice constă în faptul că pune la un loc, unește *(syntithemi, syntésis)* elemente din exterior cu elementele preformulate, operînd o *identificare* care lărgește cunoștința, fie prin generalizare, fie prin demonstrarea unui caz special sau eterogen.

Mișcarea deducției sintetice este mai complexă, însă ea este deducție, (și chiar o formă deosebit de rodnică) pentru că :

a) se menține pe planul logic al conceptelor ;

b) pentru că, în mișcarea deductivă, termenul terț, este absorbit și identificat.

Fecunditatea acestei forme de deducție provine din apelul la exterior ; rigoarea și necesitatea, din absorbția și asimilarea efectuată.

Caracterul generalizator și apelul la exterior au determinat pe Henri Poincaré [1] să numească inducție completă sau raționament prin recurență această atît de fructuoasă formă a deducției, atît de mult și de exclusiv noțiunea de generalizare se leagă de cea de inducție. Pentru Poincaré demonstrația matematică este fecundă pentru că e un raționament care generalizează și de aceea o consideră inducție, plecînd de la ideea, prin excelență falsă, că numai inducția generalizează și chiar de la neînțelegerea — atît de răspîndită — a caracterului deducției și inducției, eroare grosolană care se datorește lui Bacon. Goblot are dreptate cînd condamnă formulele obișnuite care definesc deducția prin mersul de la general la particular și consideră ca o „detestabilă formă uzuală" afirmația că inducția merge de la particular la general — însă concluziile sale proprii sînt mai mult decît îndoielnice.

Întrebarea care se pune în legătură cu teoria lui Poincaré este dacă numărul 1 este într-adevăr un *singular* sau *concept* și, dacă, cum credem, este o noțiune generală, atunci cum se poate pretinde că se face inducție, cînd ne aflăm pe planul logic al conceptelor ? Avem oare aici o *progressio a singularibus ad universale,* conform splendidei definiții aristotelice a inducției ? Este numărul 1, 2 și 3 etc. un singular, un *kath ékaston?*

---

[1] Raționamentul prin recurență: « Se stabilește mai întîi o teoremă pentru $n = 1$; se arată apoi că, dacă e adevărat despre $n - 1$, e adevărat despre n și de aici se conchide că e adevărat pentru numerele întregi ». Se ia deci un caz special (în speță, un număr întreg dat) și se verifică pe el o proprietate, apoi se trece la general cazul general în care n rămîne indeterminat, adică este un număr întreg oarecare și, în fine, se afirmă că toate numerele întregi posedă această proprietate. Raționamentul prin recurență, zice Poincaré, este raționamentul matematic prin excelență. « Caracterul său esențial e că conține, ca să spunem astfel, într-o formulă unică, o infinitate de silogisme ipotetice. S-ar putea verifica propoziția pentru un caz particular, pentru 6 de exemplu, întrebuințînd o cascadă de silogisme: teorema e adevărată de numărul 1; or ea e adevărată de 2; dacă e adevărată de 2, e adevărată de 3; dacă e adevărată de 3, e adevărată de 4 etc. . . Dar atîta vreme cît rămînem la un caz particular, nu ne ridicăm la teorema generală aplicabilă la toate numerele care singură poate fi obiect de științe *(La science et l'hypothèse).* În această regulă Poincaré vede « adevăratul tip al judecății a priori ». În spirit idealist — subiectivist și totodată inducționist, Poincaré scrie că « inducția aplicată în științele fizice e totdeauna nesigură, fiindcă ea se bazează pe credința generală într-o ordine generală a universului, ordine care e înafara noastră. Inducția matematică, adică demonstrația prin recurență, se impune dimpotrivă cu necesitate, fiindcă ea nu e decît afirmația unei proprietăți a spiritului însuși ».

Numărul este, firește, un concept mai general decît numărul 1, care însă și el e general, deoarece nu este nici un copac, nici o casă, nici un măr etc., ci o abstracție rezultată din omiterea tuturor singularelor.

Trecînd de la numărul 1 la 2, la 3, la numărul întreg în genere, TRECEM DE LA GENERAL LA MAI GENERAL, pe planul logic. Prin urmare, operația nu corespunde definiției noastre a inducției. Nu e o inducție, ci o deducție. Analitică sau sintetică? Credem că sintetică, deoarece pentru a stabili că proprietatea e valabilă pentru toate numerele întregi, se introduce n + 1 sau n — 1, care este însă INTERIORIZAT, identificat și substituit prin orice număr întreg.

Înseamnă aceasta că, în matematici nu își află locul inducția? Ba da, dar în nici un caz o știință deductivă prin excelență nu poate avea ca procedeu logic fundamental inducția, cu atît mai mult cu cît rezultatele inducției parvin matematicii, de obicei, după sublimarea conceptuală pe care au suferit-o în științele naturii.

N-avem însă pretenția de a elucida acest punct, ci socotim că specialiștilor le revine sarcina clarificării, cu atît mai mult, cu cît printre ei se găsesc autori cunoscuți prin preocupările sau lucrările lor de logică.

Inducția există în matematică, deoarece ea nu e pură construcție a minții noastre, ci pentru că axiomele, postulatele și definițiile îi vin din experiență (fie direct, fie indirect, prin celelalte științe). Matematica ar fi o știință numai deductivă, cînd ar fi, cum pretind Poincaré și alți subiectiviști, o pură construcție a priori a gîndirii noastre.

Matematicile ar fi pur deductive, dacă spațiul ar fi, așa cum credea Kant [1], nu o realitate obiectivă, ci o formă pură a intuiției, prin care experiența externă e posibilă. dacă spațiul ar fi numai o presupoziție necesară a experienței noastre în genere, și în special presupoziția necesară

---

[1] I. Kant, *Kritik der reinen Vernunft, Transcendentale Erörterung des Begriffs vom Raume*, p. 45. Berlin: « Geometria este o știință care determină proprietățile spațiului sintetic și totuși a priori. Ce trebuie deci să fie reprezentarea spațiului, pentru ca o astfel de cunoaștere a lui să fie posibilă? Trebuie să fie originar o intuiție, căci dintr-un pur concept nu se pot scoate nici un fel de propoziții care să depășească conceptul (die über den Begriff hinaussgehen) ceea ce se întîmplă în geometrie (Introducere, V). Însă, această intuiție trebuie să fie a priori, adică să fie întîlnită în noi înaintea oricărei percepții a unui obiect, prin urmare să fie intuiție pură, nu empirică. Căci propozițiile geometrice sînt toate apodictice, adică legate de conștiința necesității lor, de exemplu, spațiul are numai trei dimensiuni; însă asemenea propoziții nu pot fi judecăți empirice sau de experiență (Erfahrungsurteile), nici să fie conchise din ele (Introducere, II)». Argumentația analoagă pentru aritmetică prin juxtapunerea succesivă a unităților ei în timp, care, după Kant, « nu este vreun concept empiric, care să fi fost scos din vreo experiență. . . Timpul este o reprezentare necesară, care stă la baza tuturor intuițiilor. . . Timpul este prin urmare dat a priori » (*Ibidem*, p. 48).

Teza constructivistă a lui Poincaré și Goblot este reluarea punctului de vedere idealist-subiectivist kantian. Principiul raționamentului prin recurență e, după Poincaré, adevăratul tip al judecăților sintetice a priori.

Amintim definiția kantiană: « Sau predicatul B aparține subiectului A ca ceva care e cuprins (în mod ascuns) în acest concept A; sau B stă cu totul în afara conceptului A, chiar dacă e în legătură cu el. În primul caz, numesc judecată analitică, în celălalt caz sintetică. Judecăți analitice (afirmative) sînt prin urmare acelea în care legătura predicatului cu subiectul sînt gîndite prin identitate, iar acelea în care această legătură este gîndită fără identitate, trebuie să fie numite judecăți sintetice » (Introducere IV, p. 28). cf. Introducere V, p. 30. Judecățile matematice sînt toate sintetice » (mathematische Urteile sind insgesamt synthetische).

geometriei. Același lucru în privința timpului, care fundează posibilitatea aritmeticii și mecanicii.

Deducția matematicilor e însă suspendată, în ultimă analiză, de experiență, deci de inducție, nu numai originar ci și în prezent.

Origina lor în experiență e subliniată de Engels astfel: „Dintre toate progresele teoretice nici unul nu este considerat ca un triumf atît de mare al spiritului omenesc cum este inventarea calculului infinitezimal în ultima jumătate a secolului al XVII-lea. Aici mai mult decît oriunde, avem de-a face cu o realizare pură și exclusivă a spiritului omenesc. Misterul care învăluie și astăzi încă mărimile folosite în calculul infinitezimal — diferențialele și infiniții de diferite grade — este cea mai bună dovadă că se consideră că aici vom avea de-a face cu pure „ficțiuni și fantezii libere" ale spiritului omenesc, cărora lumea obiectivă nu le oferă nici un corespondent. Și adevărul este tocmai contrariul. Natura ne oferă prototipurile tuturor acestor mărimi imaginare [1].

Observația, experiența și inducția duc la sezisarea principiilor.

Nu e mai puțin adevărat însă că matematicile au, relativ, nevoie de puține determinări ale gîndirii ca puncte de plecare: axiomele [2].

„Matematica, spune Engels, este știința mărimilor: ea pornește de la noțiunea de mărime. Ea dă noțiunii de mărime o definiție șchioapă și apoi adaugă din afară, sub formă de axiome, alte determinări elementare ale mărimii, care nu sînt cuprinse în definiție, ceea ce face ca ele să apară nedemonstrate și, firește, și cu neputință de a fi demonstrate **din punct de vedere matematic.** Din analiza mărimii ar rezulta că toate aceste determinări axiomatice sînt determinări necesare ale mărimii (axiomele), sînt demonstrate în mod dialectic în măsura în care nu sînt pure tautologii" [3].

Prin urmare, raționamentul matematic pornește, prin observație și inducție, de la experiențe, de la fapte, de la planul neconceptual, ridicîndu-se repede în planul conceptual, deducînd din conceptele specifice, după introducerea din afară a unor axiome sau definiții, o cascadă de consecințe. Avem de-a face cu deducția sintetică, dar raționamentul matematic poate progresa, îndelungat și valabil, prin deducție analitică. Sîntem în plină deducție, fiindcă ne mișcăm pe planul conceptelor și chiar cînd, în deducția sintetică, împrumutăm din afară, împrumutăm concepte sau elemente empirice conceptualizate.

Punctul de vedere expus ni se pare conform cu părerile exprimate de matematicianul sovietic A. D. Alexandrov, rectorul Universității din Leningrad, care condamnă deductivismul *pur* în matematică și arată necesitatea aportului *din exterior* — adică a deducției sintetice — pentru progresul gîndirii matematice [4].

---

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 273.
[2] *Ibidem*, p. 262.
[3] *Ibidem*.
[4] A. D. Alexandrov, în *La Pensée*, nr. 58/1954, p. 85, « Dezvoltarea unei teorii duce mereu la formarea de noi concepte, de noi abstracții, care, la drept vorbind, nu erau încă conținute în axiomele inițiale. Procedeele de raționament se transformă, chiar noțiunea de demonstrație precisă se transformă și o deducție care părea înainte riguroasă devine contestabilă și cere să fie precizată. Chiar felul de a înțelege axiomele se transformă, etc. Prin legături multiple și complexe o teorie se unește cu alte teorii, cu știința naturii în general, cu experiența, cu practica ».

„Cercetarea matematică, sub aparența sa nemijlocită, naște credința că matematicianul, plecînd numai de la axiome, de la înseși conceptele matematice, raționează asupra lor și ajunge la rezultate mereu noi. Un examen superficial te face să crezi că în adevăr dezvoltarea teoriei e complet determinată de axiome. Dar, în realitate, lucrurile sînt mult mai complicate. Fiecare teorie matematică, chiar teoria numerelor și geometria, la capătul unei dezvoltări destul de adîncite, *încetează de a fi strict închisă* (subl. ns.) și necesită intervenția unor concepte și metode ale altor teorii. Astfel, progrese foarte importante în teoria numerelor, legate cu deosebire de numele lui G. M. Vorony, I. M. Vinogradov și ale altor savanți ai noștri, au fost realizate datorită metodelor de geometrie și de analiză. Tocmai ieșind din cadrele teoriei „pure" a numerelor, au fost posibile aceste remarcabile succese. În mod analog, geometria folosește pe larg metodele analizei și teoriei ansamblurilor, nu numai în demonstrații, ci și pentru formarea unor noi concepte".

Socotim că textul matematicianului sovietic e în favoarea tezei expuse :

a) deducția e suspendată, în ultima analiză, de inducție (experiență, practică) ;

b) deducția este conceptuală ;

c) deducția conchide cu necesitate ;

d) deducția sintetică introduce elemente din afară — elemente CONCEPTUALE, axiome, definiții, rezultate din alte științe etc. — pe care le identifică și deci interiorizează ;

e) deducția sintetică e, prin definiție, aportul din exterior ;

f) o deducție absolut pură și închisă e o imposibilitate ;

g) deducția în general reflectă autodinamica lucrurilor : desfășurarea deductivă e înrădăcinată în automișcarea lucrurilor — și în special desfășurarea deductiv-analitică ; dar, după cum nici un obiect nu se autodezvoltă independent, ci corelativ, conexat și condiționat de alte fenomene, desfășurarea deductivă nu se realizează în mod absolut, ci relativ, condiționată fie de premise, obținute inductiv (sau furnizate de deducții anterioare, care, în ultimă instanță, tot în inducție își găsesc punctul de plecare), fie de date conceptuale introduse din exterior — și acesta e cazul (nu exclusiv, cum se vede) ci eminamente al deducției sintetice ;

h) silogismul e inima deducției — analitice sau sintetice.

Alexandrov explică imposibilitatea deductivismului pur și absolut prin reflectarea în matematică a legii conexiunii universale ; « și tocmai din cauza acestei interconexiuni universale nu poate să existe nici o teorie complet închisă ».

La rîndul său, profesorul Jacques Hadamard scrie în același număr din *La Pensée*: « On ne peut trouver déductivement quoi que ce soit qu'en partant de principes antérieurs. Si ceux-ci, à leur tour, demandent à être démontrés de manière analogue, et ainsi de suite, il y aura bien, au bout du compte, un moment où il faudra s'arrêter dans cette voie. Ceci, c'est une remarque formulée de haute antiquité: c'est la célèbre « diallèle » qui de tout temps a préoccupé la philosophie... » (Nu se poate dovedi deductiv nimic decît pornind de la principii anterioare. Dacă acestea, la rîndul lor, trebuie demonstrate în chip analog și așa mai departe, vom avea la sfîrșit un moment în care vom fi nevoiți să ne oprim pe această cale. Aceasta a fost o observație formulată încă într-o îndepărtată antichitate ; este celebra « dialel » care a preocupat filozofia din totdeauna). Există, pentru deducție, un *anánké sténái*, inducția, și, prin urmare, experiența.

Printre științele care pot fi considerate eminamente deductive (nu exclusiv deductive; astfel de științe nu există), în primul rînd trebuie clasate matematica și logica. Dar raționamentul deductiv — analitic și sintetic — e utilizat și în alte științe, de pildă în știința dreptului.

Brunschwicg și alții au susținut că silogismul e creat după tiparele biologice și că, de asemenea, el se aplică perfect în drept. Într-un mod cu totul superficial și aconceptual, Brunschwicg găsește cu cale să stabilească o legătură între deducție și drept, în „descoperirea" silogismului în organizarea curții cu juri în Franța [1]. Nu în acest sens vedem noi însemnătatea deducției în drept.

Nu întîmplător, matematicile și dreptul au favorizat crearea unei tehnici și apoi unei științe a logicii — care s-a născut ca logică a deducției. Matematicile sînt știința prin excelență a demonstrației, iar logica, zice Aristotel, este *apodiktikè épistemé (demonstrandi scientia)* [2]. În ce privește dreptul, el s-a născut ca tehnică a *dovezii*, a convingerii prin dovadă. Pledoariile lui Isocrates, Isaios, Demostene și ale altor logografi și oratori cuprind o întreagă tehnică a dovezii. Tehnica juridică și retorica sînt o altă obîrșie a logicii; dar despre aceasta vorbim altundeva.

Obiectul lor fiind foarte deosebit, diferite deci după materia lor, matematica și dreptul au puncte de contact sub aspectul formei, decurgînd din necesitatea stringentă a probei și a formării ipotezelor, astfel încît cineva a denumit dreptul o „matematică a științelor sociale". Aceasta însă nu înseamnă de loc o raportare la tezele filozofului german Vaihinger.

Este adevărat că norma juridică e o propoziție universală, în care se subsumează particularul, exact în forma silogistică, categorică sau ipotetică (sau chiar disjunctivă):

Oricine sustrage fraudulos un lucru comite un furt.
X a sustras fraudulos un lucru.

---

[1] L. Brunschwicg, *Les étapes de la philosophie mathématique*, p. 78 (Logica aristotelică) « reflète avec exactitude les démarches préparatoires de la science de la nature, les procédés de classification qui, dans la zoologie et dans la botanique, conserveront une telle importance qu'ils étaient regardés il y a quelques cent ans encore comme répondant à la méthode spécifique de la biologie. D'autre part, toute déduction pratique qui se subordonne à une loi, qui passe de l'universel au cas particulier, est coulée dans le moule du syllogisme; à ce point que l'organisation de la justice en France prévoit pour le jugement des crimes une division effective du travail correspondant à la division des propositions du syllogisme normal d'Aristote. C'est au législateur qu'il appartient de formuler des majeures; tout article du Code doit s'exprimer sous une forme universelle. Le jury établit la mineure. Dans le cas où son verdict affirme la culpabilité, les magistrats de la Cour d'assises interviennent pour rapprocher la loi générale et le fait particulier: leur arrêt est la conclusion vivante d'un syllogisme en acte » Logica aristotelică (reflectă cu exactitate demersurile pregătitoare ale științei naturii, procedeele de clasificare care în zoologie și în botanică vor păstra o asemenea importanță, încît încă acum vreo 100 de ani ele erau privite drept corespunzătoare metodei specifice în biologie. Pe de altă parte, orice deducție practică care se subordonează unei legi, care trece de la universal la cazul particular este măcinată la moara silogismului în așa măsură încît organizarea justiției în Franța prevede pentru judecarea crimelor o diviziune efectivă a muncii corespunzînd diviziunii propozițiilor silogismului normal al lui Aristotel. Legislatorului îi revine misiunea de a formula premisele majorei: orice articol din Cod trebuie să se exprime sub o formă universală. Juriul stabilește premisa minoră. În cazul în care verdictul afirmă culpabilitatea, magistrații Curții cu juri intervin pentru a apropia legea generală și faptul particular; sentința este concluzia vie a unui silogism în act).

[2] Aristotel, *Anal. Priora*, I, I.

Deci X a comis un furt.

Legiuitorul enunță propoziția generală, care servește drept premisă majoră silogismului realizat de judecător ; premisa minoră, cuprinzînd pe S, termenul minor, stabilește faptul, iar concluzia unește — prin eliminarea mediului („sustragere frauduloasă") pe S, cu termenul major (furt), aplicîndu-i pedeapsa prevăzută. Judecătorul a raționat în silogismul de figura I a, modul *barbara,* sau în silogismul ipotetic, *modus ponens.* Firește, el poate raționa și în alte moduri.

Legiuitorul nu a ajuns din întîmplare la majoră, ci prin practică și raționament inductiv, societatea a deosebit diferite cazuri singulare, care aveau nota comună că erau o „sustragere frauduloasă", fie a însăși lucrului, fie a uzului și posesiunii lui, a căror tolerare e interzisă de legea naturală" [1]. Legiuitorul nu poate ajunge la conceptul de furt și la necesitatea sancționării lui decît pe cale inductivă, printr-o *progressio a singularibus ad universale.* El a observat că nu orice însușire dăunează altuia, de pildă, nu dăunează însușirea aerului, care nici nu se face în ascuns. Apoi, a făcut o analiză deductivă, mișcîndu-se pe plan logic și descompunînd compusul în elementele sale simple. Astfel, dreptul roman — expresiv prin exigența sa logică — deosebea două elemente constitutive : faptul material și intenția făptuitorului. Elementul material consistă în mînuirea unui lucru, *contrectatio rei,* contrariu dreptului altuia. De aceea dreptul roman distingea : a) *furtum rei* și *furtum usus* (de pildă : depozitarul care se servește de lucrul din depozit ; comodatarul, care se servește de alte lucruri decît acelea prevăzute în contract ; mandatarul care dispune în folosul său de sumele ce i-au fost remise) ; b) *furtum possessionis* (de pildă : debitorul reia gajul creditorului gagist înainte de a-l fi plătit : astfel, proprietarul putea ajunge să fure propriul său lucru !).

Elementul intențional al delictului, *affectus furandi,* presupune *contrectatio* pentru a realiza un cîștig în paguba altuia, *lucri faciendi gratia.*

Astfel, printr-o analiză deductivă, se ajunge la elemente simple, conceptul de furt se descompune în notele sale. Considerînd modul cum se săvîrșește, el se divide în *furtum manifestum* și *nec manifestum,* după cum hoțul a fost prins sau nu asupra faptului [2].

Sancțiunile diferau din acest punct de vedere, admițînd *vindicta,* răzbunarea, în cazul furtului manifest, interzicînd-o în cazul furtului nemanifest, fiindcă mînia victimei avea timp, în cazul acesta, să se calmeze. Iată cum aci intră un considerent psihologic în determinarea sancțiunii, admițînd *vindicta particulara* ; acest considerent intră *din afară* în deducția analitică a juristului, însă el capătă formă juridică, e asimilat : *deducția analitică nu mai rămîne în stare pură,* ci trece în deducție sintetică. Analiza conceptului de furt nu se mai poate dezvolta, *fără aportul exterior.* De aceea în cazul furtului manifestat, se aplică o simplă *poena* tarifată [3].

Astfel de elemente exterioare survin și în alte cazuri, de pildă, cînd uzufructuarul unei sclave vinde pe micul sclav nou născut, asimilîndu-l,

[1] *Institutionum Justiniani,* liber IV, în *Textes de droit romain* — publiés par F. Girard, II-e édition, Rousseau, Paris, 1895 : *Furtum est contrectatio rei fraudulosa...*

[2] Gaston May, *Eléments de droit romain,* 18, éd., p. 398—399. Recueil Sirey. Paris 1932.

[3] *Ibidem,* p. 399.

de bună credință, cu un fruct, socotind că *partus ancillae* este ca și acela al unei turme [1]).

Deci și aci deducția analitică evoluează în sintetică. Elementul extern intervine în posibilitatea acțiunilor date în caz de furt și anume: *actio furti,* care e o *actio poenalis,* care e sancțiunea obligației ce se naște *ex delicto* — și acțiunile *rei persecutorii,* care tind la restabilirea patrimoniului, care nu se nasc din delict, și care aparțin nu numai proprietarului, ci și acelora care au interes și drept la restabilirea patrimoniului.

Aplicînd cu strictețe criteriul *contrectatio fraudulosa,* dreptul roman vechi, considerînd că bunurile pupilului încredințate tutorelui sînt în mîna acestuia ca și cum ar fi ale sale, nu admitea că tutorele, care reține fără drept bunurile pupilului, devenit major, comite un furt, căci nu se poate fura pe el însuși. De aceea împotriva tutorelui nu există o *actio furti,* ci o acțiune specială, întemeiată nu pe *contrectatio fraudulosa,* ci pe încălcarea bunei credințe *(perfide agere)* [2]: *deducție sintetică.*

Prin urmare, deducția analitică și sintetică, ca și silogismul pur, au o largă aplicare în drept. Studierea mai adîncită a felului cum deducția se aplică în condițiile concrete ale matematicii, fizicii teoretice, dreptului etc. interesează în special metodologia și epistemologia, mai puțin *logica formală* propriu-zisă.

Autorii le studiază în ceea ce, de la Kant, se numește metodologie (Methodenlehre) sau logică specială. Mulți logicieni tratează astfel, deducția și inducția în metodologie ca procedee și nu ca forme ale raționamentului.

Noi am tratat deducția și inducția nu ca procedee, ci ca *forme* de raționament, ÎN STRÎNSĂ ȘI INDISOLUBILĂ LEGĂTURĂ CU SILOGISMUL, raționamentul-tip, însă ne-am referit la științele concrete, pentru a ilustra funcționarea lor logică.

De notat este importanța așa-numitelor *ficțiuni juridice,* care marchează tocmai intervenția elementului exterior în deducția sintetică, — prin ele se introduce o normă juridică într-un ansamblu de care inițial era străină, se compară situațiile și se găsesc puncte de contact, care duc adeseori la aplicarea principiului *cele ce sînt egale cu un terț sînt egale între ele,* cum se știe, principiu al silogismului zis al *cantității.* În drept însă, el devine principiul unui silogism *calitativ.*

Astfel, acei ce sînt interesați la restabilirea patrimoniului diminuat prin furt (de pildă creditorul), nu pot avea, logic, o *actio furti,* deoarece lucrul nu e al lor, cel puțin actual, dar ei pot și, în anumite cazuri, trebuie să devină proprietarii lucrului, de aceea ei sînt identificați calitativ cu proprietarul în ce privește posibilitatea exercitării acțiunii *rei persecutorii.* Silogismul are următoarea bază:

atît proprietarul cît și creditorul său, sînt interesați în restabilirea patrimoniului;

cel ce urmărește restabilirea patrimoniului are o acțiune *rei persecutorie.*

În caz de furt, proprietarul și creditorul sînt identici cu posesorul acțiunii *rei persecutorii.*

---

[1] P. F. Girard, *Manuel élémentaire de droit romain,* 4-e éd., Rousseau, éd. Paris, 1929.
[2] G. May, *op. cit.,* p. 169.

Am subsumat, dar, în același timp, am generalizat, căci am aplicat norma, care se aplica firesc proprietarului, la non-proprietar. Este deci o subsumare, cum crede Wundt, dar nu e numai atît, este și o *generalizare.*

Desigur, procedeele științelor variază, însă *nu și formele și esența raționamentului,* de aceea nu se poate vorbi decît cu o *reservatio mentalis,* despre un raționament sau o deducție matematică, sau despre o deducție juridică [1].

Noi am folosit exemplificarea în matematici și în drept *cu obiective de logică formală, nu de metodologie,* străduindu-ne să scoatem în relief extraordinara fecunditate a deducției, după părerea noastră: forma PIGUROASĂ, NECESARĂ ȘI FECUNDĂ A RAȚIONAMENTULUI [2].

În concluzie, **spre deosebire de adversarii silogismului,** noi considerăm silogismul ca:

a) forma perfectă a raționamentului;

b) fecund prin sine-însuși;

c) celula și baza raționamentului deductiv și (printr-un mediu specific) a celui inductiv;

d) condiția sine qua non a generalizării deductive necesare.

Spre deosebire de logica tradițională, considerăm că:

a) funcția silogismului nu este numai de la G la P, sau de la G la G;

b) ci că funcția sa cea mai rodnică e de a fi celula silogismului compus (epiheremă, polisilogism, sorit);

c) fiind, astfel, deși în sine particularizator, baza indispensabilă a generalizării necesare (deducție) și a celei probabile (inducție).

О ПРИРОДЕ ДЕДУКЦИИ И ИНДУКЦИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

1. Объективное обоснование умозаключения. Автор начинает свой труд изложением:

1) автодинамическая схема вещей:

I А(бстрактное) недифференцирование, непосредственное единство;
II М(едиация) превращение возможностей в действительность;

---

[1] Dreptul și metodele juridice sînt studiate de W. Wundt, *Logik,* III, *Logik der Geistenwissenschaften,* p. 569—623. « De aceea jurisprudența nu folosește de loc aceste forme sistematice numai spre ordonarea conceptelor și rezultatelor date, ci se servește de ele alături de analiză și de legătura sintetică a conceptelor în continuu în cercetarea însăși, ea este o știință în sens eminent sistematică (eine in eminentem Sinne systematische Wissenschaft).

Prin acest caracter stringent logic ea este într-o anumită privință comparabilă matematicii (der Mathematik vergleichbar)... (însă) pe cînd matematica operează aproape numai cu judecăți de identitate și substituiri de concepte, deducția juridică e în întregime dominată de silogismele de subsumare... Conceptele matematice rezultă din raporturile abstracte ale formelor intuiției și reduc întotdeauna la elemente de cea mai simplă formă intuitivă.

Jurisprudența scoate conceptele ei din relațiile cele mai complicate ale comerțului uman și ale comportamentului arbitrar. Astfel, matematica e, după natura problemelor ei, cea mai simplă dintre toate științele, iar jurisprudența cea mai complicată » (p. 616).

[2] În numărul viitor urmează a fi publicată partea a II-a a studiului: *Teoria inducției.*

III К(онкретное) единство, установленное после приведения в частное и после медиации, как конкретное единство, как движение и совокупность осуществленных возможностей.

В дальнейшем указывается, что обьективный процесс отражается в

2) схеме логического процесса:

I А(бстрактное) понятие;
II) М(едиация) суждение как определение понятия;
II К(онкретное) умозаключение как единство моментов А М.

Субъективный силлогизм отражает объективный процесс.

11. Отношение С — Н — I:

1) Представляет собой основную структуру вещей. Качество универсально, потому что оно необходимо и оно необходимо, потому что оно существенно. Универсальное представляет собой количественный аспект существенного in ordine essendi — это отношение С(ущественного) Н(необходимого) — Iниверсального), являющегося основным; in ordine cognoscendi — это чаще всего отношение I—Н—С являющееся основным.

2) отношение о—ч (общее-частное) выражает единство и взаимопроникновение общего и частного. Отношение о—ч является основой суждения и умозаключения. Автор показывает, что объем понятий непосредственно отражает сущность (universale directum) и поэтому является главным элементом понятия. Расширение, неотделимое от объема понятий, отражает универсальное, и поэтому оно является более гибким. Следовательно, построение силлогизма в расширении не является случайным, хотя оно и не представляет собой логического существенного элемента понятия.

111. Аксиома силлогизма и постулат индукции. Основание умозаключения является единственным, но оно раздваивается:

1) как аксиома в дедуктивном умозаключении=dictum de omni et nullo;

2) как постулат в индуктивном умозаключении = dictum de qui busdam (quidquid de quibusdam sufficienter dicitur etiam de omnibus dici potest).

IV. Дедукция и индукция. На основании определений силлогизма и индукции, данных Аристотелем, автор определяет дедукцию:

1) как движение по логической плоскости понятий;
2) охарактеризованное необходимым выводом;
3) вытекающее исключительно из данных терминов;
4) обусловленное, в конечном итоге, индукцией.

В противоположность этому индукция является:

1) движением, исходящим от фактов и приводящим к понятиям;
2) имеющей характер необходимости в ограниченных случаях (формальная индукция и существенная индукция);
3) устанавливающейся, как таковой, дедуктивным актом.

V. Дедукция

1) аксиома dictum de omni представляет собой количественное выражение аксиомы dictum de essentiali, то есть все, что присвоено существенно (в качестве существенного) присвоено универсально.

2) силлогизм, совершенное умозаключение и клетка дедукции, Силлогизм это совершенное умозаключение, потому что вывод необходим и это имеет такой характер именно потому, что силлогизм не обобщает (latius hos quam praemissae).

Не соглашаясь с противниками силлогистики, автор считает, что силлогизм это: а) совершенная форма умозаключения; б) плодотворный сам по себе; в) клетка и основы дедуктивного умозаключения и даже индуктивного умозаключения (с помощью среднего специфического термина); г) условие sine qua non необходимого дедуктивного обобщения.

Не соглашаясь с традиционной логикой автор считает, что: а) функция силлогизма состоит не только в том, чтобы вести от общего к общему; б) но что главная его функция (хотя и не основная) — быть клеткой сложного силлогизма (эпихерен, полисиллогизм, сорит); в) и что, следовательно, хотя и является частным в себе, представляет собой необходимую основу строгого обобщения.

3) Формы дедукции: дедукция может быть: а) частной, когда она расчленяет высшее понятие на низшие понятия: органическая материя — растения — животные; потенциал Ньютона на электрический потенциал; классовое общество — государство; б) обобщающей, когда рассматривает понятие в его существенных свойствах, отражающих простые элементы вещей; таким образом в понятии человек мы находим высшее понятие о животном, в понятии товар мы находим простейшие элементы (абстрактный труд и конкретный труд),

4) Синтетическая дедукция: а) применяется главным образом в области соотношения; б) является исключением из правила quoniam nullo externo termino opus sit, ut exsistat necessarium; в) термин, внесенный извне идентифицирован, как один из внутренних терминов, и как таковой, ассимилирован, Следовательно, правило дедукции восстановлено; г) не является методом просто методологического порядка (Зигварт, Вундт), но формой умозаключения; д) основана на силлогизме и на полисиллогизме и не является (как полагают Гобло и Зигварт) асиллогистической формой.

Индукция будет рассмотрена в следующем номере.

ESSAI SUR LA NATURE DE LA DÉDUCTION ET DE L'INDUCTION

(RESUME)

I) *Fondement objectif du raisonnement :* L'Auteur commence son travail par la présentation du

1) Schéma de l'autodynamique des choses :

I *A(bstrait)* unité immédiate indifférenciée.
II *M(édiation)* transformation des possibilités en réalité.
III *C(oncret)* unité rétablie après la particularisation et la médiation, unité concrète comme mouvement et totalité des possibles réalisés.

Par la suite, on montre que le processus objectif se reflète dans le

2) schéma du processus logique :

I *A(bstrait)* le concept
II *M(édiation)* le jugement comme détermination du concept
III *C(oncret)* le raisonnement comme unité des moments A M

Le syllogisme subjectif reflète le processus objectif.

II) *Le rapport E — N — U* = 1) représente une structure fondamentale des choses. Une qualité est universelle, parce qu'elle est nécessaire et elle est nécessaire parce qu'elle est essentielle. L'universel est l'aspect quantitatif de l'essentiel. In ordine essendi, c'est le rapport E(ssentiel) — N(écessaire) — U(niversel) qui est primordial ; in ordine cognoscendi, c'est le plus souvent le rapport U — N — E qui est primordial.

2) Le rapport G—P (général — particulier) exprime l'unité et l'interpénétration (objective et logique) du général et du particulier. Le rapport G — P est le fondement du jugement et du raisonnement.

En conclusion, l'Auteur démontre que la compréhension reflète directement l'essence (universale directum) et c'est pourquoi elle est l'élément central du concept. L'extension — inséparable de la compréhension — reflète l'universel et c'est pourquoi elle est plus maniable. Par suite, la construction du syllogisme en extension n'est pas accidentelle, bien qu'elle ne représente pas l'élément logique essentiel du concept.

III) *Axiome du syllogisme et postulat de l'induction.* — Le fondement du raisonnement est unique, mais il se dédouble :

1) comme axiome dans le raisonnement déductif = dictum de omni et nullo ;

2) comme postulat dans le raisonnement inductif = dictum de quibusdam quidquid de quibusdam sufficienter dicitur etiam de omnibus dici potest).

IV) *Déduction et induction.* Sur la base des définitions aristotéliciennes du syllogisme et de l'induction, l'Auteur définit la déduction :

1) comme un mouvement sur le plan logique des concepts ;

2) caractérisée par une conclusion nécessaire ;

3) résultant exclusivement des termes donnés ;

4) conditionnée en dernière instance, par l'induction.

L'induction est au contraire :

1) un mouvement qui part des faits pour aboutir aux concepts,

2) ayant un caractère de nécessité dans les cas limite (induction formelle et induction essentielle),

3) se constituant comme telle par un acte déductif.

V) *Déduction.*

1) L'axiome dictum de omni est l'expression quantitative de l'axiome dictum de essentiali, c'est-à-dire, tout ce qui est attribué essentiellement (en tant qu'essentiel) est attribué universellement.

2) *Le syllogisme, raisonnement parfait et cellule de la déduction.* — Le syllogisme est le raisonnement parfait, parce que la conclusion est nécessaire et celle-ci possède ce caractère justement parce que le syllogisme ne généralise pas (latius hos quam praemissae...).

A l'opposé des adversaires de la syllogistique, l'Auteur estime que le syllogisme = *a)* est la forme parfaite du raisonnement ; *b)* fécond par lui-même ; *c)* cellule et base du raisonnement déductif et même du raisonnement inductif (a l'aide d'un moyen terme spécifique) ; *d)* condition sine qua non de la généralisation déductive nécessaire.

A l'opposé de la logique traditionnelle, l'Auteur estime que : *a)* la fonction du syllogisme n'est pas uniquement de conduire du général au particulier, ou bien du général au général ; *b)* mais que sa fonction principale (bien que non primordiale) est d'être la cellule du syllogisme composé

(épichérème, polysylogisme, sorite) ; *c)* et que, par suite, bien que particularisant en soi, il est la base indispensable de la généralisation rigoureuse.

3) *Formes de la déduction.* — La déduction est *a)* particularisante, lorsqu'elle décompose un concept supérieur en concepts inférieurs (matière organique, — plante — animaux, potentiel newtonien en potentiel électrique ; société de classes — état) ; *b)* généralisatrice — lorsqu'elle résout un concept dans ses notes essentielles reflétant les éléments simples des objets ; ainsi, dans le concept homme, nous retrouvons le concept supérieur animal, dans le concept de marchandise on retrouve des éléments simples (travail abstrait et travail concret).

4) *La déduction synthétique.* — a) s'applique notamment au domaine des relations ; *b)* fait exception à la règle ; quoniam nullo externo termino opus sit, ut existat necessarium ; *c)* le terme introduit du dehors est identifié à l'un des termes intérieurs et, comme tel, assimilé, donc, la règle de la déduction est rétablie ; *d)* n'est pas un procédé simplement méthodologique (Sigwart, Wundt), mais bien une forme de raisonnement ; *e)* est fondée sur le syllogisme et le polysyllogisme et non pas (comme le croient Goblot et Sigwart) une forme asyllogistique.

L'induction sera examinée dans le prochain numéro.

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 3, 1955

300 DE ANI DE LA APARIȚIA „ENCICLOPEDIEI MAGHIARE" A LUI APÁCZAI CSERE JÁNOS

DE

Z. TORDAI

Anul acesta se împlinesc 300 de ani de la apariția „Enciclopediei maghiare", principala operă a gînditorului transilvănean Apáczai. „Enciclopedia maghiară" a lui Apáczai este prima enciclopedie în limba maghiară. Apariția acestei cărți a fost determinată de schimbările profunde care au avut loc în Transilvania la sfîrșitul secolului al XVI-lea și în prima jumătate a veacului al XVII-lea, prefaceri care marchează începutul descompunerii modului de producție feudal.

În aceeași perioadă, principalele țări din Apusul Europei se găseau pe drumul dezvoltării capitaliste. E epoca în care se încheiase războiul de independență în Olanda și triumfă revoluția burgheză în Anglia.

Interesată în dezvoltarea forțelor de producție, burghezia luptă în acest timp pentru progresul științei. Lucrările enciclopedice constituiau un mijloc însemnat pentru răspîndirea cunoștințelor științifice, factor important în lupta împotriva ideologiei mistice reacționare.

Dezvoltarea forțelor de producție, perfecționarea uneltelor de muncă, necesitau tot mai multe cunoștințe despre fenomenele naturii. Practica producției ridica mereu noi probleme pe care trebuiau să le rezolve științele naturii. Aceasta face ca științele naturii să ia un avînt necunoscut înainte. Dezvoltarea științei avea loc însă în Europa, după o epocă în care filozofia și științele fuseseră considerate „ancillae teologiae", — slujitoarele teologiei. În consecință știința nu putea să se dezvolte fără a lichida rolul dominant al teologiei, fără a combate și înlătura balastul medieval neștiințific. Tocmai această luptă împotriva superstițiilor și vederilor neștiințifice medievale caracterizează începuturile științei moderne.

Pentru a dezvolta știința, trebuia revizuit întregul material științific existent, reorganizat într-un spirit nou, punîndu-se accentul pe științele naturii și nu pe teologie. Era o sarcină grea și importantă, pentru rezolvarea căreia s-au străduit gînditori însemnați ai vremii. De la Francis Bacon la Jan Amos Comenschi, această operă de revizuire a vechiului material științific a luat forme variate.

Dezvoltarea producției capitaliste ridică totodată și problema pregătirii de cadre necesare industriei și comerțului. Drept urmare trebuia revizuit

sistemul de învățămînt feudal, erau necesare cărți care să pună la îndemînă cititorilor acele cunoștințe care să satisfacă cerințele timpului.

În această ordine de idei, un compendiu al cunoștințelor moderne trebuia bazat pe științele naturale și scris potrivit nevoilor practicii. Pătrunderea cunoștințelor științifice în cercuri mai largi nu se putea realiza decît prin publicarea lor în limba poporului și nu în limba latină, care era cunoscută doar de un grup restrîns de privilegiați.

★

În perioada în care își începe activitatea științifică Apáczai, aceste probleme se puneau și în Transilvania, deși într-o măsură mai mică decît în țările apusene. Firește, aici nu se poate vorbi încă de o formație economică capitalistă ; există însă multe din condițiile care pregătesc apariția ei ; se intensifică schimbul, sporește exportul, crește producția simplă de mărfuri. Alături de producția meșteșugărească din cadrul breslelor, încep să se dezvolte meșteșugurile și în afara corporațiilor. Ca o consecință a intensificării schimbului, procesul de alodizare [1], început la sfîrșitul veacului al XVI-lea, se desfășoară mai intens în prima jumătate a veacului al XVII-lea. (Importanța pe care o dobîndesc alodiile în agricultură se poate vedea din faptul că pe moșiile lui Rákóczi, cel mai mare latifundiar din Transilvania din acel timp, 71—94% din venituri sînt obținute de pe alodii și numai restul din dijme). Suprafața alodiilor crește în această perioadă cu 50—100%. Paralel cu ocuparea pămînturilor așa-zise „pustii", moșierii trec tot mai mult și la acapararea pămînturilor iobăgești. Alodizarea constituie în Transilvania acestui secol începutul procesului de acumulare primitivă în agricultură. Pentru cultivarea alodiilor era nevoie de forțe de muncă sporite, de aceea crește robota și în general exploatarea țărănimii. Productivitatea scăzută a muncii iobăgești intră însă în contradicție cu necesitățile marii proprietăți moșierești. Acest lucru se vădește din folosirea tot mai largă a muncii jelerilor (țărani liberi care aveau pămînt puțin sau nu aveau pămînt de loc), și pe alocuri din apariția muncii salariate în agricultură, Efectele alodizării — exproprierea forțată a iobagilor, sporirea robotei etc. duc la sărăcirea marii majorități a țărănimii și la stratificarea ei, iar acest din urmă proces contribuie la dezvoltarea pieții interne.

Dezvoltarea producției de mărfuri și intensificarea schimbului au urmări și mai profunde asupra minerităului. În acest domeniu procesul de acumulare primitivă este mult mai pronunțat. Astfel, în regiunea auriferă a munților Apuseni, proprietarii mici și mijlocii sînt deposedați în masă de mijloacele de producție de către proprietarii înstăriți.

Înviorarea și lărgirea schimbului de mărfuri și dezvoltarea meșteșugurilor duce la creșterea tîrgurilor existente și la apariția de tîrguri noi, la sporirea populației orășenești și la diferențierea ei. Pătura nouă de înstăriți ai tîrgurilor și orașelor, legată de schimb, de producția de mărfuri, începe să ducă o luptă sub forme tot mai variate și mai ascuțite împotriva relațiilor de producție și a ideologiei feudale, care frînau dezvoltarea economică și socială.

Ca rezultat al acestei dezvoltări, apare și în Transilvania necesitatea dezvoltării științei, alcătuirea unor lucrări care să contribuie la revizuirea

[1] Procesul de mărire a rezervei senioriale (alodiul) prin deposedarea țăranilor iobagi.

și reorganizarea materialului științific existent. Aceste lucrări trebuiau scrise în limba poporului, pentru a contribui în cea mai mare măsură la răspîndirea noilor cunoștințe.

Ideea scrierii unei lucrări enciclopedice în Transilvania răspunde acestor necesități și ea se concretizează în Enciclopedia lui Apáczai [1].

Realizarea enciclopediei depindea însă atît de materialul științific existent în acea vreme, cît și de condițiile istorice concrete din Transilvania. În acest sens trebuie subliniat că avîntul economic care este determinant în dezvoltarea ideologică, era în Transilvania abia la începuturile sale. Nu exista încă o bază pentru o puternică dezvoltare ideologică nouă, — existau numai condițiile pentru primii pași în această direcție. Pentru a putea continua drumul de dezvoltare a științelor, trebuiau mai întîi preluate realizările pozitive ale științei din țările avansate din punct de vedere economic și cultural; dezvoltarea mai departe era posibilă numai pe baza realizării acestei premise. Astfel, în fața „Enciclopediei" ca primă sarcină se ridica transmiterea materialului preluat din științele țărilor mai avansate. Răspunzînd acestei cerințe, Apáczai, a adunat în „Enciclopedia" sa material științific din cel mai bun pe care l-a găsit în literatura științifică și filozofică europeană a vremii. Apáczai însuși arată acest lucru în introducerea la „Enciclopedie", indicînd totodată și sursele, conștient fiind că „...desăvîrșirea științelor și a filozofiei nu este opera unei persoane și nici a unui singur secol" [2]. În acest sens el a ales pentru „Enciclopedie" „lucrările care trebuiesc știute și care sînt cele mai folositoare pentru viața omenească din operele celor mai buni autori" [3].

Materialul cuprins în „Enciclopedie" nu este deci o creație originală a lui Apáczai. Deși izvoarele sînt luate de la diferiți autori, ele au fost însă redate de Apáczai într-un ansamblu original, în cadrul unei concepții filozofice generale proprii.

Principalele surse ale Enciclopediei lui Apáczai sînt: *filozofia* lui Descartes, *logica* lui Ramus, *logica* lui Amesius, *fizica* lui Descartes, *astronomia* lui Copernic și Descartes, *istoria* lui Althusius. Înafară de acestea, în aproape toate domeniile, Apáczai se inspiră din opera baconianului Alsted.

Din opera acestor autori, Apáczai a adunat „sub drapelul liber al adevărului" [4], materialul științific al Enciclopediei. În prefață el spune (după Flavinius Albinius): „...rodul cetitului este însușirea a ceea ce e mai bun la alții, prelucrînd totul".

---

[1] Primele încercări de lucrări enciclopedice se întîlnesc în Transilvania, încă înainte de apariția *Enciclopediei maghiare* (1655). Acestea însă erau scrise în limba latină și se leagă de numele unor profesori de la Cluj și Alba-Iulia ca Porcsalmi, Bisterfeld etc. Lucrarea enciclopedică în limba latină, cu cel mai puternic răsunet în Transilvania, a fost însă cea a lui J. H. Alsted, scrisă de acesta în Germania (1620), înainte de a fi chemat în Transilvania, la școala lui Bethlen din Alba-Iulia. Această scriere a constituit, de altfel, imboldul direct pentru Apáczai în realizarea *Enciclopediei* sale. La rîndul său, Alsted se inspira din opera filozofică a lui Francis Bacon. Deși Apáczai, vorbind de sursele concepției sale îl pomenește numai pe Alsted, în opera sa se resimte însă și înrîurirea binefăcătoare a marelui gînditor materialist englez. Însăși ideea întocmirii unei enciclopedii este de proveniență baconiană.

[2] Apáczai, *De studio sapientiae, Magyar Enciclopedia*. Utrecht, 1655, p. 437.

[3] Apáczai, *Magyar Enciclopedia*, fără pagină (p. 9-a a prefeței).

[4] Apáczai, *op. cit.*, p. 14 a Prefeței.

„Enciclopedia" lui Apáczai e prima carte științifică propriu-zisă în limba maghiară [1]. Neexistînd cărți științifice anterioare în limba maghiară, Apáczai trebuia să făurească termenii corespunzători pentru noțiunile științifice. Pentru a învinge aceste greutăți, el a încercat să dea unor cuvinte existente în limba poporului, un conținut nou, științific, sau a creat cuvinte noi, pentru a putea exprima noile noțiuni. Situația nu era mai bună nici în domeniul filozofiei. Apáczai trebuia să creeze nu numai o limbă științifică, dar și una filozofică maghiară.

Că aceasta a fost o muncă grea ne-o spune însuși autorul în introducerea la „Enciclopedie", și o destăinuie fiecare pagină a acestei cărți voluminoase. Pentru încetățenirea noilor noțiuni în limba maghiară (ținînd seama că oamenii de știință din acea vreme știau în general limba latină) Apáczai notează și termenul corespunzător în limba latină. Fără aceste specificări în limba latină, azi, după 300 de ani, cu greu am putea înțelege mulți termeni introduși de Apáczai. Pe drept cuvînt se poate spune că Enciclopedia maghiară a lui Apáczai constituie începutul limbii științifice și filozofice maghiare.

„Enciclopedia maghiară" este deschizătoare de drumuri pentru dezvoltarea ideologică a Transilvaniei, mai ales prin conținutul ei. În această privință, meritul ei principal îl constituie revizuirea și reorganizarea materialului existent în știința vremii. Critica ideologiei feudale și a cunoștințelor din acea vreme este una din laturile progresiste ale „Enciclopediei". De fapt, „Enciclopedia" nu conține critica formulată ca atare, ci afirmă numai necesitatea acesteia ca o premiză a oricărei dezvoltări a științelor. Apáczai justifică poziția sa critică, prin argumente raționaliste. Astfel, el arată în primul capitol al „Enciclopediei" : „1. Deoarece ne-am născut într-o stare de copilărie, și deoarece am făcut multe și felurite judecăți despre lucrurile perceptibile mai înainte de a ne fi putut folosi din plin de înțelepciunea noastră, noi am fost abătuți de la cunoașterea adevărului de către multe prejudecăți. 2. De care nu ne putem scăpa de loc decît dacă ne vom strădui odată în viața noastră să supunem îndoielii toate cunoștințele noastre despre care am putea bănui cea mai mică nesiguranță. Astfel, supunînd îndoielii, putem accepta mai întîi că nu există nici dumnezeu, nici cer, nici pămînt, nici un fel de corp" [2]. Îndoiala trebuie să fie deci generală, de critica îndoielii nu trebuie să scape nici religia și cunoștințele științifice. Această atitudine critică față de întreg materialul feudal de cunoștințe este baza reorganizării științelor, și contribuie la pregătirea luptei împotriva teologiei în asamblul ei. Teologia este supusă pentru prima dată, în Transilvana, judecății rațiunii. Dacă ea scapă încă de condamnare, ea nu mai este totuși intangibilă, iar filozofia a încetat

[1] Între anii 1633—1651 au apărut în Transilvania doar 87 de cărți în limba maghiară. (Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár*; vol. I, III), dintre care 65 erau bisericești și numai 20 laice. Majoritatea acestora din urmă erau calendare. Au mai apărut și cîteva colecții de legi. Cărți literare științifice nu s-au tipărit aproape de loc. Clasa dominantă feudală nu era interesată în dezvoltarea științei pe care căuta să o țină în cătușele teologiei și ale limbii latine. Pînă la publicarea *Enciclopediei maghiare*, adică pînă la 1655, din totalul cărților apărute în limba maghiară — fie în Transilvania, fie în Ungaria, fie în altă parte (Olanda) — merită menționate trei tabele de înmulțire, două lucrări medicale, conținînd mai mult superstiții decît material cu o valoare științifică, cîteva din lucrările pedagogice ale lui Comenschi, *Gramatica* lui Gelei și *Logica* lui Apáczai.

[2] Apáczai, *op. cit.*, p. 1.

să mai fie sluga ei supusă. Apáczai arată că numai după ce totul este supus criticii și analizei, îndoindu-ne de tot și acceptînd numai cunoștințele sigure, se poate trece la dezvoltarea și reorganizarea materialului științific.

Materialul din „Enciclopedie“ [1] este împărțit în două mari domenii. Apáczai scrie: „Pînă acum a fost vorba de acele lucruri pe care le-am putut observa bine în lumina naturii: de acum urmează acelea pe care în mai mare măsură și mai bine le putem înțelege din revelația divină, adică din sf. scriptură“ [2].

Aceste două domenii sînt strict separate. În primul domeniu sînt incluse: matematica, geometria, fizica, astronomia, petrografia, medicina etc. deci toate științele naturii și logica. Ele sînt studiate în lumina naturii, potrivit naturii, deci ținînd seama de cercetarea naturii. Din acest domeniu teologia este expulzată. Cel de al doilea domeniu cuprinde, de fapt, științele sociale: istoria, etica, politica etc. și teologia. Aici locul dominant îi ocupă teologia, ceea ce arată că Apáczai nu s-a eliberat complet de influența ideologiei feudale.

Aceasta nu înseamnă însă că în partea consacrată științelor sociale în Enciclopedie nu se găsesc și idei înaintate. Să amintim, de exemplu, cele spuse de Apáczai în legătură cu statul. El spune că rolul statului constă în: 1. asigurarea unei bune legislații; 2. apărarea societății „de rele“; 3. organizarea școlilor; 4. organizarea armatei; 5. asigurarea materială a apărării (construcția de cetăți etc.); 6. promovarea și dezvoltarea meseriilor; 7. finanțele publice. Aceste puncte conțin un program concret, căci dacă le comparăm cu politica dusă de principii Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XVII-lea se vede îndată modelul după care s-a orientat Apáczai și dușmanul împotriva căruia s-a ridicat. Două din sarcinile statului preconizate de Apáczai ne lămuresc în această privință: buna organizare a armatei și promovarea meseriilor. Nici una din acestea nu a constituit preocuparea principelui contemporan lui Apáczai, — Rákóczi Gheorghe al II-lea. Promovarea meseriilor nu a fost o preocupare pentru Rákóczi, și nici de armată nu s-a îngrijit în mod deosebit. Ambele însă îl preocupau îndeaproape pe Gabriel Bethlen. Legătura strînsă dintre principiile politice ale lui Apáczai și politica principelui Bethlen

---

[1] Volumul este intitulat: *Enciclopedia maghiară*, Adică toată înțelepciunea cea adevărată și folositoare, frumos orînduită și în limba maghiară dată la lumină de către János Csere Apáczai și cuprinde:

A. Prefața în limba latină; *B Enciclopedia propriu-zisă, cu capitolele*: I. Despre începutul științei (tratează gnoseologia carteziană și unele probleme ale metodei carteziene); II. Despre laturile comune ale lucrurilor și modalitatea de a le descoperi (cuprinde metafizica); III. Despre legăturile logice ale lucrurilor (cuprinde logica); IV. Despre numărarea lucrurilor (cuprinde matematica); V. Despre măsurarea cantităților (cuprinde geometria); anexa la V. Despre modurile lucrurilor corporale — cuprinde mecanica; VI. Despre lucrurile cerești (cuprinde astronomia, cosmografia, cosmogonia și astrologia); VII. Despre lucrurile pămînteşti (cuprinde geografia, antropologia, medicina, zoologia, botanica, petrografia etc.); VIII. Despre construcțiile omenești (construcții urbane și sătești, agricultură); IX. Despre lucrurile întîmplate (cuprinde istoria); X. Despre comportarea oamenilor (cuprinde etica, dreptul, politica etc.); XI. Despre dumnezeu și lucrările sale (cuprinde teologia). *C.* Anexe: 1. Discursul lui János Apáczai despre studiul înțelepciunii, rostit în 1653, la Alba-Iulia (în limba latină); 2. *Epistolae*: Scrisori ale lui Apáczai, în limba latină, privind probleme de teologie, orientalistică și lingvistică. *D.* Cartea cuprinde și o serie de file albe pentru notițele cititorului.

[2] Apáczai, *op. cit.*, p. 291.

ne ajută să înțelegem și celelalte sarcini ale statului conceput de Apáczai. Asigurarea unei bune legislații însemna, în acest sens, frînarea oligarhiei, apărarea principatului transilvănean împotriva forțelor reacționare interne ce tindeau spre destrămare și împotriva pericolului habsburgic, deschiderea școlilor pentru iobagi etc. Pentru Apáczai era „bună" politica dusă de Bethlen și era „rea" politica lui Rákóczi Gheorghe al II-lea. Astfel punctele în care este vorba despre sarcinile statului redau, în fond, programul progresist al principatului absolutist centralizat. În programul lui Apáczai, punctele privind școlile și cele privind dezvoltarea meseriilor înseamnă, în condițiile date, sprijinirea dezvoltării orășenimii. Aceeași poziție progresistă o are Apáczai și în ce privește forma statului, din care rezultă de asemenea că el era un adept al principatului absolutist centralizat.

Apáczai deosebește trei forme de stat: democrația, aristocrația și monarhia; el se ocupă mai mult de formele de stat pe care le numește aristocrație și monarhie. Despre aristocrație, adică despre forma de stat în care conduce nobilimea, el spune că trebuie ferită de anarhia oligarhiei. În cazul manifestărilor anarhiei oligarhice [1] magnații trebuie siliți să cedeze la nevoie cu forța armelor, și trebuie pedepsiți. În cazul monarhiei trebuie împiedicată transformarea ei în tiranie [2]. În cazul cînd domnitorul asuprește țara, el trebuie înlăturat. Dacă tiranul a ocupat domnia în mod ilegal, fiecare om e liber să i se opună, să lupte împotriva lui și chiar să-l omoare. Dacă însă tiranul e un domnitor legitim, „acesta poate fi sau înlăturat prin convingere, sau nimicit cu forța armelor, dar numai de stările superioare sau pe baza consensului întregului popor" [3]. Deci, în concepția lui Apáczai, poporul are dreptul să-și omoare tiranul. Aceasta dovedește că Apáczai, deși era reformist în condițiile date ale Transilvaniei — și nici nu putea fi altfel — el acceptă totuși pe plan teoretic justețea revoluției din Olanda și Anglia. Ideile sale pregătesc terenul pe plan ideologic pentru lupta de eliberare a lui Francisc Rákóczi al II-lea. În ceea ce privește atitudinea oamenilor de stat și a domnitorului față de mase, Apáczai cere ca domnitorul sau administratorul „să nu se îngîmfeze înaintea supușilor și să nu-i oropsească" [4].

Este semnificativ și ceea ce scrie Apáczai despre război. El împarte războaiele în două categorii. Acceptă războaiele duse pentru a „se menține țara și poporul, ca cei ce sînt asupriți pentru cauză dreaptă să fie eliberați" [5]. Se vede clar că Apáczai preconizează necesitatea apărării libertății poporului. El militează totodată și pentru sprijinirea luptei de eliberare a altor popoare, pentru sprijinirea cauzei drepte a acestora.

---

[1] Prin oligarhie Apáczai înțelege pătura cea mai bogată și mai puternică a marii nobilimi. În Transilvania, oligarhia reprezentată de familiile Kemény, Béldi, Teleki etc. ducea o luptă îndîrjită împotriva nobilimii mici și mijlocii, a orășenimii și împotriva principelui, pentru acapararea puterii.

[2] Apáczai înțelege vechiul sens al termenului, folosit pentru desemnarea puterii despotice din cetățile grecești din antichitate, pentru domnia sultanilor mahomedani etc. La figurat, el se referă la principii și regii feudali care săvîrșesc abuzuri în domnia lor, prin « îndepărtarea de la dreptate ».

[3] Apáczai, *op. cit.*, p. 358.

[4] *Ibidem*,

[5] *Ibidem*

Pentru a avea un tablou mai cuprinzător al vederilor sociale ale lui Apáczai, trebuie să amintim și poziția lui față de iobăgie. El scrie că „iobăgia nenorocită de azi ...întrece în multe locuri în țara noastră robia din Egipt“ [1]. Din opera sa reiese o atitudine critică față de relațiile feudale existente și de simpatie față de iobagi. Aceasta însă nu înseamnă că el ar fi propagat răsturnarea orînduirii feudale. Apáczai se mărginea să ceară ușurarea situației iobagilor. Limitarea criticii sale rezultă și mai limpede din textele referitoare la agricultură, în care spune că iobagul este obligat să lucreze, dar nobilul nu trebuie să-l oropsească.

Intreaga parte privind agricultura, care ocupă cel mai mare loc în „Enciclopedie“, este importantă și grăitoare pentru poziția sa social politică. În general, sfaturile agricole date de Apáczai se referă la dezvoltarea gospodăriilor alodiale, elementele cele mai înaintate în agricultura de atunci. În primul rînd el se ocupă de acele ramuri ale agriculturii care erau legate de piață și în dezvoltarea cărora erau interesate atît nobilimea alodizantă, cît și păturile înstărite ale tîrgoveților. Astfel, el acordă o atenție specială problemelor viticulturii, legumiculturii, zootehniei etc.

★

„Enciclopedia“ cuprinde și o parte teologică propriu-zisă, în care se vorbește despre dumnezeu, despre creație etc. Acest capitol, care constituie o concesie făcută clericalismului, nu diminuează însă valoarea celorlalte capitole, căci în concepția sa generală, dualistă, important nu era faptul că se accepta substanța spiritului, dumnezeirea, creația etc., ci faptul că în științele naturii și mai precis în fizica sa lipsesc spiritul, dumnezeu și creația, iar fenomenele naturale sînt explicate prin cauze materiale, în mod materialist.

Dintre științe, „Enciclopedia“ dezvoltă pe larg mecanica generală și cea a corpurilor cerești ; dezvoltarea economică a Transilvaniei nu impunea însă și dezvoltarea mai pronunțată a mecanicii corpurilor terestre, care nici nu este tratată mai amănunțit în „Enciclopedie“. La fel și capitolele „Enciclopediei“ privind matematica sînt sub nivelul atins de matematică în Apusul Europei. Ele cuprind materialul necesar doar pentru practica de toate zilele. După cum arată însuși Apáczai, un criteriu de bază în alegerea materialului cules în „Enciclopedie“ a fost utilitatea lui practică. Cunoștințe elementare de matematică erau necesare pentru orice domeniu al economiei, dar mai ales aveau nevoie de aceste cunoștințe cei ce voiau să facă comerț, precum și moșierii care treceau la producția pentru piață. E clar că, fără socoteli precise, ei nu puteau face comerț cu șanse de reușită. Nicolae Bethlen (moșier mai luminat, cancelar al Transilvaniei și memorialist, fost elev al lui Apáczai) a arătat în memoriile sale că ceea ce a învățat de la Apáczai în domeniul matematicii i-a folosit în mod deosebit în activitatea sa comercială. Iată un exemplu de legătură directă dintre matematica „abstractă“ și dezvoltarea producției de mărfuri în agricultură.

Geometria ocupă de asemenea un loc însemnat în „Enciclopedie“ pentru că „geometria — scrie Apáczai — tratează despre măsurarea

[1] Apáczai, *op. cit.*, p. 326.

pămînturilor“ [1]. Legătura dintre geometrie și viața practică agricolă reiese clar din formularea dată de Apáczai. Trebuie să amintim că problema măsurării pămînturilor era pe atunci pusă de extinderea alodiilor.

Importanța acestor capitole este cu atît mai mare cu cît înainte de Apáczai, matematica ce se preda în școlile din Transilvania se rezuma la cele patru operații de bază. Cît despre geometrie, se poate spune că nu era cunoscută de loc în acel timp [2].

Materialul cel mai valoros al „Enciclopediei“ e cuprins, fără îndoială, în capitolele despre fizică și astronomie. În aceste capitole Apáczai îl urmează, în esență, pe Copernic și pe Descartes.

În legătură cu fizica lui Apáczai — tratată pe baza concepțiilor lui Descartes — prima problemă ce trebuie amintită este aceea a definiției ei. Definind fizica, Apáczai scrie următoarele: „obiectul fizicii este explicarea lumii, a fenomenelor din ea“ [3]. Reiese de aici că fizica este, la Apáczai, singura disciplină care explică la un nivel științific fenomenele lumii în totalitatea lor. În definiția citată se identifică deci analiza unei singure forme a mișcării materiei cu analiza tuturor fenomenelor din lume și prin urmare cu analiza tuturor formelor de mișcare. Totodată, aceasta înseamnă că Apáczai extinde concluziile fizicii la toate domeniile științelor naturii. Aceasta corespunde în întregime faptului că în epoca respectivă singura formă de mișcare studiată era mișcarea mecanică și concluziile acestei științe erau extinse asupra tuturor științelor.

„Enciclopedia maghiară“ are două capitole care se ocupă de problemele fizicii. Primul conține o parte generală, teoretică, în care sînt abordate îndeosebi problemele materiei și ale mișcării. Al doilea cuprinde cosmografia și cosmogonia. Aplicarea mecanicii în tehnică, care datorită slabei dezvoltări a producției din Transilvania rămăsese în urmă, nu a fost expusă pe larg de Apáczai. Mecanica cerească, în schimb, datorită importanței sale filozofice, a fost tratată mai dezvoltat. Întreaga importanță a fizicii apare în adevărata sa lumină numai pe baza analizei părții sale generale, teoretice.

Pentru a putea înțelege fizica lui Apáczai, trebuie să arătăm înainte de toate cum concepe el noțiunea de materie. Considerînd această problemă de domeniul filozofiei, Apáczai nu o tratează în capitolul despre fizică, ci în partea filozofică a operei „Philosophia Naturalis“ și a „Enciclopediei maghiare“. Apáczai concepe materia ca una din cele două substanțe carteziene [4] și anume aceea din care constau lucrurile [5]. „Se poate constata cu siguranță că lucrurile materiale naturale ale lumii... există într-adevăr“ [6]. Aceste lucruri materiale, care sînt deosebite de substanța spiritului nostru [7] există independent de conștiința noastră, de voința noastră, cunoștințele noastre despre ele fiind determinate de existența lor obiectivă. După cum se exprimă Apáczai, senzația „provine din acel

[1] Apáczai, *op. cit.* p. 450 *(De studio sapientiae)*.
[2] *Bethlen Miklos önéletirása, Erdély óröksége,* vol. IV. p. 167.
[3] Apáczai, *De studio sapientiae,* p. 431.
[4] Apáczai, *Philosophia Naturalis,* partea I-a cap. I.
[5] Apáczai, *Mica Logica* p. 9.
[6] Apáczai, *Enciclopedia maghiară,* p. 4.
[7] *Ibidem.*

lucru care acționează asupra simțurilor noastre" [1]. Trebuie de asemenea precizat că prin termenul de „lucruri materiale", el înțelege și materia în general.

În fizica sa, Apáczai se oprește mai deaproape la analiza însușirilor materiei. Astfel, el stabilește, în primul rînd, infinitatea lumii: „lucrurile materiale (adică această lume) nu au nicăieri sfîrșit" [2]. Susținînd această teză care afirmă infinitatea lumii materiale, Apáczai arată că lumea este infinită pentru că „asemenea gol în care să nu existe nici un fel de substanță nu poate exista nicăieri" [3]. Argumentarea sa este tipic raționalist-carteziană, potrivit căreia nimeni nu-și poate închipui vidul fără întindere, iar întinderea este atributul esențial al materiei, deci pretutindeni trebuie să existe materie.

Cu toate că admite în general existența a două substanțe — spiritul și materia — Apáczai, caracterizînd însușirile materiei, spune: „orice fel de corp constă din același lucru, chiar dacă ar exista nenumărate lumi" [4]. Dar, constată el, în continuare, nu pot exista mai multe lumi deoarece lumea existentă este infinită. În capitolul consacrat astronomiei el arată că în această lume există nenumărate sisteme solare. Această varietate a universului nu exclude caracterul lui unitar. Unitatea este bazată pe materialitatea sa, acesta fiind însuși argumentul unității ei [5].

Trebuie precizat că această afirmație despre materialitatea lumii nu se întemeiază la el — și nici nu se putea întemeia — pe cunoștințe fizice, experimentale, ci este dedusă prin speculații raționaliste.

Același lucru se poate spune și în ceea ce privește vederile sale despre structura materiei. Folosind o argumentare asemănătoare, Apáczai se opune teoriilor atomiste destul de răspîndite în această epocă. El afirmă că „lucrul material nu are nici o particulă indivizibilă" [6]. Negarea existenței unor particule indivizibile ale materiei nu înseamnă însă la el și negarea în general a particulelor materiale. Dimpotrivă, Apáczai susține existența unor particule mici de materie, care formează structura ei internă. Tocmai aceste particule se organizează în unități mai mari, care sînt sursele senzațiilor noastre. Pe lîngă aceste particule mici, a căror mișcare produce căldură [7], există și atomi. Apáczai face precizări în legătură cu atomii mai ales în „Philosophia Naturalis", unde spune: „numim atom ceea ce nu poate fi divizat decît prin nimicirea ultimei sale forțe, însă forțele fiind infinite, ei [atomii] pot fi divizați la infinit" [8]. Deci în privința structurii materiei, Apáczai admite și existența atomilor. Noțiunea de atom este însă diferită la el de cea folosită de filozofii greci și de gînditorii din epoca modernă, pentru care atomii constituie unitatea cea mai mică și indivizibilă a materiei. La Apáczai, dimpotrivă,

---

[1] Apáczai, *Enciclopedia maghiară*, p. 4

[2] *Ibidem, p. 86.*

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem.* «Nu pot fi mai multe lumi, căci aceasta a umplut toate spațiile închipuibile unde acelea ar trebui să fie».

[6] Apáczai, *op. cit.*, p. 86

[7] Apáczai, *op. cit.*, p. 126.

[8] În *Enciclopedie*, Apáczai scrie despre această problemă la pagina 86: «Lucrurile materiale nu au nici o particulă indivizibilă, deoarece cît timp pot fi denumite lucruri extinse ele pot fi concepute și divizibile... »

atomii sînt divizibili, sînt cea mai mică unitate de materie ce posedă o forță, adică — am spune azi — energie, extrem de mare.

Cele spuse în legătură cu vidul ne ajută să înțelegem cum concepe Apáczai problema spațiului. Pentru el spațiul este un atribut al materiei. Ceea ce caracterizează materia în concepția carteziană este extinderea, iar aceasta presupune spațiul legat de materie. Totuși în astronomia sa mecanicistă spațiul apare sub aspectul dezvoltat mai tîrziu de Newton, adică rupt de materie, ca spațiu absolut. Trebuie însă subliniat că în ambele accepțiuni spațiul are pentru el o existență obiectivă, ca și materia.

O altă problemă importantă este aceea a felului cum înțelege Apáczai mișcarea și raportul dintre mișcare și materie.

Mișcarea este definită de Apáczai ca „mutarea lucrului corporal din vecinătatea acelor corpuri cu care este în contact nemijlocit și care par a fi imobile, în vecinătatea altora“ [1]. De aici rezultă că Apáczai nu cunoaște decît o singură formă de mișcare : cea mecanică.

Vorbind de mișcările complexe, el rezumă complexitatea lor la o complexitate a mișcării mecanice. Ori cît de complexă ar fi mișcarea, ea va lua, în ultima analiză, conform concepției lui Apáczai, forma unei mișcări în cerc. Această concluzie este susținută tot printr-o argumentare raționalistă. Din postulatele că nu pot fi două corpuri în același loc *și nu poate exista spațiu fără corpuri*, el deduce, că, deplasîndu-se un obiect, acesta scoate pe altul din locul ocupat, iar acesta din urmă alt obiect și așa mai departe pînă ce ultimul va ocupa locul celui dintîi, închizîndu-se astfel cercul [2]. Această mișcare în cerc este apoi așezată la bază teoriilor cosmogonice.

În ce privește problema legăturii dintre materie și mișcare, Apáczai spune : „mișcarea... se găsește în orice lucru material“ [3]. Din cele de mai sus, am văzut că materia este infinită și divizibilă la infinit. Notăm de asemenea că la Apáczai și forța este infinită. Dacă toate lucrurile se mișcă, atunci rezultă că și universul, în infinitatea sa, este în mișcare. Aceste concluzii decurg din legătura inseparabilă ce există între materie și mișcare în concepția lui Apáczai.

Tratînd despre căldură, Apáczai de altfel ca și Descartes, scrie : „căldura propriu-zisă este mișcarea diferită a corpusculelor pe care acestea o execută între ele cu viteză“ [4], iar „frigul este repaosul acestora“ [5]. În esență cauza căldurii este deci, pentru el, mișcarea mecanică a micilor unități care compun lucrurile (aceste unități sînt mai mari decît atomii), iar gradul de căldură depinde de viteza cu care aceste corpuscule se mișcă [6].

Deși Apáczai susține legătura dintre materie și mișcare, considerînd mișcarea inseparabilă de materie, el nu o deduce totuși din materie. Mișcarea este analizată sub aspectul celor trei legi ale inerției, stabilite de

---

[1] Apáczai, *Enciclopedia maghiară*, p. 83.
[2] *Ibidem*, p. 83—84.
[3] *Ibidem*, p. 83.
[4] *Ibidem*, p. 126.
[5] *Ibidem*
[6] *Ibidem*.

Descartes, potrivit cărora materia este o masă întinsă, inertă, care poate fi mișcată numai din afară.

O mențiune deosebită merită importanța pe care o acordă Apáczai mișcării în determinarea obiectelor și fenomenelor din natură. Vorbind despre cauzele fenomenelor, el scrie: „Caracterul lăuntric, mișcarea și conexiunea... aceste trei sînt cauzele tuturor în domeniul lucrurilor materiale, încît ele sînt suficiente pentru explicarea acestora" [1]. De subliniat e faptul că Apáczai consideră aceste trei cauze ca *suficiente* pentru explicarea lucrurilor și fenomenelor. Deci nu este nevoie să apelăm în explicarea acestora la alte cauze, nemateriale.

★

Explicarea fenomenelor cu ajutorul acestor teze materialiste reiese mult mai clar în domeniul cosmografiei și cosmogoniei. În aceste domenii, Apáczai, urmîndu-l pe Descartes, aplică principiile mecanicii.

Universul lui Apáczai cuprinde mai multe sisteme solare. Admiterea existenței mai multor sisteme solare reiese din modul în care explică el apariția sistemului nostru solar și a stelelor fixe. Această teză este incompatibilă cu geocentrismul. Pe lîngă aceasta, ea conține o precizare valoroasă privind tabloul lumii materiale infinite.

Pentru a putea înțelege mai bine valoarea concepției lui Apáczai cu privire la sistemul solar, trebuie să amintim că ele au fost expuse abia la 50 de ani de la arderea pe rug a lui Giordano Bruno, la 30 de ani de la condamnarea lui Galilei, la cîțiva ani de la arderea în public a operelor lui Descartes și condamnarea autorului în Olanda.

Tocmai concepția astronomică materialistă a acestor gînditori înaintați a fost preluată de Apáczai și expusă în capitolul consacrat cosmografiei.

Astfel Apáczai scrie că în mijlocul sistemului nostru solar „se află soarele, care cu ajutorul rotirii sale cu o viteză fantastică în jurul axei sale învîrtește de fapt cerul nostru, (adică sistemul nostru solar), cu tot ce există în el" [2]. Apáczai explică rotația sistemului solar cu ajutorul legilor mecanicii și în special ale inerției. Acest lucru se oglindește și în afirmația că planetele se rotesc cu o viteză diferită în jurul soarelui, în raport cu distanța lor față de soare.

Planetele, continuă Apáczai, „în afară de faptul că se învîrtesc anual în jurul soarelui se rotesc și zilnic odată în jurul axei lor" [3]. Revoluția planetelor este, desigur, diferită de la planetă la planetă. Tabloul mișcării sistemului solar este completat prin descrierea rotației sateliților planetari.

Cele de mai sus se referă și la pămînt, care nu e pentru Apáczai, decît una din planete. Astfel, pămîntul execută două feluri de mișcări: revoluția anuală și rotația zilnică. „Cea zilnică e aceea cu care se rotește în jurul axei sale de la apus la răsărit" și care are ca rezultat ziua și noaptea [4]. Pe lîngă aceasta, Apáczai arată că înclinarea pămîntului e cauza anotimpurilor [5]. Explicația pe care o dă înclinării pămîntului este o explicație

[1] Apáczai, *Enciclopedia maghiară*, p. 83.
[2] *Ibidem*, p. 101.
[3] Apáczai, *Enciclopedia maghiară*, p. 102.
[4] *Ibidem*, p. 107.
[5] *Ibidem*, p. 108—109.

mecanică: pămîntul s-a înclinat în urma căderii diferitelor particule din univers dintr-o anumită direcție pe pămînt. Apáczai explică de asemenea eclipsele de soare și de lună, ca și fenomenul fluxului și al refluxului. Cauza acestora din urmă este, după cum arată el în „Enciclopedie", mișcarea lunii în jurul pămîntului.

În cosmogonie, Apáczai reia prima teorie modernă materialistă, cosmogonia lui Descartes. Ea se bazează pe explicația fenomenelor exclusiv în conformitate cu mecanica, exclusiv pe baza însușirilor și a mișcării materiei.

Dacă în cosmografie Apáczai a scos omul din centrul lumii așa cum era așezat de către concepțiile teologice, în cosmogonie universul a încetat de a mai fi creat pentru om, Apáczai dînd o explicație materialistă formării sistemelor solare. Astfel în concepția lui Apáczai universul se mișcă după legi proprii. În acest sens, și sistemul nostru solar, și „lumea noastră" se mișcă conform acestor legi ale materiei și a apărut potrivit acestor legi, potrivit mișcării materiei.

În cosmogonia carteziană însușită de Apáczai spațiul este plin de corpuri colțuroase, pentru că, potrivit concepției carteziene, numai acestea pot ocupa spațiul fără interval, iar vidul nu există. Aceste corpuri au fost într-o mișcare circulară. (Mecanica sa a arătat de ce mișcarea trebuie să fie circulară). În urma acestei mișcări, corpurile au început să se transforme și au apărut trei feluri de corpuri. În primul rînd, particulele care s-au ros din colțurile corpurilor colțuroase, apoi corpurile mici rotunde, care s-au format prin frecarea celor colțuroase, și în al treilea rînd s-au format corpurile mari din unirea celor mici. „Cele mai mari și mai voluminoase s-au format din gruparea multor [corpuri] mici" — spune Apáczai [1]. Corpurile mici nu se pot mișca — datorită ciocnirii — decît în cerc și formează vîrteje. Aceste vîrteje antrenează corpurile mari, rotindu-le pe orbită. Corpurile mici fiind mai dure sînt împinse la marginea vîrtejelor. Corpurile mici de tot, rezultate din roaderea corpurilor colțuroase, sînt mai multe decît încap în intervalul dintre corpurile mari, de aceea se îngrămădesc și în centrul vîrtejului. Aici ele încep să se învîrtească cu o viteză amețitoare și „devin lucruri care dau lumină de la sine" [2]. Ele formează, după părerea sa, stelele, fixe. În acest fel, explică el și apariția soarelui și a sistemului nostru solar.

Corpurile mai mari rotite de vîrtej se învîrtesc cu o viteză mai mare decît alte corpuri și ajung astfel din urmă pe cele cu o viteză mai mică, înglobîndu-le. Ele înglobează de asemenea și corpurile din apropierea lor. Astfel masa lor crește mereu. Aceste corpuri sînt la Apáczai planetele [3]. Planetele alcătuite dintr-o materie mai dură sînt împinse la margine, iar cele cu o materie de duritate mai mică, rămîn în apropierea soarelui. Ele se stabilesc, în general, unde găsesc corpuri cu o duritate asemănătoare și unde rotația vîrtejului corespunde cu viteza lor. Stabilite pe orbita lor, ele nu au lumină proprie, ci reflectă numai lumina soarelui [4].

---

[1] Apáczai, *Enciclopedia maghiară*, p. 87.
[2] *Ibidem*, p. 88.
[3] *Ibidem* p. 101—102
[4] *Ibidem*. p. 88—102.

Iată în esență cosmogonia carteziană însușită de Apáczai. Apariția sistemului nostru solar, a sistemelor solare în general, după cum se vede, nu mai lasă nici un loc creației divine. Întregul sistem solar, întreaga lume a apărut, potrivit acestei concepții, pe o cale cu totul naturală, fără intervenția externă a unei forțe divine, exclusiv pe baza acțiunii *legilor materiei.*

Din cele expuse, reiese că astronomia conține partea cea mai înaintată din fizica lui Apáczai și din întreg ansamblul capitolelor consacrate științelor naturii. În acest domeniu, el nu mai recurge la nici un fel de interpretare teologică, ci explică lumea materială prin cauze materiale.

★

Deși în „Enciclopedie" partea consacrată fizicii nu cuprinde în capitole aparte decît mecanica și mecanica corpurilor cerești, Apáczai se ocupă și de alte probleme de fizică, pe care le tratează însă în alte capitole.

Dintre acestea merită să fie amintită problema opticii. Astfel, în cosmogonie, Apáczai arată că lumina provine din mișcarea corpurilor extrem de mici din univers, „a globulelor" cerești împinse de mișcarea rapidă a corpurilor ce formează centrul vîrtejelor — soarele. Vizibilitatea și culoarea obiectelor provine din calitatea lor de a modifica mișcarea acestor „globule". Apáczai spune:... culoarea... este o asemenea organizare a particulelor imperceptibile a unui corp care poate să schimbe mersul și rotația globulelor cerești" [1] Pornind de la această concepție, Apáczai descrie reflectarea și refracția luminii etc. Pornind de la aceleași considerente, el arată în spirit materialist că la baza senzației vizuale stă procesul fizic al mișcării și rotației „globulelor". În ce privește culorile, el le explică în felul următor: dacă rotația globulelor are aceeași viteză, se obține culoarea albă, dacă însă viteza rotației e diferită, apar și culori diferite [2]. Cît despre specificarea lui Apáczai că particulele corpului sînt „imperceptibile", aceasta nu înseamnă pentru el că acestea sînt incognoscibile. Apáczai subliniază doar că ele nu pot fi observate direct prin cele cinci simțuri, cunoașterea lor necesitînd mijloace speciale.

Cu cele spuse despre optică, putem considera încheiată expunerea concepțiilor lui Apáczai din „Enciclopedie" cu privire la fizică.

În concluzie, se poate spune că principiile carteziene ale fizicii lui Apáczai, oglindind nivelul științific al vremii, deși sînt tributare creaționismului prin admiterea existenței lui dumnezeu ca prim impuls al mișcării, constituie în general o explicație materialist-mecanicistă a lumii. Laturile materialiste valoroase ale acestei concepții se reduc în esență la următoarele teze: infinitatea materiei și materialitatea lumii, explicarea materialistă a formării universului, admiterea unor principii materialiste în cunoașterea lumii.

Capitolele din „Enciclopedie" consacrate fizicii cuprind, pe lîngă problemele amintite pînă acum, și chestiuni de astrologie. Astrologia este

[1] Apáczai, *Enciclopedia, maghiară*, p. 128.
[2] *Ibidem*, p. 129.

singura parte din fizica lui Apáczai în care sînt expuse concepții antiștiințifice, feudale. Includerea astrologiei în „Enciclopedie" reprezintă o concesie făcută ideologiei feudale a vremii.

★

Dacă partea consacrată fizicii (exceptînd astrologia) este valoroasă și științifică, celelalte capitole privind restul științelor naturii păstrează încă multe vederi medievale, antiștiințifice. Dar și în acestea există unele considerații cu caracter științific, materialist. Așa sînt unele pasaje privind probleme de biologie, fiziologie etc.

În această ordine de idei prima problemă care merită să fie abordată este problema vieții. Astfel, deși Apáczai acceptă termenul medieval, neștiințific, de „forță vitală", el îi dă un conținut nou, care este în contradicție cu termenul folosit. Prin „forță vitală" Apáczai înțelege căldura sau mai exact procesul arderii interne. Lipsa, oprirea „căldurii naturale" — după cum spune el — înseamnă moartea, iar schimbările survenite în procesul arderii influențează asupra vieții [1]. În locul unei forțe mistice, supranaturale, Apáczai urmărește deci procese fizice bine determinate. Pentru Apáczai „funcțiile vitale" nu sînt decît procesele care asigură existența individului și a speciei (asimilarea hranei în procesul de ardere amintit și procesul de reproducere). În urma asimilării hranei, „căldura naturală" pe care corpul o pierde permanent se reînoiește mereu. Astfel se asigură continuitatea vieții [2].

Tot în legătură cu problema vieții trebuie subliniat că Apáczai e adept al teoriei generației spontanee, pe care o explică prin acțiunea căldurii asupra pămîntului. Căldura ar pune în mișcare masa de pămînt respectivă, iar din aceasta, în urma mișcării ar apare corpuri vii. Dată fiind varietatea formelor mișcării, ar putea apare și forme variate de viețuitoare [3]. Formarea lor, continuă Apáczai, ar avea loc totdeauna dintr-o globulă inițială [4]. Deși neștiințifică, această concepție nu explică apariția vieții pe cale supranaturală, ci ca un proces pur mecanic.

Cu ajutorul mecanicii explică Apáczai și mișcarea animalelor, susținînd că ele se mișcă întocmai ca și „lucrurile confecționate artificial care se mișcă automat" [5]. Deci și în această privință Apáczai se situează pe poziția carteziană a animalului-mașină.

Tot în mod materialist mecanicist tratează și apariția senzațiilor, cînd scrie: „Nici o singură acțiune senzorială sau motrică nu există în ființele vii care nu ar avea originea în varietatea nemărginită a mișcării percepute și care nu ar fi explicabilă prin aceasta" [6]. Mișcarea, deci, acționează și asupra organelor de simț. Acestea o transmit nervilor, care o duc în creier. Aici „sufletul viu" transportă senzația în sistemul nervos central. Prin „sufletul viu" Apáczai înțelege o parte „mai fină a sîngelui" [7].

---

[1] Apáczai, *Enciclopedia maghiară*, p. 141.
[2] *Ibidem*, p. 141.
[3] *Ibidem*, p. 143.
[4] *Ibidem*, p. 143.
[5] *Ibidem*, p. 142.
[6] *Ibidem* p. 160.
143.

În legătură cu senzațiile, el explică durerea ca o mișcare a nervilor inadecvată cu caracterul lor. Atenția este concepută de el ca mișcare mai intensă a „sufletului viu", iar memoria ca redescoperirea urmelor lăsate în creier de senzațiile anterioare [1].

Vorbind despre diferența dintre om și celelalte animale, Apáczai definește omul ca fiind „animalul înțelept... care are minte" [2]. Prin aceasta, Apáczai dă o lovitură teologiei, care afirmă că între om și animal există o barieră de netrecut.

Apáczai se ocupă de gîndirea omenească în partea consacrată filozofiei, dar o amintește și la științele naturale „în măsura în care ea (gîndirea) este legată de corp, lucrînd cu acesta și prin acesta" [3].

Apáczai localizează gîndirea omenească în creier, precizînd totodată, că în timp ce acțiunile animale sînt automate, cele omenești sînt guvernate de rațiune.

„Enciclopedia" cuprinde și alte vederi cu conținut materialist, — în bogatul material consacrat științelor naturii (biologie, zoologie, medicină, alchimie etc.). Ele se pierd însă în noianul vederilor neștiințifice. Analiza lor ne-ar răpi prea mult spațiu și nu ar contribui la o caracterizare mai exactă a concepției sale filozofice.

Se poate spune că la Apáczai, pe lîngă concepțiile vechi ale feudalismului, apar și primele idei moderne din științele naturii.

Aspectul materialist al fizicii carteziene a lui Apáczai nu poate fi însă separat de concepția sa filozofică generală, de metafizica sa. Ca și la Descartes, al cărui adept este, metafizica lui Apáczai are consecințe și pentru fizica sa. Din concepția sa metafizică decurge admiterea existenței lui dumnezeu ca prim impuls al mișcării și creator atît al substanței materiale, cît și al celei spirituale. Caracterul dualist al concepției sale carteziene admite însă și existența obiectivă a materiei. În condițiile feudalismului, cînd biserica își menținea încă poziția dominantă în ideologie, o poziție deschis materialistă cu greu putea să răzbată. În aceste împrejurări, dualismul, deși este o formă a idealismului, a jucat totuși un rol progresiv, căci dînd impresia că se menține pe vechile poziții ideologice, a introdus elementul materialist în gîndire, a dat posibilitate științei și filozofiei să se dezvolte, ceea ce a creat condiții favorabile dezvoltării ulterioare a unor concepții materialiste mai consecvente. Introducînd explicația materialistă în domeniul fizicii și cosmogoniei, concepția carteziană a constituit o lovitură puternică pentru teologie, pentru biserică și prin aceasta pentru instituțiile politice ale vremii [4].

Mișcarea infinită a materiei duce la concluzia veșniciei materiei și mișcării și deci în ultimă analiză la negarea creației, concluzie ce va fi trasă în secolul al XVIII-lea de gînditorii iluminiști materialiști. Metafizica a avut din primul moment al apariției sale ca antagonist materialismul — spun Marx și Engels [5]. Referindu-se la această problemă, Lenin exprimă această contradicție prin cuvintele „Descartes versus Gassendi" [6].

---

[1] Apáczai, *Enciclopedia maghiară*, p. 161.
[2] *Ibidem*, p. 161.
[3] *Ibidem*, p. 161.
[4] Marx-Engels, *Die heilige Familie*. Dietz Verlag, 1953, p. 253.
[5] Ibidem.
[6] Lenin, *Filozofiai Füzetek*, p. 342.

Acest antagonism se manifestă nu numai între metafizica lui Descartes și materialismul lui Gassendi, ci și în interiorul concepției carteziene, între metafizica și materialismul său ; el poartă în sine germenele înlăturarii viitoare a teologiei — sarcină ce va fi realizată de asemenea de gînditorii iluminiști materialiști.

Importanța filozofică a „Enciclopediei" nu se rezumă însă la capitolele privitoare la științele naturii. Am amintit că introducerea la „Enciclopedie" cuprinde și dezvoltarea vederilor gnoseologice ale lui Apáczai.

În gnoseologie, situîndu-se pe poziții carteziene, Apáczai pornește de la idei materialiste : „deoarece lumina naturii ne învață că din nimic nu iese nimic, ori unde găsim o calitate trebuie să existe și un anumit lucru, și cu cît mai multe calități descoperim în acest lucru, cu atît mai clar cunoaștem lucrul acela" [1]. Sursa obiectivă a senzațiilor noastre este subliniată de Apáczai în citatul : „nu este în puterea noastră de a simți cu preferință una sau alta, ci de a simți numai ceea ce este provocat și determinat de lucrul care atinge sensibilitatea noastră" [2].

Pe baza ideilor gnoseologice materialiste, Apáczai încheie astfel capitolul prim al Enciclopediei : „Din acest motiv putem să conchidem că în general există un lucru lung, lat și uriaș extins, în care există toate acele calități pe care le concepem drept compatibile cu lucrul extins" [3], adică el recunoaște existența obiectivă a materiei care „diferă de spiritul nostru" [4].

Gnoseologia lui Apáczai cuprinde însă și o latură idealistă. Astfel e ideea carteziană a garantării de către dumnezeu a corespondenții dintre obiect și reflectarea acestuia. În această privință Apáczai spune : „...ar contraveni naturii lui dumnezeu dacă el ar înșela pe cineva" [5]. Admiterea existenței lui dumnezeu ca garanție a autenticității cunoașterii îl face pe Apáczai să accepte și așa-zisele idei înăscute (ideea de dumnezeu etc.).

Gnoseologia lui Apáczai, carteziană în esența sa, prezintă deopotrivă laturi pozitive și negative. Faptul că atît punctul de plecare al argumentării cît și concluzia finală sînt materialiste, conținînd afirmarea existenței obiective a materiei și a rolului ei determinant în cunoașterea senzorială, arată că latura cea mai importantă a concepției gnoseologice a cartezianului Apáczai nu este latură idealista, ci latura materialistă.

★

Valoarea deosebită a operei lui Apáczai constă în capacitatea de a folosi, asimila și dezvolta acele elemente progresiste din ideologia burgheziei europene în ascensiune, care corespundeau necesităților obiective ale dezvoltării Transilvaniei în secolul al XVII-lea. În acest sens se poate spune că gîndirea lui Apáczai a însemnat o victorie a rațiunii asupra credinței oarbe, a raționalismului asupra obscurantismului medieval. Vestind zorile luptei antifeudale pe tărîm ideologic, opera lui Apáczai a

---

[1] Apáczai, *Enciclopedia maghiară*, p. 2.
[2] *Ibidem* p. 4.
[3] *Ibidem*, p. 5.
[4] *Ibidem*, p. 4.
[5] *Ibidem*. p. 5.

însemnat o adevărată piatră de hotar între ideologia reacționară feudală, care se perimase și între ideologia progresistă a burgheziei în ascensiune.

Născută din necesitățile epocii, din nevoile de dezvoltare ale Transilvaniei, opera lui Apáczai a avut un răsunet puternic în păturile progresiste ale vremii. Astfel, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, s-a dezvoltat în Transilvania și Ungaria un întreg curent cartezian. Reprezentanții acestui curent au dezvoltat ideile carteziene pe linia trasată de Apáczai, fără ca vreunul din ei să atingă însă claritatea, consecvența și amploarea gîndirii lui.

Ideile progresiste ale lui Apáczai au rodit în deosebi în domeniul științelor naturii. Pe urmele lui Apáczai a pornit de pildă, renumitul medic Francisc Paris-Pápai, care a scris prima carte medicală științifică maghiară.

Înviorarea științelor naturii în perioada luptei de eliberare conduse de Rákóczi s-a desfășurat pe drumul deschis de „Enciclopedia maghiară" a lui Apáczai.

Opera lui Apáczai, mai ales fizica sa, a pregătit terenul pe plan teoretic pentru dezvoltarea tehnicii care a înregistrat realizări însemnate în această epocă. E deajuns să amintim inovațiile și invențiile însemnate aduse de Hell în secolul al XVIII-lea, în minele din Ungaria.

În acest sens se poate spune că elementele materialiste ale gîndirii lui Apáczai își au continuitatea lor în dezvoltarea științelor naturii, din Transilvani și Ungaria.

Stăpînirea Transilvaniei de către Habsburgi a dus la intensificarea reacțiunii pe toate tărîmurile. Drept urmare, dominația reacțiunii se resimte și în domeniul filozofiei, unde teologia devine din nou dominantă. De abia spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în perioada crizei orînduirii feudale, moștenirea filozofică progresistă este dezvoltată mai departe. Printre cei care au făcut legătura dintre carteziени și iluminiști a fost și gînditorul Ștefan Tőke de Vásárhely.

Dacă forțele progresiste au știut să aprecieze totdeauna ideile înaintate ale moștenirii filozofice a lui Apáczai ideologii regimului burghezo-moșieresc din secolele XIX și XX s-au cramponat de latura idealistă a gîndirii sale, trecînd sub tăcere elementele materialiste din gîndirea sa. Ei au falsificat concepția generală a lui Apáczai, proslăvind limitele istorice ale gîndirii sale și ignorînd elementul nou, progresist, din opera sa. Vederile dezvoltate de Apáczai, în partea din „Enciclopedie" consacrată științelor naturii erau depreciate sub lozinca lipsei de originalitate. Atunci cînd se ocupau de opera lui Apáczai, cercetătorii burghezi reacționari încercau să se folosească de lucrările sale pentru propagarea naționalismului, susținînd teza burgheză, șovină a așa zisei „superiorități culturale maghiare". Cei mai mulți comentatori ai operei lui Apáczai s-au străduit s-o reducă la pedagogie.

Puțini au fost aceia care au luptat pentru a o pune în adevărata ei lumină. Numai cercetătorii progresiști și luptătorii democrați ca marele poet revoluționar Ady Endre, s-au ridicat în apărarea moștenirii progresiste a lui Apáczai.

După eliberarea țării noastre și după făurirea regimului democrat-popular s-au creat posibilități pentru cunoașterea justă a operei și figurii lui Apáczai. Numai astăzi moștenitorii de drept ai tradițiilor culturale progresiste se bucură de valorile create de înaintași lor.

La cea de a 300-a aniversare a apariției „Enciclopediei Maghiare", intelectualitatea legată de popor și masele largi cinstesc memoria gînditorului maghiar Apáczai, prin valorificarea ideilor sale progresiste.

300 ЛЕТ СО ДЛЯ ПОЯВЛЕНИЯ « ВЕНГЕРСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ» АПАЦАЙ ЧЕЗЕ ЯНОША

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор излагает содержание работы картезианца Яноша Чезе Апацая из Трансильвании. Апацай открыл новые пути, как в отношении распространения рационалистических идей, так и в отношении создания научной терминологии венгерского языка.

Автор отмечает общественно-политические идеи Апацая: критику крупной знати, социальные реформы в рамках просвещенного абсолютизма, облегчение положения крепостных и т. д.

Апацай рассматривает вопросы геометрии в связи с практикой межевания земли: в физике и астрономии он в сущности является последователем Коперника и Декарта.

В заключение автор указывает на значение Энциклопедии Апацая для развития философских идей и картезианского направления в Трансильвании.

300 ANS DEPUIS L'APPARITION DE »L'ENCYCLOPÉDIE MAGYARE» D'APÁCZAI CSERE JÁNOS

(RÉSUMÉ)

L'Auteur présente l'oeuvre du cartésien transylvain János Csere Apáczai. Apáczai est un pionnier tant en ce qui concerne la propagation des idées rationalistes, que la formation d'une terminologie scientifique magyare.

L'article expose les idées sociales et politiques d'Apáczai : critique de la haute-noblesse, réformes sociales dans le cadre d'un absolutisme eclairé, aduoucissement de la situation des serfs, etc.

Apáczai traite des problèmes de la géométrie en rapport avec la pratique de l'arpentage ; en physique et astronomie il suit, en essence, Copernic et Descartes.

En conclusion, l'Auteur expose l'influence de *l'Encyclopédie* d'Apáczai sur le développement des idées philosophiques et du courant cartésien en Transylvanie.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 3, 1955

DESPRE „MICUL MANUAL DE LOGICĂ GENERALĂ" AL LUI DIMITRIE CANTEMIR

DE

I. VERDEȘ

Dimitrie Cantemir este cel mai de seamă om politic, om de știință și gînditor de la începutul secolului al XVIII-lea în țara noastră.

Opera lui Cantemir are un caracter enciclopedic, multilateral, marele cărturar preocupîndu-se de istorie, filozofie, teologie, morală, geografie, etnografie, etc. Prin îmbrățișarea multilaterală, enciclopedică a problemelor, prin mijloacele științifice variate și uneori înaintate pentru vremea sa, prin patriotismul său, prin erudiția sa uriașă, Cantemir poate fi considerat ca un savant de însemnătate mondială.

Lucrările de tinerețe ale lui Cantemir au cu precădere ca obiect probleme de filozofie. Una din primele sale lucrări este „Divanul lumii sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul", o încercare de pe pozițiile moralei creștine. Din aceeași perioadă avem și un „Mic manual de logică generală" *(Compendiolum universae logices institutionis)*, apoi o mică lucrare encomiastică privind ideile filozofice ale lui Van Helmont, „Ioan Baptist Van Helmont, doctrina fizicei universale, potrivită cu credința creștină și filozofia necesară" *(Ioannis Baptistae Van Helmont physices universalis doctrina et christianae fidei congrua, et necessaria philosophia)*. Din aceeași perioadă datează o lucrare de proporții mai mari intitulată convențional „Metafizica", dar al cărei titlu ar fi următorul : „Imaginea de nedescris a științei sacrosancte" *(Sacro sanctae scientiae indepingibilis imago)*, în care Cantemir plătește de asemenea tribut concepției teologice a vremii, dar în care susține și unele idei cu caracter materialist, laic. Dacă în aceste lucrări de tinerețe elementele care predomină sînt cele religioase, totuși ele dovedesc temeinicia cunoștințelor filozofice ale autorului, Manualul de logică și „Metafizica" dovedind în plus și capacitatea de aprofundare și mînuire cu ușurință a problemelor teoretice cele mai grele.

„Istoria ieroglifică", o lucrare cu caracter literar în principal, face trecerea la lucrările de maturitate. Această lucrare prezintă un interes mare pentru că prin ea se poate urmări cum Cantemir trece de la probleme generale, abstracte, tratate adesea scolastic și rezolvate de pe poziția teologică, idealistă, a filozofiei medievale, la o gîndire care este legată de realitatea socială, de practica vieții, de problemele social-politice care priveau

poporul său. Astfel aci apare marea lui dragoste față de popor, care-l face să condamne și să demaște boierimea jefuitoare și intrigantă, împilatoare a poporului și vînzătoare a intereselor patriei. În această scriere el mai face o serie de considerații filozofice în care apar idei înaintate cu caracter iluminist, materialist în legătură cu problemele cunoașterii, problema cauzalității, a mișcării în natură, etc.

„Cercetarea fizică a monarhiilor" *(Physica monarchiarum examinatio)* este o lucrare în care Cantemir își expune concepția sa asupra societății și dezvoltării ei. Astfel, el consideră că societatea se conduce după legi fizice interne ca și natura, că societatea este în continuă mișcare și dezvoltare și că în această continuă dezvoltare imperiile și regatele se înlocuiesc unele pe altele, ele însele fiind produsul legilor fizice de dezvoltare a societății.

Cantemir mai are unele lucrări cu caracter filozofic, cele pomenite mai sus sînt însă cele mai importante. Opera istorică a lui Cantemir conține lucrări de mare însemnătate pentru noi și — la vremea lor — și pentru știința istorică mondială. În ea se vede erudiția uriașă a lui Cantemir, preocuparea de a folosi metode cît mai științifice și tendința de a îmbrățișa cît mai multe aspecte : social, politic, economic, cultural.

Opera lui Cantemir este impresionantă nu numai prin varietatea preocupărilor, ci și prin numărul și dimensiunile unor lucrări. El mai proiectase însă și alte lucrări, pe care n-a ajuns să le ducă la bun sfîrșit din cauza împrejurărilor. Citățm în acest sens dorința de a scrie un tratat de logică în limba romînă.

★

„Micul manual de logică generală" scris în latinește *(Compendiolum universae logices institutionis)* a rămas pînă astăzi netradus. Specialiștii burghezi n-au zăbovit cu interes asupra lui, considerîndu-l fără importanță. În acest manual, Cantemir încearcă să concentreze cunoștințele de logică pe care le căpătase în timpul instrucției sale în perioada în care avea ca profesor pe Ieremia Cacavella. Se cunosc două manuscrise în latinește ale acestei lucrări, aflate de Grigore Tocilescu cu ocazia misiunii sale științifice în Rusia [1]. Astfel, în Arhivele principale ale Ministerului de Externe din Moscova a fost găsit manuscrisul, format în 16°, cu 88 de pagini, scris de mîna autorului și intitulat *Compendiolum universae logices institutionis* (Mic manual de logică generală), iar în Biblioteca Academiei teologice din Lavra Sf. Sergiu, de lîngă Moscova, a fost găsit manuscrisul intitulat *Institutio Logices, id est de philosophiae instrumentali arte habitus* (Rînduiala logicii sau despre arta instrumentală a filozofiei), format în 4°, 293 pagini, scris de asemenea în întregime de Cantemir. Paginile 1—74 cuprind textul unui tratat de logică identic cu cel găsit în arhivele Ministerului de Externe din Moscova, iar de la pagina 74 pînă la sfîrșit conține un tratat de logică al lui Ieremia Cacavella, copiat de Cantemir și alăturat logicei sale. Această parte este intitulată *Institutio logices ad mentem neotericorum philosophorum, auctore Ieremia Cacavella* (Rînduiala logicii după concepția filozofilor independenți, de Ieremia

[1] Datele sînt luate după rapoartele lui Gr. Tocilescu publicate în *Analele Societății Academice Romîne*, XI, sec. I, 1878.

Cacavella). Pe motivul că textul 1—74 este identic cu celălalt manuscris al logicii lui Cantemir deși nu poartă același titlu și pe motivul că restul lucrării nu aparține lui Cantemir, ci lui Cacavella, Tocilescu a făcut greșeala de a nu fi copiat acest manuscris.

Datorită acestei greșeli noi nu putem ști astăzi ce legătură este între logica lui Cantemir și logica, mai voluminoasă, a profesorului său Cacavella. Cunoașterea tratatului de logică al lui Cacavella ne-ar fi dat posibilitatea să vedem cum ar fi arătat un tratat de logică scris de pe pozițiile așa zișilor filozofi independenți, odată ce aceștia nu erau legați, după cum se exprimă Gibert, abate de Nogent [1], de dogmele creștine. Cu această ocazie am fi putut ști de asemenea dacă lucrarea lui Cantemir ar fi fost un simplu rezumat al logicii profesorului său, dacă logica acestuia era ceva nou sau asemănătoare cu alte manuale de logică din acel timp, dacă logica lui Cantemir însuși este sau nu în genul unor manuale obișnuite, etc. Nu știm de asemenea dacă lucrarea aceasta sau alta ar fi urmat să apară în limba romînă, după cum promite el în „Istoria Ieroglifică": „..rămîne, ca toată Învățătura loghicăi pre limba noastră, în curînd să videm" [2].

Ceea ce putem spune în primul rînd despre manualul de logică al lui Cantemir este că el are un caracter rezumativ, că nu este un tratat larg al principiilor logice.

Studierea materialului din logica lui Cantemir duce la concluzia că autorul ar fi urmat în bună parte tratatele scolastice obișnuite. De altfel în acel timp era obișnuit ca orice profesor, dacă nu se mulțumea să copieze un tratat de logică cu mai multă sau mai puțină circulație, putea să-și alcătuiască el însuși un tratat sau manual de logică, în care respecta bine-înțeles regulile obișnuite și în care partea personală de contribuție putea să conste în general în caracterul mai mult sau mai puțin sistematic al lucrării. Asemenea manuale de logică, scrise în cele mai multe cazuri în grecește, au circulat mult la noi și nu este exclus ca tînărul învățat să fi cunoscut unele din cele care trebuie să fi fost în mare circulație la Constantinopol.

O piedică mare pentru cunoașterea mai adîncă a izvoarelor sau a modelelor pentru logica lui Cantemir o constituie faptul că manualele care au circulat la Constantinopol, și unele și pe la noi, — atunci și mai tîrziu, — nu au fost pînă astăzi traduse și studiate. În lipsa unor cercetări în această direcție, Richard Wahle, într-un raport s-a mulțumit să considere că scrierea lui Cantemir ar urma în bună parte niște tratate de logică apusene, unele dintre ele avînd circulație și la Constantinopol și, după cercetările pe care le-am făcut pînă în prezent, în număr mult mai redus și la noi, chiar în timpul lui Cantemir. După Richard Wahle, modelele pe care le-ar fi urmat Cantemir ar fi următoarele: *Summulae logicales,* de Petrus Hispanus; *Opera minor,* de Zabarelli; *Dialectica sive Logica minor,* de Ulloa; De *dialectica libri quator* (1520), de Melanchton; *Logica Hamburgensis* (1635), de Joachim Jungius, toți reprezentanți ai logicii scolastice. Asemănarea cu tratatele acestor autori ar consta în ce privește împărțirea logicii, terminologia și definițiile. Așa de exemplu, ca și Ulloa, Can-

[1] Guibertus Abbas Novigenti, lib. 1 *Contra Judaeos,* cap. I, vezi Du Cange, Glossarium medii aevi...

[2] D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*... Introducere, în „Operele principelui Demetriu Cantemiriu", tom VI, Bucuresci, tipografia Academiei Romîne, op. 6.

temir împarte logica în două, și anume : logica naturală — *quae a nostra dependit natura* (care depinde de natura noastră) — și logica artificială — *quam magis ab Aristoteles traditam habemus* (pe care o avem transmisă mai mult de la Aristotel). Prin „logica naturală" Cantemir înțelege gîndirea spontană și naturală ale cărei idei se înlănțuiesc logic, fără ca cel care gîndește să fie conștient de regulile logice pe care le urmează gîndirea lui. Prin „logica artificială" Cantemir înțelege o expunere sistematică a regulilor gîndirii corecte, stabilite în primul rînd de Aristotel.

Tot ca Ulloa, Cantemir distinge trei forme elementare ale modului cum operează intelectul omenesc, pe care le numește *operationes intellectus* (operațiile intelectului). Prima formă sau operație este *apprehensio* (cuprinderea), operație pe care o numește „simplă, ca una care concepe simplu și abstract, fie lucrurile materiale, fie pe cele nemateriale sau pe cele care se abstrag din lucrurile compuse, de ex. dumnezeu, om". *(Prima est simplex, ut pote quae simpliciter, et abstracte, vel materialia, vel immateriallia, vel quae a compositis abstrahuntur concipit, vg : Deum, hominem).* Cu ajutorul acesteia alcătuim noțiunile, sprijiniți pe intuiție. A doua operație este compunerea și diviziunea *(compositio et divisio)*, cu ajutorul căreia alcătuim judecăți, de exemplu : „dumnezeu este infinit, omul este un animal rațional". A treia este vorbirea intelectivă *(oratio intellectiva)* sau facultatea prin care efectuăm raționamentele. În fond cele trei operații ale intelectului constituie de fapt în logica lui Cantemir cele trei părți ale logicii deductive : noțiunea sau termenul, judecata sau propoziția, și silogismul sau raționamentul. În această privință Cantemir nu se abate de la logica tradițională, formulată de Aristotel și schematizată de scolastici.

În prima parte a logicii întîlnim și deosebirea termenilor categorematici și sincategorematici [1], unde se arată și rolul pe care îl joacă în gîndire. Aceasta arată că Dimitrie Cantemir urmează de fapt și pe autori ca Boetius și Priscianus, la care se găsește pentru prima oară o asemenea deosebire.

Nu știm de asemenea dacă tratatul pomenit al lui Petrus Hispanus, care a circulat pe tot timpul evului mediu, a fost cumva direct sau indirect folosit de Cantemir, sau dacă el a folosit acel *Sinopsis,* atribuit gînditorului bizantin Mihail Psellos [2]. Controversa iscată în secolul trecut dacă tratatul lui Petrus Hispanus ar fi o simplă prelucrare a operei lui Psellos, sau invers nu ne interesează aici. S-ar putea totuși ca Dimitrie Cantemir să se fi servit mai curînd de acest autor oriental și ortodox decît de occidentalul și catolicul Petrus Hispanus. Ceea ce ne face să afirmăm aceasta, este faptul că la figurile silogismului, a patra nu e pomenită decît la sfîrșitul logicii, ca un fel de adaos neîncadrat în text. La Petrus Hispanus, ca și la cei mai mulți scolastici, a patra figură silogistică, deși o formă indi-

[1] Dăm definiția după Cantemir: Termenul categorematic este un cuvînt articulat după uz, care arată prin sine esențele lucrurilor. De exemplu: dumnezeu, om *(termenus categorimaticus est vox articulata ex instituto per se rerum essentias significans, vg: deus, homo).* Termenul sincategorematic este însă un cuvînt legat de termenul categorematic. De ex.: tot, nici unul, cineva, nimeni *(syncategorimaticus autem terminus est vox conjuncta cum categorimatico termino, vg: omnis, aliquis, non aliquis).*

[2] Mihail Psellos, (1018—1078), gînditor și om de stat bizantin, profesor de filozofie a Academia din Constantinopol.

rectă a primei, se întîlnește alături de celelalte trei. În acest caz Cantemir, dacă nu e vorba de o scăpare, îl urmează probabil pe Aristotel, care n-a formulat decît primele trei figuri silogistice, a patra fiind adăugată mai tîrziu de către Galen [1] în secolul al III-lea. La Melanchton și Jungius, se găsește același lucru. Faptul însă că figurile teofrastice la figura 1 silogistică nu sînt menționate, nu arată, cum credea Richard Wahle, că Dimitrie Cantemir nu s-a folosit și de lucrări mai vechi. Înșirarea judecăților după schema memorială apare și în tratatul lui Psellos. Lipsa unor considerații de gramatică în legătură cu logica, este de asemenea un caz de abatere de la modul de tratare pur scolastic. Totuși Cantemir înșiră numirile de moduri, *silogistice (voces memoriales)* care se întîlnesc pentru prima dată la Petrus Hispanus (*Barbara, Celarent,* etc.) ceea ce nu înseamnă însă că autorul romîn urmează întru totul pe scolastici.

Astfel, tratarea silogismului se deosebește la Cantemir de tratarea obișnuită din manualele scolastice. Ca și Ulloa, el împarte silogismul în trei: 1) silogismul general (numit de Ulloa *affirmativus* și *negativus*), 2) silogismul demonstrativ, care cuprinde premise certe, evidente și necesare, și 3) silogismul probabil, care are numai o asemănare cu adevărul și evidența. O asemenea împărțire se desprinde însă destul de clar și la Aristotel și comentatorii lui. Silogismul general este exprimat în prima figură, cea mai stringentă formă de raționament. Silogismul demonstrativ reprezintă raționamentul bazat pe fapte bine stabilite. Iar cel probabil nu este altceva decît forma ipotetică a raționamentului.

Sofismele sînt tratate de Cantemir foarte sumar. Și aici constatăm că el n-a ținut să urmeze întru totul manualele scolastice, în care abundă asemenea teme.

Și în alte privințe Cantemir diferă oarecum de scolastici. Așa, *intentio secunda* e numită de el *intentio separata* sau *pura* (intenția separată sau pură) [2]. Tot așa cu privire la accident [3]: pe cînd scolasticii distingeau accident „separabil" și „inseparabil", Cantemir vorbește de accident „divizibil" și „indivizibil" [4].

---

[1] Galen (130—210), medic și filozof roman.

[2] Termenul intenție (*intentio*) nu avea în latina evului mediu și mai ales în logica scolastică, sensul pe care îl are astăzi, de intenție. *Intentio* este un termen important în logica scolastică, termen legat de ideea de efort mental și în acest sens înseamnă îndreptarea conștiinței spre obiect. De aci rezultă că el înseamnă și reprezentarea obiectului în conștiință. Cantemir deosebea două genuri ale intenției: intenția primară și intenția separată. Intenția primară, denumită și « prin ea însăși », prin care separăm lucrurile unite din natură, de exemplu sufletul de corp, culoarea unui obiect de obiectul însuși, etc. Intenția separată sau pură este după el o ficțiune a minții omenești, deoarece prin ea ne închipuim lucruri care nu există în natură. Cantemir o deosebește pe aceasta de fantezie, care conține elemente ce au trecut odată prin conștiința noastră și sub simțurile noastre. Distincția constă deci în faptul că fantezia conține elemente memoriale.

[3] Accidentul este tratat de Cantemir în cadrul noțiunii de diferență. El este numit și diferență accidentală sau neesențială. Accidentul însă este de două feluri: diferența generică sau accidentul divizibil, care se afirmă ca predicat cu privire la « cum este ceva ». Cealaltă este însă diferența accidentală propriu zisă, care este accidentul indivizibil și care se afirmă ca predicat cu privire la « ce anume este » (după Cantemir). Accidentul mai este numit « ceea ce poate să existe și să nu existe ».

[4] Cantemir spune: « accidentul indivizibil face ca individul să se deosebească și de sine însuși și de altul. Ex.: bogatul rîde, săracul plînge. Accidentul indivizibil îl face însă pe un individ să se deosebească de altul, dar, nu de sine însuși. Ex. orbul se deosebește de șchiop, dar nu de sine însuși ».

Mai important pentru caracterul întrucîtva mai mult aristotelic decît scolastic al logicii lui Cantemir, este faptul că o bună parte a cuprinsului ei este o îmbinare a problemelor de logică și de ontologie, în sensul aristotelic al cuvîntului. Cum am pomenit mai sus, problemele de gramatică, atît de accentuate în manualele scolastice, nu sînt tratate de Cantemir. De asemenea legătura dintre gîndire și vorbire, între logică și gramatică este aproape cu desăvîrșire neglijată.

Dacă logica lui Cantemir nu urmează întru totul caracterul scolastic al lucrărilor de acest gen, în schimb ea stăruie asupra celor 10 categorii ale lui Aristotel, în deosebi asupra substanței, precum și asupra celor cinci numiri *(quinque voces)* ale lui Porfiriu.

Din cele arătate putem conchide că logica lui Dimitrie Cantemir cuprinde deopotrivă elemente aristotelice și scolastice. Expunerea este clară și concisă, cu toate că nu lipsesc unele repetiri. Lipsurile semnalate provin probabil din caracterul ei rezumativ.

Valoarea logicii lui Cantemir constă în primul rînd în faptul că este întîia scriere a unui romîn care se ocupă, deși nu în limba poporului, cu tratarea sistematică a regulilor de gîndire corectă. Nerealizarea intenției sale de a scrie o logică în limba romînă a constituit o mare pagubă, deoarece în felul acesta nu s-a putut ajunge ca bazele unei științe a logicii să constituie un început pentru dezvoltarea învățămîntului romînesc în Moldova și Țara Romînească. Perioada fanariotă din istoria țării noastre, adică secolul al XVIII-lea a însemnat dezvoltarea învățămîntului în limba greacă. Ca urmare abundă în acest timp tratate de logică grecești, neaccesibile celor mai mulți. Se întîlnesc acum tratate vestite ca acela al lui Psellos, Blemidis, Sugduris. În schimb în Ardeal, către sfîrșitul secolului XVIII, apar unele încercări de logică scrise în limba romînă, care arată preocuparea pentru orientarea cît mai largă și mai înaltă a învățămîntului romînesc, învățămînt ce se va transplanta la începutul secolului XIX și în Moldova și Țara Romînească, cînd se vor pune bazele unui învățămînt în limba națională, menit să înlocuiască învățămîntul cosmopolit și, în același timp, să pună bazele unei orientări progresiste și științifice în cultura noastră.

« КРАТКОЕ ПОСОБИЕ ПО ОБЩЕЙ ЛОГИКЕ » ДМИТРИЯ КАНТЕМИРА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор излагает содержание одного из трудов по философии Д. Кантемира, великого румынского мыслителя и ученого начала XVIII века, и указывает место, занимаемое этим трудом в идеологическом развитии страны.

Давая в начале изложение и краткую характеристику главных философских трудов Д. Кантемира, а также вкратце характеризуя его научное творчество, автор переходит к « Краткому пособию по общей логике » Кантемира. Относя этот учебник к одной из ранних работ Кантемира, к периоду, когда он был учеником Иеремии Какавелла,

автор указывает, что этот труд, написанный на латинском языке и еще не переведенный на румынский язык, является кратким изложением.

Автор делает некоторые оговорки по поводу мнения Рихарда Вале, полагавшего, что Кантемир находился под влиянием только некоторых западных трудов схоластического характера, а именно трудов Петра Гиспануса, Забарелли, Уллоа, Меланхтона и Жунжиуса. По мнению автора, не исключается возможность того, что «Учебник» Кантемира написан под влиянием греческих образцов, как например «Синопсисии» Михаила Пселлоса и др. Автор отмечает известное сходство между работами Кантемира и некоторыми западными образцами из числа указанных выше, а также трудами некоторых более древних авторов, как Аристотель, Гален, Боэтий, Порфирий, Присциан. В связи с этим автор отмечает и метод трактовки Кантемиром вопросов логики, указывая различия, недостатки и т. д.

Автор приходит к выводу, что учебник Кантемира содержит одновременно аристотелевские и схоластические элементы. В заключение автор указывает на историческое значение логики Кантемира, как первой работы в этой области истории румынской культуры.

AU SUJET DU „PETIT MANUEL DE LOGIQUE GÉNÉRALE" DE DÉMÈTRE CANTEMIR

(RÉSUMÉ)

L'Auteur présente l'un des ouvrages philosophiques du grand penseur et homme de science roumain du début du XVIII-e siècle, Démètre Cantemir, et indique la place occupée par cet ouvrage dans le développement idéologique du pays.

Après avoir brièvement caractérisé les principales oeuvres philosophiques de Cantemir, et après une analyse sommaire de son oeuvre scientifique, l'Auteur s'occupe du „Petit Manuel de Logique Générale". Ce manuel est l'un des premiers ouvrages de jeunesse de Cantemir, à l'époque oú celui-ci était l'élève de Jérémie Cacavella ; l'étude souligne le caractère résumatif de l'ouvrage qui, écrit en latin, n'a, jusqu'à ce jour, pas encore été traduit.

L'Auteur formule des réserves sur l'opinion de Richard Wahle, selon laquelle Cantemir n'aurait fait que suivre certains modèles scolastiques occidentaux et, notamment, les travaux de Petrus Hispanus, Zabarelli, Ulloa, Melanchton et Jungius. Il pense qu'il ne serait pas exclu que le „Manuel" de Cantemir eût également suivi des modèles grecs, tels le „Synopsis" de Michel Psellos ou d'autres. L'Auteur relève également quelques ressemblances avec certains des modèles occidentaux cités ci-dessus, ainsi qu'avec des auteurs plus anciens, tels qu'Aristote, Gallien, Boéce, Porphyre, Priscien. A ce sujet il s'occupe de la manière dont Cantemir traite certains problèmes de logique et y relève des différences, des lacunes, etc.

La conclusion de l'Auteur est que le „Manuel" de Cantemir comprend des éléments aristotéliciens aussi bien que scolastiques. Il achève en montrant l'importance historique de la „Logique" de Cantemir, due au fait qu'elle représente, dans la culture roumaine, le premier ouvrage de ce genre.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 3, 1955

„SPAIMA IN FAȚA ISTORIEI" ȘI LAUDA ÎNTOARCERII LA ANIMALITATE

DE

P. APOSTOL

Conținutul și formele variate ale filozofiei burgheze sînt determinate de funcția ei socială, de rolul ei în menținerea și apărarea regimului capitalist.

În perioada de ascensiune a burgheziei, filozofia ei se apropia cu îndrăzneală de problemele ridicate de dezvoltarea societății și a științei, schițînd soluții practice, rodnice pentru vremea lor și mărturisind un permanent și viu interes pentru ființa umană. În ultimul secol, dimpotrivă, se manifestă un neîntrerupt proces de întunecare a conștiinței filozofice burgheze. Pricinile acestei decăderi își au explicația în faptul că de la mijlocul veacului trecut dominația burgheziei a devenit o stavilă în calea dezvoltării forțelor sociale pe care capitalismul le-a maturizat, dar a căror desfășurare liberă nu mai este cu putință în cadrele acestei orînduiri. Apariția proletariatului și coacerea condițiilor obiective ale revoluției socialiste în ansamblul societății capitaliste marchează începutul descompunerii acesteia, decăderea filozofiei burgheze și transformarea ei într-o apologetică. Caracteristica acestui declin se întrezărește limpede în tendința pronunțată de a reînvia concepții idealiste învechite, mistice, fideiste, iraționaliste.

Ura împotriva maselor, antiumanismul, oglindește pe plan ideologic opoziția de neînlăturat dintre capitalism și proletariat, proletariat care, în epoca noastră, devine purtătorul progresului social. „Umanismul real... — scria Marx, acum mai bine de un veac — nu are dușman mai periculos decît spiritualismul sau idealismul speculativ, care, în locul omului real, individul, pune «conștiința» sau spiritul..." [1].

Filozofia burgheză se caracterizează prin nesiguranță crescîndă în viitorul capitalismului, adversitate față de ideile marxism-leninismului, dușmănie față de tot ce este progresist. Ea a pierdut orice conținut pozitiv și cum a remarcat-o prof. Mc Leach, în revista americană „Atlantic", rolul ei se reduce la „anticomunism".

---

[1] K. Marx și Fr. Engels, *Die heilige Familie oder die Kritik der kritischen Kritik*, în Fr. Mehring, *Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx, Fr. Engels und F. Lasalle*, 1902, vol, II, p. 103

De bună seamă, pentru îndeplinirea acestei misiuni, filozofia burgheză elaborează un întreg eșafodaj de idei, menit să-i legitimeze concluziile antiumaniste și dușmănoase față de socialism.

Există o mare diversitate de școli și curente filozofice burgheze. „În locul unei filozofii, una și vie, ce avem? o producție de opere filozofice, crescînd la infinit, cărora le lipsește însă orice legătură internă", recunoaște părintele fenomenologiei, E. Husserl[1]. Conținutul și funcția socială a acestor curente deosebite este unul și același. Lenin a arătat că orice concepție idealistă tinde în mod necesar spre o anumită limită, reprezentată în istoria filozofiei de Berkeley. Neputînd accepta realitatea obiectivă, în esență — legile dezvoltării societății — care condamnă capitalismul la pieire, filozofia burgheză *înlocuiește realitatea obiectivă* printr-o plăsmuire subiectivă, căreia în mod abuziv i se acordă numele de „realitate". De altfel, această „realitate adevărată" este decretată dincolo de putința de înțelegere a omului. De aici, negarea gîndirii logice, negarea rațiunii, a posibilității de cunoaștere și *preamărirea iraționalismului.* Tăgăduirea gîndirii umane ca instrument de cunoaștere este o trăsătură generală a acestei filozofii. În locul cunoașterii se instaurează „intuiția", un fel de presimțire vagă și mistică, sau mitul. „Mitul este limbajul inevitabil al adevărului", spune Jaspers, iar filozoful american Santayana este și mai categoric: „Faptul că realul nu are nici o valoare și că numai imaginarul este în general interesant, mi se pare de valoare axiomatică". Rațiunea, inteligența, gîndirea, cunoașterea— pusă în slujba activității productive — tot ce este specific omului, este eliminat. Filozofii iraționalismului simt o atracție de neînvins față de formele de comportare animalice. Semanticul Stuart Chase nici nu se sfiește să recunoască fascinația pe care o exercită asupra lui „felul de a vedea al lui Hoby" (pisica „filozofului" american). Nu arareori iraționalismul „rușinat", îmbracă însă o haină aparent științifică, dar, chiar și în forma sa machistă-pragmatistă rămîne, în esență, o negare a posibilităților de cunoaștere. Gîndirea umană apare, în aceste condiții, regresată la nivelul magiei și misticii. *Negarea progresului,* disperarea, pesimismul, fatalismul, devin note dominante ale filozofiei burgheze actuale: soarta momentană a omului în condițiile neumane ale capitalismului este prezentată drept destin de neînlăturat al speciei umane. În această perspectivă, singura țintă a vieții este moartea. Toate aceste manifestări și atitudini trădează spaima pe care o încearcă burghezia în fața amenințătoarei sale dispariții din ce în ce mai evidente. Încercarea de a regăsi calea spre realitate sau aparența acestei regăsiri se exprimă în orientarea *vitalistă,* cultul pentru viață definită ca un mănunchi de forțe iraționale și misterioase.

Axa filozofiei burgheze din zilele noastre o constituie, însă, *lupta împotriva socialismului,* fie direct prin combaterea fățișă a marxismului și prezentarea capitalismului ca cel mai bun dintre sistemele social-economice, fie indirect prin cultul personalității și „elitelor", opuse și „superioare" colectivității, prin elogiul naționalismului și rasismului, apologia obscurantismului și negarea științei.

---

[1] E. Husserl, *Méditations cartésiennes.* Paris, 1931, p. 4.

Filozofia burgheză actuală reflectă situația socială și istorică a unei clase în descompunere : aplecată asupra ei însăși, ruptă și ostilă față de tot ce se afirmă viu și viabil în societate, înebunită în contemplarea sterilă a propriei sale inutilități, pradă groazei mortale că în fond nu este și nu reprezintă nimic pentru viitorul societății (originea socială a obsesiei „neantului", a „nimicului" în filozofia burgheză). Lipsită de temeiul istoric al ființării ei, deci „liberă" de orice determinare (originea ideii de „libertate" ca negare a oricărei determinări), filozofia burgheză ajunge la singura concluzie reală pentru ea, dar străină de tot restul societății : „Nu există decît o singură problemă filozofică într-adevăr serioasă : sinuciderea" [1].

În țara noastră, între cele două războaie mondiale, a apărut o formă „neaoș românească" a existențialismului. Ea este legată de numele lui Nae Ionescu, reprezentantul trustului I. G. Farbenindustrie în România. Pentru Nae Ionescu și școala lui, filozofia se reduce la religie ; scopul „meditației" filozofice este mîntuirea. El neagă capacitatea rațiunii de a cunoaște ; cunoașterea adevărată ar fi o trăire, un act de iubire. Realitatea, existența apare în această lumină ca un simplu fapt de conștiință, un „pretext" al conștiinței pentru a se putea defini. „Nu vezi ceea ce este, ci vezi ceea ce ești tu", pe scurt, — aceasta a fost poziția gnoseologică a acestui epigon existențialist. Pentru Nae Ionescu a filozofa înseamnă „a deforma realitatea sensibilă și a încerca s-o pui de acord cu tine însuți, a-ți proiecta structura ta spirituală asupra întregului cosmos" [2].

Neîncrederea în forțele rațiunii este un binecunoscut mijloc de luptă împotriva pătrunderii ideologiei revoluționare. Filozofia lui Nae Ionescu, întru nimic deosebită de supersițiile cele mai întunecate, a fost sintetizată de principalul său discipol, Mircea Eliade, în termenii următori : „Prefacerea și ordinea în viață înseamnă înainte de toate certitudinea suferinței. Trăiesc, deci sufăr, sufăr, deci nădăjduiesc în mîntuire, în odihna cerească. Drama omului are un rost : mîntuirea lui. Și experiența suferinței îngăduie omului să nădăjduiască în mîntuire. Numai moartea are dreptul să oprească pe loc necontenita curgere a durerii, experiența umană".

Țesută din aceste platitudini sforăitoare, redusă fiind la tezele ei fundamentale, — nici cu cea mai mare bunăvoință nu i se poate recunoaște „filozofiei" lui Nae Ionescu și școlii lui, vreo brumă de originalitate. Existențialismul „neaoș românesc" nu este decît o traducere a existențialismului lui Heidegger în limbajul teologic obișnuit. Propovăduind acceptarea suferinței, a răului din lume, această variantă a ideologiei burgheze urmărea să abată atenția maselor de la cauzele reale, sociale ale mizeriei și exploatării nerușinate, crude, sălbatice a poporului. „Mîntuirea" pe care o promitea a luat forme foarte „pămîntești" : preamărirea războiului, întemeierea „filozofică" a imperialismului „românesc", îndreptat spre cotropirea teritoriilor sovietice și sud-est europene, în vederea creării unui „imperiu românesc", întruchipare a „destinului imperial", înscris în sîngele națiunii. Practica acestui imperialism „autohton" s-a văzut în spolierea țării noastre de către hitleriști, în dezastrul economic

[1] Albert Camus, citat după J. Kanapa, *L'Existentialisme — n'est pas un humanisme*. Paris, Editions Sociales, 1947.

[2] N. Ionescu, *Metafizica*. București, 1942, p. 13.

și social pe care l-a generat. Concluzia socială a acestei „filozofii" se descoperă cu ușurință: dacă nu există altă eliberare decît cea „prin și în moarte", atunci zadarnice sînt toate strădaniile de a schimba ordinea existentă, atunci omul trebuie să-și caute liberarea prin moarte. Războiul ucigător de moarte devine astfel „posibilul absolut", ținta existențialismului. Orizontul „metafizic" pe care îl deschide această „filozofie" apare, așadar, ca o pregătire pentru război, distrugere, nimicire.

Nae Ionescu, doctrinarul mișcării legionare care a împins țara în ghiarele hitlerismului, — cu complicitatea cînd ascunsă, cînd fățișă a virfurilor tuturor partidelor burgheze, — „a urmărit scopuri politice precise. El a vrut să creeze o atmosferă prielnică instaurării fascismului, o armă împotriva materialismului, un soi de opium pentru popor, o sofistică în care rațiunea să-și piardă sensul și să ducă la o degenerare colectivă a gîndirii, căci în gîndire fascismul vede pe bună dreptate o piedică în calea planurilor sale de înjosire a omului, de transformare a lui în carne de tun, într-o bestie, pusă în slujba imperialismului războinic" [1].

De un timp încoace, vechea ciorbă existențialistă de pe malurile Dîmboviței este reîncălzită și servită în ambalaj „occidental" publicului european de către urmașii „maestrului". Emigrația legionară desfășoară o susținută activitate publicistică oferind burgheziei europene soluțiile care s-au dovedit atît de dezastruoase pentru poporul romîn și pe care acesta le-a respins cu atîta hotărîre.

În această ordine de idei, specialistul în mistică orientală, Mircea Eliade, a publicat nu de mult o carte intitulată „Mitul veșnicei reîntoarceri" [2], în care își expune concepția despre „filozofia istoriei" (pag. 5). Eliade opune lumii „lipsite de dumnezeu" (adică lumii democrate, progresiste) care vede în om pe *adevăratul făuritor al istoriei,* — o lume închipuită în care evenimentele sînt determinate de forțe supranaturale. Această concepție el o extrage dintr-o pretinsă conștiință a omenirii primitive, cînd orice faptă ar fi fost privită ca o copie, o reluare, o repetare a unui model mitic, a unei acțiuni săvîrșite în prealabil de un zeu, erou sau altă ființă imaginară. În această deformare a concepției primitive, întemeierile de orașe, construcțiile de clădiri, obiceiurile legate de viața de toate zilele, nu sînt acțiuni reale ale omului, răspunzînd unor nevoi materiale, ci simple copii ale unor fapte, arhetipuri mitologice. Concepția despre istorie a acestei omeniri, creată de imaginația autorului, s-ar concretiza în mitul „veșnicei reîntoarceri": tot ce se întîmplă în lume nu este decît repetarea unor evenimente anterioare, istoria omenirii este o neîncetată revenire la ceea ce a mai fost odată, nu apare nimic nou, orice încercare de a înnoi societatea e zadarnică și nu duce decît la noi suferințe. Această „viziune istorică" este prezentată de editor ca „o tălmăcire a propriei noastre situații occidentale", iar lucrarea lui Eliade ca „eliberatoare și mîntuitoare". Prost trebuie să stea cauza burgheziei occidentale dacă faliții istoriei romînești pot juca rolul de salvatori ai ei!

---

[1] A. Joja, *Despre rolul reacționar și antipatriotic al filozofiei idealiste din Romînia burghezo-moșierească,* în « *Lupta de clasă* », seria V, anul XXXIII, nr. 10, 1953, p. 111.

[2] Mircea Eliade, *Der Mythos der ewigen Wiederkehr,* Düsseldorf, Eugen Diederichs Verlag (1953).

Marxismul a demonstrat că în chip necesar, din cele mai vechi timpuri, oamenii cunosc în procesul muncii — lumea înconjurătoare. Practica producției, în măsura în care reprezintă o stăpînire a forțelor naturii, confirmă autenticitatea și caracterul obiectiv al acestei cunoașteri. În măsura în care oamenii primitivi n-au putut stăpîni efectiv natura, în aceiași măsură s-a născut în conștiința lor o reflectare fantastică a realității. „Stafiile", „legăturile" tainice, „ființele supreme" reprezintă tocmai această proiectare în conștiința primitivă a „unor cătușe și bariere foarte empirice, înăuntrul cărora se desfășoară modul de producție al vieții și forma de relații corespunzătoare lor" [1]. Marx și Engels au arătat că „la baza acestor idei false despre natură, despre structura omului însuși, despre spirite, puteri magice etc., nu se găsește adeseori decît un element economic negativ ; treapta inferioară de dezvoltare economică a perioadei preistorice are drept completare, condiție, ba chiar drept cauză, ideile false despre natură" [2].

„Orice mitologie învinge, domină și modelează forțele naturii în imaginație și prin imaginație, dispare deci în momentul în care acestea sînt cu adevărat dominante", arată Marx în cunoscuta Introducere a „Contribuțiilor la critica economiei politice".

Gîndirea omului primitiv, este, așadar, o împletire de elemente obiective, — care reflectă realitatea așa cum este ea și a căror prezență și importanță constă în faptul că ele îi orientează activitatea productivă, baza întregii sale existențe — și de elemente fantastice.

Tocmai importanța elementelor obiective ale gîndirii primitive în definirea acesteia i-au determinat și pe etnografii burghezi de talia lui Tylor sau Frazer să pună în lumină că gîndirea omenirii în condițiile societății primitive nu este structural deosebită de cea a omului modern.

Eliade, după cum se vede și din prezentarea sumară de mai sus, afirmă că în cugetarea primitivă nu sînt valabile categoriile gîndirii omenești și că ea nu este supusă înrîuririi practicii ; e impermeabilă pentru practică. După Eliade, omul primitiv ar vedea totul numai prin prisma mitului (în interpretarea căruia el ocolește, de altfel, menționarea elementelor de cunoaștere obiectivă pe care acesta le cuprinde), ca explicație fantastică a realității.

Eliade trece sub tăcere conținutul obiectiv al gîndirii primitive (cunoașterea autentică a realității) și practica uriașă a cărei oglindire este acesta, în schimb, amplifică însemnătatea laturii ei fantastice pînă la reducerea întregii conștiințe sociale a societății primitive, bogate și contradictorii, la această singură latură a ei. În acest mod, gîndirea primitivă apare deformată, falsificată.

Filozofia burgheză are nevoie de elogierea misticismului din gîndirea primitivă, pentru a dovedi existența și continuitatea unei tradiții iraționaliste de-a lungul istoriei, justificînd astfel propria ei poziție antiștiințifică. Filozofii burgheziei în descompunere *mistifică* fără jenă cultura primitivă pentru a-și sprijini *propriul lor misticism*.

---

[1] K. Marx și Fr. Engels, *Despre literatură și artă*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 38.

[2] *Ibidem*, p. 10.

Procedeele metodologice ale autorului sînt inspirate din metoda „descrierii fenomenologice". După cum se știe, descrierea fenomenologică operează cu metoda eliminării sau în terminologie consacrată a „punerii în paranteză" a acelor elemente și date ale realității care contrazic poziția autorului. Astfel se poate îndepărta, după bunul plac al fenomenologului o parte a realității sau chiar toată realitatea. Eliade recunoaște că ideile lui sînt rezultatul „unei analize sumare de gen fenomenologic" (pag. 108), care „ocolesc orice interpretare sociologică și etnografică" (pag. 109). În bună limbă românească aceasta înseamnă că diferitele obiceiuri „descrise" și interpretate de autor sînt privite în afara legăturilor lor cu realitatea din care izvorăsc. În special, îl supără pe Eliade să privim obiceiurile primitive ca „reflexe ale vieții economice și sociale" (pag. 78).

Eliminînd condițiile reale, funcția reală a diferitelor fapte cercetate, se deschide cale interpretării arbitrare ; se instaurează bunul plac al cercetătorului. Oare nu este procedeul recomandat de Nae Ionescu de „a deforma realitatea", a încerca „s-o pui de acord cu tine însuți" ? Nu este de mirare că folosind astfel de metode Eliade reușește să descopere „justificări supra-istorice și sensuri extra-istorice" (pag. 211) pe care vrea să le opună interpretării științifice marxiste a istoriei, a cărei combatere este scopul de căpetenie al considerațiilor lui despre filozofia istoriei (pag. 211). Într-o asemenea perspectivă, lumea este definită de Eliade ca „irealul prin excelență,... inexistentul, nimicul" (pag. 136), iar mitul, superstițiile, credința în ființe supranaturale — ca singura realitate. Marx a demascat de mult scamatoria de idei practicată de idealiști prin aceea că separă noțiunile de realitatea care stă la baza lor. În acest caz, ideile pot fi întoarse pe dos, ca o mănușă spune Marx [1] ; realitatea desființată printr-un decret al filozofului, iar noțiunile artificial separate de izvorul lor real și decretate drept singura realitate existentă.

Folosind cu măiestrie metoda fenomenologică a „analizei sumare", adică escamotarea realității, Eliade pe de o parte deformează gîndirea primitivă în sensul dorit de el, pe de altă parte oferă contemporanilor „salvarea" prin apelul la forțele supranaturale.

Eliade recurge la un bogat și variat material mitologic, etnografic și de istorie a religiei cu scop bine precizat. Tălmăcind și răstălmăcind aceste fapte, autorul încearcă să investească ideile fundamentale ale iraționalismului și existențialismului contemporan cu prestigiul unor adevăruri străvechi. Acest mod de a deforma trecutul și datele istoriei, silindu-le să se încadreze într-o schemă gata făcută, este un vechi procedeu al apologeticii și un principiu metodologic, recunoscut deschis de istoriografia burgheză reacționară. Cunoscutul istoric și „filozof" reacționar englez, A. Toynbee, proclama nu de mult cu cinism că „privind trecutul, noi nu putem evada din... pasiunile noastre și prejudecățile noastre" [2]. De aceea, materialul ilustrativ, adunat de M. Eliade, interesează mai puțin decît *ceea ce vrea să demonstreze.*

---

[1] K. Marx și Fr. Engels, *Die Deutsche Ideologie.* Berlin, Dietz Verlag, 1953, p. 338.

[2] A. Toynbee, *L'Histoire insaisissable,* în „*La Table ronde*", nr. 86, februarie, 1955, p. 100, cit. după Fr. Chatelet; *Non, l'histoire n'est pas insaisissable,* în « *La Nouvelle critique* », nr. 65, mai 1955, p. 61.

Ceea ce el atribuie omului primitiv este de fapt propria lui filozofie a istoriei: „această concepție arhaică... este foarte aproape de a noastră", scrie Eliade (pag. 203). Încercînd să definească, în perspectiva istoriei filozofiei, ce reprezintă concepția arhaică [1], Eliade se vede obligat să-i spună pe nume: concepția primitivă ar fi „un fel de existențialism" (pag. 228).

Concepția arhaică, „revenirea" la acel fel de a vedea lumea pe care Eliade îl atribuie omului societății primitive, ar îndeplini rostul unei „înnoiri" a omului contemporan (pag. 113); din aceste vederi străvechi, filozofia actuală „ar putea învăța" (pag. 7), deoarece în mituri se cuprinde „o anumită valorificare metafizică a existenței umane" (pag. 6), o specifică reprezentare „despre *existență* și *realitate*" (pag. 11).

Proslăvirea primitivismului, a mitului, a concepțiilor preștiințifice și antiștiințifice îndeplinește, în domeniul istoriei ideologice, o funcție bine determinată. Exaltarea mitului apare în istoria filozofiei la G. Vico și a fost folosită pe larg de filozoful idealist german F. W. Schelling. Schelling înțelegea preistoria ca fiind calitativ deosebită de perioada istorică propriu-zisă. După el, miturile din perioada străveche a istoriei ar fi o adevărată „revelație" a înțelesului adînc al existenței. Schelling răstoarnă cu capul în jos cauzalitatea istorică: mitologia unui popor hotărăște istoria lui și nu invers, cum este în realitate. Teza profund reacționară a lui Schelling avea menirea să servească în lupta împotriva materialismului, printr-o reabilitare a mitului împotriva cunoașterii științifice, o exaltare a lipsei de logică și de rațiune împotriva explicației bazate pe practică, o negare a determinismului istoric, o preamărire a trecutului pentru a abate masele de la năzuința spre un viitor fericit, dobîndit în lupta pentru eliberarea socială.

În diferite variante, dar cu același rol, exaltarea societății primitive revine cu insistență în filozofia burgheză (O. Spengler, L. Klages, Baeumler, K. Jaspers etc.).

Iraționalismul romînesc a încercat să dovedească și el că această perioadă din istoria societății nu este o fază depășită a evoluției umane, ci „o permanență indestructibilă a vieții umane" [2]; Nae Ionescu, Lucian Blaga și alții au susținut că poporul romîn nu trăiește în istorie, în actualitate, în condițiile luptei de clasă, ci undeva „în afara istoriei", „în eternitate".

Eliade nu face altceva decît să reia această teză ultrareacționară, prezentînd societatea primitivă ca un *model*. „Permanența preistoriei" și „valoarea exemplară a arhaicului" reflectă fuga filozofiei burgheze de realitate, de actualitate. În fața legilor obiective ale istoriei și a activității revoluționare a maselor, burghezia se refugiază în trecut. Astfel, exaltarea trecutului urmărește să abată atenția de la actualitatea istorică, de la realitatea luptei înverșunate a clasei muncitoare împotriva exploatării, de la marea bătălie pentru salvarea civilizației de ororile războiului atomic. Permanentizarea trecutului înseamnă dorința de a „permanentiza" exploatarea.

---

[1] În cele ce urmează folosim termenul de «concepție arhaică» nu în sensul concepției *reale* a omenirii timpurii, ci ca denumire pentru ceea ce Eliade atribuie în mod arbitrar omului din orînduirea comunei primitive.

[2] L. Blaga, *Despre permanența preistoriei*, în «*Saeculum*,» vol. I, septembrie-octombrie 1943, p. 13.

Substratul de clasă al acestei teorii reacționare și antiștiințifice se manifestă din plin și în argumentarea cu care M. Eliade încearcă să-și întemeieze concepția istorică. Istoria apare aici ca o forță străină, separată și opusă activității oamenilor, un soi de divinitate răuvoitoare. Omul intră în istorie, în concepția lui Eliade, atunci cînd prin fapte, acțiuni personale, independente „tulbură" ordinea existentă (pag. 111), de natură supra-omenească. De aceea, orice faptă istorică reprezintă în fond un „păcat", iar mersul istoriei „apasă" asupra omului cu o forță tot mai mare (pag. 202); „spaima în fața istoriei" sporește tot mai mult (pag. 219). Aci sîntem în mijlocul „filozofiei istoriei" pe care o susține discipolul lui Nae Ionescu. Această „spaimă în fața istoriei", de inspirație heideggeriană [1], încearcă să legitimeze teoretic groaza în fața istoriei reale pe care o resimte burghezia. Istoria, în ciuda rezistenței înverșunate pe care i-o opune burghezia, merge în direcția lichidării revoluționare a societății capitaliste. Succesele istorice ale socialismului, începute prin victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, sporesc necontenit. Epoca noastră este epoca victoriilor comunismului pe o scară tot mai largă. Uriașa sete de libertate și de viață liberată de griji și războaie inspiră lupta unor mase de sute de milioane de oameni, pe care dictatura fățișă a vîrfurilor celor mai reacționare ale capitalului monopolist nu le va mai putea stăvili pentru mult timp. „Spaima în fața istoriei" este spaima în fața forțelor uriașe ale socialismului și păcii, spaima de mișcarea de eliberare națională și socială care adună în jurul steagului ei tot ce e bun în omenire. Zadarnic opune burghezia acestei realități și forțelor capabile să transforme fața lumii, doctrine ca cea a lui Eliade, ce se străduiesc să demonstreze că „o anumită cantitate de suferință este rezervată omenirii" (pag. 190), că nici o catastrofă ivită în cursul istoriei nu a fost arbitrară, ci necesară „adică *voită* de ritmul cosmic" (pag. 194). Masele care au văzut cu ochii lor că fericirea poate fi dobîndită pe pămînt — e drept prin grea și aprigă luptă — nu se vor lăsa amăgite de teoria metafizică a „normalității" suferinței și nu-l vor crede pe Eliade și ceilalți Ciorani fugiți din fața regimului democrat-popular și a mîniei maselor românești, că povara asupririi și exploatării, care este cauza suferințelor omenirii muncitoare, *„trebuie să fie așa"* (pag. 191).

Justificarea suferinței și a distrugerilor în oameni și bunuri pe care le generează capitalismul, reprezintă, în fond, încercarea de a prezenta societatea bazată pe exploatare ca o formă de viață veșnică.

Eliade atribuie omului o „groază de mișcare și spontaneitate" (pag. 222), o ostilitate față de „nou" pe care-l aduce istoria (pag. 76). Frica de nou, de dezvoltare, de istorie exprimă dorința burgheziei de a menține situația existentă, de a permanentiza exploatarea. De nimic nu se teme mai mult burghezia decît de gîndirea și activitatea maselor creatoare de istorie. Noul — e socialismul, care se afirmă tot mai viguros în dezvoltarea societății.

Iată de ce îi apare lui Eliade drept ideal al activității umane „imitarea", „repetarea", „reluarea" acțiunilor concretizate în diferite mituri — adică: supunerea față de normele și „modelele" stabilite de clasa dominantă. Imitația servilă și repetarea mecanică sînt definite ca stil de

[1] Vezi M. Heidegger, *Sein und Zeit*, L. Halle, 1931, ed. a III-a, p. 376 și urm.

viață și destin al omului! Ce revoltătoare desconsiderare a *capacității de creație* a omenirii, a forțelor ei nesecate de a transforma natura, societatea și propria-i ființă!

Omul a ieșit din animalitate, cum a demonstrat-o marxismul, tocmai prin *negarea* automatismului; el s-a eliberat de sub presiunea strivitoare a mediului prin *muncă,* prin activitatea de *transformare* a condițiilor sale de existență, prin *crearea,* în urma muncii sale, a unui nou mod de viață, calitativ deosebit de cel al animalelor. Eliade îi recomandă omului să renunțe tocmai la *esența sa umană,* la forța sa creatoare.

Mai mult, „libertatea" pe care o susține nu este de loc libertatea efectivă de a transforma societatea și natura, ci reîntoarcerea în mit, ieșirea din momentul istoric („a se sustrage momentului istoric", pag. 190), „anularea condiționării umane" (pag. 228). Libertatea absolută, pentru Eliade, este credința (pag. 321), supunerea în fața voinței oarbe a unei forțe supranaturale — deci libertatea se transformă prin bagheta magică a „viziunii fenomenologice" în — supunere.

Eliade readuce în discuție doctrina supunerii. Disprețul teologic față de om apare în afirmația că cea mai mare libertate este supunerea. Susținînd ideea supunerii, a pasivității, ținta vizată apare evident ca o încercare de a trezi neîncredere în valoarea practică a acțiunii revoluționare. Experiența istorică a arătat, însă, maselor populare că o schimbare efectivă a soartei lor, o libertate adevărată, nu pot găsi nici în „supunere", nici în „imitarea" trecutului, ci doar *în acțiunea revoluționară* înnoitoare.

„Filozofia istoriei" a lui Eliade culminează în teoria „veșnicei reîntoarceri".

Conținutul filozofic al mitului „veșnicii reîntoarceri" poate fi redat în cîteva cuvinte: totul în lume se desfășoară în cicluri, în cadrul cărora, aceeași realitate apare, dispare și reapare, potrivit unei legi imuabile; nu există nimic nou în istorie, nu există dezvoltare, se reproduc aceleași situații la infinit, aceiași oameni apar și reapar, se repetă aceleași gesturi. În orice moment totul începe din nou, trecutul este tiparul după care se modelează viitorul: nici un eveniment nu este ireversbil și nici o schimbare definitivă.

La început, în mitologiile primitive, „veșnica reîntoarcere" era de fapt o încercare de a fundamenta, într-un fel neștiințific, caracterul necesar al procesului istoric și al fenomenelor sociale. Mitul oglindește just faptul real al *înlănțuirii necesare* a fenomenelor sociale în procesul istoric, dar, neputînd descoperi cauzele și direcția dezvoltării sociale, le dă o interpretare fantastică, închipuită.

În filozofia epocii imperialiste teoria ciclică a reapărut, de data aceasta cu pretenția unei interpretări *superioare* celei științifice. Are dreptate Mircea Eliade în a constata că „reapariția teoriei ciclului în gîndirea contemporană (bineînțeles, burgheză. — *P. A.)* este plină de semnificație" (pag. 210): burghezia are nevoie de teoria „veșnicei reîntoarceri" pentru a o opune concepției științifice a progresului. Dacă în trecut burghezia a îmbrățișat ideea progresului în istorie întrucît ea fundamenta acțiunea ei social-politică împotriva regimului feudal, arătînd că societatea burgheză reprezintă o treaptă superioară și necesară a dezvoltării istorice, acum, cînd logica acestei dezvoltări pune la ordinea zilei înlăturarea definitivă a orînduirii capitaliste, ea caută o motivare a opunerii sale față

de mersul necesar al evoluției istorice și a cramponării ei de putere — în străvechea legendă a *anakyklosis*-ului.

Fr. Nietzsche, care a elaborat ideea „veșnicei reîntoarceri" în forma ei modernă, a expus mai deschis și mai cinic rostul social-politic, conținutul de clasă al acestei teorii, decît Eliade. Nietzsche arătase fără echivoc : „ideea că totul reîncepe, iată marele mijloc *de a ține în frîu turma!*" (sublinierea mea. — *P. A.*).

Un cercetător al istoriei filozofiei a spus odată cu multă dreptate că, de regulă, consecințele practice ale sistemelor filozofice, care în mersul expunerii apar de obicei ca ultime concluzii, în realitate constituie premisele sau nucleul sistemelor.

Ideea „veșnicei reîntoarceri" a fost scoasă de filozogia burgheză actuală din camera de vechituri a istoriei, cu scopul de a o opune ideii dezvoltării și transformării necesare a societății, pe care marxismul nu numai că a dovedit-o științific, dar a și confirmat-o prin practica victorioasă a construirii socialismului și comunismului pe o pătrime a globului pămîntesc.

Repetarea cărui fapt din trecut ar fi făurirea statului celor ce muncesc și desființarea exploatării ? De bună seamă, lipsa de temei a teoriei „veșnicei reîntoarceri" este evidentă.

Istoria ultimului secol dovedește cu prisos de argumente că omenirea poate avea orînduiri sociale noi, calitativ deosebite de tot ce a fost în trecut și că noua orînduire — socialismul — oferă posibilități nelimitate desfășurării capacității de creație a maselor. Masele nu sînt nici pe departe prizoniere ale „felului arhaic" de a vedea al d-lui Eliade, ele nu sînt „anistorice" (pag. 68—73), ci trăiesc din plin istoria și o făuresc după chipul și asemănarea lor și a intereselor lor, nicidecum după vreun „model" mitologic.

Teoreticianul „spaimei în fața istoriei" ne dă și cheia pentru înțelegerea deplină a soluțiilor oferite de el. După cum s-a văzut, Eliade susține că „spaima în fața istoriei" poate fi eliminată numai revenind la acțiuni orientate după un arhetip de natură mitologică. Cuprins de darul profeției, Eliade declară că „nu este prea îndepărtat un viitor" în care omenirea, „pentru a asigura dăinuirea sa", se va găsi silită să se mulțumească cu „repetarea acțiunilor arhetipice prescrise" și va uita „ca nesemnificativă și periculoasă, orice acțiune spontană" (pag. 220).

Nostalgia „paradisului pierdut" al civilizației primitive dobîndește în concepția lui Eliade sensul lămurit al *reinstalării „paradisului animalității"* (pag. 134 și 223).

Eliade pune fățiș alternativa alegerii între animalitate și credință.

Tot artificiul filozofic cheltuit în jurul temei „veșnicei reîntoarceri" urmărea în fond dovedirea că ținta evoluției societății umane, rezultatul străduințelor milenare prin care omul și-a supus forțele naturii și în cele din urmă a reușit să devină și stăpînul dezvoltării sociale ar fi — revenirea la animalitate.

Expoatarea și asuprirea au altoit adînc în oamenii muncii dorința de a depăși și desființa condițiile de viață antiumane ale societății bazate pe clase antagoniste prin transformarea conștientă a întregii societăți pe calea revoluției.

„Soluția" oferită de Eliade constituie o expresie a dușmăniei față de om pe care capitalismul o ridică la rangul de principiu călăuzitor. Împotriva antiumanismului specific ideologiei burgheze, marxismul susține că omenirea muncitoare este capabilă de dezvoltare nesfîrșită. Comunismul îi redă omului demnitatea lui, călcată în picioare de milenii de exploatare, încrederea în forțele sale creatoare.

Eliade își dă seama că marxismul năruie toate construcțiile false ale ideologiei burgheze. Marxismul, spune el, duce „la eliminarea definitivă a spaimei în fața istoriei" (pag. 213). Într-adevăr, concepția științifică marxistă asupra istoriei înarmează oamenii muncii cu cunoașterea legilor dezvoltării istoriei, iar cunoașterea legilor dezvoltării sociale eliberează omul de „spaima" în fața forțelor sociale, îi dă putința de a *acționa* asupra necesității istorice, de a transforma prin activitatea sa revoluționară natura, societatea și propria-și ființă, progresînd în libertate și demnitate, cu încrederea izvorîtă din certitudinea științifică a unei vieți fericite. „Mîntuirea" oferită de marxism nu este o iluzie a lumii de apoi, ci viața nouă socialistă pe care o trăiește poporul nostru, alături de toate popoarele care au pășit pe calea construirii socialismului.

Nostalgica sete a d-lui Eliade după animalitate, întoarcerea la paradisul animalității constituie indiciul sigur al înstrăinării de umanitate a ideologiei reacționare. Apologetul huliganismului, prin cuvintele unui erou al romanului „Huliganii" (scris acum vreo două decenii tot de dl. Eliade) a fost cîndva mai răspicat în păreri: „există un singur debut fertil în viață: experiența huliganică".

„Experiența huliganică", legionarismul, a căutat să instaureze în țara noastră cea mai autentică barbarie fascistă. Legionarismul, fie că-i dăm numele de „experiență huliganică" sau de „întoarcere la paradisul animalității", a însemnat cea mai întunecată perioadă din istoria patriei, în care omorul, furtul, ura și silnicia, torturarea cetățenilor, exploatarea oamenilor muncii și înrobirea țării au fost ridicate la rangul de principii „sfinte".

Cavalerii „arhanghelului" luau solda de la legația Germaniei hitleriste. „Experiența huliganică" a fost plătită de poporul romîn cu tributul greu al independenței și suveranității naționale, cu suferințele și distrugerile războiului.

Nu vom uita: minciunile și dezastrul, măcelurile și predica revenirii la animalitate, robia și misticismul deșănțat — sînt două aspecte ale aceluiași fascism.

Ura animalică împotriva vieții noi pe care și-o făurește azi poporul romîn caracterizează rămășițele jalnice ale mișcării legionare și excrescențele ei „filozofice". De la pistol și parașută la „mitul veșnicei reîntoarceri", ei folosesc totul pentru a transforma Romînia într-o obscură colonie.

Asemenea planuri și iluziile cultivate în cafenelele pariziene se vor spulbera în fața hotărîrii poporului romîn de a-și apăra ființa, demnitatea și libertatea națională.

Filozofemele d-lor Eliade, Cioran și ale altor dezrădăcinați se străduiesc zadarnic să țină aprins opaițul misticismului. Poporul romîn a depășit irevocabil epoca întunericului. Nu-l va mai tolera în țara lui liberă.

În ciuda cîntecului de sirenă înginat de dl. Eliade și ceilalți fugari din fața istoriei, poporul romîn nu se va „supune" mult lăudatei „libertăți de a suporta suferința", de dragul nici unui „paradis" al animalității.

Fugarii din fața istoriei se vor convinge că istoria *nu se repetă,* este ireversibilă.

« СТРАХ ПЕРЕД ИСТОРИЕЙ » И ВОСХВАЛЕНИЕ ВОЗВРАЩЕНИЯ К ЖИВОТНОМУ СОСТОЯНИЮ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор подвергает критическому анализу работу Мирчи Элиаде «Der Mythos der ewigen Wiederkehr», в которой, на основании исторического материала о первобытной культуре, излагается его собственное представление о философии истории. Автор останавливается только на этом аспекте книги. Указывая, что Элиаде принадлежал к « школе » Нае Ионеску, одного из теоретиков фашистского движения « Железная гвардия », автор вскрывает софистические методы Элиаде. Метод « краткого феноменологического анализа », использованный Элиаде, означает, в сущности, подмену исторической действительности произвольными толкованиями.

Автор подчеркивает, что философия истории, которой придерживается Элиаде, идет по линии иррационализма (Шеллинг, Кьеркегор, Ясперс, Ницше, Хейдеггер и т. д.) и возвращается к положению, имевшему широкое распространение в реакционной философии Румынии в период между первой и второй мировыми войнами.

В дальнейшем подвергается критике обскурантистская концепция Элиаде и указывается, что она ставит своей целью доказать бесполезность творческой, обновляющей деятельности человека. Этому отсталому мировоззрению одного из фашистских румынских эмигрантов автор противопоставляет марксистско-ленинское мировоззрение, позволяющее верить, на основании науки, в творческие силы человека, и быть хозяином своей судьбы.

„LA PEUR DEVANT L'HISTOIRE" ET L'APOLOGIE DU RETOUR À L'ANIMALITÉ

(RÉSUMÉ)

L'Auteur soumet à une analyse critique l'ouvrage de Mircea Eliade „Der Mythos der ewigen Wiederkehr" (le mythe de léternel retour) qui, s'étayant d'un matériel historique sur la civilisation primitive, expose une conception propre de la philosophie de l'histoire. C'est précisément à cet aspect du livre que l'Auteur s'arrête. Rappelant qu'Eliade faisait partie de „l'école" de Nae Ionescu, l'un des théoriciens du mouvement fasciste de la „Garde de Fer", l'Auteur dévoile ses procédés sophistiques. La prétendue méthode de „l'analyse phénoménologique sommaire", dont Eliade fait

usage, consiste, au fond, à remplacer la réalité historique par des interprétations arbitraires.

L'étude insiste sur le fait que la philosophie de l'histoire enseignée par Eliade se situe sur la ligne de l'irrationalisme (Schelling, Kirkegaard, Nietsche, Jaspers, Heidegger, etc.) et reprend une thèse qui avait cours entre les deux guerres mondiales parmi les philosophes réactionnaires de Roumanie.

La conception obscurantiste d'Eliade est ensuite soumise à un examen critique qui souligne sa tendance à démontrer l'inutilité de l'activité créatrice et innovatrice de l'homme. L'Auteur oppose à cette conception rétrograde de l'un des emigrés fascistes de Roumanie la conception marxiste-léniniste de la confiance — scientifiquement fondée — dans les forces créatrices de l'homme, dans sa capacité de forger son propre destin.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III nr. 3, 1955

CARACTERUL ANTIȘTIINȚIFIC ȘI REACȚIONAR AL TEORIEI „ROMÎNIA—ȚARĂ EMINAMENTE AGRARĂ"

DE

H. CULEA

În cadrul sociologiei și economiei politice oficiale din Romînia burghezo-moșierească, s-au dus, în prima jumătate a secolului al XX-lea, multe și felurite discuții asupra caracterului economiei țării noastre. Cei mai mulți dintre teoreticienii burghezi susțineau că Romînia este și trebuie să rămînă o țară „eminamente agrară" și că prin urmare accentul în politica economică trebuie pus pe producția agricolă și pe exportul cerealelor, iar în politica de stat pe încurajarea dezvoltării unor pături înstărite la sate, capabile să asigure acest export. Acești teoreticieni nu făceau în fond, decît să justifice existența și interesele claselor exploatatoare, de a ține Romînia în condiții de inferioritate și aservire față de statele mari industriale. Împiedicînd dezvoltarea industrială a Romîniei, clasele exploatatoare împiedicau totodată dezvoltarea economiei naționale și prin aceasta mențineau înapoierea economică și culturală a maselor largi populare.

Teoria „Romînia — țară eminamente agrară", a primit cea mai categorică dezmințire prin evoluția economico-socială a țării noastre în anii regimului de democrație populară.

Pășind la realizarea măreței sarcini a lichidării înapoierii economice și culturale a Romîniei, lăsată moștenire de regimul burghezo-moșieresc, a transformării țării noastre dintr-o țară cu o economie predominant agricolă într-o țară industrială-agrară, poporul nostru muncitor în frunte cu clasa muncitoare a înfăptuit cu avînt politica partidului de refacere și industrializare a economiei naționale. Numai devenind o țară industrială-agrară, Romînia are posibilitatea să dezvolte armonios toate ramurile economiei naționale, inclusiv agricultura și pe această temelie să asigure ridicarea continuă a nivelului de viață și cultură a poporului muncitor. Acest lucru — după cum scrie tov. Gh. Gheorghiu-Dej — l-au arătat din totdeauna marxiștii, comuniștii, care susțineau că „progresul țării noastre este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industrializării țării și că de tăria industrială a țării depinde în mare măsură însăși independența statului nostru" [1]. Dar o asemenea politică de industrializare, de

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*. Ed. pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, p. 61—62.

dezvoltare în primul rînd a unei industrii grele, singura capabilă să asigure adevărata independență economică a unei țări, nu a fost posibilă pe vremea regimului burghezo-moșieresc, deoarece aceasta contravenea intereselor claselor pe care acest regim le reprezenta.

★

Teoria „Romînia — țară eminamente agrară" a fost „fundamentată" în prima jumătate a secolului al XX-lea mai întîi de către așa-zisa sociologie conservatoare și poporanistă, iar mai apoi „completată" de către diverși reprezentanți ideologici ai partidelor național-țărănist, gogocuzist, legionar, precum și de către o întreagă pleiadă de economiști și sociologi burghezi apărători fățiși sau camuflați ai intereselor claselor exploatatoare. Deși, în mod aparent, reprezentanții ideologici ai partidului liberal nu se arătau aderenții acestei teorii — ci, dimpotrivă, o combăteau prin demagogica formulă a „industrializării țării prin noi înșine" — în fapt, prin politica economică pe care o duceau, nu făceau decît să mențină Romînia în situația unei țări „eminamente agrare", înapoiate. Din acest punct de vedere se poate afirma că această teorie a fost propagată de reprezentanții tuturor claseor exploatatoare de la noi din țară întrucît ea constituia motivarea teoretică a uneia și aceleiași politici de exploatare cruntă a maselor și de menținere a Romîniei într-o situație de hinterland agrar, politică pe care o duceau diversele partide burgheze reprezentante ale acestor clase exploatatoare.

Teoria „Romînia — țară eminamente agrară", departe de a fi o creație originală a gînditorilor burghezi autohtoni, constituia doar adaptarea unor teorii asemănătoare, propagate de către sociologia burgheză apuseană. Astfel faimoasa teorie a „occidentului industrial și orientului agrar" (formulată de W. Sombart) a constituit una din sursele sale directe de inspirație.

Reprezentanții ideologici ai monopolurilor străine, interesate în menținerea Romîniei ca debușeu pentru produsele lor industriale și ca rezervă de produse agricole pentru țările lor, cu precădere industriale, au formulat chiar ei această teorie. O seamă de sociologi, istorici și ziariști burghezi apuseni și-au făcut o temă favorită din „fundamentarea" teoriei „Romînia — țară eminamente agrară". Astfel economistul englez David Mitrany în lucrarea „Pămîntul și țăranul în Romînia" dă o amplă expunere a acestei teorii, iar J. S. Rouck (unul din cei mai cunoscuți „specialiști" americani în problemele romînești), trăgînd fățiș concluziile practice din această teorie, invită capitalul străin la „exploatarea sistematică și fermă a resurselor bogate ale Romîniei" [1].

Partidele reacționare din țara noastră, care-și orientau politica lor de guvernare în conformitate cu interesele grupărilor monopoliste străine, au înlesnit pe cît posibil capitalului străin să treacă la o asemenea exploatare. După cum se arată în ziarul „Socialismul", „politica guvernelor noastre nu este determinată de interesele poporului romîn, ci de interesele capitaliștilor internaționali. Burghezia noastră care depinde astfel de bunăvoința acelor capitaliști, de procentul cu care aceștia o primesc în

[1] J. S. Rouck, *Contemporary Roumania and her Problems*, p. 362.

întreprinderile lor, este numai unealta care dă capitaliștilor străini siguranța capitalului și a profitului în țara noastră" [1].

Pentru cercurile exploatatoare autohtone, care își împletiseră interesele cu grupările monopoliste străine, menținerea Romîniei în situația unei țări cu o industrie slab dezvoltată și ca atare dependentă de statele industriale apusene, era destul de convenabilă.

Moșierii și chiaburii, datorită situației lor de principali exportatori de grîne, erau interesați în primul rînd în menținerea Romîniei în situația unei țări dependente furnizoare de cereale. Situația de hinterland agrar cu o industrie slab dezvoltată a Romîniei convenea moșierimii și chiaburimii din mai multe motive: *a)* asigurînd țărilor apusene un debușeu pentru produsele lor industriale în Romînia, aceste țări ofereau la rîndul lor un debușeu pentru grînele românești; *b)* moșierimea și chiaburimea în vederea menținerii brațelor de muncă ieftine în agricultură nu erau interesate în dezvoltarea industriei întrucît aceasta ar fi însemnat o deplasare serioasă de mase țărănești spre orașe. Ca o urmare a intereselor mai sus menționate, aceste clase s-au împotrivit oricărei politici protecționiste, menită să asigure dezvoltarea industriei naționale.

Burghezia română, în cîrdășie de interese cu capitalul străin era de asemenea interesată, deși într-o măsură mai mică, în menținerea Romîniei ca țară agară, și ca atare a frînat în mod sistematic industrializarea țării în general și dezvoltarea industriei mijloacelor de producție în special. Cauzele pentru care burghezia română ducea o asemenea politică erau multiple: în primul rînd faptul că cele mai mari întreprinderi industriale din țară erau de fapt proprietatea trusturilor imperialiste străine, capitaliștii autohtoni fiind doar copărtași, a făcut ca volumul producției cît și dezvoltarea diferitelor ramuri ale producției industriale să depindă de interesele capitalului străin. Or, este știut că capitaliștii străini nu erau interesați decît în stoarcerea unor profituri cît mai mari. Acest lucru se realiza nu prin industrializarea Romîniei, ci prin secătuirea țării și exploatarea nemiloasă a populației ei muncitoare. Este bine cunoscut faptul că în cadrul economiei capitaliste mondiale, țările capitaliste puternic dezvoltate (deși atrag țările mai înapoiate în sfera economiei mondiale capitaliste) impun țărilor dependente o asemenea diviziune internațională a muncii, încît le transformă în simple anexe producătoare de materii prime, pentru economia țărilor lor. Aceasta nu înseamnă, însă, că în aceste țări nu are loc o oarecare industrializare. Capitalul internațional ademenit de ieftinătatea brațelor de muncă din țările dependente dezvoltă el însuși în aceste țări unele stabilimente industriale de pe urma cărora obține profituri fabuloase. Pe de altă parte pentru a-și crea o bază socială în burghezia autohtonă monopoliștii străini permit acesteia să dezvolte unele ramuri ale industriei ușoare care nu contravin intereselor lor. Mai mult decît dezvoltarea unei atari industrii aducătoare de profituri imediate nici burghezia autohtonă nu este interesată să facă.

Menținerea Romîniei în situația unei țări agrare convenea de asemenea burgheziei din țara noastră pentru că permitea o exploatare a satului de către oraș prin sistemul bancar, cît și prin alte mijloace care legau satul de oraș în cadrul economiei capitaliste, pentru că satul cons-

[1] «*Socialismul*», nr. 83, 18 octombrie 1923.

tituia un debuşeu, o parte însemnată a pieţii interne, pentru desfacerea produselor industriei uşoare.

Teama burgheziei naţionale că o creştere a proletariatului ar periclita înfăptuirea politicii sale a contribuit şi ea la permanentizarea acestei situaţii. Semnificative din acest punct de vedere sînt cele spuse încă în 1913 de V. Brătianu, acest duşman feroce al poporului muncitor cînd, cu prilejul analizei a ceea ce el numea „crizele de stat" din anii 1910, 1907, 1913, atrăgea atenţia burgheziei şi moşierimii romîne că „revolta neorganizată din 1907 poate găsi o organizare la oraşe şi deci să ia în viitor un caracter nu de revoltă, ci de revoluţie... în viitor trebuie să ţinem seama şi de masele muncitoare de la oraşe, mai lesne de aprins şi de revoltat" [1].

Unitatea de interese între diversele clase exploatatoare în ceea ce priveşte menţinerea Romîniei în situaţia unei ţări agrare înapoiate, cît şi punerea ei la cheremul ţărilor capitaliste puternice reiese cel mai bine din politica economică dusă de acestea în prima jumătate a secolului al XX-lea. Deşi în parlament liberalii aduceau fel de fel de acuzaţii partidului conservator cum că ar fi trădător şi vînzător de patrie, iar conservatorii la rîndul lor aduceau aceleaşi acuzaţii liberalilor, în fond atît guvernarea conservatoare, cît şi cea liberală a contribuit din plin la subjugarea ţării capitalului străin. În anii guvernărilor liberale pătrunderea capitalului străin şi dezvoltarea ciuntită unilaterală a economiei naţionale îşi urmează cursul. Aceştia sînt anii cînd trusturile Royal Dutch şi Anglo-Persian-Company pun mîna pe societăţile petrolifere din ţara noastră — care mai înainte fuseseră puse de către guvernul conservator la cheremul capitalului german.

Opera de înfeudare a ţării şi de menţinere a ei în situaţia unei ţări furnizoare de materii prime a fost continuată de guvernanţii naţional-ţărănişti care au dus pe faţă o politică a „porţilor deschise în faţa capitalului financiar străin". Din ordinul acestui capital, naţional-ţărăniştii trec la dizolvarea chiar şi a brumei de industrie înjghebată mai înainte.

În 1932, sub această guvernare, printre altele, uzinele metalurgice Cugir şi Hunedoara şi-au redus producţia aproape la zero. Guvernanţii naţional-ţărănişti preferau să desfiinţeze ramuri importante ale industriei de prelucrare a materiilor prime din ţară pentru că prin importul de produse finite şi semi-fabricate ei puteau face afaceri mai avantajoase. Privind datele statistice referitoare la importul produselor semi-fabricate şi finite putem observa cum acest import (luînd anul 1920 = 100) dacă pentru produse semi-fabricate în 1920 era de 100,0%, în 1925 de 248,7% apoi în 1928 atinge 450,3% iar în ceea ce priveşte produsele finite dacă în 1920 erau de 100% în 1928 atinge 114,8%. Pentru a ne da seama de disproporţia dintre import şi export este suficient să reamintim că în 1928 balanţa comercială înregistra un deficit de 4611 milioane lei [2].

Politica de înfeudare a ţării dusă de naţional-ţărănişti a culminat prin aplicarea faimosului „Plan de la Geneva" prin care se instituie controlul străin direct asupra bogăţiilor ţării şi treburilor statului romîn.

---

[1] Citat după Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, 1952, Ed. pentru literatură politică, ed. a III-a, p. 264.

[2] Vezi *Enciclopedia Romîniei*, vol. IV, p. 477.

Partidele politice care s-au succedat la cîrma țării în anii 1933—1944 s-au deosebit de partidele „istorice" în politica lor economică doar prin aceea că au transformat țara dintr-un hinterland agrar al Americii, Angliei, Franței etc. într-un hinterland agrar al Germaniei și cap de pod al agresiunii acesteia împotriva U.R.S.S. cu scopul de a îndrepta agresiunea germaniei împotriva Uniunii Sovietice, imperialiștii anglo-americani cît și partidele „istorice" au predat în mîna Germaniei poziții importante economice și politice din Romînia. Prin „Tratatul asupra promovării raporturilor economice dintre Regatul Romînesc și Reichul German", încheiat la 23 martie 1939, Romînia este înfeudată pe deplin trusturilor germane.

Așadar, menținerea Romîniei în situația unei țări dependente cînd față de Anglia, Franța, America, cînd față de Germania, în situația unei țări cu o industrie slab dezvoltată — a constituit o linie permanentă a politicii diverselor partide burghezo-moșierești, o condiție *sine qua non* pentru sporirea beneficiilor monopoliștilor străini și autohtoni.

Asigurarea acestor beneficii nu a fost posibilă decît în condițiile unei spolieri nemiloase a maselor. Nu fără temei se spunea pe vremea regimului burghezo-moșieresc că traiul muncitorilor din Romînia este asemănător cu cel al populației coloniale din Africa și Asia. „Din cauză că profiturile capitalului străin trebuie asigurate, scria „Viața muncitoare", pentru că profitul național nu poate fi lăsat nici el mai prejos, iar pe de altă parte pentru că trădarea social-democraților trebuiește răsplătită și ea cu un profit și pentru că toate aceste profituri nu apar dintr-o baghetă magică, ci rezultă din exploatarea forței de muncă a lucrătorilor, se explică de ce în țările debitoare mizeria muncitorimii și țărănimii se agravează și mai mult iar teroarea contra organizațiilor de clasă muncitorești și conducătorilor lor ajunge pînă la sugrumare și asasinare"[1].

Pentru a ne face o imagine asupra gradului exploatării muncitorilor din țara noastră în vremea regimului burghezo-moșieresc este suficient să pomenim că pentru anul 1938 rata plusvalorii era de 192%. Salariile muncitorilor erau atît de scăzute, încît în același an ele nu reprezentau decît o treime din costul anual al vieții.

Alături de muncitorimea de la orașe oamenii muncii din agricultură erau supuși de asemenea unei exploatări și ruinări nemiloase. Exploatarea țărănimii muncitoare prin sistemul creditelor, ipotecilor etc., a făcut ca datoriile agricole, după cifrele oficiale publicate, să atingă în 1932 circa 30 000 lei pe hectar, sumă considerabilă pe care țărănimea n-o putea în nici un caz plăti. Ca urmare, aproape 60% din pămînturile țărănimii sărace și mijlocașe urmau să fie scoase la vînzare.

Intensificarea exploatării, scăderea nivelului de trai au sporit nemulțumirea maselor și au dus la adîncirea contradicției dintre exploatați și exploatatori, la intensificarea luptei de clasă. Partidul Comunist din Romînia, adevăratul reprezentant al celor exploatați, a dezvăluit neîncetat în

[1] «*Viața muncitoare*», nr. 47, 16 decembrie 1928. Articolul *Problema stabilizării și a împrumutului capitalului străin și interesele muncitorești*, din vol. de *Documente din Istoria P.C.R.* Ed. pentru literatură politică, vol. II, p. 953.

fața maselor, adevărata cauză a situației lor de mizerie, conducîndu-le pe calea luptei revoluționare.

În fața valului revoluționar al maselor, clasele exploatatoare au depus toate eforturile în vederea înăbușirii luptei de clasă. Mijloacele folosite au variat de la înăbușirea grevelor și sugrumarea Partidului Comunist pe cale polițienească, pînă la diversele manevre ideologice.

Dintre mijloacele ideologice folosite, teoria „Romînia — țară eminamente agrară" avea o importanță nu din cele mai mici, — motiv pentru care exploatatorii s-au slujit de ea mai cu seamă în perioadele de avînt revoluționar ale clasei muncitoare.

Teoria „Romînia — țară eminamente agrară" pentru a sluji la menținerea cu orice chip a bazei capitaliste existente, avea menirea, pe de o parte să fundamenteze teoretic interesul claselor exploatatoare în permanentizarea Romîniei ca hinterland agrar al țărilor apusene, iar pe de altă parte să caute ca, pe calea mistificării contrazicerilor flagrante ale orînduirii existente, să camufleze dubla exploatare la care erau supuși oamenii muncii și nevoia acestora de a scutura jugul exploatării.

Pentru a răspunde cerințelor de mai sus această teorie s-a folosit în esență de următoarele teze principale: 1) în Romînia eminamente agrară — țară care nu are nici una din trăsăturile modului de producție capitalist — industrializarea nu constituie o etapă necesară de dezvoltare; 2) date fiind condițiile specifice în care se dezvoltă Romînia, ea va fi sortită să rămînă veșnic o țară eminamente agrară, care în mod necesar, va trebui să ființeze ca o anexă a țărilor dezvoltate, atît din punct de vedere economic, cît și social-politic și cultural. Romînia este sortită deci a împrumuta civilizația și cultura urbanistică de la țările înaintate și a se orienta politic spre aceste state; 3) într-o țară eminamente agrară, neindustrială și necapitalistă nu sînt prezente și n-au ce căuta fenomene ca: lupta de clasă, revoluție, partid al proletariatului, alianța dintre proletariat și țărănime etc.

Întrucît din tezele de mai sus se desprinde un conținut economic, sociologic și politic al teoriei „Romînia — țară eminamente agrară" — vom trece la dezvăluirea pe rînd a caracterului antiștiințific și reacționar al acestor aspecte.

Conținutul economic al teoriei „Romînia — țara eminamente agrară"

Conținutul economic al teoriei „Romînia — țara eminamente agrară" constă, după cum s-a arătat mai sus, în negarea necesității industrializării țării noastre și în disimularea contradicțiilor orînduirii capitaliste. Pentru demonstrarea acestor teze, printre primele argumente invocate, este acela după care în economia Romîniei nu era vizibilă și nici posibilă o diviziune a muncii pe ramuri, în sensul unei diviziuni între industrie și agricultură. C. Stere, fondatorul așa-zisei sociologii poporaniste din țara noastră, negînd existența oricărei diviziuni a muncii în economia țării, scria că deși în Romînia a apărut o oarecare industrie, aceasta este atît de anemică încît „poate să dispară cu puține excepțiuni ca prin farmec printr-o singură trăsătură de condei, prin retragerea avantajelor sau modificarea tarifului vamal" [1].

[1] C. Stere, *Social-democratism sau poporanism?* în « *Viața românească* », 1907, nr. 8, p. 324.

Strădania teoreticienilor burghezi de a infirma existența unei diviziuni a muncii în cadrul economiei naționale se explică prin aceea că, odată admisă această diviziune ar fi trebuit recunoscută și necesitatea dezvoltării unei industrii autohtone. Or aceștia, pentru a demonstra caracterul nediferențiat, predominant agrar al economiei noastre erau siliți mai întîi să nege nevoia dezvoltării ramurilor industriale și în primul rînd a industriei grele. Întrucît — susțineau ei — în secolul nostru există state industriale puternice, țara noastră, pe baza unei diviziuni internaționale a muncii, poate să-și satisfacă nevoile sale industriale prin importul de mașini din aceste țări, fără a mai fi nevoită să dezvolte o industrie autohtonă.

Caracterul reacționar al acestui argument reiese de îndată ce analizăm condițiile înrobitoare în care se efectua importul de mașini din străinătate. Într-adevăr, dezvoltarea diviziunii internaționale a muncii în lumea capitalistă se exprimă prin extinderea comerțului mondial, comerț prin care unele state exportă mărfuri, iar alte state constituie piețe de desfacere și surse de materii prime pentru economia celor dintîi. Pentru țările capitaliste puternice, industriale, comerțul exterior nu servește însă decît ca mijloc prin care monopoliștii să-și poată spori beneficiile lor fabuloase. Comerțul exterior, este pentru aceștia, un izvor de profituri suplimentare deoarece articolele industriale pe care țările industriale le exportă țărilor înapoiate, agrare, sînt vîndute la prețuri ridicate, iar materiile prime se cumpără din aceste țări la prețuri foarte scăzute. Comerțul exterior este pentru monopoliștii țărilor industriale avansate unul dintre mijloacele de aservire economică a țărilor înapoiate.

Caracterul înrobitor al importului făcut de țara noastră pe vremea regimului burghezo-moșieresc s-a exprimat prin șirul balanțelor comerciale pasive.

Caracterul oneros al relațiilor comerciale intercapitaliste se exprima și prin aceea că în secolul al XX-lea țările capitaliste avansate înlocuiesc treptat exportul de mărfuri prin exportul de capital, care este făcut de preferință sub forma unor împrumuturi înrobitoare. Așadar, argumentul după care Romînia nu avea nevoie să-și dezvolte o industrie proprie deoarece putea să-și satisfacă nevoile sale de produse industriale prin import nu era decît un paravan îndărătul căruia capitalul străin să-și poată duce politica sa de înfeudare și jefuire a țării. Iată ce ne spune în legătură cu această problemă chiar un teoretician burghez: „această politică de continue împrumuturi — scrie E. Otetelișeanu — nu numai că ne obligă să înstrăinăm toate bogățiile țării, dar mai are inconvenientul că nu constituie împrumuturi pentru investiții, ci numai împrumuturi de consumație, ceea ce grevează enorm datoria publică, fără ca să stimuleze activitatea economică a Romîniei“ [1].

Teoreticienii burghezi pentru a nu da prilejul nici unui „echivoc“ în legătură cu faptul că țara noastră nu se poate dezvolta decît pe făgaș agrar, neindustrial — au scornit o seamă de „legi“ de dezvoltare chipurile necapitalistă [2] a țării (legea dezvoltării paralele a satului față de oraș, legea orientului agricol etc.). Într-o țară eminamente agrară, lip-

[1] E. Otetelișeanu, *Prin noi înșine*, în «*Lumea nouă*», 6 septembrie 1932.
[2] Necapitalistă, în această accepțiune a termenului, înseamnă neindustrială.

sită de industrie — susţineau ei — economia naţională a ţării respective nu poate avea un caracter capitalist.

Raţionamentul acesta este fals pentru că denaturează caracteristicile reale ale economiei naţionale din prima jumătate a secolului actual, pentru că în determinarea caracterului unei orînduiri economice nu ţine seama, în primul rînd, de tipul relaţiilor de producţie, de caracterul bazei. Teoreticienii burghezi substituie în chip neştiinţific planul relaţiilor de producţie cu cel al forţelor de producţie. Pentru aceştia caracterul unei orînduiri economice depinde de existenţa sau neexistenţa unei ramuri a economiei sau alteia, ceea ce este complet nejust, deoarece determinant pentru stabilirea tipului unei orînduiri economice sînt relaţiile de producţie predominante. În această lumină chiar dacă într-o anumită etapă de dezvoltare a economiei naţionale agricultura constituia principala ramură a economiei naţionale (înainte de cel de al doilea război mondial greutatea specifică a producţiei industriale în producţia industriei şi agriculturii în ţara noastră era de 40%), din simplul fapt al predominării agriculturii asupra celorlalte ramuri de producţie nu se poate trage concluzia că Romînia n-ar fi fost o ţară capitalistă. Istoria dezvoltării modului de producţie capitalist din ţara noastră, în special în perioada de care ne ocupăm, dovedeşte faptul că deşi se menţineau puternice resturi feudale, relaţiile de producţie predominante din agricultură erau cele capitaliste.

Din acest punct de vedere problema dacă industria Romîniei a fost mai mult ori mai puţin dezvoltată nu afectează cu nimic determinarea caracterului orînduirii economice existente în aceea vreme. Faptul că dezvoltarea industriei — datorită condiţiilor specifice de înfeudare a ţării faţă de capitalul străin — nu s-a făcut în chip multilateral şi armonios, nu infirmă întru nimic caracterul capitalist al acestei industrii, cît şi al economiei în general. Capitaliştii străini, plasînd capitaluri în industria ţării, nu urmăreau transformarea Romîniei într-un stat industrial deoarece nu erau interesaţi decît în scoaterea beneficiilor fabuloase de pe urma exploatării bogăţiilor naturale ale ţării (în special petrolul şi lemnul). Aceasta explică de ce, spre exemplu, industria chimică, metalurgică, industria construcţiilor de maşini s-au dezvoltat insuficient, deşi în ţara noastră există suficiente materii prime pentru ca aceste ramuri de industrie să se fi putut ridica. Capitalul străin a preferat, însă, să păstreze Romînia ca piaţă de desfaceri pentru produsele sale chimice şi metalurgice şi pentru maşinile sale, împiedecînd dezvoltarea industriei de acest fel în Romînia.

Nedorind să dea în vileag adevărata cauză a frînării dezvoltării industriei în ţara noastră (situaţia semicolonială a Romîniei), teoreticienii burghezi, în afară de argumentul caracterului necapitalist ori semicapitalist al economiei, au imaginat fel de fel de explicaţii după care industrializarea ţării ar fi constituit o imposibilitate atît pentru prezent, cît şi pentru viitor. „Gradul de dezvoltare economică a Romîniei — scrie Stere — nu face cu putinţă industrializarea ei. Industriile mari cer debuşeuri pe piaţa internă şi mai ales externă. Pieţe străine nu se pot deschide însă pentru industria ţării noastre deoarece ea nu poate folosi nici calea forţei şi nici superioritatea economică pentru cucerirea unor asemenea pieţe“ [1]. Contrar celor scrise de

[1] C. Stere, *op. cit.*, p. 25.

Stere, baza pe care se dezvoltă industria în orice țară o constituie în primul rînd nu debușeurile externe, ci piața internă. În lucrarea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", Lenin a demonstrat pe larg modul în care se formează piața internă pentru orice țară capitalistă. „Procesul de creare a pieții interne — arată Lenin — se desfășoară pe două căi: mijloacele de producție se transformă în capital, iar mijloacele de existență devin elemente materiale ale capitalului variabil". Pentru cel care studiază istoria economiei capitaliste în țara noastră aceste căi de formare a pieții interne apar destul de limpede [1].

V. I. Lenin, în lucrarea „Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor", arată cum văicărelile ideologilor burghezi pe tema pieirii industriei naționale din lipsa de piețe „nu sînt altceva decît o manevră cusută cu ață albă a capitaliștilor în stare să împingă guvernul pe drumul unei politici... de cuceriri" [2]. Această apreciere leninistă se potrivește în mod vădit și în cazul lui Stere care pe lîngă alte mijloace s-a folosit și de teoriile sale sociologice pentru a influența pe guvernanții romîni să treacă, în 1918, la o politică de cotropire față de Basarabia, îndemnînd clasele dominante din țara noastră să smulgă acest teritoriu Rusiei Sovietice.

Șirul argumentelor economice ale teoreticienilor „Romîniei eminamente agrare" culminează prin tezele privitoare la caracterul necapitalist al agriculturii noastre. Ei susțin că agriculturii din Romînia — nu-i sînt specifice trăsături capitaliste ca: existența muncii salariate, a plusvalorii, capitalului etc. Agricultura, după aceștia, s-ar întemeia chipurile pe o formă de organizare, pe relații de producție necapitaliste și anume pe „mica gospodărie bazată pe muncă". Lipsa de temei a acestor argumente apare de îndată ce le confruntăm cu realitatea. Rolul de hinterland agrar rezervat Romîniei a avut o influență puternică și asupra dezvoltării capitalismului în agricultură. „Capitalismul — scria Lenin — extinde într-o măsură enormă producția de produse agricole în scop comercial antrenînd pe arena mondială o serie întreagă de țări noi; el înlătură agricultura patriarhală din ultimele ei sălașuri...; el creează o producție pur industrială de cereale..." [3]. Într-adevăr, principalele indicii ale dezvoltării capitalismului în agricultură cum sînt: procesul de descompunere a țărănimii în burghezie sătească și proletariat agricol, transformarea moșiei boierești în gospodărie capitalistă, dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial — puteau fi urmărite și în agricultura țării noastre. Însăși datele statisticilor burgheze pe care le folosim mai jos deși erau destul de măsluite, ilustrează totuși procesul de diferențiere a țărănimii.

Din datele tabloului de mai jos rezultă că gospodăriile țăranilor săraci și mijlocași (care posedă pînă la 10 ha) în 1930 nu posedau din întinderea totală arabilă decît cu *8% mai mult decît în 1913;* aceasta, în timp ce chiaburii, în aceeași perioadă de timp, *și-au dublat întinderea de pămînt* ce le aparținea. De asemenea marea proprietate de la 50 ha în sus ocupa în 1930 32,2% din suprafața totală deși numărul acestor proprietăți nu forma decît 0,8% din numărul total de proprietari.

---

[1] Pentru aprofundarea acestei chestiuni, vezi: *Reforma agrară de la 1864 și unele aspecte ale dezvoltării capitalismului în agricultura Romîniei.*, în «*Probleme economice*», 1954, nr. 5, 7, 8.

[2] V. I. Lenin, *Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor*, în *Opere*, vol. III, p. 306.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, p. 306.

În lumina datelor statistice de mai sus se dezvăluie caracterul neştiinţific al tezelor teoreticienilor burghezi care susţin că „ţărănimea constituie o bază nediferenţiată a ţării noastre şi că în agricultura noastră nu ar fi avut loc procesul concentrării capitaliste".

Anul	Categoria	% din nr. total al proprietarilor	% din întinderea totală
1905	pînă la 10 ha	96,8	40,29
	de la 10 la 50 ha	2,6	8,89
	peste 50 ha	0,6	50,82
1913	pînă la 10 ha	96,7	40,20
	de la 10—50 ha	3,0	10,13
	peste 50 ha	0,3	49,67
1930	pînă la 10 ha	92,0	48,0
	de la 10—50 ha	7,2	19,8
	peste 50 ha	0,8	32,2

În problema caracterului capitalist al agriculturii sînt interesante şi cifrele care privesc dezvoltarea produselor agricole destinate spre a deveni mărfuri, antrenarea agriculturii în sfera schimbului comercial capitalist.

Iată un tabel privind creşterea producţiei de cereale destinat pieţii (1867—1871 = 100) :

1867—1871	1896—1900	1901—1905	1906—1910	1911—1915
100,0	185,8	223,8	242,9	273,8

Creşterea produselor agricole destinată schimbului indică gradul antrenării agriculturii noastre în sfera economiei capitaliste.

Procesul pătrunderii capitalismului în agricultura ţării noastre deşi a constituit un progres faţă de relaţiile feudale existente, nu a însemnat însă o slăbire a exploatării. Relaţiile de exploatare capitalistă împletită cu cele feudale au devenit de nesuportat în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Sfruntînd cele mai evidente fapte care demonstrau procesul pătrunderii capitalismului în agricultură, exagerînd peste măsură elementele necapitaliste ale acesteia, teoreticienii „Romîniei — ţară eminamente agrară" au recurs la un ultim argument cu ajutorul căreia sperau să scoată basma curată „teoria". Speculînd faptul că procesul concentrării în agricultură nu duce la o desfiinţare absolută a micii proprietăţi (deoarece marii agriculturi nici nu i-ar conveni înlăturarea completă a micii agriculturii care, în cele din urmă, îi furnizează braţe de muncă), aceşti teoreticieni socoteau fenomenul respectiv drept o dovadă a „trăiniciei micii gospodării bazată pe muncă" în ţara noastră şi a „superiorităţii acestei

gospodării" față de ferma capitalistă. C. Stere scria că „agricultura mică nu numai că nu are a se teme de concurența marei agriculturi, ci dimpotrivă ea își poate dovedi oricînd rezistența față de cea mare" [1]. V. Madgearu susținea că „tendința naturală de evoluție a agriculturii care corespunde cu necesitatea progresului, mînă ca o forță elementară spre dominația exploatării mici" [2]. Toți ideologii burghezi, în frunte cu moșierul C. Garoflid, caracterizau agricultura Romîniei ca fiind o agricultură dominată de „mica proprietate bazată pe muncă". În sprijinul lor cu privire la superioritatea micii producții față de cea capitalistă, ei se foloseau de argumentele revizionismului internațional în frunte cu Bernstein, Vandervelde, Sombart, care cu ajutorul teoriei „superiorității micii producții" dovedeau chipurile „inaplicabilitatea legilor marxiste de evoluție capitalistă în agricultură".

Analizînd mai sus situația agriculturii noastre din punctul de vedere al concentrării capitaliste și a diferențierii țărănimii, am putut observa cum contrar celor spuse de ideologii burghezi cu privire la „trăinicia" și „superioritatea" micii gospodării — aceasta în orînduirea capitalistă s-a ruinat în așa măsură încît a adus pe micii agricultori în sapă de lemn.

Mica gospodărie se menținea în agricultură cu prețul unor privațiuni de neînchipuit, cu prețul irosirii muncii agricultorului și a întregii sale familii. Pentru a nu muri de foame micul agricultuor era nevoit an de an să ia în arendă un petec de pămînt. Arenda la fiecare hectar pentru terenuri mici înghite nu numai supramunca agricultorului, ci și o parte a muncii necesare. Exploatarea micilor agricultori de către exploatatorii satelor era variată. Creditul ipotecar, dobînzile nelimitate, diversele forme de arendă etc. — constituiau tot atîtea mijloace de exploatare a oamenilor muncii din agricultură.

Principalele teze economice ale teoriei „Romînia — țară eminamente agrară" erau profund neștiințifice întrucît contraziceau realitatea obiectivă și totodată reacționare prin aceea că îndărătul unor formule ca aceea privind „trăinicia micii gospodării" etc., tindeau la consolidarea gospodăriilor capitaliste din agricultură, gospodării bazate pe o exploatare cruntă a țărănimii muncitoare. Argumentele economice pe care se întemeia teoria „Romînia — țară eminamente agrară" au putut fi formulate doar prin interpretarea neștiințifică dată gradului de înapoiere a Romîniei, predominării țărănimii și a micii gospodării țărănești și în special a faptului că industria Romîniei se dezvoltă relativ încet față de industria țărilor capitaliste dezvoltate.

Conținutul sociologic al teoriei „Romînia—țara eminamente agrară"

Pentru a dovedi caracterul etern „eminamente agrar" al economiei țării noastre, ideologii burghezi s-au folosit pe lîngă argumentarea economică și de diverse argumente sociologice. Pentru a demonstra caracterul „specific" al evoluției țării noastre — caracter care rezidă în aceea că Romînia este sortită să rămînă pe o treaptă inferioară, că ei nu-i este dat să treacă prin faza capitalist-industrială, iar mai apoi spre o orînduire superioară — acești teoreticieni s-au folosit de mai toate variantele socio-

[1] C. Stere, *op. cit.*, p. 328.
[2] V. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, p. 40.

logiei burgheze neştiinţifice care negau atît existenţa diferitelor moduri de producţie, cît şi evoluţia şi transformarea acestora în societate.

În opoziţie cu tezele ştiinţifice verificate şi confirmate ale sociologiei marxiste după care dezvoltarea modului de producţie determină evoluţia societăţii, după care la baza dezvoltării oricărui mod de producţie stă legea obiectivă a concordanţei obligatorii dintre relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie, lege care face ca atunci cînd relaţiile de producţie devin necorespunzătoare caracterului forţelor de producţie ele urmează să se transforme pe cale revoluţionară, teoreticienii „Romîniei — ţară eminamente agrară" au folosit teze ale sociologiei burgheze privind determinismul geografic, demografic, psihologic etc.

Folosind ideile curentului geografic în sociologie, ideologii burghezi susţineau că nu dezvoltarea modului de producţie ci condiţiile naturale, mediul geografic, poziţia Romîniei în orientul Europei ar fi condiţii determinante de care depind în ultimă instanţă dezvoltarea ţării noastre, structura economică şi fizionomia ei social-politică. Caracterul eminamente agrar al Romîniei ar rezulta după aceştia din condiţiile arătate mai sus. În măsura în care mediul geografic nu poate fi schimbat — susţineau ei — Romînia este sortită să rămînă veşnic o ţară de agricultori. Economistul şi sociologul burghez Gh. N. Leon, pretinde că „întrucît producţia bunurilor este condiţionată de factori geografici, orografici, geologici şi climaterici... ţara noastră în condiţiile geografice respective este sortită să rămînă veşnic agricolă" [1].

La întrebarea, cum se explică atunci faptul că în unele şi aceleaşi condiţii climaterice, în una şi aceeaşi ţară, dar în timpuri diferite, au existat orînduiri economice, rînduieli sociale şi politice diferite — teoreticieni de teapa lui Gh. N. Leon se mulţumesc să nege orice evoluţie în cadrul societăţii [2]. Caracterul neştiinţific al „teoriilor" geografice după care ideologii burghezi încercau să explice structura şi dezvoltarea societăţii din ţara noastră prin însuşirile mediului geografic, să dovedească caracterul veşnic eminamente agrar al ţării noastre, este dovedit de întreaga dezvoltare a orînduirilor economice pe teritoriul ţării noastre. Faptele arată că în ţara noastră numai în descurs de un deceniu după 23 August, condiţiile naturale — geografice rămînînd relativ neschimbate — s-a trecut la construirea unei noi orînduiri economice. Romînia s-a transformat dintr-o ţară capitalistă cu o agricultură înapoiată, într-o ţară de democraţie populară industrial-agrară.

O altă explicaţie dată caracterului eminamente agrar al ţării noastre ar fi, chipurile, aceea a creşterii şi densităţii populaţiei. Conform acestei explicaţii, ţările care se dezvoltă din punct de vedere industrial sînt doar acelea care au o mare densitate a populaţiei pe km ^{2}. Întrucît însă în ţara noastră nu există un asemenea excedent al populaţiei — spuneau adepţii acestei explicaţii — agricultura poate absorbi toate braţele de muncă şi ca atare nu mai este necesară apariţia sectorului industrial al economiei.

---

[1] Gh. N. Leon, *Economia politică şi politica economică*. Bucureşti, 1944, p. 465.

[2] Caracteristic pentru ilustrarea putreziciunii sociologiei burgheze neştiinţifice din ţara noastră sînt afirmaţiile unor « teoreticieni » ca: O. Goga, A. Cuza, Gh. N. Leon, Ene, A. Basilescu etc. după care ţara noastră « de plugari » nu ar fi trecut prin diversele orînduiri economice prin care au trecut celelalte state « civilizate », nu ar fi cunoscut progresul sub forma trecerii de la o orînduire inferioară spre una superioară.

Caracterul neștiințific al explicațiilor demografice reiese din însăși argumentele folosite care se bat cap în cap. Astfel, în complet dezacord cu prima explicație ideologi burghezi ca G. Banu, N. Popovici-Lupa etc. s-au folosit de o altă teză reacționară demografică după care în Romînia tocmai creșterea considerabilă a populației constituie frîna principală a dezvoltării societății. Dat fiind că în Romînia natalitatea este din cele mai mari din lume — susțin ei — dat fiind că populația acestei țări se dublează de la un deceniu la altul, ea este sortită să rămînă pe o treaptă de dezvoltare inferioară față de statele apusene.

Marxism-leninismul dovedește că luată în sine creșterea și densitatea populației nu poate explica nici structura și nici evoluția societății. În funcție de condiții istorice concrete creșterea populației, densitatea ei mai mare sau mai mică pot grăbi sau încetini dezvoltarea societății, dar nu să-i determine tipul orînduirii. Despre faptul că creșterea populației nu poate constitui o frînă a dezvoltării țării este grăitoare situația din țara noastră de după 23 August 1944 cînd sporul populației, sporirea brațelor de muncă ale țării — deci creșterea principalului element al forțelor de producție — constituie nu o frînă, ci un motor puternic al dezvoltării economiei noastre. În această lumină explicațiile demografice malthusianiste ne înfățișează poziția plină de ură față de mase a ideologilor claselor dominante care încercau să prezinte vitalitatea poporului romîn drept un factor de declin. Explicațiile demografice ale malthusianiștilor autohtoni nu urmăreau decît justificarea mizeriei la care erau supuși oamenii muncii pe vremea regimului burghezo-moșieresc. Acestor teoreticieni le venea desigur mai la îndemînă să dea vina racilelor capitalismului pe seama „relativei suprapopulații care duce la pauperizarea păturilor sociale" după cum se exprimă N. O. Popovici-Lupa, unul din mathusianiștii autohtoni, decît să recunoască exploatarea sălbatică a maselor de către capitaliști.

Contrar perorațiilor malthusianiste, oamenii de cultură, înaintați, din țara noastră au arătat de nenumărate ori că nu creșterea și desimea populației constituie cauza înapoierii țării, și a pauperizării clasei exploatate ci, exploatarea nemiloasă la care acestea erau supuse. Astfel, încă, în 1844 Gh. Barițiu scria în „Gezeta Translivaniei" „...Nu atît poporimea prea deasă cît mai vîrtos grămădirea sutelor de milioane în mîini prea puține și în bancuri [bănci] cum și a unor ținuturi întinse fac ca zeci și sute de mii să nu mai afle mijloace de ciștig..." [1], iar dr. Iuliu Baraș scria, în 1862, în revista „Natura", „dacă genul uman în genere nu va muri niciodată de foame din lipsa nutrimentelor, se poate prea bine ca unii oameni să moară de foame din lipsa mijloacelor de existență".

O a treia explicație sociologică dată teoriei „Romînia — țară eminamente agrară" a fost cea psihologică. C. Rădulescu-Motru scria că „romînul nu este făcut pentru a lucra în industrie. El este plugar din născare", fapt pentru care îl consideră incapabil de a crea o civilizație orășenească. P. Andrei considera pe locuitorii țării noastre ca avînd o psihologie rutinieră

---

[1] *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în Romînia.* Ed. Acad. R.P.R., vol. I, 1954, p. 260.

și greoaie ceea ce face ca „în genere ei să nu aibă inițiativă civilizatoare“ [1], Lucian Blaga socotea că trăsăturile psihologice ale poporului romîn nu-l fac apt nu numai pentru industrie, dar nici măcar pentru vreo îndeletnicire legată de alt spațiu în afara celui „mioritic“ [2]. „Orizontul spațial unic al subconștientului“ — scria Blaga — care la romîn este „spațiul mioritic“ fiind un element constitutiv al „substanței noastre sufletești“ face chipurile ca rominul să nu se simtă bine, să nu poată crea și munci decît în „duhul legănat al spațiului său matrice“ [3].

Diversele explicații psihologice obscurantiste enumerate mai sus sînt îndreptate împotriva interpretării materialiste a dezvoltării societății și au ca scop dovedirea tezei idealiste că baza societății este psihicul oamenilor, că el este capabil să determine viața economică și politică a societății, în cazul nostru să determine caracterul veșnic agrar al Romîniei. Substratul de clasă al acestor teorii constă în interesul ideologilor burghezi de a înfățișa societatea ca un produs al unor legi „eterne“ ale psihicului uman și de a acorda orînduirii capitaliste un caracter etern și de nezdruncinat. Caracterul fals al explicațiilor psihologiste reiese și din faptul că acestea au înlocuit adevăratele trăsături morale ale poporului romîn cu trăsături imaginate de acești ideologi. Poporului romîn nu-i sînt proprii nici pe departe trăsături ca: „rutina și lîncezeala“, „teama de oraș“ etc. ci se caracterizează prin cu totul alte trăsături ca: spirit de inițiativă, năzuința de a întocmi o orînduire lipsită de exploatare, năzuința de a crea o cultură și civilizație nouă socialistă. În procesul luptei revoluționare poporul nostru dobîndește o nouă fizionomie moral-politică, ceea ce dovedește că factorul psihologic este la rîndul său condiționat de evoluția social-economică [4].

O analiză critică mai amănunțită a explicațiilor sociologice care stau la temelia teoriei „Romînia — țară eminamente agrară“ ar impune desigur critica științifică a întregii sociologii burgheze din țara noastră, dezvăluirea caracterului antiștiințific și reacționar al acesteia, ceea ce nu putem face în acest studiu, deoarece aici ne propusesem doar indicarea unora din fundamentările sociologice date acestei teorii.

Conținutul politic al teoriei „Romînia — țară eminamente agrară“

Teoria „Romînia — țară eminamente agrară“, deși infirmată la fiecare pas de fapte după cum erau nevoiți să recunoască chiar unii ideologi burghezi, a fost fabricată mai ales pentru concluziile politice diversioniste care se puteau scoate dintr-o asemenea teorie. Aceste concluzii erau folosite de către diversele partide burghezo-moșierești în scopul de a frîna activitatea revoluționară a maselor dusă în vederea scuturării jugului exploa-

---

[1] P. Andrei, *Sociologie generală*, p. 577.

[2] L. Blaga înțelegea prin « spațiul mioritic » un « orizont » cu totul specific sufletului romînesc: « orizontul înalt, ritmic și indefinit alcătuit din deal și vale ». Această scornire, dată de L. Blaga drept particularitate a « psihicului romînesc » ar fi înzestrată chipurile cu anume « accente » care fac din el cadrul unui anume destin, de care sufletul rominului se simte organic și inseparabil legat.

[3] L. Blaga, *Orizont și stil*, p. 79—80.

[4] Vezi C. I. Gulian, *Dezvoltarea moralei socialiste în R.P.R.*, în « *Lupta de clasă* », 1955, nr. 3.

tării capitaliste. Ele erau puse în circulație mai ales în preajma alegerilor, în scopul de a induce în eroare masele largi de alegători cu privire la programul de guvernare a acestor partide, pentru a putea astfel obține cît mai multe voturi.

Pe fundamentul teoriei, „Romînia — țară eminamente agrară" diverși reprezentanți ai partidelor și-au construit în prima jumătate a secolului al XX-lea diverse formule privind „idealul agrar" pe care-l vor înfăptui de îndată ce vor veni la putere. Aceste „idealuri" agrare fie că se numeau „democrație rurală" („idealul" poporanist), „stat țărănesc" („idealul" național-țărănist), ori „stat corporatist" („idealul" fascist), după cum vom vedea, nu făceau decît să apere într-un limbaj demagogic starea de lucruri existentă.

Combătînd calea socialistă pe care Romînia va trebui să pășească în viitor, ideologii burghezi substituiau acestei căi de dezvoltare diversele lor „idealuri agrare", etichetate ca „anticapitaliste", „democratice" și uneori chiar „socialiste". Acești ideologi se autodemascau complet atunci cînd singuri recunoșteau că formulele „idealurilor" lor sociale nu sînt menite decît a sluji ca contrapondere împotriva comunismului, împotriva idealului maselor muncitoare de a construi o societate lipsită de exploatare.

Concluziile diversioniste scoase de ideologii burghezi din teoria „Romînia — țară eminamente agrară", cît și însăși această teorie pentru a fi cît mai utile exploatatorilor, au variat, în prima jumătate a secolului al XX-lea în funcție de anumite împrejurări social-politice și economice. Astfel, în urma represiunii sălbatice a răscoalei din 1907, mai toate partidele burgheze și moșierești dornice să frîneze activitatea revoluționară a maselor, au început să pozeze în apărătoare ale intereselor „poporului" și ca atare să se întreacă în lansarea diverselor formule demagogice privind remedierea „răului social" [1].

Nedorind să dea în vileag adevăratele cauze ale acestui „rău" care rezidau în contradicțiile orînduirii existente o seamă de economiști și sociologi conservatori și liberali, făcîndu-se ecoul nevoii exploatatorilor de a-și adapta agricultura la condițiile economiei de mărfuri capitalistă, au trecut la recomandarea diverselor soluții capitaliste de organizare și tehnicizare a agriculturii mari, moșierești și chiaburești — prezentînd în mod demagogic aceste soluții drept o rezolvare a problemei țărănești.

Ideologii liberali au dat la iveală o imensă literatură pe tema remediului care-l va constitui pentru problema țărănească legiferările agrare ce se vor înfăptui (e vorba de cele din 1907). Întrucît acești ideologi prezentau problema țărănească ca unica problemă a țării noastre „eminamente agrare", legiferările respective trebuiau să constituie chiar rezolvarea „chestiei sociale".

În curînd însă legiferarea agrară făcută de liberali în urma răscoalelor din 1907 (care cuprindea: legea învoielilor agricole, legea contra trusturilor arendășești, legea Casei Rurale etc.), s-a dovedit, împotriva frazeologiei liberale, a nu contraveni cu nimic căii prusace de dezvoltare capitalistă a agriculturii noastre și ca atare n-a făcut mai ușoară viața țărănimii exploatate și cu atît mai mult n-a rezolvat problemele sociale ale țării.

[1] Publiciștii burghezi foloseau formula vagă de «rău social» pentru a nu fi nevoiți să spună pe nume contradicțiilor orînduirii capitaliste.

Odată descoperită plasa de minciuni promițătoare, țesută în jurul acestei legiferări, o bună parte din paleativele ideologilor conservatori și liberali și-au pierdut orice efect în ochii maselor.

Pe arena ideologiei burgheze apar teoriile poporaniste cu privire la „Romînia — țară eminamente agrară" și la idealul „democrației rurale", tocmai în acest moment. Teoriile poporaniste propovăduite mai cu seamă de C. Stere în lucrarea sa „Social-democratism sau poporanism?", reprezentînd punctul de vedere al burgheziei satelor, deși în fond nu făceau decît apologia orînduirii existente, în formă, se refereau la dezvoltarea în țara noastră a unei „orînduiri rurale", bazată chipurile pe o „democrație rurală" și o „țărănime liberă".

Democrația rurală — scrie Stere — constituie o formulă care se contrapune fățiș oricărei idei privind necesitatea luptei pentru socialism. Pornind de la teoria „Romînia — țară eminamente agrară", C. Stere a căutat să arate că dezvoltarea țării noastre nu va duce la socialism, ci la realizarea „democrației rurale". Pentru a „dovedi" aceasta, Stere susținea că socialismul, întrucît constituie doar idealul proletariatului, nu se va putea înfăptui în țara noastră deoarece în Romînia, țara cu o industrie firavă, nici proletariatul și nici avantgarda acestuia nu pot juca vreun rol politic carecare în dezvoltarea țării.

Lipsa de temei a tezei lui Stere cu privire la caracterul neindustrial al țării noastre și ca atare lipsa de temei a afirmațiilor lui despre lipsa de perspectivă a proletariatului și partidului său de avantgardă au fost dovedite la tot pasul prin evoluția faptelor, care au demonstrat că în țara noastră, deși mai încet, s-a dezvoltat o oarecare industrie și o dată cu aceasta și proletariatul orășenesc, care atrăgea după sine masele proletariatului agricol și ale restului țărănimii muncitoare. Astfel, numai în 1902—1903 se înregistrau în Romînia 259 întreprinderi noi cu peste 25 lucrători fiecare. Fenomenul creșterii proletariatului industrial a atras după sine și creșterea importanței sale politice, chiar și în perioada cînd Stere îi nega orice importanță. Încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea proletariatul nostru făcea eforturi pentru a-și ridica nivelul de organizare. Elementele înaintate revoluționare din rîndul mișcării muncitorești luptau pentru înființarea în țara noastră a sindicatelor muncitorești ca organizații de masă ale clasei muncitoare. În 1906 existau 50 de sindicate și 70 de cercuri „Romînia muncitoare". Începînd cu anul 1905 s-a trecut la reorganizarea rîndurilor mișcării muncitorești, ceea ce a dovedit o creștere a nivelului de conștiință și de organizare a clasei muncitoare. După cum ne învață marxism-leninismul importanța politică a unei clase sociale — purtătoarea viitorului social — nu rezidă atît în mărimea numerică a acelei clase, cît în rolul obiectiv pe care are să-l joace în evoluția societății.

Cu toate că proletariatul constituia o clasă relativ puțin numeroasă, în raport cu predominarea numerică a țărănimii, el reprezintă totuși purtătorul viitorului social în Romînia burghezo-moșierească. Proletariatul era legat de cea mai înaintată formă economică — de marea producție, era clasa care creștea an de an, se dezvolta din punct de vedere politic, putea fi ușor organizată și era cea mai revoluționară.

Stere, vorbind de lipsa de perspectivă a proletariatului, nu urmărea însă altceva decît să abată atenția țărănimii muncitoare de la aliatul ei firesc — clasa muncitoare. Acest lucru apare deosebit de explicit atunci

cînd Stere scrie textual: „forța socială care va dobîndi idealul democrației rurale" — va fi nu partidul clasei muncitoare ci „un partid țărănesc care să exprime în chip desăvîrșit interesele celor $6^1/_2$ milioane țărani, prin urmare și a poporului romîn întreg" [1].

Pentru a dovedi că țărănimea nu poate avea în frunte decît un partid de tipul celui liberal sau conservator-democrat, Stere s-a străduit să discrediteze pe cît i-a stat în putință ideea unui partid marxist-leninist al clasei muncitoare, pretinzînd în mod demagogic că ideologia acestuia ar desconsidera țărănimea, socotind-o o masă reacționară.

Contrar perorațiilor lui Stere, marxism-leninismul a dovedit de nenumărate ori că atitudinea de indiferență și chiar de-a dreptul negativă față de problema țărănească nu era proprie adevăratelor partide muncitorești, ci numai partidelor Internaționalei a II-a care neagă dictatura proletariatului, se tem de revoluție și nu vor să ducă proletariatul la cucerirea puterii. Spre deosebire de oportuniști, marxism-leninismul recunoaște existența unei capacități revoluționare în rîndurile majorității țărănimii și se străduiește să folosească aceste posibilități în interesul dictaturii proletariatului. Țărănimea muncitoare, în condițiile capitalismului, datorită exploatării nemiloase care se exercită de către moșierime și burghezie asupra ei, este direct interesată în făurirea alianței cu clasa muncitoare în vederea instaurării societății lipsită de exploatare. Singurul partid politic interesat sincer în eliberarea țărănimii de sub jugul exploatării nu poate fi decît un partid al proletariatului, de tip marxist-leninist.

Stere de altfel arată că politica pe care o va duce partidul „țăranilor" nu va fi nicicînd revoluționară deoarece „pentru Romînia orice politică revoluționară în ce privește bazele însești ale vieții sociale e o fantasmagorie urîtă, dat fiind că... poporul romîn în împrejurările lui excepționale nu poate urmări vreo politică revoluționară și nici năzui la transformarea bazelor însești ale orînduirii sociale" [2].

Așadar, urmărind tezele politice emise de Stere, în vederea căilor de „eliberare a poporului întreg" reiese că acestea nu urmăreau decît menținerea maselor muncitoare în starea de abrutizare economică și politică existentă. De altfel însăși „idealul democrației rurale" nu constituie altceva decît transpunerea într-un limbaj demagogic a principalelor trăsături ale orînduirii existente. Fie că vom analiza formula „mica proprietate bazată pe muncă", ori instituția „obștei sătești", băncile populare (instituții economice fundamentale ale „democrației rurale"), fie că vom urmări structura politică, socială a acestei „democrații" — va reieși fără echivoc asemănarea acestora cu rînduielile burghezo-moșierești existente în anii următori lui 1907.

Teoriile poporaniste emise de Stere au fost criticate, deși uneori fără prea mare consecvență, de către diverși fruntași de atunci ai clasei muncitoare. În articole apărute în revista „Viitorul social" se arată cum formulele demagogice ale lui Stere sînt menite să facă reclamă politică partidului liberal. Demascîndu-se falsitatea tezelor lui Stere cu privire la trăinicia proprietății mici și mijlocii „bazată pe muncă", într-un articol apărut în „Viitorul social" din 1907, se dovedește cum contrar perorațiilor lui Stere

[1] C. Stere, *op. cit.*, în «*Viața românească*», 1908, p. 601.
[2] C. Stere, *op. cit.*, p. 72.

marea proprietate și marea exploatare care ocupă la noi un loc preponderent exploatînd nemilos țărănimea muncitoare o aduce în fapt pe aceasta în sapă de lemn ruinînd atît gospodăria mijlocie, cît și pe cea mică.

Trăgîndu-se concluziile de pe urma unei polemici dusă în coloanele „Viitorului social" cu sociologia poporanistă, într-un studiu din aceeași revistă, se demască caracterul reacționar al poporanismului romînesc, se arată că acesta își are obîrșia în narodnicismul liberal rus, că Stere a preluat de la narodnicismul liberal rus cele mai reacționare teze în problema agrară.

★

În afară de paleativele și concluziile politice deduse de C. Stere în în conformitate cu teoria „Romînia — țară eminamente agrară", o influență nefastă a exercitat asupra maselor de oameni ai muncii din Romînia concepția neo-iobăgistă a lui C. Dobrogeanu-Gherea. Deși C. Dobrogeanu-Gherea a fost unul din cei mai de seamă reprezentanți ai esteticii și criticii noastre materialiste și progresiste din trecut, autor al „Studiilor critice" care au avut un rol important în dezvoltarea realistă și democratică a literaturii noastre prin concepția sa sociologică însă acesta aduce în rîndurile mișcării muncitorești idei oportuniste de esență menșevică. Concepția neo-iobăgiei aduce indirect apă la moară teoriei „Romînia — țară eminamente agrară" prin aceea că Gherea a scos dintr-însa concluzii politice asemănătoare cu cele poporaniste. Concluziile politice scoase din concepția neo-iobăgiei erau cu atît mai primejdioase cu cît se propagau chipurile de pe pozițiile clasei muncitoare din țara noastră.

Gherea considera că în țara noastră există o întocmire economică și politico-socială agrară, particulară țării noastre care conservă fondul esențial al vechii iobăgii și pe care el o denumea neo-iobăgia. Din această concepție Gherea deducea că în țara noastră nu existau „nici condițiile obiective nici cele subiective pentru înlocuirea politico-socială a capitalismului : nici forțele economice care să necesite o asemenea transformare, nici clasele conducătoare numeroase și importante care s-o reclame" [1]. Deoarece susținea el — în țara noastră baza economică nu este capitalistă, nu se observă o contrazicere între relațiile de producție capitaliste și caracterul social al forțelor de producție, ci între relațiile feudale și forțele de producție existente. De aceea, considera el, Romînia se află în fața revoluției burgheze în care hegemonia o deține burghezia și nu în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice care trebuie înfăptuită sub hegemonia proletariatului.

Neînțelegînd chipul în care s-a făcut pătrunderea capitalismului în agricultură și împletirea acestuia cu resturile feudale, absolutizînd un singur element, cel al rămășițelor feudale, Gherea socotea că în țările înapoiate „eminamente agricole" așa cum era și țara noastră, strategia și tactica revoluționară a luptei proletariatului trebuie să fie alta decît cea valabilă în țările avansate. „Țările rămase în urmă — scria Gherea — intră în orbita țărilor capitaliste înaintate. Ele se mișcă în orbita acestor țări și întreaga lor viață de dezvoltare și mișcare socială e determinată de viața

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neo-iobăgia*. București, 1910, p. 28-29.

și mișcarea țărilor înaintate..." [1]. Prin aceasta Gherea nu face altceva decît să condamne țara noastră să rămînă din punct de vedere economic un hinterland agrar al apusului (deoarece așa cere viața și „mișcarea țărilor înaintate"), iar din punct de vedere politic să remorcheze mișcarea noastră muncitorească la carul revizionismului apusean. Gherea falsifică în chipul cel mai grosolan marxismul atunci cînd consideră drept cauză a evoluției țării noastre „complexul de condiții externe" și nu — legile obiective de dezvoltare, lupta de clasă etc. Prin teoria neo-iobăgiei, cît și prin concluziile politice scoase din aceasta, dintre care cea mai pregnantă prin caracterul ei reacționar era formula „venirea la guvern a partidului proletariatului nu va fi posibilă decît numai după ce socialismul va învinge definitiv în occidentul Europei", Gherea își aducea aportul la camuflarea contradicțiilor orînduirii capitaliste din Romînia și contribuia la consolidarea odioasei baze existente.

Influența nefastă a concepției neo-iobăgiste, cît și a tezelor politice scoase din aceasta s-a oglindit în practica partidului social-democrat și a exercitat o influență dăunătoare și în P.C.R. pînă la Congresul al V-lea.

Ideile reformiste și oportuniste ale lui Gherea, străine de marxismul revoluționar, au făcut ca polemica doctrinară dusă în acea vreme între socialiști de o parte — poporaniști, conservatoro-liberali de altă parte, pe tema caracterului orînduirii economice a Romîniei să se reducă în cele din urmă la o polemică formală. Teoria „Romînia — țară eminamente agrară", cît și concluziile politice scoase din aceasta au fost supuse unei critici științifice de abia de către Partidul Comunist din Romînia.

★

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie care a însemnat triumful leninismului asupra oportunismului internațional, ecoul pe care această revoluție l-a avut în țara noastră — avîntul revoluționar al clasei muncitoare, apariția grupurilor comuniste și mai apoi înființarea P.C.R. — a impus burgheziei o schimbare de tactică politică și ideologică față de perioada anterioară. După război pătrunderea capitalismului în economia țării capătă un ritm mult mai rapid. Scoaterea la mezat a țării față de trusturile străine sporește simțitor. Contradicțiile orînduirii capitaliste se înăspresc și mai mult, odată cu intrarea acesteia în criza generală.

Această situație de fapt este dată în vileag de către ideologia clasei muncitoare ceea ce constituie o puternică stavilă în fața demagogiei teoriilor burgheze care căutau să disimileze caracterul trădător și antipatriotic al claselor exploatatoare, cît și contradicțiile capitalismului.

Trecerea la construirea societății socialiste în Rusia în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (tocmai în acea țară pe care teoreticienii „Romîniei eminamente agricole" o considerau ca o țară tipic agrară după a cărei dezvoltare — susțineau ei — trebuie să se ghideze și țara noastră) a constituit o puternică lovitură dată teoriilor agrare burgheze. În aceste împrejurări arsenalul ideologic al burgheziei a căutat noi mijloace diversioniste. În domeniul sociologiei clasele exploatatoare au trecut de la teoriile poporaniste și conservatoare la cele țărăniste, neo-țărăniste, social-democrate de dreapta, neo-liberale și corporatiste.

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 13.

Teoria „Romînia — țară eminamente agrară" a fost „corectată" de mai toate aceste teorii.

Deși în accepțiunea național-țărănistă, această teorie a căpătat o variantă „nouă", concluziile social-politice scoase dintr-însa nu au diferit prea mult de cele poporaniste. „Idealul social „național-țărănist" va diferi de cel poporanist doar prin etichetă : în loc de „democrație rurală" — „stat țărănesc".

Sub această „nouă" și vagă formulă se ascundea o nouă platformă demagogică îmbrăcată pentru circumstanță într-o haină retorică originală. „Statul țărănesc" — scriau teoreticienii național-țărănismului — va fi un stat anticapitalist și antiliberal, un stat a cărei esență o va constitui „democrația țărănească". Mai mult decît atît, teoreticienii noii „doctrine", nu voiau să spună. Ei nu strecoară nici un cuvînt cu privire la magicul eșafodaj al structurii și funcționării „statului țărănesc". Există însă perspectiva istorică care lasă să vedem că „democrația țărănească" a constituit într-adevăr o formă „originală" de sugrumare a libertăților cetățenești de care altă dată făcea paradă burghezia liberală. Democrația național-țărăniștilor s-a încoronat prin introducerea stării de asediu (Decretul 301.610 din 30 decembrie 1933), a cenzurii (Decret pentru controlul publicațiilor periodice), a consiliilor de război etc. În timp ce ziarele și revistele democrate au fost suprimate de către „democrația" național-țărănistă, o sumedenie de publicații cu caracter antidemocratic și fascist apar în acest timp. După cum se arată în rezoluțiile adoptate la conferința P.C.R. în 1930, pe plan social „statul țărănesc" s-a manifestat prin „sugrumarea mișcării revoluționare a maselor largi muncitorești-țărănești și a naționalităților asuprite și organizarea dictaturii fățișe de stat" [1].

Pe plan cultural, național-țărăniștii, în anii guvernării lor, au dus o politică antipatriotică de negare a culturii naționale.

Întreaga politică internă și externă dusă de către făuritorii „statului țărănesc" a constat în accentuarea aservirii Romîniei de capitalul străin. Pe planul politicii externe „statul țărănesc" s-a manifestat ca un participant de seamă al „cordonului sanitar" care încercuia U.R.S.S.

Caracterul demagogic al formulelor diversioniste național-țărăniste a fost demascat de nenumărate ori în documentele de partid. Diverse manifeste editate de P.C.R. arătau cum „democrații" Maniu și oamenii lui au fost aduși la guvern pentru ca sub masca conducerii „democratice" a țării și a unor formule diversioniste „să adoarmă pe muncitori și țărani și astfel să-i îndepărteze de la gîndul nimicirii din rădăcină a puterii bancherilor și ciocoilor". În diferite studii apărute în revistele și presa ilegală de partid este demascată ideea „noului tip de stat național țărănist" dovedindu-se că acest tip de stat nu este altceva decît același stat de mai înainte al claselor exploatatoare.

„Idealul statului țărănesc", construit de național-țărăniști pe temeiul teoriei „Romînia — țară eminamente agrară", deși în vorbe se referea la „democrație", „drept al muncii", „proprietate bazată pe muncă" etc. — în fapt s-a dovedit a fi o formă odioasă de înrobire a oamenilor muncii și de reprimare a mișcării revoluționare.

---

[1] *Documente din istoria P.C.R.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 95.

Cu toate acestea teoreticienii național-țărăniști au avut cinismul să prezinte formula lor demagogică cu privire la „statul țărănesc" nici mai mult nici mai puțin decît „un socialism al țărilor eminamente agrare" [1], după cum se exprima N. Matheescu.

★

În sprijinul național-țărăniștilor, ca o agentură a burgheziei în rîndul maselor de oameni ai muncii, acționau social-democrații de dreapta. Teoriile lor și în special acelea care revizuiau marxismul potrivit specificului țărilor „eminamente agrare" au constituit o completare a teoriilor diversioniste național-țărăniste. Lupta împotriva P.C.R. și a liniei lui leniniste a fost o îndeletnicire dintre cele mai de seamă ale conducătorilor P.S.D. „Social-fasciștii din Romînia, — se scrie în broșura „Chestiunea agrară" editată de P.C.R., în 1931, — se orientează spre „revoluția burgheză". Sprijinul acordat partidului lui Maniu, colaborarea cu acesta la alegeri și Parlament ei au căutat să ne-o prezinte ca o luptă contra oligarhiei liberale și feudalismului din Romînia. Credincioși teoriilor neo-iobăgiste ei merg pe drumul burgheziei financiare monopoliste confundîndu-se perfect cu mentalitatea și ideologia contra-revoluționară a burgheziei. Țărănimea nu este în ochii lor decît... carne de tun în războiul ce se pregătește împotriva U.R.S.S.".

Liderii social-democrați de teapa lui Ilie Moscovici țineau isonul țărăniștilor arătînd că „țărănimea nu are nici un interes imediat în schimbarea orînduirii sociale" că „proletariatul nu-și poate face din țărănime un aliat cinstit" [2] și ca atare masele largi de țărani nu se vor lăsa conduse de proletariat și nici de avangarda acestuia.

Caracterul pseudoștiințific și reacționar al teoriilor național-țărăniste și social-democrate de dreapta îmbrăcate în vestminte revoluționare, a fost dat în vileag cu deosebită tărie cu prilejul analizei dezvoltării social-economice a țării noastre făcute prin tezele științifice ale Congresului al V-lea al P.C.R.

Congresul al V-lea a arătat că în țara noastră există toate contradicțiile sistemului capitalist, înăsprite ca urmare a înapoierii economice a țării și altoirii formelor celor mai înalte ale proprietății și exploatării capitaliste (carteluri, trusturi) cu formele precapitaliste și cu resturile feudale în agricultură, fapt care face ca Romînia să fie una din inelele slabe ale lanțului statelor imperialiste. Condiția principală a luptei victorioase pentru ieșirea revoluționară din criză depindea de aprecierea justă a poziției forțelor de clasă, clarificarea perspectivelor sarcinilor și forțelor motrice ale revoluției din Romînia. De aceea Congresul supune unei critici științifice diversele teorii burgheze și oportuniste privind tipul economico-social al țării cît și perspectivele ei de dezvoltare, și stabilește că Romînia se găsește în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, că sarcina acestei revoluții constă în a doborî cu forța puterea de stat burghezo-moșierească și de a stabili dictatura revoluționar-democratică a

[1] N. Matheescu, *Statul țărănesc și problema muncitorească*, în «*Revista de studii sociologice și muncitorești*», anul II, nr. 6—7, iunie 1935.

[2] I. Moscovici, *Lupta de clasă și transformarea socială*, în culegerea *Doctrinele partidelor politice*, p. 301.

proletariatului și țărănimii. Hegemonul acestei revoluții poate fi numai proletariatul care se sprijină la țară pe elementele proletare și semiproletare, duce după sine ca aliat păturile sărace și principalele pături mijlocașe ale țărănimii. Făcînd analiza particularităților în care se va desfășura revoluția burghezo-democratică din țara noastră — tezele Congresului al V-lea arătau că trecerea de la această revoluție la cea socialistă nu va necesita o perioadă prea lungă de timp. Pe baza acestei analize, P.C.R. a elaborat sarcinile fundamentale, strategia și tactica partidului, dintre care sarcina strategică cea mai importantă a fost considerată „crearea alianței de luptă a muncitorilor, țăranilor și a maselor muncitoare ale națiunilor asuprite sub hegemonia proletariatului și conducerea Partidului Comunist" [1].

★

Criza economică mondială din 1929—1932 care răvășise atît de mult statele capitaliste scoate la iveală și în țara noastră cu deosebită tărie contradicțiile modului de producție capitalist. Condițiile social-politice și economice existente în mod obiectiv arătau burgheziei că în cadrul luptei de clasă ce se ascuțea în țara noastră, izolarea țărănimii de proletariat era deosebit de necesară. Clasele exploatatoare erau pe deplin conștiente că reprimarea sîngeroasă a puternicelor greve muncitorești din anii 1929—1933 nu însemna nici pe departe înăbușirea avîntului revoluționar al clasei muncitoare. De aceea toată atenția burgheziei a fost îndreptată spre țărănime, ce trebuia manevrată cu dibăcie și îndreptată împotriva proletariatului, pentru ca astfel să nu-și dea seama de adevărații dușmani ai poporului, cît și de faptul că ea este menită în primul rînd să devină carne de tun în războiul antisovietic.

În fața valului revoluționar care se pregătea în țara noastră, întregul curs al politicii externe și interne se orienta spre fascism și spre pregătirea războiului antisovietic. Pe plan politic în perioada 1933—1944, s-au succedat la guvernarea țării diverse partide de tip fascist. Pe plan ideologic mai toate aceste partide s-au folosit și de diversiunea pe care o constituia teoria „Romînia — țară eminamente agrară". Această teorie a fost îmbrățișată în perioada respectivă de gogo-cuziști, legionari, și a căpătat o tălmăcire corespunzătoare în concepția corporatist-fascistă. În noile condiții social-istorice, teoria „Romînia — țară eminamente agrară" a căpătat pecetea fascismului. Rezolvarea problemei sociale în Romînia „eminamente agrară" nu a mai fost preconizată prin diversele „idealuri agrare", ci prin politica de fascizare și cotropire a altor teritorii. Sub pretextul că o țară „eminamente agrară" cu o populație excedentară nu-și poate hrăni îndeajuns populația, ideologii fasciști propuneau o politică imperialistă cotropitoare — dezlănțuirea războiului antisovietic.

Corporatistul M. Manoilescu în lucrarea sa „Statele unite ale Europei" propaga fără ocol teza după care Europa trebuie delimitată în două: Europa industrială reprezentată în primul rînd de Germania și Europa agricolă în care ar intra orientul Europei în întregime, cea din urmă fiind subordonată celei dintîi. În această acțiune de subordonare a orientului

[1] *Documente din istoria P.C.R.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 129.

agrar și în primul rînd a U.R.S.S. față de Germania, Manoilescu rezerva viitorului stat fascist romîn o inițiativă considerabilă. Deoarece subordonarea U.R.S.S. — considera el — nu este posibilă decît printr-un război antisovietic, viitorul stat fascist romîn pentru a se bucura ca țară agrară de stima Germaniei, va trebui să participe în primul rînd la acest război „sfînt".

Economistul fascist Gh. N. Leon în lucrarea „Economie politică și politică economică" scrie că Romînia agrară va trebui să „constituie o completare firească a economiilor industriale din apus" [1] și în special a celei germane. Prezicînd Germaniei un rol precumpănitor în „viitoarea confederație a statelor europene" recomanda Romîniei să înceteze de a se strădui să-și creeze o industrie națională întrucît ea își va putea satisface nevoile ei de semifabricate și produse finite prin importul „produselor fabricate în Germania".

Recomandînd o politică totală de înfeudare a țării față de Germania hitleristă, ideologii fascizanți ai teoriei „Romînia — țară eminamente agrară" preconizau diverse sisteme de organizare a agriculturii capabile să asigure o producție agricolă sporită, necesară mașinii de război hitleriste. Teoriile corporatiste propovăduiau ideea — „cheie de boltă a doctrinii germane" — anume „sporirea prin toate mijloacele a numărului proprietăților mijlocii (citește chiaburești — *H. C.*) și construirea pe aceste proprietăți a unei elite economice și militare" [2]. Consolidarea acestei „elite economice și militare" s-a făcut în perioada războiului prin aducerea în sapă de lemn a sute de mii de familii de țărani săraci. Întărirea proprietății chiaburești și moșierești s-a făcut prin sărăcirea și distrugerea continuă a gospodăriilor mici și mijlocii.

Politica agrară dusă de guvernul Antonescu conform concepțiilor corporatiste a îmbogățit pe exploatatorii satelor pe spinarea țărănimii muncitoare romîne și în special a minorităților naționale. Concentrarea în Camerele de agricultură județene conduse de reprezentanți ai chiaburimii și moșierimii a tuturor serviciilor și organelor pendinte de Ministerul Agriculturii, înființarea centrelor agricole de semințe selecționate care permiteau chiaburimii să speculeze țărănimea săracă, politica colonizărilor în Cadrilater și Transnistria — au constituit tot atîtea mijloace pentru întărirea „elitei economice... „Teza corporatistă cu privire la elita economică sau teza legionară după care în Romînia naționalist-agrară fiecare țăran va trebui să aibă „pogonul său" a avut ca rezultat deposedarea țărănimii muncitoare de ultimul petec de pămînt pe care-l mai avea.

Pentru situația țărănimii muncitoare dictatura antonesciană nu a făcut decît să ducă la paroxism mizeria și suferințele acumulate de decenii. Ținînd seama de faptul că timp de patru decenii, în prima jumătate a secolului al XX-lea, acești „prieteni ai țărănimii" care-și spuneau poporaniști, național-țărăniști etc. au propagat neîncetat soluții sociale pentru a „ferici" țărănimea se impune o întrebare: întrucît s-a îmbunătățit situația economică și socială a țărănimii în acest răstimp? Iată ce ne

---

[1] Gh. N. Leon, *Economia politică și politica economică*. București, 1944, p. 466.

[2] V. Bulgarul, *Consecințele războiului în domeniul vieții rurale* în tomul III de comunicări ale Academiei de științe morale și politice, «*Buletinul*», 1941—1942, p. 105.

spune în această privință N. Caranfil, el însuși un reprezentant autentic al claselor exploatatoare: „Iată cîteva cifre ce vorbesc singure despre situația populației noastre rurale. Din 3 078 820 locuințe rurale 1 000 000 sînt case de pămînt iar 1 000 000 bordee. Din cele 3 000 000 locuințe 600 000 au simple bucăți de geam fixate în pereți iar 800 000 sînt acoperite cu trestie sau cu paie și în fine 2 000 000 nu au podea... și acum cîteva cifre asupra alimentației populației noastre... consumul de carne anual pe locuitor, 3,4 kg, iar grîu 323 gr pe zi“ [1].

Exploatarea crîncenă la care a fost supusă țărănimea muncitoare și întreg poporul muncitor, standardul de viață mizer pe care acesta l-a avut în anii regimului burghezo-moșieresc și în special în timpul dictaturii fascisto-antonesciene a determinat masele muncitoare să-și manifeste tot mai deschis ura și revolta împotriva orînduirii economice nedrepte, împotriva regimului fascist și a războiului hitlerist.

★

Starea de spirit a poporului plin de ură față de cotropitorii germani și față de dictatura fascistă, dorința maselor de a scutura jugul înrobirii naționale și al exploatării, au arătat pe deplin cît de mincinoase și demagogice erau teoriile burgheze care promiteau îmbunătățirea vieții țărănimii. Folosind condiția favorabilă prilejuită de înaintarea armatei sovietice, P.C.R. a condus poporul muncitor pe drumul eliberării naționale și sociale. Contrar frazelor demagogice ale teoreticienilor burghezi care susțineau că țara noastră este sortită să rămînă pe veci un hinterland agrar al țărilor capitaliste, poporul muncitor condus de partid a dovedit că i-a fost posibilă smulgerea pentru totdeauna de sub dependența statelor capitaliste și asigurarea pentru prima oară în istoria sa a adevăratei independențe naționale.

Odată cu eliberarea națională s-au creat condițiile necesare pentru zdrobirea claselor dominante și a devenit posibilă desfășurarea luptei poporului și efectuarea de reforme cu caracter revoluționar, a devenit posibilă rapida dezvoltare a puterii populare și trecerea la regimul de democrație populară — formă a dictaturii proletariatului.

Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă au dovedit cît de neștiințifică este teoria pretinsei „aversiuni a poporului romîn față de revoluție“, cît de neștiințifice și dușmănoase sînt concluziile politice ale teoriei „Romînia — țară eminamente agrară“ care negau rolul politic al proletariatului, negau posibilitatea alianței dintre proletariat și țărănimea muncitoare, posibilitatea hegemoniei proletariatului.

Pentru prima dată în istoria țării noastre proletariatul sub conducerea Partidului Comunist și aliat cu țărănimea muncitoare a sfărîmat puterea economică și politică a moșierimii asigurînd astfel rezolvarea democratică a problemei țărănești. Reforma agrară democratică din 1945 a împroprietărit 918 000 țărani săraci cărora li s-a dat 1 109 000 ha. S-au putut întemeia astfel peste 400 000 noi gospodării, iar alte 500 000 gospodării mici și-au sporit și întărit proprietatea. Dacă înainte de reformă gospodăriile țăranilor săraci și mijlocași posedau mai puțin de jumătate din întreaga

[1] *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, p. 224.

suprafață de pămînt, după reformă acestea posedau 80,7% din întreaga suprafață arabilă a țării. Aceste cifre demonstrează elocvent că partidul comunist și clasa muncitoare au făcut într-un singur an pentru țărănimea muncitoare cît nu au făcut „prietenii țărănimii" timp de decenii.

Încă din etapa desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice poporul muncitor în frunte cu clasa muncitoare, urmînd consecvent politica partidului a trecut la refacerea și industrializarea economiei naționale, a păsit la transformarea țării noastre dintr-o țară agrară înapoiată într-o țară industrial-agrară. Naționalizarea principalelor mijloace de producție din iunie 1948 și deci prin aceasta crearea unui puternic sector socialist al economiei țării — sector în care începeau să acționeze legi proprii economiei socialiste — au dat un impuls nebănuit dezvoltării forțelor de producție în țara noastră.

Lenin ne-a învățat că baza dezvoltării spre socialism a economiei naționale este industria grea, și îndeosebi industria construcțiilor de mașini. Partidul nostru a proclamat această învățătură drept călăuză a activității sale. Dacă în trecut doar 1% din utilajul necesar industriei era produs în țară, astăzi întreg utilajul petrolifer, cea mai mare parte din utilajul necesar dezvoltării industriei bunurilor de larg consum și agriculturii sînt produse în țară. În anii puterii populare s-au produs în țara noastră tractoare de tipuri variate, electro-motoare, vase maritime, rulmenți etc. Producția globală a industriei a crescut de 3 ori și jumătate față de 1938. Dezvoltarea unei industrii de tractoare și mașini agricole în țara noastră, va permite o dezvoltare considerabilă a agriculturii, punerea acesteia pe baze științifice.

Partidul Comunist a fost singurul partid care, bazat pe cunoașterea legilor de dezvoltare a societății, a arătat maselor cauzele înapoierii agriculturii și le-a indicat calea sigură pentru lichidarea acestei înapoieri, a reușit să închege alianța trainică a clasei muncitoare cu masele țărănești — forța socială care a sfărîmat jugul burghezo-moșieresc și a creat condițiile avîntului neîntrerupt al forțelor de producție din agricultură. Exproprierea pămîntului moșieresc, împroprietărirea țărănimii sărace și mijlocașe, sprijinul dat de statul democrat-popular țărănimii muncitoare, apărarea țărănimii muncitoare de exploatarea chiaburească a dus la ridicarea neîncetată a nivelului de trai al țăranilor muncitori.

Datorită sprijinului pe care partidul și guvernul îl acordă dezvoltării agriculturii, în 1954, suprafața însămînțată a crescut față de 1953 și a fost obținută o recoltă de peste 9 milioane tone cereale, care depășește recolta obținută în anul precedent. În anii puterii populare s-a dezvoltat sectorul socialist în agricultură — care cuprinde 20% din suprafața arabilă a țării. Sectorul socialist în agricultură a obținut recolte bogate, cu 25—50% mai mari decît gospodăriile individuale. Peste 25 000 tractoare, mii de semănătoare, combine și alte mașini și unelte agricole lucrează pe ogoarele țării noastre. Călăuzindu-se în permanență în politica sa economică după cerințele legilor economice obiective, bazîndu-se pe succesele obținute în dezvoltarea industriei grele, partidul a trasat un măreț program în vederea ridicării pe o treaptă superioară a agriculturii. Anul acesta se dă bătălia pentru obținerea unei producții de 10 milioane tone grîu și porumb.

Transformarea socialistă a satului, care este una din sarcinile principale ale partidului, se realizează prin îmbunătățirea continuă a situației materiale a maselor țărănimii, prin convingerea acestora că singura cale justă pentru obținerea unui trai îmbelșugat este drumul agriculturii socialiste.

Dezvoltarea economică și culturală a țării noastre în cei 10 ani care s-au scurs de la 23 August 1944, lupta revoluționară depusă de oamenii muncii conduși de partid în desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la înfăptuirea revoluției socialiste constituie cea mai categorică dezmințire a teoriei „Romînia — țară eminamente agrară" și a concluziilor politice scoase de politicienii burghezi din aceasta. Anii aceștia au dovedit că oricît de neplăcut ar fi pentru teoreticienii de ieri sau azi ai teoriei după care Romînia trebuie să rămînă cu orice chip o țară dependentă — înapoiată și agricolă — societatea socialistă trebuie și poate să fie construită în țara noastră.

АНТИНАУЧНЫЙ И РЕАКЦИОННЫЙ ХАРАКТЕР ТЕОРИИ „РУМЫНИЯ—СТРАНА ПРЕИМУЩЕСТВЕННО ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКАЯ"

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор подвергает анализу антинаучный и реакционный характер теории « Румыния — страна преимущественно земледельческая », широко распространенной в первой половине XX века в рамках официальной социологии и политической экономии буржуазно-помещичьей Румынии.

Работа содержит четыре главы. В первой главе обнажаются основы классового мировоззрения, лежащего в основе этой теории, и указывается, что она являлась одним из орудий идеологического порядка, посредством которого буржуазные идеологи « теоретизировали » и оправдывали нищету народных масс, интересы различных отечественных и заграничных эксплуататорских групп, добивавшихся того, чтобы Румыния оставалась в положении отсталой земледельческой страны, зависимой от капиталистических промышленных государств. Во второй главе, носящей заглавие „Экономическое содержание теории « Румыния — страна преимущественно земледельческая ", автор опровергает различные теории и доводы экономического характера, с помощью которых буржуазные идеологи пытались обосновать свою теорию. Автор оспаривает эти псевдонаучные теории и доводы, доказывая, как торможение промышленного развития страны шло в разрез с объективной необходимостью развития страны, вследствие условий полуколониального режима, поддерживавшегося в Румынии, и как законы развития румынского общества действовали в направлении превращения страны в страну промышленную, земледельческую, социалистическую.

В третьей главе, озаглавленной „Социологическое содержание теории « Румыния — страна преимущественно земледельческая ", опро-

вергаются различные положения географического, демографического, психологического порядка, которыми буржуазные теоретики хотели доказать нерушимость сельскохозяйственного характера страны.

Последняя глава, озаглавленная „Политическое содержание теории «Румыния — страна преимущественно земледельческая", посвящена опровержению реакционных выводов политического характера, сделанных буржуазными идеологами и политиканами на основании этой теории.

Автор показывает, что весь арсенал этих политических формул имел своей исключительной целью отравлять сознание трудящихся, препятствовать осуществлению союза между рабочим классом и трудовым крестьянством под руководством рабочего класса во главе его марксистско-ленинской партии, отвлекать влияние масс от необходимости свержения режима, основанного на эксплуатации, и от строительства социалистического общества.

Работа заканчивается кратким итогом завоеваний трудящихся, руководимых партией, в борьбе за социалистическую индустриализацию страны и социалистическое преобразование сельского хозяйства, за строительство социалистического общества — итогом, убедительно доказывающим антинаучный и реакционный характер теории «Румыния — страна преимущественно земледельческая».

DU CARACTÈRE ANTISCIENTIFIQUE ET RÉACTIONNAIRE DE LA THÉORIE: „LA ROUMANIE — PAYS AGRICOLE PAR EXCELLENCE"

(RÉSUMÉ)

L'Auteur analyse le caractère antiscientifique et réactionnaire de la théorie „la Roumanie, — pays agricole par excellence", fort répandue pendant la première moitié du XX-e siècle dans la sociologie et économie politique officielles de la Roumanie des bourgeois et des grands propriétaires fonciers.

L'étude comprend quatre chapitres. Le premier dévoile les racines de classe de cette théorie et la désigne comme l'un des instruments idéologiques à l'aide duquel les idéologues bourgeois présentaient sous un aspect „théorique" et justifiaient la misère des masses populaires et l'intérêt des différents groupes exploiteurs, autochtones et étrangers, à maintenir la Roumanie à l'état de pays agraire arriéré, sous la dépendance des états capitalistes industriels. Dans le second chapitre, intitulé : *Contenu économique de la théorie „la Roumanie — pays agricole par excelence"*, l'Auteur combat les différentes théories et les arguments économiques à l'aide desquels les idéologues bourgeois essayaient de justifier leur théorie. L'Auteur réfute ces théories et arguments pseudo-scientifiques et démontre que les entraves mises au développement industriel du pays étaient contraires aux besoins objectifs du développement de la Roumanie et dues à l'état semi-colonial dans lequel elle était maintenue. Il démontre en même temps que les lois du développement de notre société agissaient dans le

sens d'une transformation de la Roumanie en un pays industriel agricole socialiste.

Le troisième chapitre, intitulé : *Contenu sociologique de la théorie „la Roumanie — pays agricole par excellence"* combat les différentes explications d'ordre géographique, démographique et psychologique, à l'aide desquelles les théoriciens bourgeois prétendaient prouver le caractère éminemment agraire de notre pays.

Le dernier chapitre, enfin, intitulé : *Contenu politique de la théorie „la Roumanie — pays agricole par excellence"* est consacré à la réfutation des conclusions politiques réactionnaires que les idéologues et les politiciens bourgeois tiraient de cette théorie. L'Auteur expose comment tout l'arsenal de ces formules politiques n'avait pour but que d'empoisonner la conscience des travailleurs, d'annihiler la conclusion d'une alliance entre la classe ouvrière et la paysannerie laborieuse sous la direction de la classe ouvrière, guidée par son parti marxiste-léniniste, en détournant l'attention des masses de la nécessité de renverser par voie révolutionnaire l'organisation sociale, fondée sur l'exploitation.

L'étude s'achève sur un bref bilan des conquêtes du peuple travailleur sous la direction du Parti, dans sa lutte pour l'industrialisation socialiste du pays et transformation socialiste de l'agriculture, pour l'édification de la société socialiste, bilan de réalisations qui révèle de la manière la plus frappante le caractère antiscientifique et réactionnaire de la théorie „la Roumanie — pays agricole par excellence".

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 3, 1955

LECȚII ȘI CONSULTAȚII

ASPECTE FILOZOFICE ÎN OPERA LUI I. P. PAVLOV

DE

CONF. UNIV. CORNELIU GIURGEA
CANDIDAT ÎN ȘTIINȚE MEDICALE

Opera lui I. P. Pavlov reprezintă o contribuție de cea mai mare însemnătate la tezaurul științei și culturii universale. Ansamblul activității sale științifice constituie o concepție unitară care a revoluționat gîndirea biologică modernă; reprezentînd un moment de cotitură în dezvoltarea ei, a dat un conținut nou unor discipline științifice.

Dacă în 1904 acordarea premiului Nobel l-a consacrat ca fiziologul care a creat concepția modernă asupra fiziologiei digestiei, decretul din 24 ianuarie 1921 al Consiliului Comisarilor poporului semnat de V. I. Lenin a subliniat însemnătatea mai largă a lucrărilor lui I. P. Pavlov în domeniul activității nervoase superioare, ca operă ce „prezintă o importanță uriașă pentru muncitorimea din lumea întreagă".

Activitatea lui I. P. Pavlov nu este numai aceea a unui genial observator al naturii, ci și a unui gînditor, a unui profund teoretician al științei naturii.

Opera lui I. P. Pavlov este deosebit de interesantă, atît pentru biologul care poate găsi în această analiză un model de fundamentare a cercetărilor pe baza unei concepții fiziologice științifice, cît și pentru filozoful care află un mod concret de aplicare a tezelor filozofice la studiul fenomenelor naturii.

I. P. Pavlov a fost un materialist consecvent care s-a ridicat, prin principalele sale teze științifice, la nivelul materialismului dialectic. Poziția filozofică materialistă a lui I. P. Pavlov a fost determinată de interpretarea consecvent științifică a faptelor, de patriotismul său, de situarea pe pozițiile forțelor sociale progresiste și de tradițiile materialiste ale culturii ruse.

I. P. Pavlov a fost un mare patriot. Respectul și interesul pentru cultura universală s-au îmbinat cu respectul și dragostea pentru cultura și știința națională.

Într-adevăr, respectul pentru cultura națională l-a determinat pe I. P. Pavlov să se sprijine temeinic pe tradițiile culturii ruse. Or, cultura rusă înaintată din acea vreme era, prin pozițiile ei revoluționare, orientată spre o concepție materialistă, care l-a ajutat să rămînă în afara influențelor idealiste, agnostice.

Marii democrați revoluționari ruși ai secolului al XIX-lea, Belinski, Herzen, Cernîșevski, Dobroliubov, Pisarev, au jucat un rol covîrșitor în determinarea orientării progresiste a intelectualității ruse. Dintre aceștia, după cum se știe, Pisarev a avut o influență deosebită asupra lui Pavlov. Pisarev producea o deosebită impresie asupra tineretului rus, pentru că atingea problemele cele mai acute ale societății și ale științei. Spiritul critic al lui Pisarev era deosebit de ascuțit, iar rezolvarea propusă de el diferitelor probleme abordate era atît de nouă și de curajoasă, încît trezea entuziasmul tuturor celor ce doreau o viață nouă și vedeau în curentul realist un susținător al lor. Lucrările lui Pisarev: „Esseurile fiziologice ale lui Moleschott", „Procesul vieții", „Albinele", „Imagini fiziologice" etc., în care el se situează pe pozițiile darwinismului, au impresionat profund pe tînărul Pavlov și l-au determinat să respingă idealismul, subiectivismul în analiza vieții psihice.

★

Lupta intelectualității progresiste ruse pentru democrație, tendințele ei materialiste în filozofie, acesta a fost mediul în care s-a dezvoltat I. P. Pavlov și care a determinat caracterul materialist al gîndirii sale. Dar Pavlov nu a fost un materialist „fără voie", el a fost un materialist *conștient* și *militant*, ceea ce îl deosebește radical din punct de vedere ideologic de mulți oameni de știință valoroși, care, punînd întrebări naturii, au ascultat corect răspunsul ei și l-au redat cinstit, dar nu au înțeles și nu au urmărit punctul de vedere filozofic pe care îl reprezintă aceste descoperiri, consecințele lor ideologice.

Una din formele de minimalizare și denigrare a lui Pavlov este aceea de a-l socoti pe acest mare și profund gînditor și teoretician drept un simplu experimentator, fie el și genial, care nu avea și pe care nici nu-l interesa să aibă o concepție generală despre lume.

Realitatea este însă cu totul alta. I. P. Pavlov a unit necontenit practica cea mai minuțioasă cu teoretizarea îndrăzneață și largă, a pătruns adînc în cele mai grele probleme teoretice și s-a condus în mod conștient după principiile fundamentale ale materialismului.

I. P. Pavlov exprimă foarte clar necesitatea unei concepții generale. El scria că mintea tînără este o minte filozofică, înțelegînd prin acest epitet tendința minții tinere de a lua cunoștință despre toate, de a include datele în concepții generale.

Și, vorbind despre faptul că mintea tînără se interesează de toate problemele, scrie: „Îmi amintesc clar cum această privire generală era o necesitate vitală arzătoare. Noi socoteam demni de plîns pe cei care nu aveau o astfel de privire generală. Noi nu puteam înțelege cum se poate trăi fără o privire generală asupra lumii și a vieții" [1].

De altfel, din nenumărate cuvîntări și articole, precum și din marile sale lucrări de sinteză, se poate vedea clar că poziția lui I. P. Pavlov este cea a unui gînditor profund care urmărește conștient elaborarea unei concepții generale despre lume. Concepția lui I. P. Pavlov a fost materialistă și pentru ea, cu caracterul lui pasionat și energic, a luptat neînfricat.

[1] « *Novti Mir* », 1946, nr. 3, p. 106.

I. P. Pavlov l-a combătut pe Sherrington pentru dualismul său, în modul cel mai categoric posibil. „Cum se poate înțelege — spune el— ca un fiziolog încă să nu fie convins că activitatea nervoasă are o legătură cu inteligența ? Aceasta este o concepție pur dualistă [1]. Acestea sînt semne nete de îmbătrînire, de ramolisment" [2]. I. P. Pavlov demască poziția dualistă a lui Sherrington, arătînd că, în discuția pe care a avut-o cu el în 1912, acesta i-a declarat că experiențele sale nu vor avea succes în Anglia, deoarece ele sînt materialiste [3].

În aceeași „Reuniune de Miercuri", I. P. Pavlov își precizează clar poziția spunînd că cercetările sale „merg împotriva concepțiilor dualiste" [4].

Reîntorcîndu-se la Sherrington, I. P. Pavlov arată limpede în ce constă greșeala acestui autor, relevînd tocmai aspectul filozofic al problemei. I. P. Pavlov spune : „...El (Sherrington) a vorbit ca un dualist, imaginîndu-și că omul reprezintă un complex a două substanțe : sufletul superior și trupul păcătos. El susține fățiș, oricît de ciudat este aceasta pentru un fiziolog contemporan, că e posibil ca între creier și gîndire să nu existe legătură... [5].

Despre psihologul german Köhler, Pavlov spunea că este un animist înveterat „care nu se poate deloc împăca cu gîndul că acest suflet poate fi luat în mîini, luat în laborator, că se poate deslușì pe cîini legile activității lui" [6]. Dealtfel, I. P. Pavlov a criticat în repetate rînduri și poziția indeterministă în psihologie a lui Köhler.

În decursul îndelungatei sale activități științifice și în special în ultimii 30 de ani, în perioada creării învățăturii despre activitatea nervoasă superioară, I. P. Pavlov a luptat neobosit împotriva tuturor curentelor reacționare în fiziologie și psihologie.

I. P. Pavlov a criticat poziția subiectivistă în psihologie a lui Lashley și a lui Koffka ; el a arătat esența idealistă a interpretării unor simptome psihiatrice de către Pierre Janet ; a combătut în repetate rînduri caracterul subiectivist și unilateral al clasificării temperamentelor făcute de Kretschmer și Young ; a criticat concepția idealistă a lui Wundt, asupra caracterului „spontan", „independent" al fenomenelor psihice etc.

Este caracteristică, pentru felul său de a privi discuțiile cu acești idealiști, celebra frază din cursul unei reuniuni de miercuri, în care spunea : „Acum de la treburile pașnice să trecem, putem spune, la cele războinice, la d-rul Köhler. Cu el ne luptăm. Aceasta este o luptă serioasă..." [7].

★

Înainte de a trece la analiza bazelor filozofice ale învățăturii fiziologice a lui Pavlov, este necesar să trecem în revistă principalele etape ale cercetărilor lui I. P. Pavlov.

---

[1] *Pavlovskie sredi*, Izdatelstvo Akademii Nauk S.S.S.R., M-L, 1949, vol. II, p. 445.
[2] *Ibidem*, vol. II, p. 446.
[3] *Ibidem*, vol. IV, p. 252.
[4] *Ibidem*, p. 253.
[5] *Ibidem*,
[6] *Ibidem*, vol. II, p. 430.
[7] *Ibidem*, vol. III, p. 43.

În prima parte a activității sale științifice, în primii 30 de ani de activitate creatoare, I. P. Pavlov s-a ocupat în special de probleme de fiziologie a circulației și digestiei.

De la începutul activității sale de cercetător independent, I. P. Pavlov a fost în contact direct și a suferit influența lui S. P. Botkin, care nu a fost numai un eminent clinician, ci și un teoretician de seamă, promotorul orientării nerviste în medicină. Prin *nervism* se înțelege acea orientare în fiziologie și medicină care tinde să lărgească într-o cît mai mare măsură rolul sistemului nervos în procesele de reglare a funcțiilor organismului normal sau patologic. Aceasta înseamnă în limbaj obișnuit că încercînd să înțeleagă, să găsească un fir conducător al legăturii dintre diferitele sisteme și organe ale organismului complex, nerviștii socoteau și — empiric, incomplet pe acea vreme — demonstrau că, dintre toate sistemele, cel mai reactiv, cel de care depinde în cea mai mare măsură apariția și desfășurarea diverselor stări patologice, cel care domină comportamentul organismului în cele mai variate ocazii, este sistemul nervos. De aci decurge, ca linie practică de lucru, că cercetătorul, fiziologul care vrea să studieze ori ce problemă de fiziologie, pentru a înțelege felul cum funcționează un organ, rolul lui în organism, trebuie să caute să studieze în primul rînd legăturile lui nervoase, rolul reglării nervoase a funcției respective.

În acest sens a lucrat I. P. Pavlov în domeniul fiziologiei *circulației,* cu care ocazie el a descoperit anumite formațiuni din aparatul nervos care inervează inima. Cu această ocazie el a stabilit pentru prima dată că sistemul nervos asigură și troficitatea (starea de nutriție a țesuturilor. — *C.G.)* țesuturilor inervate de el. Astfel, încă din perioada studiilor despre fiziologia circulației, I. P. Pavlov descoperă o funcție deosebit de importantă a sistemului nervos, prin care acesta ține sub controlul său cele mai intime procese metabolice, celulare, ale substratelor inervate.

În fiziologia *digestiei,* Pavlov a lucrat aproape 20 de ani, și putem spune că lui îi datorăm schema generală a cunoștințelor moderne pe care le avem în acest domeniu.

Desigur nu ne putem opri aici la amănuntele de ordin fiziologic ale operei lui Pavlov în domeniul digestiei. Dar trebuie să insistăm asupra a două momente extrem de importante, principiale, care au asigurat succesul remarcabil al acestor cercetări și care în același timp marchează trăsături ale felului de a gîndi, materialist și dialectic, al lui Pavlov.

În primul rînd, ca și în abordarea problemelor de circulație, Pavlov se situează pe poziția nervistă, cercetînd mecanismele de reglare nervoasă a diverselor funcții digestive, fără a neglija, bineînțeles, verigile umorale.

În al doilea rînd, ca urmare a poziției sale nerviste, care presupune mecanisme de reglare ce depășesc nivelul unui organ sau etaj al sistemului nervos și privesc organismul în întregimea lui, el creează tocmai asemenea metode fiziologice care să poată servi studiul bazat pe aceste poziții teoretice.

Cu alte cuvinte, el imaginează o serie de metode prin care se poate studia organismul ca un întreg, cu toate că în mod direct se examinează un singur organ.

Asupra acestui punct trebuie să ne oprim mai amănunțit.

În epoca în care I. P. Pavlov și-a început activitatea sa științifică, în jurul anului 1872—1873, metoda fundamentală a fiziologiei era vivisecția, experiența acută. În aceste experiențe, cercetătorul secționează corpul animalului narcotizat sau nenarcotizat, descoperă unele organe interne sau le izolează de organism.

În acest fel, legăturile naturale dintre diferitele porțiuni ale organismului sînt tulburate. Unitatea organismului este distrusă, evoluția normală a proceselor metabolice este alterată. În aceste condiții experimentatorii încercau să descopere legile de activitate a unor organe sau sisteme prin excitarea lor cu curent electric, prin încălzirea sau răcirea lor, prin supunerea lor la diverse acțiuni mecanice etc.

Metodele de vivisecție, prin urmare, nu țineau seama de principiul unității, a integrității organismului.

Vivisecția, ca și studiul activității organelor izolate, scoase din organism, a fost și mai este încă o metodă acceptabilă numai în anumite situații speciale, mai ales atunci cînd dificultățile tehnice nu permit încă o altă abordare a problemei, sau cînd ne interesează direct soarta unui organ sau sistem rupt de restul organismului. Însă generalizarea metodei vivisecției ca metodă ideală și suficientă pentru înțelegerea funcției normale a organelor constituie o greșeală metodologică și în același timp o frînă în cercetarea științifică, pentru că limitează posibilitățile de studiu.

I. P. Pavlov, pornind de la concepția unității organismului, a multiplelor corelații și interacțiuni dintre organe, a creat metoda experimentului cronic. Pentru prima dată în fiziologie, I. P. Pavlov a organizat pe lîngă laboratoarele de fiziologie adevărate blocuri chirurgicale, în care animalele erau operate în aceleași condiții ca și oamenii.

Tehnicile cu care Pavlov a abordat fiziologia digestiei nu sînt simple îmbunătățiri ale metodelor existente, ci ele constituie introducerea unei metode noi, diferite calitativ, revoluționare, aceea de a lucra cu animale operate cronic, care să trăiască multă vreme, care să se apropie cît mai mult de cele normale. Printr-o anume operație se realizează un fel de „fereastră", prin care putem privi funcționarea organului care ne interesează în condițiile obișnuite, neizolat, nerupt de restul organismului. Deci concluziile trase pe asemenea modele experimentale sînt concluzii valabile pentru realitatea complexă a organismului superior.

Rezultă deci că metoda introdusă de Pavlov în fiziologia digestivă, metoda experimentului cronic, este calitativ superioară vivisecției și, extinzîndu-se apoi la studiul întregii fiziologii, a stat la baza dezvoltării fiziologiei sintetice. Metoda experimentului cronic este rezultatul practic al respectării și folosirii legii dialectice a interdependenței tuturor fenomenelor, ea exprimă această lege.

În sfîrșit, în ultimul domeniu în care a lucrat depunînd timp de 30 de ani o activitate neobosită, Pavlov, în continuarea poziției sale nerviste, trece la studiul direct al însuși sistemului nervos și anume al funcțiilor segmentului său cel mai evoluat, scoarța cerebrală.

Se știe că cele mai importante procese din organism se desfășoară prin mecanisme reflexe. I. P. Pavlov a descris un nou mecanism reflex, *reflexul condiționat,* necunoscut pînă la el, care este dobîndit în cursul vieții indi-

viduale a animalului, are un caracter temporar și este expresia și instrumentul adaptării fine a organismelor superioare la mediul lor înconjurător. Orice excitant dinăuntrul sau dinafara organismului animalului, care ajunge la scoarța sa cerebrală și este însoțit în timp de producerea unui reflex necondiționat, prin repetare și respectarea unor anumite condiții speciale, poate deveni excitant condiționat, adică poate reproduce reflexul necondiționat.

Mecanismul apariției reflexului condiționat este elaborarea unei conexiuni temporare care face ca excitația ce apare într-un focar cortical să ajungă și în altul. În înlăturarea reflexului condiționat, atunci cînd el nu mai este justificat din punct de vedere biologic, intervine procesul de *inhibiție.*

În acest fel, corespunzînd necesităților de adaptare la mediul variabil în care trăiesc, animalele superioare au realizat un mecanism superior de adaptare, reflexul condiționat, care se modelează, cum am văzut, în raport cu variațiile mediului înconjurător.

Reflexul condiționat la animalele superioare se realizează numai în prezența scoarței cerebrale, deci el reprezintă în esență *un mecanism propriu scoarței cerebrale.*

Reflexul condiționat este un fenomen universal valabil la animalele superioare, în sensul că orice funcție a oricărui organ poate fi condiționată, iar orice variație a mediului exterior sau interior, care ajunge pînă la scoarța cerebrală, poate deveni excitant condiționat. Acesta este mecanismul principal prin care se realizează *unitatea organismului cu mediul exterior.*

Înseamnă deci că scoarța cerebrală primește continuu semnale din mediu, care îi permit și o determină să adapteze organismul la variațiile semnalizate, respectiv la apariția hranei, a unui dușman, a sexului opus etc. În acest fel se realizează echilibrarea continuă, unitatea organismului întreg cu mediul său.

În plus, omul, prin vorbire, mai are *un al doilea sistem de semnalizare,* al cărui excitant, *cuvîntul,* este un semnal al semnalelor, tot atît de real ca și excitanții din primul sistem de semnalizare. Sistemul al doilea de semnalizare a apărut la om în procesul său istorico-social de dezvoltare și el funcționează în strînsă legătură cu primul sistem de semnalizare, avînd în general aceleași legi ca și acesta, adică supunîndu-se legilor activității nervoase superioare.

Trecerea sumară în revistă a acestor cîteva elemente de bază ale operei fiziologului I. P. Pavlov face totuși înțeleasă afirmația că ea reprezintă o concepție unitară, care privește întreaga fiziologie, nu numai circulația, digestia sau activitatea nervoasă superioară.

Într-adevăr, prelucrarea de către Pavlov a domeniilor amintite din fiziologie l-a dus la formularea unor principii generale în fiziologie, care stau la baza întregii fiziologii și care justifică formula istorică ce deosebește fiziologia prepavloviană de cea pavloviană.

Organismul, în concepția lui I. P. Pavlov, este privit ca un tot unitar, care ca atare se află în unitate cu mediul său extern. Atît unitatea organismului, cît și a acestuia cu mediul se realizează în principiu prin intermediul sistemului nervos și în primul rînd a cortexului cerebral, iar

mecanismele fundamentale prin care sistemul nervos își realizează aceste funcții sînt mecanisme reflex-condiționate și necondiționate.

★

Trecem acum la examinarea mai atentă din punct de vedere filozofic a unor aspecte din opera lui I. P. Pavlov.

La problema fundamentală a filozofiei, problema *raportului dintre gîndire și existență,* dintre materie și psihic, Pavlov răspunde ca un materialist consecvent.

În primul rînd — cum am văzut mai sus — una din cele mai caracteristice trăsături ale concepției fiziologice a lui I. P. Pavlov o constituie ideea unității organismului cu mediul înconjurător.

Aceasta înseamnă implicit recunoașterea faptului că organismul — cu toate funcțiile lui, inclusiv cele psihice — se modelează după variațiile mediului în care trăiește, este prin urmare determinat de condițiile obiective în care se dezvoltă.

În al doilea rînd, I. P. Pavlov stabilește că principiul materialist al reflexului trebuie să fie generalizat la nivelul întregii activități nervoase, pînă la scoarța cerebrală a omului inclusiv. El era conștient că opera sa reușește să desprindă o parte uriașă dintr-un domeniu, pînă atunci misterios, al vieții care a devenit obiectul unui studiu riguros științific.

Referindu-se la aceasta, el spune: „Problema nu se reduce la un materialism bazat pe fapte sau la o formulă. Atît una, cît și cealaltă, există de mult. Este vorba de a se admite unanim și de a aplica sistematic această formulă în cercetarea etajelor superioare ale sistemului nervos" [1].

De aceea I. P. Pavlov afirmă în repetate rînduri că nu poate concepe conștiința, activitatea psihică, decît ca un rezultat al activității fiziologice a porțiunilor determinate din creier, ca o activitate fiziologică cerebrală. Pavlov scrie că activitatea psihică este „rezultatul activității fiziologice a unei mase determinate a creierului" [2]. Afirmațiile sale nu au un caracter declarativ. Ele au fost concluzia logică a muncii experimentale, prin care s-a dovedit că activitatea nervoasă superioară, sau activitatea psihică, nu are un caracter spontan, ci depinde de condițiile mediului; ea reprezintă în realitate ansamblul reflexelor condiționate elaborate în cursul vieții individuale.

Astfel, meritul lui I. P. Pavlov în acest domeniu constă în aceea că el a adus o concretizare fiziologică directă, experimentală, a tezei materialiste despre caracterul prim al materiei și caracterul secund al gîndirii.

Principiul *determinismului* este primul principiu pe care Pavlov îl pune la baza teoriei reflexe, teorie pe care a susținut-o nezdruncinat, împotriva tuturor atacurilor.

Enunțînd acest principiu, Pavlov arată că prin aceasta el înțelege că „nu există acțiuni fără cauze, totul este determinat de necesitate".

Fiecare efect nervos, fenomen nervos, depinde în primă instanță de o realitate existentă obiectiv, pe care o reflectă.

---

[1] I. P. Pavlov, *Experiența a douăzeci de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor.* Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 220.

[2] *Ibidem.* p. 593.

Pavlov a combătut cu tărie orice încercare de a masca gîndirea indeterministă. El arată că acest fel de a gîndi „mascat încă la mulți psihologi sub forma specificului fenomenelor psihice, exprimă, cu toată vorbăria pseudoștiințifică, același dualism cu animism, împărtășit încă de mase de oameni care gîndesc, fără a mai vorbi de credincioși" [1].

I. P. Pavlov a arătat încă din 1903 că, pentru el, obiectul cercetării sale, activitatea nervoasă superioară, este echivalent cu ceea ce se numește în mod obișnuit „activitate psihică". De aceea a avut curajul de a intitula prima sa comunicare în acest domeniu „Psihologia experimentală și psihopatologia la animale". Vorbind despre aceste fenomene nervoase superioare, el spune: „Nu are nici o importanță dacă le vom denumi psihice sau manifestări nervoase complexe, spre deosebire de cele fiziologice simple, din moment ce se recunoaște și se admite că un om de știință nu le poate aborda decît din punct de vedere obiectiv..." [2].

Desigur, derivată din cele de mai sus este și poziția lui Pavlov și a învățăturii sale fiziologice în ceea ce privește caracterul obiectiv material al lumii exterioare.

Pavlov scrie: „Științele naturii sînt opera minții omului care observă și cercetează natura, fără să recurgă la anumite interpretări și noțiuni care să aibă altă sursă decît însăși natura exterioară" [3].

De altfel și principiul *structuralității,* pe care Pavlov îl pune la baza teoriei reflexe, exprimă răspunsul la aceeași întrebare. În ce constă principiul structuralității? Orice relație între orice elemente fiziologice se bazează și presupune o anumită structură fiziologică. Prin aceasta se înțelege că forțele acționează în spațiu, că există o adaptare a dinamicii la structură. Nici un sistem viu nu este de conceput în afara spațiului (și după cum vom vedea, nici în afara timpului). O exemplificare practică a importanței acestui principiu, în opera lui I. P. Pavlov, o constituie concepția sa asupra tipului de sistem nervos, deci a particularităților reactive ale structurii pe care se desfășoară activitatea nervoasă superioară. Este cunoscută marea însemnătate care se atribuie tipului de sistem nervos, ca parametru obligatoriu în determinarea comportamentului animalelor superioare și a omului.

Tot ca o expresie a recunoașterii caracterului obiectiv al lumii exterioare, trebuie interpretată și lupta perseverentă pe care Pavlov a dus-o împotriva metodelor subiective de cercetare a fenomenelor.

Într-adevăr, numai recunoscînd pe deplin caracterul real, obiectiv, al lumii înconjurătoare, poți aborda cercetarea ei cu mijloace obiective.

Metoda exclusiv subiectivă în psihologie era doar o reflectare în metodologie a concepției idealist-subiective solipsiste.

Metoda obiectivă a lui Pavlov este o metodă științifică atît din punctul de vedere al științelor experimentale, cît și din punctul de vedere filozofic, ambele avînd drept fundament caracterul obiectiv al lumii materiale.

---

[1] I. P. Pavlov, *Experiența a douăzeci de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor,* Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 461.

[2] I. P. Pavlov, *Opere alese.* Ed. Acad. R.P.R., 1952, p. 331.

[3] I. P. Pavlov, *Experiența a douăzeci de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor.* Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 59.

Nu este adevărat că I. P. Pavlov neagă existența unei „lumi interioare" a omului, ceea ce ar fi absurd, că el nu accepta și utilitatea așa-numitei introspecții. El socotește însă că există o singură activitate nervoasă superioară care are ca substrat material activitatea etajelor superioare ale sistemului nervos central al omului și care se manifestă, atît obiectiv, sub forma unor reacții motorii și vegetative, cît și subiectiv, deci consideră obiectivul și subiectivul ca două aspecte ale aceluiași proces.

De aceea psihologii materialiști afirmă pe drept cuvînt că I. P. Pavlov a dat nu numai un conținut, dar și o metodologie nouă psihologiei, pe care a scos-o din empirism și a ridicat-o la rangul de știință.

În privința posibilității cunoașterii, I. P. Pavlov a fost un dușman al agnosticismului de orice tip, și nu vedea nici o graniță în fața gîndirii umane, în fața cunoașterii fenomenelor în esența lor.

Fundamentînd dreptul fiziologiei de a studia activitatea psihică, Pavlov susținea dreptul absolut, nelimitat, al gîndirii naturaliste de a-și manifesta puterea.

I. P. Pavlov era convins de puterea experimentului prin care se poate obține un răspuns corect la orice întrebare pusă naturii. În convingerea sa că studiul activității nervoase superioare va da psihologilor un mare ajutor în rezolvarea celor mai grele probleme, el se baza pe *criteriul practicii*. Psihologilor idealiști le aducea ca unul din cele mai serioase capete de acuzare faptul că păstrează încă pasiunea pentru deducțiile filozofice, pentru procedeele pur logice, că nu controlează fiecare pas al gîndirii, pentru a-l confrunta cu realitatea.

Tocmai acesta este substratul respectului său pentru faptul experimental ca expresie a realității.

Criteriul practicii ca expresie a materialismului lui Pavlov, s-a văzut foarte net cu ocazia abordării de către el a problemelor de patologie. I. P. Pavlov consideră că dacă reușim să îmbolnăvim în mod determinat sistemul nervos al animalelor de laborator, putem afirma că cunoaștem într-o oarecare măsură felul în care funcționează acest sistem. Dar mult mai mare ar fi gradul nostru de cunoaștere a fenomenelor cînd vom reuși nu numai să stricăm, dar și să reparăm ceea ce am stricat.

De altfel această poziție corespunde scopurilor pe care și le propunea Pavlov. Munca lui științifică nu constituia un scop în sine. El urmărea îmbunătățirea vieții oamenilor, prevenirea bolilor, vindecarea lor. În vederea acestui scop trebuiau cunoscute legile ce guvernează organismul, pentru că, numai cunoscîndu-le, ele puteau fi dirijate.

Această poziție a lui Pavlov l-a determinat să studieze fenomenele patologice și să creeze premisele unei noi baze teoretice a medicinii moderne, înlăturînd vechea concepție organo-localicistă a lui Virchow.

I. P. Pavlov a fost prin urmare un materialist conștient și militant. El recunoaște primordialitatea materiei față de conștiință, caracterul obiectiv și material al lumii, cognoscibilitatea celor mai complexe fenomene. Întreaga sa operă stă pe acest fundament, iar asigurarea uriașei ei dezvoltări a decurs din acceptarea criteriului practicii al realității, al faptelor obiective, al experimentului, ca singur criteriu al adevărului.

★

Dacă materialismul operei și gîndirii lui I. P. Pavlov a fost recunoscut, nu același lucru se poate spune despre *caracterul dialectic* al materialismului său. I. P. Pavlov nu s-a declarat deschis ca dialectician, așa cum s-a declarat ca materialist. Aceasta a permis chiar unora să afirme că I. P. Pavlov a fost un mecanicist, pentru că... îi plăcea să folosească termenul de mecanism, mecanic etc., pentru că ar fi fost în esență un analitic și numai sub influența concepției gestaltiste ar fi devenit sintetic etc.

În aprecierea caracterului dialectic al gîndirii lui Pavlov, ca și în ceea ce privește materialismul lui, faptele hotărăsc totul, iar faptele infirmă aceste afirmații inexacte. În cele ce urmează, ne vom referi succint la felul în care se concretizează dialectica în opera științifică a lui I. P. Pavlov, pornind de la definiția lui Fr. Engels, după care dialectica este știința despre legile cele mai generale ale interrelațiilor.

Concepția asupra unității organice a fenomenelor, a interdependenței lor, caracterizează metoda dialectică.

Examinînd din acest punct de vedere întreaga operă a lui Pavlov, vedem că ea este străbătută de la un capăt la altul tocmai de acest fir conducător — interacțiunea, raporturile reciproce continue, multiple, complexe.

Despre fiziologia pavlovistă se vorbește ca despre o *fiziologie sintetică,* care cuprinde organismul întreg și care studiază relațiile lui cu mediul.

Revoluționarea metodei de lucru în fiziologie prin introducerea experimentului cronic este tocmai o expresie a acestei trăsături dialectice din gîndirea lui Pavlov. Experimentul cronic presupune — cum am văzut — existența în organismul animal a unor asemenea relații complexe, multiple, necesare, pe care nu trebuie să le neglijăm dacă vrem într-adevăr să cunoaștem realitatea așa cum este ea.

Trecînd la studiul *activității nervoase superioare,* I. P. Pavlov a demonstrat multilateral valabilitatea principiului interdependenței universale și în domeniul fiziologiei.

În primul rînd a demonstrat principala cale pe care se realizează unitatea organismului, care este, cum am spus înainte, funcția scoarței cerebrale de reglare a organelor interne.

În al doilea rînd a demonstrat dependența organismului de mediu și a descoperit și principalul mijloc prin care această unitate cu mediul înconjurător se realizează — reflexul condiționat.

În sfîrșit, în al treilea rînd, în toată fiziologia scoarței cerebrale propriu-zise, adică în activitatea nervoasă superioară, nu vedem decît forme complexe, expresii concrete de interdependență universală; sumația excitației și inhibiției, iradierea și concentrarea lor alături de fenomenul de inducție reciprocă, stereotipia dinamică etc. Datorită acestor legi, scoarța cerebrală apare ca un mozaic grandios de puncte de excitație și inhibiție care se influențează reciproc.

Pentru exemplificare ne vom opri numai asupra legii inducției reciproce. *Legea inducției reciproce* este legea interacțiunii centrilor nervoși. Ea cuprinde două aspecte importante din punct de vedere filozofic. Pe de o parte, ea arată un mod de legătură între doi centri nervoși. Excitația suficient de intensă și de concentrată a unui centru determină inhibarea

altui centru, cu care primul se află în anumite raporturi funcționale. Dezvoltarea unui proces de inhibiție cu un grad suficient de intensitate și de concentrare determină o creștere a excitabilității centrilor nervoși învecinați. În acest fel, se dezvăluie un aspect al interrelațiilor dintre centrii examinați. Pe de altă parte, legea inducției reciproce ne arată și un mod de stabilire a interrelațiilor complexe în întregul organism. Într-adevăr, dacă scoarța cerebrală în ansamblul ei se află în stare de inhibiție, aceasta poate determina prin inducție pozitivă o activitate exagerată a regiunilor subcorticale, modificînd întreg comportamentul animalului superior și funcția tuturor organelor sale interne.

Prin urmare, învățătura fiziologică a lui Pavlov este în întregime străbătută de ideea dialectică a interdependenței dintre fenomene.

Tot materialul experimental existent arată că în scoarța cerebrală fenomenele au loc nu numai într-o strînsă legătură, dar și în continuă mișcare. Cel mai specific fenomen cortical este reflexul condiționat, conexiunea temporară, individualizat prin caracterul său variabil, dinamic. Procesele fiziologice trec, fie pe nesimțite, fie în salturi, unele într-altele. De exemplu, în funcție de timpul cu care excitantul nou, indiferent precede excitantul condiționat, și de raporturile de intensitate dintre cei doi excitanți, se poate obține fie un reflex condiționat de gradul II, deci o formă de manifestare a excitației, fie o frînă condiționată, deci o formă de manifestare a inhibiției ; modificarea stării funcționale a scoarței cerebrale poate transforma un reflex condiționat pozitiv într-unul negativ și invers.

I. P. Pavlov a generalizat teoretic aspectul dialectic al mișcării fenomenelor în *legea mobilității* proceselor nervoase pe scoarța cerebrală. El a demonstrat că procesele de excitație și de inhibiție nu rămîn cantonate la locul unde iau naștere, ci că ele se mișcă pe scoarța cerebrală, iradiază în jurul focarului inițial, cuprinzînd, în timp, regiuni diferite ale scoarței cerebrale, iar apoi se concentrează treptat spre locul de unde au pornit.

Mișcarea proceselor nervoase nu a fost numai enunțată logic, dar a fost și demonstrată obiectiv, experimental, dovedind încă odată caracterul real, material al proceselor nervoase.

Din punctul de vedere al acestei trăsături dialectice — mișcarea — în opera lui I. P. Pavlov o însemnătate deosebită o are examinarea poziției sale în problema generală biologică a teoriei evoluționiste.

I. P. Pavlov a fost nu numai un evoluționist consecvent, dar a și dat prin experiențele sale un material foarte bogat pentru dezvoltarea teoriei evoluționiste în biologie, teorie care ilustrează unul din aspectele legii dezvoltării fenomenelor în natură.

I. P. Pavlov considera valabilă împărțirea reflexelor în condiționate și necondiționate, numai în condiții determinate de timp și spațiu. El a admis că în anumite condiții unele reflexe condiționate pot fi transmise ereditar, că se pot deci transforma în reflexe necondiționate. El a conceput și unele experiențe care au adus date ce confirmă această ipoteză.

Demonstrarea faptului că anumite caractere dobîndite în cursul vieții individuale se pot transmite ereditar, precum și ipoteza că anumite reflexe

înăscute sînt rezultatul fixării în decursul filogenezei a unor reflexe condiționate, prezintă o deosebită importanță pentru teoria evoluționistă.

Într-adevăr, nu numai că aceste fapte confirmă concepția evoluționistă, infirmînd punctul de vedere neștiințific a lui A. Weissman și T. Morgan, dar ele aduc o contribuție nouă și însemnată la teoria evoluționistă, deoarece ansamblul lor constituie descoperirea unuia din mecanismele concrete prin care se realizează evoluția.

De altfel toate noțiunile de bază ale activității nervoase superioare au fost privite de I. P. Pavlov din punctul de vedere al evoluției lor.

Procesul de inhibiție a fost conceput ca derivat din cel de excitație; tipul de sistem nervos al animalului ca putînd fi mascat sau chiar modificat în unele trăsături ale sale de condițiile de viață, de educație etc.

Iată prin urmare, cîteva exemple care demonstrează că legea generală a mișcării materiei este clar și multilateral exprimată în opera fiziologică a lui I. P. Pavlov.

Cu privire la modul în care se produce mișcarea materiei, la procesul de dezvoltare, dialectica admite nu numai existența unor schimbări cantitative sau calitative, ci vede și legătura indisolubilă care există între aceste două aspecte ale dezvoltării. În stabilirea determinării schimbărilor calitative, dialectica susține, după cum se știe, teza acumulării progresive a unor mici schimbări cantitative ca pregătire a transformării calitative. Examinînd materialul faptic în legătură cu activitatea nervoasă superioară ne vom convinge că și această lege dialectică este confirmată experimental.

Vom lua ca exemplu apariția inhibiției supraliminare. Este demonstrat că, în anumite limite, creșterea intensității excitantului condiționat duce la creșterea reflexului condiționat și invers. Dacă se mărește însă prea mult intensitatea excitantului condiționat, se poate ajunge la un moment în care, în loc să mai crească, reflexul condiționat începe să scadă, putînd chiar ajunge la zero. Substratul acestui fenomen constă în apariția inhibiției supraliminare care reprezintă un mecanism de protecție pentru celula corticală, supusă unui proces de excitație care depășește capacitatea ei de lucru.

Prin urmare, creșterea progresivă cantitativă a intensității procesului de excitație a determinat la un anumit moment transformarea sa într-un proces calitativ diferit, în inhibiție.

Fenomenul saltului calitativ se observă și în cazul trecerii de la starea normală la cea patologică a scoarței cerebrale.

Elaborarea unor diferențieri din ce în ce mai fine se face prin creșterea progresivă a încordării procesului de inhibiție. La un anumit moment, în raport cu tipul de sistem nervos al animalului respectiv, se observă o ușoară modificare a comportamentului său. Animalul devine mai neliniștit, geme, prezintă dispnee, tulburare respiratorie, respirație neregulată, etc.

Dacă în acest stadiu se iau anumite măsuri profilactice, comportamentul animalului revine la normal. Dacă însă se insistă în acest mod de lucru, în cîteva zile animalul prezintă semne nete de nevroză experimentală. Deci prin procedeul de mai sus animalul fusese adus la limita dintre normal și patologic, iar continuarea supraîncordării procesului de inhibiție a produs saltul calitativ al trecerii de la o stare fiziologică la una patologică.

Iată prin urmare cîteva exemple de acumulare cantitativă și de salt calitativ la nivelul scoarței cerebrale.

În legătură cu determinarea calitativă a fenomenelor, o problemă aparte o formează stabilirea raportului dialectic dintre trăsăturile generale, comune, ale activității sistemului nervos și trăsăturile specifice activității diferitelor etaje ale sistemului nervos central.

Această precizare are și o însemnătate metodologică, întrucît cercetarea și definirea obiectului este cu neputință dacă nu se urmărește tocmai stabilirea trăsăturilor calitative specifice fiecărui fenomen. Fiecare știință în parte nu se poate dezvolta numai cu ajutorul legilor celor mai generale, comune tuturor fenomenelor, ci prin cunoașterea și descoperirea legilor particulare, specifice obiectului studiat, legi particulare care nu sînt în contradicție, ci concretizează, confirmă, fundamentează, pe cele generale.

Un exemplu de aplicare concretă a acestei poziții filozofice o constituie punctul de vedere al școlii lui I. P. Pavlov în teoria reflexă.

Teoria reflexă, teorie strict materialistă și științifică este atacată continuu de diverși reprezentanți ai filozofiei idealiste. În esență, teoria reflexă este atacată de pe două poziții aparent opuse, dar a căror concluzie este aceeași.

Pe de o parte ea este combătută de diversele forme ale gestaltismului (structuralismului) care se opun teoriei reflexe, admițînd-o numai pentru forme inferioare de activitate nervoasă, socotind-o prea simplă, neîndestulătoare pentru formele superioare ale activității psihice. Pentru studiul acestei activități însă, reprezentanții gestaltismului nu au adus nimic nou, au rămas la metodele subiective, singurele capabile — după părerea lor — să redea „întregul". Practic vorbind, aceste teorii încearcă să împingă lucrurile înapoi cu 50 de ani, cînd scoarța cerebrală nu era socotită un obiect de studiu al fiziologiei.

La antipodul lor stau Sherrington și elevii săi, care admit „fără nici o rezervă" teoria reflexă și la nivelul scoarței cerebrale, admit existența reflexelor condiționate. Însă, socotesc ei, reflexele condiționate și în general activitatea scoarței cerebrale nu se deosebește calitativ de cea a măduvei spinării, unde întîlnim aproximativ aceleași procese.

Cum activitatea psihică nu se poate explica prin măduva spinării, rezultă că... nu se poate explica nici prin scoarța cerebrală, și deci nici prin reflexele condiționate. Ca atare, din nou activitatea psihică părăsește scoarța cerebrală. Pe altă cale se ajunge la același rezultat.

Tocmai în această problemă, poziția dialectică a școlii lui Pavlov a făcut să se găsească soluția.

P. S. Kupalov (1937) arată că la baza proceselor nervoase corticale stau aceleași legi care guvernează și etajele inferioare ale sistemului nervos, dar aci ele sînt calitativ deosebite. Altfel se petrece sumația, inducția, iradierea etc. în măduva spinării și calitativ altfel în scoarța cerebrală, care este o formă superioară de organizare a materiei.

Deci cercetările trebuie astfel orientate, încît să caute tocmai aceste elemente specifice complexe, care alcătuiesc mecanismele fine corticale. Și în această direcție ele au obținut, cum am văzut, succese nenumărate.

Același aspect se vede și în urmărirea de către Pavlov a caracterelor activității nervoase superioare specifice omului. Legile care guvernează activitatea nervoasă superioară a animalelor sînt valabile și la om. Dar aci, organizarea superioară a materiei determină apariția unor forme calitativ superioare de mișcare. Astfel, pe lîngă *primul sistem de semnalizare,* comun omului și animalului, omul mai are, după cum am văzut, și *un al doilea sistem de semnalizare,* propriu numai lui. Pavlov însă nu vedea nicidecum această nouă dezvoltare calitativă a activității nervoase superioare a omului ca o simplă acumulare cantitativă. Prin apariția celui de al doilea sistem de semnalizare se transformă și primul, care nu mai este identic cu cel al animalelor. Cele două sisteme de semnalizare ale omului sînt într-o atît de strînsă interrelație, încît practic nici nu mai putem vorbi la omul adult de excitanți care se adresează exclusiv primului sistem de semnalizare.

Să presupunem că arătăm unui om adult o pîine. Ori cum o va percepe el, ca o serie de excitanți, optici, olfactivi, tactili etc., el nu va putea înlătura din mintea lui ideea că aceasta este o pîine.

Deci sistemul întîi și al doilea de semnalizare coexistă în totală interdependență și interacțiune. Cu alte cuvinte, la om, chiar sistemul întîi de semnalizare este calitativ deosebit de cel al animalelor.

Ne mai oprim asupra unei trăsături fundamentale a dialecticii, încercînd să arătăm cum se confirmă ea în concepția asupra activității nervoase superioare. Este vorba de legea contradicțiilor interne, despre care Lenin spunea că reprezintă „miezul" dialecticii, legea ei fundamentală. În fiecare fenomen există tendințe contradictorii, și lupta acestor contrarii constituie conținutul intern, motorul transformărilor în natură, societate și gîndire.

Activitatea nervoasă superioară, această formă a mișcării materiei superior organizată, care asigură și de care depinde adaptarea continuă a organismului la mediul exterior, care asigură și unitatea întregului organism, nu este altceva decît rezultatul dinamicii complexe a interacțiunii celor două procese fundamentale ale sistemului nervos, excitația și inhibiția. Prin sensul lor, excitația și inhibiția sînt categorii diametral opuse. Prin natura lor însă, așa cum au dovedit numeroase experiențe atît din școala lui Pavlov, cît și din școala lui N. E. Vvedenski, ele sînt strîns legate, reprezentînd, cum spune Pavlov, doar „laturi sau manifestări diferite ale aceluiași proces" [1].

Legea inducției reciproce, despre care am vorbit mai înainte, exprimă și această dialectică a contradicțiilor interne și a unității contrariilor.

Într-adevăr, apariția unui proces într-un moment și loc dat, determină imediat apariția procesului de sens opus, în jurul său, limitîndu-se astfel singur.

Dispariția unui proces dintr-un anumit loc nu lasă nemodificat locul pe care l-a părăsit, ci stimulează apariția procesului de sens opus (inducția succesivă).

Unitatea contrariilor se vede de asemenea în relațiile dintre analiză și sinteză.

---

[1] I. P. Pavlov, *Experiența a douăzeci de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor.* Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 147.

Analiza și sinteza reprezintă în fiziologia activității nervoase superioare două aspecte inseparabile ale unuia și aceluiași fenomen.

Diferențierea — mecanism principal prin care se realizează analiza superioară a lumii înconjurătoare — se realizează în același analizator în care se elaborează și reflexul condiționat în care se produce asocierea, deci sinteza excitațiilor provenite din variațiile mediului înconjurător.

Analizatorii corticali realizează deci atît procesul de analiză, cît și cel de sinteză. Diferențierea elementelor și momentelor lumii înconjurătoare constituie procesul de analiză. Unirea acestor elemente cu anumite activități determinate ale organismului, deci elaborarea reflexelor condiționate, constituie procesul de sinteză. Analiza și sinteza, noțiuni opuse, contrarii, sînt unite însă în realitate. Despărțirea lor este făcută în mod artificial prin raționamentul nostru, pentru a le putea studia. În realitate, pe de o parte nu se poate face nici o sinteză fără a avea elementele de analiză, iar pe de altă parte, orice excitant nou care ajunge la scoarța cerebrală este nu numai analizat, ci și sintetizat, integrat în complexul funcțional al scoarței cerebrale, legat de activitatea pe care o desfășoară în acel moment organismul.

Legea fundamentală a dialecticii, legea contradicțiilor interne și a unității contrariilor nu numai că este exprimată în învățătura lui I. P. Pavlov, dar ea își are locul său adecvat, stînd la baza întregii sale concepții asupra activității nervoase superioare. Într-adevăr, I. P. Pavlov stabilește că mecanismele principale ale activității nervoase superioare sînt mecanismul analizatorilor și mecanismul închiderii temporare a circuitului nervos. Sublinierea aceluiași aspect se remarcă și în minunata scrisoare adresată tineretului în 1936, în care I. P. Pavlov recomandă unirea analizei celei mai minuțioase și exacte cu preocuparea de sinteză, cu teoria cea mai înaltă și curajoasă. În legătură cu aceasta I. P. Pavlov scrie:

„Cu toată perfecțiunea aripilor sale, o pasăre n-ar fi putut niciodată să se ridice în ceruri, dacă aripile ei nu s-ar fi sprijinit pe aer. Faptele sînt aerul savantului; în lipsa lor nu vă veți putea înălța niciodată. Fără ele, toate teoriile voastre vor rămîne eforturi sterile.

Atunci cînd experimentați, studiați și observați, căutați să nu rămîneți la suprafața faptelor. Nu vă transformați în arhivari de fapte. Căutați să pătrundeți misterul genezei lor. Căutați cu insistență legile care le conduc“ [1].

După această sumară incursiune în opera lui I. P. Pavlov, putem concluziona că concepția lui fiziologică este consecvent materialist-dialectică. Materialistă, deoarece se bazează pe ideea existenței obiective, materiale a lumii înconjurătoare, admite primordialitatea materiei față de gîndire și respinge toate nuanțele de agnosticism. Dialectică, deoarece metoda folosită în cercetare și concluziile sale generale reflectă trăsăturile esențiale ale dialecticii obiective.

Esența materialist-dialectică a concepției lui I. P. Pavlov explică de ce ea este continuu confirmată, întărită de practică, de ce aplicarea ei în toate domeniile biologiei și ale științelor naturii în general cunoaște succese din ce în ce mai remarcabile.

---

[1] I. P. Pavlov, *Opere alese*. Ed. Acad. R.P.R., 1951, vol. I., p. 39—40.

Tocmai caracterul ei materialist-dialectic conferă învățăturii lui I. P. Pavlov caracterul ei larg biologic, permite punerea ei la baza teoriei generale a medicinei moderne.

★

Opera lui I. P. Pavlov nu numai că se bazează pe materialismul dialectic, dar la rîndul ei, prin conținutul său, prezintă o deosebită importanță pentru filozofia materialist-dialectică.

Se știe că creatorii materialismului dialectic au dat o deosebită atenție științelor naturii. V. I. Lenin scria : „Științele naturii, reflectînd lumea exterioară în „experiența" omului, sînt singurele în stare să ne dea adevărul obiectiv" [1].

Dezvoltarea materialismului a mers paralel cu dezvoltarea științelor naturii. În „Anti-Dühring", Engels face o sinteză a principalelor cunoștințe dobîndite pînă în vremea sa, iar, în „Materialism și empiriocriticism" Lenin duce mai departe această sinteză, punînd-o la punct cu ultimele realizări științifice.

În toate problemele filozofice, cum am văzut, învățătura lui I. P. Pavlov aduce fundamentarea fiziologică a tezelor materialismului dialectic.

Un rol de o deosebită importanță îl are I. P. Pavlov în ceea ce privește fundamentarea fiziologică a teoriei leniniste a reflectării. Teoria leninistă a reflectării constituie teoria materialistă a cunoașterii. Reflectarea constituie o proprietate generală a materiei vii. În forma ei cea mai simplă, ea se exprimă prin proprietatea materiei vii de a fi iritabilă, de a putea răspunde printr-o modificare determinată și adecvată la variațiile mediului înconjurător. În forma superioară, la organismele superioare, reflectarea lumii înconjurătoare se manifestă prin apariția senzațiilor, iar la om a conștiinței.

V. I. Lenin a combătut poziția idealistă a lui Beryeley, Kant, Mach, Avenarius ș. a. care susțineau că lumea înconjurătoare nu există, decît în senzațiile „mele", că nu are un caracter material, că lucrurile nu sînt decît „complexe de senzații". De altfel E. Mach ajunsese să definească obiectul fizicii drept „descoperirea legilor legăturilor dintre senzații" [2].

V. I. Lenin a demonstrat însă că senzațiile noastre sînt rezultatul acțiunii excitanților reali din lumea înconjurătoare asupra aparatelor noastre receptoare, care transformă energia acestor excitanți în fapte de conștiință.

Acționînd asupra organelor noastre senzoriale, materia, spune Lenin, dă naștere senzației... „Existența materiei nu depinde de senzații. Factorul prim este materia. Senzația, gîndirea, conștiința nu este decît un produs superior al materiei într-un mod deosebit organizat" [3].

Și mai departe „Senzația nu este într-adevăr decît legătura directă dintre conștiință și lumea exterioară, transformarea energiei excitației exterioare în fapte de conștiință" [4].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*. Ed. de stat pentru literatura politică, 1954, vol. 14, p. 116.
[2] *Ibidem*, p. 29.
[3] *Ibidem*, p. 44.
[4] *Ibidem*, p. 40

În esență V. I. Lenin a stabilit caracterele fundamentale ale senzațiilor și anume: a) senzația este transformarea energiei excitantului extern în fapt de conștiință, b) senzația este imaginea subiectivă a lumii obiective, c) senzația este legătura nemijlocită a conștiinței cu lumea exterioară.

Senzația este în același timp o reflectare justă, adecvată a lumii obiective, nu numai un simbol al lucrurilor.

Învățătura lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară dovedește că lumea materială este o realitate obiectivă, reflectată în conștiința oamenilor, iar senzația, reprezentarea etc. nu sînt decît imagini subiective ale acestei realități obiective.

I. P. Pavlov spunea că senzațiile sînt cele mai simple semnale subiective ale lumii obiective. Experiențele lui I. P. Pavlov și ale școlii lui au adus dovezi experimentale de cea mai mare însemnătate pentru demonstrarea teoriei leniniste a reflectării.

Iată numai două categorii de experiențe din acest domeniu. S-a demonstrat experimental posibilitatea de a elabora la om reflexe condiționate la excitanți subsenzoriali, adică la excitanți care prin intensitatea lor redusă nu produc nici o senzație. S-a demonstrat de asemenea posibilitatea unei interacțiuni între analizatori pe baza unor excitanți care nu produc senzații. Iată despre ce este vorba. Acuitatea vizuală poate fi studiată la om și exprimată cifric. Dacă în timpul determinării acuității vizuale se declanșează un sunet oarecare, acuitatea vizuală se modifică datorită faptului că excitația analizatorului acustic se repercută asupra activității analizatorului optic, știut fiind că între analizatori există anumite raporturi de interacțiune.

În ultimii ani însă, S. V. Kravkov a demonstrat că se pot obține modificări ale acuității vizuale și dacă omul este supus acțiunii ultrasunetelor (sunete cu frecvență de peste 30 000 Hz) pe care urechea omenească nu le percepe și care, deci, nu produc senzații. Așadar deși ultrasunetul nu a fost auzit, nu a produs nici o senzație, el a influențat activitatea analizatorului vizual. Aceasta înseamnă însă implicit, din punct de vedere filozofic, că ultrasunetul există în mod obiectiv, independent de senzația noastră despre el.

Considerăm aceste două exemple ca demonstrînd prin ele însele caracterul absurd al ipotezei fundamentale a idealismului subiectiv, după care lumea există numai ca o sumă de senzații ale noastre.

I. P. Pavlov a demonstrat de asemenea că activitatea psihică este sinonimă cu activitatea nervoasă superioară. Conexiunea nervoasă temporară este în același timp un act psihic, este mecanismul fiziologic al actului pe care psihologii îl numesc asociație. Deci, în concepția sa, reflexul condiționat reprezintă un mecanism elementar al gîndirii. În această privință se știe că psihologii asociaționiști au căutat să nege analogia dintre conexiunea temporară și asociație. Argumentul adus a fost acela că într-o asociație de idei, spre exemplu, se produce o legătură exclusiv corticală, în timp ce pentru a elabora un reflex condiționat este obligatorie participarea regiunilor subcorticale, legate de desfășurarea reflexului necondiționat, deci participarea unei componente afective (durere, apetit etc.).

În 1934, N. A. Podkopaev și I. O. Narbutovici au demonstrat însă experimental posibilitatea formării unei conexiuni temporare între două

focare de excitație corticală, apărute în urma asocierii a doi excitanți indiferenți, deci fără obligativitatea vreunei participări afective. Într-o formă experimentală originală, mai simplă și în cadrul unei alte probleme, acest punct de vedere a fost confirmat și de C. Giurgea (1952), infirmînd datele lui R. P. Loucks și alții. În activitatea nervoasă superioară s-a demonstrat că orice fenomen, intensitatea și sensul său, este strict determinat de condițiile mediului, cu alte cuvinte de lumea materială, de realitatea obiectivă.

Marele merit al lui I. P. Pavlov în această privință este, prin urmare, acela că el a descoperit și a explicat în mod profund științific și multilateral mecanismele concrete fiziologice ale celor mai complexe procese de reflectare a lumii obiective în conștiința omului.

În acest fel I. P. Pavlov a adus cel mai important aport al științelor naturii teoriei marxist-leniniste a reflectării.

Studiile asupra activității nervoase superioare au îmbogățit de asemenea, prin dovezile experimentale pe care le-au adus, teoria materialistă asupra noțiunilor de timp și spațiu.

Se știe că diferitele curente idealiste în filozofie, care se mențin pe punctul de vedere al lui Kant, socotesc timpul și spațiul ca noțiuni aprioriice care nu există în realitatea obiectivă.

Filozofia materialistă, și în special Engels și Lenin, au combătut această „teorie" idealistă, demonstrînd netemeinicia ei.

„Admițînd existența realității obiective, — scrie Lenin — adică a materiei în mișcare, independent de conștiința noastră, materialismul trebuie să admită de asemenea în mod inevitabil și realitatea obiectivă a timpului și a spațiului" [1].

I. P. Pavlov aduce și în această privință date experimentale care confirmă și întăresc poziția filozofică materialistă în problema timpului și spațiului.

S-a confirmat și la nivelul scoarței cerebrale importanța pe care intervalul de timp dintre excitații o are asupra stării funcționale a scoarței cerebrale, importanță care fusese demonstrată într-o formă generală de către N. E. Vvedenski.

Astfel s-a stabilit că dacă excitanții condiționați sînt aplicați la intervale prea mici — în raport cu tipul de activitate nervoasă superioară — se pot produce fenomene de sumație [2], care să ducă în cele din urmă la depășirea capacității de lucru a scoarței cerebrale și la instalarea inhibiției supraliminare. Pe de altă parte, I. P. Pavlov a demonstrat că timpul poate deveni excitant condiționat. Dacă se repetă alimentarea animalului la intervale fixe, se observă apariția reflexului condiționat alimentar la aceste intervale, adică apare secreția salivară și componenta motorie (animalul se uită spre locul de unde în mod obișnuit primește mîncarea), chiar dacă în acel moment nu i se dă întărirea necondiționată.

Alte experiențe indică un mecanism concret prin care se realizează adaptarea adecvată în timp a activității organismului la condițiile mediului. Astfel, dacă un excitant condiționat este aplicat izolat timp de 3

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*. Ed. de stat pentru literatură politică, vol. III, p. 166.

[2] Sumație : excitația lasă o urmă în sistemul nervos ; aplicarea unei noi excitații la interval mic face ca ea să se însumeze cu urma excitației anterioare. — *C. G.*

minute, şi numai după aceea se aplică excitantul necondiţionat, reflexul condiţionat nu mai apare odată cu începutul excitantului condiţionat, ci de-abia despre sfîrşitul lui, către minutul al treilea (reflexul condiţionat întîrziat).

Aceste experienţe demonstrează, prin urmare, că desfăşurarea unui ciclu de procese într-o succesiune determinată în timp se reflectă în scoarţa cerebrală a animalului şi poate fi apreciată cu metode obiective. Ele demonstrează deci existenţa timpului şi pe plan fiziologic ca realitate obiectivă.

Şcoala lui I. P. Pavlov a demonstrat de asemenea experimental existenţa obiectivă, ca factor fiziologic, a *spaţiului* şi elementelor sale.

Astfel s-a demonstrat existenţa reflexului condiţionat la ambianţă, la cadrul experimental. Dacă se elaborează un reflex condiţionat motor, prin aplicarea unei excitaţii dureroase pe laba unui cîine, se poate vedea că adesea numai aşezarea cîinelui pe masa de lucru, fără aplicarea excitaţiei dureroase, duce la retragerea labei, ca şi cînd s-ar aplica excitaţia.

Experienţele lui L. N. Voskresenski au arătat că animalul care adormea în laborator în timpul experienţelor era suficient să păşească în camera de experienţă, pentru a cădea într-un somn din ce în ce mai profund. Reamintim de asemenea rolul ambianţei din experienţele asupra reflexelor condiţionate nevrotice (V. K. Fedorov şi V. V. Iakovleva), precum şi cele ale lui E. A. Astratian asupra comutării.

Experienţele lui P. S. Kupalov şi colaboratori au arătat însă rolul deosebit al diferitelor porţiuni ale spaţiului ca excitanţi ai activităţii reflex-condiţionate a animalului. Astfel legătura temporară între excitantul condiţionat şi necondiţionat alimentar cu o anumită porţiune din spaţiul camerei de experienţă conferă porţiunii din cameră rolul de excitant condiţionat alimentar pozitiv şi atrage către sine mişcările animalului. Invers, aplicarea unui excitant condiţionat inhibitor atunci cînd animalul se găseşte în alte locuri din cameră conferă acestor fragmente din spaţiul camerei rolul unor excitanţi care îndepărtează animalul.

Toate aceste experienţe demonstrează rolul elementelor spaţiului ca excitanţi condiţionaţi.

Dar nu numai atît. Experienţele făcute în condiţiile comportării libere a animalelor au arătat că întreg comportamentul animalului este strict determinat; nu există mişcări întîmplătoare. Experienţele lui P. S. Kupalov, V. V. Iakovleva, R. Floru ş. a. au precizat că mişcări complexe, ca mişcarea de sîrănutat, de scărpinat, de scuturat, pot deveni excitanţi condiţionaţi alimentari şi pot fi reproduse activ în urma acţiunii excitanţilor spaţiali. Animalul se orientează în spaţiu pe baza excitanţilor condiţionaţi şi necondiţionaţi concreţi.

Aceste experienţe constituie o dovadă fiziologică, experimentală a justeţii tezei marxist-leniniste cu privire la realitatea obiectivă a spaţiului.

Materialismul conştient şi militant al lui I. P. Pavlov s-a vădit legat de metoda dialectică în gîndirea şi în cercetarea sa ştiinţifică.

Cum era firesc, o operă de amploarea celei examinate, bazată pe o concepţie ştiinţifică despre lume, nu putea să nu ducă şi la o îmbogăţire a materialismului dialectic însuşi. Am relevat din acest aspect fundamen-

tarea fiziologică a teoriei reflectării, a teoriei materialiste a categoriilor timp și spațiu, a teoriei evoluționiste.

★

Atitudinea cetățenească a lui I. P. Pavlov a fost determinată de patriotismului său. Dragostea sa față de popor l-a determinat încă din tinerețe să nu rămînă indiferent la suferințele lui sub autocrația țaristă.

Astfel, încă în timpul studenției la Universitatea din Petersburg, în jurul anului 1875, cînd fiziologul rus Țion, față de care el avea o deosebită considerație pentru meritele sale științifice, a fost combătut pentru atitudinea lui reacționară, Pavlov a fost de partea studenților care au făcut grevă cerînd îndepărtarea lui Țion din postul de profesor.

I. P. Pavlov caracteriza epoca țaristă ca „niște vremuri întunecate" [1] și înrobitoare, epocă care ar trebui înlocuită printr-o societate în care să fie distrusă moștenirea iobăgiei.

Este interesantă poziția pe care a avut-o el în timpul războiului antipopular ruso-japonez, în care corupția și trădarea au dus la înfrîngerea oștilor țariste, cu tot eroismul cu care au luptat soldații ruși. Cu ocazia aflării veștii unei mari înfrîngeri militare din acest război, el a spus:

„Nu. Numai revoluția poate salva Rusia. Guvernul care a dus țara pînă la o astfel de rușine trebuie răsturnat" [2].

Această poziție patriotică I. P. Pavlov nu a părăsit-o nici odată în cursul îndelungatei sale vieți, ci, dimpotrivă, și-a adîncit-o permanent, a făcut-o din ce în ce mai conștientă și mai rațională și pe ea s-a situat atunci cînd în 1935 a caracterizat Puterea Sovietică drept o izbăvire a poporului de întunericul și mizeria impusă de către regimul țarist. Calea pe care a mers I. P. Pavlov nu a fost lupta revoluționară cu arma în mînă, dar a fost calea unui om conștient de rolul științei în asigurarea unui nivel mai bun de viață pentru poporul său.

Procesul de clarificare a poziției sale față de Puterea Sovietică a fost complex; I. P. Pavlov a trecut de la faza de acceptare a regimului sovietic ca regim al patriei sale pe care nu voia să o părăsească la faza de adept al orînduirii socialiste, la faza de sprijinitor conștient și activ al Puterii Sovietice.

Astfel, în 1935, într-un interviu luat după ce se restabilise în urma unei boli lungi și grele, Pavlov scrie rîndurile următoare, unde se vede clar marea sa admirație pentru Puterea Sovietică:

„Aș dori să trăiesc mult, deoarece laboratoarele mele înfloresc ca niciodată.

Orice aș face, mă gîndesc întotdeauna că, în măsura în care forțele mele mi-o îngăduie, îmi servesc în primul rînd patria. În patria mea are loc în acest moment o uriașă reconstrucție socială. A fost desființată prăpastia de netrecut dintre cei bogați și cei săraci. Aș dori să trăiesc pentru a putea vedea rezultatele definitive ale acestei transformări sociale" [3].

---

[1] I. P. Pavlov, *Opere complete*. Ed. Acad. R.P.R., 1954, vol. I, p. 7.

[2] Citat de P. K. Anohin în *Ivan Petrovici Pavlov*, Izdatelstvo Akademii Nauk S.S.S.R., 1949, p. 261.

[3] I. P. Pavlov, *Opere alese*. Ed. Acad. R.P.R., vol. I, 195 p. 27.

Pilda lui I. P. Pavlov ne arată că adevăratul patriotism poate fi o călăuză în cercetarea ştiinţifică şi în acelaşi timp generatorul unei atitudini obşteşti ce poate servi de exemplu pentru orice om de ştiinţă. Pilda lui I. P. Pavlov ne arată de asemenea însemnătatea deosebită pe care o are cunoaşterea şi aplicarea concepţiei materialist-dialectice pentru dezvoltarea ştiinţei.

PAGINI ALESE DIN OPERELE OAMENILOR DE ŞTIINŢĂ ÎNAINTAŢI DIN ROMÎNIA

Sarcina tratării ştiinţifice a istoriei filozofiei romîneşti — ca istorie a luptei dintre materialism şi idealism în ţara noastră — nu poate fi îndeplinită limitînd cercetarea numai la operele filozofice propriu-zise; aceasta ar duce la o imagine nejustă a luptei ideologice dusă de forţele progresiste din ţara noastră împotriva concepţiilor idealiste reacţionare. Pentru a pune în lumină valoroasele tradiţii materialiste din cultura ţării noastre este necesar a se lua în considerare lupta dintre materialism şi idealism în cadrul ştiinţelor naturii, lupta unor eminenţi oameni de ştiinţă romîni dusă împotriva idealismului şi obscurantismului, pentru promovarea concepţiei materialiste despre lume.

De aceea, studiul concepţiilor filozofice ale oamenilor de ştiinţă din ţara noastră, studiul luptei lor active împotriva idealismului, reprezintă o sarcină importantă a cercetătorilor din domeniul filozofiei din R.P.R. În afară de importanţa strict ştiinţifică a acestui studiu, menit să dezvăluie tabloul real al luptei ideologice dintre forţele progresiste şi cele reacţionare din ţara noastră, ascuns atîta vreme de istoricii burghezi ai filozofiei din Romînia, reeditarea unor pagini din operele gînditorilor şi oamenilor de ştiinţă înaintaţi din ţara noastră are de îndeplinit şi un însemnat rol educativ. Oameni de ştiinţă ca E. Bacaloglu, V. Babeş, Şt. Michăilescu, Gheorghe Marinescu, D. Voinov. E. Racoviţă etc., au fost călăuziţi în activitatea lor de un profund patriotism, punîndu-şi toată puterea lor de muncă, priceperea şi talentul lor în slujba poporului, luptînd împotriva tuturor piedicilor pe care regimul burghezo-moşieresc din Romînia le punea în calea ridicării materiale şi culturale a maselor muncitoare, în calea dezvoltării ştiinţei şi culturii naţionale.

Publicarea paginilor alese din operele lui Gh. Marinescu şi Ştefan Michăilescu aduce contribuţii valoroase la cunoaşterea şi popularizarea gîndirii materialiste, progresiste, a marelui neurolog romîn Marinescu şi a lui Şt. C. Michăilescu, om de ştiinţă şi gînditor materialist din a doua jumătate a secolului trecut.

Pe baza studiilor substanţiale asupra acestor oameni de ştiinţă din ţara noastră care au fost publicate în „Cercetări filozofice" de către Acad. C. I. Gulian şi S. Ghiţă, autorii au trecut la munca de selecţionare a operelor lui Gh. Marinescu şi Şt. Michăilescu, prevăzînd aceste „pagini alese" cu studii introductive sintetice[1].

★

În studiul introductiv la „Pagini alese din opera lui Gh. Marinescu" Acad. C. I. Gulian face o caracterizare cuprinzătoare a gîndirii filozofice a marelui savant romîn,

[1] *Pagini alese din opera lui Gh. Marinescu.* Ed. Acad. R. P.R., 1955; *Şt. C. Michăilescu, Pagini filozofice alese.* Ed. Acad. R.P.R., 1955.

insistînd asupra legăturii organice dintre opera ştiinţifică a savantului — lucrările de biologie, neurologie, psihologie — şi concepţia sa filozofică. Doctorul Gh. Marinescu a ajuns în linii generale foarte aproape de concepţia materialist-dialectică asupra vieţii. Textele prezentate în culegere permit cititorului să-şi facă o idee destul de completă asupra concepţiei materialiste a lui Gh. Marinescu, precum şi asupra eforturilor sale de a interpreta dialectic fenomenele biologice. Paginile din conferinţa despre „Materie, viaţă, celulă" sau din studiul „Determinism şi cauzalitate în biologie", apărute în culegere, reprezintă un material valoros din acest punct de vedere.

In studiul fenomenelor biologice şi mai ales în cercetarea formelor superioare ale acestora — fenomenele psihice — Gh. Marinescu porneşte de la cercetarea bazei lor materiale şi respinge orice amestec al concepţiilor vitaliste, spiritualiste. Marinescu îşi dă seama de însemnătatea învăţăturii materialiste a lui Pavlov despre reflexele condiţionate, pe care s-a străduit să o aplice în studii teoretice şi în clinică.

Deosebit de interesantă este poziţia pe care Gh. Marinescu a luat-o împotriva încercărilor de a se introduce în biologie concepţiile indeterministe ca o extindere a aşa-numitului „principiu al nedeterminării" din mecanica cuantică. Pentru Marinescu, determinismul este însăşi baza ştiinţei, şi nici o ştiinţă nu-l poate nega fără a se desfiinţa ca ştiinţă. Analizînd aşa-zisa criză a determinismului din fizică, sprijinindu-se pe cercetările unor fizicieni ca Einstein, Langevin, Plank etc., Marinescu arată în mod just că aceasta este în fond o criză a mecanicii vechi. Această atitudine hotărîtă a lui Marinescu împotriva introducerii în ştiinţă a unor concepţii neştiinţifice merită să fie subliniată, mai ales că nu numai filozofii reacţionari din acea perioadă propovăduiau inconsistenţa ştiinţei ca mijloc de cunoaştere, ci şi mulţi oameni de specialitate îmbrăţişau indeterminismul ca o soluţie a dificultăţilor ivite în interpretarea mecanicii cuantice.

In comunicările intitulate „Hipnotismul din punct de vedere terapeutic şi medico-legal", şi „Spiritism şi metapsihism" Gh. Marinescu se ridică împotriva încercărilor diverşilor şarlatani, sprijiniţi de autorităţi, de a răspîndi obscurantismul prin experienţe primejdioase de hipnotism şi telepatie. Marinescu critică de asemenea credinţa, în miraculos şi supranatural, arătînd că chiar o serie de mari personalităţi ştiinţifice au fost adepţi ai spiritismului, lăsîndu-se înşelaţi de aşa-zisele medium-uri, cu o credulitate care se împacă greu cu rigoarea reclamată de ştiinţă.

In articolele „Cooperaţia naţională şi internaţională" şi „Cîteva date relative la acţiunea nocivă a alcoolului etilic şi metilic", „Problema alcoolismului", găsim pagini de critică vehementă, pline de indignare împotriva orînduirii capitaliste din ţara noastră, care, urmărind numai profitul unui pumn de exploatatori, otrăvea mase largi de oameni ai muncii cu alcool, le menţinea în mizerie şi ignoranţă. Marinescu critică cu asprime nepăsarea statului burghezo-moşieresc faţă de dezvoltarea ştiinţei şi culturii naţionale, critică de asemenea politicianismul burghez, în care vede izvorul atîtor rele care măcinau poporul nostru. Opera lui Gh. Marinescu, patriotismul său adînc, lupta lui pentru ridicarea culturală şi sanitară a poporului au fost contribuţii reale la lupta de eliberare a poporului nostru.

★

Paginile filozofice alese din lucrările lui Ştefan Michăilescu ajută celor ce se preocupă de istoria gîndirii din ţara noastră să cunoască concepţia materialistă a unui gînditor şi om de ştiinţă din secolul trecut, care a fost puţin cunoscut pînă în ultimii ani. Textele prezentate în culegere sînt într-adevăr partea cea mai valoroasă

a scrierilor lui Şt. Michăilescu pentru înţelegerea concepţiei sale filozofice şi social-politice.

S. Ghiţă, în studiul introductiv care însoţeşte textele filozofice ale lui Michăilescu, a analizat cu competenţă scrierile acestuia şi a scos în evidenţă caracterul lor materialist, combativ, precum şi ideile sale social-politice progresiste.

Şt. Michăilescu atacă cu energie idealismul, care încearcă să pătrundă în ştiinţă, mai ales în biologie, şi apără poziţiile materialismului. Situîndu-se pe poziţii cu adevărat materialiste, combative, el a depăşit pozitivismul lui A. Comte, al cărui adept se declara la început. Cititorul se poate convinge de aceasta citind între altele, „Introducere la psiho-fizică", studiul cel mai substanţial al culegerii. Michăilescu opune concepţiilor spiritualiste despre viaţă, concepţia materialistă care explică fenomenele prin cauze materiale, o parte dintre ele fiind cunoscute, altele încă necunoscute, dar toate cognoscibile.

Chiar în domeniul ştiinţelor sociale, unde Şt. Michăilescu nu reuşeşte să depăşească iluminismul, se poate observa tendinţa sa de a se îndepărta de idealism. Fără să aibă o concepţie proprie despre dezvoltarea socială, Michăilescu ca iluminist subliniază influenţa descoperirilor ştiinţifice asupra dezvoltării societăţii omeneşti. El vede însă în ştiinţă nu numai un factor ideal, un element care influenţează dezvoltarea societăţii prin intermediul ideilor, ci şi un element material care revoluţionează tehnica, măreşte puterea oamenilor asupra naturii.

În lupta sa împotriva idealismului, Michăilescu se baza pe o cunoaştere serioasă a problemelor de bază ale filozofiei. Trebuie remarcată luciditatea lui în aprecierea doctrinelor filozofice în luptă. Răspunzînd de pildă lui Hasdeu, care încerca să apere spiritualismul, şi afirma că materialismul este o modă a lui Vogt, Büchner şi Moleschott, Michăilescu arată că materialismul ca de altfel şi idealismul, este „vechi ca şi filozofia". El face o justă deosebire între materialismul antic şi cel modern, primul fiind o doctrină *„a priori"* iar cel din urmă o doctrină *„a posteriori"*, înţelegînd prin aceasta că materialismul antic nu era bazat pe cunoaşterea ştiinţifică a lumii, spre deosebire de materialismul modern care este bazat pe rezultatele ştiinţei. Michăilescu sezisează de asemenea just caracterul agnostic al pozitivismului, mai ales al pozitivismului englez (Spencer). El demască viguros această filozofie care „cu sistemul ei de a dărîma bazele ştiinţei în numele ştiinţei şi de a introduce incognoscibilul ca teorie supremă filozofică, a creat o specie de religiune inconştientă sau deghizată, lipsită în acest caz de curajul francheţei, de a se afişa ca religiune sau dogmă, iar nu ca adevăr" (p. 145).

Scoaterea la lumină a concepţiilor materialiste ale lui Gh. Marinescu şi Şt. Michăilescu, a luptei lor active împotriva idealismului şi obscurantismului, precum şi a atitudinii lor critice faţă de orînduirea burghezo-moşierească, reprezintă un moment nou în opera de cercetare ştiinţifică a istoriei gîndirii filozofice şi social-politice din ţara noastră.

St. Popescu

P. V. TAVANEŢ, Judecata şi felurile ei

(Editura Academiei R.P.R., 1955)

După cum se subliniază în articolul redacţional al revistei „Kommunist", *Unele probleme actuale ale ştiinţei filozofice,* elaborarea curajoasă a problemelor teoriei cunoaşterii şi ale logicii are o importanţă excepţională pentru frontul filozofic. Tratarea şi

rezolvarea justă a problemelor deosebit de complexe ale teoriei cunoaşterii şi ale logicii este legată indisolubil de îmbogăţirea concepţiei ştiinţifice marxist-leniniste despre lume. Insemnătatea problemelor de logică şi teoria cunoaşterii capătă în perioada actuală o importanţă şi mai mare, pentru că ele constituie un sector foarte important al luptei împotriva filozofiei reacţionare imperialiste. Curentele principale ale filozofiei burgheze reacţionare „se specializează" în momentul de faţă în problemele teoriei cunoaşterii şi ale logicii, deci lupta împotriva filozofiei burgheze reacţionare trebuie să fie dusă şi în acest domeniu. Apariţia lucrării de faţă în traducerea romînească răspunde deci unei cerinţe reale a dezvoltării noastre filozofice, mai ales pentru că pînă în momentul de faţă cercetarea marxist-leninistă a problemelor de logică şi gnoseologie a fost neglijată în ţara noastră.

Monografia logicianului sovietic P. V. Tavaneţ — „Judecata şi felurile ei" este rezultatul unei vaste şi îndelungate cercetări desfăşurate de autor în domeniul teoriei judecăţii. In ea găsim o expunere largă, bine documentată, a problemelor foarte complexe pe care le ridică teoria judecăţii. Autorul nu se mărgineşte la înşirarea felurilor judecăţii, ci combate cu multă eficacitate teoriile idealiste ale logicienilor burghezi. P. V. Tavaneţ combate anumite teze greşite ale unor logicieni sovietici (V. F. Asmus, S. K. Bakradze, M. S. Strogovici).

Un merit incontestabil al cărţii îl constituie şi faptul că autorul încearcă să analizeze felurile judecăţii şi din punct de vedere gnoseologic, *deoarece* — după cum just constată autorul — „logica nu poate evita răspunsul la astfel de probleme gnoseologice ca, de pildă: Ce este judecata? Are ea o semnificaţie obiectivă? In ce constă adevărul şi falsitatea judecăţii? In ce constă criteriul adevărului judecăţii? etc." (p. 5—6). Aceste probleme sînt fără discuţie probleme *gnoseologice* foarte importante, pentru că felul în care răspundem la ele determină poziţia — materialistă sau idealistă — a logicienilor în problema teoriei judecăţii. De exemplu, la întrebarea, dacă judecata are o semnificaţie obiectivă sau nu — nominaliştii răspund că în judecată, acel ceva despre care afirmăm sau negăm ceva, sînt „cuvinte", iar nu un conţinut obiectiv reflectat prin termenii judecăţii; de aceea nu e greu să constatăm că o asemenea teorie nu poate fi decît idealistă. Tot atît de idealistă şi subiectivistă este şi teoria neokantienilor, care susţin că ceea ce se afirmă sau se neagă în judecată nu se referă la altceva decît la reprezentările noastre şi nu la raporturile reale, obiective ale lucrurilor şi fenomenelor, care există independent de formele subiective ale judecăţii.

In primul capitol al cărţii, după o scurtă caracterizare generală a judecăţii, autorul analizează funcţia judecăţii de a afirma sau nega ceva despre ceva, şi arată că această trăsătură esenţială a judecăţii este totuşi insuficientă, pentru că nu ne indică nimic „nici în privinţa naturii lucrului *despre care* afirmăm sau negăm ceva, nici în privinţa naturii a *ceea ce* afirmăm sau negăm despre ceva" (p. 8). Autorul arată în mod just în legătură cu această definiţie că în vreme ce pentru idealişti nu numai judecata ca formă logică a cunoaşterii, dar chiar şi obiectul judecăţii este un fenomen de ordin ideal, interpretarea materialistă a judecăţii ca afirmare sau negare a ceva despre ceva, presupune: 1) existenţa obiectivă, reală a conţinutului obiectiv reflectat prin forma subiectivă a judecăţii şi că 2) forma logică are un caracter derivat, ea nu poate exista independent de *conţinutul* reflectat, care există însă în afară şi independent de forma judecăţii. Autorul demască şi în problema adevărului sofismele teoriilor idealiste, care deşi susţin că „adevărul este concordanţa cunoaşterii cu obiectul" totuşi nu părăsesc nicicum poziţiile idealismului, deoarece noţiunile „obiect", „lucru" etc. pentru ei desemnează obiecte de ordin ideal. Teoria materialistă cu privire la adevărul judecăţii este în acest fel acceptată de către idealişti numai în

vorbe şi este în fond înlăturată prin „problema compatibilităţii sau incompatibilităţii propoziţiilor" (p. 20). Autorul combate şi în problema criteriului adevărului judecăţii principiul economiei gîndirii al machiştilor, relativismul şi scepticismul neokantienilor, solipsismul pragmatiştilor etc., arătînd că *practica* este criteriul adevărului judecăţii, care se modifică şi ea, astfel că „diferitele judecăţi care au trecut prin verificarea practicii într-o etapă dată a cunoaşterii pot fi precizate şi îmbogăţite în conformitate cu practica care s-a modificat în noua etapă" (p. 22). Analizînd problema unităţii judecăţii şi a propoziţiei, autorul scoate în evidenţă atît asemănările cît şi deosebirile dintre judecată şi poruncă sau întrebare. Deosebirea esenţială dintre judecată şi propoziţiile — fie interogative, fie imperative — se exprimă după părerea autorului prin faptul că în vreme ce în judecată afirmăm sau negăm ceva despre ceva, în propoziţiile (interogative sau imperative) întrebăm pe cineva despre ceva (respectiv îndemnăm pe cineva spre ceva).

Capitolul II este consacrat analizei judecăţii simple. Judecata simplă este formată după părerea autorului numai din două noţiuni. Într-una din ele se exprimă „lucrul despre care afirmăm sau negăm ceva, iar în cealaltă noţiune se exprimă ceea ce afirmăm sau negăm" (p. 35). În continuare, analizînd problema conţinutului obiectiv al judecăţii simple, se arată că formele gîndirii nu sînt lipsite de conţinut, ele nu sînt „învelişuri goale"; logica atunci cînd studiază formele gîndirii făcînd abstracţie de conţinutul lor concret, nu susţine nici decum că ele n-ar depinde de conţinutul lor, pentru că aşa cum a demonstrat încă Lenin: „Formele şi legile logice nu sînt un înveliş gol, ci sînt *reflectarea* lumii obiective" [1].

Judecata simplă reflectă şi ea un conţinut obiectiv, raportul dintre un obiect şi însuşirea sa, relaţia unui obiect cu alte obiecte sau apartenenţa la o clasă de obiecte; ea reflectă şi existenţa sau non-existenţa în realitate a obiectului judecăţii, fapt remarcat încă de Aristotel în Metafizica sa: „...a spune că ceea ce există nu există sau că ceea ce nu există, există este fals; iar a spune că ceea ce există există, şi că ceea ce nu există, nu există, este adevărat" (p. 46).

Analizînd structura judecăţii simple se arată că la fel ca şi structura gramaticală a propoziţiei, ea nu are caracter de clasă, iar în continuare se subliniază faptul că deşi structura logică a judecăţii simple se deosebeşte de structura gramaticală a propoziţiei, totuşi, numai prin ea poate fi exprimată orice judecată logică, deoarece limba este legată într-un mod nemijlocit de gîndire şi ea „înregistrează şi fixează în cuvinte şi în combinaţii de cuvinte, în propoziţii, rezultatele activităţii gîndirii" [2].

În acest capitol este criticată şi concepţia eronată a extensivismului şi a comprehensivismului cu privire la natura elementelor judecăţii simple. Extensivismul greşeşte atunci cînd reduce esenţa judecăţii la stabilirea raportului noţiunilor (a noţiunilor care formează o judecată) după *sfera* lor, pentru că în acest fel judecata se transformă „într-un act al afirmării sau negării raportului dintre noţiuni, privite în sfera lor" (p. 50—51). Comprehensiviştii greşesc şi ei susţinînd că în judecată rolul copulei este de a include (respectiv în judecata negativă de a exclude) în conţinutul noţiunii subiect conţinutul noţiunii predicat, deoarece judecata nu afirmă şi nu neagă ceva referitor la noţiuni, ci la obiectele şi fenomenele realităţii.

Natura judecăţii simple este interpretată greşit şi de reprezentanţii logicii relaţiilor (Cassirer, Povarnin, Windelband, Lachelier, Serrus etc.) pentru că ei consideră că relaţia este „ceva primar şi independent de lucruri" (p. 58). Negînd caracterul

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 155.

[2] I. V. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatura politică, 1953, p. 20—21.

atributiv al judecăţilor, ca să ajungă la concluzia dorită că cel puţin în unele judecăţi „este vorba numai despre relaţiile între obiecte, care nu sînt proprii obiectelor înseşi, ci sînt stabilite cu ajutorul raţiunii" (p. 59), J. Lachelier consideră de pildă că spre deosebire de relaţia „reală", care este cea de apartenenţă, relaţiile afirmate sau negate în judecata de relaţie sînt toate „pur mintale". Combătînd teza lui Povarnin, potrivit căreia relaţiile de asemănare şi deosebire sînt de asemenea pur mintale, autorul remarcă în mod just că în acest caz „va trebui să admitem implicit că toate cunoştinţele noastre despre obiecte sînt de fapt un produs al activităţii minţii" (p. 61). „De aceea — arată autorul — acceptarea faptului că cunoaşterea despre asemănarea şi deosebirea obiectelor este produsul activităţii minţii atrage după sine acceptarea concretă a faptului că toate cunoştinţele noastre nu sînt o oglindire a realităţii obiective, ci produsul activităţii minţii. Prin aceasta, existenţa obiectelor prin ele însele este pusă la îndoială sau în orice caz aceste obiecte par a exista dincolo de cunoştinţele noastre, adică sînt incognoscibile" (p. 61).

În capitolul III, autorul clasifică judecata simplă după: 1) Caracterul copulei judecăţii; 2) caracterul obiectului judecăţii; 3) caracterul notei afirmate sau negate; 4) caracterul legăturii dintre însuşire şi obiect.

După caracterul copulei, judecăţile se împart în judecăţi afirmative şi judecăţi negative, care oglindesc prezenţa sau absenţa unei însuşiri în obiectul judecăţii, care este oglindit de către subiectul judecăţii. Autorul subliniază pe bună dreptate importanţa distincţiei care trebuie făcută între judecata negativă şi judecăţile care neagă: confundarea sensului acestor două judecăţi este folosită de logicienii idealişti cu scopul de a infirma valoarea de reflectare a judecăţii negative. Aceşti logicieni, susţinînd că judecăţile negative sînt judecăţi despre „falsitatea judecăţii afirmative respective", încearcă să atribuie judecăţii negative doar o valoare redusă faţă de cea afirmativă. Sigwart, de pildă, spune următoarele în această problemă: „Ca obiect al negării serveşte întotdeauna judecata afirmativă sau o judecată pe care am încercat s-o afirmăm; şi judecata negativă nu poate, prin urmare, să fie privită ca fiind egală în drepturi cu judecata afirmativă şi ca o formă iniţială de judecată, egală cu ea"[1]. Logicienii idealişti încearcă în acest fel să introducă în logică teoria idealistă potrivit căreia judecăţilor negative nu le corespunde nici un conţinut obiectiv; în realitate, judecăţile negative oglindesc şi ele realitatea obiectivă, anume *absenţa* unei anumite însuşiri în obiect; această stare obiectivă, adică lipsa unei anumite însuşiri dintr-un obiect (reflectat de către subiectul judecăţii) este oglindită de copula negativă.

În această ordine de idei este criticată şi teoria lui Kant cu privire la aşa-zisele judecăţi infinite, care, deoarece din punctul de vedere al copulei sînt judecăţi afirmative, *predicatul* lor fiind afectat de negaţie, nu pot forma un al treilea fel de judecată din punctul de vedere al calităţii judecăţilor. Autorul observă — credem în mod just — că includerea acestei judecăţi „în rubrica judecăţilor care se deosebesc între ele prin calitatea copulei i-a fost necesară lui Kant probabil numai pentru a menţine numărul de trei feluri de judecăţi în fiecare rubrică" (p. 74).

După caracterul obiectului judecăţii, P. V. Tavaneţ împarte judecăţile în singulare, particulare şi universale. Analizînd judecata singulară, autorul o distinge de cea individuală; dacă în judecata individuală se indică nota distinctivă a unui obiect individual (de ex.: „Numai L. N. Tolstoi este autorul romanului Ana Karenina"), în judecata singulară — observă autorul — se pot arăta şi notele generale ale unui obiect individual (de ex.: „L. N. Tolstoi este un mare scriitor rus") (p. 76). Distincţia pe care o face autorul între judecăţile individuale şi cele singulare, credem că cons-

[1] Ch. Sigwart, *Logica*, vol. I, p. 144, în lucrarea de faţă citat la p. 61.

tituie o valoroasă şi nouă precizare în analiza judecăţilor din punct de vedere al cantităţii, sau — după termenii autorului — a judecăţilor după caracterul obiectului judecăţii. Este valoroasă şi teza autorului referitoare la judecăţile particulare, care pot să se transforme, fie într-o judecată particulară exclusivă (atunci cînd în procesul cunoaşterii am ajuns la concluzia că *numai* unor obiecte despre care am enunţat judecata particulară le revine însuşirea indicată), fie în judecata universală, dacă stabilim că predicatul este o notă comună tuturor obiectelor despre care am predicat în judecată particulară numai parţial nota respectivă. Faptul că judecata particulară se transformă în procesul cunoaşterii în judecata particular-exclusivă sau universală, nu poate şterbi valoarea gnoseologică a judecăţii particulare, pentru că aceste judecăţi nu infirmă, ci completează adevărul judecăţii particulare.

Tratînd în continuare problemele judecăţii universale, autorul demască teoria care, negînd caracterul obiectiv al generalului, ajunge la negarea conţinutului obiectiv al judecăţilor universale. Autorul combate această teorie arătînd că, „deoarece cunoştinţele noastre despre legile naturii, societăţii şi gîndirii umane se exprimă în judecăţi universale, ...negînd semnificaţia obiectivă a judecăţii universale", este negat şi „caracterul obiectiv al legilor ştiinţei" (p. 86).

Pornind de la caracterul notei afirmate sau negate, P. V. Tavaneţ enumeră judecăţile de existenţă, de predicaţie, de relaţie şi pe cele de incluziune. În judecata de existenţă se oglindeşte numai existenţa sau nonexistenţa obiectului judecăţii. În judecata de predicaţie este afirmată nu numai existenţa sau nonexistenţa obiectului judecăţii, dar şi însuşirile, stările, acţiunile lui.

„În judecata de relaţie, ca notă afirmată (sau negată) apare o anumită relaţie a obiectului judecăţii cu un alt obiect" (p. 99). Autorul analizează judecata de relaţie combătînd absolutizarea relaţiilor pe baza tezei marxiste, potrivit căreia „Proprietăţile unui lucru nu se nasc din raportul său cu alte lucruri, ci se evidenţiază doar în acest raport" [1]. Autorul consideră că deosebirea dintre judecata de predicaţie şi judecata de relaţie este relativă. Oamenii primitivi, neavînd multe noţiuni abstracte, trebuiau să exprime prezenţa sau absenţa unor anumite însuşiri în obiect de multe ori sub forma judecăţii de relaţie. De pildă — arată autorul — omul primitiv în loc să spună: „acest obiect este tare, rotund, fierbinte etc.", spun: „acest obiect este ca piatra, ca luna, ca soarele, etc.". Deci, judecata de relaţie nu are neapărat o valoare gnoseologică superioară judecăţilor de predicaţie, ea poate să exprime o cunoştinţă mai puţin esenţială decît o judecată de predicaţie; exemplele autorului dovedesc clar aceasta.

Prin judecata de incluziune, „obiectul judecăţii este caracterizat în mod direct prin prisma naturii lui generale, ca aparţinînd (sau neaparţinînd) la un anumit agregat sau la o anumită clasă de obiecte„ (p. 105). Din judecăţile de incluziune fac parte: 1) judecăţi de apartenenţă a părţii la întreg şi 2) judecăţile de apartenenţă la o clasă de obiecte. Confundarea lor, comisă de reprezentanţii logicii relaţiilor (de exemplu N. Grot), duce la erori grave de logică.

După caracterul legăturii dintre însuşire şi obiect, autorul împarte judecăţile în judecăţi de realitate, de posibilitate şi de necesitate, subliniind că în analiza judecăţilor de mai sus trebuie strict delimitată judecata de posibilitate, de judecăţile probabile, pentru că în caz contrar se nasc identificări false; credem că delimitarea pe care o face autorul între judecăţile probabile şi cele problematice este justă; dacă judecata probabilă se opune judecăţii sigure, deosebirea dintre judecata de posibi-

[1] K. Marx, *Capitalul*. Ed. P.M.R., 1948, ed. a II-a, vol. I, p. 88, în lucrarea de faţă citat la p. 99.

lîtate, judecata asertorică şi cea apodictică „nu poate fi nicidecum considerată ca o deosebire a gradului de certitudine", pentru că „aceste trei feluri de judecăţi sînt... judecăţi sigure în acelaşi grad", iar deosebirea dintre ele constă în „caracterul legăturii dintre obiect şi însuşirea obiectului" (p. 116).

Capitolul IV se ocupă cu judecata complexă. Trebuie să subliniem faptul că în monografia de faţă judecăţile clasificate în logica tradiţională după relaţie sînt excluse din capitolul despre judecăţile simple şi se arată că tocmai judecăţile categorice (conjunctive, disjunctive, conjunctiv-distinctive, exclusive) şi ipotetice, adică judecăţile „care afirmă sau neagă ceva despre ceva cu o anumită condiţie" (p. 136), sînt judecăţi complexe. In ceea ce priveşte clasificarea judecăţilor complexe, sîntem de acord cu critica făcută de P. V. Kopnin acestei lucrări. El consideră că „întrucît diviziunea judecăţiior după caracterul copulei, după obiectul judecăţii, după atributul obiectului şi după relaţia dintre atribut şi obiect este făcută cu privire la categoria judecăţilor simple, s-ar putea crea impresia că pe baza acestor criterii nu pot fi divizate decît judecăţile simple şi nu toate judecăţile [1]."

In ultimul capitol al cărţii se analizează în mod critic teoriile lui Aristotel, Kant, Hegel şi Karinski cu privire la clasificarea judecăţilor. Sînt scoase în evidenţă meritele lui Aristotel, Hegel şi Karinski, care au avut contribuţii însemnate în elaborarea teoriei ştiinţifice a clasificării judecăţilor şi este criticată cu profunzime clasificarea kantiană a judecăţilor care se bazează pe o concepţie idealistă.

Viciul fundamental al teoriei kantiene a judecăţii constă în caracterul său idealist. Kant susţine teoria formalistă a judecăţii, potrivit căreia obiectul judecăţii îl formează reprezentările sau noţiunile noastre şi nu conţinutul lor obiectiv, care este reflectat prin reprezentări şi noţiuni. Combătînd teoria formalistă şi concepţia kantiană cu privire la aşa-zisele judecăţi apriorice şi aposteriorice, (respectiv analitice şi sintetice), M. I. Karinski, logician progresist rus, scrie următoarele: „Spunînd că corpurile au întindere, noi nu vrem nici de cum să spunem că în noţiunea de corp găsim nota de întindere, ci faptul că obiectele care se caracterizează prin însuşiri legate de termenul corp,... au însuşirea întinderii" [2]. P. V. Tavaneţ dezvăluie inconsistenţa logică a teoriilor idealiste, arătînd că o justă clasificare a judecăţilor nu este cu putinţă decît de pe poziţiile materialismului dialectic. Combătînd principalele teorii idealiste referitoare la clasificarea judecăţilor, autorul îndeplineşte o sarcină importantă a frontului filozofic.

Şi în prezent continuă lupta dintre materialism şi idealism în teoria judecăţii; logică dialectică materialistă susţine că formele logice nu sînt altceva decît reflectări ale materiei, teoriile idealiste în logică încearcă să răspîndească formalismul pur, care consideră că forma logică există cu totul independent de conţinutul reflectat. Caracterul idealist şi antiştiinţific al formalismului în logică este combătut cu multă competenţă de către autor.

Editura Academiei R.P.R. a avut o iniţiativă lăudabilă prin publicarea unei traduceri din literatura sovietică de logică. Insă nu putem să nu regretăm condiţiile tehnice cu totul nesatisfăcătoare în care Editura Academiei R.P.R. a prezentat traducerea cărţii. Nu este permis ca o lucrare ştiinţifică să aibă atîtea greşeli de tipar ca monografia de faţă. Sînt multe greşeli de tipar care nici nu au fost trecute în erată, deşi conţin greşeli de fond (vezi p. 186, rîndul 15), unde în loc de judecata „apodictică" este scris judecata „asertorică".

---

[1] Vezi « *Voprosî filosofii* », 1953, nr. 6, p. 273.

[2] Vezi M. I. Karinski, *Clasificarea concluziilor*, p. 90, în cartea recenzată citat la p. 169.

Traducerea şi tipărirea monografiei lui P. V. Tavaneţ „Judecata şi felurile ei", constituie un real ajutor pentru cei care studiază logica, datorită problemelor foarte importante pe care le cuprinde şi dat fiind faptul că pînă în momentul de faţă nu avem un tratat de logică, elaborat de logicienii noştri, de pe poziţiile materialismului dialectic.

G. Öffenberger

O VALOROASĂ MONOGRAFIE MARXIST-LENINISTĂ ÎN PROBLEMA LIBERTĂŢII ŞI NECESITĂŢII

In mai 1954, profesorul Roger Garaudy, cunoscut militant pe tărîm politic şi ideologic, activist de frunte al Partidului Comunist Francez, a susţinut la Institutul de Filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., disertaţia „Problema libertăţii şi necesităţii în lumina marxismului", pe baza căreia a obţinut titlul de doctor în ştiinţe filozofice. Disertaţia susţinută la Moscova a apărut acum în volum sub titlul *„Libertatea"* [1].

In prefaţa lucrării, secretarul general al Partidului Comunist Francez, Maurice Thorez, se referă la deosebirea radicală dintre înţelegerea burgheză şi cea marxistă a libertăţii. In societatea capitalistă, „libertatea nu este decît o mistificare, un văl aruncat asupra aservirii claselor muncitoare de către clasa dominantă care deţine proprietatea asupra mijloacelor de producţie". Meritul lui Roger Garaudy, arată M. Thorez, este de a fi demascat toate minciunile burgheze asupra libertăţii. „El a adus astfel o contribuţie valoroasă la lupta împotriva imperialismului, la lupta pentru pace" (p. 8, 10).

Prima parte a lucrării este intitulată „Istoria şi preistoria libertăţii". Ca făcînd parte din preistoria luptei pentru libertate, autorul citează *mitul lui Prometeu,* creat de geniul popular al societăţii primitive. Ideea de necesitate apare aci încă sub forma religioasă a destinului inexorabil. Dar „Mitul lui Prometeu reflectă în acelaşi timp ieroarea milenară a oamenilor în faţa forţelor pe care ei nu puteau încă nici să le înfrunte şi nici să le învingă, şi totodată, primele victorii ale tehnicii umane şi ale cunoaşterii..." (p. 22).

In capitolul „Necesitatea şi libertatea în societatea sclavagistă", autorul arată că sub raportul tehnicii, al productivităţii muncii, sclavagismul reprezintă un progres faţă de orînduirea comunei primitive. Acest progres este însoţit însă de împărţirea societăţii în clase şi de aceea concepţiile în problema libertăţii capătă pentru prima dată un caracter de clasă. Eliberarea unor oameni de cele mai elementare dependenţe faţă de natură se face cu preţul pierderii libertăţii sociale, al transformării în sclavi a majorităţii oamenilor. „Puţini sînt liberi pentru că majoritatea sînt sclavi şi muncesc pentru ei". De aici încolo, „istoria libertăţii se confundă cu istoria opresiunii de clasă" (p. 24). Noţiunea unui destin fatal, a unei necesităţi inevitabile, care domină întreaga mitologie greacă, dobîndeşte noi baze care se află nu numai în raporturile dintre om şi natură, ci de asemenea în noile raporturi sociale.

R. Garaudy reuşeşte să ne înfăţişeze în mod ştiinţific un tablou al concepţiilor despre necesitate şi libertate în societatea sclavagistă — ca şi în celelalte societăţi —

[1] Roger Garaudy, *La Liberté.* Editions Sociales, Paris, 1955.

pentru că tratează această problemă în lumina luptei dintre materialism şi idealism.

Împotriva ideologilor burghezi reacţionari, care ignorează sau falsifică cu bună ştiinţă moştenirea filozofică, şi, în general, cultura Orientului antic, el arată că naşterea ideilor materialiste şi primele progrese realizate în lupta de eliberare a omului prin cunoaşterea şi stăpînirea legilor necesare ale naturii, s-au înregistrat tocmai în ţările Orientului antic, leagănul întregii civilizaţii de mai tîrziu. Astfel, trece în revistă lupta dintre materialism şi idealism din Egipt, Mesopotamia, Libia, India.

O mare atenţie acordă autorul luptei dintre materialism şi idealism în problema raportului dintre necesitate şi libertate în China veche. O concepţie materialistă, pătrunsă de elemente de dialectică e cuprinsă în „Cartea schimbărilor" unde apare pentru prima dată noţiunea de *Dao* (natura lucrurilor, necesitatea naturală) — asemănător cu logosul universal la greci. Această noţiune revine cu rol fundamental în sistemul materialist al lui Lao-ţzî, care îl defineşte pe Dao „...ca lege, atît a existenţei cît şi a dezvoltării lumii obiective. Nici natura, nici oamenii nu sînt supuşi unei voinţe divine ci există în virtutea legii naturale dao".

Garaudy trece pe scurt în revistă şi concepţiile altor filozofi chinezi, cum ar fi Ten-si, Yang-Ciu, Fan-Ciun, considerat ca cel mai mare dintre materialiştii chinezi din perioada sclavagistă, şi doctrina *Fa-Ţia*.

În continuare este înfăţişată necesitatea şi libertatea în filozofia greacă, autorul plecînd de la analiza caracterului de clasă al democraţiei antice şi filozofiei greceşti: pentru toţi filozofii greci — inclusiv cei mai avansaţi dintre ei — sclavii sînt lipsiţi de calitatea de oameni şi deci nu pot fi liberi.

După ce arată pe scurt condiţiile social-istorice care au favorizat apariţia materialismului ionian, autorul dezvăluie contribuţia acestuia la elaborarea concepţiei despre necesitate. După ionieni, naşterea şi dispariţia lucrurilor este supusă unei necesităţi naturale; noţiunea de destin este înlocuită cu noţiunea fizică de „lege".

Heraclit din Efes dezvoltă cu profunzime aceste elemente materialiste şi dialectice. El oscilează însă între înţelesul mitologic — religios al noţiunii de necesitate ca *destin* şi înţelesul său ştiinţific — ca *lege fizică*. A rămas însă ca o idee preţioasă teza lui Heraclit că necesitatea este legătura „tuturor lucrurilor", că ea deci are un *caracter obiectiv*, aparţinînd şi lucrurilor, nu numai spiritului. Heraclit face prima încercare de a funda libertatea oamenilor pe acţiunea eficientă asupra naturii, bazată pe cunoaşterea necesităţilor obiective.

Materialismul şcolii din Milet şi cel al lui Heraclit a reprezentat o armă de luptă împotriva filozofiei idealiste a aristocraţiei sclavagiste, ai cărei principali reprezentanţi sînt pythagoreicii, Socrate şi Platon.

Reprezentant al celor mai reacţionare cercuri politice din Atena, Socrate s-a ridicat împotriva ştiinţelor naturii pe care le considera inutile şi dăunătoare, ducînd la ateism. În centrul filozofiei sale se află ideea că fiecare om tinde în mod necesar către cea mai mare fericire, subordonîndu-şi toate acţiunile acestui ţel suprem. Cine face răul este un ignorant, un om care se înşeală în ce priveşte alegerea mijloacelor. Deci nimeni nu este rău în chip voit. De aici concluzia că liber este de fapt numai înţeleptul, în timp ce ignorantul — prin care se înţelege de fapt majoritatea covîrşitoare a oamenilor — este sclav.

Filozofia lui Platon — expresia supremă a idealismului antic — conţine în sine premisele tuturor teoriilor mistificatoare ale libertăţii.

„Importanţa istorică a platonismului din punct de vedere al problemei libertăţii este că Platon a dat prima definiţie idealistă a libertăţii considerată ca transcendentă, ca detaşare a sufletului de lumea reală, ca libertate spirituală" (p. 50).

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

In opoziţie directă şi în luptă deschisă cu curentele idealiste care au fost analizate se află concepţiile materialiste ale lui Democrit şi ale lui Aristotel, deşi acesta din urmă este inconsecvent, păstrînd multe influenţe ale filozofiei lui Platon.

Aristotel însuşi l-a opus pe Democrit lui Platon, materialismul lui Democrit constituind o soluţionare direct opusă filozofiei lui Platon şi în problema libertăţii. „Respingînd finalitatea, Democrit reduce toate fenomenele naturii la necesitate" — spune Aristotel. Interpretarea pe care o dă Democrit determinismului este însă fatalistă.

Garaudy arată că „Democrit a pus prima premisă a unei concepţii concrete asupra libertăţii: el consideră necesitatea ca o realitate obiectivă şi ca o realitate primă" (p. 52).

Cel ce a încercat să depăşească fatalismul radical al lui Democrit a fost Epicur. Pentru Epicur, scopul principal al filozofiei este tocmai fundamentarea libertăţii oamenilor care este însă incompatibilă atît cu ideea atotputerniciei zeilor cît şi cu determinismul fatalist.

Din păcate, autorul s-a oprit foarte puţin asupra concepţiei lui Epicur, care apare mult prea schematic redată, deşi acest gînditor prezintă un mare interes tocmai în ceea ce priveşte înţelegerea raportului dintre necesitate şi libertate. Autorul a acordat în schimb o atenţie mai mare analizei concepţiei lui Aristotel asupra necesităţii şi libertăţii. „Ceea ce este viu în opera lui Aristotel şi constituie un remarcabil aport la problema libertăţii, sînt consecinţele criticii idealismului platonician" şi „dialectica necesităţii şi a libertăţii ...studiată nu în cerul abstracţiilor metafizice ci în natura însăşi" (p. 55).

Aristotel îmbogăţeşte conceptul de necesitate cu ideea extrem de interesantă a mai multor forme (şi grade) de necesitate în cadrul cărora legătura cauzală dobîndeşte semnificaţii diferite. El determină gradele de libertate a omului după relaţiile sale cu lumea exterioară.

Notăm de asemenea la Aristotel ideea foarte justă că nu există nici *libertate absolută* care înseamnă lipsa totală de dependenţă a omului faţă de natură, dar nici servitute absolută, care implică situarea omului ca o făptură neputincioasă într-un vast angrenaj de cauze şi efecte. Există numai *libertate relativă*, grade de eliberare a omului.

După Aristotel, gîndirea filozofică a antichităţii nu a mai înregistrat nici un progres decisiv în problema libertăţii şi necesităţii, cu excepţia lui Epicur. Există însă şi o altă excepţie de care autorul nu se ocupă. Nu putem decît regreta că minunatul poem al lui Lucretius „De rerum natura" nu şi-a găsit cuvenita tratare în lucrarea lui Garaudy, de altminteri atît de bogată ca conţinut şi documentare.

In încheiere la acest capitol se face o succintă analiză a concepţiilor din perioada decadenţei civilizaţiei greceşti, inclusiv a celor ale „părinţilor bisericii". Autorul arată strînsa înrudire ideologică şi linia de continuitate între idealismul grec epigonic din perioada descompunerii sistemului sclavagist şi filozofia „părinţilor bisericii".

In această perioadă, problema libertăţii nu se mai pune în legătură cu problema necesităţii legilor naturii. Conceptul de necesitate naturală este înlocuit cu fatalismul astrologic şi teologic, iar problema libertăţii se pune aproape numai în legătură cu ideea responsabilităţii morale a individului în raport cu providenţa divină care guvernează în chip suveran lumea şi predetermină totul.

In capitolul următor „Necesitatea şi libertatea în societatea feudală", autorul, după ce relevă aspectul social economic general al modului de producţie feudal, analizează teoria libertăţii la Toma d'Aquino în legătură cu sistemul său teoretic. Autorul

demonstrează rolul bisericii ca una din principalele arme pentru susţinerea servituţilor feudale.

Ceea ce reţine mai ales atenţia din acest capitol este paragraful care se ocupă cu semnificaţia actuală a tomismului. Aici se face o interesantă analiză a celor trei faimoase enciclici ale Papei Leon XIII de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, adevărate documente — program ale catolicismului, o tălmăcire „modernă" — filozofică, politică şi socială — a filozofiei tomiste, considerată ca „singura filozofie veritabilă".

In concluzie trebuie spus că problema fundamentală a teoriei idealiste, teologice, care domină în societatea feudală este aceea a raportului dintre voinţa umană şi voinţa lui dumnezeu, lăsîndu-se pe ultimul plan raportul dintre activitatea umană şi natură. Aceasta, evident n-a adus nici o contribuţie pozitivă în punerea şi soluţionarea problemei libertăţii ci dimpotrivă reprezintă un regres faţă de materialismul grec.

Din păcate autorul s-a ocupat foarte puţin de contribuţia pozitivă în această problemă a nominalismului şi a lăsat cu totul la o parte filozofia materialistă arabă în care problema libertăţii este strîns legată de cunoaşterea ştiinţifică a naturii şi nu de providenţa divină.

In ultimul capitol din această parte a lucrării este tratată *problema necesităţii şi libertăţii în societatea capitalistă.*

Revendicarea burgheză a libertăţii are un dublu aspect: a) împotriva servituţilor feudale, şi în această măsură apare ca reprezentînd interesele întregii naţiuni; b) ca afirmare a intereselor proprii ale burgheziei, legate de libera dezvoltare a capitalului cu toate consecinţele care decurg de aici. Pentru a înţelege just rolul istoric al burgheziei, contradicţiile interne ale celor mai progresiste din revendicările sale, aceste două aspecte nu pot fi nici confundate, nici rupte unul de altul.

Eliberarea de constrîngerile extraeconomice nu a putut duce la instaurarea unei adevărate libertăţi; vechile servituţi au fost înlocuite cu altele noi nu mai puţin coercitive.

Care este baza economică a acestor noi servituţi, a noilor forţe coercitive care se impun omului ca o necesitate oarbă?

In primul rînd nu există o legătură conştientă între producţie şi nevoile consumului. Proporţiile schimbului evoluează independent de voinţa şi previziunile producătorilor, de aceea piaţa îi domină pe producători ca o *necesitate exterioară,* oarbă.

Prima forţă a servituţii în regimul capitalist constă deci în fetişismul mărfii, adică în aceea că marfa, produsul, domină asupra omului şi toate raporturile dintre oameni apar sub forma raporturilor dintre mărfuri, dintre lucruri, adică sub formă nu umană, ci naturală şi chiar supranaturală, ca necesitate oarbă. Ea implică o primă ruptură între *conştiinţa individuală* a omului şi existenţa sa socială.

In al doilea rînd, baza noilor servituţi se află în faptul alienării (înstrăinării) naturii omului în produsul muncii sale. Produsul muncii omului scapă de sub controlul său şi i se opune ca o forţă străină, coercitivă. „Omul este astfel supus puterii lucrurilor şi nu lucrurile puterii omului. Aceasta este rădăcina necesităţii oarbe şi a servituţilor pe care ea le impune omului în regimul capitalist" (p. 89). Analiza marxistă a acestei noţiuni implică două consecinţe: a) alienarea este un fenomen istoric şi nu o realitate metafizică sau o lege naturală. Ea nu este „condiţia umană" în genere, ci un moment al dialecticii dezvoltării sociale a omului; b) această alienare nu poate fi depăşită numai prin teorie, ci prin practică. Necesitatea va înceta să fie oarbă numai atunci cînd oamenii, cunoscînd legile producţiei, îşi vor putea organiza şi planifica munca pe baza acestei cunoaşteri. In capitalism nu este posibilă însă această eliberare de fetişism, căci cunoaşterea necesităţii prin sine însăşi nu poate da încă o adevărată

libertate. Pentru aceasta trebuie înlăturate însesi cauzele alienării — adică societatea capitalistă — şi instaurată o societate nouă, socialistă.

Ca o trăsătură caracteristică, comună tuturor concepţiilor burgheze despre libertate, este tratarea necesităţii sociale care acţionează în capitalism ca o realitate eternă, imuabilă. Cu toate acestea, aşa cum just arată Garaudy, nu putem trata şi respinge în bloc concepţiile burgheze, deoarece ele au evoluat pe măsura dezvoltării raporturilor de clasă în capitalism. În primele etape ale dezvoltării burgheziei, problema este legată de progresul ştiinţelor naturii, determinat de dezvoltarea tehnicii şi economiei de mărfuri, precum şi de lupta împotriva instituţiilor şi privilegiilor feudale. Mai tîrziu însă, în perioada de declin a burgheziei, ideologii săi au reînviat vechile teorii idealiste, inclusiv tomismul, ca arme de luptă pentru conservarea sistemului capitalist, împotriva proletariatului şi a ideologiei sale.

In Anglia secolului al XVII-lea cînd burghezia engleză ajunge la apogeul dezvoltării sale politice, filozofia materialistă cunoaşte o dezvoltare remarcabilă prin Bacon, Hobbes, Locke. La Hobbes, care sistematizează materialismul lui Bacon, curăţindu-l de ultimele reziduuri de teologie, problema libertăţii voinţei nu este decît un caz particular al problemei mecanice a compunerii forţelor, după cum omul însuşi nu este decît un corp ca toate celelalte, supus legilor mecanice. Pe plan social, egoismul individualist şi concurenţa sălbatică, generate de sistemul capitalist, sînt transformate în realităţi eterne, în legi ale naturii.

J. Locke susţine o teorie despre libertate croită întocmai după chipul şi asemănarea orînduirii capitaliste. Ea are la bază ca principiu esenţial ideea că proprietatea privată este un drept natural şi inalienabil; sarcina esenţială a statului constă în apărarea acestei proprietăţi.

Un exemplu al compromisului de clasă ni-l oferă Descartes (Compromisul cartezian). Compromisul se datoreşte insuficientei maturităţi a burgheziei franceze din această epocă.

Soluţiile pe care le dă Descartes problemei sînt contradictorii. Uneori, el defineşte libertatea ca un fel de atribut al naturii umane în general, ca o „libertate de indiferenţă", alteori libertatea nu e decît necesitatea de a urmări binele, ceea ce aminteşte de Platon. Plătind un serios tribut teologiei, el afirmă că, în ultimă analiză, libertatea adevărată constă în a acţiona după voinţa lui dumnezeu.

Un aport mai substanţial aduce în clarificarea problemei analizate Spinoza care, pentru prima dată în istoria filozofiei, a exprimat ideea dialectică a unităţii dintre libertate şi necesitate. *Latura materialistă* a concepţiei sale o constituie teza după care necesitatea este obiectivă şi primordială în raport cu libertatea, care nu apare decît pe baza necesităţii.

Latura dialectică a doctrinei spinoziste constă în aceea că libertatea şi necesitatea nu sînt opuse ca două contrarii metafizice, fără raporturi între ele, ci sînt corelative, în acţiune reciprocă.

Cu toate acestea, Spinoza nu a putut depăşi limitele pe care i le punea poziţia de clasă şi nivelul cunoştinţelor din epoca sa. Determinismul său este mecanicist, nu concepe altă cauzalitate decît cea mecanică şi confundă cauzalitatea cu necesitatea, considerînd hazardul ca pur subiectiv. Concepţia sa este de asemenea abstractă, are un caracter metafizic, deoarece omul său este în afara istoriei, este o entitate abstractă. În sfîrşit trebuie remarcat şi caracterul pur contemplativ al concepţiei sale. Libertatea este privită de el nu ca un progres istoric ci ca unul individual; ea apare nu ca o realizare a practicii social-istorice ci ca rezultat al contemplării pasive, al cunoaşterii „pure" a necesităţii.

Noţiunea burgheză de libertate s-a dezvăluit pe deplin în secolul al XVIII-lea, în activitatea politică şi ideologică a unei burghezii revoluţionare, în ajunul celei mai mari revoluţii burgheze.

O idee esenţială pe care trebuie s-o remarcăm este aceea că modul în care o clasă priveşte problema libertăţii e determinat de forma sau tipul de proprietate care reprezintă baza existenţei sale. Ideologii burgheziei din secolul al XVIII-lea precum şi legislatorii săi au dat o definiţie concretă a libertăţii care-şi găseşte încarnarea în dreptul de proprietate. „Libertatea burgheză este, înainte de toate, libertatea de a dispune pe deplin, abuziv, de proprietatea sa" (p. 118).

În ce priveşte libertatea omului, ea este definită ca exercitarea liberă a puterii sale, prin care se înţelege deopotrivă puterea omului asupra naturii — progresul ştiinţei, al tehnicii, necesare burgheziei pentru dezvoltarea forţelor productive — ca şi puterea sa asupra societăţii — progresul „luminilor", care să-i permită omului reorganizarea societăţii în mod raţional, adică în conformitate cu interesele burgheziei.

R. Garaudy relevă că ideile materialiştilor francezi asupra libertăţii reprezintă un progres faţă de Spinoza prin trei elemente principale:

1. După ei libertatea nu se opune experienţei sensibile, ci dimpotrivă îşi are izvorul în aceasta din urmă.

2. Ei au îmbogăţit conceptul de necesitate pe baza noilor date şi descoperiri ale ştiinţei, fără a putea depăşi însă înţelegerea sa mecanicistă şi metafizică.

3. Cel mai mare merit al lor este de a fi arătat că nu putem separa libertatea individului de condiţiile sociale deşi au căzut apoi în cunoscutul cerc vicios „legeraţiune".

Ultimul paragraf din acest capitol se ocupă cu problema libertăţii şi a necesităţii în filozofia idealistă germană — Kant, Fichte şi Hegel, care reprezintă „fracţiunea neputincioasă a burgheziei europene" — cum numeşte autorul burghezia germană de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Garaudy urmăreşte elaborarea teoriei libertăţii la Kant arătînd cum la el cauzalitatea este o categorie a priori a intelectului, o exigenţă a spiritului, deci nu e valabilă decît pentru lumea fenomenelor. În ce priveşte teoria libertăţii, ea are la bază idealismul subiectivist: „natura este supusă unor legi necesare şi unui determinism riguros, dar aceasta nu exclude libertatea spiritului, căci dacă există ordine în lume, spiritul este acela care a introdus-o. Astfel, văzută „dinăuntru", din partea spiritului, lumea este opera libertăţii, văzută „dinafară", din punctul de vedere al experienţei ştiinţifice, lumea este supusă unui strict determinism (p. 130). Kant n-a reuşit să rezolve dialectic această contradicţie.

Concepţia filozofică idealistă a lui Hegel a oglindit — ca şi aceea a lui Kant — poziţia reacţionară a burgheziei şi junkerimii germane. Totuşi marele merit a lui Hegel constă în modul dialectic în care a pus problema libertăţii. Aceasta este o categorie istorică, relativă. Există mai multe grade de libertate, corespunzînd diferitelor trepte de dezvoltare istorică, în funcţie de condiţii de timp şi de loc. Deci libertatea nu este o esenţă imobilă, dată odată pentru totdeauna, ci e produsul dezvoltării istorice. „Libertatea — spune Hegel — este concretă prin esenţa sa; ea este veşnic determinată dinăuntru şi, prin urmare, ea este în acelaşi timp necesară".

La Hegel necesitatea nu este un fel de destin exterior realităţii, ci mişcarea însăşi a realităţii prin care posibilitatea reală trece în realitate. Această poziţie istorică, îi permite să distingă — pentru prima dată în mod limpede — între necesitate şi cauzalitate.

Necesitatea nu este decît o formă — mai bogată şi mai profundă decît cauzalitatea — a legăturii dintre lucruri. Este necesar:

a) ceea ce decurge din esenţa unui fenomen;

b) ansamblul condiţiilor în afara cărora fenomenul nu poate exista sau nu poate dispărea. Conceptul de necesitate implică astfel, în acelaşi timp, conceptul de lege generală şi conceptul de totalitate a condiţiilor.

Deşi într-o formă mistificată, Hegel a exprimat de asemenea ideea că libertatea nu constă numai în stăpînirea de sine ca la Spinoza, ci în stăpînirea necesităţii obiective a lumii.

Limitele concepţiei lui Hegel decurg din contradicţia dintre caracterul dialectic al metodei şi caracterul idealist al sistemului:

1. Teoria hegeliană a libertăţii este idealistă. Libertatea, aşa cum o înţelege el, este numai de domeniul gîndirii, al ideii absolute, în afara lumii materiale şi a istoriei reale a omului. Este aşadar o libertate iluzorie, imaginară.

2. Teoria hegeliană a libertăţii prezintă şi inconsecvenţe metafizice, postulînd o libertate absolută. Astfel, democraţia burgheză (iar în cele din urmă chiar regimul prusac reacţionar, existent atunci) sînt considerate de către Hegel ca punctul terminus al evoluţiei libertăţii, forma ultimă şi supremă a libertăţii.

3. Teoria hegeliană a libertăţii ancorează în cele din urmă în teologie şi fatalism. Libertatea absolută este însăşi libertatea lui dumnezeu.

„...concluzia filozofiei hegeliene a libertăţii este, pe plan teoretic, fatalismul şi resemnarea, pe plan practic conservatismul cel mai plat, acceptarea lumii aşa cum este şi supunerea foarte umilă faţă de această lume" (p. 140).

★

Partea a doua a lucrării lui Garaudy este consacrată rezolvării marxist-leniniste a problemei raportului dintre necesitate şi libertate. În primul capitol intitulat „Marxismul, o revoluţie în filozofie" el studiază condiţiile obiective ale acestei revoluţii, făcînd o scurtă trecere în revistă a principalelor lucrări ale lui Marx şi Engels pînă la *Manifestul Partidului comunist* şi, în încheiere, evidenţiază trăsăturile fundamentale ale marxismului.

Apariţia unei filozofii care să dea o soluţionare pe deplin justă, teoretică şi practică, problemei necesităţii şi libertăţii, a fost posibilă în prezenţa a două condiţii obiective fundamentale:

1. Existenţa unei clase în stare să pună capăt tuturor formelor de exploatare. Filozofia marxistă este prima filozofie a unei clase exploatate care luptă pentru desfiinţarea totală a exploatării. Situaţia deosebită a clasei muncitoare, în raport cu alte clase exploatate din istorie, constă în aceea că modul capitalist de producţie şi forma capitalistă de exploatare fac posibil ca „mizeria să devină conştientă de ea însăşi" (Marx), ca proletariatul să devină conştient de cauzele mizeriei, de legile dezvoltării producţiei şi de necesitatea istorică.

2. Raportul dintre gîndire şi existenţă este înţeles nu pe baza unui materialism contemplativ, ci a materialismului dialectic, care, consideră practica socială ca moment esenţial al cunoaşterii.

Deoarece clasa muncitoare nu înlocuieşte o formă de exploatare cu alta şi deci nu are a se teme de viitor, filozofia sa nu se opune ştiinţei, ci, dimpotrivă, este strîns legată de ştiinţă.

„Socialismul ştiinţific, marxismul, este reflexul obiectiv al necesităţii istorice care se dezvoltă în direcţia societăţii socialiste. Odată cu el, apariţia socialismului devine o necesitate conştientă a istoriei. Necesitatea devine libertate" (p. 152).

Autorul urmăreşte evoluţia gîndirii marxiste în lucrările de tinereţe ale lui Marx şi Engels, reuşind să valorifice o serie de idei preţioase ale operelor lor din această

perioadă. Lupta pe care o duc întemeietorii socialismului ştiinţific împotriva lui Hegel şi a hegelienilor, împotriva materialismului metafizic şi a economiei politice burgheze, împotriva lui Proudhon şi a utopiştilor, are, din punct de vedere al problemei libertăţii, semnificaţia unei lupte împotriva tuturor formelor de fatalism şi subiectivism voluntarist în cunoaşterea legilor dezvoltării naturii şi societăţii.

Asupra acestui capitol se pot face şi unele observaţii critice. Dat fiind criteriul sistematic după care şi-a organizat autorul materialul cărţii, nu apare cu totul justificat un capitol istoric-cronologic, care aşa cum se dovedeşte, e greu să aibă o unitate distinctă faţă de celelalte, deoarece conţine relativ puţine lucruri care lipsesc în alte capitole. Pe de altă parte, luat în sine, el este totuşi insuficient ca cuprins întrucît nu sînt analizate multe idei valoroase în problema libertăţii din lucrări cum ar fi „Chestiunea evreiască", „Manuscrisul economico-filozofic din 1844" şi altele, care nici nu sînt pomenite.

Capitolul următor intitulat „Materialismul dialectic şi problema necesităţii şi libertăţii din punct de vedere al legilor cunoaşterii" este unul dintre cele mai interesante, cu un bogat conţinut de idei. Aici autorul analizează astfel de probleme cum ar fi caracterul obiectiv şi primordial al necesităţii, necesitate şi cauzalitate, necesitate şi hazard, necesitatea internă şi necesitatea externă. El analizează mai întîi, cu deosebită claritate, patru teze principale ale teoriei marxiste despre necesitate şi libertate.

Prima teză: legile lumii exterioare, necesitatea, există în natură şi istorie independent de noi. Existenţa obiectivă a necesităţii, dovedită prin practica socială milenară a oamenilor şi confirmată prin fiecare nouă descoperire ştiinţifică, este punctul de plecare pentru dobîndirea unei libertăţi reale din ce în ce mai mari. Progresul în cunoaşterea acestor necesităţi este un progres în cucerirea libertăţii. „Necesitatea este conţinutul real concret al libertăţii" (p. 182).

A doua teză: conceptul de necesitate nu este decît un reflex al acestei necesităţi obiective din natură şi societate. El are un caracter istoric şi un conţinut concret.

A treia teză: necesitatea obiectivă nu se reflectă direct şi imediat în conştiinţă, ci în mod dialectic. „Libertatea are astfel drept condiţie de dezvoltare trecerea de la cunoaşterea aparenţelor la cunoaşterea legilor obiective, trecerea de la „lucrul în sine" la „lucrul pentru noi". Această teză se deosebeşte de concepţia lui Spinoza (care de asemenea a cerut trecerea de la sensibil la raţional pentru surprinderea necesităţii) prin două trăsături: a) cunoaşterea sensibilă nu este opusă cunoaşterii raţionale ci constituie un moment necesar, baza cunoaşterii raţionale; b) trecerea de la un moment la altul se efectuează prin practică (p. 187).

A patra teză: practica social-istorică este motorul cunoaşterii necesităţii. Libertatea este proprie omului *ca fiinţă socială* şi nu biologică sau psihologică. De aceea, dezvoltarea libertăţii este indisolubil legată de dezvoltarea societăţii.

R. Garaudy arată că legea concordanţei obligatorii dintre relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie constituie cheia istoriei libertăţii şi a istoriei teoriilor despre libertate. Această lege se realizează prin lupta claselor progresiste împotriva claselor reacţionare. Tocmai de aceea problema libertăţii se află în centrul luptei ideologice pînă în zilele noastre.

Autorul analizează categoriile de necesitate şi cauzalitate, criticînd o serie de concepţii idealiste (Hume, Kant, Karl Pearson, Merleau-Ponty ş. a.) pentru care cauzalitatea nu este decît o exigenţă a spiritului, o categorie subiectivă, precum şi concepţia mecanicistă a cauzalităţii, care confundă necesitatea şi cauzalitatea. Un procedeu larg răspîndit printre oamenii de ştiinţă idealişti în epoca contemporană este acela de a reduce cauzalitatea la o simplă funcţie matematică. Fără a diminua însem-

nătatea cunoaşterii matematice, sfera sa de aplicare este totuşi restrînsă şi chiar în domeniile în care se poate aplica, stabilirea unei funcţii matematice nu poate fi făcută fără a cunoaşte mai întîi raporturile cauzale. Cît despre viaţa socială, care este atît de complexă, ar fi pur şi simplu absurd să înlocuim legităţile şi cauzalitatea cu funcţii matematice.

In ce priveşte materialismul metafizic, mecanicist, acesta ajunge de obicei la un fatalism tot atît de implacabil ca şi predestinarea lui Calvin sau chiar la ideea impulsului prim, ca Newton.

Concepţia marxistă despre cauzalitate se deosebeşte radical de toate celelalte teorii printr-o serie de teze esenţiale:

1. Cauzalitatea este strîns legată de practica socială a omului. Numai în activitatea practică se poate confirma justeţea unei idei după care o mişcare este cauza altei mişcări.

2. Cauzalitatea nu trebuie şi nu poate fi confundată cu necesitatea. Cauzalitatea nu este decît o formă, o părticică, un moment al legăturii şi interdependenţei universale, a conexiunii reciproce a lucrurilor şi evenimentelor. Ea exprimă într-o manieră foarte incompletă şi fragmentară dezvoltarea reală a fenomenelor, ea se referă mai mult la latura exterioară a fenomenelor pe cînd necesitatea exprimă procese interne ale dezvoltării, raporturi esenţiale. Există o ierarhie a cauzelor după natura mai mult sau mai puţin exterioară a raporturilor pe care le exprimă.

Materialismul dialectic a explicat pentru prima dată *legătura dialectică dintre necesitate şi hazard* pe baza unei concepţii materialiste. In legătură cu această problemă autorul face o amplă critică şcolii idealiste de la Copenhaga a lui Heisenberg şi Bohr, sistematizînd apoi concepţia marxist-leninistă despre hazard în următoarele idei principale:

1. Hazardul are o realitate obiectivă.

2. Hazardul nu este fără cauză: hazardul nu înseamnă negarea cauzalităţii ci negarea necesităţii.

3. Hazardul şi necesitatea, ca existenţe obiective, reprezintă momente şi verigi ale interacţiunii reciproce.

4. Nu există nici necesitate absolută nici hazard absolut; orice proces este necesar în raport cu *un anumit altul* şi contingent în raport cu altul.

5. Hazardul şi necesitatea se transformă permanent unul în altul.

6. Hazardul este forma de existenţă a necesităţii.

Există două forme fundamentale ale hazardului: hazardul ca o condiţionare internă şi hazardul ca o condiţionare externă.

Hazardul ca o condiţionare externă se manifestă în punctul de intersecţie a diferitelor procese. Ea a fost analizată pe larg de Cournot care a redus însă toate formele hazardului la acesta.

O formă mai importantă a hazardului reprezintă hazardul ca formă de existenţă a necesităţii, ca o condiţionare internă. Hegel scria că hazardul este necesar, iar necesitatea se determină ea însăşi ca hazard, ceea ce înseamnă că nu există necesitate pură în afara hazardului, după cum nu există hazard pur în afara necesităţii.

In tratarea problemei necesităţii şi hazardului, deşi aduce unele elemente interesante, autorul nu arată ce importanţă are modul de manifestare a necesităţii, modul în care apare necesitatea oamenilor, pentru problema libertăţii.

Aplicînd categoriile de necesitate şi libertate în domeniul vieţii sociale, Garaudy examinează mai întîi două probleme:

1. Cum se nasc ideile şi voinţa din necesitatea istorică.

2. Cum acţionează ideile şi voinţa asupra necesităţii istorice.

Istoria umană a început o dată cu munca, adică o dată cu activitatea orientată către un scop. Necesitatea istorică, spre deosebire de cea naturală, se manifestă prin oameni înzestraţi cu voinţă, gîndire, pasiune.

Spre deosebire de istoricii şi sociologii anteriori, Marx nu s-a mulţumit să constate că oamenii, animaţi de anumite ţeluri, fac istoria. El a arătat că condiţiile materiale de viaţă şi schimbarea acestor condiţii prin acţiunea maselor joacă rolul determinant în procesul dezvoltării sociale.

Raportul dintre necesitatea istorică şi voinţa conştientă a oamenilor este „un caz particular al raportului dintre necesitate şi hazard". Autorul ilustrează această teză printr-o serie de exemple din istorie, ajungînd la concluzia: „dacă nu există necesitate obiectivă, nu există ştiinţă; dacă nu există hazard obiectiv, nu există loc pentru activitatea omului" (p. 224): „istoria... ar fi... de natură foarte mistică dacă întîmplarea n-ar juca nici un rol" (Marx).

Analizînd necesitatea istorică obiectivă ca bază a activităţii oamenilor, marxismul a schimbat radical însuşi modul de a pune problema: nu se mai pune întrebarea dacă omul este sau nu liber, ci cum poate deveni şi devine omul mai liber într-un anumit moment istoric.

Dintr-o serie întreagă de opere şi mai ales din unele scrisori ale lui Marx şi Engels rezultă limpede cum apreciau ei rolul ideilor şi al voinţei oamenilor, care nu numai *se nasc* din necesitatea istorică, dar şi *acţionează* asupra necesităţii istorice. Aceasta ridică şi problema raportului dintre posibilitate şi realitate. Orice realitate prezentă, adică orice formă socială determinată a dezvoltării istorice, conţine în sine posibilitatea unei realităţi viitoare, a unei alte forme sociale. Spre deosebire de *posibilităţile abstracte*, adică irealizabile, lipsite de o bază materială, *posibilităţile concrete* se sprijină pe necesitatea obiectivă. Ele nu devin însă realităţi de la sine sau printr-o simplă cunoaştere contemplativă. Autorul subliniază în mod just — de multe ori — în lucrarea sa, că simpla cunoaştere a necesităţii nu este suficientă pentru a deveni liberi. Libertatea adevărată se măsoară prin amploarea activităţii practice, bazată pe cunoaşterea necesităţii, căci numai prin această activitate, posibilităţile generate de o anumită necesitate devin realitate.

In afară de stăpînirea naturii exterioare şi a vieţii sociale, libertatea comportă şi un al treilea aspect: *stăpînirea de sine* însuşi, definit de Engels în „Anti-Dühring". Acest aspect care depinde de cel social, nu e nici de cum neglijat de învăţătura marxistă, cum afirmă unii idealişti ca E. Mounier, ci e tratat în mod profund în legătură cu trăsăturile personalităţii morale, cu transformarea omului în procesul acţiunii practice. Este impresionant modul în care tratează autorul această problemă raportată la lupta clasei muncitoare şi a altor forţe progresiste în ţările capitaliste, în cursul căreia se făuresc oameni cu o puternică personalitate morală. Maximum de libertate posibilă în regimul capitalist — arată autorul — constă în subordonarea punctului de vedere şi a acţiunii fiecărui om al muncii acelei ideologii şi acţiuni politice care exprimă adevărul ştiinţific. Iată de ce „adeziunea la Partidul Comunist constituie pentru fiecare începutul libertăţii" (p. 247).

Acest capitol din lucrarea lui Garaudy ciştigă mult în combativitate prin critica ascuţită şi plină de vervă pe care o face unor „teorii" sociale vînturate azi în Franţa care, sub o formă „nouă", reeditează ideea că tehnica şi nu lupta de clasă este forţa motrice a istoriei, că societatea evoluează spontan către era „civilizaţiei electrice" sub conducerea Statelor Unite. Promotorii unei astfel de teorii sînt Fourastié, Friedman şi îndeosebi leaderul social-democrat de dreapta Jules Moch în „Confruntări".

★

In partea a III-a a lucrării „Libertatea şi democraţia burgheză" R. Garaudy aduce un foarte bogat material care ilustrează tezele teoretice cu privire la semnificaţia istorică a democraţiei burgheze.

Experienţa istorică a dovedit că „Libertatea burgheză care a fost în secolul al XVIII-lea o armă contra tiraniilor feudale, a devenit, în secolul al XIX-lea, o armă împotriva revendicărilor muncitoreşti" (p. 264).

Operele unor socialişti utopişti şi gînditori progresişti ca Charles Fourier, Victor Considérant, Théodore Dezamy, A. Blanqui şi Abraham Lincoln, conţin o ascuţită critică a libertăţii în capitalism aşa cum se vădeşte ea în practica vieţii burgheze.

Ceea ce este esenţial în înţelegerea burgheză a libertăţii este dreptul de proprietate. Toate libertăţile şi drepturile, întreaga activitate politică, juridică, ideologică a burgheziei cu numeroasele sale instituţii şi organizaţii sînt subordonate apărării şi conservării acestui drept şi, evident, slujesc acelora care dispun de mari proprietăţi (în industrie, comerţ sau agricultură). Cu tot caracterul mărginit şi fals al democraţiei în capitalism, burghezia nu ezită să renunţe la propriile sale principii şi metode democratice, încercînd să guverneze prin metode de dictatură fascistă, atunci cînd contradicţiile sociale ameninţă să se transforme într-o criză revoluţionară. Comuniştii sînt cei mai consecvenţi luptători pentru libertăţi democratice, deoarece, după cum a arătat Lenin, fascismul oferă mai puţine posibilităţi proletariatului pentru lupta sa de clasă decît Republica democratică.

Analiza detaliată a libertăţilor democratice burgheze şi a fascizării statului capitalist este făcută în două capitole aparte. Mai întîi autorul arată contradicţia dintre libertăţile formale şi servituţile reale: toată lumea are, *în principiu,* aceleaşi drepturi, dar nu toată lumea are *în fapt* mijloace de a se folosi de ele.

Mecanismul excluderii maselor populare de la exercitarea drepturilor politice este foarte complex, cuprinzînd numeroase procedee, fie „legale", fie ilegale. Garaudy demonstrează pe larg, folosind un bogat material faptic, cum sînt împiedicaţi o mare parte din cetăţeni (uneori majoritatea zdrobitoare a celor cu drept de vot) de la exercitarea dreptului de alegători.

În încheiere se citează un vast material din realităţile politice din S.U.A., Anglia şi Franţa care arată stăpînirea statului de către trusturile monopoliste, suprimarea drepturilor şi libertăţilor democratice, material care dovedeşte limpede procesul de fascizare care este cel mai accentuat în S.U.A. Concluzia care se desprinde este aceea că drumul spre libertate trece prin dictatura proletariatului, a cărei necesitate istorică decurge din legea concordanţei obligatorii a relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie.

Ultima parte a lucrării intitulată „Democraţia sovietică. Necesitatea şi libertatea în societatea sovietică", cuprinde o analiză a modului în care a fost realizată libertatea în Uniunea Sovietică, bazele politice şi economice ale acestei libertăţi.

Din punct de vedere politic cotitura radicală în problema libertăţii a intervenit odată cu răsturnarea puterii moşierilor şi capitaliştilor şi instaurarea dictaturii proletariatului. Pornind de la cunoscutele teze marxist-leniniste cu privire la esenţa dictaturii proletariatului şi de la experienţa revoluţiei ruse, autorul arată deosebirea radicală între această dictatură şi cea burgheză, demonstrează de ce clasa muncitoare are nevoie, după răsturnarea burgheziei, de un stat de tip nou, arată care sînt obiectivele şi laturile dictaturii proletariatului.

Lupta pentru cucerirea libertăţii nu s-a terminat însă odată cu cucerirea puterii de către clasa muncitoare. Libertatea politică trebuia consolidată prin cucerirea deplină a libertăţii economice şi sociale care s-a realizat prin construirea bazelor economice şi sociale ale socialismului — adică în esenţă, prin industrializarea socialistă şi colec-

tivizarea agriculturii. Industrializarea constituie o necesitate istorică, dar o necesitate devenită conştientă, „legea stabilită de materialismul istoric după care modul de producţie determină suprastructurile politice, juridice şi ideologice, care s-a manifestat pînă acum spontan, orb, este aplicată *în mod conştient* de statul sovietic" (p. 396).

In locul dezvoltării anarhice, oarbe are loc o dezvoltare conştientă. „Activitatea conştientă a întregului popor a devenit în societatea sovietică, forma de manifestare istorică a necesităţii" (p. 397).

Dictatura proletariatului, industrializarea socialistă şi colectivizarea agriculturii au creat terenul pentru ca oamenii să devină stăpînii condiţiilor materiale ale vieţii lor.

Odată cu înscăunarea deplină a societăţii socialiste se transformă radical şi înfăţişarea morală a omului, se schimbă raportul dintre individ şi societate. Tipul caracteristic al societăţii sovietice e omul nou care-şi identifică simţirea şi voinţa sa cu cele ale societăţii şi care vede chezăşia unei cît mai depline autoafirmări în înflorirea forţelor materiale şi spirituale ale întregului popor.

Dispariţia antagonismelor dintre interesele individuale şi cele colective a dus la o schimbare radicală a atitudinii faţă de muncă, a raportului dintre om şi tehnică. Omul a încetat de a fi un sclav al maşinii, el este stăpînul său deplin. Legendarul Pygmalion, prin focul nestins al inimii sale de îndrăgostit, a dat viaţă statuii Galateei; oamenii sovietici stăpîniţi de pasiunea clocotitoare a muncii libere dau viaţă celor mai înaripate visuri.

In acest capitol al lucrării lui Garaudy există şi unele teze greşite. Astfel, vorbind despre industrializarea socialistă, el formulează în treacăt o teză profund greşită — care a fost combătută cu vigoare în cursul acestui an în presa şi publicistica sovietică. El afirmă că pentru U.R.S.S. se pune acum problema de a asigura industriei uşoare o rapiditate de dezvoltare egală cu cea a industriei grele (p. 420).

In altă parte vorbeşte despre suprimarea în Uniunea Sovietică a contradicţiei dintre forţele de producţie şi raporturile de producţie deşi, după cum se ştie, nici cea mai deplină concordanţă dintre relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie — aşa cum există în socialism — nu înseamnă o concordanţă absolută, dispariţia oricărei contradicţii, ci doar a contradicţiilor antagonice.

In sfîrşit nu putem fi de acord cu autorul care afirmă că trecerea de la socialism la comunism — prin dispariţia treptată a deosebirilor esenţiale între sat şi oraş, între munca fizică şi cea intelectuală — se face „fără salturi". Această trecere neagă saltul cu explozie, dar nu orice salt în genere; ea reprezintă o varietate a saltului fără explozie.

★

Oponenţii oficiali ai disertaţiei lui Garaudy — T. V. Konstantinov, M. A. Dînnik, F. A. Stepanian şi alţii — au scos în evidenţă o serie întreagă de calităţi remarcabile ale lucrării sale cum ar fi: urmărirea atentă şi minuţioasă a dezvoltării progresive a gîndirii filozofice şi evidenţierea saltului calitativ pe care-l face filozofia marxistă în soluţionarea acestei probleme, ilustrarea edificatoare a legăturii indisolubile dintre teorie şi practică, tratarea pe larg a bazelor gnoseologice ale problemei libertăţii şi necesităţii, precum şi strînsa sa legătură cu practica luptei clasei muncitoare şi a partidului său de avantgardă, critica combativă a teoriilor idealiste etc.

Ei au relevat şi unele lipsuri în ce priveşte caracterizarea concepţiilor lui Democrit, Epicur, Kant, modul insuficient de informare asupra democraţilor revoluţionari ruşi — lipsuri care au fost parţial înlăturate. Se mai pot releva şi altele: faptul că contribuţia lui Feuerbach în soluţionarea problemei libertăţii nici nu a fost măcar

amintită, deşi el reprezintă în multe privinţe un pas mai departe în comparaţie cu materialiştii francezi din secolul al XVIII-lea (de exemplu în critica religiei) ; absenţa aproape totală a criticii filozofiei şi sociologiei burgheze contemporane, şi altele.

Cu toate aceste neajunsuri, cartea lui R. Garaudy despre libertate este o lucrare valoroasă care reprezintă o contribuţie preţioasă la tratarea teoretică şi aplicarea la realităţile concrete ale istoriei contemporane a categoriilor de necesitate şi libertate.

Al. Tănase

HARRY K. WELLS, Pragmatismul, filozofie a imperialismului [1]

Harry K. Wells, cercetător şi publicist pe tărîm filozofic, adept convins al marxismului, este cunoscut în S.U.A. ca luptător împotriva diferitelor şcoli ale idealismului contemporan. În 1951, el a publicat „Process and Unreality", (Proces şi irealitate) lucrare îndreptată împotriva neorealistului Alfred North Whitehead reprezentant al obscurantismului modern, idolul filozofiei universitare burgheze din S.U.A.

Ultima sa lucrare : „Pragmatismul, filozofie a imperialismului" în prezentarea făcută de Howard Selsam, profesor la şcoala de ştiinţe sociale „Thomas Jefferson", este apreciată drept singura lucrare de mare amploare din literatura filozofică americană, bazată pe o analiză critică sistematică, îndreptată împotriva pragmatismului.

În prefaţă, Howard Selsam dezvăluie falsitatea pretenţiilor pragmatismului care se prezintă drept „filozofia ştiinţei moderne", „a naturii şi societăţii", metoda „intelectuală" şi „ştiinţifică" de a soluţiona problemele sociale, concepţia „naturală" despre lume, concepţia „simţului comun" al omului de pe stradă. În realitate, arată H. Selsam, pragmatismul este, aşa cum demonstrează Harry Wells, filozofia imperialismului, filozofia interesului cras al monopoliştilor americani, a practicii acestui interes, o formă din cele mai cinice şi corupte de idealism subiectivist.

Bazat pe analiza făcută de Harry Wells în „Pragmatismul, filozofie a imperialismului", în prefaţa cărţii Howard Selsam defineşte totodată principalele trăsături ale pragmatismului : 1. negarea de către pragmatism a lumii materiale obiective, 2. negarea legităţii obiective, 3. negarea posibilităţii cunoaşterii, a adevărului obiectiv, a posibilităţii oamenilor de a transforma pe calea practicii lumea înconjurătoare, 4. afirmaţia că reuşita scopurilor, a intereselor noastre este singurul criteriu de încercare a valabilităţii oricăror idei sau principii.

Howard Selsam arată că Harry Wells opune acestor „principii" materialismul dialectic, singura concepţie cu adevărat ştiinţifică despre lume.

Lucrarea lui H. K. Wells, cuprinde 13 capitole [2]. Autorul face o scurtă schiţă istorică a pragmatismului, analizează rădăcinile de clasă şi filozofice ale acestui curent, insistînd asupra principalilor lui exponenţi. Dintre aceştia, H. Wells se

---

[1] Harry K. Wells, *Pragmatism, Philosophy of Imperialism.* International Publishers Co. inc., New-York, 1954.

[2] Cap. I: *Rădăcinile Pragmatismului*; cap. II: *Charles S. Peirce: Cele trei metode ale pragmatismului*; cap. III: *John Fiske: Apologetică în istorie*; cap. IV: *Oliver Wendell Holmes: Apologetică în drept*; cap. V: *William James: Apologetică în psihologie*; cap. VI. *John Dewey: Apologetică în educaţie*; cap. VII: *Empirismul radical al lui W. James*; cap. VIII: *Voinţa de a crede* a lui *W. James*; cap. IX: *Instrumentalismul lui John Dewey*; cap. X: *Teoria sociologică a «naturii umane» a lui Dewey*; cap. XI: *Etica gradualismului a lui Dewey*; cap. XII: *Religia supunerii a lui Dewey;* cap. XIII. *Filozofia imperialismului.*

opreşte mai pe larg asupra filozofiei lui John Dewey, ultima şi cea mai periculoasă expresie a pragmatismului.

Pentru prima oară — arată Harry Wells — pragmatismul s-a afirmat sub forma unui curent filozofic în cadrul activităţii „Clubului metafizic" (1871—1874). Apariţia lui nu s-a produs în mod întîmplător. H. Wells analizează pe larg împrejurările economice şi politice ale perioadei trecerii capitalismului în stadiul său monopolist, insistînd în special asupra perioadei 1860—1870, perioadă de dezvoltare economică rapidă a monopolurilor şi de luptă politică ascuţită între capitalişti şi proletariat.

Consecinţa ideologică a schimbărilor produse în baza economică a capitalismului, începînd cu această perioadă, o constituie trecerea definitivă a ideologiei burgheze spre apologetică.

Bazîndu-se pe analiza făcută de Marx ideologiei burgheze, în special teoriilor economice reacţionare apărute după cucerirea puterii politice de către burghezie, H. Wells dezvăluie cauzele apariţiei şi esenţa de clasă a apologeticii imperialismului în condiţiile specifice din S.U.A. Adevărului, cercetării ştiinţifice dezinteresate, îi iau locul, în această perioadă, noţiunile de utilitate, de profit practic, „principii" capabile să justifice dominaţia imperialismului. Ca una din expresiile de seamă ale acestei apologetici — arată H. Wells — trebuie considerată apariţia şi dezvoltarea filozofiei pragmatiste.

In dezvăluirea rădăcinilor filozofice ale pragmatismului — ale acestei filozofii în fond lipsită de orice principii — H. Wells porneşte de la indicaţiile leniniste cu privire la tendinţa filozofiei burgheze actuale de a relua în forme schimbate vechile teze ale idealismului subiectivist.

Pragmatismul — arată H. Wells — a pornit de la formula profund reacţionară a episcopului Berkeley: „A exista înseamnă a fi perceput" (*„to be is to be perceived"*). Acestei formule, pragmatismul i-a dat o întorsătură „specific americană" sub deviza: „a exista înseamnă a avea rezultate (efecte) practice", „a exista înseamnă a fi folositor" (*to be is to have practical effect", „to be is to be useful"*). Dacă un obiect nu e folositor, „nu e bun de ceva...", înseamnă că pur şi simplu el „nu există".

Pe de altă parte, pragmatismul a căutat un punct de plecare în laturile idealiste, reacţionare, ale gîndirii kantiene. Referindu-se la definiţia dată de Kant *„Crezului pragmatic"* în ultimul capitol al „Criticii raţiunii pure", pragmatismul a ridicat acest crez la rangul de „principiu filozofic fundamental". Prin aceasta, pragmatismul a urmărit să dea „o lovitură în plin" materialismului, încercînd să considere limitele istorice ale cunoaşterii drept „neputinţa — în general — de a cunoaşte".

Sursele de inspiraţie ale pragmatismului au fost şi utilitariştii John Stuart Mill, Jeremy Bentham şi Alexander Bain, precum şi empiriocriticii — definiţi de Lenin ca idealişti subiectivişti în haină modernă — Ernst Mach, Avenarius etc. De altfel, Wells defineşte intreaga dezvoltare a teoriilor pragmatiste trecute şi actuale, drept o continuare de cea mai reacţionară speţă a încercărilor ideologilor claselor conducătoare de „a distruge" concepţia materialistă despre lume.

Metodele pragmatismului, ce se reduc la trei metode de bază, au fost elaborate de Charles Peirce, în articolele sale din 1878:

1. Aşa numita „metodă a tenacităţii", al cărei conţinut Peirce îl defineşte prin: „A putea crede ceea ce vrei!"; teorie dezvoltată mai pe larg în lucrarea reacţionară a lui W. James: *„The Will to Believe"* (Voinţa de a Crede), New-York 1897 şi pentru ca diversele dorinţe „de a crede orice" să nu se ciocnească, Peirce anunţă a doua metodă:

2. „metoda autorităţii", adică fixarea „credinţelor" pe calea forţei organizate, a violenţei statului. Această „metodă" a fost dezvoltată de Oliver Wendell Holmes în domeniul legislaţiei sub masca teoriei despre „binele comun" (The Common Law, Boston, 1881).

Ideile lui Peirce cu privire la om sînt de-a dreptul inumane. După el, atrocităţile claselor conducătoare sînt un fenomen „natural". Referindu-se la eventualele ciocniri între diversele „voinţe de a crede", Peirce invocă autoritatea statului pentru a impune voinţa claselor conducătoare: „...Toate cauzele posibile ale schimbării opiniilor să fie înlăturate din concepţiile oamenilor. Să fie ţinuţi în ignoranţă ca nu cumva să înveţe de la vreo altă raţiune să gîndească altminteri. Toţi cei ce resping crezul stabilit să fie reduşi la tăcere... Să fie întreprinse închiziţii asupra felului de a gîndi al persoanelor suspecte... Cînd nu s-a putut ajunge la o înţelegere completă pe altă cale, un masacru general al tuturor acelora care n-au gîndit într-un anumit fel s-a dovedit (în decursul istoriei) un mijloc foarte eficace de a linişti opinia într-o ţară" (p. 30).

Prin „metoda autorităţii", filozofia pragmatistă s-a demascat întru totul ca expresie a celor mai reacţionare cercuri imperialiste, o pregătire pe plan ideologic a procesului de fascizare.

3. În cadrul celei de a treia metode, numită de Peirce „metoda ştiinţifică", autorul recurge la frazeologia cea mai demagogică, la mutilarea noţiunilor de „ştiinţă", „adevăr" şi „realitate", cu scopul de a da „o metodă celor puţini", adică minorităţii intelectuale ce nu se simte satisfăcută cu primele două. Esenţa acestei metode se rezumă la expunerea căilor ce duc spre subiectivism extrem. Peirce înlocuieşte cunoscuta formulă egocentrică berkeleyană prin formula „a fi înseamnă a fi perceput *de noi*", substituind în fond solipsismului individual, un solipsism colectiv, general.

Negarea realităţii obiective, a legităţii, a posibilităţii cunoaşterii, a adevărului obiectiv sînt teme idealiste permanente ce revin la fiecare filozof al pragmatismului în parte.

Necesităţii cauzale, pragmatismul îi substituie aşa numita „regularitate fenomenală" (Wright: „Nicăieri nu se manifestă pe drept cuvînt vreun destin ori necesitate reală, doar o regularitate fenomenală").

În locul adevărului obiectiv, pragmatismul substituie „voinţa de a crede" („căci adevărul pentru noi este ceea ce credem şi ceea ce credem e adevărul pentru noi", spune Peirce).

În locul acţiunii pe baza cunoaşterii obiective, ni se serveşte definiţia lui Bain şi Green a „credinţei", a „crezului pragmatic" („crez este acel (ceva) pe baza căruia omul e gata să acţioneze").

În felul acesta — arată H. Wells — pragmatismul deschide larg porţile voinţei de a crede orice, „voluntarismului" în limbaj filozofic consacrat: „Dacă vei crede în ceea ce crezi cu suficientă tenacitate, atunci aceasta se va dovedi în cele din urmă ca existînd pentru tine", susţine Ch. S. Peirce.

De aici şi pînă la „a fundamenta" superstiţia şi obscurantismul nu mai există decît un singur pas şi acest pas, arată H. Wells, pragmatismul l-a făcut fie făţiş, fie pe ascuns, culminînd în doctrina „reconcilierii ştiinţei cu religia", în filozofia lui John Dewey.

Harry Wells se referă la iniţiatorii pragmatismului ca la ideologi ce au trăit şi scris în epoca în care puterile imperialiste trăiau optimismul fals al încrederii „în viitor"; de aici şi caracterul relativ făţiş, nedeghizat, al filozofiei lor.

Spre deosebire de predecesori, filozoful J. Dewey apare după 1917, în condiţiile istorice ale existenţei primului stat socialist din lume, în perioada crizei generale a capitalismului, în condiţiile creşterii vertiginoase a conştiinţei clasei muncitoare, în condiţiile creşterii partidelor comuniste în toate ţările. Trebuind să lupte împotriva socialismului *ca realitate*, J. Dewey a fost nevoit să schimbe înfăţişarea filozofiei sale. Menţinînd în fond pragmatismul lui Peirce şi James, la Dewey acesta primeşte o formă mult camuflată, deghizată într-o filozofie care luptă „de pe poziţia ştiinţei" împotriva „noţiunilor filozofice vechi şi perimate". Spre acest camuflaj pragmatismul a fost împins şi de dezvoltarea ştiinţei, care a făcut într-o anumită măsură imposibil obscurantismul făţiş.

Filozofia lui J. Dewey, supranumită şi „filozofia experienţei", a apărut atît în lucrări destinate cercurilor de specialişti, cît şi „cercurilor mijlocii", respectiv în lucrări de popularizare.

Harry Wells examinează în primul rînd scrierile lui J. Dewey consacrate problemelor filozofice generale ca „Reconstrucţia filozofiei" (1920), „Experienţa şi natura" (1925) şi „In căutarea certitudinii" (1929).

Lipsa de încredere a maselor în filozofia speculativă, care şi-a dovedit totala ineficacitate practică, creşterea prestigiului materialismului, îl obligă pe J. Dewey să-şi expună filozofia lui printr-un aşa-zis „atac" împotriva religiei.

In expunerea principiilor sale, John Dewey porneşte „un atac" împotriva afirmaţiei religiei despre „existenţa unei fiinţe divine *apriorice*", „a unei existenţe supranaturale *apriorice*". De aici el trece însă, pe nesimţite de data aceasta, la un real atac împotriva oricărei existenţe anterioare conştiinţei umane, ţintind în fond concepţia materialistă despre existenţa realităţii obiective. Dewey se sprijină pe formula berkeleyană cu modificări pragmatice: „A fi real înseamnă a fi subiect al acţiunii" (*„to be real is to be a subject of action"*), formulă ce face realitatea dependentă de „experienţa omenească". Pentru a defini această dependenţă, Dewey trece la explicarea „conceptului de experienţă".

De data aceasta, el simulează „un atac" împotriva idealismului speculativ de tip berkeleyan, împotriva „experienţei pasive" (*„passive experience"*), pe care o înlocuieşte cu aşa numita „experienţă activă". Aceasta din urmă, susţine el „nu mai separă omul de natură printr-o barieră de netrecut".

După cum demonstrează H. Wells, tocmai prin aşa-numita experienţă activă şi prin „teoria continuităţii naturii şi experienţei" (*„the continuity of nature and experience"*), continuitatea dintre natură şi experienţă, devine „atît de continuă"; încît natura este redusă la experienţa omenească! In felul acesta, prin procedeuri destul de dibace, J. Dewey ajunge la acelaşi solipsism berkeleyan pe care „l-a atacat". Natura este la Dewey ceea ce e „experimentat", adică ceea ce e trăit, perceput; lucrurile sînt astfel considerate ca „reacţiune a omului faţă de ele"; o piatră „e ceva de aruncat sau de clădit". Acest procedeu în cadrul argumentării „tri-treptice" a lui Dewey (*„three — step argument"*) constituie prima treaptă.

Pe cea de a doua treaptă, Dewey trece la înlocuirea adevăratei metode ştiinţifice a cunoaşterii prin „instrumentalism".

Sub forma unui atac împotriva „raţiunii pure", ruptă de practică, Dewey generalizează în fapt acest atac şi îl fixează împotriva gîndirii raţionale ştiinţifice. Iată cum se petrece această escamotare în filozofia lui Dewey: Dewey înlocuieşte gîndirea ştiinţifică prin noţiunea de „intelect", al cărui conţinut îl defineşte ca „alegere justă a mijloacelor şi scopurilor practice care să asigure folosul şi rentabilitatea". Sub pretexul reducerii teoriei, adică a raţiunii ştiinţifice, la practică, Dewey eternizează în fond tocmai „raţiunea pură a filozofiei realiste". Astfel, arată H. Wells,

„...dacă „intelectul" va găsi că miturile sînt folositoare, că ele sînt adecvate unor anumite scopuri, el va declara că sînt „adevărate" şi „bune", iar născocirea de mituri va fi reîntegrată în toate drepturile...". Distrugînd baza obiectivă a cunoaşterii şi substituind adevărului „satisfacţia practică", el escamotează conflictul dintre cunoaştere şi misticism (p. 148). Prin acest procedeu, Dewey a ajuns la cea de „a treia treaptă" a argumentaţiei sale, la încercarea de „a concilia ştiinţa cu religia".

Pe baza reînvierii cunoscutului principiu filozofic burghez al „sacrificiilor egale", Dewey propune ca ştiinţa şi religia „să sacrifice" premisele de la care pornesc adică „admiterea unei realităţi apriorice". Aceeaşi sarcină de „a se sacrifica" îi revine şi filozofiei idealiste, care în acest proces trebuie să joace rolul de „mediator" între ştiinţă şi religie.

Harry Wells arată că J. Dewey punînd pe acelaşi plan ştiinţa cu religia, subminînd baza teoretică a ştiinţei adevărate, n-a făcut decît să reînvie „tradiţiile idealiste ale filozofiei", care au constituit obiectul aşa-zisului „atac" al lui Dewey.

În capitolul al X-lea al lucrării, H. Wells analizează teoria sociologică „a naturii umane" la Dewey, în care se dezvăluie pe de-a întregul scopul urmărit de pragmatism: combaterea marxismului, a materialismului dialectic şi a materialismului istoric.

De data aceasta J. Dewey porneşte de la atacarea „teoriei burgheze a naturii umane", atacînd mai ales unilateralitatea acestei teorii, care, zice el, nesocoteşte „factorii de cultură". De aici, sub pretextul că atacă orice unilateralitate, Dewey se îndreaptă împotriva marxismului, despre care susţine fără temei că ar „unilateraliza" factorii de „cultură", mai ales „factorul economic". Dewey încearcă să formuleze teza că teoria trebuie să oglindească „interacţiunea echilibrată dintre cei doi factori: natura umană şi cultura" (prin cultură, Dewey înţelege factorii sociali).

Conţinutul termenului „natură umană" este un conţinut psihologic care presupune existenţa în natura umană a două tendinţe: „tendinţa spre diferenţiere şi tendinţa spre unire". Pentru a escamota cauzele adevărate ale contradicţiilor antagoniste din societatea capitalistă, Dewey substituie contradicţiei obiective dintre caracterul social al producţiei şi forma privată de însuşire a produselor, contradicţia pur subiectivă dintre „tendinţa altruistă" (de „unire") şi „tendinţa egoistă" (de „diferenţiere").

Pe de altă parte Dewey defineşte factorii de cultură, ca o sumă infinită de factori sociali ce acţionează în mod haotic, *nici unul* nefiind determinant.

H. Wells dezvăluie concluziile profund reacţionare implicate în „teoria despre pluralitatea factorilor culturali", prin care Dewey caută să reabiliteze în fond fatalismul şi obscurantismul: „Sîntem la discreţia evenimentelor — susţine J. Dewey — care acţionează asupra noastră în mod neaşteptat, brutal şi cu cruzime". Prin teoria „pluralităţii factorilor culturali", Dewey urmăreşte în fond desfiinţarea rolului determinant al factorului economic.

În „Libertate şi Cultură", Dewey porneşte un atac direct de calomniere şi falsificare a marxismului. Prin această poziţie, arată Wells, „Dewey s-a alăturat noianului de ideologi burghezi care de un secol au făcut din filozofie un fel de profesie al cărei obiect este „nimicirea marxismului". Punctul de plecare al tuturor constă în denaturarea totală a ştiinţei marxiste despre societate şi în „transformarea" ei într-un determinism economic. Odată efectuată această transformare, ei dezlănţuie atacul împotriva fantoşei pe care tot ei au plăsmuit-o" (p. 158).

În atacarea marxismului, J. Dewey se foloseşte de această dată de metodele fătarnice ale social-democraţiei de dreapta, de cunoscutele trucuri revizioniste, dove-

dindu-şi prin aceasta şi calitatea de exponent ideologic al social-democraţiei de dreapta din S.U.A.

Reducînd marxismul la materialism economic, acuzînd în mod calomnios că marxismul ar fi „rupt de realitate", că s-ar baza pe „autorităţi", Dewey atacă principiile fundamentale ale filozofiei marxiste. Prin acest fel de a combate, arată H. Wells, Dewey dovedeşte în fond neputinţa filozofiei reacţionare idealiste, în general, şi neputinţa filozofiei sale de a duce o luptă deschisă împotriva ştiinţei marxiste.

Sociologia lui J. Dewey, demonstrează H. Wells, este în esenţă idealism subiectivist, exprimat prin considerarea în cele din urmă a „naturii umane şi a valorilor ei" ca factorul determinat în dezvoltarea societăţii. Pe acest fundament subiectivist, Dewey îşi construieşte conceptul său etic „gradualist".

Pe baza cunoscutului artificiu al argumentării tritreptice, Dewey simulează şi aici un „atac" împotriva concepţiilor idealiste şi religioase despre „binele şi scopul final", în fond îndreptîndu-se împotriva eticii materialiste.

Ideea centrală în etica lui Dewey este afirmaţia despre „inexistenţa vreunui criteriu obiectiv a ceea ce e bine în conduita omenească". După el există „o pluralitate" de idei de bine, „personale", ale indivizilor.

Am văzut mai sus cum înlocuieşte Dewey cunoaşterea ştiinţifică prin ceea ce numeşte el „intelect". In etică, „intelectul" se ocupă cu determinarea a ceea ce doresc „eu", cu determinarea mijloacelor ce duc la satisfacerea acestor dorinţe. După acest criteriu, tot ceea ce duce la satisfacerea dorinţei personale e „bun", iar ceea ce nu duce, e „rău". Dewey afirmă că moralitatea e o problemă ce depinde de alegerea şi de hotărîrile luate de individ în fiecare situaţie unică. Singur individul e responsabil de actele sale, responsabilitatea este „strict individuală", nedepinzînd de condiţiile sociale.

H. Wells dezvăluie fundamentul de clasă al eticii lui Dewey, care caută să „demonstreze" că relele capitalismului nu se trag din natura sistemului, ci sînt rezultatele „alegerilor rele" şi ale „hotărîrilor greşite" luate de capitaliştii individuali. Pentru a face capitalismul „mai bun" va trebui doar ca fiecare capitalist în parte să fie „remodelat" din punct de vedere moral.

In fond, arată Harry Wells, în etica lui Dewey nu există legi sau principii. Există doar criteriul alegerii a acelor mijloace care, în cadrul unei situaţii imediate, par să promită succes. După acest criteriu, în viaţa de fiecare zi, însuşirea de bunuri străine, de exemplu, ar trebui considerată „bună" şi „în conformitate cu ideea de bine", cu singura condiţie ca această însuşire să aducă foloase şi avantaje personale. Acest criteriu — arată pe drept cuvînt H. Wells — nu este decît încercarea de a justifica pe cale teoretică imoralitatea crasă, crima şi gangsterismul.

Etica pragmatistă a identificării „ideii de bine" cu ceea ce e rentabil şi avantajos, este o vădită apologetică burgheză în domeniul moralei. Ea reflectă completa degenerare morală, falimentul sistemului capitalist şi al capitaliştilor.

Pe a treia treaptă a argumentării sale, Dewey readuce în etica sa ceea ce pe prima treaptă pretindea că „respinge", adică ideea despre un scop final, fix al omenirii. Aceasta îmbracă la Dewey aceeaşi haină reformistă pe care am întîlnit-o şi în teoria sa socială şi al cărui principal scop este respingerea oricărei idei de revoluţie. După Dewey, „scopul final şi fix al omenirii" este „ameliorarea" relelor, îmbunătăţirea „graduală", evoluţionismul: „Nu eliminarea, ci ameliorarea urii rasiale îndreptate împotriva negrilor de exemplu, constituie ţelul moral. Acelaşi lucru şi în ce priveşte antisemitismul, exploatarea, oprimarea, războiul, fascismul, linşajul etc.

Etica gradualistă a lui Dewey pune astfel bazele filozofice ale social-democraţiei de dreapta, ale socialismului fabian sau a celui de tipul lui Norman Thomas

Riguroasa analiză făcută de H. Wells se încheie cu capitolul „Religia supunerii". Problema religiei, arată Harry Wells, nu constituie în filozofia lui J. Dewey o problemă laterală, detaşabilă. Implicaţiile religioase decurg din însăşi baza idealistă a filozofiei pragmatiste şi cu atît mai mult a filozofiei lui J. Dewey. Religia supunerii, subliniază Harry Wells, constituie în filozofia lui J. Dewey atît *miezul* cît şi *culmea* doctrinei sale.

In „A Common Faith", Dewey îşi propune „reconstruirea" religiei, „emanciparea ei de supranatural". Sarcina aceasta de „a emancipa" religia, arată Harry Wells, Dewey şi-o asumă tocmai pentru a salva esenţa ei de clasă, rolul ei de opiu al poporului. J. Dewey încearcă să scoată religia din formele ei perimate, s-o transforme într-o armă adecvată noilor condiţii, să „restabilească vechea ei autoritate socială". In acest scop, Dewey procedează la separarea religiei de ceea ce numeşte el „religios". Ocupîndu-se de această nouă noţiune, Dewey prezintă „religiosul" ca pe un adjectiv ce *nu* se mai manifestă ca sistem autonom. „Religiosul" devine în pragmatismul deweyan „o calitate" ce poate fi atribuită tuturor experienţelor, şi în felul acesta elementul mistic supranatural pătrunde prin filozofia lui Dewey în toate domeniile vieţii.

Inerente oricărei experienţe, Dewey consideră a fi două elemente: „supunerea" şi „puterile nevăzute". Supunerea echivalează la Dewey cu calitatea de „religios". In felul acesta, ne arată H. Wells, Dewey a făcut o simplă inversiune a formulei „religia presupune supunere", prin „supunerea devine ceva religios". Definind „religiosul" ca „*armonizarea* eului cu universul", Dewey n-a făcut în fond decît să reintegreze cunoscutul precept „Facă-se voia ta", care în viaţa socială s-ar traduce prin „acomodarea" la situaţia existentă, „acceptarea" vieţii de exploatat.

Prin „religia supunerii", Dewey încearcă să fundamenteze superstiţiile şi dominaţia misticismului. Formula clasică a idealismului mistic deweyan, ne arată H. Wells, apare în afirmaţia că „vizibilul e cuprins în invizibil şi că în cele din urmă ceea ce e nevăzut decide ceea ce e văzut".

După cum dovedeşte Harry Wells, din filozofia lui J. Dewey nu lipseşte nici „elementul compensaţiei", încercarea de a realiza o conexiune între idealul poporului şi viaţa de toate zilele, prin cunoscuta afirmaţie că tot răul va duce la bine, fie şi „într-o altă lume". Prin introducerea teoriei mistice a compensaţiei, Dewey — arată H. Wells — introduce de fapt pe dumnezeu, chiar dacă, în formă, se fereşte de a-i aminti numele.

Sprijinindu-se pe învăţătura lui Lenin, care arată că esenţa idealismului subiectivist în orice formă ar apărea acesta este clericalism, Harry Wells demască atît idealismul subiectivist, ca bază a filozofiei lui J. Dewey, cît şi esenţa clericalismului deweyan. El arată că tocmai în vederea „restaurării" religiei, atît de necesară burgheziei în epoca imperialistă, J. Dewey a întreprins „reconstruirea filozofiei", „a ştiinţei" etc. Iar motivul tuturor „reconstrucţiilor" sale stă în rolul pe care J. Dewey îl deţine, rolul de apologet al imperialismului american.

★

Dînd o privire de ansamblu asupra pragmatismului, Harry Wells arată că acesta, departe de a fi o accentuare unilaterală a acţiunii şi practicii, o contrapunere sănătoasă unei supraaccentuări şi unilateralizări a cunoaşterii raţionale şi a teoriei, este mai de grabă o totală mutilare a oricăror principii, avînd ca singură raţiune a existenţei sale cerinţele clasei capitaliste conducătoare, crearea unor ficţiuni teoretice pentru apărarea acestei clase.

Interesul de a menţine ceea ce e negat de însăşi dezvoltarea societăţii, iluziile ce şi le fac clasele stăpînitoare despre puterea lor, se traduce în filozofia pragmatismului prin „fundamentarea" ideii despre dorinţa şi voinţa individuală ca „factor determinant" în istorie.

Frica de cunoaşterea ştiinţifică, care dovedeşte apropiata pieire a imperialismului, împinge ideologia imperialistă spre negarea ştiinţei. Dar pentru a nega posibilitatea existenţei unei ştiinţe a societăţii, trebuie negată existenţa însăşi a oricărei necesităţi obiective.

Concepînd fenomenele izolat şi static, pragmatismul luptă din răsputeri împotriva oricărei teorii a schimbărilor, care ar putea fi cunoscută şi ar putea ghida masele în practica lor socială şi în primul rînd împotriva marxismului, a socialismului ştiinţific, care pătrunde tot mai adînc în conştiinţa maselor de muncitori.

Principal curent ideologic al imperialismului în S.U.A., — arată H. Wells — pragmatismul, este concepţia despre lume, teoria şi metoda clasei capitaliste dominante. El este sprijinit de întreaga forţă şi violenţă a statului imperialist: „pragmatismul — scrie H. Wells — e în toate instituţiile burgheze. În şcoli. E prezent în toate domeniile ideologiei... Nu există membru al societăţii, inclusiv muncitorul, care să se poată sustrage influenţei corupătoare a pragmatismului. El îi intră în conştiinţă printr-o varietate infinită de căi. Îi stă în faţă la locul de muncă, prin întregul proces al producţiei pentru profit..." (p. 202).

Harry Wells analizează legătura strînsă ce există între politica imperialismului din S.U.A. şi filozofia pragmatistă: *„acţiune* neghidată de teorie şi ţintuită de experienţa cotidiană — spune Wells — *spontaneitate* sub forma presupunerilor, *expedienţa* în mijloace, în calea spre scopul de clasă, aceasta este filozofia ce stă la baza fabricării politicii de stat" (p. 202).

În încheierea lucrării sale, Harry Wells, sub titlul „Pragmatismsul şi materialismul dialectic", opune pragmatismului închis în sine, fără ieşire, filozofie a unei clase ea însăşi muribundă, fără posibilitatea de a se mai salva — filozofia vie a proletariatului, filozofia marxist-leninistă.

Cu totul opusă situaţiei ideologiei imperialiste, ale cărei ficţiuni ridicate la rangul de „principii filozofice" realitatea le dezice la fiecare pas, este situaţia filozofiei marxiste a cărei forţă rezidă în veridicitatea ei. Harry Wells evidenţiază saltul revoluţionar, unic, pe care filozofia marxistă l-a marcat în cunoaşterea omenească. Legînd indisolubil teoria de practică, după mii de ani de dezbinare între ele prin diviziunea socială a muncii, filozofia marxistă a dat maselor celor ce muncesc, arma folosirii conştiente a legilor ce guvernează societatea. Astăzi — încheie Harry Wells — filozofia marxistă este o călăuză practică în activitatea unei treimi din popoarele lumii.

★

Cartea lui Harry Wells constituie un exemplu de critică ascuţită împotriva filozofiei reacţionare a imperialismului, de critică bazată pe cunoaşterea şi studierea concretă a pragmatismului.

Sprijinindu-se pe învăţătura marxist-leninistă, H. Wells reuşeşte să dezvăluie în spatele sofisticii despre caracterul „activ" şi „practic" al pragmatismului, adevărata esenţă a acestui principal curent filozofic reacţionar. idealismul-subiectivist clericalist. Această bază filozofică profund reacţionară e dezvăluită de către H. Wells în toate domeniile de manifestare ale pragmatismului, în morală, pedagogie, psihologie, drept etc., reuşind prin aceasta să ne dea o *critică sistematică a întregului curent* şi nu numai a unor aspecte izolate.

Deosebit de importantă este preocuparea permanentă a lui Harry Wells, de a dezvălui în problematica „principiilor filozofice abstracte" ale pragmatismului, în diversele lui domenii de manifestare, adevăratul scop politic pe care-l urmăreşte, consecinţele pragmatismului pe tărîm social. Autorul reuşeşte astfel să dezvăluie pe de-a întregul esenţa de clasă a pragmatismului, ca filozofie a celor mai reacţionare cercuri ale imperialismului, ca *filozofie a imperialismului* — concluzie ce constituie miezul întregii opere a lui Harry Wells.

Lucrarea lui H. Wells evidenţiază lupta ascuţită dintre materialism şi idealism în filozofia americană contemporană, poziţia înaintată a luptătorilor pentru triumful marxism-leninismului în S.U.A.

Ea subliniază deosebita importanţă a lucrărilor filozofice scrise de pe poziţiile marxism-leninismului, în sprijinirea luptei revoluţionare a proletariatului din ţările imperialiste, în smulgerea oamenilor de ştiinţă din ţările imperialiste de sub influenţa nefastă a idealismului şi agnosticismului ce duc la impas ştiinţa şi cunoaşterea omenească.

Lucia Lupşa

REVISTA UNIVERSITĂŢII „C. I. PARHON" ŞI A POLITEHNICII BUCUREŞTI (seria ştiinţelor sociale) nr. 1

Spre sfîrşitul anului trecut a apărut primul număr al „Revistei Universităţii „C. I. Parhon" şi a Politehnicii Bucureşti" (seria ştiinţelor sociale). Revista îşi propune să publice în paginile sale lucrări ale membrilor catedrelor de ştiinţe sociale, menite să reflecte activitatea ştiinţifică desfăşurată în cadrul acestor colective de catedră. Primul număr al revistei cuprinde o serie de lucrări interesante, în care sînt dezbătute unele probleme de marxism-leninism, de logică, de psihologie, de ştiinţe juridice şi de filologie.

★

Secţiunea rezervată problemelor de marxism-leninism cuprinde două lucrări: „Cele trei lozinci leniniste în problema ţărănească", de L. Tismăneanu, şi „Unele probleme ale teoriei marxist-leniniste privind revoluţia burghezo-democratică", de R. Florian.

In prima lucrare, autorul face o documentată expunere asupra însemnătăţii lozincilor leniniste în problema ţărănească, asupra felului cum au călăuzit şi călăuzesc ele activitatea P.C.U.S. şi a partidului nostru. Autorul subliniază însemnătatea fiecărei dintre aceste lozinci în etapele strategice importante ale luptei proletariatului pentru cucerirea puterii, arătînd că numai datorită faptului că s-a călăuzit după aceste lozinci, P.C.U.S. a reuşit să ducă cu succes masele la răsturnarea burgheziei, să treacă puterea în mîinile proletariatului, să desfiinţeze proprietatea privată asupra pămîntului şi principalelor mijloace de producţie, să pună capăt exploatării omului de către om.

In cea mai mare parte a studiului, L. Tismăneanu analizează felul cum a aplicat partidul nostru în mod creator, în funcţie de particularităţile specifice dezvoltării ţării noastre, aceste lozinci leniniste, precum şi bogata experienţă a U.R.S.S. Astfel, se arată că Congresul al V-lea al P.C.R. — ţinînd seamă de faptul că Romînia se afla pe atunci la 15 ani după Revoluţia din Octombrie, în care perioadă burghezia trăsese

o serie de învăţăminte în ceea ce priveşte politica de consolidare a chiaburimii — ca pilon împotriva ţăranilor mijlocaşi şi săraci — a stabilit că lozinca în lupta pentru desfăşurarea revoluţiei burghezo-democratice este: sprijinirea pe elementele proletare şi semiproletare, alianţă cu păturile sărace şi mijlocaşe, luptă împotriva burgheziei săteşti. Eliberarea ţării noastre — scrie autorul — a permis P.C.R. să realizeze sarcinile puse de Congresul al V-lea: înfăptuirea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare pentru a se desăvîrşi revoluţia burghezo-democratică şi a se trece apoi la revoluţia socialistă.

După instaurarea dictaturii proletariatului, Plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949 a stabilit că politica partidului în perioada actuală se călăuzeşte după cunoscuta lozincă leninistă: „ne sprijinim pe ţărănimea săracă, strîngem alianţa cu ţărănimea mijlocaşă şi ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii". În legătură cu aceasta, autorul subliniază faptul că, deşi în ultimii şase ani au survenit numeroase schimbări în fizionomia satului, documentele Plenarei din 3—5 martie îşi păstrează întreaga valabilitate.

Cel de al doilea studiu îşi propune să lămurească — aşa cum arată însuşi titlul pe care îl poartă — „Unele probleme ale teoriei marxist-leniniste privind revoluţia burghezo-democratică". În prima parte a lucrării sale, R. Florian subliniază particularităţile revoluţiei burghezo-democratice în condiţiile imperialismului. Rezumînd cele arătate în această direcţie de V. I. Lenin, autorul conchide că „revoluţiile burghezo-democratice, revoluţiile cu adevărat populare îşi găsesc în condiţiile imperialismului conducătorul firesc în persoana clasei muncitoare, care închegînd alianţa cu ţărănimea duce revoluţia la victorie, instaurează dictatura revoluţionar-democratică a proletariatului şi a ţărănimii, deschide calea transformării revoluţiei în revoluţie socialistă" (p. 39).

În cea de a doua parte, studiul tratează unele aspecte ale revoluţiei democrat-populare în ţările din Europa şi Asia care au pornit pe drumul construirii socialismului. Analizînd felul cum se desfăşoară revoluţia democrat-populară în aceste ţări, autorul evidenţiază cîteva din caracteristicile ei principale. Pe baza acestei analize, autorul arată că regimul democrat-popular reprezintă, în prima sa etapă, dictatura maselor largi populare, ale cărei sarcini constau în asigurarea libertăţilor democratice pentru masele populare, în democratizarea aparatului de stat, în apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale, în dezvoltarea economică şi culturală a ţării. Cea de a doua etapă a revoluţiei democrat-populare este cea a înfăptuirii sarcinilor revoluţiei socialiste.

În această parte a lucrării sale, autorul se ocupă de unele momente ale desfăşurării revoluţiei democrat-populare în ţara noastră, fără să facă, însă, o analiză adîncită, rezumîndu-se adesea la descrierea lor. Lucrarea ar fi cîştigat în calitate dacă cele două părţi ale ei n-ar fi fost tratate cu totul separat, dacă s-ar fi arătat mai profund felul cum s-au călăuzit partidele comuniste şi muncitoreşti din ţările de democraţie populară, şi în special partidul nostru, după măreţele idei leniniste în lupta pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi transformarea ei în revoluţie socialistă.

În rubrica „Discuţii şi dezbateri" este publicată prima parte a interesantului studiu intitulat „Cu privire la unele probleme de logică". Acad. A. Joja, pe baza unui bogat material documentar, tratează o serie de probleme în legătură cu definiţia logicii şi cu aspecte ale luptei dintre materialism şi idealism în logică. În ceea ce priveşte definirea logicii, sînt combătute cu tărie părerile greşite după care logica ar fi o artă (Toma din Aquino, Bacon, Descartes şi alţii) sau o extindere a psihologiei (Fries, Beneke, Lipps, Mill, Spencer, C. Rădulescu-Motru) după care logica ar fi o ştiinţă

normativă (W. Wundt) etc. Interesant ni se pare felul cum autorul opune poziţia materialistă celei idealiste, neştiinţifice, în logică, ceea ce reliefează lupta înverşunată dintre ele; în timp ce idealismul rupe logica de realitate, materialismul leagă logica de realitate, stabileşte caracterul de reflectare a legilor şi formelor logice.

„In esenţă — se arată în lucrare — interpretarea idealistă a logicii constă în considerarea legilor şi formelor logice ca strict specifice gîndirii, ca pur subiective".... Asemenea idei au apărut din antichitate şi au fost reluate şi „dezvoltate" pînă în zilele noastre. Incă la Parmenide se găsesc germenii logicii formale, însă la el au un caracter metafizic. Zenon şi Melisos dezvoltă tezele lui Parmenide căutînd să demonstreze „iraţionalitatea", ilogicitatea şi deci imposibilitatea mişcării şi multiplicităţii. Incercările de logică ale lui Platon au un fundament idealist teologic, criticat cu asprime de Aristotel. Realiştii medievali dezvoltă o logică scolastică. La Kant găsim o concepţie idealist-subiectivistă despre logică; după el, legile gîndirii nu reflectă aspecte ale realităţii, ci dimpotrivă, formele pure ale intuiţiei şi categoriile intelectului se impun realităţii. Mai tîrziu, pragmatismul (W. James, J. Dawey) se străduieşte să discrediteze momentul logic al cunoaşterii, iar pozitiviştii logici (Russell, Schlick, Carnap ş.a.) neagă însăşi existenţa realităţii obiective, independente de experienţa senzorială.

O mare atenţie este acordată de autor analizării concluziilor logicienilor materialişti, fiind reliefate momentele mai importante. Astfel se arată aportul pe care l-au adus la dezvoltarea logicii materialiştii greci, Thales, Anaximandru, Anaximenes, Heraclit şi, în special, Aristotel care a dat o mare atenţie problemelor de logică. Oprindu-se asupra lui Aristotel, Acad. A. Joja arată că acesta a conceput logica ca o ştiinţă a adevărului, categoriile logice reflectînd, după el, categoriile realităţii. In acelaşi timp, logica s-a dezvoltat şi în India. „Logica indică prezintă un efect impunător şi valoros în constituirea ştiinţei gîndirii corecte şi juste" — se arată în studiu (p. 209). Interesantă este expunerea asupra filozofilor arabi, în special Avicena şi Averces, care au dezvoltat de pe poziţia materialistă logica lui Aristotel, ca şi consideraţiile asupra nominaliştilor Roger Bacon şi Duns Scotus care în luptă cu idealismul scolasticilor „realişti" au apărat o concepţie mai apropiată de realitate. Ultimele pagini ale fragmentului de studiu se opresc asupra aportului lui Francis Bacon şi René Descartes în apărarea logicii materialiste.

In legătură cu broblemele de logică, revista mai cuprinde un fragment dintr-o lucrare a lui H. Wald, intitulat: „Unitatea dintre limbă şi gîndire". Pornind de la teza marxistă că limba şi gîndirea se nasc şi se dezvoltă împreună în procesul de transformare a naturii de către oameni, autorul lămureşte rolul activ al gîndirii omeneşti, care, cu ajutorul limbii, descoperă legile obiective ale realităţii.

Născută odată cu gîndirea ca mijloc de comunicare între oameni, limba cristalizează descoperirile gîndirii omeneşti, îi ajută pe oameni în cunoaşterea lumii. Limba îi ajută pe oameni să extragă ceea ce este esenţial în obiecte şi fenomene, să generalizeze. V. I. Lenin spunea că „orice cuvînt generalizează". De pe poziţiile marxism-leninismului, autorul combate unele interpretări idealiste ale raportului dintre limbă şi gîndire, care încearcă să sape o prăpastie de netrecut între lucruri şi cuvinte. In zilele noastre — arată autorul — semanticii golesc cuvintele de orice conţinut, le transformă în pure semne convenţionale, independente de lucrurile şi fenomenele din natură. Această „concreto-manie" este folosită pentru „demonstrarea" imposibilităţii cunoaşterii legilor realităţii obiective. Demascînd falsitatea acestor teze idealiste, arătînd unitatea care există între limbă şi gîndire, rolul pe care îl joacă limba în viaţa socială, H. Wald subliniază că, aşa cum ne învaţă marxismul, faptul că adevărul este concret nu trebuie să ne determine să negăm valabilitatea abstracţiilor în general.

„Fără abstracţii oamenii rămîn dezarmaţi în faţa concretului... fără teorie revoluţionară nu există nici practică revoluţionară".

Catedra de teorie şi istoria statului şi dreptului din cadrul facultăţii de ştiinţe juridice este reprezentată în revistă cu studiul intitulat „Concepţia lui N. Bălcescu despre stat şi drept", de Emil Cernea. Autorul reliefează locul pe care l-a ocupat Bălcescu în luptele politice de la mijlocul secolului al XIX-lea, însemnătatea concepţiei sale democrat-revoluţionară. Studiul face o adîncă analiză a ideilor lui Bălcescu asupra statului şi dreptului, asupra rolului lor pentru perioada în care el a trăit. Statul şi dreptul se prezintă la Bălcescu în strînsă legătură cu lupta de clasă, cu lupta pentru libertate. El a întrevăzut cu limpezime că nu există stat „în general", că el aparţine unei clase, că în ţara noastră din vremea lui, „puterea statului era în mîna boierilor numai şi poporul mai nici un drept nu avea" (p. 87). Bălcescu demască cu o vie putere de argumentare acapararea aparatului de stat de către marii proprietari de pămînt. El a demascat legile care, ca şi statul, erau ale boierilor împotriva poporului. Bălcescu a tras concluzia deosebit de importantă că la baza statului şi dreptului feudal stă marea proprietate boierească.

In studiu se arată că critica statului şi dreptului feudal l-a dus pe Bălcescu la concluzia necesităţii transformării lor, pe calea revoluţiei, odată cu transformarea proprietăţii, ele nefiind corespunzătoare intereselor maselor populare. Statul instaurat după revoluţie era în concepţia lui Bălcescu „un stat de cetăţeni liberi şi egali sau deopotrivă unii cu alţii fără domnie şi boierie".

Din analiza concepţiei lui Nicolae Bălcescu, autorul conchide că, cu toate limitele concepţiei sale, inerente perioadei în care a trăit, prin lupta pe care a desfăşurat-o, prin ideile pe care le-a susţinut şi apărat, el a fost una din cele mai luminoase figuri ale poporului nostru.

Revista cuprinde, în secţiunea rezervată problemelor de psihologie, lucrarea tovarăşului Paul Popescu Neveanu intitulă „Studiul particularităţilor tipice ale activităţii nervoase superioare la om". Autorul descrie o serie de experienţe ale lui I. P. Pavlov şi colaboratorilor săi în legătură cu tipurile de activitate nervoasă superioară, arătînd că ei au dovedit că procesele activităţii nervoase superioare se caracterizează prin trei însuşiri de bază: 1. prin intensitatea proceselor nervoase de excitaţie şi inhibiţie; 2. prin echilibrul sau neechilibrul dintre excitaţie şi inhibiţie; 3. prin nivelul mobilităţii lor. Tipurile de activitate nervoasă superioară sînt determinate de diversele gradaţii şi combinaţii ale acestor fundamentale însuşiri.

Trecînd în revistă unele cercetări experimentale făcute de I. P. Pavlov şi colaboratorii săi, autorul ajunge la concluzia că „aplicarea şi analiza de pe poziţiile învăţăturii lui Pavlov a metodelor, experimentelor verbalo-motrice de corectură şi asociativo-verbal în corelaţii cu studiul biografic, dovedeşte productivitatea şi eficacitatea experimentului în cercetarea activităţii nervoase superioare a omului şi permit stabilirea însemnătăţii fiecărei metode în parte" (p. 78).

Printre lucrările cuprinse în spaţiul rezervat problemelor filologice se află cea despre „Galileo Galilei — şi dezvoltarea gîndirii ştiinţifice moderne" (N. Façon). Autorul se ocupă pe larg de viaţa lui Galilei, care, trăind în epoca Renaşterii, a luptat neobosit împotriva scolasticii, militînd pentru o ştiinţă şi filozofie legate de viaţă. Cercurile clerului fanatic s-au năpăstuit din această cauză cu furie asupra lui Galilei ca şi asupra tuturor acelora care au pus la îndoială „adevărul" scripturii.

După ce arată meritele lui Galilei în dezvoltarea ştiinţelor, în întemeierea mecanicii ştiinţifice etc., N. Façon se opreşte asupra concepţiei filozofice ale acestuia. Galilei este unul din întemeietorii materialismului mecanicist. El a considerat că lumea

este materială, că legile ei sînt legile materiei în mişcare, luînd totodată apărarea sistemului lui Copernic împotriva sistemului lui Ptolomeu.

Autorul subliniază faptul că lupta împotriva dogmelor se bazează la Galilei pe încrederea pe care el o are în puterea raţiunii, în posibilitatea oamenilor de a cunoaşte lumea, de a pătrunde înţelegerea legilor ei.

Trebuie arătat însă că autorul, insistînd mai mult asupra descrierii vieţii lui Galilei, a făcut-o în detrimentul analizei adîncite, ştiinţifice a concepţiei marelui gînditor. Partea referitoare la ideile filozofice şi ştiinţifice ale lui Galileo Galilei, la rolul pe care ele le-au jucat în epoca în care a trăit se menţine de cele mai multe ori la suprafaţa problemelor, fără a pătrunde în miezul lor.

Cel de al doilea studiu, „Ion Neculce — scriitor, artist", de Mitu Grosu, analizează opera, procedeele de compoziţie, măiestria artistică a unuia din marii noştri cronicari. Studiul se remarcă prin interesante aprecieri cu privire la mijloacele scriitoriceşti pe care le foloseşte Neculce în realizarea operei sale.

„Despre arta tipizării la Rabelais", de Theodosie Ioachimescu, este titlul celui de al treilea studiu cuprins în secţiunea filologică. Pornind de la ideile esteticii marxist-leniniste despre tipic, autorul analizează într-un mod interesant, în lumina lor, opera lui Rabelais, puternic mesaj al Renaşterii, izvor de inspiraţie şi de educare pentru generaţiile ce i-au urmat, operă vie şi astăzi.

Prin lucrările pe care le cuprinde, prin temele pe care le abordează, prin modul în general interesant în care autorii lămuresc problemele, „Revista Universităţii „C. I. Parhon" şi a Politehnicii Bucureşti" (seria ştiinţelor sociale) vine în ajutorul studenţilor, cadrelor didactice şi tuturor cercetătorilor din domeniul ştiinţelor sociale. Trebuie însă arătat că, dat fiind că lucrările cuprinse în revistă sînt menite să reprezinte rodul unei activităţi ştiinţifice, se impunea o analiză ştiinţifică mai adîncă a problemelor pe care ele le tratează. Or, unele dintre aceste lucrări se menţin la suprafaţa problemelor, la nivelul unor chestiuni deja cunoscute, fără a le adînci, fără a ridica şi lămuri o serie de aspecte noi, neclarificate, care se cer a fi dezlegate. Lucrările elaborate de pildă în cadrul Catedrei de bazele marxism-leninismului şi publicate în revistă, îşi propun să cuprindă teme vaste privind perioade istorice relativ largi, ceea ce împiedică o cercetare la fel de atentă şi la un înalt nivel teoretic a bogăţiei de probleme ridicate în cuprinsul lor, imprimînd în schimb uneori studiilor un caracter descriptiv şi general. Făcînd loc în paginile ei unor cercetări ştiinţifice privind teme precis delimitate, ale căror proporţii să permită o temeinică aprofundare sub aspectul lor teoretic, revista va putea contribui la justa orientare şi la continua ridicare a nivelului muncii ştiinţifice desfăşurate în cadrul catedrelor de ştiinţe sociale.

Nu se poate trece peste faptul că din tematica revistei lipsesc probleme de materialism dialectic şi materialism istoric, ca şi de istoria filozofiei. În condiţiile în care în faţa cercetării ştiinţifice stau sarcini extrem de importante pe linia adîncirii unor probleme de filozofie privind categoriile dialecticii, definiţia obiectului filozofiei marxiste, prelucrarea şi folosirea tezaurului de idei cuprinse în istoria filozofiei etc. — ar fi fost necesar ca şi în revista de care ne ocupăm, asemenea probleme să-şi găsească locul. Credem că în numerele viitoare, revista va trebui să cuprindă în paginile ei şi activitatea acestor catedre din cadrul Universităţii „C. I. Parhon".

J. Markovici

UN IMPORTANT DOCUMENT CU PRIVIRE LA SARCINILE ACTUALE ALE FILOZOFIEI

Sub titlul „Unele probleme actuale ale ştiinţei filozofiei", revista teoretică şi politică a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice „Kommunist" a publicat, în nr. 5 pe 1955, un important editorial, în care — pe baza unei analize a realizărilor pozitive şi a lipsurilor activităţii filozofice din U.R.S.S. — se trasează filozofilor sovietici sarcini de mare răspundere, corespunzătoare nevoilor actualei etape istorice. Spre deosebire de alte articole apărute în revista „Kommunist" şi „Voprosî filosofii", care dezbăteau anumite sarcini ce stau în faţa filozofilor sovietici, ca, de exemplu, dezvoltarea creatoare a categoriilor materialismului dialectic şi materialismului istoric, participarea mai activă a filozofilor la discuţiile ştiinţifice, îmbunătăţirea programei cursului de materialism dialectic şi materialism istoric etc., însemnătatea acestui editorial constă în faptul că el prezintă o grupare de ansamblu a obiectivelor pe care filozofii sovietici, în fruntea filozofilor marxişti-leninişti din toate ţările, trebuie să le urmărească în munca de cercetare filozofică.

De la început se subliniază importanţa materialismului dialectic şi materialismului istoric ca bază teoretică a politicii şi a întregii activităţi practice a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în etapa desăvîrşirii construcţiei societăţii socialiste şi a înfăptuirii trecerii treptate de la socialism la comunism. Se subliniază importanţa materialismului dialectic şi istoric ca bază teoretică a activităţii partidelor comuniste şi muncitoreşti din ţările de democraţie populară, care construiesc cu succes socialismul, precum şi a activităţii partidelor comuniste din ţările capitaliste, care stau în fruntea luptei clasei muncitoare, a maselor celor ce muncesc, împotriva reacţiunii imperialiste, a asupririi colonialiste, pentru pace, democraţie şi socialism.

Trecînd în revistă realizările filozofilor sovietici, editorialul remarcă, în mod deosebit, apariţia manualului de materialism istoric, editat de Institutul de filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., a studiilor consacrate problemelor construirii socialismului şi comunismului, cît şi demascării diferitelor curente şi şcoli reacţionare, subliniind totodată şi succesele obţinute în munca de popularizare a filozofiei marxiste prin publicarea de cărţi şi monografii.

În analiza lipsurilor activităţii filozofice se porneşte de la ideea centrală după care unul din izvoarele forţei filozofiei marxist-leniniste stă în faptul că ea rezolvă în chip creator problemele noi pe care le ridică viaţa, generalizînd experienţa revoluţionară a maselor şi cuceririle ştiinţelor. Numai procedînd astfel, filozofia marxist-leninistă poate servi ca armă puternică pentru cunoaşterea şi transformarea revoluţionară a lumii, ea nefiind o dogmă, ci o călăuză în acţiune.

Sarcina de bază a filozofilor marxişti din toate ţările este ca, pe temeiul cuceririlor de pînă acum ale teoriei marxist-leniniste, să dezvolte cu îndrăzneală această teorie,

generalizînd practica revoluţionară a clasei muncitoare, a oamenilor muncii din ţara lor şi din celelalte ţări. Pentru realizarea acestui fapt, este necesară o legătură strînsă cu viaţa, care să permită justa îmbinare între teorie şi practică în activitatea filozofică. Îndeplinirea acestei cerinţe asigură dezvoltarea filozofiei pe linia abordării curajoase şi rezolvării la un înalt nivel teoretic a unor probleme noi, născute din necesităţi practice obiective. Experienţa extrem de bogată a construirii comunismului în Uniunea Sovietică şi a socialismului în ţările de democraţie populară, experienţa mişcării muncitoreşti internaţionale, precum şi marile succese ale ştiinţelor naturii, impun cerinţa unei permanente preocupări de generalizare teoretică.

În raport cu puternica afirmare a noului în viaţa socială şi în ştiinţele naturii se constată însă o rămînere în urmă a activităţii filozofilor, incompatibilă cu îndatoririle unor materialişti militanţi de tip leninist. Editorialul citează, în această ordine de idei, indicaţia lui Lenin potrivit căreia „urmărirea chestiunilor ridicate de recentele revoluţii în domeniul ştiinţelor naturii... constituie o sarcină fără de soluţionarea căreia materialismul militant nu poate fi în nici un caz nici militant şi nici materialist" [1]. Indicaţia lui Lenin privitoare la necesitatea colaborării dintre filozofi şi naturalişti şi-a păstrat pe deplin actualitatea în zilele noastre şi pledează în consecinţă pentru o participare mult mai activă a filozofilor la discuţiile ştiinţifice, pentru o colaborare organizată între filozofi şi oamenii de ştiinţă, pentru o specializare temeinică a filozofilor în anumite ramuri ale ştiinţei.

Păzind ca lumina ochilor puritatea învăţăturii marxist-leniniste, filozofii marxişti trebuie să păşească, în spiritul ei, la generalizarea creatoare curajoasă a noului din viaţa socială şi ştiinţele naturii, la *aprofundarea etapei leniniste a filozofiei marxiste*, la dezvoltarea moştenirii filozofice leniniste. Subliniind importanţa contribuţiei lui Lenin la dezvoltarea filozofiei marxiste, editorialul arată, pe drept cuvînt, că valorificarea etapei leniniste a dezvoltării marxismului trebuie să constituie o preocupare centrală a cercetătorilor din domeniul filozofiei.

În legătură cu aceasta apar ca extrem de importante precizările editorialului referitoare la pericolul dogmatismului, care se mai face încă simţit în multe lucrări de filozofiei, şi indicaţiile cu privire la necesitatea unei rezolvări teoretice mult mai aprofundate a problemelor filozofice. Editorialul constată că pentru înlăturarea unor confuzii teoretice se cere clarificarea unor probleme de bază. Astfel, deosebit de importantă e precizarea editorialului în legătură cu obiectul filozofiei. În opoziţie cu teoria cunoaşterii a kantienilor şi idealiştilor în genere, clasicii marxismului, în special Engels şi Lenin, subliniau, în definiţiile dialecticii materialiste, faptul că învăţătura despre gîndire *nu poate fi separată* de învăţătura despre existenţă. De aceea, tendinţa unor filozofi de a reduce obiectul filozofiei marxiste la gnoseologie, excluzînd din obiectul filozofiei teoria generală a dezvoltării lumii obiective, este o denaturare a cunoscutei teze leniniste despre unitatea dialecticii, logicii şi teoriei cunoaşterii.

Constatînd că atitudinea greşită, nihilistă, faţă de logica formală a fost în cea mai mare măsură lichidată, editorialul combate greşala opusă de a limita ştiinţa logicii la logica formală, manifestată de pildă de K. Bakradze, care în *Logica* sa nu recunoaşte, în fond, logica dialectică.

Împotriva prejudecăţii proletcultiste că studiul categoriilor materialismului dialectic, cercetarea problemelor de teoria cunoaşterii şi logică şi preocuparea pentru studiul istoriei filozofiei ar însemna, chipurile, o rupere de practică, de actualitatea construirii socialismului şi comunismului, editorialul susţine punctul de vedere al

---

[1] *V. I. Lenin, Reflecţiuni asupra însemnătăţii materialismului militant*, în Marx — Engels — Marxism, Ed. P.M.R., p. 472.

actualităţii arzătoare şi permanente a acestor preocupări. A privi problemele teoriei cunoaşterii, ale logicii şi ale dialecticii ca „abstracte", „inactuale" şi în consecinţă inutile, înseamnă a porni pe un drum care duce la lichidarea materialismului dialectic ca ştiinţă. În ceea ce priveşte elaborarea aprofundată a categoriilor materialismului dialectic, ea este cu atît mai actuală cu cît gnoseologia reprezintă un sector important al frontului de luptă împotriva reacţiunii imperialiste. Lenin a atras atenţia, la timpul său, că filozofia idealistă se specializează în gnoseologie.

Referindu-se la lipsurile dezvăluite acum doi ani, cu ocazia discutării machetei tratatului de „Istoria filozofiei", aflat în pregătire, şi condamnînd ca iluzorie şi dăunătoare „combaterea" teoriilor idealiste pe bază de epitete şi nu de argumente, editorialul pune în faţa tuturor activiştilor pe frontul filozofiei sarcina *studierii temeinice a istoriei filozofiei:* „Unii filozofi uită că istoria filozofiei trebuie să servească la prelucrarea problemelor fundamentale ale filozofiei marxiste, că desconsiderarea istoriei filozofiei se răsfrînge negativ asupra nivelului culturii filozofice a cadrelor... Fără o profundă cunoaştere a istoriei filozofiei, a istoriei luptei materialismului împotriva idealismului, nu poţi fi filozof marxist, filozof luptător autentic" [1].

O altă problemă analizată de editorial e problema *popularizării marxismului.* Filozofia marxist-leninistă nu este, firește, filozofia unui cerc restrîns de profesionişti, ea este o filozofie a maselor. Deşi sarcina popularizării marxismului este importantă şi necesară, ea nu poate constitui însă unica preocupare a filozofilor. O astfel de înţelegere a conţinutului activităţii filozofice împiedică dezvoltarea creatoare a marxismului. *Activitatea de cercetare şi aceea de popularizare trebuie să se împletească organic* şi să răspundă nevoilor vieţii. Însăşi munca de popularizare a filozofiei marxist-leniniste — arată editorialul — va deveni mai eficace, dacă se va sprijini pe rezultatele unor cercetări ştiinţifice proprii, temeinice. În general, apar puţine monografii filozofice şi unele din ele nu numai că nu ridică probleme noi, dar cuprind şi unele confuzii în problemete anterior clarificate ca, de pildă, monografia acad. G. F. Alexandrov, „Lucrările lui I. V. Stalin despre lingvistică şi problemele materialismului istoric". Se simte, mai ales, lipsa unor monografii care să dezvolte creator teme ca: problemele teoriei societăţii socialiste (legile dezvoltării socialismului, izvoarele forţei statului socialist, rolul partidului comunist, alianţa muncitorilor şi ţăranilor sub conducerea clasei muncitoare, legile dezvoltării naţiunilor socialiste etc); rolul hotărîtor al maselor în istorie, în special rolul lor sporit în epoca imperialismului şi a revoluţiilor proletare; categoriile materialismului dialectic şi materialismului istoric; problemele logicii dialectice (logica dialectică — generalizare a istoriei cunoaşterii, unitatea analizei şi sintezei, corelaţia logicului şi istoricului în cunoaştere etc); probleme din domeniul istoriei filozofiei (critica filozofiei burgheze contemporane, cercetări cu privire la filozofia popoarelor orientale etc).

Editorialul stăruie asupra *necesităţii de a se lichida atitudinea nihilistă* faţă de realizările ştiinţei din ţările capitaliste, deoarece această atitudine nihilistă este la fel de dăunătoare ca şi antipodul ei, ploconirea oarbă în faţa ştiinţei burgheze. Deosebit de importantă pentru combaterea manifestărilor de proletcultism e indicaţia asupra necesităţii unui discernămînt critic în aprecierea ştiinţei burgheze, discernămînt care să permită valorificarea descoperirilor ştiinţifice valoroase din ţările capitaliste şi popularizarea curentelor filozofice progresiste. Numai în acest fel, filozofii sovietici îşi vor îndeplini misiunea de a sprijini pe oamenii de ştiinţă şi filozofii progresişti din ţările capitaliste, în lupta lor împotriva curentelor neştiinţifice, reacţionare.

Trebuie subliniat de asemenea faptul că filozofii sovietici sînt chemaţi să desfăşoare, împreună cu naturaliştii, *o luptă ideologică mai activă* împotriva concepţiei reli-

[1] «*Kommunist*», 1955, nr. 5, p. 19.

gioase despre lume, propaganda ateistă fiind organic legată de sarcina dezvoltării şi consolidării materialismului dialectic ca singura concepţie ştiinţifică despre lume.

In partea finală a editorialului se preconizează o mai bună *organizare şi coordonare* a activităţii filozofilor, se cere un aport original în elaborarea disertaţiilor pentru obţinerea titlului de doctor şi a celui de candidat în ştiinţe, se ia poziţie împotriva criticii destructive pentru neajunsurile parţiale ale unor lucrări, în ansamblu valoroase, se înfierează aspru procedeele necinstite în munca de autor, se subliniază rolul deosebit care-i revine revistei *„Voprosî filosofii"* cu privire la ridicarea nivelului ştiinţific-teoretic al întregii munci filozofice.

★

Editorialul din revista „Kommunist" prezintă o deosebită importanţă nu numai pentru activitatea filozofilor sovietici, ci şi pentru aceea a filozofilor marxişti-leninişti din ţările de democraţie populară şi din ţările capitaliste. Trebuie găsite modalităţile concrete de colaborare în ceea ce priveşte cercetarea în profunzime a unor probleme speciale: particularităţile perioadei de trecere în ţările de democraţie populară, lupta popoarelor pentru apărarea păcii, descompunerea continuă a capitalismului contemporan, formele actuale ale luptei de clasă, posibilitatea coexistenţei paşnice a celor două sisteme social-economice, şi alte probleme de materialism istoric.

Apariţia editorialului a constituit un prilej şi un îndreptar pentru analiza critică a activităţii filozofice din institutele de cercetare şi catedrele de filozofie din ţara noastră. In cadrul discuţiei care a avut loc la Institutul de filozofie al Academiei R.P.R. s-a acordat atenţie precizărilor teoretice privitoare la obiectul filozofiei. S-a constatat că în această chestiune s-au manifestat o serie de lipsuri în înţelegerea raportului dintre materialismul dialectic, logică, gnoseologie, s-a neglijat tratarea problemelor de logică dialectică şi gnoseologie, nu s-a ţinut seama de necesitatea de a trata legile şi categoriile dialecticii subiective în strînsă legătură cu dialectica obiectivă. S-a subliniat că cercetarea problemelor de gnoseologie nu poate fi separată de studierea legilor obiective ale existenţei.

Cea de a doua problemă care a stat în centrul discuţiei purtate la Institut a fost aceea a legăturii filozofiei cu viaţa. Pe lîngă realizări au fost semnalate şi unele lipsuri, dintre care mai importante sînt: tendinţa alunecării în direcţia dizolvării problemelor materialismului istoric în probleme de politică curentă, cît şi tendinţa de alunecare în direcţia opusă, a tratării abstracte a problemelor, fără sprijinirea lor pe practica vie a construirii socialismului.

Discuţia a mai dezvăluit pericolul dogmatismului, pentru lichidarea căruia se impune o axare şi mai puternică a activităţii filozofice din ţara noastră pe documentele de partid, precum şi pericolul proletcultismului, alături de schematism în interpretarea istoriei filozofiei, teama de a aborda o serie de probleme teoretice importante sau înţelegerea lor într-un spirit simplist, datorită nivelului nesatisfăcător al însuşirii învăţăturii clasicilor marxismului sau subestimării istoriei filozofiei.

Institutul şi-a asumat ca sarcini în realizarea planului: organizarea unei discuţii şi elaborarea unor materiale cu privire la categoriile materialismului dialectic şi istoric; editarea unui volum consacrat problemelor de logică; atragerea cadrelor de la catedrele de ştiinţe sociale din provincie la activitatea Institutului, înainte de toate prin lărgirea activului revistei „Cercetări filozofice", editată de Institut; lărgirea colaborării regulate cu oamenii de ştiinţă — naturalişti, chimişti, fizicieni etc.; informarea periodică despre activitatea filozofică din U.R.S.S., din ţările de democraţie populară şi realizările filozofilor progresişti din ţările capitaliste; aplicarea unei exigenţe sporite în combaterea curentelor reacţionare ale ideologiei burgheze.

Discuţia purtată în cadrul colectivului catedrei de materialism dialectic şi materialism istoric de la Universitatea „C. I. Parhon" a scos la iveală lipsuri asemănătoare şi a indicat următoarele obiective în direcţia cărora trebuie să se concentreze eforturile cadrelor didactice: ridicarea nivelului profesional prin studiul sistematic al istoriei filozofiei; specializarea treptată într-una dintre ştiinţele naturii sau într-o ştiinţă despre societate; o activitate ştiinţifică mai susţinută.

Este neîndoios că studiul şi discutarea creatoare a editorialului din revista „Kommunist", în colectivele de specialitate, va avea ca urmare o îmbunătăţire simţitoare a activităţii didactice şi ştiinţifice a activiştilor pe frontul filozofic din ţara noastră.

R. Tomoiagă

REVISTA GERMANĂ DE FILOZOFIE (DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE), anul 1954

Apărută la începutul anului 1953 [1], organ al cercetării şi discuţiilor filozofice, „Revista germană de filozofie" e primită cu interes deosebit de opinia publică din Republica Democrată Germană şi din celelalte ţări. Revista îşi propune să îndeplinească cu cinste sarcinile sale ideologice ridicate de practica construirii socialismului în Republica Democrată Germană şi de lupta întregului popor muncitor german pentru o Germanie unită şi democratică.

In acest scop, revista publică lucrări de popularizare a marxism-leninismului, de valorificare a tradiţiilor filozofice înaintate ale poporului german, tradiţii care ocupă un loc de frunte în istoria culturii universale, precum şi lucrări de valorificare a tradiţiilor filozofice progresiste ale celorlalte popoare. Un loc important îl ocupă în revistă prezentarea şi dezbaterea lucrărilor filozofice apărute în U.R.S.S.

Structura ştiinţifică a revistei este determinată de concepţia cea mai înaintată despre lume, materialismul dialectic, ce stă la baza cercetărilor filozofice întreprinse de colaboratori.

Revista duce o luptă susţinută împotriva manifestărilor reacţionare ale idealismului burghez şi mai ales împotriva încercărilor de a falsifica tradiţia filozofică progresistă a poporului german.

In activitatea sa, revista e sprijinită şi de filozofi nemarxişti, reprezentanţi ai concepţiilor umanist-democratice, raţionaliste din întreaga Germanie. Acest sprijin dovedeşte nu numai *posibilitatea* unei colaborări între filozofii marxişti şi cei nemarxişti, dar şi deosebita însemnătate practică a luptei unite împotriva obscurantismului.

Studiile publicate în 1954 aduc un important material filozofic în problemele filozofiei marxiste, ale istoriei filozofiei marxiste şi ale istoriei filozofiei germane în general, în probleme de logică, estetică şi problemele filozofice ale fizicii contemporane [2].

---

[1] In *Deutscher Verlag der Wissenschaften*. Berlin.

[2] Au apărut studiile: Georg Lukács, *Despre dezvoltarea filozofică a tînărului Marx* (nr. 2); Rugard Otto Gropp, *Metoda dialectică marxită şi opoziţia ei faţă de dialectica idealistă a lui Hegel* (nr. 1 şi 2); Dieter Rönsch, *Karl Marx despre baza economică a societăţii* (nr. 3); Herman Ley, *Introducerea lui Marx la «Contribuţii la critica economiei politice»* (nr. 3); Werner Kraus, *Marx şi Engels, poziţia lor în problema naţională* (nr. 3); Franz Krahl, *Karl Marx despre Th. R. Malthus;* Ernst Bloch, *Două feluri de aniversări ale lui Kant*

Atît specialiștii, cît și presa din Republica Democrată Germană, au apreciat ca fiind cele mai importante studiile „Despre dezvoltarea filozofică a tînărului Marx", de G. Lukács, „«Istoria generală a naturii și teoria cerului» a lui Kant și imaginea modernă a lumii", de G. Klaus, precum și disertația lui R. O. Gropp, „Metoda dialectică marxistă și opoziția ei față de dialectica idealistă a lui Hegel", lucrare ce ridică unele probleme importante ca: raportul dintre teorie și metodă în general, caracterul determinant al teoriei și caracterul determinat al metodei în filozofia premarxistă; importanța și prioritatea opoziției materialism-idealism față de opoziția dialectică-metafizică în determinarea poziției unui gînditor în istoria filozofiei; tratarea metafizicii în accepțiunea de metodă, dar în foarte strînsă dependență de sensul ei ontologic; problema raportului dintre teorie și metodă ca problemă esențială pentru înțelegerea opoziției dintre dialectica marxistă și dialectica hegeliană etc.

Pe lîngă studiile originale „Revista germană de filozofie" [1] pe 1954, dă în traducere și lucrări filozofice din celelalte țări.

O deosebită importanță se acordă discuțiilor, în care au fost dezbătute foarte pe larg probleme de logică, ca de exemplu discuția „Despre rolul sintaxei și semanticii în logică" din nr. 1, deschisă de prof. Dr. Karl Schröter sau discutarea problemelor filozofice ale fizicii moderne, care continuă. În 1954 discuțiile s-au dus în special pe marginea cărții lui Victor Stern, „Problemele teoriei cunoașterii în fizica modernă". Autorii discuțiilor se ocupă de sarcinile ce le revin atît oamenilor de știință, cît și filozofilor, în condițiile dezvoltării științei și tehnicii contemporane, subliniind că actualele sarcini în domeniul fizicii nu pot fi rezolvate decît de pe poziția materialismului dialectic.

Discuția deschisă de nr. 3 al revistei, privitoare la „Raportul dintre marxism și filozofia lui Hegel", în strînsă legătură cu disertația amintită a lui R. O. Gropp, se anunță a fi deosebit de interesantă. Pentru concentrarea în jurul problemelor esențiale și pentru o cît mai bună desfășurare a acestei discuții, sînt enunțate trei teme de bază, la care se cere să se refere: 1) raportul dintre metoda dialectică marxistă și dialectica idealistă a lui Hegel; 2) laturile progresiste și reacționare ale filozofiei clasice germane și în special ale filozofiei lui Hegel; 3) calități și lipsuri ale unor lucrări noi consacrate acestor probleme.

Revista acordă o deosebită importanță și rubricii de referate și recenzii (Referate Besprechungen), care se disting prin bogată informare științifică, multilateralitatea subiectelor tratate, precum și prin ascuțită combativitate.

Profundele transformări revoluționare în viața socială și științifică a Republicii Democrate Germane, intensificarea luptei pentru unitatea întregului popor german, trasează necontenit activității ideologice din Republica Democrată Germană noi sarcini, din ce în ce mai importante. Pentru a putea răspunde menirii sale, „Revista germană de filozofie" primește în permanență sprijinul Partidului Socialist Unit, precum și al tuturor filozofilor marxiști germani. Astfel, în iunie 1954, a avut loc la Babelsberg conferința filozofilor marxiști germani la care s-au discutat pe larg

---

(nr. 1); Georg Klaus, *«Istoria generală a naturii și teoria cerului» a lui Kant și imaginea modernă a lumii* (nr. 1); W. Harich, *Un motiv kantian în gîndirea filozofică a lui Herder* (nr. 1); W. Harich, *Despre Ludwig Feuerbach* (nr. 2); Hans Heinz Holz, *Cu privire la dialectică în filozofia lui Leibniz* (nr. 3); Georg Lukács, *Artă și realitate obiectivă* (nr. 1).

[1] Au apărut: Palmiro Togliatti (Italia), *Introducere la Tratatul lui Voltaire despre toleranță*; Ian-Hin-șun (China), *Lupta dintre materialism și idealism în China veche* (ambele în nr. 1); A. I. Uiemov (U.R.S.S.), *Sistemul heliocentric al lui Copernic și teoria relativității* (nr. 2); I. N. Semionov (U.R.S.S.), Evry Schatzmann (Franța), *Fizica cuantică și realitatea* (nr. 3).

sarcinile revistei; au fost supuse criticii lipsurile acesteia. Principalele sarcini ale activităţii ideologice în Republica Democrată Germană au fost concretizate în raportul Comitetului Central al Partidului Socialist Unit din Germania, cu ocazia celei de a IV-a Conferinţe a sa. De curînd, problema orientării „Revistei germane de filozofie" a fost din nou dezbătută în cadrul revistei „Einheit", organ al C.C. al P.S.U.G., pentru teoria şi practica socialismului ştiinţific. Autorul articolului din „Einheit" — Alfred Kosing — călăuzindu-se după sarcinile trasate filozofilor la cea de a IV-a conferinţă a P.S.U.G., consideră că „Revista germană de filozofie", precum şi activitatea filozofică în general, a rămas în urma cerinţelor impuse de transformările sociale importante care au avut loc în Republica Democrată Germană. Accentuînd unilateral asupra problemelor de istoria filozofiei, revista nu se ocupă de analiza ştiinţifică a transformărilor sociale din Republica Democrată Germană. Aceste greşeli fac ca în paginile revistei teoria să nu fie legată de practică; ca exemple negative, A. Kosing, dă acele studii care, deşi tratează în mod principal problemele, la un înalt nivel ideologic, nu fac nici o încercare de a aduce tematica în actualitatea imediată.

Revista „Einheit" dă preţioase indicaţii pentru orientarea studiilor de filozofie spre tratarea unor probleme de bază ale materialismului dialectic şi istoric. S. Kosing subliniază în special necesitatea preocupării şi prelucrării în cadrul „Revistei germane de filozofie" a studiilor de materialism istoric, studii care să cerceteze şi să generalizeze în mod creator fenomenele noi, apărute în dezvoltarea socială de pe teritoriul R.D.G.

In ceea ce priveşte lucrările din domeniul istoriei filozofiei, articolul din „Einheit" propune intensificarea muncii de reconsiderare a filozofilor materialişti germani — dintre care pînă în prezent a fost reconsiderat mai temeinic doar L. Feuerbach — a gînditorilor social-politici, precum şi a oamenilor de ştiinţă, gînditori materialişti şi luptători de-a lungul istoriei ştiinţelor pentru triumful materialismului pe teritoriul Germaniei.

In încheiere, autorul articolului din „Einheit" propune — ca deosebit de utilă — deschiderea în cadrul revistei a unei noi rubrici de scurtă informare asupra activităţii de cercetare filozofică din Republica Democrată Germană, din Germania Occidentală, precum şi din celelalte ţări.

„Revista germană de filozofie" aduce un aport real, pe scară mondială, în lupta materialismului împotriva idealismului, ea reprezintă o realizare deosebit de importantă pe tărîmul dezvoltării ştiinţelor sociale în Republica Democrată Germană.

L. L.

DISCUŢIA DE LA ACADEMIA DE ŞTIINŢE UNGARĂ DESPRE CLASIFICAREA ŞTIINŢELOR

La Academia de Ştiinţe a Republicii Populare Ungare, acad. Béla Fogarasi a ţinut recent o comunicare intitulată „Problemele teoretice şi practice ale clasificării ştiinţelor". Comunicarea a fost urmată de discuţii. In comunicarea sa, acad. Fogarasi, după o scurtă privire critică asupra diferitelor clasificări ale ştiinţelor în decursul istoriei, a arătat necesitatea, atît din punct de vedere teoretic, cît şi din punct de vedere practic, a unei noi clasificări a ştiinţelor, pe baza principiilor marxiste. Punctul de plecare al noii clasificări a ştiinţelor trebuie să-l constituie indicaţiile din

„Dialectia naturii", unde Engels, deşi foarte sumar, expune concepţia materialist-dialectică asupra acestei probleme. *„Clasificarea ştiinţelor"*, dintre care fiecare analizează o formă particulară de mişcare sau un şir de forme de mişcare legate între ele şi trecînd una în alta, reprezintă astfel clasificarea, dispunerea conform succesiunii inerente lor, a înseşi acestor forme de mişcare, şi tocmai din aceasta constă importanţa ei" [1].

Fogarasi arată că Engels, depăşind în multe privinţe ştiinţa din timpul său, pune pe primul plan întrepătrunderea ştiinţelor.

Astfel, o clasificare *ştiinţifică* a lor nu poate pune pe primul plan nevoile învăţămîntului cum este la Comte, a cărui metodă metafizică dă o clasificare rigidă, o ierarhizare care desparte ştiinţele particulare unele de altele prin hotare imuabile, nepermiţînd treceri de la o ştiinţă la alta. In ciuda interdicţiei lui Comte, au apărut în secolele XIX şi XX noi ramuri de ştiinţe, ca de pildă chimia fizică, adică ştiinţe care se ocupă tocmai cu trecerile dintr-un domeniu în celălalt, cu legăturile lor. Iar dezvoltarea ştiinţei se caracterizează chiar prin aceste treceri. Pentru timpul său, clasificarea lui Comte, cu toate slăbiciunile ei, a însemnat un progres, deoarece constituia o încercare de sistematizare a rezultatelor ştiinţelor. Dualismul metodologic al lui Windelband, Rickert sau Dilthey a constituit din primul moment un regres faţă de sistemul lui Comte, deoarece negînd legitatea obiectivă în societate, a exclus ştiinţele sociale din sfera propriu-zisă a ştiinţelor.

Clasificarea ştiinţelor trebuie, aşadar, să reflecte şi înlănţuirea diferitelor forme ale mişcării materiei; ea trebuie să fie, atît în ansamblul ei, în organizarea şi sistematizarea ei, cît şi în părţile ei, reflectarea dialecticii obiective.

Dezvoltarea ştiinţelor în ultimele decenii manifestă tendinţa generală a ştergerii graniţelor fixe dintre ştiinţe. Noi domenii, descoperite recent, implică o colaborare a mai multor ştiinţe, iar în alte cazuri, ele dau naştere unor noi ramuri de ştiinţă, cum ar fi radio-fizica, cosmochimia etc. Acad. Fogarasi ridică problema, dacă aceste *ştiinţe noi* s-au născut doar prin lărgirea teritoriului pe care îl cuprind diferite alte ştiinţe (prin colaborarea diferitelor ştiinţe) sau este vorba despre *noi* forme de mişcare, despre forme intermediare de mişcare, nedescoperite pînă în prezent.

Susţinerea existenţei unor forme intermediare de mişcare, necunoscute pînă acum, este, fără îndoială, plină de îndrăzneală. Insă, după cum mărturiseşte chiar acad. Fogarasi, ideea încă nu este clară şi precis elaborată. Dacă semnalarea acestei probleme cade în sarcina filozofilor, răspunsul definitiv trebuie să-l dea filozofii în colaborare strînsă cu oamenii de ştiinţă de diferite specialităţi. Pe de altă parte, un proces caracteristic este contopirea fizicii şi a ştiinţelor tehnice ca de pildă: electronica, telemecanica, automatica. Toate aceste probleme ridicate de însăşi dezvoltarea recentă a ştiinţelor trebuie luate în considerare la clasificarea lor.

Paralel cu acest proces de integrare, are loc şi un proces de diferenţiere în cadrul diferitelor ştiinţe speciale, tot atît de caracteristic epocii noastre. Diferitele ştiinţe, originar mai mult sau mai puţin unitare, în cursul dezvoltării lor, în urma acumulării şi sistematizării unui material imens, s-au despărţit într-o serie de ştiinţe speciale, formînd în locul unei ştiinţe unitare, adevărate grupe de ştiinţe, în cadrul cărora fiecare ştiinţă şi-a păstrat o *independenţă relativă*. In locul matematicii, ca o ştiinţă nediferenţiată şi unitară, avem astăzi ştiinţele matematice; în loc de filozofie, ştiinţele filozofice; în loc de istorie, ştiinţele istorice. Ele au devenit grupe de ştiinţe, conţinînd fiecare ramuri cu o relativă autonomie.

---

[1] Engels, *Dialectica naturii*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 254.

Academicianul Fogarasi relevă că, adesea, clasificarea înăuntrul diferitelor ştiinţe a fost de mult depăşită de evoluţia lor. Împărţirea, de exemplu, a chimiei în organică şi anorganică, a matematicii în inferioare şi superioare etc., este o împărţire perimată, care reflectă doar mersul istoric al dezvoltării ştiinţei, dar nu mai corespunde stadiului ei actual. Noua clasificare a ştiinţelor trebuind să aibă în vedere toate aceste fapte, acad. Fogarasi propune să se facă distincţie între:

1) *Complexe de grupe de ştiinţe* (de exemplu complexul ştiinţelor naturii, complexul ştiinţelor societăţii);

2) *Grupe de ştiinţe* (de exemplu grupa ştiinţelor matematice, grupa ştiinţelor istorice etc.);

3) *Ştiinţe particulare* înăuntrul acestor grupe (de exemplu zoologia);

4) *Discipline*, ramuri ştiinţifice înăuntrul fiecărei ştiinţe particulare (de exemplu diferite ramuri ale ştiinţelor economice);

5) *Teorii izolate*, teoreme.

In continuare, acad. Fogarasi se ocupă pe larg de problemele ştiinţelor aplicate. Arătînd că între ştiinţele naturii (ca de exemplu biologia) şi ştiinţele tehnice (ca de exemplu agrotehnica) nu există o diferenţă principială, el se ocupă în chip deosebit de analiza ştiinţelor tehnice, a căror depreciere este o rămăşiţă a filozofiei idealiste. Punînd problema, dacă ştiinţele tehnice se ocupă cu generalizarea practicii şi dacă ele descoperă noi legi, Fogarasi arată că aici este vorba, de fapt, despre un raport complex. El distinge trei aspecte: ştiinţe teoretice ale naturii; ştiinţe aplicate ale naturii (ştiinţe tehnice); practica tehnicei, adică tehnica propriu zisă. Ştiinţele tehnice şi tehnica nu se deosebesc în ceea ce priveşte obiectul lor; ele se deosebesc în ceea ce priveşte gradul lor de generalitate şi metodologia experimentului. Ştiinţele naturii stabilesc legile care guvernează natura, pe cînd ştiinţele tehnice se ocupă cu felul în care, cunoscînd aceste legi generale, omul poate domina natura.

In ceea ce priveşte locul pe care filozofia îl ocupă în sistemul ştiinţelor, Fogarasi arată că lipsa unei preciziuni în această problemă s-ar datora şi faptului că unele indicaţii ale lui Engels pot fi interpretate în mod contradictoriu. Această problemă este dezbătută şi în ţara noastră cu un deosebit interes, de aceea vom zăbovi mai mult asupra ei.

Filozofia a fost trunchiul din care ştiinţele s-au desprins, rînd pe rînd. Engels, constatînd faptul desprinderii diferitelor ştiinţe din filozofie, ca urmare a dezvoltării lor, ajunge la concluzia că filozofia devine de prisos „în natură şi în istorie". „Filozofiei izgonite din natură şi din istorie nu-i mai rămîne decît imperiul gîndirii pure, în măsura în care aceasta mai există: învăţătura despre legile procesului de gîndire însuşi, logica şi dialectica" [1].

Dar, după cum arată Fogarasi, această formulare de o concizie aforistică şi de o ascuţime polemică nu redă în întregime poziţia lui Engels, expusă şi în alte lucrări. Astăzi, filozofia îmbrăţişează un domeniu mai larg decît domeniul propriu zis al dialecticii subiective: ea este concepţia ştiinţifică despre lume şi ştiinţa concepţiei despre lume; ea este o concepţie despre lume pe baza generalizării ştiinţelor şi fundamentează metodologia diferitelor ştiinţe. Filozofia se ocupă şi cu legile existenţei, dar nu independent de ştiinţe, nu împotriva lor, ci sprijinindu-se pe ele. Definiţia filozofiei ca ştiinţa legilor celor mai generale ale naturii, societăţii şi gîndirii a primit drept de cetăţenie în filozofia marxistă. Engels însuşi concepea aşa dialectica

---

[1] F. Engels, *Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane*, în K. Marx şi Fr. Engels, Opere alese în două volume, 1952, vol. II, Ed. P.M.R. p. 365.
Aceleaşi idei revin şi în *Anti-Dühring* şi în *Dialectica naturii*.

şi, de exemplu, în „Dialectica naturii" se ocupă de legile generale ale naturii, ale existenţei. Insă, ca generalizare a datelor ştiinţelor, filozofia nu stă deasupra ştiinţelor, ci se dezvoltă odată cu ele.

In sprijinul tezei lui Fogarasi, care ni se pare justă, vrem să aducem unele argumente. Nu este vorba, în primul rînd, de formulările date de Engels, în care el interpretează *în acest fel* obiectul filozofiei, cu toate că asemenea pasaje sînt numeroase : astfel, de exemplu, în notele pregătitoare pentru „Anti-Dühring", Engels scrie : „In scrierea de faţă dialectica este concepută ca ştiinţa legilor celor mai generale ale *oricărei* mişcări. Aceasta înseamnă că legile ei trebuie să fie valabile atît pentru mişcarea din natură şi istoria omenirii, cît şi pentru mişcarea gîndirii" [1].

Important însă este felul general în care clasicii marxism-leninismului au interpretat obiectul şi sarcina filozofiei, felul în care ei „practicau" filozofia. Nimic nu era mai departe de întemeietorii marxismului, decît o preocupare exclusivă, sau chiar unilaterală, cu formele gîndirii ; din contră, filozofia lor se ocupă cu legile realităţii şi se raportează la realitate : „Sarcina filozofiei constă în a schimba realitatea", arată Marx. „Practica este criteriul cunoaşterii", subliniază Engels şi Lenin. Conţinutul filozofiei marxiste îl formează, în mod precumpănitor, cunoştinţele despre realitate. Marxismul înseamnă o cotitură radicală, o revoluţie în filozofie prin întreaga orientare nouă, prin care filozofia este transformată în armă revoluţionară — şi nu numai prin elaborarea formelor gîndirii. Felul nou în care marxismul pune problemele filozofiei, este chiar apropierea ei de realitate, folosirea ei pentru schimbarea realităţii. Filozofia veche, contemplativă, speculativă, mistică, într-un cuvînt filozofia neştiinţifică, este condamnată la pieire, locul speculaţiei abstracte fiind luat de cunoştinţele concrete, pozitive ale legilor *generale* ale întregului univers. Aceste legi generale reflectă o esenţă mai adîncă decît cele reflectate de ştiinţele speciale, iar cunoaşterea lor constituie mijlocul pentru atingerea scopului dominării naturii de către om, al schimbării realităţii. Or, nimic nu poate fi mai îndepărtat de această concepţie grandioasă decît îngustarea filozofiei la cercetarea exclusivă a formelor gîndirii.

Fogarasi încearcă o clasificare înăuntrul ştiinţelor filozofice. El arată că ştiinţele filozofice cuprind : materialismul dialectic, materialismul istoric, logica, etica, estetica şi istoria filozofiei. Materialismul dialectic are o prioritate indiscutabilă, arată Fogarasi. Logica, ca ştiinţa gîndirii, aparţine de materialismul dialectic, considerat ca ştiinţa legilor celor mai generale, dar totuşi este o ramură de sine stătătoare a filozofiei, care cercetează legile specifice numai gîndirii. La fel estetica, etica şi istoria filozofiei.

In legătură cu ştiinţele sociale, Fogarasi ridică trei probleme :

a) Raportul dintre materialismul istoric şi sociologia burgheză ; b) clasificarea ştiinţelor sociale ; c) înţelesul mai restrîns şi mai larg al „marxism-leninismului".

1) Fogarasi arată că sociologia burgheză s-a ocupat numai cu generalităţi, lipsindu-se de cercetarea datelor concrete. Determinată de poziţia ei de clasă, burghezia nevoind şi neputînd cunoaşte adevăratele legi ale societăţii, care îi prezic pieirea, ea n-a putut rezolva just nici raportul dintre general şi individual în societate. De aceea ea devine, ori empirică, ori speculativă. Concepţia materialistă a istoriei descoperă legile dezvoltării sociale, şi nu unele legi formale abstracte, rupte de datele concrete şi de celelalte ştiinţe, ci bazate pe ele. Dar, în acelaşi timp, ea nu este o enciclopedie a ştiinţelor sociale, care le poate înlocui. Nu în acest sens a fost înţeles materialismul istoric de Marx, nici de Lenin, şi el nici nu trebuie transfor-

[1] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, Ed. P.M.R., 1952, p. 435. Aceeaşi idee revine şi în *Ideologia germană*, precum şi în alte lucrări.

mat în enciclopedie — tendinţă dăunătoare ce se manifestă în practica pedagogică.

2) In ceea ce priveşte ştiinţele sociale, o clasificare principială lipseşte cu totul. Fogarasi susţine că o asemenea clasificare va trebui să aibă în vedere: a) dacă ştiinţele se ocupă cu baza sau cu suprastructura; b) dacă ele sînt ştiinţe de sistematizare sau istorice. In continuare, Fogarasi arată că există ştiinţe sociale care nu se ocupă nici cu baza nici cu suprastructura, cum ar fi, de exemplu, ştiinţele lingvistice. Unele ştiinţe sociale au puncte de atingere cu ştiinţele naturii (lingvistica). Altele sînt în mod precumpănitor ştiinţe ale naturii, dar vin în atingere şi cu ştiinţele sociale (psihologia). In concluzie, ştiinţele ar cuprinde patru mari grupe: a) ştiinţa legilor celor mai generale ale societăţii; b) grupa ştiinţelor economice; c) grupa ştiinţelor istorice şi d) grupa ştiinţelor statului şi dreptului, fiecare cu subdiviziunile şi aplicaţiile respective.

3) Academicianul Fogarasi constată că, în principiu, noţiunea marxism-leninismului cuprinde toată sfera marxismului. In practică, însă, sub această denumire se cuprinde ştiinţa marxist-leninistă a societăţii.

Fogarasi atrage atenţia că, în practică, lipsa delimitării precise a părţilor componente ale marxismului ar avea urmări grave. In universităţi, pe pildă, aceleaşi probleme ale marxismului sînt predate în cadrul mai multor discipline diferite, iar drept rezultat, diferitele discipline marxiste sînt supraîncărcate, ceea ce duce la o tratare superficială.

La sfîrşitul comunicării sale în legătură cu problemele teoretice şi practice ale clasificării ştiinţelor, acad. B. Fogarasi propune următoarea schemă generală, care ar trebui să stea la baza noii clasificări a ştiinţelor:

I. Grupul ştiinţelor legilor celor mai generale (ştiinţele filozofice).

II. Grupul ştiinţelor naturale.

— In cadrul acestui grup, de exemplu, totalitatea ştiinţelor fizice.

— La rîndul lor, ştiinţele fizice se subîmpart în: mecanica, optica etc.

— Fiecare din aceste ramuri speciale se subîmparte în alte discipline.

III. Grupul ştiinţelor sociale.

— In cadrul acestuia, de exemplu, grupa ştiinţelor economice.

— Acestea din urmă se subîmpart, la rîndul lor, în ştiinţe economice speciale.

In discuţiile care au urmat, *Babics Antal* a ridicat problema raportului între medicina teoretică şi practica de clinică. Vorbitorul a arătat că, după concepţia lui, nu există nici o diferenţă principială între acestea.

Academicianul *Lukács György* a arătat, în cuvîntarea lui, pericolul specializării prea mari în cadrul ştiinţei marxiste. El a arătat că nici materialismul dialectic nu poate fi înţeles fără materialismul istoric, nici materialismul istoric fără cel dialectic, astfel încît specializările în aceste domenii sînt dăunătoare. El a arătat că, în istoria literaturii sau a artelor, de exemplu, dacă se lucrează exclusiv din punctul de vedere al materialismului istoric, atunci se vor cunoaşte cauzele care l-au determinat pe scriitor în formarea eroilor săi, — dar nu se mai pune problema, decisivă de fapt, în ce măsură opera de artă respectivă reflectă realitatea obiectivă.

Winter Ernö a vorbit despre problemele ştiinţelor tehnice. El a relevat rigurozitatea ştiinţifică care se impune cercetărilor în acest domeniu, precum şi faptul că ştiinţele tehnice constituie un domeniu care ridică mereu probleme noi şi duce la descoperirea unor legi cu valabilitate generală.

Gegesi Kiss Pál a arătat, printre altele, că nu este de acord cu felul în care Fogarasi concepe filozofia. După părerea lui, filozofia este exclusiv o ştiinţă a gîndirii, care, conform indicaţiilor lui Engels, trebuie situată printre ştiinţele sociale.

Nisalovszky Endre a vorbit despre problemele dreptului socialist, despre legăturile dintre diferitele lui ramuri.

Kalmár László, în cuvîntarea sa a contestat justețea tezei lui Fogarasi că ar exista „forme intermediare de mișcare", cu care se ocupă noile științe. După părerea lui, aceste noi științe se ocupă cu felul în care un fel de mișcare se comportă combinat cu un alt fel de mișcare.

In răspunsul său, Fogarasi a precizat că el se gîndea la noile cercetări ale fizicii, care scot în lumină feluri de mișcare necunoscute încă, dar care n-au rămas pînă azi necunoscute, pentru că ar fi forme superioare, complicate, de mișcare. El se întreabă, fără a-și preciza și limpezi încă ideea, dacă acestea n-ar fi forme ale mișcării intermediare.

Această ședință a Academiei R. P. Ungare a constituit punctul de plecare pentru o discuție amplă ce se va desfășura în Ungaria asupra problemelor clasificării științelor.

Problema unei noi clasificări a științelor pe baze marxiste, care să cuprindă și să sistematizeze descoperirile recente, are o mare însemnătate ideologică. Diferitele științe au depășit deja faza concepțiilor metafizice; legile lor complexe oglindesc mișcarea și dezvoltarea obiectului, oglindesc dialectica obiectului. Avîntul mare luat de diferite științe în secolul nostru sfarmă vechile clasificări metafizice. Clasificarea științelor pe baza formelor de mișcare a materiei, clasificarea lor dialectică — care la Engels era o previziune a felului cum vor trebui clasificate științele — devine astăzi o cerință impetuoasă. Vechile clasificări metafizice constituie o frînă în dezvoltarea științelor. Clasificarea lor pe baza materialismului dialectic va deschide noi posibilități dezvoltării lor.

Cl. Dan

DESPRE ACTIVITATEA FILOZOFICĂ ÎN REPUBLICA CEHOSLOVACĂ

Cercetătorii în domeniul filozofiei din Republica Cehoslovacă iau parte activă la construirea societății socialiste în țara lor, aducînd contribuția lor prețioasă, atît pe frontul luptei contra ideologiei burgheze reacționare, cît și pe planul dezvoltării filozofiei marxiste și al pregătirii ideologice a celor ce lucrează în domeniul științific și al cadrelor statului și partidului. Alt domeniu în care ei participă cu succes este acela al studiului și al valorificării trecutului filozofic progresist al celor două popoare frățești: cehii și slovacii.

De asemenea este importantă contribuția filozofilor cehoslovaci în domeniul ridicării nivelului cultural al maselor populare și al frontului luptei pentru pace.

Publicațiile filozofice în Republica Cehoslovacă sînt numeroase. Ele cuprind trei domenii principale: 1) domeniul editării de traduceri din operele filozofice ale clasicilor marxism-leninismului, de cărți și studii filozofice care apar în Uniunea Sovietică și în țările de democrație populară. De asemenea, sînt traduse și publicate operele filozofilor progresiști și marxiști din țările capitaliste; 2) domeniul elaborării de opere și studii scrise de către filozofii contemporani ai țării; 3) domeniul publicațiilor filozofice periodice și revistelor de specialitate.

Munca efectuată în primul domeniu este considerabilă, atît din punct de vedere cantitativ, cît și din punct de vedere calitativ. Cea mai mare parte din operele filozofice principale ale lui Marx-Engels-Lenin-Stalin au apărut în traduceri de valoare

ştiinţifică şi literară. In această serie a apărut de asemenea (în limba cehă) opera importantă a lui V. I. Lenin „Caiete filozofice". Multe lucrări sau studii filozofice importante, apărute în Uniunea Sovietică, sînt traduse şi publicate în Cehoslovacia. Printre operele şi studiile filozofice publicate în republicile populare şi apărute în traducere cehă semnalăm pe cele ale profesorului polonez Adam Schaff: „Naşterea şi dezvoltarea marxismului" şi „Introducere la teoria marxismului".

Munca efectuată de filozofii din ţară în domeniul creaţiei proprii este în continuă creştere. Sînt multe cărţi şi studii, scrise de către cei ce muncesc în domeniul filozofiei cehoslovace; lista aproape completă a acestor lucrări ar fi destul de lungă. Iată cîteva exemple: R. N. Fouska, „Statul, naşterea şi dezvoltarea sa"; P. Oliva, „Prima tiranie greacă"; V. Kilkorn, „Logica prehegeliană". Această carte a apărut în Editura Academiei de ştiinţe slovacă, şi a fost caracterizată de critica cehoslovacă ca o contribuţie însemnată în domeniul studiului marxist al logicii formale de la Aristotel pînă la Leibniz; M. Okál, „Atomiştii greci şi Epicur"; J. Popelová, „Despre problemele filozofice din «Capitalul» de Karl Marx", lucrare apărută în cinstea celui de al X-lea Congres al Partidului Comunist din Cehoslovacia. Autorul expune în această carte formarea ideilor filozofice ale lui Karl Marx şi face analiza logicii, dialecticii şi gnoseologiei din „Capitalul".

Multe studii şi încercări filozofice sînt publicate de asemenea în colecţii şi publicaţii periodice ca „analele facultăţilor de filozofie" şi mai ales, în revistele filozofice de specialitate.

In Republica Cehoslovacă apar regulat două reviste filozofice trimestriale, amîndouă sub titlul de „Filosofický Časopis", (Revista de filozofie), organele respectivelor secţii filozofice ale Academiei de Ştiinţe din Cehoslovacia şi Academiei de Ştiinţe Slovace.

Notăm mai jos materialele principale publicate în cele patru numere din 1954 ale organului filozofic al Academiei de Ştiinţe din Cehoslovacia: „Cuvîntul Congresului" (nr. 3), articol redacţional, consacrat rezoluţiilor celui de al X-lea Congres al Partidului Comunist din Cehoslovacia care trasează sarcinile ce revin filozofilor cehoslovaci; Kosik K., „Rădăcinile sociale şi filozofice ale masarykismului" (nr. 3); Machovec M., „Semnificaţia filozofică a operei lui J. Dobrovski" (nr. 1 şi 2); Novák M., „Despre legile artei realiste" (nr. 2); Schober B., „Despre unele probleme filozofice ale fizicii contemporane" (nr. 2); Tlustý V., „Ştiinţele naturii şi suprastructura" (nr. 1); Tondl L., „Caietele filozofice ale lui Lenin" (nr. 1); Tučný P., „Reflectarea estetică şi raportul ei cu munca" (nr. 2).

In rubrica specială a revistei, consacrată discutării problemelor filozofice actuale, au apărut, între altele, următoarele articole: Cibulka J., „Despre două studii privind raportul dintre logica formală şi dialectică" (nr. 1); Cvekl J., „Impotriva tendinţei de a expune în mod idealist şi mecanicist dialectica marxistă (nr. 1); Rieger L., „Impotriva criticii scolastice" (nr. 2).

O altă rubrică a revistei „Filosofický Časopis" este consacrată informării cititorilor asupra lucrărilor filozofice şi altor publicaţii de interes filozofic, apărute în ţară şi în străinătate. In această parte a revistei au fost publicate, între altele, recenziile: Pobořil R., „Despre primul volum al operelor alese ale lui Mao-Ţze-dun" (nr. 4); Brodská Z., „W. Harich, Despre unele probleme ale logicii" (nr. 4); Berka K., „Două lucrări de logică antică" (nr. 4), o temeinică notă critică asupra a două studii scrise de istorici ai logicii burgheze: B. Mates, „Stoic Logic" (University of California Press, Berkeley and Lon Angeles, (1953), şi J. M. Bochenski, „Ancient Formal Logic" (Amsterdam, 1951).

De asemenea, revista dă o mare importanţă organizării discuţiilor asupra cărţilor şi subiectelor de un interes special pentru cercetătorii în filozofia cehoslovacă şi pentru filozofia marxistă în general. In cursul anului trecut, o astfel de discuţie s-a deschis în jurul manualului de „Materialism dialectic", editat de Institutul de filozofie al Academiei de Ştiinţe din U.R.S.S., care a fost de asemenea tradus şi publicat în Cehoslovacia. Discuţia a început cu publicarea în revista „Filosofický Časopis (nr. 3) a unui articol de V. Ruml — D. Slejška, intitulat: „O nouă carte sovietică despre materialismul dialectic", în care autorii amintiţi îşi expun părerile lor despre meritele şi scăderile operei de care este vorba. In continuare, o discuţie colectivă despre această carte a avut loc la catedra de materialism dialectic şi istoric a Universităţii din Praga, cu participarea celor mai calificaţi reprezentanţi ai catedrelor filozofice ale altor universităţi şi şcoli superioare din ţară. Discuţia a decurs într-un spirit constructiv de critică şi autocritică. Expunerea acestei importante discuţii e publicată în nr. 1 din 1955 al revistei „Filosofický Časopis", sub semnătura lui Petr Olšanschý. Făcînd bilanţul discuţiei, autorul dării de seamă subliniază în concluzie: „Critica manualului de materialism dialectic a fost în acelaşi timp o autocritică a muncii noastre şi ea a dat naştere unui puternic imbold pentru elaborarea lucrărilor viitoare în domeniul filozofiei marxiste. Ea a dovedit necesitatea întocmirii unor monografii asupra problemelor speciale ale metodei dialectice, importanţa de a aborda într-un mod creator problemele teoriei cunoaşterii şi necesitatea de a consacra studii problemelor speciale şi categoriilor materialismului dialectic. In fine, ea a dovedit că diriguitoare în această sarcină trebuie să fie unitatea metodei istorice şi logice, unitatea teoriei cu practica".

In prezent se desfăşoară o altă discuţie importantă asupra subiectului „Problemele fundamentale ale dezvoltării societăţii democrat-populare". Multe probleme referitoare la acest subiect general vor fi studiate în cursul discuţiei. Printre acestea, revista „Filosofický Časopis" propune următoarele chestiuni: caracterul revoluţiei naţionale şi democratice; transformarea revoluţiei naţionale democratice în revoluţie socialistă; importanţa alianţei între clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare ca bază de clasă a Frontului naţional; problemele dezvoltării fundamentului de clasă al statului democrat popular; sfera de acţiune a legii economice fundamentale a socialismului în Cehoslovacia etc.

In cadrul acestei discuţii au apărut, pînă acum, în revista „Filosofický Časopis" articolele: Houška J-Kára K., „Despre problemele teoriei revoluţiei şi statului în ţările de democraţie populară" (nr. 4, 1954); Samek A., „Rolul reacţionar al ideologiei social-democrate în perioada de transformare a revoluţiei naţionale democratice în revoluţie socialistă" (nr. 1, 1955).

O altă manifestare importantă a activităţii filozofice în Cehoslovacia din anul trecut a fost *a doua conferinţă a filozofilor slovaci*, ţinută la Bratislava, în luna decembrie, cu participarea unei numeroase delegaţii de filozofi cehi. Au fost ascultate şi discutate trei rapoarte, dintre care cel mai de seamă a avut ca temă situaţia filozofiei slovace. La terminarea conferinţei a fost adoptată o rezoluţie fixînd sarcinile principale ale cercetătorilor în domeniul filozofiei slovace. Rezoluţia subliniază între altele, necesitatea unei legături mai strînse între munca teoretică a filozofilor şi politica Partidului Comunist din Cehoslovacia. Conferinţa a aprobat, de asemenea, o chemare a filozofilor cehi şi slovaci către lucrătorii francezi din domeniul filozofiei invitîndu-i la o luptă hotărîtă contra remilitarizării Germaniei.

Lucrătorii din domeniul filozofiei din Republica Cehoslovacă se străduiesc să-și îndeplinească cu succes sarcinile lor în munca de dezvoltare creatoare a filozofiei marxiste, pe frontul luptei contra ideologiei burgheze reacționare cît și în soluționarea problemelor filozofice puse de construirea socialismului și de dezvoltarea științelor naturii.

T. P.

COMUNICĂRI DIN DOMENIUL FILOZOFIEI LA CEA DE-A III-A SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ A UNIVERSITĂȚII „C. I. PARHON"

Între 6 și 8 iunie 1955 a avut loc cea de-a III-a Sesiune științifică a Universității „C. I. Parhon". La această Sesiune la care s-a făcut bilanțul muncii științifice depusă de cadrele didactice ale universității s-au prezentat comunicări din domeniul filozofiei în cadrul catedrelor din secția de filozofie a universității (catedre de bazele marxism-leninismului, materialism dialectic și istoric, istoria filozofiei, logică). Comunicările făcute nu oglindesc decît parțial rezultatele cercetării efectuate în cadrul catedrelor din domeniul filozofiei; după cum reiese din raportul decanatului Facultății de Filozofie, o serie de lucrări cu teme noi și importante se găsesc în faza de elaborare.

Alături de lucrări care privesc lupta partidului muncitoresc romîn pentru victoria socialismului în țara noastră, pentru creearea unei culturi noi socialiste, tematica comunicărilor prezentate cuprinde și importante probleme ale logicii dialectice și teoriei materialist-dialectice a cunoașterii.

În cadrul catedrei de bazele marxism-leninismului, lectorul Florian Radu și asistentul Munteanu Vasile au făcut comunicarea „Lupta P.C.R. pentru cucerirea maselor în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945". În această lucrare se analizează condițiile luptei P.C.R. pentru atragerea maselor populare pe drumul luptei revoluționare, raportul de forțe între clasele aflate în luptă, obiectivul principal al luptei partidului.

Asistentul Popa Waldemar a prezentat partea a III-a a unei lucrări mai ample intitulată „Rolul maselor populare în făurirea istoriei patriei noastre". În această parte a lucrării autorul analizează modul în care istoricii burghezi în țara noastră, în special A. D. Xenopol și N. Iorga, au minimalizat rolul maselor populare în crearea istoriei patriei noastre.

Comunicarea reprezintă o contribuție la critica marxistă a istoriografiei burgheze romînești.

Discuțiile care au avut loc au evidențiat meritele lucrării, dar au criticat totodată tendința de a nega orice merit științific lui Xenopol.

Lectorul Dascălu A., Florea V., etc. în comunicarea „Contradicțiile perioadei de trecere de la capitalism la socialism și lupta P.M.R. pentru lichidarea lor", au încercat să privească această problemă prin prisma sarcinilor care se pun astăzi în fața clasei noastre muncitoare, fără să reușească să-și atingă în întregime scopul.

Comunicarea „Lupta P.C.R. pentru crearea F.P.A. în perioada 1934—1936" a lectorului Barbu Rodica, asistent Nicolescu Lazăr Ghizela, anunțată în programul sesiunii, nu s-a ținut, fapt ce constituie o lipsă a catedrei de marxism-leninism.

Catedra de materialism dialectic și istoric a fost reprezentată la această sesiune prin conferențiarul Breazu Marcel, care a prezentat lucrarea „Importanța înțelegerii rolului practicii în formarea abstracțiilor în lupta idealismului contemporan". In această lucrare sînt combătute teoriile neștiințifice, idealiste, ale ideologilor burghezi — străini și romîni — în această problemă. Autorul scoate în evidență rolul activității practice în dezvoltarea limbajului și gîndirii precum și legătura dintre limbaj și gîndire. Rolul practicii în formarea abstracțiilor este urmărit în diferite domenii ale științei (matematică, astronomie). In discuții s-a subliniat necesitatea ca unele teze să fie dezvoltate și mai bine argumentate.

Catedra de istoria filozofiei a comunicat trei lucrări: Comunicarea acad. prof. C. I. Gulian „Valorile morale în folclorul nostru" abordează o temă nouă în literatura marxistă din țara noastră.

Autorul demască în această lucrare acțiunea de defăimare a poporului nostru dusă de către ideologii burghezi, atitudinea negativă a acestora față de creațiile materiale și spirituale ale poporului romîn, denaturarea miezului ideologic pozitiv al folclorului nostru.

Analizînd un cuprinzător material folcloric acad. prof. C. I. Gulian a scos în evidență înaltele calități morale ale poporului muncitor: prețuirea caracterului, a muncii, a vredniciei, cinstei, înțelepciunii, etc. Trăsăturile morale respectate și cultivate în popor îi caracterizează pe oamenii muncii ca luptători neînfricați pentru libertate, pentru eliberarea de sub jugul exploatării. Aceste însușiri morale făurite în focul luptei de clasă, sînt germenii din care, în condițiile regimului de democrație populară, se dezvoltă trăsăturile moralei noi, socialiste. Discuțiile au conchis că este necesară și relevarea unor limite ale ideilor morale ale maselor înainte de 23 August.

Comunicarea prof. I. Banu „Observații în legătură cu dezvoltarea materialismului la unele popoare din Orientul antic" dovedește preocuparea catedrei de istoria filozofiei pentru problemele gîndirii popoarelor orientale, manifestată de altfel și în cadrul cursurilor. Prin aceasta catedra contribuie la combaterea și demascarea teoriilor burgheze reacționare care neagă valoarea culturii popoarelor înrobite de colonialiști.

Prof. I. Banu pe baza unui material documentar bogat și bine ales a căutat să demonstreze că în diverse legende și mituri ale popoarelor există, în formă mistificată, importante elemente de gîndire materialistă. Metoda comparativă folosită de autor în această lucrare i-a permis să ajungă la unele rezultate concludente.

Discuțiile au arătat că este necesară precizarea unor teze ale lucrării.

Asistentul Pușcașiu Gheorghe, în lucrarea „Ideile progresiste ale lui Gheorghe Barit", a făcut o încercare meritorie de a valorifica gîndirea progresistă a lui Gh. Barit. Lucrarea scoate în evidență atitudinea înaintată a acestuia în lupta împotriva feudalismului, în problema națională și în răspîndirea culturii în sînul maselor populare.

Lucrarea manifestă o oarecare tendință de schematism, de tratare abstractă a problemei.

In cadrul comunicărilor Catedrei de logică acad. prof. Athanasie Joja a prezentat un rezumat al lucrării „Raportul dintre inducție și deducție". Nu ne oprim asupra conținutului acestei lucrări întîmpinată cu interes, deoarece lucrarea este publicată în paginile numărului de față al revistei.

Conferențiarul Florea Țuțugan a expus lucrarea „Considerații critice asupra demonstrației legilor silogistice". Autorul a prezentat un punct de vedere personal asupra modului în care logica formală trebuie să completeze unele lipsuri în demonstrațiile obișnuite ale legilor silogismului.

In discuție s-a subliniat necesitatea ca tezele conferențiarului Țuțugan să fie mai dezvoltate și să fie supuse unei discuții mai amănunțite.

Lectorul H. Wald, în comunicarea „Despre activitatea gîndirii logice în fantezia artistică", arată că deosebirea între cunoașterea artistică și cea științifică nu constă în modul diferit al exprimării adevărurilor (imagini artistice și respectiv noțiuni), ci în caracterul specific pentru cunoașterea artistică al legăturii dintre contemplarea vie și gîndirea abstractă. Spre deosebire de omul de știință, artistul nu ar izola cu desăvîrșire generalul de individualul în care se manifestă.

In cadrul discuțiilor a fost criticată insuficienta argumentare a unor teze.

Lectorul R. Stoichiță, în comunicarea sa „Problema saltului calitativ de la treapta senzorială la treapta logică", a analizat trecerea de la identificarea pe care o fac animalele, la legea specific umană a identității. Pe baza unui text din „Manuscrisul economico-filozofic" al lui Marx din 1844, comunicarea a scos în evidență că apariția gîndirii logice este determinată de activitatea productivă a oamenilor. Incercarea autorului de a determina specificul gîndirii noționale a dus la formularea unor teze interesante, însă nu îndeajuns de susținute pe analiza unor exemple concrete.

Comunicarea asistentului M. Constantinescu cu privire la „Funcția gnoseologică a figurilor și modurilor silogistice" insistă asupra necesității valorificării contribuțiilor lui Aristotel în această problemă. In lumina unității logicului cu gnoseologicul figurile și modurile silogistice apar ca mijloace reale de oglindire a lumii obiective și nu ca forme goale, convenționale. In acest sens teoria figurilor și modurilor se bazează pe unitatea dintr-o anumită funcție de cunoaștere și o structură logică corespunzătoare. Lucrarea critică teoriile unilaterale care s-au dat acestei probleme în decursul istoriei logicii.

Comunicările din domeniul filozofiei prezentate în sesiunea științifică a Universității C. I. Parhon, reflectă munca științifică a cadrelor didactice de la catedrele de științe sociale, orientată spre cercetarea și rezolvarea în spirit marxist a problemelor teoretice ridicate de construcția socialistă, cît și a unor importante probleme de logică, gnoseologie, etică.

Considerăm însă că numărul comunicărilor prezentate este insuficient în raport cu forțele științifice de care dispun catedrele de științe sociale ale Universității C. I. Parhon. Faptul că o serie de lucrări ce tratează teme noi și importante se află încă în faza de elaborare credem că se datorește în primul rînd unor lipsuri în planificarea activității științifice obligatorii a cadrelor didactice din domeniul filozofiei. Așteptăm definitivarea și publicarea lucrărilor aflate în curs de elaborare, care vor completa imaginea muncii științifice dusă în cadrul catedrelor de științe sociale ale Universității „C. I. Parhon".

COMUNICĂRI DIN DOMENIUL FILOZOFIEI LA CEA DE-A VI-a SESIUNE GENERALĂ A ACADEMIEI R.P.R.

In cadrul lucrărilor Sesiunii generale a Academiei R.P.R. din iunie 1955, la Institutul de Filozofie al Academiei R.P.R. au avut loc în zilele de 29 și 30 iunie ședințele de comunicări științifice ale Secției de științe istorice, filozofice și economico-juridice, cu teme de filozofie și psihologie. Au fost prezentate următoarele comunicări cu teme de filozofie:

„Oglindirea opoziției dintre munca intelectuală și cea fizică în «Politica» lui Aristotel" de L. Lascu; „Poziția materialistă a lui Conta în problema fundamentală

a filozofiei" de N. Bolboașă: „Ideile materialiste ale naturalistului Grigore Ștefănescu" de S. Ghiță; „Gîndirea filozofică materialistă a fiziologului Ion Athanasiu" de C. Totoescu; „Unitatea dialectică dintre individual și general oglindită în judecățile negative" de G. Offenberger; „Specificul alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în cele două etape ale revoluției în țara noastră" de I. Banu; „Caracterul antiștiințific și reacționar al teoriei «Romînia — țară eminamente agricolă»" de H. Culea; „Despre desfășurarea crizei revoluționare și problema puterii în țara noastră între 23 August 1944 și 6 Martie 1945" de M. Lupan; „Aspecte din problema îmbinării intereselor individuale ale oamenilor muncii cu interesele lor obștești" de Gr. Smeu și O. Hoffmann.

(Parte din aceste comunicări sînt publicate fragmentar în numărul de față al revistei noastre).

Pe marginea comunicărilor prezentate au fost puse întrebări și s-au desfășurat discuții largi, în cursul cărora problemele ridicate în comunicări au fost dezbătute în lumina unei vii lupte de opinii.

In concluziile trase pe marginea acestor lucrări, tov. acad. C. I. Gulian, directorul Institutului de Filozofie al Academiei R.P.R., a evidențiat creșterea nivelului general al comunicărilor prezentate, precum și creșterea nivelului la care s-au desfășurat discuțiile pe marginea lor. Comunicările au tratat probleme noi și interesante, la un nivel teoretic sporit, avînd la bază o temeinică informație științifică. Concluziile au arătat — pe baza discuțiilor desfășurate — meritele comunicărilor ce au tratat teme de istoria filozofiei și istoria științelor naturii, faptul că ele au reușit să rezolve în general problemele ridicate, să caracterizeze în mod just concepțiile unor oameni de știință și gînditori din trecutul țării noastre și aportul lor în dezvoltarea științelor și filozofiei din Romînia. Concluziile au subliniat nivelul filozofic la care comunicările au tratat teme de materialism istoric privind probleme ale desfășurării revoluției în țara noastră și probleme actuale ale construcției socialiste, precum și adîncimea analizei și noutatea comunicării de logică.

Concluziile au atras totodată atenția asupra unor lipsuri pe care aceste comunicări le-au manifestat. Comunicările de istorie a materialismului în științele naturii, elaborate în cadrul sectorului de materialism dialectic al Institutului, au lăsat simțită necesitatea unei mai susținute preocupări de a încadra gîndirea filozofică a savanților din trecutul țării noastre în lupta generală dintre materialism și idealism din Romînia. In legătură cu comunicările de istorie a filozofiei, discuțiile au evidențiat necesitatea integrării temei privind *„Politica"* lui Aristotel într-o caracterizare care să îndepărteze pericolul prezentării trunchiate a marelui filozof antic, iar în ceea ce privește caracterizarea generală a concepției materialiste a lui Vasile Conta — necesitatea de a se evidenția în mai mare măsură, în unele locuri, limitele acestei concepții și explicarea lor pe baza condițiilor social-istorice concrete. Comunicarea elaborată în cadrul sectorului de logică al Institutului a ridicat problema unei mai profunde evidențieri a bazei obiective a negației și a rolului judecăților negative în științele moderne ale naturii. In ceea ce privește comunicările de materialism istoric, ele au lăsat încă uneori simțită nevoia unei tratări la un nivel teoretic mai înalt a problemelor abordate.

Trecînd în revistă sarcinile importante ce stau în fața Institutului de Filozofie în lumina Raportului general și a lucrărilor Sesiunii, tov. acad. C. I. Gulian a reliefat în concluzii necesitatea unei colaborări mai strînse, în cercetarea științifică, între diferitele sectoare ale Institutului, necesitatea intensificării în viitor a ritmului general de cercetare din cadrul Institutului pentru a putea răspunde cu succes cerințelor sporite pe care le ridică construcția bazei și suprastructurii socialiste din țara noastră.

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

Dat la cules: 22.07. 1955. Bun de Tipar: 20.10. 1955.
Tiraj: 3250. Hîrtie semivelină 65 g. m². Format: 16/70×100.
Coli editoriale: 18,7. Coli de tipar: 15½. C. 1072. A.: 4655.
Indicele de clasificare pentru bibliotecile mari: 1(082) ;
pentru bibliotecile mici: 1(08).

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Șerban Vodă, 133—135, București R.P.R.

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Cercetări Filozofice" stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor în fiecare luni, marți și miercuri, între orele 7,30—11,30.

Sediul redacției se află în București, B-dul Ilie Pintilie nr. 6.

20 A

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREȘTI

Com 1072

Lei 10,25

CERCETĂRI FILOZOFICE * VOL. III Nr. 3

i 7844

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

VOL. III

1956

4

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

I FILOZOFICE ★ VOL. III

0 IUL. 2005

(37)

7844

DEC. 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

U IAȘI 2022

CERCETĂRI FILOZOFICE

VOL. III

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

4

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1955

14966

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE“ REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE TRIMESTRIAL

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. I. GULIAN — redactor responsabil; ACAD. A. JOJA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; I. BANU; C. BORGEANU; GH. CHEPEȘ; V. DINU; M. FRUNZĂ; GH. STOIAN; AL. TĂNASE

REDACȚIA: BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, telefon 2.28.16

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Tomul III, nr. 4 Octombrie-decembrie 1955

SUMAR

Pag.

AL. TĂNASE şi M. LUPAN, Conferinţa naţională a P.C.R. din octombrie 1945 şi unele probleme teoretice privind desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi trecerea la revoluţia socialistă 7

ION BANU, Dialectica dezvoltării alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare în cele două etape ale revoluţiei noastre..... 37

GH. CHEPEŞ, Din lupta Partidului Comunist Romîn pentru făurirea alianţei dintre proletariat şi ţărănimea muncitoare în perioada 1921—1944.. 69

N. KÁLLÓS, Despre însemnătatea sezisării verigii principale pentru activitatea practică a partidului..... 95

HENRI WALD, Rolul limbajului în formarea şi dezvoltarea judecăţilor.... 119

CLARA DAN, Despre dialectica generalului şi a individualului 145

C. I. GULIAN, Pentru valorificarea creaţiei noastre populare..... 173

N. BOLBOAŞĂ, Concepţia filozofică materialistă a lui Vasile Conta 195

S. IZSÁK, Despre gîndirea ştiinţifică şi filozofică a doctorului Ştefan Stîncă 221

A. JOJA, Elemente pentru explicarea deducţiei şi inducţiei (II) 241

P. LANGFELDER, Cu privire la concepţia lui Goethe despre om, literatură şi artă 263

LECŢII ŞI CONSULTAŢII

E. GÁLL, Despre importanţa studierii categoriilor materialismului dialectic 283

COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE

I. LUNGU, Meritele lui Samuil Micu în problema creării terminologiei filozofice romîneşti..... 301

RECENZII, NOTE, INFORMAŢII

Să ridicăm nivelul teoretico-ideologic al cercetărilor în domeniul istoriei filozofiei *(R. Pantazi)*; Viaţa filozofică în Republica Populară Polonă *(T.P.)*; Georg Klaus, «„Istoria generală a naturii şi teoria cerului" a lui Kant şi imaginea modernă a lumii» *(Lucia Mureşanu)*; Unele probleme de estetică în revista «La Nouvelle Critique» *(L. Grünberg)*; Apărătorii lui Berkeley *(Gh. Enescu)* 311

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES PHILOSOPHIQUES

Tome III, nº 4 Octobre-décembre 1955

SOMMAIRE

Page

AL. TĂNASE et M. LUPAN, La Conférence Nationale du P.C.R., d'octobre 1945, et quelques problèmes théoriques concernant l'achèvement de la révolution bourgeoise-démocratique et la transition à la révolution socialiste 7

ION BANU, Die Dialektik der Entwicklung des Bündnisses zwischen der Arbeiterklasse und dem werktätigen Bauerntum in den zwei Etappen unserer Revolution 37

GH. CHEPEŞ, De la lutte menée de 1921 à 1944 par le Parti Ouvrier Roumain pour forger l'alliance entre la classe ouvrière et la paysannerie laborieuse 69

N. KÁLLÓS, L'importance de la mise en valeur du chaînon principal pour l'activité pratique du Parti 95

HENRI WALD, Die Rolle der Sprache in der Bildung und Entwicklung der Urteilen 119

CLARA DAN, Über die Dialektik des Allgemeinen und des Individuellen.. 145

C. I. GULIAN, Für die Verwertung unserer Volksschöpfung 173

N. BOLBOAŞĂ, La conception philosophique matérialiste de Vasile Conta 195

S. IZSÁK, La pensée scientifique et philosophique du docteur Ştefan Stîncă 221

A. JOJA, Essai sur la nature de la déduction et de l'induction (II) 241

P. LANGFELDER, Über Goethes Auffassung vom Menschen, von der Literatur und der Kunst 263

LEÇONS ET DISCUSSIONS

E. GÁLL, L'importance de l'étude des catégories du matérialisme dialectique 283

NOTES SCIENTIFIQUES

I. LUNGU, Les mérites de Samuil Micu en ce qui concerne la création d'une terminologie philosophique roumaine 301

COMPTES RENDUS, NOTES, INFORMATIONS

Elevons le niveau théorique-idéologique des recherches scientifiques dans le domaine de l'histoire de la philosophie *(R. Pantazi)*; L'activité philosophique dans la République Populaire de Pologne *(T.P.)*; Georg Klaus, « „L'Histoire universelle de la nature et théorie du ciel" de Kant et l'image moderne du monde » *(Lucia Mureşanu)*; Quelques questions d'esthétique dans la revue « La Nouvelle Critique » *(L. Grünberg)*; Les défenseurs de Berkeley *(Gh. Enescu)* 311

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Том III, № 4 Октябрь—декабрь 1955

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

А. ТЭНАСЕ и М. ЛУПАН, Национальная конференция Румынской Коммунистической партии в октябре 1945 года и некоторые теоретические вопросы, касающиеся завершения буржуазно-демократической революции и перехода к социалистической революции.. 7

И. БАНУ, Диалектика развития союза рабочего класса и трудящегося крестьянства на двух этапах нашей революции 37

Г. КЕПЕШ, Из борьбы РКП за создание и укрепление союза пролетариата с трудящимся крестьянством в период 1921—1944 годов..... 69

Н. КАЛЛОШ, О значении распознавания главного звена для практической деятельности партии 95

Г. ВАЛЬД, Роль языка в образовании и развитии суждений 119

К. ДАН, О диалектике общего и индивидуального..... 145

К. И. ГУЛИАН, За выявление ценности нашего народного творчества 173

Н. БОЛБОАШЭ, Философское материалистическое мировоззрение Василе Конта 195

С. ИЖАК, О научном и философском мышлении доктора Штефана Стынкэ 221

А. ЖОЖА, О сущности дедукции и индукции (II)..... 241

П. ЛАНГФЕЛЬДЕР, О взглядах Гете на человека, литературу и искусство 263

ЛЕКЦИИ И КОНСУЛЬТАЦИИ

Е. ГАЛЛ, О значении изучения категорий диалектического материализма 283

НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ

Н. ЛУНГУ, Заслуги Самуила Мику в разрешении вопроса создания румынской философской терминологии 301

РЕЦЕНЗИИ, ЗАМЕТКИ И ИНФОРМАЦИИ

Повысить теоретический и идеологический уровень исследований в области истории философии *(Р. Пантази)*; Философская жизнь в Польской Народной Республике *(Т. П.)*; Георг Клаус, «Общая естественная история и теория неба» Канта в современном представлении о мире *(Лучия Мурешану)*; Некоторые вопросы эстетики в журнале «La Nouvelle Critique» *(Л. Грюнберг)*; Защитники Беркелея *(Г. Энеску)* 311

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

CONFERINȚA NAȚIONALĂ A P.C.R. DIN OCTOMBRIE 1945 ȘI UNELE PROBLEME TEORETICE PRIVIND DESĂVÎRȘIREA REVOLUȚIEI BURGHEZO-DEMOCRATICE ȘI TRECEREA LA REVOLUȚIA SOCIALISTĂ

DE

AL. TĂNASE și M. LUPAN

I

În determinarea sarcinilor economice și politice care stăteau în fața țării noastre, Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945 s-a orientat după indicațiile Congresului al V-lea. După cum se știe, Congresul al V-lea al Partidului, analizînd situația economică și socială a Romîniei, a ajuns la concluzia că Romînia se găsește în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, care va deschide drum dezvoltării ulterioare spre revoluția socialistă.

In Romînia burghezo-moșierească acționau puternic contradicții sociale care dezvăluiau faptul că își croiește drum legea concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție. Complexitatea acțiunii acestei legi era determinată de caracterul specific al structurii social-economice a țării care consta în primul rînd în aceea că în Romînia existau „toate contradicțiile sistemului capitalist, înăsprite ca urmare a înapoierii economice a țării și ca urmare a altoirii formelor celor mai înalte ale proprietății și exploatării capitaliste (carteluri, trusturi) cu formele precapitaliste și cu resturile feudale din agricultură“ [1]. Puternicele rămășițe feudale constituiau o frînă serioasă în calea progresului social-economic și cultural al Romîniei. In determinarea caracterului specific al structurii social-economice a țării trebuie ținut totodată seama de starea de dependență a Romîniei burghezo-moșierești față de imperialismul străin. Această situație economică cuprindea prin urmare principalele premize obiective ale desfășurării procesului revolutionar, premize care generau la rîndul lor — în ultimă instanță — premize subiective ale revoluției, manifestate în dezvoltarea conștiinței și organizării forțelor revoluționare.

---

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, p. 107.

Pe baza analizei făcute, Congresul al V-lea a zdrobit teza gheristă după care Romînia ar fi în faţa *înfăptuirii* revoluţiei burgheze sub hegemonia burgheziei liberale — teză care tindea să abată proletariatul de la sarcina istorică de hegemon al revoluţiei; a fost totodată respinsă teza stîngistă potrivit căreia Romînia ar fi nemijlocit în faţa revoluţiei socialiste, teză care denatura perspectivele reale ale luptei revoluţionare. Zdrobind aceste teze antileniniste, Congresul al V-lea a arătat că în Romînia condiţia fundamentală a trecerii la etapa socialistă a revoluţiei era *desăvîrşirea* revoluţiei burghezo-democratice a cărei sarcină principală consta în a doborî cu forţa puterea de stat burghezo-moşierească şi a stabili dictatura revoluţionar-democratică a proletariatului şi a ţărănimii; ca forţe motrice ale revoluţiei, Congresul a indicat drept hegemon al acesteia proletariatul, iar masele semiproletare de la oraşe şi sate, precum şi păturile mijlocaşe ale ţărănimii, ca aliaţi ai proletariatului.

Analiza succintă a drumului glorios pe care l-a străbătut P.C.R., a luptei sale pentru eliberarea celor ce muncesc de sub jugul exploatării şi asupririi — atît în perioada de dinaintea Congresului al V-lea, cît şi în anii care i-au urmat — a fost făcută pentru prima dată la Conferinţa Naţională din octombrie 1945 a P.C.R. în Raportul Politic al C.C. prezentat de tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej. Conferinţa Naţională a arătat că în anii care au urmat Congresului al V-lea, P.C.R. a mobilizat şi organizat masele muncitoare la luptă împotriva fascizării ţării şi pregătirii războiului antisovietic, iar în anii 1941—1944 — pentru scoaterea Romîniei din războiul antisovietic şi răsturnarea dictaturii antonesciene.

În lupta pentru traducerea în viaţă a obiectivelor revoluţionare trasate de Congresul al V-lea, partidul s-a călăuzit în permanenţă după teza marxist-leninistă care arată că revoluţia socială, reprezentînd cea mai adîncă cotitură în dezvoltarea societăţii, nu poate fi înfăptuită în orice condiţii, că pentru izbucnirea revoluţiei este necesară o situaţie revoluţionară. În dezvoltarea economică şi politică a Romîniei, perioada criminalului război antinaţional, antipopular, dus de Romînia burghezo-moşierească alături de imperialismul german a reprezentat o perioadă în care începe a-şi dovedi prezenţa o asemenea situaţie.

Această perioadă a reprezentat o ascuţire nemăsurată a contradicţiilor dintre clasele exploatatoare şi oamenii muncii din Romînia. Interesele de clasă situau clasele exploatatoare din Romînia pe poziţia de trădare naţională şi de intensificare a exploatării oamenilor muncii pentru susţinerea războiului de jaf şi cotropire. În analiza istorică făcută la Conferinţa Naţională a P.C.R. au fost relevate o serie întreagă de dovezi concludente ale trădării naţionale săvîrşite nu numai de dictatura antonesciană ci şi de partidele burghezo-moşiereşti: numeroase memorii în care reprezentanţii acestor partide se solidarizau cu acţiunile dictaturii fasciste, înzestrarea dictaturii fasciste cu specialişti recrutaţi din rîndul acestor partide, colaborarea nemijlocită la jaful hitlerist [1]. Interesele de clasă ale oamenilor muncii erau diametral opuse acestei politici de trădare; oamenii muncii erau aceia care suportau în mod exclusiv suferinţele războiului nedrept, jaful banditesc şi teroarea crîncenă la care hitleriştii

[1] Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul politic al C.C. la Conferinţa Naţională a P.C.R.* în *Articole şi cuvîntări*, ediţia a IV-a, Ed. pentru literatură politică, 1955, p. 27—28.

au supus țara. Întreaga opoziție de interese și toate contradicțiile dintre clasele exploatatoare și cele exploatate din Romînia erau prin urmare concentrate ca într-un focar și puteau fi urmărite în această perioadă și în atitudinea față de război; în timp ce clasele exploatatoare erau interesate în ducerea războiului cu orice preț, oamenii muncii din țara noastră în frunte cu Partidul Comunist luptau pentru încetarea lui. Războiul era terenul pe care se cocea criza politicii claselor conducătoare.

Potrivit acestei situații, P.C.R. a elaborat și a tradus în viață linia mobilizării maselor populare pentru lupta de eliberare națională de sub jugul hitlerist, pentru doborîrea regimului de dictatură fascistă, încetarea războiului antisovietic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Ofensiva victorioasă a Armatei Sovietice a făcut posibilă aplicarea planului de acțiune elaborat de P.C.R., astfel încît la 23 August 1944, forțele populare patriotice conduse de partid au doborît dictatura fascistă, deschizîndu-se o perioadă nouă în dezvoltarea istorică a țării. Pentru poporul nostru — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — 23 August a însemnat începutul cotiturii din viața sa spre o schimbare fundamentală, de la regimul burghezo-moșieresc de asuprire și exploatare nemiloasă a oamenilor muncii, de înrobire a țării de către cercurile imperialiste, la un regim nou, popular [1]. Eliberarea națională a țării și doborîrea dictaturii fasciste au reprezentat începutul unor adînci transformări revoluționare; 23 August 1944 are prin urmare semnificația unui punct crucial în desăvîrșirea luptei revoluționare, cînd începe îndeplinirea sarcinilor primei etape a revoluției democrat-populare — desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice.

II

Marxism-leninismul ne învață — și experiența istorică a confirmat pe deplin — că problema puterii de stat reprezintă problema fundamentală a oricărei revoluții. Victoria claselor progresiste interesate în izbînda relațiilor de producție noi este cu neputință fără smulgerea puterii de stat din mîinile forțelor reacționare. Cucerirea puterii de stat de către forțele revoluționare din țara noastră fără îndoială că nu a coincis cu momentul săvîrșirii actului de la 23 August, moment care a însemnat prăbușirea politică a regimului de dictatură fascistă și începutul luptei hotărîtoare pentru cucerirea puterii de stat. Nu poate fi confundat așadar începutul revoluției populare care este 23 August 1944, cu începutul exercitării puterii de stat de către forțele revoluționare (regim democrat-popular) care este 6 martie 1945. Perioada dintre 23 August și 6 martie reprezintă o perioadă de explozie revoluționară, de criză de regim, în cursul căreia, după expresia lui Lenin, cercurile conducătoare reacționare *nu mai puteau* conduce cu vechile metode capitalisto-moșierești iar masele populare *nu mai voiau* să se lase conduse de aceste cercuri.

Caracteristic pentru această perioadă este manifestarea puternică a antagonismului dintre guvernele cu majoritate reacționară și puterea revoluționară în plin proces de constituire, a maselor populare în fruntea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *A 9-a aniversare a eliberării patriei noastre*, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 5.

cărora s-a situat clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist. În mod concret, acest antagonism s-a manifestat pe toate planurile : pe cel local, prin organizarea forţelor revoluţionare într-o putere nouă pe calea cuceririi poziţiilor în organele locale ale puterii de stat, cît şi pe planul puterii centrale, prin zădărnicirea acţiunilor antipopulare şi înlăturarea unul după altul de la putere a guvernelor cu majoritate reacţionară. Aşa cum s-a arătat în analiza făcută de către Conferinţa Naţională acestei perioade, partidul nostru considera ca principalele sale sarcini, mobilizarea şi organizarea maselor în lupta pentru înfăptuirea revoluţionară a reformei agrare, pentru izgonirea elementelor fasciste din aparatul de stat, pentru abolirea legiuirilor dictaturii antonesciene şi asigurarea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, pentru realizarea în fapt a deplinei egalităţi în drepturi între poporul romîn şi minorităţile naţionale. Aceste acţiuni, urmărind *democratizarea reală a ţării*, constituiau un aspect important al procesului de sfărîmare a maşinii de stat burghezo-moşiereşti.

Ca rezultat al luptei forţelor revoluţionare conduse de P.C.R. pentru răsturnarea guvernelor cu majoritate reacţionară şi cucerirea puterii de stat, la 6 martie 1945, a venit la putere un guvern democratic în care clasa muncitoare avea rolul conducător, instaurîndu-se astfel pentru prima dată un regim democrat-popular, expresie a năzuinţelor şi intereselor maselor populare.

Lucrările Conferinţei Naţionale a Partidului Comunist Romîn au reliefat însemnătatea şi semnificaţia istorică a instaurării la 6 martie 1945 a regimului democrat-popular. „6 martie reprezintă linia de despărţire dintre două perioade. De o parte... perioada dezvoltării şi concentrării forţelor democratice împotriva partidelor „istorice" reacţionare şi acţiunii lor pentru restaurarea dictaturii ; pe de altă parte perioada guvernării forţelor democratice, a consolidării regimului democrat şi a reconstrucţiei ţării" [1].

Venirea la putere a guvernului de la 6 martie a fost aşadar rezultatul nemijlocit al luptei revoluţionare a maselor. El are o origine revoluţionară, fiind adus la putere nu de instituţiile „legalităţii" burghezo-moşiereşti, ci sub presiunea forţei şi acţiunii directe a maselor populare conduse de partid.

În afară de aceste cauze şi împrejurări, trebuie subliniate *acele* împrejurări de *ordin extern* care au constituit o condiţie importantă a victoriei revoluţiei în ţara noastră. Schimbarea raportului de forţe pe plan internaţional în favoarea socialismului în urma victoriei asupra statelor fasciste, slăbirea sistemului imperialist şi creşterea furtunoasă a forţei mişcării muncitoreşti şi democratice internaţionale ca urmare a acestui fapt au constituit o slăbire a bazei externe pe care se putea sprijini regimul burghezo-moşieresc şi au uşurat într-o măsură importantă lupta poporului îndreptată spre doborîrea lui. Eliberarea ţării de către Armata Sovietică a dat peste cap planurile puterilor imperialiste care voiau să ne subjuge în locul hitleriştilor, iar prezenţa ulterioară a Armatei Sovietice eliberatoare pe teritoriul ţării o ferea de primejdia subjugării ei pe calea intervenţiei armate imperialiste şi a războiului civil. Conferinţa naţională

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, Ed. pentru literatură politică, 1955, ediţia a IV-a, p. 30.

a subliniat că o chezășie fundamentală a menținerii și întăririi independenței de stat a României este prietenia și alianța cu marea Uniune Sovietică. Raportul politic al C.C. arăta că „Uniunea Sovietică ...a susținut consecvent interesele noastre afirmînd alături de noi și în numele nostru independența și suveranitatea noastră ca popor și ca stat“ [1].

III

Pornind de la teza marxist-leninistă după care cucerirea puterii — parțial sau integral — de către forțele democratice și revoluționare în frunte cu clasa muncitoare nu poate reprezenta un țel final, ci doar un punct de plecare, Conferința Națională a arătat că în țara noastră 6 martie 1945 înseamnă începutul unor adînci transformări revoluționare al căror proces de înfăptuire este în curs și trebuie dus neclintit pînă la capăt.

Lucrările Conferinței Naționale au cuprins indicații multiple privind sarcinile social-economice a căror îndeplinire în viitor era imperios cerută de prima etapă a revoluției. Natura acestor transformări revoluționare a căror înfăptuire urma să reprezinte obiectivul noii puteri de stat în cuprinsul unei întregi etape, vădește pe deplin faptul că această putere constituia sub aspectul conținutului și scopurilor ei de clasă o dictatură revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii muncitoare. După cum se știe, Lenin a arătat în repetate rînduri că organul menit să traducă în viață cerințele revoluției burghezo-democratice va fi o dictatură revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii. Desfășurarea primei etape a revoluției în țara noastră a confirmat pe deplin indicațiile marxist-leniniste, puterea politică cucerită în martie 1945 fiind o dictatură de genul celeia la care se referea Lenin.

Pentru a înțelege mai bine desfășurarea revoluției în anii exercitării acestei dictaturi în țara noastră, este necesară urmărirea indicațiilor leniniste atît sub latura caracterului și modului de exercitare a dictaturii, cît și sub latura sarcinilor ei concrete. Lenin arăta că dictatura revoluționar-democratică va trebui în esență pe plan intern să facă o reîmpărțire radicală a proprietății funciare în folosul țărănimii, să înfăptuiască un democratism consecvent și deplin care să meargă pînă la republică, să smulgă din rădăcini toate trăsăturile asiatice și de robie... și să pună bazele unei serioase îmbunătățiri a situației muncitorilor și a ridicării nivelului lor de trai...“ [2].

În direcțiile de activitate evidențiate de lucrările Conferinței Naționale ca fiind proprii regimului instaurat la 6 martie, găsim unite sarcinile de bază ale acestei dictaturi revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii. Fără să ne propunem o analiză multilaterală a transformărilor revoluționare care demonstrau exercitarea acestei dictaturi, vom releva aspectele lor esențiale legate de înfăptuirea sarcinilor primei etape a revoluției democrat-populare, sarcini care derivau din caracterul ei agrar, antifeudal, antifascist și antiimperialist.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 33.
[2] V. I. Lenin, *Opere alese, în două volume*, vol. I, Ed. pentru literatură politică, p. 488.

Caracterul agrar antifeudal al revoluţiei consta în special în lichidarea rînduielilor semiiobăgiste din agricultură. La chemarea Partidului Comunist, care a ridicat steagul luptei pentru lichidarea imediată a proprietăţii moşiereşti, ţărănimea muncitoare ajutată de echipele muncitoreşti a trecut la înfăptuirea în mod revoluţionar a reformei agrare încă dinainte de 6 martie. Forţele populare care acţionau în această direcţie au avut de înfruntat împotrivirea burgheziei şi moşierimii — aflate pe poziţii comune duşmănoase faţă de reforma agrară — care se manifesta fie în mod făţiş (represiuni sîngeroase, asasinate etc.) fie în mod ipocrit (tergiversări şi amînări) [1]. Înfăptuită pe cale revoluţionară cu sprijinul de masă al clasei muncitoare condusă de partid, reforma agrară a reprezentat o condiţie esenţială în vederea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare sub conducerea clasei muncitoare pentru constituirea forţei sociale în stare să asigure izbînda revoluţiei.

De aceea una dintre cele mai importante sarcini ale guvernului democratic a fost legiferarea reformei agrare [2]. Aşa cum a apreciat Rezoluţia Conferinţei Naţionale a P.C.R. „Înfăptuirea reformei agrare a înlăturat stăpînirea moşierească, a deschis poporului romîn calea dezvoltării sale spre democraţie şi progres" [3]. A fost în esenţă îndeplinită în acest mod principala sarcină a desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice.

În împotrivirea înverşunată a reacţiunii faţă de desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice, un factor important de ordin extern era imperialismul străin — deţinător al unor poziţii cheie în economia Romîniei care contribuia şi la menţinerea rămăşiţelor semifeudale şi a stării de înapoiere a ţării. El sprijinea forţele sociale vechi care se opuneau oricăror transformări democratice şi era împotriva lichidării moşierimii ca clasă. Dominaţia înrobitoare, semicolonială, a imperialismului străin se baza tocmai pe guvernarea reacţionară a burgheziei şi moşierimii. În aceste condiţii lupta pentru transformările democratice pe plan intern era implicit o luptă împotriva imperialismului; de aceea caracterul antifeudal al revoluţiei era indisolubil legat de caracterul său antiimperialist, caracter care determină o altă trăsătură specifică a dictaturii revoluţionar-democratice din ţara noastră. Trebuie amintită în această privinţă teza importantă a tov. Gh. Gheorghiu-Dej:

„Alianţa clasei muncitoare şi a ţărănimii muncitoare a căpătat de la început un conţinut antiimperialist. Masele ţărănimii muncitoare au văzut limpede că în spatele burgheziei şi moşierimii, care opuneau o înverşunată rezistenţă înfăptuirii reformei agrare şi făceau disperate eforturi pentru a păstra vechea stare de lucruri, urîtă de popor, se aflau cercurile imperialiste din străinătate" [4].

---

[1] În lunile care au premers actului de la 6 martie «*Scînteia*» şi alte ziare democrate publică regulat o pagină întreagă întitulată *Ţăranii şi pămîntul* cu materiale din viaţa ţărănimii, care reflectă frămîntările şi lupta acesteia pentru pămîntul pe care-l muncesc de veacuri, împotriva moşierimii retrograde ce nu se da în lături de la nici o ticăloşie în împiedecarea satisfacerii revendicărilor drepte ale ţărănimii. Vezi mai ales «*Scînteia*» nr. 123, din ianuarie 1945 şi 138, 141, 149 din februarie 1945.

[2] Vezi legea reformei agrare din 23 martie 1945, «*Scînteia*», nr. 177 din 24 februarie 1945.

[3] Vezi «*Scînteia*», nr. 367, 1945.

[4] Gh. Gheorghiu-Dej, *Alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, chezăşia succesului în opera de construire a socialismului în Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 12—13.

Aceste cuvinte dezvăluie cu claritate unitatea indisolubilă între latura antifeudală și cea antiimperialistă a revoluției.

Caracterul antiimperialist al revoluției s-a accentuat și în urma faptului că condițiile aservirii totale a țării din preajma și în timpul războiului de către imperialismul german și urmările grele ale războiului cotropitor au făcut să crească considerabil greutatea specifică a sarcinilor eliberării naționale. Aceste condiții au creat un puternic *moment național* în desfășurarea revoluției legat de lupta pentru eliberarea deplină și independența reală față de imperialismul străin. Ca aspecte concrete ale conținutului antiimperialist al revoluției în perioada de după eliberare, Conferința Națională a scos în evidență : mobilizarea poporului în vederea susținerii ferme a războiului antihitlerist sub lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie" ; zădărnicirea uneltirilor partidelor burghezo-moșierești care urmăreau să mențină în continuare Romînia la cheremul imperialismului internațional ; zdrobirea și lichidarea tuturor rămășițelor fasciste din viața social-politică și de stat a țării — principala bază internă a dominației imperialiste asupra Romîniei.

În perioada Conferinței Naționale manevrele unor cercuri imperialiste străine s-au concentrat în încercarea de a doborî guvernul democratic prin intermediul regelui precum și în încercarea de amestec în treburile interne cu prilejul Conferinței de la Londra [1]. Acțiunile acestor cercuri monopoliste pe linia sprijinirii și încurajării forțelor reacționare din Romînia s-au ilustrat în diferite prilejuri și în anii care au urmat : Conferința de pace, alegerile, planul înrobitor Marshall etc.

Împotriva uneltirilor cercurilor monopoliste guvernul democratic a repurtat succese însemnate pe linia consolidării independenței țării. În raportul politic al C.C. la Conferința Națională a fost scos în evidență în legătură cu aceasta, faptul că Romînia privește ca o condiție însemnată a unei păci trainice „respectarea voinței fiecărui popor de a-și făuri singur regimul său social, respectarea independenței naționale și neamestecul în afacerile interne ale altor popoare" [2].

O altă trăsătură a revoluției, strîns legată de cea antiimperialistă o constituie caracterul ei antifascist. Guvernarea fascistă a lăsat urme grele care trebuiau lichidate. Această situație impunea sarcini speciale, foarte importante, guvernului democratic în direcția realizării acelui „democratism consecvent și deplin care să meargă pînă la republică" (Lenin).

În Cuvîntul de încheiere a dezbaterilor rostit la Conferință, tov. Gh. Gheorghiu-Dej spune : „Această conferință înseamnă un pas înainte pe calea luptei pentru întărirea tinerei noastre democrații, împotriva fascismului, împotriva reacțiunii" [3]. Conferința Națională a relevat ca sarcini mai importante în această privință, aflate în curs de înfăptuire : acțiunea de continuă curățire a aparatului de stat, prin izgonirea elementelor fasciste și profasciste, democratizarea legislației prin lichidarea legiuirilor fasciste, judecarea și condamnarea criminalilor de război, asigurarea egalității în drepturi minorităților naționale.

[1] Vezi în această privință comunicatul guvernului în urma Ședinței Consiliului de Miniștri, din 24 august 1945, în « *Scînteia* » din 5 septembrie 1945.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 9.

[3] « *Scînteia* », nr. 360, 1945.

Drepturile cetăţeneşti obţinute de masele populare — libertatea de organizare, libertatea cuvîntului şi celelalte drepturi şi libertăţi au fost asigurate în fapt, într-o măsură mereu crescîndă de către guvernul democratic. Urmare importantă a acţiunilor iniţiate în acest sens pe baza indicaţiilor Conferinţei Naţionale a fost creşterea impetuoasă a conştiinţei maselor, creşterea nivelului de participare a lor în viaţa de stat şi în realizarea sarcinilor revoluţionare. Reforma electorală efectuată în 1946 de către guvernul democratic a permis atragerea la viaţă politică a mase de milioane strivite şi încătuşate în regimul burghezo-moşieresc.

Înfăptuirea unei politici naţionale democratice s-a oglindit printre altele în numeroase instituţii de învăţămînt şi cultură create de guvernul democratic pentru minorităţile naţionale.

Unele măsuri ale guvernului democratic ca: asigurarea zilei de muncă de 8 ore, lichidarea discriminărilor în stabilirea salariilor, introducerea contractelor colective, asigurarea libertăţii sindicale depline etc., au contribuit la transformarea clasei muncitoare dintr-o masă supusă unei exploatări crunte într-un factor activ conducător al vieţii de stat şi obşteşti.

Trecerea în revistă a sarcinilor îndeplinite de către guvernul democratic, demonstrează pe deplin că ele constituiau conţinutul unei dictaturi revoluţionar-democratice a proletariatului şi ţărănimii muncitoare. Aceste sarcini corespundeau etapei desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice şi exprimau prin natura lor, prin urmările şi limitele lor, faptul că în conţinutul acestei etape revoluţionare sînt exprimate atît interesele de clasă ale proletariatului cît şi interesele *de clasă* ale maselor muncitoare ţărăneşti. Aprecierea conţinutului de clasă al dictaturii în această perioadă ca dictatură atît a proletariatului cît şi a maselor ţărăneşti, trebuie prin urmare să pornească nu atît de la raportul sau proporţia numerică, în care una sau alta dintre clase participau la conducerea vieţii de stat, *ci în primul rînd de la conţinutul, scopurile şi rezultatele nemijlocite ale politicii desfăşurate pe temeiul acestei dictaturi.*

IV

Funcţiile dictaturii revoluţionar-democratice a proletariatului şi ţărănimii muncitoare din ţara noastră au fost îndeplinite de către regimul democrat-popular în prima etapă a dezvoltării sale. În aprecierea existenţei regimului democrat-popular în etapa desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice, nu trebuie luată ca bază forma organizării de stat existente atunci în ţara noastră. Într-adevăr, ca urmare mai cu seamă a faptului că forţele revoluţionare au reuşit să cucerească însemnate poziţii în aparatul de stat, înainte de a fi cucerit pe toate planurile puterea de stat, cursul luat de procesul zdrobirii maşinii de stat vechi nu a fost cel a nimicirii formelor vechi de organizare a statului odată cu schimbarea conţinutului lor de clasă; aceasta a fost un curs al schimbării în primul rînd a compoziţiei de clasă a aparatului de stat în condiţiile menţinerii unor forme de organizare existente. Rezultatul a fost acela că în organizarea de stat din perioada desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice s-au menţinut în Romînia vechi forme de organizare a statului cum ar fi primăriile şi prefecturile, regimul parlamentar etc. Existenţa acestor

forme de stat vechi, accentuată de existența instituției monarhice, nu poate însă împiedica caracterizarea orînduirii social-politice din Romînia în această perioadă drept un regim democrat-popular, deoarece existența lui este reprezentată în esență de raportul dintre clase și nu de instituția politică concretă care realizează acest raport.

Astfel în ciuda menținerii vremelnice a unei vechi forme de organizare a statului, a și început în esență sfărîmarea treptată a vechiului aparat de stat și înlocuirea sa cu un aparat de stat nou și democratic.

Aprecierea regimului din Romînia în această perioadă ca un regim democrat-popular, se bazează pe considerarea conținutului și scopului politicii desfășurate în cuprinsul său, a bazei sale economice, a forțelor de clasă care determinau linia activității sale, așa cum reieșeau ele din lucrările Conferinței Naționale. În acest sens, trebuie avute în vedere măsurile indicate de Conferința Națională pe plan economic în direcția desăvîrșirii reformei agrare și eliberării maselor țărănești de asuprirea moșierească, a luptei împotriva speculei și sabotajului capitalist, măsurile indicate pe plan politic urmărind asigurarea unui regim de drepturi și libertăți pentru masele muncitoare și ridicarea lor la conducerea de stat, măsurile cu privire la noul regim al minorităților naționale, la consolidarea suveranității naționale și la desfășurarea unei politici interne independente etc. Analizînd într-un articol publicat în „Scînteia" din 1 mai 1947, aceste transformări revoluționare adînci petrecute în viața de stat a țării după 6 martie 1945, tov. Gh. Gheorghiu-Dej trăgea concluzia : „Sîntem îndreptățiți de a spune că avem în Romînia o democrație nouă... un regim al democrației în interesul poporului muncitor". Drept formă politică a dictaturii proletariatului și țărănimii din țara noastră a servit prin urmare în prima lui etapă regimul de democrație populară.

Analiza activității dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și a țărănimii din țara noastră, arată că această dictatură s-a înfăptuit într-un gen anumit, cu anumite trăsături specifice, care au reieșit în mod limpede din lucrările Conferinței Naționale.

O trăsătură specifică a acestei dictaturi în țara noastră este legată de analiza concretă a conținutului ei de clasă și se exprimă în aceea că s-a exercitat de către proletariat împreună nu cu întreaga țărănime ci numai cu țărănimea muncitoare ; în prima etapă a revoluției din țara noastră s-a exercitat deci o dictatură a proletariatului și țărănimii muncitoare. Această trăsătură își găsește originea istorică în procesul social-economic al diferențierii accentuate din rîndul țărănimii încă din ultimile decenii ale secolului trecut, în politica regimului burghezo-moșieresc din acest timp, îndreptată spre regruparea forțelor la țară în sensul întăririi chiaburimii și sărăcirii maselor țărănești. În virtutea acestor împrejurări, încă Congresul al V-lea al partidului indica necesitatea atragerii țărănimii muncitoare de către proletariat în condițiile luptei hotărîte împotriva burgheziei sătești. Opoziția de interese dintre chiaburime pe de o parte, și proletariat și țărănimea muncitoare pe de altă parte, s-a evidențiat în forme noi după 6 martie 1945 ; ea se reflectă în faptul că toate străduințele chiaburimii urmăreau subminarea noii puteri instaurate, iar pe de altă parte, măsurile acestei puteri se îndreptau împotriva tendințelor de exploatare și sabotaj ale chiaburimii. Regimul democrat-popular își desfășura acțiunile în condițiile luptei maselor țărănești împotriva burgheziei sate

lor. Potrivit acestei situaţii, Conferinţa Naţională s-a referit de fiecare dată exclusiv la interesale ţărănimii muncitoare, indicaţiile sale din problemele agrare înscriindu-se pe linia apărării acestor interese împotriva burgheziei satelor.

O altă trăsătură specifică a dictaturii proletariatului şi ţărănimii din ţara noastră se leagă de faptul că ea se exercită în condiţiile în care puterea de stat a claselor exploatatoare nu era pe deplin lichidată. Acest fapt era reflectat în prezenţa vremelnică a unor reprezentanţi ai burgheziei în guvern, precum şi în existenţa monarhiei pînă la sfîrşitul anului 1947. Pentru schimbarea raportului de forţe în favoarea clasei muncitoare şi a aliaţilor ei, lărgirea bazei politice a forţelor democratice conduse de partid şi guvern, constituia un factor pozitiv, deoarece se permitea astfel îndreptarea cu o putere şi mai mare a focului principal împotriva forţelor de bază ale burgheziei şi moşierimii, smulgerea rapidă a maselor de sub influenţa acestor forţe, cît şi deplina demascare a acelor cercuri politice burghezo-moşiereşti, care îşi camuflau în faţa maselor adevărata lor faţă duşmănoasă.

Spre deosebire de participarea ţărănimii muncitoare la putere, participare care exprima alianţa şi comunitatea sa de interese cu clasa muncitoare, această participare a unor reprezentanţi ai burgheziei la putere, se explică aşadar, în mod exclusiv prin anumite cerinţe tactice, de moment.

In ceea ce priveşte urmările pe care le-a avut această situaţie, ele s-au manifestat atît în diversele acţiuni ale reprezentanţilor burgheziei de folosire a poziţiilor lor din guvern în scopuri de clasă, cît şi în lupta desfăşurată de reprezentanţii maselor populare din guvern în vederea zădărnicirii şi înfrîngerii acestor acţiuni. Evenimentele ulterioare au arătat şi mai clar, că toate formele de sabotaj şi opoziţie a burgheziei în viaţa economică dezvăluite în lucrările Conferinţei Naţionale, îşi găseau continuare pe plan politic în manevrele reprezentanţilor ei în guvern. Aceste manevre desfăşurate la adăpostul unor formule teoretice cum ar fi „liberalism — regim al armoniei sociale" sau „viaţă fără striviri din partea puterii publice" [1] etc., tindeau ca prin utilizarea aparatului unor ministere, să promoveze o politică burgheză în domenii importante cum erau cel economic, financiar, de credit, al politicii externe etc. Aşa de exemplu pînă spre sfîrşitul anului 1946 — Ministerul Industriei şi Comerţului, iar pînă şi mai tîrziu Ministerul de Finanţe, duceau o politică care se caracteriza prin străduinţa de a sprijini pe marii industriaşi şi speculanti, de a zădărnici dezvoltarea economică, de a sabota echilibrul bugetar, de a menţine şi întări caracterul antidemocratic al politicii fiscale din regimul burghezo-moşieresc şi de a adînci haosul financiar şi economic.

In aceste condiţii exercitarea dictaturii revoluţionar-democratice a proletariatului şi ţăranimii era oarecum îngreunată, în sensul că unele acţiuni a căror iniţiere era revendicată de masele populare sufereau întîrziere [2] precum şi în sensul că trebuiau concentrate forţe e pentru a face să eşueze manevrele reacţiunii din guvern. Pornind de la această

[1] Citat după « *Drapelul* », în « *Scinteia* », nr. 852, 1947.

[2] Trebuie amintite aici puternicele campanii din presa democratică desfăşurate în septembrie—noiembrie 1946, pentru iniţierea unor legi, cum era legea împotriva speculei, legea economatelor etc.

stare de lucruri, încă Conferința Națională a atras atenția asupra greutăților existente în sectoarele în care se exercitau mai cu seamă manevrele politic al reacțiunii cum ar fi sectorul financiar — subliniind necesitatea unei schimbări adînci în politica financiară, bugetară, de credite, etc., potrivit intereselor maselor muncitoare și nu celor ale claselor exploatatoare.

Existența acestei trăsături nu este însă de natură să atenueze esența dictaturii revoluționar-democratice ca dictatură a proletariatului și țărănimii muncitoare. Forța acestei dictaturi s-a manifestat în faptul că rînd pe rînd manevrele reacțiunii erau zdrobite, iar sarcinile revoluționare erau îndeplinite în mod consecvent. Avînd rolul precumpănitor în guvern, clasa muncitoare împreună cu țărănimea muncitoare erau forțele care determinau cursul dezvoltării țării, pe linia înfăptuirii sarcinilor revoluției.

În sfîrșit, o altă trăsătură specifică a dictaturii din țara noastră în această perioadă, rezultînd dintr-o situație concret istorică despre care s-a vorbit mai sus, a fost ascuțișul ei antiimperialist și antifascist.

Fără îndoială că bogăția și complexitatea condițiilor concret-istorice în care s-a exercitat în țara noastră dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii nu poate fi epuizată prin enumerarea particularităților de mai sus. Însă așa cum s-a văzut, nici una din particularitățile acestei dictaturi în țara noastră nu sînt de natură a altera esența ei, compoziția și scopurile ei generale, cum au fost ele indicate de învățătura marxist-leninistă. Deși îndeplinește sarcinile desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, promotorii acestei dictaturi sînt forțe sociale care îndeplinesc aceste sarcini, ca un mijloc al înaintării mai departe, spre revoluția socialistă.

În același timp, această dictatură, corespunzătoare primei etape a revoluției din țara noastră, nu trebuie confundată cu dictatura proletariatului, corespunzătoare etapei a doua, socialiste, a revoluției. Nu putem identifica raporturile în participarea la putere dintre proletariat și masele țărănești în acea perioadă cu cele din perioada actuală, adică să identificăm dictatura muncitoare-țărănească de atunci cu ceea ce numim azi, în condițiile dictaturii proletariatului drept „putere muncitoresc-țărănească". În perioada dictaturii proletariatului și țărănimii, această referire privește însuși caracterul și scopurile puterii de stat, oglindite în aceea că puterea de stat avea un program de măsuri și un conținut democratic și nu socialist. Reflectînd prin indicațiile sale cerințele obiective ale etapei revoluționare la care se referea, Conferința Națională a deschis larg perspectivele depășirii acestor sarcini și a trecerii la transformări revoluționare noi, socialiste. Regimul democrat-popular urma să treacă de la îndeplinirea funcțiilor dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii la îndeplinirea funcțiunilor dictaturii socialiste a proletariatului.

V

Politica economică a guvernului democrat instaurat la 6 martie 1945, era determinată — în ceea ce privește orientarea sa fundamentală — de sarcinile înfăptuirii primei etape a revoluției la care se mai adaugă sarcini specifice, decurgînd din situația economică extrem de grea, pe care am moștenit-o.

Cu alte cuvinte în perioada 1945—1947 din conţinutul desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice face parte şi acel ansamblu de măsuri economice, care aveau un caracter *democratic general* fiind îndreptate spre lichidarea haosului economic şi financiar, precum şi a efectelor grave ale secetei.

La Conferinţa Naţională a P.C.R. a fost făcută o amplă şi documentată analiză a acestei situaţii — analiză ce a permis să se determine şi perspectivele de viitor.

Pagubele cauzate Romîniei de ocupaţia şi jaful Germaniei hitleriste reprezentau bugetul Romîniei pe 12 ani — la nivelul bugetar existent atunci. Politica economică trădătoare, antinaţională pe care au dus-o cercurile guvernante din trecut, nu putea să nu lase o grea moştenire, secătuind finanţele şi dezorganizînd economia ţării.

La acestea se adaugă distrugerile imense provocate de război. Raportul politic al C.C. la Conferinţă citează numeroase date care oferă un vast tablou al distrugerilor care s-au produs în diverse domenii ale economiei ţării (mai ales în sectorul transporturilor feroviare).

În afară de aceste greutăţi obective, un factor negativ al situaţiei existente îl constituia vasta şi criminala acţiune de sabotaj, desfăşurată cu bună ştiinţă de clasele exploatatoare, în perioada de după 23 August 1944.

Guvernele cu majoritatea reacţionară, care s-au perindat la cîrma ţării, pînă la 6 martie 1945, nu au luat nici o măsură economică pentru ridicarea producţiei. Dimpotrivă au făcut totul pentru a împiedica aceasta. Una din cele mai perfide arme folosite de către burghezie şi moşierime după 23 August 1944, pentru a lovi în cuceririle poporului muncitor, a fost acţiunea de înfometare a populaţiei, de dezorganizare a sistemului aprovizionării etc. urmărind să lovească astfel în forţele revoluţionare şi să zădărnicească eforturile lor constructive. Aşa cum se arată în Raportul Politic al C.C. după ce la 6 martie a suferit o înfrîngere politică, reacţiunea internă şi cea externă şi-a concentrat eforturile pentru a înfrînge mai ales pe tărîm economic regimul democrat. În acest scop au folosit cele mai ticăloase mijloace: de la specula desănţată pentru a provoca urcarea nestăvilită a preţurilor, pînă la sabotajul economic, provocarea haosului financiar şi a inflaţiei [1].

Aceste acţiuni profund antipopulare urmăreau să provoace tulburări interne, să discrediteze politica guvernului democrat şi să determine chiar o intervenţie din afară după ce încercările unui complot intern ar fi fost zădărnicite — iar în cele din urmă să reinstaureze dominaţia politică a claselor exploatatoare, care au cauzat în trecut atîtea suferinţe şi mizerie poporului muncitor. Clasele exploatatoare s-au opus cu ură înverşunată dezvoltării ţării noastre pe linia democratic-revoluţionară.

În împrejurările arătate, problema economică fundamentală de a cărei soluţionare depindea mersul înainte al revoluţiei, era creşterea producţiei naţionale, atît prin refacerea grabnică a ceea ce era distrus şi lichidarea stării economice grele descrisă mai sus, cît şi prin utilarea întreprinderilor de stat şi construirea unor noi întreprinderi şi unităţi economice, pe măsura posibilităţilor existente şi a celor mai urgente nevoi

[1] Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ediţia a IV-a, p. 37.

ale economiei naționale. Dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și a țărănimii, ca principal instrument al realizării sarcinilor primei etape a revoluției, nu-și putea îndeplini misiunea fără o bază economică corespunzătoare; de aceea a îndreptat și condus eforturile maselor spre o activitate economică constructivă. Liniile directoare ale acestei activități au fost trasate tocmai de Conferința Națională a P.C.R. și în aceasta constă marea sa însemnătate istorică.

*

Primul pas care trebuia făcut fără întîrziere era refacerea potențialului industrial existent și folosirea integrală a capacității de producție în industria de stat ca și în cea particular-capitalistă.

„Refacerea industriei actuale și folosirea integrală a capacității de producție — se arată în Raportul Politic al C.C. — sînt problemele de bază ale reconstrucției generale a țării, și rezolvarea lor constituie punctul de plecare pentru dezvoltarea industrială a Romîniei“ [1].

Trebuie subliniat faptul că în Documentele Conferinței Naționale și în primul rînd în Raportul Politic al C.C. găsim nu numai indicarea principalelor sarcini ale partidului și statului democrat-popular pentru etapa respectivă a revoluției, ci și o serioasă fundamentare teoretică a acestor sarcini, pe baza unei profunde analize a situației existente în lumina învățăturii marxist-leniniste.

Se știe că una din cele mai răspîndite arme ideologice cu ajutorul căreia exponenții claselor exploatatoare tindeau să apere, să justifice și să permanentizeze starea de înapoiere economică a Romîniei, structura sa economică preponderent agrară — fiind considerată ca hinterland agricol al țărilor capitaliste apusene — era teoria „Romînia — țară eminamente agricolă“. In favoarea ei s-au adus cele mai variate argumente antiștiințifice — economice, sociologice, psihologice — a căror lipsă de temei au fost din totdeauna dezvăluite de comuniști [2].

Partidele reacționare au dus o adevărată campanie împotriva unei dezvoltări economice care să asigure independența și suveranitatea țării față de trusturile străine. Ele au combătut cu înverșunare politica de industrializare inițiată de partid, care punea accentul pe dezvoltarea industriei grele. „Dreptatea“ într-un număr din septembrie 1946 spunea că nu putem dezvolta o industrie grea autohtonă, arătînd cu cinism că „trebuie să acceptăm trusturile dătătoare de galbeni“, fără a ne mai întreba dacă „va fi atacată suveranitatea și independența“ [3]. Același ziar manist, în 1947, într-un articol intitulat „Industria grea“ scria că „industria grea ca punct principal de grijă a politicii noastre economice este sinonim cu răsturnarea premizelor existenței noastre“ [4].

Fundamentarea sarcinilor desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice implica, așadar, necesitatea de a zdrobi teoria „Romînia — țară eminamente agricolă“. De aceea în Raportul Politic al C.C. ea este supusă unei critici

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 61.

[2] Un material informativ documentat este în această privință articolul lui H. Culea, *Critica teoriei Romînia — țară eminamente agricolă*, «*Cercetări filozofice*», nr. 3 din 1955.

[3] Citat după «*Scînteia*», nr. 635/1946.

[4] Citat după «*Scînteia*», nr. 805/1947.

nimicitoare arătîndu-se că „progresul ţării noastre este în directă şi nemijlocită legătură cu progresul industrializării ţării şi că de tăria industrială a ţării depinde în mare măsură însăşi independenţa statului nostru" [1].

Cu clarviziunea proprie analizei marxist-leniniste, Raportul arată că industria grea este pivotul întregii acţiuni de refacere şi de dezvoltare a economiei ţării, relevînd totodată legătura organică ce există între dezvoltarea industriei şi problema înfăptuirii altor sarcini importante ale perioadei revoluţionare respective, sub conducerea clasei muncitoare.

„De existenţa unei industrii dezvoltate se leagă existenţa clasei muncitoare, care reprezintă garanţia democratizării vieţii noastre publice, garanţia lichidării feudalismului şi moşierimii" [2].

Profund întemeiată ştiinţific, analiza problemelor industrializării ţării, cuprinsă în Raportul Politic, se baza pe scoaterea la lumină a condiţiilor care fac această operă atît necesară cît şi posibilă. Răspunzînd la întrebarea privitoare la necesitatea înfăptuirii acestei opere istorice, tovarăşul Gheorghiu-Dej enumera în Raportul Politic urmările esenţiale pe care ea le va determina : valorificarea tuturor bogăţiilor ţării, crearea şi dezvoltarea unor noi ramuri industriale, asigurarea funcţionării transporturilor, mecanizarea agriculturii, antrenarea tuturor forţelor creatoare ale poporului, ridicarea condiţiilor lui de viaţă. Elementele existente în economia ţării, cum ar fi materiile prime de bază, mîna de lucru, rezervele necesare, fac însă ca această operă să fie nu numai imperios necesară ci şi întru totul posibilă. Raportul politic lega totodată de opera industrializării o altă sarcină importantă, şi anume aceea a electrificării ţării.

Pe baza acestei analize multilaterale Conferinţa Naţională a P.C.R. a elaborat un măreţ program al industrializării ţării, cuprinzînd sarcinile concrete şi mijloacele de a le îndeplini. Acest program, care a stat la baza politicii economice a partidului şi statului în anii care au urmat era pe deplin realist, deoarece pornea de la condiţiile şi posibilităţile reale, fără a subaprecia numeroasele greutăţi pe care le avea de înfruntat. El şi-a găsit deplina confirmare istorică în măreţele succese obţinute pe temeiul îndeplinirii lui.

VI

O problemă esenţială care se pune pentru un stat de dictatură revoluţionar-democratică a proletariatului şi a ţărănimii muncitoare, este aceea a căilor şi mijloacelor prin care se pot realiza obiectivele sale. Există o situaţie complexă pe care trebuie să o avem în vedere în abordarea acestei probleme şi anume : pe de o parte baza economică existentă în această perioadă în general mai continuă să fie capitalistă, deoarece relaţiile capitaliste de producţie deţin un rol predominant ; pe de altă parte conţinutul puterii de stat este necapitalist şi chiar anticapitalist.

Fără pretenţia de a rezolva aici problema caracterului relaţiilor dintre baza economică şi suprastructura politică din această perioadă — care se cere încă minuţios şi amplu studiată, mai ales sub latura sa

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ediţia a IV-a, p. 62.
[2] *Ibidem.*

economică — vom examina doar unele aspecte ale acestei probleme, pentru a desprinde natura și temeiurile obiective ale politicii economice a partidului și statului nostru în această etapă.

Trebuie spus din capul locului că programul economic al guvernului democrat — lărgit și adîncit în lucrările conferinței — fără a fi un program socialist — trebuia să ducă și a dus într-adevăr — la întărirea regimului democrat-popular și la pregătirea premiselor construirii socialismului.

Încă la Conferința Națională a P.C.R. găsim numeroase exemple de felul cum oamenii muncii au răspuns cu însuflețire chemării partidului de a-și intensifica eforturile pentru a ieși din greaua situație economică în care ne aflam. Oamenii muncii din Valea Trotușului și Bistriței își iau angajamentul în telegrama adresată Conferinței de a pune în funcțiune instalațiile industriale și căile de comunicație, de a ridica producția de cărbuni, petrol, etc [1].

Delegatul miner din Valea Trotușului arată la Conferință că deși conducerea minei de cărbuni fugise, deși serviciul era dezorganizat, cu o parte din galerii dărîmate, fără hrană suficientă și fără salarii timp de patru luni de zile, minerii sub îndrumarea comuniștilor, au ridicat de șase ori producția [2].

Delegatul din Tîrgoviște arată că, în urma conferinței regionale a P.C.R., producția petroliferă a crescut cu 30% [3].

Cu totul alta era poziția burgheziei și a partidelor sale față de problemele vitale ale dezvoltării țării noastre. Aproape fiecare număr al ziarelor democratice în frunte cu „Scînteia" relatează despre acțiunile criminale de sabotaj ale capitaliștilor, care îmbrăcau cele mai variate forme. Delegații la conferință aduc și ei numeroase exemple de acest fel [4].

Din toate acestea rezultă că puterea de stat, ca expresie a năzuințelor și intereselor maselor populare acționa în direcția dezvoltării continue a forțelor economice productive ale țării, pe cînd burghezia se opunea cu îndîrjire acestei dezvoltări.

Care erau mobilurile principale ale unor astfel de poziții antagoniste?

La Conferința Națională a P.C.R., s-a arătat că *interesele de clasă* îi determină pe capitaliști să acționeze împotriva însănătoșirii vieții economice și a dezvoltării producției industriale și agricole. Un rol important juca aici *interesul economic nemijlocit*, în sensul că deținătorii de capital erau interesați să-și orienteze capitalurile lor în direcții speculative, în vederea obținerii unor profituri mari și imediate în condițiile de ruină economică și inflație. Totodată un factor de seamă era *interesul politic* — ura de moarte împotriva regimului democrat și străduința de a restaura vechile

---

[1] « *Scînteia* », nr. 356 din 19 octombrie 1945.

[2] Vezi « *Scînteia* », nr. 358 din 21 octombrie 1945.

[3] *Ibidem*, nr. 359 din 22 octombrie 1945. În această privință se pot aduce numeroase alte exemple de felul cum oamenii muncii susțineau cu fermitate prin eforturi mereu sporite în producție, politica partidului și guvernului, dejucînd astfel planurile reacțiunii interne și externe.

[4] Delegatul din Valea Jiului arată că luptei muncitorilor pentru ridicarea producției i se opune sabotajul conducerii din Petroșani ceea ce determină menținerea producției de cărbune la un nivel de două ori mai mic decît cel posibil. Delegatul din Tîrgoviște arată că la schelele petrolifere direcția a sustras principalele piese de la sonde pentru a împiedica creșterea producției. « *Scînteia* », nr. 358 și 359 din octombrie 1945.

rînduieli. Anumiţi întreprinzători care înţelegeau că e şi în interesul lor economic să sporească producţia, preferau să cîştige vremelnic, chiar mai puţin tocmai datorită intereselor lor politice de clasă [1]. Dar în acelaşi timp capitaliştii trăgeau foloase mari din haosul economic şi financiar pe care l-au alimentat.

Marxism-leninismul ne învaţă că interesele economice ale claselor sînt hotărîtoare şi determinate *în ultimă instanţă* în lupta de clasă şi în acest sens orice luptă de clasă are un conţinut economic. Dar interesele economice, mai ales cele fundamentale, nu pot fi în general şi de regulă realizate decît prin lupta politică a claselor respective. Acest lucru este cu deosebire evident intr-o perioadă de revoluţie cînd lupta politică — în formele sale cele mai ascuţite — revine pe primul plan.

În ce constă dialectica acestor interese de clasă, în etapa pe care încercăm s-o analizăm, a revoluţiei din ţara noastră? Chiar în măsura în care anumite interese economice imediate ale capitaliştilor mergeau pe linia sporirii producţiei, ele erau contracarate de interesul politic mai puternic al subminării şi în cele din urmă al răsturnării regimului democrat şi al reinstaurării regimului burghezo-moşieresc. Aceasta corespundea intereselor economice fundamentale ale claselor exploatatoare.

Dimpotrivă, clasa muncitoare şi toţi oamenii muncii, în ciuda faptului că o parte din produsele muncii lor continuă să fie însuşite de capitalişti sub formă de plusvaloare — devenind deci instrumente ale exploatării — sînt vital interesaţi în propăşirea economică a ţării, în dezvoltarea forţelor productive.

Aşadar, politica economică a partidului şi regimului democrat-popular reflectă — în această etapă a revoluţiei — în primul rînd cerinţele obiective ale dezvoltării vieţii materiale a societăţii. Aceste cerinţe au fost reflectate în politica partidului şi în condiţiile regimului burghezo-moşieresc, dar realizarea lor a devenit pentru prima dată posibilă o dată cu cucerirea puterii politice de către forţele patriotice revoluţionare.

În al doilea rînd, politica economică a partidului şi statului se călăuzeşte după cerinţele legii concordanţei obligatorii a relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie. După cum se ştie, această lege economică valabilă pentru toate formaţiunile sociale, are un conţinut istoric concret în fiecare formaţie dată precum şi în fiecare etapă dată a dezvoltării sociale.

După părerea noastră, două erau cerinţele principale ale acestei legi în perioada de care ne ocupăm:

1) Orientarea dezvoltării capitalismului în direcţia capitalismului de stat;

2) Desăvîrşirea reformei agrare.

Aceste cerinţe sînt reflectate în programul economic trasat de Conferinţa Naţională a P.C.R. Realizarea lor *în fapt* înseamnă tocmai desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi crearea premiselor pentru a trece la revoluţia socialistă. Este vorba de conţinutul primei etape a revoluţiei democrat-populare — care nu reprezintă un scop în sine, ci numai o treaptă necesară a dezvoltării revoluţiei, peste care nu se poate trece, care nu poate fi depăşită înainte de a se fi maturizat condiţiile de trecere

[1] Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ediţia a IV-a, p. 61.

la a doua etapă. In legătură cu aceasta, trebuie arătat că la Conferința Națională a P.C.R. s-a luat atitudine împotriva abaterilor „stîngiste" și a anarhismului, local care se manifesta în unele părți, prin ocuparea unor întreprinderi, prin sechestrarea patronilor, prin depășirea limitelor fixate de lege în aplicarea reformei agrare, acțiuni care n-au putut corespunde sarcinilor momentane ale revoluției. Vom trece la analiza celor două cerințe enunțate mai sus.

O mare însemnătate pentru înțelegerea fondului politicii partidului o au tezele leniniste cu privire la capitalismul de stat. Lenin considera ca elemente esențiale ale acestuia „controlul, supravegherea, evidența, reglementarea de către stat, stabilirea unei juste repartizări a brațelor de muncă în producție, precum și distribuirea produselor, păstrarea forțelor poporului, înlăturarea oricăror cheltuieli inutile de forțe și economisirea lor [1]. Toate acestea pot fi efectuate și de către un stat capitalist sub forma capitalismului monopolist de stat, dar în acest caz, reglementarea vieții economice și instituțiile speciale create în acest scop urmăresc creșterea profiturilor în proporții colosale, pe spinarea marii majorități a populației muncitoare și prin ruinarea păturilor mici și mijlocii ale burgheziei. Cu totul altfel stau lucrurile în condițiile unui stat de dictatură revoluționară democratică a proletariatului și țărănimii, care, exprimînd interesele maselor muncitoare, instituie o reglementare economică în favoarea acestor mase și nu a capitaliștilor. După cum spunea V. I. Lenin: activitatea diriguitoare a statului se poate desfășura:

„— fie în interesul moșierilor și al capitaliștilor, și atunci avem, nu un stat revoluționar-democrat, ci unul reacționar-birocrat, o republică imperialistă;

— fie în interesul democrației revoluționare, și atunci *tocmai aceasta constituie un pas spre socialism*" [2].

Analizînd conținutul de clasă și modul în care s-a efectuat activitatea economică a statului în țara noastră, în prima etapă a revoluției, vom constata că avem de asemenea un control democratic, anticapitalist, care merge pe linia capitalismului de stat, constituind pași reali spre socialism.

La Conferința Națională a P.C.R., problema controlului se punea atît în ce privește întreprinderile în care statul avea o participare mai mare sau mai mică de capital, cît și în ce privește întreprinderile capitaliste.

Trebuie precizat că e vorba de două forme distincte ale capitalismului de stat. In primul caz avem de-a face cu forma clasică, tipică, a capitalismului de stat, în legătură cu care se punea problema bunei gospodării a întreprinderilor respective, prin înlăturarea de la conducerea lor a elementelor incapabile, necinstite, sabotoare. In acest sens, la Conferința Națională a P.C.R. s-a arătat: „O întărire a controlului statului este absolut necesară și la întreprinderile în care statul participă cu părți însemnate de capital, pentru a îndruma activitatea acestor întreprinderi în scopul întăririi sectorului economic dirijat de stat [3]. Cît de prost stăteau lucrurile în acest domeniu se vede și de acolo că la unele întreprinderi

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, Ed. pentru literatură politică, p. 318.
[2] *Ibidem*, p. 351—352.
[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p, 72.

de acest fel cum erau „Societatea naţională de Gaz Metan", „Creditul Industrial", „Astra Vagoane", deşi statul deţinea majoritatea capitalului sau avea o participare masivă, cuvîntul hotărîtor în conducerea şi administrarea lor îl aveau capitaliştii, care duceau adesea o activitate economică chiar împotriva statului [1].

În al doilea caz este vorba de acel capitalism de stat care ia naştere ca un rezultat al instituirii controlului şi supravegherii din partea statului asupra întreprinderilor capitaliste prin „sindicalizarea forţată" (după expresia lui Lenin).

În legătură cu aceasta se arată în Raportul Politic al C.C. „Noua producţie a acestor întreprinderi trebuie să fie îndrumată pe linia nevoilor esenţiale în legătură cu refacerea economică a ţării, pe bază de planuri întocmite pentru fiecare ramură în parte şi ţinînd seama de capacitatea de producţie, cît şi de felul şi de mărimea nevoilor interne şi a posibilităţilor de import şi export existente" [2]. La Conferinţa Naţională s-a arătat de asemenea : „Statul va trebui să îndrumeze distribuirea materiilor prime, să reglementeze preţurile de desfacere, să controleze circulaţia mărfurilor şi să asigure orientarea creditelor necesare, în primul rînd spre ramurile de producţie care interesează refacerea ţării" [3].

Aceste indicaţii au avut în anii ce au urmat rolul unor directive practice de cea mai mare însemnătate pentru politica partidului şi a statului [4].

Conţinutul anticapitalist al politicii economice a partidului şi guvernului se dezvăluie mai ales în măsurile de evidenţă şi control, în economia naţională, care au fost luate în tot cursul anului 1947.

Pe linia măsurilor anticapitaliste, în primul rînd trebuia pusă ordine grabnică în finanţele ţării, prin etatizarea B.N.R. şi instituirea unui riguros control al creditului şi investiţiilor.

Lenin scria că „Băncile reprezintă focarele vieţii economice moderne, principalele centre nervoase ale întregului sistem capitalist ale economiei naţionale" şi de aceea nici nu se poate pune problema reglementării economice, ocolind chestiunea naţionalizării băncilor. El arată că se poate şi trebuie făcută „unificarea tuturor băncilor într-una singură, fără ca acest fapt să însemne prin sine însuşi nici cea mai mică modificare a relaţiilor de proprietate", căci numai astfel se „creează *posibilitatea* unui control real" [5].

Călăuzindu-se după aceste indicaţii leniniste, la Conferinţa Naţională a P.C.R. au fost elaborate o serie de măsuri economico-financiare, care prevedeau printre altele :

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ediţia a IV-a, p. 72.

[2] *Ibidem*, p. 73.

[3] *Ibidem*, p. 73.

[4] Un prim pas în această direcţie se făcuse încă înaintea Conferinţei în septembrie 1945, cînd, din iniţiativa Partidului Comunist, se creează Consiliul Superior al Economiei Naţionale, organul suprem de coordonare a activităţii diverselor departamente economice, organ care făcea cu putinţă îndrumarea de către stat a tuturor sectoarelor economiei noastre — cum se arată în Raportul Politic al C.C. prezentat Conferinţei. Pe linia sarcinilor trasate de Conferinţă, în februarie 1946, Consiliul adoptă o serie de proiecte de legi economice, printre care legea oficiilor economice judeţene, municipale şi comunale — primele instituţii economice care aveau sarcina să coordoneze activitatea economică, deocamdată în proporţii reduse la nivelul local. Tot în anul 1946 se mai iau o serie de măsuri economice, menite să sporească rolul diriguitor al statului în viaţa economică a ţării.

[5] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, Ed. pentru literatură politică, p. 324.

— folosirea în mod productiv a capitalurilor disponibile;
— repartizarea lor trebuie să fie îndrumată de stat;
— modificarea sistemului fiscal printr-o așezare mai dreaptă și mai democratică a sarcinilor fiscale;
— echilibrarea bugetului fără a apela la emisiunea B.N.R., oprindu-se astfel inflația [1].

In Raportul Politic al C.C. se indică în mod precis că elementul esențial în acest sistem de măsuri era controlul temeinic al producției și circulației mărfurilor, care avea ca prim obiectiv stăvilirea enormelor evaziuni fiscale.

„In această operă de finanțare, Banca Națională a Romîniei trebuie să fie pîrghia principală nu numai pentru acordarea de credite de producție, dar și pentru controlul întrebuințării acestora, ca mandatară a statului" [2].

Pentru înfăptuirea practică a acestor sarcini, P.C.R. a inițiat în decembrie 1946 un complex de legi economice, printre care mai importantă era etatizarea B.N.R. și controlul creditului — care a fost votat în ședința Camerei din 14 decembrie 1946 [3] deși a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1947. Etatizarea B.N.R. dădea o serioasă lovitură marii burghezii și reprezenta o necesitate vitală pentru redresarea economică a țării. Se punea astfel în mîna statului o pîrghie de comandă a vieții economice, posibilitatea controlării și îndrumării întregului mecanism al creditului în scopul finanțării activității economice productive.

O altă măsură preconizată de Lenin pe linia capitalismului de stat, este aceea a cartelării și sindicalizării obligatorii a întreprinderilor capitaliste. Cele spuse de Lenin în 1917 pentru situația existentă în Rusia, în timpul guvernului provizoriu, sînt pe deplin valabile și pentru prima etapă a revoluției din țara noastră.

Cu cît o țară este mai săracă în forțe cu pregătire tehnică și în general în forțe intelectuale, — arăta Lenin — cu atît mai *vitală* este necesitatea de a decreta — cît mai repede și mai hotărît — gruparea forțată și de a porni la realizarea ei începînd cu întreprinderile mari și foarte mari, deoarece tocmai gruparea *va economisi* forțele intelectuale, va da posibilitatea de a le folosi *pe deplin* și de a le repartiza mai just.

In țara noastră, gruparea obligatorie pe uniuni a întreprinderilor industriale s-a realizat sub forma Oficiilor Industriale, create în aprilie 1947, care s-au dovedit a fi o necesitate națională în vederea redresării economice și a îmbunătățirii stării materiale a celor ce muncesc. In martie 1947, într-un articol publicat cu prilejul aniversării zilei de 6 martie, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej sublinia necesitatea unor instituții economice eficace, capabile să întreprindă „măsuri serioase de organizare și disciplinare a vieții economice" [4], pentru a pune capăt jafului și anarhiei industriale, lichidînd totodată acea stare de lucruri în care greutățile și lipsurile erau aruncate numai pe spinarea celor ce muncesc.

---

[1] Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 77—79.
[2] *Ibidem*, p. 77.
[3] Vezi «*Scînteia*» din 15 decembrie 1946.
[4] Vezi «*Scînteia*», nr. 767 din 7 martie 1947.

Prin conţinutul lor, Oficiile Industriale nu aveau un caracter socialist deoarece capitaliştii nu erau expropriaţi.

Totuşi, ca formă a capitalismului de stat, ele constituiau *un important pas înainte spre socialism*, o premisă materială a viitoarei naţionalizări şi ca atare erau anticapitaliste. Ele dădeau statului „posibilitatea de a îndruma şi controla activitatea industrială şi comercială a întreprinderilor private“ [1].

După cum arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în Expunerea de motive la ante-proiectul legii Oficiilor Industriale, acestea creau posibilităţi de valorificare a capitalurilor şi de obţinere a unor beneficii legale, dar principalul lor obiectiv era sporirea producţiei şi a volumului de bunuri destinate consumului, conlucrarea între stat şi industrie pe linia îmbunătăţirii situaţiei materiale a muncitorilor [2]. Îmbrăţişînd aspecte diverse şi complexe ale activităţii economice, ele erau de asemenea menite să introducă treptat ordine, disciplină şi legalitate în viaţa economică şi în primul rînd în industrie. Evident că aceste scopuri nu erau pe placul capitaliştilor pentru care haosul economic însemna profituri exorbitante şi un mijloc de luptă împotriva regimului democrat.

În Expunerea de motive se arată că împotriva Oficiilor s-a creat un *front comun al reacţiunii* la care participau atît partidele „istorice“ din opoziţie, cît şi gruparea lui Tătărescu. Despre această măsură economică, menită să pună capăt haosului economic — şi care a reuşit în cea mai mare parte să facă acest lucru — „Liberalul“ din 16 mai scria: „noi, dimpotrivă, afirmăm cu toată convingerea că după o scurtă aplicare a legii care înfiinţează aceste oficii, marasmul de care este cuprinsă în prezent întreaga noastră viaţă economică, va spori“.

Oficiosul tătărăscian „Drapelul“ scria de asemenea în numărul său din 28 mai: „În forma lui actuală, proiectul de lege al Oficiilor nu înlătură cauzele care împiedică iniţiativele refacerii acestei ţări şi în acelaşi timp va constitui o piedică în sporirea producţiei generale“ [3].

În lupta împotriva Oficiilor, ziarul manist „Dreptatea“ îşi dezvăluia faţiş ura şi disprețul împotriva maselor muncitoare.

Aceste luări de poziţii ale reacţiunii confirmă o dată în plus faptul că prin crearea Oficiilor Industriale se dă o serioasă lovitură capitaliştilor în acţiunile lor antipopulare. Dimpotrivă, oamenii muncii şi în primul rînd forţa conducătoare a revoluţiei — proletariatul — au salutat cu bucurie această lege, deoarece ea corespundea intereselor lor.

Prin intrarea în vigoare şi realizarea acestei măsuri, se realizează de fapt unele puncte esenţiale ale programului economic trasat de Conferinţa Naţională a P.C.R., creîndu-se astfel premisele trecerii la revoluţia socialistă.

*

O treaptă nouă în dezvoltarea liniei trasate de Conferinţa Naţională a P.C.R. au constituit „Propunerile P.C.R. în vederea îmbunătăţirii situaţiei economice şi financiare a ţării“ [4] — prezentate Consiliului de Miniştri

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ediţia a IV-a, p. 109.
[2] «*Scînteia*», nr. 821 din 15 mai 1947.
[3] Citat după «*Scînteia*», nr. 830, mai 1947.
[4] Vezi «*Scînteia*», nr. 847 din 16 iunie 1947.

la 14 iunie 1947. Propunerile cuprindeau un ansamblu de măsuri economice concrete menite să ducă grabnic la creșterea producției industriale și agricole, la realizarea unor îmbunătățiri substanțiale în domeniul satisfacerii nevoii de materii prime, la lărgirea comerțului exterior și la ridicarea nivelului de trai al maselor muncitoare. Principala piedică ce stătea în calea redresării economice și financiare a țării era inflația și cursa dintre prețuri și salarii. De aceea în primul rînd se prevăd sarcini precise de creștere a producției și a productivității muncii pentru următoarele 5—6 luni. În domeniul finanțelor se prevăd astfel de măsuri care să ducă la lichidarea marilor deficite bugetare, la echilibrarea balanței de venituri și cheltuieli și, în primul rînd la lichidarea inflației printr-o reformă monetară și democratică.

Cele mai importante urmări ale înfăptuirii acestor propuneri au fost de reorganizare a controlului economic și reforma monetară.

Controlul economic s-a dovedit a fi un instrument deosebit de eficace în mîna statului în vederea reglementării vieții economice. Principalul scop era zădărnicirea tendințelor speculative și a altor infracțiuni ale capitaliștilor, dînd o atenție specială producției industriale, colectării de materii prime și produse agricole de consum, operațiilor de import-export. Noul corp de controlori, care nu aveau nimic comun cu vechii controlori, șpertari, corupți, puși în slujba capitaliștilor, erau sprijiniți de comitetele de fabrică și de masa muncitorilor, deoarece ei acționau într-un mod democratic revoluționar, în favoarea poporului muncitor, împotriva capitaliștilor sabotori. Ei au reușit în multe cazuri să descopere chiar și cele mai ascunse și perfide metode de falsificare a prețului de cost real, spulberînd astfel speranțele capitaliștilor asupra ineficacității controlului exercitat de muncitorii înșăși [1].

În iulie 1947, tot ca un rezultat al propunerilor P.C.R., s-a alcătuit Comisia de Redresare Economică și Stabilizare Monetară [2] a cărei principală sarcină a fost pregătirea lucrărilor în vederea efectuării unei reforme monetare. Această reformă care s-a făcut în august 1947 pe baza resurselor interne, fără împrumuturi înrobitoare străine, a pus capăt inflației, a determinat o nouă repartiție a venitului național în favoarea maselor largi, a căror putere de cumpărare a crescut de vre-o 2—3 ori față de acea din timpul inflației; ea a dat de asemenea o puternică lovitură capitalului speculativ care acumulase în perioada inflației cîștiguri enorme și a constituit una din cele mai importante măsuri economice cu caracter anticapitalist inițiate de partid. În cuvîntarea ținută cu acest prilej [3] tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat care sînt condițiile și sarcinile pentru consolidarea reformei monetare, subliniind în primul rînd necesitatea creșterii producției și a productivității muncii.

Importanța deosebită a Propunerilor economice ale partidului și ale urmărilor lor pentru transformările revoluționare din perioada următoare a fost subliniată de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în Raportul Politic prezentat în numele C.C. la Congresul P.M.R.: „Momentul de cotitură

---

[1] « *Scînteia* », nr. 990 din 3 decembrie 1947, unde se găsesc multe exemple în acest sens.

[2] « *Scînteia* », nr. 860 din 3 iulie 1947.

[3] « *Scînteia* », nr. 909 din 30 august 1947.

l-au constituit propunerile partidului Comunist Romîn pentru îmbunătăţirea situaţiei economice şi financiare a ţării, şi îndeosebi reforma monetară" [1]. Conţinutul acestei cotituri îl constituie tocmai crearea premiselor pentru trecerea de la desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice (prima etapă a revoluţiei democrat-populare) la revoluţia socialistă.

★

Din analiza conţinutului de clasă al tuturor măsurilor economice luate în anii 1945—1947, rezultă că ele nu erau socialiste, deoarece nu duceau la exproprierea tuturor capitaliştilor, nu desfiinţau relaţiile capitaliste şi deci exploatarea muncitorilor de către capitalişti. Ele aveau totuşi un caracter anticapitalist, înscriindu-se pe linia sarcinilor economice ale dictaturii revoluţionar-democratice a proletariatului şi a ţărănimii, fiind menite să creeze premisele trecerii de la prima etapă a revoluţiei la cea de a doua. Trebuie să avem în vedere aici indicaţia lui Lenin că nu există capitalism pur care să se transforme direct în socialism pur. Fenomenele sînt totdeauna mult mai complexe, trecerea de la o etapă a revoluţiei la altă etapă se efectuează de regulă prin numeroase verigi intermediare, absolut necesare — aşa cum au fost aceste măsuri.

Caracterul anticapitalist al măsurilor luate de puterea democratică rezultă îndeosebi din două împrejurări importante:

A. Îngrădirea consecventă a acţiunilor economice ale sabotajului capitalist şi al profiturilor exorbitante pe care tindeau să le realizeze capitaliştii, şi orientarea capitalismului privat în albia capitalismului de stat (statul fiind nu capitalist, ci democrat-popular).

Relaţiile de producţie dominante în industrie în general mai erau cele capitaliste; în sectorul capitalist acţionau firește legi proprii capitalismului şi, în primul rînd, legea plusvalorii. Sectorul de stat (embrion al viitoarei economii socialiste) avea încă o greutate specifică relativ redusă. Legi proprii economiei socialiste nu acţionau încă.

Cu toate acestea, anumite legi ale sistemului capitalist care determină în ţările capitalismului exploatarea nestînjenită şi mizeria cruntă a maselor muncitoare nu au acţionat aidoma şi la noi în perioada respectivă. *În primul rînd, după părerea noastră, legea economică fundamentală a capitalismului contemporan şi-a pierdut puterea de acţiune în ţara noastră în anii 1945—1947.* Şi alte legi cum ar fi legea plusvalorii, legea acumulării capitaliste, au fost „strunite" de puterea democratică, îngreunîndu-se sau chiar împiedecîndu-se, de pildă, procesul de pauperizare absolută şi relativă a maselor.

B. Un alt aspect, indisolubil legat de primul, al caracterului anticapitalist al măsurilor economice schiţate mai sus, constă în faptul că puterea democrat-populară, înfrîngînd împotrivirea disperată a reacţiunii dinăuntrul sau din afara guvernului, a dus o politică economică inspirată de nevoile materiale şi spirituale ale maselor populare.

Urmărind în mod consecvent apărarea şi întărirea prin toate mijloacele a independenţei cucerite, această poiltică era totodată, profund patrio-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. IV-a, p. 135.

tică ; ea se inspira și slujea așadar interesele economiei și culturii naționale, ceea ce îi asigura sprijinul și aprobarea celor mai largi mase. De aceea masele muncitoare au sprijinit cu hotărîre această politică și au luptat pentru realizarea sa. Aplicarea riguroasă a măsurilor de organizare, evidență și control, munca plină de abnegație a clasei muncitoare au avut ca rezultat realizarea și chiar depășirea programelor de producție pentru lunile iulie-octombrie ale anului 1947.

Răspunzînd cu entuziasm chemării partidului pentru sporirea producției și productivității muncii, scăderea prețului de cost etc., muncitorii dintr-o serie întreagă de întreprinderi au organizat întreceri patriotice [1]. Ziarul „Scînteia" scria despre aceasta :

„Se vădește aici un spirit nou, izvorît din conștiința clasei muncitoare că mărirea producției și refacerea economică nu mai înseamnă creșterea profiturilor marilor industriași și bancheri, ci înseamnă înmulțirea mărfurilor pe care le consumă masele largi populare și înmulțirea mijloacelor materiale și tehnice care să ridice bunăstarea materială și culturală a poporului întreg ; înseamnnă în același timp întărirea regimului nou, democratic și dezvoltarea lui spre o societate care să desființeze exploatarea omului de către om" [2].

★

O altă cerință a legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție în prima etapă a revoluției democrat-populare era — după cum am spus — *desăvîrșirea reformei agrare.*

În Raportul Politic al C.C. prezentat la Conferința Națională a P.C.R. se arată : „În sectorul agricol, prima sarcină care ni se pune este desăvîrșirea reformei agrare" [3]. Pentru consolidarea rezultatelor obținute în direcția reîmpărțirii proprietății funciare în folosul țărănimii (după expresia lui Lenin), o însemnătate deosebită au avut indicațiile Conferinței Naționale privind necesitatea sprijinirii și ajutorării continue a țărănimii muncitoare din partea statului. Rezoluția Conferinței Naționale fixează ca sarcină de bază în această privință :

„Organizarea și dezvoltarea centrelor de închiriat mașini agricole care vor forma baza pentru mărirea productivității și rentabilității agriculturii... dezvoltarea cooperativelor la orașe și la sate și asigurarea unei bune aprovizionări a populației" [4].

În anii care au urmat au fost traduse în fapt prin numeroase măsuri concrete indicațiile Conferinței privind ajutorarea țărănimii muncitoare atît pe linia producției (înființarea de stațiuni de mașini și tractoare) cît și pe linia desfacerii și schimbului de produse (sprijinirea și dezvoltarea cooperației sătești).

La Conferința Națională s-a arătat că realizarea sarcinilor desăvîrșirii reformei agrare cerea înaintarea tot într-o direcție anticapitalistă, prin împiedicarea acaparării pămînturilor de către chiaburi, prin controlul circu-

---

[1] Au fost organizate întreceri patriotice în această perioadă în rîndul ceferiștilor de la Griviția, al metalurgiștilor de la Vulcan, în minele de cărbuni, în fabricile textile etc.

[2] « *Scînteia* », nr. 987, din 28 iunie 1947.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 76.

[4] Vezi « *Scînteia* », nr. 367 din 1 decembrie 1945.

laţiei bunurilor agricole, etc. Încă în perioada aplicării reformei agrare şi apoi în timpul secetei s-au manifestat puternic contradicţii de clasă dintre ţărănimea muncitoare şi chiaburime, care tindea să acapareze cele mai bune pămînturi. Pe de altă parte, moşierii au intentat mii de procese împotriva ţăranilor împroprietăriţi, urmărind, printre altele, să reintre în stăpînirea pămîntului, să creeze o stare de nesiguranţă printre ţăranii muncitori asupra trăiniciei împroprietăririi, să-i împiedice pe aceştia de a lucra cu rîvnă pămîntul expropriat, ca pe un bun al lor.

Reforma agrară din anul 1945 — se arată în Propunerile P.C.R. din iunie 1947 — trebuie desăvîrşită în primul rînd prin accelerarea înscrierii poprietăţilor noi în cărţile funciare, prin eliberarea tuturor titlurilor de împroprietărire şi prin realizarea cît mai grabnică a lucrărilor de amenajări agricole legate de această reformă" [1].

Reforma agrară este desăvîrşită şi prin legea din 7 iunie 1947 care o declară ca act de guvernămînt ce nu mai poate fi atacată pe calea justiţiei — precum şi prin legea circulaţiei bunurilor agricole, ultima fiind menită îndeosebi să împiedice formarea de noi mari proprietăţi funciare şi concentrarea pămînturilor ţărăneşti în mîinile chiaburilor. O prevedere foarte importantă a legii care reglementa circulaţia bunurilor agricole era anularea vînzărilor silite de pămînt făcute de ţăranii săraci în timpul secetei. Aplicarea acestor legiuiri a determinat consolidarea micii gospodării ţărăneşti, întărind încrederea ţăranilor muncitori în clasa muncitoare şi în regimul democrat-popular. Sectorul micii producţii de mărfuri care în urma înfăptuirii şi desăvîrşirii reformei agrare a dobîndit o deosebită greutate specifică în agricultură, constituie un puternic factor de sprijin pentru realizarea politicii economice a guvernului. Corespunzător cu creşterea micii gospodării ţărăneşti şi ascuţirea contradicţiilor de clasă între ţărănimea muuncitoare şi chiaburime, se iveşte necesitatea reorganizării cooperaţiei agricole săteşti pe baze noi, fiind izgonite din ea elementele exploatatoare.

Desăvîrşirea reformei agrare care a dus la întărirea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, a constituit deci un alt factor esenţial al trecerii de la prima la cea de a doua etapă a revoluţiei democrat-populare. Alianţa dobîndeşte tot mai mult un nou conţinut; pe măsură ce sînt create premisele trecerii la revoluţia socialistă, ea are în mod deschis un caracter net anticapitalist. Acest caracter se reflectă în diverse acţiuni economice ale puterii populare cu ascuţiş antichiaburesc, iniţiate mai cu seamă la mijlocul anului 1947, cum ar fi măsurile ce asigurau un control al statului în circulaţia bunurilor agricole sau sistemul impozării agricole progresive. În felul acesta au fost create toate premisele economice care au făcut posibilă acea cotitură radicală din istoria ţării noastre — trecerea la revoluţia socialistă.

VII

Conferinţa Naţională a trasat în documentele sale un ansamblu de sarcini politice generale, menite să consolideze din punct de vedere politic regimul democrat-popular şi să creeze şi sub acest aspect condiţiile tre-

[1] « *Scînteia* », nr. 847 din 16 iunie 1947.

cerii de la desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice la revoluția socialistă.

Avînd în față indicația marxist-leninistă că trecerea la revoluția socialistă impune în primul rînd creșterea rolului de hegemon al clasei muncitoare în revoluție și asigurarea conducerii clasei muncitoare de către un partid conducător marxist-leninist unic, Conferința Națională a indicat măsuri importante în acest sens.

Chemînd partidul la mobilizarea clasei muncitoare ca forță conducătoare în lupta poporului, Conferința Națională pornea de la faptul că forța și menirea acesteia nu sînt determinate de proporția numerică pe care ea o reprezintă în ansamblul populației, ci de pozițiile ei de clasă revoluționară, de gradul ei de conștiință, de capacitatea ei înaltă de organizare și luptă. Înaintarea cu succes pe drumul transformărilor revoluționare impunea continua întărire a acestui rol de hegemon al clasei muncitoare — rol pe care i-l rezerva înarmarea ei cu cunoașterea cerințelor dezvoltării sociale și cu cea mai înaltă formă de organizare în lupta de clasă — iar întărirea rolului ei conducător era determinată la rîndul ei în cel mai înalt grad de consolidarea definitivă a unității de acțiune prin crearea unui partid marxist-leninist unic. În enumerarea sarcinilor politice generale, Rezoluția Conferinței a trecut de aceea pe primul loc sarcina întăririi Frontului Unic Muncitoresc și a luptei pentru înfăptuirea unității politice a clasei muncitoare. Crearea F.U.M. în anii dictaturii fasciste a fost considerată de către Conferința Națională drept o victorie însemnată a clasei muncitoare. Împotriva acestei cuceriri s-au năpustit partidele burghezo-moșierești în speranța de a submina unitatea de acțiune a clasei muncitoare, încercările lor pentru spargerea F.U.M. întețindu-se cu prilejul alegerilor sindicale și a Congresului P.S.D. din martie 1946. Înarmat cu Indicațiile Conferinței Naționale, Partidul Comunist, sprijinit și de aripa stîngă din P.S.D. și exprimînd dorința oamenilor muncii, a reușit să dea peste cap aceste încercări și să ducă unitatea de acțiune a proletariatului pe drumul întăririi sale continue. Partidul se călăuzea în toate acțiunile sale pe linia creșterii forței, capacității de mobilizare și influenței politice a clasei muncitoare, după o prețioasă indicație cuprinsă în Rezoluția Conferinței: „Față de sarcinile importante care stau în fața poporului, muncitorimea... are datoria de a întări și mai mult această unitate de acțiune și de a o desăvîrși prin înfăptuirea unității sale politice“ [1].

În condițiile unei lupte ascuțite cu dușmanii unității proletariatului, P.C.R. a obținut succese însemnate în anii următori Conferinței Naționale în direcția consolidării acestei unități și a creat împreună cu aripa stîngă a Partidului Social-Democrat bazele unificării ideologice și politice marxist-leniniste a clasei muncitoare.

Aceste succese în făurirea deplinei unități a clasei muncitoare au permis clasei muncitoare să-și întărească rolul ei de forță conducătoare în revoluție, să ridice la un nivel mai înalt de conștiință și organizare masele populare. Conferința Națională a învățat clasa muncitoare din țara noastră să antreneze în acțiune masele cele mai largi într-o măsură mereu sporită. Criticînd ascuțit lipsurile și greșelile săvîrșite în direcția

[1] „*Scînteia*“, nr. 367, 1945.

legăturii partidului cu masele, Conferinţa Naţională a atras atenţia întregului partid că înfăptuirea cu succes a liniei politice nu este posibilă fără munca de masă, fără mobilizarea masei, fără contact viu şi permanent cu masele celor ce muncesc.

Conferinţa Naţională a P.C.R. a evidenţiat ca o importantă sarcină politică a partidului pe linia strîngerii legăturii cu masele şi consolidării regimului democratic — cîştigarea bătăliei alegerilor. Problema alegerilor a fost larg dezbătută în cadrul Conferinţei Naţionale, ca o problemă principală, de rezolvarea căreia era legată consolidarea realizărilor obţinute şi asigurarea condiţiilor necesare redresării vieţii economice şi refacerii ţării.

Ca urmare a indicaţiilor Conferinţei Naţionale, partidul a trecut la mobilizarea tuturor forţelor democratice pentru întărirea continuă a unităţii lor de acţiune, pentru izolarea deplină a partidelor reacţionare burghezo-moşiereşti. Cele peste şase milioane de cetăţeni veniţi în faţa urnelor în noiembrie 1946 pentru prima dată în condiţiile libertăţii, şi-au dat în majoritate zdrobitoare adeziunea lor la lupta regimului democratic. Aşa cum cerea partidului Conferinţa Naţională, în bătălia pentru alegeri reacţiunea a fost zdrobită şi înfăptuirile regimului democratic au fost consolidate.

Conferinţa Naţională a trasat partidului ca o sarcină politică de importanţă deosebită întărirea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare. Prin legiferarea şi desăvîrşirea reformei agrare alianţa dintre clasa muncitoare — hegemonul recunoscut al revoluţiei — şi ţărănimea muncitoare a căpătat o bază trainică. Dintr-un mijloc de luptă pentru cucerirea puterii, ea a devenit temelia de neclintit a regimului democrat-popular. Conferinţa Naţională a trasat un program bogat de măsuri în vederea întăririi continue a alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare şi a rolului conducător al clasei muncitoare, program a cărui îndeplinire ulterioară de către partid a consolidat temelia regimului democrat-popular şi a făcut să crească fără încetare capacitatea acestuia de acţiune pe linia săvîrşirii sarcinilor revoluţionare.

★

Întreaga dezvoltare istorică a ţării în anii care au urmat a reprezentat o manifestare vie a profunzimii şi înţelepciunii indicaţiilor Conferinţei Naţionale a P.C.R. Semnificaţia istorică a Conferinţei Naţionale apare pe deplin reliefată în lumina măreţelor realizări ale poporului nostru pe drumul indicat de partid. Meritul important al Conferinţei Naţionale a P.C.R. a fost acela că a elaborat o linie clară de orientare a partidului într-o perioadă cînd se hotăra soarta istorică a poporului nostru, cînd la ordinea zilei stătea îndeplinirea grelei şi măreţei sarcini de îndrumare de către partid a Romîniei pe calea unor grandioase transformări revoluţionare.

Indicaţiile Conferinţei Naţionale au constituit un model de aplicare creatoare a marxism-leninismului în condiţiile concrete în care Romînia urma să parcurgă etapa desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice. Înarmat cu indicaţiile de importanţă istorică ale Conferinţei Naţionale, partidul nostru a concentrat eforturile întregului popor muncitor, conducînd cu succes lupta pentru zdrobirea economică şi politică a claselor

exploatatoare din Romînia, pentru triumful definitiv al revoluției. Mobilizarea eforturilor de către partid potrivit indicațiilor Conferinței Naționale în vederea zdrobirii manevrelor sabotoare ale burgheziei din viața economică a țării a dus la lichidarea cu succes a haosului economic și financiar, la reușita acțiunii de redresare economică și stabilizarea monetară. Pornind de la indicațiile Conferinței, partidul a mobilizat totodată masele populare împotriva încercărilor imperialiste de aservire a țării, în vederea întăririi neîntrerupte a suveranității și independenței cucerite. În cursul acestor acțiuni s-a desfășurat cu deplin succes procesul de izolare și înfrîngere a partidelor burghezo-moșierești; manifestările teroriste și complotiste ale acestor partide dezvăluiau în fața maselor transformarea lor în oficine de spionaj și diversiune, care trebuiau și au fost supuse judecății populare.

Linia politică a partidului, stabilită ca urmare a indicațiilor Conferinței Naționale și tradusă fără șovăire în fapt, a demonstrat în mod strălucit contopirea deplină a intereselor oamenilor muncii cu interesele partidului în politica partidului, slujirea credincioasă de către partid prin politica sa a intereselor fundamentale ale maselor. Totala demascare a forțelor reacționare pe tărîmul politic și economic, creșterea prestigiului și autorității clasei muncitoare și partidului ei conducător, au reprezentat îndeplinirea unor condiții de bază necesare pentru trecerea la revoluția socialistă. Prin schimbarea raportului de forțe în favoarea clasei muncitoare și aliaților ei, a devenit posibilă izgonirea ultimilor reprezentanți ai burgheziei din guvern, răsturnarea monarhiei și proclamarea la 30 Decembrie 1947 a Republicii Populare Romîne. A fost obținută în felul acesta victoria politică deplină a clasei muncitoare asupra claselor exploatatoare din Romînia, desăvîrșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice și trecerea la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste.

*

Prin eforturile sale creatoare, poporul nostru a realizat cu succes sarcinile istorice pe care Conferința Națională i le-a pus în față. La zece ani după desfășurarea lucrărilor acesteia, el pășește sub conducerea partidului spre noi succese în construirea economiei și culturii socialiste.

НАЦИОНАЛЬНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ РУМЫНСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ В ОКТЯБРЕ 1945 ГОДА И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ, КАСАЮЩИЕСЯ ЗАВЕРШЕНИЯ БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ И ПЕРЕХОДА К СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Авторы анализируют в свете трудов Национальной конференции Румынской Коммунистической партии 1945 г. некоторые вопросы развития революции, предшествовавшие историческому моменту, когда состоялась Конференция, и занимаются социально-экономическими задачами, выполнение которых было подчеркнуто в ходе Национальной

конференции, как настоятельно требуемое этапом завершения буржуазно-демократической революции и перехода к социалистической революции в Румынии. В связи с этим авторы изучают в первую очередь указания, данные Конференцией по линии проведения аграрных, антифеодальных, антифашистских и антиимпериалистических требований революции; сущность этих указаний доказывает, что в этот период в Румынии существовала революционно-демократическая диктатура пролетариата и крестьянства, имевшая некоторые специфические черты, функции которой были выполнены народно-демократическим режимом на первом этапе его развития.

Далее анализируется экономическая политика в течение этого периода установленная на Национальной конференции. С этой точки зрения авторы выделяют некоторые вопросы, среди которых можно назвать: вопрос индустриализации страны — задание, поставленное Конференцией румынскому народу еще в условиях, непосредственно следовавших за войной; вопрос характера взаимоотношения в этот период между экономической базой, в общем капиталистической, и сущностью государственной власти, не капиталистической; вопрос главных требований закона обязательного соответствия производственных отношений характеру производительных сил в течение этого периода (речь идет об ориентации на государственный капитализм и завершение аграрной реформы). Затем, на основании использования исторического материала указывается, каким образом в процессе выполнения экономических задач, а также и политических задач общего характера, поставленных Конференцией, укрепился народно-демократический строй с точки зрения политической и экономической и были созданы все предпосылки для перехода от завершения буржуазно-демократической революции к социалистической революции.

Следовательно, историческая заслуга Национальной конференции Румынской Коммунистической партии 1945 г. заключалась в том, что она выработала ясную линию ориентировки партии на основе творческого применения марксизма-ленинизма в условиях, в которых Румыния должна была пройти этап завершения буржуазно-демократической революции, для того чтобы вступить на путь социалистической революции.

LA CONFÉRENCE NATIONALE DU P.C.R., D'OCTOBRE 1945, ET QUELQUES PROBLÈMES CONCERNANT L'ACHÈVEMENT DE LA RÉVOLUTION BOURGEOISE-DÉMOCRATIQUE ET LA TRANSITION À LA RÉVOLUTION SOCIALISTE

(RÉSUMÉ)

Après avoir analysé à la lumière des travaux de la Conférence Nationale du P.C.R. de 1945, quelques-uns des problèmes soulevés par la marche de la révolution et antérieurs au moment historique où eut lieu la Conférence, les Auteurs examinent, dans leur étude, les tâches sociales et économiques dont la Conférence Nationale mit en relief l'impérieuse nécessité, exigée par l'étape d'achèvement de la révolution bourgeoise-démocratique et de transition à la révolution socialiste en Roumanie.

À ce sujet, les Auteurs analysent d'abord les directives de la Conférence concernant la réalisation des exigences agraires, antiféodales, antifascistes et antiimpérialistes de la révolution ; ils en déduisent que, pendant la période d'achèvement de la révolution bourgeoise-démocratique, ces directives démontrent l'existence en Roumanie — avec certains traits propres — d'une dictature révolutionnaire-démocratique du prolétariat et de la paysannerie, dont les fonctions ont été remplies par le régime démocratique-populaire, à la première étape de son développement.

La seconde partie de l'étude analyse la politique économique durant cette période, telle qu'elle a été établie par la Conférence Nationale. Les Auteurs mettent en évidence certaines questions, telle celle de l'industrialisation du pays, tâche qui s'imposait au peuple roumain dans les conditions de l'après-guerre, celle du caractère des relations entre la base économique — généralement capitaliste — et le contenu du Pouvoir d'Etat — non capitaliste — ; le problème des exigences essentielles de la loi de la concordance obligatoire des rapports de production et des forces productives durant cette période (il s'agit de l'orientation, vers le capitalisme d'Etat et de l'achèvement de la réforme agraire). A l'aide d'une documentation appropriée, l'étude démontre ensuite comment le processus de l'accomplissement des tâches économiques et des tâches politiques générales, fixées par la Conférence, a consolidé le régime démocratique-populaire au point de vue politique et économique, et a créé les prémises de l'achèvement de la révolution bourgeoise-démocratique et de la révolution socialiste.

Le mérite historique de la Conférence Nationale du P.C.R. de 1945 a donc été d'avoir élaboré une ligne claire d'orientation du Parti, par l'application créatrice du marxisme-léninisme aux circonstances dans lesquelles la Roumanie devait traverser l'étape de l'achèvement de la révolution bourgeoise-démocratique pour passer à la révolution socialiste.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

DIALECTICA DEZVOLTĂRII ALIANȚEI DINTRE CLASA MUNCITOARE ȘI ȚĂRĂNIMEA MUNCITOARE ÎN CELE DOUĂ ETAPE ALE REVOLUȚIEI NOASTRE *

DE

ION BANU

Studiul conținutului pe care l-a avut în țara noastră, în prima etapă a revoluției, dictatura democratică a proletariatului și țărănimii muncitoare ne obligă, înainte de toate, să studiem problema alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. Într-adevăr, alianța dintre muncitori și țărani constituie acea forță socială care, sub hegemonia proletariatului, a dus în țara noastră, pînă la capăt, revoluția burghezo-democratică, a înfăptuit trecerea la revoluția socialistă și săvîrșește în prezent construirea socialistă. Succesele de pînă acum obținute de partidul clasei muncitoare în revoluția noastră se explică înainte de toate prin aceea că a izbutit să făurească în puțini ani *forța socială, fără de care revoluția ar fi fost cu neputință*, că a izbutit să conducă în mod eficace acțiunea acestei forțe sociale de milioane de oameni, că a izbutit să dărîme într-un timp relativ scurt bariera ridicată între oraș și sat de către clasele exploatatoare, că a obținut succese hotărîtoare în sudarea legăturii între două categorii sociale, — proletariatul orășenesc și țărănimea muncitoare — care în trecut fuseseră ținute departe una de alta de către burghezie și moșierime și adesea opuse în mod artificial una alteia, în scopuri diversioniste, contrarevoluționare.

Constatînd aceasta nu trebuie de loc să neglijăm legăturile care s-au stabilit și în trecut între proletariat și țărănime. Se știe că, de pildă, într-o serie de cazuri țăranii răsculați în anul 1907 s-au bucurat de sprijinul muncitorilor. După constituirea Partidului Comunist din Romînia, năzuințele țărănimii muncitoare de a scăpa de împilare și mizerie au fost întotdeauna sprijinite de partidul nostru. Mai mult, partidul nostru și-a dus activitatea și printre țăranii muncitori ajutîndu-i în luptă. În repetate rînduri, și în trecut, partidul nostru a mobilizat pe muncitori în sprijinul revendicărilor drepte ale țărănimii muncitoare. Țărani muncitori au pășit pe drumul arătat de partid, au intrat în partidul clasei muncitoare, au contribuit la răspîndirea în masele țărănești a cuvîntului partidului, în condițiile grele ale ilegalității. Chiar dacă aceste legături nu au putut să

* Comunicare prezentată în Sesiunea generală a Secției de științe economice, filozofice și juridice a Academiei R.P.R. din 30 iunie 1955. Studiul de față reprezintă un capitol al lucrării: *Unele probleme teoretice ale revoluției noastre*, a cărei primă parte a fost publicată în nr. 3 al revistei « *Cercetări filozofice* ».

desființeze distanța dintre *masele* țărănești și proletariat, chiar dacă nu au putut duce în trecut pînă la sudarea unei legături cu caracter *de masă* între muncitori și țărani, au constituit totuși un factor pregătitor important dintre aceia care au dus, în timpul reformei agrare, la făurirea alianței dintre cele două clase, ca forță socială hotărîtoare în revoluție.

Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice în țara noastră a fost înfăptuită de către dictatura proletariatului și țărănimii muncitoare, sub conducerea proletariatului. Cu alte cuvinte, în această etapă alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare a îmbrăcat forma dictaturii comune a două clase, proletariatul și țărănimea.

Trecerea la revoluția socialistă a fost în principiu legată de existența unei alte forme de putere, dictatura proletariatului [1]. Dictatura proletariatului s-a întemeiat și se întemeiază de asemenea pe alianța dintre proletariat și țărănimea muncitoare, ea acționează și nu poate acționa decît prin *aceeași forță socială* care cuprinde imensa majoritate a populației țării noastre.

Dacă este așa atunci se pune o primă întrebare la care urmează să răspundem:

Care e deosebirea între caracterul alianței în cadrul dictaturii muncitorești-țărănești și caracterul alianței în cadrul dictaturii proletariatului? Cum urmează să fie caracterizate — din punctul de vedere al acestei deosebiri — dictatura proletariatului și țărănimii, de o parte și dictatura proletariatului de altă parte?

Dacă ne referim la dictatura proletariatului, știm că aceasta a fost definită de Lenin ca o anumită „formă de alianță de clasă între proletariat, ca avangardă a celor ce muncesc, și numeroase pături neproletare ale celor ce muncesc *(țărănimea* în prim rînd — *I.B.)*" [2].

În ce privește dictatura proletariatului și țărănimii, nu urmează a fi caracterizată ca *altă formă de alianță de clasă dintre proletariat și țărănime?* Și, dacă da, în ce constă tocmai această formă, în ce constă particularitățile ei?

Dar, de ce oare puterea în țara noastră a trebuit să treacă prin două forme deosebite de dictaturi, de ce a trebuit să se schimbe raportul dintre dictatură și forma alianței în cele două etape ale revoluției?

Avem oare dreptul să vorbim de *două etape* în dezvoltarea alianței muncitorești-țărănești în țara noastră și dacă da, care a fost conținutul și specificul lor?

Se cunosc tezele leniniste — care au călăuzit politica partidului nostru — cuprivire la trecerea neîntreruptă de la revoluția burghezo-democratică la cea socialistă. Dar la sate, aplicarea acestei tactici — singura justă — a constat în faptul contradictoriu că drumul spre socialism în

---

[1] Aici avem în vedere momentele istorice în general. Din modul de exprimare de mai sus nu trebuie dedus că puterea populară existentă nu ar fi luat măsuri socialiste și înainte de trecerea la dictatura proletariatului și nici nu s-ar putea altfel. Deși dictatura proletariatului e o altă formă de putere decît dictatura proletariatului și țărănimii, aceste două puteri trec în mod evolutiv prima în a doua datorită faptului că ambele sînt conduse de clasa muncitoare.

[2] V. I. Lenin, *Prefață la cuvîntarea: « Despre înșelarea poporului prin lozincile libertății și egalității »*, *publicată în broșură*, în volumul *Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 541.

agricultură a trebuit să treacă printr-o prealabilă lărgire a bazei capitalismului la sate. Cum a fost posibilă desfășurarea *în cadrul alianței* a acestui proces contradictoriu, cum s-a comportat țărănimea în legătură cu un asemenea fenomen, ce urmări a avut și are această situație din punctul de vedere al politicii partidului nostru, care e însemnătatea *practică actuală* a fenomenului menționat ?

Precum se vede nu ne propunem în prezenta lucrare să analizăm toate problemele pe care le ridică alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în epoca menționată. Nu ne propunem nici cercetarea tuturor problemelor dictaturii muncitorești-țărănești și cu atît mai puțin a tuturor problemelor legate de dictatura proletariatului și a conținutului ei politic și economic. Încercăm însă să cercetăm problema raportului dintre alianță și cele două forme de dictatură.

De răspunsul la întrebările formulate mai sus *depinde* într-o anumită măsură înțelegerea măsurilor luate, în diferitele etape de către partidul nostru în vederea închegării și întăririi alianței, depinde în bună măsură înțelegerea politicii actuale a partidului nostru în opera de transformare socialistă a agriculturii.

În capitolul de față, vom încerca deci să răspundem la întrebările de mai sus.

*

Prima problemă care trebuie cercetată este aceea denumită a *dublei naturi* care caracterizează poziția țăranului muncitor individual în condițiile capitalismului și în condițiile perioadei de trecere spre socialism.

Această poziție a fost caracterizată de Lenin în felul următor :

„Țărănimea — spune Lenin — ocupă *și* în perioada dictaturii proletariatului o poziție de mijloc, intermediară : pe de o parte, ea constituie o masă destul de însemnată... a oamenilor muncii, unită prin interesul comun al celor ce muncesc de a se elibera de sub jugul moșierului și al capitalistului ; pe de altă parte, ea e alcătuită din mici proprietari și negustori răzleți" [1].

În altă parte Lenin completează observația sa :

„Țăranul ca om al muncii, ca om care trăiește din munca lui, ca om care a cunoscut asuprirea capitalismului — acest țăran este de partea muncitorului. Dar țăranul ca proprietar, căruia îi rămîn surplusuri de cereale, este deprins să le considere ca o proprietate a sa, pe care o poate vinde liber" [2].

În aceste condiții se manifestă și o contradicție între țărani și muncitori.

Această poziție contradictorie a țărănimii a fost întrevăzută și de Marx, în lucrarea „18 brumar al lui Ludovic Bonaparte". Analizînd condițiile economice de existență ale țărănimii franceze în Franța, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Marx scoate în evidență caracterul *obiectiv* al acestei duble naturi. Specificul parcelei agrare e de așa natură, arată

---

[1] V. I. Lenin, *Economicul și politicul în opera dictaturii proletariatului*, în *Opere ale se* vol. II, p. 530.

[2] V. I. Lenin, *Cuvîntare rostită la prima consfătuire pe întreaga Rusie în legătură cu munca de partid la țară 18 noiembrie 1919*, în volumul *Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 579.

Marx, încît ea determină pe țărani să producă izolați unii de alții, să nu aplice diviziunea muncii, să nu poată aplica mijloace științifice de muncă agricolă. Pe parcela sa, arată Marx, țăranul suferă exploatarea aspră din partea capitalului, a cămătarului îndeosebi. Parcela pentru care țăranul a luptat în trecut a devenit „o lege a sclaviei și a sărăciei sale". Și totuși, această parcelă dă țăranului veniturile sale și furnizează mijloacele sale de existență.

Această contradicție de ordin *obiectiv*, determină o anumită contradicție pe plan *subiectiv*, pe planul *conștiinței* țăranului. Tendințele contradictorii de care vorbește Marx sînt, pe de o parte o tendință revoluționară legată de năzuința țăranului de a se smulge din condițiile existenței sale, reprezentate de parcelă, pe de altă parte o tendință conservatoare, legată de dorința de a-și consolida parcela; pe de o parte, pe această parcelă se naște năzuința țăranului de a „răsturna vechea ordine", pe de altă parte, tot parcela face să se nască și speranța populației rurale de a se vedea „salvată și favorizată, împreună cu parcela sa" [1]. În cele din urmă, arată Marx, țăranul mic-proprietar se va orienta în mod necesar spre socialism, el se va alătura proletariatului orășenesc în care va găsi „aliatul și conducătorul său firesc", va încheia o alianță fără de care revoluția proletară, în statele țărănești nu ar fi viabilă.

Marx a observat aceste poziții contradictorii în *succesiunea* lor. În lucrările lui Lenin apare însă o idee nouă anume că e vorba de o *contradicție actuală*, care trage pe țăranul mic-proprietar în două direcții opuse. În ce constă în fond această contradicție, din punct de vedere obiectiv și subiectiv?

Pe de o parte, din punct de vedere *obiectiv*, țăranul mic-proprietar este un om al muncii; în condițiile capitalismului el este exploatat de către moșieri și chiaburi, de către băncile capitaliste etc. El însă nu exploatează munca altuia. Capacitatea lotului său de pămînt de a-i satisface nevoile este limitată. El se îndatorează, își vede lotul amenințat și, cu aceasta, propria lui existență. De aici, pe plan *subiectiv*, un anumit sentiment al neputinței sale de a scăpa de mizerie, ura sa de om al muncii împotriva moșierului, a cămătarului, a chiaburului; ca om al muncii el se interesează, în ciuda măsurilor jandarmerești și polițienești, de mișcarea de eliberare a proletariatului orășenesc, se bucură de succesele acestuia în lupta împotriva tuturor felurilor de „boieri" și-l ajută cînd poate.

Pe de altă parte însă, tot din punct de vedere *obiectiv*, lotul de pămînt îi dă hrană și eventual un surplus de produse în schimbul cărora, comercializîndu-le, își va procura o serie de obiecte indispensabile traiului său. El este proprietar și se vrea negustor. Cu cît lotul său va fi mai mare, cu atît va putea obține o cantitate mai mare de produse, cu cît le va vinde mai scump, cu atît va avea mai mulți bani, și va putea astfel — crede el — să scape de moșieri, chiaburi și cămătari. De aici tendința sa negustorească de a-și comercializa produsele pe piață, efortul de a-și spori lotul de pămînt, năzuința sa de a deveni chiabur. El crede în mod fals că va putea pe această cale să scape de nevoi, se lasă înșelat de acele partide burgheze care se declară țărănești și care spre a-l capta și a menține totodată

[1] K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese*, Ed. P.M.R., 1949, vol. I, p. 330.

puterea chiaburilor, îi flutură pe dinaintea ochilor idealul închiaburirii — cum au făcut la noi în țară național-țărăniștii și social-democrații de dreapta ; iar dacă, în rare cazuri, vreun sărac din sat, ajutat de împrejurări excepționale, a izbutit să se ridice, cazul lui devine temă preferată a propagandei oficiale, a literaturii influențată de aceasta. Această propagandă ia ca tip figura netipică a vreunui „Popa Tanda" și se străduiește să convingă pe țăran că drumul ieșirii din mizerie ar sta numai în hărnicia sau în spiritul său gospodăresc. Pe lotul său îngust de pămînt, țăranul cultivă goale idealuri egalitariste, el e convins că salvarea nu poate veni decît de pe urma dobîndirii unui lot de pămînt, sau a sporirii lui dacă are vreunul, ceea ce l-ar elibera — crede el — de silniciile la care e supus pe actuala lui proprietate. Plină de adevăr, de realitate apare poziția psihologică contradictorie a țăranului muncitor la Liviu Rebreanu în al său „Ion", acel Ion, în sufletul căruia ura față de bogătanii satului se împletește cu un cumplit și chinuitor dor de a avea pămînt, cît mai mult pămînt.

Din această contradicție nu poate scăpa, în condițiile capitalismului, nici proletarul agricol, deși s-ar părea că din punct de vedere obiectiv el nu este decît om al muncii și atît. Viața trecutelor generații de truditori ai satelor, relațiile economice care dominau viața satului, l-au educat și pe el în spiritul setei de pămînt, în spiritul dorinței de a deveni proprietar și negustor, i-au creat aceleași năzuințe și sentimente ca și celorlalți țărani muncitori.

Analiza marxist-leninistă a problemei agrare dezvăluie existența în agricultură a unei adînci contradicții între relațiile de producție existente, cu caracter semi-feudal și caracterul contemporan al forțelor de producție în agricultură. În condițiile contemporane există în mod obiectiv nu numai premisele lichidării totale și imediate a relațiilor de producție feudale sau semifeudale, dar și premisele obiective ale trecerii treptate la relații socialiste de producție în agricultură. Studiul științific al problemei agrare ne mai arată că împărțirea pămîntului, mica proprietate agrară, nu sînt nicidecum în stare să schimbe în mod radical situația țăranului, că îmbunătățirile pe care mica proprietate le poate aduce în condițiile lui de trai, deși reale, sînt totuși foarte limitate și nestabile. Analiza marxist-leninistă a problemei țărănești arată că soluțiile la care visează țăranul sînt în parte iluzorii.

Știința economică marxist-leninistă dezvăluie faptul că această contradicție dintre cele două laturi ale existenței micului agricultor — latura de om al muncii și latura de mic producător de mărfuri — este nerezolvabilă în capitalism, pentru că nu există în capitalism nici o soluție care să-l elibereze pe țăranul muncitor de exploatare. Contradicția nu se poate rezolva decît în socialism, prin colectivizarea agriculturii.

Dar oare tot astfel vede lucrurile țăranul crescut de capitalism ? El este un produs al micii producții. El crede că împărțirea pămîntului rezolvă toate relele. În asemenea condiții nu se poate să nu existe o contradicție în capitalism între soluția *reală* a problemei țărănești și *soluția aparentă*, soluția așa cum apare ea în fața țăranului muncitor.

În adevăr, *ca om al muncii* el crede că un lot suficient de pămînt îl va scăpa de exploatare, de mizerie. Totodată obținerea unui lot suficient de pămînt corespunde *scopurilor sale de proprietar și negustor*.

Deci din punctul de vedere al țăranului mic producător, al conștiinței sale sociale, revoluția burghezo-democratică, reforma agrară, rezolvă contradicțiile în care el se zbate, iar conducătorul maselor țărănești în revoluție, proletariatul, partidul proletariatului, ține seamă de convingerile și sentimentele țăranului, de felul său de a vedea și înțelege lucrurile, care sînt produsul suprastructural inevitabil al unui îndelungat mod de existență socială.

În fapt, în țara noastră, în perioada dintre cele două războaie mondiale, pe măsură ce se ascuțea criza agrară, se adîncea contradicția pomenită din *poziția* și *conștiința* țăranului muncitor, și tocmai din acest motiv creștea însemnătatea lui revoluționară, însemnătatea forței pe care avea s-o desfășoare în revoluția burghezo-democratică (respectiv în desăvîrșirea ei).

Realitatea economico-socială din țara noastră, așa cum este ea caracterizată în analiza pe care Congresul al V-lea al partidului nostru a făcut-o situației țărănimii din țara noastră, precum și în analiza făcută la Plenara Comitetului Central al P.M.R. din 3—5 martie 1949, arată cît a suferit țărănimea de pe urma dublei exploatări feudală și capitalistă. Deși prin reforma agrară din 1921 s-au trecut în proprietatea țăranilor anumite întinderi de pămînt, în anii următori starea țăranilor a continuat să fie foarte grea, dacă avem în vedere faptul că 56% din pămîntul care urma să fie expropriat pe baza legii de reformă agrară nu a ieșit niciodată din mîinile moșierilor. An de an datoriile țăranilor la bănci creșteau, numărul celor ce pierdeau pămîntul era tot mai mare. În timpul crizei economice din 1929—1933, prăbușirea prețurilor produselor agrare a intensificat într-o proporție extrem de gravă exploatarea satului de către oraș, de către burghezia industrială și financiară. Împovărați de impozite și de dobînzi, lipsiți de pămînt, de păduri și de pășuni, suferind de pe urma deschiderii cu totul neobișnuite a „foarfecii" dintre prețul produselor agrare și a celor industriale, țărănimea muncitoare a trecut la numeroase acțiuni spontane împotriva plății impozitelor, împotriva cămătarilor. Lupta de clasă la sate a luat formele cele mai ascuțite: boicotarea vînzărilor prin licitație a averilor țărănești, alungarea jandarmilor executori, ocuparea, într-o serie întreagă de cazuri, a pămînturilor boierești, a pădurilor, tăieri „ilegale" de păduri, ba chiar incendieri pe moșii și cazuri de mici revolte spontane [1].

Ce arată aceasta? Aceasta arată că nu e destul să constatăm caracterul contradictoriu al naturii țăranului muncitor. Cele două laturi ale unei contradicții nu dau o stare de echilibru, sau dacă trec prin asemenea momente de echilibru, acesta nu poate fi decît vremelnic, trecător. Ciocnirea dintre cele două laturi ale contradicției determină întotdeauna un anumit proces de mișcare, unitatea contrariilor e subordonată conflictului dintre ele, echilibrul *vremelnic* dintre cele două laturi contradictorii este întotdeauna subordonat procesului *continuu* de mișcare [2].

---

[1] În acest sens: *Documente din Istoria P.C.R.* — ed. a II-a, 1953, p. 122 și *Raport la ședința plenară a Comitetului Central al P.M.R. din 3—5 martie 1949* în volumul Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. pentru literatură politică, 1955, ed. a IV-a, p. 183.

[2] Spuneam înainte că, vremelnic, cele două laturi ale contradicției pot să se afle în echilibru. Ele pot, în anumite condiții să-și schimbe poziția reciprocă. La noi în țară, în două momente, în epoca istorică cuprinsă între cele două războaie mondiale, cred că se

Faptele sus pomenite din istoria satului nostru, între cele două războaie mondiale, istoria luptelor de clasă la sate în acest interval de timp ne arată că latura principală a contradicției în acest timp a fost *latura de om al muncii.*

Și nici nu ar fi putut fi altfel. Unele teze teoretice din domeniul dialecticii contradicțiilor își găsesc confirmarea tocmai într-o asemenea concluzie: întotdeauna, într-o anumită perioadă istorică, există o contradicție fundamentală care polarizează în jurul ei contradicțiile secundare, subordonîndu-și-le, și determinînd totodată sensul în care aceste contradicții secundare vor acționa.

Analizînd contradicțiile din orînduirea capitalistă, Mao Tze-dun, după ce amintește că principala contradicție din capitalism este contradicția dintre capital și muncă, observă: „contradicția dintre țăranii mici proprietari și burghezie, contradicția dintre proletariat și țăranii mici proprietari... sînt toate determinate de această contradicție principală (dintre proletariat și burghezie. — *I.B.)* și se află sub influența ei" [1].

Or, în țara noastră, faptele arată, așa cum constată documentele Congresului al V-lea al P.C.R. că, în țara noastră, contradicția dintre burghezie și proletariat, fiind în epoca respectivă contradicția cea mai generală, și mai neîmpăcată, ea „constituie focarul tuturor contrazicerilor din țară" [2].

Trebuie deci admis că și în țara noastră, contradicția din poziția și conștiința țăranului muncitor avea un caracter subordonat față de contradicția dintre burghezie și proletariat, dintre capital și muncă. Această idee de subordonare constată, din punct de vedere practic, că în timp ce exploatatorii de la sate erau o parte din categoria claselor exploatatoare între care rolul istoric principal, dominant, îl deținea *burghezia,* — oamenii muncii de la sate erau o parte din categoria celor exploatați, printre care rolul principal și dominant îl deținea proletariatul. Mai departe, trebuie admis că între latura principală a unei *contradicții principale* și latura principală a unei contradicții subordonate, există o legătură necesară, legătură care nu are desigur ceva mecanic, ci dialectic, incluzînd deci fluctuații și răsturnări vremelnice de relații și poziții. Trebuie admis însă că, în principiu, latura *principală* a contradicției principale statornicește care anume latură a contradicției subordonate va avea caracter *principal.*

În fapt se știe că în perioada imperialismului, în perioada de destrămare a burgheziei cînd aceasta a devenit, de mult, o clasă reacționară care frînează progresul istoric, latura principală a contradicției dintre burghezie și proletariat, între capital și muncă, între exploatatori și exploa-

---

poate vorbi de un asemenea echilibru, dacă nu chiar de supremația laturii de mic-producător de mărfuri asupra celeilalte. Primul din aceste două momente ar fi epoca reformei agrare din 1921 cînd lupta de clasă a țărănimii nevoiașe ajunsă în ajunul reformei, la ascuțirea maximă, a putut fi atenuată pentru un timp. Raportul C.C. al P.M.R. la plenara din 3—5 martie vorbește despre faptul că «burghezia a reușit să izoleze țărănimea de lupta clasei muncitoare» în această epocă (vezi *op. cit.,* p. 265). Al doilea moment ar fi acela din timpul publicării și aplicării legii Conversiunii datoriilor agricole, din anul 1934 care de asemeni, pînă cînd a devenit limpede caracterul ei fraudulos, a dus la o temporară slăbire a luptei de clasă, dusă la sate de țărănimea muncitoare.

[1] Mao Tze-dun, *Cu privire la contradicție,* în *Opere alese,* Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 442.

[2] *Documente din Istoria P.C.R.,* Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 123.

ţăţi, a devenit de mult *proletariatul*, masa celor *exploataţi*, a *oamenilor muncii*.

Dacă latura principală a contradicţiei principale era aceea a exploataţilor, putem considera, teoretic vorbind, că în ţara noastră, contradicţia dintre cele două laturi din poziţia şi conştiinţa ţăranilor muncitori acţiona în aşa fel încît *latura principală era latura de om al muncii*. Am văzut adineaori că realitatea istorică confirmă această teză teoretică.

Aceste constatări se exprimă în caracterul *precumpănitor* al luptei de clasă la sate, cu alte cuvinte în faptul că *lupta de clasă* pe care o ducea ţărănimea muncitoare domina în cele din urmă, *şi-şi subordona* tendinţele capitaliste ale ţăranilor, tendinţe care erau departe de a înceta să existe. Prin aceasta înţeleg mai ales faptul că, din ce în ce mai mult şi în mod tot mai generalizat, ţărănimea nu mai spera că va putea să capete pămînt, să capete proprietate de la păturile conducătoare, ci tot mai mult se orienta spre ideea că pămîntul ar trebui luat cu forţa, *prin luptă împotriva* păturilor conducătoare. Caracterul principal al acestei laturi a contradicţiei se exprimă, pe plan general istoric, în faptul că lupta de clasă la sate, generată de ea, împotriva moşierilor şi chiaburilor îndeosebi, constituia din punct de vedere obiectiv o forţă complimentară faţă de lupta de clasă a proletariatului industrial, că în anumită măsură contribuia la subminarea orînduirii sociale existente, la crearea unei situaţii revoluţionare la sate, apropiind deci într-o anumită măsură declanşarea revoluţiei sociale. Aşadar pe plan istoric general, caracterul principal al acestei laturi a contradicţiei se învedera în faptul că prin lupta de clasă pe care o genera, contribuia la mersul înainte, la transformarea în sens progresist a societăţii noastre.

Acest vast proces se desfăşura în virtutea ascuţirii contradicţiilor obiective din economia ţării noastre, dar totodată şi datorită influenţei pe care lupta de clasă a proletariatului o avea asupra ţărănimii muncitoare, datorită activităţii desfăşurate la sate de Partidul Comunist, de muncitorii şi *ţăranii comunişti*.

Din toate cele menţionate mai sus rezultau pe plan politic, practic, următoarele consecinţe: ţăranul muncitor năzuia spre reforma agrară. În mintea lui, reforma agrară părea capabilă să-l libereze de asuprire şi mizerie — de exploatare, spunem noi — să pună în practică singura soluţie pe care o cunoştea şi care-i surîdea, aceea de a deveni proprietar şi negustor. Reforma agrară îi apărea capabilă să lecuiască toate relele. Vom spune că, în mod iluzoriu desigur, ea apărea ţăranului capabilă să rezolve toate contradicţiile. El lupta visînd să devină proprietar al pămîntului moşieresc: în acest sens, cum spuneam, dorinţa lui de pămînt, de *proprietate* se integra în lupta lui de clasă împotriva moşierului, în năzuinţa de a-i zmulge pămîntul; e ceea ce am avut în vedere cînd am notat că latura de om al muncii avea caracter de latură principală a contradicţiei, înţelegînd prin aceasta şi faptul că lupta de clasă a ţăranului muncitor îşi subordona tendinţa lui capitalistă. Deci, o primă concluzie: s-ar fi putut presupune, abstract vorbind, că mica şi marea proprietate ar fi categorii economice de acelaşi tip; în realitate însă, dimpotrivă, *latura de mic proprietar din poziţia şi conştiinţa ţăranului muncitor se integra în aşa fel în ansamblul forţelor obiective şi subiective, care acţionau, încît ea nu-l apropia de marea proprietate, ci îl ridica împotriva ei.*

Dar mai era și un alt fapt. Lupta de clasă a țărănimii, lupta pentru pămînt, scotea tot mai mult în evidență și prăpastia existentă între țărănimea muncitoare și statul burghezo-moșieresc, acel stat care apără exclusiv pe moșieri împotriva țăranului, mobilizînd în acest scop împotriva lui armata, jandarmeria, cohortele de prefecți, pretori și primari, acel stat care trimetea sute de mii de țărani la moarte în războiul antisovietic și jefuia alte milioane, în interesul aceluiași război al moșierilor și burghezilor. Sau spunem noi: latura principală fiind în această epocă cea de om al muncii, rezultă de aici că se adîncea în mod inevitabil contradicția și dintre țăranul muncitor și stat, ca instrument principal de asuprire a oamenilor muncii. Deci o a doua concluzie: s-ar fi putut presupune, abstract vorbind, că poziția față de statul burghezo-moșieresc, al micii și marii proprietăți ar fi fost asemănătoare; în realitate însă dimpotrivă, *latura de mic proprietar din poziția și conștiința țăranului muncitor se integra în așa fel în ansamblul forțelor obiective și subiective care acționau, încît ridica pe țăranul muncitor și împotriva statului burghezo-moșieresc.*

Dialectica dezvoltării istorice avea deci caracterul de a determina ca țăranul muncitor să se ridice împotriva moșierimii și a statului burghezo-moșieresc, atît ca om al muncii, cît și ca mic proprietar și producător. Prin acțiunea acestor forțe istorice, țăranul muncitor devenea astfel o rezervă potențială a revoluției, a acelei revoluții care avea să se ridice împotriva moșierimii, împotriva statului burghezo-moșieresc, pentru reforma agrară. Dar acestea erau tocmai obiectivele principale ale revoluției burghezo-democratice (respectiv ale desăvîrșirii ei), astfel că în virtutea unui proces obiectiv de dezvoltare țărănimea devenea *rezerva* proletariatului în această revoluție.

Evenimentele care au urmat, aveau tocmai să transforme această forță *potențială* în *realitate*; pe baza acestor evenimente, legăturile de alianță din trecut aveau să se transforme într-o alianță substanțială, cu caracter de masă, între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

Din punct de vedere obiectiv, economia noastră agrară era dominată de o contradicție profundă între relațiile de producție semifeudale și caracterul forțelor de producție contemporane. În virtutea acțiunii legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, contradicția aceasta ducea în mod inevitabil spre revoluție.

Documentele Congresului al V-lea al P.C.R. au între altele marea însemnătate de a fi definit sarcinile strategice care stăteau atunci în fața mișcării noastre revoluționare, în fața partidului nostru. Ținînd seama de ansamblul realităților obiective din țara noastră la sate, Rezoluțiile Congresului au arătat că țara noastră se află în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, au arătat necesitatea ca drumul spre revoluția socialistă să treacă sub conducerea proletariatului prin desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice.

O serie întreagă de factori concurau spre concluzia că nu există altă cale, pe drumul învingerii contradicției obiective, pe drumul revoluției, decît desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și înainte de toate săvîrșirea reformei agrare în favoarea țăranilor muncitori.

Mai întîi aspirațiile sus-pomenite ale țărănimii, care, în epoca lui 1944, nu este probabil că ar fi sprijinit proletariatul într-o acțiune de trans-

formare socialistă a economiei agrare, aspirații care, cum am arătat, se concentrau în ideea dobîndirii de pămînt.

În al doilea rînd, partidul nostru, conducînd revoluția avea în vedere că în calea oricăror transformări revoluționare se ridica moșierimea, stîlp al celei mai întunecate reacțiuni, unealta imperialismului, stavilă în calea oricărui progres social. Înainte de toate această stavilă trebuia dărîmată spre a se deschide drumul revoluției.

În al treilea rînd, situația țărănimii muncitoare, care constituia imensa majoritate a populației țării, era extrem de grea, mai ales după anii de război antonescian, război care distrusese atîtea vieți și gospodării țărănești. Trebuia venit *imediat* în ajutorul țărănimii, iar *în condițiile date* ale epocii, nu exista altă cale imediată de îmbunătățire a condiției materiale de viață a țăranului decît reforma agrară, împroprietărirea celor săraci, sporirea loturilor celor cu pămînt puțin.

În sfîrșit, în al patrulea rînd o problemă strategică și politică de prim ordin era constituirea *forței sociale* capabile ca, sub conducerea proletariatului, să *înfăptuiască revoluția*. Am numit alianța dintre proletariat și țărănimea muncitoare.

Așadar, în epoca lui august 1944, cînd a început opera revoluționară cerută de procesul istoric obiectiv, exista deplină concordanță între *năzuințele țăranului muncitor, obiectivele imediate, esențiale, ale politicii partidului în etapa strategică respectivă, posibilitățile practice de a se veni în ajutorul țărănimii.*

Drumul reformei agrare a fost drumul constituirii unei puternice unități de acțiune între muncitori și țărani; — pe drumul reformei agrare s-a transformat energia revoluționară *potențială* care sălășluia în sînul țărănimii muncitoare, *în realitate*, ducînd, odată cu desăvîrșirea primei etape a revoluției, la făurirea alianței strînse între proletariat și țărănime, bazate pe încrederea deplină a țărănimii muncitoare în proletariat, dovedit încă o dată a fi singurul capabil să o ajute, dovedit în fapt, sprijinitorul ei.

Sub conducerea proletariatului, reforma agrară a fost îndeplinită în cadrul acțiunii de înfăptuire a ansamblului de sarcini burghezo-democratice ale revoluției.

Din analiza poziției țăranului muncitor față de ansamblul sarcinilor desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, din analiza poziției sale în raport cu noua putere politică va reieși, credem, specificul legăturii dintre dictatura proletariatului și țărănimii de o parte, și alianța, de altă parte.

Reamintim că, așa cum am încercat să arătăm în primul capitol al lucrării de față [1], sarcinile desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice erau: sarcina *antiimperialistă*, sarcina *democratizării* țării legată de caracterul *antifascist* al revoluției, *combaterea mizeriei* maselor și sarcina *antifeudală*; totodată se adaugă sarcina refacerii economiei naționale și a acțiunii cu conținut anticapitalist care priveau încă de pe atunci spre revoluția socialistă.

O sumară analiză ne arată că țărănimea muncitoare este interesată în înfăptuirea tuturor acestor obiective.

S-a arătat mai sus că ansamblul de măsuri cu caracter antifeudal, veneau în întîmpinarea celor mai vitale năzuințe ale oamenilor muncii. Apoi, ca

[1] Vezi revista *Cercetări filozofice*, 1955, vol. III, nr. 1—2, p. 11—12.

oameni ai muncii, țăranii muncitori sînt interesați în lichidarea jugului imperialist, care adăugase la exploatarea internă pe exploatatorii externi; democratizarea țării însemna lichidarea fascismului, democratizarea aparatului de stat, lichidarea acelor „autorități" care provocaseră sărăcimii satelor atîta suferință, instaurarea de libertăți democratice pentru oamenii muncii de la oraș și de la sate, cărora, în trecut li se refuzase o presă a lor, care „votau" prin intermediul agenților electorali ai partidelor burgheze, care nu puteau pătrunde în școli etc.; evident de asemeni că măsurile îndreptate în direcția combaterii mizeriei maselor, cum ar fi de pildă măsura sindicalizării muncitorilor agricoli, reprezentau un ajutor direct acordat oamenilor muncii la sate.

Începînd cu anul 1946 primele stațiuni de mașini și tractoare dau ajutor țăranilor. Ajutor substanțial îl dau și gospodăriile de stat, sporite acum pe seama suprafețelor rezultate din rezerva de stat constituită din cele 5% din teritoriul expropriat. Mai mult decît atît, țăranul, ca om al muncii, participă și la sprijinirea orientării anticapitaliste a puterii populare; ca om al muncii el a suferit din plin jaful „legal" practicat de băncile capitaliste, politica de exploatare a satului practicată de orașul capitalist, pe lîngă exploatarea moșierească și chiaburească. Toate măsurile de evidență și control prevăzute în Platforma F.N.D., ca etatizarea Băncii Naționale, controlul economic etc., corespund intereselor sale. În sfîrșit, un aspect de cea mai mare însemnătate: ca om al muncii care continuă și după desființarea moșierimii ca clasă, să fie exploatat de chiaburi, așa cum s-a arătat pe larg în prima parte a lucrării [1] era apărat de puterea populară împotriva exceselor chiaburimii, era primul beneficiar al politicii antichiaburești a acesteia, tocmai pentru că, așa cum am încercat să arătăm, ca un lucru care ni s-a părut de primă însemnătate, la dictatura democratică nu participa toată țărănimea, ci numai țărănimea muncitoare, prin excluderea chiaburilor.

Dar și năzuința spre proprietate și comerț a țăranilor muncitori găsea satisfacție deplină în conținutul burghez al revoluției agrare. Pe de altă parte politica anticapitalistă a puterii populare folosea în mod direct micii proprietăți agrare; lucrul e evident, dacă n-ar fi decît faptul că măsurile de dirijare a industriei duceau la controlul prețurilor industriale ceea ce contribuia la lichidarea situației din trecut cînd foarfeca dintre prețurile agricole și cele industriale lovea greu în interesele micilor producători țărani. Totodată politica guvernului de la 6 martie 1945 avea drept urmare o îmbunătățire generală și foarte substanțială a prețurilor de pe piața cerealelor ceea ce a schimbat în mod sensibil starea economică a țăranului [2]. Noi nu pierdem din vedere faptul că, așa cum vom arăta, micul

[1] *Loc. cit.*, p. 39 și urm.

[2] În lucrarea: *Rezolvarea sarcinilor revoluției agrare antifeudale în Romînia, pe baza învățăturii lui V. I. Lenin*, de profesor S. Știrbu — lucrare în curs de apariție la Editura de stat pentru literatură politică — se dau date interesante în acest sens: astfel autorul arată că în anul 1947 peste 320.000 de gospodării și-au procurat mașini și unelte agricole prin cooperative, iar peste 240.000, din altă parte, ceea ce constituia un mare pas înainte în dezvoltarea forțelor de producție în agricultură, ca urmare a desființării rămășițelor feudale. În 1947, arată mai departe autorul, încep să se simtă efectele desființării dijmei, ceea ce permite țăranului să investească în propria lui gospodărie o bună parte din sumele care înainte trecea în buzunarele moșierilor și chiaburilor. Creșterea veniturilor gospodăriilor țărănești prin desființarea dijmei și a arendei plătită moșierilor ar fi de aproximativ

burghez prin natura lui se opune să fie supus controlului și evidenței, adică tocmai metodelor principale pe care le folosea puterea populară în activitatea ei anticapitalistă, dar în această perioadă controlul și evidența prevăzute de legi se exercită mai ales asupra exploatatorilor micii gospodării țărănești ceea ce corespunde interesului micului proprietar și producător de mărfuri. Notăm mai departe că asemenea măsuri ca de pildă monopolul de stat al comerțului exterior, contribuind la succesul politicii antiimperialiste a guvernului popular, ferea mica proprietate țărănească de efectele dureroase ale speculațiilor valutare, ale manevrelor capitalului străin. În fine, micul producător era interesat în lichidarea fascismului, în instaurarea democrației care să-i ferească proprietatea sa de vexațiuni, iar desfacerea pe piață a mărfurilor sale, de măsuri neprevăzute și arbitrare.

Care erau așadar urmările revoluției antifeudale, a reformei agrare în ceea ce privește contradicțiile existente în viața statului ?

Mai întîi, prin dispariția moșierimii, dispărea contradicția dintre țărănimea muncitoare și moșieri, dispărea aproape în întregime o anumită formă de exploatare, cea feudală [1].

În al doilea rînd, în condițiile noii puteri, *nu se mai manifestă contradicții între interesele țăranului muncitor și politica dusă de noua putere: țăranul muncitor nu vede contradicții între interesele sale și obiectivele desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice.* Așadar, *în raport cu obiectivele urmărite de noua putere a încetat să se mai manifeste dubla natură din conștiința țăranului muncitor.*

Desigur, a mai rămas burghezia orășenească, a mai rămas burghezia satelor — chiaburimea, iar relațiile economice care domină în economia țării sînt relații capitaliste, chiar dacă de un tip special, cum se va vedea într-o altă parte a lucrării de față. De aceea nu poate fi vorba ca să nu mai existe contradicții între țărănimea satelor și clasele exploatatoare existente. Dimpotrivă, aceste contradicții se vor ascuți și mai mult in acești ani. Tot așa nu vorbim de o *lichidare* a naturii contradictorii a țărănimii muncitoare ; atîta timp cît există capitalism și exploatare chiaburească, dubla natură există și ea. Numai că ea continuă să apară în raporturile țăranului muncitor cu chiaburii, cu piața, dar nu mai apare în raportul dintre interesele sale — așa cum le înțelege el — și obiectivele fundamentale ale transformării revoluționare în curs de săvîrșire. Mai mult, din cele arătate rezultă că nu se manifestă nici contradicții între țăranul muncitor și stat, ba chiar că în domeniul în care dubla natură continuă să se manifeste, statul — cu instituțiile și organele sale — apare *solidar* cu țăranul muncitor, care continuă lupta lui de clasă împotriva exploatării chiaburești.

Să nu se înțeleagă în mod greșit acest lucru, la care de altfel vom reveni. Numai *socialismul* în industrie și agricultură rezolvă în mod real și efectiv contradicțiile din poziția țăranului muncitor și lichidează pentru

---

2 miliarde lei anual, socotind prețurile la valoarea leului din 1929. În afară de aceasta, după părerea autorului, țăranii cîștigau cam 12 miliarde lei anual și sub forma de economii rezultate din lichidarea dobînzilor cămătărești și din lichidarea jafului exercitat în trecut, de stat, prin sistemul vamal și al primelor de export. Au mai fost și alte avantaje substanțiale.

[1] În cea mai mare parte, iar nu în întregime, căci dijma a continuat să existe în unele cazuri, sub formă camuflată.

totdeauna dubla lui natură. Dar țăranul deocamdată nu are cum să știe acest lucru și nu-l știe încă. Reforma agrară legată de altfel de o reală îmbunătățire a condiției țăranului muncitor, ca și ansamblul revoluției burghezo-democratice, nu rezolvă *în fapt* contradicțiile proprii micii proprietăți particulare, nu lichidează *în fapt* dubla natură legată de ea, dar e considerată de țărani ca rezolvînd toate problemele sale și apare de aceea ca singură soluție acceptabilă pentru țărani.

Vorbind de lupta țărănimii pentru pămînt, Lenin spunea în 1906 :

„Mișcarea țărănească este... lupta unor mici proprietari... Lor li se pare în mod inevitabil că faptul de a lua tot pămîntul înseamnă rezolvarea problemei agrare. Ei visează la distribuirea egalitaristă a pămîntului, la împărțirea lui către toți muncitorii uitînd de puterea capitalului care... naște din nou în mod inevitabil inegalitate și exploatare" [1].

Această observație a lui Lenin este întru totul aplicabilă și țărănimii noastre din perioada anului 1947. Trecutul ne lăsa moștenire o situație paradoxală : țăranului muncitor, datorită mentalității sale mic-burgheze, soluțiile *reale* îi apar *deocamdată inacceptabile,* iar soluțiile *dorite* de el sînt cu totul insuficiente — și, în ultimă analiză — neeficace (în ultimă analiză doar, căci pînă la un punct țăranul poate obține ajutor substanțial și pe lotul său individual). Dar altă cale nu există. Numai înfăptuirea acestei soluții limitate, înguste, în condițiile date în țara noastră *făcea să apară caracterul ei limitat, îngust,* în ultimă analiză ireal și permitea deschiderea drumului spre soluția *reală — socialismul* [2].

Deocamdată să reținem aceasta : alianța care s-a constituit pe frontul reformei agrare, între țăranii muncitori și proletariat se caracterizează prin unitatea internă, prin caracterul — într-un anumit sens — necontradictoriu al legăturii dintre țărănime de o parte și clasa muncitoare — care conduce și alianța și puterea populară — de altă parte.

Am aici în vedere nu ansamblul poziției acestor clase, ci situația lor concretă în acest moment istoric, caracterizată prin obiectivele sociale și politice, ce se urmăresc *acum.* Starea economică a țăranului muncitor e în general foarte departe de a fi strălucită, pe lotul său de pămînt, pe care-l lucrează cu mijloace primitive. Dar, în raport cu condițiile din trecut, el simte o serioasă îmbunătățire, pentru care e recunoscător muncitorilor de la orașe, de care s-a legat în cursul luptei, într-o frățească uniune, e recunoscător partidului clasei muncitoare.

★

[1] V. I. Lenin, *Grupul țărănesc sau «truditor» și P.M.S.D.R.*, în *Opere*, 1947, vol. 10, ed. rusă, p. 379.

[2] În adevăr, primind pămînt, țăranul începe să trăiască mai bine decît în trecut. Statul popular îi pune la dispoziție tot ce trebuie pentru ca el să producă cît mai mult și mai bine. Astfel, el cunoaște și are la îndemînă mijloace agrotehnice și agrobiologice la care nici nu visa în trecut. Dar tocmai cunoscînd aceste mijloace *noi, el* cunoaște și *însușirea lor de a fi incomparabil mai eficace în condițiile marii proprietăți socialiste.* Dialectica ajutorului pe care statul socialist îl acordă micului producător în condițiile agrotehnicii moderne se exprimă în faptul că acest ajutor, cu cît e mai substanțial cu atît dezvăluie țăranului limitele, insuficiențele micii sale proprietăți individuale și-l îndeamnă în cele din urmă să treacă la forme socialiste de proprietate. Mica proprietate, care prosperă în condițiile create de statul democrat-popular se neagă pe ea însăși. Creșterea ei implică dispariția ei, deși procesul nu decurge de la sine, ci cu sprijinul intens al operei desfășurate de partid în vederea informării și educării țăranului muncitor.

Cum au evoluat lucrurile în perioada care a urmat, perioadă care ne duce spre trecerea la revoluția socialistă ?

Odată cu trecerea revoluției în etapa ei socialistă apar elemente noi care, așa cum voi încerca să arăt — nu pot să nu schimbe forma alianței dintre cele două clase.

De altfel evoluția istorică ne evidențiază anumite situații complicate, care la prima vedere ar părea să constituie un cerc vicios, fără ieșire.

Calea spre revoluția socialistă trecea prin desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, prin reforma agrară. Or, reforma agrară *atașează mai mult* pe țăran de lotul său de pămînt, de proprietatea particulară asupra pămîntului. Revoluția socialistă în agricultură constă în ridicarea țăranului spre prosperitate, prin *detașarea* lui, liber consimțită, de lotul său individual, de proprietatea particulară asupra pămîntului. Se pune deci întrebarea : în ce fel se desfășoară o acțiune în care trecerea la socialism depinde de *întărirea alianței dintre țărănimea muncitoare* și *proletariat* în condiții în care etapa *necesară* în drumul spre *proprietatea colectivă* constă într-o fază de *întărire a ataşamentului față de proprietatea individuală* asupra pămîntului ?

Spre a răspunde la această întrebare, trebuie văzut cum evoluează mai departe, în noile condiții, existența socială a țăranului și, totodată, *conștiința* lui.

Principalul fenomen de ordin obiectiv, care trebuie înregistrat, este accentuarea luptei de clasă la sate, în raport cu situația din epoca reformei agrare.

Chiaburimea se străduia să intre în stăpînirea pămîntului expropriat de la moșieri. Apoi, așa cum constată Raportul tov. Gh. Gheorghiu-Dej la ședința plenară a Comitetului Central al P.M.R. din 3—5 martie 1949, prin reforma agrară, „s-a lărgit baza proprietății private generatoare de capitalism“ [1] ceea ce este tot una cu a constata lărgirea bazei generatoare de exploatare, deci de luptă de clasă.

Același raport constată că s-a produs o creștere însemnată a elementelor capitaliste la sate, că aceasta s-a produs mai cu seamă în timpul celor doi ani de secetă, „pe de o parte, prin exploatarea țărănimii sărace, iar pe de altă parte, prin vînzarea produselor agricole la prețuri de speculă, jefuind pe muncitorii din orașe“ [2].

În această perioadă, puterea de stat a intervenit în permanență în sprijinul țărănimii muncitoare, apărînd-o de pildă de practica dijmei, readucînd-o în stăpînirea pămînturilor acaparate de chiaburi în timpul secetei etc. Însăși îmbunătățirea condițiilor de trai ale țăranilor, alături de politica antichiaburească a guvernului contribuiau la îndîrjirea luptei de clasă dusă de chiaburi și împotriva lor. De altfel Lenin, încă în 1905 prevedea că după săvîrșirea revoluției burghezo-democratice, după exproprierea moșierimii, lupta de clasă la sate între țăranii muncitori și chiaburi se va ascuți. „Va înlătura oare.... cea mai deplină expropriere a moșierilor adînca prăpastie dintre țăranul bogat... și muncitorul agricol ? Nu, nu o va înlătura. Dimpotrivă, cu cît mai deplină va fi zdrobirea și

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, ed. a IV-a, p. 188.

[2] *Ibidem*, p. 195.

desființarea *păturii* de sus (moșierimea) cu atît mai adînci vor fi contradicțiile *de clasă* dintre burghezie și proletariat" [1].

Încă în lucrarea „18 brumar al lui Ludovic Bonaparte", Marx constatase, referindu-se la Franța că, după ce revoluția burgheză *liberase* pe țăran de exploatarea feudală, în noua situație se manifesta caracterul *ruinător* al micii proprietăți agrare, și că se îndîrjește lupta dintre micii producători și exploatatori.

La noi, anii 1945—1947 au adus un număr nesfîrșit de fapte care arătau din nou șubrezenia poziției țăranului pe micul său lot de pămînt. Jocul prețurilor, mașinațiunile chiaburești, calamitățile naturale amenințau necontenit mica gospodărie izolată.

Dar toate aceste elemente de ordin *obiectiv* nu acționau de la sine, spre a deschide ochii țăranului muncitor, ci trebuiesc legate de factori *subiectivi* de cea mai mare importanță, care au început să acționeze pe măsură ce devenea tot mai actuală trecerea spre revoluția socialistă, la început în mod lipsit de amploare, iar mai apoi în mod tot mai intens. E vorba de o vastă operă politico-educativă desfășurată de Partidul Comunist, de proletariat, direct — mai ales prin organizațiile de partid sătești — și prin folosirea diferitelor curele de transmisie, care legau puterea de stat de masele țărănimii.

Numeroase aspecte ale opoziției ireductibile de interese, existente între chiaburi și țărani erau evidente și nu necesitau vreo acțiune specială de lămurire. Dar pe lîngă aceasta există și aspecte pe care țăranul muncitor nu le vede. Lenin arată că — în capitalism — în timp ce exploatarea pe care o suferă proletariatul industrial este realizată în formă concentrată și este pe deplin dezvoltată, fără aspecte particulare care să-i mascheze fondul, în așa fel încît muncitorul nu poate să nu vadă că este asuprit de capital, „exploatarea însă a marii mase a producătorilor (țărani — *I.B.*) este... fărîmițată, nedezvoltată... este încă îmbrăcată în forme medievale, în diferite chițibușuri, tertipuri și vicleșuguri politice... care-l împiedică pe omul muncitor... să vadă esența rînduirilor care apasă pe cel ce muncește..." [2].

Opera politico-educativă desfășurată la sate de Partidul Comunist cu ajutorul țăranilor muncitori comuniști și de o serie de organizații conduse de partid, au ajutat masele țărănimii muncitoare să înțeleagă mai bine și mai complet condiția lor de *oameni ai muncii*, exploatați de chiaburi.

În timpul regimului burghezo-moșieresc, propaganda dusă de exponenții politici și ideologici ai claselor dominante, se străduia din răsputeri să răstălmăcească, să camufleze chiar și cele mai vizibile aspecte ale poziției de clasă exploatatoare a burgheziei satelor; spre deosebire de aceasta, opera de educație pe care o săvîrșea acum partidul, aducea la realitate pe oamenii înșelați atîta amar de vreme, lămurindu-i asupra adevăratelor relații dintre ei și burghezia satelor, asupra adevăratelor lor interese elementare.

---

[1] V. I. Lenin, *Socialismul mic-burghez și socialismul proletar* — în volumul *Despre Alianță*. Ed. de stat pentru literatură politică. — Textul lui Lenin indică aici pe proletarii agricoli. Nu văd nici un motiv pentru a nu considera că observația e valabilă și referitor la țărănimea săracă și pînă la un punct și la cea mijlocașă.

[2] V. I. Lenin, *Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților*, în *Opere*, Ed. P.M.R., 1950, vol. I, p. 295.

Spuneam mai sus că în revoluția burghezo-democratică, țăranii nutresc iluzii în ce privește virtuțile micii proprietăți. Mai spuneam că, trebuie acceptată această situație. Dar odată reforma agrară înfăptuită, chiar în condiții în care puterea populară dă maximum de ajutor țăranului individual, pe lotul său de pămînt, totodată factori de ordin obiectiv încep să scoată în evidență neajunsurile situației economice existente, iar opera politico-educativă desfășurată la sate sub conducerea partidului duce la înțelegerea faptului că în noile condiții exploatarea nu dispare, că posibilitatea de ridicare a nivelului de trai pe care o oferă mica parcelă e limitată.

Vorbind de țăranii din Rusia, Lenin spunea: „Țărănimea care a răsturnat țarismul și pe moșieri visează folosirea egalitară a pămîntului și nici o forță n-ar putea să-i împiedice de la acest lucru pe țăranii care au scăpat și de moșieri și de statul republican *burghezo*-parlamentar. Proletarii spun țăranilor: „vă vom ajuta să ajungeți la un capitalism „ideal", căci, din punctul de vedere al micului producător, folosirea egalitară a pămîntului este idealizarea capitalismului. Și, în același timp, vă vom arăta insuficiența acestuia și necesitatea trecerii la lucrarea colectivă a pămîntului" [1].

Cu deosebită limpezime reiese din acest text complexitatea situației în care se desfășoară etapele — democratică și socialistă — a revoluției, complexitatea sarcinii care stă în fața partidului proletariatului ca forță conducătoare a alianței. Opera factorului subiectiv are o *bază obiectivă*: exploatarea chiaburească, contradicția obiectivă dintre clase, ceea ce exprimă insuficiențele situației cucerită de țărani în revoluția democratică.

Opera politico-educativă desfășurată sub conducerea partidului exprimă cerințele factorilor obiectivi, dar totodată influențează activ asupra acestei baze, arătînd țărănimii că lupta de clasă nu poate și nu trebuie să fie ignorată, ci trebuie dimpotrivă dusă pînă la capăt.

În asemenea condiții, în cursul desfășurării operei de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice, nu se poate ca dubla natură, care caracterizează poziția și conștiința țăranului producător de mărfuri să nu se manifeste *din nou*.

Spuneam mai sus că, în fond, contradicțiile economice și ideologice legate de existența micii proprietăți agrare, nu dispăruseră nici un moment, ci doar încetaseră să se manifeste, dînd țăranului muncitor falsa impresie că toate problemele sale au fost rezolvate.

Realitatea economică, opera de luminare politico-ideologică dusă de Partidul Comunist în condițiile în care clasa conducătoare în stat este clasa muncitoare, duc *treptat*, cu încetul, la înțelegerea faptului că contradicțiile continuă să existe, că țăranul continuă să fie exploatat, că situația micului producător este șubredă; toate acestea duc la remanifestarea dublei naturi.

Care este în această perioadă latura predominantă a acestei contradicții din situația țăranului muncitor?

Trebuie admis că este de asemenea *latura de om al muncii*.

De ce aceasta?

---

[1] V. I. Lenin, *Revoluția proletară și renegatul Kautsky*, în *Opere*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, vol. 28, p. 302—303.

Datorită unui complex de cauze. In primul rînd trebuie subliniat că în procesul reformei agrare s-a produs ruperea maselor țărănești de partidele burgheze, de burghezie. Exponenții burgheziei, de la Rădescu la Maniu și Brătianu, sprijiniți de social-democrații de dreapta, au sabotat din răsputeri reforma agrară, demascîndu-se în fața maselor țărănești ca dușmani ai țărănimii muncitoare. Toată opera de democratizare a țării de frînare a abuzurilor marelui capital, operă în care țărănimea muncitoare era interesată, se săvîrșea împotriva burgheziei și a partidelor ei. In aceste lupte, la care țărănimea muncitoare participa alături de proletariat, sub acțiunea de luminare politică întreprinsă de Partidul Comunist, țăranii se simțeau solidari cu muncitorii, *acționau* ca oameni ai muncii și această *acțiune practică* nu putea să nu influențeze și *conștiința* lor, nu putea să nu-i facă să se și *simtă* oameni ai muncii.

Guvernul, statul, erau conduse de clasa muncitoare prin partidul ei. Proletariatul, ca clasă conducătoare a dictaturii muncitorești-țărănești *domina* în această epocă întreg procesul dezvoltării sociale și reprezintă fără îndoială, latura principală a contradicției existente între forțele progresiste și cele reacționare. In asemenea condiții poziția lor nu poate să nu influențeze și țărănimea muncitoare în sensul preponderenței laturii de om al muncii, din existența și conștiința acestuia. Apoi, statul condus de clasa muncitoare, în ciuda piedicilor puse de rege și de reprezentanții din guvern ai burgheziei, sprijină, cum am văzut, pe țăranii muncitori împotriva exploatatorilor lor. Țărănimea muncitoare știe că a primit pămîntul prin lupta inițiată și condusă de proletariat, de Partidul Comunist. Mai mult, așa cum s-a arătat, ea a cîștigat extrem de însemnate avantaje, datorită politicii guvernului popular ; așa cum s-a mai arătat, situația ei economică s-a îmbunătățit. Aceasta reprezintă un factor *obiectiv*, la care se adaugă un factor *subiectiv* de seamă ; opera de educație politică de informare ideologică desfășurată de partid în lumea satului lămurește masele largi țărănești asupra scopurilor urmărite de muncitori și de partidul lor, convinge tot mai mult pe țărani despre faptul că politica dusă de muncitori este și politica lor. Tot mai mult elementele conservative din conștiința lor sînt combătute, zdruncinate. Acești ani — 1944—1947, se caracterizează printr-o adîncă revoluționare a vieții satelor, prin pătrunderea în sate a unei agitații împrospătătoare, care pune țăranului zi de zi, și în proporții de masă, probleme noi, și totodată perspective noi. In acest clocot se dezvoltă, cu încetul, în satul nostru elementele unei conștiințe noi, contradictorii încă, dar în care capătă tot mai mult consistență imaginea unei vieți cu totul noi, superioare de belșug material și prosperitate culturală pentru *oamenii muncii*. Latura de om al muncii care capătă preponderență în aceste condiții, se exprimă acum nu în protestul împotriva puterii existente, ca în trecut, ci, în solidaritatea cu aceasta, ea nu mai anunță furtună, ca în trecut, ci operă de construcție.

Ca un factor de cea mai mare însemnătate trebuie subliniat aici, intrarea în partidul clasei muncitoare în acești ani a unui mare număr de țărani muncitori, care au reprezentat un activ factor de răspîndire în masele țărănești a cuvîntului partidului și totodată un prețios factor de ridicare a conștiinței politice a satului.

Și în trecut Partidul Comunist a pătruns în masele țărănești. Totuși masele largi ale țărănimii sufereau de pe urma stării de prejudecată

şi de ignoranţă în care fuseseră menţinute, în mod voit, de burghezie, astfel că atunci cînd la sate s-a creat o situaţie revoluţionară, ţărănimea ca masă nu vedea decît o soluţie capitalistă a mizeriei în care se afla. Acum, în condiţiile vieţii politice noi, în condiţiile alianţei conduse de clasa muncitoare, şi care conduce totodată şi statul şi revoluţia, el începe să vadă şi dincolo de haturile parcelei sale. El începe să cunoască posibilităţile infinit superioare pe care i le oferă *socialismul.*

Ca urmare a procesului sus-menţionat, *reafirmarea laturii sale de om al muncii* se produce în condiţii în care această afirmare nu-l depărtează (ca în trecutul burghezo-moşieresc), ci *îl apropie* de clasa *dominantă,* care acum e *proletariatul,* nu-l depărtează (ca în trecutul burghezo-moşieresc), ci îl apropie de *stat,* care acum e *statul popular,* de *partidul conducător,* Partidul Comunist, de *politica acestuia.* Între cele două clase s-a legat o alianţă bazată pe încrederea ţăranului în drumul indicat de clasa muncitoare pe încrederea clasei muncitoare în atitudinea prietenească a ţărănimii muncitoare.

Aceasta face ca, în mare majoritate ţărănimea muncitoare să aibă o atitudine particulară faţă de socialism. Ţăranul muncitor sprijină şi mai departe acţiunea revoluţionară anticapitalistă de naţionalizare a industriei, băncilor, societăţilor de asigurare etc., sprijină politica statului democrat-popular de îmbunătăţire a condiţiilor de trai ale oamenilor muncii, participă la numeroase acţiuni de sprijinire a statului socialist. Totodată însă, ca mic producător de mărfuri, el înclină spre izolare pe micul său lot, pe proprietatea sa, înclină mai departe spre comercializarea pe piaţă a produselor sale. Lenin vorbeşte de „rădăcinile foarte adînci şi solide" pe care capitalismul le are în economia ţărănească [1]. Tocmai de aceea ţăranul muncitor păstrează un anumită timp rezervă nu faţă de socialism în general, ci faţă de colectivizarea agriculturii, adică faţă de extinderea relaţiilor socialiste de producţie şi în agricultură. Vedem astfel că aici se manifestă tocmai dubla lui natură. Constatăm că se manifestă astfel o anumită contradicţie, evident neantagonistă, între ţăranul muncitor, ca mic producător de mărfuri şi sarcina agrară a revoluţiei socialiste; de asemenea o contradicţie neantagonistă între ţăranul mic producător şi proletariat, care este în mod consecvent interesat în construirea socialismului, nu numai în industrie, dar şi în agricultură, şi este pe deplin angajat în această operă de construcţie.

Fără nici o îndoială, că interesele de om al muncii ale ţăranului nu pot să nu-l ducă pînă la urmă la înţelegerea faptului că relativa îmbunătăţire a situaţiei sale economice pe care i-a adus-o sprijinul puterii populare — sub conducerea proletariatului — pe calea împroprietăririi şi pe celelalte căi sus-pomenite, reprezintă un rezultat mărunt în raport cu ceea ce îi poate aduce colectivizarea agriculturii, în raport cu lichidarea totală a exploatării şi mizeriei, cu dobîndirea celui mai deplin belşug.

Apoi, în timpul reformei agrare ţărănimea a primit un uriaş ajutor din partea clasei muncitoare. În anii ce au urmat, ea a dobîndit însemnate avantaje materiale tocmai datorită politicii duse de partidul clasei muncitoare. Fără îndoială că astfel s-a stabilit între ţărănimea muncitoare şi

[1] Vezi Lenin, *Economicul şi politicul în epoca dictaturii proletariatului,* în *Opere alese,* Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 525.

proletariat o legătură trainică care nu se va mai desface niciodată. Țărănimea muncitoare a dobîndit convingerea că drumul proletariatului este și drumul ei, că politica Partidului Comunist va fi și în viitor politica ce corespunde intereselor ei, ale țărănimii. Fără îndoială în sfîrșit, că înțelegerea perspectivelor luminoase pe care i le oferă socialismul — creînd posibilitatea unei creșteri neînchipuite a productivității muncii agricole — toate acestea sînt mult mai puternice decît contradicția cu caracter limitat care se manifestă între țăranul muncitor și proletar, fără îndoială că toate acestea domină în mod decisiv contradicțiile semnalate și *le rezolvă*, în cele din urmă, în favoarea unității depline între cei ce muncesc, în favoarea socialismului. Dar nu e mai puțin adevărat că în noua situație istorică și în raport cu sarcinile pe care aceasta le pune, au început să se manifeste, așa cum am arătat, anumite contradicții, care trebuie avute în vedere. Trebuie cu atît mai mult avute în vedere, cu cît de aici partidul nostru a tras concluzie justă că înțelegerea de către țăranul muncitor a avantajelor introducerii socialismului în agricultură și trecerea lui hotărîtă — neîndoielnică de altfel — de partea colectivizării agriculturii, nu se fac de la sine, ci în condițiile unei lungi, răbdătoare și minuțioase opere de educare și convingere, operă săvîrșită de partid, de organele statului socialist, de clasa muncitoare în ansamblul ei. Opera aceasta de educare și convingere are la temelie tocmai acea legătură frățească stabilită între muncitori și țărani în prima etapă a revoluției. Opera aceasta se desfășoară între altele și prin combaterea tendințelor conservatoare ale țărănimii muncitoare, prin lămurirea ei amplă a ceea ce înseamnă transformarea socialistă a agriculturii, prin informarea ei asupra rezultatelor dobîndite de agricultura sovietică colhoznică, prin studiul realizărilor obținute de gospodăriile de stat din țara noastră și prin propria ei experiență în primele gospodării colective. Un rol însemnat au aici țăranii muncitori comuniști, adică organizațiile comuniste de la sate, care răspîndesc cuvîntul partidului pornind din interiorul satului.

Un alt factor, de mare însemnătate care contribuie la orientarea țărănimii muncitoare spre colectivizare este lupta de clasă, este exploatarea chiaburească, este lupta *din ce în ce mai îndîrjită* pe care o duce chiaburimea împotriva noilor rînduieli la sate. Ajutat de partid, țăranul muncitor își dă seama în cele din urmă că singura cale de a scăpa de chiaburi și de exploatarea chiaburească este calea asocierii, calea spre socialism.

Trebuie să avem în vedere și măsurile de evidență și control, luate de stat. Atîta vreme cît, așa cum am spus mai sus, aceste măsuri vizau în fapt doar pe capitaliști, — în etapa burghezo-democratică a revoluției — țăranul muncitor se simțea interesat să le sprijine. Dar trecerea spre opera de construire a socialismului implică *generalizarea evidenței și controlului de stat* asupra tuturor ramurilor de producție, inclusiv, deși într-o măsură mai redusă, asupra micii gospodării țărănești. Din acest moment iese în evidență faptul semnalat de Lenin că „mica burghezie se împotrivește *oricărui* amestec, *oricărei* evidențe și *oricărui* control de stat, atît pe linia capitalismului de stat, cît și pe linia socialismului de stat“ [1].

[1] V. I. Lenin, *Despre impozitul în natură*, în *Opere alese*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 707.

Şi în acest domeniu este necesară o operă de lămurire, de educare a ţăranului muncitor, în vederea convingerii lui asupra faptului că evidenţa şi controlul de stat reprezintă paşi pe drumul definitivei lui scoateri din mizerie, pe drumul belşugului.

În condiţiile unei juste acţiuni duse de partid şi de stat în acest sens, ţăranul muncitor se convinge în cele din urmă de necesitatea şi a acestor măsuri şi-şi schimbă, treptat, atitudinea. Dar, nu-i mai puţin adevărat că a apărut şi aici un element nou în cadrul alianţei, de care trebuie ţinut seama.

*

Din toate acestea rezultă existenţa unor deosebiri între alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, în etapa desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice şi alianţa din etapa revoluţiei socialiste, deosebiri care îndeplinesc şi ele un anumit rol în ceea ce priveşte schimbarea în domeniul puterii politice.

În etapa revoluţiei burghezo-democratice (respectiv în aceea a desăvîrşirii ei), participarea ţărănimii la revoluţie laolaltă cu proletariatul ca, de pildă, în săvîrşirea reformei agrare, exprimă faptul că *interesele actuale* ale ţăranului muncitor — *aşa cum le înţelege el* — cer trecerea imediată la acţiune, pentru înfăptuirea imediată a obiectivelor revoluţiei. E un lucru de la sine evident pentru ţăran şi în acest scop nu e nevoie de nici o operă de transformare a conştiinţei ţăranului muncitor. E suficient ca proletariatul să mobilizeze la acţiune ţărănimea, să ia *conducerea politică şi organizatorică* a acţiunii pentru ca ţărănimea muncitoare să meargă pe drumul înfăptuirii revoluţiei.

În lucrarea „Economicul şi politicul în epoca dictaturii proletariatului", Lenin observă că, prin împărţirea pămîntului, prin exproprierea moşierilor, se lichida o clasă socială exploatatoare, astfel că dintr-o dată ţăranul devenea liber, ceea ce face ca interesul său în luarea acestei măsuri să apară oarecum *de la sine*.

În etapa revoluţiei socialiste, foloasele extinderii socialismului în agricultură nu apar *de la sine;* nu este *de la sine* evident că relaţiile socialiste din agricultură exprimă interesul ţărănimii; ţăranii, în majoritate, înclină să creadă înainte de a şti în ce constă agricultura colectivistă, că interesul lor actual, imediat ar cere mai de grabă rămînerea lor în situaţia de mici producători de mărfuri. Caracter actual şi imediat pentru ei apar a avea de obicei numai măsurile luate de statul proletar în vederea ajutorării lor pe lotul lor individual de pămînt, ajutor care, de altfel, nu le este precupeţit nici în această etapă.

Transformarea socialistă a agriculturii este singură în stare să rezolve definitiv contradicţiile semnalate pînă acum. E pentru prima dată o rezolvare *reală,* iar nu doar aparentă, iluzorie a stării de înapoiere a satului. Transformarea socialistă a agriculturii lichidează, pentru prima dată, în mod real, iar nu iluzoriu, dubla natură din poziţia şi conştiinţa ţăranului muncitor. Lichidarea dublei naturi constă tocmai în folosirea laturii de om al muncii din natura contradictorie a ţăranului, împotriva celeilalte laturi, în lichidarea contradicţiei, prin victoria laturii de om al muncii împotriva celeilalte, în lichidarea laturii de mic proprietar şi producător de mărfuri, ceea ce revine la a spune că e vorba de a transforma pe

țăranii muncitori în *oameni ai muncii*, în deplin înțeles al cuvîntului. Socialismul în agricultură înseamnă, arată Lenin, „să-i faci pe *toți aceștia* (pe țărani — *I.B.*) *oameni ai muncii*. Lucrul acesta nu poate fi făcut dintr-o dată. Această sarcină este incomparabil mai grea și, prin forța lucrurilor, de mai lungă durată. Ea nu mai poate fi îndeplinită prin doborîrea vreunei clase oarecare..." [1].

Țăranul muncitor nu trece deci *de la sine, imediat*, la acțiunea de transformare socialistă a agriculturii, ci e nevoie de o acțiune răbdătoare de lămurire și convingere în acest sens. Nu e suficient ca proletariatul să ia *doar conducerea politică și organizatorică* în vederea mobilizării țărănimii la acțiunea de colectivizare — așa cum s-au petrecut lucrurile în etapa anterioară a revoluției cînd s-a pus problema reformei agrare, ci partidul trebuie să desfășoare în acest scop, în fruntea clasei muncitoare, o vastă operă *economică și cultural-educativă* legată de necesitatea acelor transformări în conștiința țăranului muncitor, care să asigure victoria laturii de om al muncii asupra celeilalte.

Rezultă de aici că, spre deosebire de acea etapă a alianței în care are loc desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, și cînd e vorba de o adeziune fără rezervă a țărănimii la obiectivele revoluției, acum, în a doua etapă a alianței, rezerva față de transformarea socialistă a agriculturii a unei părți importante a țărănimii, duce la o comportare șovăitoare contradictorie a țărănimii față de lupta pentru colectivizare.

Este însă posibilă, reală, alianța în asemenea condiții?

Fără îndoială că da. Despre asemenea aspecte de șovăială, de inconsecvență în cadrul alianței a vorbit și Lenin. Definind dictatura proletariatului ca formă specială de alianță de clasă între proletariat și țărănime, Lenin arată că: „Aceasta e un gen deosebit de alianță,...; aceasta e o alianță a partizanilor hotărîți ai socialismului cu aliații lui șovăielnici..., o alianță între clase care diferă din punct de vedere economic, politic, social și ideologic" [2].

Trebuie să înțelegem ideea aceasta leninistă a posibilității unei atitudini șovăitoare a multor țărani, în cadrul alianței în sensul că atitudinea de șovăială e un factor subordonat. Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare se desfășoară în cadrul definit de cunoscuta triplă lozincă leninistă, care stă și la baza politicii agrare a partidului nostru. Alianța se desfășoară așadar în condiții în care clasa muncitoare se sprijină temeinic pe sărăcimea satelor și în condițiile luptei împotriva chiaburilor, deci în condițiile ajutorului dat întregii țărănimi muncitoare în lupta de clasă la sate. Datorită acestor fapte, datorită împrejurărilor care au fost pomenite în paginile anterioare, este neîndoielnic *că interesele și legăturile comune* care cimentează alianța, care dirijează pașii țărănimii alături de muncitori, și sub conducerea lor au *rol hotărîtor*. Adeziunea, în cadrul alianței e dominantă și generală, ea are continuitate și se află în proces de întărire. Elementele de șovăială și inconsecvență

---

[1] V. I. Lenin, *Economicul și politicul în epoca dictaturii proletariatului*, în *Opere alese*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 527.

[2] V. I. Lenin, *Prefață* la cuvîntarea: «*Despre înșelarea poporului prin lozincile libertății și egalității*» publicată în broșură, în volumul *Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 541.

sînt subordonate, particulare, discontinui și trecătoare (trecătoare sub acțiunea factorilor subiectivi).

Ce concluzie trebuie să tragem din constatarea existenței acestor deosebiri în domeniul alianței în cele două etape ale revoluției?

Deosebirile astfel constatate ne spun că alianța însăși între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare trece *prin două etape*, corespunzătoare celor două etape ale revoluției. Deosebirea dintre cele două etape ale alianței e determinată *de deosebirea dintre sarcinile celor două etape* ale revoluției. Ea are la bază *deosebirea dintre poziția* țărănimii față de proletariat, ca și față de obiectivele revoluționare, pe care acesta, prin partidul său, le pune în fața întregului popor, în cele două etape ale revoluției. Ea se exprimă prin deosebiri *în ce privește și sarcinile* care incumbă proletariatului față de țărănime, în cele două etape.

Teza aceasta, a două etape în dezvoltarea alianței, nu trebuie înțeleasă în sens literal, în sensul că trecerea de la o etapă la alta ar fi marcată de vreo dată calendaristică oarecare, după cum nici trecerea de la o etapă la cealaltă a revoluției nu e legată de vreo anumită dată. Tot așa după cum cele două etape ale revoluției se întrepătrund în așa fel încît de pildă o serie de elemente socialiste au apărut în economia noastră înainte de instaurarea Republicii Populare Romîne, tot astfel și cele două etape ale alianței se întrepătrund. Aceste două etape au trecut una într-alta în cadrul unui proces evolutiv, tocmai pentru că *deosebirile* pe care le-am semnalat și despre care va fi vorba și mai jos au un caracter *subordonat* în raport cu ceea ce este *comun* între cele două etape, în raport cu *legătura de clasă* care le unește

*

Ideea aceasta a unei etape noi în dezvoltarea alianței atunci cînd, în fața maselor țărănești încep să fie arătate perspectivele transformării socialiste a agriculturii, apare și în lucrările lui Lenin din perioada începutului N.E.P.-ului. Lenin arată că și în anii anteriori, în timpul revoluției și ai războiului civil, țăranii au mers alături de comuniști, pentru că aceștia au pus capăt războiului, pentru că au gonit pe moșieri și pentru că sub conducerea acestora se ducea lupta pentru a împiedica întoarcerea moșierilor. În acel timp subliniază Lenin, „...n-a fost nevoie de propagandă: orice țăran fără partid înțelegea ce se petrece. Vine moșierul! Comuniștii știu să lupte împotriva lui. Iată de ce, în marea lor masă, țăranii erau pentru comuniști, iată de ce am învins“ [1].

Astfel, spune Lenin în altă parte, în anii războiului civil, „alianța dintre țărani și muncitori, sub conducerea puterii de stat proletare, a fost ridicată — ca o cucerire a istoriei universale — la o înălțime nemaivăzută“ [2].

În acel moment era vorba pentru țărani de însăși existența lor. Și, în ciuda comunismului de război, pe care l-au acceptat ca pe o necesitate

---

[1] V. I. Lenin, *Raportul politic al Comitetului Central al P.C. (b) din Rusia prezentat la Congresul al XI-lea al P.C. (b) din Rusia la 27 martie 1922*, în *Opere alese*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 809.

[2] V. I. Lenin, *Timpuri noi, greșeli vechi sub o formă nouă*, în *Opere alese*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 744.

a războiului, țăranii au luptat alături de acei care le arătau drumul salvării. Dar, în 1922, problema era alta: era perioada N.E.P.-ului, perioada reconstrucției economice, perioada de trecere spre transformarea socialistă a societății. Alianța punea probleme noi. Trebuie să se „restabilească alianța" pe baze noi, spune Lenin, în Raportul politic al Comitetului Central la Congresul al XI-lea al P.C. (b), înțelegînd prin aceasta că era vorba de un *moment nou* în ce privește alianța. Care era sarcina în acest moment nou? Trebuia stabilită o asemenea legătură între munca țăranului și „munca socialistă" încît, „să vadă toată masa țărănească că între viața grea pe care o duce acum, și munca desfășurată în numele unor idealuri socialiste îndepărtate există legătură" [1].

Nu poate fi vorba de a compara situația grea a țărănimii din Rusia, în anul 1922, după șapte ani de război imperialist și război civil, cu situația incomparabil mai bună a țărănimii din țara noastră, în perioada trecerii spre socialism, la cîțiva *ani* după începutul operei de reconstrucție a economiei, pe baza ajutorului sovietic substanțial și multilateral. Dar, cu toate acestea, observația lui Lenin are legătură cu situația de la noi din punctul de vedere al *sensului nou* pe care-l capătă alianța, în legătură cu apariția perspectivelor socialiste.

În acest sens socotim că aici Lenin avea în vedere o fază nouă în dezvoltarea alianței.

*

Să încercăm acum să dăm răspunsul la problema principală pe care ne-am propus s-o rezolvăm la începutul acestui capitol. Problema era: din punctul de vedere al dezvoltării alianței, cum trebuie să înțelegem deosebirea dintre dictatura proletariatului și țărănimii de o parte, și dictatura proletariatului, de altă parte?

Constatăm că la nivelul obiectivelor legate de desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, nu există elemente contradictorii în sînul masei de oameni ai muncii în *raport cu sarcinile revoluției democratice* (subliniez: nu se vorbește aici de lipsă de contradicții *în general,* ci de lipsă de contradicții *în raport cu sarcinile revoluției)*. Clasa muncitoare conducătoare este interesată să atragă în exercitarea dictaturii revoluționar-democratice pături cît mai largi de oameni, deplin interesați în răsturnarea rămășițelor feudale. Avînd în vedere acest interes, ținînd seama de uriașa rezervă a revoluției pe care, așa cum am mai subliniat, o reprezintă țărănimea muncitoare, ținînd seama de năzuințele necontradictorii ale acesteia, în revoluția democratică se poate constitui dictatura democratică a muncitorilor și țăranilor muncitori. Trebuie admis că, în sînul maselor de oameni care exercită o dictatură există unitate de poziție, există idei convergente *în ce privește* sarcinile pe care dictatura urmează să le îndeplinească [2]. Se poate constitui așadar, *sub această formă,*

[1] V. I. Lenin, *Raportul politic al Comitetului Central al P.C. (b) din Rusia prezentat la Congresul al XI-lea al P.C. (b) din Rusia la 27 martie 1922* în *Opere alese*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 784.

[2] De aceea la dictatură participă țărănimea muncitoare, dar nu participă, de pildă, chiaburimea, care de la începutul acestei epoci a avut o poziție uneori echivocă dar de obicei *ostilă* față de programul revoluționar al puterii populare: astfel, de pildă, ea a avut o poziție echivocă chiar față de reforma agrară; pe de o parte ea respingea reforma agrară cunoscînd

acea *forță socială* capabilă să desăvîrșească revoluția burghezo-democratică. Se poate constitui deci dictatura democratică a proletariatului și țărănimii muncitoare, ca formă specială a alianței dintre cele două clase.

În condițiile desfășurării revoluției socialiste e vorba de lichidarea definitivă și radicală a mizeriei țărănești, a înapoierii milenare a satului față de oraș, a lichidării exploatării satului de către oraș, a lichidării oricărei exploatări, obiective față de care cele anterioare pălesc cu totul, obiective care chiamă pe țărani spre dobîndirea unei conștiințe noi, superioare, obiective în raport cu care țăranul muncitor — copil al micii proprietăți burgheze — se comportă ca un ghem de contradicții.

În adevăr, pe de o parte țărănimea acceptă conducerea clasei muncitoare, și știe că nu se poate lipsi de ea, că drumul indicat de partidul clasei muncitoare e un drum care pînă atunci i-a adus foloase de neprețuit. Dar pe de altă parte, în majoritate, țărănimea are, așa cum am arătat o poziție contradictorie față de lozinca socialistă care a fost lansată de proletariat, neapreciind în același fel diferitele laturi ale transformării socialiste a economiei.

În raport cu trecutul, chiar în raport cu perioada anului 1944, poziția țărănimii față de socialism s-a schimbat în mod radical. Pe atunci — cu excepția unor elemente înaintate — masele țărănești erau străine de socialism. Acum ea începe să înțeleagă că lozincile socialiste formulate de partidul clasei muncitoare deschid întregului popor perspective de viață nouă încă necunoscută în trecut, și privește cu simpatie măsurile socialiste generale luate de guvern. De aceea faptul că în majoritatea ei se menține deocamdată în rezervă față de extinderea socialismului și în agricultură, nu o determină să dea înapoi, să se retragă din alianță, cu atît mai mult cu cît cunoaște linia politică a partidului, care constă în principiul că noile transformări socialiste nu vor fi impuse țărănimii cu forța, ci vor fi aplicate în funcție de liberul ei consimțămînt. De altfel partidul nostru a subliniat în repetate rînduri însemnătatea respectării liberului consimțămînt, pentru asigurarea alianței.

Un factor de cea mai mare însemnătate este elementul de *stabilitate, securitate* și *încredere* pe care-l reprezintă faptul că forța conducătoare a guvernului, a statului, a alianței este clasa muncitoare condusă de partidul ei. Continuitatea alianței, în aceste condiții particulare și complexe, în ambele faze ale ei, ar fi dificil de conceput dacă n-ar exista continuitatea *conducerii de către clasa muncitoare* a ambelor etape ale revoluției — atît a etapei desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, cît și a etapei socialiste. Este important de subliniat aceasta, este important de subliniat aici faptul că trecerea la etapa socialistă nu s-a făcut prin smulgerea puterii de la o clasă exploatatoare, ci prin întărirea ei treptată, sub conducerea clasei muncitoare.

În concluzie, politica partidului nostru în acești ani a fost astfel orientată încît țărănimea să sprijine proletariatul și astfel trecerea la socialism să devină posibilă chiar dacă deocamdată țărănimea nu pășește ea însăși, în proporții însemnate, spre relații socialiste de producție.

---

programul puterii populare, de a împroprietări exclusiv pe cei fără pămînt sau cu pămînt puțin, pe de altă parte ea o aprobă sperînd să pună totuși mîna pe o parte a pămînturilor moșierești.

Astfel putem înțelege cum s-au desfășurat evenimentele care au făcut ca drumul revoluției spre socialism să treacă la sate prin extinderea proprietății private asupra pămîntului.

Dar în asemenea condiții ale alianței mai poate fi vorba de existența, în noile condiții a unei dictaturi *comune*, a proletariatului și țărănimii muncitoare ?

Desigur că nu. Problema alianței nu e tot una cu problema dictaturii. În cadrul alianței pot exista poziții neidentice, elemente de șovăială și neconsecventă. Problema dictaturii e o problemă a puterii, care trebuie să acționeze neapărat cu omogeneitate, avînd deplina claritate a țelului de atins, avînd în mod univoc concentrate forțele spre atingerea țelului fixat. În noile condiții ale alianței, în noua ei etapă, ea nu mai poate păstra forma dictaturii muncitorești-țărănești. În noile condiții, se poate spune în mod sintetic, că *poziția de clasă a țărănimii față de proletariat, în cadrul alianței comune are caracterul de a permite, a face posibilă trecerea la revoluția socialistă, dar poziția ei de clasă, în cadrul alianței comune, față de transformarea socialistă a agriculturii, are caracterul de a face necesară înlocuirea dictaturii comune prin dictatura proletariatului.*

Singura formă de alianță capabilă să asigure puterii revoluționare, forța de acțiune și eficacitate deplină, capacitatea de a promova rolul activ al maselor în opera de construire a socialismului, este dictatura *proletariatului*. Ea conduce în așa fel puterea de stat încît aceasta se arată a fi în fond o putere a tuturor oamenilor muncii de la orașe și de la sate.

Dictatura *muncitorilor și țăranilor muncitori*, apare așadar ca o formă a alianței dintre cele două clase, la nivelul inferior, al revoluției burghezo-democratice, nivel la care, în această alianță și tocmai datorită caracterului ei inferior nu se manifestă încă contradicții între cele două clase, în raport cu sarcinile revoluției.

Dictatura *proletariatului* apare ca formă a alianței dintre cele două clase, la un nivel nou, superior, cînd, datorită tocmai nivelului superior, și în raport cu sarcinile superioare legate de acest nivel superior, alianța manifestă și elemente contradictorii, subordonate, evident, intereselor comune, dar generînd o poziție reciprocă nouă ; în acest nou stadiu, în care dictatura este exercitată de *proletariat* în alianță cu țărănimea, proletariatul și-a luat, între altele, și sarcina de a desfășura o muncă minuțioasă, cu caracter economic, cultural și educativ, *spre a întări mai departe forța socială pe care o reprezintă alianța, ridicînd-o la un nivel superior*, la o treaptă superioară, corespunzînd sarcinilor cu mult mai vaste, mai grandioase ale construirii socialismului.

Pentru ca această operă să izbutească, a fost necesară mai întîi sudarea frăției între muncitori și țărani, a fost mai întîi necesar ca țărănimea să se convingă de justețea drumului pe care merg comuniștii, de faptul că este profund interesată să meargă pe același drum. Etapa desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice a fost tocmai acea școală de viață care a învățat masele largi de țărani muncitori cu ideea că idealul comuniștilor trebuie să fie idealul oricăror asupriți, deci și al lor. Lupta din acei ani a fost școala la care masele țărănești au învățat să privească altfel revoluția socialistă.

Etapa desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice apare deci ca *etapă necesară,* peste care nu se poate trece, care nu poate fi ocolită, atît din punct de vedere obiectiv, *cît* și din punctul de vedere al făuririi alianței, apare ca fiind legată de acea treaptă inferioară a alianței, fără de care nu se poate trece la cea de a doua treaptă, superioară.

*

Distingerea acestor două etape ale făuririi alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, a celor două forme deosebite ale alianței, distingerea între dictatura proletariatului și țărănimii de o parte și dictatura proletariatului (din punctul de vedere special de care ne ocupăm aici) de altă parte, ca forme deosebite de alianță, interesează în mod direct practica, politică și economică față de țărănimea muncitoare, în perioada construirii socialismului. Nu trebuie pierdut din vedere că aceste elemente distinctive sînt subordonate elementelor *comune.* Dacă însă, în studiul de față ne oprim asupra deosebirilor, este pentru că de înțelegerea lor depinde, după părerea noastră, buna înțelegere a politicii actuale a partidului nostru la sate. De altfel scopul acestui studiu este acela de a scoate în evidență unele concluzii practice în domeniul muncii la sate pe care le indică observațiile teoretice formulate pînă acum.

Prima etapă a revoluției a dovedit ce puternică rezervă a revoluției constituie țărănimea muncitoare atunci cînd își dă seama de folosul pe care îl aduce revoluția.

Dar, totodată, ne-a mai învățat ceva : că succesul în această primă etapă a fost obținut — așa cum rezultă din cele spuse pînă acum — printr-o politică în care obiectivele de perspectivă generală, urmărite de Partidul Comunist, de clasa muncitoare, în interesul întregului popor, se îmbinau cu satisfacerea aspirațiilor *actuale* ale țăranului muncitor, așa cum le înțelegea el. Dat fiind că aspirațiile țăranului, atunci, în 1944, se îndreptau către reforma agrară, partidul a condus în așa fel acțiunea economică și social-politică din anii care au urmat, încît mersul spre socialism să nu ocolească această aspirație a țărănimii, ci să treacă prin ea, mai mult, a făcut în așa fel, încît să îmbine aspirația democratică a țăranului cu perspectiva socialistă, subordonînd-o pe prima față de ultima, și desfășurînd totodată o vastă acțiune de educație politică și ideologică în sînul maselor țărănești.

Studiind documentele partidului nostru, înțelegem că și în cea de a doua etapă, succesul operei de transformare socialistă a agriculturii, prin ridicarea alianței pe o treaptă superioară — de eficiență istorică, incomparabil mai mare — depinde de respectarea aceluiași principiu, a aceleiași metode politice : anume aceea de îmbinare, în permanență, a interesului *actual* al țăranului muncitor, așa cum îl înțelege el, cu obiectivele transformării socialiste a agriculturii ; dar aceasta în condiții în care propria experiență economică a țăranului și opera cultural-educativă desfășurată la sate să asigure *progresul* concepției țăranului despre interesul său actual, *schimbarea* acestei concepții pînă ce țăranul ajunge să-și dea seama că forma cea mai deplină de satisfacere a intereselor sale este în epoca noastră gospodăria agricolă colectivă.

Atunci cînd vorbim de nevoia de a respecta necontenit interesul actual al țăranului muncitor așa cum îl înțelege el, avem în vedere politica de

cointeresare materială a țăranului individual în dezvoltarea producției sale. Dar totodată politica partidului are în vedere nu numai cointeresarea materială a țăranului muncitor, dar și subordonarea intereselor sale individuale față de interesele colective *care cuprind în esență și interesele sale individuale*. Din cele spuse mai sus rezultă că nu țăranul producător de mărfuri este chemat să-și subordoneze, prin propria lui inițiativă, interesele sale față de interesul obștesc. Aceasta ar fi un non-sens, o dată ce a fost recunoscut principiul cointeresării materiale. Dar măsurile economice luate de partid și guvern sînt de așa natură încît cointeresează din punct de vedere material *în așa fel* pe țăranul muncitor, mic-producător, încît acțiunile sale să meargă în întîmpinarea politicii partidului, de transformare socialistă a agriculturii, încît, cu alte cuvinte, din punct de vedere *obiectiv*, iar *nu subiectiv*, ele să fie în fond subordonate interesului colectiv adică interesului *tuturor* oamenilor muncii — înfăptuirea socialismului. Cînd *cointeresarea materială* a țăranului muncitor merge pe o asemenea linie de *subordonare a intereselor sale* față de interesul colectiv socialist, atunci și numai atunci putem vorbi de o reală *îmbinare în această problemă a intereselor particulare ale țăranului muncitor cu interesele obștești* ale tuturor oamenilor muncii din țara noastră.

Să ne gîndim la schimbările care au loc azi în viața satului : atunci cînd de pildă țăranul muncitor, în urma experienței economice dimprejurul său și a operei de lămurire dusă de partid, acceptă de pildă să intre într-o întovărășire agricolă, el nu este condus de intenția ca să facă în acest fel un pas spre socialism. Înainte de toate el urmărește să obțină mai multe produse prin munca sa, urmărește un ansamblu de foloase materiale, convins că întovărășirea e mai rentabilă decît munca pe lotul său individual. Dar din punct de vedere obiectiv această acțiune a țăranului în care el apare cointeresat din punct de vedere material e un pas spre colectivizarea agriculturii și deci corespunde politicii de transformare socialistă a agriculturii, adică politicii care îl apropie de relații economice viitoare mult mai avantajoase, deși deocamdată el nu-și dă seama de aceasta. Din punct de vedere obiectiv deci această măsură care răspunde interesului individual al țăranului subordonează acest interes al său, interesului obștesc de construire a socialismului în agricultură, care e totodată, în fond, și interesul său.

Mai mult însă, aici se produce cu acest prilej și *reala* lichidare a dublei naturi. În adevăr, în trecuta etapă a revoluției o măsură ca reforma agrară lichida unele contradicții și ascuțea altele, așa cum s-a arătat mai sus. Cînd însă țăranul intră într-o întovărășire agricolă, lucrurile stau cu totul altfel : ca om al muncii el se liberează în acest fel de exploatare, iar ca mic producător de mărfuri el urmărește și obține un beneficiu sporit. Însă din punct de vedere obiectiv, el *implicit* a făcut un pas spre socialism ; aceasta înseamnă că pasul pe care l-a făcut el îl satisface atît ca om al muncii, cît și ca mic-producător de mărfuri ; aceasta mai înseamnă însă că pasul făcut de el, atît ca om al muncii cît și ca mic-producător de mărfuri îl conduce în direcția *lichidării* laturii sale de proprietar particular, producător de mărfuri și negustor.

Cînd pășește spre gospodăria colectivă, el are în vedere din nou, înainte de toate, interesul său material. Trecerea spre gospodăria colectivă, ca și trecerea spre întovărășire, dar în mult mai mare măsură decît aceasta

din urmă, are darul de a satisface atît aspiraţiile sale de om al muncii, cît şi pe cele de producător de mărfuri, care tinde către un *venit* tot mai însemnat, în speţă, mai însemnat decît acela obţinut în cadrul întovărăşirii. Dar dialectica acestei acţiuni e de aşa natură încît acest pas, care din punctul de vedere al ţăranului asigură satisfacerea deplină a ambelor laturi contradictorii ale naturii sale, din punct de vedere obiectiv desfiinţează latura de mic proprietar, desfiinţează însăşi contradicţia, desfiinţează însăşi dubla natură, în mod real, de astă dată, complet şi definitiv, transformîndu-l pe ţăran în mod deplin în *om al muncii*.

Nu în numele socialismului, pur şi simplu, este chemat ţăranul muncitor spre cooperarea agricolă. Aceasta ar presupune ignorarea contradicţiei legate de dubla sa natură. El este chemat spre cooperare ca producător şi om al muncii. Aceasta nu înseamnă nicidecum ascunderea caracterului socialist al politicii partidului, aceasta nu înseamnă nicidecum că nu arătăm ţărănimii că în acest fel se îndreaptă spre socialism. Aceasta înseamnă însă a avea în vedere indicaţia lui Lenin, care ne învaţă că socialismul se construeşte şi pe bază de entuziasm şi pe baza cointeresării materiale a ţăranului muncitor.

Ce rezultă de aici? Rezultă că esenţa politicii partidului nostru în acest domeniu, care ţine seama de experienţa acumulată în trecutul apropiat, constă în a determina pe ţăranul muncitor *să prefere forme mereu superioare de cooperare în producţie* care pe de o parte să răspundă întotdeauna şi în tot mai mare măsură intereselor ţăranului muncitor, aşa cum le înţelege el, şi pe de altă parte să constituie, din punct de vedere al politicii generale a partidului şi guvernului, paşi succesivi spre agricultura socialistă, ca soluţie supremă a stării de înapoiere a satului. Desigur, trecerea prin diferite trepte nu e deloc obligatorie. Adesea ţăranii preferă de la început formele cele mai avansate. Dar totodată şi împingerea lor cît de cît forţată spre o formă superioară contravine principiilor formulate mai sus şi e combătută de partidul nostru. Partidul nostru atrage atenţia asupra celor două categorii de greşeli posibile în chestiunea pe care o tratăm aici: greşeli pe linia neglijării liberului consimţămînt, adică pe linia impunerii unor forme de asociere pentru care ţăranul muncitor nu este încă pregătit, pe care, deci, nu le înţelege încă, deci neglijarea felului în care *înţelege el* ajutorarea lui actuală, sau greşeli pe linia adoptării unei poziţii de pasivitate faţă de felul în care înţelege ţăranul ajutorarea lui actuală. În adevăr, partidul nostru acordă micului producător maximum de ajutor care poate fi dat în condiţiile parcelei agrare. Dar totodată *el conduce o vastă operă de lămurire* care arată ţăranului parcelar limitele inerente ale condiţiei sale economice. Experienţa ultimilor ani de care a fost vorba în paginile anterioare, experienţa actuală a luptei de clasă, experienţa agriculturii colhoznice, experienţa propriilor noastre gospodării colective demonstrează în cele din urmă ţăranului muncitor instabilitatea şi posibilităţile reduse ale parcelei agrare, îl fac să capete o părere nouă asupra propriilor sale interese, îl fac să se îndrepte spre colectivizare.

Din punctul de vedere al marxism-leninismului, socialismul reprezintă *cea mai înaltă formă de ajutorare actuală a ţăranului*. Totul este ca această concepţie despre caracterul actual al ajutorului pe care urmează să-l primească ţăranul muncitor să fie făcută, să se apropie — în timp — de concepţia ţăranului muncitor despre ce se chiamă ajutor actual, pînă la

totala coincidență. Dacă etapele din punctul de vedere al țăranului sînt respectate, succesul este o certitudine istorică, așa cum ne arată istoria transformării socialiste a agriculturii sovietice și succesele importante obținute de noi înșine în această privință, în țara noastră.

Uneori, munca politică la sate se desfășoară în așa fel încît țăranii muncitori observă de la început foloasele gospodăriei colective. Alteori ei preferă mai întîi forme inferioare de asociere ca asociațiile agricole simple sau întovărășirile. Dar, oricum, cunoașterea temeinică a istoriei făuririi alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în țara noastră ajută pe activiștii noștri de la sate să înțeleagă că ridicarea alianței pe treapta ei superioară ridică probleme *noi,* implică sarcini *noi,* mult mai complexe decît în trecut, implică mijloace de acțiune *noi.*

Caracteristic pentru această a doua etapă a alianței este faptul că ea constituie *un proces,* iar nu un act, un proces în care se produc adînci prefaceri, un proces în care întreaga țărănime muncitoare *devine țărănime colectivistă,* un proces în care întreaga economie a țării *devine socialistă,* un proces în care conștiința contradictorie a satului *devine conștiință socialistă.*

Poate cea mai importantă învățătură care se desprinde pentru noi din studiul istoriei alianței dintre cele două clase în ultimii zece ani este următoarea: etapa socialistă a revoluției a fost și în agricultură pregătită de etapa anterioară, a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Aceasta înseamnă că ajutorul multilateral dat țăranului muncitor ca proprietar de parcelă în anii desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice l-a condus spre cooperativizarea agriculturii, a condus agricultura noastră spre miile de unități socialiste de azi, care sporesc în număr pe zi ce trece. *Iată dar că ajutorul multiplu primit de micul proprietar agricol, în cadrul micii sale proprietăți,* departe de a stînjeni opera de colectivizare a agriculturii *este o condiție tocmai a colectivizării.*

Prin studiul de față am urmărit să scoatem în evidență caracterul profund științific al politicii complexe pe care o duce partidul nostru în domeniul transformării socialiste a agriculturii, faptul că înțelegerea profundă și punerea în aplicare a directivelor partidului garantează succesul deplin al operei de transformare socialistă a satului nostru.

ДИАЛЕКТИКА РАЗВИТИЯ СОЮЗА РАБОЧЕГО КЛАССА И ТРУДЯЩЕГОСЯ КРЕСТЬЯНСТВА НА ОБОИХ ЭТАПАХ РУМЫНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В своем очерке автор анализирует каким образом эволюционировал союз между рабочим классом и трудящимся крестьянством в течение двух этапов революции в Румынии: этапа завершения буржуазно-демократической революции и социалистического этапа.

Автор исходит из исследования противоречий в натуре крестьянина — мелкого производителя товаров, разбирая объективную основу противоречия и его субъективное влияние. Он анализирует соотношение между этим противоречием и другими социальными противоречиями в исторической эволюции современной Румынии. Проводится также раз-

бор и взаимного положения обеих сторон противоречия на различных исторических этапах. Этот разбор приводит автора к выводу, что, хотя в период завершения буржуазно-демократической революции, противоречивая натура крестьянина — мелкого производителя и не исчезает, она все же перестает проявляться. Социалистическая революция ставит перед трудящимся крестьянством значительно более высокие задачи, чем те, которые были поставлены в рамках предыдущего этапа революции. Трудящееся крестьянство поддерживает переход к социализму, но на социалистическом этапе революции оно занимает некоторое время противоречивую позицию по отношению к развитию социалистических производственных отношений в сельском хозяйстве. Отсюда автор приходит к выводу, что в развитии союза существуют два этапа: первый — низший этап, где специфической формой союза является демократическая диктатура пролетариата и трудящегося крестьянства, и второй — высший этап, где специфической формой союза является диктатура пролетариата.

Первый этап союза оказывает глубокое влияние на спайку боевого единства между рабочим классом и трудящимся крестьянством. Это единство создалось благодаря существенной актуальной помощи, которую трудящееся крестьянство получило от рабочего класса, от политической власти, руководимой рабочим классом.

Автор приходит к следующим выводам: экономическая помощь, оказываемая государством крестьянину — мелкому производителю, не только не препятствует его движению по пути к коллективизации сельского хозяйства, но она-то именно и является условием его ориентации на социалистические отношения в сельском хозяйстве; политика партии состоит в оказании крестьянину-единоличнику существенной актуальной помощи таким образом, чтобы последовательные формы этой помощи привели его к коллективизации сельского хозяйства; в условиях развертывания широкой культурно-воспитательной деятельности в деревне трудящийся крестьянин приходит неизбежно к заключению, что коллективное хозяйство является наивысшей формой актуальной помощи, которую он может получить; в то время как аграрная реформа была не реальным, а кажущимся разрешением противоречивой натуры трудящегося крестьянина, социализм в сельском хозяйстве представляет единственное действительное и окончательное разрешение противоречий с сознательной точки зрения трудящегося крестьянства.

DIALEKTIK DER ENTWICKLUNG DES BÜNDNISSES ZWISCHEN PROLETARIAT UND WERKTÄTIGEM BAUERNTUM WÄHREND DEN BEIDEN PHASEN DER REVOLUTION IN RUMÄNIEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

In seiner Abhandlung analysiert der Verfasser die Art wie sich das Bündnis zwischen Proletariat und werktätigem Bauerntum während der beiden Phasen der Revolution in Rumänien — die Phase der Vervollständigung (des Ausbaus) der bürgerlich-demokratischen Revolution und die sozialistische Phase — entwickelt hat.

Der Verfasser geht von der Untersuchung der widersprechenden Natur der warenerzeugenden Kleinbauern aus und analysiert die objektive Grundlage des Widerspruchs und seinen subjektiven Reflex. Er analysiert das Verhältnis zwischen diesem Widerspruch und anderen sozialen Widersprüchen in der geschichtlichen Entwicklung des neuzeitlichen Rumäniens. Ebenso wird die gegenseitige Stellung der beiden Seiten des Widerspruchs in verschiedenen geschichtlichen Phasen analysiert. Diese Analyse lässt den Verfasser folgern, dass im Laufe der Vervollständigung der bürgerlich-demokratischen Revolution die widersprechende Natur des warenerzeugenden Kleinbauern zwar nicht verschwindet, sich aber nicht mehr äussert. Die sozialistische Revolution stellt das werktätige Bauerntum vor erheblich grössere Aufgaben als jene in der vorhergehenden Phase der Revolution. Das werktätige Bauerntum unterstützt den Übergang zum Sozialismus, zeigt aber eine gewisse Zeitspanne hindurch, während der sozialistischen Phase der Revolution, eine widersprechende Haltung zur Ausbreitung sozialistischer Verhältnisse in der Landwirtschaft. Der Verfasser schliesst daraus, dass in der Entwicklung des Bündnisses zwei Phasen bestehen : die erste, untergeordneter Art, in welcher die spezifische Form des Bündnisses die demokratische Diktatur des Proletariats und des werktätigen Bauertums ist, und eine zweite, höherer Art, in welcher die spezifische Form des Bündnisses die Diktatur des Proletariats ist.

Die erste Phase des Bündnisses hat einen tiefgreifenden Einfluss auf das Zusammenschweissen der Kampfeinheit zwischen der Arbeiterklasse und dem wertätigen Bauerntum. Diese Einheit wurde geschmiedet dank der starken gegenwärtigen Hilfe welche das werktätige Bauerntum von Seiten der Arbeiterklasse und der von ihr geleiteten politischen Macht erhielt.

Der Verfasser gelangt zur Überzeugung, dass die wirtschaftliche Unterstützung welche der Staat dem warenerzeugenden Kleinbauern angedeihen lässt, nicht nur seine Entwicklung zur Kollektivlandwirtschaft nicht hindert, sondern sogar eine Voraussetzung für seine Einstellung zu sozialistischen Beziehungen an die Landwirtschaft darstellt ; die Politik der Partei verfolgt das Ziel dem Eigenbauer Unterstützungen im höchstmöglichem Ausmass so zukommen zu lassen, dass die nacheinanderfolgenden Arten der Unterstützung ihn der Kollektivwirtschaft zuführt ; im Rahmen einer ausgedehnten kutlurell-erzieherischen Aktion auf den Dörfer gelangt der werktätige Bauer zur Überzeugung, dass die Kollektivwirtschaft die höchste gegenwärtige Form der Unterstützung bedeutet die er bekommen kann. Während die Bodenreform blos eine scheinbare, also nicht tatsächliche Lösung der widersprechenden Natur des werktätigen Bauern bedeutete, ist der Sozialismus in der Landwirtschaft die einzige tatsächliche und endgültige Lösung der Widersprüche in Stellung und Einstellung des werktätigen Bauerntums.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

DIN LUPTA PARTIDULUI COMUNIST ROMÎN PENTRU FĂURIREA ALIANȚEI DINTRE PROLETARIAT ȘI ȚĂRĂNIMEA MUNCITOARE ÎN PERIOADA 1921—1944

DE

GH. CHEPEȘ

I

Caracterul specific al dezvoltării sociale a Romîniei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea, a fost determinat, în principal, pe plan economic, de păstrarea marii proprietăți moșierești asupra pămîntului și, în general, de păstrarea unor puternice rămășițe feudale în economia țării, iar pe plan politic, de dominația „monstruoasei coaliții" a burgheziei și moșierimii, coaliție îndreptată împotriva poporului muncitor. Ca urmare, țara noastră a fost menținută în toate domeniile vieții sociale într-o stare de înapoiere deosebit de accentuată, iar masele muncitoare sufereau sub jugul dublu al formelor capitaliste și semifeudale de exploatare.

Adîncirea continuă a mizeriei și asupririi celor ce muncesc a constituit izvorul unor mari și dese frămîntări sociale în Romînia. Ceea ce le caracteriza însă, a fost desfășurarea paralelă, *izolată*, a luptei de clasă a proletariatului și țărănimii.

Această situație — care condamna la eșec, de la bun început, acțiunile separate ale maselor populare de la orașe și de la sate, permițînd stăpînirii burghezo-moșierești să reprime atît luptele muncitorești, lipsite de un sprijin suficient de puternic din partea maselor țărănești cît și răscoalele țărănești, lipsite de conducere proletară — se datora îndeosebi faptului că vechiul partid socialist era dominat de ideologia antimarxistă a Internaționalei a II-a, reprezentată la noi prin concepția oportunistă a lui C. Dobrogeanu-Gherea, propovăduită mai cu seamă în lucrările sale „Neoiobăgia" și „Socialismul în țările înapoiate".

„Neoiobăgismul" — un amestec de aprecieri narodniciste cu concluzii menșevice — ignora procesul real al dezvoltării capitalismului în Romînia și fundamenta în schimb — prin exagerarea peste măsură a rămășițelor feudale în economia țării — o pretinsă stare nouă de iobăgie. Evaluarea necorespunzătoare realității a condițiilor concrete social-economice și, prin urmare, formularea greșită a obiectivelor revoluționare, duceau pe

Gherea la aprecieri false asupra caracterului și rolului forțelor sociale existente : Gherea pierdea, de pildă, din vedere faptul că forța proletariatului în dezvoltarea istorică „...e infinit mai mare decît procentul lui în masa generală a populației" [1] și considera totodată țărănimea drept o clasă reacționară, lipsită de energie revoluționară. Consecința firească a subaprecierii de către concepția gheristă a capacității de luptă și a creșterii singurelor forțe revoluționare din Romînia burghezo-moșierească — clasa muncitoare și țărănimea muncitoare — a fost negarea însemnătății și rolului istoric al alianței muncitorești-țărănești.

„Numai o dată cu triumful leninismului în mișcarea muncitorească internațională, după formarea Partidului Comunist Romîn — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — în țara noastră începe o luptă *organizată* pentru făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. *Ideea leninistă a făuririi acestei alianțe a luminat calea Partidului Comunist Romîn în anii de ilegalitate, îndeosebi după Congresul al V-lea al partidului,* care a adoptat hotărîrea cu privire la sarcinile partidului în domeniul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și trecerii la revoluția socialistă" [2].

În activitatea sa revoluționară teoretică și practică, V. I. Lenin a dat o atenție deosebită problemei țărănești, raporturilor dintre clasa muncitoare și țărănime.

Pornind de la indicațiile marilor întemeietori ai comunismului științific, Lenin a fundamentat ideea comunității de interese a maselor muncitoare de la orașe și sate în lupta pentru desființarea jugului moșierilor și capitaliștilor, a elaborat sub toate aspectele problema relațiilor dintre clasa muncitoare și țărănime în diferitele etape ale luptei revoluționare, și a indicat căile închegării alianței de luptă a acestor două clase. Lenin a subliniat, totodată, că alianța muncitorească-țărănească, în frunte cu proletariatul, reprezintă singura forță socială în stare să înfăptuiască transformarea revoluționară a societății în direcția democrației și socialismului.

Este știut că, recunoscînd rolul determinant al condițiilor vieții materiale în societate și legitatea dezvoltării sociale, marxism-leninismul nu neagă cîtuși de puțin influența și importanța factorului subiectiv în procesul istoric. Dimpotrivă, concepția materialistă asupra istoriei pornește de la faptul că oamenii își făuresc singuri istoria. Materialismul istoric ne învață că folosirea legilor sociale obiective are, întotdeauna și peste tot în societatea împărțită în clase, un substrat de clasă, că noile cerințe ale legității istorice se realizează de către forța socială înaintată numai prin zdrobirea împotrivirii claselor sociale pe cale de dispariție, că poporul este creatorul istoriei și motorul progresului.

Marele Lenin a demonstrat faptul că, în condițiile istorice ale imperialismului, proletariatului îi revine misiunea istorică de a duce pînă la capăt revoluția burghezo-democratică, sprijinindu-se pe țărănime, iar apoi, de a înfăptui revoluția socialistă, alăturîndu-și masele muncitoare și exploatate de la sate. V. I. Lenin a descoperit astfel acele forțe motrice

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1951, vol. III, p. 11.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, chezășia succesului în opera de construire a socialismului în Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 11.

revoluționare, care, reprezentînd majoritatea covîrșitoare a populației, adică poporul, pot să sfarîme — în ciuda rezistenței moșierimii și burgheziei — vechea orînduire socială, să pună relațiile de producție în concordanță cu caracterul forțelor de producție, să asigure victoria politică și economică asupra claselor exploatatoare perimate.

Tocmai de aceea a pornit Partidul Comunist din Romînia pe calea leninistă a organizării alianței muncitorești-țărănești. Pe acest drum, în fața P.C.R. a stat o sarcină dublă : pe de o parte, demascarea burgheziei și a partidelor ei, iar pe de altă parte, elaborarea unui program științific de activitate în ce privește obiectivele revoluționare, în general, și în ce privește chestiunea agrară, în special. De înfăptuirea acestei sarcini duble a fost condiționată posibilitatea atragerii și mobilizării cu succes a maselor țărănești alături de clasa muncitoare și sub conducerea acesteia, în frunte cu P.C.R.

În cele ce urmează, vom urmări din punct de vedere istoric aspectele luptei partidului în anii 1921—1944, pe linia organizării alianței muncitorești-țărănești, fără să ne propunem aci ca obiectiv analiza filozofică multilaterală a acestui proces [1]. Din analiza acestor aspecte, se desprinde pe deplin fidelitatea P.C.R. față de leninism. În lupta intransigentă împotriva oportunismului din rîndurile sale, Partidul Comunist din Romînia și-a făurit o linie politică justă marxist-leninistă, corespunzătoare nevoilor reale ale dezvoltării vieții materiale și, astfel, intereselor celor ce muncesc, politică care a pătruns din ce în ce mai mult în conștiința maselor populare, devenind ulterior o forță transformatoare de nebiruit.

II

Înființarea P.C.R. a marcat în Romînia începutul luptei conștiente a proletariatului pentru demascarea și izolarea partidelor burghezo-moșierești, în scopul eliberării maselor țărănești de sub influența burgheziei. Ducerea neîncetată a acestei lupte a fost cu atît mai necesară, cu cît partidele stăpînirii, profund dușmănoase celor ce muncesc, își concentrau focul activității lor antipopulare tocmai în sensul împiedicării și subminării procesului de închegare în țara noastră a unei alianțe revoluționare a maselor muncitoare de la orașe și sate.

Era natural ca burghezia și moșierimea să nu rămînă indiferente față de problema țărănească. Clasele exploatatoare au înțeles foarte bine că soarta dominației lor depinde de deznodămîntul luptei dintre proletariat și burghezie pentru cîștigarea maselor țărănești, de poziția pe care o va lua țărănimea — majoritatea populației țării : se va afla ea în tabăra burgheziei, izolată de proletariat, sau își va da seama că locul ei este alături de clasa muncitoare și sub conducerea acesteia ? V. Brătianu, unul din politicienii de frunte ai „monstruoasei coaliții", încă în 1913 atrăgea atenția burgheziei și moșierimii romîne asupra faptului că „revolta neorganizată din 1907 poate găsi o organizare la orașe și deci să ia în viitor un caracter nu de revoltă, ci de revoluție" [2].

---

[1] Lucrarea de față reprezintă fragmente din capitolul II al monografiei: *Lupta P.M.R. pentru făurirea și întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime* (în pregătire).

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. pentru literatură politică, ed. a IV-a, 1952, p. 179.

Tocmai acest lucru voiau să-l împiedice cercurile conducătoare ale regimului burghezo-moşieresc. Pentru a zădărnici şi dezbina unitatea de acţiune în formare a celor ce muncesc, clasele dominante au recurs la cele mai variate mijloace. Violenţă sîngeroasă şi demagogie înşelătoare — această metodă dublă de guvernare a burgheziei de pretutindeni — au fost îndreptate din plin şi în ţara noastră împotriva celor ce muncesc.

Clasele dominante nu se considerau însă în siguranţă numai sub ocrotirea baionetelor jandarmereşti; baionetele le-au putut salva cu greu în anii avîntului revoluţionar, cu toate că luptele muncitoreşti şi ţărăneşti de atunci s-au desfăşurat izolat unele de altele. Pericolul real al unei lupte comune a maselor muncitoare de la oraşe şi sate a împins burghezia şi moşierimea romînă spre găsirea a noi şi noi mijloace, pentru a-şi putea prelungi existenţa de clase stăpînitoare. Acestui scop îi servea un întreg sistem de măsuri, de la chemarea la viaţă a tot felul de partide burgheze cu titulaturi ţărăneşti, pînă la efectuarea unor reforme neînsemnate.

Partidul Comunist din Romînia a demascat atît fizionomia adevărată a acestor partide pretins „democratice", cît şi conţinutul real al „reformelor" realizate. El a demonstrat că partidele aşa-zise „ţărăneşti" sînt de fapt ale moşierimii şi burgheziei săteşti şi orăşeneşti, că „reformele" aplicate nu urmăresc altceva, decît să creeze condiţii optime îmbogăţirii nemăsurate a minorităţii exploatatoare pe spinarea majorităţii exploatate. Prin măsuri diversioniste — subliniau documentele partidului nostru — burghezia urmărea, pe de o parte, înşelarea ţărănimii muncitoare şi, astfel, „potolirea" ei, iar pe de altă parte, consolidarea situaţiei economice şi politice a moşierimii şi chiaburimii — ultima reprezentînd principalul sprijin social la ţară al regimului burghezo-moşieresc; se urmărea, cu alte cuvinte, crearea unei baze sociale la ţară, pe care să se sprijine politica de asuprire şi exploatare din ce în ce mai cruntă a ţărănimii muncitoare desfăşurată în Romînia burghezo-moşierească [1].

*

Clasicii marxism-leninismului au dovedit în repetate rînduri netemeinicia argumentării acelor ideologi burghezi, care încearcă să prezinte existenţa mai multor partide politice, în baza sistemului parlamentar, drept o „piatră de încercare" a democratismului sau antidemocratismului unei orînduiri de stat. Realitatea demonstrează falsitatea acestei pseudoteorii. Ea confirmă, în schimb, acele adevăruri — stabilite de marxism-leninism — şi anume că existenţa mai multor partide politice se leagă de existenţa mai multor clase şi pături sociale cu interese diferite, că dacă între diferitele grupuri ale claselor stăpînitoare pot fi anumite contradicţii de interese, reflectate pe plan parlamentar în „lupta" partidelor respective, există o unitate deplină atunci cînd e vorba de a asupri poporul muncitor; că partidul care apără în mod sincer interesele oamenilor muncii este pînă la urmă înlăturat prin cele mai variate mijloace din viaţa parlamentară. Prin urmare, sistemul parlamentarismului burghez, cu existenţa mai multor partide, nu face decît să semene confuzii în mintea celor ce muncesc, fiind

[1] Vezi *Situaţia ţărănimii şi sarcinile partidului*, «*Scînteia*», an. I, nr. 1 din 15 august 1931.

astfel unul din mijloacele prin care se realizează dictatura mascată a minorității exploatatoare asupra majorității exploatate.

Situația din Romînia burghezo-moșierească nu putea fi și nici nu a fost o excepție de la această regulă generală. Deși parlamentul țării îngloba un număr considerabil de partide și grupulețe — multe cu firme țărănești — toate se solidarizau împotriva intereselor maselor muncitoare. Țărănimea săracă și mijlocașă — sublinia presa de partid — nu are nimic de așteptat de la partidele burgheze, care toate la fel au înșelat, exploatat și jefuit masele de trudnici [1].

Luptînd pentru a scoate țărănimea muncitoare de sub influența burgheziei, P.C.R. a dat o atenție deosebită demascării partidului național-țărănesc, care printr-un program demagogic a reușit să atragă în rîndurile sale pături însemnate ale populației sătești. Partidul a considerat în mod just că lovitura principală în munca sa la țară trebuie să fie îndreptată spre izolarea P.N.Ț. de masele țărănești; aceasta, întrucît în planurile burgheze care urmăreau asigurarea hegemoniei față de țărănimea radicalizată și zădărnicirea alianței maselor muncitoare de la orașe și sate, i s-a rezervat acestui partid locul principal.

Partidul a demonstrat că P.N.Ț. este principalul sprijin la țară al dictaturii burghezo-moșierești [2]. „Sub firma național-țăraniștilor — se scria într-un document al P.C.R. — burghezia își face agitația și propaganda cerințelor sale la sate, la fel cum la orașe ea se servește, pentru acest scop, de ajutorul social-democraților" [3]. Partidul a arătat că, conducătorii național-țărăniști"... sînt trup din trupul burgheziei și al chiaburimii. Slugi plecate ale finanței internaționale, ei se cearță cu liberalii numai pentru a putea, și ei și stăpînii lor, liberalii, să jupoaie poporul muncitor" [4]. În ce privește atitudinea față de lupta de eliberare socială a celor ce muncesc, P.N.Ț. nu se deosebea în esență de celelalte partide ale stăpînirii burghezo-moșierești. „Singura deosebire dintre partidele oligarhice și cele democratice — subliniază un manifest al P.C.R. — este următoarea: partidele oligarhice vor cu teroarea și cu tunul *să înăbușe* mișcarea de dezrobire a muncitorilor, țăranilor și naționalităților asuprite, pe cînd partidul țărănesc, de pildă, vrea printr-o „eră democratică" să *dezarmeze* această mișcare" [5].

Justețea acestor aprecieri o dovedește întreaga evoluție politică a național-țărănismului, evoluție analizată pe larg în publicațiile comuniste.

Partidul țărănist a fost creat după primul război mondial, în urma revoluției din Rusia, în perioada maturizării mișcării socialiste din Romînia, cu scopul de a nu lăsa țărănimea radicalizată să cadă sub influența acestei mișcări [6]. Conducătorii partidului țărănist, care, la început — sub presiunea maselor — au trebuit să recunoască „lupta de clasă", sus-

---

[1] Vezi *Situația țărănimii și sarcinile partidului*, «*Scînteia*», an. I, nr. 1 din 15 august 19 1.

[2] Vezi *Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din iulie 1933*, Ed. C.C. al P.C.R. (Secțiunea Internațional-Comunistă), iulie 1933, rezoluția: «*Mișcarea țărănească din Romînia și sarcinile actuale ale Partidului Comunist*».

[3] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1923—1928*, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. II, p. 564.

[4] *Ibidem*, p. 612—613.

[5] *Ibidem*, p. 195.

[6] Vezi *Național-țărăniștii și reforma agrară*, «*Tînărul leninist*», 1929, nr. 19.

ţinînd, în mod făţarnic că ei urmăresc pentru ţărani acelaşi ţel pe care socialiştii îl urmăresc pentru muncitori, au ajuns mai tîrziu — în perioada contopirii cu partidul burghez aşa-zis „naţional" la susţinerea deschisă a ideii „armoniei de clasă" [1]. In schimb — pentru a-şi cîştiga simpatia populaţiei rurale nevoiaşe — ei au pus în programele lor demagogice tot ce aceste mase cereau: scutirea de impozite, desfiinţarea jandarmeriei, amnistia şi, mai ales, o nouă reformă agrară [2]. P.N.Ţ. a reuşit să-şi creeze astfel o bază de masă, folosindu-se în acest scop şi de faptul înşelător că el era în fruntea aşa-zisei „opoziţii" a guvernării liberale, „opoziţie" cu totul formală, care căuta mereu o apropiere cu guvernul, în vederea organizării unui bloc capitalist îndreptat împotriva mişcării revoluţionare [3].

Cotitura făţişă spre burghezie a clicii conducătoare şi a păturilor burgheze de la sate ale naţional-ţărăniştilor, precum şi încercările P.N.Ţ. de a se înţelege cu liberalii, au fost explicate de către partid ca reprezentînd o intensificare a luptei burgheziei romîneşti pentru cîştigarea ţărănimii [4]. Acestui ţel strategic i-a servit trecerea puterii guvernamentale spre sfîrşitul anului 1928, în mîinile naţional-ţărăniştilor; cercurile capitaliste din interiorul ţării şi capitalul dominant anglo-francez socoteau că, în condiţiile apropierii noului flux revoluţionar — consecinţă firească a crizei economice în perspectivă imediată — P.N.Ţ. ar putea reprezenta cel mai bine interesele lor, fiind în măsură — pe baza „popularităţii" ce o mai are — să liniştească pe cei ce muncesc, în vederea exploatării nestingherite a poporului muncitor şi a pregătirilor de război contra Uniunii Sovietice [5].

Aduşi la guvern şi ca urmare a presiunii de jos a maselor, cărora le-au făgăduit mari transformări sociale, naţional-ţărăniştii n-au mai ţinut seamă de promisiunile făcute, continuînd politica predecesorilor lor [6]. Aceasta, „...nu este nici prima şi nici ultima lor înşelăciune..." [7]. Toate măsurile luate de ei, de la creditul agricol şi pînă la noile legi agrare, sînt puse în slujba intereselor chiaburimii şi moşierimii — demonstrează un document de partid din perioada guvernării P.N.Ţ. [8].

Prin politica lor agrară, naţional-ţărăniştii n-au făcut altceva decît să adîncească mizeria, şi aşa accentuată, a populaţiei rurale, căutînd să accelereze procesul de diferenţiere la sate, adică procesul ruinării şi exproprierii maselor largi ţărăneşti în folosul chiaburimii, cămătarilor şi marilor proprietari de pămînt [9].

Anii de guvernare naţional-ţărănistă au confirmat cel mai convingător, în practică, veridicitatea caracterizării făcute de comunişti partidului

---

[1] Vezi *Naţional-ţărăniştii şi reforma agrară*, «*Tînărul leninist*», 1929, nr. 19.

[2] *Ibidem.*

[3] Vezi *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1923—1928*, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. II, p. 149—150.

[4] *Ibidem*, p. 581.

[5] *Ibidem*, p. 90—91.

[6] Vezi *Naţional-ţărăniştii şi reforma agrară*, «*Tînărul leninist*», 1929, nr. 19.

[7] *Ibidem.*

[8] Vezi *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 95.

[9] Vezi *Situaţia ţărănimii şi sarcinile partidului*, «*Scînteia*», an. 1, nr. 1 din 15 august 1931.

național-țărănesc, ca partid al burgheziei, în general, și al burgheziei sătești, în special.

Acest lucru a fost recunoscut indirect de către însuși Mihalache, unul dintre conducătorii P.N.Ț. Într-o declarație a sa, din 1933, el spunea fără ocoluri: „Împroprietărirea a fost o greșeală. Pe țăranul proprietar a 2—5 hectare noi nu ne putem bizui. De aceea am făcut legea circulației bunului agricol din 1929. Nouă ne trebuie un țăran chiabur cu 50 de hectare. Pe acest țăran se poate bizui Statul țărănesc" [1].

În aceste cîteva fraze se rezumă, în esență, întreaga ideologie și politică a național-țărănismului, ca formă deghizată a ideologiei și politicii burgheze.

În slujba capitaliștilor au stat conducătorii P.N.Ț.-ului, atît în anii de „opoziție", cît și în anii de guvernare. În slujba exploatatorilor au sprijinit ei — după cum a arătat Partidul Comunist — procesul de fascizare a țării [2]. În slujba acelorași stăpîni au susținut ei mai tîrziu și dictatura fascistă fățișă, sfîrșindu-și pînă la urmă cariera politică după 23 August 1944, ca agenți plătiți ai serviciilor de spionaj ale imperialismului de peste hotare.

★

Conținutul de clasă antipopular, profund reacționar, al întregii politici agraro-țărănești a partidelor stăpînirii din Romînia burghezo-moșierească, reiese clar chiar și din trecerea sumară în revistă a unora din reformele și legiuirile agrare, aplicate între cele două războaie mondiale. Partidul Comunist din Romînia a demascat neîncetat adevăratul substrat de clasă al acestor reforme și legiuiri, demonstrînd țăranilor nevoiași că, pe baza orînduirii capitaliste și în cadrul acesteia, ei nu se pot aștepta la satisfacerea reală a nevoilor lor vitale.

Ideologii oficiali ai burgheziei au proslăvit mult timp reforma agrară din 1918—1921, care ar fi dus, chipurile, la o „schimbare radicală" în favoarea țărănimii. Adevărata semnificație a acestei reforme — realizată sub presiunea maselor — a fost dezvăluită just în caracterizarea ulterioară ce i s-a făcut în presa ilegală comunistă, care o considera „un act bine chibzuit al burgheziei romînești, care dădea azi ceea ce i s-ar fi luat cu forța în orice caz, hotărîtă să ia mîine tot ce a dat de frică" [3].

Într-adevăr, cercurile dominante nu puteau să nu țină seamă după primul război mondial de setea nemărginită de pămînt a maselor țărănești, ruinate și deposedate în cursul veacurilor și ținute tot timpul cu fel de fel de promisiuni mincinoase.

În fața pericolului înfăptuirii revoluționare „de jos", din partea celor direct interesați, a unei reforme agrare, burghezia și moșierimea preferau realizarea ei „de sus". Exploatatorii urmăreau să-și salveze și, în anumite privințe, chiar să-și consolideze — pe această cale — pozițiile lor de clasă,

[1] *Mihalache țărănistul chiaburilor vrea să fure pămîntul țăranilor săraci*, «*Brazda*», an. III, nr. 6 din octombrie 1933.

[2] Vezi *De ce e Mihalache contra experților Genevei și se orientează spre fascism?* «*Scînteia*» an. III, nr. 11—12 din septembrie-octombrie, 1933.

[3] «*Tînărul leninist*», 1929, nr. 19, p. 17.

prin liniștirea maselor țărănești și izolarea lor de lupta clasei muncitoare, reușind totuși să le înșele și de astă dată. În vederea unor asemenea obiective a fost dat decretul din 14 decembrie 1918, referitor la reformă și a fost ulterior votată legea agrară din 1921.

Grupurile comuniste au atras atenția țăranilor — încă înaintea acestor legiferări — asupra faptului că din partea claselor dominante ei nu vor primi nimic, în afara făgăduielilor deșarte. Țăranii nevoiași — arată un manifest — numai „unindu-se și luptînd, ca și muncitorii de la orașe și împreună cu ei, vor ajunge stăpîni pe pămînt, pe soarta lor și pe țară“ [1]. Același manifest subliniază că boierii, care i-au jefuit pe țărani și le-au furat pămînturile, nu vor da acum decît „Pămînt puțin cu plată multă“ [2].

Așa s-a și întîmplat. Reforma agrară a fost tărăgănată și — după cum subliniază o rezoluție a Congresului al IV-lea al P.C.R. — ea a fost înfăptuită în perioada descreșterii avîntului revoluționar, „...în condiții de slăbire a opunerii țărănimii“ [3]. Această împrejurare a fost folosită de către clasele dominante pentru a-și realiza întocmai socotelile lor, cel puțin temporar.

Trăsăturile caracteristice ale reformei agrare de după primul război mondial au fost prezentate într-o broșură a P.C.R., apărută în limba maghiară, astfel : *a)* legea exproprierii moșiilor a fost elaborată nu de țărani, ci de avocații domnilor, *b)* de reformă s-au bucurat numai moșierii, care au scăpat pe un preț bun de loturile proaste, cele mai bune pămînturi, tot șeptelul și atelajele, mașinile și clădirile rămînînd în posesiunea lor ; *c)* moșierii au primit din partea statului mari despăgubiri, plătite din impozitele și vămile stoarse de la țărani ; *d)* întrucît în comisiile de reformă agrară sărăcimea satelor n-a avut nici un cuvînt de spus, pămînt au primit numai ofițerii, funcționarii de stat, notarii, judecătorii, jandarmeria, biserica ; „...au primit toți, care nu sînt țărani și a primit și țăranul, dacă a plătit pentru pămînt“, adică au primit țăranii înstăriți ; *e)* țăranii împroprietăriți trebuiau să plătească nu numai despăgubiri prin impozit, dar și un preț de răscumpărare ; *f)* țăranii au început apoi să-și piardă pămîntul, din cauza sistemului de credit, a scumpetei, a prețului scăzut al grînelor [4].

Caracterul fals al reformei se vede îndeosebi din faptul că — potrivit datelor recensămîntului agricol din 1930 — cele aproximativ 12 000 de gospodării de peste 100 ha (0,4% din totalul exploatărilor) înglobau aproximativ tot atît pămînt, cît aveau 2 460 000 de mici proprietăți sub 5 ha, 74,9% din totalul gospodăriilor) [5]. Prin urmare, greutatea specifică a proprietății moșierești a rămas aproape intactă. Partidul Comunist a arătat încă de pe atunci cauza reală a acestei situații : în condițiile imperialis-

---

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1922*, Ed. pentru literatura politică, 1953, vol. I, p. 90.

[2] *Ibidem*, p. 88.

[3] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1923—1928*, Ed. pentru literatura politică, 1953, vol. II, p. 580.

[4] Vezi *Kik nyúzzák a szegény földmúvesnépet? — Kik árulják el? Mit kell tennie?* (Cine jefuiește țărănimea nevoiașă? Cine o trădează? Ce are de făcut?), Ed. P.C.R., 1924, Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota A VIII 1, nr. inv. 137.

[5] Cf. *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, p. 1064.

mului și, mai ales, în etapa crizei generale a sistemului capitalist mondial, „...curățirea radicală a rămășițelor feudale... a devenit imposibilă pentru burghezie fără o amenințare a proprietății în genere" [1].

Reforma agrară a contribuit la întărirea chiaburimii care a reușit să-și acapareze, pînă în 1930, cel puțin 21—22% din suprafața însămînțată a țării [2].

„Reforma agrară — se scrie într-un manifest al C.C. al Blocului Muncitoresc-Țărănesc din Romînia — în loc să ducă la o satisfacere a nevoilor țărănimii nevoiașe, a fost îndreptată împotriva acestei pături, prin votarea diferitelor legi menite să întărească situația marilor proprietari și chiaburimii" [3].

În direcția exproprierii mai rapide a maselor țărănești de către bogătașii satelor, un rol deosebit a avut legea național-țărănistă din 1929 a liberei circulații a bunurilor funciare (cunoscută sub numele de „legea lui Mihalache"), care anula acea restricție a reformei agrare potrivit căreia pămînturile celor împroprietăriți nu puteau fi înstrăinate, ci doar arendate. Deja în septembrie 1929, Conferința a II-a a P.C.R. a arătat consecința firească și inevitabilă a acestei legi, prin care țărănimea muncitoare, chinuită de foame, apăsată de birurile insuportabile și jefuită de cămătari, „...va pierde din mîinile ei și puținul pămînt pe care îl are" [4]. Într-adevăr, în unele regiuni agricole s-a putut constata în preajma celui de-al doilea război mondial, că țăranii săraci și mijlocași fuseseră constrînși să vîndă, în decurs de două decenii, aproape 40% din pămîntul cumpărat de ei cu ocazia reformei agrare din 1918—1921, o mare parte din acest pămînt ajungînd în mîinile chiaburilor-cămătari [5].

Regimul burghezo-moșieresc a creat așadar burgheziei sătești posibilități de a jefui fără milă — atît prin cămătăria directă, cît și prin cea indirectă, mijlocită de băncile așa-zise „populare" — pe țăranii săraci și mijlocași. Dobînzile ce aveau de plătit țăranii pentru împrumuturile luate de ei au fost de regulă de 40%, 60% și 100%, ajungînd pe alocuri chiar și pînă la 120—160%; nici băncile populare nu acceptau o dobîndă mai mică decît 30—40% [6].

Din cauza dobînzilor cămătărești, un țăran din județul Tutova, de exemplu, care a luat pe datorie, în 1926, 450 kg de grîu și 2 saci de sfoară, cu toate că în anii ce au urmat a plătit o sumă de 14 000 lei, mai era dator, în 1932, cu 29 977 lei [7]. Un alt țăran, din satul Copăceni, care tot în 1926 a împrumutat de la cămătarul poreclit Burtă-Plină 1 000 lei, ca să-și poată

---

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatura politică, 1953, ed. a II-a, p. 122.

[2] Cf. *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, p. 1064. Cifra dată trebuie privită cu rezerve, întrucît statistica burgheză indică doar întinderea exploatărilor, insuficient de concludentă pentru o justă categorisire a gospodăriilor.

[3] « *Înainte* », nr. 1 din 12 iunie 1927.

[4] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatura politică 1953, ed. a II-a, p. 95.

[5] Vezi « *Probleme economice* », an. VII, nr. 2 din februarie 1954, p. 41.

[6] Vezi *Ce aduce țărănimii muncitoare legea național-țărănistă de conversiune a datoriilor agricol*, Ed. C.C. al P.C.R., ed. a II-a, decembrie 1933, p. 6. Arhiva Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. cota Ab XVII 6, nr. inv. 622.

[7] Vezi « *Scînteia* », an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

cumpăra un plug, neputînd plăti nici măcar dobînda, s-a trezit la începutul anului 1933 cu o datorie de 6 330 lei [1].

În asemenea condiţii nu este de mirare că datoria medie ţărănească pe ţară se ridica — după cifre recunoscute oficial — la 6 568 lei pe ha, în unele judeţe din regiunile cotropite ajungînd şi pînă la 20—25 000 lei pe ha ; astfel, datoriile întreceau deseori întreaga valoare a avutului ţăranului, întrucît hectarul de pămînt costa cel mult 7—8 000 lei [2]. Gravitatea situaţiei apare şi mai evidentă, dacă ne gîndim la faptul că din rîndurile micilor agricultori cu proprietăţi sub 10 ha, aproximativ 65% erau datornici ; cu alte cuvinte 2/3 din ţărănime era îndatorată [3].

Acest lucru a alimentat în mare măsură revolta maselor muncitoare de la sate, silind astfel cercurile conducătoare ale regimului burghezo-moşieresc să definitiveze în aprilie 1934 — după îndelungate discuţii începute în 1931 — „legea conversiunii datoriilor agricole", în jurul căreia scribii burghezi au făcut o mare zarvă propagandistică.

Publicaţiile de partid ale vremii au demascat, de la început, falsitatea conversiunii, faptul că ea nu aduce în realitate nici o uşurare maselor muncitoare, urmărind să-i salveze numai pe moşieri şi chiaburi. În realitate — scrie un document — legea s-a făcut pentru ca să se poată lua de la ţărani „tot ce se poate lua fără ca el să se răscoale sau să se împotrivească" [4]. Partidul a arătat că aşa-zisa „reducere" cu 50% a datoriilor este o minciună, deoarece dobînzile ce s-au adăugat au întrecut de cel puţin 3—5 ori sumele împrumutate [5]. De pildă, referitor la cazul sus-amintit al ţăranului din satul Copăceni — caz tipic — s-a arătat că, chiar dacă i se reduce datoria cu 50%, îi mai rămîn de plătit 3 165 lei şi întrucît el a împrumutat doar 1 000 lei, de fapt nu e vorba de nici o reducere [6].

La jaful cămătăresc trebuie să mai adăugăm şi jaful fiscal, tot atît de sîngeros. Într-o broşură a P.C.R., din 1932, se arată de pildă, că birurile puse pe spinarea celor ce muncesc au crescut în ultimii 10 ani astfel : cele directe de 13 ori, iar cele indirecte de 4—5 ori [7].

Am mai putea dovedi prin multe alte exemple, cifre şi fapte luate din publicaţiile P.C.R., caracterul profund antipopular al politicii agrare a partidelor burghezo-moşiereşti. Ele toate ar confirma acel adevăr, că linia de dezvoltare a statului romînesc între cele două războaie mondiale a fost linia acumulării bogăţiei la un pol şi a concentrării mizeriei la celălalt

---

[1] Vezi *Ce aduce ţărănimii muncitoare legea naţional-ţărănistă de conversiune a datoriilor agricole*, Ed. C.C. al P.C.R., ed. a II-a, decembrie 1933, p. 9. Arhiva Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota Ab XVII 6, nr. inv. 622.

[2] *Ibidem*, p. 10.

[3] Vezi *Enciclopedia Romîniei*, vol. IV, p. 593. Cifra reală probabil este mai mare.

[4] *Conversiunea datoriilor*, « *Brazda* », 1931, an. 1, nr. 2.

[5] Vezi *Nu conversiunea, ci ştergerea datoriilor*, « *Noi vrem pămînt* », an. I, nr. 2 din aprilie 1934.

[6] Vezi *Ce aduce ţărănimii muncitoare legea naţional-ţărănistă de conversiune a datoriilor agricole*, Ed. C. C. al P.C.R., ed. a II-a, decembrie 1933, p. 10. Arhiva Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. Cota Ab XVII 6, nr. inv. 622.

[7] Vezi *15 ani . . . dincoace şi dincolo de Nistru*, Ed. P.C.R., 1932, Capitolul « *Capitalismul în practică* », Arhiva Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota A XIII 5, nr. 476.

pol, linia exproprierii treptate, dar neîntrerupte, a producătorilor mici și mijlocii de către chiaburi și mari proprietari de pămînt.

*

Realitatea din Romînia burghezo-moșierească a constituit o ilustrare vie a acelei teze, formulată încă de Marx, după care tendința fundamentală și principală a capitalismului constă în înlăturarea micii producții de către marea producție, și în industrie și în agricultură. Studiind desfășurarea concretă a acestui proces în agricultura celei mai înaintate țări capitaliste — S.U.A., Lenin a subliniat că „această înlăturare nu trebuie înțeleasă *numai* în sensul unei exproprieri imediate. Fenomenul ruinării, înrăutățirii condițiilor gospodăriei micilor agricultori, fenomen care poate dura ani și decenii, ține și el de înlăturare. Această înrăutățire se manifestă și prin munca excesivă sau prin înrăutățirea alimentației micului agricultor, și prin împovărarea lui cu datorii, și prin înrăutățirea hranei și în general a întreținerii vitelor, și prin înrăutățirea condițiilor de îngrijire a pămîntului, de cultivare și de folosire a îngrășămintelor etc., și prin stagnarea tehnicii gospodăriei etc." [1].

Ideologii burghezi — apologeți ai orînduirii capitaliste — au pălăvrăgit și la noi mult despre o pretinsă „superioritate" a micii gospodării țărănești. Ei nu țineau însă seamă de aceste fenomene ale înlăturării gospodăriilor țărănimii nevoiașe, despre care vorbea Lenin, ignorînd faptul real că, în concurența sa cu marea producție, micul producător n-are alte posibilități de rezistență decît o creștere din ce în ce mai mare a intensității muncii lui și o reducere pe o scară și mai largă a nevoilor personale.

Cu asemenea „instrumente de concurență" își duceau existența jalnică masele muncitoare de la sate din vechea Romînie.

Țăranii săraci și mijlocași trebuiau să depună o adevărată muncă de rob.

În condițiile Romîniei burghezo-moșierești, folosirea mașinilor agricole în gospodăriile mici și mijlocii era doar un vis nerealizabil, căci — conform datelor oficiale din 1937 — aproximativ un milion de gospodării țărănești nu-și puteau procura nici măcar un plug, unealtă de bază a lucrărilor agricole [2]. În 1935, aproape 37% din totalul gospodăriilor au fost lipsite de animale de muncă, iar aproape 11% din ele posedau numai o singură vită trăgătoare [3]. În asemenea împrejurări era normal, ca datorită degradării necontenite a gospodăriilor mici, munca din ce în ce mai intensă a maselor muncitoare de la sate să dea un randament cu totul redus.

Pentru rentabilitatea scăzută a gospodăriilor țărănești ideologii burghezi învinuiau cînd pe țăranii înșiși (cum susținea, de pildă, A. Corteanu, vorbind în mod calomnios despre „psihologia de lucrător pensionar" a țăranului), cînd natura înconjurătoare (cum făceau, de exemplu, Virgil Madgearu sau N. O. Popovici-Lupa) încercînd să argumenteze că mizeria maselor s-ar datora unor legi „naturale", ca „legea fertilității descrescînde

[1] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1952, vol. 22, p. 61.
[2] Vezi *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, p. 340.
[3] Cf. *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, p. 306.

a solului", în realitate inexistentă. Partidul Comunist din Romînia a demascat încă de pe atunci falsitatea acestor pseudoteorii, arătînd că vinovat pentru degradarea gospodăriilor ţărăneşti nu este nici însuşirea „sufletească" a ţăranului romîn, nici natura „vitregă", ci numai regimul capitalisto-moşieresc, care expropriază ţărănimea şi îi ia acesteia posibilitatea de a ţine gospodăriile la un nivel corespunzător [1].

Relaţiile de producţie burgheze, împletite cu rămăşiţe feudale, precum şi politica agrară aflată în slujba claselor care le personificau, purtau vina şi pentru faptul că masele ţărăneşti erau silite să-şi restrîngă satisfacerea nevoilor personale pînă la minimul necesar traiului şi chiar sub acest minim. Astfel, ţărănimea suferea în continuu de cea mai cumplită foamete şi aceasta în ţara „eminamente agrară", cum înfăţişau Romînia ideologii burghezi!

Aşa se prezenta „concurenţa" dintre micii producători, pe de o parte, şi chiaburime, precum şi marii proprietari de pămînt, pe de altă parte.

Şcoala cruntă a vieţii i-a învăţat treptat pe ţăranii săraci şi mijlocaşi că n-au ce aştepta din partea burgheziei, că — aşa cum le spunea tot timpul Partidul Comunist din Romînia — numai alături de proletariat şi sub conducerea acestuia ei îşi vor putea schimba soarta în mod radical şi definitiv.

Iată de ce scria disperat moşierul-ideolog N. Caramfil, trădînd frica exploatatorilor, următoarele: „Situaţia atît de mizeră a populaţiei noastre rurale reprezintă şi o gravă problemă socială care trebuie atacată şi rezolvată... Să nu repetăm ceea ce s-a petrecut în 1907 şi 1917" [2].

Am văzut cum doreau clasele stăpînitoare să „atace" şi să „rezolve" probleme sociale arzătoare. Pînă la urmă încercările lor au dat, însă, în mod inevitabil, faliment. Poporul muncitor a fost acela care, sub conducerea P.C.R., a atacat şi într-adevăr a rezolvat problemele sociale, repetînd pe o treaptă înaltă cele petrecute în 1907 şi folosind în mod creator experienţa anului 1917.

III

În lupta pentru făurirea în ţara noastră a alianţei muncitoreşti-ţărăneşti, un rol de seamă l-a avut demascarea de către Partidul Comunist din Romînia a politicii agrare profund reacţionare a regimului capitalisto-moşieresc. Activitatea neobosită a partidului pe această linie a contribuit la îndepărtarea treptată de burghezie a maselor muncitoare şi exploatate de la sate, cărora — aşa cum am văzut — însăşi viaţa le-a demonstrat în cursul anilor că din partea partidelor stăpînitoare nu pot primi altceva decît făgăduieli demagogice.

Însă, numai pe această bază, apropierea maselor ţărăneşti de clasa muncitoare ar fi fost un proces spontan, chinuitor şi îndelungat. De aceea, în faţa P.C.R. au stat sarcinile de a face ţărănimea muncitoare conştientă de faptul că locul ei este alături de proletariat şi sub condu-

[1] Vezi *Mizeria şi foamea! Pericolul fascist şi de război*, Ed. C. C. al P.C.R., 1936, capitolul *Degradarea gospodăriei ţărăneşti şi de[gra]darea fizică a ţărănimii*. Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. Cota Ab XX 4, nr. inv. 957.

[2] Vezi *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, p. 220.

cerea acestuia, precum și a indica clasei muncitoare calea concretă a atragerii definitive a maselor țărănești de partea lui, spre a-și cuceri astfel o hegemonie reală în lupta revoluționară a poporului muncitor. Posibilitatea îndeplinirii în practică a acestor sarcini presupunea existența unui program agrar științific, marxist-leninist, al P.C.R.

Conținutul noțiunii de „program agrar" a fost formulat de V. I. Lenin. „Prin program agrar — scrie el — noi înțelegem definirea principiilor călăuzitoare ale politicii social-democrate în problema agrară, adică în ceea ce privește agricultura, diferitele clase, pături, grupuri ale populației rurale. Într-o țară „țărănească"... programul agrar al socialiștilor este, desigur, cu deosebire, dacă nu exclusiv, un „program țărănesc", program care determină atitudinea față de problema țărănească" [1].

În Romînia — țară cu o greutate specifică a populației rurale de aproape 85% — partidul comunist nu putea să nu se preocupe de problema agrară, de chestiunea relațiilor dintre clasa muncitoare și țărănime.

Într-adevăr, deja în perioada luptei pentru transformarea partidului socialist — partid după chipul Internaționalei a II-a — într-un partid de tip nou, afiliat Internaționalei a III-a, și ca o expresie a acestei cotituri în pregătire, grupurile comuniste au subliniat într-un manifest că — pe baza experienței Rusiei Sovietice — P.C.R. trebuie să-și alcătuiască un program agrar, plecîndu-se de la principiul că „pămîntul e al celor ce-l muncesc de secole întregi" [2]. Problema agrară figura pe ordinea de zi a Congresului de constituire a Partidului Comunist [3]. Cel de al II-lea Congres al P.C.R. din 1922, a votat o rezoluție specială, care — printre altele — a scos în evidență importanța deosebită pentru partid, a studierii chestiunii agrare [4]. La Congresul al III-lea, ținut în 1924, s-a combătut poziția vechiului C.C., care nu a dat nici o atenție problemei țărănești. Cu această ocazie s-a subliniat faptul că „P.C. trebuie să fie pătruns de necesitatea alianței dintre proletariatul orășenesc și țăranii săraci, ca fiind singura posibilitate de a asigura victoria mișcării revoluționare. „Aceasta este una din condițiile de căpetenie ale transformării Partidului Comunist din Romînia într-un partid bolșevic" [5]. Totodată, în Rezoluția asupra chestiunii țărănești, s-au dat o serie de indicații tactice prețioase în vederea luptei pentru făurirea unității de acțiune a celor ce muncesc de la orașe și de la sate. Problemei agrare i s-a acordat o atenție deosebită și de către cel de al IV-lea Congres al P.C.R., din 1928, care — călăuzindu-se după indicațiile Rezoluției din 1926 a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste asupra situației din Partidul Comunist din Romînia — a combătut o parte din greșelile teoretice și practice, ce s-au manifestat pe acest tărîm. Congresul a subliniat că „punerea clară a problemei țărănești și o energică activitate practică este condiția cea mai necesară pentru succesele viitoare ale Partidului Comunist din Romînia" [6].

[1] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. 6, p. 93.

[2] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1922*, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. I, p. 239.

[3] Vezi « *Socialismul* », nr. 64 din 13 aprilie 1921.

[4] Vezi « *Socialismul* », nr. 192 din 8 octombrie 1922.

[5] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1923—1928*, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. II, p. 268.

[6] *Ibidem*, p. 579.

Totuşi, nici de astă dată nu s-a reuşit să se facă o analiză consecvent ştiinţifică a chestiunii agrare în Romînia — adică o analiză creatoare marxist-leninistă, bazată pe cerinţele obiective concrete ale dezvoltării vieţii materiale.

Această sarcină a fost îndeplinită abia în 1931, la Congresul al V-lea al partidului, căruia îi aparţine meritul istoric de a fi elaborat — odată cu zdrobirea completă a concepţiilor antileniniste din partid şi ca urmare a desăvîrşirii procesului de clarificare ideologică — programul agrar al Partidului Comunist din Romînia.

*

În primul deceniu al existenţei sale, P.C.R. a avut de luptat — în ce priveşte punerea chestiunii agraro-ţărăneşti — împotriva a două devieri antileniniste ce s-au manifestat pe atunci în partid : pe de o parte, abaterea de dreapta, consecinţă firească a influenţei nefaste pe care a exercitat-o teoria social-democrato-liberală a „neoiobăgiei", iar pe de altă parte, abaterea „de stînga", ca urmare a unor concepţii înguste corporatisto-sectariste.

Substratul comun al ambelor devieri consta în aprecierea falsă a realităţii obiective, a caracterului relaţiilor de producţie existente ; datorită acestui punct de plecare greşit, ele au ajuns în mod inevitabil la neînţelegerea cerinţelor reale ale dezvoltării vieţii materiale în Romînia burghezo-moşierească.

Abaterea de dreapta, supraprețuind rămăşiţele feudale şi subprețuind caracterul capitalist al economiei naţionale, considera că ţara noastră se afla în pragul unei revoluţii burgheze. O dată cu aceasta, abaterea de stînga, supraprețuind caracterul capitalist al ţării şi ignorînd rămăşiţele feudale, a ajuns la concluzia că Romînia se afla în mod nemijlocit în faţa revoluţiei proletare.

Greşita apreciere a bazei economice din perioada respectivă, în consecinţă şi formularea greşită, a obiectivelor revoluţionare, au avut drept urmare susţinerea unor teze false cu privire la natura şi rolul forţelor sociale existente.

În domeniul politic, devierea de dreapta s-a manifestat prin părerile oportuniste despre rolul pretins revoluţionar al burgheziei romîneşti sau, cel puţin, al unei părţi a ei şi despre necesitatea susţinerii şi sprijinirii de către partidul comunist a aşa-zisei „opoziţii" burgheze, demascată la rîndul ei — aşa cum am văzut mai înainte — de către P.C.R. Susţinătorii acestor teze socoteau că elementele, „luminate" şi prevăzătoare ale oligarhiei romîne vor înţelege că însăşi interesele generale şi permanente ale clasei lor impun desfiinţarea relaţiilor feudale şi crearea de relaţii capitaliste, adică prefacerea Romîniei într-o ţară democratică de fapt, în care clasa muncitoare se va putea pregăti în vederea luptei revoluţionare decisive. Oportuniştii îşi motivau părerea lor cu aprecieri false despre P.N.Ţ. — fruntaş al „opoziţiei" burgheze — considerîndu-l drept un factor „progresiv", un partid „radical", iar, după unii, acest partid reprezintă chiar un partid al micii burghezii, al maselor de ţărani săraci şi mijlocaşi, adică al unor forţe de clasă, gata să lupte pentru transformări burghezo-democratice, în front unic cu proletariatul. După propovăduitorii concepţiei de dreapta, tocmai venirea la putere a P.N.Ţ. va însemna deschiderea

acelei „ere noi", democratice, pe care o așteptau din partea burgheziei „progresiste" romîne.

Punctul de vedere antileninist, profund reacționar al abaterii de dreapta, a împins Blocul Muncitoresc-Țărănesc — organizația de luptă, creată și condusă de P.C.R., a frontului unic al tuturor păturilor muncitoare și exploatate de la orașe și sate — spre o coaliție comună cu blocul opoziționist burghez la alegerile comunale din 1926, sacrificînd cu această ocazie punctul de vedere revoluționar și în chestiunea agrară (prin lansarea unor lozinci deformate care renunțau, de pildă, la formula confiscării pămîntului boieresc etc.).

Linia oportunistă a devierii de dreapta nu era altceva, decît o reeditare a tacticii menșevice, demascată de Lenin încă în 1905 ca o tactică trădătoare „de transformare a proletariatului într-o jalnică anexă a claselor burgheze" [1].

Acest lucru a fost sezisat, în esență, în importanta Rezoluție a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste cu privire la situația din Partidul Comunist din Romînia, publicată în 1926, în care tactica coaliției comune a B.M.Ț., cu blocul opoziționist burghez a fost caracterizată drept „cea mai gravă greșeală politică" [2]. Concepția dușmănoasă clasei muncitoare de susținere a opoziției burghezo-democratice, a fost demascată, mai tîrziu, și de către cel de-al IV-lea Congres al P.C.R., după care această teorie oportunistă nu este altceva decît „o dezvoltare directă și logică a punctului de vedere care supraprețuiește rămășițele feudale în Romînia (teoria neoiobăgiei) — punct de vedere respins de Internaționala Comunistă" [3]. Devierea de dreapta a urmărit să transforme P.C.R. într-o remorcă a burgheziei.

Pe lîngă devierea de dreapta, în calea elaborării unei juste linii politice a Partidului Comunist din Romînia au stat și poziții sectariste „de stînga". Abaterea de stînga s-a manifestat sub două variante: atît prin curentul putschist, care susținea că în țara noastră înapoiată, unde un mănunchi de cîteva mii de exploatatori asupresc poporul, este suficientă răscoala unei minorități bine pregătite, pentru a cîștiga imediat simpatia maselor largi și a-și întări poziția, cît și printr-un alt curent, care considera că această minoritate trebuie să fie întregul proletariat orășenesc.

Această abatere s-a concretizat și ea pe plan practic. Concepțiile „de stînga" au împins partidul spre lansarea unor chemări greșite, cum au fost, de exemplu, lozinca celui de-al III-lea Congres al P.C.R. cu privire la colectivizarea imediată, sau lozinca exproprierii chiaburilor o dată cu exproprierea moșierimii, măsură preconizată la un moment dat în presa comunistă [4]. Greșeala cea mai gravă a fost, însă lozinca exproprierii totale a pămînturilor, care figura în curs de mai mulți ani într-o serie de documente de partid, fiind lansată — cu ocazia alegerilor din decembrie 1928 — chiar și în programul Blocului Muncitoresc-Țărănesc [5]; însuși

[1] V. I. Lenin, *Opere alese, în două volume*, Ed. pentru literatura politică, 1954, vol. I, ed. a II-a, p. 515.

[2] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, 1923—1928. Ed. pentru literatura politică, 1953, vol. II, p. 453.

[3] *Ibidem*, p. 582.

[4] Vezi *Național-țărăniștii și reforma agrară*, în « *Tînărul leninist* », 1929, nr. 19.

[5] Vezi « *Înainte* », nr. 4 din 14 octombrie 1928.

Congresul al IV-lea al P.C.R. cerea, prin revendicările principale, naţionalizarea întregului pământ.

Lansarea în Romînia a acestei lozinci a fost consecinţa aplicării dogmatice a experienţei revoluţiei din Rusia, fără a ţine seamă de condiţiile specifice din ţara noastră. Adepţii acestei lozinci au ignorat acea indicaţie a lui V. I. Lenin că, naţionalizarea pămîntului este folositoare numai în anumite condiţii politice. Lenin a prevenit partidele comuniste din acele ţări în care mica proprietate ţărănească s-a format istoriceşte, că nu trebuie să lanseze imediat lozinca naţionalizării întregului pămînt, deoarece ţărănimea din aceste ţări, adînc pătrunsă de instinctul de proprietate, se va împotrivi unei astfel de măsuri. Lenin a subliniat, totodată, că deşi mica gospodărie ţărănească reprezintă din toate punctele de vedere o treaptă inferioară în raport cu marea proprietate agricolă, darea pămînturilor moşiereşti confiscate în proprietatea ţăranilor nevoiaşi este — în anumite condiţiuni — o măsură justă. În condiţiile dominaţiei gospodăriei capitaliste — arată Lenin — mica proprietate frînează dezvoltarea forţelor de producţie, legînd pe ţăran de micul petec de pămînt, legalizînd tehnica rutinară, îngreunînd atragerea pămîntului în circuitul comercial. În condiţiile dominaţiei gospodăriei bazate pe sistemul muncii în dijmă, mica proprietate de pămînt, eliberîndu-se de munca în dijmă, împinge prin aceasta înainte dezvoltarea forţelor de producţie, eliberează pe ţăran de lanţurile care-l ţin legat de loc, eliberează pe moşier de slugile „gratuite", îa posibilitatea de a se înlocui îmbunătăţirile tehnice printr-o intensificare nelimitată a exploatării „patriarhale", înlesnind atragerea pămîntului în circuitul comercial. Într-un cuvînt, situaţia contradictorie a micii ţărănimi la hotarul dintre economia feudală şi economia capitalistă justifică pe deplin această sprijinire excepţională şi vremelnică a micii proprietăţi de către social-democraţie. Lenin arată că aceasta nu este o contradicţie în redactarea sau în formularea programului social-democraţiei, ci o contradicţie a vieţii însăşi.

Pe baza acestor considerente, a fost combătută, mai tîrziu, de către partid, lozinca „de expropriere totală a pămînturilor" calificată drept o lozincă, care „respinge masele ţărăneşti", „...ele crezînd că noi vrem să le luăm şi puţinul pămînt pe care-l au" [1].

Într-o broşură a P.C.R. din 1931 — destinată popularizării punctului de vedere leninist în problema agrară — s-a subliniat că această lozincă a dus la confuzii în mintea chiar şi a multor comunişti [2].

In lupta împotriva ambelor abateri, P.C.R. a subliniat în 1925, în rezoluţia intitulată „Pentru bolşevizarea Partidului Comunist din Romînia" că principalul pericol pentru partidul nostru îl reprezintă devierea de dreapta, care, în noile condiţii ale declinului revoluţiei, dădea apă la moară tendinţelor lichidatoriste de prefacere a Partidului Comunist într-un partid legal muncitoresc-ţărănesc [3]. Documentul a făcut o critică remarcabilă pentru acea vreme concepţiilor „neoiobăgiste" — baza ideologică a devierilor de dreapta în P.C.R. — arătînd că „...în lipsurile teoretice

[1] « *Înainte* », nr. 13, din 24 martie 1929.

[2] *Chestia agrară*. Ed. Partidului Comunist din Romînia, 1931, p. 6. Arhiva Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C. C. al P. M. R. Cota T.XVI-3. Nr. inv. 1326.

[3] Vezi *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1923—1928*. Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. II, p. 305.

ale operei lui Gherea se oglindeau lipsurile teoretice ale Internaționalei a II-a" [1]. Necesitatea luptei necruțătoare, în general, „împotriva ambelor devieri" și, în special, împotriva devierii de dreapta, a fost subliniată puternic în nr. 1 din iunie 1926 al revistei „Lupta de clasă" — număr în care s-a publicat de altfel Rezoluția Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste cu privire la situația din Partidul Comunist din Romînia [2]. Un merit deosebit al Congresului al IV-lea al P.C.R. era dezvăluirea — pe baza indicațiilor Internaționalei Comuniste — a rădăcinilor economice ale ambelor abateri în ce privește chestiunea agraro-țărănească, demonstrînd necesitatea lichidării în cel mai scurt timp a acestora [3]. Printre altele, în slujba îndeplinirii acestei sarcini de mare însemnătate a fost și Prefața culegerii din lucrările lui Lenin, privitoare la problema țărănească, culegere intitulată „Chestia agrară" și editată de P.C.R., ilegal, în 1931. Prefața amintită — ținînd seamă de pericolul deosebit al abaterii de dreapta — a făcut o critică temeinică concepțiilor oportuniste ale lui Dobrogeanu-Gherea. Opunînd leninismul concepțiilor gheriste documentul scria: „Pe cînd Lenin în aprecierile sale asupra chestiunii agrare accentuează asupra dezvoltării capitalismului, Gherea, dimpotrivă, în toată analiza și formulările sale accentuează asupra *conservării feudalismului*. Lenin privește chestiunea *dinamic, adică în plină mișcare și dezvoltare, dialectic* — Gherea, *dimpotrivă, static, în amorțire, antidialectic*" [4].

Documentele Partidului Comunist din Romînia au înfierat cu o deosebită vigoare oportunismul în practică, ce s-a manifestat îndeosebi prin neglijarea unei activități susținute a partidului în rîndurile maselor țărănești. Slaba legătură a P.C.R. cu masele muncitoare de la sate a fost o consecință firească și un rezultat practic al influenței nefaste a devierilor atît de dreapta, cît și de stînga. Într-adevăr, cele două concepții antileniniste — cea gheristă prin ignorarea capacității revoluționare a maselor țărănești, iar cea sectaristă, prin ignorarea revendicărilor țărănimii muncitoare — s-au întîlnit, în ultima instanță, pe linia comună de subminare a luptei partidului pentru cîștigarea maselor muncitoare de la sate, pentru înfăptuirea alianței muncitorești-țărănești, pentru asigurarea rolului conducător al clasei muncitoare în această alianță.

Partidul Comunist din Romînia a demonstrat că, pe lîngă substratul lor economic și politic comun, cele două abateri se situează și pe o platformă sociologică comună: „Ambele curente fac aceeași greșeală — disprețuiesc activitatea maselor" [5]. Tocmai de aceea, posibilitatea organizării în frunte cu P.C.R. a frontului unic de luptă al tuturor oamenilor muncii de la orașe și sate, îndreptat împotriva frontului unic al exploatatorilor, necesita zdrobirea ambelor abateri.

*

Izbucnirea crizei economice mondiale din 1929 și ascuțirea ei necontenită în anii ce au urmat, s-a resimțit cu o deosebită putere în Romînia,

---

[1] Vezi *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, 1923—1928, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. II, p. 303.

[2] *Ibidem*, p. 442.

[3] *Ibidem*, p. 581—582.

[4] *Chestia agrară*, Ed. P.C.R., 1931, p. 5.

[5] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1923—1928*, Ed. pentru literatură politică, 1953, vol. II, p. 315.

ţară cu o economie înapoiată şi aservită capitaliştilor de peste hotare. Împletirea crizei industriale cu cea agrară a adîncit la maximum mizeria celor ce muncesc, pe spinarea cărora au fost puse de către clasele dominante toate greutăţile crizei. Rezultatul firesc al acestei situaţii a fost un nou flux revoluţionar, ce se caracteriza în ţara noastră prin dezvoltarea paralelă a luptei de clasă a proletariatului şi a ţărănimii, a luptei naţional-revoluţionare şi a mişcării micii burghezii orăşeneşti, precum şi predominarea elementelor spontane în această mişcare [1].

Intensitatea procesului de pauperizare şi de diferenţiere de clasă la ţară a sporit cu mult nemulţumirile maselor ţărăneşti.

În faţa ameninţării de a-şi pierde avuturile în folosul moşierilor şi capitaliştilor, şi eliberîndu-se treptat de sub influenţa partidelor burghezo-moşiereşti, ţărănimea muncitoare a pornit din ce în ce mai activ pe drumul luptei revoluţionare. Au devenit tot mai dese revoltele ţărăneşti împotriva impozitelor şi datoriilor, contra sistemului execuţiilor silite ş.a.m.d. În multe sate ţăranii au gonit pe perceptori cu topoarele [2]. Într-o serie de localităţi rurale au avut loc ciocniri violente cu jandarmii, cum s-a întîmplat, de pildă, în comunele Bouleni-Tîsna, Salard-Bihor şi altele [3]. Ţăranii jefuiţi au ocupat deseori pămînturile boiereşti, pădurile şi păşunile. Împletirea, în provinciile cotropite, a luptei agrare a ţărănimii cu lupta naţională imprima mişcărilor ţărăneşti un caracter deosebit de ascuţit [4].

În aceste condiţii ale valului crescînd al frămîntărilor revoluţionare în rîndurile maselor muncitoare de la sate, clarificarea ideologică a mişcării muncitoreşti şi elaborarea unei juste linii politice a Partidului Comunist din Romînia, aveau o însemnătate covîrşitoare, constituind un mod obiectiv, o dublă necesitate. Pe de o parte, procesul de maturizare politică a celor ce muncesc de la sate era *condiţionat* de înţelegerea din partea lor a căii pe care trebuie să o urmeze, de pătrunderea în conştiinţa lor a necesităţii alianţei muncitoreşti-ţărăneşti, ca singură forţă socială capabilă să realizeze aspiraţiile de veacuri ale ţăranilor nevoiaşi. Pe de altă parte, capacitatea partidului de a înfăptui în practică această alianţă şi de a realiza în cadrul ei rolul conducător al proletariatului, era *condiţionată* de conţinutul marxist-leninist al activităţii sale politice şi organizatorice, de justeţea lozincilor lansate şi aplicate de el, lozinci care trebuiau să ajute maselor ţărăneşti să se alăture muncitorimii şi să accepte hegemonia acesteia, în frunte cu P.C.R.

Meritul istoric al stabilirii liniei strategice şi tactice ştiinţifice, marxist-leniniste a P.C.R. aparţine Congresului al V-lea care a avut loc în anul 1931 şi care reprezintă după cum subliniază tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej o cotitură hotărîtoare în lupta partidului nostru pentru realizarea alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănime.

Documentele congresului au considerat organizarea alianţei muncitoreşti-ţărăneşti drept condiţie principală a victoriei revoluţiei în Romînia şi, astfel, îndatorirea principală a P.C.R. Sarcina strategică cea mai importantă

---

[1] Vezi *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 121.

[2] Vezi « *Tînărul luptător* ». 1929, an. I, nr. 4.

[3] Vezi « *Brazda* », 1931, an. I, nr. 2.

[4] Vezi *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. II-a, p. 122.

a partidului în lupta lui pentru guvernul muncitoresc-țărănesc este — după cum indică Rezoluția asupra situației economice și politice a Romîniei și sarcinilor Partidului Comunist — crearea alianței de luptă a muncitorilor, țăranilor și a maselor muncitoare ale națiunilor asuprite, sub hegemonia proletariatului și conducerea Partidului Comunist" [1].

Justețea acestei directive politice rezidă în caracterul ei științific.

Este cunoscut că politica — în care își găsesc reflectare situația și interesele claselor sociale, precum și raporturile dintre ele — a fost definită de Lenin ca fiind „expresia concentrată a economicului" [2]. De aceea, singurul criteriu de apreciere a caracterului științific sau antiștiințific al unei linii politice nu poate fi altceva decît măsura în care ea reprezintă o „expresie" veridică, justă, sau denaturată, falsă, a cerințelor dezvoltării economice, determinate de legi obiective. Indicația susmenționată a partidului a fost științifică și, astfel, justă, deoarece Congresul al V-lea — bazîndu-se pe o analiză marxist-leninistă a condițiilor obiective economico-sociale — a reușit să se orienteze întocmai după nevoile reale ale dezvoltării vieții materiale în țara noastră.

În analiza sa, Congresul a pornit de la faptul că Romînia este unul dintre inelele slabe din lanțul statelor imperialiste, deoarece la noi „există toate contrazicerile sistemului capitalist, înăsprite ca urmare a înapoierii economice a țării și ca urmare a altoirii formelor celor mai înalte ale proprietății și exploatării capitaliste (carteluri, trusturi) cu formele precapitaliste și cu resturile feudale din agricultură" [3].

Acest punct de plecare a permis găsirea justă — conformă cerințelor legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție — a obiectivelor revoluționare. Respingînd hotărît tezele de dreapta și „de stînga", Congresul a arătat că Romînia nu stă nici în pragul unei revoluții burgheze, nici în pragul unei revoluții proletare imediate, ci în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, care — după conținutul ei esențial — este o revoluție agraro-țărănească. Sarcina acestei revoluții consta în a doborî cu forța puterea de stat burghezo-moșierească și de a stabili dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii, pentru a înlătura hotărît toate resturile feudale din regimul economic și politic al țării. Aceste sarcini trebuie înfăptuite nu spre a curăți terenul pentru dezvoltarea capitalismului, ci cu scopul de a asigura forțelor revoluționare condițiile necesare unei treceri rapide pe drumul revoluției proletare [4].

Justețea acestor indicații se datorește faptului că P.C.R. a ținut seama în mod real — pe lîngă situația internațională — atît de sarcinile antifeudale ale revoluției, de greutatea specifică a micii burghezii și îndeosebi a țărănimii în Romînia, cît și de particularitatea forțelor motrice ale revoluției.

În ce privește aceste forțe motrice, Congresul a subliniat că revoluția burghezo-democratică va fi desăvîrșită fără burghezie, împotriva ei

---

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 129.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, ed. rusă, vol. 32, p. 62.

[3] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 114.

[4] *Ibidem*, p. 116, 125 126 și altele.

şi că rolul de hegemon îl poate îndeplini numai proletariatul — clasa cea mai înaintată şi singura consecvent revoluţionară — care „se sprijină la ţară pe elementele proletare şi semiproletare, duce după sine ca aliat păturile sărace şi principalele pături mijlocaşe ale ţărănimii şi care se luptă cu burghezia sătească (chiaburimea), pentru conducerea maselor principale ale ţărănimii“ [1]. Această lozincă strategică constituia o aplicare *creatoare* a învăţăturii lui Lenin despre alianţa muncitorească-ţărănească, la condiţiile concret istorice din ţara noastră.

Partidul Comunist din Romînia, pe baza studierii temeinice a contradicţiilor sociale obiectiv existente, nu a lansat lozinca alianţei cu întreaga ţărănime în etapa desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice, deoarece, pe lîngă contradicţiile principale (între proletariat şi burghezie, între ţărănime şi moşierime) la noi au existat puternice contradicţii antagoniste şi între straturile proletare, semiproletare şi sărace de la ţară, pe de o parte, şi chiaburime, pe de altă parte [2].

Această contradicţie din urmă s-a ivit şi în ţara noastră pe baza procesului obiectiv de diferenţiere a ţărănimii, proces caracteristic dezvoltării capitaliste a agriculturii. În Romînia ea s-a adîncit, însă, mai mult şi a căpătat o greutate specifică deosebită, dat fiind că — aşa cum am văzut — după răscoalele ţărăneşti din 1907 şi, mai ales, după victoria revoluţiei socialiste din Rusia în octombrie 1917, întreaga politică agrară a regimului burghezo-moşieresc a căutat, favorizînd pe chiaburi şi pe marii proprietari de pămînt, să accelereze acest proces, în scopul de a-şi asigura o bază socială la sate.

Cu ajutorul analizei ştiinţifice a condiţiilor economice obiective şi a relaţiilor de clasă existente, a sarcinilor revoluţiei din Romînia, precum şi a forţelor ei motrice, Congresul al V-lea al P.C.R. a putut să scoată în evidenţă faptul că, chestiunea agrară era cea mai arzătoare problemă a realităţii romîneşti, esenţa acestei probleme fiind existenţa rămăşiţelor feudale, împărţirea antidemocratică a pămîntului. De aceea, în vederea rezolvării revoluţionare a problemei ţărăneşti, Congresul a chemat masele muncitoare la luptă: „Pentru confiscarea tuturor pămînturilor regale, moşiereşti şi mănăstireşti, împreună cu inventarul lor, fără răscumpărare, pentru împroprietărirea gratuită cu ele a muncitorilor agricoli şi a ţăranilor celor mai săraci şi mijlocaşi“ [3].

Congresul a arătat că numai alianţa de nezdruncinat a muncitorilor şi ţăranilor muncitori poate da viaţă lozincilor P.C.R., subliniind că „sarcina partidului este de a înfăptui încă de pe acum în practică, în lupta contra impozitelor, datoriilor etc., şi în lupte zilnice, această alianţă şi întărirea într-însa a rolului proletariatului ca hegemon...“ [4].

Prin tezele sale susmenţionate, Congresul a reuşit — în opoziţie cu concepţiile de dreapta şi „de stînga“, precum şi prin zdrobirea lor — să dea o apreciere justă problemei ţărăneşti din Romînia, şi, totodată, să elaboreze bazele programului agrar, al partidului, pentru perioada desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice. În acestea constă însemnătatea

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 116.
[2] *Ibidem*, p. 123—124.
[3] *Ibidem*, p. 128.
[4] *Ibidem*, p. 129.

covîrșitoare a celui de-al V-lea Congres al P.C.R. din 1931, pe calea luptei partidului pentru înfăptuirea în țara noastră a alianței muncitorești-țărănești.

IV

Înarmat cu prețioasele indicații ale documentelor Congresului al V-lea din 1931, Partidul Comunist din Romînia și-a intensificat considerabil activitatea în rîndurile maselor muncitoare de la țară. Cu scopul de a lichida spontaneitatea și risipirea mișcărilor țărănești, el i-a mobilizat pe comuniști sub lozinca: „Cu fața spre proletariatul agricol și spre țărănime" [1]. P.C.R. a dus o luptă din ce în ce mai eficace împotriva tendințelor de subapreciere a muncii în mediul sătesc, tendințe ce s-au manifestat pe alocuri, ca moștenire practică încă nelichidată pe deplin a devierilor zdrobite [2].

Înfruntînd curajos teroarea crîncenă din anii fascizării țării și ai războiului antisovietic, demascînd manevrele politico-ideologice ale partidelor burghezo-moșierești, care prin cele mai variate metode demagogice (de la amăgeala „Statului țărănesc" și pînă la lozinca fasciștilor „omul și pogonul") au încercat să-și mențină influența în mediul rural, P.C.R. a obținut succese însemnate pe calea ce ducea spre făurirea în Romînia a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sub conducerea clasei muncitoare.

În primul rînd, în sînul maselor țărănești și-au găsit un larg ecou chemările partidului la intensificarea luptei pentru revendicările economice zilnice.

Prin celulele de partid și organizațiile de masă, cu ajutorul publicațiilor sale și al altor verigi de agitație, legale și ilegale, P.C.R. i-a mobilizat pe muncitorii agricoli la greve în vederea satisfacerii intereselor lor, iar pe țăranii nevoiași i-a antrenat în lupta pentru neplata datoriilor și obligațiilor fiscale, contra sechestrării și ridicării forțate de către autorități a averii celor îndatorați, precum și pentru alte revendicări, preconizate de partid, ale maselor țărănești [3].

Drept rezultat al activității partidului și, mai ales, sub influența eroicelor lupte din februarie 1933 ale proletariatului romîn, s-a putut observa — după cum semnalează un document — o tendință de egalare în pas a revoltelor țărănești cu mișcarea muncitorească [4] La Salonta — Bihor și la Pecica — Arad, de pildă, au intrat în grevă cîteva sute de muncitori agricoli romîni și unguri, obligînd pe moșieri și chiaburi să le

---

[1] Vezi « *Buletinul C. C. al P.C.R.* » din septembrie 1932, p. 6.

[2] Vezi, de pildă, *Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din iulie 1933*, Ed. C.C. al P.C.R. (S.I.C.), iulie 1933. Rezoluția: « *Mișcarea țărănească din Romînia și sarcinile actuale ale Partidului Comunist* ».

[3] Vezi *Către toți țăranii, către toate țărăncile, către toți muncitorii agricoli*, Ed. P.C.R., martie 1933. Arhiva Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota Ab XVII 17, nr. inv. 633.

[4] Vezi *Plenara lărgită a C.C. al P.C.R., din iulie 1933*, Ed. C.C. al P.C.R. (S.I.C.), iulie 1933, Rezoluția: « *Situația politică și economică a Romîniei după luptele din februarie și sarcinile Partidului din Romînia.*

mărească salariile[1]. În județul Craiova, țăranii au refuzat în masă plata datoriilor[2]; în general, încasarea primei rate a conversiunii s-a soldat cu eșec în întreaga țară, ceea ce dovedește faptul că din cele 2 milioane și jumătate de familii țărănești datornice (cu gospodării sub 10 ha) și-au plătit obligațiile doar 3%[3]. În comunele Sabiești — Tîrgoviște[4], Costeni — Dej[5], Mocirla — Buhuși[6], Lăpușul de Jos — Hunedoara[7], Gropnița — Iași[8], Dînești — Dolj[9] și în alte localități rurale, sate întregi s-au opus activ executărilor silite pentru neplata poverilor din ce în ce mai apăsătoare. În multe locuri, ca de exemplu, în Dragotești — Romanați[10], în Cornești și Cogeașca — Iași[11], în Baba Ana — Buzău[12] etc., țăranii și argații au ocupat moșiile și castelele boierești, silindu-i astfel pe moșieri să le satisfacă revendicările; iar în comuna Făiliug—Severin, de pildă, nevoiașii s-au răfuit în mod sîngeros cu unul din chiaburi[13]. Au existat cazuri numeroase de alungare cu forța a perceptorilor, jandarmilor, primarilor și altor autorități de ocrotire a jafului moșieresc și chiaburesc, cum s-a întîmplat în Straja — Rădăuți[14] Padina — Buzău[15], Oțele — Timiș Torontal[16] și alte comune. Într-o serie de regiuni ale țării, ca, de pildă, în județul Vîlcea, țăranii și țărancele au intrat fără autorizație în pădurile de stat, pentru a se aproviziona cu lemnele necesare[17]. În regiunile cotropite, țăranii băștinași s-au opus cu violență colonizărilor forțate[18]. Pe alocuri, cum s-a întîmplat, de exemplu, în Valea Ghimeșului, nevoiașii răsculați și-au ales comitete țărănești sub conducerea cărora vroiau să-și facă singuri dreptate[19].

În al doilea rînd, ca rezultat al activității partidului, lupta maselor țărănești a căpătat treptat și sub variate forme un ascuțiș politic, îndreptat contra fascismului și a războiului antisovietic în pregătire. Astfel, de pildă, în Cheri — Arad[20], în Stănceşti — Botoșani[21], precum și într-o serie de alte sate, țăranii muncitori au pus pe fugă bandele fasciste venite să facă

---

[1] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 12—13 din septembrie-octombrie 1933.

[2] Vezi *Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din iulie 1933*, Ed. C.C. al P.C.R. (S.I.C.), iulie 1933, Rezoluția: «Mișcarea țărănească din Romînia și sarcinile actuale ale Partidului Comunist».

[3] Vezi « *Scînteia* »,an. V, nr. 5 din 24 februarie, 1935.

[4] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 1 din 1 ianuarie 1933.

[5] Vezi « *Scînteia* », an. III. nr. 9 din 1—15 iunie 1933.

[6] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 10 din 1 august 1933.

[7] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 12—13 din septembrie—octombrie 1933.

[8] Vezi « *Brazda* », an. III, nr. 6 din octombrie 1933.

[9] Vezi « *Noi vrem pămînt* », an. II, nr. 1 din 8 februarie 1935.

[10] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 9 din 1—15 iunie 1933.

[11] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 10 din 1 august 1933.

[12] Vezi « *Brazda* », an. III, nr. 6 din octombrie 1933.

[13] Vezi « *Scînteia* », an, III, nr. 9, 1—15 iunie 1933.

[14] Vezi « *Secera* », an. I, nr. 2, decembrie 1932.

[15] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 1 din 1 ianuarie 1933.

[16] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 10 din 1 august 1933.

[17] Vezi « *Rezoluția conferinței regionale a U.T.C.-ului din Oltenia, mai 1935* », Ed. C.C. al P.C.R. iulie 1935. Arhiva Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Cota Bb XIX 3, nr. inv. 878.

[18] Vezi « *Noi vrem pămînt* », an. I, nr. 2 din aprilie 1934.

[19] Vezi « *Tînărul leninist* », an. X, nr. 1 din ianuarie 1935, În legătură cu lupta țăranilor din Valea Ghimeșului din octombrie 1934, vezi « *Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.* », an. 1, nr. 3 din iulie-septembrie 1955, p. 32—47.

[20] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 10 din 1 august 1933.

[21] Vezi « *Brazda* », an. III, nr. 5 din octombrie 1933.

agitație. În multe localități, ca, de exemplu, comunele Bradu-Argeș sau Bădești-Muscel, tinerii țărani au refuzat să facă instrucție premilitară [1]. Cu ocazia unei mari manifestații de masă din București, organizată de P.N.Ț., la 31 mai 1936, țăranii veniți din Muntenia purtau — după cum relatează presa de partid a vremii — zeci de placarde cu lozincile Partidului Comunist [2]. O puternică lovitură dată fascismului a fost succesul frontului democratic de luptă — încheiat sub conducerea P.C.R. — în alegerile parțiale din 1936—1937, de la Mehedinți și Hunedoara, unde, datorită muncii partidului în masele țărănești, forțele reacționare au fost înfrînte [3]. Însă, cea mai însemnată semnificație politică o are cazul petrecut în 1940 la Craiova, unde într-o ciocnire violentă cu autoritățile, o mare masă de țărani și-au manifestat fățiș simpatia față de U.R.S.S. [4].

În al treilea rînd, un succes deosebit de important al muncii P.C.R. l-au constituit manifestările de solidarizare între cei ce muncesc de la țară și proletariatul orășenesc, ca germeni de fapt ai alianței muncitorești-țărănești. Astfel, țăranii muncitori dintr-o serie de sate au dat un sprijin moral și material prețios greviștilor din Oradea Mare și Ismail [5], din Sorican — Aghireș (jud. Cluj) [6], Buhuși [7] și alte centre muncitorești. Dar au existat acțiuni de solidaritate și pe plan politic. Este cunoscut, de pildă, cazul celor 40 de tineri țărani îmbrăcați în haine militare, care au refuzat să tragă, în februarie 1933, în muncitorii greviști de la atelierele C.F.R. Griviția — București [8]. Iar mai tîrziu, cu ocazia procesului de la Craiova, în timp ce conducătorii proletari ai grevei au folosit banca acuzaților pentru a apăra și interesele țărănimii muncitoare din Romînia, pe de altă parte, țăranii înaintați, conștienți s-au ridicat în mod deschis pentru apărarea fruntașilor condamnați ai muncitorimii romîne, cerînd prin mii de iscălituri și prin delegațiile lor către Tribunalul militar, eliberarea eroilor de la Griviția [9].

Faptele și evenimentele cunoscute de noi pînă în prezent nu ne permit să facem o generalizare completă a rezultatelor practice ale luptei Partidului Comunist din Romînia pentru introducerea în rîndurile maselor muncitoare de la sate a programului său agrar. Totuși, chiar și pe baza spicuirilor de mai înainte, putem trage concluzia, că anii ce au urmat Congresului al V-lea al P.C.R. din 1931, au fost anii lărgirii treptate a bazei de masă a partidului, care — prin lupta sa neîncetată pentru interesele celor ce muncesc — și-a asigurat din ce în ce mai mult respectul

---

[1] Vezi « *Brazda* », an. V, nr. 1 din mai 1935.

[2] Vezi « *Scînteia* », an. VI, nr. 8—9 (77—78) din 1 iulie 1936

[3] Cf. Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvîntări*, Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a IV-a, p. 379.

[4] Vezi « *Scînteia* », an. X, nr. 27 (117) din 23 februarie 1940.

[5] Vezi *Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din iulie 1933*, Ed. C.C. al PCR. (S.I.C.), iulie 1933, Situația politică și economică a Romîniei după luptele din februarie și sarcinile Partidului Comunist din Romînia.

[6] Vezi « *Scînteia* », an. III, nr. 12—13 din septembrie-octombrie 1933.

[7] Vezi *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatură politică 1953, ed. a II-a, p. 254.

[8] Vezi « *Brazda* », an. III, nr. 2 din martie 1933

[9] Vezi *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a, p. 262—263.

şi încrederea ţărănimii sărace şi mijlocaşe. Aceştia au fost, totodată, anii recunoaşterii din ce în ce mai conştiente de către masele ţărăneşti a rolului conducător al clasei muncitoare, ale cărei lupte glorioase au demonstrat încă în 1933 — după cum subliniază tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — că „proletariatul romîn este capabil să joace rolul de hegemon în lupta întregului popor muncitor pentru pîine, pace, democraţie şi socialism“ [1].

*

Lupta Partidului Comunist din Romînia pentru smulgerea definitivă a maselor muncitoare de la sate de sub influenţa partidelor burghezo-moşiereşti şi pentru cîştigarea deplină a ţărănimii muncitoare de partea clasei muncitoare şi sub conducerea acesteia, a putut fi încununată de victorie numai după 23 August 1944, în procesul rezolvării revoluţionare — printr-o reformă agrară consecvent democratică — a problemei ţărăneşti. Pe baza acumulărilor cantitative din anii precedenţi, şi, mai ales, din această perioadă de transformări rapide, s-a realizat un adevărat salt în Romînia, în domeniul relaţiilor muncitoreşti-ţărăneşti, concretizîndu-se în înfăptuirea acelei forţe sociale, care şi în ţara noastră s-a dovedit a fi capabilă să cucerească puterea politică din mîinile claselor exploatatoare, să asigure desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi trecerea la revoluţia socialistă.

Experienţa istoriei a demonstrat din plin justeţea acelei devize încă din ilegalitate a Partidului Comunist din Romînia şi anume că „un front comun de luptă al proletariatului şi ţărănimii nevoiaşe, sub conducerea proletariatului împotriva vrăjmaşului comun, e o forţă de neînvins“ [2].

БОРЬБА РКП ЗА СОЗДАНИЕ И УКРЕПЛЕНИЕ СОЮЗА ПРОЛЕТАРИАТА С ТРУДЯЩИМСЯ КРЕСТЬЯНСТВОМ В ПЕРИОД 1921—1944 ГОДОВ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В этом очерке, являющемся отрывком из монографии, подготовляемой к печати, автор задается целью проанализировать ряд явлений, которые способствуют иллюстрированию исторической борьбы Румынской Коммунистической партии в период с 1921 по 1944 год в целях создания союза рабочего класса с трудящимся крестьянством под руководством рабочего класса.

В первой части отрывка автор делает обзор средств, благодаря которым РКП разоблачила антинародный, реакционный характер политики буржуазно-помещичьих партий в крестьянском вопросе; эта политика преследовала цель ускорения объективного процесса расслоения крестьянства в смысле укрепления позиций деревенской буржуазии и крупных землевладельцев за счет трудящихся масс крестьянства;

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, chezăşia succesului în opera de construire a socialismului în Romînia*, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 12.

[2] « *Scînteia* », an. III, nr. 5 din martie 1933, p. 9.

разоблачение способствовало постепенному отдалению трудящихся деревни от буржуазии.

Затем автор описывает процесс кристаллизации политики партии в крестьянском вопросе и излагает научное марксистско-ленинское обоснование аграрной программы, соответствующей реальным требованиям развития материальных условий жизни в Румынии.

Идеологическая ясность, внесенная РКП в результате разгрома антиленинских воззрений, создала возможность мобилизовать крестьянские массы наряду с рабочим классом под руководством РКП. В последней части труда рассматриваются достигнутые в этом направлении успехи.

LA LUTTE MENÉE DE 1921 À 1944 PAR LE PARTI COMMUNISTE ROUMAIN POUR FORGER L'ALLIANCE ENTRE LA CLASSE OUVRIÈRE ET LA PAYSANNERIE LABORIEUSE

(RÉSUMÉ)

Dans cette étude — fragment d'une monographie en préparation — l'Auteur se propose d'analyser une série d'aspects qui contribuent à illustrer historiquement la lutte menée de 1921 à 1944 par le Parti Communiste de Roumanie, pour forger l'alliance entre la classe ouvrière et la paysannerie laborieuse, sous la direction de la classe ouvrière.

La première partie de l étude passe en revue la manière dont le P.C.R. a démasqué le caractère profondément antipopulaire et réactionnaire de la politique des partis bourgeois-grands propriétaires fonciers, en ce qui concerne le problème paysan, politique tendant à hâter dans les campagnes le processus objectif de différenciation, par la consolidation des positions de la bourgeoisie rurale et des grands propriétaires terriens, au détriment des masses paysannes laborieuses. En démasquant cet aspect, le P.C.R. a contribué à détacher progressivement les travailleurs ruraux de la bourgeoisie.

Dans la seconde partie de l'étude, l'Auteur expose le processus de cristallisation de la politique du Parti dans le problème paysan, la constitution des fondements d'un programme agraire scientifique, marxiste-léniniste, répondant aux besoins réels du développement de la vie matérielle en Roumanie.

L'oeuvre de clarification idéologique — par l'écrasement des conceptions antiléninistes — entreprise par le P.C.R., a créé la possibilité de mobiliser les masses paysannes aux côtés de la classe ouvrière et sous la direction du P.C.R. Les succès remportés dans ce sens font l'objet de la dernière partie de ce travail.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

DESPRE ÎNSEMNĂTATEA SEZISĂRII VERIGII PRINCIPALE PENTRU ACTIVITATEA PRACTICĂ A PARTIDULUI

DE

N. KALLÓS

I

În decursul activității sale, partidul acordă o deosebită atenție sezisării verigii principale a proceselor istorico-sociale. Succesele obținute de politica partidului se datoresc, printre alte cauze esențiale, și faptului că partidul nostru a știut totdeauna să desprindă din noianul complex al faptelor acea verigă a cărei sezisare a putut asigura soluționarea cu succes a tuturor celorlalte probleme.

Poate nici o altă expresie filozofico-politică nu a intrat atît de mult în limbajul de toate zilele, poate nici una dintre aceste expresii nu a fost atît de mult întrebuințată ca aceea a „verigii principale". Ea a ajuns să aibă accepția de „problemă de ordin curent". Am dus la bun sfîrșit o sarcină, urmează alta care va avea rolul de verigă principală, rol pe care-l va deține atîta timp cît nu va fi și ea rezolvată, după care ne vom îndrepta spre o altă verigă — argumentează acei care înțeleg problema în felul acesta.

Dar problema verigii principale nu poate fi îngustată la conținutul unei simple probleme de ordin curent. În realitate, sezisarea acesteia constituie o înalta artă politică, tocmai datorită faptului că trecerea de la o verigă la alta nu se produce chiar atît de simplu, deoarece „ordinea în care se succed verigile, forma lor, înlănțuirea lor, deosebirile dintre ele în lanțul evenimentelor istorice nu sînt atît de simple și nici atît de rudimentare ca într-un lanț obișnuit făcut de un fierar" [1], În cazul unui asemenea lanț extrem de complex, care nu a fost făcut de mîna unui fierar, găsirea verigii hotărîtoare într-o asemenea corelație universală și reciprocă a fenomenelor constituie o problemă de dialectică.

În același timp însă, descoperirea și sezisarea verigii principale constituie și o problemă politică, o problemă a practicii partidului pe tărîm politic. În sensul acesta a fost folosită această expresie de către clasicii marxismului și numai în sensul acesta este justificat un studiu mai apro-

[1] V. I. Lenin, *Opere alese, în două volume*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 764.

fundat al acestei probleme. Nu poate fi socotit cîtuşi de puţin ca întîmplător faptul că elaborarea învăţăturii marxist-leniniste despre veriga principală a avut loc numai după înfiinţarea partidului de tip nou, în decursul dezvoltării şi practicii politice a acestuia.

Clasicii marxismului, ocupîndu-se de problema sezisării verigii principale, au conceput-o totdeauna ca pe o problemă strategică şi tactică. În capitolul despre „Conducerea tactică" din „Bazele leninismului", I. V. Stalin a expus problema sezisării verigii principale în mod amănunţit, pe bază de exemplificări analizate în mod aprofundat. A sezisa veriga principală înseamnă a desprinde din noianul de sarcini care stau în faţa partidului pe aceea a cărei soluţionare are o însemnătate centrală, adică sarcina care, odată dusă la bun sfîrşit, pregăteşte şi asigură rezolvarea cu succes a celorlalte sarcini care urmează.

Strategia şi tactica partidului marxist-leninist sînt construite pe baze riguros ştiinţifice. Caracterul ştiinţific al strategiei, tacticii şi politicii partidului este asigurat prin faptul că ele se întemeiază pe descoperirea şi cunoaşterea legilor obiective care guvernează dezvoltarea societăţii. Tocmai de aceea dialectica marxistă joacă un rol primordial în elaborarea liniei politice, în elaborarea strategiei şi tacticii partidului.

Atunci cînd problema verigii principale, această importantă problemă a strategiei şi tacticii partidului, era tratată în decursul expunerilor asupra metodei dialectice, această tratare avea loc de obicei în cadrul primei trăsături fundamentale a dialecticii. Procedeul acesta este cu totul justificat. În schimb era mai puţin justificat faptul că problema era tratată *exclusiv* din punctul de vedere al acestei trăsături cu toate că problema verigii principale este strîns legată şi de alte trăsături ale dialecticii marxiste.

Cînd cunoaşterea corelaţiei generale dintre lucruri şi procese nu este încă suficientă, nu putem sezisa şi desprinde de la început veriga principală. Pentru a o putea descoperi, este necesar ca în primul rînd să distingem corelaţiile cu caracter incidental, mai puţin esenţiale, de suprafaţă — de corelaţiile interne, esenţiale şi necesare. Evident că sezisarea verigii principale n-ar avea înţeles decît ţinînd seama de această ultimă categorie de corelaţii, căci politica partidului se bazează pe cunoaşterea proceselor a căror desfăşurare are caracter de *necesitate*. Partidul trebuie să-şi concentreze atenţia în orice perioadă asupra acelei sarcini care se află în corelaţie internă, organică, cu toate celelalte sarcini *fundamentale*.

Eclectismul este şi sub acest aspect inacceptabil pentru practica politică a partidului. Partidul nu poate să treacă cu vederea nici măcar o singură problemă esenţială, dar pe de altă parte, nu este cu putinţă nici să pornească la rezolvarea nesistematică a noianului de probleme care-i stau în faţă, bazîndu-se pe considerentul că „şi una şi alta sînt importante". Firește, nici sezisarea verigii principale nu rezolvă totul în mod automat. Partidul caută şi găseşte modalitatea adecvată a soluţionării tuturor sarcinilor. Dar găsirea verigii principale constituie premisa *hotărîtoare*, de a cărei soluţionare depinde soluţionarea celorlalte sarcini fundamentale.

Prin urmare, descoperirea şi sezisarea verigii principale nu constituie un procedeu oarecare de natură arbitrară. Făcînd parte din sfera strategiei şi a tacticii, ea ţine de latura subiectivă a mişcării revoluţionare. Dar

această latură subiectivă oglindeşte latura obiectivă, bazîndu-se pe descoperirea acesteia. În elaborarea politicii sale economice, partidul se bazează pe legile obiective ale dezvoltării economiei naţionale, pe descoperirea şi cunoaşterea acestor legi. Cînd partidul determină veriga principală a unei etape date a politicii economice, el se bazează pe descoperirea acelor corelaţii obiective, care aşează pe primul plan *în mod necesar* tocmai sarcina dată şi nu alta. Nu se poate desprinde în mod just veriga principală a construirii economiei naţionale, decît dacă se descoperă legile obiective care guvernează dezvoltarea economică, politică etc., corelaţiile şi raporturile interne, obiective, ale acestor fenomene.

Dacă în determinarea verigii principale se manifestă şi un element de ordin subiectiv, aceasta este practica politică a partidului. La sezisarea verigii principale este deosebit de importantă lămurirea scopului, a direcţiei. Scopul practic, direcţia cerută de practică au un rol însemnat în procesul cunoaşterii. Lenin a demonstrat — luînd ca exemplu un obiect de toate zilele, ca paharul — cît de infinit de multilaterale sînt aspectele lucrurilor, ale fenomenelor şi proceselor, insistînd şi asupra rolului primordial care îi revine practicii în sublinierea notelor *esenţiale* şi a corelaţiilor esenţiale. Dacă paharul îmi este necesar ca vas pentru băut, fac abstracţie de felul cum este şlefuit, de culoarea lui etc., căci ceea ce mă interesează mai presus de orice, este să nu fie crăpat, să nu fie spart. Dacă mă interesează însă ca obiect de artă, desigur că voi da cuvenita atenţie şi însuşirilor menţionate mai înainte. Dacă folosesc însă paharul ca să nu-mi zboare hîrtiile de pe masa de lucru, nu mă va interesa nici una dintre însuşirile de mai sus, ci numai greutatea lui. Exemplul citat de Lenin ne ajută să înţelegem şi rolul practicii în desprinderea verigii principale. În decursul activităţii practice a partidului, una sau alta dintre probleme ajunge pe primul plan, iar partidul va găsi, în cursul activităţii sale practice şi în cadrul acesteia, care este veriga principală. Atunci cînd în primii ani ai veacului nostru, în epoca constituirii P.C.U.S., Lenin a desemnat crearea unui organ de presă central, ilegal, drept veriga principală în ordinea sarcinilor care stăteau în faţa partidului, a făcut aceasta pe temeiul pe care i-l oferea uriaşa muncă de ordin practic îndreptată spre obiectivul constituirii partidului. Practica muncii desfăşurate în vederea constituirii partidului, practica lui Lenin în legătură cu editarea ziarului „Iskra", a dovedit că bazele pentru constituirea unui adevărat partid muncitoresc nu pot fi create decît cu ajutorul unui organ de presă central ilegal.

Fiecare partid comunist şi muncitoresc îşi desfăşoară activitatea în mijlocul unor condiţii şi împrejurări specifice trebuind să ducă la bun sfîrşit sarcinile specifice, corespunzînd specificului dezvoltării sociale din ţara respectivă. Faptul că sezisarea verigii principale constituie o problemă a strategiei şi tacticii, a practicii politice a partidului, determină caracterul concret al acestei probleme.

Prin ce se manifestă acest caracter concret ?

Înainte de toate prin aceea că într-o perioadă dată, pe un teritoriu dat, nu pot exista mai multe verigi principale legate de aceeaşi problemă. Verigă principală este totdeauna o singură verigă. Se ştie că, în 1937, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a lansat lozinca educării politice a cadrelor, a însuşirii bolşevismului şi lichidării credulităţii politice. În

legătură cu aceasta se pune întrebarea ; oare aceasta nu constituia o problemă importantă şi mai înainte ? De ce nu s-a lansat această lozincă mai de vreme ? De ce nu s-a putut completa în aşa-numita perioadă „şahtîi" lozinca privind însuşirea tehnicii cu lozinca referitoare la educarea politică a cadrelor ? În lucrarea sa intitulată „Despre lipsurile în munca de partid şi măsurile pentru lichidarea troţkiştilor şi altor elemente făţarnice" Stalin a demonstrat de ce o atare măsură ar fi fost incompatibilă cu tactica partidului bolşevic, care — urmînd învăţăturile lui Lenin — se străduieşte să seziseze totdeauna sarcina *hotărîtoare,* veriga principală. Aceasta nu înseamnă, firește, că într-o perioadă sau alta partidul nu dă importanţă educării politice a cadrelor ori însuşirii tehnicii. Dar fiecare perioadă şi-a avut veriga ei principală aparte.

Caracterul concret al verigii principale se mai manifestă şi în faptul că la determinarea ei trebuie să se ţină seama nu numai de perioada de timp dată, ci şi de *domeniul de activitate* dat. Nici măcar în cadrul unei perioade de timp date nu se poate vorbi în mod general despre o singură verigă principală. În Uniunea Sovietică, în decursul construirii bazelor economice ale sistemului socialist, în anii care au urmat după intervenţia imperialistă, veriga principală a fost asigurarea avîntului comerţului interior.

„În momentul de faţă, *în domeniul de activitate despre care este vorba,* (sublinierea noastră — *N.K.*) o asemenea verigă este înviorarea *comerţului* interior prin reglementarea (îndrumarea) lui justă de către stat. Comerţul — iată acea „verigă" în lanţul istoric al evenimentelor, în formele de trecere ale construcţiei noastre socialiste din anii 1921—1922, *„de care trebuie să ne prindem cu toate puterile"* noi, puterea de stat proletară, noi, partidul comunist conducător. Dacă „ne vom prinde" *acum* destul de tare de această verigă, vom reuşi cu siguranţă, într-un viitor apropiat, să stăpînim *întregul* lanţ" [1]. Se ştie că în anii de mai tîrziu, în domeniul de care este vorba, adică pe tărîmul făuririi bazelor economice ale sistemului socialist, veriga principală a fost dezvoltarea industriei şi înainte de toate a industriei grele. În acelaşi timp, şi odată cu aceasta, şi alte domenii de activitate au avut şi ele fiecare veriga principală. Bunăoară, atunci cînd pe tărîmul făuririi bazelor economice ale sistemului socialist veriga principală a fost dezvoltarea industriei şi înainte de toate a industriei grele, pe tărîmul luptei pentru formarea de cadre, pe tărîmul politicii de cadre şi a educării cadrelor — după cum am văzut — s-au succedat o serie de verigi principale : însuşirea tehnicii, educarea politică a cadrelor etc. Dar oare cele spuse acum nu se contrazic cu susţinerea noastră de mai înainte, cînd spuneam că într-o perioadă dată nu poate să existe decît o singură verigă principală ? Nu, nu există nici o contradicţie, deoarece trebuie să avem în vedere nu numai perioada de timp dată, ci şi domeniul de activitate dat.

În strînsă legătură cu aceasta, caracterul concret al verigii principale mai impune ca la căutarea, la descoperirea ei, să avem în vedere întinderea şi sfera domeniului de activitate care formează obiectul cercetărilor noastre. Un fapt care poate constitui veriga principală într-o anumită

[1] V. I. Lenin, *Opere alese, n două volume,* Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 764.

corelaţie dată, pe un teritoriu de o anumită întindere, s-ar putea să nu mai fie verigă principală în condiţiile altor corelaţii, altor dimensiuni. În vestitul său articol intitulat: „Ameţeală de pe urma succeselor" Stalin se ocupă de un anumit domeniu al construirii socialismului, de agricultură, de transformarea socialistă a agriculturii, descoperind veriga principală a acestui domeniu. „*În clipa de faţă* — scrie Stalin în acest articol — veriga principală a mişcării colhoznice, forma ei precumpănitoare în momentul de faţă, forma de care trebuie să ne prindem acum o constituie *artelul agricol*". Dar domeniul cercetat, agricultura, este şi ea în sine un tărîm extrem de complex şi de vast, de aceea în diferitele ei corelaţii, în funcţie de diferitele puncte de vedere prin prisma cărora am făcut cercetările noastre, putem constata verigi hotărîtoare diferite (cu toate că, fără îndoială există o strînsă corelaţie între ele). „Artelul este *veriga principală a mişcării colhoznice* (iată o altă sferă, o altă prismă prin care se pot cerceta fenomenele. — *N.K.*), pentru că este cea mai indicată formă de rezolvare a problemei cerealelor. Iar problema cerealelor este *veriga principală din sistemul întregii agriculturi* (iată o altă sferă, o altă prismă, prin care pot fi cercetate fenomenele. — *N.K.*), pentru că fără rezolvarea ei nu se pot rezolva nici problema creşterii vitelor (mari şi mici), nici problema cultivării plantelor industriale şi a culturilor speciale care dau materii prime principale pentru industrie. Iată de ce artelul agricol este în momentul de faţă veriga principală în sistemul mişcării colhoznice" [1]. Şi — să notăm bine acest lucru — toate acestea erau valabile atunci cînd veriga principală a făuririi bazelor economice ale socialismului, privită *în totalitatea ei* a fost şi a continuat să fie în mod neschimbat dezvoltarea industriei şi în cadrul acesteia, dezvoltarea industriei grele.

Care sînt factorii care fac ca un fapt oarecare să constituie veriga principală într-o perioadă strategică sau tactică dată, într-un domeniu de activitate dat?

Veriga principală este mijlocul, calea pentru soluţionarea contradicţiei principale care se manifestă într-o perioadă strategică sau tactică dată pe tărîm economic, politic, ideologic etc. Soluţionarea acestei contradicţii principale pregăteşte şi atrage după sine realizarea întregului obiectiv strategic sau tactic în întregul domeniu de activitate respectiv.

Se ştie că unul dintre aspectele caracteristice ale formelor de mişcare superioare şi înainte de toate ale fenomenelor sociale, este apariţia contradicţiei principale în grupa contradicţiilor. Tocmai această împrejurare este aceea care determină caracterul complex al fenomenelor şi proceselor respective. Dialectica marxistă ne învaţă să desprindem din noianul de contradicţii care se ascund în lucruri şi în fenomene, tocmai contradicţia principală. Este extrem de important pentru partidul clasei muncitoare ca să poată distinge contradicţia principală, pentru a-şi putea concentra atenţia principală asupra soluţionării acesteia, căci de aceasta depinde şi soluţionarea celorlalte contradicţii.

În decursul evoluţiei se schimbă fenomenele şi se schimbă şi contradicţiile. În decursul evoluţiei contradicţia şi contradicţia principală nu sînt totdeauna identice. Mao Tze-dun a arătat că înainte de eliberare, în China, contradicţia principală era contradicţia existentă între ordinea

[1] I. V. Stalin, *Opere*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, vol 12, p. 208.—20

feudală şi masele populare. Cînd însă imperialiştii au dezlănţuit războiul împotriva Chinei, această contradicţie a ajuns pe planul al doilea, cedîndu-şi locul contradicţiei între China şi forţele imperialiste; celelalte contradicţii existente între diferitele clase au ajuns în mod temporar pe planul al doilea ocupînd o poziţie subordonată. Ori de cîte ori în cursul cercetării unui proces constatăm că avem de-a face cu un proces complex, care conţine mai mult decît două contradicţii, trebuie să sezisăm care este contradicţia principală, a cărei soluţionare ne dă cheia pentru soluţionarea tuturor celorlalte contradicţii.

Formarea contradicţiei principale nu trebuie să fie neapărat determinată de vreo lege a evoluţiei interne. Se întîmplă foarte frecvent ca contradicţia principală să fie rezultanta unor împrejurări de ordin extern. Conflictele principale de această natură au un caracter temporar, tranzitoriu. Pentru a lămuri aceste teze, vom rămîne la exemplul citat mai sus: conflictul dintre feudalism şi masele populare, existent în China înainte de eliberarea ei, a izvorît din legile interne care guvernau evoluţia societăţii chineze de pe atunci. Conflictul dintre puterile imperialiste şi China nu a rezultat din legile interne care guvernau evoluţia societăţii chineze, ci a fost provocată de împrejurări externe (agresiunea imperialistă), care a determinat ca această contradicţie să devină contradicţia principală.

De ce a devenit comerţul interior veriga principală în făurirea bazelor economice ale sistemului sovietic, îndată după anul 1920? În anii aceştia, contradicţia principală din viaţa economică s-a produs între industria paralizată din cauza descompunerii economice, şi agricultura, care era strangulată din cauza lipsei mărfurilor industriale de la oraş. Oraşul nu putea să treacă la transformarea socialistă a industriei decît cu ajutorul satului, pe de altă parte nu se putea asigura aprovizionarea oraşului cu produsele agricole, decît cu ajutorul produselor industriale primite de la oraş. Alianţa industriei cu gospodăria ţărănească a devenit premisa hotărîtoare a construirii cu succes a socialismului. Or, acest obiectiv nu era realizabil decît prin mijlocirea comerţului, prin intensificarea schimburilor între oraş şi sat.

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a soluţionat cu succes această sarcină. După soluţionarea acestei contradicţii principale, a apărut pe primul plan cu toată vigoarea contradicţia dintre sistemul politic avansat, sistemul sovietic şi economia rămasă în urmă. Pentru ţara sovietelor, soluţionarea acestei contradicţii a devenit o problemă de viaţă şi de moarte; Lenin a întrevederat existenţa acestei contradicţii încă din perioada Revoluţiei din Octombrie, la a cărei soluţionare nu s-a putut trece încă din primii ani de după revoluţie, deoarece războiul împotriva intervenţioniştilor a pus pe primul plan alte sarcini de ordin imediat (distrugerile provocate de agresiunea intervenţioniştilor şi de războiul civil au contribuit în mare măsură, ca şi în primii ani de muncă paşnică constructivă, pe primul plan să stea o altă problemă, aceea a dezvoltării comerţului interior). Rezultatul revoluţiei a fost — scria Lenin încă în 1917 — că Rusia, sub aspectul regimului ei *politic*, în decurs de cîteva luni a ajuns din urmă ţările avansate. Dar atîta lucru nu era încă de ajuns. Războiul este nemilos şi pune cu o claritate necruţătoare problema: ori pierim, ori ajungem din urmă şi depăşim *şi sub aspect economic* ţările avansate. Lucrul acesta Lenin l-a spus încă înainte de Revoluţia din Octombrie.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

După Revoluția din Octombrie, după instaurarea regimului sovietic și a dictaturii proletariatului, nu mai putea fi vorba numai despre aceea că pe tărîm politic Rusia a ajuns din urmă țările avansate, și le-a și depășit cu mult, lăsîndu-le în urma ei cu o întreagă epocă istorică. Contradicția dintre regimul politic de factură superioară și economia înapoiată a țării a devenit din ce în ce mai ascuțită. În raport cu succesele obținute pe tărîmul refacerii economice, această contradicție a devenit contradicția principală. Modalitatea soluționării acestei contradicții principale a fost indicată de partid sub forma industrializării socialiste și în primul rînd a dezvoltării industriei grele. Aceasta a devenit veriga principală a perioadei următoare.

Pe calea soluționării acestei sarcini, Uniunea Sovietică a obținut într-un timp relativ scurt succese însemnate. Încă la cel de al XVIII-lea Congres, Comitetul Central al Partidului a putut arăta în raportul său că Uniunea Sovietică a terminat reorganizarea industriei pe baza tehnicii noi și în același timp, sub aspectul ritmului creșterii producției, a ajuns pe primul loc, în fruntea tuturor celorlalte țări.

S-a oprit, se putea opri oare Uniunea Sovietică la acest punct pe calea dezvoltării industriei? Nu. În primul rînd nu se putea opri, deoarece nu îndeplinise încă sarcina trasată de Lenin, de a ajunge din urmă principalele țări capitaliste sub aspect economic, cu alte cuvinte sub aspectul cantității de produse ce revine pe cap de locuitor. Tocmai acesta a fost obiectivul strategic pe care l-a desemnat Congresul al XVIII-lea pe tărîmul dezvoltării economiei naționale. Firește, desemnarea acestui obiectiv nu s-a făcut dintr-un spirit al întrecerii făcute de dragul întrecerii, ci pentru că numai prin realizarea acestei sarcini se putea asigura aprovizionarea îmbelșugată a populației cu mărfuri de consum și numai astfel se putea crea posibilitatea trecerii de la prima etapă a comunismului la cea de a doua. Cheia pentru aducerea la îndeplinire a acestei sarcini a fost industria grea și în cadrul acesteia dezvoltarea în ritm rapid a industriei constructoare de mașini. „Acum, cînd Uniunea Sovietică s-a format ca stat socialist, cînd în esență a terminat reorganizarea tehnică a economiei naționale, cînd sub aspectul nivelului tehnicii de producție din industrie și agricultură am întrecut toate statele capitaliste din Europa — acum trebuie să trasăm în mod practic în toată măreția ei principala sarcină economică a Uniunii Sovietice, o sarcină pe care putem și trebuie să o ducem la bun sfîrșit: *sarcina de a ajunge și de a întrece și sub raport economic statele capitaliste cele mai avansate ale Europei și Statele Unite.* Această sarcină trebuie adusă la îndeplinire în cel mai scurt timp.

În acest scop este neapărat necesară o sporire însemnată a utilajului tehnic în toate ramurile economiei naționale, prin urmare o dezvoltare pe scară mare a producției de mașini și a întregii industrii grele..." [1].

Dezvoltarea în ritm rapid a industriei grele a continuat să rămînă veriga principală în dezvoltarea economiei naționale. Imperioasa necesitate a dezvoltării industriei a ajuns și mai mult pe primul plan în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. „Amintiți-vă, tovarăși, de anii grei ai Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Dacă în acea perioadă noi nu am fi dispus de o bază economică — de industria grea — noi nu

[1] *Hotărîrile Congreselor, conferințelor și plenarelor C.C. al P.C.U.S.*, ed. ungară, vol. III, p. 403.

am fi repurtat victoria asupra duşmanului înarmat pînă în dinţi. Industria grea a asigurat libertatea şi independenţa Patriei noastre" [1].

Nu este nevoie să intrăm în amănunte, pentru a demonstra că după Marele Război pentru Apărarea Patriei restabilirea şi continuarea dezvoltării economiei naţionale ar fi fost imposibile fără primatul dezvoltării industriei grele.

De altfel, în perioada de după război şi chiar în zilele noastre, directiva trasată de cel de-al XVIII-lea Congres în privinţa depăşirii pe tărîm economic a principalelor state capitaliste îşi menţine valabilitatea fără nici o modificare. Acum, cînd Uniunea Sovietică înaintează cu paşi din ce în ce mai repezi de la prima fază a comunismului la cea de-a doua, importanţa primatului dezvoltării industriei grele nu numai că nu scade, ci creşte din ce în ce mai mult.

De ce? De ce poate figura şi figurează în mod necesar, primatul dezvoltării industriei grele drept verigă principală, nu numai într-o etapă sau în alta, ci şi în decursul întregului proces al construirii socialismului şi comunismului? Există oare în sistemul economic socialist o contradicţie atît de fundamentală, care să se menţină în decursul unei perioade atît de îndelungate, încît necesitatea grabnică a soluţionării ei să menţină necontenit pe primul plan problema dezvoltării industriei grele?

Da, există o astfel de contradicţie fundamentală, la a cărei existenţă şi modalitate de soluţionare se referă legea economică fundamentală a socialismului. Această contradicţie există între nevoile mereu crescînde ale oamenilor muncii şi nivelul dat al dezvoltării producţiei. Această contradicţie nu poate fi soluţionată odată pentru totdeauna, căci dezvoltarea economiei naţionale socialiste nu este altceva decît necontenita soluţionare a acestei contradicţii, care se regenerează neîncetat. Şi care este calea acestei soluţionări neîncetate? Dezvoltarea producţiei pe baza tehnicii celei mai avansate. Această sarcină echivalează cu sarcina de a asigura primatul dezvoltării necontenite a industriei grele. De aici decurge situaţia şi rolul specific al industriei grele ca verigă principală în dezvoltarea economiei naţionale socialiste.

Cum şi în ce fel se manifestă acest caracter de „verigă principală" al industriei grele?

Prin aceea că numai industria grea poate să asigure îndeplinirea cu succes a sarcinii istorice fundamentale care stă în faţa poporului sovietic, sarcină care constă în construirea comunismului. „Industria grea a fost şi rămîne baza de granit a economiei socialiste, coloana ei vertebrală. Numai pe baza unui ritm înalt de dezvoltare a industriei grele poate fi rezolvată sarcina unui avînt puternic al forţelor de producţie a întăririi continue a forţei economice şi a capacităţii de apărare a ţării, a desăvîrşirii mecanizării complexe a agriculturii, a unui avînt puternic al ramurilor producătoare de articole de consum popular. Asigurarea satisfacerii maxime a nevoilor materiale şi culturale mereu crescînde ale întregii societăţi, prin creşterea şi perfecţionarea neîncetată a producţiei socialiste pe baza tehnicii celei mai înalte, constituie legea economică fundamentală a socialismului. Bunăstarea poporului, înflorirea lui, constituie ţelul cel

[1] N. A. Bulganin, *Cuvîntarea rostită la şedinţa comună a Sovietului Uniunii şi a Sovietului Naţionalităţilor al Sovietului Suprem al U.R.S.S., din 9 februarie 1955*, Ed. pentru literatură politică, Bucureşti, 1955, p. 4.

mai înalt al întregii activităţi a partidului comunist. Numai traducînd în viaţă linia generală a partidului de dezvoltare accelerată a industriei grele poate fi asigurat avîntul continuu al tuturor ramurilor agriculturii, industriei uşoare şi alimentare, creşterea necesară a bunăstării materiale a oamenilor muncii" [1].

Cu alte cuvinte, ţinînd în mînă în mod ferm „veriga principală" a dezvoltării în ritm rapid a industriei grele, partidul poate soluţiona cu succes toate sarcinile fundamentale legate de construirea comunismului. Toate acestea nu înseamnă însă că începînd din clipa cînd s-a pornit la înfăptuirea industrializării socialiste nu s-ar putea vorbi în decursul dezvoltării economiei naţionale şi despre alte verigi principale, în afară de dezvoltarea industrei grele. Industria grea este inima dezvoltării economiei naţionale.

Economia naţională nu este ca maşinăria de ceasornic, aşezată sub un clopot de sticlă, care de la bun început poate fi ferită de orice fel de zguduire şi pe care ajunge să o învîrtim şi merge apoi de la sine. În decursul dezvoltării economiei naţionale, în anumite etape apar în mod inevitabil anumite probleme, care ajung pe primul plan. Fără să modificăm cîtuşi de puţin poziţia-cheie a industriei grele, s-ar putea întîmpla ca soluţionarea acestor probleme care au apărut pe primul plan să devină de o importanţă vitală pentru întreaga economie naţională. S-ar putea ca să aibă o însemnătate hotărîtoare nu numai sezisarea verigii cu ajutorul căreia ţinem în mînă lanţul întreg. Se prea poate ca o altă verigă să slăbească, ameninţînd ca în punctul acesta să se producă o ruptură a lanţului întreg. În asemenea cazuri, această verigă poate să devină principală. Fără ca în esenţă să dăm drumul verigii care ne dă posibilitatea să ţinem în mînă lanţul întreg, întărirea verigii slabe devine pentru moment sarcina cea mai urgentă, de însemnătate hotărîtoare. Însemnătatea hotărîtoare a unei asemenea verigi nu are însă, prin firea lucrurilor, decît o durată relativ scurtă, pînă la întărirea verigii slabe.

În felul acesta a ajuns pe primul plan în Uniunea Sovietică problema dezvoltării agriculturii.

Hotărîrea din septembrie 1953 a Comitetului Central al P.C.U.S. a arătat că nivelul producţiei agricole este în general nesatisfăcător şi că numeroase ramuri importante ale agriculturii au rămas în urmă. În felul acesta s-a produs o contradicţie între gradul de progres atins de puternica industrie socialistă şi nivelul producţiei agricole. Hotărîrea a analizat în mod amănunţit cauzele acestei situaţii şi a trasat drept cea mai de seamă sarcină a următorilor doi-trei ani soluţionarea acestei contradicţii pe calea asigurării unui puternic avînt al producţiei agricole. Atît hotărîrea din septembrie 1953, cît şi hotărîrea din februarie 1954 a Comitetului Central au arătat că sporirea producţiei agricole, asigurarea unui belşug de produse agricole constituie în următorii doi-trei ani o sarcină „de importanţă vitală", „sarcina cea mai urgentă sub aspectul interesului întregului popor". Ambele hotărîri subliniază însă că această sarcină nu poate fi adusă la îndeplinire decît pe calea unei creşteri puternice a forţei conducătoare a economiei

[1] D. T. Şepilov, *Ideile lui Lenin luminează calea spre comunism, Raport prezentat cu prilejul celei de-a 85-a aniversare a naşterii lui V. I. Lenin (22 aprilie 1955)*, Ed. de stat pentru literatură politică, Bucureşti, 1955, p. 11—12.

naţionale, a industriei socialiste. Hotărîrea din februarie 1954 a demonstrat printr-o analiză amănunţită că în cadrul agriculturii s-a ivit o contradicţie între nivelul dat al producţiei de cereale şi creşterea nevoilor de cereale ale ţării. Tocmai de aceea în cadrul sporirii producţiei agricole, verigă principală, hotărîtoare este sporirea producţiei de cereale. „Prin urmare de succesul sporirii producţiei de cereale depinde viitorul avînt al tuturor celorlalte ramuri ale agriculturii, satisfacerea cerinţelor crescînde ale populaţiei şi ale întregii economii naţionale".

Există oare o contrazicere între aceste hotărîri ale P.C.U.S., între măsurile luate de partid şi de guvernul sovietic în această privinţă şi faptul că dezvoltarea în ritm rapid a industriei grele constituie veriga principală a dezvoltării economiei naţionale socialiste? Evident că nu. Se poate să fie verigă principală atît dezvoltarea industriei grele, cît şi asigurarea belşugului de produse agricole? Da, se poate, căci determinarea acestor verigi principale nu se referă la domenii identice, la perioade de timp identice şi nici nu s-a făcut prin prisma unor puncte de vedere identice. Nu există şi nici nu a existat vreo constatare făcută de partid în sensul că dezvoltarea întregii economii naţionale ar depinde de dezvoltarea agriculturii (abstracţie făcînd de condiţiile specifice din primii ani ai N.E.P.-ului, determinate de distrugerile provocate de intervenţia imperialistă şi războiul civil) şi că dezvoltarea industriei grele ar putea să rămînă pe planul al doilea.

Dezvoltarea agriculturii constituie veriga principală pentru lichidarea anumitor disproporţii care se manifestă în economia naţională a Uniunii Sovietice; în acelaşi timp însă, primatul dezvoltării industriei grele constituie veriga principală a construirii comunismului. Dezvoltarea industriei grele constituie veriga principală a unei îndelungate etape strategice, în timp ce asigurarea avîntului producţiei agricole în decurs de doi-trei ani constituie veriga principală a unei perioade mai scurte. Veriga principală a perioadei strategice nu-şi pierde valabilitatea în decursul nici uneia dintre perioadele tactice şi constituie premisa de bază a rezolvării cu succes a sarcinilor perioadei tactice.

Acei care nu înţeleg acest caracter concret al verigii principale, comit grave greşeli. Modul de a judeca antidialectic, metafizic, trebuie să se împotmolească în mod necesar şi în problema aceasta, la fel ca şi în cazul tuturor celorlalte probleme. Pentru o judecată antimarxistă, antidialectică, este imposibil de priceput cum se poate ca aducerea la îndeplinire a unei sarcini să fie de importanţă vitală (asigurarea belşugului de produse agricole) şi în acelaşi timp să existe şi o altă sarcină (dezvoltarea în ritm rapid a industriei grele), care să fie de o importanţă fundamentală, primordială, depăşind pînă şi problema de importanţă vitală. Sau — sau, iată şi în această situaţie, cum pune metafizica problema. Aşa s-a născut şi a circulat pînă în ultima vreme acea concepţie pseudoştiinţifică, antileninistă şi dăunătoare sub aspect politic, după care în actualele împrejurări nu mai este necesară o dezvoltare în ritm rapid a industriei grele şi că greutatea principală trebuie să fie trecută asupra dezvoltării industriei uşoare şi a agriculturii. Şedinţa din ianuarie 1955 a Comitetului Central al P.C.U.S. a respins cu dreaptă asprime aceste vederi. „Plenara din ianuarie a Comitetului Central a subliniat că partidul, ca şi pînă acum, consideră ca sarcină principală dezvoltarea continuă a industriei grele —

temelia trainică a întregii economii naţionale şi a capacităţii de apărare de nebiruit a Patriei noastre, izvorul bunăstării poporului sovietic. Aceasta înseamnă că şi în viitor industria grea se va dezvolta mai rapid decît celelalte ramuri ale economiei naţionale... Numai pe această bază se pot dezvolta industria uşoară şi alimentară, agricultura noastră precum şi celelalte ramuri ale economiei naţionale" [1].

Rezumînd cele spuse pînă acum, putem constata că veriga principală este mijlocul, calea pentru soluţionarea principalei contradicţii existente într-un domeniu de activitate dat, într-o perioadă strategică sau tactică dată. Schimbîndu-se condiţiile şi împrejurările, se schimbă şi veriga principală. Descoperirea şi sezisarea ei impune o analiză concretă a situaţiei concrete, şi se desfăşoară în decursul activităţii practice a partidului.

Pentru noi, care construim socialismul folosindu-ne de ajutorul experienţei Uniunii Sovietice, este foarte important să lămurim dacă diferitele „verigi principale" care s-au succedat în decursul istoriei Uniunii Sovietice constituie în mod necesar „verigi principale" şi pentru ţara noastră?

Cele spuse pînă acum sînt suficiente ca să putem arăta că ori de cîte ori contradicţia principală este determinată de specificul intern, de legile care guvernează dezvoltarea economico-socială, soluţia respectivei contradicţii principale, sezisarea respectivei verigi drept verigă principală are un caracter obligatoriu şi pentru noi, (după cum vom vedea, aşa va fi cazul în domeniul industrializării socialiste, al transformării socialiste a agriculturii etc.). Cînd însă apariţia contradicţiei principale este determinată de împrejurări exterioare, de forţe exterioare, este evident că, ţinînd seama de existenţa unor alte condiţii, sarcina respectivă nu va avea un caracter obligatoriu sau s-ar putea chiar ca nici să nu apară. Noi am evitat bunăoară intervenţia din afară şi războiul civil, am evitat însă şi sarcinile speciale şi veriga principală determinate de aceste fenomene. La noi, bunăoară, dezvoltarea comerţului interior nu s-a prezentat ca verigă principală.

După ce am avut în vedere toate aceste fapte şi consideraţiuni, vom putea cerceta mai îndeaproape cum a practicat şi cum practică Partidul nostru arta de a sezisa veriga principală.

II

Ziua eliberării patriei noastre, 23 August 1944, înseamnă o cotitură radicală în viaţa ţării şi a poporului nostru, o cotitură de la regimul burghezo-moşieresc înspre regimul de democraţie populară.

De la data eliberării şi pînă astăzi se poate constata o uriaşă dezvoltare în domeniul revoluţiei noastre, al regimului de democraţie populară, al economiei noastre naţionale şi al vieţii noastre sociale, politice şi culturale. Această dezvoltare a parcurs diferite perioade [2] şi momente, caracterizate fiecare prin condiţii şi sarcini specifice. În funcţie de aceste condiţii

---

[1] N. A. Bulganin, *Despre sarcinile privind dezvoltarea continuă a industriei, progresul tehnic şi îmbunătăţirea organizării producţiei*, 4 iunie 1955, Ed. de stat pentru literatură politică, Bucureşti, 1955, p. 9.

[2] Folosim aci termenul de perioadă a revoluţiei în sensul tactic, care nu poate fi confundat cu cel strategic. Din acest ultim punct de vedere prima etapă a revoluţiei, de pildă, nu se termină la 6 martie 1945. Cu această problemă care a fost clarificată nu ne ocupăm aici.

şi sarcini, în decursul practicii sale politice partidul nostru a descoperit şi a sezisat diferite verigi principale şi a reuşit ca, ţinînd seama de aceste verigi, să ducă la bun sfîrşit sarcini multiple şi complexe ale revoluţiei noastre.

Care au fost verigile principale ale perioadelor esenţiale ale dezvoltării noastre ?

După 23 August, Partidul Comunist Romîn a ieşit din ilegalitate şi a condus masele muncitoare la lupta împotriva fascismului, pentru transformarea democratică a ţării. Această luptă a trebuit să fie declanşată într-o situaţie extrem de grea şi de complicată. În faţa partidului stătea un noian enorm de sarcini. Ne mărginim să pomenim numai pe cele mai importante dintre acestea : mobilizarea tuturor forţelor democratice şi tuturor resurselor materiale ale ţării în vederea terminării victorioase a războiului antihitlerist, dus alături de Uniunea Sovietică, asigurarea îndeplinirii prevederilor convenţiei de armistiţiu, care corespundea intereselor fundamentale ale ţării, pedepsirea criminalilor de război, abrogarea legilor şi dispoziţiilor antimuncitoreşti, antidemocratice şi discriminatorii care erau în vigoare, curăţirea aparatului de stat şi a întreprinderilor de elementele fasciste, asigurarea deplinătăţii exerciţiului drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, a egalităţii de drepturi, a libertăţii cuvîntului, presei, întrunirilor şi asociaţiei etc. A trebuit de asemenea începută lupta pentru combaterea mizeriei maselor, pentru asigurarea unor condiţii de muncă, omeneşti, a unei salarizări mai mari etc. şi a trebuit realizată reforma agrară. Fiecare dintre aceste sarcini, luată chiar numai în sine ar fi cerut o muncă politică şi organizatorică de mari proporţii. În realitate însă, toate aceste sarcini şi încă multe altele trebuiau duse la bun sfîrşit deodată şi împreună. În faţa partidului se afla sarcina de a alege din această înlănţuire complexă veriga a cărei sezisare să permită să se muncească cu succes şi la realizarea celorlalte.

Care a fost această verigă principală ?

După părerea unora, ea a fost sprijinirea războiului antihitlerist. Se ştie că în această perioadă partidul lansase lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie !“ Oare nu înseamnă această lozincă precizarea verigii principale ?

Este foarte adevărat că războiul antihitlerist a soluţionat una dintre cele mai importante contradicţii care existau pe atunci în ţara noastră : contradicţia dintre forţele largi democratice şi fascismul hitlerist care ţinea ţara sub jugul ocupaţiei sale. Şi cu toate acestea — deşi războiul antihitlerist a servit în mod nemijlocit cauza suveranităţii, independenţei şi libertăţii ţării noastre şi a constituit premisa rezolvării unor numeroase probleme — totuşi el nu a fost şi nu a putut să fie pîrghia care să fi promovat soluţionarea tuturor problemelor fundamentale.

Concluzia aceasta se desprinde din cercetarea strategiei şi tacticii partidului nostru.

Din documentele de partid, din operele conducătorilor partidului nostru rezultă că în această perioadă direcţia în care trebuia dată principala lovitură era demascarea partidelor burghezo-moşiereşti (înainte de toate a partidului naţional-ţărănesc) precum şi a socialiştilor de dreapta şi izolarea lor de ţărănime, precum şi de mica burghezie. Raţiunea acestei directive a fost atragerea maselor ţărăneşti şi mic-burgheze spre muncitorime, pentru ca aceste mase să ia parte activă, sub conducerea clasei muncitoare,

la desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, la lupta pentru victoria revoluției democrat-populare. Această linie strategică a determinat clasa muncitoare, condusă de partidul ei, să lupte în această perioadă pentru a-și cîștiga aliați și în primul rînd aliații ei principali, masele de bază ale țărănimii [1].

Care a fost veriga, care putea să asigure în modul cel mai eficace, mai mult decît ori care alta, realizarea cu succes a acestei linii strategice? Această verigă a fost reforma agrară.

Din clipa constituirii sale Partidul Comunist Romîn a considerat drept una dintre sarcinile sale fundamentale realizarea și întărirea necontenită a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, apărarea țărănimii muncitoare împotriva exploatării moșierești și chiaburești, smulgerea pămîntului din mîna moșierilor, pentru a fi dat acelora care-l muncesc. După eliberarea patriei noastre partidul a desemnat reforma agrară drept sarcina cea mai urgentă, care trebuie dusă la îndeplinire cît mai grabnic. Primul număr al „Scînteii" apărut în legalitate, la 21 septembrie 1944, publică proiectul de platformă al Frontului Național Democratic, elaborat de Comitetul Central al Partidului Comunist Romîn. Această platformă considera drept sarcina cea mai de seamă că „...în vederea refacerii cît mai grabnice a țării, trebuie satisfăcută revendicarea cea mai arzătoare și cea mai îndreptățită a țărănimii din Romînia și anume realizarea unei reforme agrare pe scară largă, prin exproprierea moșiilor mai mari de 50 de hectare și împroprietărirea din aceste pămînturi a țăranilor lipsiți de pămînt sau cu pămînt puțin...". Dar realizarea acestui program nu putea fi așteptată nici din partea guvernului Sănătescu, nici din partea guvernului Rădescu, ambele guverne reprezentînd dictatura burghezo-moșierească. Tocmai de aceea partidul a mobilizat pe oamenii muncii să realizeze aceste obiective împotriva puterii de stat existente. Partidul Comunist Romîn a organizat mii și mii de detașamente muncitorești, care au cutreerat satele, chemînd pe țărani la lupta pentru pămînt, constituind comitete sătești, punîndu-se în fruntea țăranilor și împărțind pămîntul țăranilor prin luptă revoluționară. Este lesne de înțeles că țărănimea, care sub regimul burghezo-moșieresc a așteptat zadarnic de-alungul deceniilor împlinirea celei mai fierbinți dintre dorințele sale, țărănimea ale cărei revendicări de împroprietărire au fost înăbușite în sînge de acest regim și-a dat seama că singurul ei aliat este clasa muncitoare, clasă care apără în mod consecvent și neabătut o dată cu interesele sale proprii, interesele întregului popor muncitor, deci și interesele țărănimii muncitoare. În felul acesta țărănimea muncitoare a recunoscut clasa muncitoare drept aliată și conducătoare.

Toate acestea ne dovedesc că reforma agrară a constituit într-adevăr veriga principală în lupta pe care a dus-o clasa muncitoare pentru găsirea aliatului ei, pentru constituirea alianței cu țărănimea muncitoare.

Ce fel de contradicții a soluționat realizarea pe cale revoluționară a reformei agrare?

Înainte de toate a însemnat un pas mare spre soluționarea contradicției fundamentale a sistemului economico-social al regimului burghezo-moșieresc: contradicția dintre caracterul forțelor de producție și relațiile de producție capitaliste întrepătrunse cu relații de producție semifeudale.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. pentru literatură politică, 1955, p. 388.

Ca atare înfăptuirea reformei agrare care a dus la dispariţia din viaţa economică a statului a relaţiilor semifeudale şi la lichidarea clasei moşierilor, a însemnat un pas uriaş spre transformarea sistemului economic al ţării, spre stabilirea concordanţei obligatorii dintre relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie. Reforma agrară a avut nu numai un caracter antifeudal, ci — ţinînd seama de strînsele legături ce au existat între moşierime şi marea finanţă — şi unul anticapitalist. De aici rezultă că reforma agrară a contribuit şi la rezolvarea unei alte contradicţii, aceea existentă între oamenii muncii şi burghezia aliată cu moşierimea.

Mergînd mai departe, se constată că în perioada de la 23 August 1944 pînă în martie 1945 pe plan politic lupta se dădea pentru a schimba raportul de forţă în favoarea democraţiei şi socialismului prin atragerea şi organizarea maselor populare sub conducerea partidului. De aici rezultă în mod clar că reforma agrară, care a contribuit la scoaterea maselor ţărăneşti şi mic-burgheze din sfera influenţei partidelor „istorice", şi care a împins masele ţărăneşti pe *poziţii potrivnice* guvernelor reacţionare, aflate în slujba imperialiştilor, a contribuit în acelaşi timp şi la soluţionarea contradicţiilor existente între forţele largi democratice şi cercurile imperialiste. În felul acesta reforma agrară a promovat în mod direct răsturnarea guvernelor reacţionare şi constituirea guvernului democratic. Ţinînd seama de legăturile existente între clasele reacţionare, guvernele reacţionare şi cercurile imperialiste, se constată că reforma agrară a avut un caracter antiimperialist.

Soluţionarea revoluţionară a reformei agrare a constituit o premisă a rezolvării adecvate a contradicţiei existente între forţele democratice şi fascismul hitlerist, o premisă a succesului care a încununat eforturile depuse sub lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie!" Răsfoind numerele „Scînteii", apărute între septembrie 1944 şi martie 1945, vom găsi foarte multe articole, corespondenţe şi ştiri în legătură cu modul în care sabotau moşierii aprovizionarea armatei şi a ţării, creînd obstacole grele în calea rezolvării corespunzătoare a acestei grave probleme. Între altele, reforma agrară a însemnat şi o remediere a acestor neajunsuri.

Iată de ce mi se pare evident că acest pas — reforma agrară —, care a contribuit la soluţionarea principalelor contradicţii existente atunci în ţara noastră, şi a cărei realizare a constituit o premisă a rezolvării cu succes a tuturor sarcinilor fundamentale din această perioadă, a însemnat veriga principală a acestei perioade.

★

O dată cu instaurarea guvernului democratic, în care rolul conducător revenea clasei muncitoare, a fost răsturnată în ţara noastră dictatura burghezo-moşierească şi s-a instaurat regimul de democraţie populară. Prima etapă a dezvoltării regimului de democraţie populară, a durat pînă la sfîrşitul anului 1947, pînă la răsturnarea monarhiei şi proclamarea Republicii Populare Romîne.

Care a fost contradicţia fundamentală din această perioadă şi unde trebuie căutată veriga ei principală?

În viaţa economică contradicţia fundamentală a continuat să rămînă aceea existentă între relaţiile de producţie capitaliste şi caracterul forţelor de producţie. Prin urmare, pe tărîm social, după lichidarea clasei moşie-

rilor, contradicția principală a fost cea existentă între burghezie și oamenii muncii conduși de clasa muncitoare.

Care a fost modalitatea pentru a rezolva această contradicție ?

Rezolvarea ei ar fi însemnat răsturnarea relațiilor de producție capitaliste și crearea unor relații de producție socialiste. Dar în perioada de care vorbim acest pas încă nu era cu putință. Pentru a putea crea în patria noastră relații de producție socialiste, trebuia întîi să fim stăpîni deplini pe puterea politică. După învățătura marxist-leninistă prima premisă pentru construirea relații or de producție socialiste este ca clasa muncitoare să nu scape ocazia favorabilă pentru a cuceri puterea politică.

În prima etapă a dezvoltării regimului nostru de democrație populară, care durează de la 6 Martie 1945 pînă la sfîrșitul anului 1947, principalul obiectiv strategic al partidului nostru a fost deplina cucerire a puterii politice pe calea luptei pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democrate. Aducerea la îndeplinire a acestei sarcini n-a însemnat încă soluționarea contradicției fundamentale existente în societatea noastră, în sistemul nostru economic, dar în ori ce caz reprezenta maximum din ceea ce se putea face în etapa dată în interesul acestei soluționări.

Care a fost mijlocul care putea asigura succesul cuceririi depline a puterii politice ? Care a fost veriga principală pe care a trebuit să o sezisеze partidul pentru a putea duce la bun sfîrșit sarcinile de ordin strategic din această perioadă ?

S-ar putea spune că, întrucît prin guvernul democratic aflat la putere s-a realizat rolul conducător al clasei muncitoare, care constituia de pe acum în sine germenul dictaturii proletariatului, această verigă principală a fost întărirea necontenită a pozițiilor ocupate de clasa muncitoare în sînul guvernului, în dauna pozițiilor guvernamentale ale burgheziei.

Cucerirea completă a puterii politice a constituit premisa întăririi guvernului democrat ajuns la cîrma țării. În sînul guvernului democratic se manifesta din plin rolul conducător al clasei muncitoare. În interesul unei dezvoltări viguroase a acestui rol conducător era necesară consolidarea regimului de democrație populară, întărirea necontenită a pozițiilor ocupate de clasa muncitoare în sînul guvernului, în dauna pozițiilor deținute de burghezie. Dar un proces cu consecințe atît de adînci cum este schimbarea puterii, transformarea dictaturii revoluționare democratice a clasei muncitoare și a țărănimii muncitoare într-o dictatură a proletariatului nu se putea desăvîrși numai la „vîrf". O atare transformare nu putea fi decît rezultatul prim al luptei dusă de mase sub conducerea partidului. Dar aceste mase trebuiau cucerite, mai bine zis, regimul de democrație populară trebuia să justifice în fața maselor realizarea speranțelor legate de el. În privința aceasta consolidarea economică a regimului de democrație populară prin lichidarea haosului și dezorganizării economice și politice a devenit o problemă de importanță vitală.

În această ordine de idei trebuie să reamintim că imperialiștii au căutat să profite tocmai de greutățile economice din anii de după război, pentru ca sub pretextul așa-zisei „ajutorări" să-și infiltreze influența și în țările de democrație populară. Regimul de democrație populară nu se putea mulțumi însă cu simpla respingere a planului Marshall, care căuta să obțină subjugarea țării. Regimul de democrație populară trebuia să dovedească, că este în stare să remedieze neajunsurile într-un mod care să

ţină seama de interesele fundamentale ale ţării şi ale poporului. Principalul obstacol în calea desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice îl reprezentau partidele istorice, căci eforturile principale ale cercurilor imperialiste de a stăvili desfăşurarea revoluţiei noastre, de a submina realizările noastre revoluţionare, de a-şi menţine influenţa lor în treburile ţării noastre, se canalizau tocmai prin filiera partidelor istorice. Prin urmare lupta dusă pentru consolidarea situaţiei economice, lupta împotriva partidelor istorice şi a social-democraţiei de dreapta însemna în acelaşi timp şi lupta împotriva imperialismului.

Lupta dusă pentru consolidarea economică a ţării se izbea însă de acţiunile de sabotaj ale burgheziei şi ca atare această luptă trebuia să se concentreze asupra zdrobirii burgheziei. Rezultatele obţinute pe tărîm economic au consolidat baza de masă a regimului de democraţie populară, asigurînd noii puteri populare sprijinul din ce în ce mai larg al maselor. Concomitent cu aceasta, în decursul acestei lupte s-au autodemascat şi agenţii burgheziei care mai făceau parte din guvern (să ne gîndim numai la rezistenţa opusă de tătărăscieni în cursul înfăptuirii reformei monetare etc.). Lupta dusă pentru consolidarea economică s-a împletit pe plan politic cu lupta dusă împotriva partidelor istorice şi a social-democraţiei de dreapta. Dat fiind că partidele istorice reprezentau păturile cele mai puternice ale burgheziei, grosul forţelor sale, lupta dusă împotriva acestor partide a avut drept rezultat demascarea întregii burghezii şi izolarea ei de mase. Se ştie că prezenţa anumitor reprezentanţi ai burgheziei în guvernul ţării noastre a fost inevitabilă, între altele şi datorită faptului că această demascare şi izolare nu se produseseră încă în mod integral. În felul acesta lupta dusă împotriva partidelor istorice şi prin aceasta împotriva principalelor forţe ale burgheziei a contribuit în mod nemijlocit la slăbirea poziţiilor ocupate de burghezie în sînul guvernului. Nu este de loc întîmplător că izgonirea din guvern a reprezentanţilor burgheziei a urmat la un interval de timp atît de scurt după definitiva demascare şi izolare a partidelor istorice.

În focul luptei dusă pentru consolidarea economică şi în acelaşi timp împotriva partidelor istorice s-a născut una dintre cele mai însemnate izbînzi politice ale acestei perioade: succesul obţinut în alegerile parlamentare din 1946. În cadrul acestei lupte au fost obţinute şi pe tărîm economic realizări atît de însemnate, cum a fost bunăoară etatizarea Băncii Naţionale, precum şi propunerile economice ale partidului din iunie 1947. N-a existat în această perioadă nici măcar o singură realizare pe tărîm economic, politic şi cultural, pentru înfăptuirea căreia să nu fi fost nevoie de lupte crîncene împotriva partidelor istorice, care întruchipau unirea tuturor forţelor reacţionare.

Social-democraţia de dreapta a fost un agent al burgheziei în sînul mişcării muncitoreşti. Între masele largi ale muncitorimii condusă de Partidul Comunist Romîn şi conducătorii social-democraţiei de dreapta există o contradicţie antagonistă. Cu toate că Frontul Unic Muncitoresc, înfăptuit din iniţiativa şi datorită eforturilor Partidului Comunist Romîn, a obţinut rezultate însemnate, această contradicţie a existat totuşi, constituind o piedică însemnată în calea unificării organizatorice şi ideologice a clasei muncitoare din patria noastră. Ori, această unificare ideologică constituia o condiţie indispensabilă a trecerii la etapa socialistă a revoluţiei

noastre. Lupta împotriva social-democrației de dreapta a eliminat influența burgheziei și din această parte a clasei muncitoare, pregătind unificarea organizatorică și ideologică a clasei muncitoare și constituirea Partidului Muncitoresc Romîn.

Toate aceste considerațiuni ne determină ca pe plan economic să vedem veriga principală a acestei perioade în consolidarea situației economice, iar pe plan politic în lupta împotriva partidelor istorice și a social-democrației de dreapta.

Această luptă a dus la izolarea și demascarea burgheziei, la o întărire considerabilă a legăturii dintre clasa muncitoare și aliații ei și — drept rezultat al acestor fapte — la o deplasare a raporturilor de forțe în favoarea clasei muncitoare și a aliaților ei, deplasare care la rîndul ei a făcut posibil ca la sfîrșitul anului 1947 să se smulgă complet puterea politică din mîinile burgheziei, instaurîndu-se puterea clasei muncitoare.

În legătură cu aceasta s-a ascuțit — ajungînd pe primul plan — antagonismul dintre poporul muncitor și monarhie. Între conținutul puterii de stat și forma ei s-a ivit o contradicție fundamentală. Monarhia nu numai că nu mai corespundea noii puteri de stat, dar a devenit frîna principală a transformării noastre democratice. Soluționarea acestei contradicții fundamentale a fost înlăturarea și răsturnarea monarhiei.

Anul 1948 ne-a găsit în forma de stat a republicii populare, în care puterea de stat are caracter de dictatură a proletariatului. Aceasta a însemnat însă în același timp și crearea premisei principale în vederea realizării concordanței obligatorii dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție.

Prin proclamarea Republicii Populare țara noastră s-a ridicat în rîndul statelor cu cel mai avansat regim politic din lumea întreagă. Nu așa se prezenta însă situația pe tărîm economic. Contradicția dintre caracterul avansat al puterii politice și rămînerea în urmă a sistemului nostru economic a ajuns să aibă un caracter fundamental.

Această contradicție, dintre transformările pe plan politic față de aceea pe tărîm economic, nu datează însă din această perioadă, ci s-a ivit mai de mult, iar soluționarea acestei contradicții, dezvoltarea sistemului nostru economic se afla pe primul plan al preocupărilor partidului nostru. În sensul acesta au fost elaborate la Conferința națională din octombrie 1945 a Partidului Comunist Romîn, sarcinile politicii economice a partidului. Raportul politic al Comitetului Central a înfățișat, pe baza unei analize aprofundate, căile pentru dezvoltarea economiei noastre naționale. Conferința a respins părerile acelora care invocau „caracterul agrar" al patriei noastre, stabilind că unicul drum pentru dezvoltarea economiei noastre naționale este dezvoltarea industriei și în primul rînd a industriei grele. Politica partidului se concentra asupra efortului de a se asigura în măsura indicată de condițiile și împrejurările date, dezvoltarea economiei naționale, pentru a nu rămîne prea mult în urma evoluției politice. Totuși, prin firea lucrurilor, evoluția noastră politică a lăsat mult în urma ei dezvoltarea economiei noastre naționale. Această contradicție a atins punctul culminant în perioada proclamării Republicii noastre Populare. Necesitatea soluționării ei, care nu mai putea suferi amînare, a determinat desfășurarea întregii noastre evoluții în etapa următoare.

Această contradicție fundamentală avea un dublu aspect. Ea s-a manifestat înainte de toate în contradicția dintre caracterul de dictatură a proletariatului pe care-l avea puterea politică și relațiile de producție capitaliste. În corelație organică cu primul aspect și determinat de acesta, ea s-a manifestat de asemenea în contradicția dintre gradul de evoluție pe care l-a atins sistemul nostru politico-social și rămînerea în urmă a economiei noastre naționale.

Care a fost modalitatea soluționării acestei contradicții fundamentale cu dublu aspect? Care a fost elementul care a devenit veriga principală în marea perioadă strategică, care a urmat, în perioada construirii socialismului?

Rezolvarea acestei contradicții înseamnă transformarea socialistă a economiei naționale. Mijlocul, veriga principală a acestei rezolvări a fost crearea și dezvoltarea industriei socialiste și înainte de toate dezvoltarea în ritm rapid a industriei grele.

Acele verigi principale care se desprind din legile interne ale țărilor cu economie socialistă sau în drum spre socialism au un caracter obligatoriu pentru toate statele de tip socialist.

Problema primatului dezvoltării industriei grele ca verigă principală în patria noastră nu ridică probleme speciale.

Învățătura marxist-leninistă cu privire la această problemă, experiența acumulată în această direcție de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice „a călăuzit activitatea Partidului Muncitoresc Romîn atît la întocmirea primului plan cincinal și a planului de electrificare, cît și la elaborarea proiectului celui de-al doilea plan cincinal“ [1]. Cu toate acestea există anumite împrejurări specifice în țara noastră care subliniază în mod și mai accentuat rolul de verigă hotărîtoare al primatului dezvoltării industriei grele.

Cînd spunem acest lucru, ne gîndim în primul rînd la împrejurarea că în raport cu industria altor țări de democrație populară, mai avansate sub aspect tehnico-economic, industria țării noastre era foarte mult rămasă în urmă.

Sub conducerea partidului, poporul nostru muncitor a obținut rezultate excepționale pe tărîmul industrializării țării. Acest lucru nu schimbă însă întru nimic faptul că dezvoltarea în ritm accelerat a industriei grele pe baza tehnicii celei mai moderne continuă să rămînă o sarcină centrală, fiind veriga principală în construirea economiei socialiste.

Un factor important care acționează în direcția dezvoltării industriei grele în țara noastră constă în faptul că dispunem din plin de bogățiile naturale necesare în acest scop. Acest fapt constituie o împrejurare foarte importantă și documentele partidului nostru nu au omis să accentueze, vorbind despre problema dezvoltării industriei grele, că această dezvoltare este nu numai necesară, ci și posibilă [2].

Pe baza dezvoltării necontenite a industriei grele, partidul nostru a organizat satisfacerea în măsură din ce în ce mai mare a nevoilor oame-

---

[1] Vezi Miron Constantinescu, *Pe drumul construirii socialismului*. « *Pentru pace trainică* », nr. 36 (357), 9 septembrie 1955.

[2] Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul politic al C. C. la Conferința națională a P.C.R.*, în *Articole și cuvîntări*, p. 63, Ed. pentru literatură politică, 1955.

nilor muncii cu articole de primă necesitate. Plenara din august 1953 a Comitetului Central al partidului nostru a trasat tocmai sarcina realizării acestui obiectiv, adică asigurarea îmbinării dezvoltării forţelor de producţie cu ridicarea necontenită a nivelului de trai al maselor muncitoare. În urma hotărîrilor Comitetului Central au fost sporite investiţiile pe tărîmul anumitor ramuri rămase mai în urmă ale economiei naţionale. Această măsură era cu atît mai necesară, cu cît proporţia investiţiilor afectate agriculturii era nesatisfăcătoare, provocînd în anumiţi ani (îndeosebi în 1952 şi 1953) greutăţi în aprovizionarea populaţiei cu articole de primă necesitate. Acest obiectiv nu putea fi însă atins decît prin restabilirea în economia naţională a proporţiilor impuse de legea obiectivă a dezvoltării planice, proporţionale a economiei naţionale.

Acest lucru s-a realizat în anul 1954. În acest an producţia globală a industriei noastre a depăşit cu 6,6% nivelul atins în 1953 (volumul industriei grele crescînd cu 3,9%, iar acela al industriei producătoare de articole de primă necesitate cu 10,5%). Dacă vom lua însă în considerare ansamblul primului nostru cincinal, vom vedea că datele ce ni se oferă reflectă în mod clar faptul că partidul nostru a urmat în mod consecvent calea dezvoltării economiei naţionale indicată de Lenin, asigurînd primatul dezvoltării industriei grele. În anul 1954, volumul industriei producătoare de mijloace de producţie, raportat la nivelul anului 1950, a fost de 210,4%, pe cînd al industriei producătoare de bunuri de consum de 182,1%.

Din toate acestea rezultă în mod clar că industria grea a fost şi rămîne baza dezvoltării economiei noastre naţionale, veriga principală a acestei dezvoltări.

În legătură cu aceasta în ultimul timp în munca noastră de propagandă s-au răspîndit vederi eronate şi confuze. Ele s-au prezentat în linii generale în două variante.

Unii pretind că în actuala etapă veriga principală a dezvoltării economiei naţionale ar fi sporirea producţiei agricole.

Alţii, dimpotrivă, socotesc drept inexactă constatarea că din punct de vedere al dezvoltării economiei naţionale şi al ridicării nivelului de trai al oamenilor muncii veriga principală ar fi dezvoltarea agriculturii, întrucît veriga principală a dezvoltării economiei naţionale este primatul dezvoltării industriei grele.

Abstracţie făcînd de concluzia finală exactă pe care o cuprinde varianta a doua, ambele păreri sînt eronate, căci izvorăsc din acelaşi izvor, din modul de a vedea metafizic, din dogmatism.

Creşterea producţiei agricole a fost într-adevăr o verigă principală doar atîta timp cît a fost nevoie să se realizeze o restabilire a justelor proporţii ale economiei naţionale. Am văzut că această perioadă a durat de la sfîrşitul anului 1953 pînă la începutul anului 1955, cuprinzînd deci în fond anul 1954. Este mai mult decît sigur, că în decursul construirii socialismului în ţara noastră se vor mai ivi perioade cînd o problemă sau alta va ajunge pe primul plan al preocupărilor noastre, cu alte cuvinte va constitui o verigă principală. Toate aceste împrejurări nu au schimbat şi nu schimbă întru nimic faptul că privind întreaga perioadă strategică a construirii socialismului în ţara noastră dezvoltarea în ritm rapid a industriei grele a fost, este şi va rămîne veriga principală a dezvoltării economiei noastre

naţionale. Verigile care dobîndesc un caracter hotărîtor în mod vremelnic, sub aspect tactic, nu pot exista, nu pot avea înrîurire şi nu-şi pot găsi soluţionarea decît pe baza adevăratei verigi principale : dezvoltarea rapidă a industriei grele.

★

Trebuie să accentuăm că în cadrul celor spuse mai sus am ridicat problema verigii principale numai într-un mod cu totul general, din punct de vedere al unei clarificări principiale şi nu am căutat nici măcar să ne apropiem de o analiză aprofundată, de o totală epuizare a problemei. Evident că o analiză mai amănunţită a perioadelor mai mici ale dezvoltării noastre ne-ar conduce la descoperirea altor verigi principale, fără a mai vorbi despre analiza concretă a diverselor cîmpuri de activitate din diferitele perioade. Trecînd la punerea unora dintre aceste probleme ne propunem menţionarea şi nicidecum adînca soluţionare a lor. Le voi schiţa pe scurt.

Bunăoară în prezent, dezvoltarea în ritm rapid a industriei grele constituie într-adevăr veriga principală în dezvoltarea economiei noastre naţionale. Dar în alte domenii de activitate vom găsi alte verigi principale. Evident că în probleme cum ar fi găsirea verigii principale în politica externă, în transformarea socialistă a agriculturii noastre, în munca de partid etc. nu s-ar putea pretinde că această verigă ar consta în dezvoltarea în ritm rapid a industriei grele. Este adevărat că dezvoltarea industriei grele, ca verigă principală a construirii sistemului economic socialist are o influenţă imensă asupra tuturor domeniilor de activitate. Sub aspectul politicii noastre externe dezvoltarea viguroasă a industriei grele are o importanţă primordială în ceea ce priveşte menţinerea independenţei economice şi politice a ţării noastre, precum şi sporirea potenţialului ei de apărare. Sub aspectul transformării socialiste a agriculturii, fără dezvoltarea industriei grele ar fi de neconceput înfăptuirea unei agriculturi socialiste bazată pe producţia pe scară mare. Şi aşa mai departe. Cu toate acestea, fiecare dintre aceste domenii îşi are veriga sa principală specifică.

Ce putem considera drept verigă principală a politicii noastre externe ?

S-ar părea că răspunsul cel mai direct la această întrebare ar fi să spunem că, în politica noastră externă, aceasta este asigurarea păcii. Dar asigurarea păcii este *un scop,* este linia pe care o urmează politica noastră externă. Care este însă mijlocul, cu ajutorul căruia se poate realiza cu maximum de eficacitate asigurarea păcii ? Contradicţia fundamentală este fără îndoială aceea existentă între patria noastră de tip socialist, iubitoare de pace, şi cercurile agresive imperialiste. Această contradicţie fundamentală apare sub două forme : există o contradicţie între străduinţele cercurilor agresive de a dezlănţui un nou război mondial şi politica de pace a patriei noastre şi în legătură organică cu aceasta există o contradicţie între intenţiile şi străduinţele nutrite de cercurile imperialiste pentru răsturnarea regimului instaurat de poporul nostru şi lupta poporului nostru muncitor de a păstra şi dezvolta mai departe cuceririle regimului de democraţie populară. Care este modul de a învinge această contradicţie, mai bine zis în ce fel putem să obţinem siguranţa maximă faţă de străduinţele cercurilor agresive imperialiste de a dezlănţui un nou război, de a restaura vechea

orînduire în ţara noastră ? Prin necontenita strîngere şi adîncire a legăturilor prieteneşti pe care le-am stabilit cu ţările lagărului socialist, în primul rînd cu Uniunea Sovietică. „Prietenia şi colaborarea frăţească cu Uniunea Sovietică, eliberatoarea şi prietena noastră neclintită a fost şi este principiul fundamental al politicii externe a poporului şi guvernului nostru" [1]. Acesta este principiul fundamental care străbate şi hotărăşte modul de soluţionare al oricărei probleme de politică externă. Aceasta este veriga principală a asigurării păcii, a zădărnicirii planurilor războinice şi de restauraţie ale imperialiştilor, mijlocul de căpetenie pentru ridicarea prestigiului şi sporirea greutăţii specifice a statului nostru pe plan internaţional.

Ce putem considera ca verigă principală a transformării socialiste a agriculturii ?

Fiind vorba despre legile interne ale dezvoltării construirii sistemului economic socialist, vom constata că şi la noi veriga principală este aceeaşi care a fost şi în Uniunea Sovietică în perioada corespunzătoare. În Uniunea Sovietică, veriga principală a transformării socialiste a agriculturii a fost *artelul,* colhozul. Şi la noi, în privinţa aceasta, veriga principală este gospodăria agricolă colectivă. Prin înfiinţarea gospodăriilor agricole colective se soluţionează contradicţia existentă între caracterul socialist al industriei noastre şi caracterul predominant de mică producţie de mărfuri al agriculturii noastre. În cursul soluţionării acestei contradicţii se soluţionează apoi şi contradicţia antagonistă ce există între sectorul socialist şi cel capitalist. Dat fiind că colectivizarea agriculturii este o sarcină multilaterală şi complexă, va trebui să desprindem pe aceea, care, în prezent, se află mai mult decît oricare alta în centrul preocupărilor noastre, ţinînd seama de aspectele specifice ale dezvoltării noastre. Din documentele partidului nostru rezultă că această sarcină este întărirea economico-organizatorică a gospodăriilor agricole colective existente [2]. Gospodăriile noastre agricole colective nu pot deveni adevărate centre de atracţie, care să îndemne, să atragă masele de ţărani muncitori să urmeze calea gospodăririi în colectiv, decît în urma unei asemenea întăriri economico-organizatorice. Întărirea economico-organizatorică a gospodăriilor agricole colective este veriga prin a cărei sezisare putem asigura creşterea greutăţii specifice şi a rolului sectorului socialist al agriculturii noastre.

Aceasta nu duce, bineînţeles, la subaprecierea din partea partidului a importanţei altor probleme pe care ie ridică activitatea sa la ţară.

Partidul atrage, fără încetare, atenţia asupra unor asemenea probleme esenţiale ale liniei sale politice la ţară, cum ar fi, de pildă, necesitatea întăririi continue a alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, necesitatea atragerii ţărănimii muncitoare în forme intermediare de cooperaţie ca asociaţiile simple şi întovărăşirile, necesitatea folosirii în vederea creşterii producţiei agricole a tuturor rezervelor productive existente în gospodăriile agricole individuale etc.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cu privire la politica externă a guvernului R.P.R.*, Ed. de stat pentru literatură politică. 1955, p. 21.

[2] Vezi *Rezoluţii şi Hotărîri ale C. C. al P. M. R.*, 1951—1953, vol. II, p. 27 şi urm., 36 şi 502—503.

Ce putem considera drept verigă principală pe tărîmul muncii de partid ?

Care este sarcina, care pusă în centrul preocupărilor noastre poate duce la soluționarea cu succes a sarcinilor numeroase și complexe care se ivesc pe tărîmul muncii de partid ? Studiind documentele partidului nostru vom găsi mai multe probleme cărora partidul le atribuie o foarte mare însemnătate. Astfel de probleme sînt întărirea vigilenței membrilor de partid, ridicarea nivelului ideologic și politic al membrilor de partid, adîncirea necontenită a legăturilor dintre partid și mase etc. Există pe tărîmul muncii de partid o contradicție a cărei rezolvare să fie indispensabilă pentru a putea duce la bun sfîrșit toate aceste sarcini ? Există. Această contradicție există între sarcinile care stau în fața partidului și forța și gradul de dezvoltare al organizațiilor de bază de partid. Cu toate că partidul nostru se întărește și se dezvoltă necontenit și sub aspect organizatoric, prin firea lucrurilor sarcinile depășesc întotdeauna ritmul acestui proces de dezvoltare. Tocmai din cauza aceasta veriga principală în munca de partid este întărirea organizațiilor de bază. În privința aceasta avem de altfel la îndemînă îndrumarea directă dată de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej : „Veriga principală în întreaga muncă de partid este astăzi întărirea organizațiilor de bază. Putem să elaborăm cele mai bune hotărîri și directive, putem să redactăm cele mai bune circulări și să trimitem pe teren cei mai buni instructori, dar dacă organizația de bază nu va fi capabilă să traducă în viață directivele conducerii partidului, dacă ea nu va fi capabilă să se orienteze în diferitele situații ce se pot crea în sectorul ei de activitate, atunci hotărîrile și directivele cele mai bune nu vor valora decît prea puțin" [1].

Organizațiile de bază puternice vor ști să se îngrijească de ridicarea corespunzătoare a nivelului ideologic și politic al membrilor lor, de întărirea vigilenței, vor ști să asigure rolul de conducere și de control al partidului, atît de mult accentuat în hotărîrea plenarei din august 1953, vor ști să adîncească legăturile dintre partid și mase, vor ști să asigure respectarea neștirbită a democrației interne a partidului, vor ști să mobilizeze pe oamenii muncii pentru aducerea la îndeplinire a sarcinilor de partid — cu alte cuvinte vor izbuti să soluționeze cu succes toate problemele importante.

Am putea să mai continuăm cu analizarea altor domenii de activitate, dar presupunem că în decursul expunerilor noastre de pînă acum am reușit să ilustrăm întrucîtva modul cum procedează partidul cu ajutorul metodei dialectice marxiste la descoperirea contradicțiilor fundamentale existente în diferitele fenomene și procese și cum sezisează prin intermediul acestei constatări veriga principală.

Sezisarea verigii principale asigură desfășurarea proceselor în direcția dorită. Prin aceasta ea face posibilă o prevedere științifică. În justețea liniei politice a partidului, în arta lui de a ști să descopere și să seziseze veriga principală trebuie să vedem o condiție a succesului construirii socialismului în țara noastră.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *30 de ani de luptă a partidului sub steagul lui Lenin și Stalin*, în *Articole și cuvîntări*, Ed. pentru literatură politică, 1955, p. 409.

О ЗНАЧЕНИИ РАСПОЗНАВАНИЯ ГЛАВНОГО ЗВЕНА ДЛЯ ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Очерк состоит из двух глав. В первой главе автор, основываясь на указаниях классиков марксизма-ленинизма, подчеркивает, что вопрос распознавания главного звена является важным вопросом в стратегии и тактике партии рабочего класса.

Он указывает, что для того чтобы иметь возможность обнаружить главное звено, в первую очередь, необходимо отличать соотношения случайного характера, менее существенные, от внутренних соотношений в социальных явлениях и процессах, являющихся существенными и необходимыми соотношениями. Хотя обнаруживание и распознавание главного звена составляет часть субъективной стороны революционного движения, эта субъективная сторона отражает объективную сторону, так как она основывается на раскрытии и знании последней.

Автор демонстрирует на основании примеров, что главное звено является средством, путем к разрешению главного существующего противоречия в той или иной области деятельности, в тот или иной стратегический или тактический период. Для того чтобы обнаружить и распознать главное звено, необходим конкретный анализ конкретного положения. При изменении условий и обстоятельств меняется и главное звено.

Во второй главе, ссылаясь на развитие революции в стране с 23 августа 1944 года по сегодняшний день, автор показывает, как, партии, благодаря ее политике принимавшей в расчет различные условия и специфические задачи, удавалось обнаруживать и распознавать главные звенья в области экономики и политики. Учитывая эти звенья, партия могла успешно завершить многочисленные и сложные задания народно-демократической революции.

IMPORTANCE DE LA MISE EN VALEUR DU CHAÎNON PRINCIPAL POUR L'ACTIVITÉ PRATIQUE DU PARTI

(RÉSUMÉ)

L'étude comprend deux chapitres. Dans le premier, se basant sur les indications des classiques du marxisme-léninisme, l'Auteur souligne que la mise en valeur du chaînon principal constitue un problème important de stratégie et de tactique pour le Parti de la classe ouvrière.

Afin de découvrir le chaînon principal, il est nécessaire de distinguer, en premier lieu, les corrélations incidentes, de moindre importance, des corrélations internes des phénomènes et de processus sociaux, corrélations essentielles et nécessaires. Encore que la découverte et la mise en valeur du chaînon principal appartienne au côté subjectif du mouvement révolutionnaire, ce côté subjectif en reflète le côté objectif, s'appuyant sur la découverte et la connaissance de ce dernier.

L'Auteur démontre, à l'aide d'exemples, que le chaînon principal constitue le moyen, la voie pour résoudre la contradiction principale

existant dans un domaine d'activité donné, pendant une période stratégique ou tactique donnée. La découverte et la mise en valeur du chaînon principal impose une analyse concrète de la situation concrète. Tout changement des conditions et des circonstances entraîne le changement du chaînon principal.

Dans le second chapitre, l'Auteur, se rapportant au développement de la révolution dans notre pays, démontre comment la politique du Parti Ouvrier Roumain, tenant compte des différentes conditions et tâches spécifiques, a réussi à découvrir et à saisir différents chaînons principaux du domaine politique et économique. Tenant compte de ces chaînons, le Parti a pu mener à bonne fin les tâches multiples et complexes de la révolution démocratique populaire.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

ROLUL LIMBAJULUI ÎN FORMAREA ŞI DEZVOLTAREA JUDECĂŢILOR *

DE

HENRI WALD

După ce am urmărit, într-un capitol anterior, rolul jucat de limbaj în formarea noţiunilor sincretice şi în procesul de transformare a acestora în noţiuni individuale, din care s-au format, ulterior, noţiunile generale, să analizăm acum rolul limbajului în formarea şi dezvoltarea judecăţilor.

Diferenţierea noţiunilor sincretice în noţiuni individuale şi a cuvintelor polisemantice în substantive, pronume, adjective, verbe etc., se realizează prin dezvoltarea judecăţilor din noţiunile sincretice şi a propoziţiilor din cuvintele polisemantice. Noţiunile individuale s-au format, ca atare, ca elemente ale judecăţii, iar substantivele concrete s-au format, ca atare, ca elemente ale propoziţiei.

Noţiunile sincretice erau judecăţi nediferenţiate, iar cuvintele poli semantice, care le exprimau, erau propoziţii nediferenţiate. La nivelul de abstractizare la care se aflau atunci, oamenii primitivi oglindeau lumea ca un tot nediferenţiat, nefiind încă în stare să distingă legăturile dintre diferitele lucruri şi legăturile dintre lucruri şi diferitele lor însuşiri. În acele vremuri îndepărtate, fiecare cuvînt era o funcţie predicativă şi îndeplinea un rol indicativ. „La început, fiecare cuvînt exprima singur o propoziţie, în sensul că prin el însuşi comunica un enunţ", observă G. J. Romanes [1]. Diferitele părţi ale vorbirii n-au apărut independent una de alta, ci s-au dezvoltat împreună, derivînd una dintr-alta, printr-un îndelungat proces de diferenţiere a cuvintelor polisemantice. Limba a apărut, într-adevăr, ca un tot, însă ca un tot nediferenţiat, din care s-au format, ulterior, diferitele părţi ale vorbirii.

Cuvintele au devenit elemente ale propoziţiei în şi prin propoziţie. Cuvintele, ca atare, sînt deopotrivă şi elementele şi produsele propoziţiei. Elaborarea cuvintelor, ca elemente distincte, a fost un proces lung şi greu; chiar şi azi mai există limbi ca acelea din America de Nord, unde acest proces de abia a început.

---

* Acest fragment este alcătuit din capitolele 3 şi 4 ale lucrării *Rolul limbajului în constituirea şi dezvoltarea formelor logice ale cunoaşterii*, care se află în curs de tipărire.

[1] G. J. Romanes, *L'évolution mentale chez l'homme*, Alcan, Paris, 1891, p. 293.

Fără îndoială că practica social-istorică a fost aceea din care a izvorît posibilitatea oamenilor de a oglindi, sub forma judecăților, diferitele raporturi dintre lucruri. Dar nici această posibilitate nu s-ar fi transformat în realitate fără dezvoltarea propozițiilor din cuvintele polisemantice. Explicitarea judecăților din noțiunile sincretice este imposibilă fără explicitarea propozițiilor din cuvintele polisemantice. Propoziția este realitatea nemijlocită a judecății. Orice judecată se formează și se dezvoltă într-o propoziție. Propoziția este învelișul material al judecății. O propoziție dintr-o limbă înaintată ne înfățișează un fel de „diviziune logică a muncii". Diferitele elemente ale propoziției îndeplinesc diferitele sarcini ale limbajului. Subiectul gramatical, prin noțiunea pe care o exprimă, oglindește lucrul către care s-a îndreptat gîndirea, predicatul gramatical, prin noțiunea pe care o conține, oglindește însușirea, starea sau procesul pe care l-a descoperit gîndirea la lucrul către care s-a îndreptat, sau un alt lucru cu care primul se află într-un anumit raport, iar atributul și complementul determină subiectul și predicatul gramatical, precizînd atitudinea subiectivă față de aceste raporturi obiective.

Este în afară de orice fel de îndoială că de o asemenea „diviziune logică a muncii" este capabilă numai o limbă evoluată, în urma unei îndelungate dezvoltări istorice a ei.

„Fraza sau propoziția, așa cum o vedem acum, reprezintă ceea ce se poate numi o diviziune psihologică a muncii ; subiectele, atributele, calificativele indicînd timpul, locul, agentul, instrumentul etc. sînt astăzi tot atîtea organe diferite ale limbajului cîte sînt necesare pentru executarea diferitelor funcțiuni ale limbajului. Viața limbajului, sub această formă, care a atins deplina sa dezvoltare, este așa dar mult mai complexă și limbajul este susceptibil să execute operații mult mai delicate, de care nu era în stare atunci cînd se găsea încă în faza de nediferențiere, pe care trebuie acum să ne-o închipuim" [1].

Lingvistul danez O. Jespersen, în lucrarea sa „Language", remarcă, în ceea ce privește dezvoltarea scrierii, că, la început, un semn însemna o frază sau chiar mai multe, imaginea unei situații sau a unui incident luat în totalitatea sa. Apoi, scrierea s-a dezvoltat în expresia ideografică a fiecărui semn luat separat. Mai tîrziu, s-a dezvoltat scrierea silabică, și, în sfîrșit scrierea alfabetică. În încheiere, Jespersen observă că unități din ce în ce mai mici au început să fie reprezentate prin semne distincte.

Noțiunea n-a avut niciodată o existență independentă față de judecată. Indiferent de stadiul ei de dezvoltare, noțiunea este o judecată înfășurată, după cum, judecata este o noțiune desfășurată. Și, deoarece orice judecată este, în fond, fie concluzia unui raționament, fie una din premisele lui, noțiunea este, în ultimă instanță, un raționament înfășurat, după cum raționamentul este, în ultimă analiză, o noțiune desfășurată.

Interesante sînt observațiile psihologului francez Delacroix cu privire la raportul dintre noțiune și judecată.

„Noțiunea, conceptul, lucrul gîndit nu este decît o judecată virtuală ; conceptul nu este element al judecății decît pentru că este produs al judecății ; cîinele, arborele, virtutea nu sînt nimic, dacă nu există o afirmație, oricare ar fi ea, cu privire la cîine, arbore sau virtute. Nimeni nu le

[1] G. J. Romanes, *op. cit.*, p. 293.

gîndeşte decît gîndind ceva despre ele. Ceea ce se cheamă conţinutul lor, este ca o listă deschisă de judecăţi în număr indefinit... Ceea ce dă conceptului aparenţa de a putea exista separat este, în realitate, faptul că el poate fi integrat în diferite serii care se contracarează reciproc.

Despre virtute sau despre cîine, pot să gîndesc o seamă de lucruri diferite. Tocmai această nedeterminare momentană a judecăţii, această pluralitate virtuală, această nehotărîre a cunoaşterii este ceea ce dă conceptului aparenţa că îşi ajunge lui însuşi.

Fără judecată, nu există în minte nici un fel de concept, ci numai reprezentări concrete; ceea ce deosebeşte conceptul de om, de imaginea unui om sînt judecăţile despre om, pe care le conţine conceptul şi care sînt mai mult sau mai puţin precis formulate" [1].

În faza dezagregării noţiunilor sincretice şi a cuvintelor polisemantice, judecăţile au apărut eliptice de subiect, fiind formate dintr-o singură noţiune individuală, exprimată printr-un substantiv concret. „(Iată) tunetul!", sau „(iată) fulgere!", sau „(iată) strălucitorul!". Aşa arătau, probabil, acele judecăţi.

Primele judecăţi au fost judecăţi *fără subiect*. Fiecare predicat, care se impunea prin însăşi percepţia unui obiect, servea la desemnarea obiectului. „Strălucitorul", „tunătorul" etc. acestea sînt cuvintele care se formează mai întîi în limbaj.

Mai tîrziu, lipsindu-i încă noţiuni generale, limba oamenilor primitivi continua să fie extrem de săracă în adjective şi verbe. Noţiunea care îndeplinea sarcina de predicat era tot o noţiune individuală, exprimată printr-un substantiv concret. De aceea, judecăţile oamenilor primitivi, nu puteau depăşi nivelul judecăţilor comparative de existenţă. În loc să spună: „acest lucru este strălucitor", ei spun: „acest lucru este ca acest soare" sau „acest lucru este ca soarele".

„În limba oamenilor primitivi — scrie logicianul sovietic P. V. Tavaneţ — din cauză că lipseau multe noţiuni abstracte, cunoaşterea prezenţei (sau absenţei) unor anumite însuşiri în obiect se exprimă adesea sub forma judecăţii de relaţie. De pildă, în loc să spună: „acest obiect este tare", „rotund", „fierbinte" etc. oamenii primitivi spun: „acest obiect este ca piatra", „ca luna", „ca soarele" etc. [2].

Există însă o deosebire esenţială între judecăţile de relaţie comparativ-existenţiale, pe care gîndirea le poate formula încă înainte de a fi izbutit să izoleze logic anumite însuşiri de lucrurile cărora acestea le aparţin

---

[1] H. Delacroix, *Conditions psychologiques du langage*, « *Rev. philosophique* », 1924, nr. 1—2, p. 55.

H. Delacroix, împreună cu Edmond Goblot, Chr. Sigwart şi alţii, este adeptul teoriei care susţine că judecata şi nu noţiunea este forma logică cea mai elementară, ireductibilă, a gîndirii. Su prinzînd, în mod just, *numai* unitatea dintre noţiune şi judecată, dar nemaivăzînd deosebirea funcţională dintre noţiune şi judecată — prima oglindeşte esenţa, iar cealaltă, raporturi — Delacroix rămîne metafizician, scăpîndu-i din vedere caracterul dialectic al unităţii dintre noţiune şi judecată, neizbutind să înţeleagă inseparabilitatea a două lucruri deosebite. « Logica judecăţii » — pentru care nu există lucrurile, ci numai raporturile dintre ele — este « logica » acelora pentru care « materia a dispărut », iar electronul nu este nimic altceva decît « ecuaţia lui Dirac ».

[2] P. V. Tavaneţ, *Judecata şi felurile ei*, Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 101. Vezi şi P. Lafargue, *Determinismul economic al lui Karl Marx*, Moscova, 1923, p. 101.

şi judecăţile de relaţie comparativ-reflexive pe care gîndirea le poate formula numai după ce a izbutit să reflecte comunitatea unor însuşiri.

Primele sînt numai prin forma lor judecăţi de relaţie, căci prin conţinutul lor sînt judecăţi atributive, ale căror predicate nu sînt însă, ca de obicei, noţiuni abstracte — exprimate prin adjective — ce oglindesc însuşiri, ci noţiuni concrete — exprimate prin substantive — ce oglindesc lucruri individuale, care posedă, întîmplător, printre altele, şi însuşirea atribuită lucrurilor individuale oglindite de subiectele acestor judecăţi.

Spre deosebire de judecăţile de relaţie propriu-zise, care sînt cel puţin reflexive, judecăţile de relaţie comparativ-existenţiale au predicate care reprezintă o sinecdocă neintenţionată, deoarece reflectă un lucru în întregime, însă numai pentru o anumită însuşire de-a lui.

Ca să se poată formula judecata : „acesta este mai mare decît acela", a fost necesar ca oamenii să devină în stare să formuleze judecata : „acesta este mare", iar ca să poată formula judecata : „acela se află acolo", a fost necesar ca oamenii să devină capabili să formeze judecata : „acela se află".

Judecăţile de relaţie comparativ-existenţiale sînt anterioare şi logic şi istoric judecăţilor predicative, în vreme ce, judecăţile de relaţie comparativ-reflexive sînt derivate din judecăţile predicative.

Limbile înapoiate posedă o cantitate mult mai mare de substantive decît de verbe. Puţinele verbe pe care le posedă au şi ele un conţinut cît se poate de concret. În aceste limbi nu există, de pildă, verbul „a fi". Există numai verbele „a fi aici", „a fi acolo", „a fi culcat", „a fi aşezat" etc.

„Un indian Ponka nu spune niciodată „un om a omorît un iepure", ci „el, un om, singur, viu, stînd în picioare, a omorît, dinadins, trăgînd o săgeată, pe el, un iepure, stînd aşezat etc." [1].

Thurnwald, în cunoscuta sa lucrare : „Psychologie des primitiven Menschen", ne informează că indigenii unor insule sudice, atunci cînd, vor să anunţe că au sosit 5 oameni, se exprimă cam aşa : „A sosit un bărbat cu nas lung, un bătrîn, un copil, un bărbat cu o faţă bolnavă şi un copil mic de tot".

Ceea ce sare, în primul rînd, în ochi, este sumedenia de amănunte inutile, exagerat de concrete, care încarcă, peste măsură, propoziţiile oamenilor primitivi.

Colonialiştii şi-au dat repede seama de spiritul de observaţie, deosebit de treaz, al indigenilor. Din rîndurile indigenilor şi-au recrutat ei faimoşii „căutători de urme", despre care vorbesc romanele lui Fenimore Cooper. Nefiind încă inhibat de existenţa abstracţiilor ştiinţifice, spiritul de observaţie al oamenilor înapoiaţi este mult mai viu decît spiritul de observaţie al oamenilor culţi. Atenţia oamenilor înapoiaţi este mult mai intens atrasă de însuşirile individuale decît de însuşirile generale ale lucrurilor [2].

---

[1] L. Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Alcan, Paris, 1922, ed. VI, p. 153.

[2] Aşa se explică de ce oamenii au devenit creatori de artă înainte de a fi devenit creatori de ştiinţă. Creaţia ştiinţifică presupune atingerea unui nivel mult mai înalt de ab-

Dar propoziţiile oamenilor primitivi nu sînt numai deosebit de încărcate cu amănunte concrete de prisos, ci şi au, uneori, o structură gramaticală specifică, determinată de concepţia lor magică despre lume. Aşa, de pildă, primitivul nu spune: „Eu... am omorît... un ren...", ci „Prin mine... a fost omorît... un ren...". Subiectul logic nu este exprimat printr-un cuvînt în cazul nominativ, ci într-un caz „oblic".

La nivelul de abstractizare al oamenilor înapoiaţi şi sub influenţa unei concepţii totemice despre lume, judecăţile atributive, menite să oglindească unitatea dialectică dintre un lucru şi esenţa lui, apar sub o formă care deconcertează pe orice observator metafizician:

„...membrii tribului Trumai — trib din nordul Braziliei — spun că sînt animale acuatice. Membrii tribului Bororo — trib vecin — se laudă că sînt papagali cu penaj roşu" [1].

Criticîndu-l pe Karl von den Steinen, care în cartea sa, „Unter den Naturvölkern Zentral Bräsiliens" este contrariat că membrii tribului Bororo lasă imperturbabili să se înţeleagă că ei sînt *actualmente* nişte papagali, aşa după cum o omidă ar declara că este fluture şi nu că papagalii cu pene roşii sînt nişte bororo metamorfozaţi, Lévy-Bruhl precizează: „Acesta nu este un nume pe care ei şi-l dau, nu este o înrudire pe care o proclamă. Ceea ce vor ei să înţeleagă este o identitate esenţială. Că ei sînt totodată şi fiinţe umane şi păsări cu un penaj roşu. Domnul von den Steinen socoteşte acest lucru de neconceput. Însă, pentru o mentalitate dominată de legea participaţiei nu se află aici nici o dificultate. Toate societăţile de formă totemică au reprezentări colective de acelaşi gen, implicînd o identitate asemănătoare între indivizii grupului totemic şi totemul lor" [2].

Lévy-Bruhl ajunge, astfel, la concluzia că oamenii înapoiaţi se află în stadiul „prelogic" al gîndirii şi deci nu respectă încă legile elementare ale gîndirii logice. După părerea sociologului francez, gîndirea oamenilor primitivi nu se desfăşoară încă potrivit „legii identităţii", ci, dimpotrivă, potrivit „legii participaţiei".

În realitate, cînd un membru al tribului Bororo afirmă: „Eu sînt papagalul roşu" nu încalcă legea identităţii mai mult decît ar încălca-o Lévy-Bruhl cînd ar afirma: „Eu sînt cetăţean al Franţei". Aşa oglindeşte primitivul unitatea dialectică dintre un lucru şi esenţa sa, dintre el, ca individ şi esenţa totemică a tribului din care face parte. La nivelul lui de abstractizare, predicatul, care, în judecata lui atributivă, oglindeşte esenţa, nu poate fi o noţiune generală, ci numai una individuală, exprimată printr-un substantiv concret. Altfel, primitivul, în practica lui socială, face deosebirea dintre el şi papagalul totemic potrivit legii identităţii şi nu se confundă cu el potrivit aşa-zisei legi „prelogice" a „participaţiei" [3]

---

stractizare decît creaţia artistică, prin care oamenii reflectă generalul împreună cu indivi dualul sensibil.

Fireşte că arta primitivă, care nu poate să nu corespundă nivelului de abstractizare al oamenilor primitivi, este inferioară artei realiste — care corespunde nivelului de abstractizare atins de omul evoluat.

[1] L. Lévy-Bruhl, *op. cit.*, p. 77.

[2] *Ibidem*, p. 77 şi 78.

[3] Vezi şi Olivier Leroy, *La raison primitive*, Paris, 1927, p. 68 şi urm.

Stăpînit de o metodologie metafizică şi de o orientare colonialistă, Lévy-Bruhl n-a înţeles că ceea ce numea el logica „participaţiei" nu era altceva decît depăşirea de către oamenii primitivi a logicii elementare printr-o logică naiv-dialectică, corespunzătoare, firește, nivelului de abstractizare pe care izbutiseră, în acea vreme, să-l atingă.

Pentru ca oamenii să devină capabili să reflecte în mod distinct unitatea dialectică dintre lucruri şi esenţa lor şi dintre stabilitatea relativă a esenţei lucrurilor şi autodezvoltarea lor absolută, a fost necesară atingerea unui nivel mai înalt de abstractizare, care să permită desăvîrşirea diferenţierii substantivelor şi verbelor şi deci formarea unor judecăţi predicative propriu-zise.

Unitatea dialectică dintre stabilitatea relativă a lucrurilor şi mişcarea lor absolută poate fi oglindită, în mod propriu, numai de judecăţile predicative.

Orice judecată este o unitate a contrariilor. „...spunînd : Ivan este un om, Jucika este un cîine, *acest lucru* este o frunză de copac etc., *înlăturăm* o serie de atribute întîmplătoare, separînd substanţialul de fenomen şi opunîndu-le unul altuia", scrie Lenin [1].

Într-o asemenea judecată atributivă, subiectul care oglindeşte însuşirile esenţiale ale unui lucru *individual* este contrazis de predicatul său, care oglindeşte însuşirile esenţiale ale unui *gen* de lucruri.

O judecată predicativă este şi ea o unitate a contrariilor : subiectul ei, oglindind stabilitatea calitativă a unui anumit lucru, este contrazis de predicatul ei, care oglindeşte transformarea permanentă a acelui lucru. Subiectul judecăţii predicative s-a format cu ajutorul unui substantiv, iar predicatul ei s-a format cu ajutorul unui verb. Substantivul este un cuvînt cu semnificaţie *atemporală*, în vreme ce verbul este un cuvînt cu semnificaţie *temporală*. Propoziţia în care şi prin care s-a format o judecată predicativă reprezintă şi ea o unitate a contrariilor : unitatea contradictorie dintre semnificaţia atemporală a subiectului gramatical şi semnificaţia temporală a predicatului gramatical.

„În *orice* propoziţie — scrie Lenin — putem astfel (şi trebuie) să distingem, ca într-un „nucleu" („celulă"), embrioanele *tuturor* elementelor dialecticii demonstrînd astfel că dialectica este în general inerentă întregii cunoaşteri a omului" [2].

O judecată atributivă oglindeşte unitatea dialectică dintre însuşirile prin care un lucru se deosebeşte de celelalte lucruri ale genului său şi însuşirile prin care acel lucru se identifică cu celelalte lucruri ale genului său. Pentru judecata atributivă : „Grivei este un cîine", două substantive sînt de ajuns.

O judecată predicativă oglindeşte unitatea dialectică dintre însuşirile prin care un lucru se identifică cu celelalte lucruri ale genului său şi autodiferenţierea acelui lucru. Judecata predicativă : „Studentul învaţă" nu se poate forma fără verb.

Trebuie să mai subliniem că unitatea dialectică obiectivă dintre un lucru şi esenţa sa, ca şi unitatea dialectică obiectivă dintre identitatea unui

---

[1] V. I. Lenin, *Marx-Engels-Marxism*, Ed. P.M.R., 1949, ed. a II-a, p. 301.
[2] *Ibidem*, p. 301—302.

lucru şi autodiferenţierea sa nu poate fi oglindită de către gîndire şi limbă decît în mod discursiv.

Propoziţia nu poate exprima dintr-odată atît relativa stabilitate a esenţelor, cît şi permanenta autodezvoltare a lucrurilor. Ea îşi îndeplineşte succesiv aceste două sarcini, distribuindu-le unui substantiv şi unui verb, polarizîndu-le într-un subiect şi într-un predicat [1].

Reiese limpede că nu există judecată fără propoziţie. Judecata nu se poate forma decît în şi prin propoziţie. Dar propoziţia nu se confundă cu judecata. Judecata şi propoziţia îşi au fiecare specificul lor. Judecata îşi are structura ei logică, iar propoziţia îşi are structura ei gramaticală. Structura logică a judecăţii este aceeaşi la toţi oamenii, indiferent de clasa socială şi de naţiunea din care fac parte. Structura gramaticală a propoziţiei este aceeaşi la toţi oamenii care fac parte din aceeaşi naţiune, indiferent de clasa socială din care fac parte. Structura logică a judecăţii n-are nici caracter de clasă şi nici caracter naţional, în vreme ce structura gramaticală a propoziţiei n-are caracter de clasă, dar are caracter naţional.

Propoziţia se mai deosebeşte de judecată şi în ceea ce priveşte funcţiunile ei. Judecata este o formă unitară de cunoaştere, care, printr-o afirmaţie sau printr-o negaţie, oglindeşte existenţa sau inexistenţa unui anumit raport obiectiv. Propoziţia este o formă unitară a vorbirii care, oglindind prin judecata pe care o exprimă un anumit raport obiectiv, oglindeşte, totodată, şi atitudinea subiectului faţă de acel raport obiectiv.

Este firească, deci, deosebirea dintre structura logică a judecăţii şi structura gramaticală a propoziţiei.

În vreme ce judecata are totdeauna trei elemente: subiectul, predicatul şi legătura dintre ele, propoziţia poate să fie formată dintr-un singur cuvînt sau să aibă şi părţi secundare. Propoziţia „Plouă" exprimă o *întreagă* judecată. Propoziţia „Mîine seară vine în Bucureşti de la Moscova un vechi prieten" exprimă o *singură* judecată.

Aceeaşi judecată poate să fie exprimată prin mai multe propoziţii, iar aceeaşi propoziţie poate să exprime mai multe judecăţi.

Propoziţiile „Am fost mulţumit de răspunsul pe care mi l-a dat" şi „N-am fost nemulţumit de răspunsul pe care mi l-a dat" exprimă exact aceeaşi judecată. Deşi conţin aceeaşi judecată, totuşi aceste propoziţii n-au acelaşi sens. O dată cu judecata pe care o exprimă, fiecare din aceste propoziţii mai exprimă şi atitudinea subiectului care judecă faţă de raportul obiectiv reflectat de judecata sa. Prima propoziţie mai oglindeşte şi adeziunea, fără rezerve, a subiectului la răspunsul primit. A doua propoziţie mai reflectă şi reticenţa cu care subiectul a fost de acord cu răspunsul pe care l-a primit.

Propoziţia nu este menită numai să informeze, ci să şi impresioneze. Ea nu se adresează numai raţiunii, ci şi sensibilităţii şi voinţei oamenilor.

„Faptele de limbă trebuiesc deci nu numai *înţelese*, dar şi *simţite*" [2].

Unele propoziţii au latura *informativă* mai accentuată, altele, invers.

---

[1] Bergson şi Le Roy, atunci cînd impută limbajului că «îmbucătăţeşte» realul în fragmente imobile şi că suspendă mişcarea lucrurilor, desconsideră în întregime adevărata structură a limbajului, neluînd în seamă decît substantivul şi neglijînd verbul.

[2] Tudor Vianu, *Probleme de stil şi artă literară*, Ed. de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1955, p. 200.

În general, propoziţiile enunţiative au latura informativă mai accentuată decît latura afectivă, în vreme ce, propoziţiile interogative, imperative, implorative, exclamative, optative etc., au latura afectivă mult mai accentuată decît latura informativă.

Faptul că judecăţile pe care le conţin propoziţiile interogative, de pildă, sînt împinse pe planul al doilea, deoarece aceste propoziţii au, în primul rînd, sarcina să reflecte curiozitatea subiectului, nu cunoştinţele sale, şi să trezească voinţa interlocutorului de a răspunde, nu să-i sporească informaţiile, lasă, la prima vedere, falsa impresie că o propoziţie interogativă nu conţine nici un fel de judecată.

O asemenea interpretare dă propoziţiilor neenunţiative şi logicianul sovietic Tavaneţ.

„În realitate — scrie Tavaneţ — propoziţia poate exprima nu numai judecăţi (adică idei în care se afirmă sau se neagă ceva despre ceva), ci, în afară de aceasta, poate exprima o poruncă sau o întrebare.

Unii logicieni consideră drept judecăţi şi propoziţiile în care se exprimă direct întrebarea sau porunca. Un asemenea punct de vedere este eronat"[1].

Tavaneţ vede o deosebire esenţială între o judecată şi o întrebare, poruncă, rugăminte etc. Fiind de acord că toate sînt idei, el consideră că judecata, căreia nu-i poate lipsi niciodată nici unul din cele trei elemente ale sale, se deosebeşte calitativ de o poruncă, întrebare, rugăminte etc., căreia totdeauna îi lipseşte un element, fie predicatul, fie legătura, deoarece subiectul, adică noţiunea care oglindeşte obiectul despre care este vorba, nu poate să lipsească niciodată.

O judecată atributivă, de pildă, este formată totdeauna dintr-un subiect, care oglindeşte obiectul despre care se afirmă sau se neagă ceva, un predicat, care oglindeşte însuşirea afirmată sau negată cu privire la acel obiect şi legătura, care oglindeşte existenţa sau inexistenţa vreunui raport dintre obiectul oglindit de subiect şi însuşirea oglindită de predicat.

Într-o întrebare, însă, locul predicatului sau locul legăturii este ocupat de semnul întrebării. În întrebarea: „Unde te duci?", semnul întrebării ocupă locul predicatului. Că este aşa, o dovedeşte însuşi răspunsul la această întrebare, deoarece se mărgineşte, de cele mai multe ori, să exprime numai predicatul cerut de întrebare: „...la universitate!" În întrebarea: „Ai citit?", semnul întrebării ocupă locul legăturii. Răspunsul la această întrebare se mărgineşte, uneori, să accentueze numai legătura: „Am!".

Tavaneţ critică, pe bună dreptate, pe acei logicieni care socotesc că în întrebarea: „Cine a venit?" semnul întrebării ocupă locul subiectului. El demonstrează cu subtilitate că semnul întrebării nu ocupă locul subiectului nici în această propoziţie interogativă, ci locul predicatului. Subiectul există. El este: *„Cel* ce a venit". *Predicatul* este cerut de această întrebare. O dovedeşte răspunsul: „Cel ce a venit este tatăl meu".

Într-o poruncă, semnul exclamaţiei ocupă, totdeauna, locul legăturii. Este lesne de înţeles de ce. Porunca îndeamnă totdeauna la realizarea unei legături.

---

[1] P. V. Tavaneţ, *op. cit.*, p. 29.

Constatînd, în mod just, că întotdeauna judecata afirmă ceva despre ceva sau neagă ceva despre ceva, în vreme ce, întrebarea, porunca, rugămintea etc. nici nu afirmă şi nici nu neagă, ci întreabă, porunceşte, roagă etc., Tavaneţ împinge această deosebire pînă la separabilitate, scăpînd, astfel, din vedere că sensul oricărei propoziţii reprezintă unitatea indisolubilă dintre o idee-judecată şi o idee care oglindeşte atitudinea afectivă a vorbitorului faţă de raportul judecat. Ca şi sensul cuvintelor, sensul propoziţiilor este alcătuit atît dintr-o formă logică, cît şi dintr-o formă extralogică a gîndirii.

Tavaneţ a înţeles că ideile sînt şi de natură logică şi de natură extralogică, dar a trecut uşor peste faptul că ele sînt inseparabile, aderente, că ideile extralogice sînt indisolubil legate de ideile logice.

În interiorul unei propoziţii interogative se află totdeauna o judecată, numai că ea este adumbrită de relieful întrebării. Propoziţia interogativă: „Cine a venit?" conţine nu numai întrebarea: „Cine este cel ce a venit?", ci şi judecata care afirmă că „a venit cineva".

Tavaneţ respinge părerea acelor logicieni care cred că întrebarea poate fi socotită ca o judecată problematică, precizînd, în mod just, că, în vreme ce judecata problematică *afirmă* sau *neagă* o anumită posibilitate întrebarea se mărgineşte să *ridice* numai o anumită problemă, fără să o rezolve în nici un fel [1]. Dar, de aici, Tavaneţ trage concluzia, cu care nu mai sîntem de acord, că „propoziţiile interogative şi imperative exprimă nu judecăţi, ci întrebări sau porunci" [2].

Nu cred că în aceste propoziţii se „subînţeleg" numai anumite judecăţi. Cred că orice propoziţie interogativă conţine nu numai întrebarea exprimată, ci şi judecata pe care se întemeiază ea. Aşa se explică mai bine de ce propoziţiile interogative, imperative etc. pot fi nejuste, deşi nu pot fi false. O propoziţie imperativă, de pildă, este nejustă, numai atunci cînd judecata din interiorul ei este falsă. Propoziţia: „Citiţi pînă mîine „Organon"-ul lui Aristotel! nu poate fi considerată nici adevărată şi nici falsă, ci numai nejustă, deoarece judecata pe care se întemeiază ea: „Organon"-ul poate fi citit într-o zi" este falsă.

Sensul unei propoziţii imperative afirmative juste oglindeşte atît posibilitatea reală a unui anumit raport obiectiv, cît şi voinţa subiectului de a transforma această posibilitate în realitate. O propoziţie imperativă afirmativă justă îl informează pe interlocutor despre un anumit raport posibil şi îl îndeamnă, totodată, să-l realizeze.

O propoziţie interogativă afirmativă justă oglindeşte, pe de o parte, fie un raport real, fie un raport posibil, iar pe de altă parte, tendinţa permanentă a gîndirii de a cunoaşte ceea ce încă nu cunoaşte. O propoziţie interogativă afirmativă justă îl informează pe interlocutor despre un anumit raport real sau posibil şi îi cere, în acelaşi timp, informaţii suplimentare.

Analizînd, cu profunzime, deosebirea structurală dintre o judecată şi o întrebare, Tavaneţ nu mai observă că, de fapt, el a dezvăluit deosebirea structurală dintre forma logică şi forma extralogică, exprimate, deopotrivă, de orice propoziţie interogativă.

---

[1] P. V. Tavaneţ, *op. cit.*, p. 34.
[2] *Ibidem*, p. 30.

În urma acestei analize, apar limpede atît cele două laturi ale funcțiunii cognitive a propoziției — latura constatativă și cea apreciativă — cît și cele două laturi ale funcțiunii ei comunicative — latura informativă și cea afectivă. Nu e greu de priceput cum cele două laturi ale funcțiunii comunicative a propoziției au determinat, în mod necesar, formarea celor două laturi ale funcțiunii ei cognitive. Funcțiunea comunicativă și funcțiunea cognitivă a limbajului se află într-un raport *obiectiv*, dialectic: funcțiunea comunicativă este primordială.

Așadar, cu ajutorul limbii, oamenii nu-și făuresc numai formele logice ale gîndirii, prin care oglindesc din ce în ce mai profund realitatea obiectivă, ci și formele extralogice ale gîndirii, prin care reflectă atitudinea subiectivă față de realitatea obiectivă. În vreme ce formele logice ale gîndirii — noțiunile, judecățile, raționamentele — nu sînt altceva decît esența lucrurilor și raporturilor dintre ele oglindite în conștiința oamenilor, formele extralogice ale gîndirii nu sînt altceva decît stări sufletești — emoții, sentimente, acte de voință — devenite conștiente.

În vreme ce cuvintele și combinațiile de cuvinte participă nemijlocit la constituirea formelor logice ale gîndirii, folosirea *personală* a *anumitor* posibilități lexico-gramaticale ale cuvintelor și ale combinațiilor de cuvinte participă nemijlocit la constituirea formelor extralogice ale gîndirii.

Această utilizare personală a limbii naționale se numește *stil al vorbirii.*

„Prin „stil al vorbirii" înțelegem conformarea exprimării într-un anumit domeniu al activității omenești, pentru anumite scopuri ale comunicării, adică modul de întrebuințare specific — funcțional al mijloacelor lingvistice unitare, puse la îndemîna generală" [1].

Stilul este alcătuit din formele extralogice ale gîndirii, constituite prin utilizarea personală a limbii obștești.

Prin stil, oamenii își comunică unii altora, transformîndu-le, astfel, în gînduri, limpezindu-și-le, deci, și pentru ei înșiși, diversele lor reacții subiective față de realitatea obiectivă.

„... stilul este omul — notează Eminescu — se înțelege de aceea, fiindcă nu e numai forma lingvistică și fiindcă nu consistă numai în cunoștința limbii, ci fiindcă exprimă totodată maniera de cugetare și percepțiune a omului. Cum descrie cineva un lucru, așa l-a văzut și l-a priceput"[2].

Mai ales poetul nu se străduiește să transmită cititorului său numai o anumită știre, ci o întreagă stare sufletească.

Este din nou cazul să subliniem că există o deosebire calitativă între un gînd care nu este altceva decît o stare sufletească individuală, personală, devenită conștientă și un gînd care reflectă o anumită *specie* de stare sufletească umană, transformată de însăși gîndirea logică într-un *obiect* de cercetare științifică, chiar dacă este vorba de o stare afectivă proprie, oricînd anulabilă prin alternanța stărilor de conștiință. Gîndurile de primul fel, formate cu ajutorul diverselor „stiluri ale vorbirii", însoțesc întotdeauna gînduri de-al doilea fel. Formele extralogice ale gîndirii sînt inseparabile de formele logice ale gîndirii.

---

[1] E. Riesel, *Abriss der deutschen Stilistik*, 1954, p. 7, citat de T. Vianu, *op. cit.*, p. 204.
[2] M. Eminescu, Mss. 2258, f. 187, Bibl. Acad. R. P. R.

Exprimarea gîndurilor de primul fel îi *emoţionează* pe ceilalţi, iar exprimarea gîndurilor de-al doilea fel îi *informează* numai.

În orice propoziţie există ambele feluri de gînduri. Într-o propoziţie atîrnă mai greu sensul ei logic, într-alta atîrnă mai greu sensul ei extralogic.

În propoziţiile oamenilor lipsiţi de cultură, aflaţi încă la un nivel scăzut de abstractizare, predomină sensul lor extralogic. Oamenii fără cultură oglindesc realitatea obiectivă nu în esenţialitatea ei, ci în manifestările ei concrete. De aceea, propoziţiile lor sînt deosebit de pitoreşti, încărcate cu lux de amănunte individuale şi menite să impresioneze cît mai intens sensibilitatea acelora cărora li se adresează, pentru a-i convinge să acţioneze în sensul dorit de vorbitor. Asemenea propoziţii og.indesc cu precădere intensitatea stărilor afective pe care le trăiesc aceşti oameni deosebit de impresionabili în faţa faptelor concrete [1].

Propoziţiile limbii artistice a poeţilor sînt şi ele înclinate mai mult spre latura lor apreciativă şi afectivă. Poetul nu se mulţumeşte să transmită cititorilor săi numai o ştire, ci se străduieşte să le trezească în suflet propria sa stare de spirit, tipic umană.

Venirea toamnei, de pildă, ne este cu totul altfel comunicată de fiecare poet în parte. St. O. Iosif scrie:

Ai fi crezut că firea amăgită
De visul cald al somnoroasei veri,
Aşa bogată-n fermecate vise,
Dormea, dar s-a trezit...
Văzînd fugită
Vicleana vară care-o amăgise,
Acum, cînd înţelege adevărul,
Se zbate ca o mamă părăsită
Şi-n deznădejdea ei îşi smulge părul! ...

Spre deosebire de melodramatismul cu care o primeşte St. O. Iosif, Lucian Blaga are despre ea o viziune mitică:

Din vîrf de munţi amurgul suflă
cu buze roşii
în spuza unor nori
şi-aţîţă
jeraticul ascuns
sub valul lor subţire de cenuşă.

G. Bacovia notează greu de melancolie:

Se uită în zări catedrala,
Cu turnu-i sever şi trufaş;
Grădina oraşului plînge,
Şi-aruncă frunziş-n oraş.

---

[1] Vorbind despre nevoia oamenilor, în mintea cărora încă nu acţionează frîna abstracţiilor ştiinţifice, de a-şi transmite unii altora toate reacţiile subiective faţă de faptele concrete, lingvistul francez Joseph Vendryes scrie: « Il le détourne de toute fin abstraite pour le ramener au concret, qui seul l'intéresse. (Este vorba de limba literară, cultă — *H W.*). Il y introduit par exemple l'onomatopée et l'interjection; il supplée à l'absence de catégories concrètes par le vocabulaire; il détruit ce qu'il y a de formel et de logique dans nos phrases en les désarticulant, en les disloquant ». (J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1939, p. 418).

Nu e deosebit de greu să-l recunoşti în versurile cosmice:

Rece, fragilă, nouă, virginală,
Lumina duce omenirea în poală
Şi pipăitu-i neted, de atlaz,
Pune găteli la suflet şi grumaz.

pe Tudor Arghezi, sau în umorul duios al versurilor:

A trecut întîi o boare
Pe deasupra viilor,
Şi-a furat de prin ponoare
Puful păpădiilor.

pe Topîrceanu.

Ceea ce deosebeşte limba artistică a scriitorilor de limba oamenilor lipsiţi de cultură este mai marea putere de sugerare a generalului prin intermediul individualului, gradul de realizare a tipicului. Limba artistică a scriitorilor şi poeţilor transmite, prin intermediul unor eroi tipici şi al unor stări de spirit tipic umane, o anumită concepţie despre viaţă, în vreme ce limba oamenilor rămaşi pe o treaptă scăzută de abstractizare transmite, prin pitorescul ei, mai mult reacţiile subiective, strict individuale, vremelnice, lipsite aproape de semnificaţie *generală* pentru cei ce le trăiesc şi le comunică [1].

Opera marilor scriitori şi a marilor poeţi reprezintă o unitate perfectă între concepţia lor despre viaţă şi stilul artei lor literare, între mesajul uman pe care îl transmit cititorului şi emoţia artistică pe care i-o trezeşte.

Bălcescu, de pildă, susţinînd idealurile poporului din vremea lui, prin evocarea luptelor pentru libertate din trecut, îmbină, în limba pe care o foloseşte ca pe o armă de luptă, termeni şi construcţii moderne cu termeni şi construcţii vechi, mai ales cronicăreşti [2]. Nu este lipsit de semnificaţie nici faptul că majoritatea cuvintelor şi construcţiilor gramaticale arhaice din opera lui Bălcescu, chiar dacă nu mai erau folosite de limba vremii sale, continuau să fie păstrate de limba poporului.

Caracterul militant al operii lui Bălcescu îşi găseşte una din expresiile lui cele mai potrivite în ceea ce s-a numit, pe drept cuvînt, basorelieful lui literare. Bălcescu povesteşte faptele eroilor săi pozitivi la prezentul istoric, aşezîndu-i, astfel, în plină lumină, iar isprăvile eroilor săi negativi le narează la trecut, împingîndu-i, astfel, în penumbră [3].

De vreme ce există o unitate dialectică între gîndire şi limbă, există o unitate dialectică şi între gîndirea artistică şi limba artistică. Gîndirea

---

[1] Desigur comparaţia este făcută *numai* între limba artistică a oamenilor culţi — spre deosebire de limba lor literară — şi limba neartistică a oamenilor fără cultură. Această comparaţie nu se referă de loc la limba *artistică* a poeţilor populari.

[2] Vezi şi T. Vianu, *op. cit.*, p. 67.

[3] T. Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, Ed. contemporană, 1941, p. 445.

Înţelegerea justă a raporturilor dintre formele logice şi formele extralogice, pe care le exprimă, deopotrivă, limba, uşurează înţelegerea justă a raportului dintre conţinutul şi forma artei literare. Conţinutul este alcătuit din ideile şi sentimentele scriitorului, iar forma, din eroii săi. Reiese că stilul artei sale literare, fiind format din sentimentele sale devenite conştiente prin intermediul folosirii personale a limbii naţionale, vorbită şi de eroii săi, este şi conţinut şi *formă*, adică face parte şi din conţinutul şi din forma operei sale. Generalul este conţinutul, individualul este forma.

artistică oglindeşte generalul întruchipat în individual, iar limba artistică îl exprimă, scoţînd la lumina conştiinţei reacţiile afective trezite de individualul în care se află întruchipat.

Faptul că sensul unei propoziţii este format şi dintr-o formă logică şi dintr-o formă extralogică a gîndirii, determină necorespondenţa univocă dintre judecată şi propoziţia în care şi prin care ea s-a format. În vreme ce structura logică a judecăţii este invariabilă, structura gramaticală a propoziţiei variază atît în funcţie de specificul naţional al limbilor, cît şi în funcţie de specificul profesional sau personal al diferitelor stiluri ale vorbirii.

Subiectul logic n-are nici gen, nici număr, nici caz şi deci nu se declină ; predicatul logic n-are nici persoană, nici număr, nici timp, nici mod, nici diateză şi deci nu se conjugă ; judecata n-are părţi secundare şi deci nu cunoaşte deplasări topice sau sintactice. De aceea, subiectul logic al judecăţii nu corespunde totdeauna cu subiectul gramatical al propoziţiei, iar predicatul logic al judecăţii nu corespunde totdeauna cu predicatul gramatical al propoziţiei. Subiectul propoziţiei se află totdeauna în cazul nominativ, în vreme ce subiectul judecăţii se află dincolo de cazuri. În propoziţia : „Călătorului îi şade bine drumul", subiectul logic este „călătorului", iar subiectul gramatical este „drumul". Propoziţia : „Drumul îi şade bine călătorului", în care subiectul gramatical coincide cu subiectul logic, exprimă aceeaşi judecată, dar are o valoare stilistică sensibil mai mică. Poporul şi-a dat seama spontan de valoarea stilistică a unei asemenea deplasări topice şi sintactice atunci cînd a făurit această zicală.

Dar dacă aceeaşi judecată poate fi exprimată prin mai multe propoziţii, avînd valori stilistice deosebite, aceeaşi propoziţie poate să exprime mai multe judecăţi, numai prin deplasarea accentului, care, deci, nu are numai o valoarea sintactică şi stilistică, ci şi o valoare logică.

Propoziţia : „Mîine seară mă întîlnesc, la universitate, cu un vechi prieten", poate exprima, prin deplasarea accentului, mai multe judecăţi. Dacă interlocutorul meu ştie că urmează ca într-o seară să mă întîlnesc, la universitate, cu un vechi prieten, atunci, cînd îi comunic această ştire, accentuez cuvîntul care îi aduce o informaţie nouă, adică accentuez cuvîntul „mîine", care, reprezentînd *noutatea,* devine predicatul judecăţii. Formularea pedantă a acestei judecăţi este : „Ziua în a cărei seară mă întîlnesc, la universitate, cu un vechi prieten este *mîine*". Coincidenţa predicatului gramatical cu predicatul logic este plătită de această propoziţie cu întreaga ei valoare stilistică.

Dacă cel cu care vorbesc ştie că mîine urmează să mă întîlnesc, la universitate, cu un vechi prieten, dar nu ştie cînd anume, atunci, cînd îi voi comunica ştirea, voi accentua cuvîntul „seară", judecata, în întregul ei, fiind următoarea : „Timpul în care mîine mă întîlnesc, la universitate, cu un vechi prieten este *seara*".

Astfel, voi putea să obţin, mai departe, prin deplasarea accentului, judecăţile : „Locul în care mă întîlnesc, mîine seară, cu un vechi prieten, este la *universitate*", sau „Persoana cu care mă întîlnesc, mîine seară, la universitate, este un *vechi prieten*".

Reiese că fiecare din aceste patru judecăţi răspunde la o altă întrebare. Prima judecată răspunde la întrebarea : „În ce zi... ?" A doua jude-

cată răspunde la întrebarea: „Cînd...?" A treia judecată răspunde la întrebarea: „Unde...?" A patra judecată răspunde la întrebarea: „Cu cine...?".

În ultimă analiză, orice judecată este un răspuns la o întrebare. Şi deoarece elementul nou este predicatul, subiectul fiind totdeauna elementul cunoscut, asupra lui trebuie concentrată atenţia interlocutorului. De aceea, acea parte a propoziţiei care exprimă predicatul logic se află, îndeobşte, sub accent [1].

Judecata şi propoziţia nu se formează numai împreună, ci se şi dezvoltă împreună.

Gîndirea omenească a trecut de la elaborarea judecăţilor de existenţă la elaborarea judecăţilor noţionale pe măsură ce diferenţierea practicii sociale i-a dat posibilitatea să reflecte raporturi obiective din ce în ce mai adînci, iar diferenţierea limbajului a transformat această posibilitate în realitate.

Judecăţile existenţiale, mai întîi, cele comparative, apoi cele atributive şi predicative, oglindind raporturi obiective întîmplătoare, se pot forma şi cu ajutorul unor propoziţii alcătuite din substantive concrete, care exprimă noţiuni individuale. Judecăţile noţionale însă, oglindind raporturi obiective necesare, nu se pot forma decît cu ajutorul unor propoziţii deosebit de diferenţiate, alcătuite din cuvinte care exprimă noţiuni dintre cele mai generale şi abstracte [2].

Cine vrea să aibă o imagine de ansamblu a drumului lung şi anevoios pe care l-a străbătut gîndirea omenească de cînd a izbutit să compare tăria unei nuci cu tăria unei pietre, fără să poată oglindi încă tăria lor ca însuşire comună, şi pînă cînd a reuşit să descopere că un corp cufundat în apă îşi pierde o parte din greutatea sa egală cu greutatea volumului de apă pe care l-a dislocat, trebuie să cerceteze şi limbile popoarelor înapoiate, care reprezintă, pentru limbile naţionale de astăzi imaginea propriului lor trecut, după cum limbile naţiunilor contemporane reprezintă, fără îndoială, pentru limbile popoarelor rămase mai în urmă, imaginea propriului lor viitor.

ÎMPOTRIVA IDEALISMULUI CONTEMPORAN DIN LOGICĂ ŞI LINGVISTICĂ

Pînă la apariţia materialismului dialectic, care, pentru prima oară în istoria filozofiei, clarifică, în mod ştiinţific, întreaga complexitate a raportului dintre lucruri şi cuvinte, pe de o parte, şi dintre gîndire şi limbă, pe de altă parte, materialiştii, combătînd, îndeosebi, idealismul obiectiv, au susţinut că între lucruri şi cuvinte nu există o legătură organică, ci numai una convenţională, iar limba nu participă la însăşi formarea gîndurilor, ci se dezvoltă alături de ele, încercînd numai să le exprime.

---

[1] Unele întrebări conţin nu numai subiectul, ci şi predicatul judecăţii pe care o aşteaptă ca răspuns, cerînd răspunsului să accentueze numai legătura, să indice dacă legătura este afirmativă sau negativă.

[2] Vezi F. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 226 şi urm., despre clasificarea judecăţilor din punctul de vedere al logicii dialectice.

După apariţia materialismului dialectic, adică din a doua jumătate a veacului trecut, idealismul subiectiv, devenind curentul dominant al filozofiei burgheze contemporane, a început să nege orice legătură dintre lucruri şi cuvinte şi orice deosebire dintre limbă şi gîndire.

Preocupaţi să demonstreze incapacitatea oamenilor de a cunoaşte legile realităţii obiective, idealiştii subiectivi au mistificat atît deosebirea evidentă dintre lucruri şi cuvinte, cît şi legătura indiscutabilă dintre limbă şi gîndire. Între lucruri şi cuvinte, ei au săpat o prăpastie de netrecut, iar între limbă şi gîndire au şters orice diferenţă. În concepţia lor, cuvintele sînt numai nişte semne de recunoaştere, iar gîndirea este complet absorbită de către limbaj.

Idealismul subiectiv a profitat atît de unilateralitatea materialismului mecanicist, care, constatînd deosebirea dintre lucruri şi cuvinte şi limbă şi gîndire n-a mai izbutit să vadă şi legătura dintre ele, cît şi de unilateralitatea idealismului obiectiv, care, descoperind anumite legături între lucruri şi cuvinte şi limbă şi gîndire, a întors spatele deosebirilor dintre ele. Idealismul subiectiv a mai speculat şi ezitările unor oameni de ştiinţă, care, fiind adepţi ori ai materialismului mecanicist, ori ai idealismului obiectiv, au fost împiedicaţi de unilateralitatea concepţiilor lor filozofice să înţeleagă pînă la capăt complexitatea raporturilor dintre lucruri şi cuvinte şi limbă şi gîndire.

Herder, de pildă, deşi partizan al originii onomatopeice a limbajului, referindu-se la rolul limbajului în formarea gîndurilor şi deci şi la importanţa limbajului pentru realizarea independenţei relative a omului faţă de mediul său înconjurător, nu izbuteşte să depăşească pînă la capăt interpretarea ieroglifică a cuvintelor şi face astfel şi el o concesie idealismului subiectiv.

Omul — scrie Herder — se dovedeşte în stare de o reflectare conştientă cînd sufletul său se mişcă liber, aşa încît, în această mare de senzaţii care îl inundă prin toate simţurile corpului, el să poată separa un val de toate celelalte şi să-l fixeze cu privirea, avînd conştiinţa că priveşte acest singur şi unic val.

Omul se dovedeşte în stare de o reflectare conştientă, de vreme ce, în mijlocul acestor nenumărate imagini care plutesc confuz în jurul lui ca în visurile somnului său, el poate, oarecum, trezindu-se dintr-odată, să se oprească la una singură dintre aceste imagini, să-şi îndrepte către ea o privire liniştită şi pătrunzătoare şi să-i descopere semnele distinctive care îi vor servi la recunoaşterea ei în viitor.

Desigur că fără limbaj oamenii n-ar fi putut nici să „separe un val de toate celelalte", nici „să-şi îndrepte către el o privire liniştită şi pătrunzătoare" şi nici „să-i descopere semnele distinctive". Numai că aceste „semne distinctive" *nu* sînt nişte simple „semne", ci chiar însuşirile esenţiale prin care se deosebeşte un obiect de toate celelalte, iar cuvîntul, prin conţinutul lui noţional, nu se reduce la un simplu semn de recunoaştere a unui obiect, ci oglindeşte însuşirile esenţiale ale obiectului.

Insistînd asupra rolului limbajului în dezvoltarea gîndirii, dar rămînînd şi el la interpretarea ieroglifică a cuvintelor, logicianul englez William Hamilton scrie: Un semn este necesar pentru a da stabilitate progresului nostru intelectual, pentru a însoţi fiecare pas al progresului nostru, ca un nou punct de plecare pentru mersul nostru ulterior către un

punct mai înalt. Cuvintele alcătuiesc fortăreaţa gîndirii; ele ne dau posibilitatea să facem din fiecare cucerire intelectuală baza altor cuceriri. Hamilton, după cum se vede, confundă cuvintele cu semnele.

De fapt, cuvintele se deosebesc de semne şi cantitativ şi calitativ. Spre deosebire de semne, cuvintele pot înlocui o *cantitate* mai mult sau mai puţin masivă de senzaţii, percepţii şi reprezentări, deoarece au *calitatea* de a fi instrumente ale abstractizării şi generalizării.

Cuvintele pot înlocui o cantitate din ce în ce mai mare de senzaţii, percepţii şi reprezentări, deoarece nu sînt legate nemijlocit de lucruri, ci prin intermediul noţiunilor pe care le conţin.

Lucrurile există independent de cuvinte, iar cuvintele sînt numai desemnarea reflectării generalizate a lucrurilor. Legătura dintre lucruri şi cuvinte nu este fizică. Spre deosebire de senzaţii şi percepţii, complexul fonetic al cuvintelor nu poate să oglindească, în general, lucrurile din realitatea obiectivă. Extrem de puţinele onomatopee pe care le găsim în vocabularul unei limbi au o valoare cognitivă minimă. Cuvintele nu oglindesc *lucrurile* prin *complexul lor fonetic*, ci *însuşirile comune sau generale* ale lucrărilor prin *noţiunile* pe care le exprimă.

Dacă cuvintele n-ar fi legate *mijlocit* de lucruri, prin noţiunile pe care le conţin, ci ar fi legate *nemijlocit* de lucruri, prin aspectul lor fonetic, atunci toate limbile ar fi la fel, abstractizarea şi generalizarea ar fi imposibile, iar dezvoltarea sensului cuvintelor nici n-ar fi început.

Nefiind fizică, legătura dintre lucruri şi cuvinte nu este nici arbitrară, deoarece s-a format printr-un proces obiectiv, fiziologic şi social, în procesul comunicării dintre oameni, cu prilejul luptei lor cu natura. Legătura dintre lucruri şi cuvinte nu este nici fizică şi nici convenţională, ci socială. Obiectivitatea ei nu rezidă în caracterul ei fizic, ci în caracterul ei fiziologic-social.

Probabil că la început, nevoiţi să-şi comunice unii altora atît puţinele lor cunoştinţe despre natură, cît şi atitudinile lor faţă de natură, oamenii au articulat sunete atît cu intenţia de a imita natura, cît şi cu intenţia de a-şi exprima emoţiile. Sunetul vorbirii — scrie L. Noiré — este, la apariţia sa, expresia unei mărite dorinţe de a comunica, care însoţeşte activitatea comună a oamenilor. Însă valoarea cuvintelor noastre nu rezidă în complexul lor sonor, ci în semnificaţia lor. Horne Tooke scrie că: „Tronul limbajului se ridică pe ruinele interjecţiilor. Fără admirabilele resurse pe care ni le oferă limbajul, oamenii n-ar fi avut niciodată decît interjecţii pentru a exprima cu voce tare senzaţiile şi sentimentele sufletului lor". Cred că putem adăuga că „tronul limbajului" s-a ridicat nu numai pe „ruinele interjecţiilor", ci şi pe „ruinele onomatopeelor".

Legătura dintre semne şi lucrurile la care se referă ele nu este obiectivă, ci convenţională. Semnele pot fi alese în mod arbitrar. Ele pot fi oricînd schimbate. Ele nu sînt instrumente ale abstractizării şi generalizării. Ele se referă la un *anumit* obiect, fie că este individual, fie că este colectiv. Între semne şi cuvinte există o deosebire calitativă. Cuvintele sînt cu totul altceva decît nişte simple semne.

Cu ajutorul semnelor, oamenii n-ar fi izbutit să cunoască însuşiri din ce în ce mai esenţiale ale lucrurilor şi deci ar fi rămas la începutul dezvoltării lor sociale.

Nevoia care i-a determinat pe oameni, încă de la început, să cunoască din ce în ce mai adînc natura, pentru a-şi spori din ce în ce mai mult puterea lor asupra ei, a împins dezvoltarea limbajului de la faza lui onomatopeică şi interjecţională pînă la nivelul înalt al limbilor naţionale contemporane, capabile să exprime cele mai profunde legi obiective ale lumii.

Nu poate fi apreciată decît ca neserioasă afirmaţia lui O. Jespersen, potrivit căreia „limba a apărut ca o distracţie, atunci cînd în timpul liber omul şi-a exercitat organele vorbirii în acest sport“ [1]. Închipuindu-şi că în preistorie oamenii aveau „timp liber“, O. Jespersen îşi precizează părerea în pagina următoare: „Limba — scrie el — s-a născut în perioada romantică a omenirii; primele elemente ale vorbirii îmi apar ca ceva intermediar între concertele nocturne ale pisicii pe acoperişul casei şi cîntecul de dragoste melodios al privighetorii“ [2]. Jespersen transportă în preistorie aviditatea de amuzament a rentierilor contemporani, blazaţi şi plini de spleen.

Deosebit de grăitoare este şi afirmaţia, de data aceasta cu privire la funcţia „comunicativă“ a limbajului, a unui lingvist care se pare că utilizează limba pentru a-şi *ascunde* gîndurile. „Comunicarea voluntară — scrie el — nu a putut fi provocată de altceva decît de tendinţa de a înşela; limba trebuie să fi fost inventată pentru minciună“ [3].

Un alt lingvist din a doua jumătate a veacului trecut care, în general, a înţeles just legătura intimă dintre limbă şi gîndire, dar care tinde însă să le confunde, a fost Max Müller. „Limbajul şi gîndirea — scrie el — nu se pot despărţi. Gîndirea fără cuvinte nu-i nimic; cuvintele fără gîndire nu sînt decît nişte zgomote zadarnice. A gîndi, înseamnă a vorbi încet de tot; a vorbi înseamnă a gîndi tare de tot. Cuvîntul este gîndirea întrupată“ [4]. Cînd se referă însă la funcţiunea comunicativă a limbajului, concepţia lui filozofică idealistă iese la iveală cu totul, „...formarea gîndirii este scopul cel dintîi şi firesc al limbajului, în vreme ce comunicarea nu este decît un fapt accidental“, scrie el [5].

Geiger susţine că raţiunea este o creaţie a limbajului. „Limbajul a creat raţiunea; înainte de a se fi născut, umanitatea nu a avut nici un fel de raţiune“ [6].

Gînditorul care a împrîncit idealismul subiectiv spre cele mai extreme consecinţe ale lui a fost filozoful spiritualist francez Henri Bergson. În concepţia intuiţionistă a lui Bergson, raţiunea este absorbită de limbaj, iar limbajul fiind un sistem de semne care nu se pot referi decît la lucruri materiale, nu poate să spună nimic despre esenţa ideală a lumii.

---

[1] O Jespersen, *Language*, London, 1922, p. 433.

[2] *Ibidem*, p. 434.

[3] E. Sturtevant, *An introduction to Linguistic Science*, 1948. Idei asemănătoare a susţinut şi psihologul Const. Georgiade, în cartea sa, *Originile magice ale minciunii şi geneza gîndirii*. Academia Romînă, 1938: « ... ne dăm seama — scrie el — ce departe sîntem de concepţia lui Baldwin exprimată în anul 1897, după care gîndirea ar reprezenta «adaptările organismului la ceea ce constituie adevărul, tot aşa cum percepţia şi senzaţia ar exprima adaptările acestuia faptelor de experienţă » (*op. cit.*, p. 200). (C. G. se referă la cartea lui M. J. Baldwin: *Le développement mental*, Paris, Alcan, 1897, p. 30).

[4] Max Müller, *La science du langage*, Paris, 1876, p. 459—460.

[5] Max Müller, *Science of Thought*, p. 40.

[6] L. Geiger, *Ursprung der Sprache*, Stuttgart, 1869, p. 91.

„«Indiferent ce poate desemna indiferent ce», acesta este principiul latent al limbajului infantil", scrie Bergson [1]. Iar în ce priveşte limbajul uman, în general, el subliniază că „ceea ce caracterizează semnele limbajului uman, nu este atît generalitatea lor, cît mobilitatea lor. *Semnul instinctiv este un semn aderent, semnul inteligent este un semn mobil*" [2].

Bergson a înţeles rolul pe care l-a jucat limbajul în procesul de trecere de la gîndirea concretă la gîndirea abstractă, numai că nu consideră că abstractizarea şi generalizarea pot să ducă mai departe de cunoaşterea unui cerc de lucruri materiale, mai mult sau mai puţin întins. El nu vedea o deosebire calitativă între generalizarea de care sînt capabile şi animalele şi generalizarea de care sînt în stare numai oamenii. Pentru el, cercul de lucruri materiale pe care pot să-l cunoască oamenii este mult mai întins decît cercul de lucruri materiale pe care pot să-l cunoască animalele. Pentru Bergson, între gîndirea concretă a animalelor şi gîndirea abstractă a oamenilor nu există, din punctul de vedere al valorii lor gnoseologice, decît o deosebire cantitativă. „Animalele generalizează şi ele şi, de altfel, un semn, fie el instinctiv, reprezintă totdeauna, mai mult sau mai puţin, un gen" [3]. Mobilitatea este aceea care deosebeşte gîndirea concretă a animalelor de gîndirea abstractă a oamenilor. „...fără limbaj — scrie Bergson — inteligenţa ar fi rămas lipsită de lucrurile materiale pe care avea interesul să le ia în seamă. Ea ar fi trăit într-o stare de somnambulism, străină de ea însăşi, hipnotizată de munca sa. Limbajul a contribuit mult să o elibereze. Cuvîntul, făurit pentru a circula de la un lucru la altul, este, într-adevăr, prin însăşi esenţa sa, deplasabil şi liber" [4]. Însă pentru ca nu cumva să apară o deosebire calitativă între gîndirea concretă şi gîndirea abstractă, Bergson ne atrage atenţia, în pagina următoare, că „însuşi limbajul, care a permis omului să-şi lărgească cîmpul lui de operaţiuni, este făurit pentru a desemna lucruri şi nimic altceva decît lucruri" [5].

Bergson pretinde că atunci cînd raţiunea cristalizată în limbaj încearcă să depăşească cunoaşterea lucrurilor pentru a le descoperi esenţa şi legile lor de dezvoltare, ea eşuează inevitabil, deoarece vine în lumea „duratei pure" cu deprinderi „geometrizante" pe care le-a contractat în lumea spaţiului. „Geometria şi logica sînt aplicabile numai materiei" [6], insistă Bergson. Iar „logica noastră este ansamblul regulelor care trebuie

---

[1] Henri Bergson, *L'évolution créatrice*, Alcan, Paris, 1932, p. 172.

[2] *Ibidem*, p. 172.

[3] *Ibidem*, p. 172. Bergson nici nu bănuia că există o deosebire calitativă între generalizarea senzorială din cadrul primului sistem de semnalizare şi generalizarea logică din cadrul celui de-al doilea sistem de semnalizare. Vorbind despre ştiinţă, Bergson afirmă că « obiectul ei nu este să ne dezvăluie fondul lucrurilor, ci să ne furnizeze cel mai bun mijloc de a actiona asupra lor » (*op. cit.*, p. 101).

[4] *Ibidem*, p. 172.

[5] *Ibidem*, p. 173. Bergson confundă, în general, limbajul cu logica elementară şi logica elementară cu metoda metafizică. « Ne exprimăm, în mod necesar, prin cuvinte şi gîndim de cele mai multe ori în spaţiu. Cu alte vorbe, limbajul cere ca noi să stabilim între ideile noastre aceleaşi deosebiri clare şi precise, aceeaşi discontinuitate ca între lucrurile materiale. Această asimilare este folositoare vieţii practice şi necesară majorităţii ştiinţelor » (*Essai sur les données immédiates de la conscience*). Alcan, Paris, 1930, p. VII), dar, sugerează Bergson, fatală pentru cunoaşterea esenţei lumii. După el, logica gîndirii umane este o logică a *solidelor*.

[6] *Ibidem*, p. 175.

urmate în mînuirea simbolurilor“ [1], afirmă, în altă parte, Bergson, izolînd limba şi gîndirea de esenţa lucrurilor şi apoi confundîndu-le.

Istoricii francezi ai filozofiei Paul Janet şi Gabriel Séailles sînt şi ei de acord că „vorbirea este limbajul prin excelenţă ; ea face mai mult decît să exprime gîndirea, ea contribuie la formarea sa şi la dezvoltarea sa“ [2], dar confundă cuvintele cu semnele. „Limbajul — scriu ei — este un ansamblu de semne care servesc la exprimarea gîndirii, adică, în general, a tuturor stărilor de conştiinţă, la fel de bine a sentimentelor şi a actelor de voinţă, cît şi a ideilor. Un semn este un fapt perceput prin simţuri ce dezvăluie un alt fapt, care, accidental sau prin natura sa însăşi, scapă percepţiei. Astfel, fumul pe care îl vedem este semnul focului pe care nu-l vedem ; strigătul este semnul durerii, care, prin însăşi natura sa, este invizibilă“ [3].

P. Janet şi G. Séailles nu văd nici ei deosebirea calitativă dintre un strigăt şi un cuvînt, dintre ceea ce numeşte Pavlov primul sistem de semnalizare şi cel de-al doilea sistem de semnalizare, dintre faza interjecţională a limbajului şi faza lui conştientă.

Charles Richet ajunge să susţină textual că ideea se confundă cu cuvîntul. Dacă suprimăm cuvintele abstracte de patrie, datorie, adevăr, nu vor mai rămîne decît imagini concrete de obiecte variate pe care nici o legătură logică nu le mai leagă între ele [4], afirmă el. Cuvintele sînt însă şi pentru el numai nişte „semne fonetice“.

Psihologul francez H. Delacroix ezită să confunde gîndirea cu limbajul, dar, izolîndu-le cu desăvîrşire de realitatea obiectivă, nu reuşeşte să limpezească raportul dintre ele.

„Operaţia care constituie generalizarea — scrie H. Delacroix — începe organizarea logică a experienţei. A construi un obiect şi a forma un concept este acelaşi lucru...

Limbajul este prima ştiinţă : totodată o tehnică şi o cunoaştere. Pe această bază a limbii se ridică ştiinţele primitive. De aici reiese că limbajul este, în acelaşi timp, efectul şi condiţia gîndirii logice. Desigur că conceptele logice nu sînt posibile decît pe baza limbajului. Dar conceptele-lucruri, care sînt materia limbajului, sînt opera nemijlocită a gîndirii logice. Orientată înainte de toate spre determinarea existenţelor, logica se construieşte graţie limbajului, pe baza conceptelor elementare pe care le-a făurit mai înainte prin limbaj. O experienţă gîndită este inevitabil o experienţă vorbită, din care derivă după aceea gîndirea şi ştiinţa.

Limbajul este mai întîi lumea conceptelor elementare, spiritul însuşi luînd în stăpînire diversitatea senzaţiilor sale, organizîndu-le în experienţă. Cuvintele sînt contemporane cu lucrurile. Principiul care explică îndeajuns caracterul intuitiv al limbilor aşa-zise primitive, abundenţa formelor concrete şi a mijloacelor picturale, predominarea relaţiilor spaţiale, fapte care dispar în cursul istoriei limbilor“ [5].

---

[1] Bergson, *op. cit.* p. 174.
[2] P. Janet et G. Séailles, *Histoire de la philosophie*, Paris, 1938, p. 224, partea întîi.
[3] P. Janet et G. Séailles, *op. cit.*, p. 223.
[4] Charles Richet, *L'intelligence et l'homme*, Alcan, Paris, 1927.
[5] H. Delacroix, *op. cit.*, nr. 1—2, 1924, p. 56.

Delacroix s-a apropiat mult de explicarea ştiinţifică a rolului limbajului în formarea gîndurilor, dar, socotind, în mod idealist subiectiv, că lucrurile sînt contemporane cu cuvintele, n-a izbutit să precizeze în ce constă diferenţa dintre gîndire şi limbaj, în loc să înţeleagă că picturalitatea cuvintelor din limbile primitive este dătătoare de seamă pentru nivelul practic şi teoretic al oamenilor înapoiaţi, care nu cunosc încă decît lucruri individuale şi spaţiul restrîns în cadrul căruia muncesc. Delacroix, răsturnînd cu capul în jos acest raport firesc, pretinde că oamenii primitivi, nefiind încă în stare să-şi formeze decît substantive concrete, au construit numai lucruri individuale. „Limba — revine el în altă parte — este unul din instrumentele care transformă lumea haotică a senzaţiilor într-o lume a obiectelor şi reprezentărilor“ [1]. Delacroix n-a ajuns să înţeleagă că deşi limbajul, prin latura lui fonetică, nu este decît învelişul material al gîndirii, adică al reflectării generalizate a realităţii obiective, gîndirea fără limbaj nu există.

„Gîndirea făureşte limbajul — scrie el — făurindu-se pe ea însăşi printr-un limbaj interior“ [2]. Cu alte vorbe, deşi gîndirea nu există fără limbaj, totuşi există fără limbaj, de vreme ce ea determină limbajul. Cauza precede efectul.

Nu e greu de sezisat în această formulare o contradicţie, care, neizbutind să fie dialectică, rămîne formală şi deci condamnabilă din punctul de vedere al legilor gîndirii corecte.

Au fost însă şi idealişti subiectivi, care, după ce au izolat gîndirea şi limbajul de realitatea obiectivă, au despărţit net şi limbajul de gîndire. „Deci, ceea ce afirmăm este că formele limbajului nu reproduc formele gîndirii“ [3]. Iar Léon Brunschvicg, citînd aprobativ o apreciere despre limbaj a lui Emile Brehier [4], scrie: „...filozoful să nu se mai învîrtească în jurul unui cuvînt, să nu zăbovească asupra periferiei semnificaţiilor lui obişnuite, decît cu grija de a atinge punctul central, asupra căruia să-şi oprească meditaţia. El să-şi ia, deci, ca primă sarcină să denunţe piedicile, să respingă complezenţele limbajului, îngăduindu-şi, la nevoie, să-l trateze ca pe un duşman declarat, pentru a-l stăpîni mai bine şi pentru a nu-l mai întrebuinţa decît cu bună ştiinţă şi cum trebuie“ [5].

Lingvistul sovietic N. I. Marr, confundînd şi el limbajul cu logica elementară şi atribuindu-le, deopotrivă, caracter de clasă, a ajuns la concluzia că logica elementară şi limbajul au apărut o dată cu despicarea comunei primitive în clase antagoniste şi vor dispărea o dată cu desfiinţarea claselor sociale. Deci gîndirea, care există de cînd există oameni, este independentă de limbaj; ea a existat şi înainte de apariţia limbajului şi va exista şi după dispariţia lui. După părerea marriştilor, limba este chiar o povară pentru gîndire. După ei, limba frînează dezvoltarea gîndirii, o împiedică să se perfecţioneze. Ei cred că dezvoltarea gîndirii ar fi mult mai înlesnită, dacă ideile n-ar fi covîrşite de povara cuvintelor.

---

[1] H. Delacroix, *op. cit.*, p. 58.

[2] *Ibidem*, p. 57.

[3] Charles Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Alcan, Paris, 1933, p. X. « Ce que nous affirmons donc c'est que la forme du langage ne reproduit pas la forme de la pensée ».

[4] « Le plus intime de nous-mêmes et le plus extérieur à nous ».

[5] Léon Brunschvicg, *Héritage de mots, héritage d'idées*, Paris, 1945, p. X-XI.

De fapt, după cum aerul susţine zborul unui avion, deşi pilotul poate să aibă impresia că ar zbura mai „liber" fără rezistenţa aerului, tot aşa limba nu împiedică dezvoltarea gîndirii, ci o condiţionează" [1].

Pe o poziţie oarecum deosebită faţă de raporturile dintre realitatea obiectivă, gîndire şi limbaj, dar care, în cele din urmă, duce tot la idealism subiectiv, s-a aşezat logicianul romîn Mircea Florian.

În concepţia lui Mircea Florian, obiectul absoarbe în întregime gîndirea subiectului, iar limbajul, deşi participă la formarea noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor, nu are însă nici un rol în formarea gîndurilor. După părerea lui Mircea Florian nu există gînduri false, ci numai exprimări false. „Gîndirea — spune el — nu este *altceva* decît faptul, ci e însuşi faptul, însă explicitat, gîndit. Nu avem doi termeni, gîndul şi obiectul, ci unul singur, o dată privit în sine — obiectul — şi altă dată privit în relaţie de determinare — gîndul" [2]. Iar, mai departe, referindu-se la raportul dintre gîndire şi limbaj, el scrie: „Elementul normativ găseşte aplicaţie în logică, însă nu acolo unde se admite de obicei, ci la *vorbire*, care este în adevăr o activitate voluntară, cel puţin în parte" [3].

Deosebind gîndul de judecată, M. Florian precizează că „întîietatea gîndului faţă de judecată, dezvăluită de Johannes Rehmke în „Logica" sa, îşi află justificarea într-o esenţială deosebire dintre gîndire şi judecată. Gîndirea nu implică activitatea internă, judecata o implică în latura ei verbală sau propoziţională" [4].

Deşi lasă destul loc idealismului subiectiv, concepţia lui Mircea Florian a avut totuşi meritul să fi promovat o oarecare încredere în raţiunea umană împotriva iraţionalismului dizolvant, profesat la Universitatea din Bucureşti, în preajma celui de-al doilea război mondial, de ideologul fascist Nae Ionescu, care se zbătea să-şi convingă studenţii că gîndirea n-are nici o legătură nici cu realitatea obiectivă şi nici cu limbajul, iar limbajul la fel. „Gîndirea, prin urmare — spunea Nae Ionescu — gîndirea omenească propriu-zis, constituie un plan de sine stătător, deosebit şi de cuvîntul care îl vehiculează, şi de obiectul pe care îl indică. Un plan logic desprins de condiţiile timpului şi spaţiului" [5].

Pentru acest propovăduitor al urii, metoda de cunoaştere este „iubirea", iar însăşi cunoaşterea este mistică [6].

Cea mai la modă „şcoală" a idealismului subiectiv din filozofia burgheziei contemporane este *semanticismul*. Filozofii semantici, transformînd, fără nici un temei, semantica — ramură importantă a lingvisticii — într-o ştiinţă a ştiinţelor, videază cuvintele de conţinutul lor, reţin numai aspectul lor fonetic şi le atribuie numai o valoare simbolică. Golite de sensul lor, cuvintele nu mai pot să aibă cu lucrurile decît o legătură arbitrară şi convenţională.

---

[1] Este de remarcat faptul că vulgarizarea marxismului îl apropie pe Marr de ideile filozofilor idealişti Lévy-Bruhl, Bergson, Brunschvicg şi alţi.

[2] Mircea Florian, *Curs de logică*, Curs şapirografiat, 1941—1942, p. 59.

[3] Ibidem p. 59.

[4] M. Florian, Curs de logică şi epistemologie. Curs şapirografiat, 1945—1946, p. 77.

[5] Nae Ionescu, *Logica*. Bucureşti, 1943, p. 48.

[6] Este interesant de precizat ce înţelege el prin «iubire»: «... iubeşte pe aproapele tău ca pe tine însuţi, ar însemna nu: preţuieşte pe aproapele tău ca însuţi pe tine, ci: nu te preţui mai mult decît pe ceilalţi; sau mai crud încă: despreţuieşte-te» (*Funcţiunea epistemologică a iubirii*, în *Izvoare de filozofie*, Bucureşti, 1942, p. 17).

Filozoful semantic C. M. Morris — unul din redactorii revistei americane semantice „ETC“ [1] — susține că cuvintele nu sînt decît niște simple semne care au trei dimensiuni: pragmatică, semantică și sintactică. Dimensiunea pragmatică o formează legătura dintre semne și oameni, dimensiunea semantică este formată de legătura dintre semne și lucruri, iar dimensiunea sintactică este legătura dintre semne și semne. Nici pe Morris nu-l tulbură faptul că semnele nu se pot adresa decît simțurilor, în vreme ce cuvintele se adresează și gîndirii. El mai trece sub tăcere și faptul că și semnele științifice presupun cuvintele pe care le semnifică. Semnul „=“ presupune cuvîntul „egal“, iar cifra „1955“ presupune cuvîntul „omienouăsutecincizecișicinci“.

Filozofii și lingviștii semantici susțin că nici nu există noțiuni, ci numai niște semne cu ajutorul cărora, dacă sînt bine mînuite, devenim capabili să recunoaștem exclusiv lucrurile și situațiile concrete, individuale. Lingvistul american Bloomfield afirmă că „sensul cuvîntului este acea situație în care vorbitorul pronunță o unitate lingvistică, precum și acea reacție pe care această unitate o produce la ascultător“. Un semanticist, W. L. Graff, scrie că „sensul cuvîntului este un mister, iar calea spre dezlegarea lui n-a fost găsită“. „Cuvintele — declară K. O. Erdmann — sînt numai niște semne ale unor complexe neclare de reprezentări legate mai mult sau mai puțin strîns între ele, precum și semne ale diferitelor emoții“. K. Vossler conchidea și el, că „despre sensul cuvîntului în genere nu se poate vorbi, deoarece, de fiecare dată, atribuim aceluiași cuvînt un nou sens“.

Filozofii semantici au împins idealismul subiectiv pînă la cele mai extreme și absurde consecințe ale lui. Ei neagă existența legilor obiective, contestă autenticitatea științei, dizolvă gîndirea în limbaj și logica în gramatică, ocupîndu-se cu analiza semnelor. Ei susțin că oamenii nu pot să „organizeze“, cît de cît, lumea haotică în care sînt aruncați, decît mînuind semnele potrivit regulelor stabilite de semantică.

Rudolf Carnap propune să se renunțe la „modul material“ de vorbire și să se adopte „modul formal“ de vorbire; astfel, să nu se mai spună: „Creionul este un lucru“, ci „Creionul este un substantiv“, sau, în loc de: „însușirea nu este un lucru“, să se spună: „Adjectivul nu este un substantiv“ etc. Întrebuințarea unor predicate generale, care exprimă însușiri sau relații aparținînd analitic unei serii întregi de obiecte dintr-un anumit gen, poate fi considerată necesară, numai din pricina sărăciei de cuvinte a limbii, precum și a structurii sale sintactice neadevărate. Fiecare limbă poate fi transformată în așa fel încît să nu se mai întîlnească în ea categorii și aceasta fără vreun sacrificiu în ceea ce privește expresivitatea sau conciziunea“ [2].

Bertrand Russell, ascultîndu-l, scrie, fără pic de ironie: „Eu zic: „Stau la masă“, dar n-ar trebui să zic așa. Ar trebui să zic: o anumită serie de fapte, legate în așa fel încît compun un întreg care se numește *persoana*, se află într-un anumit raport spațial față de altă serie de fapte, legate între ele în alt chip și avînd configurația spațială denumită cu cuvîntul *masă*“.

---

[1] «*ETC.*» de la *et caetera*, adică «și altele».

[2] R. Carnap, *The logical, Syntax of Language*, Londra, 1937, p. 294.

Că scopul filozofiei semantice este să oprească gîndirea la suprafaţa lucrurilor, să o rătăcească printre lucrurile individuale, aşa încît să nu mai poată descoperi legile obiective ale naturii, şi, mai ales, ale societăţii, iese şi mai evident la iveală din lucrările unor semanticişti sociologi ca Stuart Chase şi Otto Neurath.

„Capital" ?, ridică din umeri Stuart Chase. „Un asemenea animal nu există nicăieri !", răspunde el. „Încercaţi să fotografiaţi «capitaluri !»", ne îndeamnă el ironic. „Capitalul" este un cuvînt lipsit de sens, conchide el. Iar Otto Neurath ne propune să înlocuim cuvîntul lipsit de sens „progres" cu următoarea formulare: „Cu mii de ani în urmă, atunci cînd s-au întîlnit o mlaştină şi un grup de oameni, grupul de oameni a pierit şi mlaştina a rămas ; astăzi, piere mlaştina, iar grupul de oameni rămîne" [1].

Potrivit principiilor semantice „numele nu este lucrul" şi „găsiţi la ce se referă", semanticiştii cer ştergerea din vocabularul oricăror limbi a tuturor cuvintelor care se referă la ceva ce nu poate fi arătat cu degetul. Deci, toate cuvintele care, prin conţinutul lor, depăşesc primul moment de abstractizare, sînt trecute de semanticişti pe lista neagră. După părerea lor, întreaga istorie a filozofiei şi a ştiinţei este un uriaş morman de nonsensuri.

Filozofia semantică încearcă să anuleze dintr-odată toate cuceririle omeneşti şi, în acelaşi timp, să împiedice limbajul să-şi joace mai departe uriaşul său rol pe care l-a avut în progresul omenirii. Reduse la latura lor fonetică, cuvintele îşi pierd întreaga lor valoare gnoseologică. Ele rămîn numai nişte simboluri ale unor lucruri concrete.

Idolatrizarea „concretului" de către filozofii semantici este îndreptată, de fapt, împotriva cunoaşterii esenţei şi legilor lucrurilor concrete.

Marxiştii susţin şi ei că adevărul este totdeauna concret. Dar marxismul nu este nicidecum împotriva abstracţiunilor, în general, ci numai împotriva acelor abstracţiuni care nu oglindesc multilateralitatea lucrurilor concrete. Afirmînd că adevărul este totdeauna concret, marxismul cere ca fiecare abstracţiune să fie practic verificată, dar nu respinge de fel valabilitatea abstracţiunilor în general. Marxist-leniniştii ştiu bine că fără abstracţiuni ştiinţifice, care să oglindească esenţa şi legile de dezvoltare ale lucrurilor concrete asupra cărora acţionăm, eficacitatea acţiunilor noastre este lăsată la voia întîmplării.

Izgonind din limbă cuvintele abstracte, filozofii semantici se zbat să-i dezarmeze pe oameni în faţa concretului. Greşesc profund cei ce compară lupta semanticiştilor împotriva cuvintelor abstracte cu lupta nominaliştilor medievali împotriva realiştilor. Nominaliştii din evul mediu luptau împotriva abstracţiunilor false ale scolasticii, iar semanticiştii luptă, astăzi, împotriva abstracţiunilor riguros ştiinţifice ale marxism-leninismului. Abstracţiunile scolasticii falsificau realitatea în interesul retrograd al feudalilor, în vreme ce abstracţiunile marxism-leninismului oglindesc realitatea aşa cum este ea, în interesul, totdeauna progresist, al majorităţii covîrşitoare a omenirii.

---

[1] O. Neurath, *Fundamentele ştiinţelor sociale*, p. 20, citat după M. Cornforth, *În apărarea filozofiei*, 1953, p. 154.

Marxism-leninismul nu fetişizează concretul. Marxism-leninismul apreciază cum se cuvine imensa valoare a abstracţiunilor ştiinţifice şi rolul limbii în formarea şi dezvoltarea lor.

Marx şi Engels au fost primii gînditori din istoria filozofiei şi a ştiinţei, care, reuşind să transforme filozofia în ştiinţă, au dat originii, esenţei şi rolului limbajului singura explicaţie justă. Ei sînt aceia care au explicat pentru prima oară riguros-ştiinţific atît originea socială a limbajului şi legătura complexă dintre cuvinte şi lucruri, cît şi cele două funcţii principale ale limbajului: unealtă de comunicare şi formare a gîndurilor.

Concentrînd într-o genială formulare concepţia lor despre originea omenească a limbajului, despre esenţa socială a legăturii obiective dintre cuvinte şi lucruri şi despre rolul, în acelaşi timp comunicativ şi cognitiv al limbajului, Marx şi Engels scriu, fără să neglijeze, în ciuda scurtimii formulării, nici sublinierea faptului că funcţiunea comunicativă a limbajului este primordială în raport cu funcţiunea lui cognitivă: „...limba este tot atît de veche ca şi conştiinţa, limba este tocmai acea conştiinţă reală, practică, care există şi pentru alţi oameni şi care numai prin aceasta există şi pentru mine: asemenea conştiinţei, limba apare numai din necesitate, din nevoia urgentă de a comunica cu ceilalţi oameni" [1].

Convins că teoria originii sociale a limbajului nu poate fi fundamentată în mod consecvent ştiinţific fără să se dezvăluie legătura dintre muncă şi limbaj, Engels scrie: „Că această explicaţie a originii vorbirii din şi prin muncă este singura justă, o dovedeşte comparaţia cu animalele. Puţinul pe care acestea, chiar cele mai dezvoltate, au a-şi comunica poate fi comunicat şi fără vorbire articulată" [2].

Acelora care susţin că între cuvinte şi lucruri există o legătură nemijlocită, Marx le atrage atenţia asupra faptului că „Denumirea unui lucru nu are nimic comun cu natura lui" [3]. Împotriva celor care confundă limba cu gîndirea, Marx subliniază că „...ideile nu se transformă în limbă astfel încît cu acest prilej să dispară specificul lor" [4]. Un anumit complex fonetic nu este nemijlocit legat nici de un anumit lucru şi nici de o anumită ideie, „...această denumire verbală — scria Marx — exprimă numai, sub formă de reprezentare, ceea ce activitatea repetată a transformat în experienţă şi anume că oamenii care trăiesc într-o anumită legătură socială (aceasta este o presupunere care decurge în mod inevitabil din existenţa limbii) se servesc de anumite obiecte exterioare pentru satisfacerea necesităţilor lor" [5].

Precizînd importanţa limbajului în dezvoltarea vieţii sociale, Engels scrie: „Datorită conlucrării dintre mînă, organele vorbirii şi creier nu numai la fiecare individ în parte, dar şi în cadrul societăţii, oamenii au dobîndit capacitatea de a executa operaţii din ce în ce mai complicate, de a-şi fixa scopuri din ce în ce mai înalte şi de a le atinge" [6].

În lumina acestei concepţii ştiinţifice despre originea, esenţa şi importanţa limbajului, creată de către Marx şi Engels în a doua jumătate

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, ed. rusă, vol. IV, p. 20—21.
[2] F. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 171.
[3] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, ed. rusă, vol. XVII, p. 113.
[4] *Arhiva Marx-Engels*, ed. rusă. vol. IV, Partizdat, 1935, p. 99.
[5] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, ed. rusă, vol. XV, p. 461.
[6] F. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 176.

a veacului trecut şi considerabil îmbogăţită de către Lenin şi Stalin, în prima jumătate a veacului nostru, ne-am străduit să cercetăm, în această lucrare, cîteva din principalele aspecte ale rolului limbii în formarea şi dezvoltarea noţiunilor şi judecăţilor combătînd, totodată, teoriile idealiste şi materialist-vulgare, repuse în circulaţie de către filozofii şi savanţii burgheziei contemporane, în ultimele decenii.

РОЛЬ ЯЗЫКА В ОБРАЗОВАНИИ И РАЗВИТИИ СУЖДЕНИЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор указывает, что проблема сущности, происхождения и роли языка серьезно занимала мыслителей с самых отдаленных времен.

В ходе истории философии борьба материализма против идеализма вокруг этой проблемы проявлялась в форме борьбы между сторонниками теории междометий и теории звукоподражаний, между поборниками теории социального происхождения языка и теории божественного происхождения языка, между теми, которые раскрыли роль языка как средства общения, и теми, которые ограничились исключительно анализом его познавательной роли.

Автор стремится доказать, что обе теории, относящиеся к сущности языка, одинаково односторонни, метафизичны, так как они видят только одну из двух сторон каждой функции языка. Теория звукоподражаний видит только выражение отражения действительности, а теория междометий видит только выражение оценки действительности. Теория звукоподражаний ведет к пониманию роли, которую играет язык в образовании и передаче логических форм мышления, в то время как теория междометий ведет к пониманию роли, которую язык играет в образовании и передаче внелогических форм мышления.

Из этого следует, что обе теории, относящиеся к роли языка, одинаково метафизичны, поскольку каждая из них упускает из виду, что две функции языка — функция орудия общения и познавательная функция — появляются и развиваются вместе в диалектическом единстве, в пределах которого функция орудия общения первична.

Отражая в своем значении как объект, так и отношение субъекту к объекту, слова и сочетания слов предназначены не только для того, чтобы сообщать, но и для того, чтобы производить впечатление. Людям нужен язык не только для того, чтобы передавать друг другу сведения об окружающей среде, но и для того, чтобы сообщать, какое отношение она должна вызывать к себе для осуществления единства воли в борьбе за ее превращение. Две стороны познавательной функции языка — констатирующая и аффективная — неизбежно предопределены двумя сторонами его функции как средства общения — осведомительной и волевой.

Опираясь на указания классиков марксизма-ленинизма и на результаты, достигнутые советскими исследователями, автор очерка делает вывод, что язык принимает непосредственное участие в самом образовании и развитии логических и внелогических форм мышления.

DIE ROLLE DER SPRACHE IN DER BILDUNG UND ENTWICKLUNG DER URTEILE

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser weist darauf hin, dass das Wesen, der Ursprung und die Rolle der Sprache die Denker aller Zeiten beschäftigt haben.

Im Laufe der Geschichte der Philosophie hat sich um dieses Problem der Gegensatz zwischen Materialismus und Idealismus in der Auseinandersetzung zwischen den Anhängern der Interjektionstheorie und der Onomatopöie, den Verfechtern der Theorie, nach der die Sprache sozialen Ursprungs ist und denen, die ihr einen überirdischen Ursprung zuschreiben, zwischen jenen, die ihre verkehrsgebundene Rolle hervorheben und jenen, die sich auf die Untersuchung ihrer kognitiven Funktion beschränken, geäussert.

Der Verfasser unternimmt es zu beweisen, dass beide Theorien das Wesen der Sprache betreffend einseitig und metaphysisch sind, da sie nur je eine der beiden Seiten der Sprachfunktionen in Betracht ziehen. Die onomatopöische Theorie sieht blos den Reflexausdruck der Wirklichkeit, während die Interjektionstheorie sich mit dem Abschätzungsausdruck derselben begnügt. Die onomatopöische Theorie führt zum Verständnis der Rolle die die Sprache im Bilden und Übermitteln der logischen Formen des Denkens hat, während die Interjektionstheorie das Verständnis für die Rolle vermittelt, welche die Sprache im Bilden und Übermitteln der ausserlogischen Formen des Denkens besitzt.

Es ergibt sich daraus, dass beide Theorien die Rolle der Sprache betreffend gleich metaphysisch sind, da sie vergessen, dass beide Frunktionen der Sprache — die kommunikative wie auch die kognitive — zusammen entstehen und sich in einer dialektischen Einheit zusammen entwickeln in deren Rahmen die kommunikative Rolle die vorherrschende ist.

Wörter und Wörterverbindungen widerspiegeln sinngemäss sowohl den Gegenstand als auch die Einstellung des Subjekts zum Gegenstande und haben also die Aufgabe nicht nur mitzuteilen (zu informieren), sondern auch zu beeindrucken. Die Menschen brauchen die Sprache nicht nur um sich Mitteilungen zu machen, die die Umwelt betreffen, sondern auch um zwecks Erzielung eines einheitlichen Willens im Kampfe für die Umwandlung dieser Umwelt zu ihr Stellung zu nehmen. Die beiden Seiten der kognitiven Funktion der Sprache — die konstatierende, also erkennende, und die affektive, sind zwangsmässig bedingt durch die beiden Seiten der kommunikativen Funktion — die informierende und die volitive, also willensvermittelnde.

Die Abhandlung stützt sich auf die Angeben der Klassiker des Marxismus-Leninismus wie auch auf die Ergebnisse der sowjetischen Forschung und gelangt zum Schlusse, dass die Sprache unmittelbar die Bildung und Entwicklung der logischen und ausserlogischen Formen des Denkens gestaltet.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

DESPRE DIALECTICA GENERALULUI ŞI A INDIVIDUALULUI

DE

CLARA DAN

Înainte de a trece la tratarea propriu-zisă a temei propuse, trebuie să clarificăm o problemă deosebit de complexă: în ce fel trebuie tratate categoriile filozofiei? Punem în mod explicit această problemă, deoarece mersul expunerii nu poate urma calea de la fenomen la esenţă, de la individual la general, de la concret la abstract. Oare putem noi reproduce fenomenul pe plan mental altfel, decît înţelegîndu-l în lumina generalului, concretul altfel decît înţelegîndu-l în lumina abstractului?

Aristotel răspunde negativ la această întrebare. În „Organon", el scrie: „În general este mai cunoscut primordialul în comparaţie cu ceea ce există mai tîrziu, aşa punctul în comparaţie cu linia, linia cu planul, şi planul în comparaţie cu corpul... pentru noi însă, lucrurile stau invers. Corpul cade în cele mai multe cazuri sub simţuri, planul de mai multe ori decît linia, linia de mai multe ori decît punctul" [1].

Aceeaşi idee este dezvoltată de Marx. În „Introducerea la critica economiei politice", Marx scrie: „Concretul este concret pentru că constituie sinteza a numeroase determinări, deci unitatea diversităţii. În gîndire, el apare deci ca un proces de sinteză, *ca rezultat, nu ca punct de plecare* [2], deşi în fond el este punctul de plecare real..." Şi mai departe: „Totalitatea, aşa cum apare în minte ca o totalitate gîndită este un produs al minţii care gîndeşte, care îşi însuşeşte lumea *în singurul mod* [2] posibil" [3].

În postfaţa celei de-a doua ediţii a „Capitalului", Marx scrie: „E drept că metoda de expunere trebuie să se deosebească în mod formal de metoda de cercetare. Cercetarea trebuie să-şi însuşească materia în detaliu, să analizeze diferitele ei forme de dezvoltare şi să descopere legătura lor intrinsecă. Abia după ce această muncă a fost făcută, procesul real poate fi înfăţişat în mod corespunzător. Dacă lucrul acesta reuşeşte şi

[1] Aristotel, *Topicele*, cartea a VI-a, cap. IV, 141 b.
[2] Sublinierea noastră. — *C. D.*
[3] K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 226—227.

viața materiei și-a găsit o oglindire ideală, *s-ar putea părea că am avea de a face cu o construcție a priori*" [1].

„În general — spune Marx— reflecția asupra formelor vieții omenești, deci și analiza științifică a lor, *merge pe o cale opusă evoluției reale*" [2].

Drumul cunoașterii merge desigur de la contemplarea vie spre gîndirea abstractă și de acolo spre practică. Prima fază a cunoașterii este cea senzorială. A doua fază a cunoașterii, cunoașterea logică a individualului se deosebește profund de prima fază.

În prima fază, fenomenul este cunoscut pe plan senzorial; în a doua fază, el este cunoscut pe plan rațional. Prima fază premerge cunoașterii esenței, de aceea ea este superficială. Cea de-a doua fază urmează după cunoașterea esenței, de aceea ea este mai adîncă și *mai concretă*. Orice expunere trebuie să reproducă această a doua fază a cunoașterii, faza ei mentală : de la esență la fenomen, de la general la individual.

Putem înțelege și mai bine indicațiile lui Marx, dacă urmărim felul în care concepțiile lui și-au găsit întruchiparea în opera lui grandioasă „Capitalul".

„În opoziție cu întreaga economie (politică) veche, care cercetează *de la bun început* ca ceva dat, diferitele părți ale plus-valorii în formele lor fixate de rentă, dobîndă, profit — eu am examinat *mai întîi forma generală* [3] a plus-valorii care cuprinde toate acestea într-o formă încă nediferențială, ca să spunem așa, într-o formă nedezvoltată" [4].

Marx considera că plus-valoarea există independent de formele sale de manifestare concretă, ca renta, dobînda și profitul. Iar singurul fel prin care s-a putut ajunge la cunoașterea acestor forme concrete a fost examinarea separată și independentă a plus-valorii, a generalului. În lumina plus-valorii se explică profitul, dobînda și renta. În lumina generalului se explică individualul, în lumina esenței se explică fenomenul și în lumina abstractului concretul. Concretul aici este clădit pe abstract, procesul real este răsturnat. La Hegel, categoria creează realitatea. La Marx, categoria este extrasă din realitate, ea reflectă esența realității, își are baza în realitate și nu există independent de ea sau înaintea ei. Acesta este conținutul materialist al învățăturii lui Marx, învățătură ce se desprinde din expunerea — în mod necesar răsturnată — a categoriilor economiei politice. „Toți economiștii greșesc prin aceea că privesc plus-valoarea *nu în formă pură, ca atare* [5], ci în formele particulare ale profitului și rentei" — scrie Marx [6].

Analizînd categoriile economiei politice, Marx analizează munca concretă ca simplă manifestare a muncii omenești abstracte, ca o expresie, o determinare concretă a muncii omenești generale, abstracte. „Această muncă concretă devine deci expresia muncii omenești abstracte" — scrie

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, Ed. P.M.R., 1948, vol. I, p. 49.

[2] *Ibidem*, p. 102 (sublinierea noastră. — *C. D.*).

[3] Sublinierea noastră. — *C. D.*

[4] Marx-Engels, Scrisori despre « Capitalul ». Citat după Kristoturian, *Despre raportul dintre general și particular în procesul cunoașterii*, în « *Voprosî filosofii* », 1954, nr. 6.

[5] Sublinierea noastră. — *C. D.*

[6] K. Marx, *Teorii despre plus-valoare*, vol. II, partea I, p. 67, ed. rusă, citat după Rosenthal, *Despre rolul abstracției științifice în procesul cunoașterii*, în « *Voprosî filosofii* », 1954, nr. 2, p. 54.

Marx. „Dacă, de pildă, haina este considerată ca simplă concretizare a muncii omeneşti abstracte, croitoria, care de fapt se concretizează în haină, este considerată simplă formă de concretizare a muncii omeneşti abstracte“ [1]. „Munca concretă... apare ca simplă expresie a muncii omeneşti nediferenţiate“ [2].

Analizînd metoda „Capitalului“, filozoful francez Henri Lefèbvre scrie: „Obiectul intră în relaţii sociale noi şi contribuie la crearea lor. Aceasta a doua existenţă socială este abstractă şi totuşi reală. Numai obiectul material există: totuşi, valoarea obiectului se dedublează în valoare de întrebuinţare şi valoare de schimb... ele se diferenţiază şi se opun...“ [3]. Şi mai departe: „Se stabileşte un timp de muncă mediu, şi fiecare timp de muncă individual cît şi fiecare produs se evaluează atunci — ca valoare de schimb — ca o fracţiune a muncii sociale medii“ [4].

Timpul de muncă mediu nu este altceva decît media formată din totalitatea muncilor individuale; existenţa unui timp de muncă mediu presupune existenţa muncilor individuale. Totuşi, analiza lui Marx merge pe singura cale posibilă, a *reproducerii mentale a fenomenului ca rezultat al unei sinteze;* munca individuală, apare ca o manifestare a muncii sociale, care îi formează conţinutul şi o determină.

Din cauza felului în care a fost expus „Capitalul“ Marx a fost învinuit de *empirism* şi *pozitivism,* dar în special de realism medieval şi de scolastică [5], deoarece aceşti „critici“ nu au înţeles că mersul expunerii nu poate fi identificat arbitrar cu mersul însuşi al formării procesului real. Tot în acest sens scrie şi semanticul Stuard Chase: „ce este oare valoarea, pe care se bazează întreaga construcţie economică a lui Marx?

Valoarea, privită ca fiind altceva decît preţul şi ca ceva care se află deasupra preţului — este o noţiune mistică“ [6].

Marx i-a denumit pe aceşti critici „imbecili vulgari“ şi a arătat, că pentru faptul că un lucru nu poate fi pipăit, nu este încă nici invenţie scolastică şi nici rezultatul fanteziei [7].

Dar trebuie să ne punem întrebarea: de ce este analiza nemuritoare a lui Marx făcută în acest fel?

Pentru criticii lui Marx care nu înţeleg dialectica marxistă, această formă a expunerii nu este decît un joc arbitrar, fără însemnătate, o rămăşiţă a influenţei hegeliene de care se poate face abstracţie şi de care trebuie să se facă abstracţie.

Analiza neîntrecută a categoriilor economiei politice a lui Marx constituie modelul analizei ştiinţifice, dialectice şi materialiste a categoriilor. Aşa cum a indicat Lenin, adevărata logică a marxismului se află expusă în „Capitalul“ şi sarcina filozofilor marxişti este de a înţelege, de a extrage şi de a explicita această logică, de a o întrebuinţa în cercetările lor şi de a o dezvolta mai departe. Singura cale posibilă, justă şi ştiinţifică de a trata problema unor categorii, este calea pe care a urmat-o Marx.

---

[1] K. Marx, *Capitalul,* 1948, vol. I, p. 88.
[2] *Ibidem,* p. 89.
[3] H. Lefèbvre, *Le matérialisme dialectique,* Paris, Editions Sociales, 1947, p. 68–69.
[4] *Ibidem,* p. 72.
[5] Vezi Rosenthal, *op. cit.,* p. 59.
[6] *Op. cit.,* p. 59.
[7] *Op. cit.* p. 62.

Ce concluzii decurg de aici pentru lucrarea de față?

Vom încerca să analizăm în cursul acestei lucrări categoriile general și individual. Singurul fel, prin care putem reproduce pe plan mental individualul, este înțelegerea lui prin general, a întîmplării prin necesar, a concretului prin abstract.

Aceasta constituie și explicația faptului că în lucrare ne ocupăm mai mult de general și mai puțin de individual. Cu toate că individualul și generalul sînt indisolubil legate între ele, totuși, înțelegerea generalului constituie o problemă grea și spinoasă în decursul întregii istorii a filozofiei. Chiar și printre cei care vor să înțeleagă problema pe baze marxiste, există deosebiri de opinii. *Înțelegerea justă a generalului* luminează și înțelegerea justă a individualului.

Lucrarea de față se ocupă cu categoria generalului și a individualului *nu* în procesul reflectării, ci numai sub aspectul lor obiectiv, real; ea cercetează individualul și generalul numai ca date obiective ale existenței, deci conținutul real al categoriilor individual și general.

★

În ceea ce privește *definiția* generalului, filozofii cei mai diferiți, reprezentanți ai celor mai variate concepții, în linii generale, sînt de acord. Conform acestei definiții, generalul este ceea ce este *comun membrilor unei clase.* Dar în ceea ce privește *interpretarea* ce i se dă acestui general, diferitele curente filozofice se deosebesc profund între ele.

Poziția materialistă și cea idealistă în conceperea generalului se cristalizează încă în filozofia antică.

După Platon, existență primordială și adevărată are numai ideea. Generalul la Platon se identifică cu ideea, care are o existență veșnică și neschimbătoare, o existență obiectivă, dar în afara și independent de lumea lucrurilor individuale, într-o lume transcendentă. Lumea lucrurilor individuale se transformă într-o lume fantomatică, iluzorie, în copia sau umbra lumii perfecte a ideilor. Ideile constituie condiția existenței sensibile deoarece ideile, clasele, speciile sînt stabile, pe cînd individul se naște și moare, existînd doar efemer și în măsura participării sale la idee.

Astfel, existență adevărată are numai ideea, generalul. Conform concepției lui Platon, materia este neființă. Astfel, lumea noastră este rezultatul unui amestec între ființă și neființă, între ideea eternă, prototipul și materia pasivă.

Tot ce există în lumea noastră își datorește existența participării sale la ideea lui, la prototipul lui. Astfel nu numai toți caii aparțin speciei cailor, dar fiecare cal în parte, care este mai mult sau mai puțin frumos, pare a se apropia sau a se depărta mai mult de un tip perfect, de „calul" perfect și etern, de arhetipul calului care există înaintea calului individual [1].

---

[1] Conform concepției platonice, nu numai fiecare lucru... are „ideea lui care preexistă lucrului, dar chiar ideea „frumosului" există independent și înaintea diferitelor lucruri, care nu constituie decît reflexele ideii frumosului. În *Symposion-ul* lui Platon, Socrate (care exprimă ideile lui Platon) spune „O frumusețe care mai întîi dăinuiește pururi, nici nu se naște, nici nu piere, nu sporește și nu scade niciodată care, afară de aceasta, nu e frumoasă într-o parte și urîtă într-alta, sau e frumoasă acum și apoi urîtă, sau frumoasă în comparație cu un lucru și urîtă în comparație cu altul, sau aici e fru-

Astfel la Platon, generalul există independent de individual şi înaintea lui. Individualul există doar în măsura în care participă la general.

Idealismul lui Platon constituie „prototipul" rezolvării idealiste (a idealismului obiectiv) a problemei generalului. Lenin arată în conspectele sale la „Metafizica" lui Aristotel: „idealismul primitiv: generalul (noţiunea, ideea) e o *fiinţă separată*" [1]. Acest caracter defineşte, spune Lenin, atît idealismul primitiv (Pitagoras şi teoria numerelor, Platon şi teoria ideilor), cît şi idealismul contemporan [2].

Aristotel s-a ocupat mult de problema raportului dintre general şi individual. Logica aristotelică este clădită pe acest raport. „Nu există altă ştiinţă, decît a generalului" arată Aristotel. Definiţia aristotelică se face prin „genul proxim şi diferenţa specifică".

Aristotel s-a ocupat cu problema raportului dintre general şi individual nu numai în cunoaştere, ci şi în existenţa însăşi. El combătea idealismul lui Platon şi din acest punct de vedere. În „al cincilea argument antiplatonic", Aristotel scrie: „Cum pot ideile, fiind esenţele lucrurilor să existe separat?" Aristotel arată că, dacă generalul constituie esenţa lucrurilor, el nu poate fi în afara lor: iar dacă generalul există în afara lucrurilor, atunci nu este decît o vorbă goală.

Conform concepţiei aristotelice, baza realităţii o constituie existenţa individuală — în terminologia lui Aristotel substanţa primă. „Substanţele prime, fiind substratul tuturor celorlalte, sînt substanţe prin excelenţă. De comportarea substanţei prime depinde comportarea genului" („Organon" — „Categoriile", capitolul „Substanţă"). Iar mai departe: „Dacă n-ar exista substanţa primă, nici un lucru n-ar putea exista" [3].

Aristotel a avut o concepţie materialistă despre raportul dintre general şi individual: el a pornit de la existenţa individuală, recunoscînd în acelaşi timp şi existenţa obiectivă a generalului, chiar dacă recunoaşterea existenţei obiective a generalului, a substanţelor secunde, rupte rigid de substanţele prime şi fiind mai puţin substanţe decît primele, nu este lipsită de contradicţie internă [4].

În Evul Mediu, marea discuţie filozofică a decurs în jurul *Universalelor*. Realiştii susţineau că noţiunile (universalele) există înaintea lucrului. Astfel, conform concepţiei realiştilor, generalul există independent de lucrurile concrete şi înaintea lor, sau, după cum formula concis Albertus Magnus, universalele există înaintea lucrului, în lucruri şi după lucruri. Nominaliştii, luptînd împotriva concepţiei după care generalul ar fi transcendental, se situau pe o poziţie mai justă pentru acea vreme. Pentru ei,

---

moasă şi dincolo urîtă, ca şi cum ar fi frumoasă pentru unii şi urîtă pentru alţii. Şi frumusţea aceasta n-o să apară într-o formă anumită... ca o cuvînt re ori vreo ştiinţă, *sau ceva care se găseşte în altul* (su linierea noastră — *C. D.*), ci şi-o va închipui în ea însăşi, prin sine şi cu sine şi întotdeauna una şi aceeaşi..." (Platon, *Symposion*, Bucureşti, 1944, p. 134).

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, Gospolitizdat, Moscova, 1947, p. 307.

[2] *Op. cit.*, p. 308.

[3] Este interesant de remarcat faptul că la Aristotel substanţa primă este mai substanţă decît substanţa secundă. Această gradare a substanţei conţine în germene o idee pe care o regăsim la mulţi gînditori. Hegel a dezvoltat mult această idee, a diferitelor grade ale realităţii, atribuindu-i o importanţă deosebită.

[4] Lenin, în *Caiete filozofice*, arată că Aristotel, care este în fond materialist, se încurcă în problema generalului şi a individualului (p. 304).

generalul nu reprezenta decît un simplu nume (*nomina* = nume). Cel mai mare reprezentant al scolasticii timpurii, Abélard, susținea că universalele există doar în vorbire, deoarece predicatul unui lucru nu poate fi lucrul însuși. Astfel, luînd poziție împotriva misticii realiștilor, nominaliștii susțineau o teză subiectivistă.

Cea mai justă poziție în acea vreme era adoptată de către conceptualiști, aripa moderată a nominaliștilor, care concepeau universalele ca termeni, ca abstracții, care au rostul de a indica asemănările obiectelor individuale. În acest sens au fost concepute universalele de William Occam, reprezentantul de frunte al conceptualismului.

La Descartes problema generalului și a individualului apare doar ca o problemă de metodă pentru o cunoaștere justă [1].

În filozofia modernă, problemele de teoria cunoașterii trec pe prim plan. Scepticismul, agnosticismul, prin poziția adoptată în teoria cunoașterii, se apropie de idealismul subiectiv. Caracteristica generală a acestor curente, din punctul nostru de vedere, este degradarea arbitrară a unor date ale realității și transformarea lor în simple fenomene de conștiință.

Chiar filozofi ca Bacon, Hobbes, care au merite incontestabile în istoria filozofiei prin poziția lor în fond materialistă în problema originii cunoașterii și prin elaborarea unei noi metode, care s-a dovedit fecundă pentru dezvoltarea științei — au alunecat spre subiectivism în problema înțelegerii generalului.

Hobbes, de exemplu, a vrut să rezolve problema generalului în sensul conceptualismului. Pentru empirism, singura existență reală este existența individuală. Generalul nu este decît rodul capacității de abstracție a minții omenești, creația minții noastre. În acest sens rezolvă problema Hobbes, Bacon [2], Locke [3] etc.

Deci, cu toate inconsecvențele lor în această problemă, empiriștii n-au ajuns pînă la o concepție *pur* subiectivistă. Generalul, după empiriști, este rodul abstracției *minții noastre*, totuși el desemnează o anumită realitate. Kant ajunge la un rezultat foarte asemănător. Pornind de la încercarea de a delimita hotarele gîndirii omenești, Kant ajunge să scindeze realitatea

---

[1] « Universalul este desigur mai absolut decît particularul, deoarece are o natură mai simplă; însă, totodată, îl putem numi mai relativ, deoarece existența sa depinde de indivizi. . . Astfel față de indivizi specia este ceva absolut, aceasta însă față de gen e ceva relativ ». *Descartes*, Colecția « Texte filozofice », Ed. de stat, București, 1952, p. 41 (cu un studiu introductiv de acad. C. I. Gulian).

[2] La Bacon, aceeași concepție apare și mai pregnant. În *Novum Organum*, el scrie: « Dar știința va putea să prospere numai atunci cînd urcăm ca pe o adevărată scară, treaptă cu treaptă, fără nici o întrerupere de la lucrurile particulare la axiomele inferioare, de aici la cele medii și în urmă la cele mai generale, astfel încît fiecare lege să fie mai cuprinzătoare decît cea precedentă. Căci axiomele inferioare nu se deosebesc mult de simpla experiență, dar cele mai înalte și mai generale sînt *numai noțiuni abstracte și fără nici un conținut concret* » (sublinierea noastră — *C. D.*); *Bacon, Morus, Hobbes, Locke*, Colecția « Texte filozofice », Ed. de Stat, București 1951, p. 35. Dacă la Bacon mai există oarecari inconsecvențe în acest sens, atribuind cîteodată și generalului un conținut concret, la Hobbes, tendința nominalistă se accentuează și mai mult. Pentru Hobbes generalul nu reprezintă altceva decît ceva arbitrar și convențional.

[3] Locke, în *Încercarea asupra intelectului omenesc*, scrie că ideile complexe sînt acelea pe care le făurește mintea din ideile simple, așa, de exemplu, « Despărțirea ideii de toate celelalte idei care o însoțesc în existența reală — ceea. . . ce se numește abstracție. Pe această cale se formează toate ideile generale, *Bacon, Morus, Hobbes, Locke*, Colecția « Texte filozofice», Ed. de stat, București, 1951, p. 162.

într-o lume fenomenală, o lume de suprafaţă, înşelătoare, care nu conţine nimic esenţial, ci ascunde doar adevăratul conţinut al lumii, şi într-o lume a esenţelor. Dar această lume a esenţelor incognoscibile este golită de tot conţinutul ei şi transpusă în subiectul cunoscător, sub forma categoriilor apriorice. Spaţiul, timpul, cauzalitatea, necesitatea, nu aparţin esenţei lucrurilor, ele nu sînt decît categorii apriorice ale sensibilităţii sau ale intelectului.

Kant leagă existenţa generalului de cea a necesităţii. Generalul veritabil, adică nu cel găsit pe cale inductivă, este o categorie apriorică a minţii, deoarece nici o experienţă nu ne poate convinge despre caracterul necesar al generalităţii.

Astfel Kant merge mai departe decît empiriştii, în special Locke — dar în aceeaşi direcţie. Pentru empirism, generalul era creaţia minţii noastre, dar ea desemna o anumită realitate. La Kant, chiar această ultimă legătură cu realitatea se rupe: generalul devine o categorie apriorică a minţii noastre.

Faţă de aceste concepţii metafizice, Hegel scoate în evidenţă dialectica generalului şi a individualului. Un loc deosebit de însemnat ocupă dialectica generalului şi a individualului în a treia parte a „Logicii" hegeliene. Hegel a scos în evidenţă dialectica generalului şi a individualului în existenţa însăşi, firească, în limitele poziţiei sale idealiste. Herzen arată foarte just despre Hegel că, „metoda dialectică, atunci cînd nu constituie dezvoltarea substanţei însăşi, devine prin transformarea ei, ca să zic aşa, în idee, un mijloc pur exterior de a trece orice sub furcile caudine ale categoriilor, un simplu exerciţiu de gimnastică logică, adică tocmai ceea ce fusese la sofiştii greci şi la scolasticii medievali de după Abélard" [1].

În sistemul lui Hegel, ideea absolută este demiurgul realităţii. Această „idee absolută care a existat din totdeauna undeva" [2] se exteriorizează. În „Logica", lucrarea lui Hegel în care el se apropie cel mai mult de materialism [3], Hegel concepe generalul ca existent în realitate, în individual şi constituind esenţa acestuia din urmă. Dar recunoscînd existenţa obiectivă a generalului, Hegel îl preface într-o entitate absolută ; o dată cu aceasta individualul devine, dintr-o realitate concretă, doar o manifestare a substanţei eterne, care în automişcarea ei se determină în diferite fenomene, eterice şi trecătoare, care nu merită atributul realităţii. Astfel, în timp ce Hegel analizează just şi profund relaţia dintre general şi individual, el transformă lumea concretă într-una fantomatică, iar felul de existenţă cu totul specific al generalului în singura realitate din punct de vedere filozofic [4]. În fond, tot conţinutul este suprimat [5]. Aci generalul creează individualul. Dar după cum arată Marx, metoda „de a se ridica de la abstract la concret nu e decît modul în care gîndirea îşi însuşeşte concretul, îl re-

[1] A. I. Herzen, *Opere filozofice alese*, Ed. Cartea rusă, Bucureşti, 1955, vol. II, p. 193.

[2] K. Marx şi F. Engels, *Opere alese*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, p. 337.

[3] Lenin, în *Caiete filozofice* scrie: « Idealismul obiectiv (şi mai mult cel absolut) în zigzag şi de-a tumba a ajuns aproape de tot de materialism, mai mult, parţial el s-a şi transformat în materialism » (p. 259).

[4] Hegel credea serios că materialismul ca filozofie este imposibil pentru că « filozofia este ştiinţa gîndirii, a generalului » (Lenin, *Caiete filozofice*, p. 259).

[5] În *Sfînta familie*, Marx analizează amănunţit procesul prin care realitatea se transformă la Hegel dintr-o realitate vie într-o « realitate » mistică.

produce ca ceva concret, ca ceva concret pentru spirit. Aceasta nu este însă în nici un caz procesul de naștere a concretului însuși" [1].

Feuerbach adoptă o concepție consecvent materialistă în această problemă. În „Tezele preliminare pentru reforma filozofiei", el scrie: „Începutul filozofiei este finitul, determinatul, *realul*. Infinitul nu poate fi gîndit fără *finit*. Poți oare gîndi calitatea, fără să gîndești, la o *anumită calitate*? Așadar, primar este determinatul, nu nedeterminatul; căci calitatea *determinată* nu e nimic altceva decît calitatea reală; calitatea gîndită e precedată de cea reală" [2].

Pentru Feuerbach, deci, punctul de plecare este individualul; el critică orice filozofie care nu pornește de la individual [3]. Dar, în același timp, Feurbach nu se îndoiește nici de existența obiectivă a generalului [4].

Astfel, Feurbach adoptă o poziție justă în această problemă. Dar el n-a explicat nici ce trebuie înțeles prin existența obiectivă a generalului, nici n-a reușit să rezolve problema corelației dintre individual și general.

★

Clasicii marxismului au dat indicații de bază pentru felul cum trebuie rezolvată această problemă. Dar în afară de indicațiile directe, concepția lor asupra acestei probleme este implicată în rezolvarea unei serii de alte probleme filozofice [5].

Indicația cea mai directă în această privință este dată de Lenin în „Caiete filozofice":

„Să începem cu cel mai simplu, mai obișnuit, mai curent lucru etc., *cu orice propoziție*: frunzele sînt verzi; Ivan este un om; Jucica este un ciine etc. În aceste cazuri este deja prezentă (precum în mod genial a observat Hegel) *dialectica: particularul este universal...* Prin urmare, elementele contrarii (particularul este contrar universalului) sînt identice: particularul nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre universal. Universalul nu există decît în particular, prin particular. Orice particular este (într-un fel sau altul) universal. Orice universal este (o părticică sau o latură sau substanță) a particularului. Orice universal nu înglobează decît în mod aproximativ toate obiectele particulare. Orice particular nu intră decît incomplet în universal etc. Orice particular este legat prin mii de verigi cu (lucrurile, fenomenele, procesele) particulare de alt *gen* etc. În toate *acestea* există *deja* elemente, embrioane, concepte ale *necesității*, ale legăturilor obiective ale naturii etc. [6]."

---

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Ed. de stat pentru literatură politică 1954, p. 227.

[2] *Feuerbach*, Colecția «Texte filozofice», Ed. de stat 1954, p. 51.

[3] «Mersul de pînă acum al filozofiei speculative de la abstract la concret, de la ideal la real este răsturnat. Pe această cale nu ajungem niciodată la *realitatea adevărată, obiectivă*, ci *totdeauna la realitatea propriilor abstracții...*» (*op. cit.*, p. 52).

[4] Feuerbach scrie în lucrarea sa despre Leibniz: «Generalul este acela care este comun diferitelor obiecte, dar această comunitate *este realitate* (sublinierea noastră — *C. D*) (Citat după Lenin, *Caiete filozofice*, p. 332).

[5] Astfel, textele clasicilor marxismului, pe care ne bazăm în tratarea problemei, de multe ori nu conțin tratarea directă a acestui subiect: ele ating doar tangențial această problemă sau rezolvarea acestei probleme poate fi dedusă din felul cum se rezolvă alte probleme. De aceea, majoritatea textelor pe care ne bazăm, nu le includem, în text, ci le publicăm la subsol.

[6] *Marx-Engels-Marxism*, Ed. P.M.R., București, 1949, ediția a II-a, p. 301.

După cum arată Lenin, marxismul concepe generalul şi individualul ca o pereche de contrarii, care nu pot exista separat, ele fiind în acelaşi timp unitare, identice [1] şi contrare.

Vom încerca să demonstrăm, în ce constă unitatea, în ce constă identitatea şi în ce constă deosebirea acestei perechi de contrarii.

a) Unitatea dintre individual şi general

Lenin dă exemplul „Ivan este un om". Ivan (individualul) este om (general). Tot ceea ce este specific lui Ivan, toate caracterele sale personale, care îl deosebesc de ceilalţi oameni [2] aparţin sferei individuale. Ceea ce îl uneşte cu ceilalţi oameni, ceea ce este comun între Ivan şi toţi ceilalţi oameni, este general. Omul ca atare, omul abstract separat de oamenii concreţi nu există [3]; pe de altă parte, tot ceea ce este esenţial în Ivan, adică faptul că el este o fiinţă raţională, o fiinţă socială etc., se datoreşte faptului că Ivan aparţine genului om [4]. Ivan şi toţi semenii săi mor — genul om rămîne. Deci individualul este nestabil, schimbător; generalul este relativ stabil [5]. Generalul şi individualul se realizează deci doar unul prin celălalt: generalul om există doar prin indivizii concreţi — dar şi indivizii concreţi — oameni concreţi, sînt ceea ce sînt prin faptul că aparţin speciei umane. Aşadar, în acest caz, pe care l-am analizat: „Ivan este om", generalul nu înseamnă o comunitate oarecare, o identitate carecare între diverşi indivizi. Lenin spune: „Orice universal este (o părticică sau o latură sau substanţă) a particularului". În raportul dintre Ivan şi genul om, generalul formează „substanţa", esenţa individualului, iar *nu o oarecare parte* a lui.

În celălalt exemplu: „frunzele sînt verzi", generalul nu constituie decît o părticică, o latură comună a diferiţilor indivizi, latură fără de care frunza rămîne ceea ce a fost, care nu defineşte deci individualul [6]. Hegel

---

[1] Noţiunile de unitatea contrariilor şi identitatea contrariilor se întrebuinţează de multe ori ca noţiuni sinonime. În lucrarea de faţă vom întrebuinţa noţiunile de unitate a contrariilor şi identitate a contrariilor în accepţiunea dată lor de Mao-Tze-Dun, în *Cu privire la contradicţie*, Opere, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955. p. 451-452. Deci prin unitatea contrariilor (prima semnificaţie a noţiunii de identitate) vom înţelege condiţionarea lor reciprocă, iar prin identitatea contrariilor (accepţia deplină) vom înţelege transformările reciproce ale unui pol în celălalt.

[2] Marx scrie: « Numai raportîndu-se la omul Pavel, ca la un semen al său, omul Petre se raportează la sine însuşi ca om. Prin acest fapt însă Pavel îi apare în totalitatea sa, în . . ,materialitatea sa paveliană, ca formă de manifestare a genului om » (*Capitalul*, vol. I, p. 84).

[3] Aristoteles scrie: « Omul şi calul există ca fiinţe individuale, generalul nu există în sine ca substanţă individuală, ci numai ca un tot format din noţiuni definite şi substanţă definită (Lenin, *Caiete filozofice*, p. 303).

[4] Şi nu numai faptul că este o fiinţă raţională se datorează generalului în individual. «Moravurile, comportările, pe care individul crede că îi aparţine cel mai profund ca individ, vin din clasa lui » (Lefèbvre, *Le matérialisme dialectique*, p. 57). Clasa de care aparţine individul, adică generalul, îi imprimă o serie de trăsături de caracter, de concepţie, pe care le crede cele mai individuale.

[5] « Deci, inesenţialul, aparenţa, ceea ce este la suprafaţă dispare mai des, nu se menţine aşa de « solid », aşa de « tare », ca « esenţa » (Lenin, *Caiete filozofice*, p. 104). « Indivizii se nasc şi mor, genul este ceea ce rămîne în ei, ceea ce se întoarce mereu » (Hegel, *Enciclopedia*, vol. I, p. 21).

[6] În logica aristotelică, « verde » este calitate, pe cînd « om » este substanţă secundă.

face distincție între generalul care determină individualul — și simpla identitate exterioară — nedeterminată a diferiților indivizi [1].

Diferența dintre o comunitate pur exterioară, indiferentă esenței fenomenului și dintre generalul care este determinant în fenomene trebuie într-adevăr marcată. Primului fenomen îi corespunde noțiunea de universal, iar celui de al doilea generalul. Universalul exprimă multitudinea, cantitatea, pe cînd generalul exprimă calitatea [2].

Am văzut deci că individualul (Ivan) și generalul (om) constituie o unitate de nezdruncinat, ele presupunîndu-se reciproc, unul neputînd exista fără celălalt. Am văzut în continuare că individualul constituie latura mai puțin stabilă, mai mobilă, mai la suprafață a acestei unități, pe cînd generalul formează latura stabilă, interioară, determinantă a acesteia. Am văzut mai înainte, că idealismul obiectiv concepe generalul ca preexistent lucrurilor individuale, pe cînd pentru empirism singura realitate sînt fenomenele individuale, generalul fiind considerat ca introdus de mintea noastră, generalul fiind deci o categorie a cunoașterii, care semnalizează identitatea lucrurilor din realitate. Cum rezolvă marxismul această problemă? Cui i se cuvine atributul realității: individualului, care există concret, sezisabil prin simțuri, dar care constituie totuși latura condiționată, vremelnică a fenomenelor, sau generalului, care este aproape insezisabil prin simțuri [3], totuși formează latura stabilă, determinantă, esen-

---

[1] Hegel arată că «animalul» nu poate fi arătat niciodată. Noi vedem doar animale concrete, diferențiate, determinate. Totuși, genul, generalul determină esența. El scrie: «Dacă scoatem din ființe animalul, nu mai putem spune ce este. Lucrurile au în general o natură stabilă, interioară și o existență exterioară. Trăiesc și mor, se nasc și pier, esența lor, generalul lor este genul, *iar acesta nu poate fi conceput doar ca un simplu moment comun*» (sublinierea noastră — *C. D.*). *Enciclopedia*, par. 24.

Hegel arată că trebuie să facem distincție între general, care este «baza și terenul, rădăcina și substanța individualului» și între o comunitate pur exterioară, care «apare... doar ca o legătură externă, care îmbrățișează indivizii existenți, independent de el și indiferenți față de el». Hegel dă următorul exemplu: toți oamenii au lobul urechii pe cînd animalele nu-l au. Totuși, acest specific uman nu are nimic comun cu generalul, cu esența umană. Un om este om, chiar dacă i-ar lipsi lobul urechii. «Ceea ce este omul individual în special, este numai în măsura în care este înainte de toate om ca atare și în general» (par. 175). Aceeași idee revine în mai multe locuri: par. 58, 39, 3, 163 etc.

[2] Astfel, faptul că toți oamenii au lobul urechii, că toți oamenii rîd etc., sînt fenomene umane universale, caracteristice numai oamenilor. Totuși, aceste fenomene nu țin de esența umană, ele nu sînt generale, ci ele derivă doar — direct sau indirect — din trăsăturile esențiale, determinante, generale ale oamenilor.

[3] În general, din punctul de vedere al teoriei cunoașterii, doar individualul este considerat ca afectînd simțurile, și generalul ca fiind accesibil doar rațiunii. În acest sens scrie și Hegel: «Activitatea senzorială se referă la individual, pe cînd știința se referă la general» (după Lenin, *Caiete filozofice*, p. 275). Nu ne oprim asupra acestei probleme, deoarece lucrarea de față nu tratează problema generalului și a individualului din punctul de vedere al teoriei cunoașterii, ci doar din punctul de vedere al existenței lor obiective. Totuși, am scris «aproape insezisabil prin simțuri», gîndindu-ne în special la un pasaj foarte interesant din Feuerbach, citat de Lenin în *Caiete filozofice*: Generalul constă în identitatea lucrurilor individuale și această identitate este realitate... dar oare această identitate... nu este un adevăr senzorial? Oare aceste ființe pe care rațiunea le înșiră în aceeași clasă, în același gen, nu afectează și simțurile mele în mod identic... Oare pentru simțul meu sexual... nu există deosebire între femela unui animal și o femeie? (Lenin, *Caiete filozofice*, p. 320). Ideea revine în mai multe locuri și este mult explicitată. În cursul lucrării vom încerca să arătăm că nici între general și individual nu există hotare rigide, fixe. Aceste două fenomene, deosebite și contrare, în cursul mișcării lor, în cursul dezvoltării lor, se transformă unul în celălalt: ele devin identice; astfel nici despărțirea prea rigidă a cunoașterii raționale de cea senzorială nu poate fi justă.

țială a proceselor? Marxismul recunoaște existența reală, independentă de conștiința noastră atît a generalului, cît și a individualului. „Este imposibil să negi obiectivitatea noțiunilor, obiectivitatea generalului în individual și în particular" — scrie Lenin[1]. Dar problema este cum trebuie înțeleasă existența obiectivă a generalului? Problema se pune în felul în care este formulată de Aristotel: „Ce sînt aceste substanțe stabile?" De unde provine această identitate, această comunitate a diferitelor fenomene individuale, care le leagă chiar prin aceea ce le este esențial? Rezolvarea acestei probleme o putem găsi în înțelegerea justă a identității generalului și individualului.

b) Identitatea generalului și individualului

Engels, în „Dialectica naturii", ocupîndu-se de problema necesității și a întîmplării, spune că justețea rezolvării teoretice dată de Hegel acestei probleme a fost demonstrată practic de teoria darwinistă. Teoria lui Darwin asupra originii speciilor, care a constituit o cotitură atît de radicală în gîndirea științifică, ne aduce o contribuție și la rezolvarea problemei generalului și a individualului.

Speciile nu ne mai apar în fixitatea și imuabilitatea lor. O dată cu teoria darwinistă și cu descoperirea teoriei celulare, în fața omenirii s-a deschis un tablou grandios de dezvoltare, de transformări complexe de la inferior la superior, de la simplu la complex. S-a descoperit că celula este „unitate[a] prin a cărei înmulțire și diferențiere se dezvoltă întregul corp vegetal și animal. Această descoperire ne-a convins nu numai că dezvoltarea și creșterea tuturor organismelor superioare este condusă de o singură lege generală, ci, arătînd capacitatea de modificare a celulei, a indicat totodată calea care duce la modificări ale speciilor organismelor, modificări datorită cărora organismele trec printr-un proces de dezvoltare care reprezintă mai mult decît o simplă dezvoltare individuală"[2]. Astfel individul și specia nu ne mai apar ca entități rigid despărțite unele de altele[3]. Transformările individuale, printr-o continuă adaptare la mediul înconjurător, formează specii noi. Întreaga lume organică este rezultatul dezvoltării unor organisme simple monocelulare. S-a adeverit, că mediul extern este un factor hotărîtor în modificarea organismelor[4]. Prin adaptări ale individului la mediul înconjurător, și datorită fixării acestei adaptări prin ereditate, iau naștere specii noi. Dezvoltarea formelor vieții, de la forme simple la cele complexe, procesul unic de dezvoltare, descendența unică era astfel dovedită.

Dar înainte de a trece la importanța acestor descoperiri pentru problema generalului și a individualului, pentru a evita o confuzie, trebuie să

---

[1] Citat după Fogarasi, *Logica*, Budapesta, 1953, ediția a II-a, p. 135.

[2] K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese*, Ed. P.M.R., 1952, vol. II, p. 354.

[3] Darwin, în *Originea speciilor*, scrie: « În ipoteza că speciile nu sînt decît varietăți mult accentuate și permanente, și că fiecare din ele a existat înainte în forma varietății, este ușor de înțeles de ce nu se poate trage nici o linie de demarcație între specie... și varietate... » (Paris, 1921, p. 553).

[4] Una din greșelile lui Darwin era faptul că a neglijat rolul mediului extern. « Miciurin, spre deosebire de Darwin, acordă mediului extern rolul primordial în modificarea naturii plantelor ». Conf. V. Preda, *Aplicarea principiilor și metodelor miciuriniste în transformarea animalelor*, în *Biologie*, curs unic provizoriu pentru institutele medico-farmaceutice, București, 1954—1955, p. 472.

ne oprim la un aspect al acestei probleme, și anume cum trebuie înțeles acest proces unic de dezvoltare. Originea comună nu înseamnă strămoș comun în sensul unui arhetip. Originea comună a marei diversități a naturii înseamnă că materia se schimbă, se transformă, se dezvoltă veșnic, și deci că o formă de organizare relativ nediferențiată a materiei stă la baza formelor superioare mai diferențiate, care, la rîndul lor, constituie din nou o formă de organizare relativ nediferențiată față de dezvoltările și diferențierile ulterioare. Ideea arhetipului întruchipează chiar contrariul acestei dezvoltări. Potrivit acestei aberații din punct de vedere științific, întîi a existat arhetipul fiecărei specii într-o formă mai mult sau mai puțin perfectă, din care s-au diferențiat diferitele varietăți de viețuitoare. În forma sa consecventă, ideea arhetipului este o reeditare a platonismului în biologie.

Dar într-o formă mai puțin absurdă, ideea unui prototip existent real poate fi concluzia unei priviri superficiale, asupra varietății naturii[1].

Dar, după cum arată Engels, nu se poate porni „de la general, trecînd la particular și apoi la singular", astfel încît să-ți imaginezi că există, „mai întîi vertebratul ca atare, apoi mamiferul ca atare, animalul de pradă ca atare, specia felinelor ca atare, și abia la urmă leul — adică... mai întîi noțiunile abstracte sub forma lucrurilor concrete și apoi lucrurile concrete[2].

Drumul parcurs de natură în dezvoltarea ei era chiar contrariul acestui drum ; natura trece printr-un proces continuu de diferențiere și complicare[3]. Ideea unei materii nediferențiate, primare, este și ea foarte veche, și ea se apropie mai mult de adevăr. „Concepția că inițial exista materia și că n-avea formă în sine e foarte veche și o întîlnim încă la greci, mai întîi în imaginea mitică a haosului, care e conceput ca temelie informă

---

[1] Diderot, în lucrarea sa *Despre interpretarea naturii*, analizează cauzele care duc la această concluzie pripită. El scrie: « S-ar părea că naturii i-a plăcut să varieze unul și același *mecanism* într-o infinitate de feluri deosebite. Ea nu renunță la un gen de producții, decît după ce a înmulțit indivizii acestui gen sub toate fețele posibile. Cînd privim regnul animal și ne dăm seama că nu există un singur patruped care să nu aibă funcțiile și părțile mai ales interne, întru totul similare altui patruped, nu vom crede, oare, că a existat un prim animal, prototip al tuturor animalelor, natura nefăcînd altceva decît să lungească, să scurteze, să transforme, să înmulțească, să distrugă unele organe? » *Materialiștii francezi din secolul al XVIII-lea*, Colecția « Texte filozofice », Ed. de stat, 1954, p. 108—109. Nici Darwin nu era departe de această concluzie, cu toate că el, nefiind convins de acest lucru, punea problema cu multă prudență. În *Originea speciilor*. . . el afirmă că probabil marea varietate a speciilor provin din patru sau cinci tipuri de plante și animale. Pe urmă continuă: « Analogia m-ar conduce să fac un pas în plus, și aș fi dispus să cred că toate animalele și toate plantele descind dintr-un prototip unic; dar analogia poate fi un ghid înșelător » (p. 57). Probabil la acest fapt se referă Engels cînd spune că « teoria darwinistă reclamă un astfel de mamifer primar » *(Dialectica naturii*, p. 25).

F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 207.

[3] Legea biogenetică fundamentală dovedește cu prisosință absurditatea concepției unui prototip. După cum arată prof. Mîrza, academicianul rus Baer « a pus problema existenței unei evoluții istorice a speciei, care a fost numită *filogeneză*. Această istorie se oglindește în evoluția individului, în ontogeneza sa ». Și Darwin împărtășea această concepție. « Darwin dă numeroase exemple în care arată că în cursul ontogenezei, într-o anumită măsură, individul repetă formele prin care a trecut specia în cursul filogenezei sale. Embrionul animalelor superioare reflectă structura strămoșilor săi ». Haeckel formulează concis această teorie și îi dă numele de legea biogenetică fundamentală (Prof. Mîrza, *Relații dintre filogeneză și ontogeneză*, în *Biologie*. curs unic provizoriu pentru institutele medico-farmaceutice. București 1954—1955, p. 312—313). Dezvoltarea ontogenetică, care repetă pe cea filogenetică, merge de la simplu la complex, printr-o continuă diferențiere și complicare.

a lumii existente"[1]. Ideea haosului lui Hesiod o regăsim într-o formă cizelată în Apeironul, infinitul, nedeterminatul lui Anaximandros". Regăsim acest haos şi la Laplace: apropiată de acest haos este nebuloasa, care şi ea nu are decît *un început* de formă. Apoi urmează diferenţierea"[2].

Ideea unei materii nedeterminate, chiar dacă ea nu era justă, a avut totuşi un sîmbure raţional. Nu există o materie nedeterminată, o materie ca atare; dar în cursul nesfîrşitului său circuit, materia trece prin diferite faze.

Ştiinţele naturii dovedesc că în cursul dezvoltării pămîntului, materia s-a dezvoltat de la forme inferioare către forme superioare, de la forme relativ nediferenţiate către forme diferenţiate. Iar formele relativ simple şi nediferenţiate conţin întotdeauna ca germene, ca posibilitate, toate transformările şi dezvoltările ulterioare.

Aşadar, ce este generalul, şi de unde provine el în cadrul unei forme determinate a mişcării materiei? De unde provine acea identitate care leagă fenomenele individuale, separate unele de altele în realitate? De unde provine acea stabilitate a speciei mai puţin perceptibilă senzorial decît individualul, specie care supravieţuieşte individului, şi care oferă un teren larg pentru interpretări idealiste? Ce este acest general, învăluit în misticism de-a lungul epocilor, din faţa căruia fug empiriştii, şi pozitiviştii?

Generalul, comunitatea indivizilor aparţinînd aceleiaşi clase este rezultatul procesului de diferenţiere, de dezvoltare. Aceeaşi linie unică de dezvoltare, acelaşi drum parcurs în diferenţierea şi dezvoltarea materiei, din forme relativ simple către forme complexe; a vieţii din materie neînsufleţită; a diferitelor vieţuitoare din dezvoltarea, diferenţierea organismelor monocelulare. Generalul este expresia acestei origini comune[3]. Astfel, generalul apare dezbărat de orice misticism, conţinutul lui îl formează un proces real[4].

Este interesant de remarcat următorul fapt: Linné a dat o sistematizare şi o clasificare a cca. 2 000 de specii de animale şi de plante cunoscute în vremea aceea (secolul al XVIII-lea), folosind criterii mai mult morfologice, pe baza trăsăturilor comune. Ori chiar după marile descoperiri ale lui Darwin, clasificarea lui Linné în linii generale a rămas justă. Clasificarea speciilor pe baza trăsăturilor lor comune este aşadar reflectarea clasificării lor pe baza evoluţiei, deoarece trăsăturile lor comune, generalul unei specii este rezultatul acestei dezvoltări[5].

---

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 247.

[2] *Ibidem*.

[3] « Datorită izvoarelor de proveniență comune, datorită unei serii de trăsături identice şi interdependenţei lăuntrice, unele fenomene singulare sau altele sînt unite în grupuri, fiecare grup posedînd trăsături comune. Noţiunile filozofice de singular, particular şi general exprimă această legătură, aceste trăsături comune ale fenomenelor » (Rosenthal-Iudin, *Mic dicţionar filozofic*, Ed. de stat pentru literatură politică 1954, p. 598). Filozoful sovietic Kristoturian, în studiul său *Despre raportul dintre general şi particular în procesul cunoaşterii* apărut în « *Voprosi filosofii* », 1954, nr. 6, se ocupă de această problemă sub aspectul teoriei cunoaşterii. Dar în scurta introducere în care tratează problemele sub aspectul existenţei, ca procese obiective, exprimă aceeaşi ideie a originii comune.

[4] Marx scria lui Engels la 25 martie 1868: « Dar ce ar spune bătrînul Hegel, dacă dincolo ar afla că generalul *(Allgemeine)* la nemţi şi la nordici nu înseamnă altceva decît pămîntul comun, iar specialul *(Sondere, Besondere)* nu este altceva decît parcela specială ruptă din comun. Aici categoriile logice provin al dracului din relaţiile noastre economice ».

[5] Marea descoperire a lui Hegel, a unităţii dintre logic şi istoric, îşi găseşte o strălucită confirmare şi în acest fapt.

Conceperea generalului, a comunității unei clase ca fiind rezultatul procesului identic de dezvoltare prin care a trecut clasa respectivă, lămurește și un alt aspect al problemei: al diferitelor grade de generalitate, care, cu cît sînt mai generale cuprind sub ele un număr mai mare de indivizi, și, totodată se raportează la trăsături mai puține dar mai esențiale.

Astfel originea comună a tuturor viețuitoarelor este materia neînsuflețită. Procesul de diferențiere, adică inițial procesul de diferențiere din materia moartă în materia vie, este comun tuturor viețuitoarelor. El se exprimă printr-o totalitate de trăsături legate între ele, și specifice tuturor viețuitoarelor, cum este metabolismul, excitabilitatea etc. Dar diferitele viețuitoare au trecut în diferite diferențieri și dezvoltări, apărînd animale din ce în ce mai complicate. Ceea ce este cel mai general în structura acestor animale reprezintă procesul cel mai îndepărtat în formarea lor; cu cît ne apropiem pe scara acestor generalități spre individual, cu atît definim un proces mai recent în dezvoltarea lor filogenetică; desigur, sfera indivizilor pe care îi cuprindem se micșorează cu atît mai mult. Generalul cel mai apropiat de individual (genul proxim în definiția aristotelică) înseamnă procesul cel mai recent în dezvoltarea clasei respective, înseamnă deci determinarea, diferența clasei respective de tot restul, cu notele specifice care aparțin exclusiv acelei clase.

Aceasta este și explicația faptului, că viețuitoarele se împart în varietăți, specii, ordine, clase, încrengături.

De aceea, identitatea dintre general și individual este cu atît mai accentuată, cu cît gradul de generalitate este mai mic, cu cît generalul este mai puțin general. În acest caz individualul și generalul aproape se suprapun. Cu cît gradul de generalitate este mai mare, cu atît identitatea generalului și a individualului devine mai mică. Hegel spune, că cu cît este ceva mai general, cu atît se apropie de nimic.

Aceasta explică faptul că ridicîndu-ne din ce în ce mai sus pe scara generalității, definim obiectul tot mai vag și mai nediferențiat. Logicul și istoricul formează o unitate și în acest caz. Baza acestei unități, a unității dintre logic și istoric formează faptul că generalul este expresia unei origini comune.

Dar generalul provine nu numai dintr-un proces de diferențiere, ci și dintr-un proces de generalizare. Adaptările individuale la mediul înconjurător, prin generalizare, dar naștere speciilor noi [1]. Generalul și individualul provin din același proces de diferențiere; schimbările individuale — prin ereditate, prin generalizare — dau naștere speciei — iar specia dă naștere indivizilor speciei. Generalul și individualul se transformă unul în celălalt; ele sînt identice. Fiecare pol îl conține pe celălalt [2]. Individualul reprezintă latura nestabilă, schimbătoare, revoluționară a ace-

[1] « Deci variabilitatea are un caracter adaptativ, permițînd organismului formarea de noi proprietăți sau organe, necesare asimilării perfecte a noilor condiții. Datorită caracterului adaptativ al variabilității, formele vii evoluează. Funcțiile și organele se perfecționează și se diferențiază din ce în ce mai mult » (Conf. C. Székely, *Factorii evoluției în miciurinism*, în *Biologie*, curs unic provizoriu pentru institutele medico-farmaceutice, București, 1954—1955, p. 472).

[2] « Aceste contrarii fixe — motiv și consecință, cauză și efect, identitate și deosebire, aparență și esență nu rezistă criticii. . . analiza descoperă prezența în nuce (în embrion) a unuia din poli în celălalt, că într-un anumit punct unul din poli se transformă în celălalt (F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 204).

stei contradicţii ; generalul reprezintă latura stabilă, conservatoare. Dar stabilitatea, conservatorismul generalului, nu este nici ea decît relativă — prin schimbările individuale, se schimbă şi specia, se schimbă şi generalul [1]. Şi generalul este o categorie istorică, trecătoare, el nu este ceva dat şi imuabil. Contradicţia dintre general şi individual nu este deci o contradicţie exterioară ; mişcarea lor, dezvoltarea lor, procesul formării lor dă naştere acestei contradicţii [2].

Identitatea reală a generalului şi a individualului pune capăt rupturii artificiale dintre fenomen şi esenţă — dintre sensibil şi raţional.

Definiţia generalului, conform căreia generalul constituie ceea ce este comun membrilor unei clase, credem că este insuficientă. Ea este insuficientă în primul rînd deoarece nu arată originea acestei comunităţi, în al doilea rînd, deoarece nu delimitează, nu precizează cărei clase îi este comună o anumită latură ; în al treilea rînd, deoarece nu face distincţie între general şi o simplă comunitate exterioară. Credem că am putea defini mai complet generalul în felul următor :

Generalul este o categorie filozofică, care exprimă ceea ce este comun membrilor unei clase, formată istoriceşte în procesul dezvoltării, comunitate ce uneşte membrii unei clase prin trăsăturile lor esenţiale şi determinante.

În acest fel, generalul este definit ca unitatea multiplului. Dar generalul poate fi definit şi într-un singur caz, şi la un singur individ, deci nu numai ca unitatea mai multor lucruri diferite. Am văzut, în cele precedente, că generalul este rezultatul procesului de dezvoltare prin care a trecut specia. Aşadar, în cazul unui singur individ, putem spune că generalul constituie legătura dintre individul actual şi procesul istoric care i-a dat naştere. În acest fel, definim generalul, raportîndu-l mai intim, mai organic, raportîndu-l *nu* la ceilalţi membri ai clasei sale (conexiunea exterioară), ci la propriul său trecut (conexiune interioară, determinantă şi explicativă).

c) Unele aspecte ale contradicţiei dintre individual şi general

Am văzut deci, că individualul şi generalul reprezintă o pereche de contrarii, care sînt în acelaşi timp unitare şi identice. În continuare vom încerca să analizăm un alt aspect al acestei perechi de contrarii, şi anume unul din aspectele deosebirii, din aspectele lor contradictorii.

Reluăm exemplul analizat deja : Ivan este om ; Petre este om ; Pavel este om. Ivan, Petre şi Pavel au o existenţă concretă, directă, nemijlocită, perceptibilă senzorial. Faptul că individualul este direct perceptibil senzorial, pe cînd generalul este aproape imperceptibil pentru simţuri nu poate fi explicat exclusiv prin particularitatea oglindirii. Este absurdă şi este o concesie făcută subiectivismului concepţia că diferenţa fundamen-

[1] Lenin scrie în *Caiete filozofice :* « Dialectica este studiul acelor contradicţii care se găsesc în *însăşi esenţa obiectelor :* nu numai fenomenele sînt trecătoare, sînt în mişcare, curg, ci şi esenţele ; şi acestea sînt despărţite doar prin hotare condiţionate, exact ca şi aparenţele lucrurilor » (p. 237).

[2] « Aşadar, orice contradicţie acceptată ca stabilă, ca de exemplu finit şi infinit, individual şi general, nu se contrazic în urma unei legături externe, ci din contra, aşa cum a arătat analiza naturii lor, trecerea este în ei şi prin ei » (Lenin, *Caiete filozofice*, p. 196).

tală între felul în care mintea omenească oglindește individualul și între felul în care oglindește generalul nu-și au baza în diferența reală dintre individual și general. Lucruri asemănătoare din realitate nu pot fi oglindite într-un mod fundamental diferit de către om. O teorie a cunoașterii, care nu caută în realitate, în felul diferit de existență baza felului radical diferit de reflectare, nu este o teorie a reflectării, nu este deci o teorie marxistă a cunoașterii. Baza diferenței radicale a felului cum mintea omenească oglindește generalul și individualul se află în însăși felul fundamental diferit în care există realmente generalul și individualul.

Ceea ce le este comun, ceea ce îi leagă pe Ivan, Petre și Pavel chiar prin trăsăturile lor esențiale, generalul, omul, are în realitatea însăși un fel specific de existență. Genul om nu are o existență directă, concretă, nemijlocită — genul om — generalul — există doar mediat prin indivizi. Trăsăturile generale, care definesc omul, ca ființă rațională, socială, conștientă, ființă care fabrică unelte, se află în fiecare om individual și nicăieri în afara acestor oameni. Generalul apare deci dispersat, difuzat în individual. Fiecare om în parte este forma prin care se manifestă specia sa, fiecare individual este forma de manifestare a generalului. Generalul se manifestă prin totalitatea indivizilor — generalul *nu* are deci o formă de manifestare unitară.

Așadar, față de existența concretă, directă, nemijlocită a individualului, generalul are o existență neconcretă, mediată, dispersată.

Greu de înțeles este desigur existența generalului: existența obiectivă a ceva neconcret, mediat, dispersat. „Sensul generalului este contradictoriu", arată Lenin [1].

Vom încerca să demonstrăm, că principala contradicție dintre general și individual constă în faptul că, pe cînd individualul are o existență directă, concretă, generalul are o existență specifică, mediată, dispersată, care constituie baza reală și punctul de plecare al abstracției logice; că acest fel de existență dispersată, mediată, constituie un fel de negare a concretului în însăși realitatea obiectivă — iar negarea deplină a concretului, procesul de abstractizare efectuat de mintea noastră este continuarea și desăvîrșirea pe un plan superior a acestei prime negații.

În acest scop vom utiliza în special analiza magistrală făcută de Marx muncii individuale și muncii generale în „Capitalul".

Marx îi scria lui Engels la 14 august 1867: „Lucrul cel mai valoros în cartea mea (în „Capitalul") (și în aceasta rezidă înțelegerea faptelor) este 1) caracterul dublu al muncii, scos la iveală chiar în primul capitol, conform faptului dacă el se exprimă în valoare de întrebuințare ori în valoare de schimb; 2) expunerea plus-valorii independent de formele sale particulare cum ar fi profitul, dobînda, renta etc."

Deci Marx considera drept cea mai mare descoperire a sa din „Capitalul" analiza făcută procesului muncii, importanța acestei analize pentru întreaga economie politică.

Marx arată că orice muncă este în același timp o muncă individuală și o muncă în general — o muncă concretă și o muncă abstractă. Dar problema este ce înțelegea Marx prin muncă abstractă? Înțelegea Marx prin această noțiune munca concretă redusă pe cale mentală, prin proce-

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 261.

sul de abstractizare a minţii noastre, la ceea ce este comun şi general, înţelegea prin această noţiune exclusiv procesul de abstractizare a minţii noastre, sau concepea munca abstractă ca existînd în realitate într-o formă mai mult sau mai puţin abstractă, deci ca un dat obiectiv al realităţii, mai mult sau mai puţin similar, în orice caz corespunzător abstracţiei ca proces logic? Mai concis, problema este dacă munca abstractă înseamnă munca (proces obiectiv) + abstractă (proces cognitiv = reducţiunea la aceea ce este comun, general) sau concepea munca abstractă într-un sens obiectiv, ca proces real, existînd în realitate ca abstract, sau într-o formă similară şi corespunzătoare abstractului, denumirea referindu-se la felul de existenţă a muncii generale şi nu numai la felul în care o cunoaştem?

Existenţa muncii abstracte este cheia existenţei valorii de schimb, a legii valorii, a plus-valorii[1]. Este clar că existenţa obiectivă a generalului, a muncii generale, abstracte, nu poate fi negată[2]. Problema este dacă această muncă generală, existentă obiectiv, există în realitate într-o formă abstractă?

Marx însuşi întrebuinţează termenul de *abstractio in actu*[3]. În „Contribuţii la critica economiei politice" Marx descrie acest *abstractio in actu*, felul în care realitatea însăşi „abstrage", adică generează un numitor comun. El scrie despre reducerea muncii concrete la muncă abstractă: „această reducere apare ca o abstracţie, dar este o abstracţie care se realizează zilnic în procesul social de producţie. Reducerea (Auflösung) tuturor mărfurilor la timp de muncă nu este o abstracţie mai mare şi totodată nici mai puţin reală ca aceea a transformării tuturor corpurilor organice în aer. Munca, măsurată astfel cu ajutorul timpului nu apare de fapt ca munca diferiţilor indivizi, ci mai curînd diferiţii indivizi care muncesc apar ca simple organe ale muncii. Sau am putea spune că munca aşa cum se prezintă în valorile de schimb ar putea fi exprimată ca muncă omenească în general. Această abstracţie a muncii omeneşti în general *există* în munca mijlocie pe care o poate executa oricare individ mijlociu al unei societăţi anumite, o cheltuială productivă determinată a muşchilor, nervilor, creierului omenesc etc.[4]".

Deci Marx a denumit munca general-umană muncă abstractă, desemnînd prin aceasta un proces obiectiv existent în realitate, întrucîtva asemănător procesului logic de abstractizare, şi constituind corespondentul

---

[1] « Nu o muncă determinată, nu munca legată de un element particular, o manifestare particulară a muncii, ci munca în general este esenţa bogăţiei *(qui est l'être de la richesse)* ». Marx, *Economie politique et philosophie*, 1844, Molitor, IV, p. 17.

[2] Engels, în scrisoarea lui către K. Schmidt, din 12 martie 1895, combate concepţia lui Schmidt, în care el « degradează legea valorii transformînd-o într-o ficţiune, însă o ficţiune necesară », arătînd că « pentru faptul că o noţiune are însuşirea esenţială a noţiunii, că deci ea nu acoperă realitatea nemijlocit, din prima clipă, ci trebuie mai întîi extrasă din realitate — încă nu este un motiv ca — să fie o simplă ficţiune, dacă cumva nu vreţi dvs. să decretaţi orice rezultat al gîndirii ficţiune ».

[3] Fogarasi scrie în *Marxism şi logică* (p. 86): « noţiunea muncii abstracte este rezultatul unei abstracţiuni, dar a unei abstracţiuni, pe care Marx o denumeşte *abstractio in actu*, deci esenţa însăşi, procesul însăşi abstractizează! »

[4] K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 19—20.

său din realitate. Noțiunea de muncă abstractă are deci un sens în întregime obiectiv [1].

În cercetările lor recente, filozofii marxiști, care s-au ocupat de această problemă, o rezolvă în fel diferit. Filozoful maghiar Fogarasi, cu toate că vorbește într-o lucrare anterioară [2] despre realitatea procesului abstractizării ca aparținînd și realității însăși — în lucrarea sa recentă, în „Logica", unde atacă direct problema, dă, după părerea noastră o rezolvare care deschide posibilități de interpretare subiectivistă. Conform părerii lui, munca abstractă nu desemnează decît procesul prin care s-a ajuns la această noțiune [3].

Filozoful francez Henri Lefèbvre interpretează altfel munca abstractă. După părerea lui, munca abstractă există în realitatea obiectivă — și în general în societate există fenomene abstracte în realitate [4].

Filozoful sovietic Rosenthal, în studiul său „Despre rolul abstracției științifice în procesul cunoașterii" [5], nu atacă direct această problemă deoarece el se ocupă doar de procesul cunoașterii, dar în cadrul altor probleme similare pe care le tratează, se pare că dînsul identifică abstractul cu generalul, iar concretul cu individualul [6].

După cum am arătat, noțiunea de muncă abstractă are fără îndoială un sens obiectiv — ea desemnează un proces real, procesul prin care realitatea însăși generează un numitor comun, aspect indicat direct de Marx însuși. Dar ce înseamnă „generare de numitor comun"? Înseamnă că o serie de fenomene diferite au la bază aceleași însușiri esențiale care le determină, și care îmbracă forme diferite. Așadar, aceste însușiri comune, acest „același" din diferite lucruri, generat de un proces real, nu există independent, ci doar prin intermediul acelor diferite forme sub care se manifestă. Acest „același", numitorul comun, generalul, există mediat de varietatea fenomenală a lumii, mediat prin felurimea mărfurilor individuale, prin felurimea muncilor individuale.

Munca abstractă înseamnă muncă general-umană, muncă ce există mediat prin feluritele munci concrete. Felul de existență dispersat, me-

---

[1] Și Lenin vorbește despre existența obiectivă a abstractului. În *Caiete filozofice*, el scrie: « Natura este și concretă, și abstractă, și fenomen, și esență, și proces și relație » (p. 180). E clar, că Lenin identifică aici fenomenul cu concretul, iar esența cu abstractul. În același sens scrie Lenin și în alt loc: « semnificația generalului este contradictorie: el este mort, neclar, e incomplet etc., dar el este neapărat o treaptă spre cunoașterea concretului, pentru că concretul nu-l cunoaștem niciodată în întregime. Suma infinită a noțiunilor generale, a legilor etc., dă concretul în totalitatea lui » *(Caiete filozofice*, p. 261). Așadar, Lenin opune aici generalul concretului.

[2] Fogarasi, *Marxism și logică*, Budapesta, 1946.

[3] Fogarasi arată că munca abstractă are o realitate obiectivă doar aparentă. « Munca abstractă este deci o simplă expresie prescurtată pentru desemnarea noțiunilor de muncă la care s-a ajuns pe calea abstractizării » — scrie el (*op. cit.* p., 118).

[4] « Obiectul intră în relații sociale noi și contribuie la crearea lor. Această a doua existență socială este *abstractă și totuși reală* (sublinierea noastră — *C. D.*). Numai obiectul material există: totuși valoarea obiectului se dedublează în valoare de întrebuințare și valoare de schimb... se diferențiază și se opun » *(Le matérialisme dialectique*, p. 73). « Cel mai obiectiv este în același timp cel mai abstract, aparența cea mai ireală » *(ibidem)*.

[5] « *Voprosî filosofii* », 1954, nr. 2.

[6] « Valoarea se manifestă în preț, prețul exprimă valoarea. Acest exemplu arată corelația care există între general și particular, între abstract și concret, între lege și fenomen » (p. 63). Rosenthal îl citează pe Lenin care arată că « valoarea este o categorie lipsită de material senzorial, ea este totuși mai adevărată decît legea cererii și ofertei » *(ibidem)*.

diat al generalului constituie o primă negare a concretului, a cărei desăvîrşire este abstracţia logică [1].

Aşadar, munca general umană este o muncă abstractă — nu pentru că noi am cunoaşte-o cu ajutorul abstracţiei logice, ci pentru că ea are o existenţă mediată, pentru că ea este o negare a concretului.

Contradicţia principală între general şi individual rezidă deci în faptul că, pe cînd individualul există concret — generalul nu există concret, ci mediat; mediatul este contrariul concretului, este negaţia lui, este punctul obiectiv de sprijin şi de pornire a abstracţiei logice.

Făcînd analiza muncii general umane, Marx identifică generalul cu abstractul, simplu, nediferenţiat şi nedeterminat. În textele sale, Marx substituie chiar aceste noţiuni una prin cealaltă [2].

În concluzie, credem că, o notă specifică a generalului îl constituie felul lui de existenţă difuz, dispersat, mediat, neconcret. Iar mediatul, dat obiectiv al realităţii, această primă negare dialectică şi depăşire a concretului, constituie punctul de sprijin pe care se înalţă marele edificiu al abstracţiei logice. Forma mediată, în care există generalul în realitate, constituie deci baza reală a felului radical diferit în care reflectăm noi generalul — în mod covîrşitor nereflectîndu-l prin simţuri — ea este terenul care a putut genera abstracţia logică. Aceasta constituie puntea de legătură reală între abstracţia logică şi realitatea care asigură autenticitatea abstracţiei, posibilitatea de a cunoaşte lumea cu ajutorul abstracţiilor.

★

Legătura dintre general şi individual pe de o parte, şi alte categorii ale filozofiei pe de altă parte, este aşa de strînsă, încît, chiar în cursul analizei lor atingem mereu implicit alte categorii. În lucrarea de faţă nu putem decît să atingem pe scurt acest aspect.

Analizînd relaţia dintre individual şi specia om, am văzut, că toate trăsăturile determinante ale omului individual, trăsăturile care îl definesc în primul rînd (fiinţă raţională, fiinţă care fabrică unelte etc.), provin din apartenenţa individului la specia umană, provin deci din general. Astfel, ceea ce este esenţial şi determinant aparţine generalului, pe cînd fenomenul şi condiţionatul aparţin individualului [3].

---

[1] Lenin arată în *Caiete filozofice*, p. 72, că opoziţia absolută între materie şi conştiinţă are sens numai în problema teoriei cunoaşterii. Aici într-adevăr subiectivul şi obiectivul trebuie separaţi în mod absolut. Dar dincolo de această problemă, contradicţia subiectiv-obiectiv devine ceva relativ, hotarele rigide se şterg, procesele se contopesc. Procesul reflectării este continuarea pe o treaptă superioară a unei însuşiri a întregii naturi. Tot astfel abstracţia logică este continuarea pe o treaptă superioară a unui proces natural, care constituie baza abstracţiei logice.

[2] « Forma valoare a lor este simplă şi comună, deci generală » *(Capitalul*, vol. I, p. 94) « Munca concretă... apare ca simplă expresie a muncii omeneşti nediferenţiate » (*ibidem*, p. 89). « Prin urmare, ceea ce este comun tuturor mărfurilor, nu este munca concretă a unei anumite ramuri de producţie, o muncă de un anumit fel, ci munca omenească *abstractă*, munca omenească în genere » (Lenin, despre Karl Marx, în *Capitalul*, p. 21.) Aceste formulări nu sînt unice sau întîmplătoare, ele revin mereu în cursul analizei muncii.

[3] Hegel scrie în *Prelegeri asupra istoriei filozofiei*:

« Pînă acum filozofii antici au dat puţin; generalul este o determinare strîmtă, îl cunoaşte toată lumea; dar nu-l cunoaşte ca esenţă». Lenin adaugă: «N. B.: generalul ca esenţă» *(Caiete filozofice*, p. 252). Aceeaşi idee revine şi mai mult explicitată: « Gîndirea obiectivă... în lume, tot aşa ca şi Raţiunea existentă în natură (e vorba despre Anaxagoras — *C. D.*) — sau,

Specia constituie esențialul și determinantul, trăsături care nu pot lipsi, deoarece definesc lucrul sau ființa respectivă, deci trăsăturile constante, unice, iar individualul, fenomenul, și condiționatul conțin trăsături diverse, variabile, de la un individ la altul. Generalul cuprinde deci trăsăturile care nu pot lipsi niciodată, aparțin sferei necesității, iar individualul este întîmplător. „Forma generalității în natură este lege" — arată Engels [1]. Ceea ce este general, determinant, constant și identic revine cu necesitate [2] — pe cînd trăsăturile individuale, variabile, diverse, de suprafață, sînt determinate cauzal doar de anumite condiții variabile și momentane, ele sînt deci accidentale. „Aici se găsesc deja elementele necesității, noțiunile, germenii, elementele legăturilor obiective ale naturii" (e vorba despre general) arată Lenin [3].

După cum am mai arătat, Kant concepea necesitatea inseparabilă de general. La fel Leibniz [4]. Generalul în inseparabila lui legătură cu necesitatea constituie temelia întregului edificiu al filozofiei hegeliene [5].

Dar trăsăturile generale, constante, esențiale, necesare, unice ale speciei revin mereu, pe cînd trăsăturile individuale, variabile, de suprafață, accidentale, diverse, pier o dată cu individul [6]. De aceea generalul se leagă de infinit, pe cînd individualul se leagă de finit. „Orice cunoaștere adevărată a naturii este cunoașterea eternului, a infinitului, de aceea este absolută prin esența ei" arată Engels [7]. Generalul este inseparabil de infinit, iar individualul de finit [8]. Am văzut în paragraful anterior că, generalul este mediat, pe cînd individualul există concret. În concluzia lucrării, credem că putem da următoarea caracterizare sumară a generalului:

Generalul este o categorie filozofică, care exprimă ceea ce este comun membrilor unei clase, formată istoricește în procesul dezvoltării, comunitate ce unește membrii unei clasei prin trăsăturile lor esențiale și deter-

---

cum spunea despre genuri în natură că ele sînt generalul. Ciinele este un animal, aceasta este genul ciinelui, ceea ce este substanțial în el, acesta este ciinele însuși. Aceasta este legea, acesta este intelectul, aceasta este Rațiunea imanentă naturii, esența naturii... « Lenin adaugă: « .N. B. noțiunea genului e esența naturii — legea » (*Caiete filozofice*, p. 250).

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 237.

[2] Hegel scrie în *Enciclopedie*: « a da forma abstractă a generalității laturilor individuale și a izola «„specia sau energia și legea"», Lenin remarcă: « N. B. genul sau energia și legea (genul = lege !) » (*Caiete filozofice*, p. 206).

[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 329.

[4] Feuerbach scrie: «„ Așadar ideea de bază a « Noilor eseuri despre intelectul uman » — precum și a « Criticii rațiunii pure » este deja faptul — că g e n e r a l u l și necesitatea i n s e p a r a b i l ă lui exprimă natura proprie a intelectului" » (*Caiete filozofice*, p. 319). Lenin în notițele sale remarcă *inseparabilitatea* (sublinierea lui Lenin) generalului de necesitate (*ibidem*).

[5] Hegel scrie: « Cunoașterea sintetică se referă la înțelegerea a ceea ce este, adică încearcă înțelegerea unității în diversitate... scopul ei este așadar necesitatea, în general » (citat după V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 181).

[6] Tot ceea ce este singular este condiționat, vremelnic și deci relativ, arată Mao-Tze-Dun în *Cu privire la contradicție*.

[7] F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 238.

[8] « Noi putem cunoaște *numai finitul* » — scrie Nägeli. Engels arată că « aceasta este just numai în măsura în care în sfera perceperii noastre intră numai lucruri finite. Dar această afirmație necesită o completare: în esență, noi putem cunoaște *numai infinitul*. De fapt orice cunoaștere reală, completă, constă în aceea că noi ridicăm în gîndire singularul de la singularitate la particularitate și de aici la generalitate; că descoperim și constatăm infinitul în finit și eternul în trecător. Dar forma generalității este forma de închis în sine, și prin aceasta de finit, este unirea a numeroase lucruri finite în infinit », *Dialectica naturii*, p. 237.

minante. Generalul constituie legătura dintre individul actual şi procesul istoric care i-a dat naştere. El există într-o formă specifică, mediată prin individual. Felul de existenţă mediat al generalului constituie baza şi corespondentul real al procesului cognitiv de abstractizare, dar, în acelaşi timp, este şi o primă negare şi depăşire dialectică a concretului în însăşi realitatea obiectivă. Generalul este de acelaşi ordin ca şi esenţa, necesitatea, unicul şi infinitul. El constituie elementul relativ constant, latura conservatoare a fenomenelor.

Am atins problema raportului diferitelor categorii ale filozofiei, doar sub un singur aspect: sub aspectul asemănării lor, a conţinutului lor comun. Dar pe lîngă acest conţinut comun al lor, fiecare categorie filozofică are şi conţinutul său specific, exclusiv, conţinut ce-l deosebeşte de celelalte categorii. Cercetarea acestor corelaţii mai complexe ale unor categorii ale materialismului dialectic ne-o propunem pentru viitor.

★

Oricît de aridă şi de abstractă ar părea problema generalului şi a individualului la prima vedere, importanţa înţelegerii juste a acesteia are o mare însemnătate practică. Atît în cadrul diferitelor discipline ştiinţifice, cît şi în probleme de politică, înţelegerea justă a corelaţiei dintre individual şi general poate fi hotărîtoare.

Astfel, de exemplu, raportul dintre individual şi general este o problemă centrală a esteticii. Chiar şi în problema tipicului, atît de importantă în creaţia artistică — şi atît de mult dezbătută în ultimul timp, problema cum apare generalul şi individualul în imaginea artistică joacă un rol preponderent.

La fel ca în toate celelalte ştiinţe, scopul fundamental al creaţiei artistice este dezvăluirea generalului din individual. Dar pe cînd ştiinţa operează cu noţiuni generale, cu legile pe care le extrage din individual, arta redă individualul, scoţînd în evidenţă generalul existent în el. După cum formulează just esteticianul sovietic Dobin: „Dar în timp ce în ştiinţă, în gîndirea logică, generalizarea care rezultă din unitatea dintre general şi particular se întruchipează sub forma generalului (de noţiune, lege) în artă, această unitate dintre general şi particular se manifestă sub forma particularului, a personajului individual, a subiectului concret, a amănuntului“ [1].

Nerealizarea justă a corelaţiei dintre individual şi general în cadrul imaginii artistice duce la grave abateri de la realism.

Scoaterea în evidenţă a generalului, dar gol, neîntrupat într-un individ verosimil, adică nejust individualizat, duce la schematism, la dizolvarea imaginii artistice [2]. Redarea fenomenelor individuale, fără scoaterea în evidenţă a ceea ce este general în ele, duce la naturalism [3]. Naturalis-

[1] *Tipicul în subiect.* « *Probleme de literatură şi artă* », 1955, nr. 1.

[2] Engels scria lui Mina Kautsky: « în ambele domenii găsesc obişnuita individualizare strictă a caracterelor, fiecare este un tip, dar tot odată şi un anumit individ, un « acesta » cum se exprimă bătrînul Hegel, şi aşa trebuie să fie ». Engels critică operele în care persoana se confundă cu principiul, Marx-Engels, *Despre literatură şi artă*, Ed. pentru literatura politică 1953, p. 132.

[3] După cum arată Burov în studiul *Caracterul gnoseologic al generalizării artistice* (*Probleme de literatură şi artă*, 1952, nr. 2), lipsa de generalizare a fenomenelor individuale

mul ca o concepție artistică este foarte înrudit cu pozitivismul filozofic. Am putea spune, el este transpunerea pozitivismului în artă. Ambele se bazează pe ocolirea sau negarea generalului. Tot așa cum pozitivismul lasă poarta larg deschisă idealismului subiectiv [1], naturalismul constituie anticamera tuturor „isme"-lor iraționaliste, decadente, ca impresionism, suprarealism, cubism, dadaism, expresionism etc. Felul rezolvării corelației dintre general și individual în imaginea artistică constituie una dintre notele esențiale ale diferitelor curente artistice [2].

Dacă în estetică rezolvarea corelației dintre individual și general constituie o problemă, în cadrul celorlalte științe, chiar dacă această corelație nu constituie explicit o problemă, înțelegerea ei este mereu prezentă în orice descoperire. Ceea ce este cel mai important pentru fiecare știință este chiar specificul ei [3]. Știința pornește totdeauna de la fenomene individuale, pentru a ajunge la legi generale. Cunoașterea pornește de la singular, iar mersul științei înseamnă procesul de cucerire a unor cunoștințe din ce în ce mai generale [4]. Toate științele stabilesc legi, toate științele sînt științe ale generalului. Acest lucru este contestat în special în ceea ce privește științele sociale, de unii autori burghezi [5].

Logica reflectă profund întreaga dialectică a generalului și a individualului. Ea reflectă în primul rînd universalitatea acestui proces, adică faptul că tot ce există în realitate este, în același timp, și individual și general. Astfel, orice judecată, cît de elementară, cuprinde raportul dintre individual și general, individualul este subiectul logic, iar generalul este predicatul logic. Dar nu numai atît: orice judecată cît de elementară re-

---

duce la naturalism. De aici există numai un pas pînă la falsa generalizare, adică denaturarea completă a realității. În ceea ce privește naturaliștii convinși, « ortodocșii », aceștia după cum se știe, fac propagandă în mod conștient pentru excluderea ideii, a orientării ideologice din creația artistică.

[1] V. I. Lenin, în *Materialism și empiriocriticism*, analizează pas cu pas drumul care duce de la pozitivism la idealismul subiectiv (Mach, empiriocriticismul etc.).

[2] În articolul său interesant despre *Problema tipicului în literatura nerealistă* (« *Probleme de literatură și artă* », 1954, nr. 6, p. 8), Rebiakin arată cum rezolvă corelația dintre individual și general diferite curente artistice. El arată că « personajul operei literare era conceput de clasiciști în genere ca întruchipare a unei singure idei sau pasiuni ». Romanticii revoluționari creează un « caracter global al tipizării și un anumit convenționalism al individualizării ». Romantismul reacționar creează în general caractere netipice, false în esența lor, individualizate în mod unilateral, abstract, metafizice, excepționale.

[3] Știința are datoria să descopere particularitățile specifice obiectului său. I. V. Stalin arată că fenomenele speciale au pe lîngă trăsăturile comune, particularitățile lor specifice, care le deosebesc unele de altele și care sînt de cea mai mare importanță.

[4] Engels arată că, mersul istoric al dezvoltării cunoștințelor umane este de la judecăți singulare « *frecarea este un izvor de căldură* » la cele particulare « *orice mișcare mecanică poate să se transforme prin frecare în căldură* » (Legea Mayer-Joule și Golding), la legi generale « *orice formă de mișcare poate și trebuie, în anumite condiții determinate pentru fiecare caz, să se transforme direct sau indirect, în orice altă formă de mișcare* » (Legea Mayer formulată cu trei ani după legea precedentă (1845), *Dialectica naturii*, p. 227).

[5] Neokantienii școlii din Baden (Windelband, Rickert) susțin că în societate există doar fenomene individuale. După părerea lor, aceasta ar fi deosebirea esențială între științele naturii și cele sociale — în societate fiind imposibil să formulezi legi generale. Filozoful maghiar Fogarasi scrie în comunicarea sa « Despre problemele teoretice și practice ale clasificării științelor », despre sociologia burgheză în general: « din punctul de vedere al dialecticii, greșeala fundamentală a sociologiei burgheze constă în faptul că nu poate explica corelația dintre individual și general în societate. Așadar, ea se mișcă ori în generalități goale, ori se epuizează în adunarea materialului empiric ».

flectă întreaga dialectică a generalului şi a individualului; el reflectă în acelaşi timp unitatea, identitatea şi contradicţia lor.

În exemplul lui Lenin — Ivan este om, cuvîntul „este" (copula) indică identitatea subiectului — adică a individualului cu ceva deosebit de el — cu predicatul; adică cu generalul. Deci, orice judecată logică spune: individualul este general. Ceva diferit este ceva identic [1].

Silogismul de asemenea se bazează pe relaţia dintre general, particular şi individual.

La fel, orice definiţie înseamnă a defini un fenomen prin genul proxim şi diferenţa specifică, deci prin categoriile generalului, particularului şi a individualului [2]. „Singularitate, particularitate, generalitate, iată cele trei determinări, în cadrul cărora se mişcă întreaga „teorie a *noţiunii (hegeliene)*" — arată Engels [3].

Dar domeniul în care înţelegerea justă a corelaţiei dintre individual şi general este necesară nu se reduce numai la domeniul abstract al ştiinţelor. Şi în practica politică, chestiunea a ceea ce este general şi a ceea ce este individual ocupă un loc central.

Clasa muncitoare acţionează pe baza internaţionalismului proletar. Fiecare clasă muncitoare aparţine unei naţiuni; aşadar, individul aparţine mai multor comunităţi: şi unei clase şi unei naţiuni. Cineva aparţine unei clase: de exemplu clasei muncitoare, dar el aparţine în acelaşi timp unei naţiuni, de exemplu celei franceze. Aşadar, un om, fiecare om individual, aparţine mai multor comunităţi, cu un grad diferit de generalitate. Problema este care dintre aceste comunităţi este mai esenţială şi mai determinantă în situaţia clasei muncitoare a unei naţiuni anumite? Care dintre ele reprezintă mai mult comunitatea de interese, bazată pe comunitatea situaţiei? Care dintre toate aceste comunităţi este aceea care determină conduita individului? Într-un anumit fel, fiecare. Dar cînd interesele uneia dintre aceste comunităţi intră în conflict cu interesele alteia din aceste comunităţi, din acest generale la care aparţine individul, care va fi pînă la urmă determinant pentru activitatea sa?

Am văzut în capitolele precedente că, cu cît generalul este mai puţin general, cu atît el reprezintă un proces mai recent în cursul dezvoltării

---

[1] Hegel scrie în *Enciclopedie* despre intelect: « Aşa de exemplu, el nu observă nici natura copulei, care spune despre individual, despre subiect, că individualul este exact în aşa măsură neindividual, ci general » (par. 169). Aceeaşi idee revine şi în altă parte: « judecata abstractă spune: Individualul este general. Trebuie să considerăm ca o lipsă a observaţiei care ne miră mult, cînd vedem, că logica nu ştie despre faptul că, în toate judecăţile noi spunem: individualul este general, sau, mai hotărît: subiectul este predicat » (par. 166, vol. I). Dialectica generalului şi a individualului, identitatea lor relativă este de neconceput pentru logica metafizică, care o neagă hotărît. Astfel, Lotze scrie în *Logica* sa despre aceeaşi problemă: « O asemenea legătură a conţinutului a două noţiuni, S şi P ca una din ele să fie nemijlocit cealaltă, şi în acelaşi timp să nu fie, şi cele două să existe totuşi ca fiind diferite — o asemenea legătură nu poate fi înfăptuită de gîndire. Copula judecăţii categorice, prin simplul « este », termenii (S şi P) nu pot fi de loc legaţi; ei sau trebuie să coincidă în întregime sau trebuie să se separe cu totul, şi aşa judecata (imposibilă) S est P, se descompune în alte trei judecăţi: « P est P; S est S; S est non P » (Citat după Fogarasi, *Logica*, p. 165). Lenin, în *Caiete filozofice*, subliniază concepţia justă a lui Hegel în această problemă. El notează pe margine « individualul = generalul » (p. 172).

[2] « Definiţia însăşi cuprinde cele trei momente al noţiunii: generalul ca genul cel mai apropiat (*genus proximus*), particularul ca determinarea genului (*qualitas specifica*) şi singularul, ca obiectul însuşi de definit » (Hegel, *Enciclopedia*, vol. I, par. 229).

[3] F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 228.

sale și deci cu atît el este mai identic cu individualul. Cu cît generalul este expresia unui proces mai îndepărtat al dezvoltării, cu atît este mai vag, mai puțin identic cu individualul, cu atît această identitate se apropie mai mult de nimic.

Așadar, comunitatea care va determina în ultima instanță activitatea individualului, în cazul cînd diferitele comunități intră într-un conflict real ori aparent, va fi generalul cel mai apropiat de individual, procesul istoric cel mai recent în formarea sa, va fi apartenența sa la o anumită clasă. Legătura individualului cu clasa este mai strînsă decît legătura individualului cu națiunea sa. Fiecare clasă muncitoare, spune Marx, trebuie să se răfuiască înainte de toate cu propria sa burghezie.

Așadar, internaționalismul proletar este expresia faptului că, dintre toate comunitățile de care aparține un individ și care, toate, într-o măsură mai mare sau mai mică, determină existența sa, comunitatea care va hotărî în ultima instanță activitatea sa va fi comunitatea formată pe baza procesului istoric cel mai recent, va fi apartenența la clasa muncitoare.

Acest lucru este valabil și pentru diferențierile ulterioare, diferențierile în sînul aceleiași clase. Făcînd analiza luptelor de clasă din Franța din secolul al XIX-lea, Marx a arătat că diferențierile care s-au produs în sînul burgheziei au determinat în primul rînd poziția politică a diferitelor pături ale aceleiași clase burgheze.

Și în problema construirii socialismului în Uniunea Sovietică, problema înțelegerii juste a corelației dintre general și individual a avut o importanță deosebită. Se știe, că reprezentanții ideologici ai micii burghezii afirmau în cor, că, bolșevismul este un caz aparte, este felul *rus* de a construi socialismul și că el nu constituie un exemplu de urmat pentru toate țările. Construirea socialismului în Uniunea Sovietică reprezintă fără îndoială un fenomen istoric individual, unic în felul său. Dar nu există individual care să nu conțină generalul, care să nu fie expresia unui general. Generalul nu ne apare niciodată ca atare, ci mediat prin individual. Ceea ce este individual în construirea socialismului este rezultatul accidentului, a unor legături momentane, este învelișul în care ne apare întotdeauna generalul. Elementul individual trebuie, deci, despărțit, triat de elementul general, trebuie să se facă abstracție de individual — proces deosebit de complicat și de greu. În urma acestui proces avem în fața noastră generalul ca atare — sau teoria, teoria construirii socialismului, cu o valabilitate universală.

Dar teoria nu poate fi transpusă ca atare. Teoria trebuie aplicată la o țară concretă. Acest lucru înseamnă că, generalul însuși trebuie individualizat. Iar condițiile diferite necesită ca această individualitate să difere, de exemplu, atît în democrațiile populare în ansamblul lor față de Uniunea Sovietică, cît și în democrațiile populare între ele.

Lenin ține seamă de acest lucru, cînd spune că „trecerea de la capitalism la comunism nu poate să nu dea, firește o abundență și o diversitate enormă de forme politice, dar esența lor va fi inevitabil aceeași: *dictatura proletariatului*" [1].

Abundența formelor diferite este generată de mersul evenimentelor, exact așa ca și esența lor comună. Esența lor comună, generalul, dicta-

[1] V. I. Lenin, *Statul și revoluția*, Ed. pentru literatură politică, 1954, ed. a II-a, p. 39.

tura proletariatului, care trebuie să fie identică în toate ţările, ori şi ce formă ar îmbrăca, se datoreşte aceluiaşi drum istoric pe care îl parcurg popoarele: socialismul se naşte din capitalism. El exprimă deci o necesitate. Diversitatea formelor pe care le îmbracă dictatura proletariatului, individualitatea dictaturii proletariatului în fiecare ţară aparte, se datoreşte condiţiilor specifice, unice, prin care a trecut ţara respectivă.

Tocmai acesta este conţinutul ideii de aplicare creatoare a experienţei Uniunii Sovietice. Aceasta înseamnă deci: scoaterea a ceea ce este general din experienţa Uniunii Sovietice, în baza analizei condiţiilor istorice concrete sau naţionale şi reindividualizarea teoriei pe baza condiţiilor concret-istorice ale fiecărei ţări în parte. Teoria, în care se face abstracţie de toate condiţiile concrete, de individualul în care s-a manifestat acest general, este universal valabilă.

Aşadar, înţelegerea justă a corelaţiei dintre individual şi general este şi o problemă teoretică, dar şi una practică.

Corelaţia generalului şi a individualului este, deci, o problemă de care ne lovim mereu, atît în ştiinţă, cît şi în politică.

О ДИАЛЕКТИКЕ ОБЩЕГО И ИНДИВИДУАЛЬНОГО

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор указывает, что категории «общее» и «индивидуальное» занимают особенно важное место в правильном понимании явлений. Всякое явление в любой области содержит в себе в тесном единении как общее, так и индивидуальное. Если мы анализируем категории «общее» и «индивидуальное» с *качественной* точки зрения, то первым встающим перед нами вопросом является: которой из них принадлежит атрибут действительност, иили, точнее: *какова реальная база категорий «общее» и «индивидуальное»*.

Общее, оказывающееся бесконечным по отношению к конечному индивидуальному, необходимым по отношению к случайному, существенным и предопределяющим по отношению к явлению и предопределенному, относительно устойчивым по отношению к непостоянному и революционному, единым по отношению к разнообразному, легко может быть затуманено мистицизмом или быть понятым в номиналистическом значении.

Отвергая какие бы то ни было остатки подобных толкований и исходя из положений Маркса и Ленина, в особенности из «Философских тетрадей» Ленина, автор пытается найти реальную базу общего, приходя к заключению, что общее является выражением исторического процесса. В течение своего гигантского вечного круговорота материя проходит через различные фазисы. Естественные науки доказывают, что на нашей планете материя прошла и даже и в наши дни проходит через непрерывный процесс дифференцирования. Всякая определенная материя, в любой своей стадии, является результатом какого-либо процесса дифференцирования, по сравнению с другой, относительно недифференцированной стадией материи, и представляет базу для последующего дифференцирования. В основе жизни лежит неорганическая материя, в

основе сложных форм жизни лежат одноклеточные существа и т. д. В этом смысле процесс развития материи един. Любое современное «индивидуальное» является результатом длительного исторического процесса, тождественным по своему прошлому со многими другими индивидуальными явлениями. Эта тождественность развития выражается единым в разнообразном, выражается «общим». Разные этапы дифференцирования проявляются разными степенями общности. Таким образом *«общее» выражает связь между современным «индивидуальным» и историческим процессом, который породил последнее.*

Следовательно, у «общего» есть реальная основа в самом существовании: оно является выражением исторического процесса. Но существование этого «общего» имеет специфический характер: «общее» существует только *будучи опосредственным при помощи индивидуального.* Опосредственное не является исключительно категорией познания; «посредник» — это данное действительности. Характер существования «общего» благодаря наличию опосредствования является первым диалектическим отрицанием и выходом за пределы конкретного в плане существования. Существование общего при помощи опосредствования представляет собой реальное основание, на котором можно воздвигнуть все сооружение выработанных нашим умом абстракций, гарантируя его достоверность. Итак, то, что мы познаем индивидуальное при помощи чувств, а общее преимущественно в логическом плане, не является исключительно результатом особенностей мышления; основа этого явления находится в несходном характере существования «индивидуального» и «общего».

ÜBER DIE DIALEKTIK DES ALLGEMEINEN UND DES INDIVIDUELLEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser weist auf die Bedeutung hin, welche den Begriffen des Allgemeinen und des Individuellen in der richtigen Auffassung der Phänomene zukommt. Jedes Phänomen, auf welchem Gebiet es auch sei, fasst das Allgemeine und das Individuelle aufs engste zusammen. Wenn wir diese beiden Kategorien *qualitativ* untersuchen, dann ergibt sich erstens die Frage: vem gebührt das Attribut der Realität? Dem Allgemeinen oder dem Individuellen, oder genauer, *welchesist die reale Grundlage der Kategorien „Allgemein" und „Individuell"?*

Das Allgemeine, das sich dem begrenzten Individuellen gegenüber als unendlich erweist, notwendig gegenüber dem Zufälligen, wesentlich und bestimmend gegenüber dem Phänomenalen und Bestimmten, relativ ständig gegenüber dem sich Ändernden und Revolutionären, einzig gegenüber dem Vielfachen, kann leicht in Mystizismus verhüllt oder in nominalistischem Sinne aufgefasst werden.

Jede Spur solcher Auffassungen ablehnend, versucht der Verfasser die reale Grundlage des Allgemeinen zu erkennen und gelangt, ausgehend von den Thesen von Marx und Lenin, im besonderen von den „Philosophischen Heften", zur Folgerung, dass dieses der Ausdruck eines geschicht-

lichen Vorganges ist. Die Materie gelangt in ihrem unermessenen und ewigen Kreislauf in verschiedene Phasen. Wie es die Naturwissenschaften unter Beweis stellen, war und ist die Materie auf unserer Erdkugel einer ununterbrochenen Differenzierung unterworfen. In jedem ihrer Stadien ist jede bestimmte Materie das Ergebnis eines Differenzierungsvorgangs gegenüber einem verhältnismässig undifferenzierten Stadium der Materie und ihrerseits Grundlage nachfolgender Differenzierungen. Ausgangspunkt des Lebens ist die anorganische Materie; beim Ursprung des Werdens der komplexen Formen des Lebens befinden sich einige einzellige Wesen. In diesem Sinne ist der Entwicklungsvorgang des Lebens einmalig. Jedes gegenwärtige Individuelle ist das Ergebnis einer langen geschichtlichen Entwicklung, identisch in Bezug auf die Vergangenheit mit vielen anderen individuellen Phänomenen. Diese Identität der Entwicklung wird durch das Einzigartige im Vielfältigen, durch das Allgemeine ausgedrückt. Die verschiedenen Phasen der Differenzierungen offenbaren sich in den verschiedenen Abstufungen des Allgemeinen. *Das Allgemeine bedeutet also das Band zwischen dem gegenwärtigen Individuellen und dem geschichtlichen Werdegang der es erstehen liess.*

Das Allgemeine ist also real im Bestehenden verankert; es ist das Ergebnis (der Ausdruck) eines geschichtlichen Vorgangs. Doch ist die Art dieses Bestehenden spezifisch; das Allgemeine besteht blos *mittelbar* durch das Individuelle. Das Mittelbare ist nicht ausschliesslich eine Art der Erkenntnis; es ist ein von der Realität Gegebenes. Das mittelbare Bestehen des Allgemeinen bedeutet eine erste Verneinung und dialektische Überbietung des Konkreten im Rahmen des Existenziellen. Dieses mittelbare Bestehen des Allgemeinen stellt die Grundlage für den ganzen Aufbau der von unserem Verstande geschaffenen Abstraktionen dar, denen es die Authentizität beglaubigt. Die Tatsache also, dass wir das Individuelle durch die Sinne, das Allgemeine aber überwiegend logisch erkennen, ist nicht ausschliesslich den dem Denken entsprechenden Eigenschaften zuzuschreiben; ihre Ursache liegt im unterschiedlichen Bestehen des Individuellen gegenüber dem Allgemeinen.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

PENTRU VALORIFICAREA CREAȚIEI NOASTRE POPULARE

DE

ACADEMICIAN C. I. GULIAN

Marxism-leninismul este prima concepție care a dovedit rolul hotărîtor al maselor în făurirea istoriei și totodată în făurirea culturii, împotriva concepțiilor idealiste reacționare care tratau masele cu dispreț aristocratic, îngrămădind toată gloria în jurul „personalităților": comandanți de oști, „crai și împărați" — în istorie; artiști, savanți, gînditori — în cultură.

Fără să adumbrească întru nimic cinstirea personalității, clasicii marxism-leninismului au arătat însă că, în toate orînduirile sociale, masele muncitoare sînt creatoare de bunuri materiale și spirituale. În primul rînd, masele au creat și perfecționat uneltele de producție și au luptat — mai întîi spontan, apoi organizat — împotriva exploatatorilor, reușind — pentru prima oară în istoria societății — să făurească un stat socialist în care să se poată dezvolta nelimitat producția materială și spirituală. „Socialismul viu, creator — scrie Lenin — este creația maselor populare" [1].

Dar și pînă la făurirea primului stat socialist, în societățile împărțite în clase antagoniste, deși munca intelectuală era un privilegiu al claselor exploatatoare și al intelectualității care se afla în slujba lor, forțele creatoare ale maselor, biruind condițiile extrem de neprielnice în care trăiau, au adus un aport neprețuit în dezvoltarea culturii.

Dacă, vrînd-nevrînd, istoricii și în general ideologii burghezi trebuiau măcar să pomenească de rolul maselor în lupte, bătălii etc. — firește, fără să tragă din aceasta vreo concluzie în favoarea maselor ca erou al istoriei — ei negau și neagă cu hotărîre rolul maselor în creația culturală. Filozofii, esteticienii și criticii de artă burghezi au propagat teoria creației miraculoase a „geniului" solitar, care gestează în izolare un univers întreg din propriul său spirit, de cele mai adeseori „împotriva" societății. Teoriile individualiste, încărcate de dispreț pentru mase, cum a fost aceea a lui Stirner, înfierată la vremea sa de către Marx, continuă și azi să fie răspîndite în țările capitaliste, unde cultura este rezervată unei „elite" de trîntori și boemi decadenți.

Istoria culturii, văzută prin prisma ideologilor burghezi, a ascuns cu îndărătnicie rolul uriaș, pînă azi de-abia întrezărit, al maselor, în istoria

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, ed. rusă, p. 255.

tehnicii și gîndirii, literaturii, artelor plastice, arhitecturii și muzicii. Ideologii burghezi au ascuns în același timp faptul că numai datorită muncii popoarelor în domeniul producției materiale au fost și sînt posibile condițiile necesare creației artistului, omului de știință, cît și faptul extrem de însemnat că creatorii primesc din mîinile poporului limba, motive muzicale, motive ornamentale și uriașa lui experiență de viață și luptă — adică foarte mult din conținutul și forma culturii naționale la a cărei dezvoltare își aduc aportul.

Marele scriitor Gorki, unul din creatorii universali cei mai apropiați de mase, a scris : „Poporul nu este numai o putere care creează toate valorile materiale, el este singurul izvor inepuizabil al valorilor materiale, el este singurul izvor inepuizabil al valorilor spirituale, iar din punct de vedere cronologic, ca genialitate și frumusețe, este primul filozof și poet care a creat toate poemele mari și istoria culturii universale, cea mai măreață creație dintre toate..." [1].

Studiului științific al creației populare, în care subînțelegem și valorificarea estetică, îi stă în față un cîmp vast și aproape nedesțelenit. Evidențierea rolului maselor în istoria culturii este o sarcină greu de amînat pentru toți cei ce știu cît de nedreaptă și condamnabilă a fost ascunderea creației spirituale a maselor. Dar începutul trebuie să fie făcut în primul rînd în domeniul culturii naționale.

Singurul domeniu în care s-a cercetat și s-a încercat și în trecut — dar vom vedea din ce punct de vedere limitat — o valorificare a creației populare, a fost folclorul. Aceasta însă nu înseamnă că orice cercetare folclorică din trecut a implicat totdeauna dorința sinceră de a valorifica deosebitele capacități de creație ale poporului. De la data cînd a mijit interesul pentru folclor — mai bine de un veac și jumătate — de la apariția cărții lui Herder „Vocile popoarelor în cîntece", s-au perindat în diferite țări, mulți folcloriști însuflețiți de dragoste și pricepere pentru căutarea și scoaterea la lumină a creației populare, dar și mulți care s-au manifestat, prin teorii mai fățișe sau mai subtile, drept dușmani ai valorificării creației populare.

Au fost unii care au căutat în producția populară „teluricul", primitivitatea, — alții „copilăria omenirii", alții, în sfîrșit care și-au manifestat deschis disprețul pentru mase, mascat prin aparente formule științifice.

Așa, de pildă, autori reacționari ca Hans Neuman, Krayer și J. Bédier au pretins că masele nu sînt capabile de creație, că producțiile populare sînt bunuri „căzute" de la clasele „superioare". Krayer afirmă cu cinism că „poporul nu poate produce, ci numai reproduce ; poporul este înapoiat, se hrănește din resturile care cad de la mesele celor bogați spiritual". Manifestări de denigrare și calomniere a înaltelor capacități intelectuale și artistice ale maselor au avut loc și în Franța, unde pornind de la tezele lui J. Bédier, un oarecare Piguet afirmă că „poporul n-a creat niciodată nimic. El nu face decît să răspîndească și să imite ceea ce creează centrele de civilizație".

Împotriva unor astfel de revărsări de calomnie și dispreț s-au ridicat însă un lung șir de admiratori ai geniului poporului printre care se

[1] M. Gorki, *Articole de critică literară*, Gospolitizdat, 1953, p. 26.

numără ilustre nume ca cele ale lui Goethe, Puşkin, Herder, Uhland, Gorki, iar la noi scriitori din cei mai de seamă ca Eminescu, Alecsandri, Russo, Hasdeu, Creangă, Coşbuc, Sadoveanu etc.

În lumina teoriei leniniste despre cele două culturi, este clar că în trecut, atît folclorul cît şi preţuitorii lui au făcut parte din curentul bogat al culturii democratice, iar detractorii lui au sprijinit cultura claselor stăpînitoare. Aceasta se vede limpede din întreaga istorie a interesului pentru folclor, de la începuturile lui şi pînă în anii regimului nostru democrat-popular.

Interesul pentru folclor a apărut la noi, ca şi aiurea, nu ca o simplă manifestare „romantică" — din gust pentru pitoresc, sau din „saturaţie" de rationalism — cum susţin idealiştii, ci a izvorît dintr-o reală dragoste pentru viaţa şi năzuinţele poporului, la acei scriitori înaintaţi din perioada revoluţiei de la 1848, care au luptat — într-o măsură mai mică sau mai mare — pentru răsturnarea regimului feudal şi prin aceasta pentru o viaţă mai bună pentru mase. Ei au avut însă un precursor pe care nu-l putem trece cu vederea, — pe marele Cantemir, care a arătat un viu interes pentru poezia populară, pentru oraţiile de nuntă [1] etc., interes cu totul firesc la cel care, în „Istoria ieroglifică" înfiera abuzurile boierilor („fiare răpitoare") şi deplîngea suferinţele iobagilor („albinelor").

În primele decenii ale veacului al XIX-lea, literatura şi mişcarea culturală în general din Ţările Romîne este pătrunsă de noile idei social-politice antifeudale. Poezia, proza, teatrul, societăţile literare şi artistice, presa, în sfîrşit toate mijloacele importante de răspîndire a ideilor progresiste care apar acum, devin mijloace de atac împotriva vechii societăţi care îşi trăise traiul. O notă caracteristică, fundamentală în tematica nouă a literaturii, prozei şi presei este faptul că în ele mijeşte interesul pentru mase.

Scriitorii cei mai de seamă îmbrăţişează cu însufleţire cauza poporului: Grigore Alexandrescu atacă vehement despotismul şi se ridică în apărarea maselor oprimate; Cezar Bolliac loveşte cu curaj în „tiranie şi tirani" şi plăteşte îndrăznelile lui cu exilul; comediile lui Alecsandri satirizează elementul retrograd, în timp ce Kogălniceanu inaugurează cercetările în domeniul istoriei naţionale şi desfăşoară o vie activitate pentru fundarea revistelor „Dacia literară", „Arhiva romînească" şi „Propăşirea".

Kogălniceanu lovea cu putere în regim, arătînd că: „O aristocraţie ignorantă, sprijinită de Poartă şi de cler, pe de o parte ţine în lanţuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iar izvoarele avuţiei publice se întrebuinţează numai în folosul unor familii privilegiate".

Dată fiind vechimea legăturilor romîno-ruse, era firesc ca ideile înaintate care s-au dezvoltat în Rusia în veacul al XVIII-lea să pătrundă în Ţările Romîne. Ideile înaintate, antifeudale ale lui Radişcev, ale decembriştilor, influenţa marilor scriitori ca Puşkin, Krîlov, prin traducerile lui Al. Donici, Gh. Asachi etc., au exercitat o influenţă binefăcătoare în sensul accentuării interesului pentru viaţa grea şi năzuinţele ţărănimii. În Rusia apăruseră încă din 1830 studii ale lui A. Hasdeu asupra poeziei populare romîne, în revistele progresiste „Vestnik Evropî" şi „Telescop", la care colabora democratul revoluţionar Belinski.

[1] *Descrierea Moldovei.*

Cel care, situîndu-se în fruntea elementelor progresiste, a cuprins toate problemele importante economice, social-politice și ideologice pe care le ridica momentul istoric și s-a străduit să le analizeze și să le rezolve de pe poziția cea mai înaintată pentru acea vreme — de pe poziția intereselor maselor țărănești, a fost Nicolae Bălcescu. Bălcescu s-a detașat în fruntea tuturor contemporanilor săi prin faptul că energia lui de militant social înflăcărat pentru realizarea intereselor poporului s-a împletit cu capacități creatoare de gînditor și scriitor, excepționale pentru acea vreme în țara noastră. Concentrînd în personalitatea sa aptitudini profunde și variate, Bălcescu reprezintă o cotitură în evoluția politică și în cea ideologică din țara noastră.

Printre cele mai importante și mai prețioase din ideile sale înaintate sînt acelea despre rolul poporului ca producător al bunurilor materiale și spirituale și despre rolul maselor în revoluție, despre rolul lor în cucerirea libertăților și independenței naționale. La acestea se adaugă ideea despre valoarea creației populare ca păstrătoare a mărturiei istorice, ca document istoric și realizare artistică totodată. Bălcescu a fost în acea perioadă singurul militant politic, gînditor și scriitor din țara noastră care nu s-a mulțumit să admire poporul numai pentru capacitățile lui artistice, ci a subliniat cu putere și capacitățile lui politice, energia lui revoluționară.

Și Mihail Kogălniceanu a fost — împreună și aproape simultan cu Bălcescu — unul din primii scriitori romîni care au înțeles rolul poporului în istorie. Nemulțumit de concepția idealistă care vedea numai personalitățile ca forță motrice a istoriei, Kogălniceanu scria „Pînă acum toți cei care s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografiia Domnilor, nepomenind nimica de popor, izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor, și fără care stăpînitorii n-ar fi fost nimica“ [1]. Deși n-a ajuns pînă la înălțimea concepției democrat-revoluționare a lui Bălcescu asupra necesității participării maselor la revoluție, Kogălniceanu — și alături de el Alecsandri, Al. Russo și alții — are meritul istoric de a se fi aplecat cu interes și dragoste asupra năzuințelor poporului și mai ales asupra creației lui artistice.

Scriitorii noștri progresiști de acum un veac și mai bine au urmărit deci cu pasiune strîngerea poeziei populare, împinși fiind în această acțiune de patriotismul lor, de dragostea și interesul lor pentru popor și arta lui. Ei au urmărit valorificarea poeziei populare și din mîndrie națională, din dorința de a arăta mai ales Europei apusene capacitățile spirituale ale poporului romîn. Scriitorii noștri progresiști din acea vreme nutreau nădejdea că admirația trezită pentru geniul popular urma să ducă la recunoașterea drepturilor istorice ale poporului nostru, la independența și suveranitatea națională. „Într-o epocă ca aceasta — scrie Alecsandri în 1849 — unde țările noastre au a se lupta cu dușmani puternici care încearcă a întuneca nu numai drepturile politice, dar chiar naționalitatea romînilor, poezia populară ne va fi de mare ajutor...“ [2]. Cunoașterea capacităților artistice ale poporului nostru nu a împiedicat

[1] M. Kogălniceanu, *Opere alese*, 1940, p. 168.
[2] V. Alecsandri, *Proză*, ed. 1875, p. 787.

însă burghezia apuseană să înceapă împotriva lui acțiunea de înfeudare economică și politică.

Scriitori ca Alecsandri, Russo, Negruzzi etc. au considerat că în primul rînd trebuie înfățișată valoarea *artistică* a producției populare. Entuziasmați de simțul artistic al poporului, de limba minunată a poeziei populare, Alecsandri și Alecu Russo au considerat pe bună dreptate poezia populară drept „...o avere națională", — poeziile fiind „pietre scumpe a comorii geniului românesc". Russo, în lupta împotriva latinizării limbii consideră în chip just că scriitorul trebuie să se sprijine pe literatura populară.

Nota predominantă a interesului scriitorilor din acea vreme rămîne interesul estetic, altoit pe un sentiment patriotic de mare amploare. Totuși Alecsandri mai adaugă indicații vagi că în poezia populară s-ar putea studia „caracterul" poporului — idee pe care o regăsim și la Negruzzi, Bolliac, Odobescu, Hasdeu etc. Așa de pildă Cezar Bolliac scria în „Itinerar" (publicat în 1845 în „Curierul românesc") : „Cînd vrea cineva să-și facă o idee despre caracterul și sensibilitatea unei nații, nu trebuie să o cerceteze în saloanele aristocraților săi... trebuie să se coboare în fundul poporului...".

În al doilea rînd, pe lîngă valoarea artistică, scriitorii noștri progresiști au căutat în folclor și *document istoric.*

Și Kogălniceanu, dar mai ales Bălcescu, consecvent ideii sale fundamentale, a înfățișat istoria *poporului,* iar nu biografiile stăpînitorilor, a considerat că poeziile și tradițiile populare trebuie adunate și valorificate ca document istoric. Printre cele cinci feluri de documente pe care le enumera ca izvoare de bază ale istoriei naționale, Bălcescu punea în frunte poeziile și tradițiile populare, pentru că „...într-însele aflăm nu numai fapte generale, dar ele intră în viața privată, ne zugrăvesc obiceiurile și ne arată ideile și sentimentele veacului" *(Cuvînt preliminariu).* Bălcescu socotea că „Magazinul istoric pentru Dacia" trebuie să contribuie, prin pilda lui, la adunarea acestui material.

Iată pînă acum, în istoria preocupărilor pentru folclor din țara noastră, două preocupări : folclorul — artă și folclorul — document, mai mult sau mai puțin precumpănitoare la unii sau alții din scriitorii progresiști de acum un veac, preocupări care nu se excludeau. Interesul scriitoricesc i-a premers însă interesului pentru folclor ca atare, inaugurînd folcloristica, — o a treia linie de preocupare, avînd la rădăcină aceeași dragoste pentru popor, pentru viața și creația lui.

Acțiunea de adunare a poeziei populare a început-o Anton Pann care, fără să explice și să justifice programatic interesul pentru folclor, a început *cel dintîi,* încă din 1822 („Cîntări de stea"), să culeagă un bogat material folcloric. Pann n-a considerat folclorul din punct de vedere mărginit estetic, în sensul că lui nu-i repugnau producțiile populare socotite „inestetice" de către culegătorii mai „delicați". În plus, Anton Pann a înțeles intuitiv că poezia populară nu poate fi desprinsă de cîntec și de aceea — beneficiind de faptul că era și cîntăreț de biserică — a notat și melodia. De asemenea — ceea ce nu s-a făcut mai tîrziu — Anton Pann a înțeles că folclorul nu se reduce la folclorul țărănesc și a publicat producția poetică a micii burghezii de la oraș, a lăutarilor etc. Menționăm, de asemenea, că Anton Pann însuși a creat pe bază de folclor.

Sprijinit de Alecu Russo. Alecsandri a publicat în 1852 primele poezii populare, pe care le-a întregit în anul următor, pentru ca în 1866 să dea vestita colecţie intitulată „Poezii poporale ale Romînilor — adunate şi îndreptate".

Acţiunea lui Anton Pann şi Alecsandri a fost urmată de o pleiadă de cercetători merituoşi, care au adunat un bogat material folcloristic ca At. Marienescu, S. Fl. Marian, Jarnik, Bîrseanu, Iosif Vulcan, Petre Ispirescu, Eminescu, Creangă, Gh. Dem. Teodorescu, Gr. Tocilescu, Gaster, C. Şăineanu, A. Gorovei, I. Bibicescu, Tudor Pamfile şi alţii. Această folositoare şi merituoasă activitate de acumulare a bogăţiilor noastre folclorice, continuată în zilele noastre de către Institutul de folclor, n-a fost însă însoţită de o simultană clarificare teoretică asupra semnificaţiei şi interpretării ştiinţifice a folclorului. Chiar astăzi, deşi Institutul de folclor lucrează spornic de mai mulţi ani pe tărîm documentar, n-a apărut încă nici o lucrare în care să se expună principiile valorificării folclorului din trecut sau a unei părţi măcar din folclorul actual.

Discuţiile ce au avut loc cu prilejul Congresului folcloriştilor din ianuarie 1954 au ridicat însă această problemă.

În trecut, activitatea folcloristică în ţara noastră se desfăşura în general fără preocupări teoretice. Singurele încercări valoroase de a explica teoretic interesul pentru folclor şi de a schiţa criteriile interpretării şi valorificării lui ştiinţifice, le aflăm în cuprinsul operelor unora din cei mai de seamă scriitori şi oameni de ştiinţă ai veacului trecut — Eminescu Hasdeu, Odobescu, care continuînd linia justă a interesului patriotic şi estetic pentru creaţia populară (Anton Pann, Alecsandri, Russo, Kogălniceanu) au simţit totuşi nevoia să vadă mai adînc, să depăşească aprecierile vagi asupra „geniului poporului".

B. P. Hasdeu a fost influenţat, în timpul studiilor făcute în Rusia, de cărturarii înaintaţi ruşi care studiau folclorul cu pasiune. El a venit cu idei noi, avîntate, asupra importanţei folclorului, a cerut cercetarea folclorului pentru aflarea obiceiurilor şi moravurilor, a iniţiat metoda rusă a chestionarului pentru ţărani. Din punct de vedere teoretic el a ajuns, împotriva teoriilor „influenţelor" şi „imigraţiunilor", la teza justă că basmul este o creaţie firească a oricărui popor. Totuşi el n-a văzut mai departe decît conceptul psiho-sociologic al etnopsihologilor burghezi apuseni din acea vreme, ca de pildă Steinthal, care afirmă că prin popor înţelege „...acea conştiinţă a societăţii care se află în faţa culturii...". Ca şi la toţi sociologii burghezi, o astfel de noţiune globală nediferenţiată — „conştiinţa societăţii" — ascundea în fond caracterul de clasă al folclorului.

În ce priveşte interpretarea folclorului, Eminescu a văzut în el expresia „psihologiei" populare, dar cu indicaţia preţioasă de a diferenţia această psihologie — după categorii sociale. El deşi folosea noţiunea nedeterminată a „sufletului popular" prin care scriitorii romantici şi învăţaţii burghezi ştergeau orice diferenţiere de clasă, însă preciza: „Ţăranul, breslaşul şi învăţătorul mic (preotul şi învăţătorul sătesc şi cel de oraş) sînt poporul... şi chiar numai în înţelesul lor poate fi vorba de literatură populară" [1].

[1] M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, Bucureşti, 1905, p. 306.

Dintre toți marii noștri scriitori, dintre toți cei care s-au ocupat de folclorul nostru, Eminescu a fost singurul care a pătruns cel mai adînc în problema *conținutului* creației populare: Eminescu a dezvăluit sensul social-educativ, *sensul etic* al folclorului.

Încă din tinerețe, după cum s-a arătat recent [1] — Eminescu și-a dat seama de sterilitatea poziției „artă pentru artă", cerînd ca arta să aibă rădăcinile în fapte, în viața poporului, iar țelul ei să fie formarea „sufletului frumos". Eminescu a conceput o deplină contopire între estetic și etic, iar esteticii îi vedea completarea neapărată cu o „estetică a vieții". Manuscrisul „Știință și cultură", în care Eminescu și-a închegat primele gînduri estetice, se încheia cu afirmația că deși arta este „podoaba cea mai nobilă a unui popor... *cel mai frumos din toate cîte sînt frumoase este sufletul cel frumos*".

Aceste idei în care se afirmă cu atîta tărie rostul educativ al artei au fost aplicate de Eminescu și în concepția sa asupra conținutului folclorului. În însemnările cuprinse sub titlul „Strîngerea literaturii noastre populare", el își exprimă nemulțumirea față de prisma îngustă de interpretare a folclorului, prin care „...Romînii au apucat de a vedea în basm numai basmele...".

Ca și în poezia scrisă, în poezia populară imaginile sensibile — scria Eminescu — „...trebuie să constituie haina unei idei...". Eminescu a înțeles admirabil raportul dintre conținut și formă și a militat pentru un conținut ideologic al artei — teză pentru care el a dat minunate exemple.

Eminescu nu numai că s-a inspirat adînc din poezia populară, a culeș-o și a prelucrat-o, a socotit-o model de creație. El afla, în contactul cu poporul, o reînviorare sufletească, un stimul puternic nu numai estetic, dar și etic. „Ca un pasionat prieten al oamenilor, cu deosebire al poporului — scria Mihail Eminescu — mai ales cînd se găsesc adunați în masă, și care își uită o ținută individuală pentru ca astfel să se simtă o parte a colectivității... în fața unei astfel de colectivități am impresia că fiecare serbare populară este în definitiv o serbare a sufletului...". Eminescu adaugă o mărturie prețioasă, din care se vede cît de adînc și just ajunsese el să vadă legătura dintre personalitate și mase: „...de pe fețele lor voioase însă tăinuit de îngrijorate... din expresiile singuratice semispontane, din toate acestea citesc biografia oamenilor necunoscuți, anonimi și într-adevăr nu se poate înțelege pe cea a oamenilor mari dacă nu ai simțit pe cea a necunoscuților" [2].

Cum înțelegea Eminescu sensul creației populare e ușor de dedus din chipul în care vorbea despre poporul însuși. Vorbind despre teatrul lui Victor Hugo, el îl laudă pentru că arată „...pe popor în luptele sale, în acțiunea sa, pe popor în puterea sa demonică și uriașă, în înțelepciunea, în sufletul său cel profund..." [3].

Aceste profunde caracterizări pot servi într-adevăr drept fir călăuzitor în dezvăluirea sensului folclorului, în luminarea calităților morale ale maselor muncitoare, așa cum sînt ele oglindite în folclor. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, revista „Contemporanul" publică din scrierile lui

[1] I. Vitner, *Însemnări despre literatură*, «*Contemporanul*», 13 ianuarie 1955.
[2] Bibl. Acad. R.P.R., Mss nr. 2 285, fol. 173.
[3] «*Familia*» din 18/30 ianuarie 1870.

Lafargue despre folclor. Interesul pentru folclor al revistei „Contemporanul" ilustrează încă o latură a luptei împotriva poziției aristocratice a lui Maiorescu care disprețuiește masele și propagă teoria „artă pentru artă".

În veacul al XX-lea — mai ales în perioada dintre cele două războaie — paralel cu continuarea strîngerii de material de către folcloriști, s-au manifestat o serie de „interpretări" ale folclorului. Ideologii reacționari au încercat să-și anexeze folclorul prin interpretarea lui de pe poziții mistice, șovine, obscurantiste, în opoziție cu linia scriitorilor progresiști din veacul al XIX-lea.

Filozofii burghezi au dat o adevărată bătălie în jurul folclorului nostru, străduindu-se să facă din el o ilustrare a propriilor lor concepții obscurantiste. Făcînd *tabula rasa* din indicațiile prețioase ale marilor scriitori progresiști din veacul al XIX-lea, care au aflat în creația populară înalte calități etice, interpreții reacționari au căutat, dimpotrivă, în folclor, argumente pentru caracterul „național" al filozofiei lor obscurantiste. Discipoli ai cercului „Gîndirea" — care a fost un focar de concepții mistice și șovine, și care a alimentat din belșug mișcarea fascistă legionară — s-au năpustit cu patimă asupra folclorului (Vulcănescu, Papadima etc.) pentru a-l denatura în sensul intereselor politice ale conducătorilor fasciști.

Elementele izolate de îndoială și fatalism care există în folclorul nostru — ca urmare a stării de mizerie și ignoranță în care a fost ținut poporul timp de veacuri și ca rod al influenței ideologice burgheze — au fost exagerate și amplificate fără măsură și fără rușine de către interpreții reacționari pentru a construi astfel o „viziune românească asupra lumii". Concepția sănătoasă despre viață a poporului nostru, optimismul lui nesecat, energia lui creatoare, ura lui neîmpăcată împotriva dușmanului de clasă, patriotismul, înțelepciunea și întreaga gamă de însușiri morale pe care le oglindește folclorul — toate acestea au fost ascunse, denaturate, răstălmăcite de către interpreții reacționari, care au înlocuit chipul spiritual al omului muncii cu o fantoșă creată după propriul lor model.

Era firesc ca filozofii burghezi care propagau alogismul, iraționalismul (Motru, Blaga, Nae Ionescu, Eliade) să îndemne la căutarea rădăcinilor „naționale", „etnice" ale propriului lor obscurantism. Directiva generală a filozofiei burgheze în perioada de fascizare a Romîniei a fost degradarea rațiunii în favoarea exaltării mistice și a instinctelor, în vederea pregătirii maselor pentru acceptarea fascismului. „Filozofii" legionari au tras pînă la capăt concluziile din filozofia lui Motru și Blaga. Monstruoasa filozofie „etnică" a ideologilor fasciști a pus bazele teoretice ale fără-de-legilor legionarilor.

Interpreții reacționari ai folclorului nostru au vrut să înfățișeze poporului nostru cea mai perfidă și mincinoasă oglindă a chipului său moral. Dar poporul nu se putea recunoaște în sperietoarea fabricată de către misticii și existențialiștii aflați în slujba fascismului. Cea mai cruntă dezmințire (pentru fasciști) a pălăvrăgelii filozofilor burghezi despre misticismul, fatalismul și „împăcarea cu neființa" a dat-o însuși poporul nostru prin răsturnarea regimului fascist. Ne rămîne sarcina de a arăta pe larg cît de mincinoasă și dușmănoasă a fost acțiunea de „interpretare" a folclorului, pe care au întreprins-o filozofii burghezi ai regimului trecut

și de a dezvălui chipul în care poporul și-a cristalizat concepția sa despre viață în folclor.

Trebuie să menționăm că printre teoriile reacționare asupra folclorului nu toate s-au înfățișat ca atare, deschis dușmănoase.

Pe lîngă denaturările grosolane obscurantiste, au mai circulat și altele, mai subtile, dar nu mai puțin perfide. Este vorba despre anumite concepții estetice asupra folclorului.

Sub masca entuziasmului pentru folclor, s-au introdus de către mulți interpreți burghezi ai folclorului teorii care, într-un fel sau altul, depreciază puterea de creație a maselor sau valoarea ideologică și artistică a producției populare. Unii folcloriști pricepuți și cinstiți s-au lăsat influențați și mai suferă și azi urmele influenței acestor reprezentanți ai ideologiei burgheze. Dintre aceste teorii face parte și aceea care vrea să stabilească o graniță rigidă, un zid metafizic între literatura „cultă" și „literatura populară", cum era numit adesea folclorul. Criteriile folosite de către constructorii acestei nejustificate operații sînt următoarele: 1) folclorul nu s-ar bucura de un frumos identic cu cel al literaturii culte, ci numai de un „frumos folcloric" ; 2) folclorul ar fi o creație impersonală, a „întregului popor" ; 3) „literatura populară" ar fi lipsită de artificialitate, adică n-ar fi „făcută", în sens de elaborată — așa cum este literatura „cultă". Ultimele două teze — deși lucrul nu apare de la început evident — duc în fond la născocirea și susținerea celei dintîi, care sub pretextul că rezervă folclorului un „frumos folcloric", special, face acest act de condescendență pentru a sublinia teza că creația artistică a maselor nu poate atinge „frumosul cult", nu se poate măsura cu valorile estetice ale literaturii culte, și de aceea trebuie folosite criterii minore, globale, „neestetice". Această teorie este o evidentă prelungire a teoriei decadente, reacționare a „artei pentru artă", pentru că stabilește în chip subînțeles două feluri de criterii : „pur" estetice pentru literatura cultă ; sincretice, globale, pentru folclor. Pe această poziție se situează și Gh. Vrabie, care consideră că „...plăsmuirile populare au *limite* (sublinierea noastră. — *C.I.G.*) și norme estetice ce-și încheagă o configurație proprie din însuși natura lui intimă" [1].

Conform acestei teze, o doină, o baladă etc. nu sînt frumoase întrucît împlinesc aceleași exigențe în privința conținutului și formei pe care le avem față de o poezie scrisă, ci numai întrucît frumosul folcloric, „satisface sufletul primar al colectivităților", le umple viața etc.

Un astfel de criteriu anihilează principial orice posibilitate de a distinge — înăuntrul creației folclorice — producțiile reușite, exemplele de măiestrie, de cele mai puțin reușite sau chiar nereușite, renunțîndu-se, așadar, la orice valorificare.

Istoria literaturii noastre ne dovedește că cei mai de seamă scriitori, clasici ai literaturii noastre, — Eminescu, Alecsandri, Creangă, Sadoveanu — n-au făcut cîtuși de puțin această distincție, umilitoare pentru creația maselor, între frumosul „cult" și frumosul popular, n-au acceptat teza despre „două estetici", ci dimpotrivă, au socotit că măiestria artistică a poporului poate servi drept model literaturii scrise.

[1] Vezi *Folclorul, Obiect, principii, metodă*, 1947, p. 52.

Pretextele pentru care poezia populară, de pildă, ar trebui „scutită" de exigențele pe care le avem față de poezia scrisă nu rezistă faptelor. Așa de pildă se afirmă că *repetiția* (unui vers, unei imagini, unui tablou) în poezia populară, exigența unui șablon sau scheme tradiționale etc. ar fi inestetice, n-ar putea fi acceptate pe plan estetic, ci numai din unghiul de vedere al „indulgenței" pentru simplicitatea de mijloace a facturii populare. Dar aceasta este un argument cu totul fals. Oare creația muzicală a lui Mozart, Schubert sau Wagner — care abundă în repetarea motivelor — este mai puțin valoroasă decît cea a romanticilor, pentru care acest lucru nu este caracteristic ?

De asemenea oricît de curată ca intenție, teza despre caracterul „impersonal" al creației populare servește celor ce vor să izoleze creația populară de cea scrisă. Căci se poate ușor trage concluzia că creația colectivă nefiind legată de un anumit creator, ar suferi din punctul de vedere al construcției, al unității etc. Folcloriștii sovietici combat energic această teorie despre caracterul impersonal al creației populare. „Cercetările sistematice asupra vieții și creației povestitorilor de legende și basme — scrie acad. B. Sokolov — și asupra altor așa-numiți purtători ai folclorului, au arătat ce rol imens joacă, în poezia orală, măiestria artistică personală, virtuozitatea, talentul, memoria și alte caracteristici ale psihologiei individuale". Între purtătorii de folclor trebuie deosebite personalitățile creatoare de simplii executanți, oamenii cu experiență de începători, oamenii înzestrați cu fantezie de simpli imitatori, unii care accentuează latura morală sau alții pe cea artistică etc. Cu alte cuvinte, în literatura populară orală întîlnim tot atita varietate în figurile individuale ale purtătorilor de folclor, ca și în literatura scrisă.

Trebuie respinsă, de asemenea, distincția între caracterul „artificial" al literaturii scrise și cel „neartificial" al literaturii orale. Termenul „artificial" își trădează poziția estetică subiectivistă — este o manifestare a concepției că arta trebuie „făcută", că ea ar fi un aliaj subtil, alcătuit cerebral, în laboratorul artistului izolat de viață. Dar în afară de faptul că termenul este impropriu, aplicarea lui în materie de folclor ne arată despre ce este vorba : sugerarea ideii că creația populară poate fi numai „spontană", adică de o valoare artistică întîmplătoare. Artistul popular n-ar crea conștient, „artificial", ci ar da numai drumul, în chip spontan și improvizat, unui aflux de stări și imagini, neorganizate, neelaborate, lipsite prin aceasta de valoarea rezervată procesului migălos de creație „cultă".

Dar cum se poate susține o astfel de afirmație, cînd la fiecare pas, în cercetarea folclorului, ne izbim de măiestria artistică ? Oare tablourile, imaginile și minunatele metafore și asocieri rare de cuvinte sînt „întîmplătoare", — limba poetică este cea prozaică, cea pe care o folosește omul în viața de toate zilele ? Sau stările subtile sufletești din care se țes nenumărate poezii din lirica noastră populară sînt stări despre care se vorbește în viața de toate zilele ? Încordarea deosebită, creatoare, din care țîșnește chiuitura este un fenomen întîmplător „neartificial", adică nu un moment deosebit de creație, de îmbinare a ascuțirii gîndirii cu experiențe și măiestria alcătuirii versurilor ?

Cercetările folcloriștilor sovietici arată că există „școli" artistice care îi deosebesc pe unii maeștri de alții prin repertoriu, stil și manieră de executare. Și la noi există centre de creație de folclor, cu autori — creatori identificați; școli cu specificul lor: Ieud, Bătrîni, Craiova etc. În creația populară, ca și în cea scrisă, există tehnică, măiestrie, școală. Iar dacă producțiile folclorice sînt anonime, aceasta înseamnă numai că numele autorilor lor nu sînt cunoscute — însă ele nu sînt „impersonale". Dar nu toate producțiile folclorice sînt anonime. În Orient, de pildă, în Asia centrală, Caucaz etc., numele autorilor au fost marcate ca o pecetă la sfîrșitul cîntecului.

De asemenea, faptul că în folclor poezia sau basmul suferă schimbări mai mari decît literatura scrisă, faptul că există schimbări, variante, — deci momentul improvizației, al spontaneității, — nu micșorează întru nimic valoarea literaturii orale. În artele plastice sîntem obișnuiți să considerăm ca foarte firesc ca o aceeași temă să fie tratată de nenumărate ori — de pildă portretele sau busturile lui Lenin. Unicitatea temei nu îngrădește întru nimic personalitatea artistului — ci dimpotrivă îi creează condițiile de a-și pune în valoare originalitatea. Tema ca atare este la îndemîna oricărui artist; doar realizarea artistică va fi deosebită și va reliefa capacitățile sale deosebite.

În folclor nu există o situație deosebită și nu este just să o născocim. Variantele trebuie reconsiderate ca realizări artistice deosebite, independente, care marchează adesea concepții artistice deosebite. Chiar dacă în creația populară variantele sînt în legătură cu rolul precumpănitor al mijloacelor de expresie tradiționale, uneori, pe aceeași temă pot fi create capodopere de mare și egală valoare — cum este cazul de pildă în poezia noastră populară cu „Miorița" și „Ciobănașul" — variantă independentă a „Mioriței".

Diferitele poziții de apreciere „indulgentă", „de sus" a creației populare trebuie respinse fără șovăială: poporul n-are nevoie de această „indulgență", în primul rînd pentru că este ipocrită și trădează în fond o perfidă intenție de a deprecia creația populară, în al doilea rînd, pentru că ascunde esența artei populare, miezul ideologic al folclorului.

Folclorul, literatura nescrisă, este artă ca și literatura scrisă și poate fi judecat fără grijă, prin prisma celor mai exigente criterii. Putem să pornim fără șovăială la interpretarea folclorului de pe pozițiile estetice marxist-leniniste; să căutăm în folclor realismul critic, oglindirea veridică a realității, conținutul ideologic, partinitatea, procedeul tipizării artistice — redarea esențialului în fenomenele sociale, critica fenomenelor negative și măiestria artistică. Creația populară trece cu succes acest examen.

Esteticienilor, criticilor literari și folcloriștilor, le revine sarcina să studieze folclorul din toate punctele de vedere mai sus înșirate. Un imens material, plin de surprize îi așteaptă. În lucrarea de față — ne vom strădui să adîncim un singur fir principal de cercetare — acel al deslușirii concepției despre sensul vieții, aflate în folclorul nostru.

Poporul și-a făurit arta ca o oglindire realistă a ceea ce el află în viață (situații, fapte, evenimente etc.), dar și a ceea ce cerea și nu găsea în viață. Folclorul este nu numai oglindirea vieții, dar și cristalizarea

atitudinii poporului față de viață, a concepției lui despre sensul vieții. Folclorul înfățișează, în imagini artistice, ceea ce poporul iubește și urăște, ceea ce el prețuiește și respinge, ceea ce admiră și disprețuiește, ceea ce el vrea să realizeze sau să nimicească. Folclorul este imaginea vie a tablei valorilor etice în care crede poporul, este răspunsul lui de clasă, de afirmare, promovare sau respingere față de cele mai de seamă fenomene sociale și morale.

Dacă pentru scriitori și artiști cea mai îmbucurătoare apreciere este aceea de a fi „legat de popor", dacă în valorificarea celor mai bune opere literare scrise vorbim despre partinitatea lor în sensul reflectării, exprimării intereselor și năzuințelor maselor muncitoare — este de la sine înțeles că aceste trăsături le vom găsi în primul rînd în însăși creația poporului. Folclorul ne înfățișează minunate exemple atît de înfățișare veridică a vieții, cît și de partinitate și de măiestrie artistică.

Teoria tipicului din estetica marxist-leninistă arată că tipicul este principala sferă de manifestare a partinității în artă. Oglindirea realității în artă nu se face în chip naturalist sau obiectivist, ci întotdeauna ea exprimă o anumită poziție ideologică, o anumită concepție despre lume și viață, o anumită luare de poziție *pentru* un anumit ideal social etic și implicit *contra* altor concepții despre viață.

Folclorul este o admirabilă ilustrare a teoriei tipicului. El este o producție spontană, dar aceasta nu înseamnă că ar fi inconștientă, lipsită de idei, de poziții — cum subînțeleg unii ideologi burghezi prin cuvîntul „spontan". Dar chiar acei învățați burghezi care acceptau că în folclor există și idei, nu numai sentimente, cuvinte frumoase și melodii plăcute — căutau și găseau în folclor numai resturi de idei ancestrale, datînd din epoca comunei primitive. Așa de pildă Tylor și A. Lang nu vedeau în folclor decît rămășițe ale sufletului primitiv — teorie metafizică și neștiințifică fiindcă nega întreaga dezvoltare istorică a popoarelor și implicit caracterul de clasă al folclorului.

Alții, ca de pildă I. Grimm — celebrul culegător de basme germane — și Max Müller căutau în folclor *numai* mitologie. După Max Müller, zeii și eroii din basme și legende nu sînt decît simple forme antropomorfice ale fenomenelor naturii. Această teorie mai avea și păcatul de a fi colorată rasist și șovinist căci susținea că toate miturile ar fi de origină „ariană", negînd astfel originalitatea de creație a diferitelor popoare.

După cum se știe, folclorul nu-i un muzeu arheologic al sufletului primitiv, pentru că în el aflăm o oglindire continuă a dezvoltării istorice a poporului, pînă în zilele noastre. Poporul n-a rămas cîtuși de puțin pe loc în ce privește concepția lui despre lume și viață. În primul rînd s-a schimbat concepția lui despre viață, adică ansamblul atitudinilor și părerilor lui despre societate, despre om, despre ceea ce îi trebuie lui, poporului, în această viață. Există, firește, în orice folclor, resturi de concepție primitivă, mitologică, despre soare, pămînt, credințe în duhuri, credințe magice etc. Dar aceasta reprezintă numai stratul cel mai vechi, cel mai adînc, aidoma unui strat arheologic peste care s-au rînduit deasupra așezări multiple, straturile vii ale milenarei dezvoltări social-istorice care s-au scurs de la orînduirea comunei primitive. Așa după cum arheologia nu înlocuiește istoria societății pe clase, tot astfel semnalarea elementelor

vechi, primitive, din cuprinsul folclorului, nu pot înlocui dezvăluirea bogatului conținut istoric, de clasă, al creației populare.

Cu deosebită tărie trebuie subliniat că folclorul nu păstrează numai elementele concepției despre lume a oamenilor ce au trăit cu mii de ani în urmă. Aceasta-i tot atît de imposibil și absurd ca și cum am spune că și societatea a rămas neschimbată, încremenită în relațiile de producție ale societății primitive și că n-a cunoscut lupta de clasă. Că întotdeauna astfel de teorii care se îndreaptă exclusiv spre trecut cuprind aversiunea față de lupta de clasă, tendințe sau dorințe, mărturisite sau ba, de a închide ochii asupra profundelor și multiplelor consecințe pe care le-a determinat lupta de clasă în viața și implicit în creația maselor — este un fapt cunoscut.

Un alt fapt semnificativ este acela că dacă s-a dat — prin prisma trecutului — o anumită atenție concepției despre *lume* implicată în folclor — adică concepției despre univers, despre „facerea lumii", despre puterile care conduc universul etc., mult mai puțină atenție s-a dat concepției despre sensul vieții, — adică despre bine și rău în relațiile sociale. Aceasta pentru că în interpretarea elementelor concepției despre lume din folclor, era lucru ușor și prielnic ideologilor burghezi să apese asupra caracterului mistic — care și există în parte — în părerile despre natură, magie etc. ale omului din comuna primitivă. Cu totul neconvenabilă pentru ideologii burghezi se înfățișează însă concepția despre sensul vieții, etica maselor, în folclor, pentru că aici trebuia dat un adevărat asalt de răstălmăcire a acestei etici opusă în esența ei moralei asupritorilor.

Creația populară nu este un tablou naturalist al realității, ci o redare realistă, străbătută de concepția maselor despre sensul vieții, axată pe criteriile de clasă ale poporului, străbătută de partinitate. Pentru creația populară se potrivesc de minune caracterizările pătrunzătoare ale lui Belinski: „Este lipsită de viață o operă de artă, dacă ea zugrăvește viața numai pentru a o zugrăvi, fără nici un impuls subiectiv puternic, care să-și aibă izvorul în ideea predominantă a epocii, dacă ea nu este un strigăt de suferință sau un ditiramb de entuziasm, dacă ea nu este o întrebare sau un răspuns la o întrebare" [1].

Folclorul este străbătut de o concepție despre sensul vieții în primul rînd, iar nu de o concepție despre lume, pentru că atît situația lor de mase asuprite cît și de creatoare de bunuri materiale și spirituale a determinat masele să fie preocupate în primul rînd de *problemele de viață* — muncă, libertate, dreptate, eroism, dragoste, prietenie etc. — și mult mai puțin de înțelegerea și interpretarea naturii.

Literatura populară înfățișează, confirmă, prin majoritatea producțiilor cunoscute, această ierarhizare a importanței temelor. Aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin o subapreciere a interesantelor elemente ale unei concepții despre lume, care se pot desprinde din folclorul nostru, ca și din cel al altor popoare. Aceste *elemente* — fie că le acordăm sau nu denumirea „concepție despre lume", — dezvăluie minunata curiozitate a omului simplu de a pătrunde esența fenomenelor naturii, capacitatea lui de a-și

[1] V. G. Belinski, *Opere*, 1948, vol. II, ed. rusă, p. 348.

explica lumea pornind de la prețioase idei materialiste, ateiste, precum și intuiția despre caracterul dialectic a tot ce-l înconjoară.

Între concepția populară despre lume și concepția populară despre sensul vieții există însă și o deosebire calitativă. Concepția științifică despre lume, concepția materialistă, s-a dezvoltat în istoria filozofiei în luptă cu idealismul și avînd ca permanent aliat științele naturii. Lucrul acesta, deși în folclor se găsesc elemente interesante de medicină empirică etc. nu a putut fi realizat de către popoare care, luptînd cu piedicile imense ale neștiinței de carte, nu puteau să aibă confirmarea experimentală a părerilor lor străvechi despre lume. În cu totul altă lumină se înfățișează etica poporului. Desigur că această concepție despre sensul vieții, această etică a poporului, nu poate fi identificată cu morala socialistă, care are la bază teoria marxist-leninistă. Totuși, morala maselor, chiar în societatea împărțită pe clase, oglindește direct năzuințele progresiste, determinate de situația obiectiv progresistă pe care o reprezintă forța socială a maselor muncitoare. În cazul moralei, masele asuprite din orînduirile bazate pe clase sînt mult mai aproape de morala socialistă decît este concepția lor despre lume față de concepția filozofică materialistă.

Desigur că în cadrul moralei maselor trebuie să arătăm deosebirea importantă dintre morala proletariatului și morala maselor asuprite din orînduirea sclavagistă și cea feudală. Însă deși morala proletariatului nu se poate identifica cu morala țărănimii iobage, — deși țelurile politice ale clasei muncitoare sînt superioare luptei pentru pămînt a țărănimii, trăsăturile lor de bază sînt comune deoarece atît proletariatul cît și țărănimea luptă împotriva exploatării și oprimării, pentru libertate, pentru dreptul la viață.

Morala maselor asuprite, morala popoarelor, s-a format și s-a dezvoltat în luptă cu morala de clasă a stăpînilor de sclavi, a moșierilor și capitaliștilor. În istoria morală a omenirii, în rîndurile claselor asuprite s-au făurit cele mai alese însușiri morale: patriotismul, eroismul, spiritul solidarității, dragostea de muncă, înțelepciunea etc. În morala proletară — care a însemnat un salt calitativ în evoluția morală a omenirii — toate aceste calități morale, care se găsesc la toate popoarele și care constituie fondul lor moral de aur, inalterabil, au fost preluate și prelucrate pe o bază nouă — pe baza ideologiei marxist-leniniste. Astfel morala maselor, care cuprindea unicele tradiții morale pozitive — căci din morala claselor stăpînitoare nu se poate prelua nimic, așa cum se preia din tehnică sau știință — a căpătat acea direcționare teoretică absolut necesară pentru fructificarea uriașei capacități de creație etică și istorică a maselor — pentru lichidarea exploatării și construirea societății fără clase.

Poporul nostru și-a dovedit capacitățile sale morale în întreaga lui istorie din trecut și mai ales în cel mai substanțial capitol al istoriei sale, acela care a început de la 23 August 1944. Aceste capacități și virtualități politice și etice — el le-a dovedit în primul rînd prin *fapte*, dintre care cel mai de seamă a fost răsturnarea lespedei de piatră care-i înăbușea viața — regimul burghezo-moșieresc. Dar la baza faptelor și acțiunilor poporului, din trecutul îndepărtat și pînă în zilele noastre, a existat și există o concepție despre viață. Poporul nostru și-a exprimat această concepție a sa față de principalele probleme sociale și etice în creația sa

literară, în folclor. Atitudinea pe care a luat-o omul simplu față de dușmanul de clasă, față de război și pace, față de muncă, față de dragoste și natură, chipul în care el prețuiește anumite însușiri morale, chipul în care poporul respinge, condamnă și înfierează lipsuri și vicii morale etc. — toate aceste atitudini etice se răsfrîng în zeci de nuanțe în folclorul nostru.

*

Încercarea interpreților reacționari de a ascunde sau de a denatura conținutul social al folclorului nostru, morala de clasă a poporului nostru era de la început sortită eșecului, pentru că folclorul este unul din cele mai puternice ilustrări ale concepției marxiste despre artă.

Folclorul este expresia vie a legăturii artei cu viața, a literaturii create și receptate de către popor în virtutea nevoilor sale materiale, etica și estetica. Călit de condițiile grele ale vieții, poporul nu a putut concepe creația literară ca „artă pentru artă", ca „evaziune" din realitate. Poporul pornește totdeauna de la prezent, de la realitatea dată. Chiar cînd făurește idealuri cristalizate în basme, literatura populară este îmbibată de realismul necesităților și dorințelor care izvorăsc din viața reală, individuală sau obștească. În același timp, deoarece masele suportau cu multă greutate situația de exploatare, asuprire și umilire, folclorul este saturat de idealul etic al unei vieți luminoase, demne, omenești.

Vechii cercetători și folcloriști, ca de pildă Gaster, Lazăr Șăineanu, folcloriști ca Sf. Fl. Marian, C. R. Codin, Al. Vasiliu etc., și-au dat seama că folclorul documentează etosul popular. L. Șăineanu de pildă a ghicit raportul dintre natură și morală: „Nu trebuie să se treacă cu vederea importanța elementului moral în producțiunile folclorice. Fenomenele lumii fizice concură de cele mai multe ori a justifica legile eticei populare [1]. El dă ca pildă legendele Dochiei în care „zilele babei" au fost introduse pentru a explica trecerea bruscă de la iarnă la primăvară. În aceste legende, o babă, înfruntîndu-l pe ianuar (sau februar sau martie) provoacă întoarcerea zilelor friguroase ca o pedeapsă pentru *semeția ei* etc. Un fenomen din natură este deci intrepretat prin prisma pedepsirii cusurului moral al îngîmfării.

Vechii folcloriști vedeau în folclor o oglindă mai mult a caracterului poporului — conceput oarecum ca ceva definitiv format, încremenit — o interpretare deci cu iz metafizic: „poveștile au cristalizat multe din notele caracteristice, din însușirile de căpetenie ale sufletului poporului" [2].

Folcloriștii mai vechi au văzut elementul etic din folclor sub un aspect static, mai mult ca o mulare în ghips a unor sentimente, obiceiuri, credințe etc., le-a lipsit, cu alte cuvinte, înțelegerea tocmai a ceea ce-i mai important în folclor, — faptul că el dezvăluie atitudinile etice în funcție de relațiile sociale. A lipsit deci analiza folclorului prin prisma interpretării materialist-istorice și a esteticii marxist-leniniste.

Pe de altă parte, deși au existat la unii folcloriști mai vechi și mai noi preocuparea de a afla în folclor consemnarea unor fapte, evenimente

[1] L. Șăineanu, *Studii folclorice*, 1896, p. 44.
[2] C. Rădulescu-Codin, *Îngerul Românului, Povești și legende din popor*, 1913, p. XI.

sau personaje istorice, încercări de a se reconstitui cu ajutorul folclorului fragmente din dezvoltarea istorică a poporului — totuşi aceste încercări, care au avut o anumită valoare, sînt departe de a fi un exemplu de *tratare istorică*. adică de analiză ştiinţifică a folclorului, de desvăluire a bogăţiei conţinutului lui social-politic şi etic. Pentru noi, tratarea istorică a folclorului nu înseamnă numai utilizarea folclorului pentru îmbogăţirea documentării istorice, criteriu cît se poate de justificat şi preţios, mai ales că nu trebuie uitat că au fost istorici burghezi care contestau simpla valoare documentară a folclorului (Giurescu). Credem însă că analiza ideologică a folclorului poate să ne dea *mai mult*. Folclorul nu ne arată numai participarea maselor la evenimente istorice precise şi ecoul acestor evenimente precise asupra conştiinţei maselor, ci deschide perspective mult mai largi asupra *întregii game de atitudini şi reacţii cu caracter social-politic şi etic,* care exprimă în folclorul din trecut poziţia de clasă a maselor asuprite şi exploatate, iar în folclorul nou participarea maselor la construirea socialismului. A cerceta conţinutul social al folclorului înseamnă deci a lua în considerare, ca *atitudini de clasă,* nuanţele cele mai fine şi fugare ale ironiei, dispreţului, ostilităţii faţă de boier, ciocoi, chiabur, jandarm, perceptor în trecut, de a sezisa de pildă chipul în care pătrunde şi se manifestă în folclorul nou, noua atitudine faţă de muncă, faţă de stat şi faţă de partid, de a urmări chipul în care suferinţele izvorîte din situaţia economică şi socială din trecut a maselor asuprite se resfrîng în depărtatele şi feritele poteci ale liricei de dragoste, ale bocetului sau ale basmului.

Este firesc, un merit de precursori, în această problemă, al folcloriştilor şi cercetătorilor mai vechi, care — în opoziţie cu interpreţii reacţionari de mai tîrziu — au afirmat că creaţia populară izvorăşte din setea de viaţă, din atitudinea realistă faţă de viaţă a poporului — iar nu din dorinţa de „evaziune" sau „sete de moarte" cum declarau necroforii ideologici ai burgheziei. Dar începuturile — făcute de folclorişti mai vechi — trebuie reluate nu numai dintr-o perspectivă mult mai largă, dar şi de pe poziţiile principiale ştiinţifice ale materialismului istoric.

Pentru a schiţa perspectivele pe care le deschide interpretarea marxist-leninistă a folclorului, trebuie să repetăm ceea ce am arătat de la început: că nu este vorba numai de a evidenţia *setea de viaţă* sau *caracterul* poporului, ci de a săpa ceva mai adînc pentru a descoperi şi reconstitui *concepţia* poporului despre sensul vieţii, etica poporului exprimată în folclor.

A desluşi accentele etice ale unei creaţii populare, înseamnă a lumina poziţia de clasă, interesele şi năzuinţele de clasă, care determină valorificările etice, criteriile de viaţă şi luptă, întreaga tablă de valori a maselor muncitoare. Ceea ce ne înfăţişează folclorul despre boier şi ţăran, despre exploatare şi asuprire, despre dreptate şi nedreptate, despre înţelepciune sau prostie, despre frumuseţe şi vrednicie, urîţenie sau lene, despre viclenie, făţărnicie sau sinceritate şi cumpătare, despre dragoste, despre moarte, despre deznădejde sau optimism, despre insociabilitate sau ajutor tovărăşesc şi despre alte aptitudini, însuşiri, lipsuri sau manifestări morale — intră în sfera etosului popular şi poate fi urmărit şi valorificat în creaţia populară.

Nu există manifestare de creație folclorică în care să nu fie cuprinsă și o atitudine etică. O legendă sau baladă relevă patriotism, ură de clasă, prețuirea vitejiei sau a înțelepciunii, un cîntec de dragoste poate releva o atitudine de prețuire a libertății, ura împotriva celor ce înăbușă libertatea și însăși dezvoltarea personalității; un proverb poate documenta atitudinea critică, negativă față de justiția coruptă a regimului trecut, prețuirea demnității, a simțului răspunderii, sau biciuirea lenei, înfumurării, mîniei, lăcomiei etc.; un basm poate izvorî din prețuirea vitejiei sau poate preamări puritatea sufletească, iscusința; poate înfățișa în culorile cele mai negre viclenia și josnicia, poate rosti răspicat cuvîntul de dispreț și înfierare a răutății și cruzimii. Chipul în care este cîntată dragostea de natură relevă de asemenea o atitudine etică.

Cercetători mai vechi (L. Șăineanu, M. Gaster — pentru a cita numai nume de prim ordin) au făcut greșala de a limita caracterul etic la unele genuri ale producției folclorice — de regulă la proverbe, satire, fabule. Așa, de pildă, în clasificarea pe care o dă literaturii populare, Gaster distingea literatura religioasă, etică și estetică. „Literatura etică, care ne arată ideile poporului asupra binelui și răului, se rezumă în: proverbe, zicători și fabule“ [1]. Această restrîngere a noțiunii etice era curentă și a pătruns și în manuale.

Foarte comună era în estetica, critica și istoria literară burgheză, convingerea că „scop moralizator“ poate avea numai un anumit gen literar, așa-zis „didactic“ — fabula, satira etc. În general, partizanii „artei pentru artă“ duceau și duc o campanie continuă împotriva „artei cu tendință“ — prin care subînțeleg atît arta cu conținut politic, cît și cea cu substrat moralizator.

Ar fi de prisos să mai repetăm critica pe care o face estetica și etica marxist-leninistă concepției idealiste, decadentiste despre „artă pentru artă“. Se știe că și partizanii acestei teorii fac ei înșiși, promovează și răspîndesc arta cu anumite tendințe politice și etice, corespunzătoare intereselor monopoliștilor de a abate masele de la lupta de clasă, de a le „compensa“ suferințele prin literatură și filme polițiste, erotice etc., care exaltă instinctele.

A folosi noțiunea „etic“ în valorificarea artei înseamnă a lămuri teoretic ceea ce de mult fac în *practică* criticii, esteticienii și istoricii literari, care indiferent de clasa pe care o reprezintă, judecă creația literară prin prisma politică și etică a acestei clase. Numai că istoricii, scriitorii literari și esteticienii burghezi ascund și neagă situarea lor pe poziția de clasă, politică și etică a burgheziei, filozofii, esteticienii, criticii și istoricii literari, precum și folcloriștii marxiști sînt conștienți și mîndri de poziția lor politică în judecarea literaturii scrise sau orale.

„Tendință“ înseamnă *luare de poziție* politică și implicit etică. În marxism, etica nu are conținut deosebit de politică. *Conținutul moralei socialiste este însuși scopul socialismului științific.* „Morala servește societății omenești pentru a se ridica mai sus, pentru a se elibera de exploatarea muncii...“ [2]. Etica se ocupă — pentru a spune astfel — de mijloacele

[1] M. Gaster, *Literatura populară romînă*, 1883, p. 4.

[2] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, Ed. de Stat pentru literatură politică, 1954, vol. II, p. 674.

sufletești, de materialul uman, de pîrghia umană cu ajutorul căreia se construiește socialismul și comunismul. Numai moraliștii burghezi vorbesc în chip ipocrit de o morală „pură", care chipurile și-ar întoarce fața de la realitățile politice, s-ar situa cu alte cuvinte deasupra claselor și ciocnirilor de interese economice și politice. Marxism-leninismul afirmă legătura indestructibilă dintre etic și politic (deosebirile care există între *specificul* fenomenelor politice și etice constituie o problemă aparte care ar depăși cu mult cadrul lucrării de față).

A urmări deci implicațiile etice ale producției folclorice înseamnă a urmări chipul în care poziția socială, *poziția de clasă,* colorează întreaga viață morală a creatorilor și receptorilor de artă. Nu este deci vorba de a căuta cît de „moralizatoare" este o creație populară, pentru că *orice* creație populară are la bază o atitudine socială, care determină atît manifestările politice cît și pe cele etice. Oricît de „obiectivă" ar fi redarea unei lupte, nu se poate ca poporul să nu-și fi exprimat într-un fel simpatia sau antipatia pentru un erou sau altul și aceasta înseamnă manifestare etică, prețuirea unui erou pentru că el întruchipează anumite valori etice, valorile etice ale unei anumite clase etc.

Interesul viu pe care l-au manifestat clasicii marxism-leninismului pentru folclor ne indică drumul interpretării teoretice, filozofice a folclorului.

Încă din tinerețe, Marx și Engels au arătat interes pentru diferitele genuri ale folclorului tradițional. Într-un articol de tinerețe despre „Cărțile populare germane", Engels, apreciind valoarea lor estetică și etnografică, atrăgea totodată atenția asupra importanței *funcțiunii social-politice a folclorului,* asupra însemnătății lui propagandistice, ca armă de luptă împotriva aristocrației și pietismului. Cartea populară, arată Engels, nu trebuie să servească numai destinderii spirituale a poporului, ea mai are sarcina „...să clarifice sentimentul lui moral, să-l silească să ia cunoștință de forța sa, de dreptul său, de libertatea sa, să-i trezească curajul și dragostea pentru patrie".

Engels s-a opus cu hotărîre valorificării pur estetice a folclorului, — poziție mărginită pe care se situau romanticii ca Tieck, Görres etc. Engels cerea o intervenție în circulația cărților populare, pentru a fi scoase din uz cele dăunătoare și indica prelucrarea „rațională", dar plină de grijă și sensibilitate, a altor cărți populare.

Spre sfîrșitul vieții, Engels s-a acupat și de folclorul unor răscoale țărănești din trecut. Vorbind despre imnul alcătuit de Luther „Eine feste Burg ist unser Gott" (Puternică cetate-i Domnul nostru), care fusese cîntecul revoluționar în războiul țărănesc german din 1525, Engels conchidea că poezia revoluțiilor trecute, cu excepția Marseillezei, nu are o influență pozitivă revoluționară asupra maselor, pentru că ea oglindește și prejudecățile maselor din acea vreme. Prin aceste aprecieri, Engels scotea încă o dată în lumină *importanța educativă* a folclorului, subînțelegînd că el nu trebuie luat ca atare și răspîndit cu toate aspectele lui negative, ci selectat și valorificat după criteriile hotărîtoare ale sarcinilor educației maselor populare.

Lenin ne-a lăsat prețioase indicații, hotărîtoare pentru valorificarea și folosirea educativ-politică a conținutului ideologic al folclorului. Apreciind

latura artistică și valoarea istoric-documentară a folclorului, Lenin și-a îndreptat atenția în primul rînd asupra necesității de a *generaliza* și *analiza* producțiile populare din punct de vedere social-politic (Relatat de Bonici-Bruevici în articolul „Lenin despre poezie").

Lenin vedea în folclor expresia „năzuințelor și nădejdilor populare". El aprecia folclorul ca un prețios document social-politic și etic, dar nu numai pentru trecut, ci în lumina actualității, căci el considera că studiul folclorului este necesar și important pentru „studierea psihologiei populare din zilele noastre".

Folclorul nostru își cere o neapărată valorificare în sensul indicat de clasicii marxism-leninismului: dezvăluirea *„năzuințelor și nădejdilor, populare"*, — adică a ceea ce cer masele de la viață, a concepției lor despre sensul vieții în trecut și în prezent. În ciuda limitelor și aspectelor negative care există în folclorul nostru — ca și în creația tuturor popoarelor care au suferit exploatarea și asuprirea, mizeria și ignoranța — cunoașterea folclorului nostru este un drum direct spre cunoașterea maselor muncitoare, a uriașelor lor capacități creatoare, zăgăzuite în trecut și care se revarsă acum în albia socialismului.

ЗА ВЫЯВЛЕНИЕ ЦЕННОСТИ НАШЕГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящем очерке, являющемся вступительной главой к подготовляющемуся тому «*Смысл жизни в румынском фольклоре*», автор, исходя из марксистского положения о роли масс в созидании истории и культуры, указывает на необходимость выявить ценность идеологического содержания румынского фольклора. Оспаривая презрительную точку зрения различных буржуазных идеслогов, отрицавших ценность мышления, отраженного в фольклоре, или даже ценность народного творчества как такового (Крайер, Бэдье, Пиге и др.), автор указывает, что интерес к фольклору и старание как можно полнее выявить его ценность является важной стороной деятельности самых видных прогрессивных мыслителей и писателей, начиная с Гердера, Гете и Пушкина и до нашей эпохи (Горький). В Румынии борьба за выявление ценности фольклора с эстетической точки зрения нашла поборников среди самых видных писателей (Бэлческу, Эминеску, Александри, Садовяну и др.). Эминеску глубоко понимал идеологическое значение фольклора и освещал социально-воспитательный, этический смысл его.

Давая положительную оценку упорному труду фольклористов, собравших огромные сокровища румынского фольклора, автор разоблачает кампанию, ведущую к искажению фольклора, предпринятую в Румынии в период между двумя мировыми войнами рядом буржуазных идеологов, представлявших мировоззрение румынского народа как нечто мистическое, фаталистическое или «экзистенциалистское». Автор указывает, что объективный анализ румынского фольклора обнаруживает, что несмотря на тяжелые условия эксплуатации и угнетения, в которых жил румынский народ, несмотря на давление, оказанное на

него буржуазной идеологией, он выразил в фольклоре свою лучезарную этику, характеризующуюся волей к упорной борьбе против классового врага и тем, что он высоко ставит труд и радость жизни, справедливость и мудрость, энергию, скромность и многие другие ценные моральные качества.

Автор указывает, что румынский фольклор, как и всякое народное творчество, пропитан собственной этикой, собственной концепцией относительно смысла жизни, что фольклор — партийное творчество. В отличие от мировоззрения народа, в значительной мере отражающего невежество и темноту, в которой держали массы в условиях классового общества, концепция народа, касающаяся смысла жизни, имеет большую ценность для истории духовного развития румынского народа, так как эта концепция представляет моральную силу, которую народ противопоставил угнетателям и которая, в конечном итоге, помогла ему свергнуть их и создать себе новую жизнь, соответствующую его тысячелетним стремлениям.

Автор указывает, что выявление идеологической ценности фольклора возможно только на основании марксистского анализа, который должен раскрыть социально-этическое содержание народного творчества.

FÜR DIE VERWERTUNG UNSERER VOLKSSCHÖPFUNG

(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Abhandlung, die das Einleitungskapitel des in Vorbereitung befindlichen Bandes *„Sinn des Lebens im rumänischen Folklor“* darstellt, entwickelt der Verfasser, von der marxistischen These über die Rolle der Massen in der Gestaltung der Geschichte und der Kultur ausgehend, die Notwendigkeit der Auswertung des weltanschaulichen Inhalts des rumänischen Folklors. Er verurteilt die überhebliche Einstellung verschiedener bürgerlicher Ideologen die, wie Krayer, Bédier, Piguet, u. a., den Wert des im Folklore enthaltenen Denkens (Ideenreichtums) oder gar den Wert der Volksschöpfung als solche überhaupt leugnen, und stellt unter Beweis, dass das Interesse für den Folklor und die Bemühung für seine bestmöglichste Auswertung der bedeutendsten fortschrittlichen Denker und Schriftsteller beschäftigt hat, beginnend mit Herder, Goethe, Puschkin und bis in unsere Zeit (Gorki). In Rumänien hat der Kampf für die esthetische Auswertung des Folklors seine Anhänger unter den grössten Schriftstellern (Bălcescu, Eminescu, Alecsandri, Sadoveanu, usw, gefunden). Eminescu ist am tiefsten in die ideologische Bedeutung des Folklors eingedrungen und hat seinen sozial-erzieherischen und auch ethischen Sinn ans Licht gezogen.

Der Verfasser beurteilt in positivem Sinne die ausdauernde Arbeit der Folkloristen die den reichhaltigen Schatz der rumänischen Volksschöpfung gesammelt haben und entlarvt die den Folklor verfälschende Einstellung einer Reihe bürgerlicher Ideologen im Zeitraume zwischen den beiden Weltkriegen, die die Lebensauffassung des rumänischen Volkes als mystisch, fatalistisch oder „existenzialistisch“ bezeichnen. Der Verfasser stellt fest dass die unvoreingenommene Analyse des rumänischen Folklors beweist.

dass das rumänische Volk, trotz der schweren Lebensbedingungen, gekennzeichnet durch Ausbeutung und Unterjochung die es erduldete, trotz dem Drucke der bürgerlichen Ideologie dem es ausgesetzt war, in seinem Folklor eine helle Ethik zum Ausdruck bringt, gekennzeichnet durch den Willen zum hartnäckigen Kampfe gegen den Klassenfeind, durch Wertschätzung der Arbeit und der Freude am Leben, der Gerechtigkeit und Weisheit, der Energie, der Bescheidenheit und vieler anderer wertvollen moralischen Eigenschaften.

Der Verfasser zeigt, das der rumänische Folklor, wie jede Volksschöpfung, durchdrungen ist von seiner Ethik, von seiner Auffassung vom Sinne des Lebens; der Folklor ist eine parteisinnliche Schöpfung. Zum Unterschied von der Weltanschauung des Volkes, die grösstenteils Unwissenheit und die Dunkelheit widerspiegelt in der die Massen zur Zeit der in Klassen aufgespaltenen Gesellschaftsordnung gehalten wurden, hat die Anschauung des Volkes vom Sinne des Lebens einen grossen Wert für die Geistesgeschichte des rumänischen Volkes, da sie die moralische Kraft darstellt die es den Unterjochern entgegensetzte und die es ihm ermöglichte letzten Endes diese zu stürzen und sich ein neues Leben zu schaffen, dass seinem tausendjährigen Streben entspricht.

Der Verfasser beweist, dass die ideologische Auswertung des Folklors nur auf Grund einer marxistischen Analyse möglich ist, die den sozialethischen Inhalt der Volkschöpfung enthüllten soll.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

CONCEPȚIA FILOZOFICĂ MATERIALISTĂ A LUI VASILE CONTA

DE

N. BOLBOAȘĂ

În dezvoltarea filozofiei din țara noastră, concepția filozofică a lui Vasile Conta ocupă un loc din cele mai importante, ea fiind, chiar dacă are unele contradicții și abateri, cea mai amplă și mai consecventă concepție materialistă din secolul trecut.

Filozofia lui Conta a produs reacții deosebite: în timp ce cărturarii progresiști de frunte — Eminescu, dr. N. Leon ș. a. — i-au recunoscut meritele, reprezentanții ideologici ai coaliției burghezo-moșierești au privit-o cu ostilitate. Dacă la început, au făcut totul ca să treacă neobservată, mai tîrziu, fie că au atacat-o direct — « Revista teologică », filozoful junimist C. Leonardescu — fie pe căi piezișe; dîndu-se drept admiratori ai lui Conta, istoricii burghezi ai filozofiei îi scoteau în evidență, întrucît le foloseau, contradicțiile și abaterile lui naționaliste, trecînd sub tăcere conținutul pozitiv, materialist, al filozofiei lui; au fost și cazuri cînd lui Conta i s-au contestat orice merite ca gînditor.

La rădăcinile filozofiei materialiste a lui Conta se află interesele economice și politice ale elementelor industriale din burghezia românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La închegarea ei, au contribuit, firește, și influențele gîndirii materialiste din țară și din străinătate.

Continuînd și dezvoltînd tradițiile materialiste ale înaintașilor, filozofia lui Conta lovea în ideologia burghezo-moșierească, ce se opunea progresului social.

★

Temeiul concepției filozofice a lui Vasile Conta este materialismul, un materialism cu particularități decurgînd din situarea filozofului pe pozițiile burgheziei radicale românești, din cuceririle științei epocii în care trăiește, ca și din influența ce au exercitat-o asupră-i unele orientări filozofice — și materialiste și idealiste (pozitiviste, mai ales) — din țară și străinătate.

Vasile Conta, adept convins al materialismului, căruia îi prevede un viitor mare ca doctrină filozofică, pornește, în elaborarea sistemului său filozofic, de la principiul — de toți materialiștii admis — că natura, materia, existența preced conștiința, ele existînd și în afară și independent de ea; conștiința, ca factor derivat, nu face decît să oglindească existența, natura, obiectele materiale. „Era un timp — scrie Conta în „Teoria fatalismului" — cînd, în genere, se credea că toate lucrurile, fără deosebire, și toate mișcările lor sînt îndreptate de către voința, arbitrul, bunul plac al unei sau al mai multor *ființe supraomenești,* ba, cîteodată, ele sînt îndreptate chiar de către voință, arbitrul, bunul plac al omului...

Eu mă voi sili prin această scriere („Teoria fatalismului" — *N.B.)* a dovedi — atrage atenția V. Conta — ...că în lume nu există decît *Materie,*

care se mișcă și se metamorfozează pînă la infinit în spațiu și în timp, ascultînd, în toate mișcările și metamorfozele sale, legi fatale (necesare — *N.B.*)"[1].

Una dintre „metamorfozele" materiei este „sufletul", conștiința: sufletul pentru Conta, nu e altceva decît proprietatea creierului; „decît o nouă formă a forței corespunzînd la o nouă formă a materiei"[2]. Aceeași idee, mai pe larg, o susține Conta și în lucrarea neterminată, apărută postum, „Bazele metafizicii". „Credința noastră că *ceva* există — sublinia Conta — se confundă în principiu cu însăși conștiința noastră; căci, aceasta din urmă nu este, în ultima analiză, decît expresiunea intelectuală a existenței. Negarea, deci, a oricărei existențe, de către noi care bazăm orice știință pe conștiință, este o contrazicere în termeni, și, prin urmare, o *imposibilitate intelectuală*.

Conștiința mărturisește nu numai despre existența ei proprie, dar și despre aceea a o mulțime de alte lucruri... A se nega existența unora din lucrurile mărturisite ca existență de conștiință, ar fi a se face o deosebire între ele tocmai din punct de vedere din care ele nu se deosebesc în realitate, adică din punctul de vedere al mărturisirii conștiinței, ultima dovadă a existenței"[3].

Apărînd poziția materialistă în problema fundamentală a filozofiei, a raportului dintre conștiință și existență, Vasile Conta critica și respingea teoriile idealiste, indiferent de forma lor, socotindu-le incompatibile cu știința, cu rezultatele ei, și contrare logicii. „Idealiștii subiectiviști — scria el — care admit numai existența lumii interioare, precum și alți filozofi care admit numai o parte din mărturisirile conștiinței noastre și neagă restul în mod absolut, se abuzează pe dînșii singuri...; ei ajung cu argumentarea la concluziuni prin care se neagă chiar existența acelor lucruri, a căror reprezentare în conștiință condiționează și determinează ideea care le-a servit ca punct de plecare argumentațiunii"[4]. Pe Schelling, Conta îl critică fiindcă „voia să construiască *a priori* toată natura cu legile și productele sale: voia să croiască toate științele naturale fără a consulta experiența, ba chiar contra acesteia"[5]. El dezaprobă și pe Hegel care, deși „nu disprețuia studiul empiric ca predecesorul său" (Schelling — *N.B.*), „a dedus existența naturii din cugetarea abstractă, zicînd că ideea, în libertatea sa, absolută, se *hotărăște* să iasă afară dintr-însa și să se facă natură"[6]. Apoi, nu fără ironie, Conta se întreba, cum de mai există „învățați" care, împotriva rezultatelor științei, „persistă a crede că sufleul este o substanță care are existența sa proprie și care a venit numai să locuiască pentru cîtva timp în corpul nostru, întocmai ca un simplu chiriaș de casă"[7].

Conta a luat atitudine — acesta este un mare merit al lui — și împotriva interpretării materialist-vulgare a sufletului, a psihicului, de

---

[1] Vasile Conta, *Opere filozofice*, ediție îngrijită de Nicolae Petrescu. București, Cartea Românească, [1922], p. 35.
[2] *Ibidem*, p. 43.
[3] *Ibidem*, p. 456.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 184.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 45.

către Vogt. Vogt credea că între gîndire și creier e același raport ca între fiere și ficat sau între urină și rinichi. Conta sublinia „că această comparațiune nu e de loc justă. Sufletul nu este o secrețiune, ci este o *funcțiune;* și tocmai pentru aceea el este material. Precum organele circulătoare și respiratoare servesc pentru funcțiunile circulațiunii și respirațiunii, tot așa și creierul cu dependențele sale îndeplinește funcțiunea de *relațiune* a animalului" [1].

Conta nu s-a opus însă poziției pozitiviste; și aceasta pentru că, lăsîndu-se înșelat de aspectul de „filozofie științifică" cu care se aureola filozofia lui Comte și Spencer, nu a văzut esența ei idealistă. Așa se explică înserarea, de către Conta, a filozofilor burghezi idealiști Comte și Spencer printre filozofii materialiști [2].

Conta nu se mulțumește numai să facă afirmații sau să argumenteze abstract existența obiectivă și primordială a lumii și caracterul secund, derivat, al conștiinței, ci caută confirmări în știință. El se folosește de rezultatele anatomiei comparate, ale patologiei și, îndeosebi, de cercetările lui Flourens asupra creierului; nu a neglijat nici rezultatele psihologiei cu orientare materialistă. Însăși existența eului — sublinia el — duce la concluzia existenței lumii materiale. În actele lui, eul nostru întîlnește „o rezistență care provine de la altceva sau de la altcineva decît de la dînsul... Vasăzică — conchidea Conta — este ceva în afară de eul meu, ceva care se opune la activitatea acestora și luptă cu dînsul. Vasăzică, senzațiunile lucrurilor numite exterioare, între care lucruri sînt și organele trupului meu, nu sînt închipuiri create de-a întregul de eul meu, ci sînt impuse contra voinței acesteia de ceva exterior, fie acest ceva trupul meu sau alte lucruri.

Lumea exterioară deci există...; nu eul meu creează lumea exterioară, ci mai de grabă lumea externă dă naștere, prin influența ei, la lumea internă" [3].

În sprijinul argumentării sale, el citează o sumă de filozofi materialiști, îndeosebi din epoca modernă: Bruno, Bacon, Galileu, Descartes, Spinoza și oameni de știință ca Lamarck, Darwin, Lavoisier etc. [4].

Că Vasile Conta a apărat pozițiile materialismului în problema fundamentală a filozofiei, în mod deschis și metodic, în condițiile unei lupte neîmpăcate cu idealismul și misticismul — ideologie oficială în deceniile 7 și 8 ale secolului al XIX-lea, în Țara Romînească și Moldova, — e un mare merit. Meritul lui sporește, însă, prin aceea că, depășind limitele materialismului metafizic și mecanicist, consideră raportul dintre conștiință și existență în cadrul dezvoltării existenței materiale. Depășind pe materialiștii metafizicieni, Conta, de acord cu ideile psiho-filozofice ale lui Lamarck, concepea conștiința ca produsul materiei ajunsă, în dezvoltarea ei, la un înalt grad de organizare; gîndirea omenească, pentru Conta, este rezultatul dezvoltării naturii.

Conta depășește limitele materialismului metafizic, și prin felul în care concepe și analizează existența obiectivă. Existența obiectivă — „Materia

[1] V. Conta, *op. cit*, p. 45.
[2] *Ibidem*, p. 183.
[3] *Ibidem*, p. 459—460 și 464.
[4] *Ibidem*, p. 183.

în metamorfozare" — deși unitară în materialitatea ei, nu este, arată Conta, omogenă și simplă, ci „diferită prin calitățile ei". Dar el rămîne pe pozițiile materialismului mecanicist și metafizic cînd consideră, ca și Democrit, pe care încearcă să-l completeze, că varietatea existenței obiective se explică prin combinarea unor elemente, principii universale, imuabile, „care, formează lumea", și anume : vidul, atomii sau plinul, mișcarea și trebuința, spațiul și timpul. Principiile acestea sînt inseparabile și se găsesc întotdeauna în același raport de cantitate. „Aceste șase principii — conchide în spiritul materialismului mecanicist și metafizic Conta — sînt calități ireductibile și universale ale lumii întregi, pentru că nu există un singur atom care să nu conție decît : spațiu, timp, vid, materie și mișcare, executate după niște legi stabilite" [1].

Cele șase principii, „care alcătuiesc lumea" sînt reduse, totuși, în ultima analiză, de Conta, la *materie* : materia este pentru el elementul fundamental al existenței. Revenind asupra ideii ce o exprimase în partea introductivă la „Teoria fatalismului", în „Teoria ondulației universale" Conta scria : „...după starea de astăzi a științelor pozitive, nu se poate admite că s-ar afla în lumea întreagă altceva decît materie..." [2]. Ca, apoi în „Intiile principii care alcătuiesc lumea", să precizeze : „Toate științele pozitive se sprijină pe ipoteza că în lume există *ceva, o substanță oarecare,* care se manifestează prin niște fenomene, singurele care parvin direct la cunoștința noastră. De altă parte, aceleași științe dovedesc că toate fenomenele cunoscute au caractere comune ; ceea ce mă face să admit că toate fenomenele sînt manifestațiuni ale unicei substanțe care este în principiu aceeași pretutindeni.

Această substanță, luată în totul cu fenomenele sale, nu poate să fie altceva decît materia, considerînd numirea ce s-au dat obiectivelor care lovesc simțurile, mare parte ajungînd direct sau indirect la cunoștința noastră" [3].

Afirmînd realitatea obiectivă, independentă de conștiință, a materiei, Conta a arătat, totodată, și caracterul ei infinit, indestructibil și divizibil. Felul însă în care el explică aceste „proprietăți" ale materiei poartă amprenta materialismului mecanicist — metafizic. Conta reia tezele mecaniciste, atît în problema raportului dintre finit și infinit, ca și în aceea a divizibilității finite și infinite. Își dă bine seama că universul nu are nici început, nici sfîrșit, că fiecare fenomen are un început și un sfîrșit — sfîrșitul lui precedînd alt fenomen, iar începutul urmînd altuia, și așa la infinit, dar conchide, că divizibilitatea infinită e de conceput numai în matematică care, singura, „lucrează cu mărimi". „Dacă în mod matematic — credea Conta — divizibilitatea corpurilor e inifinită, nimic nu înlătură presupunerea că în principiu să admitem divizilibitatea mecanică ca limitată" [4]. Pentru că — adaugă el — așa ne arată „experiența inductivă".

Alt atribut al materiei este mișcarea. Materia, la Conta, este tot așa de neconceput fără mișcare ca și mișcarea fără materie. Deși nu clar formulată totdeauna, ideea că mișcarea este inseparabil legată de materie

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 511.
[2] *Ibidem*, p. 159.
[3] *Ibidem*, p. 514.
[4] *Ibidem*, p. 516.

și invers, este prezentă și străbate toate scrierile filozofice ale lui Conta, ea găsindu-și expresia și justificarea în ceea ce filozoful numea teoria ondulației universale. „Se mai cunoaște — scria Conta în „Întîiele principii care alcătuiesc lumea" — că forța este inerentă materiei..." [1]. Stăruința lui Conta în a argumenta ideea inseparabilității materiei și mișcării își avea un rost precis: era îndreptată împotriva idealismului și misticismului care, încercînd să rupă materia de mișcare, țînteau să impună o forță fără substanță, un creator al lumii. Pentru Conta e imposibil ca mișcarea să fi existat înaintea materiei, să fi apărut din nimic. „Deci în totdeauna — nota el, dar nu suficient de limpede — mișcarea a existat în aceeași totală cantitate ca și aceea a materiei" [2]. În „Teoria ondulației universale", scrisese: „...Materia și forța (în sens „de proprietate sau de însușire a materiei", de mișcare — *N.B.)* nu sînt decît același lucru, divizibil în mintea noastră, cînd îl privim sub puncte de vedere deosebite, dar indivizibil fizicește" [3]. De asemenea, vorbind de unitatea forțelor din univers, Conta preciza: „Acest număr nesfîrșit (al forțelor — *N.B.)* rezultă din faptul că Materia este răspîndită în spațiuni pînă la nesfîrșit" [4]. În scrierile lui Conta, sînt și cîteva formulări ce par a acorda primordialitate forței față de materie. Fie că provin dintr-o exprimare stîngace, fie că sînt rezultatul unor concluzii, ele nu îndreptățesc în nici un fel încercarea unor istorici burghezi ai filozofiei de a-l considera pentru aceasta energetist [5]; ele sînt cu totul accidentale, fără importanță în raport cu esența materialistă a concepției lui filozofice.

Analizînd problema inseparabilității materiei și mișcării, Conta afirma uneori spre deosebire de Descartes, de Holbach și alți materialiști mecaniciști și metafizicieni că mișcarea nu e o simplă deplasare mecanică a corpurilor în spațiu. „Din aceea — arată el — că Materia și Forța sînt nesfîrșite, mai rezultă că *formele* luptelor și ale echilibrurilor variază veșnic pînă la nesfîrșit, și că, prin urmare, Universul nu trece niciodată de-a doua oară pe calea odată parcursă..." [6]. Sau: „...va ajunge un timp cînd materia ce le constituie (obiectele din lumea externă — *N.B.)* astăzi va îmbrăca o formă ce nu va avea nicio asemănare cu cea de astăzi" [7].

Lui Conta nu i-a fost clar — aceasta va fi o particularitate distinctivă a materialismului dialectic — că formele de mișcare (de care Conta vorbește în lucrările lui), fiind forme calitativ specifice, nu pot fi reduse una la alta. El arăta, de pe pozițiile materialismului mecanicist metafizic, că „Mișcarea nu-i decît o calitate a lumii nedivizibile, variind cantitativ în proporții cu celelalte însușiri ale lumii" [8]. Mai mult, una din ideile dominante în sistemul filozofic al lui Conta e că mișcarea materiei este neîntreruptă, evolutiv-ondulatorie, fără salturi calitative.

Și spațiul și timpul sînt pentru Conta atribute necesare ale materiei. „Filozofii — scria Conta — au recunoscut de mult timp că este im-

---

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 518.
[2] *Ibidem*, p. 524.
[3] *Ibidem*, p. 159.
[4] *Ibidem*, p. 161.
[5] V. Pompiliu Preca, *Scurtă expunere a filozofiei lui Vasile Conta*, București, 1937, p. 7—8.
[6] V. Conta, *op. cit.*, p. 162.
[7] *Ibidem*, p. 162.
[8] *Ibidem*, p. 525.

posibil de a concepe un lucru accesibil simțurilor noastre, fără a fi unit cu ideile de spațiu și timp. Orice obiect exterior, se zice, trebuie să aibă o dimensiune și o durată“ [1]. Însă nu toți gînditorii interpretează la fel această afirmație, observă el. Arătînd că „este mai logic a admite existența exterioară a spațiului și timpului, considerîndu-le pe amîndouă ca însușiri inerente lumii exterioare“ [2], Conta critica cu bogată argumentație concepțiile idealiste asupra spațiului și timpului și mai cu seamă aprioris-mul lui Kant. Kant — arăta Conta — susține că spațiul și timpul sînt simple forme ale intuiției, „...pentru motivul unic că ideile de spațiu și timp însoțesc în mod trebuincios orice senzație care se deșteaptă prin atingerea lucrurilor exterioare cu organele simțurilor noastre... Dar trebuie să observăm — sublinia Conta — că senzațiile simt legătura ideii de materie, de obiectul în sine, care provoacă senzația. Atunci, pentru ce să facem deosebiri arbitrare? De ce să admitem o existență exterioară materiei și s-o negăm spațiului și timpului?“ [3]. Arătînd că spațiul și timpul sînt „însușiri inerente“ ale materiei, Conta face și o apreciere remarcabilă asupra filozofiei lui Kant în general. „Kant — observa cu multă justețe Conta — voind să înlăture contrazicerile (ale idealiștilor — *N.B.*), a făcut un pas spre realism; dar cu această încercare a făcut greșeli tot atît de însemnate“ [4]. Observația lui Conta este apropiată întrucîtva de caracterizarea pe care V. I. Lenin a făcut-o kantianismului. „Trăsătura esențială a filozofiei lui Kant — arată Lenin — rezidă tocmai în conciliere a materialismului cu idealismul, în stabilirea unui compromis între acestea, în combinarea într-un singur sistem a unor curente filozofice eterogene, opuse. Admițînd că reprezentărilor noastre le corespunde ceva în afara noastră, un oarecare lucru în sine, Kant e materialist. Declarînd imposibilă cunoașterea acestui lucru în sine transcendent, „de dincolo“, Kant e idealist“ [5].

Ca însușiri inerente ale materiei, și spațiul și timpul sînt indisolubil legate între ele și, de asemenea, cu mișcarea. După cum materia este de neconceput în afara mișcării, tot așa și mișcarea materiei se desfășoară întotdeauna în timp și spațiu. Vorbind despre originea ideii de timp, Conta scria: „După cum vom vedea mai jos, ideea timpului se naște din experiența schimbării ce se vede în natură; de aceea, ea se unește cu toate imaginile și ideile acelea care reprezintă lucruri sau calități schimbabile“ [6].

Înțelegînd legătura indisolubilă dintre spațiu și timp, Conta a încercat să stabilească diferențele lor specifice. Încercarea nu-i de trecut cu vederea, dar ea nu a dus la rezultate valabile: Conta diferențiază spațiul de timp, luînd drept criteriu momentul apariției lor, ca și gradul lor de necesitate (ideea de spațiu, după el, a apărut înaintea ideii de timp, iar cea de timp înaintea ideii de cauzalitate).

Spațiul și timpul au însă o trăsătură comună, după Conta, ce este proprie și materiei și mișcării, anume că sînt infinite. Subliniind infini-

---

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 65.
[2] *Ibidem*, p. 513.
[3] *Ibidem*, p. 512.
[4] *Ibidem*, p. 513.
[5] Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 189–190.
[6] V. Conta, *op. cit.*, p. 68–69.

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

tatea spațiului și timpului, Conta scria: „Spațiul, timpul și cauzalitatea sînt nesfîrșite". Și nega așa-zisul neant. „A-mi figura, deci, nimicul, ar fi a-mi figura lipsa de întipăriri, ceea ce este imposibil material" [1]. Mișcarea infinită a materiei infinite în timpul și spațiul infinit nu se face — observă pe bună dreptate Conta — la întîmplare, ci după anumite legi; „...în lume nu există decît *Materie* care se mișcă și se metamorfozează pînă la infinit în spațiu și în timp — sublinia el — ascultînd, în toate mișcările și metamorfozele sale, legi fatale" [2]. Sau: *„...lumea întreagă, sub orice față ar fi privită este guvernată de legi fatale și naturale"* [3]. Legitatea în natură este pe deplin confirmată de toate domeniile științei; fiecare știință pozitivă, cercetînd mai mult sau mai puțin complet domeniul ce-i aparține, lasă certitudinea că toate fenomenele de care ea se ocupă sînt conduse de legi „fatale", necesare. „Astfel — arăta Conta — astronomia sau mecanica cerească, ajutată de matematici, a fost cea dintîi care ne-a arătat că zeii n-au nimica aface cu mișcarea corpurilor cerești. Veni apoi fizica și, după dînsa, chimia, care formară într-un mod definitiv convingerea noastră că lumea neorganică este stăpînită de legi inflexibile și fixe. Științele biologice stabiliră, la rîndul lor, că legi fixe prezidează la toate mișcările fiziologice ale lumii organice, adică ale plantelor și animalelor" [4]. Legitatea domnește și în domeniul fenomenelor sociale și, de asemenea, și în viața psihică. Argumentînd ideea materialistă a legității din natură, Conta critica cu asprime pe cei ce negau determinismul din viața socială și psihică. „Dar ceea ce este curios — remarca Vasile Conta — este că sînt mulți chiar printre materialiști [5] care, deși admit existența unor legi fixe care stăpînesc acțiunile exterioare ale omului, totuși au credința că acesta (liberul arbitru — *N.B.)* are o oarecare sferă, ori cît de mică ar fi ea, în care se poate mișca liber...".

Îndoielile în chestiunea aceasta — scrie Conta — provin mai cu seamă din aceea că filozofia materialistă, ca și cea spiritualistă, n-a ajuns încă la o explicație mai satisfăcătoare a fenomenelor sufletești. E adevărat că cu progresul științelor pozitive în genere și al fiziologiei în special, vom ajunge într-o zi să avem explicațiunea naturală, prin jocul legilor naturale, a tuturor manifestațiunilor sufletului. Dar, pînă atunci, spiritualiștii profită de ignoranța comună, pentru ca să tragă din ea argumente numai contra materialismului" [6].

Admiterea legității obiective în natură, în lumea materială „diversă", îl duce pe Conta, în mod logic, la susținerea ideii obiectivității legilor științei. Legile științei nu sînt, pentru Conta, așa cum sînt pentru idealiști, procedee comode, simboluri, jocuri arbitrare ale minții omului; dimpotrivă, ele sînt oglindiri ale legilor obiective din natură. „Noțiunea lege — scria el — se unește cu principiul scos prin inducție din experiența noastră: „aceeași cauză produce întotdeauna același efect" [7]. Și, apoi,

---

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 74 și 76.
[2] *Ibidem*, p. 35.
[3] *Ibidem*, p. 41.
[4] *Ibidem*, p. 35—36.
[5] Conta face aici aluzie la Spencer care, în *Principiile de psihologie*, susținea teza idealistă, că fenomenelor sufletești nu li se poate da o explicație determinist-materialistă.
[6] V. Conta, *op. cit.*, p. 41—42.
[7] *Ibidem*, p. 526.

adaugă, pentru a sublinia ideea că cunoașterea legilor din natură, întocmai ca și legitățile obiective, nu e posibilă decît pe calea cunoașterii legăturilor necesar cauzale. „Știm că un efect este produsul unei cauze, însă dacă nu cunoaștem toate cauzele care au conlucrat la producerea fenomenului, cauze care sînt rezultanta comună a mai multor puteri, nu putem afirma că împrejurările ce au determinat fenomenul nu fac parte din numărul cauzelor ce l-au produs" [1].

Căutînd să adîncească ideea de lege, Conta a încercat și o diferențiere a legilor, pornind de la ceea ce el numea „obiectivitate", „constantă", „durată" — de fapt pornind, după cum vom vedea, de la gradul de complexitate al diverselor forme ale materiei și de la momentul istoric al apariției legilor. Ideea este din cele mai remarcabile. Conta scria: „Se observă că legile exprimă raporturi mai mult sau mai puțin constante, după cum ele se raportează la puteri mai mult sau mai puțin permanente, aceste din urmă mai depind de constituția maselor mari sau mici" [2]. Pornind de la acest criteriu, materialist, Conta distinge între legi: legi mecanice, fizice și chimice „care exprimă raporturi relative, dar care sînt foarte precise", „legi biologice propriu-zise, mai puțin precise", „legi psihologice", „legi sociologice și mai puțin precise" [3]. Întrucît atacurile idealiștilor atunci, ca și azi, erau îndreptate mai ales împotriva determinismului în psihologie și istorie, Conta, ca materialist și ateu convins, își îndrepta eforturile împotriva doctrinei false a liberului arbitru, pentru apărarea caracterului obiectiv al legilor din sfera psihologiei. Răspunzînd idealiștilor care negau existența legilor în psihologie și în viața socială, Conta scria: „...voi aminti criticilor care au făcut această obiecțiune (că legile psihologice și sociale sînt „aproximative" și „neconstante" — *N.B.*), că ei n-au observat că atît legile naturale, cît și legile psihologice sînt cu aproximație nestatornice. Apoi nu trebuie să se uite că psihologia și sociologia, ca științe pozitive, sînt la început; că în domeniul lor s-au stabilit niște legi false și necomplete, inerente tuturor științelor pozitive cînd se aflau în faza aceasta.

Așa că azi putem face afirmația că o lege psihologică sau sociologică este neprecisă sau falsă, însă nu cu certitudinea hotărîtă că nu se vor mai descoperi legi complete și statornice în acest domeniu" [4]. În principiu, Conta are dreptate, dar aici se reflectă și mărginirea lui: el nu-și dădea seama că în epoca respectivă, marxismul era constituit ca știință a societății și descoperise o serie de legi „statornice" în domeniul vieții sociale.

Ideea existenței legilor obiective în societate, ca și în natură, o susțineau, pe larg, în Moldova, și Hasdeu și Xenopol. Hasdeu se situase pe această poziție chiar de la începutul activității sale, însă deplina expresie el i-o dă mai tîrziu, în monumentala „Istorie critică a românilor", apărută parțial la 1873—1875. Expunîndu-și propria metodă istorică, Hasdeu afirma: „Vico, Kant și Buckle, consideraţi aici împreună, ori cît de radicale ar fi între dînșii diferențele de sistemă, au probat existența unor

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 527.
[2] *Ibidem*, p. 529.
[3] *Ibidem*, p. 530.
[4] *Ibidem*, p. 530—531.

legi nestrămutate, în ale căror *cercuri concentrice* din ce în ce mai *lărgite* se mișcă omenirea“ [1].

Ideea lui Vico, aceea că desfășurarea istoriei unei națiuni e asemenea succesiunii unor cercuri concentrice — (fiecare națiune se naște și se dezvoltă, după Vico, pînă la apogeu — „corsi“ — pe urmă decade și piere, apoi renaște, reluînd aceleași faze ca și la început — „ricorsi“ —) e prezentată în concepția lui Hasdeu, însă cu unele corective. Pe la 1860, Hasdeu, definind istoria, o arăta drept „criteriul *legilor nașterii, creșterii, dezvoltării, slăbirii, pieirii și renașterii* popoarelor în spațiu și timp, și al părtășiei ce toate aceste faze o au într-un *necontenit progres* al omenirii“ [2]. Influențat probabil și de scrierea de filozofie a lui Kant „Ideen zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht“, apărută în 1784 — în care Kant arăta că faptele istorice nu sînt determinate de hazard, ci se înlănțuiesc după nestrămutate legi naturale, servindu-se, în demonstrarea ideii, de statistica deceselor, nașterilor și căsătoriilor — Hasdeu arăta că istoria e o știință de legi și nega cu hotărîre hazardul. „Pentru noi unii — scria Hasdeu — *azardul nu există* în decretele Universului, căci cea dintîi a lui manifestare, oricît de efemeră, ar distruge *totala armonie*“ [3]. Totodată Hasdeu era împotriva determinismului absolut, mecanicist, căci el spunea: „Istoria umană e „curat o istorie naturală“, după expresia lui Herder; da, ea este atîta și ceva mai mult decît atîta, căci nu numai natura stăpînește pe om, ci încă și omul modifică natura, încît adesea e greu de a decide în această perpetuă acțiune și reacțiune dintre materie și spirit, dacă un fenomen oarecare se datorește anume naturii sau anume omului, ci *mai bine ambelor împreună*“ [4]. Iar mai departe, Hasdeu completează: *„Lumea morală și cea fizică* se supune în evoluțiunile sale unor *legi semieterne,* fără care însăși istoria *ar pierde orice caracter științific;* însă de la aceasta este prea departe pînă la *fatalismul geometric al unui Quetelet,* carele uită că dacă oamenii s-ar mișca cu precizia unui orologiu, ea ar fi *perfectă,* ceea ce nu este“ [5]. Considerațiile lui Xenopol asupra legilor, pe care le împarte în legi de repetiție și legi de succesiune, interesante prin tendință, au însă o bază falsă, întrucît admite concepția idealistă a dualismului materie-spirit: de unde deosebirea radicală pe care el o face între cauzalitatea faptelor de repetiție și a celor de succesiune. Ca și Hasdeu, Xenopol nu neagă hazardul în istorie, socotindu-l ca un auxiliar „inexplicabil“ al evoluției.

Mecanicismul lui Conta reiese pregnant din felul absolut în care el a negat hazardul, ceea ce înseamnă, firește, un pas înapoi față de poziția lui Hasdeu, care susținea că „azardul cel aparent este totdeauna, în fond, o lege istorică“ [6]. Conta scria: „...nu există nimic din ceea ce s-a numit voință liberă omenească sau dumnezeiască, nici din aceea ce s-a numit întîmplare“ [7].

---

[1] «*Columna lui Traian*», 1871, p. 144.
[2] «*Foița de istorie și literatură*». Iași, 1860, p. I.
[3] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a rominilor*, 1874, p. 49.
[4] «*Columna lui Traian*», 1871, p. 144.
[5] *Ibidem.*
[6] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a rominilor*, 1874, p. 61.
[7] V. Conta, *op. cit.*, p. 36.

Poziția materialistă a lui Conta în înțelegerea legității naturii și a legilor științei, cu limitele ei mecanicist-metafizice, dar și cu încercări de depășire a lor, se vede și mai bine în felul cum el concepe și aplică legea ondulației universale.

Pentru Conta, legea sau teoria ondulației universale este „una din cele mai generale (legi — *N.B.*) ale Materiei" [1], o lege ce „va fi poate una din cele mai fecunde pentru științele pozitive în genere" [2]. Legea ondulației universale poate fi aplicată — ne spune Conta — tuturor „metamorfozelor" materiei, deci și fenomenelor biologice, și celor psihologice și celor sociale, ceea ce el a și încercat să facă, folosind larmackismul și darwinismul.

Unii cercetători ai filozofiei lui Conta sînt înclinați să creadă, deși nu o mărturisesc deschis, că teoria ondulației a lui Vasile Conta ar fi o teorie dialectică. E drept, ea depășește evoluționismul liniar al filozofului reacționar englez Spencer sau al lui Xenopol, dar numai aceasta nu înseamnă dialectică. Teoria ondulațiunii universale a lui Conta e un evoluționism ceva mai avansat, dar care nu-i scutit de unilateralitatea evoluționismului în general. Conta vedea ondulația materiei exprimată de această lege, ca făcîndu-se numai pe îndelete, numai ca o schimbare cantitativă, ca o creștere și descreștere, fără salturi calitative. Conta nu indică izvorul acestei dezvoltări decît în parte și oarecum simplist. Dialecticii materialiste, după cum știm, îi este proprie posibilitatea de a înțelege salturile, revoluția, interpretarea continuității, ceea ce teoriei ondulației universale îi lipsește. „Prin ce se deosebește trecerea dialectică de cea nedialectică — se întreba Lenin —? Prin caracterul contradictoriu. Prin unitatea (identitatea) existenței și a nonexistenței" [3]. Deci, pe bună dreptate, academician profesor M. Ralea caracteriza teoria ondulației universale a lui Conta „ca o doctrină evoluționistă ceva mai înaintată" [4].

Teoria ondulației universale e o doctrină evoluționistă mai înaintată, atît prin baza ei materialistă, cît și prin tentativele de spargere a cadrului mecanicist în care e așezată, și, de asemenea, prin interpretarea pe care Conta o dă, prin prisma ei, unor probleme ale științelor naturii, ale biologiei mai cu seamă.

Filozoful burghez reacționar Spencer admitea un evoluționism în linie dreaptă, iar Xenopol, pe urmele lui, vedea evoluția ca o „undă care dă înapoi, pentru a înainta din nou". La Conta, evoluția are un conținut mai precis, și vădește tendința de a se abate de la sensul liniar al evoluționismului spencerian; de altfel, însăși denumirea metaforică a teoriei lui Conta arată anume această tendință. Să vedem în ce constă, de fapt, teoria ondulației universale, pentru ca astfel să putem să-i desprindem orientarea. Materia — sublinia mai totdeauna Conta — își schimbă mereu formele; se „metamorfozează". Aceste forme, însă, apar într-un anume moment, au o anume durată, apoi dispar, deci descriu o curbă. Fiindcă în univers nu există decît materie și forță infinite în universul infinit, forțele

---

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 159.

[2] *Ibidem.*

[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, ed. rusă, 1947, p. 265.

[4] Acad. M. Ralea, Vasile Conta — filozof materialist, în «*Studii*», IV, 2, octombrie-decembrie 1949, p. 153; și acad. Mihai Ralea, «*Studii de psihologie și filozofie*», Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 135.

se cuprind una în alta, cea mai mică în cea mai mare, și tot așa pînă la infinit. Și așa și curbele ce le corespund. „De exemplu — sublinia în spiritul mecanicismului Conta — ființa organică este o formă trecătoare, care nu e decît un mic accident în viața pămîntului, formațiunea și dispariția acestuia este, la rîndul său, un accident cuprins în forma sistemului solar; existența acestui sistem este o luptă și un echilibru de un mic moment în viața și forma nebuloasei stelare în care trăim; și așa mai departe" [1].

Dar, pentru Conta, nu toate formele materiei evoluează, adică se nasc, au o durată, ca apoi să piară. Contrazicînd într-o oarecare măsură teza inseparabilității materiei de mișcare care e, după cum se știe, esența însăși a teoriei ondulației universale, Conta împarte formele materiei în două categorii — evolutive și neevolutive. „Formele evolutive — le definea el, numindu-le și unde sau raze — sînt acelea, care de la momentul nașterii lor cresc pe nesimțite și treptat pînă la punctul culminant, și de acolo tot așa de regulat descresc pînă la extincțiune" [2] (exemple: animalele, plantele, planetele). Formele neevolutive sînt, dimpotrivă, „acele forme și mișcări care nu se supun la legea ondulațiunii universale" [3] (exemple: mișcările vibratoare ale strunelor, ale valurilor apei). Ele nu sînt, deci, unde. Pînă la urmă, Conta, revenind la ideea inseparabilității materiei cu mișcarea numește și formele neevolutive unde, însă unde secundare, întrucît, zicea el, sînt cuprinse în cele evolutive și participă la creșterea acestora. (Le dă însă un conținut asemănător cu ceea ce Spencer numea mișcări ritmice).

Mecanicismul teoriei ondulației universale reiese și din caracterul ei deductiv constructiv din felul în care, în cadrul ei, Conta face clasificarea formelor materiei, incapsulîndu-le una în alta. Și, de asemenea, din felul în care el vede nașterea formelor evolutive. „O formă evolutivă ia naștere — scrie Conta — atunci cînd un *echilibru principal* (care absoarbe *mai toată* cantitatea forțelor în luptă) s-a stabilit între forțele, în virtutea cărora forma respectivă există" [4].

Ceea ce pare a depăși cadrul mecanicist în care Conta concepe teoria ondulației universale, e ceea ce el numește „lupta secundară" a forțelor interne, datorită cărora se modifică și se dezvoltă forma stabilită de echilibrul principal. Echilibrul complet — accentua Conta — nu poate niciodată fi atins. „Căci, dacă toate luptele secundare s-ar termina cu echilibruri, atunci întregul univers ar ajunge la nemișcarea absolută; ceea ce este, după cum știm, cu neputință" [5]. Lupta secundară se desfășoară pînă ce echlibrul principal se rupe. Echilibrul principal, odată rupt, forma veche începe să se schimbe, și ia o formă nouă, prin stabilirea unui nou echilibru. Prin urmare, Conta nu vede desfășurarea formelor evolutive ca o simplă creștere și descreștere mecanică, ci ca o creștere „în sus", ca o dezvoltare progresivă. Ceva mai tîrziu, în „Întîile principii care alcătuiesc lumea", Conta scria: „Deși mișcarea e fixă, totuși cantitatea în *mod calitativ* (sublinierea noastră — *N.B.*) e supusă unor variații infinite.

---

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 163.
[2] *Ibidem*, p. 163.
[3] *Ibidem*, p. 188.
[4] *Ibidem*, p. 164.
[5] *Ibidem*, p. 164.

În adevăr, linia care descrie unitatea de timp, cu toate că are o lungime hotărîtă, se poate întinde în orice direcție, formînd o linie dreaptă, un cerc, o spirală, etc." [1].

Că teoria ondulației universale e în general mecanicist concepută, dar că duce cu sine și tendința de a ieși din acest cadru, că e o formă de evoluționism ceva mai înaintat, — deși tripticul naștere — creștere — extincțiune e în prim plan în teoria ondulației universale — se vede și din felul cum, la Conta, formele evolutive își descriu undele. Undele, ca și formele evolutive, a căror dezvoltare o descriu, sînt cuprinse una în alta de la cele mai mici pînă la cele mai mari; deci, aceeași încapsulare mecanicistă ca și a forțelor. Undele, dispuse pe grade, cele mai mici cuprinzîndu-se în cele mai mari, acestea la rîndul lor, în altele mai mari, și așa la infinit, au o curbă suitoare și una coborîtoare. Și, totuși, evoluția unei unde, pentru Conta, nu se face în sensul revenirii la punctul ei de plecare, ca în evoluția ritmică a lui Spencer, ci într-unul ce amintește ideea progresului în cerc, în spirală: unda, rupîndu-i-se echilibrul, ca o consecință a „luptei secundare interne", în punctul maxim al dezvoltării ei dă naștere unei alte unde, de același grad, ea pornind de la acest punct maxim, de la o treaptă superioară deci. Același lucru se întîmplă în cadrul tuturor undelor, de orice grad ar fi, sub ținia Conta. El scria: „După cum vom vedea mai în urmă din exemple practice, undele de același grad care se succedează nemijlocit sînt astfel de legate și vîrîte una în alta, încît punctul culminant al antecedentei reprezintă și începutul curbei suitoare al consecventei, iar sfîrșitul curbei coborîtoare a antecedentei reprezintă și punctul culminant al consecventei" [2].

Încercările lui Conta de a se desprinde din limitele materialismului mecanicist și metafizic și a le depăși se invederează mai cu seamă în felul în care el, căutînd să explice temeiurile științifice ale teoriei ondulației universale, îi anexează concepția despre evoluție a lui Darwin.

Conta acceptă și integrează teoria evoluției a lui Darwin în teoria ondulației universale, întrucît ca „cea mai largă aplicațiune etiologică a transformismului, ca „fragment din teoria evoluțiunei universale" [3], ea dă o explicare științifică, materialistă, formelor vii ale naturii: Darwin, deducînd legile dezvoltării ontogenetice din dezvoltarea filogenetică a formelor vii, a înlăturat din cîmpul biologiei așa-numita finalitate a structurii și funcțiunii organelor [4], care a servit, timp îndelungat, de sprijin teologiei și idealismului în lupta lor cu materialismul. „În conformitate cu principiul de mai sus — scria Conta — Paleontologia ne arată că mai întîi s-au ivit pe pămînt ființele organice cele mai simple și mai imperfecte, și apoi, s-au succedat treptat, în decurgerea timpurilor, ființele organice din ce în ce mai complexe și mai perfecte...

În conformitate tot cu același principiu, embriologia ne arată că individul omenesc începe prin a exista sub forma unei simple celule; și, apoi, plecînd de la acest punct, trece treptat prin toate gradele intermediare de

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 533.
[2] *Ibidem*, p. 169.
[3] *Ibidem*, p. 185.
[4] Teorie care credea că formele vii sînt gata făcute și că ele stau încapsulate una în alta; din această încapsulare ele s-ar desfășura prin creștere de la o generație la alta.

perfecțiune organică pînă ce ajunge la deplina sa dezvoltare“ [1]. Și, referindu-se la om, adaugă: „Prin inducțiune, trebuie să credem, că tot așa a fost întotdeauna; și că, prin urmare, un om, de pildă n-a putut niciodată răsări deodată făcut gata ca din senin“ [2].

Teoria lui Darwin despre evoluția formelor vii, deși materialistă în esența ei — pentru care motiv, spunea Conta, „tinde de a fi admisă exclusiv de lumea învățaților“ — nu este lipsită de contraziceri și inconsecvențe, de care, de atîtea ori, s-au prevalat unii idealiști în susținerea tezelor lor, și îndeosebi așa-numiții neodarwiniști. Recunoscînd marea importanță a teoriei lui Darwin, Vasile Conta nu i-a trecut cu vederea inconsecvențele și abaterile idealiste, le-a criticat, le-a respins, propunînd deseori soluții juste. Și, pînă azi, o parte din observațiile critice ale lui Conta asupra unor teze ale concepției lui Darwin, după cum vom vedea, își păstrează valabilitatea; de asemenea, și corectivele în marginea acestor teze, chiar dacă forma în care ele se înfățișează poartă amprenta mecanicismului.

Darwin, spune Conta, deși arată rolul condițiilor mediului exterior în procesul morfogenezei noilor forme de plante și animale — înfățișînd modificările odată apărute în cursul evoluției unor specii, ca mergînd în aceeași direcție și fixîndu-se la descendenți, în cazul unei stabilități a condițiilor externe — el crede, totuși că, selecțiunea naturală este cauza tuturor fenomenelor de transformațiune organică. „Este adevărat — scrie Conta — că între cauzele transformării organice, Darwin mai enumeră și altele. Însă, el zice că cea mai puternică și mai eficace cauză este selecțiunea naturală; după aceea, vine întrebuințarea și neîntrebuințarea organelor *(use and disue of parts)*; și numai în al treilea loc, și cu foarte mică importanță, vine acțiunea directă a condițiilor externe de existență, care produc variațiunile organice ce ne par spontanee“ [3]. Dar, observa cu dreptate Conta, Darwin opune în mod greșit selecția naturală adaptării organismelor, determinată de influența mediului exterior. Selecția naturală, ca factor în evoluția lumii organice, e valabilă pentru Conta, numai dacă este bine înțeleasă, ca apărînd sub influența condițiilor de trai ale organismelor. „Darwin — scrie el — crede că perfecționarea și formarea speciilor de ființe organice este datorită selecțiunii naturale. Este de netăgăduit că lupta pentru viață există și că, prin urmare, din această luptă nu vor ieși biruitori și supraviețuitori decît ființele cele mai tari. Dar nu mi se pare că selecțiunea naturală ar avea importanța și eficacitatea pe care i-o atribuiește Darwin. Și iată pentru ce motive:

Prefacerea și propășirea organelor este pricinuită de înrîurirea mediului în care se găsesc ființele organice... Așadară, natura, direcțiunea și persistența prefacerii ființelor organice vor atîrna de la natura, direcțiunea și persistența prefacerii mediului. Ce rol are în toate acestea selecțiunea naturală? Ea nu face decît să hotărască care indivizi sau care specii vor pieri înaintea altora... Prin urmare, și biruința în lupta pentru viață este determinată, în principiu, tot de către înrîuririle exterioare“ [4].

---

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 275—276.
[2] *Ibidem*, p. 275.
[3] *Ibidem*, p. 282.
[4] *Ibidem*, p. 285—286.

Aceeași obiecțiune, însă cu mult mai profundă, o face lui Darwin și Engels. „E drept că Darwin, vorbind de selecția naturală — scria Engels — face abstracție de *cauzele* care au provocat schimbări la indivizii izolați și se ocupă în primul rînd de modul în care aceste deviații individuale devin încetul cu încetul caracterele unei rase, unei varietăți sau unei specii... Faptul că Darwin a atribuit descoperirii sale o sferă de acțiune exagerată, că a considerat-o pîrghia exclusivă a transformării speciilor și că a neglijat cauzele transformărilor individuale repetate de dragul formei în care se generalizează aceste transformări — este o greșeală întîlnită la majoritatea oamenilor care au determinat un progres real" [1].

Modul cum Conta înțelege rolul condițiilor materiale de viață, în procesul variabilității organismelor, nu-i lipsit, însă, de limitările materialismului metafizic. Nepătrunzînd în ultima-i esență, fenomenul complex al unității dintre organism și mediul său material, Conta merge pînă acolo încît neagă selecția naturală. „Așadar — își încheie el observațiile critice asupra tezei lui Darwin despre selecția naturală, ca factor exclusiv determinant al variabilității organismelor — persistența modificărilor nu se poate explica în chip lămurit și precis prin selecția naturală; pe cînd ea se explică foarte bine prin înrîurire, *exclusivă chiar,* a mediului...

Selecțiunea naturală nu este decît o lege a extincțiunii ființelor organice, și al cărei efect asupra modificărilor organice *din viitor* este *aproape nul*" [2].

De aici, și rolul deosebit pe care Conta îl atribuie în variabilitatea organismelor, așa-zisei „emigrațiuni" a viețuitoarelor, — teorie cu caracter în general mecanicist, însă nu lipsită de elemente ce tind să depășească mecanicismul — și tezelor lui Darwin cu privire la încrucișare și hibridare.

Ideea lui Conta că emigrarea, schimbarea habitatului, joacă un rol decisiv în dezvoltarea viețuitoarelor, prezintă interes pentru noi, întrucît ea vrea să arate că materia, în mișcarea ei onduliformă, cunoaște un progres și nu o simplă evoluție și aceasta datorită unor forțe interne proprii: forța internă a mediului e emigrarea. Căci Conta scria: „...din momentul emigrațiunii, ea (rasa — *N.B.)* începe a parcurge o curbă suitoare, urmată de o curbă coborîtoare; și că ea sfîrșește prin a se stinge chiar cu totul, dacă nu părăsește pe urmă nici o dată noul său habitat" [3]. Sau: *„Orice specie de ființi organice neatîrnate, dacă numai schimbă de loc habitatul în care se află, se stinge de la o vreme, după ce a parcurs o undă corespunzătoare acelui habitat. Iară pentru ca ea să dea naștere la alte specii noi și să continueze astfel evoluțiunea vieții organice de pe pămînt, trebuie să emigreze din cînd în cînd"* [4].

Cît privește teoria emigrației ca atare, cu carecare circulație în știință pe vremea lui Conta, ea nu are nici un temei; nimic nu dovedește că migrațiunea viețuitoarelor se face, și anume în chip de lege de la răsărit la apus.

Ocupîndu-se de problema încrucișării și a hibridării — forme, după el, ale acțiunii mediului extern asupra organismului — Conta, de acord cu

---

[1] F. Engels, *Anti-Dühring,* Ed. P.M.R., București, 1952, ed. a II-a, p. 83.
[2] V. Conta, *op. cit.,* p. 291.
[3] *Ibidem,* p. 242.
[4] *Ibidem,* p. 249.

Darwin, exprimă o serie de idei, care, prin orientarea lor materialistă, prin aderența lor la fapte științifice verificate, ca și prin tendința lor de a depăși cadrul strîmt al materialismului mecanicist, și-au prelungit valabilitatea pînă azi, fiind elemente în patrimoniul biologiei științifice. Adept convins al tezei lamarckist-darwiniste, că structura și funcțiunile organice se modifică în urma acțiunii condițiilor externe, Conta susține că încrucișarea între diversele varietăți sau între indivizi ce s-au dezvoltat în condiții întrucîtva diferite, transmit descendenților o forță și o fecunditate deosebite. Căutînd să ilustreze teza de bază a teoriei ondulației universale, că o nouă undă începe din punctul maxim al unei unde de același grad, datorită luptei interne secundare a forțelor, Conta scrie: „...cînd în echilibrul principal al unei unde nu intră forțe noi, atunci acel echilibru slăbește din ce în ce; din cauză că la fiecare moment vin * altele noi. Cu alte cuvinte, forțele, care nu sînt împrospătate sau mărite, slăbesc. De aceea, spre a reînvia lupta vieții, este de trebuință ca materialul din care se clădește generațiunea viitoare să aibă vreo deosebire de materialul din care s-a clădit generațiunea precedentă, să aibă adică cuprinsă în el o forță nouă care nu exista în lupta vieții părinților. Însă din punctul de vedere al încrucișării, materialul generațiunii viitoare numai atunci se va deosebi de acela al generațiunii trecute cînd va proveni dintr-un laboratoriu sau din laboratorii deosebite" [1]. Și, susținînd că încrucișarea nu-i decît o formă anume de acțiune a mediului extern asupra organismelor, el adaugă: „...cele două materialuri, fiind nici prea deosebite unul de altul, nici identice, dau naștere la o plămădire compusă, foarte puțin deosebită de fiecare din materialurile componente. Cu alte cuvinte, putem zice că fiecare material component a primit de la celălalt material *o mică înrîurile nouă*, care împuternicește echilibrul și reînsuflețește lupta vieții. Astfel, se găsește și aici pe deplin confirmat principiul general al adaptațiunii" [2].

Dacă încrucișarea între varietăți sau indivizi îndepărtați oarecum duce la „reînsuflețirea luptei vieții", încrucișarea între mebrii aceleiași familii duce la micșorarea puterii vitale a ei. „La ființele organice mai superioare și la oameni — sublinia Conta, combătînd pe neodarwinistul Fr. Darwin, — încrucișarea practicată prea mult timp numai între membrii aceleiași familii conduce la degenerarea indivizilor care compun acea familie. Căci echilibrul vieții slăbește cînd nu intervin în el forțe noi" [3].

Prin teza materialistă a rolului condițiilor de viață în variabilitatea organismelor explică Conta și fenomenul hibridării. „Mă voi sili — arăta el — numai să arăt pe scurt că principiul general ce am stabilit pentru adaptațiune se aplică și aici, și că el e singurul principiu care ne poate da pînă acum cheia acestor fenomene" [4]. El face însă unele rezerve cu privire la eficacitatea hibridării în dezvoltarea vieții, în întărirea vitalității organismelor, ele reflectînd fie limitele materialismului său, fie nivelul cercetării problemei: pentru Conta, dacă între părinții hibridului diferența e prea mare, „atunci materialele de procreare nu se vor combina complet între sine" — ceea ce va duce la aceea că „hibrizii vor avea mai puțină vitalitate

* În text: « prin ».
[1] V. Conta, *op. cit.*, p .230.
[2] *Ibidem*, p. 230—231.
[3] *Ibidem*, p. 232.
[4] *Ibidem*, p. 237.

decît părinții lor" [1]. Rezerva lui Conta cu timpul s-a dovedit nefundată, biologia științifică, mai cu seamă cea sovietică, reușind să realizeze hibrizi cu deosebită vitalitate chiar între indivizii unor specii foarte îndepărtate între ele; de altminteri, însuși Conta se pare că își da seama de șubrezenia rezervei sale asupra hibridării, amintind fecunditatea unor hibrizi din Chili și din Australia, chiar dacă făcea acest lucru pentru a-și susține teza mecanicistă a emigrației, a schimbării habitatului.

Apărînd poziția materialistă în interpretarea hibridării, Conta ridiculizează pe idealiștii care, speculînd unele greutăți în determinarea științifică a fenomenului, încercau să arate „că dumnezeu a hotărît să fie sterilă sau nefecundă încrucișarea speciilor, pentru a menține puritatea acestora" [2].

Modificările funcțiunilor și structurii organelor în urma acțiunii condițiilor externe asupra organismelor — adaptate la mediu, încrucișarea și hibridarea — repetîndu-se din generație în generație, devin, după Conta, ereditare. Pentru materialistul Conta, ca și pentru Darwin, ereditatea nu este determinată, cum cred idealiștii, de vreo substanță misterioasă, nemuritoare, ci e un factor necesar al dezvoltării progresive a naturii vii, a evoluției onduliforme a materiei: o dată cu schimbarea condițiilor de viață ale plantelor și animalelor se schimbă și natura lor, însușirile lor ereditare. „Adaptațiunea — scrie Conta — se numește indirectă sau potențială, atunci cînd o înrîurire ce a avut loc asupra părinților, se traduce prin modificări numai asupra fiilor" [3]. Criticîndu-l pe Karl Vogt, fiindcă atribuia eredității cea mai mare parte în modificarea organismelor, el sublinia: „Este fără de folos pentru noi a discuta și a demonstra că cutare sau cutare adaptațiune are mai mare parte la modificarea organică. E destul a constata că din felul existenței celor două feluri de adaptațiune rezultă următorul adevăr: înrîuririle asupra organismului se succedează la fiecare moment, fără a ține seama, în succesiunea lor, dacă viața este reprezentată de un singur individ, sau dacă trece de la acest individ la un altul. Cu alte cuvinte, ereditatea este o simplă *legătură pasivă de continuare,* între două vieți individuale ce se succedează; care legătură nu schimbă întru nimica cursul regulat al înrîuririlor asupra organelor și cursul efectelor lor" [4]. Așadar, însușirile ereditare — după Conta — suferă o influență permanentă și implacabilă a condițiilor de mediu.

Caracterul dobîndit nu se transmite ereditar, după Conta — în cazul cînd condițiile de trai în care se dezvoltă o nouă generație se opun în mod direct dezvoltării lui sau cînd condițiile variabile provoacă o nouă variabilitate. „Pentru a forma o rasă frumoasă (de cai — *N.B.),* trebuie a combina efectele eredității cu acelea ale adaptațiunii propriu-zise, cu acele ale încrucișării și cu ale emigrațiunii... Această combinație apoi trebuie să se facă pentru crearea fiecărei generațiuni, dacă vrea cineva să producă totdeauna cai frumoși" [5].

Materialiste, tezele lui Conta despre ereditate sînt însă limitate prin forma metafizică în care ele se înfățișează: nereușind să înțeleagă în

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 239.
[2] *Ibidem*, p. 240—241.
[3] *Ibidem*, p. 257.
[4] *Ibidem*, p. 258.
[5] *Ibidem*, p. 260.

întreaga sa complexitate selecțiunea naturală și rolul ei în transformarea organismelor, Conta vede modificările ereditare ca absolut determinate de condițiile externe de mediu. Mecanicist e Conta și atunci cînd se ocupă de legile eredității. Și, totuși, unele teze ale lui Conta privitoare la legile eredității sînt deosebit de valoroase, unele fiind și azi în cîmpul adevărurilor științei biologice, prin caracterul consecvent materialist al orientării lor, ca și prin notele ce depășesc interpretarea mecanicistă. Criticînd pe Galton, care susținea teza metafizică că celulele sexuale provin numai din celule sexuale și că organismele, cu toate particularitățile lor specifice, nu sînt decît lăstari pe rizomul continuu al substanței generice, Conta, după ce arăta, în amănunt, baza materială a evoluțiunii, conchidea : „Deocamdată, este indiferent dacă materia embrionară este formată prin secrețiune, prin absorbțiune sau prin orice alt mijloc... Din natura organismului, rezultă că acest depozit de atomi embrionari este înrîurit, direct și în același timp, de toate celelalte părți ale organismului. Apoi, fiindcă *fiecare* părticică este înzestrată cu mișcare moleculară proprie ; de aceea fiecare părticică din organism va imprima și va împărtăși forțelor moleculare ale materiei embrionare o direcție identică cu aceea a forțelor sale moleculare... Cu un cuvînt, organismul întreg al părintelui imprimă mișcările sale proprii materiei embrionare ; astfel încît acesta din urmă devine o reproducțiune, o reflectare a celui dintîi" [1]. Ceea ce înseamnă că Vasile Conta susținea, în opoziție cu weissmaniștii și adepții geneticianului englez Bateson, teoria fiziologică a eredității, enunțată de Darwin și mai tîrziu complet formulată de Timireazev, după care ereditatea este o însușire a întregului organism, o însușire a fiecărei celule a plantei și animalului și nu numai a celulei sexuale.

Înțelegînd ereditatea ca o formă a variabilității organismelor, Conta a reușit să abordeze materialist și problema speciei. El considera, în lupta cu idealiștii Quatrefages, Blanchard și alții, că speciile de plante și animale sînt ca și organismele individuale, într-un veșnic proces de apariție, schimbare și dezvoltare : încontinuu se formează noi specii sau varietăți, mai adaptate la condițiile schimbate și mai perfecte din punct de vedere al organizării lor. Pentru Conta, toată diversitatea speciilor actuale de plante și animale s-a dezvoltat în cursul multor zeci de milioane de ani, din cele mai simple organisme unicelulare, care au luat naștere prin ele însile, în mod natural, din natura lipsită de viață. El scria : „...cele dintîi celule organice care s-au arătat pe pămînt, după ce au trecut prin miriade de grade intermediare produse de emigrațiuni și încrucișări, au ajuns să fie prefăcute în animalele cele mai superioare de astăzi" [2]. Oprindu-se apoi la om, el adaugă : „Omul este ființa care a făcut cel mai mare progres organic și totodată, între el și ființele nemijlocite inferioare, este o distanță, sau mai bine zis un salt, foarte mare" [3].

Apărînd interpretarea materialistă a procesului formării speciilor, Conta lupta îndecsebi împotriva tezei idealiste a autogenezei, scoțînd și aici în evidență, ca și în problema variațiunii organismelor și a eredității, legea influenței condițiilor mediului extern asupra modificării formelor

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 266.
[2] *Ibidem*, p. 299.
[3] *Ibidem*, p. 303.

plantelor și animalelor. Dar din numeroasele exemple pe care el le da, cele mai multe poartă amprenta limitărilor mecaniciste ale materialismului său : evoluția speciilor este naturală, datorită condițiilor de mediu, dar ea se face potrivit sensului general al teoriei ondulației universale, încet, pe îndelete, fără întreruperi, fără salturi ; teoria în general mecanicistă a emigrațiunii este, de pildă, socotită, de Conta, ca factor hotărîtor în evoluția și diversificarea progresivă a speciilor. „Din observațiunile care precedează (cu privire la formarea speciilor pe fundul mărilor — *N.B.*) — scrie Conta în lucrarea sa „Originea speciilor" — rezultă că ființele organice, chiar dacă nu și-ar fi schimbat niciodată habitatul lor, de la începutul lumei pînă acum, totuși ele ar fi trebuit să ajungă la progresul și la diversitatea de astăzi, dacă aceasta s-ar fi putut face numai prin efectul schimbărilor geologice de tot încete. Însă, după cum am dovedit în alte secțiuni ale acestui studiu, ființele organice, pentru a progresa necontenit, au nevoie de schimbări mult mai dese decît acele pe care le procură transformările geologice. Astfel, pentru ca o celulă organică neatîrnată să se prefacă pe nesimțite într-o ființă din ce în ce mai superioară trebuie, între altele, ca să emigreze totdeauna după carecare răstimpuri... Cu cît, apoi, ființele organice ajung a fi mai perfecte, cu atît ele au trebuință, pentru a propăși, de încrucișare și de emigrațiuni efectuate în *cercuri tot mai întinse*.

La fiecare nouă emigrațiune sau nouă încrucișare folositoare, o specie de ființi fac [e] un pas înainte către o altă specie nemijlocit superioară" [1].

Rămînînd ferm pe poziții materialiste, Conta nu aprobă nici ideea lui Darwin — pe care o avusese și Lamarck — că „termenul specie... este arbitrar, folosit pentru mai multă comoditate, în desemnarea unui grup de indivizi cu mari asemănări între ei" [2] ; pentru materialistul Conta, „în realitate, speciile există ; și ele se formează, se consolidează și se păstrează numai fiindcă, pe lîngă înrîurirea mediului, mai intervin și acele ale emigrațiunii și încrucișării" [3].

Lupta împotriva teoriilor idealiste din biologie nu poate fi socotită încheiată — crede pe bună dreptate Conta — numai arătînd cum s-au format speciile, cum s-au alcătuit formele. E necesar — și pentru aceasta Conta îl critică pe Darwin că n-a făcut-o sau n-a făcut îndeajuns — să se arate și cum au apărut formele, cum s-au născut ființele organice, cu alte cuvinte cum a apărut viața. El încearcă să facă acest lucru, menținîndu-se strict pe pozițiile materialismului.

Conta, a cărui teorie a ondulației universale vrea să oglindească evoluția neîntreruptă a lumii materiale, consideră viața ca o undă, în această evoluție, ca o formă progresivă de mișcare a materiei ; de aceea nu e nevoie — ne spune el — pentru ca în explicarea ei să se recurgă la existența unor forțe mistice, supranaturale. *„Unda individuală* sau *ființa vie* — sublinia Conta — este aceea care reprezentează evoluțiunea complexivă a unei aglomerațiuni de molecule materiale. În fiecare forță vie, evoluțiunea complexivă rezultă *mai cu seamă* din echilibrul și lupta forțelor interne, adică acelor forțe care se nasc din interiorul corpului ce evoluțio-

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 298—299.

[2] Ch. Darwin, *De l'origine des espèces par sélection naturelle ou Des lois de transformation des êtres organisés*. Trad. C. Royers, Paris, 1870, p. 64.

[3] V. Conta, *op. cit.*, p. 307.

neazâ“ [1]. Urmărind istoria procesului dezvoltării vieții, Conta arată că plantele și animalele din jurul nostru nu au apărut dintr-o dată pe pământ, așa cum susțin misticii și idealiștii, ci după o dezvoltare îndelungată a ființelor vii, cu structura mai simplă. El scrie: „La începutul vieții organice, a trebuit să se nască pe toată suprafața pământului nenumărate ființi organice de aceeași constituție și formă; din cauză că pretutindeni se găseau aceleași condițiuni de existență. Însă, mai tîrziu, condițiunile de existență diversificîndu-se din ce în ce mai mult, au cauzat și diversificarea treptată și neîncetată a ființelor organice“ [2]. Ne convingem de acest lucru, adaugă el, adresîndu-se paleontologiei care studiază resturile fosile ale plantelor și animalelor ce au trăit cu multe milioane de ani în urmă.

Ființele vii cu structură simplă, fiind forme ale materiei în evoluție onduliformă, au apărut într-un anume moment al evoluției. „Viața organică propriu-zisă — observă Conta — n-a luat naștere pe planeta noastră decît la o epocă, cînd aceasta avea deja o vîrstă destul de înaintată“ [3]. El depășește, deci, pe materialiștii mecaniciști, care își reprezentau originea vieții independent de dezvoltarea generală a materiei. Că Vasile Conta vede originea vieții de pe o poziție superioară celei a materialismului metafizic, se vede și din felul cum el încearcă să prezinte, bazat pe rezultatele științei din vremea sa, condițiile materiale ale apariției vieții, istoria dezvoltării materiei dinainte de apariția vieții; Conta își fundează explicația vieții pe numeroasele realizări ale științelor naturale, astronomiei, geologiei, fizicei, chimiei și, mai cu seamă, pe o concepție relativ întemeiată despre formarea universului și despre etapele dezvoltării planetei noastre. Pământul — spune Conta — a trecut în evoluția lui mai întîi prin starea gazoasă, apoi prin acea lichidă, „în timpul cărora moleculele sale erau puse în mișcare numai de forțele fizico-mecanice“ [4], („perioada fizică a pământului“). Mai tîrziu, cînd „o parte din forțele fizico-mecanice se transformaseră în chimice“ și „moleculele intrară pe o cale de mișcări mai complicate“ [5], el intră în „perioada chimică“. Continuîndu-și „propășirea pe curba suitoare a undei sale“, datorită răcirii sale continue, pământul pășește, apoi, în „perioada fiziologică“ [6], o parte din elementele chimice propriu-zise se transformă în elemente „fiziologice sau vitale“. Acum, arată Conta, exprimînd idei remarcabile „moleculele planetei noastre au ajuns să execute mișcări și mai complicate decît înainte. Căci, pe lîngă formele simple ale materiei din perioada fizică, pe lîngă nenumăratele combinațiuni chimice formate deja în cea mai mare parte în a doua perioadă, se mai află astăzi în perioada fiziologică un nou gen de forme materiale, care întrece în varietate și complicațiune tot ce s-a făcut pînă acum“ [7]. Trecînd să combată, pe „unii filozofi materialiști“ ce susțin „că fenomenele fiziologice nu sînt decît niște combinațiuni și reacții chimice“, Conta conchide, subliniind diferența calitativă dintre fenomenele fizice și chimice, pe de o parte, și cele fiziologice, pe de altă parte: „Este adevărat că formele

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 187.
[2] *Ibidem*, p. 284.
[3] *Ibidem*, p. 191.
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem*, p. 191.
[7] *Ibidem.*

fiziologice sînt născute din cele fizice. Este adevărat apoi că, din cauza proximității genealogice, fenomenele fiziologice seamănă mai mult cu cele chimice decît cu oricare altele: dar cu toate acestea, nu pot fi confundate unele cu altele. Căci, pe de o parte, fenomenele fiziologice nu se întîmplă decît în părți de materie cu volume și forme determinate și prin aceea însăși sînt mai mari decît fenomenele chimice; iar, pe de altă parte, fenomenele fiziologice reprezintă o complicațiune mult mai mare de forțe, mult mai numeroase și mai diverse" [1]. Între fenomenele fizice și cele chimice, deși-i deosebire, ea nu este de același grad ca deosebirea dintre fenomenele chimice și fenomenele fiziologice. Conta scrie — „Căci după opiniunea mea, în toate combinațiunile și reacțiunile chimice nu este altceva decît *atracțiunea fizică* care se exercitează cu *diferite grade de putere* între *diferite feluri de molecule.* Prin urmare, forțele chimice nu ar fi decît forțe fizice diversificate în privința energiei" [2].

Cu apariția „formei fiziologice" a materiei, a planetei noastre, apare și viața, care continuă să se dezvolte, ajungîndu-se, „la un grad mai înaintat pe curba suitoare a vieții organice" ca „principiul fiziologic propriuzis" să dea naștere la „principiul psihologic" [3]. „Astfel că, în omul superior, se vede jocul complicat al forțelor fizice, chimice și fiziologice de toate speciile" [4]. Încercînd să explice materialist originea și dezvoltarea vieții, Conta admite, cu mecaniciștii, expresia de „generație spontană". Dar și în discutarea acestei teorii, el se dovedește a fi superior mecaniciștilor, ca și în a sa teorie a ondulației universale. Să adăugăm faptul că modul în care el susține generația spontană este diametral opus modului în care susțin idealiștii această teorie (neoplatonicienii, de pildă, și după ei idealiștii contemporani, interpretînd mistic, „entelehia" lui Aristotel, cred că totalitatea ființelor vii s-au format, și continuă să se formeze, prin aducerea la viață a materiei de către un spirit dătător de viață, de către „forța vitală"). „Cu toate acestea, voi adopta — scrie Conta — termenul vițics de generație spontanee în lipsă de altul, pentru a înțelege prin el generațiunea treptată și nesimțită a ființelor organice din materia brută" [5]. Că așa este, se vede din modul critic în care el analizează teoria generației spontane. Generația spontană există sau nu există? se întreba Conta. După ce critică pe adversarii ei idealiști, el subliniază: „Din cele de mai sus (e vorba de experiențele adversarilor și partizanilor generației spontane, *N. B.*) rezultă că chestiunea generației spontanee nu s-a lămurit pe deplin prin experiențe directe. Să căutăm dar a o rezolvi rațional.

Dacă teoria evoluțiunii universale, admisă astăzi de toată lumea și confirmată de toate observațiile (cu restricțiunile ce decurg din teoria ondulațiunii), este adevărată, atunci nu se poate admite că există vreodată autogenia în înțelesul ce i se dă obișnuit. Cu alte cuvinte, nu se poate admite că o ființă organică s-ar putea vreodată naște *deodată* din substanțe neorganice. Căci prin aceasta s-ar face o săritură neexplicabilă de la materia brută la cea organizată.

---

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 191—192.
[2] *Ibidem*, p. 192.
[3] *Ibidem*, p. 193.
[4] *Ibidem*, p. 195.
[5] *Ibidem*, p. 211.

Este sigur că materia brută a precedat pe cea organică. Însă trecerea de la una la alta a trebuit să se facă, în decursul istoriei pămîntului, pe nesimțite" [1]. Apoi, pornind să explice etapa inițială care a dus la apariția vieții, Conta exprimă idei ce nu-s prea distanțate — dacă ținem seama de dezvoltarea științelor din vremea lui Conta — de cele pe care, azi, materialismul dialectic le susține și le verifică științific.

Respingînd așa-numita teorie biogenă, Conta arată că etapa inițială a apariției corespunde formării materialului fundamental din care s-a constituit viața, totalitatea ființelor. Cînd pămîntul, spune el, era în stare gazoasă, elementele chimice ce-l alcătuiau erau indistinct amestecate și răspîndite. Mai tîrziu, elementele mai grele s-au lăsat „ca niște drojdii" la fund, formînd „sîmburele solid" al pămîntului: „Substanțele cele mai fine" — azotul, acidul carbonic, oxigenul și hidrogenul — despărțindu-se de elementele grele, au „rămas deasupra singure". Separarea aceasta în cadrul planetei noastre, a „substanțelor celor mai fine" de forțele cele mai grosolane, este — spune Conta — întîiul pas în trecerea materiei de la starea brută spre cea organizată; al doilea pas — cel de „tranzițiune" — este formarea apei, prin unirea oxigenului cu hidrogenul, și formarea aerului, compus din azot, și acid carbonic, „apa combinîndu-se cu elemente din aer a trebuit să dea naștere la substanțe mai complicate." Acestea s-au prefăcut desigur în corpuri și mai apropiate de ființele organice. Și așa mai departe, pînă cînd substanțele intermediare au ajuns pe nesimțite să devie ființe organice. Se știe apoi, din Paleontologie, că aceste ființe au propășit treptat și pe nesimțite pînă la om. Deci, „evoluțiunea paleontologică nu este decît icoana și continuarea evoluțiunii intermediare între materia brută și ca organizată" [2].

Conta crede că și în epoca noastră autogenia se efectuează, însă nu în modul în care o înțelege teoria generației spontane: ea se înfățișează ca o evoluțiune înceată și treptată, ca și „autogenia primitivă". Cît privește plasmogonia, Conta o consideră nu în sensul în care îl dau idealiștii, ci materialist, ca „o simplă transformare *pe nesimțite* de ființi organice vii, sub influența schimbării mediului..." [3].

Conta ajunge la aceste concluzii materialiste și cu puternice tendințe de depășire a mecanicismului în problemele biologiei, fiind convins, cum însuși subliniază, că „Viața este evoluțiunea onduliformă a materiei", că *„O ființă organică vie este o adunătură și o întrunire de molecule materiale, dispuse între dînsele astfel încît diversele forțe care rezultă din ele convergează către un singur punct comun, stabilind între dînsele un echilibru special și totodată o luptă secundară, care modifică pe nesimțite și necontenit echilibrul principal; astfel încît acesta, de la nașterea pînă la dispariținea sau moartea sa naturală, parcurge o cale onduliformă în privința consistenței și tăriei sale"* [4]. La întărirea părerilor lui despre originea, dezvoltarea și formele vieții au contribuit, fără îndoială, tradițiile materialiste din științele naturii, îndeosebi cele lamarckiste și darwiniste, din țara noastră. Tendința de a explica lumea din perspectiva științelor naturii inaugurată de „Societatea de medici și naturaliști din Iași", cu

[1] V. Conta, *op. cit.*, p. 205—206.
[2] *Ibidem*, p. 206.
[3] *Ibidem*, p. 211.
[4] *Ibidem*, p. 200.

înființarea ei, în 1833 — în a cărei linie se încadrează și Conta — a fost întreținută și lărgită iar, prin îmbrățișarea darwinismului, ridicat la o nouă treaptă, de Paul Vasici și Gh. Bariț în Transilvania, iar, în Moldova și Țara Romînească, de Iuliu Baraș, Ion Ghica, Gr. Ștefănescu, Șt. Michăilescu și alți oameni de știință. Paul Vasici, chiar înainte de înființarea „Societății de medici și naturaliști din Iași", analiza în a sa „Antologie sau scurtă cunoașere despre om și însușirile sale" (1830) de pe poziții materialiste, deși nu consecvent, funcțiunile și organismul omenesc, subliniind mereu pe cele „din lontru" cele ce se petrec în „trup". Ion Ghica, convins că „astăzi nu e filozofie fără științe", discută pe larg, în scrierile sale, „Ochire asupra științelor" (articol în „Propășirea" din 1848), „Omul fizic și intelectual" (1866) și „Pămîntul și omul" (1884), printre alte probleme științifice, și pe acelea ale biologiei, arătîndu-se un adept convins și un propagator strălucit al darwinismului. Pe urmele lui Darwin, Ghica, ca și Conta, arată, în „Pămîntul și omul" — că evoluția progresivă se face lent și treptat, nefiind, astfel, de acord cu teoria catastrofelor a lui Cuvier ; la fel evoluează și speciile [1].

★

Întrepretarea materialistă a problemelor biologiei — cu unele tendințe dialectice — este punctul de la care Conta pleacă, în cadrul filozofiei sale, la elaborarea teoriei cunoașterii.

Pentru Conta, izvorul cunoașterii este în realitatea obiectivă; cunoașterea începe prin percepția senzorială, prin « întipărirea de gradul întîi ». Conta nu se limitează să arate că izvorul conoașterii stă în senzație, ci analizează și mecanismul senzației, ca, astfel, substratul ei material să apară și mai evident. Între senzații, Conta distinge « simțirea externă » și « simțurile vieții organice și emoțiile », pe ultimele înțelegîndu-le nu ca forțe spontane, ci ca « simț al existenței ».

Senzațiile — simțul extern și simțul intern — sînt, pentru Conta, numai treapta primă a cunoașterii; lor le urmează alte elemente ale vieții sufletești, toate ducînd la gîndire, la conștiință. El consideră — ceea ce-i un merit deosebit al lui Conta — că elementele complexe ale gîndirii se dezvoltă din elemente psihice mai simple ce le preced; el renunță, de asemenea, la delimitările riguroase între actele psihice ce le făceau materialiștii mecaniciști. Senzației îi urmează reprezentările, « percepțiile de al doilea grad ». Trecerea de la percepția de întîiul grad la percepția de al doilea grad, apoi la « idei », judecată și raționament e posibilă, după Conta, întrucît la ea participă și forme de activitate ale gîndirii: generalizarea, « abstracția », analiza, sinteza, inducția, deducția.

Operația ultimă în procesul cunoașterii este verificarea cunoștințelor prin experiență, prin practică. Conta înțelege, în general, prin practică, experimentul de laborator sau experiența personală, ceea ce-i o limită, chiar cînd uneori vorbește de practica « popoarelor », a « popoarelor industriale » îndeosebi.

Cunoștințele despre lume nu sînt fixe, invariabile, ci se dezvoltă mereu; cunoștința este inepuizabilă, după Conta, precum realitatea obiectivă cognoscibilă. Conta nu este un agnostic sau un sceptic, cum unii istorici burghezi ai filozofiei de la noi au încercat să-l arate. E drept, Conta se îndoiește, dar îndoiala lui e o îndoială metodică, iar scepticismul lui, un sceptism critic.

Recunoașterea caracterului etern, infinit al naturii — deci negarea oricărei forțe supranaturale — ca și recunoașterea caracterului prim al materiei și secund al conștiinței, l-a dus pe Conta la ateism.

Izvorul religiei, după el, e în ignoranță, în teama de necunoscut a omului primitiv, în neputința lui de a lupta cu forțele naturii. Întîile credințe religioase n-au rămas, însă, neschimbate; cu creșterea puterii omului asupra naturii, cu înmulțirea cunoștințelor lui, cu dezvoltarea societății omenești, religia și-a schimbat formele. Conta distinge, în evoluția religiei, ca perioade: fetișismul, idolatria, politeismul, monoteismul și panteismul.

[1] Vezi I. Ghica, *Opere complete*, București, 1915, vol. IV, p. 155—156; 204.

Deși concepția despre religie a lui Conta este în general justă, ea este, totuși, limitată: Conta vede legătura dintre religie și politică, subordonarea primei față de ultima, dar nu își dă seama că rădăcinile religiei sînt în viața socială, în condițiile materiale de viață ale societății; omul primitiv supus forțelor naturii este, pentru Conta, nu omul ființă socială, ci omul în genere.

Cercetînd originea și formele religiei, Conta a atins și probleme de morală, exprimînd uneori idei remarcabile, prin caracterul lor antifeudal și antireligios. El vorbea despre o morală religioasă, în dispariție, și de o morală ce se dezvoltă o dată cu materialismul, « mai pură, mai înaltă, mai puternică » — morala socialismului.

Conta s-a preocupat și de probleme de sociologie. Dar aici, ca orice materialist premarxist, a fost idealist. Dezvoltarea societății el în general o vede ca fiind datorită ideilor, dezvoltării învățăturii; mai mult, el subscrie, deși crede că se detașează de ea, teoriei organiciste a societății a filozofului burghez reacționar H. Spencer.

Remarcăm totuși, unele idei sociale ale sale cu caracter materialist, ideea de lege în societate, ideile cu privire la drept, la personalitate, la dezvoltarea învățămîntului.

Conta a activat, apoi, pe tărîm social și politic. Făcîndu-se purtătorul șovinismului Fracțiunii libere și independente, partidul burgheziei radicale din Moldova, el a luptat împotriva modificării articolului 7 din Constituție, prevăzută de Tratatul de la Berlin, iar, ca ministru al instrucțiunii în cabinetul Brătianu, a elaborat un proiect de reformă a învățămîntului (1880) care, deși conținea o serie de prevederi cu caracter înaintat, era retrograd prin concepția naționalistă ce-i sta la bază.

Conta a fost un gînditor burghez materialist, cel mai de seamă materialist din țara noastră, pînă la pătrunderea marxismului.

ФИЛОСОФСКОЕ МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ВАСИЛЕ КОНТА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В основе философского мировоззрения Василе Конта лежит материализм, с особенностями, вытекающими из того, что философ стоял на позициях румынской радикальной буржуазии, из завоеваний науки данной эпохи и из влияния, оказываемого на него известного рода философскими направлениями в стране и за границей.

По Конта материя является первичным, а сознание вторичным фактором, «метаморфозой» материи. Выступая против вульгарного материалиста Фогта, он подчеркивал, что «душа не является секрецией, а *функцией*; и именно поэтому она материальна».

Материя, как первоначальный фактор, независимый от сознания, обладает целым рядом неотъемлемых свойств: она неразрушима, делима и находится в постоянном движении. Конта настаивает на неразрывной связи между материей и движением; неотъемлемыми свойствами материи, следовательно такой же реальной действительностью, как и материя, являются пространство и время. Пространство и время неразрывно связаны друг с другом и с движением. Все же Конта не удалось понять, что формы движения не могут быть сведены одна к другой; он не уловил специфической разницы между пространством и временем.

Бесконечное движение бесконечной материи в бесконечном пространстве и времени происходит согласно известным необходимым («фатальным») законам; здесь не существует свободной воли. Всеобщий закон, которому подчиняется материя, природа, — это «закон универсального колебания». Теория универсального колебания является не диалектикой, а формой эволюционизма, более высокого, чем эволю-

ционизм Спенсера; согласно теории Конта эволюция не ритмична, как у Спейсера, а прогрессивна.

Попытки Конта выйти из пределов механистического материализма явствуют и из того, как он, стараясь объяснить и обосновать теорию универсального колебания, толкует взгляды Дарвина на эволюцию: он критикует тенденцию Дарвина преувеличивать роль естественного отбора в процессе морфогенезиса растений и животных, выявляя роль внешних условий жизни; формулирует передовые материалистские идеи относительно наследственности, скрещивания, гибридизации, происхождения и развития видов, происхождения и развития жизни.

Материалистическая позиция в биологии — с некоторыми диалектическими элементами — является для Конта отправной точкой в создании теории познания. Источником познания является объективная действительность: познание начинается с ощущения, с «восприятия первой степени». Однако процесс познания не сводится к ощущениям. За ощущениями (восприятиями первой степени) следует более сложный процесс мышления («восприятий второй степени»). Основой процесса мышления, обощения и абстрагирования, является свойство мозга анализировать и синтезировать полученные при помощи чувств впечатления из внешнего мира. Критерием для проверки правильности наших знаний является «опыт», в смысле лабораторного или индивидуального опыта.

Приобретенные таким образом знания не являются постоянными, незыблемыми, а беспрестанно развиваются; знание так же неисчерпаемо, как и познаваемая объективная действительность.

Признание того, что материя вечна и бесконечна привело Конта непосредственно к атеизму.

Конта занимался и вопросами социологии. Но здесь он был идеалистом: он видит развитие общества, как следствие идей и развития образования.

Затем Конта стал активным деятелем на социальном и политическом поприще, сделавшись носителем шовинизма в «свободной и независимой фракции» партии радикальной буржуазии Молдавии.

Несмотря на ограниченный характер своего материализма, Конта был, до проникновения марксизма, самым большим мыслителем-материалистом в стране.

LA CONCEPTION PHILOSOPHIQUE MATÉRIALISTE DE VASILE CONTA

(RÉSUMÉ)

Le matérialisme constitue le fondement de la conception philosophique de Vasile Conta, un matérialisme qui offre cependant certaines particularités découlant du fait que le philosophe adopte les points de vue de la bourgeoisie radicale roumaine, des conquêtes de la science de l'époque et de l'influence exercée sur lui par certains orientations philosophiques de Roumanie et de l'étranger.

Selon Conta, la matière est le facteur premier, la conscience, le facteur second, une „métamorphose" de la matière. Combattant le matérialiste

vulgaire Vogt, il souligne que „l'âme n'est pas une sécrétion, mais une *fonction;* et c'est précisément pour cette raison qu'elle est matérielle".

En tant que facteur premier, indépendant de la conscience, la matière possède une série de propriétés, d'attributs : elle est indestructible, divisible et perpétuellement en mouvement (Conta insiste sur le lien indestructible entre la matière et le mouvement) ; l'espace et le temps sont attributs de la matière et par conséquent réalités objectives comme elle. L'espace et le temps sont indestructiblement liés entre eux ainsi qu'au mouvement. Conta n'a cependant pas réussi à comprendre que les formes du mouvement ne peuvent être réduites l'une à l'autre ; il n'a pas saisi la différence spécifique entre l'espace et le temps.

Le mouvement infini de la matière infinie dans l'espace et le temps infini a lieu selon certaines lois nécessaires („fatales") ; le libre-arbitre n'existe pas. La loi générale de la matière, de la nature, est la „loi de l'ondulation universelle". La théorie de l'ondulation universelle n'est pas une dialectique mais une forme d'évolutionnisme supérieur à l'évolutionnisme de Spencer : selon la théorie de Conta, l'évolution n'est pas rythmique, comme chez Spencer, mais progressive.

Les tentatives de Conta pour dépasser le matérialisme mécaniciste ressortent également de la manière dont, tout en essayant d'expliquer et de donner une base à la théorie de l'ondulation universelle, il interprète la conception de Darwin sur l'évolution ; il critique la tendance de Darwin à exagérer le rôle de la sélection naturelle dans le processus de morphogénèse des plantes et des animaux, faisant ressortir le rôle des conditions extérieures de la vie ; il formule des idées matérialistes avancées sur l'hérédité, les croisements, l'hybridation, l'origine et le développement des espèces, l'origine et le développement de la vie.

Avec certains éléments dialectiques, la position matérialiste en biologie représente chez Conta le point de départ de sa théorie de la connaissance. La source de toute connaissance est la réalité objective : la connaissance commence par la sensation, la „perception du premier degré". Le processus de la connaissance ne se résume cependant pas à des sensations. Aux sensations (perceptions du premier degré), fait suite le processus plus complexe de la pensée („perceptions du deuxième degré"). Le fondement du processus de la pensée, de la généralisation et de l'abstraction, est la capacité du cerveau d'analyser et de synthétiser les impressions reçues du monde extérieur par la voie des sens. Le critérium de la vérité de nos connaissances est „l'expérience" — au sens d'expérience de laboratoire ou d'expérience individuelle.

Les données de la connaissance ainsi acquises ne sont pas fixes et immuables, elles se développent sans cesse ; la connaissance est inépuisable, tout comme la réalité objective est cognoscible.

La reconnaissance du caractère éternel, infini, de la matière a mené Conta à l'athéisme.

Conta s'est également occupé de problèmes de sociologie. Mais là, il a été idéaliste ; selon lui, le développement de la société serait dû aux idées, au développement de l'étude.

Conta s'est ensuite manifesté sur le terrain social et politique, se faisant le porte-parole du chauvinisme de la „Fraction libre et indépendante", parti de la bourgeoisie radicale moldave.

Malgré les limites de son matérialisme, Conta n'en a pas moins été le plus grand penseur matérialiste de notre pays, jusqu'à ce que le marxisme y eût pénétré.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

DESPRE GÎNDIREA ȘTIINȚIFICĂ ȘI FILOZOFICĂ A DOCTORULUI ȘTEFAN STÎNCĂ

DE

S. IZSÁK

Ștefan Stîncă (1865—1897), de la nașterea căruia s-au împlinit 90 de ani, a fost una din cele mai luminoase figuri ale științei din țara noastră și un militant al mișcării muncitorești de la sfîrșitul secolului trecut. Medic și militant social, el a lăsat urme profunde atît în viața științifică medicală, cît și în gîndirea socială din țara noastră. Opera medicală fundamentală a lui Stîncă „Mediul social ca factor patologic" (București, 1891 și Iași, 1897) prezintă un interes multilateral: ideologic, politic și științific. Această operă, în primul rînd prin profundul ei conținut de demascare a teoriilor pseudoștiințifice medicale și sociologice, a contribuit la lupta clasei muncitoare împotriva exploatării burghezo-moșierești. Ea este în același timp și prima lucrare concepută în spirit marxist din literatura noastră medicală reprezentînd o etapă însemnată în dezvoltarea gîndirii științifice și filozofice românești din ultimele decenii ale secolului trecut. „Mediul social ca factor patologic" este una dintre operele clasice ale medicinei din țara noastră. În timp ce regimurile antipopulare au căutat să ascundă și să treacă sub tăcere activitatea politică și științifică a doctorului Ștefan Stîncă, clasa muncitoare din Romînia i-a păstrat cu dragoste și recunoștință amintirea. În 1948, cu ocazia reorganizării vechii Academii în Academia Republicii Populare Romîne, doctorul Ștefan Stîncă a fost ales pentru meritele lui științifice membru de onoare post mortem al Academiei R.P.R.

Ștefan Stîncă a desfășurat o activitate de publicist în cotidianele și periodicele socialiste și democratice, colaborînd de pildă la „Munca", „Lumea nouă" „Adevărul", „Romînul" etc. și luînd parte activă la frămîntările politice și sociale. Articolele și studiile sale ne stau mărturie despre maturitatea politică a lui Stîncă despre înalta lui ținută principială, despre pregătirea lui ideologică, ceea ce i-a înlesnit o orientare justă în chestiunile politice și sociale. După 1891, Stîncă devine un colaborator al revistelor științifice și ideologice. Astfel, în 1891 „Contemporanul" [1] i-a

[1] « *Contemporanul* », 1891, nr. 11, p. 422—433.

publicat un articol deosebit de important sub titlul „Darwin și Malthus în etiologie", în care combate „darwinismul social" și teoria reacționară a lui Malthus.

Revista „Romînia medicală" [1] a publicat studiul său „Incercări asupra patologiei și patogeniei în diverse epoci istorice", considerat ca fiind prima încercare în țara noastră de a porni de la concepții materialiste asupra istoriei în tratarea unor probleme de istoria medicinei.

Activitatea lui Stîncă este foarte bogată, atît sub raport cantitativ, cît mai ales sub raport calitativ în anul 1896. Articolele sale publicate în „Progresul medical romîn" („Impaludismul și profilaxia sa", „Dialectica în medicină"), precum și cele publicate în „Lumea nouă" („Serviciul sanitar", „Medicii de plasă", „Proletariatul medical") sînt dintre cele mai bune articole scrise de el.

Scrierile lui Stîncă îmbrățișează domenii foarte variate, ca probleme politice și sociale, schițe și nuvele literare, articole de popularizare a igienei și a unor chestiuni medicale.

Preocupările politico-sociale ale lui Stîncă se vădesc printre altele în atenția pe care el o acordă analizei problemei naționale, nerezolvată în Romînia burghezo-moșierească. Se știe că ura și discriminările înjositoare față de minoritățile naționale erau privite drept principiu de guvernare în regimul burghezo-moșieresc, politica discriminărilor folosind pentru a împiedica unitatea clasei muncitoare, pentru a slăbi în felul acesta mișcarea muncitorească și a întîrzia procesul de dezvoltare a conștiinței ei de clasă. Fermitatea și consecvența lui Stîncă se oglindesc și în poziția pe care a ocupat-o față de diversiunea antisemită, despre care scria următoarele în articolele politice publicate în „Lumina" din anul 1895: „...antisemitismul micului burghez și mai ales al profesiilor libere nu poate să dispară decît o dată cu pricina economică, care i-a dat naștere" [2]. Stîncă a militat încă din 1893 pentru rezolvarea în spirit democratic a problemei naționale. Cu ocazia celui de-al II-lea Congres al Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia (20—22 aprilie 1894), Stîncă a cerut ca partidul să acorde o atenție deosebită propagandei socialiste în limba minorităților naționale, atrăgînd totodată atenția asupra necesității însușirii limbii și culturii romînești de către muncitorii cu altă limbă maternă decît cea romînă.

„Mediul social ca factor patologic", lucrarea cea mai importantă a lui Ștefan Stîncă, a văzut lumina tiparului în două ediții identice în ce privește textul. Prima ediție a apărut sub forma de teză de doctorat, la București în 1891. Ediția a doua s-a tipărit cu șase ani mai tîrziu, în 1897, la Iași. Lucrarea a fost publicată (probabil fragmentar) și în limba franceză. Ea a apărut în 1894 în revista „L'ère nouvelle" din Paris sub titlul „Le milieu social comme facteur pathologique".

În această scurtă pericadă, care separă cele două ediții ale operei lui Stîncă, medicina a făcut progrese considerabile; în special fiziologia și cercetările statistico-clinice privind cauzele unor boli ale sistemului nervos făcuseră pași hotărîtori înainte. Aceasta a determinat, firește ca unele

[1] « *Romînia medicală* », 1893, nr. 1. p. 303—310.
[2] « *Lumina* », 1895, nr. 3, p. 21—22.

teze medicale, expuse în lucrare, să fie depășite, fără a fi însă infirmată orientarea generală a lucrării.

Ștefan Stîncă și-a expus concepția sa înaintată despre problemele medicinei preventive și convingerile sale politice în lucrarea „Mediul social ca factor patologic". Compusă din șase capitole, bogate în statistici medico-sociale și în trimiteri la izvoare, lucrarea totalizează 127 de pagini (ediția I). Analizînd izvoarele folosite de el, argumentația lui în susținerea unor teze de bază (cum ar fi cele îndreptate împotriva malthusianismului și „darwinismului social" sau în concepția sa asupra epidemiilor și bolilor profesionale etc.) nu putem să nu vedem că Stîncă se bazează chiar și atunci cînd nu arată de unde citează, pe lucrările lui Karl Marx și Friedrich Engels, la care se referă de multe ori direct sau prin intermediul unor autori socialiști (Lafargue și alții). El își alege în mod just și celelalte izvoare științifice, folosindu-se de unele lucrări ale savanților progresiști ca Ch. Darwin, N. N. Mikluho-Maklai și alții. El citează un bogat material din literatura medicală ceea ce denotă o foarte temeinică cunoaștere a problemelor medicale care se frămîntau în deceniul al IX-lea și la începutul deceniului al X-lea al secolului trecut. Stîncă, care era impresionat de realitatea socială din patria sa, care a văzut cu ochii săi îngrozitoarea situație a maselor muncitoare împovărate de mizerie și boli sub exploatarea burghezo-moșierească, studiază cu pasiune lucrări medicale romînești, caută în ele date și informații, argumentație pentru tezele sale menite să sprijine lupta acestor mase pentru o viață mai bună. Stîncă citează din lucrările unor medici romîni din acea vreme, recunoscuți ca autorități în specialitatea lor, profesori universitari care nicidecum nu puteau fi bănuiți de socialism, cum au fost C. I. Istrati, I. Felix, N. Manoiescu, dintre cei care trăiau, și Alexandru Marcovici și C. Obedenaru dintre cei decedați. Stîncă s-a folosit de lucrările acestor medici din două motive: pe de o parte din cauza lipsei unor alte izvoare statistice oficiale, lucrările lor fiind bogate în statistici sanitare, iar pe de altă parte, prin folosirea lucrărilor unor medici consacrați, Stîncă a avut în mînă o argumentație de neînvins, fiind înarmat în lupta împotriva guvernării reacționare cu constatările statistico-medicale oficiale ale unor somități recunoscute.

Ștefan Stîncă se bazează în „Mediul social ca factor patologic" pe lucrările întemeietorilor socialismului științific cum sînt „Capitalul", „Situația clasei muncitoare din Anglia" și „Originea familiei, a proprietății private și a statului". În legătură cu aceasta trebuie ținut seama că folosirea acestor opere și referirea fățișă la cuprinsul lor erau mult îngreunate de faptul că lucrarea reprezenta o teză de doctorat supusă unei instituții oficiale. Cu toate acestea, citatele din „Capitalul", de pildă sînt foarte bogate și relativ numeroase. În perioada apariției revistei „Contemporanul" (1881—1891) nu avem în literatura noastră socialistă vreo altă operă care să fi redat atîtea pasaje din „Capitalul" cîte se află în „Mediul social ca factor patologic". În ce privește folosirea unor texte din lucrările creatorilor marxismului și deci popularizarea lor în rîndurile cititorilor din țară, „Mediul social ca factor patologic" trebuie considerat ca una din lucrările cele mai importante, care au servit marea operă de răspîndire a ideilor socialismului științific. Pasajele referitoare la situația sanitară a clasei muncitoare din Anglia, precum și unele formulări clasice care

lămuresc legătura existentă între caracterul producției industriale capitaliste și problema sănătății clasei muncitoare în general, scrise de Marx în „Capitalul", apar pentru prima dată în românește în „Mediul social ca factor patologic". Pentru aceste motive, teza lui Stîncă merită atenția deosebită a acelora care studiază istoricul pătrunderii ideilor marxiste în țara noastră.

Cu privire la teza lui Stîncă „Mediul social ca factor patologic" nu se poate ridica obiecția ca ea n-ar fi o lucrare originală, creatoare și că ea ar suferi de aceleași scăderi ca majoritatea tezelor de doctorat, care în general erau simple compilări, fără nici o originalitate și valoare științifică. Tocmai aplicarea creatoare a unor teze, în spirit marxist, la medicină, respectiv la problemele de igienă, constituie cel mai mare merit al lui Stîncă. Pentru prima dată în literatura medicală românească problemele de bază ale ocrotirii sănătății, ale situației sanitare a claselor muncitoare, sînt studiate și analizate în lumina ideologiei clasei muncitoare — socialismul științific. Pornind de la referiri ale lui Marx și Engels cu privire la situația și problemele sanitare ale clasei muncitoare din țările capitaliste, Stîncă le aplică la situația de la noi, arătînd, printr-o argumentație puternică și bine documentată, adevăratele cauze ale situației sanitare îngrozitoare din Romînia : exploatarea burghezo-moșierească — „mediul social".

Dar Stîncă nu s-a mulțumit cu simpla constatare a situației sanitare a claselor muncitoare din Romînia. *Originalitatea lui Stîncă rezidă tocmai în faptul că el nu s-a mărginit la repetarea unor teze marxiste generale, ci s-a străduit să facă o analiză în spirit marxist a unor probleme privind teoria medicinei, precum și a situației economico-sociale și sanitare concrete a Romîniei burghezo-moșierești din timpul său.*

Stîncă însuși a fost conștient de originalitatea lucrării sale „Mediul social ca factor patologic", a aportului adus de el în gîndirea medicală din țara noastră. Referindu-se la caracterul inedit al tezei sale de doctorat, determinat tocmai de analiza în spirit marxist a unor probleme din teoria medicinei, Stîncă afirmase în articolul „Dialectica în medicină" [1] : „...Noi am avut și avem pretențiunea că am făcut o lucrare originală". În același articol, el subliniază din nou originalitatea operei sale medicale principale, spunînd : „În aplicarea metodei dialectice în studiul medicinei, în aceasta consistă originalitatea cu care ne fălim și despre care pretindem că am făcut-o noi pentru întîiași dată".

Din aceste motive trebuie să combatem cu hotărîre atît tezele greșite ale acelora care nu au recunoscut originalitatea lucrării „Mediul social ca factor patologic", cît și încercările de a ascunde caracterul revoluționar al operei lui Stîncă.

Dobrogeanu-Gherea în „Prefața" la ediția a II-a a lucrării „Mediul social ca factor patologic", a scris următoarele rînduri cu privire la această lucrare a lui Stîncă : „...Se înțelege, Stîncă n-a produs vreo revoluție în știință, el n-a făcut decît să-și apropie anumite vederi deja existente în apusul Europei și să le expuie în lucrarea de față, care după însuși a lui mărturisire e o simplă încercare". Printr-o asemenea apreciere a lucrării lui Stîncă, Gherea a contribuit de fapt la diminuarea adevăratului merit al lui

[1] « *Progresul medical romîn* », nr. 20 din 5/17 mai 1896, p. 154—155.

Stîncă, merit care — așa cum s-a arătat mai sus — constă în străduința de a da o bază marxistă lucrării, aplicată la cazul concret al Romîniei, de unde apoi a rezultat și combaterea concepțiilor reacționare din domeniul medicinei curative și preventive. Gherea consideră că meritul exclusiv al lui Stîncă rezidă într-un fapt pur cronologic: „meritul lui Stîncă e c-a fost cel dintîi dintre medicii noștri care a abordat chestia medicală din acest punct de vedere..." [1]. Gherea n-a înțeles importanța lucării nici măcar în măsura în care putea să o facă în condițiile sociale din vremea lui. El n-a văzut tocmai ceea ce era esențial în „Mediul social ca factor patologic" și anume că această lucrare reprezintă un salt calitativ, revoluționar în gîndirea științifică medicală din ultimele decenii ale secolului trecut. În felul acesta, Gherea, în loc să-l prezinte pe Stîncă ca pe un revoluționar în gîndirea medicală de la noi, l-a considerat numai drept un „îndrăzneț" (a avut îndrăzneala să prezinte această lucrare ca o teză de doctorat în medicină" — cuvintele lui Gherea din „Prefața" la ediția a II-a a lucrării „Mediul social ca factor patologic" [2]) și a apreciat lucrarea lui Stîncă numai drept o lucrare „interesantă" (cuvintele lui Gherea), ceea ce era o foarte palidă caracterizare a calităților și importanței lucrării bogate și valoroase a doctorului Stîncă.

SCURTĂ CARACTERIZARE A IDEILOR FILOZOFICE ALE LUI ȘTEFAN STÎNCĂ

Prin lucrarea „Mediul social ca factor patologic" trece ca un fir roșu ideea importanței mediului social (complexitatea condițiilor de viață și de muncă) în procesul îmbolnăvirii, al profilaxiei și al păstrării sănătății.

Aprecierea pe care o dă doctorul Stîncă importanței „mediului social" în determinarea acestor procese, depășește cadrul rezolvării unor probleme de specialitate pentru a se referi la probleme de ordin general, privind viața și dezvoltarea societății. În aceste probleme, Stîncă se străduiește să facă o analiză în spirit marxist, întemeietorul socialismului științific Marx, fiind denumit de el — de bună seamă pentru a ușura referirea la el într-o lucrare de doctorat prezentată la o universitate burgheză — drept „vestitul economist care ne-a servit atît de mult în această lucrare" [3].

Remarcînd procesul istoric de eliberare treptată a oamenilor de robia forțelor naturii prin cunoașterea legilor acestora, proces care s-a dezvoltat paralel cu creșterea exploatării maselor și accentuarea robiei lor în fața forțelor sociale, Stîncă arăta că fenomenele sociale nu mai pot fi explicate prin invocarea forțelor naturii, că omul „și-a creat alte împrejurări de care depinde azi, împrejurări care la un loc alcătuiesc *mediul social* [4]. Contradicția dintre progresul nestăvilit al omului în supunerea forțelor naturii și capacitatea lui redusă de a se asigura împotriva bolilor poate fi explicată, prin urmare, numai prin analiza condițiilor sociale: „mediul social — scrie Stîncă — ne dă cheia acestei nepotriviri; *mai ales analiza struc-*

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Prefață* la Șt. Stîncă, *Mediul social ca factor patologic*. Iași 1897, ediția a II-a.

[2] *Ibidem*.

[3] Șt. Stîncă, *Mediul social ca factor patologic*. Iași, 1897 ed. a II-a, p. 2.

[4] *Ibidem*, p. 9.

turii economice a acestui mediu, ne lămurește pe deplin de ce fenomenele naturale continuă a provoca boale cu toată dezrobirea omului de sub jugul mediului natural" [1].

În determinarea noțiunii de „mediu social", precum și în desprinderea a ceea ce e mai important în acest mediu și anume organizarea economică a societății, Stîncă pornește de la analiza făcută de Marx și Engels forțelor motrice ale dezvoltării sociale, recunoscîndu-le întemeietorilor marxismului meritul lor nepieritor. „Cel mai celebru om — scrie Stîncă — care a analizat perfect (și a introdus chiar noțiunea aceasta în știință) mediul social, mai ales în privința organizării sale economice, a fost genialul economist german Karl Marx [2].

Cunoașterea de către doctorul Stîncă a tezelor marxiste i-a permis să vadă în mod just procesul dezvoltării istorice a omenirii, resorturile și formele acestei dezvoltări. Plecînd de la aceste teze, Stîncă arată că „frămîntările observate în sînul societăților omenești le explicăm... prin teoria „luptelor de clasă", izvorîtă din concepțiunea materialistă asupra istoriei omenirii [3], că această luptă de clasă apare pe o treaptă de dezvoltare a societății ca urmare a unor condiții economice și va dispare o dată cu dispariția acestor condiții. În formularea și explicarea acestor teze se resimte vădit faptul că sînt luate ca bază ideile cuprinse în „Manifestul Partidului Comunist". Trecerea în revistă de către Stîncă a principalelor forme istorice de dezvoltare a societății, enunțarea unor probleme ca trecerea de la orînduirea primitivă fără clase la orînduirea cu clase, apariția proprietății private, diferențierea societății în bogați și săraci, oameni liberi și robi, sînt la rîndul lor făcute de doctorul Stîncă în spiritul lucrării lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului", cunoscută de el — cum reiese din propria lui trimitere — din paginile revistei „Contemporanul". Aceasta i-a dat posibilitatea să facă o critică temeinică, științifică și puternic demascatoare, la adresa orînduirii capitaliste. Deși nu putea vorbi în paginile unei teze de doctorat în mod fățiș despre orînduirea capitalistă, toate trăsăturile și contradicțiile care în lucrarea lui Stîncă privesc așa-zisul „mediu social" contemporan lui, pot fi lesne recunoscute ca aparținînd acestei orînduiri. „Perioada modernă a civilizațiunii noastre — arată Stîncă în lucrarea sa — se caracterizează prin acumulațiunea de bogății într-o parte și de sărăcie neagră în altă parte" [4]. Condițiile inumane de viață pentru majoritatea populației determinate de această contradicție de bază sînt ilustrate de Stîncă prin analiza situației economice din diferite țări, analiză care se sprijină în esență — atît prin materialul ilustrativ cît și prin concluzii cum ar fi creșterea plusvalorii, exploatarea forței de muncă etc. — pe cuprinsul lucrării lui Marx „Capitalul". În ceea ce privește situația economică din Romînia, dezvăluirea de către Stîncă a condițiilor de mizerie în care se zbăteau masele muncitoare din Romînia, este precedată de o indicație a lui Marx din care se desprinde că exploatarea oamenilor muncii este proprie pretutindeni orînduirii capitaliste, independent de gradul dezvoltării ei într-o țară sau alta. În paginile lucrării lui Stîncă sînt concentrate aspecte semnificative

[1] Șt. Stîncă *op. cit.*, p. 7.
[2] *Ibidem*, p. 11.
[3] *Ibidem*, p. 3.
[4] *Ibidem*, p. 101.

şi zguduitoare ale suferinţelor oamenilor muncii în Romînia burghezo-moşierească : copii lucrînd de la vîrsta de 8 ani cîte 10 ore pe zi, lipsa unor legi de protecţie elementară pentru muncitori, condiţii inumane de muncă, ţărani zbătîndu-se în mizerie. Relevarea acestor stări de lucruri l-a dus pe Stîncă la convingerea că ele pot fi lichidate, că poate fi înfăptuită o formă socială superioară. „Sîntem departe de a dori reînvierea trecutului — scrie Stîncă —, dar sîntem pe deplin convinşi că efectele dezastruoase ale actualei stări de lucruri vor pieri o dată cu cauzele sociale care le dau naştere" [1].

Poziţia înaintată în considerarea teoretică a unor probleme de bază privind viaţa şi dezvoltarea socială, i-a permis doctorului Stîncă să enunţe în mod just teze importante legate de teoria medicală, de raportul dintre sănătatea oamenilor şi condiţiile sociale ale existenţei lor. Privind istoric acest raport, doctorul Stîncă arată că în procesul îmbolnăvirii, profilaxiei şi păstrării sănătăţii, mediul social, factorii nocivi şi factorii favorizatori ai sănătăţii cresc în importanţă pe măsura dezvoltării vieţii sociale în decursul istoriei, ei devenind hotărîtori în comparaţie cu alţi factori ai mediului extern (factori din natură : temperatura, umiditatea, compoziţia solului şi aerului, calitatea apei, radiaţii solare etc.). „Mediul social — spune Stîncă — ajungînd la o dezvoltare mai mare capătă precumpănire în etiologia suferinţelor fizice ale omului" [2]. În procesul de instalare a unei stări morbide, în mecanismul dezvoltării bolilor, factorul social joacă un rol hotărîtor. Etiologia trebuie revizuită în sensul lărgirii conţinutului ei prin observarea şi studierea cauzelor sociale care pot contribui la îmbolnăvirea omului. La fel şi în elaborarea măsurilor de prevenire, cercetarea cauzelor sociale prezintă un interes deosebit, deoarece ea va înlesni găsirea metodelor celor mai bune şi celor mai eficace, menite să împiedice îmbolnăvirîle. Iar fiindcă în etiologie factorii sociali sînt hotărîtori este indiscutabil că lor trebuie să li se acorde o importanţă crescîndă în sensul reducerii, dar mai ales al eliminării radicale a factorilor sociali nocivi şi trebuie să se dea preponderenţă, posibilitate de acţiune, factorilor favorizanţi ai păstrării sănătăţii. O dată ce factorii sociali joacă un rol atît de important în menţinerea sau pierderea sănătăţii, este cu totul firesc că medicamentele sau procesele terapeutice noi, nu vor fi niciodată în stare să stîrpească ele singure cauzele sociale ale bolilor. Asemenea medicamente vor uşura vindecarea cazurilor de boală, dar nu vor putea să pună la adăpost colectivităţile (sau indivizii) faţă de pericolul îmbolnăvirii, deoarece condiţiile de viaţă şi de muncă existente generează boli, sînt „factori patogeni" pentru majoritatea populaţiei formată din clasele exploatate. O consecinţă a acestei constatări este orientarea de a căuta mijloacele de apărare nu numai în natură (mijloace chimice, fizice, biologice etc.), ci în primul rînd în domeniul social. „Etiologia însă fiind mai mult de domeniul social — constată Stîncă — mijloacele terapeutice trebuie să fie căutate înlăuntrul acestui mediu" [3]. Dacă condiţiile existente ale mediului social pe care Stîncă l-a supus unei analize adînci din punctul de vedere al acţiunii sale generatoare de boli prezintă atîţia factori patogeni pentru cei exploataţi,

[1] Şt. Stîncă, *op. cit.*, p. 105.
[2] Şt. Stîncă, *Mediul social ca factor patologic*. Bucureşti, 1891, p. 15.
[3] *Ibidem*, p. 19.

metoda radicală în vederea prevenirii acestora, nu poate să fie altceva decît înlăturarea acelei orînduiri. *„Sublata causa, tollitur effectus"* — citează Stîncă din scrierile lui Hipocrat, la care el adaugă fără întîrziere apelul său la transformări sociale dat fiind că „în mîinile noastre stă putința de a curma cu defectele inerente societății noastre; să ne slujim de această putere..." [1].

Prin trecerea la o altă formă a societății se vor înfăptui marile reforme sociale „ale căror urmări vor fi în loc de boală sănătate, în loc de moarte viață, în loc de degenerare, regenerare" [2]. În felul acesta Stîncă trebuie privit ca primul nostru autor medical, care accentuează rolul imens al trecerii la o altă formă socială pentru sănătatea publică. Stîncă lasă să se înțeleagă că aceasta va deschide o eră nouă pentru înfăptuirea unor condiții, de viață și de muncă, sănătoase, corespunzătoare cerințelor fiziologice ale omului. Prevenirea bolilor — terapia medico-socială — cum spune Stîncă — va duce omenirea mai aproape de „scopul final pentru care se străduiesc învățații de atîtea veacuri: nimicirea suferințelor fizice ale omului" [3]. În concepția medicală a lui Stîncă, nimicirea suferințelor fizice este legată inseparabil de necesitatea dispariției condițiilor sociale existente. Principiul profilaxiei, care constituie axa gîndirii medicale pentru care militează Stîncă, este strîns legat de concepția lui despre boală. „Pentru acei medici — spune Stîncă — care au aprofundat teoriile moderne asupra ivirii și preîntîmpinării boalelor, pentru acei care înțeleg și pătrund noile vederi pe tărîmul patologiei generale, există un mijloc profilactic foarte eficace împotriva influențelor vătămătoare ale paludismului... mijlocul propus de noi, posibil de realizat, este: ridicarea stării materiale a sătenilor, punerea lor în condițiuni economice, sociale și culturale mai omenești, mai fiziologice" [4].

Însemnătatea deosebită a concepțiilor doctorului Stîncă stă prin urmare în primul rînd în faptul că, printr-o analiză în spirit marxist, el a atras atenția asupra însemnătății mediului social în generarea sau lichidarea bolilor, formulînd cu acest prilej o puternică acuzație la adresa mediului social din vremea sa, generator de boli și diverse suferințe fizice. „Fiecare vede urmările teoriei apărate de noi — subliniază Stîncă. Dacă cauzele multor boli le găsim în mediul social, *noi vom căta leacul împotriva lor tot în mediul social"* [5]. „Organizării mediului social — scria în continuare Stîncă referindu-se la situația existentă în vremea sa — se datorește acel cortegiu întreg de mizerii fizice (și morale) care nimicesc ființa omenească, care fac din lumea aceasta o adevărată vale a plîngerilor" [6].

Atragerea atenției asupra condițiilor sociale și demascarea lor erau prin urmare de natură a întări convingerea asupra necesității nimicirii lor.

În „Mediul social ca factor patologic", Ștefan Stîncă consacră cele mai frumoase capitole demascării teoriei burgheze despre patogeneza bolilor,

---

[1] Șt. Stîncă, *op. cit.*, p. 126.
[2] *Ibidem*, p. 127.
[3] *Ibidem*, p. 20.
[4] *Ibidem*, nr. 17, p. 133.
[5] Șt. Stîncă, *Mediul social ca factor patologic*. Iași, 1897, ed. II-a, p. 13 (sublinierea noastră — *S. I.*).
[6] *Ibidem*, p. 16.

arătînd rolul determinant pe care îl are, în condițiile capitalismului, felul organizării sociale. Stîncă a urmărit prin teza lui să arate că responsabilitatea pentru situația sanitară întunecată, pentru suferințele clinice și morale ale claselor exploatate, cade asupra capitaliștilor și moșierilor. Atacarea și demascarea concepțiilor burgheze în domeniul patologiei l-au dus pe Stîncă la realizarea unei acțiuni deosebit de importante și anume: analiza și demascarea teoriilor reacționare reprezentate de „darwinismul social" și malthusianism.

După cum se știe, potrivit „darwinismului social" și malthusianismului, în societate ar exista o luptă pentru existența între indivizi — identică cu lupta observată în sînul naturii, în lumea animalelor, cauzată de existența unui număr excedentar de oameni pe care societatea nu ar fi în stare să-i întrețină (așa-zisa „lege" a creșterii în progresie aritmetică a resurselor alimentare de care dispune societatea și a înmulțirii oamenilor în progresie geometrică). Clasicii marxism-leninismului au demonstrat în mod științific esența reacționară a acestor concepții, relevînd funcția lor socială diversionistă și anume de justificare a exploatării și mizeriei celor ce muncesc, de trecere a răspunderii pentru exploatarea și mizeria socială pe seama unor „legi nestrămutate ale naturii", de dezorientare și dezarmare a celor ce muncesc în lupta lor împotriva exploatării.

Pornind de la demascarea de către marxism a acestor teorii, Stîncă combătea și el malthusianismul și darwinismul social.

Stîncă recunoaște pe deplin importanța istorică a învățăturii darwiniste arătînd că darwinismul a răsturnat „temeliile vechi ale științei", precum și „logica multora". El ia însă o poziție principială împotriva așa-zisului „darwinism social", împotriva acelor falși savanți care, denaturînd tezele lui Darwin, vor să le aplice la explicarea vieții sociale cu un scop bine determinat și anume de a servi interesele claselor exploatatoare. Stîncă combate aceste încercări cu argumente științifice convingătoare. El atrage atenția asupra faptului — accentuat și dovedit de Darwin — că de pildă, în lupta pentru existența ce se observă în natură, izbutesc indivizi mai puternici, mai bine dotați și mai capabili de a se adapta cerințelor mediului extern în permanentă schimbare, așa încît indivizii care rămîn în viață în urma selecțiunii naturale prezintă caractere de superioritate organică. Ce se întîmplă însă în sînul societății? Cum trebuie privită lupta de clasă care se observă în decursul istoriei între clasele unei societăți împărțite în clase antagoniste? La aceste întrebări, Stîncă își formulează răspunsul său pe baza învățăturii marxiste despre clase și lupta de clasă. „Luptele de clasă — spune el — sînt rezultatul formelor de muncă omenească, sînt provocate de felul cum s-au produs și se produc bogățiile unei societăți; aceste lupte vor dispare o dată cu pricinile care le-au dat naștere" [1]. Nici afirmația reacționară cu privire la explicația originii claselor ca rezultat al acțiunii unei presupuse selecții naturale (sociale) în sînul societății n-a rămas fără răspuns din partea lui Stîncă. „Indivizii deosebitelor clase dominante de pildă — observă Stîncă — nu izbutesc azi în lupta de clasă pentru că sînt mai frumoși, mai voinici, mai destoinici, mai inteligenți și nici acei ce izbutesc nu devin mai superiori în organizația

[1] Șt. Stîncă, *op. cit.*, p. 29.

lor fizică sau psihică ; de victorie hotărăşte mai mult posesiunea de puteri economice, adică de averi" [1].

Stîncă ridică pe această bază problema responsabilităţii pentru situaţia sanitară gravă, care apasă din greu asupra marii majorităţi a populaţiei, răspunzînd celor care ajungeau să pună răspunderea pentru ea chiar pe seama medicinei. „A învinovăţi medicina de acest trist fenomen — spune el — este tot atît de absurd ca şi acuzarea ce o aduc unii maşinilor industriale, zicînd că dînsele ar fi pricina mizeriei materiale a unei mari părţi dintre oameni... Mai puţin vinovată încă e medicina de faptul că durata medie a vieţii omului scade mereu, că boalele de tot felul cotropesc specia omenească" [2]. Ca un act de acuzare la adresa nedreptei orînduiri capitaliste, Stîncă afirmă curajos adevărul : „Vinovate sînt *condiţiunile speciale* în care funcţionează maşinile, vinovate sînt *condiţiunile defavorabile,* în care îşi petrec oamenii viaţa. Aceste *condiţiuni speciale* care aduc după dînsele *condiţiunile defavorabile* în care trăiesc oamenii alcătuiesc «mediul social»" [3].

Sezisînd funcţiile sociale reacţionare ale teoriilor de mai sus, Stîncă atacă în mod necruţător încercarea de a arunca în spatele naturii vina pentru relele orînduirii sociale din vremea sa. „Cine împiedică pe om de a poseda toate mijloacele trebuitoare şi deja cunoscute, pentru a putea fi ferit de boalele aduse de munca peste măsură, de hrana neîndestulătoare ? — întreabă Stîncă. Vreo putere existentă în natură care ţine catastihuri, în care înseamnă numele celor ce se pot folosi de propăşirea omenirii toată şi a celor ce trebuie să fie expuşi naturii ca şi strămoşii lor ? Noi sîntem convinşi că asemenea putere ori care al fi numele sub care e cunoscută, nu există şi că alcătuirea mediului social face ca bunătăţile aduse de dînsul să nu se reverse asupra tuturor şi deci el e de vină în primul loc, dacă mai există boale născute de frig, foame etc." [4].

Inmănunchind în lucrarea sa mărturiile diverselor personalităţi competente asupra gravităţii situaţiei sanitare a oamenilor muncii în Romînia burghezo-moşierească, Stîncă se ridică hotărît împotriva invocării unor „condiţii naturale" pentru justificarea acestei situaţii. „Pămîntul Romîniei e de vină că mor ţăranii de foame, sau altcineva ? — remarcă Stîncă. Şi dacă în altă parte e vina, apoi desigur în mediul nostru social trebuie căutată". Concluzia firească, demascînd unitatea de interese pe care le servesc atît „darwiniştii sociali" cît şi malthusianiştii este aceea că „mizeria materială nu-i datorită înfrîngerii „în lupta pentru trai" sau legii lui Malthus asupra populaţiei, ci împrejurărilor sociale..." [5].

In literatura noastră medicală, medicii democraţi revoluţionari ca N. P. Zubcu-Codreanu (1850—1879), M. Russel şi alţii au atras atenţia primii asupra legăturii dintre morbiditatea claselor exploatate şi situaţia lor social-economică. Dar acela care a arătat, pornind de la tezele marxismului, că între condiţiile social-economice ale maselor muncitoare şi morbiditatea lor este o interdependenţă, o strînsă legătură de la cauză la efect, a fost doctorul Ştefan Stîncă.

---

[1] Şt. Stîncă, *op. cit.* p. 29.
[2] *Ibidem,* p. 32.
[3] « *Natura* », 1862, nr. 7—16.
[4] Şt. Stîncă, *Mediul social ca factor patologic.* Iaşi 1897, ed. a II-a, p. 7.
[5] *Ibidem,* p. 70.

Stîncă rupe cu vechea concepţie urmată de medicina burgheză în domeniul clasificării unor boli ca tuberculoza, sifilisul, pelagra etc. (cărora li se atribuie caracterul social după criterii pur numerice, cantitative, avîndu-se în vedere larga lor răspîndire în rîndurile populaţiei). Medicii şi igieniştii burghezi, prin scoaterea în relief a caracterului de masă al acestor boli, de fapt încearcă să ascundă adevăratele lor cauze, comune pentru toate, eliminînd din patogeneza lor rolul factorilor sociali, constituiţi din împrejurările de viaţă, muncă şi cultură în care trăiesc clasele exploatate în orînduirea capitalistă. „Boalele sus citate — spune Stîncă — nu numai că ating mase mari de oameni, adică nu numai că sînt sociale în acest înţeles, dar sînt sociale şi într-un sens deosebit, au adică cauze sociale. Şi tocmai pentru acest cuvînt ele lovesc clase întregi din societate“ [1]. Natural, Stîncă aici are în vedere clasele exploatate, lovite de mizerie.

O altă latură importantă a gîndirii medicale şi filozofice a lui Stîncă este concepţia lui istorică în patologie. Fenomenele patologice sînt privite de Stîncă în procesul lor de dezvoltare istorică în decursul evoluţiei omenirii, în raport cu condiţiile existente, specifice fiecărei orînduiri sociale. „Factorii nozologici au istoria lor, patologia omenească are evoluţia ei“ — spune Stîncă şi continuă astfel: „După cum fiziologia omenească normală e corespunzătoare unei epoci istorice determinată din viaţa evolutivă a speciei omeneşti, tot aşa şi patologia omenească se deosebeşte după acele epoci. După cum deosebiţi factori în deosebite timpuri au provocat alte aparaţiuni fiziologice, tot aşa fenomene patologice au avut pricini diferite în cursul dezvoltării omului“ [2]. În „Mediul social ca factor patologic“ găsim expresia foarte caracteristică şi sugestivă a gîndirii filozofice a lui Stîncă, în lumina căreia el ni se prezintă ca un gînditor materialist.

El este convins că lumea înconjurătoare, fie că este vorba de natură, fie că este vorba de societate, poate fi cunoscută. Cognoscibilitatea lumii se asigură prin cercetarea şi deslușirea legilor naturii, care în acelaşi timp dau în mîna omului cheia eliberării sale de sub stăpînirea oarbă a naturii. „Acela, care nu se îndoieşte despre dezvoltarea uriaşă atinsă de oameni — spune Stîncă — nu se poate îndoi nici de faptul că această propăşire este datorită traiului în societate. Şi măsura acestei dezvoltări, acestei propăşiri necurmate, a progresului, a civilizaţiei cu care ne fălim, nu-i alta decît gradul de dezrobire a omului de sub influenţele pur cosmice, naturale“ [3]. Stîncă susţine teza justă după care omul în măsura în care s-a eliberat de sub influenţa naturii prin cunoaşterea ei tot mai adîncă s-a transformat treptat într-o fiinţă socială, factorii de mediu social căpătînd un rol hotărîtor în formarea şi dezvoltarea lui sub toate aspectele vieţii. „În măsura în care omul se eliberează de sub domnia naturii a mediului cosmic, natural, a mediului înconjurător, în aceeaşi măsură legătura care îl ţine strîns lipit de societate, în care a văzut lumina zilei devine mai puternică... Societatea a devenit un nou mediu, înlăuntrul căruia se dezvoltă organismul omenesc şi care are înrîuriri *mult mai mari, mult mai însemnate, mult mai adînci asupra acestei dezvoltări*“ [4]. Dacă în decursul istoriei

[1] Şt. Stîncă, *op. cit.*, p. 79.
[2] *Ibidem*, p. 15.
[3] *Ibidem*, p. 9.
[4] *Ibidem*, p. 10.

sale omenirea a reușit să supună din ce în ce mai mult forțele naturii și să se sustragă de sub influența vătămătoare, patogenică, a naturii, tot așa va reuși să elimine și factorii patogeni din mediul social, care prin însăși structura lui constituie un permanent factor nociv pentru omenire. Acest scop se va atinge prin studierea și cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării vieții sociale și prin folosirea lor conștientă. „După cum oamenii au căutat și izbutit să se sustragă de sub influențele rele ale unui însemnat număr de factori neprielnici, aparținînd mediului natural, tot așa vor căuta și izbuti să se sustragă de sub efectele stricătoare ale mediului social" — spune Stînca, și continuă astfel: „Dacă pînă azi omul scăpînd de un stăpîn (natural), a dat peste altul (mediul social mai ales prin felul organizării sale economice), el va ști să-l supuie și pe acesta. Dar, precum nu s-a putut supune mediul natural înainte de a-l cunoaște, tot așa și cu mediul social". Iar această cunoaștere a mediului social e de acum înfăptuită, datorită în primul rînd — arată Stînca — operei lui Karl Marx.

Fenomenele naturii și ale vieții sociale sînt considerate de Stînca ca manifestări ale unor legi obiective, care pot fi cunoscute și folosite în interesul omului. În gîndirea fiziologică a lui Stînca *fenomenele vădesc caracterul material al lumii,* aflate în veșnică mișcare, dezvoltare și devenire, ele fiind rezultate tocmai ale mișcării materiei. Fenomenele nu apar niciodată izolate, ci în conexiune între ele, într-o interdependență reciprocă. Drept ilustrare a acestei teze pot servi referirile lui Stînca la raporturile dintre om și societate: „Omul ca ființă socială — scrie el — nu poate și nu trebuie să fie studiat... ca ceva ce există singuratic, izolat, deoarece despărțirea omului de societatea în care viețuiește este o procedare potrivnică științei, în contrazicere cu faptele, cu adevărurile cunoscute pînă azi" [1]. Omul trebuie cercetat în cadrul legăturilor sale organice cu natura înconjurătoare și cu mediul său social. Stînca combate concepția metafizică despre natură și om, dînd o imagine dialectică asupra omului ca ființă biologică de la origine, a cărei dezvoltare istorică în cadrul societății a determinat în mod hotărîtor înfățișarea și însușirile lui sub care el ni se arată astăzi.

Din toată opera medicală a lui Stînca se desprinde ideea că dezvoltarea omului și a societății se datorește unei evoluții istorice. Vorbind despre caracterul legilor naturii, Stînca exprimă în felul următor fenomenul schimbărilor calitative ale materiei, care dintr-o formă simplă a materiei vii a dus la nașterea omului, formă superioară a existenței materiei vii: „Fenomenele naturale au făcut cu putință ivirea materiei organizate, materia organizată a întrupat forme deosebite pînă a atins forma cea mai perfectă în om" [2].

INFLUENȚA OPEREI LUI ȘT. STÎNCĂ ASUPRA PUBLICISTICII DEMOCRATICE ȘI SOCIALISTE, ASUPRA LITERATURII MEDICO-ȘTIINȚIFICE

Prin conținutul său bogat în învățăminte pentru lupta oamenilor muncii împotriva exploatării capitaliste, lucrarea lui Șt. Stînca „Mediul social ca factor patologic" a fost o puternică armă politică și ideologică.

[1] Șt. Stînca *op. cit.*, p. 8—9.
[2] *Ibidem*, p. 19.

Ea a avut menirea să justifice, pornind de la învățătura marxistă și prin analiza situației sanitare a clasei muncitoare și țărănimii — necesitatea luptei revoluționare împotriva regimului burghezo-moșieresc, necesitatea înlăturării condițiilor sociale generatoare de mizerie și suferință, ca mijloc de rezolvare a problemelor medico-sanitare ale poporului nostru. Din opera lui Stînică se desprinde concluzia că numai ca urmare a luptei împotriva „mediului social" existent, împotriva „relelor civilizației sub forma ei actuală", omenirea va fi izbăvită de exploatare, iar condițiile sociale vor deveni — cum arată Stînică — „un izvor de viață îndelungată și fericită" de „pace, liniște, sănătate și armonie universală" [1]. Pentru clasa muncitoare importanța lucrării lui Stînică consta prin urmare nu numai în aceea că ea demasca doctrinele medicale reacționare, ci și faptul că această lucrare îi dă o armă ideologică puternică în lupta ei, dusă zi de zi, împotriva exploatării, pentru cucerirea unor drepturi democratice, pentru îmbunătățirea situației ei materiale și sanitare. Valoarea politică a lucrării lui Stînică, a luptei sale ideologice împotriva doctrinelor medicale reacționare, trebuie văzută și apreciată ținînd seama de felul în care ea a contribuit la întărirea mișcării socialiste, la lupta clasei muncitoare din Romînia împotriva împilării și exploatării burghezo-moșierești. „Mediul social ca factor patologic" a îndeplinit în mod strălucit rolul ce i-a fost destinat de Stînică. Aceasta reiese tocmai din influența puternică pe care a exercitat-o asupra literaturii socialiste din țara noastră și asupra medicinii din acele timpuri.

Scurt timp după apariția lucrării „Mediul social ca factor patologic", săptămînalul muncitoresc „Munca" [2] publica o largă recenzie asupra ei. După ce se face cunoscut conținutul fiecărui capitol al lucrării, în recenzie se scriu următoarele în legătură cu „însemnătatea lucrării doctorului Stînică și modul original cum e tratată chestiunea". „Cu lucrarea sa, putem spune că medicina a făcut un mare pas înainte. Ea a ieșit în fine din starea idealistă și metafizică. De aceea și teza doctorului Stînică capătă o mare importanță și iese din cadrul tezelor ordinare, care nu sînt decît descripțiile compilate a cutărei sau cutărei boli. Pentru prima oară la noi se produce o lucrare de asemenea natură. Dar ceea ce se degajează din lucrarea doctorului Stînică e că acest mediu social este astăzi condamnat și de medicină. Într-adevăr pînă acum numai istoria, economia socială, sociologia etc... condamnau felul organizării mediului social actual. Însă iată că și medicina își aduce tributul său... Lucrarea doctorului Stînică e din toate punctele de vedere o carte de mare valoare. Poate servi cu succes acelor care se ocupă cu științele sociale. Pe lîngă că e scrisă popular, apoi argumentările se fac într-un stil frumos, limpede, simplu, fără pretenții de erudiție. Așa trebuie să fie stilul învățatului, dacă vrea ca opera sa să fie cît mai accesibilă tuturor".

Recenzia aceasta a deschis șirul unor articole publicate în presa muncitorească, articole care denotă puternica înrîurire ce a avut-o „Mediul social ca factor patologic" asupra mișcării muncitorești din Romînia și în special asupra intelectualității progresiste. Pe căile deschise de Stînică, analizînd unele probleme asupra cărora „Mediul social ca factor patologic" a atras atenția, Cezar Vraja (G. Ibrăileanu) publică o serie de articole

[1] Șt. Stînică, *op. cit.*, p. 106.
[2] «*Munca*», 1891, nr. 12, anul II, p. 2—3.

în presa democratică a vremii. Astfel au apărut articolele „Lupta pentru trai în societatea omenească“ [1] și ciclul de articole „Darwinismul social“ [2]. În popularizarea ideilor înaintate din „Mediul social ca factor patologic“, periodicelor muncitorești le revine un merit deosebit. Ele au fost singurele publicații care au răspîndit în cercurile muncitorești și ale intelectualității înaintate (îndeosebi printre medici) o interpretare înaintată, în spirit marxist a unor probleme de medicină și de ocrotire a sănătății [3].

Lucrarea lui Stîncă „Mediul social ca factor patologic“ a fost folosită de socialiști în lupta lor dusă împotriva guvernului reacționar. În articole scrise în jurul problemei holerei, ce bîntuia în Romînia și care lovea masele exploatate, sau cu privire la situația sanitară a muncitorilor din industrie (bolile profesionale) [4], numele lui Stîncă este amintit și socotit ca o autoritate în problemele sociale ale medicinei și ocrotirii sănătății, iar din teza lui de doctorat se publică lungi citate. De pildă în articolul „Holera“ publicat în „Munca“ [5] se constată că „lupta contra microbului e bine începută și avînd împotriva holerei pe doctorul Babeș, știm că își va face datoria... dar e vorba să-l lase să facă tot ce trebuie“. Articolul continuă în felul următor: „dar lupta împotriva microbilor n-ajunge, nu putem fi cu totul siguri că în ciuda tuturor măsurilor vreo bandă de microbi nu va pătrunde undeva.

Trebuie deci gîndit la măsuri pentru a întări trupurile poporului muncitor, trebuie luate măsuri pentru a le ridica buna stare materială. Pentru mai bună întărire a celor spuse mai sus, voi cita următoarea bucată din însemnata teză a domnului dr. Stîncă despre „Mediul social ca factor patologic“. Credem că medicii din școala veche n-ar face rău să țină seama și de spusele uneia din acești mai noi, care au adîncit mai mult astă parte așa de însemnată a medicinii“ (Articolul se termină prin citate luate din „Mediul social ca factor patologic“). E pentru prima oară în literatura noastră cînd numele lui Ștefan Stîncă, autorul celei dintîi lucrări în spirit marxist din literatura medicală romînească, figurează în același articol, alături de numele marelui nostru savant progresist Victor Babeș. Și acest lucru n-a fost întîmplător. Alăturarea celor două nume, a celor doi medici devotați poporului, este o mărturie vie a conștiinței contemporanilor asupra legăturii strînse ce există între opera lui Stîncă și gîndirea înaintată a lui Victor Babeș.

Pentru a înțelege influența pe care lucrarea doctorului Stîncă a exercitat-o asupra unor cercuri medicale progresiste din țară, în fruntea cărora a stat marele savant Victor Babeș, trebuie să vedem mai de aproape situația medicinei romînești în ultimele decenii ale secolului trecut.

Către sfîrșitul secolului al XIX-lea medicina romînească a intrat în faza ei creatoare. După o lungă perioadă de pregătire caracterizată prin lucrări organizatorico-didactice, medicina din țara noastră începe să

---

[1] « *Munca* », 1891, nr. 25.

[2] « *Critica socială* », 1892, nr. 6—7, p. 258—278, nr. 8. p. 279—297.

[3] Stîncă sub pseudonimul S. T. Petrescu a pulblicat în « *Munca* », nr. 18, un articol intitulat *Medicina și burghezia* — scris în spiritul tezei sale.

[4] În « *Munca* » din 24 iulie 1894, nr. 21, a apărut articolul *Pricina boalelor profesionale*, care se bazează în întregime pe capitolul V, paragrafele 30—32 *din Mediul social ca factor patologic*.

[5] « *Munca* », 1894, nr. 16, 19 iunie.

contribuie și ea la îmbogățirea tezaurului mondial al cunoștințelor medicale. Această fază a fost rezultatul unor factori complecși legați printre altele de necesitățile cercurilor conducătoare care, sub presiunea marilor frămîntări sociale (mișcările muncitorești și țărănești), cît și sub presiunea unor cercuri științifice înaintate, legate de popor, s-au văzut silite să facă anumite concesii pe plan organizatoric-științific. S-a ajuns astfel la înființarea unor catedre speciale la Facultatea de medicină din București și punerea bazelor unor institute de cercetări, printre care amintim Institutul de fiziologie (1892) condus de Alexandru Vîtzu; Institutul de anatomie patologică și bacteriologie (1887—1888: respectiv 1899), condus de Victor Babeș și altele. Figuri strălucite ca Victor Babeș, Gheorghe Marinescu, Toma Ionescu, Iacob Felix, Calinderu, Buicliu, Dumitrescu-Severeanu, Petrini-Paul, G. Assaky, Thiron, Ludovic Russ etc. ilustrează acum medicina românească. Mulți dintre acești savanți au lucrat în condiții grele, luptînd împotriva indiferenței și a desconsiderării din partea oficialității, suferind umiliri și atacuri josnice din partea reprezentanților regimului burghezo-moșieresc, mai cu seamă pentru atitudinea curajoasă pe care au adoptat-o unii dintre ei față de problemele sociale ale poporului muncitor. În special atitudinea progresistă a lui Victor Babeș a stîrnit ura cercurilor conducătoare, care nu i-au putut ierta faptul că a făcut din bacteriologie și epidemiologie o tribună de demascare prin argumente științifice irezistibile a condițiilor inumane rezervate clasei muncitoare și țărănimii de regimul burghezo-moșieresc. Este demn de crezare că, în formarea gîndirii sociale a lui Babeș, a avut un rol cunoașterea de către el a ideilor cuprinse în „Mediul social ca factor patologic". Citirea tezei lui Stîncă îi putea ajuta lui Victor Babeș să înțeleagă multe fenomene sociale, care altfel poate că ar fi rămas ascunse. Că Victor Babeș a cunoscut această teză o putem presupune, deși din scrierile rămase de la Babeș (sau din alte izvoare și documente) nu se găsește vreo informație precisă în această privință. Presupunerea noastră se bazează pe faptul cunoscut că la facultățile de medicină de la noi, deci și la cea din București, unde și-a terminat Stîncă studiile, era un obicei tradițional de a trimite tezele de doctorat tuturor profesorilor facultății. În felul acesta, Victor Babeș a avut fără îndoială posibilitatea nemijlocită ca să cunoască teza lui Stîncă. Această presupunere își are argumentele ei în acele idei care sînt comune în opera lui Stîncă și în unele scrieri ale lui Babeș, apărute după 1891, data apariției „Mediului social ca factor patologic", idei în susținerea cărora doctorul Stîncă s-a inspirat din lucrări ale întemeietorilor marxismului. În operele lor Marx și Engels s-au ocupat și cu analiza legăturilor ce există între condițiile de viață și de muncă ale clasei muncitoare și situația ei sanitară. Marx analizează de pildă aspectele întunecate ale exploatării capitaliste și suferințele fizice și morale ale clasei muncitoare în „Capitalul" (1867), iar Engels, în „Situația clasei muncitoare din Anglia" (1845) și în „Contribuțiuni la problema locuințelor" (1872).

Explicînd atitudinea burgheziei față de amenințătoarele epidemii ce bîntuiau în orașele mari cartierele muncitorești, Friedrich Engels, scria următoarele în lucrarea sa „Contribuțiuni la problema locuințelor" [1]:

---

[1] Fr. Engels, *Contribuțiuni la problema locuințelor* (1872), în K. Marx — F. Engels, *Opere alese în două volume*. Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, vol. I, p. 598.

„Ştiinţele moderne ale naturii au dovedit că aşa-numitele „cartiere mizere" în care sînt înghesuiţi muncitorii, constituie focarele tuturor molimelor care bîntuie din cînd în cînd în oraşele noastre. Holera, tifosul, febra tifoidă, vărsatul şi alte boli pustiitoare îşi împrăştie germenii în aerul pestilenţial şi în apa infectată a acestor cartiere muncitoreşti. Acolo aproape că nu dispar niciodată cu totul ; atunci cînd condiţiile le sînt prielnice, ele se transformă în epidemii, pătrund şi dincolo de focarul lor, în cartierele mai sănătoase şi aerisite, locuite de domnii capitalişti. Stăpînirea capitaliştilor nu-şi poate îngădui plăcerea de a provoca boli epidemice în rîndurile clasei muncitoare fără a suferi consecinţele ; urmările se resfrîng asupra capitaliştilor înşişi, şi îngerul morţii seceră printre ei cu aceeaşi necruţare ca şi printre muncitori". Ideea lui Engels reapare ca un izvor de inspiraţie în „Mediul social ca factor patologic" sub forma următoare : „Privilegiaţii sînt înconjuraţi de masa muncitorilor, adică de grupe de oameni care sînt focarele unde se nasc, se înmulţesc şi de unde se propagă toate bolile infecţioase. Aceste focare de infecţie nu-s indiferente pentru privilegiaţi" [1]. Constatările lui Engels, prin filiera „Mediul social ca factor patologic" au înrîurit adînc gîndirea lui Babeş, care *a acceptat în întregime acest fel de a privi aspectul social al epidemiilor* ; prin scrierile lui Babeş, aceste constatări au exercitat presiuni asupra cercurilor conducătoare în luarea unor măsuri sanitare menite să îmbunătăţească situaţia maselor exploatate. În 1892, cu ocazia epidemiei de holeră, Babeş scrie : „Dacă stăpînii se vor îngriji în modul indicat şi de personalul şi de servitorii lor, atunci nici clasele de jos nu vor fi expuse flagelului. Rămîne ca populaţiunea flotantă, lucrătorii, oamenii fără mijloace şi fără stăpîni să fie păziţi în timpul holerei de către autorităţile inspirate... de convicţiune că neglijînd sănătatea acestor straturi de populaţiune provoacă un pericol pentru clasele mai bine situate, căci în toate epidemiile s-a putut constata că acestea, alegînd la început victimele lor printre oamenii săraci se ridică ca o răzbunare a mizeriei la stratele populaţiunii mai bine situate" [2]. Este o evidentă asemănare între concepţia socială a lui Victor Babeş, formularea lui Stîncă şi clasicele constatări ale lui Engels.

Aceeaşi concepţie apare din nou, într-o altă formulare, în conferinţa lui V. Babeş ţinută la cel de-al XI-lea Congres Internaţional de Medicină de la Roma din 1894 : „...trebuie afirmat principiul că sănătatea individului — spunea Babeş — nu poate fi despărţită de cea generală, că sănătatea unei clase e condiţionată de a alteia şi că anume, sănătatea claselor inferioare are cea mai mare însemnătate" [3]. Dar în afară de aceste concordanţe între vederile lui Stîncă şi ale lui Babeş, mai trebuie să atragem atenţia şi asupra altor înrudiri importante între ideile expuse în „Mediul social ca factor patologic" şi unele convingeri ştiinţifice progresiste ale lui Babeş. În special fragmentul următor, prin profunzimea şi frumuseţea gîndirii, trebuie analizat sub aspectul înrîuririlor ce puteau să fi exercitat lectura „Mediului social ca factor patologic" asupra lui V.

---

[1] Şt. Stîncă, *Mediul social ca factor patologic*. Bucureşti, 1891, p. 67.

[2] V. Babeş, *Măsuri propuse în contra holerei*. Ed. ziarului Contemporanul, Bucureşti, 1892, p. 15.

[3] V. Babeş, *Statul în faţa noilor cercetări bacteriologice*. Conferinţă ţinută în I-a şedinţă generală din 30 martie 1894 a celui de al XI-lea Congres internaţional de Medicină de la Roma. « *Romînia medicală* », 1894, anul II, p. 106.

Babeș: „Condițiunile sănătății claselor de jos stau mai întîi în o lipsă nedreptățită a cerințelor celor mai primitive ale vieții și sănătății și numai în a doua linie în grija defectuoasă a statului pentru institutele higienice și în grija insuficientă pentru sănătatea individului; soluționarea chestiunii sociale e deci o condițiune esențială pentru sănătatea publică" [1]. Aceste cuvinte ale marelui savant puteau să izvorească sub influența învățămintelor din teza lui Stîncă.

În ce privește ideea de bază a conferinței lui Babeș ținută la Roma, adică problema rolului activ și pozitiv al statului față de chestiunile sănătății publice promovarea cercetărilor bacteriologice și aplicarea lor în interesul cetățenilor, de asemenea ni se pare că nu poate fi străină de concepția lui Stîncă. Respectarea intereselor sănitare ale populației era considerată de Babeș ca o cerință supremă atît în cadrul unui stat oarecare, ca și pe plan internațional. Comparînd aceste rînduri ale lui Babeș cu ideile lui Stîncă după care „intervenția statului în favoarea maselor populare e una din măsurile sanitare cele mai logice, ale cărei urmări vor fi în loc de boală sănătate, în loc de moarte viață, în loc de degenerare, regenerare" [2], înrudirea ideilor este evidentă. Cu toată această înrudire de idei, există între poziția lui Stîncă și acea a lui Babeș deosebiri în ce privește căile de realizare ale postulatului expus mai sus. Victor Babeș credea că aceasta ar fi posibilă prin crearea unui minister al sănătății condus de specialiști, în timp ce Stîncă a fost convins că soluția problemelor este legată inseparabil de înlăturarea „mediului social sau a civilizației sub forma sa actuală", adică a regimului burghezo-moșieresc, cauza tuturor relelor sociale. Această deosebire de poziție nu schimbă posibilitatea influenței „Mediului social ca factor patologic" asupra lui Victor Babeș. Nu este mai puțin adevărat, și acest lucru ni se pare cu totul firesc, că unele scrieri ale lui Stîncă oglindesc înrîurirea gîndirii științifice a lui Victor Babeș.

Un alt aspect al ecoului produs de apariția lucrării „Mediul social ca factor patologic" este poziția așa- numitei medicine oficiale față de această carte. În contrast cu atitudinea pozitivă a cercurilor medicale progresiste în fruntea cărora a stat Victor Babeș, medicina oficială, cercurile conducătoare, conservatoare ale medicinei care reprezentau cu mult zel politica sanitară antipopulară a regimului burghezo-moșieresc, au avut de la început o atitudine dușmănoasă față de „Mediul social ca factor patologic". Această dușmănie a luat aspectul unei vaste conspirații a tăcerii, cu ajutorul căreia s-a încercat să se arunce vălul uitării asupra tezei lui Stîncă și să o țină departe de opinia publică medicală în special de tineretul studențesc din facultățile de medicină.

În revistele medicale ale timpului n-a apărut nici o știre, nici o recenzie cu privire la apariția tezei lui Stîncă, deși publicarea unor asemenea informații erau un obicei larg răspîndit. În felul acesta, cercurile medicale oficiale se străduiau să împiedice răspîndirea largă a acestei minunate teze de doctorat în mijlocul masei medicilor.

★

[1] V. Babeș, *op. cit.* p. 106.
[2] Șt. Stîncă, *Mediul social ca factor patologic*. București, 1891, p. 127.

Încercarea de a îngropa opera lui Stîncă sub o grea lespede a tăcerii a fost însă sortită eșecului. Astăzi, cînd poporul nostru luptă cu succes pentru construirea economiei și culturii noi, socialiste, opera lui Stîncă se trezește la o nouă viață. Pătrunsă de dragoste pentru cauza maselor populare și de ideile luminoase ale marxismului, opera doctorului Stîncă una din figurile de seamă ale mișcării muncitorești din țara noastră a intrat pentru totdeauna ca o parte integrantă în patrimoniul cultural al poporului nostru.

О НАУЧНОМ И ФИЛОСОФСКОМ МЫШЛЕНИИ ДОКТОРА ШТЕФАНА СТЫНКЭ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В первой части исследования автор ставит себе целью дать краткую характеристику философских воззрений доктора Стынкэ (1865—1897), который был одной из крупных фигур в науке и деятелем рабочего движения в Румынии в конце прошлого столетия. Делая обзор положений, заключенных в основном труде доктора Стынкэ «Социальная среда как биологический фактор» (1891), автор указывает, что самостоятельность этого труда состоит в том, что, базируясь на марксистских положениях, доктор Стынкэ стремится проанализировать в духе марксизма некоторые вопросы, касающиеся теории медицины, а также социально-экономическое и санитарное положение Румынии того времени. Главная мысль, проходящая красной нитью через труд доктора Стынкэ — это значение социальной среды, под которой он понимает экономическую организацию общества, в процессе заболевания, профилактики и сохранения здоровья. Знакомство с марксистскими положениями дало доктору Стынкэ возможность правильно понять процесс социального развития и, в то же время, позволило ему провести научную критику капиталистического строя. Благодаря его взглядам на неразрывную связь между физическими страданиями масс и существующими социальными условиями, доктору Стынкэ принадлежит заслуга быть первым автором в области медицины в стране, отметившим необходимость перехода к более совершенной социальной форме, как условие обеспечения народного здравия. В труде доктора Стынкэ заключается также выявление антинаучной сущности некоторых теорий, каковы, например, мальтузианство и «социальный дарвинизм». Наконец, автор выявляет некоторые материалистические и диалектические положения, усвоенные доктором Стынкэ, какими являются объективный характер законов, действующих в природе и в обществе, познаваемость мира, материальный характер мира, взаимозависимость явлений и др.

Во второй части исследования автор переходит к анализу влияния труда доктора Стынкэ на демократическую и социалистическую публицистику, а также на медицинскую научную литературу в Румынии. Он указывает, что труд доктора Стынкэ представлял собой оружие в борьбе рабочего движения против эксплуатации, так как ее глубоко обличающие положения были широко популяризированы в демократической и в социалистической прессе. Что касается влияния на медицинские

круги в стране, то автор исследования аргументирует в частности возможность известной роли, сыгранной знакомством с положениями доктора Стынкэ в формулировании социального мышления Виктора Бабеша.

LA PENSÉE SCIENTIFIQUE ET PHILOSOPHIQUE DU DOCTEUR ŞTEFAN STÎNCĂ

(RÉSUMÉ)

Dans la première partie de son étude, l'Auteur se propose d'exposer brièvement les idées philosophiques du docteur Ştefan Stîncă (1865—1897), l'une des figures marquantes de la science et militant du mouvement ouvrier roumain à la fin du siècle dernier. Passant en revue les thèses contenues dans l'ouvrage essentiel de Stîncă : „Le milieu social en tant que facteur biologique" (1891), l'Auteur fait remarquer que l'originalité de cet ouvrage consiste en ce que, s'appuyant sur les thèses marxistes, il analyse dans cet esprit certains problèmes touchant à la théorie de la médecine, ainsi qu'à la situation économique, sociale et sanitaire de la Roumanie de son temps. L'idée fondamentale dont l'ouvrage du Dr. Stîncă est pénétré est celle de l'importance du milieu social — par lequel il entend, en premier lieu, l'organisation économique de la société — pour les processus de la maladie, de la prophylaxie et de la conservation de la santé. La connaissance des thèses marxistes a donné au Dr. Stîncă le moyen de connaître d'une manière juste le processus du développement social et lui a permis en même temps de formuler une critique scientifique du régime capitaliste. Par sa conception du lien qui rattache inséparablement les souffrances physiques des masses aux conditions sociales existantes, Stîncă a la mérite d'être le premier auteur médical roumain qui insiste sur la nécessité de passer à une forme sociale supérieure, pour assurer la santé publique. L'ouvrage du Dr. Stîncă met également en relief l'essence antiscientifique de certaines théories, tels le malthusianisme et le „darwinisme social". L'Auteur relève en outre certaines thèses matérialistes et dialectiques dont le sens n'a pas échappé à Ştefan Stîncă, tels le caractère objectif des lois de la nature et de la société, la cognoscibilté du monde, le caractère matériel du monde, l'interdépendance des phénomènes, etc.

Dans la seconde partie de son étude, l'Auteur analyse l'influence de l'oeuvre de Stîncă sur les publicistes démocratiques et socialistes, ainsi que sur la littérature médicale et scientifique en Roumanie ; il souligne que l'ouvrage du Dr. Stîncă a été l'une des armes de la lutte menée par le mouvement ouvrier contre l'exploitation, ses thèses, profondément révélatrices, ayant été largement diffusées par la presse démocratique et socialiste. En ce qui concerne son influence sur les milieux médicaux du pays, l'Auteur de l'étude soutient, notamment, qu'il est possible que la connaissance des thèses de Stîncă ait joué un certain rôle dans la formation de la pensée sociale de Victor Babeş.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

ELEMENTE PENTRU EXPLICAREA DEDUCȚIEI ȘI INDUCȚIEI (II)

DE

ACADEMICIAN A. JOJA

INDUCȚIA

In partea I-a a acestei încercări am propus un nou criteriu pentru deosebirea raționamentului deductiv de cel inductiv, criteriu apt să ne dezvăluie esența deducției și inducției și, în consecință, să ne permită desprinderea unor concluzii de ordin teoretic și practic.

După cum se știe, deducția și inducția sînt, în mod obișnuit, caracterizate prin descensul de la general la particular și singular, respectiv prin ascensul de la singular și particular la general.

E adevărat că această formulă a provocat critici îndreptățite, însă formulele propuse s-au oprit la jumătatea drumului, sau au înglobat erori grave. Astfel, Goblot, care ironizează definiția obișnuită, contrapune silogismului deducția, lipsind deducția de însăși celula și baza sa de plecare, de ipoteza sa. În plus, el pare a ignora o importantă formă a deducției: deducția analitică, admițînd numai pe cea sintetică. De altminteri, Goblot însuși, deși repudiază formula ascensului și descensului, revine, în fapt, la ele.

Henri Poincaré nici nu concepe funcția generalizatoare a deducției, socotind că numai inducția poate generaliza. Couturat, în „Vocabularul" Lalande, definește deducția ca „operația logică prin care trecem de la una sau mai multe propoziții considerate în ele însele (fără a afirma sau nega caracterul lor) la o propoziție care e consecința lor necesară în virtutea legilor logice".

Pe lîngă cusurul de a fi formalistă, această definiție nu e caracteristică, nu convine *omni et soli definito*, e în realitate definiția — schioapă — a raționamentului *în general* și are scopul de a exclude inducția dintre operațiile logice.

Definiția inducției, în același vocabular, se mișcă numai pe planul „propozițiilor" — „de la propoziții singulare sau speciale la propoziții mai generale" — omițînd faptul esențial al trecerii de la planul senzorial la cel conceptual, de la fapte la concepte. Conținutul idealist al acestei definiții falsifică raportul real.

J. S. Mill opune „raționcinarea" sau silogismul, inducției, raționcinarea fiind trecerea la o generalitate mai mică sau egală, spre deosebire de inducție, care e trecerea la o generalitate mai mare. În concepția lui,

deducția este numai întrebuințarea lanțurilor de raționament, nu una din cele două forme fundamentale ale raționamentului în general. El nu e însă întotdeauna consecvent și revine la distincția uzuală, după criteriul generalizării (inducție) sau particularizării (deducție).

Sigwart și Wundt consideră deducția și inducția ca „procedee" metodologice și nu ca forme ale raționamentului. Această transportare din logica „elementară", din logica formelor elementare ale gîndirii în metodologie îngustează și denaturează logica formală (elementară). De aceea autorii menționați analizează cu totul insuficient natura acestor două forme ale raționamentului și nu reușesc să degajeze nici structura fiecăreia, nici raportul dintre ele.

De aceea, deși admit existența a două forme ale deducției — analitică și sintetică — ei restrîng valoarea acestei dihotomii; Sigwart, considerînd că numai deducția sintetică e generalizatoare și rodnică, iar Wundt, prin subprețuirea (nu negarea) rolului silogismului în deducție, în special în cea sintetică.

Plecînd de la teza leninistă a unității și întrepătrunderii generalului și particularului, noi am constatat că unitatea G—S—P (general — singular — particular) este însuși principiul raționamentului. Acest principiu unic al raționamentului se manifestă axiomatic în raționamentul deductiv (*dictum de omni et de nullo*) și postulativ în raționamentul inductiv (*quidquid de pluribus dicitur etiam de omnibus dici potest*).

Am caracterizat deducția prin conceptualitate, necesitate, autarchie și originare în inducție, distingînd două forme ale ei și anume: deducția analitică și cea sintetică.

Deducția analitică are atît o funcție generalizatoare, cît și una particularizantă; deducția sintetică, ce își găsește aplicarea îndeosebi în domeniul relațiilor, e fie generalizatoare, fie specializatoare.

Spre deosebire de adversarii silogisticii, am arătat că silogismul e

a) forma perfectă a raționamentului;

b) fecund prin sine-însuși;

c) celula și baza raționamentului deductiv și, printr-un mediu specific, al celui inductiv;

d) condiție *sine qua non* a generalizării deductive necesare.

Spre deosebire de tradiționaliști, am arătat că

a) funcția silogismului nu e numai de a merge de la G la P sau de la G la G,

b) ci că funcția sa principală e de a fi celula silogismului înlănțuit,

c) fiind astfel, deși în sine particularizator, baza generalizării riguroase.

După cum am definit deducția prin conceptualitate, am definit inducția ca un proces de conceptualizare, ca o trecere de la planul senzorial la cel rațional, de la fapte la concepte, de la singular la general.

Dacă singularul și particularul, dacă fenomenul n-ar fi încărcat de accidentalitate, am putea descoperi relativ ușor generalul, esența, legea în singular și în particular. Nu numai ușor, ci in-ducerea (in-ductio, *ep-agogé*) progresiunea (*ëphodos*) de la singulare la general, degajarea legii care cîrmuiește fenomenele, ar avea caracter de necesitate.

Însă, singularul și particularul manifestă esența, legea, generalul, într-o exuberanță de atribute, în care e greu să distingi esențialul de ine-

sențial, cu atît mai mult cu cît inesențialul este adesea ori mai vizibil și uneori, din anumite puncte de vedere el poate juca un rol esențial.

Un obiect este unitatea *negativă* a însușirilor sale. Negativă: fiindcă neagă individualitatea și independența lor în unitate și interdependență. Conexiunea organică a însușirilor face greu de deosebit însușirea esențială de cea inesențială. De aci vine caracterul postulativ pe care îl îmbracă principiul unic al raționamentului în inducție. De aci lipsa de rigoare și necesitate logică proprie raționamentului inductiv. De aceea am caracterizat inducția ca:

a) o mișcare de la singulare la general, de la fapte la concepte;

b) care are caracter de necesitate numai în cazul-limită al inducției complete (formale, aristotelice) și în cazul inducției esențiale;

c) duce la concluzii cu caracter de probabilitate (inducția amplificatoare baconiană);

d) constituie, în ultimă instanță, punctul de plecare al deducției, însă ea-însăși se constituie printr-un act deductiv.

Inducția e deci mișcare de la planul sensibil la cel logic; mersul de la concepte la concepte este o deducție. Acesta e criteriul după care deosebim raționamentul deductiv de cel inductiv. El corespunde definiției aristotelice: *inductio est a singularibus ad universale progressio* [1]. „Demonstrația, zice Stagiritul, provine din universale, iar inducția din singulare" și adaugă: „Este imposibil să contempli *(theoresai)* universalele, altfel decît prin inducție" [2], ceea ce credem că trebuie interpretat astfel: universalele nu pot fi scoase, ÎN ULTIMA INSTANȚĂ, decît din experiența sensibilă și din practică. Într-adevăr, în continuare, Aristotel precizează că „este imposibil ca cei ce n-au simțire să tragă concluzii prin inducție *(epachtenai)*". Într-adevăr, simțirea este facultatea prin care percepem lucrurile singulare; nu e posibil a căpăta știința acestora, căci nici nu o putem dobîndi din universale fără inducție, nici prin inducție fără „facultatea de a simți *(aisthesis)*" [3].

Singularul nu e obiect de știință; obiectul științei e numai generalul, ca atare, singularul e numai obiect de cunoaștere senzorială: „singularul nu poate decît să fie perceput prin simțuri, însă știința constă în cunoașterea generalului" *(sentire enim nos necesse est singulare; scientia autem ex universalis cognitione existit)* [4]. În ce privește generalul (obiect al științei) „el devine limpede (vizibil) dintr-o pluralitate de singulare" ***(ex pluribus enim singularibus universale fit manifestum)*** [5].

Singularul nu e obiect de știință, dar universalul se află într-o relație dialectică cu el și se desprinde din „mai multe singulare", în temeiul amintitei întrepătrunderi și unități a generalului și particularului. Însă

---

[1] Aristotel, *Topica*, I, X (XII).

[2] Aristotel, *Anal. Post.*, XVIII.

[3] Aristotel, *Anal. Post.*, I, XVIII; «*Sensus* (facultatea de a percepe prin simțuri) *est singularium nam non cintingit eorum adipisci scientiam; nec enim (scientiam acquirere licet) sine inductione, nec per inductionem sine sensu.*» *Anal. Post.*, I, XXXI.

[4] Aristotel, *Anal. Post.*, V.

[5] Trendelenburg, *Elementa* ..., p. 132: «*Universale ex ipsa rei natura ita nascitur, ut in omnibus, quae hac natura continentur, necessario inesse debeat. Quare quod re vera universale est, idem est necessarium, ut eorum alterum sequatur alterum. Adeo inter se hac notiones inter hac coniunctae sunt*».

știința începe o dată cu generalul, deci prin inducție ne ridicăm de la singulare la general și, prin aceasta, de la cunoașterea senzorială la cunoașterea logică și, indeosebi, la forma superioară a acesteia, la știință.

Reamintim că universalul autentic, acel care decurge din însăși natura lucrurilor *(auto kat' auto')*, este necesar și deci esențial.

Așadar, prin inducție, pornind de la planul sensibil al singularelor și faptelor, ne ridicăm la planul logic al generalului și conceptelor. Concepția expusă e în concordanță cu vederile lui Aristotel, și ceea ce e mai important, cu realitatea logică. Prin urmare, ori de cîte ori trecem de la concepte (chiar subordonate) la alte concepte (supraordonate), facem o deducție. Astfel, avem un criteriu precis de deosebire a inducției de deducție, decurgînd din natura procesului logic. Singularul e fenomenul; inducția e deci ascensul de la fenomen la esență, la lege. Prin urmare, în principal mersul *(ëphodos)* de la singular la general este mersul de la fenomen la esență: atunci avem a face cu un universal adevărat, anume care reflectă esența. Acesta e sensul primordial, propriu și adecvat al termenului „universal".

Chiar dacă toate lebedele ar fi albe — ceea ce nu e cazul, căci în Australia sînt lebede negre — culoarea neagră a lebedelor n-ar fi un universal *propriisime et primo et maxime*, cum spune Aristotel despre substanțele prime. Deci trecerea de la singular la general nu e întotdeauna o trecere de la fenomen la esență, însă numai aceasta are caracterul unui prototip al inducției și este în adevăr relevantă.

Dar este greu tocmai să știm ceea ce în fenomen este expresia și manifestarea esenței și de aceea în inducție sîntem expuși erorii și, de altminteri, în cazul cînd, în fenomen, identificăm esențialul, nu mai sîntem în inducție ci în deducție, fiindcă esențialul nu e de ordin senzorial ci conceptual.

Generalul se găsește prins în singular și particular — fie ca general *esențial*, fie ca general — *propriu* sau *accidental*. Noi începem a descoperi generalul chiar în senzație, care ne semnalează singularul: „căci deși universalul nu este obiect de senzație, totuși senzația privește universalul (literal: este a universalului), de pildă a omului în general, nu a omului Callias" [1]. Adică: în singular percepem generalul, care e inclus și realizat în el; după plastica expresie a lui Philopon, „universalul este comunitatea *(koinotes)* prin care comunică toate particularele *(pânta tà meriká)* [2]. Cînd percepem pe Socrate, zice Themistius, percepem totodată că e om și cînd vedem un lucru alb, gîndim și albul.

Acesta e fundamentul inducției, dar pe cît de ușor e să desprindem particularul și singuralul din general, pe atît de greu e să desprindem generalul (îndeosebi cel esențial, *universale directum*) din particular ori singular. Pe cît de ușor e de a trece de la TOT (sau TOȚI) la UNII sau UNUL, pe atît de greu și — teoretic, anevoie de justificat — să trecem de la UNII la TOȚI [3].

---

[1] Aristotel, *Anal. Post.*, II, XV (= XIX).

[2] v. Aristote, *Organon*, IV, p. 246 (în notă). Trad. Tricot. Librairie philosophique Vrin — Paris, 1938.

[3] Aristotel, *Anal. Priora*, II, XX, III, 8, ne pune în gardă totuși, de a crede că aplicarea generalului la particular se face așa de ușor. E vorba, aici, de o relativă ușurință.

Problema e încă și mai complicată, cînd singularul este și contingent. De aceea Lachelier scrie: „a conchide de la fapte la legi ar însemna a conchide nu numai de la particular la universal, ci și de la contingent la necesar, e deci imposibil a considera inducția ca o operație logică" [1]. Totuși, contingentul cuprinde necesarul (esențialul) și e o posibilitate de manifestare a necesității.

Inducția e o operație logică, însă — ca să spunem așa — *e mai puțin* operație logică decît deducția, din cauza caracterului ei de probabilitate; este însă operație logică fiindcă deși pleacă de la fapte, ea se mișcă, întîi SPRE și, în al doilea rînd, ÎN cadrul conceptual ca și deducția.

Atunci cînd — în cazul inducției științifice — ea pornește nu de la UNII, considerați în extensiune, ci de la UNII sau chiar de la UNUL determinat ca esențial, sau cel puțin, propriu, caracterul de probabilitate al concluziei dispare, fiind înlocuit cu unul de certitudine și necesitate, ca și în deducție: dar, în acest caz, inducția se revarsă în deducție, devine deducție; conform definiției noastre, e ca o formă a deducției; *deducția absoarbe inducția.* Cînd am desprins, cu știință, un caracter esențial, *ipso facto* ne-am ridicat la planul conceptual.

Însuși termenul mediu nu mai e o colecțiune, ci *o natură universală,* o esență, prin urmare, deosebirea între inducție și deducție dispare: domeniul inducției se restringe, acela al deducției se lărgește.

Particularul de la care plecăm, nu e un oarecare particular, un termen extensiv, ci un particular esențial: adică necesar și general.

Contingentul de care vorbește Lachelier, nu este un contingent *more metaphysico* ci *more dialectico,* ca expresie particulară și accidentală (întrucît putea fi altul) a necesarului.

Prin urmare, nimic mai greșit decît de a crede că Aristotel n-a cunoscut inducția sau că nu și-a dat seama de natura ei, de ascensiunea de la fapte la concepte, de la singular la general: generalul e extras de *nous* din experiență, din singulare. Dar cum în antichitate știința experimentală aproape nu exista, era firesc ca inducția să extragă generalul — forma, esența — din puținele observațiuni empirice ce existau și să „sboare" *(evolare),* cum spune Bacon, *ad axiomata maxima generalia.* De aceea Aristotel a consacrat „Primele Analitice" silogismului, bază a deducției, iar în „Analiticele secunde" s-a ocupat de știința demonstrației, bazată pe silogism — fără a nesocoti inducția (vezi de pildă faimosul capitol XV (=XIX)), pe care o analizează și în „Topice".

Starea rudimentară a științei în antichitate făcea posibilă numai dezvoltarea științelor deductive (filozofia, geometria, morala, dreptul), și chiar și fizica, mecanica, care de fapt nu se desprinseseră de matca lor filozofică, se organizau deductiv. Oarecum se emancipau de această tutelă biologia în general, medicina în particular [2].

---

[1] J. Lachelier, *Du fondement de l'induction,* ed. Alcan, Paris, 1907, p. 6.

[2] A. Rey, *La maturité de la pensée scientifique en Grèce, L'évolution de l'humanité,* Paris, 1939, p. 424. « Spiritul medical, așa cum apare în acest sfîrșit al secolului al V-lea și la începutul secolului al IV-lea, odată cu doctrinele lui Democrit și Platon, complet raționale și apriorice, este o protestare a experienței contra inteligibilului pur, a practicii eficace contra teoriei contemplative, a acțiunii contra cunoașterii dezinteresate ». Cf. Th. Gomperz, *Les penseurs de la Grèce,* Tr. Raymond Payot, Paris, 1928, t. I, p. 348: « Ceea ce constituie o foarte

Aceasta este raţiunea pentru care Aristotel a construit logica deducţiei, fără a dezvolta inducţia, a cărei importanţă — ca biolog, medic şi istoric al dreptului constituţional — nu o ignora. Bacon ştia foarte bine acest lucru. El îi impută lui Aristotel şi urmaşilor săi că n-au practicat o *inductio vera*, ci una pripită, fiindcă „de la senzaţii şi de la lucrurile particulare se sare deodată la principiile cele mai generale, ca la nişte poli ficşi în jurul cărora să se poată învîrti disputele, şi că din aceste principii se deduc toate celelalte cu ajutorul propoziţiilor medii ; metodă, de netăgăduit, foarte expeditivă, dar pripită, incapabilă de a ne duce pe căile naturii, însă foarte prielnică şi potrivită disputelor ; dar, după părerea noastră, trebuie să facem să încolţească axiomele pe nesimţite, printr-un mers atît de treptat, încît să nu ajungem decît în cele din urmă la principiile generale“ [1].

Bacon a făcut un nepreţuit serviciu gîndirii ştiinţifice ridicîndu-se cu vehemenţă împotriva formalismului logic, împotriva folosirii silogismului ca obstacol în calea experienţei. Scolastica împiedicase dezvoltarea cercetării ştiinţifice tocmai prin *acest* fel de utilizare a silogismului, care fusese abătut de la funcţia sa firească de instrument al progresului gîndirii de la cunoscut la necunoscut, aşa cum îl concepuse şi îl elaborase teoreticeşte Aristotel.

Cu toate că, în focul polemicii, Bacon a identificat, pe nedrept, acest fel de folosire a silogismului cu folosirea lui creatoare, el este — în această epocă — adevăratul continuator al operei Stagiritului. Acest strălucit avocat şi procuror londonez a pledat cu strălucire, dar cu părtinire, cauza observaţiei, experimentului şi inducţiei.

El se acordă însă cu adversarul său Aristotel într-un punct important în înţelegerea inducţiei ca TRECERE DE LA PLANUL SENSIBIL LA CEL LOGIC, DE LA FAPTE LA CONCEPTE. Mai mult încă : el spune la LEGI exprimînd astfel conştiinţa ştiinţifică a timpului (chiar cînd spune „forme“, înţelege „legi“).

Bacon declară categoric că această *inductio vera*, care e singura nădejde a ştiinţei *(spes una in inductione vera)*, merge de la senzaţii şi de la lucrurile particulare la axiomele generale. Prin metoda sa inductivă el crede că înfăptuieşte unirea între facultatea empirică şi cea raţională *(inter empiricam et rationalem facultatem coniugium)* [2].

---

mare cinste pentru ea (şcoala din Cos), este mai degrabă de a fi înţeles că premisele indispensabile întrebuinţării metodei deductive nu erau încă descoperite, că ele nu erau încă nici măcar presimţite şi că în loc de inducţiile solide prin care singure puteau fi stabilite, nu existau decît concepţii fantastice ». Cf. Prof. dr. Anton Dobrovici, *Origines de la biologie*, Hippocrate, Bucureşti, 1939, p. 22, spune că « Hippocrate propovăduieşte exclusiv cercetarea faptului şi se ridică contra ipotezei. Nimeni zice el (H.) nu e îndreptăţit să aşeze medicina pe o ipoteză, oricare ar fi ea, căci medicina are fapte pozitive de la care trebuie să plecăm, preferîndu-le oricărei presupuneri ».

[1] F. Bacon, *Oeuvres, Novum Organum*, t. I, p. 47, af. 14: « Silogismul se compune din propoziţii, propoziţiile din termeni, termenii n-au altă valoare decît aceea a noţiunilor. De aceea, dacă noţiunile (ceea ce e fundamental) sînt confuze şi datorate unei abstractizări pripite nu e nimic solid în ceea ce se clădeşte pe el ; nu mai nădăjduim deci decît într-o îndreptăţită inducţie ». Adde af. 14: « Logica actuală e mai proprie să consolideze şi să perpetueze erorile ale căror fundament sînt noţiunile vulgare, decît să descopere adevărul ; de aceea e mult mai primejdioasă decît utilă ». Af. 15: « Silogismului nu i se cer principiile ştiinţei ; i se cer în zadar legile intermediare, pentru că el e incapabil de a cuprinde natura în subtilitatea sa ; el leagă spiritul, dar nu mintea ».

[2] F. Bacon, *Oeuvres*, I, p. 31.

Poziția lui Bacon e limpede exprimată în aforismul 19 din „Novum Organum: *duae viae sunt, atque esse possunt ad inquirendam et inveniendam veritatem. Altera a* SENSU *et* PARTICULARIBUS *advolat ad axiomata maxima generalia... atque haec via in usu est. Altera a* SENSU *et* PARTICULARIBUS *excitat axiomata, ascendendo continenter et gradatim... quae vera via est, sed intemptata.*

Prin urmare, nu numai inducția neștiințifică prebaconiană „zboară" *(advolat)* de la SENZAȚIE ȘI PARTICULARE la axiomele cele mai generale, ci și inducția adevărată scoate DIN SENZAȚIE ȘI FAPTELE PARTICULARE axiomele, principiile, legile, urcîndu-se fără întrerupere și treptat *(continenter et gradatim)*.

Unilateralitatea lui Bacon este că el nu vede rodnicia mișcării de la concept la concept, ci aproape exclusiv de la fapte la concepte [1].

INDUCȚIA FORMALĂ (ARISTOTELICĂ)

După cum am subliniat raționamentul e bazat pe mediatizare. Însă aceasta se manifestă deosebit în deducție și în inducție.

Silogismul e inima deducției, iar motorul silogismului e termenul mediu, care dezvăluie cauza, generalul, necesarul. Mediul arată natura universală, esența, în virtutea căreia atributul de predicat (termenul major) se distribuie în mod necesar subiectului (termenul minor), în temeiul axiomei *quidquid de aliquo subiecto* UNIVERSALITER (ESSENTIALITER) *dicitur, dicitur de omni quod sub tale subiecto continentur.*

Vrînd să arate atît identitatea, cît și diferența silogismului și a inducției, Aristotel a pus inducția în formă silogistică.

Această problemă a dat naștere la numeroase discuții, unii considerînd că, pentru Aristotel, inducția e un silogism (în *darapti*), alții că între inducție și deducție e absolută eterogeneitate. Adevărul este că Aristotel, pe de o parte („Analiticele Prime", II, XXV (= XXIII)) declară că, „într-un anumit mod, inducția se opune silogismului" *(et quodammodo opponitur inductio syllogismo)*, dar în același pasaj vorbește despre „inducția și silogismul prin inducție" *(inductio quidem et per inductionem syllogismus)* și, tot aici, construiește silogismul de figura a III-a reprezentînd inducția completă iar, de altă parte, în „Analiticele Secunde" (cap. XIX = XV), el descrie inducția nu ca inducție completă, ci, mai de grabă, ca inducție amplificatoare.

În capitolul XXIII din „Analiticele Prime", II, XXIII = XXV, el deciară că: „ne încredințăm de adevărul tuturor lucrurilor, fie prin silogism, fie prin inducție".

Cînd Aristotel definește silogismul, el definește implicit și raționamentul deductiv.

Sprijinindu-se pe textul citat: „inducția sau silogismul inductiv", unii cred că Aristotel înțelege, la limită, prin silogism — raționamentul în general. În acest caz *„ex inductione syllogismus"* ar însemna, pur și simplu, raționamentul prin inducție, ceea ce, cel puțin în aparență, ar simplifica lucrurile.

---

[1] Pentru Lachelier, inducția este « operația prin care noi trecem de la cunoașterea faptelor la aceea a legilor care le conduc ». *Le fondement de l'induction*, p. 3.

Dar, exact cu un rînd mai sus, Aristotel deosebește pînă la opoziție, silogismul de inducție. Prin urmare, Aristotel n-a întrebuințat aci cuvîntul silogism în sensul de raționament, așa cum se întrebuințează azi, ci într-un sens special, restrictiv, considerînd că raționamentul este cel deductiv, bazat pe silogism și că inducția e raționament, în măsura în care poate îmbrăca formele silogismului.

Și mi se pare că Aristotel are dreptate. Într-adevăr, raționamentul, conform etimologiei, este un calcul, o socoteală [1], un calcul logic, prin concepte și judecăți, nu prin numere. Orice calcul duce la un rezultat. Dacă din 20 scad 4, rezultă 16. Dacă silogizez în *darii:*

Orice M e P
Unii S sînt M
Deci unii S sînt și P

sau în *cesare:*

Nici un P nu e M
Orice S e M
Deci nici un S nu e P —

obțin niște rezultate ale calculului logic, care, în speță, apar ca scăderi, întrucît din general am dedus particularul. Am văzut însă că în deducție, pot obține rezultate care seamănă cu o adunare sau înmulțire. De asemenea în inducție în care nu pot opera scăderi sau împărțiri. Ba chiar, în inducție nu pot opera *decît* adunări și multiplicări:

s+s+s+s+s= U(niversal)
= (LEGEA)
s×1 000 = U(niversal)

Însă e de observat că calculul deductiv (silogistic, analitic, sintetic) e NECESAR și RIGUROS, așa cum trebuie să fie un calcul, dar calculul inductiv e caracterizat prin probabilitate. De aceea, inducția completă (formală) apare ca un calcul riguros. Într-adevăr:

Omul, calul, catîrul trăiesc multă vreme;
Or, toate animalele fără fiere sînt omul, calul, catîrul.

---

[1] *Syllogismos* a însemnat inițial, calcul, socoteală — mai ales — pe socoteala unei plăți — în *Diodori Siculi Bibliothecae historicae quae supersunt*, XVII, XCIV. Volumen Secundem, Parisis. Editore Didot, 1854. *Syllégo* = a aduna, a reuni; *syllegein strâton* = a alcătui, a forma o armată; la pasiv = a fi format, a fi produsul, rezultatul, a rezulta, ex. Xenophon, *Kyrou paideia*, I, IV, 3, Editore Didot, 1838; astfel încît din toate acestea rezultă în el obiceiul de a vorbi mult. Sensul «a rezulta» = *sequi* este însăși substanța calculului logic, din premise rezultă concluzia, ca încheierea unei socoteli la care se ajunge. Trendelenburg, în *Elementa logices aristotelae*, p. 88 = *Syllogizesthai* înseamnă de fapt a uni prin calculare sau ratiocinare... Aristotel a redus cuvîntul silogism de la acest sens mai larg (întrebuințat de Platon) la acea formă de a conchide, în care trei noțiuni se subordonă între ele, încît prin interpunerea celei medii, să poată fi unite într-o singură enunțare, după cum în exemplul pe care l-am dat, aur și ductil se unesc prin raționare. Astfel, primul sens *(vis)* n-a dispărut, ci s-a restrîns *(contracta est)*. Însă prin autoritatea lui Aristotel s-a întîmplat că această accepție a cuvîntului silogism, delimitată de termenii săi, s-a introdus și în limba latină. Însă chiar la Aristotel sînt rămășițe *(vestigia)* ale sensului mai vechi, care are extensiune mai largă, ca *o en epagoges syllogismos* (*Analyt. pr.*, II, 23, p. 68, b. 15). Totuși, latinii numesc *ratiocinatio* silogismul, de pildă Cic. *De inv.*, I, 33, Quintilian, V, 10, VII — 8».

Deci, toate animalele fără fiere trăiesc mult[1].

Concluzia este riguroasă, deoarece am inventariat toate animalele fără fiere, de aceea această formă a inducției este, prin rigoarea și necesitatea ei, foarte apropiată de silogism și de aceea Aristotel a pus-o în formă: ca un prototip al inducției. Aceasta e identitatea cu silogismul, însă Stagiritul marchează și diferența. Într-adevăr, după cum știm, silogismul e caracterizat prin poziția și mai cu osebire prin funcția mediului. Mediul „dezvăluie cauza" (universalul), fiindcă reprezintă natura universală, esența fenomenelor. Silogismul inductiv, înfățișat de Aristotel, nu are însă un mediu exprimînd esența, ci unul reprezentînd o *totalitate*, o *colecție*. Am arătat că raportul, oarecum erarhic, este esențial — necesar — universal; însă în inducție raportul se inversează; de aceea și declară Aristotel că inducția e mai clară, mai ușor de văzut pentru noi. Universalul e mai accesibil pentru noi și de aceea formulăm și axioma silogismului în extensiune. Însă, silogismul imită ordinea naturală, o reflectă, de aceea e riguros și necesar, de aceea e TIPUL raționamentului.

În inducție, mediul nu exprimă esența decît prin enumerarea tuturor singularelor, el e un universal oarecum aritmetic.

Totuși, prin această formă, inducția poate fi silogizată, adică raționalizată. Inducția completă (formală, aristotelică) e forma care arată cum inducția se rataşează la silogism.

Considerăm însă falsă părerea lui Lachelier, după care „inducția nu aparține logicii decît prin forma sa"[2]. Această părere e în totală discordanță cu teoria lui Aristotel, care spune cu fermitate că „ne încredințăm de toate lucrurile fie prin silogism, fie prin inducțiune *(cunctarum*

---

[1] Silogismul e dezvoltat după *Anal. Priora*, II, XXV (XXIII): „2. Așadar, inducția și silogismul inductiv este atunci cînd una din cele două noțiuni extreme se atribuie mediului prin mijlocirea celeilalte extreme. 3. De pildă, dacă termenul mediu al noțiunilor A și C este B, și dacă prin C se demonstrează că A aparține lui B (într-adevăr, în așa fel facem noi inducțiile). De exemplu, fie A = ceea ce trăiește mult *(macrobion)*; termenul căruia se atribuie B = ceea ce nu are fiere *(non habens bilem)*; termenul căruia se atribuie C = orice individ care trăiește mult *(unumquodque longaevum)*, ca omul, calul, catîrul. Firește A aparține totalității lui C, căci orice animal fără fiere trăiește mult. Însă și B, adică ceea ce nu are fiere aparține totalității lui C, dacă deci C se convertește cu B, nici mediul nu are o extensiune mai mare *(hyperténai)*; cu necesitate deci A aparține lui B. Căci mai înainte s-a demonstrat că, dacă două (atribute) aparțin aceluiași (subiect) și că extremul se convertește cu unul din ele, va aparține termenului care se convertește (cu extremul) și celălalt atribut. Trebuie însă să gîndim pe C ca fiind compus din toate singularele *(quod ex omnibus singularibus est compositum)*; căci inducția (procede) prin mijlocirea tuturor: procede prin enumerarea tuturor.. 5. Un astfel de silogism (procură) premisa primă și nemijlocită. 6. Căci atunci cînd există mediu, silogismul (se realizează) prin mediu; însă atunci cînd nu există, prin inducție. 7. Și într-un fel inducția se opune silogismului căci acesta demonstrează că extremul (majorul) aparține celui de al treilea termen; însă aceasta demonstrează prin termenul al treilea (minor) că majorul aparține mediului. 8. După natură *(physei)* e deci anterior și mai cunoscut silogismul (care conchide) prin mediu; însă pentru noi e mai clar cel prin inducție". Lachelier (*Le fondement de l'induction*, p. 9) comentează astfel silogismul inductiv privitor la animalele fără fiere: «acest silogism este fără greșeală și nu se deosebește în ceea ce privește forma de silogismele obișnuite ale primei figuri; dar el diferă ca materie, în aceea că termenul mediu, în loc de a fi un termen general, este o colecție de termene particulare. Și tocmai această diferență exprimă caracterul esențial al concluziei inductive, căci această concluzie consistă, în opoziție cu concluzia deductivă, în a trage din concluzia completă a cazurilor particulare o regulă generală, care nu este altceva decît rezumatul ei».

[2] J. Lachelier, *Études sur le syllogisme*, p. 37.

rerum fidem habemus aut syllogismo aut inductione)[1] și care vorbește de silogismul inductiv dovedind posibilitatea formulării silogistice (deci logice prin excelență) a inducției.

De ce silogismul ni se pare mai logic decît inducția, rezultă din cele spuse pînă acum: deoarece el se mișcă direct pe planul conceptelor. Inducția, dimpotrivă, se ridică de la fapte la concepte: în acest sens, prin punctul său de plecare, e mai puțin logică, însă prin MIȘCAREA EI de la planul senzorial la cel rațional și, mai ales, prin punctul ei de sosire, legea, ea este fără nici o rezervă o mișcare logică, nu numai prin forma, ci și prin conținutul ei, prin reflectarea esenței. Desigur, cîtă vreme ne aflăm în planul senzorial și contemplăm singularele, faptele, nu sîntem în planul logic și nu facem o operație logică; Lachelier a văzut numai această latură. Însă chiar în contemplarea vie noi degajăm generalul și, prin urmare, începem operația logică. Totuși, prin natura ei, inducția e mai puțin logică decît deducția.

Mult mai puțin întemeiată e opinia lui Goblot, care crede că, tocmai prin faptul silogizării ei, inducția completă (formală) e mai mult verbală decît logică[2]. De altfel, ea nu e o simplă totalizare, căci concluzia ei conferă caracterul de universalitate și necesitate unor constatări empirice.

Bacon a considerat inducția *per enumerationem simplicem in qua non invenitur instantia contradictoria,* ca „un lucru copilăros"[3].

Stuart Mill[4] n-a înțeles rostul silogismului prin inducție, nevăzînd că Aristotel demonstra astfel caracterul logic al procesului inductiv la limita sa și închipuindu-și că el credea că, în realitate, astfel, facem noi inducțiuni.

De asemenea, greșit interpretează concepția aristotelică despre inducție Sigwart, declarînd că Bacon s-a ridicat pe bună dreptate (mit vollem Rechte) împotriva acestei concepții a silogismului inducției[5]. Însă Sigwart impută lui Bacon că nu s-a liberat de concepția scolaristicilor și că Aristotel, pe care el îl combate, i-a predat presupozițiile metodei sale: conceptul și notele sale au o semnificație nemijlocit reală și așa cum conceptul se compune din notele sale, tot așa lucrul concret se compune din diferitele sale laturi[6].

Aristotel n-a socotit că noi procedăm obișnuit prin silogismul inducției, ci că prin acesta se *fomulează logic* și se leagă de silogism procedeul inductiv.

În fapt, Stagiritul știa foarte bine că noi nu putem decît în cazuri destul de rare să enumerăm toți membrii unei clase. El știa că nu numai

---

[1] Aristotel, *Anal. Priora,* II, XXV (XXIII), traducere latină după Trendelenburg, *Elementa,* p. 30.

[2] E. Goblot, *Traité de logique,* p. 288: «Ea prezintă o relație strînsă cu silogismul categoric din primele două figuri unde ea constituie premisa majoră. Ceea ce se știa despre fiecare se poate spune despre toate și ceea ce se știe despre toate se poate spune despre fiecare. Aceste două operațiuni, mai mult verbale decît logice, servesc spre a transforma dup trebuință și convenință, expresiunea unei cunoștințe deja stabilite».

[3] Bacon, *Novum Organum,* af. 105.

[4] J. Stuart Mill, *Système de logique déductive et inductive,* I, p. 352.: «inducția celor antici a fost foarte bine expusă de Bacon sub numele de *inductio per enumerationem simplicem, ubi non reperitus instantia contradictoria.* Ea consistă în a da caracterul adevărurilor generale tuturor «propozițiilor care sînt adevărate în toate cazurile cunoscute».

[5] Sigwart, *Logik,* II, p. 425.

[6] *Ibidem,* p. 426.

omul, calul și catîrul sînt animale fără fiere și totuși, în acest silogism celebru, s-a mărginit la enumerarea lor, pentru a exemplifica rataşarea silogistică a CAZULUI-LIMITĂ al inducției.

În capitolul XV (XIX) al „Analiticelor Secunde" (cartea a II-a), Aristotel a arătat, de o parte, că principiile științei ne sînt procurate de inducție, mai mult, că însăși noțiunea se formează prin perceperea și condensarea senzației și că, „e o necesitate ca noi să cunoaștem principiile prin inducție, căci chiar și senzația produce astfel universalul".

Însă, în tot acest faimos capitol, nu există nici cea mai vagă aluzie la faptul că inducția s-ar constitui prin enumerarea tuturor singularelor. Tot spiritul capitolului pledează în favoarea tezei contrarii, a unei inducții, care din UNELE singulare recoltează universalul. Senzația însăși degajează universalul, de pildă a omului în general, nu a omului Callias [1].

Aristotel se gîndește tot atît de puțin că, practic, noi sîntem obligați să folosim exclusiv inducția completă, încît susține că sezisăm principiile din materialul faptic printr-un act intuitiv al *nóos-ului* [2].

Această intuiție intelectuală e actul *nóos-ului,* pe care unii îl traduc (spre a-i da o coloratură idealistă) prin *intuiție,* alții prin *intelligentia,* alții prin *intellectus,* opunîndu-l termenului *dianoia,* gîndire discursivă (Verstand).

Alte texte aristotelice decît „Organon-ul" îndreptățesc adesea tezele interpreților idealiști ai acestui capitol final al „Analiticelor", însă nota cu totul dominantă aici este cea sensualist-materialistă, căci intelectul *(nóos)* scoate propozițiile prime și imediate, principiile *(ta prota)* DIN EXPERIENȚA SENZORIALĂ, așa cum arată întreg contextul capitolului XV (XIX).

În concluzie, Aristotel consideră că :

1) inducția, ca proces logic ia forma unui silogism în care mediul-universalitate e înlocuit prin mediul-totalitate aritmetică ; în acest chip, el rataşează inducția de procesul logic prototipic al silogismului, afirmă logicitatea inducției și condițiile acestei logicități („Analiticele Prime", II, XXIII) ;

2) prin structură și funcția ei, inducția este o altă formă a raționamentului, opusă silogismului *(quodammodo opponitur syllogismo),* avînd drept scop procurarea propozițiilor generale, care premerg oricărei demonstrații și științe extrăgîndu-le din experiența sensibilă [3]. („Analiticele Secunde", II, XV) și fiind o progresiune de la sensibil la logic („Topice", I, XII) ;

---

[1] Aristotel, *Anal. Post.*, II, XIX, 7.

[2] Aristotel, *Anal. Post.*, II, Cap. XV (XIX).

[3] Bun rezumat în L. Robin, *La pensée grecque. L'évolution de l'humanité,* ,Paris, 1933 p. 306—307: „Totuși, deși sînt abstracte și logice și fără vre-un raport ușor de găsit cu experiența, aceste principii nedemonstrate nu pot fi suficiente pentru demonstrație: aceasta va cere experienței însăși alte date imediate (nemijlocite). Pe acestea, inducția le adună, scoțînd universalul din particular. Într-adevăr, nu există știință a singularului ; lor, obiectul senzației, de unde pornește inducția este singular. În senzație însă, după cum am văzut, este implicat universalul. Inducția este deci, pentru demonstrațiile științei un izvor al premiselor lor universale, poate chiar izvorul ultim, dacă, așa cum o spune Aristotel, dispariția unui ordin de senzații, cu inducțiile corespondente trebuie să aibă ca efect dispariția unei științe ... De altfel, este inexact că inducția aristotelică pretinde, așa cum se spune

3) că principiile şi axiomele extrase de *nóos* din experienţa senzorială sînt certe şi riguroase („Analiticele Secunde", II, XV), dar că, pe de altă parte, această certitudine merge descrescînd la principiile proprii diferitelor ştiinţe, iar în cunoaşterea obişnuită trebuie să adopte forma *silogismului inductiv, spre a fi necesară*;

4) că fundamentul inducţiei poate fi căutat în critica pe care el însuşi o face teoriei platoniciene a ideilor în capitolul XI al „Analiticelor Secunde" (cartea a II-a): *unitatea este nu în afară* şi separată de singularele multiple, ci ÎN ele [1].

Am stăruit asupra discuţiilor duse în jurul inducţiei complete, nu din interes istoric, ci pentru că ele aruncă o vie lumină asupra naturii inducţiei.

Practic însă, capitolul inducţiei n-a fost suficient dezvoltat de Aristotel şi, în condiţiile epocii, nici nu putea fi. Aristotel a scris un organon al raţionamentului deductiv; în ce priveşte teoria sa asupra inducţiei, deşi a sezisat exact natura ei, el manifestă şovăieli şi tatonări şi, în loc să acorde primul loc inducţiei incomplete, l-a acordat riguroasei dar rar întrebuinţatei inducţii complete.

Limitele ştiinţei antice explică cu prisosinţă această lipsă, care, pentru a fi împlinită, trebuia să aştepte dezvoltarea furtunoasă a ştiinţei moderne.

INDUCŢIA INCOMPLETĂ (AMPLIFICATOARE, BACONIANĂ)

Inducţia completă nu trebuie să-şi justifice temeiul. În ce priveşte inducţia care din experienţe sensibile desprinde universalul, Aristotel n-a dat, propriu-zis, nicăieri o justificare expresă a ei; teoria sa asupra realizării generalului în singular poate servi ca justificare generală a inducţiei, însă nu ca o justificare *tehniceşte* elaborată.

Adevărul e că inducţia incompletă (amplificatoare) nu e susceptibilă, ca raţionamentul deductiv, de o justificare riguroasă, sub forma unei axiome, ci, cum am precizat, printr-un POSTULAT. Francis Bacon n-a fost preocupat să demonstreze fundamentul inducţiei, ci să-i arate necesitatea şi utilitatea.

Trebuie să i se recunoască însă meritul istoric de a se fi ridicat împotriva inducţiei speculative a scolasticii şi antichităţii, care „zbura" vertiginos *ad axiomata maxime generalia*, nu pe baza unor experienţe ştiinţifice minuţios organizate, care să degaje *continenter et gradatim* generalul, legea, din mulţimea fenomenelor — ci pe baza unui fel de avînt specu-

---

mereu după însuşi Aristotel, adunarea totală a cazurilor singulare care constituie extensiunea unei clase. Ea este mai degrabă o condensare a experienţei, analogă cu aceea care se operează maşinal cînd mai multe senzaţii se grupează împrejurul uneia dintre ele care este mai intensă, pregătind astfel formarea unei noţiuni. Dar este o condensare gîndită şi savantă care enunţă explicit, în acelaşi timp, şi observaţiile care au servit a o forma, şi caracteristicile de fapt, care, verificîndu-se în cazurile observate, pot fi presupuse, din acest motiv, inerente întregii clase».

[1] *Anal. Post.*, I. XI: «pentru ca să fie demonstraţie, nu e necesar să existe forme *(eide)* sau o unitate *(hén ti)* paralel (separat) cu lucrurile multiple *(parà tà pollà)*. Este însă necesar să putem spune cu adevărat că unitatea este în lucrurile multiple *(Katà pollon)*, căci nu va fi universal, decît dacă acest fapt este".

lativ, care se bizuia numai pe un mic număr de observații mai mult empirice.

„Vom putea pune nădejde în știință, spune Bacon în „Novum Organum" cînd mintea se va urca pe scara adevărată și prin trepte neîntrerupte și fără ruptură, de la fapte la legile cele mai puțin înalte, apoi la legile medii, ridicîndu-se din ce în ce mai mult pînă ce va atinge în fine pe cele mai generale dintre toate. Căci legile cele mai puțin înalte nu se deosebesc mult de simpla experiență..." „Nu aripi trebuie să-i punem minții omenești, ci mai curînd plumb și greutăți, pentru a o opri în avîntul și zborul său... Pentru a stabili legile cele mai generale, trebuie să căutăm o altă formă de inducție decît aceea care s-a întrebuințat pînă acum și care să nu servească numai la descoperirea și constituirea principiilor, cum sînt numite, ci și a legilor mai puțin generale, mijlocii, și, într-un cuvînt a tuturora. Inducția care purcede printr-o simplă enumerare e lucru copilăresc, care ajunge la o concluzie șubredă, pe care o experiență contradictorie o poate dărîma, și care se pronunță cel mai adesea asupra unui număr de fapte prea restrîns și numai asupra acelora care se prezintă singure observației... Stabilind legile generale prin mijlocirea acestei inducții, trebuie să cercetăm cu atenție dacă legea generală, pe care o stabilim, nu cuprinde decît faptele, din care a fost scoasă și dacă nu depășește măsura lor, sau dacă le depășește și are o mai mare întindere".

Bacon s-a străduit să creeze un organon al inducției, indicînd felul cum trebuie făcute experiențele, „instanțele" cărora trebuie supusă descoperirea și verificarea legilor desprinse din fapte, punîndu-se în gardă împotriva „idolilor", care ne abat de la dreapta cercetare, și constituind tabelele de prezență, absență și comparație, care sînt ca niște filtre, prin care trebuie să treacă legea, înainte de a fi acceptată ca atare.

Între inducția pre-baconiană și cea baconiană este, cum se vede, o diferență calitativă: ea este concepută în spiritul științei experimentale moderne. Știința modernă a acumulat materiale imense și din ele s-a străduit să degajeze legi, procedînd inductiv: de la fapte la legi.

Inducția s-a dovedit foarte rodnică, însă adesea rezultatele ei au fost răsturnate de alte inducții, ceea ce, dealtminteri, Bacon a prevăzut. El a subliniat lipsa unui criteriu, cu valoare de certitudine axiomatică, tocmai prin faptul că a cerut, neobosit, aplicarea unui ansamblu de măsuri preventive (instanțele privilegiate și tabelele). Pentru Bacon deci la baza inducției stă dubla supoziție că faptele sînt cîrmuite de legi și că din cercetarea unui număr suficient de fapte este verosimil să iasă și legea.

Însă cei dintîi care au căutat să întemeieze filozofic inducția au fost școala scoțiană și eclecticii francezi (Royer-Collard și Jouffroy), Ei au afirmat că inducția e legitimată prin faptul că, a) lumea e cîrmuită de legi stabile; b) că lumea e cîrmuită de legi generale[1]. Astfel formulată, ideea

[1] Royer-Collard ap. Gratry, *Logique*, P. Téqui, Paris, t. II, p. 32.: «Principiul inducției se bazează pe două judecăți: Universul este guvernat de legi stabile, iată prima; universul este guvernat de legi generale, iată pe cea de a doua. Din prima judecată urmează că, cunoscute într-un singur punct al duratei, legile naturii sînt cunoscute în toate punctele; din a doua judecată urmează că cunoscute într-un singur caz, aceste legi sînt cunoscute în toate cazurile perfect asemănătoare. Astfel, inducția ne dă deodată viitorul și analogia. Caracterul său propriu este de a conclude de la particular la general, fiind, prin aceasta, dia-

e pletorică, fiindcă legile sînt prin definiţie generale şi constante şi e prea largă, întrucît nu toate legile au o egală generalitate şi stabilitate (unele privind numai un grup de fenomene, celelalte avînd un caracter istoric) [1].

Dacă se ţine seamă însă de această rezervă, motivarea lui Royer-Collard, e justă, însă incompletă, fiind că nu pune la temelia legităţii raportul obiectiv dintre *general, particular, singular,* el însuşi aspect al raportului *esenţial-necesar-general.* Într-o lume în care n-ar exista unitatea generalului şi a particularului, într-o lume care ar fi compusă numai din pure singulare eterogene, n-ar putea să existe nici un fel de legi şi, în consecinţă, nici un fel de raţionament, nici inductiv şi, cu atît mai mult, deductiv şi nici, bineînţeles, nici o previziune ştiinţifică. O asemenea lume n-ar constitui un cosmos şi un univers, adică o ordine şi o totalitate organizată.

Fără raportul G — S — P nu ar putea exista condiţionare reciprocă şi corelativitatea fenomenelor, care, după expresia lui Engels, e „adevărata causa finalis a lucrărilor. Noi nu putem merge mai departe de cunoaşterea acestei interacţiuni reciproce, tocmai fiindcă dincolo de ea nu mai avem ce cunoaşte" [2]. Însă, însăşi condiţionarea şi corelativitatea stau pe raportul G — S — P = E — N — G.

„Numai plecînd de la această interacţiune universală ajungem la adevăratul raport de cauzalitate. Pentru a explica fenomenele izolate, trebuie să le scoatem din legătura generală şi să le examinăm izolat, căci procedînd astfel, mişcările alternative ne apar una drept cauză, alta drept efect [3]. Şi Engels adaugă: „Pentru cel ce neagă cauzalitatea, orice lege a naturii este o ipoteză, inclusiv şi analiza chimică a corpurilor cereşti cu ajutorul spectroscopului. Ce superficialitate de gîndire să te opreşti aici [4].

Iar Lenin ne spune că „cauzalitatea, aşa cum o înţelegem de obicei, este numai o mică părticică a conexiunii universale, însă... o părticică nu a conexiunii subiective, ci a celei obiective-reale" [5].

Aşadar, raportul G—S—P (E—N—G) e însuşi miezul conexiunii universale, care e cauza finală a lucrurilor şi în cadrul căreia se detaşează cauzalitatea, legitatea, determinismul.

John Stuart Mill defineşte inducţia ca o „generalizare a experienţei", care constă „în a infera din unele cazuri particulare în care un fenomen

---

metral opusă deducţiei sau raţionamentului pur, care conclude întotdeauna de la general la particular. Inducţia face că există, într-un fel, două raţiuni omeneşti, care au fiecare principiile lor, regulile îşi logica lor. Logica raţionamentului pur şi a geometriei, după care orice propoziţie sigură îşi are originea printr-un lanţ neîntrerupt, într-un principiu evident în sine. Regula raţionamentului inductiv a fost creată de Bacon în *Novum Organum*; cele patru reguli ale lui Newton, « regulae philosophandi » sînt principiile sale cele mai generale. Ea este mult mai dificilă şi mai utilă decît cealaltă; căci filozofia naturală şi filozofia umană fiind ştiinţe de inducţie pură, logica inducţiei este instrumentul tuturor descoperirilor ce se pot face într-însele ».

A. Gratry însuşi scrie (*Logique*, II, p. 33—34): « Aceste două raţionamente, despre care vorbeşte Royer Collard, sînt cele două procedee ale raţiunii, şi constituie cele două logici, care se pot numi, una logica deducţiei, care merge de la acelaşi la acelaşi, cealaltă logica invenţiunii, care trece într-adevăr de la cunoscut la necunoscut ».

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 242: « *Legile eterne ale naturii* se transformă şi ele tot mai mult în legi istorice ».

[2] F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 234.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

[5] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 80.

e observat, că el se va întîlni în toate cazurile unei clase anumite, adică în toate cazurile care seamănă cu primele în ceea ce au esențial" [1].

El subliniază că, pentru a ști, „prin ce mijloc împrejurările esențiale pot fi deosebite de acelea care nu sînt (esențiale) și de ce unele împrejurări sînt esențiale și altele nu" [2], trebuie să explicăm însuși fundamentul inducției.

„Trebuie mai întîi, zice Mill, să observăm că există un principiu implicat chiar în enunțarea a ceea ce e inducția, un postulat relativ la cursul naturii și la ordinea universului, anume: că există în natură cazuri paralele; că ceea ce se întîmplă odată se va întîmpla și în împrejurări îndeajuns de asemănătoare și, mai mult, se va întîmpla ori de cîte ori aceleași împrejurări se vor înfățișa din nou. Acesta, spun, e un postulat implicat în fiecare inducție. Și, dacă consultăm cursul actual al naturii, vom găsi în el chezășia acestui fapt.

Universul atît cît îl cunoaștem, este astfel constituit că ceea ce e adevărat într-un caz oarecare, e adevărat de asemenea în toate cazurile de o anumită natură. Singura greutate e de a ști care e această natură.

Acest fapt universal, care e garantul tuturor concluziilor scoase din experiență, a fost descris de filozofi în termeni diferiți; unii spunînd că cursul naturii e uniform; alții că universul e cîrmuit de legi generale și alte expresii asemănătoare.

Propoziția că cursul naturii e uniform este principiul fundamental, axioma generală a inducției".

Însă, remarcă Mill, „ar fi o eroare gravă de a da această vastă generalizare drept o explicație a procedeului inductiv". Dimpotrivă el susține că ea însăși este rezultatul unei inducții.

Teoria lui Mill constituie o abatere de la doctrina materialistă baconiană a inducției, pe care vrea să o întregească și să o sistematizeze. Teoria lui Mill vădește influența lui David Hume, care socotea că ideile noastre se unesc între ele după legi ale asociației, care sînt, pentru viața psihică, ceea ce gravitația e pentru lumea materială. După el, legile asociației determină raportul de cauzalitate, care nu e înăscut minții noastre, însă e efectul deprinderii, e un habitus subiectiv, pe care noi îl obiectivăm, îl transportăm în chip arbitrar în lumea obiectivă și cu de la noi putere îl decretăm lege a lucrurilor.

Experiența, crede Hume, ne arată numai raportul de succesiune între două fenomene, dar nu ne arată legătura necesară a raportului de cauzalitate. Prin urmare, după Hume, principiul cauzalității nu rezidă în realitatea obiectivă, ca lege, de unde noi să-l extragem ca principiu. Principiul cauzalității e numai un principiu subiectiv, fără corespondent determinant în realitatea obiectivă. Noi ne așteptăm întotdeauna ca acelorași antecedente să le urmeze aceleași subsecvente, dar aceasta nu fiindcă natura ar imprima în noi un raport care îi e propriu, ci fiindcă legile asociației au format în noi deprinderea aceasta. Ca și principiul de cauzalitate, însuși obiectul e redus la un ansamblu de senzații legate și ordonate între ele prin asocierea ideilor. Nu degeaba a mărturisit Kant că lectura lui Hume l-a trezit din somnul dogmatic; această trezire a însem-

[1] J. St. Mill, *Système de logique déductive et inductive*, I, p. 346.
[2] *Ibidem*, p. 346—347.

nat însă adeziunea la idealismul subiectiv şi la agnosticism. Lenin arată care e ideea fundamentală *comună,* „atît lui Hume, cît şi lui Kant: aceea a negării legităţii obiective a naturii şi a deducerii cutăror sau cutăror „condiţii ale experienţei", a cutăror sau cutăror principii, postulate, premise, *din subiect,* din conştiinţa omului, şi nu din natură" [1].

„Filozofii, care cercetează mai profund, scria Hume, observă îndată că chiar în cele mai familiare evenimente, energia cauzei e tot atît de puţin inteligibilă, ca şi în cele mai neobişnuite, şi că numai prin experienţă cunoaştem împreunarea (conjunction) frecventă a obiectelor, fără să fim vreodată în stare de a constata ceva care ar fi conexiunea (connexion) lor" [2].

De pe poziţiile idealismului subiectiv şi ale agnosticismului, Hume a negat cu atîta hotărîre cauzalitatea şi conexiunea obiectelor, încît şi astăzi teoreticienii subiectivişti se pun sub autoritatea sa în problema fundamentului inducţiei. Astfel la Hume se originează aşa numita „teorie a probabilităţii după frecvenţă", după care inducţiei nu i se poate acorda nici o „credibilitate" raţională, ci numai „credibilitatea" în sens literal, aptitudinea de a fi crezută, rezultat al „obişnuinţei lucrînd asupra imaginaţiei", după Hume, sau ceea ce Santayana numeşte „credinţa animalică" [3]. O carte a lui Santayana se intitulează tocmai „Scepticismul şi credinţa animalică" („Scepticism and Animal Faith", New York, 1923).

Unii pozitivişti logici caută fundamentul inducţiei în reuşita ei, însă acest argument, constată Donald Cary Williams, e „scandalos de circular", pentru că motivează inducţia prin inducţie.

„Mai amuzantă, zice D. C. Williams, însă nu mai utilă este doctrina pragmatistă extremă, după care cercetarea realizează propriile sale prezziceri creînd obiectele lor, sculptînd faptele în acea hyle (materie) brută a experienţei, „inventînd" entităţi ştiinţifice şi construind modele ale lumii. Chiar pragmatistul cel mai inveterat trebuie să mărturisească că există un solid reziduu de fapte pe care trebuie să le prezicem, fără a putea să le creăm şi că acest reziduu e tocmai punctul de sprijin pe care trebuie să se rezeme pîrghia prevederii" [4].

Aceste teorii deşi se înfăţişează ca justificînd inducţia, o ruinează complet, răpindu-i orice caracter de logicitate şi transpunînd-o pe planul subiectiv al experienţei senzoriale, contestîndu-i orice corespondenţă în lumea exterioară.

Acestor teorii, care privează inducţia de fundamentul ei logic şi de eficienţa în cercetarea ştiinţifică, le-a deschis drumul doctrina lui Mill, el însuşi profund influenţat de agnosticismul lui Hume şi de pozitivismul contemporanului său Auguste Comte, cu care a întreţinut o corespondenţă activă.

Orientarea agnostică şi nominalistă a lui Mill se vede şi din faptul că, la baza inducţiei şi a raţionamentului în general el pune inferenţa de la particular la particular. Printr-un lanţ de astfel de „inferenţe" se con-

---

[1] V. I. Lenin, *Opere,* Ed. pentru literatură politică, 1954, vol. 14, p. 157.

[2] D. Hume, *Cercetare asupra intelectului omenesc,* p. 63. Trad. S. Căteanu, Bucureşti.

[3] *La philosophie américaine,* vol. colectiv sub direcţia lui Marvin Farber, profesor la Universitatea din New York. Presses Universitaires de France, Paris, 1950, p. 203.

[4] *Ibidem,* p. 204.

stituie așa numitele „uniformități" în țesătura fenomenelor, care în general sînt numite legi.

Argumentarea lui Mill e un cerc logic ; inferența de la particular la particular presupune, după Mill, chezășia unei inducții mult generale (afirmarea principiului de cauzalitate), iar aceasta este rezultanta unui mare număr de inducții de la particular la particular.

Dacă, într-adevăr, noi raționăm numai de la particular la particular, cum este posibil și cum se explică inducția, care este, în esență, trecerea de la *unii la toți?*

Cum se poate trece de la *unii la toți,* dacă de fapt noi trecem numai de la *unul la altul?* În acest mod ar putea fi fundamentată numai inducția formală (completă, aristotelică), nu însă și cea incompletă (amplificatoare, baconiană).

Nominalismul și agnosticismul lui Mill — agravat la extrem de neonominaliștii contemporani — face cu neputință fundamentarea inducției.

Firește, nici explicația dată de Lachelier în teza celebră „Despre fundamentul inducției" nu stă în picioare. Lachelier impută lui Mill că a dat o demonstrare empirică a principiului inducției ; el găsește în demonstrația lui Mill o evidentă petițiune de principiu. Dacă demonstrația lui Mill, zice el, nu e nici cerc, nici petițiune de principiu, apoi atunci ea se reduce la două presupuneri arbitrare, dintre care a doua e, pe deasupra, contradictorie [1].

Criticînd empirismul agnostic al lui Mill, Lachelier caută soluția pe planul subiectivismului kantian. „Trebuie să căutăm acum, scrie Lachelier, fundamentul inducției *în gîndire* (sublinierea noastră — *A. J.*) și în raportul său cu fenomenele" [2].

Posibilitatea inducției se bazează, după el, pe dublul principiu al cauzelor eficiente și al cauzelor finale [3].

„Adevăratele rațiuni ale lucrurilor sînt *scopurile,* care constituie, sub numele de forme, lucrurile înseși ; materia și cauzele nu sînt decît o ipoteză necesară, sau mai de grabă un simbol indispensabil (sublinierea noastră — *A. J.*), prin care noi proiectăm în timp și în spațiu ceea ce e, în sine, superior uneia și alteia" [4].

Pe aceste baze idealiste, încercarea de a fundamenta inducția a eșuat încă odată. Teza lui Lachelier, celebră și celebrată, își datorește faima și prețuirea tocmai caracterului ei idealist care servește interesele de clasă ale burgheziei, aducînd apă la moara gnoseologiei burgheze.

Fundarea inducției pe cauzele finale, căzute în cel mai adînc discredit în știință, dar pe care unii vor să le reînvie, dovedește conținutul retrograd al teoriei lui Jules Lachelier.

Vom trata în capitolul următor mecanismul inducției în general și al inducției esențiale în special, plecînd de la teza inițial adoptată — dezvoltată de Lenin în „Cu privire la dialectică" — teza *unității generalului* și *particularului,* singura aptă să fundamenteze inducția și să ducă la o teorie coerentă a inducției și a formelor ei.

---

[1] J. Lachelier, *Du fondement de l'induction,* p. 21.
[2] *Ibidem,* p. 37.
[3] *Ibidem,* p. 12.
[4] *Ibidem,* p. 85.

О СУЩНОСТИ ДЕДУКЦИИ И ИНДУКЦИИ (II)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

После очерка о теории дедукции (см. «Философские исследования» 1955, 3) автор приступает к проблемам индукции.

Дедукция была им уже определена как

а) движение в логическом плане понятий,

б) характеризуемая необходимостью вывода,

в) совершаемая исключительно в рамках и при посредстве данных понятий,

г) будучи в конечном итоге связана с индукцией.

Он определяет индукцию как

а) переход от отдельного к общему, от фактов к понятиям,

б) носящую характер необходимости в лимитном случае формальной индукции и в случае индукции по существу,

в) приводящую при неполной индукции только к вероятным выводам,

г) формирующуюся, как таковая, в дедуктивном процессе,

д) опирающуюся на постулат *dictum de quibusdam et de omnibus.*

Основа суждения едина, но она выражается в форме аксиомы *(dictum de omni et nullo)* в дедуктивном суждении и в форме постулата *(dictum de quibusdam)* в индуктивном суждении.

Единство общего и частного составляет общую основу двух главных форм суждения, но в отдельном явлении общее теряется в изобилии ему присущих или случайных элементов и, следовательно, его трудно распознать. Вот почему общая основа проявляется как постулат индукции. Трудно распознать, что именно в явлении представляет собой выражение сущности, и мы рискуем принять несущественное за существенное, откуда возникает возможность ошибочности в индуктивном суждении и, как следствие, за исключением лимитных случаев, невозможность аксиомы в индукции.

Тем не менее индукция — логическое построение, хотя дедукция более логична. Чтобы подчеркнуть логический характер, а не просто «животную веру» (Сантаяна и неопозитивисты), Аристотель говорит о силлогизме путем индукции (*ó ex epagoges sillogismos — Anal. Pr.* II,XXV,2) и приводит знаменитое индуктивное суждение: человек, лошадь мул живут долго...) (там же).

Аристотель прекрасно понимал значение и характер индукции, но он допустил ошибку по существу, являющуюся результатом несовершенства науки его времени: он недооценил индукции в практике. Бэкон упрекает Аристотеля не за то, что он не оценил характера индукции, а за то, что он не применял на практике и не рекомендовал *inductio vera*, которая *a sensu et particularibus excitat axiomata, ascendendo continenter et gradatim.* Известно, что в индуктивном суждении средний термин является не универсальной сущностью, как в силлогизме, а совокупностью; все же в индукции по существу средний термин не совокупность, а существенная черта, что приводит к тому, что индукция переходит в дедукцию. Автор считает ошибочным мнение Лашелье, для которого индукция относится к логике только по форме (Очерки о силлогизме, стр. 37).

Заслуга *неполной бэконовской индукции состояла в том*, что она отбросила схоластическое понимание индукции: индукция до Бэкона *advolat ad axiomata maxime generalia* на основе очень незначительного количества эмпирических наблюдений. Бэконовская индукция качественно отличается от индукции ему предшествующей: первая замыслена в духе современной экспериментальной науки.

Неполная индукция оказалась весьма плодотворной, но часто ее результаты сводятся на нет другими индукциями. Бэкон это предвидел постольку, поскольку он подчеркивал отсутствие критерия, имеющего в индукции ценность аксиомы, и, именно для того, чтобы восполнить этот пробел, он неутомимо рекомендовал применение совокупности предупредительных правил (таблицы отсутствия, наличия, степеней и *instantiae praerogativae)*.

Согласно Бэкону индукция основывается на двойной предпосылке. Бэкон считает, что явления управляются законами и что достаточное количество наблюдений и опытов дает возможность выявить закон и «форму».

Однако Бэкон не дал себе труда сформулировать основу индукции. Первые, которые сделали это (шотландцы и французские эклектики), не базировали, однако, закономерности на существовании объективного соотношения Общее — Единичное — Частное, являющегося настоящей основой закономерности и детерминизма в природе, и, следовательно, суждения как дедуктивного, так и индуктивного.

Под влиянием Давида Юма и ассоцианистской психологии, Джон Стуарт Милль уклоняется от материалистической линии учения Бэкона и дает индукции и ее основе номиналистское и субъективное объяснение. Разрушая основы объективной причинности, мы разрушаем базу и логический характер индукции.

Прагматисты, неопозитивисты и т. д. разрушают основу индукции и этим самым теоретически подрывают незыблемость науки. Некоторые позитивисты придерживаются мнения, что теория «частотности» не имеет ничего общего с логически допустимой возможностью, а что она касается только некоторых частных случаев, чтобы резюмировать статистику массовых явлений. Идеалистические и субъективные теории приводят к отрицанию логической основы индукции.

Автор ставит перед собой задачу рассмотреть в ближайшем будущем чрезвычайно важный вопрос индукции по существу: точку поглощения индукции дедукцией.

ESSAI SUR LA NATURE DE LA DÉDUCTION ET DE L'INDUCTION (II)

(RÉSUMÉ)

Après avoir esquissé une théorie de la déduction (v. *Cercetări Filozofice,* 3/1955, l'Auteur aborde les problèmes de l'induction. Il a déjà défini la déduction comme :

a) un mouvement sur le plan logique des concepts,

b) caractérisé par la nécessité de la conclusion et

c) s'accomplissant exclusivement dans le cadre et au moyen des concepts donnés,

d) rattaché, en dernière instance, à l'induction.

Il définit l'induction :

a) comme un passage du singulier à l'universel, des faits aux concepts,

b) ayant un caractère de nécessité dans le cas-limite de l'induction formelle et dans celui de l'induction essentielle,

c) conduisant, dans l'induction incomplète, à des conclusions simplement probables,

d) se constituant comme telle par un acte déductif et

e) reposant sur le postulat *dictum de quibusdam et de omnibus.*

Le fondement du raisonnement est unique, mais il se manifeste sous forme d'axiome *(dictum de omni et nullo)* dans le raisonnement déductif et sous forme de postulat *(dictum de quibusdam)* dans le raisonnement inductif.

L'unité du général et du particulier est la base comune des deux principales formes du raisonnement, mais dans le phénomène singulier, le général est comme immergé dans le foisonnement des éléments propres ou accidentels et, par conséquent, difficile à distinguer. C'est pourquoi le fondement unique se manifeste comme postulat dans l'induction. Il est difficile de savoir ce qui, dans le phénomène, est l'expression de l'essence et nous sommes exposés à prendre l'inessentiel pour l'essentiel, d'oú la possibilité de l'erreur dans le raisonnement inductif et, par suite, à l'exception des cas-limite, l'impossibilité d'un axiome de l'induction.

Paurtant, l'induction est une opération logique, bien que la déduction soit plus logique. C'est pour marquer le caractère logique — et non simplement celui d'une foi animale (Santayana et les néo-positivistes) — qu'Aristote parle du syllogisme par induction *(ó ex epagoges syllogismós — Anal. Pr.,* II, XXV, 2) et qu'il met en forme au célèbre raisonnement inductif : l'homme, le cheval, le mulet vivent longtemps... (ibidem).

Aristote a très bien vu l'importance et la nature de l'induction, mais il a commis une erreur de fait, due à l'imperfection de la science de son temps ; il a pratiquement sous-estimé l'induction. Ce que Bacon reproche à Aristote ce n'est pas d'avoir méconnu la nature de l'induction, mais de n'avoir pas pratiqué et recommandé l'*inductio vera,* laquelle *a sensu et particularibus excitat axiomata, ascendendo continenter et gradatim.* Dans le raisonnement inductif, le moyen terme n'est pas, on le sait, une nature universelle comme dans le syllogisme, mais une collection — toutefois, dans l'induction essentielle, le moyen terme n'est pas une collection, mais une note essentielle, ce qui fait que l'induction évolue en déduction. L'Auteur tient pour fausse l'opinion de Lachelier, pour qui l'induction n'appartient à la logique que par sa forme *(Etudes sur le syllogisme,* p. 37).

L'induction incomplète (baconienne) a eu le mérite de rejeter la conception scolastique de l'induction : l'induction pré-baconienne *advolat ad axiomata maxime generalia,* en vertu d'un très petit nombre d'observations empiriques. Une différence qualitative sépare l'induction baconienne de l'induction pré-baconienne ; la première est conçue dans l'esprit de la science expérimentale moderne.

L'induction incomplète s'est révélée très fructueuse, mais ses résultats sont souvent abolis par d'autres inductions. C'est ce que Bacon prévoyait puisqu'il soulignait l'absence d'un critérium à valeur axiomatique dans l'induction et c'est justement en vue de remédier à cette lacune essentielle qu'il recommandait infatigablement l'application d'un ensemble de règles préventives (les tables d'absence, de présence, des degrés et les *instantiae praerogativae*).

Bacon met à la base de l'induction la double supposition que les phénomènes sont régis par des lois et que d'un nombre suffisant d'observations et d'expériences il est possible de dégager la loi et la „forme".

Il ne s'est cependant pas préoccupé de formuler le fondement de l'induction. Les premiers qui l'ont fait — les Ecossais et les éclectiques français — n'ont toutefois pas fait reposer la légalité sur l'existence objective du rapport G(énéral) — S(ingulier) — P(articulier), véritable fondement de la légalité et du déterminisme dans la nature et, par suite, du raisonnement déductif aussi bien qu'inductif.

Sous l'influence de David Hume et de la psychologie associationniste, John Stuart Mill dévie de la ligne matérialiste baconienne et donne, de l'induction et de son fondement, une explication nominaliste et subjectiviste. En ruinant les bases de la causalité objective, on ruine le fondement et le caractère logique de l'induction.

Les pragmatistes, les néo-positivistes, etc., ruinent le fondement de l'induction et, ce faisant, détruisent théoriquement la validité de la science. Quelques positivistes sont d'avis que la théorie de la „fréquence" n'a rien à faire avec la crédibilité logique, mais qu'elle se rapporte seulement à certaines conventions pour résumer les statistiques des phénomènes de masse. Les théories idéalistes et subjectivistes aboutissent à la négation du fondement logique de l'induction.

L'Auteur se propose de traiter prochainement le problème extrèmement important de l'induction essentielle, point d'absorbtion de l'induction dans la déduction.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

CU PRIVIRE LA CONCEPȚIA LUI GOETHE DESPRE OM, LITERATURĂ ȘI ARTĂ *

DE

P. LANGFELDER

« Descătușați-vă de lucrurile moarte.
Să îndrăgim numai ce este viu ».
GOETHE

La începutul anului 1770 a apărut anonim o cărticică intitulată „Socrate Maimomenos sau Dialogurile lui Diogene din Sinope. După un vechi manuscris" [1]. Fiul unui consilier aulic bogat, Johann Wolfgang Goethe, care avea pe atunci 20 de ani și locuia în casa părintească de la Frankfurt pe Main ia cunoștință de această carte și află de la editorul Philipp Erasmus Reich din Leipzig că autorul ei este Wieland [2]. Entuziasmul său nu cunoaște margini [3].

„Dialogurile lui Diogene" sînt poate cea mai ascuțită și spirituală satiră socială apărută în Germania acelei epoci. Trăsătura remarcabilă a cărții este că vehementa critică pusă în gura lui Diogene, reprezentant tipic al școlii de filozofi cinici din Grecia antică, se îndreaptă în primul rînd împotriva puterii banului, putere pe care abia capitalismul de mai tîrziu avea s-o dezvolte în toată amploarea.

Goethe a putut citi astfel în aceste dialoguri :

„Solicitați... un post de arhonte, o slujbă de prelat, o funcție de comandant de oaste, un loc în patul unei femei frumoase... chiar o coroană, ba și un loc printre zei — știți bine că și acesta poate fi cumpărat".

Lui Philomedon, cel mai bogat om din Corint, Diogene îi spune:

— „Și poți să-ți închipui că printre toți oamenii născuți în libertate, care muncesc la tine pentru simbrie, se găsește măcar unul singur care n-ar prefera să se lipsească de truda aceasta, dacă nevoile necruțătoare ale vieții... nu l-ar sili să fie sclavul tău ?... Da, nu încape nici o îndoială

---

* Acest articol reprezintă o prescurtare a introducerii la volumul Goethe, *Ausgewählte Aufsätze über Kunst und Literatur*, în pregătire la E.S.P.L.A. Această introducere a fost scrisă în limba germană, iar traducerea textului, inclusiv a citatelor lui Marx și Engels a fost făcută de Eman. Cerbu. Citatele din *Faust* sînt luate după traducerea lui Lucian Blaga, apărută la E.S.P.L.A., 1955.

[1] Un exemplar din ediția princeps se găsește și în București.

[2] Christoph Martin Wieland, poet german (1733—1813).

[3] Vezi scrisoarea din 6 februarie 1770 a lui Goethe către Christian Gottfried Hermann și aceea din 20 februarie 1770 către Philipp Erasmus Reich.

că dacă ar fi cu putinţă, cei mai mulţi şi-ar face nătînga socoteală că ar putea să-şi cruţe osteneala, dacă mai mulţi dintre ei s-ar aduna laolaltă şi ar pune cu forţa stăpînire pe averea ta. Şi ce te ocroteşte de această primejdie? Numai poliţia civilă şi scutul legilor, de a căror aplicare atîrnă întreaga valabilitate a contractului „muncesc pentru tine ca să mă plăteşti".

„...Zece mii de oameni au incontestabil nouăsprezece mii opt sute de braţe mai mult decît o sută de oameni. Or, nimic nu este mai sigur decît că de fiecare sută de oameni de seama ta se găsesc în întreaga Achaie, cel puţin zece mii care în cazul unei răsturnări a orînduirii sociale ar avea mai mult de cîştigat decît de pierdut. Presupunînd deci că acestor zece mii li s-ar năzări cîndva să socotească numărul braţelor lor, rezultatul calculului ar fi că s-ar folosi de superioritatea lor numerică şi v-ar alunga pe voi bogaţii de pe bunurile voastre..."

Aceste dialoguri au entuziasmat în aşa măsură pe tînărul Goethe, încît acesta l-a situat pe Wieland alături de Shakespeare. Totuşi ar fi o greşeală să afirmăm că numai această scriere a determinat în mod definitiv concepţia socială a lui Goethe. Subliniem că Wieland numai în această scriere s-a înălţat la un asemenea nivel al criticii sociale. În acelaşi an şi numai puţin timp după citirea „Dialogurilor lui Diogene", Goethe s-a întîlnit la Strassburg cu Herder [1], care a exercitat asupra lui o înrîurire mult mai adîncă şi mai durabilă. Iar Herder n-a biciuit numai orînduirea socială, încă feudală, a epocii sale, ci a introdus în critica sa şi analiza critică a elementelor societăţii capitaliste, care abia începea să se înfiripe.

Prin urmare, încă înainte de a scrie, în anul 1771, întîia lui capodoperă: „Istoria lui Gottfried von Berlichingen cu mîna de fier, dramatizată" (versiunea iniţială a lui „Götz"), Goethe era bine familiarizat cu cea mai progresistă critică socială din Germania de atunci.

Pe vremea aceea, Germania se afla într-o situaţie jalnică. Feudalismul era în plină putrefacţie, dar lipseau forţele care să-l înlăture definitiv. Germania era fărîmiţată în sute de state mijlocii şi liliputane, în majoritatea lor principate şi comitate cu regim absolutist. În asemenea condiţii, comerţul şi industria nu se puteau dezvolta şi deci nu se putea ridica nici o burghezie puternică şi conştientă de puterea ei. Marx şi Engels au considerat filistinismul burgheziei drept piedica de căpetenie în calea dezvoltării Germaniei pe vremea lui Goethe.

Poeţii şi cugetătorii poporului german s-au străduit să găsească o soluţie pentru lichidarea acestei situaţii. Dar educarea unei conştiinţe revoluţionare era stăvilită de lipsa unei clase revoluţionare; la aceasta se adăugau, ca o deosebită dificultate, aspectele contradictorii ale perspectivelor de viitor, în măsura în care ele puteau fi măcar întrezărite. Faţă de capitalismul care se năştea în faza de agonie a feudalismului, gînditorii cei mai de seamă aveau de pe atunci o atitudine critică, dar nimeni nu era încă în stare să prevadă ce i-ar putea urma; proletariatul industrial reprezenta pe vremea aceea mai puţin de un procent din populaţia Germaniei.

Datorită acestui fapt, minţile cele mai luminate, tindeau spre un ideal care să se afle nu numai deasupra jalnicelor realităţi din Germania de

[1] Johann Gottfried Herder, poet şi gînditor german înaintat (1744—1803).

atunci, ci și deasupra perspectivelor de viitor, concret imaginabile, adică spre un ideal de o valabilitate mai generală. Și acest ideal era idealul umanității, al demnității și măreției omului. „A fi radical înseamnă a pune mîna pe rădăcina lucrurilor. Iar pentru om rădăcina este însăși omul" [1]. Acest ideal a preocupat în multe epoci mințile alese, s-a bucurat de o dezvoltare multilaterală în timpul Renașterii și a influențat puternic pe iluminiștii francezi din veacul al XVIII-lea. Dintre aceștia, îndeosebi Diderot a avut o mare înrîurire asupra lui Lessing și Goethe. Lessing, Herder, Goethe și Schiller au visat echilibrul armonios al omului, datorită căruia să-și poată dezvolta toate însușirile, precum și o societate care să-și tragă puterile din desăvîrșita desfășurare a tuturor forțelor individuale. Acesta era fundamentul idealului lor social, care a înălțat literatura clasică germană la un nivel de însemnătate universală. Dar idealul acesta se afla în cel mai vehement contrast cu realitățile din Germania de atunci.

„Abstracția de trista realitate alcătuiește baza... superiorității teoretice a germanilor, de la Leibniz pînă la Hegel [2].

Dacă stăvilirea dezvoltării omului a fost o trăsătură a tuturor societăților bazate pe clase antagoniste, fără îndoială că diviziunea muncii, în orînduirea capitalistă, a dus pînă la limita extremă, fărîmițarea omului, dezvoltînd izolat unele din însușirile sale, dar ciuntindu-l în totalitatea lui.

În situația istorică dată, idealul — ce e drept, abstract — al lui Goethe, se situa dincolo de lupta capitalismului în ascensiune împotriva feudalismului. Din lipsa unei concepții materialiste despre dezvoltarea societății, Goethe — în acea perioadă — n-a putut să vadă în mod hotărît în capitalism o treaptă superioară față de feudalism. Aceasta a contribuit în largă măsură la atitudinea lui contradictorie față de revoluția franceză.

Poziția critică a lui Goethe față de societatea capitalistă, cu toate că era îndreptată spre un viitor îndepărtat însă neclar, a fost o stavilă pentru epoca aceea. Căci contradicția socială decisivă era pe atunci contradicția dintre nobilime și burghezie. Unii gînditori au avut o atitudine favorabilă capitalismului și în consecință au pledat necondiționat cauza revoluției franceze. Ei pot fi considerați — în comparație cu Goethe — drept revoluționari în cea mai importantă problemă a epocii.

Dacă idealul umanității, umanismul, a fost comun poeților clasici germani din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nu este mai puțin adevărat că Goethe i-a dăruit cea mai înaltă expresie artistică.

Întreaga sa viață (1749—1832) se desfășoară în perioada în care feudalismul din Germania e pe moarte, iar capitalismul nu s-a dezvoltat încă pe de-a întregul, adică într-o epocă în care, în linii mari, privilegiile nobilimii și fărîmițarea Germaniei erau încă în floare. Doi ani înainte de moartea lui Goethe izbucnește revoluția franceză din iulie, iar în anul morții sale au loc serbările de la Hambach, evenimente care au dat un îmbold puternic luptei pentru unitatea și libertatea Germaniei.

---

[1] Karl Marx, *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, în *Die heilige Familie und andere philosophische Frühschriften*. Berlin, Dietz-Verlag, 1953, p. 363.

[2] Friederich Engels, *Notizen über Deutschland*, în Marx-Engels-Lenin-Stalin, *Zur deutschen Geschichte*. Berlin, Dietz-Verlag, 1953. vol. I, p. 363.

Epoca în care a trăit Goethe, a fost excepţional de agitată. În această perioadă s-au desfăşurat evenimente istorice de importanţă mondială : războiul de şapte ani, războiul de independenţă al Statelor Unite împotriva Angliei, revoluţia burgheză franceză, ascensiunea şi prăbuşirea lui Napoleon, congresul de la Viena şi perioada restaurării.

Marile evenimente s-au oglindit în lucrările lui Goethe. Iar omul, aflat totdeauna în centrul operei sale, a fost un om concret, activ, influenţat de natură şi societate, însă înrîurindu-le la rîndul lui şi devenind prin aceasta tot mai mult om, în adevărata accepţiune a cuvîntului. Preocuparea lui Goethe este să desprindă din istorie şi din evenimentele vremii elementele care duc la o dezvoltare mai înaltă a omenirii, de la omul mărginit şi unilateral la omul liber şi desăvîrşit, iar poziţia lui diferă, precum vom vedea, înainte şi după revoluţia franceză.

*

În prima sa mare lucrare din tinereţe, „Götz von Berlichingen", dar şi mai mult în versiunea iniţială a acestei piese, Goethe se răzvrăteşte cu vehemenţă împotriva orînduirii sociale a timpului său. Datorită faptului, însă, că în orînduirea socială, posibilă în viitor, a capitalismului, autorul nu vede o ţintă vrednică de atins, nici eroul piesei sale n-a putut găsi o cale spre viitor [1]. „Götz" a fost totodată şi prima operă de seamă a mişcării *Furtună şi avînt (Sturm und Drang)*. Această mişcare n-a izbutit — din lipsa unei clase revoluţionare şi a unui ţel bine definit — să exercite o influenţă practic revoluţionară. Cu mult înainte de destrămarea mişcării *Furtună şi avînt,* Goethe se rupsese de ea, căutînd alte căi.

În cursul călătoriei sale prin Italia (1786—1788) Goethe nu mai credea în posibilitatea unei schimbări *rapide* a stărilor din Germania şi de aceea abandonase atitudinea de răzvrătire directă. Activitatea lui practică de ministru la Weimar pusese capăt aspiraţiilor sale din tinereţe. De aceea, în perioada călătoriei prin Italia, perspectivele viitorului *apropiat* erau departe de a fi optimiste.

Goethe încheie consideraţiile sale asupra carnavalului roman arătînd „că libertatea şi egalitatea pot fi gustate numai în delirul nebuniei", amintind „însemnătatea fiecărei plăceri de-o clipă, chiar dacă pare neînsemnată".

La 27 mai 1787, Goethe scrie în „Călătoria în Italia" :

„Aştept cu mare nerăbdare partea a treia (din lucrarea „Idei despre filozofia istoriei omenirii") a lui Herder... Sînt convins că a tratat admirabil frumoasa năzuinţă din visul omenirii că odată şi o dată va avea o soartă mai bună. De altfel trebuie să spun că şi eu sînt de părere că pînă la urmă umanitatea va învinge", însă cu adaosul :

„mă tem doar că în acelaşi timp lumea va deveni un mare spital şi că fiecare om va fi infirmierul uman al celuilalt".

Idei asemănătoare găsim în partea întîia din „Faust", atunci cînd în odaia de studiu Faust îi spune lui Mefistofel :

« Ţi-am spus, de bucurie nu mai este vorba azi,
Mă dau vîrtejului, plăcerii dureroase ... »

---

[1] Vezi Introducerea la ediţia germană a lui *Götz von Berlichingen*. Bucureşti, E.S.P.L.A., 1955.

Aici însă, plăcerea clipei nu mai este o resemnare, cum pare a fi în descrierea carnavalului roman, căci în aceeași scenă pactul lui Faust cu Mefistofel sună astfel:

« Clipei de-i voi zice:
Rămîi, căci ești atîta de frumoasă! —
Îngăduit îți e atunci în lanțuri să mă fereci.
Atuncea moartea bată-n turn din acioaia zgomotoasă,
Atunci scăpat de slujbă ești, cum se cuvine,
Atuncea ornicul să stea, arătătorul cadă,
Oprit să fie timpul pentru mine! »

Deci în acest pact cu Mefistofel, resemnarea la plăcerea momentului este considerată tocmai ca înfrîngerea lui Faust, împotriva căreia el luptă de-a lungul întregii piese.

Partea întîia a lui „Faust" a fost terminată în anul 1806, deci după revoluția franceză. În versiunile precedente — „Ur-Faust" (1770—1775) și „Fragment" (terminat în 1788), adică înaintea revoluției franceze — cuvintele acestea lipsesc.

Concepția lui Goethe a fost schimbată prin revoluția franceză. Față de aceasta, Goethe a avut la început o atitudine negativă, nefăcîndu-și iluzia că ea va realiza idealul libertății, egalității și fraternității.

Scrisoarea lui către prietenul său Knebel din 17 aprilie 1782, arată că Goethe a dezaprobat exploatarea omului de către om.

„Și astfel urc scara tuturor treptelor sociale și-l văd pe plugar scoțînd din pămînt cele de trebuință, ceea ce i-ar asigura un trai destul de tihnit dacă ar trudi numai pentru el. Știi însă că... am ajuns ca cei de sus să consume într-o zi mai multe decît pot produce cei de jos".

El nu s-a legănat însă în speranța că revoluția franceză va pune capăt acestei stări. De aceea el scrie în „Analele sau Caietele cotidiene și anuale" din anul 1793: „răsturnarea tuturor celor existente mă înfricoșează, deoarece nu am nici cea mai vagă presimțire că după ea ar putea urma ceva mai bun sau măcar altceva".

În „Campania din Franța" (1792) Goethe a înțeles că în urma victoriei francezilor la Valmy o nouă orînduire socială va lua locul celei vechi. „De aici și de azi începe o nouă epocă a istoriei universale, și puteți spune că ați fost martorii acestui început". Totuși, cartea păstrează o atitudine negativă față de noua orînduire. Goethe condamnă feudalismul pe moarte, dar nici în capitalism nu întrezărește înfăptuirea unei situații vrednice de om.

Abia dezvoltarea ulterioară a capitalismului, care începuse să ia proporții și în Germania, ca urmare a revoluției franceze și a epocii lui Napoleon, l-a determinat pe Goethe să vadă în capitalism nu un scop, ci o *cale* necesară. Constatarea aceasta l-a dus la o concretizare a ideii sale despre umanitate și i-a arătat în cele din urmă drumul spre un viitor pe care nu și-l putea imagina încă în trăsături concrete, dar care în tot cazul *depășea perioada capitalismului.*

Lucrarea care l-a frămîntat pe Goethe în decursul întregii sale vieți, a fost „Faust". Primele pagini ale acestei opere datează din anul 1770 (și am văzut mai sus atitudinea de critică socială a lui Goethe din timpul acela); ultimele rînduri au fost scrise în anul morții sale. Maturizarea

concepției filozofice despre lume a lui Goethe se oglindește, în chipul cel mai cuprinzător, în lucrarea aceasta. Cotitura de importanță mondială, determinată de revoluția franceză, a ascuțit spiritul lui Goethe în privința mersului istoriei omenirii. În persoana lui Faust el arată pe burghezul în ascensiune, care tinde spre cea mai deplină dezvoltare a forțelor sale fizice, intelectuale și morale, pentru a le pune în slujba omenirii. Dar această cale nu-i este accesibilă decît cu ajutorul lui Mefistofel, și Karl Marx atinge miezul problemei cînd spune că „pentru această transformare Faust a luat bani de la diavol“ [1].

Calea aceasta diabolică este calea capitalismului :

« Domnie dobîndesc, — avere! »
(Faust în partea a doua a tragediei, actul IV);

și această cale trece prin exploatare și crimă :

« Noaptea oameni sîngerară,
Răsună chin infernal ... ».
(Baucis în « Faust », partea a doua, actul V).

« Război, negoț, piraterie,
Treime sînt, precum se știe ».
(Mefistofel în « Faust », partea a doua, actul V).

Marx citează în „Manuscrisele economico-filozofice“ [2] cuvintele lui Mefistofel :

« Ce naiba! Sigur e că mîini, picioare,
Și cap și dos sînt ale tale.
E pricină această îndestulă să socot
Că ceea ce eu gust, și tot
Ce folosesc, e mai puțin al meu?
De pot vreo șase armăsari să mi-i plătesc,
Nu e puterea lor și-a mea?
Alerg și sînt un zdravăn om
Cu douăzeci și patru de picioare la șosea ».
(« Faust », partea întîia, odaia de studiu).

și leagă de ele considerații profunde asupra puterii de pervertire a banilor, care-și găsește în capitalism expresia cea mai desăvîrșită.

Dezvoltarea pe cale capitalistă este privită de Goethe drept un rău, dar un rău *necesar,* care duce la realizări mai înalte și mai luminoase. Mefistofel însuși se definește astfel :

« O parte sînt dintru acea putere
Ce numai răul îl voiește.
Însă mereu creează numai bine ... »
(« Faust », partea întîia, odaia de studiu).

De altfel și cuvintele acestea le găsim numai în versiunea definitivă a lui „Faust“, terminată după revoluția franceză, nu însă în „Fragment“

---

[1] Scrisoarea din 10 ianuarie 1875 a lui Marx către Engels, cuprinsă și în volumul K. Marx și F. Engels, *Despre artă și literatură.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 270.

[2] K. Marx și F. Engels, *Despre artă și literatură.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 52 și urm. (Aici, în text figurează însă fragmentul din Faust tradus de L. Blaga și apărut la E.S.P.L.A.).

și nici în „Ur-Faust", ceea ce este o dovadă că revoluția franceză a dat un impuls hotărîtor elementelor dialectice în concepția lui Goethe despre evoluția societății.

Abia în ceasul morții sale Faust are viziunea de viitor a unui *„liber popor pe liberă cîmpie"*, a unui popor care-și întocmește viața într-o muncă liber consimțită și organizată în comun, așadar fără ajutorul diavolului, iar ultimele cuvinte ale lui Faust:

« Și presimțind o fericire, ce înaltă se-nfiripă,
Eu gust acum suprema clipă »

(« Faust », partea a doua, actul V).

sînt însăși crezul optimist de viață al lui Goethe. Perspectiva viitorului e acum liberă, nu mai e vorba de un „mare spital", părerea „că libertatea și egalitatea pot fi gustate numai în delirul nebuniei" a fost depășită.

După moartea lui, a urmat vijelioasa dezvoltare a capitalismului și, odată cu ea, creșterea proletariatului, care avea să transforme în posibilitate și apoi în realitate viziunea de viitor al lui Goethe. Firește însă că Goethe nu și-a putut da seama de acest lucru.

Între moartea lui Goethe și apariția „Manifestului Partidului Comunist" nu s-au scurs decît șaisprezece ani. În anul morții lui Goethe, Marx și Engels erau adolescenți.

★

Concepția lui Goethe, care pleacă de la ideea că omul este ființa supremă, a determinat atitudinea sa față de natură și interesul său pentru științele naturii. Pentru Goethe, omul își are originea în natură. În conferințele sale despre anatomia comparată, Goethe spune că „omul este construit în așa chip încît întrunește în sine un număr însemnat de însușiri și caracteristici, astfel că și din punct de vedere fizic el există ca o lume în miniatură, ca un reprezentant al celorlalte specii de animale; toate acestea pot fi înțelese mai limpede și mai bine dacă nu facem constatările noastre de sus în jos — astfel cum, din păcate, s-a întîmplat de atîtea ori — și nu căutăm pe om în animal, ci dacă pornim de jos în sus și descoperim în sfîrșit din nou animalul simplu în omul complex".

După cum se știe, ideea aceasta a fost confirmată mai tîrziu de științele naturii.

Schiller, care ajunsese la o înțelegere deosebit de subtilă a creației lui Goethe, definește în scrisoarea sa din 23 august 1794 către Goethe atitudinea acestuia față de natură și om:

„Dumneavoastră căutați necesarul în natură, dar îl căutați pe calea cea mai grea, de care energiile mai slabe se vor feri de bună seamă. Dumneavoastră cuprindeți întregul complex al naturii, pentru a vă lămuri asupra părților; în totalitatea aspectelor ei, căutați cauza care explică pe individ; de la organismul cel mai simplu urcați, pas cu pas, pînă la organismele complicate, pentru a construi apoi genetic, din materialele întregului edificiu al naturii pe cel mai complicat dintre toate, omul. Creîndu-l din nou, asemenea naturii, căutați să pătrundeți în tehnica lui ascunsă. O idee mare și cu adevărat eroică, care dovedește cu prisosință frumoasa unitate în care spiritul dumneavoastră încheagă laolaltă bogata totalitate a ideilor cuprinse într-însul".

Dacă, pe de o parte, Goethe vedea în om un produs al naturii, pe de altă parte natura îl interesa ca tărîm de activitate a omului, natura pe care omul o transformă. „...ştiinţele naturii pot fi folosite în mod practic, devenind astfel binefăcătoare pentru omenire“ [1].

Drumul lui Faust porneşte din odaia de studiu şi se îndreaptă spre folosirea practică a ştiinţelor naturii, a bogăţiilor solului, pentru binele omenirii; ce e drept — şi aceasta demonstrează cît de bine a înţeles Goethe condiţiile sociale — pentru binele *viitor* al omenirii, deoarece în ceasul morţii lui Faust, calea capitalismului frînează încă efectele binefăcătoare ale ştiinţelor naturii.

Ideile ştiinţifice ale lui Goethe l-au determinat să derive gîndirea din existenţă:

„Părerile noastre sînt numai suplimente ale existenţei noastre“ [2].

Goethe vede valorificarea gîndirii în practică.

„Oricare îmbinare (a teoriei cu experienţa) în procesul de gîndire este o amăgire; numai acţiunea le poate îmbina“ [3].

Întemeiat pe această concepţie, Goethe a avut o atitudine potrivnică faţă de religie.

La 5 mai 1786 i-a scris lui F. H. Jacobi [4]:

„...Mă leg tot mai strîns de cultul divin al ateiştilor... şi vă las vouă tot ce numiţi şi *trebuie* să numiţi religie... Dacă îmi spui că e deajuns *să crezi* în dumnezeu... îţi voi răspunde că eu unul ţin foarte mult *să contemplu...*“

Iar în altă scrisoare către Jacobi citim:

„Iartă-mă că-mi place atît de mult să tac cînd se vorbeşte despre esenţa divină, pe care n-o pot recunoaşte decît în şi din *rebus singularibus* [5] şi la a cărei contemplare mai apropiată şi mai profundă nimeni nu ne poate îndemna mai bine decît Spinoza...“

Dacă Goethe consideră deci ateismul drept cea mai înaltă formă de slăvire a lui dumnezeu, aceasta înseamnă că foloseşte cuvîntul „dumnezeu“ în înţelesul lui Spinoza, al cărui adept a fost, şi în înţelesul celor mai progresişti cugetători ai timpului său. Dumnezeu este pentru el doar un nume lipit pe cea mai lăuntrică lege a naturii pe care omul n-o cunoaşte în întregime, dar care poate fi cunoscută treptat şi într-o măsură din ce în ce mai mare. „Natura acţionează după legi eterne, necesare şi atît de divine, încît nici divinitatea n-ar mai putea să le modifice [6].

În limbajul epocii, dumnezeu era principiul suprem, final. A pune deci legile naturii pe aceeaşi treaptă cu dumnezeu nu înseamnă nimic altceva decît a considera că natura acţionează după propriile ei legi. Şi dat fiind că după concepţia lui Goethe omul este cel mai desăvîrşit produs al naturii, urmarea firească era ca omul să fie divinizat şi ridicat la nivelul celui mai înalt principiu.

---

[1] Goethe, *Convorbirea de la 29 ianuarie 1804 cu Riemer.*

[2] Goethe, *Maxime şi reflecţii.*

[3] *Ibidem.*

[4] *Corespondenţa dintre Goethe şi F. H. Jacobi*, Leipzig, Weidmannsche Buchhandlung, 1846, p. 105—106.

[5] Lucruri izolate.

[6] Goethe, *Poezie şi adevăr*, traducere de acad. T. Vianu, E. S. P. L. A., 1955 cartea a 16-a.

Marx dezvoltă consecvent această idee și o analizează pînă la ultimele consecințe:

„Critica religiei se sfîrșește cu doctrina că *omul este cea mai înaltă ființă pentru om*, așadar cu *imperativul categoric de a răsturna toate condițiile* în care omul este o ființă înjosită, asuprită, părăsită, vrednică de dispreț..." [1] (Sublinierile sînt ale lui Marx).

În timpul elaborării doctrinei marxiste, critica religiei a jucat un rol covîrșitor. E deajuns să ne gîndim la scrierile lui Ludwig Feuerbach și ale hegelienilor de stînga, la lucrările din tinerețe ale lui Marx și Engels. Or, tocmai pe acest tărîm concepțiile lui Goethe contribuie la pregătirea drumului spre concepțiile lui Marx și Engels în lucrările lor din tinerețe.

În articolul său „Blicke ins Reich der Gnade", Goethe supune unei aspre critici predicile doctorului Krummacher și tratează problema cea mai acută, funcția politică a religiei.

Goethe analizează în acest articol mai întîi componența socială a populației din tîrgul Gemarke din Wuppertal, căreia i se adresau predicile lui Krummacher. Goethe constată cu acest prilej că este vorba cu precădere de niște țesători care trăiesc în cea mai cruntă mizerie, expuși tuturor vicisitudinilor pe care omul, în calitatea lui de om, le poate îndura din punct de vedere moral, afectiv și fizic. Datorită acestui fapt se găsesc printre ei, în medie, numeroase suflete bolnave și copleșite. În general, au totuși „...nevoie de o oarecare hrană înviorătoare pentru spirit și inimă".

Și Goethe explică înclinarea religioasă a acestor țesători drept urmare a situației lor deznădăjduite. Or, ce face Krummacher? „Predicatorul pare a voi să satisfacă nevoile sufletești ale enoriașilor săi, înfățișînd starea lor drept agreabilă, iar lipsurile de care suferă, drept suportabile... El pornește de la premisa că din născare omul nu valorează nimic, uneori amenință cu dracii și cu iadul etern, dar are totdeauna la-ndemînă soluții pentru mîntuire și justificare". Și Goethe constată că din punct de vedere al stăpînirii „un preot de soiul acesta este desigur binevenit, deoarece locuitorii acelor regiuni... sînt toți... oameni robiți muncii lor manuale, care trebuie doar adormiți, ca să uite neajunsurile fizice și sufletești. Datorită acestui fapt, disertațiile lui Krummacher ar putea fi numite *predici narcotice...*" (Sublinierea este a lui Goethe). În același sens, Marx a denumit religia: „opiu pentru popor" [2].

Despre Krummacher vorbește de mai multe ori și Friedrich Engels, care e originar din Wuppertal, în primele sale lucrări, din anul 1839 („Scrisori din Wuppertal" și altele) [3]. Lupta împotriva lui Krummacher, începută de Goethe a fost continuată de Engels. El analizează amănunțit situația păturilor muncitoare din Wuppertal. Goethe a combătut otrava spirituală, narcoticul pe care-l oferea Krummacher muncitorilor în mizerie, dar pe vremea aceea, în anul 1830, cînd a scris acest articol, nu era încă posibil să li se dea armele spirituale de care aveau nevoie pentru a se

[1] Karl Marx, *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, în volumul *Die heilige Familie und andere philosophische Frühschriften*. Berlin, Dietz-Verlag, 1953, p. 20.

[2] *Ibidem*, p. 12.

[3] Vezi, Marx-Engels, *Gesamtausgabe* (MEGA), 1. Abteilung, 2. Band.

elibera din situaţia lor mizeră. Aceste arme le-au fost date mai tîrziu de către Friederich Engels, care a desfăşurat în Wuppertal propaganda sa comunistă. Cu acest prilej s-a lovit fireşte de opoziţia aceluiaşi Krummacher pe care-l combătuse Goethe. În octombrie 1844, Engels scrie în prima lui scrisoare adresată lui Marx:

„De altfel şi la Elberfeld domnii pastori, dar mai ales numitul Krummacher, au predicat împotriva noastră, deocamdată numai împotriva ateismului tineretului; nădăjduiesc totuşi că în curînd va urma şi o filipică împotriva comunismului" [1].

În articolul său „Situaţia Angliei" scris în anul 1844, Engels a polemizat cu Carlyle [2], care voia să-l prezinte pe Goethe drept profet al unei religii noi, deşi cu caracter panteist. Engels scrie:

„...Intrebarea a fost pînă acum totdeauna: „Ce este dumnezeu?" şi filozofia germană a soluţionat-o prin răspunsul: „Dumnezeu este omul". Omul n-are decît să se recunoască pe sine însuşi, să măsoare în raport cu sine toate condiţiile vieţii, să le judece după firea sa, să întocmească lumea cu adevărat omeneşte, după cerinţele naturii sale, şi atunci va dezlega enigma timpului nostru. Nu în regiunile lipsite de viaţă din lumea cealaltă, nu dincolo de timp şi spaţiu, nu la un „dumnezeu" imanent lumii sau contrar ei poate fi găsit adevărul, ci mult mai aproape, chiar în inima omului. Firea proprie a omului este mult mai măreaţă şi sublimă decît esenţa imaginară a tuturor „dumnezeilor" cu putinţă, care nu sînt decît imaginea mai mult sau mai puţin neclară şi deformată a omului însuşi... În religie omul a pierdut propria lui fiinţă, s-a dezbrăcat de umanitatea sa, iar acum, cînd religia a început să se clatine datorită progresului istoriei, observă vidul dintr-însul şi lipsa lui de reazim. Omul nu are însă altă scăpare, nu-şi poate recuceri omenia şi fiinţa decît prin înlăturarea tuturor noţiunilor religioase şi printr-o revenire hotărîtă şi sinceră nu la „dumnezeu", ci la el însuşi.

Toate acestea le-a spus şi Goethe, „profetul", şi cine are ochi să vadă, le poate citi în cărţile sale. Lui Goethe nu-i plăcea să aibă a face cu „dumnezeu"; cuvîntul acesta îl crispa; Goethe se simţea bine numai în cele omeneşti, şi umanitatea aceasta, emanciparea aceasta a artei de cătuşele religiei, constituie de fapt măreţia lui Goethe. Nici cei vechi, nici Shakespeare nu se pot măsura cu el în această privinţă. Dar umanitatea perfectă, biruinţa dualismului religios, pot fi înţelese în întreaga lor însemnătate istorică numai de către acela căruia nu-i este străină cealaltă latură a dezvoltării naţionale germane: filozofia. Ceea ce Goethe a putut exprima nemijlocit, şi deci într-adevăr „profetic" într-un anumit sens, s-a dezvoltat şi întemeiat apoi în cea mai nouă filozofie germană" [3] (Sublinierile mele. — *P. L.*).

Rîndurile acestea determină categoric calea care duce de la Goethe la cea mai nouă filozofie germană. Şi Engels nu lasă nici o îndoială asupra faptului că această filozofie este aceea la care au aderat Marx şi el însuşi. Remarcabil este că în acelaşi număr al „Analelor germano-franceze" („Deutschen-französische Jahrbücher") în care a fost publicat articolul

[1] Marx-Engels, *Briefwechsel*. Berlin, Dietz-Verlag, 1949, 1. Band. p. 4.
[2] Thomas Carlyle, scriitor şi filozof englez (1795—1881).
[3] Marx-Engels, *Gesamtausgabe* (MEGA) 1. Abteilung, 2. Band, p. 248.

citat al lui Engels, a apărut și lucrarea lui Karl Marx: „Despre critica filozofiei lui Hegel asupra dreptului", care trage concluziile sociale în legătură cu filozofia. Ea pornește de asemenea de la relația dintre religie și umanitate și culminează în cuvintele:

„Unica eliberare *practic* cu putință a Germaniei este eliberarea pe baza acelei teorii care declară că omul este cea mai desăvîrșită ființă pentru om... *Capul* acestei emancipări este *filozofia*, iar *inima* ei, *proletariatul*. Filozofia nu se poate realiza fără suprimarea proletariatului, proletariatul nu se poate suprima fără realizarea filozofiei" [1]. (Sublinierile sînt ale lui Marx).

Astfel, calea duce de la idealul umanitarist al lui Goethe la umanismul socialist al lui Marx și Engels. Idealul umanitar încă abstract (abstract în sensul folosit mai sus de Engels) al poeților clasici germani se concretizează abia în marxism: marxismul arată calea spre realizarea lui.

★

Frumosul către care tinde Goethe este pentru el identificarea individului cu cea mai înaltă expresie a speciei. Am văzut mai sus că Engels consideră umanismul drept conținut primordial al artei lui Goethe. Goethe caută întruchiparea omului în ceea ce el consideră cea mai înaltă desăvîrșire a ființei lui fizice, morale și intelectuale — frumosul. „...cel din urmă produs al naturii în continuă dezvoltare este omul frumos. E drept că nu-l poate crea decît rareori... și însești puterii ei suverane îi este cu neputință să se păstreze multă vreme în forma desăvîrșirii și să asigure durata frumosului creat...

Aici intervine însă arta: căci omul ridicat pe cea mai înaltă culme a naturii se consideră la rîndu-i drept o natură întreagă, care urmează a crea din nou o culme. În acest scop, omul se amplifică, își însușește toate desăvîrșirile și virtuțile, apelează la selecție, ordine, armonie și însemnătate, și se înalță în cele din urmă pînă la crearea operei de artă, care ocupă un loc strălucit alături de celelalte fapte și opere ale sale. Îndată ce a fost creată și apare în fața lumii în realitatea ei ideală, ea exercită un efect durabil, cel mai puternic dintre toate: căci dezvoltîndu-se spiritual din totalitatea forțelor, își apropie tot ce e măreț, vrednic de admirație și iubire, și însuflețind făptura umană, înalță pe om mai presus de el însuși, încheie ciclul său de viață și de fapte și-l slăvește pentru prezentul în care sînt cuprinse trecutul și viitorul" [2].

Acesta este punctul esențial care face legătura dintre concepțiile lui Goethe despre natură, societate și artă: omul este cel mai desăvîrșit produs al naturii, înfățișat de artă în deplina desfășurare a forțelor și aptitudinilor sale. Acest ideal estetic al lui Goethe este protestul său împotriva orînduirii sociale din vremea lui, care îl disprețuiește pe om,

[1] Marx - Engels, *Die heilige Familie und andere philosophische Frühschriften*. Berlin Dietz-Verlang, 1953, p. 27. Redăm mai jos ultima frază în limba germană, fiind vorba de un joc de cuvinte dialectic, care nu poate fi tradus întocmai: « Die Philosophie kann sich nicht verwirklichen ohne die Aufhebung des Proletariats; das Proletariat kann sich nicht aufheben, ohne die Verwirklichung der Philosophie ».

[2] Goethe în studiul *Winckelmann*.

împiedicîndu-i dezvoltarea ; un apel către oameni, în care li se arată cum ar trebui şi cum ar putea să fie.

Concepţia lui Goethe despre artă şi idealul lui estetic s-au conturat în cursul călătoriei sale în Italia. Scrierea care a exercitat cea mai puternică impresie asupra lui Goethe în această călătorie, pe care a citit-o de mai multe ori şi a pomenit-o mereu în corespondenţa sa, a fost a treia carte din „Ideile asupra filozofiei istoriei omenirii" de Herder, în care ideea de umanitate a găsit cea mai înaltă expresie de pînă atunci. Referindu-se la Herder, Goethe subliniază, „în ce măsură literatura noastră a ajuns la o umanitate mai liberă şi de mai vaste perspective" [1]. Lui Herder îi scrie la 12 octombrie 1787 : „...cele mai vii mulţumiri pentru „Idei" ! Le-am îmbrăţişat ca pe cea mai scumpă evanghelie, şi cele mai interesante studii ale vieţii mele converg toate într-acolo. Lucrurile pentru care ne-am trudit atît de multă vreme, le găsim înfăţişate neasemuit de complet în cartea asta. De-ai şti cîtă plăcere pentru tot ce e bun mi-ai dat şi mi-ai reînoit prin lucrarea ta !".

În felul acesta, idealul estetic al lui Goethe s-a dezvoltat în strînsă legătură cu idealul său umanitar : *Frumosul este realizarea anticipată a umanităţii.* Goethe vorbeşte despre capacitatea artei „de a anticipa", despre „presimţirea artistică a lumii". Marx spune că scriitorul trebuie „să dezvolte realitatea adevărată din formele proprii ale realităţii existente, ca tendinţă a ei şi ca scop final" [2]. Goethe a construit o lume a frumosului din posibilităţile lăuntrice, existente în om, rămase însă adeseori ascunse din pricina mizeriei impuse de condiţiile sociale.

Goethe preconizează „realul idealizat", aşadar frumosul obţinut din elementele progresiste şi sănătoase ale realităţii, îndrumate spre viitor. De aceea plăsmuirea frumosului nu este „artă pentru artă", ci artă în slujba omenirii.

Pentru a-şi atinge scopul, arta trebuie să se servească de mijloace proprii artei. Punctul ei de plecare este totdeauna natura, realitatea. Goethe admiră la Homer „descrierile, alegoriile etc., care ne par poetice şi sînt totuşi nespus de naturale, zugrăvite însă cu o puritate şi cu o căldură de-a dreptul *înfricoşătoare*... Permite-mi să exprim pe scurt ideea mea : *ei* (cei mai mari poeţi ai antichităţii — *P.L.*) au înfăţişat viaţa ; *noi* (modernii — *P.L.*) de obicei efectul ; *ei* au înfăţişat groaznicul (das Fürchterliche), *noi* înfăţişăm lucrurile în mod groaznic ; *ei* lucrurile agreabile, *noi* într-o manieră agreabilă etc. De aci pornesc toate exagerările, tot manierismul, toată graţia falsă, toată emfaza. Căci atunci cînd tratezi efectul şi lucrezi pentru efect, nu ştii cum să-l faci mai simţit" [3].

Goethe consideră „arta... drept o a doua natură... născută din mintea celor mai mari oameni" [4]. Arhitectura din antichitate este privită de Goethe drept „o a doua natură, acţionînd pentru scopuri sociale" [5]. Despre cele mai desăvîrşite creaţii ale antichităţii, Goethe scrie : „Aceste înalte opere de artă sînt în acelaşi timp şi cele mai înalte opere ale naturii, create

---

[1] Goethe, *Călătoria în Italia*, 2 iunie 1787.

[2] *Scrisoarea lui Marx către Ruge*, septembrie 1843. Publicată în « *Analele germano-franceze* ».

[3] *Scrisoarea din 17 mai 1787 către Herder.*

[4] Goethe, *Călătoria în Italia*, 11 august 1787.

[5] *Ibidem*, 27 octombrie 1786.

de oameni după legi adevărate și naturale. Tot ce e arbitrar sau imaginar se prăbușește; acolo însă găsim necesitatea, acolo îl găsim pe dumnezeu".

Dar dacă arta este privită de Goethe drept o a doua natură, simpla imitare a naturii — cuvintele „natură" și „realitate" sînt folosite de el în același sens — nu este încă artă. Evident că o condiție preliminară a profesiei artistice este ca artistul să stăpînească și simpla imitare a naturii. Dar prin aceasta el se află doar în anticamera artei. Cea mai înaltă treaptă a artei, pe care Goethe o numește stil, „se bazează... pe cele mai adînci fundamente ale cunoștinței, pe firea lucrurilor, în măsura în care ne este îngăduit s-o cunoaștem în forme vizibile și palpabile" [1].

Or, tocmai această esență a realității noi o numim tipică. După părerea lui Goethe, artistul pătrunde pînă la cele mai adînci rădăcini ale existenței, pînă la legitatea ei, și numai ele sînt vrednice de a fi înfățișate, nu cazurile întîmplătoare, arbitrare. Opera de artă nu este o operă a naturii, dar are această aparență, ea este o a doua natură, o natură superioară, creată de spiritul omenesc. În studiul despre Leonardo da Vinci, Goethe slăvește pe marii artiști pentru faptul că au izbutit să înțeleagă natura, adică realitatea, pînă în adîncurile ei, să exteriorizeze tainele ei lăuntrice și astfel să întreacă însăși natura.

Goethe își dă seama de menirea socială a artei, de sarcina ei de a lucra pentru lumea viitorului, „ca să ne străduim a-i ridica valoarea" [2]. În felul acesta, arta urmărește țeluri morale, Goethe reneagă însă pe artiștii care se bizuie numai pe o înaltă morală, ca să compenseze defectele artistice. „O vagă presimțire a *celei mai înalte morale (Das Sittlich-Höchste)* vrea să se exprime prin artă, fără să-și dea seama că numai *cea mai înaltă materialitate (das Sinnlich-Höchste)* este elementul în care se poate întrupa arta" (Sublinierile sînt ale lui Goethe) [3]. Sub denumirea de „cea mai înaltă materialitate" *(das Sinnlich-Höchste)* Goethe înțelege în același timp și cea mai desăvîrșită frumusețe, precum și expresia ei cea mai perfectă și mai plastică. Opera de artă trebuie să se adreseze simțurilor, să fie palpabilă și să nu se împotmolească în noțiuni abstracte. Căci după concepția lui Goethe, știința este aceea care are sarcina să exprime adevărul prin noțiuni, pe cîtă vreme arta o are pe aceea de a înfățișa „adevărul prin imagini". Misiunea comună amîndurora este să exprime legitatea realității.

Goethe a dus o luptă pe două fronturi. Pe de o parte împotriva imitării lipsite de idei a naturii, naturalismul. Artistul nu imită natura în toate detaliile și aspectele ei întîmplătoare, ci o surprinde „în cel mai demn punct al înfățișării ei" și învață de la ea „frumusețea proporțiilor".

„Arta nu se încumetă să concureze cu natura în toată lărgimea și adîncimea ei... are însă propria ei adîncime, propriile ei puteri: ea slăvește cele mai înalte clipe ale acestor fenomene superficiale, recunoscînd legitatea dintr-însele, desăvîrșirea proporției adecvate, apogeul frumosului, intensitatea pasiunii.

---

[1] Goethe, *Simpla imitare a naturii, manieră, stil.*
[2] Goethe, *Maxime și reflecții.*
[3] Goethe, *Ultima expoziție de artă*, 1805.

Natura pare a acționa numai pentru sine, artistul acționează ca om în folosul omului. Din cele ce ne oferă natura, nu culegem în viață decît într-o măsură foarte restrînsă ceea ce ne place, ceea ce putem gusta ; însă ceea ce creează artistul pentru om trebuie să fie plăcut și perceptibil simțurilor, să răscolească și să atragă, să facă totul digerabil și îmbucurător, hrănitor pentru spirit, educativ și înălțător ; în felul acesta artistul, recunoscător naturii care l-a creat și pe el, o răsplătește cu o a doua natură, dar cu o natură simțită, gîndită și desăvîrșită de om.

Dar ca acest lucru să se poată înfăptui, geniul, artistul înzestrat trebuie să acționeze după legi, după reguli, pe care i le-a impus însăși natura și care nu vin în contradicție cu ea, legi și reguli care sînt bogăția lui, cea mai mare, deoarece datorită lor învață să domine și să folosească atît marea bogăție a naturii, cît și bogăția sufletului său" [1].

Pe de altă parte, Goethe a combătut subiectivismul în artă, care pierde contactul cu realitatea zugrăvind exclusiv simțirea subiectivă.

„Atîta vreme cît el (poetul) exprimă doar puținele sale sentimente subiective, nu poate fi numit poet ; dar îndată ce știe să-și însușească și să exprime lumea, este poet. Și atunci e inepuizabil și poate fi mereu nou, pe cîtă vreme o natură subiectivă epuizează repede tot ce are de spus despre puțina ei viață lăuntrică și decade pînă la urmă în manierism" [2].

Luarea de atitudine a lui Goethe în favoarea artei obiective, artei care oglindește realitatea, determină prioritatea conținutului față de formă în estetica lui.

„...conținutul temei tratate este începutul și sfîrșitul oricărei arte. Nu se poate tăgădui că geniul și un talent artistic format pot obține orice și pot constrînge chiar materia cea mai rebelă. La drept vorbind, însă, în felul acesta apare mai mult ca o operă de virtuozitate decît ca una de artă, aceasta din urmă trebuind să se sprijine pe un obiect de mare însemnătate, a cărui tratare prin îndemînare, osteneală și sîrguință să scoată la iveală importanța lui cu atît mai multă splendoare și într-un chip cu atît mai fericit" [3].

Lupta lui Goethe împotriva naturalismului și subiectivismului determină concepția sa asupra importanței ce trebuie acordată fanteziei în artă. Goethe condamnă fantezia care bîntuie nestăvilit, și care exclude experiența simțurilor, gîndirea și rațiunea ; îi atribuie însă un rol hotărîtor în creația artistică, atunci cînd se îmbină cu ea. Într-o scrisoare din anul 1817 către ducesa Maria Pavlovna, Goethe scrie :

„Aici (la Kant, — *P. L.)* se enumeră ca forțe principale ale intelectului nostru *sensibilitatea, gîndirea* și *rațiunea,* dar *fantezia* (sublimierile sînt ale lui Goethe) e dată unității, producînd astfel un gol irremediabil. Fantezia este cea de a patra putere a ființei noastre spirituale ; ea sprijină sensibilitatea sub forma memoriei, pune înaintea intelectului contemplarea lumii sub forma experienței, plăsmuiește sau găsește întruchipări pentru ideile rațiunii și însuflețește astfel întreaga unitate umană, care fără ea ar trebui să se scufunde în vidul incapacității... Dacă deci fantezia face asemenea servicii celor trei puteri surori ale ei, în schimb

[1] Din lucrarea lui Goethe, *Eseul lui Diderot despre pictură.*
[2] *Convorbirea din 29 ianuarie 1826 a lui Goethe cu Eckermann.*
[3] Goethe, *Poezie și adevăr,* E.S.P.L.A., 1955. vol. I, p. 318.

ca este introdusă de aceste rude dragi în lumea adevărului și realității. Sensibilitatea îi oferă figuri concrete, bine conturate; gîndirea reglează forța ei: productivă, iar rațiunea îi dă deplina siguranță că nu jonglează cu năluciri de vis, ci că e întemeiată pe idei".

Goethe nu-și mărturisește numai crezul în arta obiectivă, izvorîtă din realitate, adică în arta realistă, ci el cunoaște în cea mai largă măsură și valoarea ei progresist-socială, precum și rolul reacționar al artei subiective, care nu dă o imagine a realității. În raport cu poziția curentelor de artă față de realitate, Goethe apreciază caracterul lor progresist sau retrograd. La 29 ianuarie 1826 îi spune lui Eckermann:

— „vreau să-ți dezvălui ceva ce vei găsi adeseori confirmat în viața dumitale. Toate epocile în regres și descompunere sînt subiective, pe cînd toate epocile progresiste au o tendință obiectivă. Întreaga noastră epocă actuală este retrogradă (este perioada reacțiunii lui Metternich, căruia romantismul reacționar i-a furnizat armele ideologice. — *P. L.*), deoarece este o epocă subiectivă. Lucrul acesta îl observi nu numai în poezie, ci și în pictură și în multe altele. În schimb, orice străduință sănătoasă se îndreaptă... asupra lumii, după cum poți vedea în toate marile epoci, care au pornit cu adevărat pe calea năzuințelor și progresului și care au fost toate de natură obiectivă".

Goethe se înflăcăra pentru epocile și curentele de artă în care vedea întrupate tendințe sănătoase și progresiste, în special pentru antichitatea greacă și renașterea italiană; aversiunea lui se îndrepta împotriva curentelor morbide și retrograde, ca de pildă romantismul reacționar. Succint, el formulează opinia aceasta în cuvintele:

„Clasic e tot ce-i sănătos; romantic, tot ce-i bolnăvicios" [1].

Într-o convorbire din anul 1808 cu Riemer a spus:

„Romantismul [2] nu este ceva natural, spontan, ci ceva construit, căutat, superlativizat, exagerat, bizar, care merge pînă la grotesc și caricatural... Arta antică este condiționată; modernismul e arbitrar, imposibil. Arta antică ni se înfățișează ca o realitate idealizată, o realitate tratată cu măreție și gust; romantismul pare un lucru nereal, imposibil, căruia fantezia îi dă numai o aparență de realitate. Arta antică e plastică, adevărată și reală; romantismul, înșelător ca imaginile unei lanterne magice".

Respingerea cea mai categorică a romantismului reacționar o găsim în cuvintele lui Goethe care se pot aplica tot atît de bine și asupra artei și literaturii decadente din zilele noastre:

„Trupuri care putrezesc în plină nevoie și se delectează în contemplarea amănunțită a putrefacției lor, morți care rămîn în viață pentru pieirea altora și-și alimentează agonia din trupurile vii: iată unde au ajuns producătorii noștri!" [3].

Dat fiind că romantismul reacționar se născuse ca un contracurent ideologic împotriva revoluției franceze, dorind și preamărind reinstaurarea feudalismului, lupta lui Goethe împotriva acestui romantism reac-

---

[1] Goethe, *Maxime și reflecții.*

[2] Goethe se referă la romantismul reacționar. În legătură cu atitudinea sa față de cea ce numim noi astăzi «romantismul revoluționar», vezi p. 12, a prezentului articol.

[3] Goethe, *Maxime și reflecții.*

ționar poate fi considerată drept o tardivă acceptare a revoluției franceze și apărare a cuceririlor ei.

Clasicismul lui Goethe — dacă vrem să aplicăm la Goethe această expresie folosită în atît de diferite feluri — este mai puțin o mărturie pentru un anumit curent literar și artistic, și mai mult o atitudine spirituală, care tinde spre tot ce-i sănătos și progresist și combate tot ce-i morbid și decadent.

Izvorul de sănătate, și deci și de artă, a fost găsit de Goethe mereu în popor. Pentru el, ca și pentru Herder, „poezia este... un dar al lumii și poporului... nu o moștenire individuală a cîtorva oameni culți și rafinați" [1].

Arta și concepția despre artă ale lui Goethe sînt un imn al sănătății spirituale. Opera sa slujește tuturor acelora care luptă pentru ceea ce este nou împotriva a ceea ce-i învechit, pentru progres împotriva regresului, pentru ceea ce este constructiv împotriva decadenței ; ea slujește oamenilor împotriva neomeniei.

Abia după moartea lui Goethe, s-a înfiripat în Germania o mișcare democrată mai susținută, care a pătruns în mase. Declanșată de dezvoltarea mai accentuată a comerțului și industriei, ea a fost stimulată de revoluția franceză din iulie 1830. Anul 1848 își vestea zorile.

În situația aceasta, concepția lui Goethe despre artă — confruntarea frumosului cu realitatea existentă — nu mai putea fi suficientă ca armă literară de luptă pentru progresul social și politic. Poeții și scriitorii trebuiau să intervină nemijlocit, cu arma criticii, în luptele zilei. Heine denumește epoca în care a trăit Goethe: „perioada artei" *(Kunstperiode)* și afirmă că ea s-a încheiat o dată cu moartea lui Goethe.

Unii scriitori progresiști, cinstiți, al căror orizont nu se întindea însă pînă la înțelegerea marii dezvoltări istorice, ca de pildă Börne, au vrut să-l arunce pe Goethe peste bord. Alții însă, mai mari și mai departevăzători, ca Heine, au înțeles să înglobeze moștenirea lui Goethe în noua dezvoltare.

Cîțiva ani după moartea lui Goethe, Karl Marx și Friederich Engels au început să intervină în luptele literare, politice și filozofice ale timpului. Una din cele dintîi poezii satirice ale tînărului Karl Marx [2] este închinată apologiei lui Goethe împotriva atacurilor clericale ale lui Pustkuchen [3].

Încă de la primele sale manifestări, socialismul științific a luat partea lui Goethe prin articolul mai sus pomenit al lui Engels: „Situației Angliei", apărut în „Analele germano-franceze" (1844).

Burghezia germană, care din 1848 și apoi după 1871 s-a lepădat într-o măsură din ce în ce mai mare de toate tradițiile progresiste, n-a vrut să-l renege pe Goethe cu desăvîrșire. Ea s-a agățat de conservatismul său politic, care era însă numai aparent, după cum am arătat.

---

[1] Goethe, *Poezie și adevăr*, E.S.P.L.A., 1955, partea a doua, cartea a 10-a.

[2] Marx-Engels, *Gesamtausgabe*, (MEGA) 1. Abteilung, 1. Band, 2 Halbband p. 43—45.

[3] Johann Friederich Wilhelm Pustkuchen (1793—1834) a formulat în așa numiții *Falsche Wanderjahre* o aspră critică împotriva lui Goethe, din punct de vedere creștin.

Burghezia germană n-a privit idealul său despre frumos drept o confruntare combativă cu realitatea lipsită de frumusețe, ci drept un mijloc de auto-liniștire. Neînțelegîndu-l sau nevoind să-l înțeleagă pe Goethe în cadrul timpului său, ideologii burgheziei au încercat — și încearcă încă — să interpreteze opera sa după nevoile acestei clase.

Socialismul, care nu numai că traduce în realitate în zilele noastre, dar și depășește viziunea finală a lui Faust, ridicînd astfel însăși realitatea la înălțimea frumosului, găsește izvoare nesecate în opera lui Goethe. Concepția progresistă despre artă din zilele noastre — realismul socialist — a încorporat elementele esteticii lui Goethe în tradiția vie a artei și criticii realiste.

О ВЗГЛЯДАХ ГЕТЕ НА ЧЕЛОВЕКА, ЛИТЕРАТУРУ И ИСКУССТВО

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор указывает, что в 1770 году, еще до того, как Гете написал свой первый шедевр, первый вариант «Геца», он не только был знаком с передовой социальной сатирой своего времени, но и восторженно приветствовал ее. Последняя (социальная сатира) не только бичевала еще господствовавший тогда феодализм, но и подвергала едкой критике капитализм в стадии возникновения. Но мировоззрение Гете было направлено против феодализма и против капитализма, хотя ему не удалось конкретно представить себе более совершенный социальный строй вне пределов капитализма, что, впрочем, было невозможно для его времени. После французской революции Гете не видел в капитализме *цели*, заслуживающей того, чтобы быть достигнутой, а признал в нем (в капитализме) необходимый, хотя и грозный *путь* к цели, заслуживающей того, чтобы к ней стремиться. «Фауст» заканчивается фантастическим изображением свободного народа на свободной земле.

В центре мировоззрения Гете лежит гуманистический идеал. Он смутно предвидел гармонического человека, который может развивать все свои способности, и социальный строй, черпающий свою собственную мощь из полного развития всех индивидуальных сил.

Эта концепция, исходящая из того, что человек рассматривается как самое высшее существо, определила отношение Гете к природе.

С одной стороны, он рассматривал природу как фон, на котором выделился человек; с другой стороны, как поле деятельности человека, которое он преобразует, согласно своим целям.

Поскольку Гете не признавал никакого существа выше человека, его концепция по отношению к религии была отрицательной.

В основе эстетики Гете лежит его гуманистический идеал. Гете не видел никакой возможности быстрой перемены в положении вещей в Германии, и в его взглядах на исскусство и литературу отражалось стремление к постепенному получению результатов.

Гете стремится изобразить человека на наивысшей ступени телесного морального и духовного совершенства, то есть красоты. Для него это

предвосхищение того, чем сможет стать человек. Его идеал красоты является протестом против социального строя того времени, который стремился обесценить человека и воспрепятствовать его развитию. Гете чувствовал влечение к греческой древности и к эпохе Возрождения, видя в их искусстве «осуществленный идеал». Он назвал стиль наивысшей ступенью искусства, а последнее «опирается»... на самые глубокие основы познания, на сущность вещей, в той мере, в какой нам дано познать ее в ее видимых формах. Гете отдает себе отчет в том, что прогрессивные течения в искусстве были объективного характера, то есть исходили из действительности, в то время как реакционные течения были субъективного характера.

ÜBER GOETHES AUFFASSUNG VOM MENSCHEN, VON DER LITERATUR UND DER KUNST

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser weist nach, dass Goethe im Jahre 1770, noch bevor er sein erstes Meisterwerk, die Urfassung des „Götz" schrieb, die fortschrittlichste Gesellschaftssatire der Zeit nicht nur kannte, sondern auch begeistert begrüsste. Diese geisselte aber nicht bloss den noch herrschenden Feudalismus, sondern unterzog auch den eben erst aufkommenden Kapitalismus einer scharfen Kritik. Goethes Weltanschauung richtete sich gegen den Feudalismus und gegen den Kapitalismus, ohne aber konkret eine bessere Gesellschaftsordnung jenseits des Kapitalismus erkennen zu können, wie dies zu seiner Zeit auch nicht möglich war. Nach der Französischen Revolution, sah Goethe im Kapitalismus kein erstrebenswertes *Ziel,* erkannte aber in ihm einen notwendigen, wenn auch furchtbaren *Weg* zu einem erstrebenswerten Ziele. Der „Faust" endet mit der Zukunftsvision eines freien Volkes auf freiem Grunde.

Im Mittelpunkte der Weltanschauung Goethes stand das Humanitätsideal. Er ersehnte den harmonischen Menschen, der alle seine Fähigkeiten entwickeln kann, und eine Gesellschaftsordnung, die aus der vollen Entfaltung aller individuellen Kräfte ihre eigene Kraft schöpft.

Diese Auffassung, die vom Menschen als dem höchsten Wesen ausgeht, bestimmte Goethes Einstellung zur Natur. Einerseits betrachtete er sie als die Grundlage des Menschen, der aus ihr hervorgegangen ist; andererseits, als das Tätigkeitsfeld des Menschen, der sie für seine Zwecke umgestaltet. Da Goethe kein höheres Wesen als den Menschen anerkannte, verhielt er sich zur Religion ablehnend.

Goethes Aesthetik hat sein Humanitätsideal zur Grundlage. Da Goethe keine Möglichkeit einer raschen Umgestaltung der deutschen Zustände sah, zielte seine Kunst- und Literaturauffassung auf eine allmähliche Wirkung. Goethe sucht die Gestaltung des Menschen in seiner höchsten körperlichen, sittlichen und geistigen Vollkommenheit, daher Schönheit. Diese ist für ihn die vorweggenommene Verwirklichung der Menschlichkeit. Sein Schönheitsideal ist sein Protest gegen die Gesellschafts-

ordnung seiner Zeit, die den Menschen verächtlich machen will und ihn in seiner Entwicklung hemmt. Goethes Sympathien gelten der griechischen Antike und der Renaissance, in deren Kunstwerken er das „idealisierte Reale" sieht. Stil nennt er die höchste Stufe der Kunst, und diese „ruht... auf den tiefsten Grundfesten der Erkenntnis, auf dem Wesen der Dinge, insofern uns erlaubt ist, es in sichtbaren und greiflichen Gestalten zu erkennen". Goethe erkennt, dass fortschrittliche Richtungen in der Kunst stets objektiver Natur waren, d.h. von der Wirklichkeit ausgingen, während rückschrittliche Richtungen subjektiver Natur waren.

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

LECȚII ȘI CONSULTAȚII

DESPRE IMPORTANȚA STUDIERII CATEGORIILOR MATERIALISMULUI DIALECTIC

DE

E. GÁLL

Filozofia marxist-leninistă, baza teoretică a politicii și practicii partidelor comuniste și muncitorești, — este o învățătură vie, care se îmbogățește neîncetat. V. I. Lenin a adus o contribuție deosebit de prețioasă în dezvoltarea materialismului dialectic și istoric, deschizînd o nouă etapă în filozofia marxistă.

Studierea moștenirii filozofice leniniste, înfăptuirea indicațiilor lui Lenin privind îmbogățirea materialismului dialectic și istoric, constituie una din sarcinile cele mai importante ale filozofilor marxiști — sarcină de cinste.

O deosebită atenție a acordat Lenin teoriei materialiste a cunoașterii, elaborînd un program cuprinzător pentru prelucrarea mai departe a dialecticii materialiste, a logicii dialectice, a teoriei cunoașterii. În acest program un loc important îl ocupă problema categoriilor filozofiei marxiste.

În articolul „Despre însemnătatea materialismului militant", pe care-l putem considera, pe drept cuvînt, ca un testament filozofic, Lenin insista asupra sarcinii de a prelucra multilateral dialectica. În „Caiete filozofice", el indică acele elemente ale dialecticii, a căror prelucrare este necesară pentru dezvoltarea dialecticii marxiste. Tot în „Caiete filozofice", referindu-se la îmbogățirea filozofiei marxiste, Lenin scrie următoarele: „Istoria gîndirii, din punctul de vedere al dezvoltării și al folosirii categoriilor logice și a noțiunilor generale, voilà ce qu-il faut (iată de ce avem nevoie)".

De ce considera Lenin, ca una din cele mai urgente sarcini ale filozofilor marxiști studierea teoriei cunoașterii și problema categoriilor? De ce este actuală această problemă și azi?

Una din trăsăturile cele mai caracteristice ale filozofiei marxiste este indisolubila ei unitate cu practica.

Lenin și Stalin au dezvoltat dialectica marxistă în strînsă legătură cu lupta proletariatului, cu experiența social-politică a oamenilor muncii, bazîndu-se pe noile rezultate obținute de diferitele ramuri ale științei, pe necesitățile luptei împotriva ideologiei dușmane. Avîntul impetuos, pe care l-a luat dezvoltarea științelor naturii după apariția nemuritoarei

opere a lui Lenin, „Materialism și empiriocriticism", a adus nenumărate dovezi noi despre justețea teoriei materialiste a cunoașterii, demonstrînd odată mai mult, că în fața cunoașterii umane nu sînt secrete de nepătruns. S-a simțit totodată necesitatea adîncirii teoriei marxiste a cunoașterii în lumina noilor rezultate ale fizicii, biologiei moderne, etc. *În realizarea acestui scop, mijloace deosebit de prețioase sînt categoriile filozofiei marxiste, care ca noțiuni fundamentale ce oglindesc formele de existență, însușirile, laturile, raporturile cele mai generale și esențiale ale realității* sînt indispensabile atît pentru filozofie, cît și pentru celelalte ramuri ale științei. Nu există nici un fenomen în natură, societate sau cunoaștere, care să nu fie studiat cu ajutorul și pe baza acestor categorii.

Studierea continuă a categoriilor filozofiei marxiste, a logicii dialectice, constituie și o cerință a luptei împotriva ideologiei burgheze, căci filozofia idealistă de azi dă o mare importanță teoriei cunoașterii, logicii și în primul rînd de pe acest teren își îndreaptă atacurile împotriva filozofiei marxist-leniniste.

Nici activitatea practică a partidului nu se poate lipsi de folosirea și, în consecință, de studierea problemelor categoriilor filozofiei marxiste. Politica partidului este invincibilă pentru faptul că este strict științifică, pentru că se bazează pe cunoașterea și folosirea legilor obiective ale dezvoltării societății. Categoriile materialismului istoric sînt mijloace de cunoaștere științifică a acestei realități, prin urmare, de transformare revoluționară a societății. Totodată lupta oamenilor muncii — condusă de partid — pentru lichidarea vechii societăți și construirea noii orînduiri, se îmbogățește mereu cu experiențe noi, necesitînd noi generalizări.

Cu toate acestea, așa cum au dezvăluit și recentele discuții din Uniunea Sovietică, dezvoltarea teoriei marxiste a cunoașterii n-a ținut pas cu necesitățile. Filozofii marxiști n-au acordat destulă atenție gnoseologiei, logicii dialectice, problemei categoriilor. Revista „Kommunist" (nr. 5, 1955), în articolul redacțional: „Unele probleme actuale ale științei filozofiei" a trebuit să constate, că în cercurile filozofilor s-au răspîndit păreri greșite, nihiliste în privința teoriei cunoașterii, a logicii și a categoriilor, ceea ce a frînat prelucrarea corespunzătoare a acestor probleme foarte importante și actuale. Revista teoretică și politică a C.C. al P.C.U.S. insistă cu toată hotărîrea asupra necesității de a lichida aceste lipsuri. Nu încape îndoială, că observațiile critice și indicațiile revistei „Kommunist", reprezintă un program mobilizator și pentru filozofii din patria noastră.

I

În istoria filozofiei s-au făcut numeroase încercări de a explica, interpreta și clasifica categoriile. Ca și întreaga istorie a filozofiei, istoria teoriei cunoașterii și a logicii este caracterizată prin lupta dintre materialism și idealism; aceste două linii opuse se manifestă și în teoriile despre categorii.

În cursul istoriei, opoziția celor două tabere filozofice în problema categoriilor se manifestă în chestiunea originii, rolului, precum și în pri-

vința clasificării categoriilor. Concepțiile filozofilor se împart în materialiste și idealiste, după felul cum răspund la problema fundamentală a filozofiei. Acei care susțin primordialitatea materiei față de conștiință și că ideile noastre sînt în stare să reflecte lumea reală, adică materialiștii, arată că, categoriile filozofice sînt noțiuni generale cu ajutorul cărora conștiința noastră reflectă realitatea obiectivă. În schimb, concepțiile idealiste, care susțin primatul conștiinței, al spiritului, consideră categoriile fie drept etape ale dezvoltării spiritului absolut (idealismul obiectiv), fie drept forme apriorice ale gîndirii (idealismul subiectiv).

Aristotel a fost primul filozof, care a încercat să clasifice categoriile. În prima parte a operei sale „Organon", el înșiră zece categorii. Acestea sînt: substanța, cantitatea, calitatea, relația, locul, timpul, acțiunea, pasiunea, poziția și posesiunea. Oscilațiile lui Aristotel între materialism și idealism cît și între dialectică și metafizică se manifestă și în concepția sa despre categorii. Printre elementele materialiste ale filozofiei lui Aristotel se cuprinde și concepția despre categorii, definite ca noțiuni care oglindesc însușirile realității obiective. Categoriile lui Aristotel nu sînt simple forme pur subiective ale gîndirii. Aristotel se străduiește să explice categoriile logice în concordanță cu existența, cu realitatea obiectivă. În ceea ce privește elementele dialectice ale logicii lui Aristotel, e cunoscută constatarea făcută de Engels. În „Dialectica naturii", Engels se referă la faptul că la Aristotel putem găsi elementele liniei dialectice care se manifestă în istoria filozofiei în legătură cu interpretarea categoriilor. Așa de pildă, criticîndu-i pe eleați, care negau mișcarea, Aristotel concepe categoriile gîndirii, formele ei, în mișcare, decurgînd una din cealaltă. Aceasta se poate vedea și din felul cum deduce categoriile din substanță. Elemente dialectice se mai observă și în felul cum prezintă Aristotel atît raporturile dintre posibilitate și realitate, cît și cele dintre formă și conținut. Toate acestea constituie merite serioase ale filozofului antic în problema categoriilor. Dar oscilațiile lui Aristotel între materialism și idealism pe de o parte, între dialectică și metafizică, pe de altă parte, au dăunat rezolvării juste a problemei categoriilor. La el, raportul dintre categoria materiei și categoria formei este rezolvat în sensul că materia este pasivă, determinată de o formă pură independentă, de „forma formelor", adică de idee, de dumnezeu. Concepția despre formă a lui Aristotel a fost punctul de pornire a acelor teorii metafizice, care au încercat mai tîrziu să explice diferite fenomene ale naturii prin anumite calități oculte, forme și substanțe nedovedite experimental, etc. În ceea ce privește celelalte categorii, Aristotel nu motivează nicăieri de ce le-a ales tocmai pe acestea, și dacă primele fac parte într-adevăr din formele cele mai generale ale existenței și gîndirii, unele (cum sînt de pildă pasiunea, poziția etc.) nu-și justifică rostul, introducerea lor în sistemul categoriilor este arbitrară.

În „Critica rațiunii pure", Kant critică sistemul categoriilor lui Aristotel, argumentînd că Stagiritul nu a avut un principiu adecvat de sistematizare a categoriilor și le-a cules așa cum le-a găsit. Clasificarea kantiană a categoriilor, concepția lui Kant despre categorii, face parte organică din „criticismul" său, avînd trăsăturile de bază ale concepției sale filozofice și anume compromisul dintre idealism și materialism. Așa cum a arătat Lenin, caracteristica filozofiei lui Kant, constă în aceea că

încearcă să clădească un sistem unitar din contopirea unor curente filozofice contradictorii, idealismul și materialismul; teoria sa despre categorii reprezintă tocmai trăsăturile idealiste, agnostice ale sistemului său. În „Materialism și empiriocriticism", Lenin scoate la iveală dualismul filozofiei kantiene. Kant este materialist cînd recunoaște existența „lucrului în sine" în afara conștiinței noastre. În aceeași timp, se știe că „lucrul în sine" a lui Kant este principial incognoscibil. Pornind de la această teză agnostică, Kant a elaborat o teorie idealist-subiectivă a cunoașterii și a categoriilor. În „Estetica transcendentală", Kant arată că în haosul senzațiilor ordinea este introdusă de către formele apriorice, subiective ale intuiției sensibile umane — spațiul și timpul. Deoarece spațiul și timpul nu sînt pentru Kant forme obiective, ci subiective, toate percepțiile noastre atît prin forma cît și prin conținutul lor sînt subiective, în consecință, noi nu putem cunoaște lucrurile așa cum sînt ele, ci numai prin intermediul acestor forme intuitive, ca fenomene.

Dar spiritul uman — conform concepției lui Kant — nu se mulțumește cu contemplarea „fenomenului", ci se străduiește să-l înțeleagă prin categoriile rațiunii.

„Analitica transcendentală" se ocupă tocmai cu acele forme și categorii pur raționale, prin care cugetarea noastră a transformat „fenomenul" în noțiune. Formele, categoriile rațiunii au la el tot un caracter aprioric — subiectiv fiind cuprinse de la început independent de orice experiență, în rațiune. După cum spațiul și timpul erau considerate forme subiective ale sensibilității noastre, categoriile kantiene sînt forme ale sintezei raționale, care prelucrează, îmbogățesc cu elemente noi conținuturile oferite de intuiția sensibilă.

Kant este de acord cu Aristotel în ceea ce privește faptul că aceste forme apriorice ale rațiunii trebuiesc sistematizate, dar afirmă că acesta n-a reușit să găsească baza principală a clasificării categoriilor. După Kant, principiul din care se pot deduce formele și categoriile rațiunii e judecata. Pentru Kant toate noțiunile de bază ale rațiunii noastre pot fi găsite dacă observăm și constatăm formele judecății. Kant a întocmit sistemul său de categorii pornind de la schema judecăților. El stabilește patru tipuri de judecăți: după cantitate, calitate, relație și modalitate. În cadrul fiecăruia mai deosebește trei forme. Schema categorială astfel construită este însă mai puțin științifică decît aceea a lui Aristotel, este tot așa de eclectică iar în concepția ei de bază e idealistă.

În timp ce în sistemul lui Aristotel se poate observa tendința de a stabili categoriile în raport cu existența, Kant le deduce din judecată. Concepția aprioristă a categoriilor potrivit căreia rațiunea omenească nu poate pătrunde pe teritoriul închis al „lucrurilor în sine", nici prin categorii, ridică un zid de netrecut între cunoașterea umană și realitate. Categoriile lui Kant nu sînt astfel trepte în cunoașterea umană. Ele nu înarmează filozofia și știința pentru descoperirea legității realității, ci dimpotrivă, îngrădind drepturile și capacitățile rațiunii, deschid drumul agnosticismului și fideismului. Teoria idealistă a lui Kant despre categorii, a devenit punctul de pornire al diferitelor curente neokantiene și al altor școli filozofice idealiste reacționare care au luptat mai tîrziu împotriva teoriei cunoașterii și împotriva teoriei despre categorii a filozofiei marxiste, Lenin arată că Hegel are meritul de a analiza categoriile din punc-

tul de vedere al dezvoltării și ca un rezultat al ei. În „Știința logicii" el face încercarea de a înfățișa dezvoltarea dialectică a categoriilor, de a le deduce una din celalaltă și astfel de a le cuprinde într-un sistem. Hegel nu stabilește o teză fundamentală atotcuprinzătoare, ci începînd — după părerea lui — cu cea mai simplă noțiune, care nu pretinde a avea nici o altă bază, noțiunea existenței pure, deduce din aceasta întregul sistem al categoriilor. La Hegel, categoriile decurg una din alta, prin metoda dialectică a negației. Acest procedeu se manifestă și în construcția internă a „Științei logicii", care constă din trei părți. Prima parte se ocupă cu teoria existenței, cea de a doua cu teoria esenței și cea de a treia cu teoria noțiunii. Fiecare parte se împarte la rîndul ei în trei capitole, conform categoriilor de bază, ce decurg una din cealaltă. Așa de pildă în teoria existenței Hegel analizează trei categorii care trec una în cealaltă: determinare (calitate), mărime (cantitate) și măsură. În teoria esenței Hegel dezvoltă și categoriile realității și ale fenomenului.

Clasicii marxism-leninismului au apreciat foarte mult concepția dialectică hegeliană despre categorii. În același timp ei au scos la iveală caracterul idealist, mistificator al teoriei hegeliene a categoriilor, au criticat caracterul nebulos și felul arbitrar în care el deduce categoriile una din cealaltă.

În critica generală marxistă a filozofiei și a dialecticii idealiste a lui Hegel se cuprinde și critica concepției hegeliene despre categorii. În cunoscuta postfață la ediția a doua a „Capitalului", Marx expune concepția sa dialectică diametral opusă celei hegeliene. „Pentru Hegel" — scria Marx — „procesul gîndirii, pe care, sub denumirea de idee, el îl transformă chiar într-un subiect de sine stătător, este demiurgul realului, real care nu constituie decît forma de manifestare exterioară a acestui proces de gîndire. La mine, dimpotrivă, lumea ideilor nu este nimic altceva, decît lumea materială transpusă și tradusă în capul omului" [1]. Dialectica lui Hegel nu este altceva decît dezvoltarea în sine a noțiunii. Dezvoltarea dialectică care se petrece în natură și în istorie este pentru el numai o proiectare a rațiunii în automișcare. Referindu-se la aceasta, Engels arată în „Dialectica naturii" caracterul idealist, mistic al categoriilor lui Hegel, susținînd și aici punctul de vedere consecvent materialist: categoriile care la Hegel au fost așezate cu capul în jos trebuie repuse în picioare.

Marx și Engels constată că dialectica lui Hegel, care se manifestă în sistemul categoriilor, este de fapt mistică, deoarece categoriile lui există înainte de a exista lumea, iar dialectica realității obiective se manifestă ca o reflectare a automișcării dialectice a categoriilor. La Hegel categoriile sînt trepte ale dezvoltării în sine a ideii absolute. El se străduiește să impună aceste categorii naturii și istoriei. De aici provine și caracterul artificial al sistematizării categoriilor. Într-o scrisoare adresată lui Konrad Schmidt din 1891 (1 noiembrie) Engels arată că trecerile de la o categorie la alta sînt la Hegel în cele mai multe cazuri arbitrare, și că a medita asupra lor înseamnă numai pierdere de timp. În „Caiete filozofice" Lenin face de asemenea mai multe observații prețioase în legătură cu aceasta. El califică deseori construcția hegeliană ca grecaie, de neînțeles.

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, Ed. P.M.R., 1948, vol. I, ediția a II-a, p. 49.

Clasicii marxismului, delimitînd foarte precis metoda lor dialectică de cea a lui Hegel, nu au aruncat-o peste bord pe aceasta din urmă ci s-au străduit să desprindă sîmburele rațional din învelișul idealist și mistic. Această atitudine se manifestă — firește și față de categoriile hegeliene. A pune pe picioare categoriile lui Hegel înseamnă a privi dialectica lumii reale nu ca o reflectare a automișcării categoriilor, ci tocmai invers, a concepe dialectica categoriilor ca o reflectare a dialecticii obiective în conștiința omului. A desprinde din învățătura despre categorii a lui Hegel elementele raționale, materialiste, înseamnă a găsi dincolo de formele mistice elemente materialiste, adică a-l cerceta pe Hegel în mod materialist. Tocmai aceasta a evidențiat Lenin în „Caiete filozofice". „În general mă străduiesc — scrie în însemnările pe marginea lucrării Știința logicii — ca să-l citesc pe Hegel în mod materialist. «Hegel este materialismul pe de-a-n-deaselea», (Engels) — adică pun la o parte mai ales pe bunul dumnezeu, absolutul, ideea pură, etc.". În conspectul leninist al „Științei logicii" în studiul intitulat: „În jurul problemelor dialecticii", cît și în celelalte însemnări ale lui Lenin din „Caiete filozofice", găsim un material bogat, cuprinzînd indicații prețioase pentru interpretarea materialistă a dialecticii și a sistemului de categorii a lui Hegel, cît și pentru elaborarea problemelor logicii dialectice și ale categoriilor.

Lenin apreciază ca pozitive înainte de toate acele părți ale logicii hegeliene, în care autorul „Științei logicii" critică teoria cunoașterii și a categoriilor elaborată de Kant. Lenin subliniază constatarea lui Hegel privitoare la faptul că „lucrul în sine", incognoscibil al lui Kant nu este altceva decît o abstracție goală care înlocuiește dezvoltarea cunoașterii lucrurilor. Prin postularea caracterului incognoscibil al „lucrului în sine" Kant subapreciază forța rațiunii, importanța gîndirii.

Lenin este de aceeași părere cu Hegel cînd acesta îl consideră pe Kant sceptic și subiectivist. Poziția subiectivistă a lui Kant se exprimă în faptul „că lucrul în sine" este rupt de fenomene; că nu vede cum apare în fenomen „lucrul în sine", în general că se îndoiește de caracterul obiectiv al cunoașterii și în aceea că rupînd cunoașterea de obiect, Kant n-a sezisat dialectica subiectului și obiectului în cunoaștere. Lenin stabilește unitatea caracterului subiectiv și obiectiv a noțiunii, a categoriilor: Noțiunile umane sub aspectul lor abstract și izolat sînt subiective, dar în întregul lor, în procesul, în tendința și izvorul lor, sînt obiective.

Citindu-l în mod materialist pe Hegel, Lenin desprinde elementele raționale ale criticii hegeliene a antinomiilor lui Kant. Kant a stabilit patru așa-zise antinomii, care cuprind cîte două teze. Fiecare din aceste teze, după părerea lui, pot fi logic dovedite. Așa de exemplu, prima antinomie cuprinde în sine următoarea teză și antiteză: 1) lumea are început (hotar) în timp și în spațiu (teză); 2) lumea este infinită în timp și în spațiu (antiteză). Antinomiile i-au folosit lui Kant să dovedească caracterul contradictoriu al rațiunii, ca să ajungă la concluzia că rațiunea omenească este incapabilă de a pătrunde în esența lucrurilor. Lenin observă: „La Kant sînt patru antinomii. În realitate fiecare noțiune, fiecare categorie este tot atît de antinomică. Dialectica pusă pe picioare, pe baze materialiste, ne învață că toate noțiunile, categoriile noastre, sînt contradictorii, dar că aceasta nu dovedește incapacitatea rațiunii omenești de a cunoaște esența lucrurilor, ci dimpotrivă. Contradicțiile existente în

noțiuni și categorii reflectă contradicțiile obiective, reale, existente în obiecte și fenomene. Categoriile fiind abstracții corespunzătoare esenței lucrurilor, ele nu pot fi considerate ca simple mijloace convenționale ale rațiunii umane. Stabilind acestea, Lenin scoate la iveală tendința obiectivă prezentă în dialectica hegeliană și în același timp oferă filozofilor marxiști o prețioasă armă, pentru critica concepțiilor despre categorii a curentelor pozitiviste, idealiste de azi. Categoriile nu sînt simple mijloace ajutătoare, convenționale, simboluri, nu sînt forme goale, ci sînt pline de conținut și anume: de conținutul realității obiective. Hegel pretindea o asemenea logică ale cărei forme să aibă acest caracter, dar aceasta în logica lui Hegel e numai o tendință materialistă, într-un înveliș idealist, e prezentă numai ca o posibilitate. Realizarea acestei posibilități este sarcina logicii dialectice, elaborate pe baze materialiste. Pentru înfăptuirea acestei sarcini are o importanță deosebită următoarea teză a lui Lenin: „În fața omului se află o rețea de fenomene ale naturii. Omul condus de instincte, sălbaticul, nu se desprinde din natură. Omul conștient se desprinde, categoriile sînt treptele acestei desprinderi, adică ale cunoașterii lumii“ [1]. În acest sens Lenin relevă observațiile lui Hegel, după care categoriile nu sînt simple mijloace ajutătoare, convenționale. Pentru ca noțiunile, categoriile, să îndeplinească într-adevăr rolul de trepte în cunoașterea realității, ele nu pot fi considerate ca moarte, rigide, ci în mișcare și elastice. Aplicînd just, obiectiv, elasticitatea categoriilor, acestea oglindesc multilateralitatea, mișcarea și unitatea proceselor materiale. În mișcarea, elasticitatea și caracterul relativ al noțiunilor și categoriilor se reflectă dezvoltarea și conexiunea universală a lucrurilor și fenomenelor. Numai dacă satisfac aceste cerințe categoriile sînt capabile să cuprindă, să oglindească lumea. Lenin a accentuat, că această genială idee de bază se găsește încă la Hegel, dar învelită în pedantism gol și mult misticism. „Dacă din logica lui Hegel scădem bunul „dumnezeu și absolutul“ — observă Lenin — atunci se deschide în fața noastră un astfel de tablou al lumii, care seamănă cu raportul dintre: „Rîul și picăturile din rîu. Poziția fiecărei picături, relația ei cu celelalte; legătura ei cu celelalte; direcția mișcării ei; viteza; linia mișcării — dreaptă, curbă, rotundă etc. — în sus, în jos. Suma mișcării. Noțiunile, ca *luări în considerație* a diferitelor laturi ale mișcării, a diferitelor picături (= „lucrur.“), a diferitelor „șuvoaie“ etc.“ [2].

„După cum în rîu, picăturile și șuvoaiele sînt în legătură unele cu celelalte, se influențează reciproc, condiționează reciproc mișcarea, tot astfel și noțiunile care oglindesc fenomenele naturii trebuie să fie în înlănțuire reciprocă, să se afle în mișcare, căci altfel nu vor putea oglindi fenomenele în mișcarea și în dezvoltarea lor complexă“ [3].

Cum se formează, care este izvorul categoriilor? Analizînd în mod materialist teza lui Hegel, că „natura, această totalitate directă se transformă în idee logică, în spirit“, Lenin constată că la formarea categoriilor ca trepte, ale cunoașterii umane trebuie să deosebim trei momente: 1.

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, Gospolitizdat, 1947, p. 67.

[2] *Ibidem*, p. 122.

[3] Citat după M. M. Rozenthal, *V. I. Lenin despre sarcinile și principiile elaborării logicii dialectice* în « *Voprosî filosofii* », 1955, nr. 2, p. 50—51.

natura, 2. creierul omenesc, ca produsul cel mai înalt al naturii, și 3. formele de cunoaștere care oglindesc natura, noțiunile, categoriile etc.

Formele cunoașterii, noțiunile și categoriile se formează în activitatea practică a omului.

Concepția idealist-dialectică despre categorii a fost aplicată de Proudhon în economia politică. Critica cărții lui Proudhon „Filozofia mizeriei" a fost folosită de Marx pentru a dezvolta concepția materialistă a categoriilor economiei politice.

În „Filozofia mizeriei" Proudhon are pretenția să „explice" cu ajutorul metodei hegeliene dialectica categoriilor economice. El privește categoriile în spiritul idealismului absolut al lui Hegel, (pe care de altfel îl vulgarizează și-l denaturează în mod grosolan), ca noțiuni „veșnice" și pretinde să deducă din acestea formarea relațiilor și formelor economice. În scrisoarea către Annenkov, despre cartea lui Proudhon, Marx arată că acesta n-a văzut că, categoriile economice sînt numai abstracțiile relațiilor economice reale, comițînd astfel aceeași eroare ca economiștii burghezi, care consideră aceste categorii legi eterne și nu legi istorice valabile doar pentru o anumită dezvoltare istorică: „În loc — scrie Marx — de a considera deci categoriile politico-economice ca pe niște abstracții ale relațiilor sociale reale, trecătoare, istorice, d-l Proudhon, datorită unei inversări mistice, vede în relațiile reale doar încarnarea acestor abstracții" [1].

Desfășurarea luptei de clasă dusă de către proletariat, apariția materialismului dialectic și istoric, apariția primei organizații internaționale a muncitorilor, Internaționala I-a, mai apoi Comuna din Paris, au ridicat cu ascuțime în fața ideologilor burghezi necesitatea luptei împotriva filozofiei marxiste. Burghezia în această epocă nu mai este în stare să creeze nimic progresist în ideologie, filozofie și sociologie. Activitatea ideologilor, filozofilor, sociologilor și economiștilor burghezi e determinată de lupta împotriva marxismului. Funcțiunea socială a acestei activități este din ce în ce mai mult apologetica capitalismului.

Între diferitele curente idealiste, reacționare, antiștiințifice, neokantianismul devine predominant. Profesori reacționari ai filozofiei lansează lozinca „Înapoi la Kant" și în spiritul acestei chemări reeditează și sistematizează elementele idealiste, agnostice ale filozofiei kantiene, tot ceea ce în sistemul lui Kant este reacționar și mort. Școlile neokantiene: cea din Marburg (Cohen, Natorp, Cassirer), și cea din Baden (Windelband, Rickert) nu numai că au vrut să se reîntoarcă la Kant, dar în același timp îl criticau de pe o poziție de dreapta. Firește, ascuțișul criticii nu se îndrepta împotriva agnosticismului și subiectivismului lui Kant, ci tocmai împotriva elementelor materialiste ale acestei filozofii și în primul rînd împotriva „lucrului în sine". Neokantienii au declarat în general război caracterului obiectiv al legităților cercetate și reflectate de către știință și în special de științele sociale. Ei au negat caracterul științific al științei societății și istoriei ei.

În centrul atenției școlilor neokantiene au stat problemele teoriei cunoașterii. Ei au rupt gnoseologia de teoria existenței, cercetînd-o în sine. Această orientare gnoseologică din ce în ce mai unilaterală reflectă

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, Ed. P.M.R., 1952, vol. II, p. 409.

străduințele burgheziei reacționare de a abate atenția de la problemele concepției despre lume și de a reduce filozofia la logică, la teoria cunoașterii și la psihologie. Ideologilor burghezi li se părea că satisfac necesitățile autoapărării împotriva marxismului, reînviind pur și simplu agnosticismul lui Kant. În acest cadru, neokantienii, reînoiesc și dezvoltă în direcția idealist-subiectivă și teoria lui Kant despre categorii. În concepția neokantienilor, categoriile științei și ale filozofiei sînt reguli subiective, mijloace ajutătoare convenționale, care n-au nici un conținut și nici o semnificație obiectivă. Această concepție o exprimă într-o formă extremistă subiectivist-agnostică ficționalismul lui Vaihinger. În cartea „Die Philosophie des Als — Ob", Vaihinger afirmă despre categoriile gîndirii că ele sînt mijloace comode pentru sistematizarea masei senzațiilor, că sînt creații de tip poetic, imaginare, în fond simple ficțiuni. De aceea categoriile nici nu pot reflecta realitatea, iar ceea ce ne apare prin categorii în gîndirea noastră, seamănă doar cu o viziune. Cu toate acestea — după Vaihinger — categoriile au o anumită semnificație practică și anume aceea, că fac posibilă orientarea în viața practică. Subiectivismul lui Kant dezvoltat în direcția ficționalismului aparține vizibil curentului reacționar dominant din perioada imperialismului, mai precis este ramura sa pozitivist-pragmatistă.

Böhm Károly care a reprezentat mai multe decenii neokantianismul la Universitatea din Cluj, în a cărei conducere predominau concepțiile reacționare ale claselor exploatatoare maghiare, își însușește concepția despre categorii a lui Kant, în ceea ce privește caracterul lor aprioric, dar în același timp — o deformează — în spirit neokantian. În cartea lui „Omul și lumea sa", Böhm scrie: „Categoriile nu pot fi obținute din lumea exterioară ci numai din factori spirituali" [1]. Böhm, ca și ceilalți colegi ai săi neokantieni neagă caracterul obiectiv al „lucrului în sine", faptul, că conținutul categoriilor ar fi oglindirea realității obiective. Declară că pentru cunoaștere nu există obiecte independente de noi, iar noi putem cunoaște numai ceea ce e creat de noi înșine. Teoria cunoașterii și teoria agnostic-idealistă despre categorii a lui Böhm exprimă străduințele claselor exploatatoare maghiare, de a se împotrivi și pe teren ideologic dezvoltării mișcării muncitorești, răspîndirii filozofiei marxiste și luptei naționalităților asuprite.

În perioada imperialismului, problemele teoriei cunoașterii au intrat din ce în ce mai mult în centrul luptei dintre materialismul dialectic și idealism. La începutul secolului nostru, idealismul în teoria cunoașterii a fost accentuat de așa-zisa „criză" a fizicii și care s-a răsfrînt în toate domeniile științelor naturii. Pe baza interpretării și denaturării idealiste a așa-zisei „crize" din fizică, filozofii burghezi elaborează concluzii gnoseologice subiectiviste — agnostice și se străduiesc să pătrundă cu ajutorul acestora în știință pentru a clătina încrederea în posibilitatea cunoașterii umane, în forța științei. Acestor curente îi aparține și machismul. Tocmai de aceea Lenin a dus o luptă consecventă împotriva machiștilor, în primul rînd în problemele teoriei cunoașterii.

După cum se știe, machiștii au reprezentat în teoria cunoașterii linia idealistă subiectivist-agnostică a lui Berkeley, Hume și Kant. Ei au

[1] Böhm Károly, *Omul și lumea sa*, vol. I, p. 281.

negat — printre altele, caracterul obiectiv al spațiului și timpului, afirmînd că timpul și spațiul nu sînt categorii obiective ci forme subiective ale gîndirii umane. Lenin a dezvăluit caracterul idealist, antiștiințific al acestei concepții și pe baza teoriei cunoașterii a materialismului dialectic, a arătat că timpul și spațiul sînt forme obiective ale materiei în mișcare, care se reflectă, în conștiința noastră, în categoriile timpului și spațiului. Lenin a dezvăluit, în continuare, caracterul idealist al principiului machist despre așa-zisa economie a gîndirii și legătura lui strînsă cu concepția kantiană despre categorii. După Mach și Avenarius este mai economic să declari că există numai senzațiile, să înlături cauzalitatea, materia etc. Lenin a demonstrat că atunci cînd machiștii consideră mai economic de a declara că lumea este un complex de senzații, că numai „eul" și senzațiile sale există, nu fac altceva decît să strecoare prin contrabandă idealismul subiectiv în teoria cunoașterii. Dar de unde provine principiul economiei gîndirii? În senzații, desigur, nu este economie. „Înseamnă deci — scrie Lenin — că gîndirea ne dă ceva ce nu se găsește în senzații! Înseamnă că „principiul economiei" nu este luat din experiență (= senzațiile), ci precedează orice experiență, constituind o condiție logică a acesteia, ca și categoriile lui Kant" [1].

În lupta împotriva teoriei machiste, agnostic-subiectiviste a cunoașterii, Lenin a dezvoltat teoria cunoașterii a materialismului dialectic, a cărei esență e următoarea: cunoașterea este reflectarea lumii materiale obiective în senzații și percepții pe de o parte și în noțiunile și categoriile gîndirii pe de altă parte. De aceea Lenin a respins cu toată energia și teza greșită a lui Plehanov, preluată fără critică de la Helmholtz, că senzațiile nu sînt copii ale realității, ci niște simboluri, semne convenționale, hieroglife. Lenin a arătat că teoria hieroglifelor duce inevitabil la agnosticism, la punerea la îndoială a existenței realității exterioare și a dovedit că senzațiile, noțiunile și categoriile omului sînt copii ale realității obiective.

Odată cu ascuțirea contradicțiilor interne ale imperialismului, cu începutul crizei generale a capitalismului, în suprastructura ideologică menită a conserva baza capitalistă, devin dominante curente filozofice ultrareacționare ca intuiționismul, „filozofia vieții", așa numitul existențialism, pozitivismul logic, precum și diferitele școli ale pragmatismului. O trăsătură comună tuturor acestora o constituie negarea forței și capacității rațiunii umane, a cunoașterii, a științei. Ideologia imperialismului încearcă să bareze avîntul victorios al concepției științifice despre lume a proletariatului și a partidului său prin campania de „detronare a rațiunii".

Care este poziția acestor curente față de problema categoriilor?

Fundamentul comun al teoriilor unor iraționaliști ca Nietzsche, Bergson, precum și a reprezentanților „filozofiei vieții" ca Dilthey, Scheler, Heidegger, al existențialistului Camus, al propovăduitorilor pozitivismului logic ca Russell, Carnap, Wittgenstein, al semanticului Chase, al pragmatiștilor James și Dewey este negarea rațiunii, negarea posibilității gîndirii raționale, a posibilității cunoașterii adevărului. Toate aceste școli, sisteme sau curente filozofice afirmă, într-un fel sau altul, primordialitatea voinței, instinctului, „trăirii", intuiției, întîlnindu-se toate în tendința lor comună de a contesta, de a nega rolul abstracțiilor, al noțiunilor, al cate-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. 14, p. 163.

goriilor în cunoașterea realității. Așa de exemplu intuiționistul Bergson încearcă să demonstreze neputința categoriilor științei și a logicii de a sezisa adevărul ; noțiunile și categoriile rațiunii — fiind după Bergson „rigide" — sînt incapabile de a reda esența fundamentală a tot ce există, a „duratei pure". Numai prin capacitatea mistică a „trăirii" intuitive, nemijlocite, se poate cunoaște esența fenomenelor, — afirmă Bergson. Reprezentanții „filozofiei vieții" din Germania, ocupă aceeași poziție antiștiințifică, punînd în gnoseologia lor în locul rațiunii : trăirea. În gnoseologia „aristocratică" a filozofiei trăirii, categoriile rațiunii, sînt considerate a fi folosite numai de mintea simplă, vulgară, în timp ce elita intelectuală cunoaște pe baza „trăirii". Instrumentalismul, variantă a pragmatismului neagă de asemenea faptul, că noțiunile și categoriile reflectă realitatea în conștiința noastră. Acest curent consideră noțiunile și categoriile ca simple mijloace, ca „instrumente" pentru sistematizarea lumii.

Semantica, unul dintre curentele cele mai caracteristice, mai reacționare ale iraționalismului modern, se înfățișează cu pretenția de a pune capăt generalizărilor false, care dau naștere iluziilor. În realitate însă semantica neagă valabilitatea tuturor noțiunilor și categoriilor generale considerîndu-le drept iluzii, ajungînd astfel la concluzia că lumea este incognoscibilă și inexprimabilă. Și în filozofia burgheză românească din perioada dintre cele două războaie mondiale s-a manifestat puternic influența curentelor iraționaliste.

În „Teoria noțiunii", Ion Petrovici, deși recunoaște că legăturile dintre lucruri, fenomene și acțiuni reflectate în sistemul categoriilor nu constituie jocul arbitrar al rațiunii totuși se alătură criticii iraționaliste a noțiunilor și categoriilor afirmînd că sînt potrivite pentru a sesiza doar momentele permanente, stabile ale lucrurilor și fenomenelor, dar în nici un caz pentru a sezisa mișcarea și dezvoltarea lor.

Iraționalismul reînvie și continuă azi în direcții ultraobscurantiste, toate elementele antiștiințifice și retrograde elaborate de diferitele curente filozofice idealiste, referitoare la categorii. Lupta dintre materialism și idealism duce și în problema caracterului, originii și rolului categoriilor la înfrîngerea idealismului. Apariția și dominația iraționalismului în filozofia burgheză reacționară contemporană, denotă teama burgheziei în descompunere față de legile istoriei și față de rațiune, prin care aceste legi pot fi cunoscute și folosite.

II

După această sumară trecere în revistă a luptei dintre materialism și idealism în problema categoriilor, a elaborării concepției materialist-dialectice despre categorii în operele clasicilor, să analizăm cîteva aspecte ale problemei locului și rolului categoriilor în filozofia marxistă.

Am văzut că în filozofia marxistă categoriile sînt noțiuni fundamentale care oglindesc formele generale ale existenței, laturile și elementele esențiale ale conexiunii și mișcării universale, sînt noțiuni care au rădăcinile lor în practica omenească și constituie trepte în cunoașterea umană. Învățătura marxist-leninistă despre formele și legile gîndirii, nu poate fi despărțită de învățătura despre existență. În opoziție cu filozofia idealistă, care opune legile gîndirii (logica și gnoseologia) legilor existenței,

(așa numitei ontologii), marxismul rupe cu această separare antiștiințifică și afirmă unitatea legilor existenței și gîndirii. Dialectica materialistă este tocmai știința legilor celor mai generale de mișcare și de dezvoltare ale naturii, societății și cunoașterii. Legile dialecticii marxiste exprimă atît legile existenței, cît și ale gîndirii, de aceea materialismul dialectic cuprinde într-o unitate indisolubilă, dialectica, logica și teoria cunoașterii, — subliniază Lenin. Acest lucru firește nu înseamnă că n-ar fi nevoie de studierea specială a teoriei materialiste a cunoașterii și a logicii dialectice. Dialectica marxistă este știința despre legile cele mai generale ale naturii, societății și gîndirii, dar gîndirea ca formă specifică, cea mai înaltă, a mișcării materiei, necesită și un studiu special care se realizează în gnoseologia marxistă, în logica dialectică. În cadrul acesteia un rol important îi revine studiului categoriilor.

Aprofundarea și dezvoltarea filozofiei marxiste, trebuie să fie completată cu studierea multilaterală a categoriilor. Se știe că Lenin a criticat pe Plehanov fiindcă acesta reducea dialectica la o sumă de exemple și nu s-a străduit să dezvolte dialectica, ca știință filozofică. Sarcina indicată de Lenin de a elabora dialectica, ca știință filozofică, înseamnă studiul științific al legilor, categoriilor și noțiunilor, care reflectă realitatea obiectivă și servesc la cunoașterea și schimbarea acestei realități. De aici rezultă de asemenea că studierea categoriilor filozofiei marxiste nu poate să ducă la încadrarea lor într-un tabel rigid. Nu este satisfăcătoare nici practica răspîndită pînă acum de a expune și analiza unele categorii numai în legătură cu o anumită trăsătură fundamentală a dialecticii sau a materialismului, deoarece nu corespunde esenței concepției marxiste despre categorii. De exemplu, nu este deloc justificat faptul, de a trata categoriile formei și conținutului numai în legătură cu unitatea și lupta contrariilor. Categoriile — fiind noțiunile cele mai generale ale filozofiei marxiste — trebuiesc studiate și cercetate, în legătură cu toate trăsăturile fundamentale ale materialismului dialectic, în strînsă legătură cu toate problemele importante ale materialismului dialectic și istoric.

Printre sarcinile gnoseologice fundamentale privind studierea categoriilor este și aceea de a analiza raportul dintre categorii și realitate, a explica dezvoltarea istorică care le-a generat, de a constata cum conexiunea și dezvoltarea categoriilor reflectă dezvoltarea istorică a realității. Această problemă este cunoscută în gnoseologie sub denumirea de raportul dintre istoric și logic.

Lucrurile și fenomenele din natură sînt în continuă mișcare și dezvoltare, ele se nasc, se formează, se dezvoltă și apoi pier — au prin urmare istoricul lor. A le cunoaște înseamnă deci, a reflecta întregul proces al apariției și dezvoltării lor, a reflecta istoricul lor. Cunoașterea noastră e justă numai atunci cînd ține seama de această cerință, deci dacă logicul coincide cu istoricul. Învățătura marxistă despre conexiunea reciprocă a logicului și a istoricului exprimă conexiunea, unitatea dezvoltării istorice a realității, cu cunoașterea, de asemenea istorică, a acestei realități.

Coincidența logicului cu istoricul nu înseamnă însă că mersul logic al gîndirii trebuie să reflecte procesul istoric în toate amănuntele sale, în toată complexitatea sa. Logicul nu este o repetare întocmai a istori-

cului ; logicul redă numai esența istoricului, omițînd tot ceea ce este de ordin secundar, accidental. Cunoașterea logică este și ea istorică, dar lipsită de momente secundare, neesențiale. Așadar, logicul este istoricul considerat în esențialitatea lui.

De acest procedeu de tratare s-a folosit Marx în „Capitalul". Opera principală a lui Marx înfățișează apariția și istoria capitalismului prin analiza noțiunilor și categoriilor care generalizează istoricul orînduirii economice capitaliste. În lucrarea sa intitulată „Contribuții la critica economiei politice", Marx motivează justețea și avantajul științific al acestui procedeu. Cercetarea relațiilor economice poate fi efectuată cu ajutorul acestui procedeu. Primul, folosit de economiștii premarxiști, pornea de la concret la abstract, la general. De exemplu economiștii secolului al XVII-lea și-au început cercetările prin studiul unităților concrete, vii (populația, națiunea, statul) și cu ajutorul analizei au izolat anumite relații ca de ex. diviziunea muncii, valoarea etc. Folosirea acestui procedeu era justificat în condițiile date. Cu timpul însă, odată cu acumularea datelor și cunoștințelor pe baza cărora au putut stabili mai multe raporturi a devenit posibilă și chiar necesară folosirea celuilalt procedeu. Acesta din urmă — spre deosebire de primul — pornește de la general, de la abstract spre concret. În cazul acesta cercetarea pleacă nu de la unități concrete ci de la anumite noțiuni și categorii care generalizează anumite relații simple (marfa, valoarea, munca). Cu ajutorul acestor abstracții științifice, care exprimă esența, legitatea procesului istoric, cercetarea urmărește manifestarea, realizarea esenței în fenomene ca în sfîrșit să ajungă la analiza unor noțiuni mai complexe ca de exemplu schimbul internațional, piața mondială, etc.

Aplicînd acest procedeu — constată Engels în recenzia sa făcută despre opera lui Marx „Contribuții la critica economiei politice" — raționamentul lui Marx începe acolo de unde pornește procesul istoric, Marx începe cu analiza mărfii, categorie care exprimă relațiile cele mai simple, cu caracter de masă ale societății capitaliste. În cele ce urmează însă cercetările lui Marx nu reproduc întocmai șirul evenimentelor istorice, ci redau prin expunerea logică mersul istoric general al modului de producție capitalist, făcînd abstracție de momentele neesențiale, accidentale ale acestui proces. Întrucît modul de producție capitalist este forma cea mai dezvoltată, cea mai complexă a modurilor de producție antagoniste, categoriile care exprimă relațiile lui oferă în același timp posibilitatea de a cunoaște relațiile de producție a tuturor formațiunilor sociale anterioare. Categoriile care reflectă relațiile societății burgheze exprimă astfel rămășițele formelor sociale apuse precum și acele tendințe care au existat doar ca posibilități în formele precedente și s-au dezvoltat, au devenit realități, abia în decursul dezvoltării societății burgheze. De aceea și în acest sens spune Marx, că anatomia omului ne dă cheia anatomiei maimuței.

Pe baza celor expuse, se înțelege că la Marx categoriile economice care asigură analiza societății burgheze se leagă între ele nu în ordinea apariției lor istorice. Ordinea lor e determinată de relațiile în care ele se află în societatea burgheză. Și aceasta exprimă mersul esențial al dezvoltării istorice, lipsit de orice moment secundar.

Folosirea marxistă a categoriilor economiei politice ne dă un exemplu convingător despre legătura istoricului și a logicului și ne arată ce rol important au abstracțiile, generalizările și categoriile în cercetarea științifică.

Care este de exemplu, însemnătatea categoriilor filozofice în științele naturii ?

În notele sale scrise la „Dialectica naturii", Engels face aluzie la cercetătorii în domeniul naturii, care cred, că s-au eliberat de sub domnia filozofiei, dacă o ignoră, sau dacă o defăimează. E însă de neînchipuit o aprofundare serioasă în vreun domeniu de specialitate fără folosirea unor anumite definiții, noțiuni și categorii. În lipsa unei culturi filozofice marxiste sau în cel mai bun caz știind doar pe pozițiile materialismului spontan, acești cercetători preiau și folosesc categoriile și definițiile filozofiei idealiste, și prin aceasta, în majoritatea cazurilor — cu toate că în cercetările lor de specialitate pot ajunge la rezultate considerabile — cad sub influența celei mai obscurantiste, celei mai ieftine filozofii idealiste. Acest fapt s-a manifestat la mulți fizicieni eminenți, cari necunoscînd sau opunîndu-se chiar materialismului dialectic și categoriilor acestuia, vorbeau despre „criza" fizicii, deși nu era vorba decît de imposibilitatea de a fi interpretate rezultatele fizicii moderne pe baza categoriilor idealismului sau ale materialismului metafizic. Noile date ale științelor naturii nu puteau fi interpretate decît pe baza categoriilor materialismului dialectic. Acest lucru a fost demonstrat în mod strălucit de către Lenin în opera sa „Materialism și empiriocriticism".

Se știe, că în această operă Lenin a elaborat categoria filozofică a materiei. „Materia — spunea Lenin, — e categoria filozofică, care desemnează realitatea obiectivă, dată omului prin senzațiile lui, copiată, fotografiată, oglindită de senzațiile noastre și existentă independent de ele" [1]. Noțiunea, categoria filozofică a materiei elaborată de Lenin ne dă sinteza teoretică a rezultatelor științei, ea este o abstracție științifică care exprimă însușirea cea mai esențială a materiei, adică caracterul ei obiectiv. Tocmai de aceea categoria filozofică a materiei este o noțiune de bază, de o importanță hotărîtoare pentru toate ramurile științei, dat fiind că ele cercetează diferitele forme ale mișcării materiei.

Pentru a demonstra această teză, să luăm o problemă actuală a fizicii.

În fizica modernă a provocat frămîntări deosebite problema relației dintre forma corpusculară a materiei și dintre forma ei de cîmp electromagnetic. O parte a fizicienilor moderni — necunoscînd materialismul dialectic — au identificat în mod mecanic noțiunea generală a materiei cu una din formele ei speciale, concrete de existență, anume cu forma ei corpusculară, iar în ceea ce privește cîmpul, erau convinși, că acesta nu are un caracter material și că nu ar fi decît energie pură. Fizica modernă a demonstrat însă că și cîmpul reprezintă o formă specifică de existență a materiei, descoperind fenomenul transformării „substanței" (a particulelor ca electroni) în particule de cîmp (factori) și invers.

Eminentul fizician sovietic S. I. Vavilov a arătat acum cîțiva ani, că numai prin aplicarea consecventă a categoriei leniniste a materiei se

[1] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. 14, p. 120.

poate găsi ieșirea din această situație confuză și critică. Într-adevăr, în virtutea concepției leniniste nu este permis să legăm noțiunea de materie de una din formele ei specifice de existență, de ex. de forma corpusculară, deoarece unica trăsătură generală a materiei este existența ei obiectivă. În consecință, cîmpul trebuie considerat și el ca una din formele de existență ale materiei, iar transformarea corpusculului în cîmp și invers nu este, în aceste condiții, decît transformarea materiei dintr-o formă de existență într-alta.

O importanță deosebită prezintă pentru fizica modernă categoriile filozofice — necesitate — întîmplare. Este cunoscut, că în ultimele decenii, interpretînd în mod rigid, metafizic, contradicția, în esență dialectică, dintre necesitate și întîmplare, anumiți fizicieni moderni printre care nume celebre, ca Werner Heisenberg, Niels Bohr și alții, au susținut că fenomenele microfizice nu s-ar supune determinismului. Din punctul de vedere al disputei dintre determinism și indeterminism — care nu este decît o formă de manifestare a luptei dintre materialism și idealism, în problema categoriilor filozofice necesitate — întîmplare, prezintă un interes deosebit teoria recentă a tînărului fizician marxist francez, Jean Paul Vigier, care încearcă să interpreteze fenomenele studiate în mecanica cuantică pornind de la ipoteza existenței traiectoriei particulelor elementare dînd o interpretare deterministă relațiilor lui Heisenberg.

Această teorie — trebuie considerată — riguros vorbind — o ipoteză, deși e incontestabil, poate cea mai bună dintre toate cîte există pînă acum. Acestui fapt se datorează și adeziunea marelui fizician Louis de Broglie, pe care de altfel teoria lui Vigier l-a determinat să aprobe în mod deschis tezele determinismului împotriva indeterminismului, revenind asupra propriilor sale concepții susținute în ultimii 20 de ani.

Științele naturii pot fi apărate de agnosticism și idealism folosind numai și numai noțiunea filozofică marxistă a materiei. De aceea este foarte important să respingem toate concepțiile greșite, după care ar exista două noțiuni, două categorii despre materie: una filozofică și una fizică. Acceptarea celor două noțiuni, a două categorii ale materiei, ar putea să dăuneze serios științelor naturii, dat fiind că ar duce la presupunerea că pentru fizicieni și pentru naturaliști n-ar fi obligatorie noțiunea filozofică a materiei, deoarece pentru ei există o noțiune fizică a materiei. Materia însă este oglindită într-o singură noțiune, o singură categorie, anume aceea care a fost elaborată de către filozofia marxistă pe baza rezultatelor științelor. Această categorie nu poate fi deci ruptă de rezultatele științelor de specialitate, care cercetează particularitățile diferitelor forme de mișcare ale materiei. Aceste rezultate au un caracter relativ, ele se transformă în măsura în care cunoașterea pătrunde în esența lucrurilor și fenomenelor, în măsura în care ea se apropie de adevărul absolut. Noile rezultate ale cercetărilor referitoare la structura materiei nu ating valabilitatea categoriei filozofice a materiei. Dimpotrivă, fiecare descoperire nouă în acest domeniu, dovedește justețea noțiunii leniniste a materiei. Pe de altă parte, aplicarea conștientă a categoriei filozofice a materiei asigură succesele viitoare ale cercetărilor de specialitate în domeniul fizicii, în domeniul structurii materiei.

Să vedem pe scurt, ce rol au categoriile în științele sociale și în politica partidului.

Clasicii marxismului au acordat totdeauna o atenție deosebită elaborării categoriilor materialismului istoric, ca: bază, suprastructură, conștiință socială, etc. Definirea clară și folosirea exactă a acestor categorii ale materialismului istoric, constituie nu numai o sarcină de importanță teoretică, ea are și deosebită însemnătate practică și din punct de vedere politic.

Înaintea apariției lucrării lui I. V. Stalin referitoare la problemele lingvisticii, în propaganda marxistă baza a fost deseori identificată în mod greșit cu modul de producție. Baza însă — după cum știm — nu e identică cu modul de producție, ea conține doar una din laturile acestuia, anume relațiile de producție. Această identificare greșită poate duce și a dus la concluzii practice dăunătoare. Dacă baza ar fi identică cu modul de producție, care după cum se știe însemnează totalitatea forțelor de producție și ale relațiilor de producție, atunci lichidarea bazei capitaliste de exemplu ar necesita și lichidarea forțelor de producție dezvoltate în capitalism, ar necesita și lichidarea tehnicii. „Troglodiții" ironizați de Stalin cereau chiar acest lucru. Însă lichidarea bazei capitaliste nu înseamnă nimicirea forțelor de producție dezvoltate sub capitalism, nu înseamnă lichidarea tehnicii din capitalism. Dimpotrivă lichidarea bazei economice capitaliste, a relațiilor de producție capitaliste, care erau o stavilă în drumul dezvoltării forțelor de producție, și construirea bazei economice a socialismului, formarea unor relații de producție socialiste care sînt în concordanță cu caracterul forțelor de producție, a înlăturat această stavilă și a eliberat drumul dezvoltării forțelor de producție. Socialismul preia forțele de producție de la capitalism și le dezvoltă într-un ritm necunoscut în capitalism.

Bazîndu-se pe legea obiectivă a concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, clasa muncitoare din țara noastră, condusă de partid, după ce a reconstruit economia națională ruinată de capitalism, de fascism și de război, a naționalizat cele mai importante mijloace de producție și înființînd sectorul socialist în economia națională, contribuie la dezvoltarea forțelor de producție ale țării, într-un ritm nemaivăzut, în scopul ridicării nivelului de trai al poporului muncitor.

Apariția lucrării lui I. V. Stalin „Marxismul și problemele lingvisticii" a însemnat un prețios ajutor pentru filozofii și sociologii marxiști în lupta lor contra acelor concepții și concluzii greșite, care au reieșit din identificarea suprastructurii cu conștiința socială. Cele două categorii nu coincid. Categoria conștiinței sociale pe de o parte nu cuprinde instituțiile, iar suprastructura pe de altă parte nu conține toate formele, toate elementele conștiinței sociale. Suprastructura unei orînduiri social-economice date, cuprinde numai acele idei și instituții corespunzătoare lor, care slujesc conservării bazei economice ale orînduirii date, adică ideile și instituțiile clasei dominante. Nu pot fi de asemenea încadrate în mod mecanic în categoria suprastructurii știința în totalitatea structurii ei (de ex. nucleul de fapte și experiențe) sau anumite fenomene sociale cum este de exemplu limba. De aici trebuie să tragem — între altele — concluzia că lupta consecventă, necesară, împotriva teoriilor filozofice agnostice, idealiste ale științei burgheze de azi, nu înseamnă negarea nihilistă a activității savanților, care lucrează în țările capita-

liste. Interpretarea corectă a categoriei suprastructurii ne înarmează atît împotriva atitudinii de plecnire față de știința din apus, cît și împotriva atitudinii proletcultiste, nihiliste față de ea. Ducînd neobosit lupta împotriva idealismului, a fideismului și a agnosticismului, trebuie să diferențiem și să preluăm — apreciind în mod critic, tot ceea ce este bun și prețios în știința apuseană. Articolul de fond din revista „Kommunist" citat mai sus, în legătură cu această problemă spune deslușit următoarele :

„Știința sovietică nu dă la o parte, ci însușește în mod critic tot ce a fost dobîndit prețios de către savanții din țările capitaliste".

Deoarece din suprastructură fac parte numai acele idei și instituții, care contribuie la consolidarea bazei respective, ideile religioase, mistice, care mai dăinuie, firește nu aparțin suprastructurii socialiste în curs de formare din R.P.R. De aici necesitatea unei activități mai susținute pentru răspîndirea cunoștințelor științifice, pentru propaganda ateistă cu scopul de a contribui și pe această cale la lupta împotriva misticismului, a fideismului, pentru victoria concepției despre lume a partidului nostru.

Din aceste cîteva exemple reiese clar importanța și actualitatea studierii profunde a categoriilor filozofiei marxiste. După cum am arătat pentru realizarea cu succes a acestei sarcini se impune o colaborare strînsă între filozofii și cercetătorii din celelalte domenii ale științei.

La baza analizei categoriilor trebuie să stea cunoașterea temeinică a istoriei filozofiei și a științelor, o informare bogată asupra rezultatelor științelor naturii și o strînsă legătură cu practica.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

CERCETĂRI FILOZOFICE
Tomul III, nr. 4, 1955

COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE

MERITELE LUI SAMUIL MICU ÎN PROBLEMA CREĂRII TERMINOLOGIEI FILOZOFICE ROMÎNEŞTI

DE

I. LUNGU

Pînă la Dimitrie Cantemir n-au existat în ţara noastră opere filozofice de sine stătătoare scrise în limba romînă. Acel care scrie prima lucrare filozofică în limba romînă este Dimitrie Cantemir. În „Metafizica" sa Cantemir dezvoltă un întreg sistem filozofic. Deşi „Istoria ieroglifică" foloseşte un limbaj alegoric, cum cerea însăşi natura lucrării, Cantemir a ridicat o serie de probleme filozofice de teoria cunoaşterii, interpretarea naturii etc., care l-au dus la făurirea începutului terminologiei filozofice în limba romînă.

În Transilvania, unde procesul de destrămare a feudalismului începe mai timpuriu şi mai intens, gînditorul Ioan Csere Apáczai pentru a da un imbold dezvoltării ştiinţei, scrie opera sa capitală („Enciclopedia maghiară") în limba maghiară. El îşi expusese vederile sale carteziene — cu valoroase elemente materialiste — în limba maselor populare.

Dacă clasele dominante feudale se ţin departe de mase şi limba latină, în Transilvania, şi slavona sau greaca, în Muntenia şi Moldova, este haina cea mai potrivită pentru filozofia lor scolastică, burghezia, care căuta să mobilizeze masele sub steagul său de luptă, avea nevoie de o filozofie în veşmînt naţional. Acest fapt explică de ce în secolul al XVIII-lea, în perioada de formare a burgheziei romîne ardelene, problema creării unei literaturi filozofice naţionale devine deosebit de acută.

Fundamentînd din punct de vedere teoretic aspiraţiile burgheziei romîneşti ardelene în formare, curentul cunoscut sub numele de Şcoala ardeleană face din crearea unei literaturi filozofice naţionale parte integrantă a luptei pentru construirea culturii naţionale. Literatura filozofică naţională urma să asigure propagarea cît mai largă a noilor idei.

Se ştie că, în general, filozofia burgheziei în ascensiune (în întreaga Europă) a fost „filozofia luminilor". E de asemenea îndeobşte cunoscut faptul că sub acest nume nu se cuprinde o singură direcţie filozofică, ci o latură comună a mai multor orientări filozofice. Această latură comună constă, în linii mari, din rolul hotărîtor pe care-l acordă raţiunii („luminii") în cunoaşterea şi transformarea lumii, din importanţa deosebită pe care o dă însuşirii ştiinţei, învăţămîntului şi, în general, ştiinţei de carte („luminării") în eliberarea societăţii din întunericul feudal (de sub robia

spirituală a superstițiilor și scolasticii medievale), din accentul pe care-l pune pe demascarea instituțiilor și rînduielilor feudale ca absurde, contrare rațiunii. Cu alte cuvinte, ceea ce definește iluminismul pe plan social, este esența sa antifeudală. Deosebit de cuprinzătoare este, în această privință, caracterizarea făcută de V. I. Lenin iluminiștilor ruși: „...o atitudine plină de ostilitate față de iobăgie și față de tot ceea ce a generat ea în domeniul economic, social și juridic. Aceasta este prima trăsătură caracteristică a „iluministului". A doua trăsătură caracteristică, proprie tuturor iluminiștilor ruși, este susținerea înflăcărată a învățămîntului, a autoadministrării, a libertății, a formelor europene de viață și în general a europenizării Rusiei sub toate aspectele. În sfîrșit, a treia trăsătură caracteristică a „iluministului" este apărarea intereselor maselor populare, mai ales a țăranilor (...), credința sinceră că desființarea iobăgiei și a rămășițelor ei va aduce prosperitatea generală și dorința sinceră de a sprijini acest lucru" [1].

Evident, caracterizarea leninistă a iluministului rus nu se poate aplica întru totul iluminismului romînesc. Importanța ei metodologică rezidă în faptul că ea dezvăluie funcțiunea socială a raționalismului iluminist — esența lui antifeudală.

După modul în care rezolvă problema fundamentală a filozofiei, iluminismul s-a constituit în două mari curente: materialismul (ca expresia ideologică a luptei duse de burghezia revoluționară) și raționalismul idealist (propriu unei burghezii slab dezvoltate, care nu trece încă la lupta decisivă împotriva feudalismului). Raționalismul materialist își are reprezentanții săi de frunte în materialiștii francezi din secolul al XVIII-lea, iar raționalismul idealist are ca reprezentanți tipici pe Leibnitz și Wolff.

Popularizatorul ideilor leibniziene, filozoful german Cristian Wolff încheagă o concepție eclectică în care, alături de sîmburele luat din filozofia lui Leibnitz, introduce și elemente din concepția dualistă a lui Descartes ca și vederi materialiste din filozofia lui John Loke. Datorită slăbiciunii economice, politice și ideologice a burgheziei din Germania și Austria, wolffianismul devine forma principală a iluminismului german și austriac. Prelucrarea ideilor wolffiene pe tărîm social în spiritul politicii absolutiste a lui Iosif al II-lea e cunoscută în Austria și Ungaria sub numele de „iosefinism". Firește, iosefinismul asimilează și alte idei, între care în special cele ale juristului austriac Puffendorf.

Semicolonie habsburgică, Transilvania era și mai înapoiată decît Germania și Austria. Burghezia se dezvoltă aici mai tîrziu și mai anevoie; mai ales burghezia romînă, care trebuie să învingă atît rezistența feudalilor, cît și concurența celorlalte burghezii naționale mai puternice, este împinsă de la început pe planul al doilea. Slab dezvoltată din punct de vedere economic, burghezia romînă ardeleană își recrutează, în acest timp, intelectualitatea îndeosebi din rîndurile clerului. Însăși Școala ardeleană este grăitoare în această privință. Toți cei trei teoreticieni ai Școlii ardelene — Micu, Șincai, Maior — sînt clerici care au studiat la institutele catolice de învățămînt.

Prin condițiile de clasă, prin formația culturală și prin poziția socială personală, reprezentanții Școlii ardelene au găsit în iluminismul wolffian

[1] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., București, 1951, vol. II, p. 498–499.

filozofia cea mai potrivită pentru fundamentarea teoretică a aspirațiilor lor. Singurul reprezentant al Școlii ardelene care depășește wolffianismul, luînd o atitudine deistă, iar în unele locuri (mai ales în „Țiganiada") apropiindu-se chiar de materialismul enciclopediștilor francezi, este I. Budai-Deleanu. Deși studiase și el teologia, intrînd în conflict cu forurile clericale, Budai-Deleanu o rupe definitiv cu preoția, fapt care contribuie la situarea lui pe o poziție filozofică mai înaintată decît ceilalți reprezentanți ai Școlii ardelene.

Școala ardeleană — exceptîndu-l pe Budai-Deleanu — și-a făcut din wolffianism fundamentul teoretic al luptei sale pe tărîm ideologic.

Principala latură pozitivă a wolffianismului, care corespundea burgheziei romîne din Ardeal în formare, era accentul pe care îl punea această concepție pe „raționalizarea" întregii realități. Atotputernicia principiului rațiunii suficiente era incompatibilă nu numai cu scolastica și superstițiile, ci și cu menținerea neschimbată a situației de comunitate „tolerată" a națiunii romîne, în consecință și a burgheziei romîne. Respingerea prejudecăților de tot soiul oferea temei și pentru lupta împotriva privilegiilor feudale, de care se lovea burghezia romînă în formare. Elementele gnoseologice materialiste, împrumutate din filozofia lui John Locke (unele aspecte izvorînd direct din Bacon), deschideau cîmp pentru dezvoltarea științei.

Pe lîngă aspectele sale pozitive, wolffianismul prezintă totodată și o seamă de laturi negative. În primul rînd, în ansamblul său, wolffianismul este o concepție eclectică, idealistă. Filozofia lui Cristian Wolff admite existența lui dumnezeu, nemurirea sufletului, minunile etc. Mai mult, în spiritul concepției leibniziene, wolffianismul încearcă să împace religia cu știința, străduindu-se chiar să întemeieze așa-numita „teologie firească" (adică întemeiată pe observații „științifice" și nu pe „revelația divină"). Pe plan social, wolffianismul nu respingea însuși feudalismul, ci numai abuzurile și laturile lui cu totul absurde. În locul unei poziții revoluționare, concepția wolffiană este pentru reformism. Și prin laturile sale negative wolffianismul corespundea năzuințelor majorității burgheziei romîne din acel timp. Prea slabă pentru a se ridica la luptă hotărîtă împotriva feudalismului, burghezia romînă ardeleană își caută un sprijin în absolutism împotriva abuzurilor nobilimii locale. Speranțele sale de mai bine se întemeiau pe politica de reforme a lui Iosif al II-lea. Toate aceste limitări ale iluminismului wolffian arată nu numai îngustimea vederilor burgheziei romîne în formare, ci și o anumită îndepărtare a ei de frămîntările și lupta maselor populare. Atunci cînd iobagii răsculați, în frunte cu Horia, Cloșca și Crișan cereau în mod răspicat abolirea feudalismului, Micu, Șincai, Maior vedeau un ideal în politica reformistă a lui Iosif al II-lea. Firește, limitarea lor nu izvora din iluminismul wolffian, ci din poziția lor de clasă, care i-a făcut să îmbrățișeze această concepție.

Principalul reprezentant al filozofiei iluministe wolffiene în Transilvania și cel mai în vîrstă dintre învățații Școlii ardelene a fost Samuil Micu (Clain) (1745—1806). Consacrîndu-și întreaga viață operei de propagare a culturii, Samuil Micu a fost rînd pe rînd profesor de matematică și filozofie la Blaj, prefect de studii la Colegiul Sf. Barbara din Viena, iar spre sfîrșitul vieții corector și cenzor al cărților romînești ce se tipăreau la Buda. Avînd numeroase conflicte cu forurile conducătoare ale bisericii greco-catolice de la Blaj, Micu a încercat să părăsească la un

moment dat starea călugărească, fără să izbutească însă. Situația sa de cleric se resimte, firește, și asupra activității sale pe tărîm publicistic. Un adevărat poligraf, Samuil Micu a scris și tradus un număr impresionant de lucrări, dintre care o parte însemnată consacrate problemelor religioase (traduce Biblia din greceşte, publică o serie de scrieri cu privire la viețile sfinților, despre canoane, despre istoria bisericii etc.). Importanța operei lui Samuil Micu nu rezidă însă în publicațiile sale religioase; ele constituie doar latura negativă a activității sale de cărturar și explică într-o anumită măsură limitele concepției sale generale asupra lumii.

Într-adevăr, pe lîngă scrierile sale religioase, Samuil Micu a publicat sau a lăsat în manuscris o serie de lucrări istorice, filologice și filozofice; în acestea constă aportul său pozitiv în dezvoltarea culturii în patria noastră.

Pe tărîm istoric, Samuil Micu a scris în latinește „Istoria neamului romînesc" și o versiune romînească a acestei lucrări „Istoria lucrurilor și întîmplările romînilor pe scurt așezată" din care a și publicat o parte în 1806, ca supliment la „Calendarul de la Buda". Ca filolog a publicat o gramatică și a pregătit material pentru lucrarea în limba latină „Elementa linguae daco-romanae", pe care o completează și o încheie alt reprezentant al Școlii ardelene, Gheorghe Șincai. În domeniul filozofiei, Micu a publicat „Loghika" (Buda, 1799) și „Legile firei, Ithika și Politika sau filozofia cea lucrătoare" (Sibiu, 1800) și a lăsat în manuscris „Învățătura metafizică". Ca profesor, Micu a întocmit și o „Aritmetică" elementară.

Împărtășind vederile raționaliste ale iluminismului wolffian, Samuil Micu este convins că prin furnizarea de dovezi *raționale* ale egalității romînilor cu celelalte popoare din Transilvania, burghezia romînă în formare va putea obține recunoașterea ei ca „a patra națiune politică".

În acest sens, el se va strădui să demonstreze cu ajutorul argumentelor istorice și filologice existența acestei egalități în trecut și „nobleţea" poporului romîn (condiție absolut necesară în acel timp pentru a fi luată în considerare recunoașterea romînilor ca „a patra națiune politică"). Astfel, pe plan istoric și filologic, Micu susține teza greșită despre originea pur romană a poporului romîn și a limbii sale („romanitatea" conferind, în spiritul vremii, dovada „nobleței"). Demonstrarea romanității „pure" — deși se folosesc și unele mărturii istorice — este, în fond, mai mult rațională. Pentru susținerea ei, Samuil Micu recurge, pe plan istoric, la argumentarea exterminării complete a dacilor de către cuceritorii romani și a continuității elementului roman în Dacia. În ce privește primul aspect, Micu folosește unele izvoare latine care denaturau realitatea istorică. Cît privește cel de-al doilea aspect, el recurge aproape exclusiv la ipoteze raționaliste.

Pe tărîm filologic, el încearcă să dovedească romanitatea „pură a limbii prin existența numărului mare de cuvinte de proveniență latină în limba romînă, considerînd cuvintele nelatine ca neesențiale pentru caracterul ei. Pentru a sublinia caracterul latin al limbii, Micu susține necesitatea introducerii alfabetului latin și a principiului ortografic etimologic.

În sfîrșit, pentru a dovedi existența unei egalități de drepturi în trecut, Samuil Micu interpretează în spiritul concepției lui Rousseau legenda cu privire la rezultatul luptei dintre Gelu (voievodul romînilor) și Tu-

hutum (o căpetenie a unui trib maghiar) ca un „contract social" încheiat între romîni și unguri. Acest contract ar fi fost încheiat între părți egale, dar nobilimea maghiară ar fi încălcat prescripțiunile lui. Concluzia logică pe care o deduce Micu era restabilirea egalității contractuale.

Teoriile și ipotezele lui Micu au deci un caracter raționalist. Deși sînt neștiințifice, ele joacă în acel timp un rol progresist, întrucît încearcă să dea o bază teoretică luptei pentru egalitatea națională și pentru emanciparea populației romînești de sub asuprirea apăsătoare a nobililor feudali.

Dar, tocmai faptul că sînt neștiințifice și poartă pecetea limitării de clasă a burgheziei, a dat prilej ulterior reacțiunii burgheze să folosească teoriile lui Micu privind romanitatea „pură" a poporului și limbii romîne în sens naționalist, șovin. Dacă în lucrările sale istorice și filologice, Micu încearcă să-și fundamenteze teoriile — în spirit wolffian, cu argumente raționaliste, scrierile sale filozofice propriu-zis constituie o prelucrare mai mult sau mai puțin fidelă a filozofiei wolffiene. Așa de pildă, „Loghika" și „Învățătura metafizică" sînt traduceri libere după lucrările wolffianului german Christian Friedrich Baumeister (profesor din Görlitz): „Elementa philosophiae", din care a apărut o ediție și la Cluj (în 1771, în tipografia Colegiului reformat) și „Institutiones metaphysicae ontologiam, cosmologiam, psyhologiam, theologiam denique naturalem, complexae methodo Wolffi adornatae" (din care se păstrează exemplare și la biblioteca universitară din Cluj, ediția Wittemberg, 1754).

Spre deosebire de Wolff, care-și scrie lucrările în limba germană (contribuind la crearea terminologiei filozofice germane) Baumeister se reîntoarce la folosirea limbii latine. Se știe că scrierile acestuia din urmă sînt manuale școlare, iar limba de predare era încă pe atunci în imperiul habsburgic limba latină. În ce privește conținutul, Baumeister se menține, în general, pe linia filozofiei lui Wolff, deși păstrează unele reminiscențe scolastice (ca sistem de expunere — formularea tezei, demonstrarea formală și desprinderea corolarului — și chiar unele idei de pildă despre „ens semplicis" și „ens compositus" etc.).

Traducînd scrierile lui Baumeister, Samuil Micu suprimă în bună parte, formalismul acestuia, reținînd numai conținutul de idei. Uneori — cum e cazul chiar în paragraful I din „Învățătura metafizică" — el subliniază caracterul antiscolastic al învățăturii sale. Vorbind despre importanța studierii metafizicii, Micu scrie: „Măcar că sînt unii, care judecă, cum că pre cei mai tineri nu se cade a-i lăsa să învețe metafizica, pentru că multe și încurcate întrebări cuprinde, care mai bine iaste a nu le ști, decît a le ști, însă eu judec că nu trebuie a opri pe cei tineri de la desfătarea metafizicii, cu atîta, cu cît mai mult folosește să ajungă el, ca să poată ales gîndi, care lucru a-l dobîndi foarte mult ajută această învățătură a metafizicii după ce acum *s-au curățit de multe încurcături ale scholasticilor* (sublinierea noastră — *I. L.*). Clericul Micu intervine însă pe alocuri și în sens negativ, amintind despre „bunătatea" sau „înțelepciunea" lui dumnezeu. Fără îndoială, aportul cel mai de seamă al lui Micu este, în acest domeniu, tălmăcirea în romînește a acestor lucrări spre a putea fi folosite la predarea filozofiei în școală. Aceasta cu atît mai mult, cu cît la foarte puține școli se preda în acel timp filozofia în limba romînă. Nu mai vorbim de faptul că Micu n-are nici un model după care să se

călăuzească ; lipsesc, în general, nu numai traduceri de scrieri filozofice, dar și lucrări filozofice originale în limba romînă. Însăși limba literară e la începuturile închegării sale. Crearea unei terminologii filozofice naționale, în asemenea condiții, deși se punea cu ascuțime, era deosebit de dificilă. Înaripat de ideile vremii, Samuil Micu se străduiește să învingă dificultățile serioase ale începutului. El este conștient de importanța străduințelor sale ; într-unul din paragrafele „Metafizicii", Micu se numește singur „primul filozof la romîni", necunoscînd de bună seamă activitatea filozofică a lui Dimitrie Cantemir. Ținînd seama de încercările sale de a întemeia o literatură filozofică națională (chiar prin traduceri), se poate spune că în autoaprecierea lui Micu se cuprinde un adevăr.

De altfel, activitatea sa de traducător s-a întins de-a lungul unei perioade destul de mari. Așa, de pildă „Logica" sau „Partea cuvîntătoare a filozofiei", a fost tradusă de el încă în 1781, dar n-a tipărit-o decît în 1799. Tălmăcirea „Învățăturii metafizice" a început-o, după cîte se pare, chiar înaintea „Logicii" și n-a ajuns s-o termine pînă la sfîrșitul vieții (după cum se știe, „teologia firească" lipsește cu totul din manuscris). Această ipoteză este întărită de faptul că în paragraful 40 al manuscrisului, Micu vorbește despre Iosif al II-lea ca despre un om în viață (ceea ce arată că partea respectivă trebuie să fi fost tradusă în timpul domniei lui Iosif al II-lea).

Prin urmare, Micu a depus eforturi îndelungate și susținute pentru tălmăcirea principalelor lucrări ale lui Baumeister. Firește, faptul este foarte explicabil. Pe lîngă greutățile obiective amintite, el trebuie să lupte și cu alte dificultăți legate de însăși formația sa culturală și filozofică. Astfel, Samuil Micu, în afară de limbile clasice (greacă și latină), cunoaște germana și maghiara. În aceste limbi existau, desigur, scrieri filozofice, dar spiritul acestor limbi era complet diferit de cel al limbii romîne. Introducerea de neologisme din germană sau maghiară mai ales pe tărîm filozofic, era o inițiativă mult prea hazardată și cu extrem de puține șanse de izbîndă. Micu este conștient de acest fapt cînd scrie : „Fiindcă pentru aceea vorbim ca alții să se înțeleagă, nu se cade să mestecăm cuvinte străine în vorba romînească, adecă : nemțește sau ungurește, cu turcești sau slavonești sau dintr-alte limbi, mai ales cînd vorbim cu de cei mai proști (în înțelesul mai puțin instruiți, culți, mai simpli — *I. L.*)". („Logica", p. 57). Necunoscînd literatura filozofică italiană și franceză, a cărei terminologie i-ar fi putut da sugestii din cele mai rodnice, Micu nu poate apela pentru neologisme decît la limbile latină și greacă, care nu întotdeauna îi pot oferi termenii cei mai potriviți. Pentru desemnarea noțiunilor noi se cer și cuvintele corespunzătoare.

Dar, Micu are de luptat și cu propriile sale vederi privitoare la limbă : „puritatea" latină a limbii nu se împacă de loc cu folosirea graiului „impur" al maselor populare.

Străduința sa fierbinte, de a face accesibile ideile filozofice unor cercuri cît mai largi, îi dă destulă tărie pentru a învinge aceste multiple greutăți și propriile-i prejudecăți. Truda neîntreruptă și perseverența plină de elan caracterizează activitatea sa de traducător. El însuși, vorbind despre tălmăcirea „Logicii", subliniază eforturile depuse : „Samuil Clain mult au ostenit, pînă au făcut Loghika pre limba romînească" („Logica", p. 84). În rezolvarea dificultății cu care avea de luptat, o importanță

deosebită are năzuința sa de a se face înțeles. În acest sens el elaborează un adevărat program: „Îndreptările (respectiv normele — *I. L.*) stilului filozoficesc acestea sînt: a) Nimica să nu se zică cu cuvinte întunecate, ci mai înainte de toate filozoful să aibă grijă, cu cît poate, mai luminat și mai chiar (clar — *I. L.*) așa să vorbească și să scrie, că nu se cade, ca filozoful să zică vreun cuvînt de nu-l va tălmăci și hotărî mai înainte... *b)* Oricărui cuvînt și grai (termen — *I. L.*) înțelegere statornică a-i da, adecă, care totdeauna să rămiie... *c)* Toată podoaba, care cu sila oarecum iaste vîrîtă în vorbă, nu firiaște, după cum e firea vorbei, și care întunecă vorba (terminologia — *I. L.*) filozoficească trebuie a o scoate" („Logica", p. 55).

Cu alte cuvinte, printre cerințele unei juste terminologii filozofice, Micu așază: folosirea unor cuvinte cu conținutul bine determinat, fără înțelesuri echivoce; explicații prealabile pentru cuvintele care sînt luate într-o accepțiune deosebită decît cea din limbajul de toate zilele; constanța în folosirea termenilor și a înțelesului acordat; respingerea construcțiilor artificiale în stabilirea terminologiei filozofice.

Astfel sacrificînd propriile sale teorii lingvistice „latiniste", Micu formulează principalele condiții ale unei terminologii filozofice pe înțelesul tuturor. Faptul e plin de semnificație. În primul rînd, din cele de mai sus rezultă că Micu nu s-a gîndit niciodată să facă din teoriile sale lingvistice principii de reformare a limbii (cum le-au transfomat ulterior latiniștii); ele i-au servit doar ca argumente în lupta pentru obținerea de drepturi politice în folosul burgheziei romîne. În al doilea rînd, se vede că învățatul ardelean a păstrat un contact strîns cu masele populare, le-a cunoscut graiul și a încercat să facă din el un instrument de comunicare a ideilor filozofice.

Astfel, aruncînd o privire cît de fugară asupra scrierilor sale filozofice (sau mai corect asupra „prelucrărilor" sale), constatăm eforturi deosebite pentru a găsi echivalențe la termenii latini din original. „Românizarea" termenilor latini ar fi fost nu numai în spiritul vederilor sale lingvistice, ci i-ar fi ușurat totodată foarte mult munca de tălmăcire. El nu se lăsă însă ispitit de asemenea inițiative, preferînd lupta grea cu o limbă în plin proces de cristalizare literară. În toate lucrările sale filozofice, cea mai mare parte a termenilor o formează asemenea echivalențe (uneori neizbutite și chiar ridicole pentru cititorul de azi). Așa, de pildă, Micu folosește, în „Logica" sa, cuvintele: *temeiu* pentru „subiect", *zisul* (despre „temeiu") pentru „predicat"; în loc de „gen", *neam*; *grai* în loc de „termen"; *rînd* pentru „ordine"; *dezvolt* pentru „explicit"; *chipuri* pentru „moduri"; *scris împrejur* pentru „delimitat"; *încheiat* pentru „articulat"; *întîmplări vinetice* pentru „accidente"; *supunere întăritoare* și *supunere tăgăduitoare* pentru „judecată afirmativă" și „judecată negativă"; *încheiare* pentru „concluzie"; *deschiiare* pentru analiză; *cele mai preste tot* pentru „cele mai generale"; etc. Aceleași strădanii de a găsi echivalențele depune Micu și în „Legile firii". El folosește aici bunăoară în loc de „teoretică", *privitoare*; în loc de „practică" *lucrătoare*; *trebuincios* pentru „necesar", *aruncare* pentru „obiecție"; *stîmpărare* pentru „moderație"; *fețe* pentru „persoane" etc. etc. Și „Învățătura metafizică" abundă în asemenea echivalențe. Astfel, Micu spune *vremicele* pentru „momente" *următorit* pentru „succesiv"; *mutare* pentru „schimbare"; *mișcătornic*

pentru „mobil" ; *necurmat* pentru „continuu" ; *curmat* pentru „discontinuu" ; *alcătuit* pentru „compus" ; *asău* pentru „atribuit" ; *pricină* pentru „cauză" ; *trebuinţă* pentru „necesitate" ; *pricinuitul* pentru „efectul" ; *simţitură* pentru *„senzaţie"* ; *primire* pentru *„percepţie"* ; *lucrare* şi *rălucrare* pentru „acţiune" şi „reacţiune" ; *putere leneşe* pentru „forţă inerţială" etc. etc.

Firește, terminologia noastră filozofică luînd alt drum decît cel pe care voia s-o îndrume Micu, nouă ni se par de-a dreptul ciudate multe din echivalenţele folosite de el. Într-o vreme însă cînd nu exista de loc o terminologie filozofică românească, străduaniile lui Micu de a scrie filozofie într-o limbă accesibilă maselor sînt impresionante.

În ce privește principiile după care se călăuzește Micu în căutarea echivalenţelor, se văd limpede modelele germane şi maghiare. După cum se ştie, nici Apáczai (la maghiari), şi nici Wolff (la germani), nu adaptează termenii străini la spiritul limbii naţionale, ci caută să-i traducă în cuvinte cu sens asemănător. Aşa se explică de ce Micu întrebuinţează, de pildă, în „Învăţătura metafizică" termenul *începutul pricinii destule* pentru „principiul raţiunii suficiente" sau *începutul zicerii împotrivă* pentru „principiul contradicţiei" etc. Terminologia filozofică românească s-a dezvoltat tocmai pe calea contrarie. Nu e de mirare deci că s-au impus foarte puţine din echivalenţele folosite de Micu. În schimb, s-au împământenit multe din neologismele sale (în unele cazuri cu modificări în ce priveşte terminaţia). De altfel, Micu este deosebit de precaut în folosirea neologismelor. El nu întrebuinţează neologismul decît acolo unde nu există echivalent în limba noastră pentru noţiunea respectivă. Necunoscînd celelalte limbi romanice, Micu recurge exclusiv la cuvinte latine sau greceşti. Iată cum îşi formulează el principiile sale cu privire la întrebuinţarea neologismelor : „Iară unde lipseşte limba noastră cea românească şi nu avem cuvinte, cu care să putem spune unele cuvinte, mai ales pentru învăţături şi în ştiinţe, atunci cu socoteală, şi numai cît este lipsa putem să ne întindem să luăm ori din cea grecească, ca din cea mai învăţată, ori din cea latinească ca de la a noastră Maică, pentru că limba noastră cea românească iaste născută din limba cea latinească" („Logica", p. 58).

Tocmai această precauţie a contribuit la impunerea majorităţii neologismelor întrebuinţate de Micu care a îmbogăţit astfel limba. Aşa, de pildă, Micu a introdus neologisme ca : *idee, „figură", „condiţie", „speriinţă"* (experienţă), *soţietate* (societate) : *spaţia* (spaţiu) *dilemă, axiomă* etc., dintre care unele nu fuseseră folosite încă în scrierile vremii, iar altele de-abia atunci erau pe calea de a se încetăţeni în limba literară.

În afară de echivalenţele de cuvinte şi de neologisme, Micu recurge şi la circumscrierea prin perifrază a termenilor, procedeu mai puţin rodnic pentru dezvoltarea literaturii filozofice naţionale. Circumscrierea prin perifrază este operativă, întrucît transmite cu o precizie sporită sensul textului original, dar nu contribuie la îmbogăţirea limbii cu noi termeni care să desemneze noile idei. Acest procedeu, deşi în mai mică măsură decît folosirea echivalenţelor de cuvinte, este totuşi frecvent în toate „traducerile" lui Micu. De exemplu, în „Învăţătura metafizică", Micu circumscrie noţiuni ca „reprezentare" prin *puterea a închipui*, „memorie" prin

aducere aminte; „atenție" prin *puterea a lua aminte,* „analogie" prin *așteptarea de întîmplări asemenea* etc.

În ce privește noțiunile științifice, mulți din termenii folosiți de Micu (mai ales din fizică și astronomie) se întîlnesc și la Gheorghe Șincai (în „Învățătura firească spre surparea superstiției norodului"). Astfel de termeni comuni sînt: *fire* pentru „natură" *învățătură firească* pentru „fizică"; *trupuri* pentru „lucruri" sau neologisme ca *planetă, mehanic* (mecanic) etc.

★

Ținînd seama deopotrivă de laturile pozitive și negative ale străduințelor lui Samuil Micu de a crea o terminologie filozofică națională, nu se poate să nu vedem rolul însemnat jucat de „facerea pre limba romînească" a „Logicii", „Învățăturii metafizice" și „Legilor firii". După cum am văzut, nu e lipsit de importanță nici faptul că aceste scrieri expun într-o formă, mai mult sau mai puțin exactă, ideile iluminismului german (indiferent de limitările lui idealiste și reformiste). Desigur, scrierile lui Baumeister nu reprezintă pentru filozofia germană a vremii o valoare deosebită, fiind doar niște prelucrări mediocre a lucrărilor (la rîndul lor de loc strălucite) ale lui Cristian Wolff. Important este că ele au constituit prilejul și materialul de plecare pentru o operă atît de îndrăzneață și de dificilă cum este încercarea lui Micu de a întemeia o literatură filozofică națională. Atît prin modul în care redă ideile (selecționează materialul, localizează și actualizează exemplele, introduce reflexii proprii), cît mai ales prin regîndirea unor noțiuni filozofice cu cuvinte nefolosite încă în sens filozofic, strădaniile lui Micu reprezintă începutul unei etape noi în dezvoltarea gîndirii filozofice din țara noastră. Tălmăcirile lui Micu nu sînt traduceri propriu-zise, ci așa cum se exprimă el însuși, „facerі pre limba romînească", a unor scrieri filozofice existente (de la care se împrumută doar conținutul de idei).

Prin „traducerea" lucrărilor lui Baumeister, Samuil Micu a adus o importantă contribuție la introducerea în școală a studiului filozofiei în limba romînă și la popularizarea ideilor filozofiei luminilor în cercuri tot mai largi, a dat un imbold puternic gînditorilor din țara noastră spre a dezvolta o literatură filozofică proprie. La începutul secolului următor, Simion Bărnuțiu (la Blaj), Gheorghe Lazăr, Eufrosin Poteca și Eftimie Murgu (la București), vor continua și dezvolta mai departe tradiția creată de Samuil Micu. Cu ei, studiul filozofiei în limba romînă intră definitiv în școlile din țara noastră.

Dar, dezvoltarea social-politică ulterioară a societății de pe teritoriul țării noastre orientează, după cum am văzut, pe altă cale închegarea terminologiei filozofice românești. Victoria relațiilor de producție burgheze, încheierea coaliției monstruoase dintre burghezie și moșierime și mai ales înrobirea țării de către monopolurile occidentale au consecințe și pentru dezvoltarea literaturii filozofice naționale. În aceste condiții, nu se schimbă numai orientarea de idei, ci și modul de redare a lor. O influență tot mai puternică exercită îndeosebi literatura filozofică franceză: se introduc franțuzisme cu duiumul sau termeni greci și latinești trecuți prin filieră franceză. Examinarea concretă a acestei probleme nu intră, firește, în obiectul articolului de față. Dar, ceea ce merită să fie subliniat este faptul că, tocmai datorită acestei orientări noi, puține sînt

urmele pe care le-a lăsat terminologia filozofică întemeiată de Micu. De altfel, nici la începutul secolului al XIX-lea influența tălmăcirilor lui Micu nu poate fi socotită prea însemnată. Cauzele sînt destul de clare. Dubla asuprire — națională și socială, — numărul extrem de mic de școli în care se preda filozofia (în acel timp, în general, erau foarte puține școli românești), numărul redus de intelectuali (și cu atît mai mult din cei cu preocupări filozofice) și de știutori de carte, slaba răspîndire a lucrărilor lui Micu (s-au tipărit într-un număr scăzut de exemplare iar „Învățătura metafizică" nici n-a apărut), latinomania și perimarea wolffianismului din punct de vedere filozofic, toate aceste condiții explică de ce eforturile depuse de Micu n-au rodit pe măsura perspectivelor pe care le deschideau pentru dezvoltarea filozofiei românești.

*

La mai bine de un secol și jumătate de la încercările lui Micu de a crea o terminologie filozofică națională, literatura noastră filozofică apreciază, pentru prima dată, la justa lor valoare, strădaniile învățatului ardelean. Desigur, nimeni nu se gîndește la abandonarea terminologiei filozofice închegate de-a lungul acestei perioade și la reîntoarcerea la tradiția lui Micu. Este vorba cu totul de altceva și anume de valorificarea critică a încercărilor sale pe acest tărîm.

În primul rînd, valorificarea tradiției lui Micu înseamnă un îndemn pentru reexaminarea terminologiei filozofice, spre a înlătura din ea franțuzismele de prisos (mai ales cînd noțiunile respective sînt mult mai clare în veșmînt național). Literatura noastră filozofică de după eliberare oferă destule exemple pozitive în această direcție. E suficient să amintim, de exemplu, că nimeni nu mai folosește azi termenul de „contingență" și „contingent" pentru „întîmplare" (folosit și de Micu) și „întîmplător"; se pot da și alte exemple.

În al doilea rînd, literatura noastră filozofică nouă se îmbogățește mereu cu noi noțiuni, datorită generalizării practicii construirii socialismului și cuceririlor științei. Și pe această linie strădaniile lui Micu sînt pline de învățăminte. Nici azi nu introducem neologisme decît acolo unde este absolut nevoie de ele și în conformitate cu spiritul limbii noastre.

În sfîrșit, traducînd scrierile înaintate ale filozofilor progresiști din vremea noastră, înainte de toate operele clasicilor marxism-leninismului, lucrătorii de pe frontul filozofic din țara noastră se străduiesc să le transpună în românește cît mai organic pentru a deveni opere prețioase ale culturii proprii. Făcînd toate acestea, continuăm pe o treaptă mult superioară și laturile pozitive ale strădaniilor depuse de Micu cu aproape două secole în urmă.

SĂ RIDICĂM NIVELUL TEORETICO-IDEOLOGIC AL CERCETĂRILOR ÎN DOMENIUL ISTORIEI FILOZOFIEI

Filozofia marxist-leninistă, apărută pe baza practicii sociale ca expresie a intereselor de clasă ale proletariatului, a continuat și a ridicat pe o treaptă superioară cuceririle gîndirii filozofice anterioare. Săvîrșind o adevărată revoluție în istoria filozofiei, marxismul nu a negat întreaga filozofie de pînă atunci, nu a întrerupt cursul dezvoltării gîndirii filozofice. În acest sens, studierea istoriei filozofiei, istoria nașterii și dezvoltării concepției materialiste despre lume, istoria luptei materialismului împotriva idealismului în problema fundamentală a filozofiei, ca și în toate celelalte probleme filozofice, capătă o mare însemnătate pentru însușirea filozofiei marxist-leniniste și pentru dezvoltarea ei creatoare. Acestei importante probleme și analizei muncii filozofilor sovietici în domeniul istoriei filozofiei îi este închinat editorialul «Să ridicăm nivelul teoretico-ideologic al cercetărilor în domeniul istoriei filozofiei» din nr. 3/1955 al revistei «Voprosî filosofii».

În lupta ideologică contemporană însemnătatea tratării științifice a istoriei filozofiei constă în aceea că istoria filozofiei dovedește inevitabilitatea victoriei ideilor noi, progresiste, asupra ideilor și concepțiilor vechi, perimate — ea confirmă superioritatea materialismului asupra idealismului. Arătînd că tratarea științifică a istoriei filozofiei a fost considerată de clasicii marxism-leninismului drept o importantă parte componentă a luptei ideologice a partidului comunist, editorialul scoate în relief învățătura lui Lenin despre moștenirea culturală, îndeosebi despre moștenirea progresistă a trecutului în domeniul gîndirii filozofice. În articolul «Reflecțiuni asupra însemnătății materialismului militant», V. I. Lenin atrăgea atenția că una din sarcinile de seamă ale filozofilor materialiști este studierea istoriei filozofiei, în primul rînd cunoașterea temeinică a materialiștilor francezi, a filozofilor germani, a materialiștilor ruși și mai ales studiul istoriei filozofiei marxiste; nu o dată a subliniat Lenin însemnătatea filozofiei lui Heraclit, Democrit, Aristotel, Epicur, menționînd că în filozofia antică se află germenele întregii gîndiri filozofice progresiste de mai tîrziu, în repetate rînduri, s-a relevat rolul jucat de filozofia lui Hegel și Feuerbach în nașterea și dezvoltarea filozofiei marxiste.

O deosebită atenție au acordat clasicii marxism-leninismului problemelor metodologice ale istoriei filozofiei, insistînd asupra principiului partinității, a atitudinii concret-istorice în cercetarea istoriei filozofiei, a studierii temeinice a istoriei filozofiei în strînsă legătură cu dezvoltarea științelor naturii, a literaturii și a artei. În legătură cu aceasta, revista pune cu tărie problema lichidării slăbiciunilor metodologice constatate în numeroase studii. Interesant în acest sens este relevarea însemnătății pe care o are pentru înțelegerea dezvoltării gîndirii filozofice atît prezentarea condiționării sociale, de clasă, a sistemelor filozofice, cît și analiza rădăcinilor gnoseologice ale școlilor și curentelor filozofice, precum și a izvoarelor lor teoretice.

Soluționînd în mod științific problema tradițiilor și succesiunii în istoria gîndirii sociale a tuturor popoarelor, arătînd că atît ideile progresiste cît și cele conservatoare, reacționare, au tradițiile lor, că între aceste două orientări s-a dus o luptă înverșunată, clasicii marxism-leninismului au elaborat învățătura asupra necesității preluării în mod critic a moștenirii progresiste a trecutului. Editorialul pune în lumină lupta dusă

de clasicii marxism-leninismului împotriva a două tendințe greșite în problema atitudinii față de moștenirea culturală a trecutului: atitudinea nihilistă față de cuceririle gîndirii anterioare și obiectivismul burghez, caracterizat prin înglobarea necritică a ideilor și concepțiilor trecutului.

Pe linia combaterii obiectivismului, se situează importanta hotărîre a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din anul 1944 «Cu privire la lipsurile și greșelile în tratarea istoriei filozofiei germane de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea», în care se critica aprecierea unilaterală, nemarxistă, a filozofiei germane, în special a celei hegeliene, prin ignorarea esenței reacționare a concepțiilor social-politice ale filozofilor idealiști germani. De asemenea, o lovitură serioasă a fost dată tendinței obiectiviste în studierea istoriei filozofiei cu prilejul discuției organizată de C.C. al P.C.U.S. în anul 1947 în jurul lucrării lui G. F. Aleksandrov «Istoria filozofiei occidentale».

Constatînd unele succese obținute de filozofii sovietici în perioada următoare-discuției în legătură cu problemele filozofice care a avut loc în anul 1947, editorialul combate cu hotărîre tendințele greșite, care s-au răspîndit după aceea, în problemele de istorie a filozofiei și în general în problemele de cultură și știință.

În concepția nihilistă, apariția marxismului nefiind considerată ca un produs al dezvoltării întregii culturi, al științei și filozofiei precedente, ci ca o apariție izolată, ruptă de dezvoltarea anterioară a gîndirii filozofice, s-au răspîndit idei care minimalizau necesitatea studierii istoriei filozofiei, iar în unele cursuri istoria filozofiei a fost expusă în mod greșit, ca un lanț de greșeli și denaturări continue. Demascînd asemenea interpretări absurde, antimarxiste, editorialul subliniază că nihilismul este o manifestare a atitudinii antiistorice față de dezvoltarea culturii, științei și tehnicii, față de dezvoltarea filozofiei, o manifestare a renunțării la cerința marxist-leninistă de a nu «îmbunătății» și de a nu «înrăutăți» istoria, ci de a o trata în mod obiectiv, veridic.

O răspîndire destul de mare a luat în ultima vreme în domeniul istoriei filozofiei atitudinea antimarxistă, pseudoștiințifică, care a căpătat denumirea de «conjuncturism». Izvorînd din lipsa de cunoștințe temeinice în domeniul marxismului, «conjuncturismul» este o manifestare a lipsei de principii în știință; el se caracterizează prin interpretarea subiectivistă a tezelor teoretice ale marxismului, prin aprecierea faptelor istorice după «cerințele actualității», neținîndu-se seama de legile obiective ale dezvoltării istoriei. Lipsiți de principii ferme, adepții «conjuncturismului» trec de multe ori de la o extremă la alta. Ca un exemplu caracteristic de «conjuucturism», se citează activitatea academicianului G. F. Aleksandrov ca director al Institutului de filozofie al Academiei de științe a U.R.S.S. (1947—1955) și ca autor al diferitelor lucrări. Astfel, dacă în cartea sa «Istoria filozofiei occidentale», G. F. Aleksandrov se situase pe o poziție obiectivistă în aprecierea filozofiei occidentale, dacă înainte el elogia necritic pe toți filozofii anteriori, după aceea el a căzut în extrema cealaltă, adoptînd o atitudine nihilistă în istoria filozofiei prin defăimarea întregii gîndiri anterioare, prin ruperea filozofiei marxismului de întreg cursul dezvoltării gîndirii filozofice, prin considerarea apariției marxismului ca un fel de «explozie», care a înlăturat toate cuceririle filozofiei din perioada premarxistă. Așa cum arată editorialul, dacă înainte concepția lui G. F. Aleksandrov se caracteriza printr-un evoluționism plat, ea a devenit apoi un fel de catastrofism. Ideile greșite, dăunătoare, ale lui G. F. Aleksandrov și-au găsit expresia în cartea «Materialismul dialectic» în care creatorii sistemelor filozofice din trecut sînt numiți în bloc ideologi ai claselor exploatatoare, fiind defăimați pe acest motiv, ca și în primul volum din «Istoria filozofiei», consacrat istoriei filozofiei premarxiste, în care sistemele filozofice ale filozofilor din trecut nu sînt expuse în mod obiectiv, ci «distruse», negate total. Pe baza criticilor făcute, s-a trecut în prezent la refacerea acestor lucrări.

Combătînd alte forme de manifestare a nihilismului (ca de exemplu crearea unei opoziții artificiale între filozofii ruși și filozofii materialiști străini, sau considerarea filozofilor ruși ca epigoni ai gînditorilor occidentali), supunînd unei critici ascuțite lipsa de principialitate și conjuncturismul, editorialul subliniază că tratarea științifică a istoriei filozofiei de pe pozițiile marxism-leninismului trebuie făcută prin reliefarea contribuției prețioase a concepțiilor gînditorilor din trecut la dezvoltarea culturii tuturor popoarelor, cît și prin arătarea caracterului inevitabil limitat al gîndirii lor, datorită poziției lor de clasă și nivelului științei și practicii sociale din epoca respectivă.

Analizînd în continuare munca în domeniul filozofiei, editorialul scoate la iveală o serie de lipsuri și greșeli care au dăunat progresului cercetărilor de istoria filozofiei, făcînd prețioase propuneri pentru dezvoltarea muncii filozofice, pentru ridicarea ei la nivelul sarcinilor construcției comuniste.

Editorialul se oprește asupra necesității alcătuirii unor manuale de istorie a filozofiei, a unor monografii despre filozofii, școlile și curentele filozofice din trecut, insistînd îndeosebi asupra importanței cunoașterii istoriei filozofiei din China și India, arătînd că se cunoaște prea puțin în acest domeniu și că de asemenea în domeniul istoriei filozofiei antice, al istoriei filozofiei din secolele XVII—XIX numărul studiilor este insuficient.

Relevîndu-se succesele obținute de filozofii sovietici în ultimii zece ani în domeniul istoriei filozofiei popoarelor U.R.S.S. (în special e vorba de studiile de istoria filozofiei ruse), se scot la iveală unele deficiențe comune acestor studii (schematism, caracter descriptiv, înlocuirea analizei științifice prin îngrămădirea de citate alese arbitrar etc.) ca și unele interpretări greșite. Este combătută astfel atît tendința de a subaprecia importanța gîndirii sociale progresiste ruse, în dezvoltarea filozofiei universale, cît și tendința de a « înfrumuseța » operele gînditorilor ruși, de a trece sub tăcere laturile slabe ale filozofiei materialiste ruse, cum sînt antropologismul, concepția idealistă despre forțele motrice principale ale istoriei. În legătură cu aceasta, revista subliniază că situarea cu fermitate pe poziția marxist-leninistă în cercetarea istoriei filozofiei obligă pe cercetător să prezinte în mod imparțial, obiectiv, atît aspectele valoroase cît și cele slabe în gîndirea filozofilor, marxismul respingînd în mod categoric subiectivismul și modernizarea concepțiilor gînditorilor și personalităților istorice.

Deosebit de importantă este problema pusă în articol cu privire la obiectul istoriei filozofiei în ansamblu cît și a istoriei filozofiei marxist-leniniste. Se arată că mulți cercetători, interpretînd prea amplu obiectul istoriei filozofiei, au inclus în istoria filozofiei marxist-leniniste istoria tuturor părților componente ale marxismului, ajungîndu-se în acest fel la dizolvarea istoriei filozofiei în istoria ideologiei. Acest lucru s-a vădit mai ales în macheta volumului al doilea din « Istoria filozofiei», în care autorii nereușind să aleagă problemele specific filozofice din problemele generale ale marxismului au alcătuit o istorie a marxism-leninismului în loc de o istorie a filozofiei marxiste, neprezentîndu-se din această cauză un tablou veridic, complet, al nașterii și dezvoltării filozofiei marxiste. Legat de aceasta, se recomandă înființarea unor catedre speciale de istoria filozofiei marxist-leniniste la facultățile de filozofie din Uniunea Sovietică.

Revista pune problema combaterii continue a lucrărilor istoricilor burghezi ai filozofiei, care — în scopul preamăririi idealismului — prezintă un tablou denaturat a dezvoltării gîndirii filozofice.

Editorialul remarcă în încheiere că principala condiție pentru lichidarea lipsurilor existente este pregătirea și formarea cadrelor de specialiști în domeniul istoriei filozofiei. Această problemă este pusă cu multă tărie, insistîndu-se asupra specializării cercetătorilor și totodată asupra pregătirii lor multilaterale, asupra necesității participării studenților și aspiranților la activitatea științifică a catedrelor și a institutelor de filozofie, la pregătirea pentru tipar a lucrărilor colective, sub conducerea unor oameni de știință cu experiență. Demascînd situația dăunătoare

progresului cercetărilor științifice prin instituirea de multe ori a monopolului în știință, revista recomandă folosirea pe scară mult mai largă a luptei fățișe de opinii, a criticii și autocriticii, ca mijloc hotărîtor pentru lichidarea lipsurilor semnalate în domeniul cercetărilor din istoria filozofiei.

*

Editorialul din nr. 3/1955 al revistei «Voprosî filosofii» ridică o seamă de probleme în legătură cu studierea și cercetările de istoria filozofiei în țara noastră.

Trebuie arătat de la început că a existat și mai există la noi tendința proletcultistă de subapreciere, de minimalizare, a importanței pe care o prezintă studierea istoriei filozofiei. La Institutul de filozofie al Academiei R.P.R., deși s-a dus o muncă sistematică de studiere a istoriei filozofiei în Romînia și de editare a filozofilor materialiști premarxiști (Colecția «Texte filozofice») totuși în bilanțul acestei munci există lipsuri.

Pe linia valorificării moștenirii progresiste a trecutului în domeniul gîndirii social-politice și filozofice din țara noastră s-au întreprins o serie de studii asupra diferitor gînditori progresiști, studii care au reușit în ansamblul lor să înlăture denaturările ideologilor burghezi asupra istoriei filozofiei materialiste și să prezinte astfel o imagine adevărată a dezvoltării gîndirii înaintate — deocamdată pentru o serie de figuri importante. Multe din aceste studii însă au suferit de tendința puternic combătută în editorialul recenzat de «înfrumusețare» a operelor gînditorilor analizați, trecîndu-se de multe ori fugar asupra limitelor pozițiilor lor în diferite probleme. Pe de altă parte, a existat tendința de apreciere a gînditorilor nu în lumina condițiilor social-istorice în care au trăit, nu în lumina cerinței marxiste a obiectivității cercetării științifice, ci în raport cu poziția marxistă în problema respectivă (de multe ori, se considera ca limită o idee chiar înaintată, dacă nu se apropia de poziția marxistă), neținîndu-se totdeauna seama dacă în cadrul epocii respective, în cadrul luptei ideologice și politice de atunci, gînditorul analizat avea o poziție justă, înaintată, sau nu. În acest sens, putem spune că așa numitul «conjuncturism» — studierea și prezentarea gînditorilor în raport cu «cerințele actualității» — s-a manifestat uneori și în munca noastră.

Deși în studiile făcute s-a ținut seama și s-au aplicat principiile marxist-leniniste de cercetare a istoriei filozofiei, va trebui în viitor să se acorde o mai mare atenție problemelor metodologice, în special problemei atitudinii concret-istorice în cercetarea istoriei filozofiei și analizei nu numai a rădăcinilor sociale și de clasă ale concepțiilor gînditorilor, ci și a rădăcinilor gnoseologice.

În ce privește editarea traducerilor din filozofii materialiști premarxiști și a studiilor introductive, Institutul de filozofie va trece în anul următor la editarea unor opere remarcabile ale filozofilor premarxiști cum sînt: «Analiticele» lui Aristotel, «Novum Organum» a lui Francisc Bacon, «Etica» lui Spinoza, «Sistemul naturii» a lui d'Holbach etc. Linia aceasta va trebui continuată și dezvoltată prin abordarea unor studii și monografii asupra marilor filozofi ai trecutului.

Continuîndu-se cercetările asupra dezvoltării gîndirii înaintate din țara noastră, se vor pregăti pentru tipar «Opere alese» din D. Cantemir, și volumul al II-lea din «Crestomația de texte privitoare la dezvoltarea gîndirii progresiste din Romînia».

O deosebită importanță prezintă problema ridicării nivelului științific al cercetătorilor. În acest sens, e binevenită inițiativa ca în anii următori toți cercetătorii din institut să-și completeze studiile prin terminarea aspiranturii sau prin studierea unei ramuri a științelor naturii sau a științelor sociale.

Va trebui atras un număr mare de studenți, de asistenți și lectori de la catedrele de istoria filozofiei la discutarea diferitelor probleme ivite în cursul cercetărilor.

Rezultatele muncii de pînă acum au dovedit că există posibilități serioase pentru progresul cercetărilor în domeniul istoriei filozofiei, posibilități care trebuie folosite pentru ridicarea la un nivel tot mai înalt a muncii științifice în domeniul istoriei filozofiei în țara noastră.

R. Pantazi

VIAȚA FILOZOFICĂ ÎN REPUBLICA POPULARĂ POLONĂ

Chiar din primele zile ale instaurării puterii populare, filozofii marxiști polonezi au trebuit să ducă o serioasă luptă ideologică.

În universități și în alte instituții de învățămînt superior, precum și în viața publică își reluaseră activitatea foștii profesori de filozofie și de științe sociale, care, în marea lor majoritate, erau idealiști (neotomiști, neopozitiviști, neokantieni etc.).

Astfel, în decursul întregii perioade dintre 1945 și 1948, adică pînă la unificarea mișcării muncitorești poloneze, filozofia burgheză a continuat să joace un rol de frînare a dezvoltării filozofiei științifice.

În decursul acestei prime perioade a dezvoltării filozofiei în regimul democrat-popular din Republica Populară Polonă, caracterizată prin intensificarea crescîndă a luptei ideologice, munca principală consta în popularizarea materialismului dialectic și materialismului istoric prin diferite lucrări (ca de exemplu aceea a profesorului A. Schaff «Introducerea în teoria marxistă») și mai ales prin traducerea operelor clasicilor marxism-leninismului și a unor studii filozofice sovietice. Editura și presa Partidului Muncitoresc Polonez (P.P.R.) au adus o însemnată contribuție în această muncă.

În același timp, au fost luate măsuri pentru pregătirea noilor cadre în domeniul filozofiei marxiste.

Activitatea filozofică desfășurată în această perioadă a constituit un aport important în lupta dusă împotriva filozofiei burgheze.

Această luptă a intrat într-un stadiu hotărîtor în a doua perioadă a luptei de clasă și a construirii socialismului în Republica Populară Polonă, perioadă care începe odată cu unificarea mișcării muncitorești poloneze și cu crearea Partidului Muncitoresc Unit Polonez.

În primii trei ani (1948—1951) ai acestei perioade, prin măsurile luate de către partid și guvern în cadrul luptei ideologice împotriva dușmanului de clasă (crearea de catedre de filozofie marxistă, înlăturarea din învățămînt a filozofiei și a sociologiei burgheze și transformarea catedrelor respective în catedre de logică și de istorie a gîndirii sociale etc.), filozofia burgheză a pierdut puternicele poziții pe care le ocupa pînă atunci în învățămîntul superior și, sub loviturile criticii marxiste, pierdea terenul pe plan teoretic.

Facultățile de teologie din Varșovia și din Cracovia și Institutul catolic din Lublin sînt singurele institute de învățămînt ale filozofiei idealiste, rămase după luarea măsurilor susmenționate.

În noile condiții create, filozofia marxistă a dobîndit succese considerabile (creșterea influenței sale în rîndurile tineretului, intelectualilor și maselor largi populare, creșterea numărului și tirajului publicațiilor filozofice marxiste, pregătirea de cadre noi etc.) și a devenit, astfel, curentul dominant în filozofia poloneză actuală.

Principalele centre de studii și cercetări filozofice din Republica Populară Polonă sînt acum următoarele: Facultatea de filozofie a Universității din Varșovia, Institutul de științe sociale de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez, Catedra de materialism dialectic și materialism istoric a Academiei de științe din Republica Populară Polonă și Comitetul filozofic.

Trei sute de studenți și aspiranți își fac studiile la Facultatea de filozofie din Varșovia. Un număr de 80 de aspiranți își pregătesc tezele pe lîngă catedrele de materialism dialectic și materialism istoric (cuprinzînd secțiile: materialism istoric, filozofia științelor naturii și estetica), istoria filozofiei și teoria statului și a dreptului. Catedra de materialism dialectic și materialism istoric a Academiei de științe are ca sarcină principală de a ajuta pe aspiranții și cercetătorii științifici auxiliari ai Academiei să-și însușească mai bine filozofia marxistă (mai ales în domeniul specialității lor științifice). Aproximativ trei sute de persoane primesc acest ajutor mai ales prin seminarii și prin consultații. La aceeași catedră se fac de asemenea lucrări și cercetări.

Comitetul filozofic al Academiei de științe își desfășoară activitatea aproape întocmai

ca un Institut de filozofie și, în același timp, joacă un rol important în coordonarea cercetărilor filozofice pe plan național. Revista trimestrială « Mysl Filozoficzna », care apare din anul 1951, este publicația Comitetului filozofic. În plus, secția de logică a aceluiași comitet, publică de la finele anului 1953, o altă revistă, « Studia Logica ». In această revistă, unele articole sînt publicate în limba engleză (cu rezumate în limbile polonă și rusă).

Centrele filozofice menționate, precum și altele, despre care nu am vorbit, au un bogat bilanț de activitate. O muncă uriașă a fost înfăptuită în aproape toate domeniile de activitate filozofică.

Această muncă a avut drept rezultat numeroase lucrări și studii. Iată, spre exemplu, cîteva din cărțile publicate:

A. Schaff, « Problemele teoriei marxiste a adevărului »; I. Litwin, « Contribuție la problema formării materialismului istoric »; «Probleme ale darwinismului creator», lucrare colectivă, sub redacția lui K. Petrusiewicz, W. Mihailow, S. Kowron (756 p.); J. Szczepariski, « Doctrinele sociologice burgheze »; H. Maslinska, « Despre morala comunistă »; T. Kotarbinski, « Curs de logică pentru juriști ».

În anii 1951—1954 mai bine de 50 de studii au fost publicate în « Mysl Filozoficzna ». Notăm cîteva din cele apărute în numerele din 1954 și în primul număr din 1955 al acestei reviste:

L. Infeld, « Cîteva observații asupra teoriei relativității » (nr. 1,1954); J. Olebanski și J. Werle, « Despre interpretările mecanicii cuantice » (nr. 2, 1954); J. Zlotwoski, Despre legile statistice în natură (nr. 2,1954); E. Kolman, « Idolatria matematizării în știința burgheză contemporană » (nr. 3, 1954); J. Jaroslawski, « Probleme privind rolul conducător al clasei muncitoare în alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare » (nr. 1,1954); A. Schaff, » Previziunea istorică în lumina teoriei legilor obiective ale istoriei (nr. 1, 1954); S. Zawadski, « Unele probleme ale dezvoltării revoluției democrat-populare în Polonia » (nr. 2,1954); K. Martel, Despre noul caracter al acțiunii legilor economice în socialism » (nr. 4,1954); L. Kolakowski, « Despre pretinsul realism tomist » (nr. 1,1954); S. Boguslawski, H. Greniewski și J. Szapiro, « Dialoguri despre kibernetică » (nr. 4,1954); M. Maneli, « Cosmopolitismul doctrinei catolice a dreptului și a politicii » (nr. 2, 1954); Z. Bauman, « De la mitul « societății mangerilor » la apologia agresiunii și a diversiunii » (nr. 1,1955); B. Baczko și L. Kolakowski, « Tradițiile socialismului științific și sarcinile istoriografiei filozofice marxiste » (nr. 4,1954).

Printre numeroasele studii de logică semnalăm pe cele publicate în primul număr din 1955 al revistei « Studia Logica »: H. Greniewski, K. Bochenek, R. Marczynski, « Application of Bi-elemental Boolean Algebra to Electronic Circuits » (Aplicarea algebrei bielementare a lui Boole la circuitele electronice); K. Lesniak, « Tratatul despre inducție al lui Philodémos »; J. Los, « The Algebraic Treatment of the Methodology of Elementary Deductive System » (Tratarea algebrică a metodologiei sistemului deductiv elementar); « Despre desăvîrșirea calculului funcțional superior »; K. Zidukiewicz, « Clasificarea judecăților »; J. Kotarbinska, « Definiția ».

Au fost de asemenea obținute succese apreciabile în domeniul traducerilor. Au și apărut mai bine de 15 volume în Biblioteca clasicilor filozofiei, cuprinzînd lucrări de Hobbes (« Lewiathan »), Condillac (« Logica »), d'Alembert (« Introducere la Enciclopedie »), Spinoza, (« Etica »), Feuerbach (« Vorlesungen ûber das Wesen der Religion » (Prelegeri asupra esenței religiei)) etc. Comitetul filozofic a caracterizat nivelul acestor traduceri ca fiind foarte ridicat.

Planul acestei serii de ediții prevede publicarea a o sută de opere ale clasicilor filozofiei, din care cea mai mare parte sînt publicate pentru prima oară în limba polonă.

Majoritatea operelor filozofice ale clasicilor marxism-leninismului precum și numeroase lucrări filozofice sovietice au fost de asemenea traduse și puse la îndemîna păturilor largi de intelectuali și publicului polonez. Multe alte studii marxiste care apar în U.R.S.S., în țările de democrație populară

și în țările capitaliste sînt publicate în culegeri speciale, ca de pildă «Caietele de traduceri» editate de «Mysl Filozoficzna» și altele.

Potrivit sarcinilor trasate frontului ideologic de către cel de-al doilea Congres al Partidului Muncitoresc Unit Polonez și de către primul Congres al științei polone, cercetătorii în domeniul filozofiei se ocupă în mod special cu problemele privind construirea socialismului în țara lor, și dezvoltarea științelor naturii și societății. Aportul lor în soluționarea acestor probleme este mereu mai important.

Paralel cu problemele materialismului dialectic și materialismului istoric, o atenție specială se acordă studiilor în alte două domenii: istoria filozofiei poloneze și logica.

În primul din aceste domenii s-a înregistrat un rezultat remarcabil care, bine înțeles, nu este unic. Prin cercetări și studii amănunțite, a fost răsturnată legenda, creată de filozofia burgheză, despre caracterul «național» al filozofiei reacționare idealiste poloneze din secolul al XIX-lea. S-a dovedit că această filozofie era în esența ei antinațională, ea se îndrepta împotriva ideologiei progresiste care exprima interesele luptei de eliberare națională și socială a poporului polonez. În prezent este în curs de elaborare un manual de istoria filozofiei poloneze, care trebuie să apară în viitorii doi ani.

Numeroase studii sînt de asemenea pregătite în domeniul criticii filozofiei burgheze contemporane și în special împotriva doctrinei catolice.

În ceea ce privește cercetările asupra unor probleme din domeniul logicii, planul de perspectivă pentru perioada 1955—1957, elaborat de conferința logicienilor polonezi și aprobat de Academia de științe, cuprinde între altele următoarele subiecte: Logica formală din punctul de vedere al materialismului dialectic; Descrierea și analiza metodelor logice aplicate și confirmate efectiv în științe și în viață (logica empirică); Cercetări monografice despre istoria logicii în Polonia; Examen sistematic și analiza erorii logice.

Un loc important în activitatea filozofilor marxiști polonezi îl ocupă, în sfîrșit, discuțiile organizate de către centrele filozofice și de revista «Mysl Filozoficzna», discuții în care predomină spiritul criticii constructive și al autocriticii.

O astfel de discuție, care a fost printre cele mai importante, a avut loc în noiembrie 1954 în cadrul catedrei de materialism dialectic și materialism istoric a Institutului de științe sociale. Discuția a avut ca temă activitatea pe frontul filozofic în perioada 1945—1954. Numeroși cercetători pe tărîmul filozofiei au participat la această discuție. și mai mult de 20 de persoane au luat cuvîntul. A asistat și profesorul sovietic N. A. Naumova, care a vorbit despre unele probleme ale dezvoltării filozofiei în U.R.S.S.

Cu privire la greșelile și lipsurile semnalate pe frontul filozofic în perioada menționată, între altele, în darea de seamă a discuției publicată în «Mysl Filozoficzna» (nr. 1,1955) se arată că E. Lervi, W. Krajewski și Z. Kochariski au subliniat faptul că «interesul pentru problemele clasice ale filozofiei n-a fost stimulat în rîndul tinerilor noastre cadre filozofice».

T. Mrówczynski și alții au insistat asupra necesității de a pregăti noile cadre filozofice în domeniul științelor naturii și al logicii, a căror cunoaștere este indispensabilă în special în lupta împotriva neopozitivismului și altor curente ale filozofiei burgheze contemporane.

În domeniul materialismului dialectic și materialismului istoric a fost constatat un oarecare spirit practicist și dogmatic cît și o simțitoare rămînere în urmă în studierea problemelor actuale ale teoriei cunoașterii și a categoriilor dialecticii. Cele mai serioase lipsuri au fost semnalate în munca esteticienilor. În special a fost aspru criticat obiceiul de a se ocupa de problemele esteticii dintr-o perspectivă practicistă și de a transpune mecanic generalizările făcute într-un domeniu al artei la alte domenii fără să se țină seama de caracterul specific al fiecărei ramuri a artei și de mijloacele sale de expresie.

În aceeași dare de seamă citim de asemenea: «dacă vrem să muncim bine — s-a

subliniat în cursul discuției — trebuie să reacționăm prompt la toate discuțiile ideologice care au loc în țară și în străinătate și să avem o legătură mai strînsă cu practica de zi cu zi. Realizările și experiența tovarășilor noștri sovietici constituie un mare ajutor. De asemenea schimburile de experiență și cooperarea cu filozofii din țările de democrație populară deschide perspective largi».

Grija permanentă a cercetătorilor polonezi pe tărîmul filozofiei este de a dobîndi noi succese în munca lor, de a o ridica la înălțimea sarcinilor impuse de construirea socialismului în Polonia renăscută.

T. P.

GEORG KLAUS, „«ISTORIA GENERALĂ A NATURII ȘI TEORIA CERULUI» A LUI KANT ȘI IMAGINEA MODERNĂ A LUMII" *

G. Klaus (Jena), cunoscut filozof și logician din Republica Democrată Germană, își propune, în studiul recenzat, reconsiderarea ideilor materialiste și dialectice ale cosmogoniei kantiene, prin valorificarea operei lui Immanuel Kant: «Istoria generală a naturii și teoria cerului»; sublinierea raportului dintre ideile cosmogoniei înaintate a lui Kant și anumite descoperiri științifice ale cosmogoniei moderne.

De la început autorul studiului atrage atenția asupra caracterului contradictoriu al sistemului filozofic kantian, expresie fidelă a contradicțiilor de clasă din societatea germană din secolul al XVIII-lea.

De obicei — arată G. Klaus — numele lui Kant este legat de «Critica rațiunii pure», dar dacă vrem să analizăm laturile idealiste și laturile materialiste ale gîndirii lui Kant, trebuie să opunem «Criticii rațiunii pure», nemuritoarea «Istorie generală a naturii și teoria cerului». Cea din urmă a exercitat o influență hotărîtoare asupra dezvoltării gîndirii omenești, fapt subliniat cu multă tărie de clasicii marxism-leninismului, care au văzut în ea un punct de cotitură pentru progresul ulterior (Fr. Engels).

O scurtă prezentare critică a stadiului de dezvoltare a științelor naturii — în special al astronomiei — și al gîndirii filozofice premergătoare lui Kant — ca parte introductivă a studiului lui G. Klaus — ușurează înțelegerea condițiilor specifice în care apare opera lui Kant.

Mecanica newtoniană, care a exercitat o influență hotărîtoare asupra dezvoltării științei și filozofiei secolului al XVIII-lea, influență ce atinge apogeul în reprezentările matematice ale ipotezei cosmogonice a lui Laplace, a constituit în egală măsură punctul de plecare și pentru cosmogonia kantiană.

Dezvoltarea astronomiei pe baza descoperirilor lui Kopernic, Kepler și Newton, îmbunătățirea tehnicii măsurătorilor astrale, perfecționarea telescopului, descoperirile lui Th. Wright etc., ofereau material astronomic de o deosebită valoare — baza concretă pe care gîndirea kantiană își va construi ipotezele sale.

Ideea despre mișcarea și transformarea astrelor, pentru care începeau să pledeze descoperirile pe tărîmul astronomiei, ajunsese însă în flagrantă contradicție cu modul de gîndire metafizic al epocii. De altfel, G. Klaus subliniază ca o trăsătură caracteristică a dezvoltării iluminismului german în general, faptul că reprezentanții acestui curent au trăit într-o perioadă în care contradicția la care se ajunsese prin descoperirile importante din domeniul științelor naturii și modul metafizic de a gîndi, impunea cu necesitate *trecerea spre o gîndire dialectică*.

«Istoria generală a naturii și teoria cerului» a lui Kant a făcut prima breșă în această încremenire metafizică — gîndirea secolului al XVIII-lea. «Cu ea — arată G. Klaus — se introduce ideea de dezvoltare în științele naturii, care se va dovedi a fi în următorii 200 de ani tot mai mult ca principiul lor fundamental» (p. 20).

---

* Studiu apărut în *„Deutsche Zeitschrift für Philosophie"*, 1954, nr. 1.

Faptul că tocmai condițiile obiective ale «mizeriei germane» împingeau spre o gîndire dialectică, G. Klaus îl subliniază și prin considerarea operei lui Kant, nu ca un fenomen unic, izolat; paralel cu opera kantiană au apărut încercări similare ca «Scrisorile cosmogonice» ale lui Lambert, «Theoria generationis» a lui K. F. Wolff, iar mai tîrziu opera lui Herder.

Subîmpărțind studiul în două părți: «Teoria nebuloasei» și «Bilanț astronomic și filozofic», G. Klaus trece în aceste capitole la analiza propriu-zisă a bogatului conținut de idei al cosmogoniei lui Kant.

Autorul studiului scoate în evidență că bogata problematică a operei lui Kant își propune să demonstreze în primul rînd că lumea astrelor reprezintă un sistem coerent, unitar, iar în al doilea rînd să descopere cauzele care au dat naștere acestui sistem și în aceasta rezidă însuși scopul operei lui Kant *de a demonstra că sistemul nostru solar și lumea infinită a stelelor fixe a rezultat printr-un proces istoric natural, din stări mai primitive ale materiei* (p. 23).

Arătînd poziția pe atunci deistă a lui Kant, G. Klaus subliniază acele aspecte din «Istoria generală a naturii și teoria cerului», care evidențiază în special caracterul naturalist-științific, materialist al operei. «Tocmai opera kantiană ne arată clar de ce Engels are dreptate cînd consideră deismul un materialism rușinat» (p. 23). Pentru a evidenția și mai mult poziția materialistă înaintată a lui Kant, studiul subliniază deosebita valoare a afirmației lui Kant: «Vreau în sfîrșit să mă opresc de a mai întemeia pe alte argumente un fapt atît de evident cum este dezvoltarea universului din forțele naturii».

Materialul faptic, empiric, îl împingea pe Kant — în ciuda opțiunii conștiente pentru deism — spre depășirea limitelor deismului. Aceste limite sînt depășite și prin poziția filozofului îndreptată împotriva finalismului religios.

Deosebit de importantă apare preocuparea lui G. Klaus de a analiza *metoda* folosită de Kant în elaborarea ideilor de bază ale cosmogoniei sale.

Străduindu-se să demonstreze în primul rînd conexiunea universală a corpurilor cerești, să prezinte întreaga lume a stelelor ca un sistem imens, construit conform acelorași legi, Kant a încercat să demonstreze că existența acestei legături în univers nu poate fi concepută decît prin *devenirea* istorică. Această devenire — ne arată G. Klaus — Kant a conceput-o ca pe o dezvoltare de la formele cele mai simple ale materiei spre cele mai înalte, iar cauza acestei dezvoltări Kant o vedea în lupta dintre cele două forțe contrare: atracția și repulsia. «Nu există nici o îndoială — conclude G. Klaus — că în opera kantiană avem de a face cu unul din cele mai înalte puncte atinse de dialectica premarxistă» (p. 27).

În ultima parte a studiului «Bilanț astronomic și filozofic», G. Klaus arată cum cele mai multe din ipotezele cosmogoniei lui Kant au fost confirmate în mod practic prin descoperirile astronomiei moderne.

Astfel a fost confirmată ideea lui Kant despre existența a două tipuri deosebite de nebuloase; în ceea ce privește primul tip — nebuloasele denumite de Kant «autentice» (*echte Nebel*) — G. Klaus subliniază cercetările și descoperirile astronomului sovietic Fessenkov, descoperirea de către acesta a nebuloasei N. G. C. 6960 etc.

De una din ideile fundamentale ale cosmogoniei lui Kant, care se referă la *procesul infinit de creare a stelelor*, se leagă strîns descoperirea de către astronomul sovietic Ambarțumean a așa-numitelor «asociațiuni de stele». G. Klaus evidențiază de asemenea legătura strînsă dintre ipoteza lui Kant asupra existenței unei infinități de sisteme planetare și descoperirile astronomului sovietic Deutsch și ale astronomului suedez Holmberg.

Studiul lui G. Klaus subliniază în mod deosebit faptul că, evitînd anumite erori — explicabile pentru nivelul științific al epocii în care a trăit Kant — cosmogonia științifică contemporană *a preluat și dezvoltat în mod creator* moștenirea lăsată de Immanuel Kant. Din acest punct de vedere, G. Klaus analizează cele două ipoteze deosebite, referitoare la nașterea planetelor: ipoteza

lui Fessenkov, care pornește dela ideea nașterii soarelui și planetelor din același mediu compact și ipoteza lui I. O. Schmidt, care consideră că planetele s-au dezvoltat din praful cosmic. Conținutul de idei al «Istoriei generale a naturii și teoria cerului» depășește în mod evident domeniul propriu-zis al astronomiei; deosebita valoare a operei lui Kant se evidențiază în egală măsură pe plan filozofic. G. Klaus subliniază că prin bogăția de idei, prin poziția deosebit de înaintată pe care gîndirea filozofică kantiană o promovează în această lucrare, «Istoria generală a naturii și teoria cerului» trebuie apreciată mai mult decît o importantă contribuție în cadrul iluminismului german.

Promovînd în general o poziție materialist-mecanicistă, opera lui Kant — subliniază G. Klaus — datorită *importantelor elemente de dialectică* pe care le conține, a reușit să depășească în multe privințe materialismul mecanicist francez.

Autorul studiului evidențiază totodată aportul imens pe care cosmogonia lui Kant l-a adus în lupta împotriva cosmogoniei antiștiințifice, mistice, profund reacționare. Demonstrînd existența unui număr infinit de sisteme planetare în univers, Kant a lovit în elucubrațiile misticismului religios despre crearea «miraculoasă» a pămîntului. Tocmai din această cauză burghezia — în faza ei de decadență — a încercat să ocolească cosmogonia lui Kant, să-i opună ipotezele antiștiințifice ale cosmogoniei lui Jeans etc., concluziile profund reacționare spre care duc acestea.

Referindu-se la cosmogonia reacționară contemporană, G. Klaus arată că nimic nu poate evidenția mai mult genialitatea lui Immanuel Kant, decît, dacă comparăm — ținînd seama de condițiile științifice și tehnice, atît de diferite — ideile înaintate și rezultatele atinse de cosmogonia lui Kant, cu speculațiile teologice, profund reacționare din zilele noastre (Klaus amintește aici ipotezele reacționare ale lui Bondi, Hoyles, Milne-Haldane etc.). Această comparație dovedește decăderea ideologiei burgheziei imperialiste, neputința acesteia de a fi moștenitoarea ideilor înaintate ale propriilor ei reprezentanți; ideologia burgheză contemporană apare astfel și în domeniul cosmogoniei ca trădătoarea propriilor sale poziții din epoca ei de ascensiune. Moștenitorul gîndirii înaintate a trecutului — conchide G. Klaus — poate fi numai proletariatul, clasa cea mai revoluționară a istoriei.

G. Klaus reușește să scoată în evidență, pe baza unei analize științifice marxiste, tocmai acele laturi ale gîndirii lui Immanuel Kant — materialismul și elementele înaintate de dialectică — pe care ideologii reacționari căutau să le ascundă, să le îndepărteze din opera genialului gînditor.

Totuși, unele concluzii ale studiului care implică probleme teoretice interesante, ca posibilitatea coexistenței unor elemente de gîndire dialectică înaintată într-o concepție ce *rămîne* în ansamblul ei materialist mecanicistă, sau aprecierea de către G. Klaus a ideilor lui Kant despre mișcare și dezvoltare prin raportarea lor la anumite trăsături ale dialecticii marxiste, ar fi meritat o tratare teoretică mai amplă.

Lucia Mureșanu

UNELE PROBLEME DE ESTETICĂ ÎN REVISTA „LA NOUVELLE CRITIQUE"

Revista franceză «La Nouvelle Critique» apărută pentru prima oară în aprilie 1948 din inițiativa unui grup de intelectuali comuniști, ocupă un loc de frunte printre publicațiile progresiste din Franța. Revistă militantă, ea dezbate cu pasiune și trece prin focul «noii critici», a criticii marxist-leniniste, cele mai actuale probleme politice, economice, filozofice, științifice, estetice. Sensul și obiectivul acestei «noi critici» este arătat prin cuvintele lui Karl Marx înscrise pe coperta interioară a fiecărui număr din revistă: «Noi nu ne prezentăm lumii ca doctrinari, cu un principiu nou: iată adevărul. În fața lui trebuie să cădeți în genunchi.... Dar noi subordonăm critica noastră criticii politicii, poziției partinice în politică — deci unor lupte reale — și o identificăm cu ea».

Printre problemele dezbătute în numerele 65, 66, 67 ale revistei, în strînsă legătură cu sarcinile *practice* care stau în fața Partidului Comunist Francez, un loc de frunte îl ocupă problemele estetice.

★

Ultimele numere ale revistei «La Nouvelle Critique» prezintă un deosebit interes prin nivelul de generalizare la care sînt tratate problemele estetice, prin popularizarea și dezvoltarea unor teze teoretice de bază ale esteticii marxist-leniniste, prin discuțiile creatoare în jurul acestor probleme și prin felul cum sînt folosite tezele de bază ale esteticii marxist-leniniste pentru aprecierea concretă a diferitelor opere, în strînsă legătură cu sarcinile de luptă pentru o cultură progresistă, înaintată. Problema determinărilor artei realiste și a imaginii tipice, este dezbătută în numeroase articole. Se subliniază că realismul în artă trebuie conceput ca expresie a ceea ce e *esențial* în realitatea înconjurătoare, a ceea ce trăiește și se dezvoltă, a ceea ce merge în sensul progresului — în opoziție cu formalismul, «expresie a raporturilor abstracte», și cu naturalismul, «expresie a unei reflectări fotografice a realității imediate» (nr. 66, p. 98—99). Este de sigur simplist să consideri că un roman e realist pentru că înfățișează oameni și împrejurări din realitate. Trebuie pusă problema: cum e folosit, interpretat acest material? Dezvăluie tipic, profund veridic realitatea? «Mobilul realismului — arată Aragon (nr. 66, p. 69)—nu e fotosurpriza, instantaneul, ci *tipul*, omul tipic în împrejurări tipice. Naturalismul fotografiază ceea ce e trecător, hazardul, existențialul... pe cînd realismul fixează *eroul*, personajul a cărui existență are valoare pilduitoare, educativă. Realismul începe unde începe împărăția eroilor». Și mai departe: «... voi numi poezie realistă acea poezie care nu vede în ea însăși scopul său, ci care, avînd sensul de a contribui la educarea și transformarea oamenilor în spiritul viitorului, creează — plecînd de la realitate — imagini tipice numite, cînd sînt personaje,... eroi... voi numi poezie realistă poezia de idei și de eroism». Este foarte semnificativ în această încercare de definire a realismului în general, a poeziei realiste în special, faptul că realismul operei de artă e privit în strînsă legătură cu «tipicitatea» imaginilor și cu rolul social-educativ al artei.

Pentru faptul că nu evidențiază generalul și esențialul prin individual, pentru caracterul abstract al eroilor, este criticat de pildă filmul «Strada» (nr. 65, p. 146: «e o dramă ce pune în scenă mai mult concepte etice, decît ființe reale, tipice»). Iar articolul lui Kanapa «Sancho și virtutea» — pe marginea unui roman a lui Vailland, ridică cu ascuțime problema «eroului pozitiv», respingînd orice reglementare, orice «rețetă», căci aceasta distruge personajul și cartea, înlocuiește puterea ei de convingere și emoționare printr-o plictisitoare predică morală. Metoda realismului socialist dă artiștilor o singură «rețetă»: înfățișați oameni vii, în imagini veridice, tipice. Pentru estetica marxistă nu există problema: «cum *trebuie* să fie eroul pozitiv?» ci «cum *este* eroul pozitiv?» Împotriva criticilor «oficiali» de genul lui André Berry și Claude Mauriac, scrie J. Kanapa: «De fapt, ceea ce v-ar place vouă ar fi ca personajele comuniste să fie hoți, excroci, măcar asasini. Căci, în sfîrșit, strigați voi, trebuie să aveți și din aceștia! S-ar putea, dar — mai întîi — ei nu rămîn mult timp comuniști; închipuiți-vă că ei sînt excluși de îndată ce se arată a fi astfel de indivizi. Și apoi, chiar dacă unii comuniști ar avea unele defecte sau vicii, aceasta nu e *tipic*; ceea ce importă la comuniști, ceea ce e tipic — e ceea ce îi trage înainte și nu ceea ce îi antrenează înapoi, adică către clasa dușmană, către burghezie» (nr. 65, p. 92). În numeroase articole se subliniază că răspunsul la cerințele sociale ale epocii noastre îl constituie nu crearea unor scheme ideale, ci, pe baza cunoașterii realității, crearea unor eroi pozitivi veridici — nu ideali, dar creați de artist *în numele* unui ideal, al idealului comunist.

În dezvoltarea literaturii franceze legate de popor, o imensă influență este exercitată de literatura sovietică. Cum se explică ea? Prin aceea că «Literatura sovietică a creat valori ce constituie o nouă etapă în cunoaș-

terea artistică a lumii ». De aceea, din materialele celui de-al II-lea congres al scriitorilor sovietici — publicate în nr. 63, închinat special acestui congres — se trag bogate învățăminte în diferite articole și se poartă discuții creatoare. Pe baza acestor învățăminte, artiștii francezi sînt chemați nu numai să reflecte noul, ci să-l ajute prin toate mijloacele ca să învingă.

În paginile revistei « La Nouvelle Critique» este înfățișat în mod just raportul (din punct de vedere gnoseologic) între artă și realitate, ca un raport de la formă la conținut, subliniindu-se atît primordialitatea conținutului cît și independența relativă a formei și rolul ei activ. Este înțeles just obiectul specific al artei și particularitățile gnoseologice și estetice ale diferitelor arte (muzică, pictură, cinema). Este dezbătută pe larg problema raportului dintre conținutul și forma estetică a imaginii legate strîns de măiestria artistică. « La Nouvelle Critique» aduce de asemenea un aport — pe care îl socotim prețios — în adîncirea înțelegerii juste a noțiunii de « originalitate» în artă (privită și din punct de vedere social) de asemenea a « ficțiunii» artistice, care în arta realistă nu este un mijloc de a « ieși » din realitate, ci de a pătrunde în ea mai profund, mai în esență.

★

În paginile revistei se face în mod sistematic și continuu o reconsiderare critică a moștenirii artistice. Seria studiilor asupra lui Victor Hugo (nr. 27—28), Anatole France (nr. 62), Stendhal (nr. 64) — este continuată de această dată prin articole cu privire la literatura secolului al XVII-lea (Yves Benot, «Noi lumini asupra secolului XVII», nr. 65, p. 113—126), cu privire la sensul social-politic al operei lui Maupassant (articolul lui Fr. Bernadin în același număr), cu privire la pictura clasică franceză (Jean Rollin, « Salonul independenților», nr. 66, p. 88—97), cu privire la corespondența lui Voltaire etc. Este foarte interesant îndeosebi articolul lui Yves Benot, care pe marginea unei noi lucrări de istorie a literaturii franceze, face o serie de considerații despre caracterul național al literaturii, despre izvoarele operei de artă, despre curentul « libertin» din literatura franceză (Molière, la Fontaine) și legătura lui cu filozofia materialist-atomistă a lui Gassendi, despre rolul literaturii secolului al XVII-lea în restaurarea unei morale naturaliste care să deschidă drumul ce duce la filozofia materialistă a secolului al XVIII-lea, despre sensul social al clasicismului. Este semnificativ că în majoritatea articolelor citate, se pornește de la analiza raportului dintre operele respective și istoria poporului, raport « politic », care e judecat politic, cu respect pentru veridicitatea, tipicitatea imaginii artistice, pentru calitățile artistice ale operelor . Concluzia comună ce se desprinde din toate articolele se poate exprima în cuvintele lui Maurice Thorez: « Comuniștii, adevărații internaționaliști, sînt acei ce devin în perioada actuală cei mai buni apărători ai patrimoniului național».

Dar această reconsiderare critică a moștenirii artistice — subliniază Ch. Dobzynski (« Reflecții asupra poeziei naționale » nr. 66) e necesară pentru ca pornind de la ea, de la bogata tradiție realistă, arta franceză contemporană să meargă mai departe. Pe ce drum? Exemplele lui Aragon sau Eluard sînt concludente; din generalizarea lor în revistă se trag concluzii, pe cît de categorice, pe atît de juste. În articolele dedicate discuțiilor pe marginea filmului italian « Strada » (nr. 65) aceste concluzii sînt extinse și asupra neo-realismului italian. Se fundamentează nu numai posibilitatea, ci și « necesitatea unei literaturi de partid avînd ca bază de creație principiile realismului socialist, chiar și într-un regim nesocialist» (nr. 66, p. 64). « La Nouvelle Critique» acordă o atenție deosebită problemelor de creație pe baza metodei realismului socialist și popularizării artei sovietice. În acest sens, semnalăm articolele lui J. J. Mirmande, « Privire asupra muzicii sovietice, parcurgînd discurile», apărute în două numere consecutive (66, 67) care, pe lîngă faptul că fac cunoscute realizările școlii muzicale sovietice, militează pentru o muzică programatică realistă și ridică o serie de probleme estetice dintre cele mai actuale. Este discutată problema raportului dintre muzica cu program « obiec-

tiv» și muzica cu program « subiectiv» (raport lustrat prin compararea simfoniei a X-a de Șostakovici cu simfonia a VII-a de Prokofiev), dintre subiectiv și obiectiv, în procesul receptării operei muzicale. Este foarte justă ideea că « noțiunea muzicii programatice duce la o depășire a formelor clasice, la o nouă concepție despre formă».

Un deosebit interes prezintă excepționalul articol al lui Louis Aragon « Lumina lui Gorki», articol care analizează amplu — în lumina esteticii marxist-leniniste și a creației gorkiene — cîteva din problemele de bază ale metodei realismului socialist. Un ministru francez justificînd în felul său decizia cenzurii de a fi interzis filmul « Bel-Ami», pentru a explica ceea ce ar fi periculos și « nefrancez » în film, spunea: « este un Maupassant revăzut prin Gorki ». Burghezia franceză se teme de opera lui Gorki, ca de altfel și de drumul luminos pe care l-a deschis arta lui. « Opera lui Gorki apare în pragul timpurilor moderne — scrie Aragon — ca o mare și solemnă introducere în viitor, ca o parte din lupta omului pentru fericire. . . Importanța ei constă în primul rînd în căldura umană, forța și frumusețea sa. Lumina gorkiană născută în copilăria lumii noi, prima întrezărire a oamenilor de mîine. . . este indispensabilă cui vrea să meargă înainte » (p. 179), este indispensabilă și artiștilor progresiști din Franța. Prin această concluzie, ca și prin interesantele referiri la problema tipicului, a rolului « invenției » în artă, a raportului dintre conținutul socialist și formă, ca de altfel și prin ampla și temeinica analiză a creației lui Gorki, articolul lui Aragon atrage atenția în mod deosebit.

★

În paginile revistei « La Nouvelle Critique », principiile criticii marxist-leniniste nu sînt privite ca principii « seci », abstracte ; ele își găsesc o expunere pozitivă în articole care tratează problemele cele mai arzătoare ale picturii, literaturii sau muzicii franceze contemporane. Aceste principii sînt folosite ca puternice arme de luptă împotriva ideologiei burgheze reacționare. În revistă sînt supuse examenului « noii critici» bazele teoretice ale diverselor curente antirealiste, curente care apar ca paraziți pe arborele viu al artei naționale franceze. Focul « noii critici » este îndreaptat în primul rînd împotriva acelor teorii estetice idealiste care în perioada actuală au cea mai mare răspîndire și joacă rolul cel mai nefast. Este vorba în primul rînd de concepția estetică, mistică și iraționalistă a lui Malraux. Este vorba apoi, de esteticienii și criticii de artă care consideră că arta (spre deosebire de știință) e un domeniu exclusiv al cunoașterii individuale. Tocmai în aceste două direcții, împotriva « teoreticienilor disperării » (după expresia sugestivă a lui J. Kanapa), se îndreaptă în paginile revistei o critică necruțătoare.

În acest sens este remarcabil articolul « Malraux: estetică sau religia artei?» (nr. 67, p. 110—126), fragment dintr-un eseu pe care Pierre Meren îl pregătește cu privire la criza esteticii burgheze contemporane. Pierre Meren arată cum în concepțiile estetice ale lui Malraux — inclusiv « teoria muzeului imaginar», care și-a găsit expresia într-o serie de expoziții oficiale, criticate în nr. 65 — continuă de fapt curentul idealist ce derivă din formalismul kantian, împletit cu un iraționalism și pesimism istoric specific gînditorilor burghezi din epoca imperialistă. Ce este de fapt « muzeul imaginar»? Ansamblul formelor artistice alese și reproduse de Malraux în cărțile lui, cu pretenția de a constitui « prima și adevărata cultură universală ». Malraux, sub pretextul că extrage din operele trecutului formele « goale», introduce în același sac, fără distincție, naturalismul, clasicismul, realismul și « duce o luptă pe moarte contra artelor umaniste, care, în expresia lor cea mai înaltă — clasicismul grec și renașterea italiană — au știut să exalte frumusețea, forța și grandoarea omului, care se eliberează de toate forțele haosului și întunericului, fie acestea naturale sau sociale». După Malraux, acțiunea convergentă a unei serii de factori ar fi dus la pierderea conținutului istorico-social și uman exprimat de diferitele forme artistice, care au rămas forme *pure*. . . și tocmai acest « evantai al formelor inventate» ni

s-ar înfățișa prin succesiunea cu totul arbitrară a reproducerilor publicate de el. Trăsătura comună a tuturor «operelor de artă» de a fi «opere de artă» (!?) devine pretextul propovăduirii unui univers coherent și autonom al formelor artistice, al elucubrațiilor despre «universul plastic» sau «universul muzical», ce fundamentează teoretic crearea unor pseudoopere de artă. Pierre Meren demască în legătură cu aceasta, procedeul criticii idealiste, care absolutizează un element izolat, după ce îl rupe de relațiile care îl făceau bogat și viu. Articolul subliniază că această exaltare formalistă a formei artistice este îndreptată nu numai împotriva conținutului, ci însăși împotriva formei, care dacă nu este adecvată unui anumit conținut, încetează de a mai fi «formă artistică». Malraux, făcînd apel la idealism pentru a rezolva problema fundamentală a esteticii, «neagă prin toate mijloacele posibile soluția științifică materialistă asupra artei ca formă specifică de reflectare a lumii reale» (p. 117). Estetica lui Malraux răstoarnă raportul dintre artă și realitate: «reprezentarea (realității) e un mijloc de stil, și nu stilul un mijloc de reprezentare». Asemenea declarații — subliniază articolul — se împletesc în lucrările lui Malraux cu teze de-a dreptul mistice, despre conținutul «irațional» al operei de artă, despre misterioasele «scheme interioare» care au funcțiunea de a filtra realitatea ș.a.m.d. — teze care sfîrșesc prin concluzia: arta nu reflectă nimic, nu spune nimic, nu semnifică nimic. P. Meren demască pas cu pas felul cum, în spatele patosului mistic al omului și artei se ascunde caricatura dăunătoare a unei arte desfigurate și mistificate, rupte de istorie, urmărind să dea o cunoaștere iluzorie, mistică. Tocmai pentru a ajunge la concluziile sale cu privire la funcțiunea religioasă a artei, Malraux a trebuit să separe cu grijă arta de realitate, de istorie, s-o izoleze de orice alte activități umane, astfel ca cercul să fie complet și «templul» bine închis. «E o eroare fundamentală asupra naturii geniului — scrie Malraux — care a impus marxismului confuzia (!?) între producție și creație». Izolînd arta, Malraux o rupe de muncă și o limitează apoi la «capodoperele»[1], produse unice ale geniului. De fapt, Malraux reia teza lui Max Stirner, respinsă acum mai bine de o sută de ani, de către Marx în «Ideologia germană»: Concentrarea exclusivă a talentului artistic în individul unic și, legată de aceasta, înăbușirea lui în marea masă — arătau Marx și Engels — este o consecință a diviziunii muncii. Chiar dacă în anumite condiții sociale, fiecare ar fi un pictor excelent aceasta nu ar exclude nicidecum ca fiecare să fie și un pictor original, astfel că și aici deosebirea dintre munca *omenească* și munca *unică* se reduce la o simplă absurditate[2]. Meren urmărește și explică felul cum Malraux, plecînd de la muzeul imaginar și de la formalism a putut ajunge la o «religie a artei». Articolul apărut în «La Nouvelle Critique» evidențiază limpede sensul social al acestei «noi religii», al acestui «nou opium» pe care tinde să-l răspîndească Malraux: arta să nu se pună în folosul adevăratului umanism, să nu slujească luptei de clasă a proletariatului pentru transformarea reală a lumii, pentru o nouă orînduire socială — ci să slujească substituirii lumii reale, lăsată intactă și neschimbată, printr-un univers imaginar, satisfăcător. Articolul lui P. Meren are meritul de a zmulge vălul care acoperea esența adevărată a esteticii lui Malraux de a o demasca și critica cu argumente științifice în laturile ei principale. Prin aceasta articolul răspunde la sarcina practică de a aduce pe acei intelectuali și artiști cinstiți care șovăie sau care s-au lăsat prinși în plasa esteticii reacționare a lui Malraux — pe pozițiile esteticii marxist-

[1] Acest punct de vedere ne amintește de «sistemul» estetic al lui Mihail Dragomirescu, după care obiectul esteticii ar fi numai studiul «capodoperelor» ... produse de oameni înzestrați cu «memorie secundară integrală», ...capabili să se inspire din adîncul mistic și inanalizabil al sufletului». În treacăt fie zis, esteticienii noștri n-au supus încă examenului «noii critici» și n-au demascat adevăratul sens al esteticii lui M. Dragomirescu, caracterul ei antiștiințific.

[2] K. Marx, F. Engels, *Despre artă și literatură*, Ed. pentru literatură politică, 1953.

leniniste, garanție a înfloririi depline a talentului creatorilor de artă și a orientări lor în slujba poporului, a păcii, a progresului

Critica «robinsonadei» artistice, a apologeților individualismului și egocentrismului. nu își găsește loc în paginile revistei în articole «speciale». Ea străbate însă aproape toate articolele care tratează probleme estetice (cum ar fi articolele lui L. Aragon, B. Taslitzki, J. Kanapa, Fr. Chatelet etc.). Printre altele, în paginile revistei sînt combătuți cu ascuțime — și în același timp cu argumente convingătoare — cîțiva teoreticieni de frunte ai acestui curent (R. Bézombes, M. Béguin). În concepția lor, scriitorul este transformat într-o ființă «unică», într-un Robinson, solitar, care așterne pe hîrtie tot ce-i dictează eul, tot ce produce jocul fanteziei sale creatoare, tot ce cade sub observația directă a sensibilității sale — pervertită de cele mai multe ori de o ideologie reacționară. Teoreticienilor individualismului în artă — numiți de Engels în mod ironic «Sancho», li se zmulge orice mască în interesantul articol al lui J. Kanapa «Sancho și virtutea» (nr. 65, p. 89—104). Este ridicat aici, pe marginea discuțiilor din jurul romanului lui Roger Vailland «Beau Masque» o problemă deosebit de importantă a esteticii marxist-leniniste: raportul dintre cunoașterea individuală și cunoașterea socială în procesul creării operei de artă. Este constant efortul ideologiei burgheze de a canaliza pe artist, gîndirea și creația sa, în mlaștina individualismului. Robinsonada artistică — se arată printre altele în articol — nesocotește faptul elementar că în afara reflectării realității în lumina unor anumite idealuri sociale, în afara unui conținut ideologic și emoțional, nu există artă. Și în articolul lui Kanapa, ca și în cel al lui Y. Benot («Literatură degajată și critică patologică», nr. 67, p. 127—132) se subliniază cu tărie faptul că artistul nu poate să trăiască în societate și să fie izolat de ea, tocmai el care e artist și, cum spune Marx «e omul cel mai social». «... Legăturile sale *umane* cu lumea!... toate organele individualității sale, ca și organele care prin forma lor sînt nemijlocit organe sociale, sînt în comportarea lor *obiectivă* sau *în comportarea lor față de obiect* apropierea acestuia»[1]. Își găsește astfel loc — neexplicitată însă — ideea lui Marx potrivit căreia originalitatea individualității artistului se poate defini numai prin bogăția raporturilor sale sociale.

Articolul lui Kanapa demonstrează că creația operei de artă nu este o chestiune individuală a artistului, că opera de artă e cauza unei epoci, a unei țări, a unei clase. Se subliniază totodată că lupta esteticii marxist-leniniste împotriva individualismului, nu înseamnă subaprecierea «lumii subiective» a artistului. «Noi nu sîntem *contra* subiectivității... ; noi sîntem sută la sută *pentru* subiectivitatea pe care o numim responsabilitate — responsabilitate față de popor, față de cei ce muncesc, față de creatorii bogățiilor lumii, față de patria noastră, față de mișcarea de emancipare a întregii societăți, față de avangarda omului..., față de pacea lumii» (nr. 65, p. 102—103).

Critica subiectivismului în estetică — fie că acesta e întruchipat în pretențiosul «sistem» al lui Malraux , fie că apare în haina «robinsonadei» artistice — prilejuiește tratarea unor variate și complexe probleme estetice, din care se degajă în mod evident o concluzie foarte importantă: estetica marxist-leninistă nu e numai o cucerire, ci și o armă.

Acestea ar fi, pe scurt, expuse, cîteva probleme de estetică tratate în nr. 65, 66 și 67 din «La Nouvelle Critique». Desigur că rezolvarea care se dă unor anumite probleme estetice poate suscita numeroase discuții. Este de pildă discutabilă tendința de a considera arta realistă din trecut față de arta realist-socialistă, în același raport ca alchimia față de chimie. Nu putem fi de acord nici cu tratarea problemei valorii versului alb și a versului regulat în afara problemei conținutului operei de artă (în articolul «Reflecții asupra poeziei naționale»), ceea ce reprezintă confundarea noțiunilor de meșteșug și de măiestrie artistică. Ar

[1] K. Marx, F. Engels, *Despre artă și literatură*, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 109.

mai putea constitui obiectul unor observații felul cum e tratată problema legilor specifice ale artei sau aceea a izvoarelor ideologice și gnoseologice a operei de artă. Dar nu aceasta este esențialul. Prin bogăția de conținut, prin problematica variată și interesantă, prin modul creator în care sînt dezbătute principiile de bază ale esteticii marxist-leniniste, ultimele numere din «La nouvelle critique» prezintă un interes deosebit pentru cititori și îndeosebi, pentru acei ce se preocupă îndeaproape de probleme estetice.

Avînd ca bază teoretică estetica marxist-leninistă, arta franceză progresistă păşeşte, prin metoda realismului socialist, «către un nou clasicism, făurit prin elanul întregului popor... care să exprime omul, visele sale, speranțele sale, măreția sa» (nr. 66, p. 70). Tot mai mulți sînt artiștii francezi care înțeleg că «a fi liber înseamnă înainte de toate să te simți responsabil de destinul poporului și țării tale» (nr. 65, p. 108). Chemînd artiștii să ia locul ce le revine în marea luptă pentru emanciparea omului, «La Nouvelle Critique» apără în același timp cultura, libertatea artistului, cauza Franței și cauza păcii.

L. Grünberg

APĂRĂTORII LUI BERKELEY

«Se «știe», scria Lenin în anul 1908, că greu ar putea fi găsit astăzi fie chiar și un singur profesor de filozofie (sau de teologie) care să nu se îndeletnicească, direct sau indirect, cu combaterea materialismului»[1].

Împotriva educării maselor în spiritul conștiinței socialiste, în spiritul luptei de eliberare de sub jugul exploatării capitaliste, filozofii burghezi reacționari se străduiesc să mențină pe scena ideologică o serie de vechi sisteme filozofice ca platonismul, neotomismul, neokantianismul, idealismul subiectiv al lui Berkeley.

Cu ocazia bicentenarului morții lui Berkeley, publicația «Revue Philosophique» a închinat un întreg număr reprezentantului tipic al idealismului subiectiv[2].

Tocmai asupra articolelor din acest număr ne vom opri cîtva timp, spre a vedea ce anume au izbutit epigonii de azi să descopere nou în idealismul subiectiv al lui Berkeley, pentru că, după cîte se pare, avem de-a face cu o serie de articole-bilanț.

Istoria filozofiei ne arată că înaintea celor «30 de ani de studii» — cum sună titlul unui articol — s-au mai ocupat și alții de studiul filozofiei berkeleyene, fără să piardă un șir atît de respectabil de ani. V. I. Lenin a expus pe scurt toate concluziile la care a ajuns marxismul în legătură cu doctrina lui Berkeley.

Lenin a arătat că pozitiviștii cei mai noi «repetă în altă formă, în alt înveliș verbal aceeași manoperă sau aceeași falsificare. Berkeley nu neagă existența lucrurilor reale! Berkeley nu se desparte de părerea întregii omeniri! Berkeley nu neagă «decît» doctrina filozofilor, adică teoria cunoașterii, care pune în mod serios și categoric la baza tuturor raționamentelor ei recunoașterea lumii exterioare și a reflectării ei în conștiința oamenilor. Berkeley nu neagă științele naturii, care s-au bazat totdeauna și se bazează și în prezent (mai mult inconștient) pe această teorie materialistă a cunoașterii...»[3].

Sinteza lui Lenin ne va ajuta să vedem ce s-a adus «nou» după «30 de ani de studii». Nu e vina noastră dacă cititorul va rămîne dezamăgit. Să nu uităm modul în care s-a făcut studiul: «cunoașterea *pozitivă* (sublinierea noastră — *Gh. E.*) a sistemelor pentru ele însăile («Revue Philosophique», 1953, nr. 4-6, p. 244).

Începem prin a cita o frază care sintetizează o mare parte din «rodul» îndelungatelor studii.

«Berkeley, zice Cl. Lehec, nu este nici monist, nici subiectivist, nici solipsist, nici

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, vol. 14, p. 11.

[2] «Revue Philosophique», 1953, nr. 4-6

[3] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 18—19.

idealist » (p. 258). Să vedem totuși ce este Berkeley. Răspunsul pe larg nu ni-l mai dă Lehec, ci alți confrați ai săi, de pildă A. L. Leroy. Acesta își intitulează articolul foarte precis « Realismul berkeleyan este un idealism »? Arătînd că aceasta este o « opinie frecvent acceptată de istoricii filozofiei » (p. 201) și fiind convins de contrariu, pornește să analizeze cauzele care au dat naștere unei « erori atît de evidente ».

Prima cauză ar consta într-o « practică », puțin cam neobișnuită a lui Berkeley, de a rupe « cu obiceiul curent, (obicei prost al științelor naturii de a folosi termeni preciși!) de a rezerva numele de lucruri pentru obiectele exterioare și el acordă datelor sensibile numele de idei » (p. 201).

Ba mai mult, Berkeley « definește « ideea » sa ca obiect imediat al spiritului » (definiție pe care în afară de Leroy et Comp., « alții n-au înțeles-o » și l-au decretat pur și simplu, fără menajamente, pe Berkeley ca idealist). Leroy citează mai departe și motivele care l-au silit pe episcop să dea o atare definiție:

a) prin faptul că s-a făcut deosebirea între idee și percepție, oamenii au ajuns la iluzia materiei;

b) din raportarea ideii la lucru ca obiect exterior, s-au tras concluzii greșite (că ar mai exista altceva în afară de complexele de senzații);

c) în fine, pentru că din deosebirea și referirea arătată a fost subminată religia în folosul materiei (și ateismului).

Iată dar că Berkeley a fost nevoit să procedeze astfel. Există aci vreun motiv să fie denumit idealist? După filozoful nostru, categoric, nu.

A doua cauză (subiectivă, am denumi-o noi materialiștii), constă în aceea că filozofii, orbiți de Kant, l-au urmat pe acesta în aprecierea dată filozofiei lui Berkeley de « idealism absolut »; « tradiția universitară — ne informează Leroy — l-a urmat (pe Kant — *Gh. E.*) cu multă docilitate » (p. 202).

A mai rămas un motiv « destul de imprecis » și « mai mult sentimental » (p. 202) care derivă totuși din afirmația episcopului că « ideile sensibile sînt în fapt creaturi ale spiritului, adică din afirmația că întreaga realitate nu numai că este absolut dominată de spirit, dar încă își trage existența chiar din spirit » (p. 202).

Avem așadar în față trei cauze (cel puțin atîtea a găsit autorul) care i-au îndemnat pe unii filozofi să susțină că Berkeley este idealist. Prima constă într-o denumire care li s-a părut paradoxală contemporanilor lui Berkeley, a doua în faptul că și-a spus cuvîntul o autoritate ca I. Kant, și în fine ultima în faptul că Berkeley a stabilit că lumea e de natură spirituală.

Și Leroy, după ce enumeră cele trei cauze, care vom vedea că în fond sînt una și aceeași, susține că Berkeley e « realist ».

Vrînd să-l scape pe Berkeley de învinovățirea că ar fi idealist, Leroy scrie: « se poate remarca de pe acum că dacă s-ar numi idealism orice doctrină care acordă această primordialitate și această prioritate a spiritului ar trebui să se denumească cu acest nume orice spiritualism, referindune la acela al lui Descartes și Malebranche, în ciuda afirmării de către ei în mod hotărît și repetat a întregii realități însăși a materiei » (p. 202).

Mai departe, spune: « Cine zice idealism foarte adesea vizează o doctrină care, nu numai că *reduce* (sublinierea noastră. — *Gh. E.*) orice existență la gîndire, în sensul cel mai larg al cuvîntului... dar și lumea exterioară o alcătuiește din elemente inteligibile în fondul lor » (p. 203). Și mai departe: « intelectualismul leibnizian ar fi atunci chipul însuși al idealismului ». Or, remarcă Leroy, « Berkeley pare să difere de Leibniz în inspirația sa esențială » (p. 203).

Împotriva oricărei confuzii prin compartimentări inutile, materialismul dialectic consideră ca fiind idealistă orice încercare de a reduce lumea exterioară nu numai la gîndire, elemente inteligibile în fondul lor. ci la oricare din categoriile cunoașterii, fie că ne referim la experiență (experiența subiectivă, vezi Mach), fie că ne referim la treapta senzorială (senzație, percepție, reprezentare), fie la cea logică (noțiune, idee, gîndire în genere), indiferent dacă rezultatul este

apoi obiectivat sau nu, dependent sau independent de subiect — cu un cuvînt, orice identificare a lumii exterioare, cu vreunul din fenomenele subiective. Căci important e aici nu atît termenul în sine, cît mai ales chestiunea: care principiu este admis de filozoful respectiv? principiul material sau cel spiritual? Acestea sînt cele două poziți fundamentale, această delimitare e importantă în ultima instanță.

Materialismul dialectic denumește de aceea idealism orice dualism, pentru că în ultimă instanță, și în dualism primordial este prihcipiul spiritual, iar cel materia există numai prin acesta.

Evident, Leroy, cît și ceilalți filozofi burghezi, se tem de folosirea acestor doi termeni precișI, care scot în evidență lupta dintre cele două linii fundamentale în filozofie, așa cum le-a definit Fr. Engels, luptă pe care ei încearcă s-o ascundă.

În lumina celor spuse, Berkeley este idealist și anume un idealist subiectivist, pentru că în doctrina sa a redus lumea exterioară la complexe de senzații, deci la un fapt de conștiință. Și aceasta e singura cauză pentru care îl denumim pe Berkeley idealist.

Faptul că Berkeley a dat lucrului numele de idee, că a definit lucrul ca idee (= complex de senzații) e sinonim cu reducerea lumii la un fenomen spiritual, cu acordarea caracterului primordial principiului spiritual, și acesta e motivul pentru care doctrina lui Berkeley a fost caracterizată ca «idealism absolut» chiar și de către Kant.

Ca să ne convingă mai bine de «realismul» lui Berkeley, Leroy pretinde că «descripțiile pitorești... (din operele lui Berkeley.-*Gh.E*) arată incontestabil că Berkeley avea un sentiment foarte viu al lumii exterioare (N. B) și la fel activitatea sa practică în viața curentă» (p. 204).

Acesta e un lucru foarte adevărat, dar nu demonstrează vreun «realism natural» al episcopului, ci dimpotrivă, arată că idealistul subiectiv era un materialist autentic în viața sa practică, arată că Berkeley contrazicea în filozofie ceea ce recunoștea în viața de toate zilele.

Convins că pășește pe o linie bună, Leroy arată că «un comentator are, deci, datoria de a cerceta unde se găsește poziția cheie din care *se rezolvă toate contradicțiile unei filozofii*» (p. 202, sublinierea noastră — *Gh. E*).

Pînă acum Leroy a căutat în zadar această cheie. Să vedem dacă va reuși mai bine confratele său T. E. Jessop, care la rîndul său, în articolul «Esse est percipi», va afirma că Berkeley nu este subiectivist și nici solipsist.

V. I. Lenin, vorbind despre termenul «realism natural», scria: «Această amuzantă terminologie trebuie neapărat notată, dat fiind că ea exprimă într-adevăr intenția lui Berkeley de a-și da aparențe de realism»[1] Pe această intenție se sprijină T. E. Jessop, care spune că «Berkeley n-avea nici o *intenție* sceptică sau subiectivistă», căci «unul din principalele sale motive era de a combate scepticismul și de a apăra realitatea lumii corporale împotriva teoriilor recente care o făcuseră îndoielnică» (p. 153—154 sublinierea noastră).

Jessop își ia sarcina să combată și adevărurile intrate pînă și în manuale: «Manualele, scrie el, au stabilit în mod tradițional că Berkeley a fost un idealist subiectiv». Suferind și dînsul de mania a trei argumente, încearcă să ne convingă de contrariul celor susținute în manuale.

«Căci, urmează Jessop, 1) una dintre trăsăturile marcante ale spiritului său e în mod cert un bun simț al logicii: consecințele scapă rar vederii sale; 2) el trece de la principiul său (esse est percipi — *Gh.E*) la afirmația *unei* lumi corporale... (numai că nu a lumii materiale, căci prin *unei* lumi corporale mai putem înțelege cîteva în spirit idealist); 3) subiectivitatea lumii sensibile era o chestiune la modă a noii științe și a noii filozofii; aceasta era una din doctrinele pe care el le combătea în mod deschis» (sublinierea noastră — *Gh. E* p. 154). Și aci filozoful nostru confundă intenția cu faptele. Tot despre solipsism Leroy scrie: «Acest solipsism ar fi confirmat prin

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 18.

toate pasajele care ne asigură *nu fără motiv*, că un spirit nu poate să cunoască decît propriile sale idei. Dar alte pasaje resping această interpretare, mai întîi acelea unde Berkeley remarcă că o idee sensibilă nu este un mod al spiritului (p. 209) Iată într-adevăr o descoperire uimitoare care, în ciuda strădaniilor lui Leroy mai mult îl demască pe Berkeley. Deci complexele de senzații nu ar fi ceva de natură propriu-zis spirituală. Acum avem într-adevăr o cheie: înțelegem de ce Lehec, pe care l-am citat în primul rînd, afirmă că Berkeley nu e monist. Berkeley e altceva: e un dualist de speța a doua, ca să-i zicem așa. Dualismul de speța a doua ar fi, așadar, admiterea provizorie a corpurilor, pe de o parte, iar pe de altă parte, admiterea principiului spiritului propriu-zis. O asemenea poziție a sezisat-o Lenin și la Avenarius, arătînd că ea în fapt nu ascunde în sine decît ideea că natura e factorul secund, iar spiritul factorul prim. Deci, în cazul lui Berkeley, e vorba pur și simplu de un monism idealist, căci la Berkeley lumea obiectivă este în fond redusă la un fapt de conștiință, la complexele de senzații. Ne este și mai limpede acum ce fel de chei descoperă filozofii burghezi în doctrina lui Berkeley? Sofistica lui Berkeley ia amploare în mîinile urmașilor săi.

La pagina 159, Jessop face și el aserțiunea că Berkeley «nu spiritualizează corporalul», întrucît ideile nu sînt «părți, moduri» «ale spiritului», ci «obiecte»; Jessop ne indică totodată ce minuni a realizat Berkeley, avînd grijă să facă deosebirea între «idei și spirite»:

a) a reușit să vadă obiectele sensibile neatribuite spiritului;

b) să înlăture cu dibăcie distincția ce se făcea între calitățile spirituale și cele primare, considerîndu-le pe ambele subiective și corporale;

c) să înlăture bariera dintre noi și lumea naturii, căci «obiectele simțite sînt ele însele corporale și nu copii subiective, efecte, simptome sau sugestii ale corporalului» (p. 160). Cuvintele corporal și realist, după cum se vede, sînt acaparate cu predilecție de către idealiști. Prin asemenea cuvintele falsificate, nu scapi însă de subiectivism.

«Din moment ce «conținutul senzorial», al senzațiilor noastre nu e lumea exterioară, spunea Lenin, înseamnă că nu există nimic în afara acestui *EU* pur, care se îndeletnicește cu jonglerii «filozofice» deșarte. O îndeletnicire absurdă și sterilă!»[1]. Într-adevăr, orice ar face idealistul subiectiv, el nu mai izbutește să iasă din pielea sa solipsistă în nici un chip, fie și cu admiterea lui dumnezeu. Limitînd natura la senzațiile noastre, subiectivizînd total experiența noastră, Berkeley a făcut imposibilă orice știință (și mai ales inutile o serie de științe, ca de pildă biologia, paleontologia, geologia etc.), căci de îndată ce există numai senzația atît cît o percep eu, n-are nici un rost să mai vorbesc de un glob pămîntesc existînd înaintea mea, de animale și plante din era terțiară, bunăoară. (Apoi, în realitate, n-a existat niciodată o barieră în adevăratul înțeles al cuvîntului, între noi și natură; au existat numai limite istorice ale cunoașterii, care nu sînt niciodată fixe).

În fine, Jessop afirmă ca pentru încheiere: «Acesta este subiectivismul și realismul lui Berkeley» (p. 160). Presimțind însă că vor exista critici care nu vor fi de acord cu el, adaugă: «Criticii săi par să cadă de acord că Berkeley nu are nici un temei să se numească realist». «Dar realismul e implicat în principiu, căci obiectele percepute prin modul în care sînt cunoscute sînt date, și prin conținutul lor sînt corporale» (p. 160).

În încheierea articolului său, autorul se întreabă ca pentru a face un bilanț: «Dar n-a negat el oare existența materiei? Desigur, și încă cu putere. Materia îi era ca sarea în ochi (sa bête noire)» și apoi materia «era ceva ocult» (p. 162).

«Berkeley, scrie Jessop, nega realitatea «materiei» pentru a menține realitatea corporalului (= complex de senzații). Acesta e un fapt de experiență, aceea e o funcțiune gratuită și destructivă» (p. 163).

Dat fiind că epigonii lui Berkeley, imitîndu-l pe maestru, au falsificat noțiunile

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 32.

de materie, experiență și bun simț, trebuie să ne oprim asupra acestor categorii. În legătură cu noțiunea de materie, o singură remarcă: idealiștii n-au putut sau n-au voit niciodată să înțeleagă că materia este o abstracție filozofică, care, ca orice abstracție, nu poate fi arătată ca ceva concret. Ei se aseamănă acelor oameni pe care îi satiriza Marx, spunînd că alături de diferitele fructe (mere, pere etc.) reale, caută în realitate și «fructul».

Materialismul dialectic înțelege prin experiență o parte a practicii (în sensul său mai larg, experiența e confundată, în limbaj obișnuit, cu practica); experiența este reproducerea fenomenelor, a proceselor din natură de către om, după ce acestea au fost reflectate direct, sau mijlocit prin aparate. «Natura este considerată aici factor prim, iar senzațiile și experiența factor derivat, scria Lenin»[1]. Este oare realismul lui Berkeley un dat al experienței, al practicii? Reproduce această experiență natural procesele ei? Evident că nu. Experiența lui Berkeley este falsă, subiectivă și nu ne poate convinge, pentru că așa cum a înțeles Berkeley lumea, noi nu putem avea niciodată o experiență cu caracter social-istoric, ci numai o mișcare în carapacea solipsistă, pe care nu putem ști în nici un chip dacă o mai au și alții.

Experiența reală și nemistificată este întotdeauna în contradicție cu orice idealism, îl respinge cu toate variantele sale, dintre care cea mai absurdă este solipsismul.

În încheierea articolului său, M. Chastaing spune că Berkeley «reconciliază filozofia cu adevărurile bunului simț» (p. 243)- iar în titlul articolului îl numește pe acesta «apărător al simțului comun»[2]. Berkeley este denumit totodată un critic al «ideilor abstracte» (critica «ideilor abstracte» fiind un corolar al metodei «pozitiviste»). Sîntem informați apoi că Berkeley era împotriva acelora care ignorau bunul simț al irlandezilor.

«Eu trebuie, afirmă episcopul, . . . să arăt că opinia vulgară se acordă cu a mea cînd noi cercetăm cu grijă sensul și definiția cuvîntului existență și constatăm că aceasta se referă la o ființă care percepe sau la o ființă percepută» (p. 229). În fine, citățm o ultimă frază din care reiese limpede în ce sens specula Berkeley bunul simț: el «opune pirhonienilor care se îndoiesc de existența sufletelor. . . bunul simț al oamenilor care «se știu» «trăind pe pămînt cu semenii lor» (p. 231).

Chastaing sugerează dar următoarele două idei:

1) spre deosebire de ceilalți filozofi anteriori Berkeley se apropie de bunul simț și face critica ideilor abstracte;

2) concepția lui Berkeley nu diferă de bunul simț al țăranului irlandez.

Manevra lui Berkeley de a se da drept exponent al bunului simț trebuie neapărat supusă analizei, întrucît ea poate foarte ușor duce în eroare.

De la început trebuie spus că materialismul dialectic nu respinge noțiunea de bun simț dar, bizuindu-se pe istoria cunoașterii umane, ne arată că bunul simț, ca normă logică de apreciere comună tuturor oamenilor are anumite limite. Să luăm un exemplu simplu. Multă vreme s-a crezut și s-a susținut că soarele se rotește în jurul pămîntului. Cu mici excepții, întreaga antichitate, în frunte cu Ptolomeu, autorul teoriei geocentrice, era de acord cu acest lucru. Așadar, era o chestiune de bun simț, și pe atunci ar fi părut paradoxal să i te opui. Și totuși, după o perioadă de lungi încercări — cărora, fără a i se putea fixa limitele în mod rigid, am putea să-i considerăm începuturile în timpul pitagoricienilor și durînd pînă la Copernic — s-a ajuns la concluzia opusă că pămîntul se rotește în jurul soarelui. Evident, aceasta a avut nevoie de argumentarea riguroasă a lui Copernic și de un lung șir de observații după aceea. Orice apreciere, rămasă în limitele bunului simț, rămîne istoricește un adevăr probabil, dar nu întemeiat. Bunul simț, în exemplul dat, a fost corectat de observațiile științifice ale lui Copernic, de practica social-istorică, care a pregătit prin

[1] V. I. Lenin, op. cit., p. 141.

[2] M. Chastaing, *Berkeley apărător al simțului comun*, în «Revue Philosophique». 1953, nr. 4—6

cerințele ei terenul rezolvării problemei și, în fine, de practica social-istorică, care a urmat după aceea. După menționarea acestor rezerve, trebuie însă să amintim că bunul simț are totuși o anumită practică la bază, și că el poate constata just fenomene simple, care nu cer o aprofundare științifică.

În lumina acestor considerente, ne punem întrebarea: oare a crezut sau crede țăranul irlandez că pămîntul de sub picioarele sale e un complex de senzații? Numai Chastaing și alți filozofi care nu țin seama de realitate o pot susține. De foarte multe mii de ani e înrădăcinată în omenire o concepție care apare ca o chestiune de bun simț: e vorba de religie, sub diferitele ei aspecte. Pe această eroare a bunului simț se sprijinea de fapt Berkeley și nu e greu de văzut. Lui îi trebuia o garanție a existenței lui dumnezeu și a spiritelor ca entități de sine stătătoare, rupte de materie. El a găsit-o, desigur, dar credința pe care se bizuie fideismul e ignoranța și nu știința, care a infirmat de sute de ani religia.

Psihologia modernă, fundată pe baze științifice de către Pavlov, în urma elaborării învățăturii despre reflexe, nu numai că nu admite asemenea aberații berkeleyene, străine de orice știință și logică, dar le respinge ca fiind extrem de dăunătoare progresului omenirii în general și științei în special. Psihologia științifică a stabilit că senzația este, așa cum a arătat V. I. Lenin, imaginea subiectivă a realității obiective, și aici răspunsul ei se acordă perfect cu al bunului simț, împotriva absolutizării senzației de către idealiștii subiectivi în frunte cu Berkeley. De asemenea ea a confirmat că psihicul (= spiritul) este o formă de mișcare a materiei, și anume a materiei ajunsă la cel mai înalt grad de organizare. (Susținînd că doctrina sa se împacă cu știința, Berkeley considera că a nu admite cele stabilite de el, este, după cum comentează Leroy, « o atitudine de inconsecvență, este un refuz de a accepta totalitatea experienței umane » (p. 215). Neavînd nici în clin nici în mînecă cu știința, Berkeley a susținut ideea fideistă că « legile naturale exprimă intențiile divine » (p. 215). Și cu toate acestea urmașul său Leroy îl felicită pe episcop, spunînd că « în acest punct Berkeley are dreptate, spre recunoștința noastră, căci el a fost unul dintre primii care au afirmat cu atîta hotărîre caracterul propriu al legilor naturale » (sîntem nevoiți să-l convingem cu propriile sale cuvinte), care « exprimă intențiile divine » (p. 215). Astfel este « apărat » fideistul Berkeley de fideiștii contemporani. De fapt, aici el se referă la o lege anumită pe care ar fi « păstrat-o » Berkeley, — e vorba de legea cauzalității. Simplă vorbărie, căci relația de la semn la semnificat, cu care Berkeley înlocuiește cauzalitatea, n-are nimic de a face cu o lege. Ea este o relație pur și simplu mistică. Ideea sensibilă e semnul care semnifică prezența lui dumnezeu — și iată legea ! Berkeley a falsificat legile naturii, deoarece știința și filozofia materialistă începuseră să caute în legile științifice explicația ultimă a faptelor naturii. Aceasta nu convenea episcopului, care s-a silit să-i determine pe cititorii săi să le caute în « deciziile libere ale spiritului divin ». Era vorba de fapt de înlocuirea cauzelor materiale cu cele finale (p. 215), înlocuirea științei cu finalismul, cu misticismul. În sfîrșit, pentru a termina, trebuie să spunem că din loc în loc, apologeții lui Berkeley presară și cîte o idee despre omul Berkeley, prezentîndu-l într-o lumină trandafirie. Se impune să se restabilească adevărul și în acest aspect biografic chiar fără a-l fi studiat pe Berkeley « 30 de ani ».

La pagina 168 a revistei de care ne ocupăm, Luce îl denumește pe rînd « tînărul nostru Hercule irlandez... » sau « Atlasul nostru... »[1], iar Lehec la pagina 255, vorbește despre « tentativele umanitare » ale lui Berkeley. În fine, Leroy, cel mai înfocat apărător, ne informează că Berkeley era *un « cald* partizan al libertății în favoarea lui dumnezeu ca și a oamenilor » (p. 207). Despre ce fel de « tentative umanitare » e vorba?

Poate că e vorba despre propunerile lui cu privire la utilitatea faimoaselor

---

1 Luce, *Teoria asupra vederii...*, « Revue Philosophique », 1953, nr. 4-6.

« case de muncitori » care tăiau orice fel de libertate a acestora și-i condamnau la viața cea mai mizeră? Sau poate e vorba de susținerea utilității muncii copiilor în favoarea patronilor? Probabil că autorii citați n-au auzit de opera episcopului « Eseuri asupra mijloacelor de a evita ruina Marii Britanii », sau închid ochii, — lucru mai probabil.

În ce privește faptul că ar fi fost « cald partizan al libertății, în favoarea lui dumnezeu și a oamenilor » e prea dovedit de acțiunile lui de creștinare forțată a indigenilor din America.

Ajunși la capătul prezentării, putem să ne întrebăm: Cu ce ne-am ales? Ce ne-au adus nou apărătorii lui Berkeley? Firește, nimic altceva decît o nouă ilustrare a luptei actuale între materialism și idealism. O nouă pildă de chipul în care, « ...îndărătul scolasticii gnoseologice, ... nu se poate să nu se vadă o luptă de partide în domeniul filozofiei... »[1].

Lipsită de capacitatea de a mai crea ceva original filozofia idealistă este obligată să parafrazeze curentele reacționare vechi, să caute tot soiul de « cheițe » care, chipurile, ar rezolva toate contradicțiile sistemului. Capacitatea filozofiei lui Berkeley de a induce în eroare a fost unul din factorii care au hotărît alegerea în cazul de față.

Acum aproape 200 de ani, în 1769, Diderot scria despre sistemul lui Berkeley: « Extravagant sistem, care n-a putut, după părerea mea, să fie creat decît de niște orbi !

Idealiștii contemporani, ei înșiși, nu sînt orbi: ci văd prea bine cum a fost și este dezminţit idealismul de către științele naturii și de către legile obiective ale istoriei. Dar meseria lor este să orbească și să prostească, să propage misticismul și să facă uitată orice urmă din acel « bun simț » pe care pretind că se sprijinea episcopul Berkeley.

Gh. Enescu

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 352.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

INDICE ALFABETIC

Tomul III — 1955

	Nr.	Pag.
APOSTOL P., « Spaima în faţa istoriei » şi lauda întoarcerii la animalitate	3	127
BANU I., Problema puterii politice în ţara noastră în perioada anilor 1944—1947	1—2	7
BANU I., Dialectica dezvoltării alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare în cele două etape ale revoluţiei noastre	4	37
BINKOV A., (Sofia) Dezvoltarea filozofiei marxiste în Bulgaria	1—2	47
BOLBOAŞĂ N., Concepţia filozofică materialistă a lui Vasile Conta	4	195
CHEPEŞ GH., Din lupta Partidului Comunist Romîn pentru făurirea alianţei dintre proletariat şi ţărănimea muncitoare în perioada 1921—1944	4	69
CULEA H., Caracterul antiştiinţific şi reacţionar al teoriei « Romînia — ţară eminamente agrară »	3	141
DAN CLARA, Despre dialectica generalului şi a individualului	4	145
GULIAN C. I., Pentru valorificarea creaţiei noastre populare	4	173
GULIAN E., Asupra poziţiei materialiste a biologului Emil Racoviţă	1—2	93
IZSÁK S., Despre gîndirea ştiinţifică şi filozofică a doctorului Ştefan Stîncă	4	221
JOJA A., Elemente pentru explicarea deducţiei şi inducţiei (I)	3	61
JOJA A., Elemente pentru explicarea deducţiei şi inducţiei (II)	4	241
KÁLLÓS N., Despre însemnătatea sezisării verigii principale pentru activitatea practică a partidului	4	95
LANGFELDER P., Cu privire la concepţia lui Goethe despre om, literatură şi artă	4	263
OFFENBERGER G., Unitatea dialectică dintre individual şi general oglindită de către judecăţile negative	1—2	113
SMEU GR. şi HOFFMANN O., Aspecte din problema îmbinării intereselor individuale cu interesele obşteşti	3	7
TĂNASE AL. şi LUPAN M., Conferinţa naţională a P.C.R. din octombrie 1945 şi unele probleme teoretice privind desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi trecerea la revoluţia socialistă	4	7
TORDAI Z., 300 de ani de la apariţia « Enciclopediei maghiare » a lui Apáczai Csere János	3	101
TOTH I., Unele aspecte filozofice ale geometriei neeuclidiene (I)	3	31
TOTOESCU C., Lupta lui D. Voinov împotriva idealismului în biologie	1—2	69
VERDES I., Despre « Micul manual de logică generală » al lui Dimitrie Cantemir	3	119
WALD H., Rolul limbajului în formarea şi dezvoltarea judecăţilor	4	119

LECŢII ŞI CONSULTAŢII

GÁLL, E. Despre importanţa studierii categoriilor materialismului dialectic	4	283
GIURGEA, C. Aspecte filozofice în opera lui I. P. Pavlov	3	169

	Nr.	Pag.
COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE		
LUNGU I., Meritele lui Samuil Micu în problema creării terminologiei filozofice romîneşti	4	301
CRONICA VIEŢII ŞTIINŢIFICE		
Comunicări din domeniul filozofiei la cea de a III-a Sesiune ştiinţifică a Universităţii C. I. Parhon	3	241
Comunicări din domeniul filozofiei la cea de a VI-a Sesiune generală a Academiei R.P.R.	3	243
MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE		
Despre activitatea filozofică în Republica Cehoslovacă *(T.P.)*	3	236
Discuţia de la Academia de Ştiinţe Ungară despre clasificarea ştiinţelor *(Cl. Dan)*	3	231
Revista germană de filozofie anul 1954 *(L. L.)*	3	229
Un important document cu privire la sarcinile actuale ale filozofiei *(R. Tomoioagă)*	3	225
RECENZII, NOTE, INFORMAŢII		
Apărătorii lui Berkeley *(Gh. Enescu)*	4	326
GEORG KLAUS, « Istoria generală a naturii şi teoria cerului » a lui Kant şi imaginea modernă a lumii *(Lucia Mureşanu)*	4	318
H. K. WELLS, Pragmatismul, filozofie a imperialismului *(L. LUPŞA)*	3	211
O valoroasă monografie marxist-leninistă în problema libertăţii şi necesităţii *(Al. Tănase)*	3	199
Pagini alese din operele oamenilor de ştiinţă înaintaţi din Romînia *(St. Popescu)*	3	191
Pe marginea culegerii « texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în Romînia » vol. I *(M. Ciurdariu)*	1–2	127
P. V. TAVANEŢ, Judecata şi felurile ei *(G. Offenberger)*	3	193
Revista Universităţii « C. I. Parhon » şi a Politehnicii Bucureşti (seria ştiinţelor sociale) nr. 1 *(J. Markovici)*	3	219
Să ridicăm nivelul teoretico-ideologic al cercetărilor în domeniul istoriei filozofiei *(R. Pantazi)*	4	311
Unele probleme de estetică în revista « La Nouvelle Critique » *(L. Grünberg)*	4	320
Viaţa Filozofică în Republica Populară Polonă *(T. P.)*	4	315

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

СОДЕРЖАНИЕ ТОМА III ЗА 1955 ГОД

	№	Стр.
АПОСТОЛ П., «Страх перед историей» и восхваление возвращения к животному состоянию	3	127
БАНУ И., Проблема политической власти в Румынии в период 1944—1947 гг.	1—2	7
БАНУ И., Диалектика развития союза рабочего класса и трудящегося крестьянства на двух этапах нашей резолюции	4	37
БОЛБОАШЭ И., Философское материалистическое мировоззрение Василе Конта	4	195
БЫНКОВ А. (София), Развитие марксистской философии в Болгарии	1—2	47
ВАЛЬД Х., Роль языка в образовании и развитии суждений	4	119
ВЕРДЕШ И., «Краткое пособие по общей логике» Дмитрия Кантемира	3	119
ГУЛИАН Е., О материалистическом мировоззрении биолога Эмиля Раковицы	1—2	93
ГУЛИАН К. И., За выявление ценности нашего народного творчества	4	173
ДАН К., О диалектике общего и индивидуального	4	145
ЖОЖА А., О природе дедукции и индукции (I)	3	61
ЖОЖА А., О сущности дедукции и индукции (II)	4	241
ЗЕМУ Г. и ГОФФМАН О., К вопросу сочетания индивидуальных и общественных интересов	3	61
ИЖАК С., О научном и философском мышлении доктора Штефана Стынкэ	4	221
КАЛЛОШ Н., О значении распознавания главного звена для практической деятельности партии	4	95
КУЛЯ Х., Антинаучный и реакционный характер теории «Румыния — страна преимущественно земледельческая»	3	141
КЭПЕШ Г., из борьбы РКП за создание и укрепление союза пролетариата с трудящимся крестьянством в период 1921—1944 гг.	4	69
ЛАНГФЕЛЬДЕР П., О взглядах Гете на человека, литературу и искусство	4	263
ОФФЕНБЕРГЕР Г., Диалектическое единство между частным и общим, отражающееся в отрицательных суждениях	1—2	113
ТЭНАСЕ А. и ЛУПАН М., Национальная конференция Румынской Коммунистической партии в октябре 1945 г. и некоторые теоретические вопросы, касающиеся завершения буржуазно-демократической революции и перехода к социалистической революции	4	7
ТОРДАЙ З., 300 лет со дня появления «Венгерской энциклопедии» Апацай Чере Яноша	3	101
ТОТ И., Некоторые философские аспекты неевклидовой геометрии (I)	3	13
ТОТОЕСКУ К., Борьба Д. Воинова против идеализма в биологии	1—2	69

	№	Стр.
ЛЕКЦИИ И КОНСУЛЬТАЦИИ		
ДЖУРДЖА К., Философские взгляды в труде И. П. Павлова..	3	169
ГАЛЛ, Е., О значении изучения категорий диалектического материализма	4	283
НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ		
ЛУНГУ И., Заслуги Самуила Мику в разрешении вопроса создания румынской философской терминологии	4	301
ХРОНИКА НАУЧНОЙ ЖИЗНИ		
Доклады из области философии на III Научной сессии университета имени К. И. Пархона	3	241
Доклады из области философии на VI Общем собрании Академии РНР	3	243
ЗАРУБЕЖНОЕ ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ		
Важный документ относительно актуальных задач философии *(Р. Томоиага)*	3	225
Дискуссия Венгерской Академии наук о классификации наук *(К. Дан)*	3	231
Немецкий журнал философии 1954 г. *(Л. Л.)*	3	229
О философской деятельности в Чехословацкой Республике *(Т. П.)*	3	236
КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ		
ВЕЛЬС Х. К., Прагматизм, философия империализма *(Л. Лупша)*	3	211
Журнал университета имени К. И. Пархона и Бухарестского политехникума (серия социальных наук) № 1 *(Ж. Маркович)*	3	219
Избранные страницы из трудов передовых научных деятелей Румынии *(С. Попеску)*	3	191
О сборнике «Тексты относительно развития социально-политического мышления в Румынии» том 1 *(М. Чурдариу)*.....	1—2	127
ТАВАНЕЦ П. В., Суждения и его виды *(Г. Оффенбергер)*.....	3	193
Ценная марксистско-ленинская монография по вопросу свободы и необходимости *(А. Тэнасе)*.....	3	199
РЕЦЕНЗИИ, ЗАМЕТКИ И ИНФОРМАЦИИ		
ГЕОРГ КЛАУС, «Общая естесвенная история и теория неба» Канта в современном представлении о мире *(Лучия Мурешану)*	4	318
Защитники Беркелея *(Г. Энеску)*	4	326
Некоторые вопросы эстетики в журнале «La Nouvelle Critiqu» *(Л. Грюнберг)*	4	320
Поднять теоретическо-идеологический уровень исследований в области истории философии *(Р. Пантази)*.....	4	311
Философская жизнь в Польской Народной Республике *(Т. П.)*..	4	315

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES PHILOSOPHIQUES

INDEX ALPHABÉTIQUE

Tome III 1955

	N°	Page
APOSTOL P., « La peur devant l'histoire » et l'apologie du retour à l'animalité	3	127
BANU I., Le problème du pouvoir politique dans notre pays durant la période 1944—1947	1—2	7
BANU I., Die Dialektik der Entwicklung des Bündnisses zwischen der Arbeiterklasse und das werktätige Bauerntum in den zwei Etappen unserer Revolution	4	37
BYNKOV A., (Sofia), Le développement de la philosophie marxiste en Bulgarie	1—2	47
BOLBOAŞĂ N., La conception philosophique matérialiste de Vasile Conta	4	195
CHEPEŞ GH., De la lutte menée de 1921 à 1944, par le Parti Ouvrier Roumain pour forger l'alliance entre la classe ouvrière et la paysannerie laborieuse	4	69
CULEA H., Du caractère antiscientifique et réactionnaire de la théorie « la Roumanie — pays agricole par excellence »	3	141
DAN CLARA, Über die Dialektik des Allgemeinen und des Individuellen	4	145
GULIAN C., I. Für die Verwertung unserer Volksschöpfung	4	173
GULIAN E., Sur la position matérialiste du biologue Emil Racoviță	1—2	93
IZSÁK S., La pensée scientifique et philosophique du Docteur Ştefan Stincă	4	221
JOJA A., Essai sur la nature de la déduction et de l'induction (I)	3	61
JOJA A., Essai sur la nature de la déduction et de l'induction (II)	4	241
KALLÓS N., L'importance de la mise en valeur du chaînon principal pour l'activité pratique du Parti	4	95
LANGFELDER P., Über Goethes Auffassung vom Menschen, von der Literatur und der Kunst	4	263
OFFENBERGER G., L'unité dialectique de l'individuel et du général, réfléchie dans les jugements négatifs	1—2	113
SMEU GR., et HOFFMANN, O. Quelques aspects de la question de l'accord des intérêts particuliers avec les intérêts collectifs	3	7
TĂNASE AL. et LUPAN M., La Conférence Nationale du P.C.R., d'octobre 1945, et quelques problèmes théoriques concernant l'achèvement de la révolution bourgeoise-démocratique et la transition à la révolution socialiste	4	
TORDAI Z., 300 ans depuis l'apparition de l'« Encyclopédie magyare » d'Apáczai Csere János	3	101
TÓTH I., Quelques aspects philosophiques de la géométrie non- euclidienne (I)	3	13
TOTOESCU C., La lutte de D. Voinov contre l'idéalisme en biologie	1—2	69
VERDEŞ I., Au sujet du « Petit manuel de Logique Générale » de Démètre Cantemir	3	119
WALD H., Die Rolle der Sprache in der Bildung und Entwicklung der Urteilen	4	119

	N°	Page
LEÇONS ET DISCUSSIONS		
GÁLL E., L'importance de l'étude des catégories du matérialisme dialectique	4	283
GIURGEA C., Aspects philosophiques de l'œuvre de I. P. Pavlov	3	169
NOTES SCIENTIFIQUES		
LUNGU I., Les mérites de Samuil Micu en ce qui concerne la création d'une terminologie philosophique roumaine	4	301
CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE		
Communications concernant la philosophie, faites au cours de la IIIe Session scientifiques de l'Université « C. I. Parhon »	3	241
Communications concernant la philosophie, faites au cours de la VIe Session Générale de l'Académie de la République Populaire Roumaine	3	243
LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER		
Les discussions à l'Académie des Sciences de Hongrie portant sur la classification des sciences *(Cl. Dan)*	3	231
La Revue allemande de philosophie, pour 1954 *(L.L.)*	3	229
Sur l'activité philosophique dans la République Tchécoslovaque *(T.P.)*	3	236
Un document important concernant les tâches actuelles de la philosophie *(R. Tomoioagă)*	3	225
COMPTES RENDUS, NOTES, INFORMATIONS		
Élevons le niveau théorique-idéologique des recherches scientifiques dans le domaine de l'histoire de la philosophie *(R. Pantazi)*	4	320
KLAUS GEORG, «L' Histoire universelle de la nature et théorie du ciel » de Kant et l'image moderne du monde *(Lucia Mureşanu)*	4	311
L'activité philosophique dans la République Populaire de Pologne *(T.P.)*	4	318
Les défenseurs de Berkeley *(Gh. Enescu)*	4	315
Pages choisies des œuvres des savants progressistes de Roumanie *(Şt. Popescu)*	4	326
Quelques questions d'esthétique dans la revue « La Nouvelle Critique » *(L. Grünberg)*	3	191
Revue de l'Université « C. I. Parhon » et de l'Institut Polytechnique de Bucarest (série des Sciences sociales), n° 1 *(J. Markovici)*	3	219
Sur le recueil « Textes concernant le développement de la pensée sociale-politique en Roumanie », vol. I *(M. Ciurdariu)*	1—2	127
TAVANETZ P. V., Le jugement et ses différentes formes *(G. Offenberger)*	3	193
Une précieuse monographie marxiste-léniniste sur la question de la liberté et de la nécessité *(Al. Tănase)*	3	199
WELLS H. K., Le pragmatisme, philosophie de l'impérialisme *(L. Lupşa)*	3	211

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ERATĂ

Pag.	Rîndul	In loc de:	se va citi:	Greşeala provine din vina:
27	13—14 de sus	au fost de reorganizare	au fost măsurile de reorganizare	Editurii
134	18 de sus	lucrărilor	lucrurilor	Tipografiei
158	6 de jos	dar	dau	Editurii
250	10 de jos	scolaristicilor	scolasticilor	»
254	16 de sus	lucrărilor	lucrurilor	Tipografiei
260	20 de jos	au célèbre	le célèbre	Editurii

c. 1778 — Cercetări filozofice 4/1955

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Cercetări filozofice" stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor în fiecare luni, marți și miercuri între orele 7,30—11,30.

Sediul redacției se află în București, B-dul Ilie Pintile nr. 6.

CERCETĂR

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREȘTI

c. 1778

Lei 12,40